NEW YORK TIMES BESTSELLER

SON

KARL OVE KNAUSGAARD

Çeviren: Haydar Şahin

Monokl Edebiyat

"Kitaplar yayımlandıktan sonra bir gün Linda'nın Stockholm'deki terapisti telefon etti, onunla konuşmak istediğini söylerken sesi buz gibiydi. Linda'yı da onun mücadelesini de çok yakından tanıyordu ve benim girişimimin gerçekten ne kadar tehlikeli olduğunu biliyordu. Koridordan yatak odasına geçerken her seferinde aynı duyguya kapılıyordum: Ona yıkmıştım ve şimdi saklıyordum.

Yakında birlikteliğimiz onuncu yılına girecekti; ben herkes gibi olduğumuz, çatışmalarımızın herkesinkiyle aynı olduğu ve Linda'nın bunlarla herkes gibi başa çıkması gerektiği düşüncesinden yola çıkmıştım. Onun öfke patlamalarını, beni kontrol etmeye çalışmalarını görmüştüm; fakat her şeyi yitirme korkusunu, uçurumun kenarına geldiği duygusunu görmemiştim. Ben çamaşır sepetleri, kovalar, makineler ve bebek bezi torbaları görmüştüm. Puset, çocuk giysisi, küvet ve beşik görmüştüm. Linda'nın çocuklara ne kadar yakın oldu ğunu, onlara gereken her şeyi verdiğini görmüştüm; fakat bunun ona neye mal olduğunu görmemiştim. Şimdi görüyordum, çünkü kayıp düşmüştü ve batıyordu. Giderek daha derine batıyor, giderek uzaklaşıyordu. Günlük hayat artık erişimi dışında kalmıştı. Bulunduğu derinliklerden bunu görebiliyordu ve kendisini sonuna dek zorlarsa uzanıp dokunabiliyor, birkaç dakikalığına buraya gelebiliyor, kucağına bir çocuk alabiliyordu; ne var ki daha fazlası, onlara bir meyve vermek, bir şaka yapmak, ilginç bir konuda soru sormak, onları giydirip parka götürmek gibi hayatı oluşturan kolay şeyler elinden gelmiyordu. Tüm bunlar kolaydır, dolayısıyla o sırada onlara değer vermeyiz, ancak daha sonra, çocuklar büyüdüğünde, onlar iki veya dört yaşındayken, hem onlar hem de biz farklı bireylerken yaptıklarımızı hatırlarız ama o zaman olduğumuz insanlar sonsuza kadar yitip gitmiştir."

SON

KARL OVE KNAUSGAARD

monokledebiyat
/monokkitap
KAVGAM Serisi VI
monokl Edebiyat

SON

Karl Ove Knausgaard

Kavgam Serisi
VI

MonoKL Edebiyat

Yapıtın Özgün Adı: *Min Kamp VI*
Son
Kavgam Serisi VI

© Forlaget Oktober as, Oslo, 2010
Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency aracılığıyla alınmıştır
© Monokl Yayınları, 2020
Bu çeviri, NORLA'nın çevirmen destek fonlarından yararlanılarak yayımlanmıştır.

Sertifika Numarası: 22834

ISBN: 978-605-06775-1-5

Birinci Basım: 2020 Haziran
Editör: Rasim Emirosmanoğlu
Düzelti: Ayşegül Ergül Aslan
Çeviri: Haydar Şahin
Kapak Uygulama: Yeşim Ercan Aydın
Kapak İmge: ©Peter van Agtmael
Baskı Hazırlık: Yeşim Ercan Aydın
Dağıtım: Arasta-Emek
Kavgam Serisi Lansman Siteleri:
http://kavgam.monoklkitap.com/
http://asikbiradam.monoklkitap.com/

Baskı: Optimum Basım San. Ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
39295 Küçükçekmece-İstanbul
Sertifika Numarası: 41707

MonoKL Yayınları
Uğur Mumcu Mah. Serçe Sok. No: 33 D: 3
Kartal - İstanbul
e-posta: editor@monokl.net
www.monokl.net
www.monoklkitap.com

SON

Karl Ove Knausgaard

Kavgam Serisi
VI

Norveççeden Çeviren:
Haydar Şahin

Karl Ove Knausgaard (1968) Norveç Oslo'da doğmuş olan yazar Karl Ove Knausgaard, tüm dünyada edebî bir sarsıntı yaratan *KAVGAM* adlı 6 kitaptan oluşan romanlar serisi ile tanınmaktadır. *Kavgam*'ın ilk kitabı 2009'da basıldıktan hemen sonra beş milyon nüfuslu Norveç'te büyük bir sansasyon yaratarak yarım milyonluk bir satış hacmine ulaşmıştır. Serinin etkileri dalga dalga yayılarak Amerika ve Avrupa'yı derinden sarsmıştır. *Kavgam* kısa bir süre içinde 30'un üzerinde dile çevrilmiş ve Knausgaard'ı dünyanın en sıra dışı edebiyat fenomeni hâline getirmiştir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

2009 Eylül ortasında, Thomas'la Marie'nin Höganes ve Mölle arasındaki bir bölgede bulunan küçük yazlıklarına gittim, Thomas yeni romanlarım için benim fotoğraflarımı çekecekti. Bir araba, siyah bir Audi kiraladım ve öğlene doğru içimde yoğun bir mutluluk duygusuyla dört şeritli otobandan kuzeye yöneldim. Gökyüzü açık ve maviydi, güneş yaz bitmemiş gibi parlıyordu. Solumda ışıltılı Öresund vardı, iç bölgelere doğru uzanan sarı arız tarlalarını ve otlakları çitler ve dereler boyunca uzanan yapraklı ağaçlar ayırıyordu ve sonra birdenbire orman başlıyordu. İçimi saran duygu, bu mevsimde böyle bir gün olmaması gerekir diyordu, fakat olmuştu işte, sonbaharın solgun manzarası içinde bir yaz vahasıydı ve böyle olmaması, güneşin bu kadar parlamaması, gökyüzünün aydınlıkla böyle dolup taşmaması gerektiği gerçeğinin sevincime biraz huzursuzluk kattığının farkına varınca kendi kendine geçer umuduyla onu düşünmemeye çalışıyor, o sırada hoparlörlerden yükselen Cat People'ın nakaratına eşlik ediyor, solumda belirmeye başlayan kentin, liman vinçlerinin, fabrika bacalarının ve ambarların görüntüsünün tadını çıkarıyordum. Landskrona'nın dış bölgelerini oluşturan bu yer de tıpkı birkaç dakika önceki Barsebäck gibi arkamda kalmıştı ve uzakta nükleer santralin kendisine özgü ve bir o kadar uğursuz silüeti yükseliyordu. Bir sonraki kent Helsingborg'du ve oradan da Thomas ile Marie'nin evine yirmi kilometre vardı.

Geç kalmıştım. İlkin otoparkta, ferah ve havadar arabanın içinde uzun süre oturmuştum, çünkü motoru nasıl çalıştıracağımı bulamıyordum ve böyle büyük bir cehalet karşısında arabayı elimden

alırlar diye korktuğum için araba kiralama şirketine gidip soramazdım, dolayısıyla kullanma kılavuzunu açıp karıştırdım ama orada motor çalıştırmayla ilgili hiçbir şey yoktu. Önce konsolu, ardından anahtarı inceledim ki bu aslında anahtar falan değil, siyah plastikten bir cihazdı. Kapıyı ona basarak açtığıma göre motoru çalıştırmak için de benzer bir sistem olabilir mi diye kafa yordum. Direksiyonda kontak anahtarı yeri falan yoktu. Peki şurası neydi? En azından bir delikti, öyle değil mi?

Plastik cihazı oraya soktum ve araba çalıştı. Ardından kentten doğru çıkış yolunu bulabilmek için Malmö merkezinde yarım saat kadar dolaştım. Dolayısıyla sonunda otobana ulaştığımda neredeyse bir saat gecikmiştim bile.

Landskrona otlakların gerisinde gözden kaybolur kaybolmaz yanımdaki koltukta cep telefonumu aradım, bulunca Geir A.'nın numarasını çevirdim. Thomas'la beni Geir tanıştırmıştı, onlar, Thomas boksörler üzerine bir fotoğraf albümü üzerinde çalışırken ve Geir aynı konu üzerine bir makale yazarken bir boks kulübünde tanışmışlardı. En hafif tabirle tuhaf bir ikiliydiler, fakat birbirlerine saygıları büyüktü.

"Ne yapıyorsun ufaklık," dedi Geir.

"Selam," dedim. "Bana bir iyilik yapabilir misin?"

"Neden olmasın?"

"Thomas'ı arayıp bir saat gecikeceğimi söyleyebilir misin?"

"Elbette. Neredesin peki, yolda mısın?"

"Evet."

"İyi bari. Bu da bir şeydir."

"Bana da bir değişiklik olmuş oldu. Neyse, şimdi bir tır sollamam gerekiyor."

"Yani?"

"Aynı anda telefonda konuşamam."

"Çoklu işlem kapasitene bir baktırsan iyi olur. Neyse. Hadi görüşürüz o zaman."

Telefonu kapattım, vites değiştirdim ve hava akımında belli belirsiz sallanan uzun beyaz tırı solladım. Yaz başında ailemi Koster'e götürürken iki kez kazanın eşiğinden dönmüştüm, biri ıslak yolda sürat yapmaktan kaynaklanıyordu ve gerçekten felaketle sonuçlanabilirdi, öbürü o kadar ciddi değildi ama ürkütücüydü; Göteborg yakınlarında trafik sıkışmıştı ve şerit değiştirdim, arkamdan gelen arabayı görmemiştim ve onun fren yapmakta gecikmemesi sayesin-

de kazadan kurtulduk. Öfkeli korna sesi ruhumun derinliklerine işlemişti. Bu olaylardan sonra araba sürme zevkimi kaybettim ve kalıcı bir korku yerleşti içime, muhtemelen bu sağlıklıydı, fakat bir tırı sollamak bile gözümü korkutuyor, kendimi zorlamamı gerektiriyordu ve böyle yolculuklardan sonra sarhoş olmuş gibi, kaygı içinde birkaç gün geçiriyordum. Ehliyetimin olmasını ve araba sürme iznimin bulunmasını umursamıyordu ruhum, geçmişte kalmıştı, kâbuslarımda sürekli olarak nasıl kullanılacağını bilmeden araba sürdüğümü gördüğüm günlerde yaşıyordu. Her an polisle karşılaşabileceğim korkusu içinde, Norveç'in virajlı yollarında ilerlerken bir yerlerdeki yatağımda yatmış, yastığım ve yorganın üst kısmı terden sırılsıklam hâlde uyuyor oluyordum.

Otoyoldan çıktım ve Höganes'e giden çevre yoluna saptım. Havanın sıcaklığı gözle görülebiliyordu, ışığın ve göğün yapısında bir şey vardı, tüllerin arkasından görünüyorlardı sanki ve güneş her şeyin üzerine o yumuşak ışıltısını serpmişti. Dünya apaçık ve apaydınlık bir duygu uyandırıyordu.

On dakika sonra direksiyonu bir süpermarketin önüne kırıp durdum ve arabadan indim. Ah, öyle bir özlem vardı ki havada. Âdeta denizin mavisine bürünmüştü, fakat yaz havası gibi sıcak değil, bir yanıyla daha sakin ve serindi. Asfaltı geçip önündeki bayrakları direklerden sarkan markete giderken havanın bana verdiği duygu, bir İtalyan kentinde yakıcı bir yaz günü, elimi mermere sürdüğüm zamanlarda kapıldığım duyguya benziyordu, serinlik hem belli belirsiz hem de şaşırtıcıydı.

Kendime bir paket sigara ve sakız, onlara da hediye olarak bir sepet ahududu aldım, sepeti yolcu koltuğuna koyup yeniden yola çıktım. Hepsi beyaza boyanmış küçük yazlık evlerin çitleriyle çevrili dar yol, marketten yalnızca birkaç yüz metre sonra denize açılıyordu. Thomas ile Marie yolun en sonunda oturuyordu; evlerinin batısında deniz, doğusunda büyük ve yeşil bir arazi vardı.

Arabanın kapısını arkamdan kapadığım sırada Thomas çıplak ayaklarıyla çimenleri geçip yanıma geldi. Bana sarıldı, laubalilik duygusu uyandırmadan bunu yapabilen tanıdığım az sayıda kişiden biriydi. Nasıl başardığını bilmiyordum. Belki benden on beş yaş büyük olduğu ve birbirimizi çok iyi tanımasak da bana karşı her zaman sıcak davrandığı içindi.

"Selam, Karl Ove," dedi.

"Epeydir görüşemiyoruz," dedim. "Ne harika bir gün."

Bahçeye geçtik. Hava sakindi, ağaçlar sakindi ve denizin üzerinde asılı duran güneşin sıcak ışınları tüm araziyi etkisi altına almıştı. Öte yandan havada yine o serinlik vardı. Çoktandır böyle bir huzur hissetmemiştim.

"Kahve içer misin?" diye sordu Thomas evin arkasında durduğumuzda. Evin duvarından sık, ışık geçirmez çalıların kımıltısız gölgesi, geçen yaz buraya yaptığı, bir gemi güvertesi gibi uzanan ahşap döşemenin birkaç metre içerisine kadar uzanıyordu.

"Evet, lütfen," dedim.

"Bu arada, otursana."

Oturdum, güneş gözlüğümü taktım ve olabildiğince çok güneş ışığı alabilmek için başımı geri atıp bir sigara yaktım, Thomas ise minik mutfakta, musluğun altında bir kabı suyla dolduruyordu.

Marie dışarı çıktı. Güneş gözlüğünü kafasına kaldırmıştı ve ışıkta gözlerini kısıyordu. *Dagens Nyheter*'de onunla ilgili bir haber okuduğumu söyledim, Marie'nin de katıldığı bir sanat tartışmasıyla ilgili bir makaleydi. Kendimi epey zorladıysam da onunla ilgili söylenenleri bir türlü hatırlayamadım, neyse ki o da ayrıntısını sormadı ve zaten kütüphaneye gideceğini ve gittiğinde bakacağını söylemekle yetindi.

"Kitabın çıkmadı mı daha?" diye sordu.

"Hayır. Cumartesi çıkacak."

"Ne heyecanlı!" dedi.

"Öyle," dedim.

"Neyse konuşuruz," dedi. "Öğle yemeğine kalıyorsun değil mi?"

"Seve seve," dedim. "Bu arada Linda'nın taslağı yanımda. Onu da bırakırım."

Marie, Biskops-Arnö'deki yazarlık kursunda eğitmenlik yapmıştı ve Linda'nın henüz bitirdiği roman taslağını okumayı kabul etmişti.

"Güzel," deyip içeri döndü. Kısa süre sonra evin önünde çalıştırılan bir arabanın sesi duyuldu. Thomas iki fincan kahve ve bir tepsi kekle geldi. Oturdu, bir süre konuştuk, ardından içeri gidip kamerasını aldı ve türlü türlü konularda sohbetimiz sürerken birkaç fotoğraf çekti. Onu en son gördüğümde Proust okuyordu, hâlâ devam ettiğini söyledi, ben gelmeden önce Proust'un büyükannesinin ölümüyle ilgili yeri okuyormuş. En güzel pasajlardan biri, dedim. Öyle, dedi ve başka bir açıdan fotoğraf çekmek için ayağa kalktı. Ben, Proust'un büyükannesinin ölümüne ilişkin aklımda kalan kırıntıları düşündüm. Ne kadar da aniydi. Bir an, Lüksemburg Bahçesi'ne

gitmek için faytona binmiş, bir an sonra beyin kanaması geçirmiş ve birkaç saat içinde ölmüştü. Birkaç gün içinde miydi yoksa? Doktor kaynayan ev, yas tutmanın ilk aşamasını haber veren ezici kaygıya bürünmüştü ve durağanlık, umudun getirdiği çalkantılarla sürekli bölünüyordu. Üstelik hepsi durup dururken, ne sarsıntıydı ama.

"Güzel," dedi Thomas, "Sandalyeni şöyle biraz çalılara doğru kaydıralım mı?"

Önerdiği gibi yaptım. Daha sonra, çektiği fotoğrafları incelemek için eve girdi. Mutfağa kahve almaya giderken Thomas'ın incelediği fotoğraflara bir göz attım.

"İyi çıkmışlar," dedi. "Biraz uzun bir burnun olmasına aldırmıyorsan elbette."

Gülümseyip dışarı çıktım. Anladığım kadarıyla Thomas beni iyi göstermeye veya belli bir ifade yakalamaya çalışmıyordu, tersine, poz vermediğim ve gevşediğim zamanlarda göründüğüm gibi olmamı istiyordu.

Kamerasıyla dönüp güneşli duvarın dibine oturdu.

"Bitti mi?" diye sordum.

"Evet," dedi. "İyi görünüyor. Daha sonra birkaç tane boydan fotoğraf çekebilirim."

"Olur," dedim.

Çalıların arkasından kısık sesler geliyordu. Bacak bacak üstüne atıp gökyüzüne baktım. Tek bir bulut bile yoktu.

"Buraya gelmeden önce en yakın arkadaşlarımdan birini ziyaret etmek için hastaneye uğradım," dedi. "Boynunu kırmış."

"Hadi ya, kötüymüş," dedim.

"Evet. Onu Gullmarsplan'da bulmuşlar. Kimse ne olduğunu bilmiyor, yolun ortasında öylece yatıyormuş."

"Bilinci yerinde mi?"

"Evet. Konuşabiliyor ve her şeyi anlıyor. Fakat olayı hiç hatırlamıyor. Gullmarsplan'da ne işi olduğunu da bilmiyor."

"Alkollü müymüş?"

"Yok, bir hastalığı var. Buna benzer şeyler daha önce de başına geldi, evinde bayıldığı ve ayıldığında nerede olduğunu bilmediği oluyor. Fakat bu defa sonuçları ağır oldu. Korkarım günleri sayılı."

Ne diyeceğimi bilemediğimden başımı salladım. Bir süre sessizce oturduk. Thomas bana baktı.

"Yürüyüşe çıkalım mı?"

"Olur, neden olmasın," dedim.

Üç dakika sonra bahçe kapısını arkamızdan kapadı ve dalgaların tembelce dövdüğü taşlı kıyıya doğru hafif eğim yapan otlakta yürümeye başladık. Minik bir tepenin üzerinde duran uzun boynuzlu birkaç sığır bize baktı. Evlerden ve onların arkasındaki işlek yoldan yalnızca elli metre uzakta olsak da ıssız bir açıklıkta yürür gibiydik. Denizden, otlakların kıyıya dek uzanmasından kaynaklanıyor olabilirdi bu duygu. Normalde kıyıdaki böyle yerler en değerli araziler olarak görülür ve ender olarak hayvancılığa ayrılırdı.

"Yukarıda savaştan kalma sığınaklar var," dedi Thomas biraz ilerideki alçak, beton yapıları göstererek. "Biliyorsun Danimarka buraya çok yakın."

"Çocukluğumu geçirdiğim yerde de vardı," dedim. "Fakat onlar Alman sığınağıydı."

"Öyle mi?" diye sordu, kamerayı kaldırdı ve denize karşı profilden fotoğrafımı çekti.

"Orada oynardık," dedim. "Ormandaki sığınaklar özellikle çok çekiciydi. Onların orada olması bile yetiyordu bize. Yetmişlerin sonundaydık. Savaşın üzerinden henüz otuz yıl falan geçmişti."

Açıklıkta hava daha rüzgârlıydı, fakat kıyıya vuran dalgalar alçak ve cılızdı. İnekler yine otlamaya başlamıştı. Geçtikleri her yere bıraktıkları dışkıların bazıları yumuşak ve yayık, bazıları kuru ve buruşuktu.

"Şurada çok ilginç bir şey var," diyen Thomas, yosunlar ve sazlarla kaplı bataklık benzeri bir yeri, arazideki bir yükselti sayesinde denizden korunmuş bir su birikintisini gösterdi.

"Ne var orada?" diye sordum.

"Göleti görüyor musun?"

Başımı öne salladım.

"İsveç'in başka hiçbir yerinde bulunmayan bir kurbağa türü yaşıyor burada. Tam burada yaşıyor. Bu küçük su birikintisinde."

"Harbiden mi?"

"Evet. Finlandiya'da birkaç yerde varmış. Buralarda çan kurbağası deniyor. Şanslıysak onları duyabiliriz. Küçük çanlar gibi sesleri. Buradakilerin sesini kaydedip Finlandiya'dakilerle karşılaştıran bir program dinlemiştim radyoda. Gidip dinleyelim mi seslerini?"

Göletin önünde durduk. Kulaklarımıza basınç yapan rüzgâr ile denizin zayıf uğultusu dışında çıt çıkmıyordu.

"Yok," dedi. "Her zaman sesleri çıkmıyor. Sayıları da giderek azalıyor. Eskiden, gerçi çok da eskiden değil de, tüm buralar su altındaydı. Evler inşa edilince su seviyesi azalmaya başladı."

"Kurbağalar nasıl oluyor da yalnızca burada yaşıyor?"

"Bilmiyorum. Belli ki başka yerlerde de varlarmış ama ölmüşler, bir tek burada kalmışlar, demek ki buranın koşulları onlara çok uygun."

"Ne ilginç."

"Evet. Ama ne yazık ki seslerini duyamadık. Gerçekten çok özel bir ses çıkarıyorlar."

Eskiden balıkçı köyü, şimdi yazlık yeri olan bölgede yürümeyi sürdürdük. Tüm eski evler yenilenmişti, tüm bahçeler aynı şekilde bakımlıydı ve park yerlerinde ışıltılı yeni arabalar vardı. Evlerin arasındaki yolu izleyip geri döndük ve çok geçmeden, bir saat önce terk ettiğimiz minik arka bahçede oturur bulduk kendimizi. Thomas biraz daha kahve yapmaya gitti, bu sırada Marie öğle yemeğini hazırlıyordu.

Kızarmış patates, ekmek ve bira eşliğinde omletlerimizi yedikten kısa süre sonra Jon Fosse'den söz etmeye koyulduk. Marie, Fosse'nin oyunlarını İsveççeye çevirmişti ve sonbaharın ilerleyen günlerinde Dramaten'de sahnelenecek bir oyunu çevirmeyi yeni bitirmişti. Erken dönem romanlarında dünyayı olduğu gibi tasvir eden, nevrozlar ve paniklerle dolu küçük, kapalı şeylerin ve ilişkilerin toplumsal gerçekçi kâbuslarını yansıtan Fosse daha sonra dünyayı gerçekten olduğu gibi, yani karanlık ve açık olarak tasvir etmeye başlamıştı. Kimilerinin içinde olabilen dünyadan aramızdaki dünyaya doğru gelişmişti yazarlığı. Tanrıya ve kutsala yönelmesi de bunun sonucuydu. Varoluşun koşullarını ele alan herkes er ya da geç bunu da ele almak durumundadır. İnsanlığın hem iç hem dış sınırları vardır ve bu iki sınır arasında bulunan kültür sayesinde kendimizi görebiliriz. Fosse'de bu hafif ve âdeta belirsiz olduğu gibi yazdığı kişilerde kabarıp sönen dış etkilere, rüzgâra ve karanlığa açıktır. Bu bağlamda karakterlerinde modernlik öncesi bir yan vardır; zamanımızı –en azından benimkini– dolduran onca şeyin, gazetelerin, televizyon programlarının, politik girdabın, haberlerin, dedikoduların ve ünlülerin dışında durur onun karakterleri. Geç dönem eserlerindeki yalınlık, onların kimilerince minimalist olarak değerlendirilmesine yol açar, karanlık yanları Beckett'i düşündürür, fakat Fosse minimalizmden çok uzaktır, esensiyalizm çizgisindedir, ayrıca Beckett gibi

değildir, çünkü Beckett sert, ironik ve umutsuzdur, onun karanlığı soğuktur ve kahkaha doludur, oysa Fosse'nin karanlığı sıcak, avutucu ve kahkahasızdır. Beckett gibi tersten dolaşmak yerine içeriden gelmesinden mi kaynaklanır bu acaba?

Bunların hiçbirini Thomas ile Marie'ye söyleyemezdim, çünkü okuduğum edebiyat ve gördüğüm sanatın çoğunu düşüncelerden başka bir şeyle değerlendiririm. Fosse şöyledir, Beckett böyledir, biliyorum, fakat orada biter bu.

"Amcanla aran nasıl?" diye sordu Thomas. "Hâlâ kızgın mı? Son konuşmamızda seni mahkemeye vereceğinden söz etmiştin."

"Henüz bir şey çıkmadı," dedim. "Kitap daha matbaada, dava açılacaksa kitap çıktıktan sonra açılacak. Gazetelere açıklama yapma tehdidinde de bulundu. En çok bundan, hikâyenin kokusunu almalarından korkuyorum."

"İyi ama, amcan senin yazdıklarını kimse okumasın istiyorsa gazetelere gitmek çok akıllıca sayılmaz," dedi Marie, çatalı ağzına götürmeden önce. "Öyle değil mi?"

"Evet ama çok akılcı bir yaklaşımı yok zaten meseleye."

Tabağımı itip arkama yaslandım.

"Eline sağlık," dedim. "Çok güzeldi."

Canım sigara çekiyordu ama onların bitirmesini bekledim.

Thomas başını kaldırıp bana baktı.

"İstiyorsan sigaranı iç sen," dedi.

"Sağ ol," deyip bir sigara yaktım, güneşin her şeyi bir bomba gibi silip attığı ve pus yüzünden rengi açılan gökyüzünün yükseldiği ufukta parlayan lacivert deniz şeridine baktım yeşil çalıların üzerinden.

Çok ama çok güzel bir gündü.

Masayı toplamaya başladılar, sigaramı küllüğe bırakıp onlara yardım ettim ve Marie götürüp mutfak tezgâhına koyduğum tabakları yıkamaya girişti. Altmışına yakındı, fakat yazı yazanların çoğu gibi epey daha genç gösteriyordu; yüzünde yalnızca arada sırada, kısa bir süre için belli oluyordu gerçek yaşı. Yüz ifadesi ile yüz iç içe geçmiş iki farklı şeydir, gölgeli yerlerine bakınca bir şey, öteki yerlere bakınca başka bir şey gibi görünen çizimlere benzediği söylenebilir, ancak bir yüz çok daha karmaşıktır. Ardında ve çevresinde çalkalanan ruh durumlarına bağlı olarak bir saatten öbürüne değiştiği gibi, kişinin onunla ilişkisine bağlı olarak yıldan yıla da değişir. Örneğin benim gözümde annemin yüzü çoğunlukla değişmez, gördüğüm

kişi *annemdir*, hep olduğu gibidir, derken başını biraz çevirir ve bir sarsıntı içinde anlarım ki yaşlı biridir, yetmişine merdiven dayamış ve belki de yaşayacak on yılı kalmış bir kadındır. Sonra geri dönüp bir şey söyler ve ben yine *annemi* görürüm.

Dışarı oturdum, yanmayı sürdüren sigaramı ağzıma soktum, filtreyi ısıtacak kadar sert bir nefes çektim ve önce gökyüzüne, ardından elinde ahududu sepetiyle yaklaşan Thomas'a baktım.

"Eskiden burada bülbülleri dinlerdik," dedi, masanın öbür tarafına yerleşirken. "Üstelik yıllar öncesinden söz etmiyorum."

"Ne oldu?" diye sordum.

Omuz silkti.

"Kaybolup gittiler."

Bir saat sonra, boğazın Danimarka yakasında alçalan güneşte eve dönerken kaybolan bülbülleri düşünüyordum. *Kavgam* bitince yazacağım roman için mükemmel bir açılıştı. Güngörmüş yaşlı bir adam, Gotland'daki bahçesinde oyalanıyor, gölgelerde oturup kitap okuyor, iç taraftaki ormanda veya bitimsiz kıyılarda uzun yürüyüşlere çıkıyor ve her akşam erkenden yatıyor. Mevsim yaz, her gün güneşli, bitkiler yanık ve kuru, adam yapayalnız, civarda tek bir kişi bile yok. Otuz yılı aşkın bir zaman önce, Öresundskysten'de bir kulübenin güneşli duvarı önünde yaptığı bir sohbeti düşünüyor, şimdi birçok eski arkadaşı gibi çoktan ölmüş olan Thomas ortadan kaybolan bülbüllerden söz etmişti o gün. Adam bunu ilk kez duyuyordu. Hemen sonra A.B.D.'de arıların ortadan kaybolmasıyla ilgili bir belgesel izlemişti. Arılar bir gecede yok olmuşlardı ve nereye gittiklerini kimse bilmiyordu; yeni bir yer aramaya mı çıkmışlardı, yoksa hepsi ölmüş müydü, bilen yoktu. O sıralar oturduğu kentin yakınlarındaki büyük kayın ormanında, bir pazar günü ailesiyle birlikte gezerken, yere saçılmış yüzlerce ölü yarasa görmüşlerdi. Gazeteler benzeri olaylara değiniyordu; gökten büyük kuş sürüleri yağmış, devasa balık sürüleri ölüp denizin yüzeyine çıkmıştı. Dünyada bir şey olmuştu ama ne olduğunu kimse bilmiyordu. Balıkların ölüm nedeni su altı volkan patlaması, gaz zehirlenmesi olabilir miydi? Yoksa insan kaynaklı mıydı? Kuşlarınki bir salgın hastalık mıydı? Öyleyse niye hepsi aynı anda düşmüştü? Bir tür stres olabilir miydi? Yabani somon ortadan kalkınca kimileri çiftlik somonunu suçlamıştı. Belli kelebek türlerinin soyu tükenmişti – çevrede onların uyum sağlayamayacağı kadar hızlı bir değişiklik mi olmuştu? Ayrıca büyük kuş

kolonileri, kuzey kıyılarında yer alan üreme yerlerine uğramayı birkaç yaz içinde bırakmışlardı. Neden böyle olduğunu açıklayabilen hiç kimse yoktu bu kez.

Her akşam yatmaya gitmeden önce bir deftere birkaç sayfa yazıyor, çoğunlukla kendisi için yapıyor bunu, burada günler o kadar birbirine benziyor ki aldığı notlar olmasa hepsinin birbirine karışması işten bile değil. Yaptıklarını, duygularını, gördüklerini ve arada sırada da, eski yaşamından aklına gelişigüzel gelen olayları yazıyor.

Aklıma gelen fikir buydu ve güneye doğru araba sürerken üzerine kafa yordum. Öğleden sonrayı boşaltabilmek için çocuklarla sabah ilgilenmiş, onları doyurup giydirmiş ve kreşe götürmüştüm ve böylece kazandığım zamanı, Thomas ile Marie'nin yanından ayrıldığımda Helsingborg'ta bir kafede otururak geçirmeyi planlamıştım. Sola döndüm, önce sanayi bölgesini andıran bir yerden geçtim, sonra beliren müstakil evlerin yerini, yolun iki yakası boyunca uzanan toplu konutlar aldı giderek ve sonunda bir yokuştan indim, aşağısı kent merkeziydi, alçalan güneşle ışıldıyordu liman.

Daha önce Linda ve çocuklarla gelmiştim buraya, ehliyeti aldıktan sonra çıktığımız ilk geziydi. Benim ödenmemiş borcum olduğu için İsveç'te ne kredi alabiliyor ne de araba kiralayabiliyordum, dolayısıyla arabayı Linda kendi adıyla kiralamıştı; kullanması zor, kocaman, minibüsvari şeyle tıngır mıngır geldik kente, yüreğim ağzımdaydı, arabayı zor kontrol ediyordum, fakat aynı zamanda mutluydum, araba sürmek bana inanılmaz yoğun bir özgürlük duygusu katmış, sanki sürat hâlihazırdaki tüm sorunlarımı çözmüştü. Büyük liman bölgesi boyunca park yerleri olduğunu şimdi bu yüzden biliyordum, yavaşça oraya yönlendim.

İskelenin hemen açığına devasa bir turist gemisi demirlemişti. Binlerce yolcu kapasitesi varmış gibi görünüyordu. Arabanın kapılarını kilitleyip dolaşmaya başladım. Boğazın şaşırtıcı ölçüde yakın karşı yakasında görünenin Helsingør Şatosu olduğunu tahmin ediyordum. Hamlet'in evine baktığım düşüncesi tüylerimi ürpertti. Manzarada yalnızca şatoyu görebilmek ve o sıralar mesafelerin ne kadar büyük olduğunu, insanların dünyada ne kadar az yer kapladığını, aralarındaki boşlukların ne kadar geniş olduğunu düşünebilmek için o zamandan beri ortaya çıkan her şeyi, arabaları, gemileri ve binaları ortadan kaldırmaya çalıştım ve muhtemelen amcası tarafından öldürülen babasının ölümü karşısında kedere boğulmuş prensin, kendisiyle başka her şey arasına gelip yerleşen devasa

anlamsızlığın ağırlığı altında kıvranarak, yattığı yerden tavanı seyrettiği şatoya baktım. Arkadaşları Rosencrantz ve Guildenstern şato bahçesinde bir bankta oturmuşlar, gölgeleri sıkıntı ve ışığa boğulmuş taşlarda upuzun...

Orada durup bir süre şatoyu seyrettikten sonra döndüm ve iskeleye doğru yürüdüm. Bazı yerlerde turistler tırabzanlara eğilmiş, serin mavi sulara bakıyordu. Belki orada balıklar yüzüyordu, belki yalnızca derinliklerin kendisi çekici gelmişti onlara.

Merkez, dik bir yamacın dibindeydi, Skåne'de tepeleri ve yokuşları olan başka bir kent görmemiştim. Bambaşka bir alan duygusu uyandırıyordu bende. Trafiğe kapalı yola saptım, ileride bir park vardı; orada, gölgeli ve yüksek ağaçların altında bir çardak gördüm ve birkaç dakika sonra oraya oturup bir kahve siparişi verdim. Çevremde oturanlar Amerikan İngilizcesi konuşuyordu, turist gemisinden geldikleri kesindi.

Ağaç doruklarına baktım. Yapraklar daha sararmamıştı, fakat yeşiller yazın olduğu kadar yoğun ve canlı değildi, artık biraz kurumuş ve solmuştu. Kentin sesleri uçuşuyordu etrafımda: asfaltta ilerleyen tekerlekler, homurdanan araba motorları, ayak sesleri, konuşmalar, kahkahalar.

Hamlet 16. yüzyıl sonlarında yazılmıştı. Günümüze ulaşan en eski baskısı 1603'ten. Birkaç yıl önce olsa üstünden çok zaman geçmiş diye düşünürdüm. Artık öyle düşünmüyorum. 16. yüzyıl yalnızca birkaç nesil gerideydi. Goethe örneğin 16. yüzyılda doğmuş kimseler tanıyor olmalıydı. Hamsun açısından Goethe, onun doğumundan bir nesil önce ölmüş biriydi. Benim açımdan Hamsun de ben doğmadan önceki nesilde ölmüş biri.

Yok, 16. yüzyıl hiç de uzun zaman önce değildi.

Siyah önlüklü bir garson elinde bir tepsiyle karşıya geçti. Kafenin bulunduğu bina yolun öteki tarafındaydı. Çardağın iki basamağını çabucak çıkan garson önümde durdu, masama bir fincan kahve, bir küçük kap süt ve tek kullanımlık şeker koydu. Ona otuz kron verdim ve üstü kalsın dedim. Beni anlamayıp önlüğün cebinde para üstü aranmaya başlayınca elimi kaldırdım ve hayır, hayır dedim. Teşekkür edip arkasını döndü.

Kahve acıydı, saatlerce beklemiş olmalıydı. Sıcakta kimse kahve içmiyordu.

Bir sigara yakıp karşıdaki çatılara ve güneşi yansıtan çinko kaplı bacaya baktım, kımıldamadığında ışık çinkonun içindeki tükenmez

bir kaynaktan geliyormuş gibi görünüyordu. Çatılar füme rengi kaplama taşlarıyla kaplıydı ve öteki taraftaki yangın merdivenleri avlulara doğru gözden kayboluyordu.

Herkesin yaşamında bir ufuk vardır, ölümün ufkudur bu ve bizden önceki ikinci ve üçüncü kuşak ile bizden sonraki ikinci ve üçüncü kuşak arasında bir yerlerde yer alır. Biz, sevdiklerimiz ve yaşadıklarımızsa bu iki çizgi arasında kalırız. Diğerleri, yani ölüler ve doğmamış olanlar da dışında kalır. Orada yaşam bizsiz bir boşluktur. İşte bu sayede Hamlet gibi biri çok önemli olabilir. Kurmacadır, biri onu yazmış, düşünceler, olaylar ve düşünüp hareket edebileceği bir alanla donatmıştır, fakat kişi ölüm ufkunun ötesine geçtiğinde kurmaca olmak artık ayırıcı bir özellik, geçerli bir fark değildir. Hamlet, bir zamanlar dünyada yer almış tarihsel figürlerden daha çok veya daha az canlı değildir; bir bakıma o çağdaki herkes kurmacadır. Veya, Hamlet kelimeler ve fikirlerden, ötekiler et ve kemikten oluştuğu için yalnızca Hamlet ve onun yaşam biçimi zamanı ve geçiciliği yenebilir.

Serin odasında uyanıyor mu? Dar basamaklardan çatıya, siperlere mi çıkıyor? Peki ne görüyor? Mavi boğaz, karşı yakadaki yeşil topraklar, içerilere doğru uzandıkça uzanan düzlükler. Ne düşünüyor? Shakespeare işte bunu yazmış. Dünya Hamlet'e cansız bir çöl gibi görünüyor. İki arkadaşı Rosencrantz ve Guildenstern'e anlattığı bu hava, bu güzel örtü, bu olağanüstü tavan, altın alevlerle süslü bu asil çatı, onun gözünde pis ve zehirli is yığınlarından başka bir şey değil. İnsanlar da bir araya gelmiş tozdan ibaretler. Şatoda işte bunu görüyordu. Zehirli islere karşılık düşen İngilizce ifade, kararan ruh için kullanılan ifadeyle aynı ve aklın kararması ile dünyanın kararması arasında açılan alan bir uçurum gibi görünüyor.

Ceketimin cebinden telefonumu çıkarıp Linda'nın numarasını çevirdim. Hemen açtı.

"Nasıl gidiyor?" diye sordum.

"İyi," dedi. "Parktayız. Hava acayip güzel ya! Heidi yürümek istemedi başta, ama sonra açıldı. Sen ne zaman geliyorsun?"

"Çok geç kalmam. Hersingborg'tayım. Bir saat falan sürer. Sonra arabayı teslim etmem gerekiyor. Gelirken bir şeyler alayım mı?"

"Yok, her şey var."

"Peki," dedim. "Görüşürüz o zaman."

"Görüşürüz," dedi ve telefonları karşılıklı kapattık.

Elimde telefonla oturduğum yerden sokağa baktım. Etek ve sandalet giymiş, ince kumaştan çantalar taşıyan iki kadın yürüyordu

kaldırımda. Arkalarında bisikletli bir adam vardı, bisikletin çocuk koltuğunda oturan çocuk adamın sırtına sarılmıştı. İkisinin de kaskı vardı. Adam takım elbiseli ve güneş gözlüklüydü. Heidi'yi düşünüp gülümsedim. Hep kucak istiyordu. Ona kalsa tek bir adım dahi atmazdı, hep kucakta taşınmak isterdi. En başından beri böyleydi neredeyse. Doğduğu sıralar ona bir hayli yakındım. Vanja çok kıskanmıştı ve elinden geldiğince Linda'ya yapışıyordu, ben de Heidi'yi taşıyıp duruyordum. Ta ki bir buçuk yaşındayken kardeşi John doğana dek. O zaman onu taşımayı bıraktım ve aramızdaki yakınlık son buldu. Arada sırada bunu düşünüp biraz üzülüyordum. Fakat çocuklar işte böyledir, her şeyin bir dönemi vardır ve dönemler son bulur. Çok geçmeden büyüyecekler ve o çok sevdiğim çocukluk hâlleri bitecek. Daha geçen yıl çekilmiş fotoğraflarını bile görmek, o zamanki hâlleri artık bittiği için üzülmeme yetiyor. Öte yandan şimdi öyle fazlalardı ve günlerimizi öyle yoğun bir şekilde etkiliyorlardı ki bu türlü duygulara yer kalmıyordu. Her şey şimdide ve buradaydı.

Bir saat sonra araba anahtarını Europcar'ın posta kutusuna bıraktığımda rahatlamıştım; zira yolda geçen uzun bir günün ardından arabayla benim tek parça dönebileceğimiz şüpheliydi. Tepemde güneş St. Petri Kilisesi'nin yüksek ve siyah kulesinde parlıyordu, öte yandan hemen ardından çıktığım sokak gölgeli ve soğuktu. Elimden geldiğince hızlı yürüdüm, ailemden uzaklaşmak, yani Linda'yı çocuklarla yalnız bırakmak, her zamanki gibi vicdanımı sızlatmıştı. Kanıma işlemişti bu durum. Hansagalleriet boyunca ilerleyip Hi-Fi-Klubben'la Orvars Büfesi'ni arkamda bıraktım, karşıya geçtim, küçük parktaki kanala geldim, Granit ile Designtorget'den sonra köprüyü aştım ve ilerisinde bej Hilton Hotel'in yükseldiği yaya yoluna ulaştım. Dışarısı insan kaynıyordu, iki kafenin de bahçesi doluydu: İkili, üçlü oturmuş dedikodu yapan genç kızlar, hava atan birkaç oğlan ve hem beden diline hem de giyim kuşama daha çok özen gösteren, benim yaşlarımda bir çift adam vardı. Herkes bu beklenmedik yaz gününün tadını çıkarıyordu. Hem sakin hem heyecanlıydım; bu iyi hissettiriyordu bana kendimi, fakat altında endişe yatıyordu.

Apartman dairemiz Hilton Hotel'in yolunun karşısındaki küçük meydandaydı. Søstrene Grene mağazasıyla bir Çin lokantası arasına sıkışmış giriş kapımızın önünden sürekli bir insan seli akardı.

Meydanda şıpırtısı gece boyu süren fıskiyeye ek olarak, müşterilerine seksenlerin gözde şarkıları ile yumuşak müziklerini çalan, sekiz köşeli bir hazır yemek büfesi vardı, genellikle şehir dışından gelen kimseler ayaklarının dibinde devasa alışveriş torbası yığınlarıyla burada sosis ve hamburger tıkınırdı. Biraz ötedeki banklardaysa evsizler olurdu. Ön cepheyi boylu boyunca kaplayan balkonuyla bizim dairemiz yedinci ve en üst kattaydı. Bir defasında Vanja'nın korkuluklardan aşağı fırlattığı çakmak oradan geçen bir çiftin hemen yanı başında yere düşüp patlamıştı. Korkudan sıçrayıp yukarı bakanlara kızmayın ne olur dercesine elimi sallayıp onlardan özür dilemeye çalışmıştım.

Yukarıdaki tırabzanlara baktım. Cebimden çıkardığım anahtarlığıma takılı plastikten minik bir çerçevede Vanja'yla benim bir fotoğrafımız vardı, bu da başka bir anıyı canlandırdı zihnimde, bir teknedeydik, yunuslara bakmak için denize açılacaktık, Kanarya Adaları'ndaydık, Vanja hemen hemen üç yaşındaydı ve elimi tutuyordu, beyaz şapkasının altındaki yüzünde heyecanlı bir ifade vardı. Turuncu anahtar kartını kapının yanındaki panele değdirdim, bir tıkırtı duyuldu, kapıyı açıp koridora girdim, düğmesine bastığım asansörün gelmesini beklerken telefonuma göz attım. Kimse aramamıştı. Ama bu zaten bildiğim bir şeydi. Yalnızca Yngve, annem, Tore, Espen ve Geir Angell arayabilirdi bu numaradan beni. Hepsinin kendince bir arama ritmi vardı ve şimdi hiçbirinin sırası değildi. Yngve ve annemle aşağı yukarı haftada bir kez konuşuyordum, annem genellikle pazar akşamları ararrdı. Espen ile yaklaşık iki haftada bir, Tore'yleyse ayda bir konuşurduk. Öte yandan Geir A. ile günde birkaç kez konuştuğumuz oluyordu. Ailem dışındaki tüm sosyal yaşamım buydu denilebilir. Fakat yeterliydi, ben böyle istiyordum.

Asansör geldi, binip en üst düğmeye bastım, binanın ortasından geçen karanlık ve dar boşlukta yukarı çıkarken aynada kendimi inceledim. Yazın saçlarım uzamıştı ve biraz da sakalım vardı. Sakallarım görkemli sayılmazdı, yanaklarım hemen hemen köseydi, dolayısıyla ne zaman aynaya baksam acaba budala gibi mi görünüyorum diye merak ederdim. Karar vermek zordu, evet, aslında imkânsızdı, çünkü değerlendirecek bir kriter yoktu. Linda'ya sorduğumda iyi göründüğünü söylüyordu elbette. Peki gerçekten öyle mi düşünüyordu? Ah, bilmek imkânsızdı. Ayrıca böylesi kişisel ve boş bir konuda başkasına akıl danışmak söz konusu bile olamazdı. Bu yüzden birkaç hafta önce tıraş olmuştum. Ertesi gün kreşe gittiğimde,

o sırada Vanja'nın en yakın arkadaşı olan Benjamin'in babası Ola –oradaki tek akranımdı ve Malmö Üniversitesi'nde dekandı– bana baktı ve bende bir değişiklik mi var diye sordu. Yüzümde sakal gibi bir şey yok muydu? Tam olarak sakal demeyerek benimle alay etmesi tıraş olmakla doğru karar verdiğimi düşündürtmüştü bana. Ne var ki daha sonra, cuma günü, yazın çektiğimiz fotoğrafları tab ettirmiştim. Vanja, Heidi ve John'la birlikte, Triangeln'de, her cuma kreşten sonra gittiğimiz kafede oturuyorduk, çocuklar dondurma yiyordu, ben kahve içiyordum; o akşamüzeri fotoğraf yığınını çıkarıp onlara göstermiştim. Fotoğraflardan birinde kucağımda John'la Österlen'de bir kumsalda duruyordum. Alışılmadık ölçüde iyi görünüyorum, diye düşündüm, sakal ve güneş gözlükleri beni, nasıl desem, çok *erkeksi* göstermişti. Ayrıca kucağımda John da olunca, vay canına, tam bir *baba* gibi görünüyordum.

Yeniden sakal bırakmaya karar vermiştim oracıkta. Fakat şimdi, birer birer katları tırmanırken, yine kuşkuya düşmüştüm. Ertesi gün Oslo'ya gidecek, ilk romanın piyasaya çıkmasıyla ilgili röportajlara katılacaktım. Bu da gömlekleri, ceketleri, pantolonları, ayakkabıları, berberleri ve de sakalları düşünmeye zorluyordu beni. Son yıllarda hepten koyuvermiştim kendimi, giysilerimi hiç önemsemiyor, dışarı çıkarken elime ne geçerse onu giyiyordum, zaten genellikle çocukları getirip götürmek veya hafta sonu gezileri dışında dışarı çıktığım yoktu ve yalnızca bir avuç kişiyi tanıdığım bir kentte insanların ne düşündüğünü pek kafaya takmıyordum. Bu bana bir özgürlük vermiş, eski ve bol pantolonlar, kocaman pis paltolar, çirkin bereler ve spor ayakkabılarla hayta gibi dolaşmamı sağlamıştı; fakat şimdi, yaz bitip de kitabın baskısı yaklaşınca ve beş yıl sonra ilk röportajlar ayarlanınca durum değişmişti.

Asansör yedinci kata geldiği anda kendiliğimden döndüm, üç yılın ardından asansörün ne kadar sürede buraya çıktığını kesin olarak biliyordum, çocuk öteberimiz –iki puset, bir yürüteç, Vanja'nın kaykayı ve Heidi'nin denge bisikleti– ile dolu koridordan geçip dairemizin kapısını açtım.

Ceketler ve ayakkabılar yere atılmış, oyuncaklar her yere saçılmış ve oturma odasından televizyon sesi geliyor.

Üzerimi çıkarıp içeri girdim. Heidi'yle Vanja tekli koltukta birbirlerine sokulmuş televizyon izliyordu. Üzerinde yalnızca bezi, elinde küçük bir oyuncak arabayla yerde duran John bana bakıyordu. Linda ise kanepede oturmuş gazete okuyordu.

Halı katlanmıştı, odanın her yanını saran pelüş hayvanların dışında ortalıkta bir yığın kitap, plastik oyuncak, gazlı kalem ve çocukların resim çizdiği kâğıt vardı.

"İyi geçti mi?" diye sordu Linda.

"Evet," dedim. "Benzin alırken az kalsın kaza yapacaktım. Hani orada dar bir alt geçit gibi bir şey var ya. Ama iyi geçti. Thomas ile Marie'nin selamı var."

"Roman taslağını bıraktın mı?"

Başımı öne salladım.

"Siz nasılsınız kızlar?" diye sordum.

Tepki vermediler. Sarı saçlı kafalarıyla hiç kımıldamadan televizyon izliyorlardı. Aynı koltukta: Demek bu akşam araları iyiydi.

Gülümsedim, üstelik el ele tutuşmuşlardı.

"Baba alt geçit mi?" diye sordu John.

"Hayır," dedim. "Baba bugün araba sürdü."

"Baba alt geçit!" dedi.

"Aç mısın?" diye sordu Linda. "Akşam yemeğinden kaldı biraz yiyeceksen."

"Yerim," deyip mutfağa gittim. Tabaklar hâlâ masadaydı, kızlarınki yemek doluydu, akşamları doğru dürüst bir şey yemiyorlardı, hiç değişmemişti bu durum. Başlarda Linda'yla bu konuda tartışırdık, ben yemek saatlerinde disiplin taraftarıydım, çocukların yemekleri bitene kadar masada oturmalarını istiyordum, öte yandan Linda tam tersini savunuyor, yemeğe ilişkin her şeyin zorlamadan uzak ve alabildiğine özgür olmasını istiyordu. Haklı olduğunu düşünmüştüm, yemeğin bir zorlama olması kulağa çok korkunç geliyordu, bu yüzden yıllardır onları istediklerini yapmaları için serbest bırakmıştık. Kreşten geldiğimizde açız diye tuttururlarsa bir sandviç, bir elma, birkaç köfte veya artık her ne varsa onu yiyorlardı ve akşam yemeği masaya geldiğinde diledikleri kadar oturduktan sonra kalkıyorlardı. Bu süre genellikle birkaç dakikayı geçmezdi, birkaç lokma aldıktan sonra sandalyelerinden kayıp iniyorlar ve ya oturma odasına ya da yatak odasına gidip Linda'yla beni masada baş başa bırakıyorlardı.

Tabağıma İsveç'in ulusal yemeği olan köfteli makarna doldurdum, bir domates dilimledim ve her şeyin üzerine biraz ketçap sıkıp oturdum. Malmö'deki ilk yılımızda, kreşe gelen babalardan biriyle bu konuyu konuşmuştum. Akşam yemeklerinde onlar ne yapıyordu? Yok, biz sorun yaşamıyoruz. Kızımız yemeğini bitirene kadar masada oturuyor, dedi. Peki ona bunu yaptırmayı nasıl başardınız,

diye sordum bisikletimi ona yaklaştırarak; her pazar sabahı yaptığımız gibi Limhamnsfältet'ye futbol oynamaya gidiyorduk. Yemesi gerektiğini biliyor, dedi. Nereden biliyor, diye sordum. İradesini kırdık, dedi. Ne kadar sürerse sürsün yemeği bitene kadar masada oturmak zorunda. Bir defasında gece olana dek oturması gerekti. Bağırdı, çağırdı, ağlayıp ortalığı birbirine kattı, kesinlikle yemek istemiyordu, bilirsin. Ama sonunda anladı ve yemeğini yiyip masadan kalkma izni alabildi. Herhâlde bir üç saat oturmuştur! O günden sonra hemen hiç sorun yaşamadık. Bana bakıp gülümsedi. Kendinle ilgili neler anlattığının farkında mısın, diye düşündüm, fakat hiçbir şey söylemedim. Öfke krizine girdiğinde de aynısını yapıyorum, diye sürdürdü. Vanja'nın arada sırada sana biraz sorun çıkardığını fark ettim. Evet, çıkarıyor, dedim. Bununla nasıl başa çıkıyorsun? Ben kızımı tutuyorum, dedi. Öyle çok zorlayarak değil de. Kendisine gelene dek sımsıkı tutuyorum sadece ve ne kadar sürerse sürsün bırakmıyorum. Sen de öyle yapmalısın. Etkili oluyor. Evet, dedim, sonuçta bir çözüm bulmam gerekiyor.

Bu konuşmanın ilginç yanı şuydu, diye düşündüm ılık yemeği ağzıma teperken, onları, yani hem anneyi hem babayı, alternatif, başka bir deyişle yumuşak kimseler diye düşünmüştüm. En küçük çocuğunu onun gibi babalara yakışacak şekilde, bebek kangurusuyla taşıyordu ve bir kreş gezisinde, onu bebek kangurusunun BabyBjörn'e üstünlüklerinden söz ederken duymuştum. Karısıyla ikisi, yemeğin sağlıklı ve katkısız olması, bebek giysilerini mümkün olduğunca doğal malzemelerden seçme konularında normalden fazla dikkatlilerdi ve kreş toplantılarında en aktif ebeveynler arasında yer alıyorlardı. Bundan ötürü, başkasının değil de onların, ödün vermeyen ve 19. yüzyılı aratmayan yöntemlerle çocuk yetiştirmesi beni şaşırtmıştı. Veya belki de onlarla ilgili düşüncelerimi tamamlamıştı; çünkü genelde Vanja'yla oynayan büyük kızlarının nasıl o kadar uysal olabildiğini hep merak etmiştim. Onun çocuğu pusetinde bir dakika bile oturmuyor, anne babasıyla her yere yürüyordu, Vanja ise onun tam tersiydi, kreş kapısından daha birkaç metre uzaklaşmadan, Heidi'nin arkasına oturabilmek için kafamı ütülemeye başlayabiliyordu.

Arada sırada onun iradesini kırmaya karar verdiğim ve doğal olarak da önünde sonunda başardığım oluyordu, fakat ardından kendimi çok kötü hissediyordum. Doğru bir şey yapıyor olamazdım, öyle değil mi? Öte yandan, Vanja'nın bizimle birlikte oturup yemek

yemesi *iyiydi* onun için, yürümesi *iyiydi*, kendi başına giyinmesi *iyiydi*, dişlerini fırçalayıp zamanında yatması *iyiydi*.

Bir defasında Vanja onların kızını ziyarete gitmişti, hayatında ilk kez yatıya kalacaktı. Onu ertesi sabah aldım, her şeyin yolunda gittiğini söylediler, fakat benimle olabildiğince yakın temas kurmak isteyen Vanja'dan konunun bu kadar basit olmadığını anladım. Vanja'nın arkadaşının babası, küçük bir olay yaşadık, ama sonra çözdük, öyle değil mi Vanja, dedi. Ne oldu, diye sordum. Biraz daha yemek istedi, sonra verdiğimizi yemedi. Bunun üzerine bitirene kadar masada oturması gerekti.

Ona baktım.

Aklını mı kaçırmıştı?

Hayır, benim için içeri gidip kızımın çoraplarını aramaya girişmişti, öfkeden deliye dönmüşsem de ona hiçbir şey demedim. Benim çocuğuma *kendi* fikirlerini dayatmaya hakkı olduğunu nereden çıkarmıştı? Uzattığı çorapları alıp önce bir ayağını, sonra öteki ayağını uzatan Vanja'ya giydirdim, ardından umarım kendisi giyer de adamın eleştirel bakışları altında ben giydirmek zorunda kalmam diye düşünerek ceketini uzattım.

Bu olaydan söz ettiğimde Linda sinirlendi. Bense fikrimi değiştirmiştim, çok kötü bir şey değildi, ayrıca Vanja'nın başka insanların başka kurallarla yaşadığını görmesi onun için muhtemelen iyiydi.

"Hiç de değil," demişti Linda. "İşin içinde eleştiri var, değil mi? Buna bozuluyorum. O ikisi yok mu! Kadını bir duymalısın, kendini beğenmişin biri. Kulaklarına inanamazsın."

"Bu arada Vanja'yı bir orman koşusuna davet ettiler," dedim. "Önümüzdeki hafta sonu Pildammsparken'de."

Bu bizim kendi başımıza asla bulamayacağımız türde etkinliklerden biriydi. Vanja için çok önemliydi. Göğsünde bir numarayla başlama çizgisinin gerisinde duracak, ormanda bir patikada bir yığın çocukla birlikte koşacak ve bitiş çizgisini geçtiğinde madalya ve dondurmayla ödüllendirilecekti.

Onu, kreşten bir arkadaşını ve arkadaşının annesini başlama çizgisine götürmek bana düştü, Linda bitiş çizgisinde Heidi'yle ilgileniyordu. Vanja sırt numarasıyla gurur duyuyordu, hakem *başlayın*, diye bağırır bağırmaz kızımız minik bacaklarının dayanabildiği en yüksek hızla koşmaya başladı. Ben ağaçların altında, veli ve çocuk sürüsü arasında, onun yanında koşar adım yürüyordum. Fakat aşağı yukarı yüz metre sonra Vanja yavaşladı ve sonra büsbütün

durdu. Yoruldum, dedi. Arkadaşı ile annesi elbette bizi çoktan geçmişti. Durup arkalarını döndüler ve beklediler. Hadi ama Vanja, dedim. Bizi bekliyorlar! Koşalım! Biraz daha koştuk. Vanja kendisine özgü sallantılı koşusunu tutturmuştu, ben geyik gibi ağır aksak yürüyordum, onları yakaladık ve bir süre yan yana gittik, sonra Vanja'nın arkadaşı ile onun annesi yine bizden kopunca bir kez daha geri düştük. Öteki kız rüzgâr gibiydi. Yanımda soluk soluğa kalan Vanja durdu. Biraz yürüyemez miyiz, baba, diye sordu. Elbette, dedim, ama biraz. Biz gelene dek yine sabırla beklediler, bir yüz metre kadar daha birlikte ilerledikten sonra aynı mesafe tekrar açıldı aramızda. Hadi Vanja, dedim. Bir şey kalmadı. Yapabilirsin! İlerideki bitiş çizgisi ve onu bekleyen dondurma düşüncesinde taze güç bulmuş gibi dişini sıkıp koştu. Arkadaşı yaklaşık yirmi metre önümüzdeydi, hafif ve güzel bir koşu tutturmuştu, bizi beklemeseydi şimdiye çoktan hedefe ulaşmıştı. Arkasını dönüp Vanja'ya el salladı, fakat o sırada, tam önünü dönerken ayağı takıldı. Boylu boyunca yere yapıştı ve diz çöküp ağlamaya başladı. Annesi onun üzerine eğildi. Biz de yaklaşıyorduk. Onların yanına geldiğimiz sırada Vanja durma belirtileri gösterdi. Hadi Vanja, dedim. Bitiş çizgisine bir şey kalmadı. Bütün gücünle koş! Vanja beni duydu ve yanında benimle birlikte var gücüyle koşup dizi kanayan arkadaşını geride bıraktı ve bir rüzgâr gibi çocukları birbiri ardına geçip bitiş çizgisine ulaştı.

Ardımızda arkadaşı doğrulmuştu ve topallayarak geliyordu. Bir görevli Vanja'nın boynuna madalya taktı ve bir başkası ona dondurma verdi. Kazandım, anne, diye bağırdı, yanında Heidi ile bir yandan puseti itip bir yandan gülümseyerek yanımıza gelen Linda'ya. Ancak o zaman suçumu anladım ve daha önce hiç kızarmadığım kadar kızardım. Vanja'nın arkadaşını koşup geçmiştik. Bitiş çizgisine daha önce varabilmek için! Hâlbuki o, yol boyunca durup bizi bekleyen minik çocuk, kanlar içinde yerde yatıyordu!

Bizden sonra ona da madalya ve dondurma verdiler. Neyse ki eski neşesine kavuşmuştu. Babası yanımıza geldi.

"Mutlaka kazanmak zorundaymışsın gibi görünüyordun," deyip kahkaha attı.

Yeniden kızardım, fakat adamın durumun gerçekten öyle olduğunu anlamadığını fark ettim. Yetişkin bir insanın böyle davranabileceğini en çılgın hayallerinde bile düşünemezdi. Kızımı onun kızını sportmenliğe yakışmayacak bir şekilde yensin diye zorlayacağım

akla gelmeyecek bir şey olduğu için şakaya vurmuştu. Kızlarımız daha dört yaşında bile değildi.

Annesi de gelip aynısını, benim gerçekten kazanma hırsına kapılmış gibi göründüğümü söyledi. İkisi de bu işin Vanja'nın başının altından çıktığını, benim onu durduramadığımı varsayıyordu. Dört yaşında birinin arkadaşına empati göstermemesini anlayabilirlerdi. Fakat kırkına merdiven dayamış birinin bunu yapmayacağı kavrayışlarının dışında kalıyordu.

Kibarca gülerken utançtan yanıp kavruluyordum.

Eve dönüş yolunda olanları Linda'ya anlattım. Öyle bir kahkaha aylardır atmamıştı.

"Sonuçta kazandık," dedi.

Bu olayın üzerinden iki yıl geçmişti. John daha bir aylıktı, Heidi neredeyse iki, Vanja üç buçuk yaşındaydı. Bu kadar iyi hatırlamamın bir nedeni de o gün pek çok fotoğraf çekmiş olmamızdı. Kocaman bebek kafası, dar ve buruşuk bebek gözleriyle John bebek arabasında incecik çıplak bacaklarını savuruyor, incecik çıplak kollarını sallıyordu. Heidi'nin gözleri kocaman, gövdesi küçük ve saçları sapsarıydı. Vanja'nın belirgin yüz hatları ve hassasiyetle hırsı birleştiren ilginç ifadesi. Aramızdaki bağlantıyı tıpkı şimdi olduğu gibi o zaman da kavrayamıyordum, benim gözümde onlar ev ve hayat paylaştığım üç minik insandı.

Onların sahip olduğu ve benim kaybettiğim şey yaşamlarında kendilerine ait kocaman ve apaçık belirli bir yerdi. Her sabah kendi dünyalarına uyanmalarını, tüm günü yaşamalarını ve gelen her şeyi sorgusuz kabul etmelerini sık sık düşünüyordum. Vanja'nın dünyaya gelmesini beklerken, benim kasvetimin ona da geçeceğinden korkuyordum, hatta bir defasında bundan Yngve'ye bile söz ettim, bana çocukların özünde mutluluğun yattığını söyledi, gerçekten de öyle olduğunu öğrendim, hep sevince yöneliyorlardı ve bir sorun çıkmadığı sürece her zaman mutlu, her zaman arzu dolulardı. Durum böyle değilken de, bir nedenle üzgün, çaresiz veya kızgın olsalar bile, özlerini terk etmez, her şeyi olduğu gibi kabullenirlerdi. Günün birinde geri dönüp benim sorduğum soruları soracaklar: o zaman niye her şey öyleydi, şimdi niye böyle, yaşamımın gerçek anlamı ne?

Ah çocuklarım, sevgili çocuklarım, bunu asla düşünmezsiniz umarım! Umarım kendi kendinize yettiğinizi hiçbir zaman unutmazsınız!

Fakat büyük olasılıkla umutların boşa çıkacak. Her nesil kendi hayatını ilk nesilmiş gibi yaşar, deneyimler biriktirir, yıllar içinde ilerler ve yolda anlayış artarken anlam silinir veya, silinmezse, en azından kesinliğini yitirir. İşte böyledir. Peki hep böyle mi olagelmiştir? Eski Ahit'te her şey eylemlerle dile gelir ve görüşler fiziksel gerçeklikle yakından ilişki içindedir; Eski Yunan destanlarında da hayatlar benzeri bir somutlukla ortaya serilir, şüphe, bireysel varoluşun bir koşulu olarak asla içeriden gelmez, her zaman dışarıdan, dışsal bir oluşumla, örneğin ani bir ölümle gelir ve bu nedenle dışsal olanla, zamansal dünya koşullarıyla ilişkilidir. Fakat Yeni Ahit'te durum farklıdır. İsa'yı önünde sonunda Kudüs'e getiren, orada, birbiri ardına kapanan kapılardan sonra, sonuncu ve en basit kapıyla karşı karşıya bırakan ruhsal karanlığı başka nasıl açıklayabiliriz? Son günleri, onun tüm seçenekleri ortadan kaldırması olarak anlaşılabilir, böylelikle olan bitenin, yani hacda can çekişerek ölmesinin sorumluluğu kendisinin olmaktan çıkar, başkalarının iradesiyle o noktaya getirilir. Aynı hareket Hamlet'in içinde de vardır, onun da ruhu kararmıştır, onun da açık gözlerle karşıladığı sonu yazgının elinden çıkmış, dolayısıyla kaçınılmazmış gibi görünür. Kral Oedipus durumunda bu *gerçekten* yazgıdır, kendisi sonunu bilmez; fakat hem Hamlet hem İsa açısından bir seçim, bir hesap yapma durumu söz konusudur. Oedipus kördür, Hamlet ile İsa karanlığın içine açık gözlerle bakar.

Kalkıp tabağı boşalttım ve bulaşık makinesine koydum. Bu makineyi az önce sözünü ettiğim çift, taşınırken onlara gerekmediği için vermişti bize. Doğrusu epey bir yardımlarını görmüştük. Peki karşılığında ne yapmıştık?

Kayda değer hiçbir şey. Hem adamı hem kadını sabırla dinlemiş, sorular sormuş ve anlattıklarıyla ilgileniyormuş gibi görünmek için çok uğraşmıştım. Onu pazar günü maçlarına davet etmiştim. Eski romanımın ona özel imzalanmış bir kopyasını vermiştim. Fakat iki gün sonra bana romanı "kitaplarla ilgilenen" bir amcasına verdiğini söylemişti. Hâlbuki o kişisel bir hediyeydi be adam, diye düşündüm, tek söz etmeden; bunu kendisi anlamadıysa ben hiç açıklayamazdım.

Çocuk sahibi olmak işte böyledir, kişi kendisini büsbütün yabancıların, bazen hepten anlaşılmaz insanların arasında bulur. Bir defasında bana akşamları karısıyla oturup konuşmayı sevdiklerini

söyledi, bunu öyle bir anlatmıştı ki konuşmalarının olağanüstü, neredeyse muhteşem bir şey olduğunu düşünmüştüm. Sonrasında Linda'ya sohbet etmeyi sık sık önermeye başlamıştım. Aramızda bir şakaya dönüşmüştü. Muhtemelen onların da bizimle ilgili şakaları vardı. Yine de, onlar taşınana dek birlikte takılmayı sürdürdük, özellikle de ben; çocuklarımız parklarda oynarken bu adamın dünya ve dünyadaki her şeyin birbiriyle ilişkisi üzerine fikirlerini dinleyerek sayısız öğle sonrası geçirmiştim.

Yine böyle bir günde otururken, Wolfram diye birinin bir kitabını karıştırıyordu. Yapraklardan deltalara varana dek hemen her şeyde yineleyen belli doku türleriyle ve çeşitli istatistiksel eğrilerle ilgili bir şeydi kitap. Bende ilk çağrışan şey Thomas Browne ve onun, zarların beşi gösteren yüzünde de rastlanılan *quincunx* deseni ve bu desenin doğadaki örnekleri üzerine 17. yüzyılda yazdığı makale oldu, ayrıca yakınlarda okuduğum bir şeyi düşündüm: Geir Angell yazmakta olduğu kitabında toplum, borsa, meteoroloji, araç trafiği gibi tüm karmaşık sistemlerin kendilerinden kaynaklanan dengesizlikler yüzünden er ya da geç çökeceğini söylüyordu. Bu sonuncusu beni etkilemişti çünkü çöküşlerdeki dokular insan yapısı sistemlerde de doğada ortaya çıkanlardan farksızdı. O gün gökyüzü maviydi ve yalnızca denizin üzerinde olduğu hâliyle açıktı, ayrıca güneş alçalmış olsa da hava daha serinlememişti. Kumları ve İsveç'e özgü bir özenle tasarlanmış oyuncaklarıyla park ezilmiş çakıl bir alanla çevriliydi ve orada bulunan geniş ve sığ su birikintisine çocuklar kucak kucak yaprak dolduruyordu. Çakıl bölgenin ilerisinde bir bahçe, ondan sonra da evler vardı. Yeşil çimenler güneşte parlıyordu. Değişik alanlardaki dokuların temelde aynı olmasının ilginç göründüğünü söyledim. Başını öne salladı ve evrimden söz etmeye başladı. Çevremizdeki karmaşık organizmaların ve sistemlerin özünde çok yalın olduğunu ve geliştikleri devasa zaman dilimi çerçevesinde değerlendirilmeleri gerektiğini söyledi. Bir milyon yıl, dedi, bizim kavrayamayacağımız kadar uzun bir süre. Bir de yirmi milyon yıl ne demek bir düşün. Veya altmış milyon. Fakat zamanın kendisi yalın. Gelişim ilkesi de yalın. Optimum hâle getirmekle ilgili, yani nasıl olanaklı en iyiye ulaşılır? Nasıl daha efektif olabilir. Doğada ne varsa buna yönelir. Buz kırıldığında çatlaklar en zayıf noktaları takip eder. Kırılan camda da durum böyledir. Çatlaklar zayıf noktaları takip eder.

"Ama burada irade yok," dedim. "Salt mekanik. Bir doğa yasası."

"Doğa yasası mı?" dedi. "Yasaları düşünme. Kafanı karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Bir cam en kolay çatlayacağı yerden çatlar. Bir dal en kolay kırılacağı yerden kırılır. Burada önemli olan optimumu bulmaktır. Yapraklara güneş gerekir, bu durumda güneş almanın optimum yöntemini ararlar. Dallar onları daha yukarı kaldırmak zorundaysa kaldırır. Karınca konvoyunun önüne engeller koyarsan ilkin bir karmaşa ortaya çıkar, ama bu görünüşte bir karmaşadır, bir süre sonra dönüp bakacak olursan yeni karınca konvoyunun engellerin çevresinden olası en kısa yolu izlediğini görürsün. Optimize ederler. Tıpkı buzun zayıf noktalardan çatladığını bilmemesi gibi karıncaların hiçbiri de en kısa yolu izlediğini bilmez."

Öne eğildi, ellerini dizlerine koydu, saçları istediği gibi olana dek başını usulca salladı. Kızı parkın çevresini dolaşan yirmi santimetrelik ahşap çitin önüne çömelmiş, tahtaların üstüne küçük taşlar diziyordu. Güneş sarı yağmurluk pantolonunda parlıyordu. Vanja kırmızı boyalı oyuncak trenin üzerine tırmanmak üzereydi. Dizleri üzerinde dönüp bana baktı. Rüzgârla yüzüne düşen saçlarını geri itti, fakat rüzgâr onları bir kez daha öne getirdi. Ona el salladım ve Heidi ne yapıyor diye çevreme bakındım. Orada, trenin içindeki minik bankta oturuyordu. Duruşu, yanımda oturan adamın duruşuyla aynıydı, elleri dizlerinin üzerinde öne eğilmişti. *Küçük insan*, diye düşündüm, Linda sık sık böyle derdi ona. Derken Heidi doğruldu, başını pencereden dışarı uzattı, yaprakları çimenlikteki ağacın altından su birikintisine taşımayı sürdüren çocuklara baktı.

Banka yaslandım. Park boyunca uzanan bulvarda, yaklaşık elli metre uzaklıkta, bisikletini yanında sürükleyen tombul bir kadın geliyordu. Başının üzerinde ağaçlar, rüzgârda usulca salınarak aşağıdaki sokağı çeşitli ışık ve gölge desenleriyle süslüyordu. Ağaçların gerisindeki apartmanın önünde, birkaç metre yüksekte, bir kutu veya kafesten daha büyük denemeyecek bir balkonda, ellerinde birer kadehle duran bir kadınla adam birbirine bakıyordu. Onların aşağısındaki kapıdan bir masa taşıyan iki adam çıktı. Kaldırımda bekleyen üçüncü adam sigarasını yere attı, oraya çekmiş olduğu minibüsün arkasına tırmandı ve kucağında gri battaniye yığınlarıyla dışarı çıktı. Tepedeki mavi gökte, dimdik yukarı tırmanan uçağı ardında bıraktığı beyaz izden ayırmak mümkün değildi.

Dünya eski ama basit, diye düşündüm kendi kendime, her şey apaçık duruyor.

Bu düşünce aklıma gelince ruhum hafiflemiş gibi oldu. Derken Heidi'nin çığlığı geldi kulağıma ve oyuncak trene baktım. Kumlara gömülmüş kafasıyla yüzüstü yerde yatıyordu. Koşup kaldırdım, kan var mı diye yüzüne baktım ama bir sorun yoktu, yaralanmış gibi görünmüyordu. Geçen ay içinde üç kez kötü düşmüştü, birinde ağzını masanın kenarına, öbüründe sehpaya sertçe çarpmış ve kanlar içinde kalmıştı, onu önce acile, sonra diş hekimine götürmemiz gerekmişti. Bu kazalardan çok sonra bile her düştüğünde neresi acırsa acısın elini ağzına götürüyordu. Fakat bu defa sorun yoktu. Onu kucakladım, başını göğsüme dayayıp ağladı, derken bakışlarını kaldırıp çevresine bakmaya başlayınca onu yere koydum. Banka döndüm ve kitabına gömülmüş olan tanıdığımın yanına oturdum, görüş alanımın üst bölümünde cereyan eden bir hareket sonucunda bakışlarımı kaldırdım. Bir yaprak düşüyordu. Aslında düşmüyordu. Bir helikopter pervanesi gibi döne döne süzülüyordu havada.

Bu olayı düşünmek bana birkaç ay önce okuduğum bir şeyi hatırlattı, Heidegger ve Jünger diyaloglarını içeren *Linjen*, *Çizgi* kitabındaydı, Jünger'in dokulara ilişkin yazdıkları beni o sırada derinden etkilemişti ve o sıralar düşündüğüm başka şeylere öyle yoğun ve ateşli bir uyum gösteriyordu ki, yeni bir romana temel oluşturacağını düşünerek her şeyi *Üçüncü Reich* başlığı altında kitabın arkasındaki boş bir sayfaya not almıştım.

Yazılanları unuttuğum için kitabı bulmak üzere oturma odasına gittim. Ben içeri girince Linda gazeteyi kenara bıraktı.

"Yarın ne zaman çıkıyorsun?" diye sordu.

"Uçak yedide kalkıyor," dedim. "Beş gibi."

"Gergin misin?"

"Biraz. Ama yarın sabah daha kötü olurum."

Raflardaki kitap sırtlarını taradım. Altlardakilerin hepsi içeri itilmiş, bazıları o kadar derinlere kaymıştı ki görünmez olmuşlardı. John yapıyordu bunu ve onun saldırılarından sonra kitapları düzeltme zahmetine girmeyi bırakalı çok oluyordu, sonuçta birkaç saat sonra yine itecekti. Şimdi bakalım. H. H. H. ... İşte orada! Jünger/ Heidegger, *Linjen*.

"Banyo!" diye bağırdı Vanja.

"Konuşurken cümle kuruyoruz," dedim.

"Banyo!" dedi yine ve Linda'ya baktı.

"Yapabilir miyim," dedim.

"Banyo yapabilir miyim?" diye sordu.

"Sen yıkayabilecek misin?" dedi Linda.

"Elbette," dedim. "Ama sen yatırırsın, değil mi?"

Başını öne salladı.

"Beş dakika sonra," dedim Vanja'ya ve elime aldığım kitabın sayfalarını karıştırdım. Pasaj hatırladığım gibi Jünger'in metninde değildi, Anders Olsson'un son sözünde alıntı yaptığı bir günlük girdisindendi.

> "Kıyıdan dönerken deniz kabukları bulduk. Orada kıyıya vuran midyelerle istiridyelerin hiçbiri fasulyeden daha büyük değildi ve çoğu bir bezelyeden bile daha küçüktü – ama tüm ovaller, daireler ve spirallerle dolu bu bir adımlık yere koca bir evren sığmıştı. Dikilitaşlar, Gotik ve Roma kemerleri, surlar, mızraklar, taklar, dikenler, zeytin ağaçları, hindi kanatları, diş izleri, tırmıklar, döner merdivenler, diz kapağı kemikleri... Hepsi de dalgalarla biçimlenmişti."

"Banyo şimdi!" dedi Vanja.

"Bu akşam küçük bir bebek mi oldun yoksa?" diye sordum.

"Banyo!" dedi Heidi.

"Banyo!" dedi John.

"Şu kitaba biraz bakayım, yaparız," dedim. "Beş dakika. Sondaki boş sayfaları açıp yazdıklarıma baktım.

Lucretius – Şeylerin Doğası Üzerine
Nazizm
Afrika
Atom bombası
Gotland'da yalnız bir adam
Öjenik

Başlık: Üçüncü Reich
Aristokrat
Kütle
Hölderlin
Heidegger
Jünger

Atomlar
doğa bilimleri
biyoloji
türler
materyalizm

Beden, kan
biyolojikler
açık, berrak olanlar
kutsallar
belirsizler

Mişima
Evrendeki dokular, küçükler ve büyükler
Faust
Kontrol edilebilen hayvanlar
Albertus Seba
Keşfedilen ama kendi hâline bırakılan Amerika

Hepsi buydu.

Benim hatırladığım biçimiyle bunlar somut fikirlerin, romanın yer alacağı evrenin notlarıydı; fakat gerçekte belli kelimelere ve onların bendeki çağrışımlarına duyduğum her zamanki yakınlıktan başka bir şey değildi. "Beden, kan", "biyoloji", "atom bombası". Ayrıca Lucretius'un, *Şeylerin Doğası Üzerine kitabı*, 90'ların ortasından beri notlarımda yer alıyordu.

Fakat hedeflediğim bir romandı. *Öyleydi*. Materyal ve mekanik olanlar, kum, taş, kabuk, atom ve gezegenlerle tasvir edilmiş bir dünya. Psikoloji ve duygular yok. Bizimkini andıran ama ondan farklı bir tarih. Kuru ve sıcak bir yaz sonu doğasındaki evinde yalnız bir adamın anlattığı bir distopya, son günler üzerine bir roman olacaktı. Sonu da hazırdı, anlattığımda Linda büyülenmişti, görkemliydi, harikaydı. Öyleydi!

"Banyoya gidelim mi?" diye sordum, kitabı rafa koyduktan sonra.

Kızlar kanepeden kayıp koşar adım banyonun yolunu tuttu.

"Evet!" diyen John peşlerinden gitti.

Ben daha gelmeden soyunan kızlar küvetin önünde çıplak bekliyordu. Banyo rafından sarı *Jif* şişesini aldım, yeşil kapağı çıkarıp küvetin dibine deterjan fışkırttım.

"Bir köpek balığı!" dedi Heidi, kenardan eğilerek. Deterjanın oluşturduğu çizgileri kastediyordu.

"Köpek balığına mı benziyor?" diye sordum.

Başını salladı.

"Köpek balığı gelirse burnuna vurmak gerekir," dedi Vanja. "O zaman korkar."

Balığın burnuna nasıl vurulması gerektiğini eliyle gösterdi. Lavabonun musluğunda ıslattığım süngerle küveti sildim. Duş başlığıyla duruladım, çözülürken yer yer küçük bulutlara dönüşen sarı deterjanın suyla sürüklenmesini izledim, kauçuk kaplı metal tıpayı gidere taktım, bataryayı açtım ve gürül gürül akan suyun sıcaklığı uygun mu diye elimle yokladıktan sonra doğruldum.

"Tamam," dedim. "Atlayın bakalım."

Vanja'yla Heidi küvete girerken ben John'un giysilerini çıkarmaya koyuldum. Bir elini havaya kaldırdı, öbüründe lastik ördeği vardı. Daha sonra ördeği boşa çıkan eline geçirdi.

"Aferin John!" dedim, kazağını kafasından çıkardım ve kirli çamaşırların çiçek yaprakları gibi dışarı taştığı sepete attım, pantolonunu çözüp indirdim, bezinin bandını çıkardım ve kaldırıp küvete koyduğum John hiç vakit kaybetmeden iki eliyle suda çırpınmaya başladı.

"Bugün sokakta bir cadı gördüm, baba," dedi Heidi.

"Cadı falan değildi," dedi Vanja. "Yaşlı bir kadındı."

"Ya cadı olsaydı?" dedim, onların önünde çömelerek.

"Cadı diye bir şey yok," dedi Vanja.

"Emin misin?" diye sordum.

Bana bakıp gülümsedi.

"Evet," dedi. Bir yanıyla hayır demek istediği gözümden kaçmamıştı.

"Ya ben bir büyücüysem?" dedim.

"Sen yalnızca sıradan bir babasın!" dedi Heidi.

Kahkaha atarak doğruldum. Su göbeklerine ulaşmıştı. Üçü de banyo yapmayı çok seviyordu, hep sevmişlerdi. Bunun nedenini merak ettim. Acaba değişiklikle, birdenbire bir ortamdan öbürüne geçmekle mi ilgiliydi? Heidi ellerini bir kenara, ayaklarını öbür kenara koyup köprü oluşturdu, *baksana baba*, diye bağırdı ve kendisini suya bırakıp üzerime bir yığın su sıçrattı.

"Yapma!" dedim, sesimi yükselterek. "Tehlikeli olabilir! Ayrıca bak ne biçim ıslandım!"

Kahkaha attı. John da güldü. Vanja aynısını yapmak üzere hazırlandı.

"Hayır," dedim.

"Yalnızca bir kez!" dedi.

"Peki, tamam," deyip birkaç adım geriledim. Bu kez daha fazla su taştı; küvetin çevresi sırılsıklam oldu.

Üçü de kahkahalara boğuldu. Onları taklit etmeye kalkışan John'u kolundan tutup çektim. Hayır, hayır, dedim. Yapacağım işte, dedi. Hayır, dedim. Evet, dedi. Evet, dedim, hayır dedi ve tehlike böylece savuşturuldu.

"Saçları yıkama zamanı," dedim.

"Önce John," dedi Vanja.

"Tamam," dedim. "Duydun mu, John?"

"İstemem," dedi.

"İstersin, istersin," dedim ve ellerimi omuzlarına koyup onu usulca suya ittim. İlkin direndi, ben bastırmayı sürdürünce ağlamaya ve çırpınmaya başladı. Bıraktım.

"Peki," dedim.

Ağlamayı sürdürüyordu. John'un kendisinin seçtiği, üzerinde Pixar'ın *Arabalar* filminden resimler olan şampuan şişesini aldım, yoğun kırmızı sıvıyı elime döktüm. Saçlar yıkandıktan sonra onlara esas duruşa geçme emri verdim, raftaki yığından aldığım üç bezi sabunladım ve hepsinin bacak arasını yıkadım. Bu bir istismar gibi geliyordu bana, her seferinde öyle düşünüyordum. Birilerinin gelip bunu yaparken beni gördüğünü düşünün, kızlarının bacak arasını bezle ovan sapık bir baba karşısında akıllarından ne geçmezdi? Bunun ancak 80'lerin ensest histerisine tanık olan bir adamın düşünebileceği bir şey olduğunu biliyordum, fakat bu bir işe yaramıyordu, duygu yerinde duruyordu ve göz ardı edilemiyordu, dolayısıyla çocuklar yeniden suya oturduğunda ve ben bezleri yıkayıp sıktıktan sonra kurutmak üzere ısıtıcının üzerine asınca, bu kez de kimse gelip beni görmediği için her zamanki gibi çok rahatlamıştım.

"Tıpayı çekebilir misin Vanja?" diye sordum.

"Biraz daha kalalım, baba!" dedi.

Başımı iki yana salladım.

"Yatma saatiniz çoktan geçti."

"Lütfen baba," dedi Vanja.

"Lütfen baba," dedi John.

"Hayır," dedim. "Çıkın hadi. Yoksa ben çıkarırım."

Vanja iç çekti ve tıpayı çıkardı. Çevrelerindeki su kıpırdanmaya başladı. Giderin çevresinde oluşan küçük girdaptan korkardı Vanja küçükken, onun canlı olduğunu sandığını anlamıştım, ben tıpayı çeker çekmez büyük bir tehlikeden kaçar gibi küvetten olanca hızıyla çıkıyordu. Öte yandan ne Heidi ne de John bu girdabı önemsemişti.

Vanja uzattığım elimi tutup küvetten çıktı, onu kurulayıp omuzlarına sardığım büyük havluyla banyoyu terk etti. Aynısını Heidi için de yaptım, onları kurulamanın tadını çıkarıyordum, işimin bitmesini kımıldamadan bekliyorlardı, bu hâlleriyle tımar edilen bir ata benzedikleri söylenebilirdi. John küvette oturmuş tıpayla oynuyor, onu tekrar tekrar çıkarıp takıyordu. Kucağıma alınca karşı çıktı,

huysuz bir kedi gibi tekmeler savurdu, fakat sonra onu kurulamaya başlayınca tıpkı ablaları gibi hiç kımıldamadan durdu.

Yerleri de sildiğim havlusunu küvetin üzerindeki kurutmalığa astım, çocukların arkasından oturma odasına gittim, Linda Heidi ile Vanja'nın pijamalarını giydirmişti. Büyük banyo havluları yerde iki yığın hâlinde duruyordu.

"Gidip e-postalarıma bakacağım," dedim. "Olur mu?"

Yaz başında, ya parasını ödemediğimiz için ya da teknik bir arıza yüzünden internet bağlantımız kesilmişti. Bu sorunu, e-posta yazışmalarımı meydandaki bir internet kafeden yaparak çözüyordum.

"Peki," dedi Linda. "Acaba kahvaltıya bir şey gerekiyor mu diye düşünüyorum. Çıkmışken alışveriş yapabilir misin? Biraz süt ve bir ekmek."

"Aslında markete gitmeyi düşünmüyordum ya," dedim.

"Öyle mi, boş ver o zaman," dedi.

"Yok yok," dedim. "Giderim lazımsa. Süt ve ekmek."

Meydanda hava soğuk ve keskindi, yolun karşısında, biraz ileride yer alan internet kafeye doğru yürümeden önce ceketimin fermuarını çektim. Günde en az bir iki kez uğruyordum oraya, bu aralar çok fazla şey oluyordu, yayıneviyle aramda çok fazla taslak gidip geliyordu, ayrıca romanda yer verdiğim herkese de birer taslak göndermiştim ve sürekli yorum geliyordu. İlk roman her şeyiyle hazırdı, iki gün sonra matbaadan çıkacaktı. İkinci roman bitme aşamasındaydı, şimdi cilalanması ve düzeltisinin yapılması gerekiyordu, buna ek olarak romanda geçenlerin de taslağı okuması gerekiyordu. Bunu düşündüğüm zaman içimde bir yangın çıkıyordu sanki. Çaresizlik, suçluluk ve endişe duyguları yakıyordu içimi, henüz kimsenin bilmediğini, henüz hiçbir şey olmadığını düşünerek ancak bastırabiliyordum onları, fakat giderek daha az işe yaramaya başlamıştı, çünkü Linda yakınlarda bir gün taslağı benden alacak ve hayatımız hakkında yazdıklarımı okumaya başlayacaktı. Tek bildiği şey bizim hakkımızda yazdığımdı. Ne veya nasıl yazdığım konusunda hiçbir fikri yoktu. Her şeyi anlatmamı, hiçbir şeyi örtbas etmememi söylemişti, olabilecek en kötü şey onu sıkıcı, bitkin, donuk, zayıf, İsveççe "*en mes*" dedikleri türden biri gibi tasvir etmemdi ve ne zaman onun taslağı okuyacağı günden korktuğumu söylesem her şeyin yolunda gideceğini söyleyerek beni yatıştırırdı. Korkacak bir şey yok. Doğru olduğu sürece her şeye dayanabilirim, derdi. Linda bir romantikti,

aşkımız ve mutluluğumuz üzerine sarılabileceği cılız da olsa bir dal bulduğu sürece günlük yaşamın çekişmelerine ve tartışmalarına katlanabilirdi. Bir an bana öfke içinde bağırıyorken, bir an sonra başka hiç kimseyi beni sevdiği kadar sevmediğini söyleyebilirdi, bense tam tersi biçimde her şeyi içime atar ve kavga, hoşnutsuzluk, usanç biriktirirdim; içimde tortular oluşturan, fosilleşen bu duygular giderek ruhumu kararttır ve sonunda beni sevgiye ve şefkate yanıt veremeyen bir taşa dönüştürürdü. Bunları da yazmıştım ve bu bakış açısından görüldüğü için Linda beni bağışlayacak mıydı, bilmiyordum.

Ne diye yazmıştım bunları?

Çok çaresizdim. Bıkkınlığımla yapayalnızdım, içime kapanmıştım sanki, bu korkunç karanlık bir noktada öyle bir büyüklüğe ulaşmıştı ki kaçacak yer kalmamış gibiydi. Çember giderek daralıyordu. Karanlık giderek kesifleşiyordu. Ölüm kalıma, çok büyük mutluluklara ve çok büyük üzüntülere ilişkin varoluşsal bir karanlık değildi bu, küçük karanlıktı, ruhun gölgesiydi, küçük adamın kendi küçük cehennemiydi, söze dökülemeyecek kadar küçüktü, öte yandan her yeri dolduruyordu.

Bunu yazacaksam dürüst olmak zorundaydım. Linda da bana katılıyordu. Fakat dürüstlüğün neler içerdiğini bilmiyordu. Kocasının en karanlık anlarında aklından geçen düşünceleri tahmin etmek ile onları bir romanda okumak çok farklı şeylerdi. Zira hayatımızdan söz ediliyordu. Onun, yani Linda'nın ve benim, yani Karl Ove'nin. Elimizdeki buydu, doğrusu, elimizde avucumuzda ne varsa buydu.

Ah, lanet olsun, ne kötü bir durumdu. Ona taslağı vermek zorunda kalmak ve al da oku, bir ay içinde yayımlanacak, demek.

Yaya geçidinde durup yeşil ışığı bekledim. Otelin yanındaki büyük alışveriş merkezi yeni kapanmıştı; bu saatlerde burada pek kimse olmazdı, ancak McDonald's ve Burger King'in önünde çoğunluğu göçmenlerden oluşan gençler toplanırdı. Kentteki göçmenlerin çoğu İran'dan gelmişti, yani eskiden Persler denilen uygarlıktandı. Neredeyse tam iki bin beş yüz yıl önce, Serhas önderliğinde Yunanistan'a seferler düzenlemişlerdi.

Daha birkaç hafta önce, Eyvind Johnson'un bir romanını okumuştum, 1957'de çıkan bu kitabın adı *Molnen över Metapontion*, *Metapontion Üzerindeki Bulutlar* idi. Okuduğum en katışıksız modernist çalışmalardan biriydi, en azından klasik dönemi ele alan Ezra Pound'ın *Kantolar*'ı, Hermann Broch'un *Vergilius'un Ölümü* ve James Joyce'un *Ulysses*'i, hatta Paal Brekke'nin *Roerna fra Itaka*, *İthaka'nın*

Kürekçileri gibi kitaplardan biriydi. Tıpkı tüm bu eserler gibi, Johnson'unkiler de klasiklerin geçmişi ile modernizmin şimdisi arasındaki uçurumu kapatmıştı; fakat arada geçen süreye ötekilerden daha çok ilgi gösterdiği söylenebilirdi. Roman, savaş sonrasındaki güney İtalya ve orada olup bitenlerle başlıyordu ve kitabın büyük bölümünü, bir Alman toplama kampında tanıştığı Fransız arkeoloğun izini süren İsveçli bir yazarın yolculuğu ile, bizim takvimimizin başlangıcından dört yüzyıl önce, yine aynı yerde geçen olayların dönüşümlü olarak anlatılması oluşturuyordu. Topraklar, sahibi, onun köleleri, bir kölenin kaçışı ve Asya'nın derinlerine uzanan bir işgal ordusuna katılması en ince ayrıntısına varana dek anlatılıyordu. Çok sayıda askerin Akdeniz kıyılarından Babil'e kadar uzanan ve giderek yabancılaşan topraklardan geçişinin anlatıldığı yerler özellikle duru ve güzel anlatılmıştı. Fakat kitabın bana en yabancı gelen yanı zamanda o kadar geride kaldıkları için yazarın onları canlandırmakta zorlandığının okurken sürekli fark edildiği antik savaşlar ve köle mahalleleri değildi, yok, ben 1947'nin İtalyan köyünü yabancı bulmuştum. Arazi çorak ve olaysızdı, olan bitenler küçük ve neredeyse önemsizdi, başka tür coşkulara sahip bir yazarın, bir Latin'in, örneğin García Márquez, Llosa, Cela veya, neden olmasın, Cervantes'in yazılarında aynı yerin doğal bir yoğunlukla anlatılacağını, oradaki insanların aşk ve özlemle dolup taşacağını ve okurun kendisini dünyanın merkezinde hissedeceğini biliyordum, öte yandan Johnson'un anlattıklarına uzaklığı, karakterleriyle, onların işleri ve duygusal yaşamlarıyla arasına koyduğu mesafe ve bizi antik dönemlerden ayıran zaman uçurumu ile bu uçurumdan yükselen anlamsızlık duygusu belki de çabalarının odağı açısından çok önemliydi. Burada hiçbir şey olmaz, insanlar zaman okyanusunun dibini andıran arazide misafir gibidir. Arada sırada ortam gerilir, örneğin iki yıl önce savaş çıkmıştır, fakat savaşın gerçeği daha farklı değildir; yücelik, kahramanlık veya tarihsel anlamdan yoksun antik seferlerde bu iyice açıklık kazanır, burada anlatı, meşe ağacından bir kağnı tekerleğinin gıcırtısı, atların toynaklarından yükselen toz, bireyin zenginlik arzusu, bireyin yenilgi ve kaçış utancı gibi yalın parçalarına ayrılır sürekli. Ne var ki bu bir roman, bir programdır. Program olmayan, savaş sonrası İtalya'sının tasviridir çünkü bize büsbütün yabancı bir ruh durumundan çok etkilenmiştir, fakat roman, antik dönemin tersine, ona yakın ve aşinadır. Onu okuduğumda 1947'nin İtalya'sını, milattan yüzyıllar öncesinin İtalya'sından daha yabancı buldum; bunun nedeni

muhtemelen sonuncunun tanıdığım edebiyata dayanması, ilkinin ise o zaman orada ortaya çıkmış ve oradan başka hiçbir yerde kolay kolay bulunmayacak bir yaşamı temel almasıydı. Şimdi ondan çok ama çok uzaktık, öte yandan anne babamız ve onların anne babaları o zamanlarda yaşamıştı. Hiçbir dönem bizimki kadar kökten değişim geçirmemiştir, yirminci yüzyılın ikinci yarısının ilk yarısıyla neredeyse hiçbir ilgisi yok, bunlar sanki iki değişik dünyanın zamanları.

İnternet kafenin girişine baktım. Yeni bir endişe duygusu sardı içimi. Yazdığım roman yüzünden geçen ay korkunç e-postalar almıştım ve daha çoğunun da geleceğini biliyordum, fakat nereden gelecekleri konusunda hiçbir fikrim yoktu. Telefon için de aynısı geçerliydi; ne zaman çalsa donup kalıyordum. Birinin telefon edip tecavüzcü Karl Ove Knausgaard ile konuşmak istediğini söylediği o akşamdan beri hep böyleydi, üzerinden yedi yıl geçince anılarla birlikte solup giden o endişe şimdi kitapla taze güç kazanarak geri dönmüştü, zira yazdıklarım başkalarıyla ilgiliydi, bunu kontrol edemezdim, onların içinde benim açtığımı onlar da benim içimde açabilirdi; şimdiye dek yaptığım her şey aleyhimde kullanılabilirdi. Ancak mahrem olduğu, onlarla benim aramda kaldığı sürece dayanabilirdim. Çok korkunçtu, her seferinde endişeyle donup kalıyor, güçlükle hareket ediyordum, bazen saatlerce bir sandalyede felç olup oturuyor, bir yatakta felç olup yatıyordum, fakat hepsinin geçeceğini biliyordum, bu savaşı er ya da geç kazanacak ve her şeyi gerçek boyutlarıyla görmeyi başaracaktım. Fakat konuşurlarsa... Gazetelere giderlerse... Bunun üstesinden gelebileceğimden emin değildim.

Işık kırmızıdan yeşile döndü, karşıya geçtim, rüzgârla önüme düşen saçlarımı kulağımın arkasına attım, bu hareketin kadınsı olduğunu biliyordum ama gerekliydi, sonra sokağı çabucak ardımda bıraktım, internet kafenin üç basamağını indim, kapıyı açıp girdim. Duvarlarda dizi dizi uzanan monitörlerin ışığı haricinde içerisi büsbütün karanlıktı, bilgisayarların başı oyun oynayan çocuklarla doluydu. Bir yandan birbirlerine bağırıyorlardı, belli ki çoğu aynı oyunu oynuyordu, hemen her zaman düşman topraklarında bir kente, eski bir fabrikaya, ıssız bir yere veya bir ormana göreve giden askerlerle ilgili olurdu bu oyun.

En yakındaki bilgisayarda oturan adam başını çevirdi.

"Kimler gelmiş!" dedi. "Bütün gün nerelerdeydin, yazar? Gözümüz yollarda kaldı!"

"Selam," dedim. "Boş bilgisayarın var mı?"

"On dokuza oturabilirsin."

"Sağ ol," deyip on dokuz numaraya gittim, sandalyeyi çektim ve oturdum.

Tarayıcıya tıklayıp e-posta adresimi sağlayan internet sayfasını açtım. Sayfa açılmadan önce geçen iki üç saniye boyunca soluğumu tuttum. Ardından bir dizi ad göründü, kalın yazıyla gösterilen okunmamış postalara hızlıca bir göz attım.

Tehlikeli bir şey yoktu.

Bir televizyon programından teklif, bir tane Sørlandet'deki bir alışveriş merkezi kitapçısından, bir tane Oslo'daki bir kitapçıdan ve bir tane orta Norveç'teki bir yüksek okuldan. Yayınevine gelen bu teklifleri bana aktaran Silje'ye cevaben hepsini kibarca reddetmesini yazdım. Ertesi günkü röportaj takviminde bir değişiklik olduğunu da belirtmişti, *Aftenposten* vazgeçmişti ve *BT* muhabir değiştirmişti; yeni program şöyle görünüyordu:

9-9.45: NTB
Gitte Johannessen
Yayınevinde

9.45-10.20: Bergens Tidende
Finn Bjørn Tønder, telefon röportajı
Yayınevinde

10.30-11.15: Fædrelandsvennen
Tone Sandberg
Etoile

11.15-12.15: Morgenbladet
Håkon Gundersen
Etoile

12.15-12.45: Öğle yemeği

12.45-13.30: Dagsavisen
Gerd Elin Stava Sandve
Etoile

14.30-15.15: Søndagsavisa
Gry Veiby
NRK'da kayıt

15.15-15.45: NRK Radiofront
Siss Vik
NRK'da kayıt

Program, beş yıl önce yazdığım *Her Şey İçin Zaman Var* romanıyla aşağı yukarı aynı görünüyordu. Hepsini bir sepete doldurarak medya için bir günden fazla harcamaktan kurtuluyordum. *Dagbladet* ve *Dagens Næringsliv* benimle birkaç gün önce Malmö'de röportaj yapmıştı; *Aftenposten* vazgeçmişti ve *VG* ilgilenmiyordu, böylece hepsi tamam oluyordu.

BT aslında Siri Økland'ı gönderecekti, onun gelememesi yazık olmuştu, on iki yıl önce Bergen'de birlikte edebiyat okumuştuk, o sıralar birbirimizi tanımıyorduk ama selamlaşıyorduk, ayrıca aynı nesilden olmamız bana güven vermişti. Röportajlarda kendimi güvensiz hissedersem hemen hiçbir şey söylemiyordum ve sözleri ağzımdan kerpetenle almaları gerekiyordu ve hâliyle sonu hep kötü bitiyordu. Önceki kitabım çıkmadan önce *Dagbladet* benimle Stockholm'de röportaj yapmıştı. Kitapla ilgili olarak hiç kimseyle konuşmamıştım, konusundan emin olmadığım gibi iyi mi değil mi bilmiyordum, ayrıca tüm röportaj boyunca yanımızda bir fotoğrafçı vardı, Saturnus'te oturuyorduk, Tore Renberg'i yakından tanıdığını söyleyen fotoğrafçının yüzünde yarım bir gülümsemeyle bana bakması büsbütün dengemi bozdu, söylediğim her şeyi, Nuh'un Gemisi'ni, Habil ile Kabil'i, melekler ve kutsallığı onun kulaklarıyla duymaya başladım, su katılmamış bir budalalıktı, birkaç dakika sonra çenemi kapadım ve kadının sorularına evet veya hayır ile karşılık vermeye başladım, mantıklı bir cevaba kalkıştığımda yanaklarım kızarıyordu. Biraz rahat konuşabilmek için ondan fotoğrafçıyı göndermesini istemeyi düşünüyordum sürekli olarak, fakat cesaret edemedim, dolayısıyla olan oldu.

Röportajdan önceki dakikalarda oturup Gombrowicz'in günlüğünü okumuştum; beş kez odaklanmaya çalışmış, beşinde de ilk sayfaları geçememiştim ve o akşamüzeri kitabı bir kenara bırakmıştım. Fakat muhabir yanımdaki kitabı fark etmiş ve ondan kısaca söz etmişti. "Knausgaard, Gombrowicz Okuyor" diye çıkmıştı

gazeteye. Yıllarca yakamı bırakmadı bu. Polonyalı yazarla ilgili bir şeyler yazmamı isteyen gazeteler ve dergiler pek çok kez benimle bağlantı kurdu. Günlüğünün yalnızca ilk on sayfasını okuyan ve ne romanlarının ne de oyunlarının kapağını kaldırmış olan ben artık bir Gombrowicz uzmanı olarak görülüyordum. Dag Solstad'yla karşılaştığım zamanlar daha da kötüydü çünkü onun gözünde bu Polonyalı yazarın yeri başkaydı ve en çok önem verdiği yazarlardan biri olan Gombrowicz'ten bana ilk kez söz açtığında okumamış olduğumu itiraf edemediğim için onun yanında Gombrowicz'ten anlayan biri gibi davranmayı sürdürmek zorunda kalmıştım. Bir defasında yanıma geldi ve Stockholm'de bir Gombrowicz seminerine katıldığını ve beni orada görmeyi ummuş olduğunu söyledi. Ah, o sıralar çok işim vardı, katılmayı isterdim, gerçekten çok isterdim. İlginç bir seminer miydi? Vesaire, vesaire...

İnternet tarayıcısını kapattım, tezgâha gidip bir on kron bıraktım, kapıyı açtım, basamakları çıktım ve koyu renkli, alçak arabaların ön ışıkları ve motorlarının basık, neredeyse belirtisiz uğultusu dışında hiçbir şeyin bölemediği yoğun alaca karanlığa bıraktım kendimi.

Geldiğimde çocukların hepsi uyanıktı. Kapının açıldığını duyar duymaz baba, baba diye bağırdılar. Ayakkabılarımı çıkarıp ceketimi yerine astım ve kapı aralığında durdum.

"Artık yatmanız gerekiyor," dedim.

"Ama uykumuz yok ki," dedi Vanja, böyle durumlarda onların sözcülüğünü üstlenirdi.

"Ayrıca canımız sıkılıyor! Uyumasak olmaz mı? Yalnızca birazcık daha? Azıcık daha?"

"Hayır," dedim. "Yatma saati çoktan geçti."

Üst ranzada yatan Heidi dizlerinin üzerine doğruldu.

"Kucakla," dedi.

Yanına gittim, kollarını bana dayadı ve yanağını var gücüyle yanağıma bastırdı.

"Beni de kucakla!" dedi John.

Elinde yastığıyla beşiğinde yatıyordu. Nereye gitse o yastığı yanında götürürdü. Kreşten gelince hemen bağırıyordu: Yastığım, yastığımı istiyorum!

"Kucaklamamı istiyorsan kalkman gerek," dedim.

Kalktı. Ben kulağını öpünce kıkırdadı. Aralarından bir tek o gıdıklanıyordu.

"Vanja?" diye seslendim.

"Uyanık kalmamıza izin verirsen!" dedi.

"Kendim için istemiyorum ki!" dedim. "Sizin için."

"Peki," deyip eğildi. Elimi narin omurgasında aşağı yukarı dolaştırarak ona sarıldım.

"Güzel kızım," dedim. "Şimdi uyuyorsun. Tamam mı?"

"Tamam. Ama kapıyı kapama!"

"Yok, kapamam," dedim.

Karanlıktan korkuyordu biraz, çok olmasa da uyurken biraz ışık görmek istemesini gerektirecek kadar korkuyordu. Bir defasında şehir dışına, Linda'nın annesini ziyarete gitmiştik, o sırada bir buçuk yaşlarında olan Vanja kâbus görmüştü. Ağlıyordu, Linda ona rüyasında ne gördüğünü sorunca Vanja can simidi dedi. Kulağa tuhaf geliyordu, ne var ki durum birkaç ay sonra açıklık kazandı. Bir hayvanat bahçesinde, kocaman bir sürüngenin cam kafesinin önünde durduk. Vanja hayvanı görünce geriledi ve "Can simidi! Can simidi!" diye bağırdı.

Şimdi yattığı yerden bana bakıyordu.

"İyi geceler," dedim.

"İyi geceler," dedi. "Baba?"

"Efendim?"

"Yarın beni kim yatıracak?"

"Şimdi onu düşünme. Hadi uyu."

Vanja her şeyi Linda'nın yapmasını, benim mümkün olduğunca hiçbir şeye karışmamamı istiyordu. İki akşam arka arkaya Linda tarafından yatırılmak onun için büyük bir mutluluk kaynağıydı. Durum böyleydi, onların hiyerarşisinde ben iki numaraydım ve bir başkası gelip yerimi almadıkça hep öyle kalacaktım. Öte yandan bu beni etkilemiyordu; Linda onlara daha yakındı, işte o kadar.

Oturma odasına gittim, televizyon izleyen Linda bana döndü.

"Alışverişe gitmeyi unuttum," dedim.

"Önemli değil," dedi. "Uyanıklar mı?"

"Evet."

"Şimdi ne yapacaksın?"

"Bavulumu toplayacağım. Yarın ne giyeceğime karar vereceğim bir de. Sen?"

"Bilmiyorum. Biraz yorgunum. Muhtemelen erken yatarım. Yarın yalnız kalacağım düşünülürse bu akıllıca olabilir."

"Evet," dedim. "Ama yalnızca iki gün için. Ayrıca annen de gelecek."

"Evet, onu kastetmedim zaten. Neyse, hallederim."

Yatak odasına gittim, iki gömlek, birkaç kazak, birkaç tişört, iki pantolon ve iki takım elbise çıkardım, bütün yığını koridordaki aynanın önüne getirip üzerimi değiştirmeye koyuldum. Çocuklar içeride kıkırdıyordu, canım sıkılmaya başlamıştı, girip tavan lambasını yaktım. Üçü birden Vanja'nın yatağındaydı. John'u bir ayağıyla bir kolundan yakalayıp kendime çektim, kucaklayıp yatağına götürdüm, sonra geri döndüm ve aynısını Heidi'ye yaptım, bu sırada hiç konuşmuyordum ve hareketlerim aşırıya kaçmanın sınırındaydı.

"Hadi bakalım," dedim. "Şimdi uyuyorsunuz. Anlaşıldı mı?"

"Evet, baba," dedi Vanja. "Ama onlar yanıma geldi. Engel olamadım."

"Anlıyorum," deyip tavan lambasını söndürdüm.

"Kötü baba!" dedi John.

Hiçbir şey demedim, kapıyı aralık bıraktım ve yeniden giyinmeye başladım. Siyah bir Lindeberg kot pantolon, mavi bir Ted Baker gömlek ve gri Ted Baker ceket. Ardından Fiorentina+Baker marka ayakkabılar, onları da tüm öteki giysilerle birlikte birkaç hafta önce Edinburgh'dan almıştım. Orada bir edebiyat festivaline katılacaktım; Yngve, Asbjørn ve birkaç arkadaşı beni izlemek için gelmişti, fakat bıçak kemiğe dayanınca, otelden çıkıp festival yerine gitmeden önce, izlemeye gelmemelerini istedim. Bunu tuhaf buldukları kesindi, yolculuk gerekçeleri festivaldi, öte yandan çok tuhaf bulmamış olmalılardı ki yemek yiyecek bir yer bulmak için dışarı çıktılar. Kendimi aptal yerine koymamdan muhtemelen onlar da benim korktuğum kadar korkuyordu. En azından, kendisini benim yerime koyan Yngve için durum böyleydi. Sahnede benimle birlikte röportaja katılan Hollandalı yazar ellili yaşlarındaydı, eksantrik pötikare bir takım elbise giymişti, İngilizce telaffuzu kusursuzdu ve Dante'nin *İlahi Komedya*'sını temel alan bir roman yazmıştı. Adı Marcel Möring'ti ve durumdan rahatsız olup gerildiğimi görünce sahnede bana sahip çıktı, ardından, önümüzde birer kadeh şarapla kitap imzalama zamanımız geldiğinde, onun tarafında insanlar sıra oluşturmuştu, herkes mükemmel İngilizcesini övüyor, kitabının çok ilginç göründüğünü söylüyordu, öte yandan benim tarafım bomboştu, Marcel Möring bana döndü ve kendisinin de aynen benim gibi başladığını ve yurt dışında genellikle bir şey olmadığını ama önemli olanın bu değil, dünyayı dolaşma ve insanlarla tanışma fırsatı olduğunu söyledi kibarca. Bana kartını verdi ve genç karısıyla birlikte gecenin içinde

kayboldu, ben de öteki Norveçlilerle buluşmak üzere sürüne sürüne bara gittim. Ertesi gün Yngve benimle alışverişe geldi, benden farklı olarak giysi konusunda kararsız biri değildi. Başıyla onayladığı giysiyi alıyor, başını iki yana salladığını bırakıyordum.

Aynanın önünde huzursuzca dönüp durdum, pantolon cekete tam uymuyordu, ayrıca yazarlar ve ceketler lanet bir klişe değil miydi? Daha sıkıcı bir şey olabilir miydi?

Dolabın kapağını açıp öteki ceketlere baktım.

Hırka türü bir şey vardı ve güzeldi, fakat kitap lansman röportajında giyemezdim.

Çocukların odasında bir gürültü koptu, biri bağırıyor, bir başkası ağlıyordu. Kapıyı çekip açtım ve ışığı yaktım.

"Artık yeter! Doğru yataklarınıza!"

Ağlayan John'du, bağıransa Heidi. Vanja aralarında durmuş, kulaklarını elleriyle kapamıştı. Yumak hâline gelmiş John'u bu kez daha sert çektim ve beşiğine yerleştirdim, hapse atılmış gibi demirleri kavradı ve ağlarken bana lanet okumayı sürdürdü. John bana vurdu, diye bağırdı Heidi, onu kucaklayıp yatağına götürdüm.

"John çok küçük. Ayrıca durup dururken vurmamıştır herhâlde. Şimdi uyu bakalım. Sen de John," dedim, ona dönerek.

"Kötüsün," diye hıçkırdı. Yanına gidip çömeldim.

"Kötü değilim," dedim. "Ama uyuman gerekiyor. Ortalıkta dolaşamazsın. Yoksa başına gelecekleri biliyorsun. Düşüp bir yerini incitirsin. Şimdi yat bakalım."

Beni hayretler içinde bırakarak sözümü dinledi. Işığı kapadım, yeniden kapıyı çektim, geri döndüm ve tüm olası kombinasyonlarda giysileri tek tek denemeye devam ettim. Linda'nın benden rahatsız olacağını biliyordum, kendini beğenmişlik gibi görünen hiçbir tavrı beğenmiyordu. İzleyicilerin karşısında söyleyeceklerimden çok görünüşüme zaman ayırabiliyordum. İnsanların bana bakacağını öğrendiğim anda bir takıntı oluyordu bu bende. Giysilerin pahalı veya ucuz, yeni veya eski olması değil olayın kendisi, şu gömleği giyip o gömleği çıkararak ve iyi, kötü, korkunç, daha iyi, yoksa bu mu, diyerek sürekli kendimi değerlendirmek önemliydi.

Davranışım konusunda Linda'nın düşüncelerini hiç aklımdan çıkarmadan yarım saat harcadıktan sonra yanına gittim.

"Böyle gidebilir miyim?" diye sordum.

"Kesinlikle," dedi. "Çok iyi görünüyorsun."

Her zaman bunu derdi, fakat ben yine de duymayı severdim.

Çocuk odasının duvarına sertçe vuruldu.

"Bu akşam çocukların nesi var?" diye sordu Linda.

Bu kez kapıyı açmak yetmişti; John hemen geri kaçtı ve Heidi merdivene zıpladı.

"Artık ciddiyim," dedim. "Bir kez daha yaparsanız gerçekten kızacağım."

Gözlerini kocaman açmış, hiç kımıldamadan bana bakıyorlardı. Banyoya gittim, ayna rafında makası buldum ve sakalımı kesmeye başladım.

Koridorda ayak sesleri duyuldu. Ya Heidi ya John'du kesin.

"Hemen yatağa dön!" diye bağırdım.

"Uykum kaçtı!" dedi, kapıda beliren Heidi.

"Hadi ama," dedim, onu kucaklayıp yatağına taşıyarak. Kapıyı kapatıp bir süre bekledim ve açtığımda Heidi'yi yeniden merdivenden inerken yakaladım.

"Geri dön," dedim. "Yatağa çık."

"Ama uykum kaçtı," dedi. "Uyuyamıyorum!"

"Ben ne yapacağımızı biliyorum," dedi Vanja. "El ele tutuşup gözlerimizi kapatalım ve ketçap ülkesine gidelim."

"Peki," dedim. "Uyuyun da ne yaparsanız yapın."

Vanja'nın dediği gibi el ele tutşup gözlerini kapadılar ve kımıldamadan yattılar. Ketçap ülkesi, kreşte öğrendikleri bir şeydi sanırım, aslında ne olduğunu bilmek istemiyordum, beni biraz rahatsız ediyordu, ketçap kırmızıydı, kan da kırmızıydı ve kan ölüm demekti. Onlar da öyle gözleri kapalı yatıyordu...

Tıraşa kaldığım yerden devam edebilmek için banyoya döndüm. Koridorda yine ayak sesleri duyuldu, biri koşarak banyoyu geçip yatak odasına girmişti. Kapıyı hızla açtım, yatağımızda duran Heidi bana döndü.

"Şimdi gidip yatıyorsun!" diye bağırdım. "Hemen! Çok fazla şans tanıdım sana. Hadi. Doğru yatağa! UYANIK KALAMAZSIN. ANLIYOR MUSUN?"

Bana bakıp ağlamaya başladı.

Ah, Heidi.

"Kitap almaya gelmiştim yalnızca!" diye hıçkırdı. "Büyükler çocuklara kızmamalı!"

Bu hâline o kadar üzülmüştüm ki az kalsın ben de ağlayacaktım. Neyse ki öfkeyle karşılık vermedi, aksi hâlde onu yatıştırmak

imkânsız olurdu. Bu kez ağlamakla yetindi, onu kucakladım, minik bedenini kendiminkine bastırdım ve çocuk odasına taşıdım, ışığı yaktım ve onlara kitap okuyacağımı söyledim. Heidi kucağıma tırmandı, Vanja doğruldu ve sayısız pelüş köpeğinden birinin ceketinin düğmelerini iliklerken bir kulağıyla beni dinledi, John ise eline geçen her şeyle oynayarak yerde emekliyordu. Onlara orman cini Mummi'yle ilgili bir kitap okudum; Mummi kışın ortasında uyanıyordu ve hâlen kış uykusunda olan anne babasını uyandıramayınca kendi başının çaresine bakmak zorunda kalıyordu. Heidi kıvranıp duruyor, ikide bir sorular soruyordu –niye ona gülüyorlar, başkalarına gülmek ayıptır, burada ne diyor baba?–, bu arada Vanja bu çocuksu sorular karşısında somurtuyordu ve John yerde kendi projelerine gömülmüştü, şimdi düğmesine basınca siren gibi yüksek ses çıkaran bir şey geçmişti eline.

Biraz sonra ışığı yeniden söndürdüğümde sakinleşmişlerdi. Haberleri izleyen Linda'nın yanına gittim ve çocuklar bu akşam her zamankinden daha huzursuzdu dedim. Heidi'nin kreşten sonra iki saat uyuduğunu ve John'un da o gün geç kalktığını söyledi. Kanepeye oturdum ve ayaklarımı sehpaya koyup televizyona baktım.

Bir saat sonra yatağa gittik. Birbirimize iyi geceler öpücüğü verip ışığı söndürdük. Gergindim, uykuya dalmamın çok uzun süreceğini hemen fark ettim. Yarınki röportaj turu beni geriyordu, fakat eski nedenden ötürü değil, her zamanki gibi konuşmaktan, yer kaplamaktan, söylediğim her şeyin gazetede çıkmasından ve budala gibi görünmekten değil bu kez yazdıklarımdan korkuyordum. İki gün içinde çıkacak olan *Kavgam Cilt I* adlı romanı yalnız başıma yazmıştım. Bu süre boyunca Geir Gulliksen ve Geir Angell dışında kimse okumamıştı. Yazdıklarımın konusunu Yngve dâhil yalnızca birkaç kişi biliyordu, fakat onlar tam olarak ne yazdığımı bilmiyordu. Yalnızca benim bakış açımla bu şekilde geçen bir yılın ardından taslak, baskıya hazır hâle gelmişti. Yaklaşık dört yüz elli sayfalık bu anlatı yaşamımdaki iki olaya, önce annem ile babamın ayrılmasına, ardından babamın ölümüne odaklanıyordu. Onun bulunmasını izleyen ilk üç güne. Tüm adlar, yerler ve olaylar gerçekti. Romanda geçen insanlara taslağı göndereceğim sırada yaptığım işin sonuçlarını anlamaya başladım ancak. Haziran sonuna denk geliyordu bu. İlk sırada Yngve vardı. Onunla ilgili olarak düşünüp hissettiğim ama asla söylemediğim şeyleri yazmıştım. Bilgisayarın başına geçip belgeyi

e-postaya eklerken her şeye boş vermeyi istiyordum. Yayınevini arayıp bu sene roman falan olmayacağını söylemeyi.

Yarım saat öylece oturdum. Ardından "gönder" tuşuna bastım ve işte yapmıştım.

Ertesi gün Ribersborg sahilinde dolaşmaya çıktık, pazar günü olduğundan her yer insan kaynıyordu, açık havuzun iskelesinin yakınlarında bir yer bulduk kendimize. Kıyıdan yüz metre içeride, direkler üzerine kurulan açık havuz yirminci yüzyıl başlarındandı. John pusette uyuyordu, Vanja ve Heidi bir süre suyla oynayıp deniz kabuğu toplamaya girişmişti, Linda ile ben kıyıda oturmuş onlara bakıyorduk. Yarım saat sonra John uyandı, onları havuzun kafeteryasına götürdük, çevremizde dalgalanıp ışıldayan suya bakan çitin hemen yanında boş masa bulduk ve oturup birer dondurma yedik. Sanki bir teknedeydik. Bir yanımızda Danimarka köprüsü, öbür yanımızda Turning Torso vardı ve kuzeybatıyı saran pusların arasında Barsebäck nükleer santrali seçiliyordu.

Tüm bunları gördüm: uzun kent kumsalını dolduran kalabalığı, gerideki geniş yürüyüş yolundan hızla geçen bisikletliler ve patenlileri, ellili veya altmışlı yıllardan kalan apartman bloklarını, yani kentin denize karşı son savunmasını oluşturan, Danimarka'ya bakan kıyıda dramadan uzak ve sakin görünen o büyük ışık avcılarını. Çevremizde yazlık giysiler içindeki bronz tenleriyle çiftler ve aileler oturuyordu, mavisi sınır tanımayan gökyüzü akşama solup kararacak ve yıldızlar uzayın devasa uzaklıklarını belli edercesine ortaya çıkacaktı. Öne sarkan kısa bacaklarıyla sandalyelerinde oturan çocukların kendi dünyalarına gömülmüştü; dondurma, ambalaj kâğıdı, damlayan meyve suları veya kremalar. Arada sırada onların ağızlarını peçeteyle silen ve kendi gözleri güneş gözlüğünün ardında neredeyse görünmeyen Linda. Tüm bunları gördüm, fakat bir film gibi, beni içermeyen bir şey gibi, çünkü hem aklım hem duygularım başka bir yerdeydi. Yngve'yi düşünüyordum, ne var ki bilinçli değildi bu, aklıma gelip duruyordu sadece. Abimdi, birlikte büyümüştük, neredeyse tüm yaşamım boyunca ondan destek almıştım. Birbirimize öyle yakındık ki onun zayıflıklarını veya yetersizliklerini, kendiminkiler gibi kabullenmek yerine benimsemiş, onların sorumluluğunu üstlenmiştim, fakat dolaylıydı bu, benim yapmayacağım bir şey yaptığını, söylemeyeceğim bir şey söylediğini gördüğümde içimi saran duygular üzerindendi. Bunu kimse, Yngve bile bilmiyordu, böyle bir şeyi, bazen onu yeterince iyi bulmadığımı nasıl söyleyebilirdim?

Bunu söylemekle elime ne geçmişti? Ona duygularımı açmakla? Karşılığında neler kaybetmiştim? *Fuck you*, seninle artık işim olmaz, diyebilirdi.

O zaman ne yapardım? Yazdıklarımı romandan çıkarır mıydım? Yoksa bırakır ve abimi mi kaybederdim?

Bırakır ve abimi kaybederdim.

Bundan hiç kuşkum yoktu.

Niye?

Aklımı mı kaçırmıştım?

Hem Vanja hem de Heidi külahlarının dibini ısırmış, iki noktadan akmaya başlayan dondurmayı yalamaya girişmişti. John, aslında idaresi kolay olması gereken bir meyveli çubuk dondurma seçmişti, fakat kendisi çok küçük olduğu için onunla bile sorun yaşıyordu. Hem parmakları hem çenesi meyve suyuyla kıpkırmızı olmuştu. Neyse, en azından kendilerini bu işe kaptırmışlardı.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu Linda.

"Yngve," dedim.

"Bence sorun çıkmaz," dedi.

"Senin için söylemesi kolay," dedim.

Doğrusu Linda hakkında yazdıklarım çok daha kötüydü. Fakat hepsini sırayla ele almam gerekiyordu.

Yeni bir utanç ve korku dalgasına kapıldım.

Eve döndüğümüzde saatte birkaç kez e-postalarıma bakıyordum. Pazardı, dolayısıyla posta kutuma gün boyu mail düşmemişti. Yngve Jølster'de, annemin yanındaydı ve ben bu duruma seviniyordum, roman konusunda annemle konuşması onun tepkisini yumuşatabilir, diye düşünüyordum. Çocukları yatırıp bir süre balkonda oturduk, yatmaya gitmeden önce postalara son defa göz attım, hiçbir şey yoktu.

Ertesi gün posta kutusunda duruyordu e-postası.

Senin fucking kavgan, yazıyordu başlıkta.

Okumadan kalktım ve balkona çıktım, üşümüş ve çaresiz bir hâlde kenti izleyerek sigara içtim.

Fakat okumam gerekiyordu.

Orada yazılanlar ben okusam da okumasam da orada yazıyordu.

Bütün gün erteleyebilirdim; ne var ki bu, sıkıntıyı ertelemekten başka bir şey olmadığı gibi sonucu da değiştirmezdi.

Sigarayı söndürüp kalktım, oturma odasına girdim, John'un elinde bir kaşıkla sandalyesinde oturduğu ve Linda'nın gazete okuduğu

mutfağı geçtim, yatak odasına geldim, sandalyeye oturdum, farenin imlecini satıra getirip tıkladım, işte karşımdaydı.

Seni biraz korkutayım dedim, fakat hem senin yazdıkların hem buradaki eski kâğıtlar ve mektuplarımızla hayatımın ileri geri gidip gelmesi yüzünden yoğun birkaç gün geçirdim.

Yazdıkların konusunu mu yoksa hayatlarımız ve ilişkimiz konusunu mu ele alacağım emin değilim, özellikle ilişkimiz şimdiye kadarkinden çok farklı bir biçimde ele alınmalı, yoksa yalnızca bana mı öyle geliyor? Metnine gelince, niçin yazdığını bilsem de kitapta yer almasından çok rahatsızlık duyacağım birkaç yer var.

Sen, ben, Ingar ve Hans'la ilgili yer gerçekten gözümü karartti. Belli durumlarda seni utandırmış olduğumu gördüm ve utandırmayı sürdürdüğümü de görüyorum. Bu da zoruma gidiyor, çünkü hayatımın pekâlâ farkında olduğum sorunlarına –bazen kendimi kaybetmeme, kendim düşünemediğim şeyleri küçümsememe, Adorno'yu okumaktansa Adorno okuyan biri rolü yapmama– değiniyor. Kendini bilmezlik, vasatlık ve hırsın bir araya gelmesi iyi sonuç vermiyor. Öte yandan bunları okumak durumu biraz hafifletiyor... Sonuçta konu sensin, ben değilim. Dolayısıyla benim senden utandığım zamanlara pek yer yok!

Birbirimizin gözüne bakamadığımızı yazmışsın. Gerçekten durum bu kadar kötü mü? Başkalarından daha mı az görüyoruz birbirimizi?

Ayrıca Yngve ve Espen'in birbirinden hiç hoşlanmaması? En azından bence bu hiç doğru değil... Tore ile Espen birbirinden hiç hoşlanmıyor sanıyordum, yanılıyor muyum?

Kalan bölümleri önümüzdeki günlerde okurum, belki sen de telefon edersin.

Yngve

Koridora çıkıp ona telefon ettim. İkimiz de biraz kararsızdık. Metni okuduğunda kapıldığı duyguları bir kez daha dile getirdi, fakat kızgın değildi, daha çok kendisini eleştirir gibiydi ve bu da neredeyse dayanılmaz bulduğum bu durumu daha da zor hâle getiriyordu, çünkü böyle yapması için hiçbir neden yoktu. Birbirimizin gözlerinin içine bakmamamız, tokalaşmamamız, evet, asla birbirimize dokunmamamız konusunda konuşamazdık, buna imkân yoktu; ne var ki bu telefon konuşmasından birkaç hafta sonra iki çocuğu Ylva ve Torje'yle Malmö'ye ziyaretimize geldiklerinde, onlara kapıyı açtığım zaman, Yngve benimle göz göze gelecek ve elini uzatacaktı. Ne bir ironi ne bir ima vardı bu tavrında, yalnızca durumu düzeltmek istiyordu. Benimse gözlerim buğulanmıştı ve bakışlarımı kaçırmak zorunda kalmıştım.

Yngve okuduktan sonra, romanda sözü geçen kişilere taslağı yollamayı erteledim. Yaz boyunca bundan kaçınıp durdum ve nihayet ağustos başında, yani kitabın yayımlanmasına sadece bir ay kala, cesaretimi topladım. Jan Vidar'a bir e-posta yazıp hâlini hatırını sordum, hemen birkaç saat sonra yazdığı cevabında kendisinin ve ailesinin iyi olduğunu, yarın birkaç arkadaşıyla balığa çıkacağını, yazları Finnmarksvidda'da geçirdiklerini söylüyordu. Onunla yıllardır bağlantı kurmamıştım, en son, *Ute av verden*, *Dünyanın Dışında* romanından sonra yeni bir romana başlamak üzere Kristiansand'a gittiğimde görmüştüm onu. Neredeyse on yıl geçmişti üzerinden. Şimdi çıkacak olan romanımda en önemli karakterlerden biriydi. On üç yaşımızdan aşağı yukarı on yedi yaşımıza kadar çok yakın arkadaştık, sonra bağlantımız kopmuştu. Onlar önemli yıllardı. Tveit'e taşınmıştık, ben yeni bir okula başlayacaktım, kimseyi tanımıyordum, Jan Vidar yanıma gelmişti ve arkadaş olmuştuk, tüm zamanımızı birlikte geçirdiğimiz gibi daha sonra da bir müzik grubu kurmuştuk. Yazmaya başladığımda bu zamanların bana düşündüğümden çok daha yakın olduğunu görecektim. Evimizin havası, arkada uzanan orman, aşağıdaki ırmak, birlikte yaptıklarımız ki temelde bunlar hiçbir şey değildi ama yine de her şeydi. Jan Vidar'ın gerçekte olduğu kişi, yirmi yılı aşkın bir zaman sonra Malmö'de oturup bunları yazmaya başlayınca ilk kez ortaya çıkmıştı.

Adını Google'da aratmıştım, adının geçtiği bir dizi balıkçılık yarışmasının yanı sıra belli ki üyesi olduğu bir müzik grubu çıkmıştı karşıma. Şarkılarının çoğu internette vardı. Dinledim. Bir blues

grubuydu bu, Jan Vidar gitar çalıyordu ve soloları gerçekten iyiydi. Ne değişmişti? Birlikte müzik yaparken berbattık. Ben kendimi hiç geliştirmediğim için hâlâ on beş yaşımdaymışım gibi çalıyordum. Fakat o bir virtüöze dönüşmüştü. Onu yılardır görmediğim için bu değişimi anlamak imkânsızdı. Benim gözümde Jan Vidar daha on yedi yaşındaydı.

Ona roman taslağını gönderdim ve en iyi sonucu umdum.

Eski dostlarımdan Bassen'e de göndermiştim, romanda pek geçmiyordu, fakat o sıralar benim için önemli biriydi, bağlantıyı daha uzun süre korumuştuk ve bende hâlâ telefon numarası vardı. Taslağı hemen okumuştu ve adının ve kişiliğinin kullanılmasına hiçbir itirazı olmasa da aramızdaki konuşma rahatsız ediciydi, sorun çıkacağını ve dava açılabileceğini göz ardı etmememi söylemişti. Bu ihtimali hiç düşünmemiştim, onunla uzun uzun konuştuk. Kendisi bir kriminologdu ve Statistisk Sentralbyrå'da çalıştığı için neden söz ettiğini biliyordu. İlk düşüncem abarttığı yönündeydi, fakat ciddiyeti bunun aksini hissettiriyordu. Mahkemeye verilmek mi? Tazminat ödemek mi? Kendi hayatımı yazdığım için mi? Biri tepki gösterirse adını değiştirirdim, bu kadar basitti.

Bir başka önemli karakter, ilk gerçek aşkım ve bir zamanlar ışığım, her şeyim olan Hanne'ydi. Sevgili olmamıştık ve Bergen'de şöyle bir karşılaşma dışında o zamandan beri birbirimizi görmemiştik. O da benim toy bakış açımdan ve hem kara sevdanın hem de kibrin merceğinden gösteriliyordu.

Adresini bulmaya çalıştım, fakat ne internette ne telefon rehberinde vardı. Yine Bassen'e telefon ettim, bir ara üçümüz aynı sınıftaydık, ona ait olabilecek bir numara buldu, aradım, kimse açmadı. Daha sonra defalarca çaldırdım, evde kimseyi bulamadım.

İlk eşim Tonje romanda hemen hiç yoktu, yalnızca babamın ölümüyle ilgili kısımlarda şöyle bir görünüyordu, öte yandan ona da bir taslak gönderdim ve bunu beş romanın izleyeceğini ve bunlardan birinde onun rolünün buradakinden çok daha büyük olacağını söyledim.

Son olarak da amcam Gunnar'a bir taslak yolladım. Babamdan on yaş küçüktü, yani abisi evlenip çoluk çocuğa karıştığında Gunnar henüz küçük bir oğlandı. Çocukluğumdan onu yirmili yaşlarında genç bir adam olarak hatırlıyordum, babama hiç benzemiyordu. Saçları uzundu, gitar çalabiliyordu ve yirmi beygir gücünde Mercury motorlu bir teknesi vardı. Bir defasında Yngve'ye, Start'ta

oynayan Svein Mathiesen'in imzasını getirmişti, bu büyük bir olaydı ve Yngve imzayı hâlâ saklıyorsa bu beni hiç şaşırtmazdı. Yngve ve ben ona hayrandık, Kristiansand'a babaannemle büyükbabamı ziyarete gittiğimizde onu orada bulmayı veya onlar bize geldiğinde Gunnar'ın da gelmesini umardık. Ben ergenlik çağına geldiğimde Gunnar evlenip aile kurmuştu, bir sitede oturuyordu ve yaz tatillerini babaannemlerin ellili yıllarda satın aldığı, daha sonra ona miras kalacak olan kulübede geçiriyordu. Şakacıydı, her zaman bir kelime oyunu yapardı, bu bağlamda biraz Yngve gibiydi, ayrıca sorumluluk sahibiydi, babaannemle büyükbabamın yaşamlarının son on yılında Gunnar'la karısı onların yanında yer almış, bakımını ve ihtiyaçlarını üstlenmişti. Babam benden ve başka her şeyden kopmaya başlayınca Gunnar'ın yaşamımdaki rolü değişmişti. Aslında o aynıydı sanırım, fakat benim gözümde değişmişti. Olan biteni gören birine dönüşmüştü. O sıralar yerel gazetede yazmaya başlamıştım ve onun hoşuna gitmeyecek ölçüde öne çıkıyordum, ayrıca kendimi koyuvermiştim, okulu asıyordum, içip dağıtıyordum, esrar bile kullanıyordum ki her nedense Gunnar'ın, çevremdeki başka herkesin aksine, bu korkunç suçtan haberdar olduğuna inanıyordum, dolayısıyla onunla ilişkim bu durumun yükünü taşıyordu. On sekiz yaşımda evden ayrıldığım zaman onunla pek bağlantım yoktu, fakat ziyaretlerimde çocuklarının ona büsbütün güvendiğine, onu gördüklerinde gözlerinde korkunun izi bile olmadığına tanıklık etmiştim ve bu yüzden ona saygı duyuyordum. Ben yirmili yaşlara gelirken ve babam giderek daha alkolik olurken Gunnar düzen ve huzurun temsilcisine dönüşmüştü ve babamın aksine ben de bunları istediğim için Gunnar'ı kısmen baba rolüne getirmiş, kısmen de süperegom yapmıştım. Mutfak tezgâhı bira ve şarap şişeleriyle dolunca ya Gunnar gelir de bunu görürse diye düşünüyordum. Birkaç ay derslerden uzak kalırsam Gunnar buna ne derdi diye düşünüyordum. Ne zaman aşırıya kaçsam Gunnar geliyordu aklıma. Onun kişiliğiyle değil benim onu koyduğum yerle ilgili olan bu durum büsbütün temelsiz de sayılmazdı: İlk romanım hâline gelecek metni yazarken Jølster'de annemin yanında oturuyordum, yirmi sekiz yaşımdaydım ve bir akşamüzeri anneannemin kardeşi Borghild'i ziyarete gitmiştim, eski günlerde çiftlikte süren yaşamdan konuşmuştuk, çünkü romanımda bunları kullanmayı düşünüyordum, o sırada anneme uğrayan Gunnar, benim hiçbir zaman dikiş tutturamayacak bir tembel ve serseri olduğumu söylemişti. Artık babam benim sorumluluğumu

üstlenemeyeceğine göre bunun anneme düştüğünü ileri sürmüş ve en azından, yazma yolundaki saçma hayallerimi cesaretlendirmeyi bırakmasını söylemişti. Bu tavrın benim iyiliğim için olduğunu düşündüğümden kararsızdım: Bir yandan yazar olmak istiyordum ve bunu başarmak için ne gerekiyorsa kurban etmeye hazırdım, ayrıca sınırları aşan her şeye eğilimim vardı, ergenlik çağımdan beri burjuvaziden ve yerleşik her şeyden nefret etmiştim; öbür yandan sınırları aşmaya eğilimli olmak beni kaygılandırıyordu ve burjuvalığa, yerleşikliğe ve güvenliğe çekimim de bir o kadar güçlüydü; evlenmemin ve üniversite eğitimimi tamamlamış olmamın önemli bir nedeni de buydu. Babamın umurunda bile olmadığım için Gunnar gelip hayatımı yargılayınca bunda bir iyilik görmüştüm: En azından yaptıklarımı umursuyordu.

Üstelik belki o da kararsızdı. Babam Kristiansand'da, babaannemin evinde öldüğünde ben oraya gitmiş, temizlik yapıp cenaze işlerini ayarlamaya girişmiştim ve Gunnar biraz dinleneyim diye beni bir günlüğüne kulübeye çağırmıştı, orada, ağaçlarla yeşilliklerin arasında çıktığımız bir yürüyüş sırasında, bana babamın onun için ne anlama geldiğini anlatmıştı ve yakınlaşmak, benimle paylaşmak istiyor duygusuna kapılmıştım. O yaz daha sonra anneme bir kez daha uğramıştı, ailesiyle birlikte her yıl yaz tatillerini anneme birkaç saat uzakta bir yerde geçirirlerdi ve babamın ölümünü çok iyi idare ettiğimiz için o ziyaretinde Yngve'yle beni öve öve bitirememişti. Ne var ki birkaç hafta sonra ilk romanım çıkacak ve her şey eski hâline dönecekti. Kitapta babamın yanı sıra amcalarım da vardı, çok aşikâr olmasa da yakınlarımız karakterlerin kimler üzerine temellendirildiğini açıkça görebilirdi. Gunnar'a kitapla birlikte babamla ilişkimi ve onun babalığına saygımı dile getiren bir mektup gönderdim. Bunu yapmamın nedeni romanı nasıl karşılayacağını tahmin ettiğimden tepkisini yumuşatmak istememdi. Öfkeden deliye döndü, fakat bana telefonla veya mektupla ulaşmak yerine beni şikâyet etmek için annemi aradı. Annem benim yaptıklarım veya yazdıklarımın sorumluluğunu alamayacağını, benim yetişkin bir adam olduğumu ve kendisinin buna karışamayacağını belirtti. Ne var ki altı ay sonra beni de aradı; roman Kritikerprisen'i kazanmıştı ve ben ödülü kabul edip otele döndüğüm sırada tanımadığım bir adla bir adam telefon etti. Öte yandan ses tanıdıktı, arayanın Gunnar olduğunu birkaç saniye içinde anladım, benim romanda babamın kardeşlerinden biri için kullandığım adla tanıtmıştı kendisini. Tebrik etmek istiyordu, ayrıca

kutlama için şarap içmeyi teklif etti, zevkli bir konuşmaydı. Bundan sonra babaannemin cenazesi ile miras işlerinde karşılaştık ve bir yaz ben Linda, Vanja ve Heidi'yle annemin evindeyken Gunnarlar çat kapı uğradı, selam vermeye gelmişlerdi; kahve içer misiniz, diye sordum; hayır, güneye gidiyoruz, dedi, yalnızca bir uğrayalım dedik; oturmaz mısınız, dedim, hayır, oturmaya da yanaşmadılar, böylece bahçede üç dört dakika hoşbeş ettikten sonra arabalarına dönüp yollarına gittiler. Linda'yla çocuklar üst kattaki odada uyuyorlardı, en azından çocuklarımı görsün diye onları uyandırmayı teklif etmiştim ama çok fazla zahmet olacağını söyleyip buna yanaşmamıştı, onlar gittikten sonra bu olan bitene biraz gülmüştük, belli ki yalnızca ayıp olmasın diye uğramıştı.

Yeni romanı ona yollayacağım sırada durum böyleydi. Hoşlanmayacağını biliyordum ve onun, yazdıklarımı okuması düşüncesi beni korkutuyordu. Ne var ki başka çıkış yolu yoktu. Roman yayımlanmadan bir buçuk ay önce, 2009 Haziran'ının son günü bilgisayarın başına oturup ona şu mektubu yazdım:

> Sevgili Gunnar,
>
> Epeydir görüşmedik. Umarım senin ve ailenin keyfi yerindedir. Bu bahar bir oyun yazarlığı semineri nedeniyle Kristiansand'daydım ve size uğramayı düşündüm, fakat bir cenaze dolayısıyla uçakla Ålesund'de gitmem gerekti –Sissel'in kardeşi Ingunn ölmüştü– ve takvimim altüst oldu. Ayrıca Sissel'in kayınbiraderi, Kjellaug'un kocası da baharda öldüğü için annem açısından zor bir yıldı. Malmö'de bu aralar durumumuz oldukça iyi, üç çocuğumuz da kreşe gidiyor ve Vanja önümüzdeki yıl ilkokula başlayacak, yani küçük çocuk olmanın zor yılları yakında bitiyor.
>
> Fakat seninle iletişime geçmemin nedeni bunlar değil. Durum şu ki altı otobiyografik roman yazdım –üçü sonbaharda, üçü ilkbaharda çıkacak– ve kitaplar yaşamımın çeşitli dönemlerini ele alıyor, tüm adlar ve olaylar büyük oranda gerçek, başka bir deyişle, pek ayrıntıya girmesem de, gerçek olayları anlatıyorum. İlk roman eylül sonunda çıkacak ve iki bölümden oluşuyor, birinci bölüm Tveit'te geçen 1985 kışıyla ilkbaharını, yani annemle babamın ayrılışını, ve babamın Unni'yle

yeni hayata başlamasını ele alıyor, ikinci bölümse onun ölümünden sonra Kristiansand günlerini. Sen yılbaşı gecesi beni arabanla bir arkadaşıma götürdüğün ilk bölümde ve Tove'yle gelip bana ev temizliğinde yardım ettiğiniz ikinci bölümde kısaca geçiyorsun. Buradaki tasvir sempatik elbette, çünkü seni böyle görüyorum, zorlu ve sancılı konu bu değil, ailemizin mahrem yaşamını gözler önüne sermem ki bunu ne sen ne de bir başka yakınım istedi. Öte yandan bu babamla benim hakkımda bir kitap ve konusu onu ve ona olanları anlamaya çalışmam. Bunu yapabilmek için onun son günlerinde içinde bulunduğu cehennemin derinlerine inmem gerek, orada yalnızca kendisini ve çocukluk evinizi yok etmekle kalmadı, babaannemin son yılını da mahvedip çevresindeki her şeye zarar verdi. Bunu niye yaptı? Onu bu noktaya getiren neydi? Biz çocukken de babamın içinde olan bir şey miydi bu? Bilmiyorum farkında mısın ama babam tüm hayatım boyunca, ölümünden sonra bile, yakamı hiç bırakmadı ve dolayısıyla kendi geçmişimi anlatırken buralara girmem gerekiyor. Bu geçmişin başkasına, özellikle sana da dokunuyor olması beni çok üzüyor, fakat başka çıkış yolu göremiyorum. Kitapta sözü edilen tüm pislikler ve iğrençlikler babama ait, başka kimsenin suçu değil, ne var ki olayların bağlamından söz etmeden bunları betimleyemem. İşte böyle. Romanda sözü geçen herkese taslak metni bu günlerde gönderiyorum. Yngve ve annem hepsini okudular. Şimdi sana da yolluyorum, bu e-postanın ekinde bulabilirsin. Adının değiştirilmesini ve hikâyenin anonimleştirilmesini istiyorsan bunu elbette yaparım. Bu zor değil, zaten sorun başka: Senin gözlerden uzak tutulmasını, rahat bırakılmasını istediğin bir konu öne çıkarılıyor. Bir kez daha affına sığınıyorum, fakat söz konusu olan benim babam, ben kendi geçmişimi anlatıyorum ve ne yazık ki durum benim bakış açımdan böyle görünüyor.

Sağlıcakla,
Karl Ove

İlk günler e-postalarımı defalarca kontrol ettim. Her telefon çaldığında endişelendim. Ne var ki hiçbir şey olmadı. Bunu iyiye yordum; romanı okuyordu ve ne diyeceğini, nasıl tepki vereceğini düşünüyordu. Veya kulübesindeydi.

Beşinci gün ondan haber aldım. Gelen kutusunda onun adını görünce kalkıp balkona çıktım, biraz oturup sigara içerek kendimi topladım. Çocuklar kreşteydi, ev sakindi ve kentten her zamanki sesler yükseliyordu. Olabilecek en kötü şey, diye düşündüm, yaptıklarım konusunda yazmama kızması. Fakat bu geçerdi. Dişimi sıkardım ve geçip giderdi.

Olan olmuştu. İstediğimin gerçekten bu olduğuna karar vermiş ve bu karar doğrultusunda bir yılı aşkın süredir çalışmıştım. Bir kişi istemiyor diye bunu değiştiremezdim.

Böyle düşünüyordum. Fakat böyle hissetmiyordum. Çocukken yaramazlık yaptığım zamanlardaki gibiydim. Babamın bana kızmasından korkuyordum. Bundan daha kötüsü olamazdı. Evden ayrılıp yetişkin olduğumda bile bu korku geçmemişti, ortaya çıkmasın diye elimden geleni yapıyordum. Babam artık yakınımda değildi, onun öfkesinin korkusunu başka herkese aktarmıştım: Yirmi yaşındaydım ve insanlar bana kızacak diye ödüm patlıyordu. Asla geçmedi bu. Otuz üç yaşımda eşimden ayrılıp Stockholm'e taşındığımda içimde hâlâ bu korku duruyordu. Orada tanıştığım ve daha sonra birlikte çocuk sahibi olduğum Linda öfkeliydi ve çoğunlukla haksız yere patlardı, ne var ki ben ona büsbütün boyun eğiyordum, sesini azıcık yükseltmesi bile endişeyle dolup taşmama yetiyordu ve bunun geçmesini istemekten başka bir şey düşünmüyordum. 2009 Ağustos'unda bir sabah, kırk yaşında bir adam olarak balkonda otururken bile biri bana kızacak diye korkuyordum. Birilerinin kızmasına yol açacak bir şey yaptığımda öyle bir dehşete, çaresizliğe ve kedere kapılıyordum ki bununla nasıl başa çıkacağımı asla bilemiyordum.

Birinin bana kızmasından korkmak çocukça bir korkuydu, yetişkin dünyasında yersizdi, doğrusu saçmaydı, öte yandan içimde bir şey bu dönüşümü asla yaşamamış, büyüyemeden böylece sertleşmişti, bunun sonucunda çocuksu duygular yetişkin insanın ruhunda yaşamayı sürdürmüştü. Yetişkin insan, yani ben, çocuğun duygularının insafına kalmıştım, bazen dayanamayacağım kadar canım yanıyordu; yetişkin olduğumu bilerek kapıldığım bu duygu her yanıyla çok utanç vericiydi. Nasıl böyle olabilirdi? Daha güçlü ve eksiksiz bir benlik duygum olsaydı, kendime daha fazla güvensey-

dim, bunu yaptım ve sorumluluğunu alıyorum diye düşünürdüm ve başkalarının fikirleri beni ilgilendirmezdi. Benimle yüzleşmek isteyenlerle yüzleşirdim. Fakat benlik duygum ne güçlü ne eksiksizdi, kendime hiç güvenmiyordum, öz güvenim diğer insanların benim hakkımda düşünceleri çevresine kurulmuştu tamamen. Benim görüşlerim değersizdi. Babamın benim için inşa ettiği dünyada yaşamayı sürdürüyordum ve bu dünyada yaptığım her şey özünde yanlış bir şey yapmamaya dayanıyordu. Yanlışlar değişmez kurallara göre değil, babamın ne zaman neyi yanlış bulduğuna göre belirleniyordu. Bu koşulları yetişkin yaşamıma aktarmıştım ve orada içime sıkışıp kalmışlardı. Öte yandan babam öleli on bir yıl oluyordu. Tüm bunları biliyordum, ne var ki bilmek işe yaramıyordu, korku bilincimin üzerine çıkmak için bir yol buluyor ve dilediğini yapıyordu. Tek yapabileceğim şey onunla yüzleşmek ve katlanmaktı.

Kalktım, internet bağlantılı bilgisayarın bulunduğu yatak odasına gittim. E-postaları açtım. Kısaydı ve korkulacak bir yanı yoktu.

> Selam Karl Ove.
>
> Çalıştığın yayınevindeki ilgili kişi veya kişilerin adresini gönderebilir misin bana lütfen?
>
> Gunnar

Birçok kez okuyup anlamaya çalıştım. Benim gibi "Sevgili," yazmamıştı, öte yandan tepesi atmış olsaydı "Selam Karl Ove," diye başlamazdı, değil mi? Adımdan sonra nokta koyması coşku yoksunluğunu gösteriyordu, aksi hâlde ünlem işareti –ki bence bu doğasına ters düşerdi– veya virgül koyar, hiç olmadı tümden boş bırakırdı. Virgül veya boşluk nötr ve nesnel olurdu, nokta bir göstergeydi, bu kapıdan geçemezsin diyordu. "Lütfen," demesi de aynı yönde bir işaretti. "Lütfen," resmîydi, amca-yeğen ilişkisinin gerektirdiğinden daha resmîydi, tüm bunlardan taslak metni beğenmediği sonucuna vardım. Aynı zamanda mektubun kibar bir yanı vardı, bu da kızmadığını gösteriyor, diye düşündüm, yoksa kibarlığı bir kenara bırakmaz mıydı? Adından önce "selamlarımla" veya "sağlıcakla" veya başka bir temennide bulunmaması açılışla aynı duyguyu uyandırıyordu, yani önümdeki bilgisayar ekranında bir tür resmî bildirim vardı. Beni hiçbir zaman sevmediğini, hep öne çıkmaya çalışan, farklı olmak için farklı olmayı isteyen, kendisini olduğundan fazlası

sanan, sorumsuz ve düzensiz biri olarak gördüğünü biliyordum; dolayısıyla bu kısa mektubun ciddiyetini onun romana değil bana ilişkin düşüncelerinin göstergesi olarak yorumladım. Yayınevi çalışanlarının adreslerini istemesi de iyi bir şeydi, itirazlarını bana değil onlara edeceğini gösteriyordu. En büyük korkum onunla doğrudan bağlantı kurmaktı. Yayınevindekilere yazarsa bunu onları azarlamak için yapmayacaktı kesinlikle.

Yayın yönetmeni Geir Berdahl ve başeditör Geir Gulliksen'in e-posta adresleriyle telefon numaralarını yazdım ve Gunnar'a yolladım. Daha sonra çalışma odama gittim. Halletmem gereken iş miktarı çok büyüktü ve nasıl üstesinden geleceğimi bilmiyordum. Nisanda yayınevine bin iki yüz sayfa yollamıştım, ilk düşüncem hepsinin sonbaharda yayımlanacak tek bir roman olmasıydı, fakat daha sonra uzamaya başladı, üç yüz sayfa daha uzun olacağını hesaplamıştım ve hangi biçimde yayımlanacağı sorusu gündeme gelmişti. Bu konuyu Geir Gulliksen'le telefonda görüştük. Bin beş yüz sayfa kalınlığında bir roman yayımlamak mümkün müydü? Her şey mümkündür, dedi. İki cilt hâlinde basıp aynı anda veya birkaç ay arayla dağıtmak da söz konusu olabilirdi. Bu daha mantıklıydı ve bana en az iki telif getiriyordu ki birkaç yıldır ekonomimizin en hafif tabirle sarsıntılı gittiği düşünülürse hiç de anlamsız olmazdı, fakat yine de ben kitap tek cilt hâlinde çıksın istiyordum. Göz ardı edilemeyecek bir olaydı, Norveç'in en uzun romanı olacaktı. Geir bunu ötekilerle görüşüp bana döneceğini söyledi. Birkaç saat sonra telefon etti. Geir Berdahl'ın bir önerisi olduğunu, bunun bir ihtimal gerçek dışı olabileceğini ve benim hoşuma gitmeyebileceğini ama yine de dikkate değer olduğunu söyledi.

"Söyle bakalım," dedim.

"Romanı on iki kitap hâlinde yayımlarız. Bir yıl boyunca ayda bir kitap. İnsanların abone olabileceği türden bir ayarlama yaparız. Ne dersin?"

"Çok harika bir fikir," dedim. "Gerçekten çok iyi!"

"Ben de beğendim. Fakat bize daha fazla yük olacak. Masrafları başka şekilde karşılamamız gerekecek. Ben bu konuyla ilgileneceğim, bakalım ne çıkacak."

"Dickens veya Dostoyevski gibi olur," dedim. "Tefrika roman! Dizi hâlinde olmasını çok beğendim. Wedding Present grubu bir yıl boyunca her ay bir single çıkarmış, sene sonunda bunları bir albümde toplamıştı. Biraz oyunlu ama neden olmasın?"

"Özel bir romana özel bir baskı yakışır. Nasıl karşılanacağını bir düşün. Nasıl duyurulacak? Çıkan her kitap tek tek mi? Yoksa yıl sonunda bütün çalışma mı?"

"Vay canına, Geir, dâhice! Berdahl'a selam söyleyip benim adıma teşekkür et."

"İyi bir fikir gerçekten, mümkün olduğunca gerçekleştirmeye çalışacağım. Biraz zaman alacak. Üzerinde çalışalım, iki hafta içinde telefonlaşır mıyız?"

Telefonu kapatınca dosdoğru çalışma odasına gittim ve romanı bölümlere ayırmaya giriştim. Bin beş yüz sayfa olacaksa her bölümün yüz yirmi beş sayfaya ayrılması gerekiyordu. Bir bölümün bitmesine, yeni bir bölümün başlamasına uygun yerleri aradım. Roman üzerinde çalıştığım o yıl ilk kez mutluluk ve hevesi andıran türde bir duyguya kapılıyordum. On dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi, üzerinde yalnızca adı yazan karton kapaklı bir roman getirdim gözümün önüne. Çocukluğumda herkesin yaptığı gibi gazete ve dergilerden kesilip yayıncılara gönderilen kuponlar.

Geir telefon edene dek neredeyse üç hafta geçti. Salt pratik nedenlerden ötürü on iki cilt basamayacaklarını, masrafları karşılamanın mümkün olmadığını söyledi. Onun yerine altı cilt öneriyordu. Üç sonbaharda, üç de devamındaki ilkbaharda. Duraksadım, on iki ciltlik aylık baskı fikrini bir kenara bırakmak istemiyordum, bir daha düşünmesi için ona neredeyse yalvardım, beni anladığını söyledi, fakat anladığım kadarıyla çok zormuş ve yayınevini iflasa sürükleyebilirmiş. Altı cilt de zor olacakmış, fakat neyse ki sonunda onlara devlet desteği almayı başarabilmiş de ekonomik risk azalmış.

"İnanılmaz," dedim. "Nasıl başardın bunu? Bir yazardan yılda yalnızca bir edebiyat çalışmasına destek verilmesi gibi açık seçik bir kural yok mu?"

"Var. Biraz ikna etmem gerekti. Öte yandan bu özel bir proje. Beni dinlediler."

Böylece karar verilmişti ve romanı yeniden bölmem gerekiyordu. Doğrusu bu da on iki bölümü ikişer ikişer bir araya getirmek demekti, böylece her kitap iki yüz elli sayfa olacaktı. Öte yandan bu durumda sayfa sayısının ortalama bir Norveç romanından farkı kalmayacaktı ve abonelik ile tefrika fikri ortadan kalkınca olayları bir romanda bölüp öbüründe sürdürmek biraz tuhaf görünecekti. Birbirine bağlı altı roman bana iyi bir fikir gibi gelmiyordu. Onları öyle bir bölmeliydim ki her biri kendi başına durabilen bir kitap

olmalıydı ve aynı zamanda bu altı roman tek bir uzun ve kesintisiz anlatı hâlinde okunabilmeliydi. Bölümlemeyi bitirince ilk roman dört yüz sayfa, ikincisi beş yüz elli sayfa ve üçüncüsü üç yüz sayfa oldu. Tüm malzemeyi böylece kullanıp bitirdim. Bu durumda on ay içinde üç yeni roman yazmam gerekiyordu. Öte yandan bunu yapabilirdim, altı aydır günde ortalama on sayfa yazmıştım, bu da haftada yaklaşık elli sayfa ediyordu çünkü hafta sonları çalışmam yasaktı. Engeller ve beklenmedik durumlar için on sayfa çıkarırsam ayda yüz altmış sayfa üretebilirdim. Bunu yüz elliye yuvarlarsam bir roman için yalnızca iki üç ay kullanırdım ve üç romanı zamanında yetiştirdiğim gibi hareket edecek fazladan bir ayım kalırdı.

Bilgisayarın başına oturup taslak metni aşağı yukarı tararken sabırsızlık ve beklentiyle dolup taşıyordum. Onları yalnızca bölerek kendi başına yetecek duruma getiremeyeceğim açıktı; başlangıçlar, sonlar, köprüler ve geçişler yapmalı, bazı pasajları taşıyıp silmeliydim, hoş bu çok zor olmayacaktı, her anlatının geçtiği zaman dilimine kendimi uydurmaya, üstelik de birinci tekil anlatıcının yaşına uygun düşünceler oluşturmaya çalıştığım için bölümler zaten kendilerinde farklıydı. On yaşındaki anlatıcı şekerleme, yirmi dokuz yaşındaki pop müzik, otuz beş yaşındaki ebeveynlik üzerine düşünüyordu. Çok iyi olacaktı. Altı roman. Vay canına, ortalığı kasıp kavuracaktım onlarla.

Bu ağustos günü akşamüzeri, Gunnar'ın kısa e-postasını okuduktan sonra çalışmaya oturduğumda, ilk roman neredeyse dizgiye hazırdı, iki kişiye danıştıktan sonra üzerinde yaptığım en son değişiklik on altı yaşımdayken babamla geçirdiğim yılı anlatan bölük pörçük anlatıyı tutarlı hâle getirmekti ve görebildiğim kadarıyla kalan tek iş, haklarında yazdığım kişilerden birkaçının isteği doğrultusunda bazı adları değiştirmekti. İkinci kitap büyük ölçüde bitmişti, geriye yalnızca sonu kalmıştı, daha sonra Geir Gulliksen son bir kez okuyacaktı ve ben onun önerilerini ve değişikliklerini işledikten sonra o da dizgiye hazır demekti. Üçüncü romanın çok işi vardı. Tam oturmamıştı, biraz fazla anekdotlara dayanıyordu, efsanevi ve büyük fırça darbelerinden büsbütün yoksundu, ayrıca kronoloji dışında belli bir bağlama sahip değildi.

Otobiyografik yazmanın en büyük güçlüğü, eldeki malzemeden önemli olanı bulup çıkarmaktı belki de. Yaşamda her şey önemli ve temelde eşitti çünkü her şey vardı ve aynı zamanda bulunuyordu – yetmişli yıllarda Galtesund'e demirleyen büyük petrol tankerleri,

penceremin önündeki erik ağacı, annemin Kokkeplassen'deki işi, ben dışarıda bir yerdeyken arabayla önümden geçişini gördüğüm babamın suratı, kışları paten kaydığımız gölet, komşunun evindeki kokular, Dag Lothar'ın annesinin bize o zaman *milkshake* yapması, bir akşam Ubekilen'in oraya park eden gizemli araba, akşamları yediğimiz onca balık, güçlü sonbahar rüzgârlarında komşu bahçede ileri geri salınan çamlar, arabada koltuğunu dizimle ittiğim zaman babamın öfke patlamaları, her salı waffle yapmamız, Anne Lisbeth'e olan büyük aşkım, Almanya'ya tatile giden annemle babamın bize oradan aldığı futbol topları, benimkinde altıgenlerin kırmızı-yeşil, Yngve'ninkinde sarı-kırmızı olması, bir gün parkta, tam o sırada alçaktan uçan askerî helikopteri vurabilecek miyiz diye toplarımızı var gücümüzle yükseğe tekmelememiz. Yalnızca bu son anı bile başka anılardan bir çemberle çevriliydi, zira annemle babamın Almanya gezisi sırasında ben babaannemlerde kalmıştım, Yngve anneannemlerde kalmıştı, bir haftayı, özellikle kulübeye gittiğimiz günleri şaşılacak ölçüde net ve ayrıntılı hatırlıyordum. İşte böyleydi, tüm çocukluğum her biri bir diğerini kapsayan, sık anı çemberlerinden müteşekkil olarak içimdeydi. Yazmak onları içeriden çıkarıp kâğıda dökmek demekti ve bu taşıma işleminde dışarıya yalnızca yarısı taşındığı ve onları da oldukları gibi yazdığım sürece sorun yoktu, fakat roman türünün biçimi anılarımın bir adım daha dışarı, yani yabancı okura taşınmasını gerektiriyordu. Önemli olanı bulmak bir iletişim konusuydu, kişinin kendisinin olanın içinde bir ortaklık yaratması anlamına geliyordu ve anlatı bu önem derecesinin biçimlerinden biriydi. Şiirse başkaydı, bu kadar belirgin değildi çünkü daha az sayıda kişice paylaşılıyordu. Nitelik ayrıcalıkta gizliydi; yaygın edebiyat ve yüksek edebiyat, popüler ve seçkin denen her şey bununla ilgiliydi. Roman ne kadar geniş alana uzanmaya çabalar, ne kadar büyük bir ortaklık kurmaya çalışırsa o kadar kolay anlaşılır ve o kadar az zorlayıcı olur, bu bağlamda okurun kendi katkıları ve çabaları ortadan kalkar. Bu aynı zamanda fazlasıyla yalınlaştırmaktır. Gerçekleri aktaracak olan bir roman çok basit olamaz, iletişiminde ayrıcalıklı bir unsura, ortak olmayan veya herkesle paylaşılmayan bir şeye, başka bir deyişle kendinden bir parçaya yer vermesi gerekir ve burada, delinin tümüyle kendisine ait olan ve dolayısıyla hiçbir şekilde başkasına aktarılamayan, yani bunları ölümüne önemseyen deliden başkası için anlamsız olan gevelemeleri ile, popüler romanın herkesçe bilindiği için klişeleşen sabit formülleri ve klişeleri arasında

bir noktada gidip gelir edebiyat. Bir yazar açısından en yüksek ideal aynı anda tüm seviyelerde işlev gören bir metin yazmaktır. Bunu başardığını düşündüklerim yalnızca, Musa'nın ilk iki kitabını –Tekvin ve Çıkış– yazanlar ve Shakespeare. İlyada ve Odysseia da bir zamanlar böyleydi, fakat eskiden geniş kitlelere ulaşan epik şiir şimdi yabancılaştı ve güncelliği radikal ölçüde azaldı. Kendi yazılarım üzerinde çalışırken bunların hiçbirini düşünmüyordum, gerçek ve somut bir sorunum vardı: Neredeyse bitmek bilmeyen tüm bu anıları bütünlüğü olan bir anlatıya nasıl dönüştürecektim? Ve bunu yaparken anılarımda benim olanlara nasıl sadık kalacaktım?

Elimdeki metinde ileri geri dolaştım, fakat düşüncelerimi toplayamadım, önümde duranları okumayı bile başaramadım, konsantrasyondan eser yoktu, tek düşünebildiğim Gunnar ve onun tepkisiydi. On beş dakikayı böyle geçirdikten sonra çalışma odasından çıktım. Koridorda asansörün yukarı çıkış sesi geldi kulağıma. Muhtemelen Linda'ydı, günün bu saatinde binada hemen hiç hareket olmazdı. Kımıldamadan durup bekledim, asansör kapısının açıldığını işittim, bir an sonra Linda içeri girdi. Mavili beyazlı denizci elbisesini giymiş, gözlerine far ve dudaklarına kırmızı ruj sürmüştü. İki elinde birer alışveriş torbası, sırtında küçük siyah çanta vardı. Üzerine hevesli ve çalışkan bir hava çökmüştü; torbaları yere koyar koymaz beni öpmek için uzandı ve ancak ondan sonra diz çöküp kırmızı ayakkabılarını çıkarmaya girişti, satın aldığı şeylerden söz ediyordu bu sırada.

"Granit'e gittim, şu sözünü ettiğim arşiv kutularından satıyorlar, postalarımızı koyarız diye konuşmuştuk ya, bir sana, bir bana. Böylece mektuplarla faturalar ortalıkta sürünmek zorunda kalmaz. Görmek istiyor musun?"

Başımı öne salladım, kutuları çıkardı, kutudan çok çekmeceye benziyorlardı.

"Güzel mi?"

"Evet," dedim. "Bu torbada ne var?"

"Myrorna bir elbise, bir şal ve bir etek. Çok ucuzdu, bedavaydı neredeyse."

Giysileri çıkardı ve bedeninin önüne getirdi birer birer.

"Güzel mi?" diye sordu, yine.

"Evet," dedim.

"Neredeyse bedavaydı," dedi.

"Pahalıya alsan da önemli olmazdı," dedim. "Konu o değil."

"Ne peki."

"Bir şey yok."

"Var belli ki! Söylesene. Öğle yemeği yedin mi?"

Başımı iki yana salladım.

"Dünkü kıymalı spagettiyi yiyebiliriz, yer misin?"

"Olur."

"Söylesene ya. Ne düşünüyorsun? Bir şey mi oldu?"

"Yok ya, önemli bir şey değil."

Aynaya gitti ve elbiseyi bir kez daha üstüne tuttu.

"Güzel," dedi. "Mikrodalgada ısıtsak olmaz mı?"

"Ben hallederim."

Mutfağa gittim, buzdolabından sos kutusunu ve spagettiyi çıkardım, bölüştürdüğüm iki tabaktan birini mikrodalga fırında ısıtırken pencereden dışarı baktım, her biri kendisine özgü bir kırmızıya bürünmüş çatılar şaşırtıcı ölçüde yakın görünüyordu ve gökyüzü açık maviydi. Böyle güzel bir günde evde oturduğum için çocukluktan kalma bir vicdan azabı sardı içimi. Babamın anlayış göstermediği şeylerden biriydi bu. Hava güzelse ne olursa olsun dışarı çıkılırdı. Yapacak bir iş, konuşacak birini bulamadan budala gibi sitede dolaşırdım, tatil zamanıysa, çoğunluk bir yerlere gitmiş, ya tekneyle açılmış ya günübirlik araba yolculuğuna çıkmış ya da daha büyük serüvenlere atılmış olurdu. Ben evdeki kitaplarımı özlerdim ve kendime acıyıp gözyaşlarına boğularak orada dolaşırdım.

"Senin günün nasıl geçti?" diye soran Linda, masaya oturdu ve katlanmış gazeteyi önüne açtı.

"Gunnar'dan bir e-posta aldım," dedim.

"Öyle mi? Ne diyor?"

"Hiçbir şey. Yayınevinin adresini istiyor yalnızca. Ama beni çalışamaz duruma getirmeye yetti."

"Bu kadar kafaya takmamalısın," dedi.

Derin bir soluk aldım. Bana baktı.

"Ne oldu?"

"Alışverişten hoşlanmadığını sanıyordum," dedim. "En sevmediğin şeylerden biri olduğunu sanıyordum."

Bana dilini çıkardı.

"Bazen cimriliğin tutuyor," dedi.

"Cimri mi?"

"Başıma kakmıyorsun değil mi? Mutluyum sadece, yolculuk için bir şeyler alayım dedim, posta için kutuları da aylardır düşü-

nüyordum. Bunu halletmiş olmam iyi değil mi? Eve biraz düzen gelmiş olur."

"İyi tabii."

"Sevindim."

Okumayı sürdürdü.

Ardından bana baktı.

"Sen tüm giysilerini Sprit'ten alıyorsun, bir pantolona bin beş yüz kron veriyorsun. Ben şimdiye dek ağzımı bile açmadım."

"Çünkü kendi paramla alıyorum."

"Pekâlâ başka bir şeye kullanabiliriz o parayı. Benim satın aldığım giysiler seninkilerin üçte biri fiyatında, hatta belki de dörtte biri."

"Ya her neyse. Konu bu değildi zaten. Unut gitsin. Şu an en son istediğim şey tartışmak."

"Ben de istemiyorum tartışmayı."

Mikrodalganın zili çaldı. Tabağını önüne koyduğum Linda o sırada kalkıp radyoyu açtı.

"Küsmedik yani," dedim ve öteki tabağı yerleştirdim, saati dört dakikaya kurup fırının kapağını kapadım.

"Karl Ove, seni seviyorum. Tabii ki küsmedik yani."

"Peki," dedim.

Gazete okumayı sürdürdü. Radyoda haberler vardı. Uğuldayan mikrodalganın içinde spagetti dolu yeşil tabak usulca dönüyordu. Çatal bıçak, iki bardak çıkardım ve bir sürahiye su doldurdum.

"Çocukları bugün sen alıyorsun, değil mi?"

Başını kaldırıp benimle göz göze gelene dek yanıt vermeden bekledim.

"Evet," dedim, sesime olabildiğince gönülsüzlük katmaya çalışarak. "Sen alamazsan ben alırım."

"Elbette alabilirim. Ama sabah ben götürdüm. Akşam senin alman gerekir."

Hiçbir şey demeden yere baktım. Mikrodalganın zili bir kez daha çaldı, tabağı çıkarıp masaya oturdum ve yemeye başladım. Linda beni izledi, ardından gazeteyi bırakıp o da yemeğini yemeye başladı. Ben birkaç dakika içinde bitirmiştim, yemek ılık olduğu ve kayda değer bir direnç göstermediği için çabucak yemiştim. Linda'nın yemeğini bitirmemiş olmasına karşın kalktım ve balkona çıktım, ayaklarımı korkuluğa uzatıp bir fincan kahve koydum ve bir sigara yaktım. İlişkimizin temelinde her şeyi paylaşmak yatıyordu. Bu açıdan bakıldığında, çocukları o götürdüğüne göre benim getirmem

doğru ve yerinde olurdu. Ne var ki ben bu arada çalışıyordum, o ise çalışmıyordu. O gün çocuklar uyanmadan biraz iş çıkarabilmek için dört buçukta kalkmıştım, arada da çocukları giydirip çıkmaya hazırlamakta Linda'ya yardım edip işimin başına dönmüştüm, o ise bu sırada kafede oturmuş, giysiler ve arşiv kutuları satın almıştı. Çocuklar günün yarısını, işse öteki yarısını alıyorsa, ben toplam işin yüzde yetmiş beşini, Linda yüzde yirmi beşini yapmış oluyordu. Ne zaman tartışsak ona bunu söylerdim. Fakat şimdi tartışmak istemediğim için dilimi tuttum.

Kente baktım. Aşağıdaki duvarda bir Mercedes logosu vardı, park etmiş bir arabaya düşen güneş ışıklarının yarattığı bir gölge olabilirdi bu, bilmiyordum, fakat daha önce de görmüştüm ve bu da bir alışkanlık belirtisiydi, birisi hep aynı yere park ediyor demekti. Çok ama çok uzaklarda bir vinç yükseldi çatıların üzerine. Yalnızca çatı gördüğüm için herhangi bir sıra dışı durum hemen dikkatimi çekerdi; kilometrelerce ötede biri çatıya çıksa gökyüzünün aydınlığında koyu ve belirgin bir silüet olarak görünürdü.

Küllük olarak kullandığım ters çevrilmiş saksıda sigaramı söndürdüm, kahvemin son yudumunu alıp içeri girdim. Mutfağı geçerken Linda'nın telefonda olduğunu gördüm. Kimle konuştuğunu anlamak için durdum. Yalnızca birkaç saniye içinde Helena olduğunu anladım. Linda benimle göz göze geldi, selam verir gibi elini kaldırdı, belli belirsiz gülümseyerek karşılık verdim ve e-postalara bakmak için yatak odasına gittim. Saatin şimdiden ikiyi çeyrek geçtiğini gördüm bilgisayarda. Yarım saat sonra çıkmam gerekiyordu.

E-posta gelmemişti.

Rahatlamış hâlde yatağa uzanıp tavanı seyrettim. Zaten artık bir şeye başlamak için çok geçti. Zayıf, biraz boğucu bir yemek kokusu dolmuştu içeri. Buraya taşındığımızda kokunun yan komşudan geldiğini düşünmüştüm, fakat sonra havalandırma sisteminden geliyor olabileceğine karar verdim, bu durumda giriş katındaki Çin lokantasından geliyordu muhtemelen. Kalkıp balkon kapısını açtım ve yeniden yatağa uzandım. Kentin sesleri doldu odaya. Koridorda ayak sesleri yükseldi. Tuvaletin önünde kesildiler, kapı açılıp kapandı. Binanın girişinden birkaç metre uzakta bir direğin önünü, meydandaki yaya trafiğinin en yoğun olduğu yeri mesken tutmuş yaşlı saksafoncu çalmaya başladı. Onu duyanların sürekli değiştiğini düşündüğünden olacak, hep aynı şeyi, bir dakika uzunluğunda bir melodiyi çalıyordu. Yedi kat yukarıda bir adamın her bir notayı

günlerce, aylarca dinlemek zorunda kalabileceği onun aklının köşesinden bile geçmiyordu.

Dii di daaa da dididi daaaa.

Dii di daaa da dididi daaaa.

Dii di daaa da dididi daaaa.

Gözlerimi kapadım. Tuvaletten su sesi geldi, kapı açıldı, adımlar girişteki aynanın önünde durdu. Linda kendine mi bakıyordu, yoksa duvara dayalı sehpanın üzerine saçılmış mektupları mı karıştırıyordu?

Ba daaaa, sesi yükseldi, şarja takılan telefondan.

Tuvalete telefonla mı girmişti? Yoksa oradan geçerken banka koymuş, şarja şimdi mi takmıştı?

Yanıma geldi.

Gözlerimi açınca onu kapı aralığında gördüm.

"Çocukları ben alabilirim," dedi. "Sen birkaç gün bensiz idare edeceksin."

"Yok, ben alırım," dedim. "Zaten çalışamıyorum. Sen de eşyalarını toplarsın."

"Emin misin?"

"Tekrar mı edeyim?"

"Tamam, tamam. Sen al, ben de yarın yola çıkmadan götürürüm."

"Tren kaçta kalkıyordu?"

"Dokuz buçuk sularında," dedi ve bilgisayarın önüne oturdu. Helena ve yeni erkek arkadaşı Fredrik'in İsveç'in ortasında bir yerlerdeki çiftliğine ziyarete gidiyordu ve cumaya kadar orada kalacaktı, sonrasında hafta sonunda Geir ve Christina bize gelecekti. Fredrik'le tanışmamıştım, fakat duyduğum kadarıyla adam, Helena'nın önceki sevgilisi olan karizmatik ve anasının gözü Anders'in tam tersiydi. Fredrik itfaiyeciydi, Stockholm'de arama kurtarma bölümü şefiydi, Dalarna'da satın aldığı bir evi sökmüş, Uppsala'ya taşımış ve orada parça parça yeniden kurmuştu, öyle ki restorasyon dergileri gelip onunla röportajlar yapmıştı. Bildiklerim bununla sınırlıydı. Ayrıca, Fredrik'le bir kez karşılaşan Heidi ondan biraz korkuyordu. Heidi, Fredrik'in saçını taramıştı, dolayısıyla ondan korkmuş olamaz diye düşünmüştü Helena; fakat Heidi sürekli, saçını tararken bile korktuğunu söylemişti. Helena bunu kahkahayla karşılamıştı. Heidi onu çok seviyordu ve onun ilgisini çekmek için olabildiğince yakınına oturmaya gayret gösterir, son görüşmelerinden bu yana olan bitenler

hakkında konuşup dururdu. Helena'ya telefon da eder, sık sık onun resimlerini çizerdi. Heidi parlayan ve ışıldayan her şeye çekiliyordu, en sevdiği şey süslenmekti, günde beş kez giysi değiştirdiği olurdu ve Helena'da yegâne gerçek göz alıcı rol modelini bulmuştu.

"Biraz kendi başına zaman geçireceğine seviniyor musun?"

Bana dönmeden başını öne salladı.

"Ama trende birkaç saat geçirince sizi özlemeye başlayacağım. Gelmek istemediğinize emin misiniz?"

"Evet, benim çalışmam gerek. Ayrıca çocuklardan biraz uzaklaşmak sana iyi gelir."

"Öyle olur mutlaka. Ayrıca Helena her zaman bana çok iyi bakar."

"Ne güzel," deyip kalktım. "Çıksam iyi olur."

"Dosdoğru eve mi geleceksiniz, yoksa önce parka mı uğrarsınız?"

Omuz silktim.

"Bir yere gidecek olursanız telefon edebilir misin? Ben de gelirim."

"Olur. Hadi görüşürüz."

"Güle güle."

Çocukların "normal park" dediği Magistratparken'e gittik. Uğradığımız öteki parklar Pildammsparken'deki *örümcek parkı*, Möllevangen mahallesindeki *köpek balığı parkı* ve evin birkaç sokak gerisindeki *sakin parkı*. Bunlara ek olarak Pildammsparken'de bir başka park, Slottsparken'de *dev ormanı* dediğimiz yer ve itfaiye binasının yanında bir park daha vardı, çok sık gitmesek de çok özel oyun alanları olduğu için çocuklar seviyordu orayı. Açık hava yaşamlarının neredeyse tamamı bu parklarda geçiyordu. Geri kalan zamanlarını ya kreşte ya da evde olmak üzere içeride geçiriyorlardı. Bundan hoşlanmıyordum, onlara sunmak istediğim çocukluk çok başkaydı. Fakat başka seçenek yoktu, müstakil ev alacak paramız yoktu ve kredi borcu yüzden başka borç da alamıyorduk. Öte yandan, *tırmanma ağacı* dedikleri ağacın yaprakları arasından kafalarını uzatıp dururken sıkıntı çekiyormuş gibi bir hâlleri yoktu. Ben karşı taraftaki üç banktan birine oturdum ve burada okumak için aldığım gazeteyi karıştırdım, bu arada bana ait üç çocuğun yerini belirlemek için düzenli aralıklarla kaldırdığım bakışlarımı oradaki tüm çocukların üzerinde gezdiriyordum. Vanja'ya büsbütün güvenebilirdim, Heidi'nin de başını alıp gideceğini sanmıyordum, fakat John hâlâ öngörülemezdi, parkın

yanından geçen yola ulaşmak için çimenlerde koşturabiliyordu birdenbire, ayrıca kendimi okumaya kaptırıp iyi takip etmezsem sonunda başımı kaldırdığımda onu öteki çocukların arasında göremediğim ve ancak gözlerimle taradığım alanı genişletince onun yarın metrelik silüetini yola doğru ilerlerken bulduğum oluyordu.

Ama şimdi bir yandan salıncağı çekiştiriyor, bir yandan da var gücüyle beni çağırıyordu. Ayağa kalkıp yanına gittim, onu salıncağa bindirip kendime çektim ve göz göze geldik. Hazır mısın, diye sordum. Evet, dedi ciddiyetle. Onu geri doğru sallanmaya bırakınca kahkaha attı. On kez, dedim ve saymaya başladım. Ona gelince durdurdum, karşı çıktı ve onu salıncaktan alacağımı anlayınca gözlerinde bir dehşet ifadesiyle iplere sımsıkı tutundu. Hayır, hayır, hayır! Yere bıraktım, yere yatıp yüzünü kumlara gömdü ve bağırıp çağırmaya başladı. Ben banka geri döndüğümde John'un öfkesi gözyaşlarına dönmüştü. Hem öksüz hem yetim kalmış, bir haftadır ağzına yemek koymamış ve az önce sopa yemiş gibi hıçkıra hıçkıra, içler acısı bir ağlayış tutturmuştu. Heidi ile Vanja'nın yerini tespit ettim, bir sigara yaktım ve yeniden gazeteye uzandım. Bir arıza çıkacağını bilinçaltımda anlamış olmalıydım ki birkaç saniye sonra gazeteyi indirdim, oğluyla oraya doğru gelen baba çocuğu karnından sıkıca tutmuş, salıncağa yerleştiriyordu. Küçük bir teknenin büyük bir tekneden denize açılması gibi küçük bir insan büyük bir insandan ayrılıyor, diye düşündüm. Fakat John salıncağın hemen altında yatmayı sürdürüyordu ve kımıldamaya niyeti varmış gibi görünmüyordu. Kalkıp yanına gittim. Oradan çekilmen gerekiyor, dedim. Salıncağa başkası binecek. Yanıt vermedi, hıçkırıkları omuzlarını sarsıyordu. Onu bir kaplumbağa gibi kaldırdım, birkaç metre kenara taşıyıp yere bıraktım. İşte, dedim. Şimdi oynayabilirsin. Ardından yerime döndüm. Kendimi suçlu hissettim, ağlaması bitene kadar onu yatıştırmalıydım, fakat hayal kırıklığına verdiği tepki kesinlikle aşırıydı ve terslik karşısında doğru davranışın bu olduğunu düşünmeye başlamasını istemiyordum, ayrıca dışarı çıktığımızda elimden geldiğince az müdahalede bulunma stratejisini benimsemiştim, onların kendi başlarının çaresine bakabilmelerini istiyordum.

Ne var ki aşırı tepki sorunu yalnızca çocuklara özgü değildi. Vanja'ya karşı davranışlarımı düşündüğümde ve o zamandan fotoğraflara bakıp onun ne kadar küçük olduğunu görünce yerin dibine geçiyorum. O minicik yaratığı karşıma alıp öfkeyle azarlamış mıydım? Bir buçuk yaşındaki suçsuz yavrucağı sinir ve bıkkınlıktan gözüm

dönmüş hâlde pusetten çekip alarak sertçe yere mi koymuştum? Bunlar sahip olduğum en acı verici düşüncelerdi. Böyle bir şeyi nasıl yapabilmiştim? Aklımdan neler geçiyordu? Gerçekle bağımı böyle büsbütün yitirmek nasıl mümkün olabiliyordu? Onun ne kadar küçük olduğunu görmüyordum, dışarıya bakışım tümüyle kördü, hem Linda hem Vanja hem de başka herkes, en olmayacak şeylerin makul ve haklı olduğu bu girdabın içinde yitip gidiyordu. Benim de karşılaştırabilecek hiçbir şeyim yoktu, yalnızca bu vardı.

John ağlamayı bırakmıştı ama yüzünü kumdan kaldırmamıştı. Ona bir çıkış yolu sunmalıydım. Büyük salıncak şimdi boşaldı, dedim, gazeteyi elimden bırakıp ona doğru giderek.

"Büyük salıncağı deneyelim mi, ister misin?"

"Ev-vet," dedi.

"Gel hadi," dedim. Ayağa kalkıp beni izledi, yanaklarındaki yaşları eliyle silince yüzünde koyu gölgeler oluşmuştu.

Büyük salıncak bir beşik gibiydi, birkaç çocuğa birden yer vardı, en azından benimkiler, büyük bir hızla ileri geri sallanırken orada yatıp gökyüzünü seyretmeye bayılıyorlardı. Ben John'u kaldırırken Heidi ile Vanja koşarak yanımıza geldi.

"Biz de biz de," dediler.

"Ama John da var," dedim. "Çok yükseğe sallayamam. Anlaştık mı?"

"Tamam," dedi Vanja.

"Tamam," dedi Heidi.

Onları bindirdim, salıncağı elimden geldiğince geri çektim.

"Hazır mısınız?"

"Evet."

"Emin misiniz?"

"Evet baba. Salla hadi!" dedi Vanja.

Salladım.

John bağırarak karşı çıktı.

"İstemiyorum!"

Salıncağı durdurdum, John'u kaldırıp yere koydum. Kollarını bana uzattı. Ben onu görmezden gelip salıncağı çekince ağlamaya başladı.

"Tamam, seni inatçı," dedim, kucağıma aldım ve bir elimle onu tutarken öbürüyle kızları salladım. John'un bedeni sıcak ve güzel bir his bırakıyordu bende. Başını omzuma koymuştu. Bana doğru gelen salıncağı geri yolluyordum. Kızlar yüzüstü yatıyordu, kenardan

dışarı uzanan başları yola dönüktü. Elbiseleri ve saçları rüzgârda dalgalanıyordu. Etrafımız koşturan, tırmanan, yürüyen ve sürünen çocuklarla doluydu; aralardaki anne babaların kimisinin gözünde güneş gözlüğü, kimisinin elinde cep telefonu vardı, kimileri de çocuklarla oynamaya dalmıştı. Oyun alanının ilerisinde bir çimenlik vardı ve güneşe doymuş birkaç ulu ağaç sakince durmuş, o öğleden sonra parka gelenlerin üzerine gölge vahaları sunuyordu. Çoğunluk gençti, hemen hepsi beyazdı. Pek çok kişi çimenlerin üzerinde, bir bisikletin yanında yatıyordu; pantolon paçalarını sıvayıp tişörtleri veya gömlekleri çıkarmış olmaları doğaçlama göstergesiydi, işten eve dönerken gelip buraya oturma arzusuna kapılıvermişlerdi. Ayrıca gruplar vardı, bunların çoğu da ya lise ya da üniversite öğrencisiydi. Şurada burada çiftler göze çarpıyordu, birbirlerine sıkıca sokulmuşlardı ve gözleri başkasını görmüyordu. Eski stadyumun karşısındaki Pildammsparken'e genelde göçmenler giderdi, akşam yemeğini dışarıda yiyen büyük aileler olurdu orada ve bazen güneş ışığının arasında bir rüyadan gelircesine davul sesleri yükselirdi. Akşam boyunca gölgelerin uzaması ve güneşin denize veya ormana değil de kente alçalması da bir yanıyla düşsel diye düşünürdüm oraya gittiğimizde. Güneşle dolan dünyanın çözüldüğü, nesneler arasındaki ilişkinin kaybolduğu ve her şeyin birdenbire aynı düzlemde var olmaya başladığı duygusuna kapılırdım. Bu ilişkileri belirlemek, bağlantıları hiyerarşiye yerleştirmek ve dağınıklığı toplayıp anlamlı dokular hâline getirmek kültürün işidir. Bu yüzden romanlarımız, filmlerimiz, televizyon dizilerimiz, şiirlerimiz, tiyatrolarımız ve ayrıca gazetelerimiz, haberlerimiz, dergilerimiz var. Yanan bir göğün altında, güneşte kavrulmuş bir arazide, bir ırmağın bitek kıyılarında ortaya çıkan bir kültürün dünyayı başka biçimlerde toparlayıp başka anlamlı dokular oluşturacağı kesindir. Ayrımın neden kaynaklandığını bilemem çünkü çok büyüktür, onların dili benim kulağıma öksürüp tükürmek gibi gelir ve alfabelerindeki harfler yazıdan çok çöl çalılıklarını andırır, fakat şu kadarını bilirim ki hiçbir şey başlangıçta geçit vermez ve dil anlaşıldıkça peyderpey açılsa bile bizimki gibi bir kesinlik kazanmaz, bu muhtemelen hiç mümkün olmaz ve dolayısıyla anlaşılma gereği duymaz. Kültürün en büyük rolü insanlar arasındaki işlevidir; düzen dokusu, vurguları ve kendisine getirdiği sınırlar öyle ince ve karmaşıktır ki kültürün içindeki çoğunluk onları kendi düzeylerini ilgilendiren nüanslarla bilir ve diğerlerini yalnızca yüzeysel tanır. Ne var ki her şeyin kendince bir anlamı vardır, kültür işte budur. Panto-

lonun kumaşı anlamlıdır, paçanın genişliği anlamlıdır, pencere perdesinin deseni anlamlıdır, birdenbire gözleri yere indirmek anlamlıdır. Bir kelimenin belirli bir telaffuzla dile getirilmesi anlamlıdır. Birinin şu veya bu konuda bildikleri anlamlıdır. Kültür, içindeki farkları oluşturarak dünyaya anlam yükler ve bütün değerleri barındıran bu farklar kültürden kültüre değişir. Birimlerin giderek büyümesi ve kültürlerin giderek birbirine benzemesi, en azından benim gibi, farkları büyüleyici ve geçirmezliği çekici bulan biri için, can sıkıcı bir düşüncedir. Japonya'nın olağanüstü yanı, ülkenin yüzlerce yıl boyunca yalıtılmış kalması ve bize her açıdan ilginç gelen, neredeyse büsbütün kapalı olan ama yine de gözlerimizin önünde var olan bir kültür geliştirmesidir. Bu kültürün batının içinde çözülüp sonsuza dek yok olması, kendisinin bir gölgesine dönüşmesi, bir hayvan türünün neslinin tükenmesi kadar büyük bir kayıptır. Fakat batı dünyası öyle güçlü ve yayılmacıdır ki çok geçmeden tüm dünyayı, eskisi gibi kolonileşmeyle değil ama vaatlerle, etkisi altına alacaktır. Bu geniş bakış açısından bakıldığında ben göçmen alımına, çok kültürlülüğe ve her türden aynılık anlayışına karşıydım. Daha dar bir bakış açısından, oturduğum yer olan Malmö'deki günlük ve somut yaşamı ilgilendiren noktadan bakıldığındaysa göçmenleri devasa bir kaynak olarak görmemek zordu, çünkü kentin, tüm göçmenlerin kenar mahallelerde yaşadığı ve merkezde karşılaşılan hemen hemen tüm yüzlerin beyaz olduğu Stockholm'e göre ne kadar canlı ve enerjik olduğunu sürekli görüyordum. Evet, Malmö haraptı, burada yoksulluk yaygındı, fakat aynı zamanda aynı potada eritilmesi gereken tüm karşıtlıklarıyla kaynıyordu, sayısız değişik deneyimin ve kökenin yan yana bulunduğu, dolayısıyla yapılan şeylerin çoğunun, yeniye özgü tazelik ve kuvvet ile âdeta ilk kez yapılıyormuş gibi olduğu Malmö'de büyüyen herkes için bu durum bir hediye olmalıydı.

Yakınlarda bir akşam, bu devasa parkın köşelerinden birinde akşam yemeğini yemiş, çocukları önümüze katmış eve dönüyorduk ki Linda "Onların bu yanını kıskanıyorum," dedi.

"Hangi yanını?" diye sordum.

"Ailecek dışarı çıkmalarını. Annelerle babalar, büyükannelerle büyükbabalar, çocuklarla torunlar, amcalarla kuzenler."

Bir mangalın çevresinde toplanmış kalabalığı gösterdi başıyla, yaklaşık yirmi kişi vardı, yaşlılar sandalyelerde oturuyor, çocuklar ortalıkta koşturup oynuyordu. Çimenliğe yayılmış böyle pek çok grup vardı. Her yer pişmiş et ve duman kokuyordu.

"Eskiden burada da böyleydi," dedim. "Üç nesil falan önce. En azından kırsal kesimde. Anneannem böyle yetişmiş. Tamam, parklarda mangal yapmamışlar. Fakat büyük aileler bir arada yaşıyormuş."

"Çok zevkli görünüyor," dedi. "Bizse minicik çekirdek ailemizle geliyoruz. Kendimizden başka kimsemiz yok. Daha kalabalık olsaydık ne farklı, ne güzel olurdu!"

"Evet. Öte yandan böylesi de çok kötü sayılmaz, değil mi?"

"Yok, yok, onu kastetmiyorum. Sadece..."

"Romantiksin. Onları çevreleyen havayı görüyorsun ve istiyorsun."

Başını iki yana salladı.

"Onu istiyor değilim. Sadece çok... çok daha fazla yaşamla çevriliymiş gibi görünüyorlar."

"Daha geçenlerde annen bizdeydi. Benim annem de epey kaldı. Ama sen onların gitmesine sevinmiyor musun?"

"Evet, kesinlikle. Çünkü her şey *bizim*, benim, senin ve çocukların çevresinde dönüyor. İçinde kaybolabileceğimiz bir şeyimiz olduğunu düşünsene!"

O gün ardımızda güneşin kızardığını ve çatıların üzerinde bir top gibi süzüldüğünü hatırlıyorum, derken bir kez olsun omuzumda uyumuş olabilir mi diye John'a baktım, fakat açık gözleriyle karşılaştım ve birkaç adım geriledim.

"Artık yoruldum," dedim kızlara.

"Ama baba!" dedi Vanja. "Daha yeni başlamıştık."

"Biraz daha lütfen," dedi Heidi.

"Hayır," deyip banka dönebilmek için John'u yere bıraktım ve o sırada, Linda'nın parkın ortasında duvarlarla çevrili çakıl alanı geçtiğini gördüm.

"Bakın anneniz geliyor," dedim. Kızlar onu karşılamak için salıncaktan indi. John da ona doğru koşmaya başladı; Linda mutlulukla kocaman gülümsedi ve onları kucaklamak için eğildi. Eve gelip de onu, çocukların soru ve beklenti dolu merhabalarını, anne diye seslenmelerini bile duyamayacak vaziyette yatakta bulduğumuz zamanlardan çok farklıydı şimdi.

Banka gittim, gazeteyi pusetin altına sokmak için katlarken üzerime bir huzursuzluk çöktü.

Nereden çıkmıştı bu?

Çevresinde çocuklarla yaklaşan Linda'ya baktım. Başka bir şeydi beni rahatsız eden.

Yazdığım romandı.

Elbette. Oydu.

"Selam," dedi Linda.

"Selam," dedim. "Yanında nakit var mı?"

"Yok, sanmıyorum. Ne yapacaksın?"

"Şuradaki büfeden dondurma alabiliriz. Ama yanımda yalnızca yirmi kron var. Kart kabul etmiyorlardır herhâlde?"

"Ediyorlar artık."

"Dondurma istiyor musunuz?" dedim, çocuklara dönerek.

Birkaç saniye sonra ağaçların altından trafik ışıklarına doğru yürürken huzursuzluğumu bastırmaya çalıştım, şimdi romanımı okuyan kişilerle ilgili tehlikeli bir şey yazmadığımı, Yngve'nin tepkisinden korkmuş olduğumu, fakat o durumu olabildiğince sorunsuz atlattığımı hatırlattım kendime.

"Kreş nasıl geçmiş bugün?" diye sordu Linda.

"İyi, sanırım," dedim. "Sormadım. En azından beni gördüklerinde sevindiler."

Yaya geçidinde durduk, Vanja'yla Heidi trafik ışığının düğmesine ilk basan olmak için yarıştılar, fakat Vanja önce vardı ve zafer dolu bir edayla düğmeye bastı. Heidi ağlamaya başladı.

"Bir dahaki sefere sen basarsın," dedim.

"Vanja beni itti," dedi."

"İtmemen gerekirdi Vanja," dedi Linda. "Neyse, gidip dondurma alalım."

Karşıya geçmeye başladığımızda Heidi başını eğdi ve yürümedi. Geri dönüp onu kucağıma aldım ve büfeye kadar taşıdım.

"Niye Heidi'yi taşıyorsunuz da beni taşımıyorsunuz," diye sordu Vanja.

"Çünkü ağladı," dedim. "Dönüşte seni de biraz taşıyabilirim."

Kafamı büfeden içeri soktum, kimseyi göremeyince tezgâhta duran küçük, parlak zili çaldım.

Tepkisinden en çok korktuğum kişi Jan Vidar'dı sanırım. Benim için on beş yaşında donmuş kalmıştı ve o sıralar dünyamız pek olağanüstü sayılmazdı. Jan Vidar dünyamızın olağanüstü olduğunu düşünüyor, geçmişi toz pembe görüyor olabilir miydi?

Arka odadan Rumen görünümlü bir kadın çıktı ve gelip önümde durdu.

"Evet," deyip çocuklara baktım. "Ne istediğinizi gösterin. Hemen," Kadına döndüm. "İki kahveyle başlayalım. Bir tanesi sütlü."

"Ben Calippo istiyorum," dedi Vanja.

"Kolalı mı yeşil mi?"

"Yeşil," dedi.

"Bir meyveli Calippo dedim," siyah saçlı kadına.

"Ben de ondan istiyorum," dedi Heidi.

"İki olsun," dedim. "Ya sen John? İstediğini gösterebilir misin?"

Bir Sandwich'i gösterdi. İstediği şeyin ne olduğunun farkında mıydı bilmiyordum ya neyse.

"Bir de Sandwich."

Kartımı çıkardım, satıcı hepsini hesapladı, minik bir kart okuyucusunu bana doğru itip birkaç düğmeye bastı. Ben kartımı makineye sokarken o da dondurucuya eğildi. Az sayıdaki masa ve sandalyenin arkasındaki dar yoldan, yanında minik bir köpekle genç ve kilolu bir adam geçti. Vanja'nın köpeği gözleriyle takip ettiğini gördüm. Adam öyle kiloluydu ki kesin maluliyet maaşı alıyordur diye düşündüm. Hâki renkli ucuz bir şort, gri bir şapka ve siyah tişört vardı üzerinde. Yürürken tüm bedeni titreşiyordu, eklemleri âdeta yuvarlanıyordu. Satıcı doğruldu.

"Köpeğin cinsi neydi, Vanja?" diye sordum, kart okuyucusunun düğmesine basarken.

"Teriyerdi sanırım," dedi.

Heidi şemsiyenin gölgesinde, Linda'nın kucağında oturuyordu ve John sandalyeye tırmanmış, bir ucunu düzleştirdiği pipeti masadaki bir çatlağa sokmaya çalışıyordu.

"Meyveli Calippo ne yazık ki bitmiş," dedi kadın. "Kolalı olur mu?"

"Evet, olur."

Küçük kart okuyucu birdenbire tıkırdamaya başladı ve içinden, derinlerden bir yerden gelirmiş gibi usulca bir kâğıt çıkmaya başladı. Bana üç dondurma uzatan kadın fişi yırttı, ben çocuklara doğru birkaç adım atıp her birinin dondurmasını verdim, döndüğümde satıcı kâğıt bardaklarda iki kahveyle fişi önüme koydu. Kahvelerden birini, dondurmaları açmaya girişen Linda'ya uzattım ve masaya oturup öbür kahveden bir yudum aldım.

Dünyanın Dışında yayımlandığında Gunnar kızmıştı. Ne var ki ilk kez bir kitabım çıkıyordu, büyük bir değişiklikti, karakterlerden birinde kendisini görmek onun açısından bir şok olmuştu muhtemelen, fakat bunun üzerinden on yıl geçmişti ve son romanımın İskandinav Kurulu Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmesi pek çok şeyi

değiştirmiş olmalıydı; artık yazı yazma hayalleriyle zamanını boşa harcayan biri değil, ulusal düzeyde tanınan bir yazardım, ayrıca çok değilse bile uluslararası ün de kazanmıştım ve yabancı gazetelerde kitaplarım hakkında çıkan az sayıda haberin –*Frankfurter Allgemeine*, romana başyapıt demişti ve *The Guardian* biraz örtük de olsa sözünü etmişti– *Fædrelandsvennen*'de yer almış olduğuna kesin gözüyle bakabilirdim. Gunnar'ın, babamla babaannem hakkında yazdıklarımdan hoşlanmayacağı kesindi, fakat onunla ilgili yazdıklarımda hiçbir terslik yoktu, onu saygıyla ele almış ve iyi göstermiştim.

"Sanırım yolculuk heyecanına kapıldım," dedi Linda. "Biraz huzursuzum."

Yaşlı bir adam, tekerlekleri gıcırdayan ve bir pedalı zincir mahfazasına sürten bir bisikletle yanımızdan geçti.

"Tren yolculuğundan mı?"

"Evet, ne olmuş? Çocukluğumdan beri ne zaman yolculuk yapacak olsam heyecanlanırım."

"Ne dedin, anne?" diye sordu, Vanja.

"Yola çıkacağım için heyecanlı olduğumu anlatıyordum."

"Niye?" diye sordu Vanja.

"Evet niye ki," dedim. "Ayrıca biraz heyecan iyidir sonuçta..."

"Yedi yaşımdayken Hydra'ya yalnız başıma gitmiştim," dedi. "İnanılır gibi değil."

"Evet, gerçekten öyle," dedim.

"Ne?" diye sordu Vanja.

"Senden iki yaş büyükken Yunanistan'ın bir adasına tek başıma gittim. Hepten yalnız değildim, bir aileyle gitmiştim, ama yanımda ne babam ne de annem vardı."

"Yetmişli yıllar," dedim. "O zamanlar çocuklara başka gözle bakıyorlardı."

"Yetmişli yıllar için bile biraz aşırıydı," dedi.

"Ben ilk yalnız yolculuğumu anlatmış mıydım?"

Linda başını iki yana salladı.

"Benimki de yetmişlerdeydi. Ama senin kadar cesur değildim. Birinci sınıftaydım. Okul otobüsünü kaçırmıştım. Ben orada durmuş ağlarken kapıcı yanıma geldi. Harika bir kapıcımız vardı, onun atölyesine ziyarete giderdik. Neyse, bana bir sonraki otobüse binmemi söyledi. Ters yöne gidiyordu, fakat bir adadaydık sonuçta, sonunda bizim evin önünden de geçecekti. Otobüse bindim. Hiç kimseyi tanımıyordum. Sağa dönmek yerine sola dönünce ödüm

koptu. Kapıcının söyledikleri ya birdenbire aklımdan çıkıp gitmiş ya da onlara hiç inanmamıştım. Sonunda öyle korktum ki düğmeye bastım. Otobüs durdu ve ben daha önce hiç görmediğim bir yerde, evden en az on kilometre uzakta kalakaldım."

"Ne yaptın peki?" diye sordu Linda.

"Benimle birlikte bir oğlan daha inmişti. Ona yolumu kaybettiğimi söyledim, beni evine çağırdı, gittim. Yolun hemen kenarındaki koyu renkli bir evdi. Babası telefon etti ve babam gelip beni aldı.

Vanja'ya baktım.

"Senin büyükbaban," dedim.

"Senin de ve senin de," dedi Linda, Heidi ile John'a.

"Biliyorum," dedi Vanja. "Ölmüş."

Başımı salladım.

"Ben doğmadan önce ölmüş," dedi.

"Annemin babası da ölmüş," dedi Heidi.

"Yılbaşı gecesi öldü," dedi Vanja.

"Evet," deyip Linda'ya baktım. Gülümsedi.

"Ama onu gördün sen Vanja," dedi.

Vanja ciddi bir tavırla başını öne salladı.

"İki kez," dedi. "Stockholm'de."

"Ben Stockholm'de doğdum," dedi Heidi.

"Evet," dedi Linda, onu kendisine çekerek.

Ertesi sabah dört buçukta uyandım, ötüp duran alarmı kapadım, Linda'yı uyandırmamak için giysi yığınını kucaklayıp yatak odasından koridora çıktım, dış kapının önündeki iki gazeteyi aldım, kahve makinesini çalıştırdım, kahvenin demlenmesini beklerken kültür ve spor sayfalarını okuyup bir elma yedim. Daha sonra balkonda bir fincan kahve ve bir sigara içtim. Gökyüzü pusluydu, şafağın gri alaca karanlığı aşağıdaki binaların arasına tutunmayı sürdürüyordu ve manzaranın içe işleyen bir yanı vardı; ağustos ortasındaydık, yakında sonbahar gelecekti.

Çalışmaya başlamayı olabildiğince ertelemek için bir sigara daha yaktım, fakat yarısında söndürüp çalışma odasına gittim, bilgisayarı açıp başına oturdum, kitap rafına tutturulmuş lambayı yaktım, yerde duran CD yığınını karıştırdım, Boo Radley'in *Giant Steps*'inde karar kıldım ve bu beni bir anda o zamanlara, yani doksanlı yılların başındaki Bergen atmosferine götürdü, aslında böyle duygular yaşamamak için bu albümü pek dinlemezdim. Bir süre müziği değiştir-

sem mi diye düşünürken ikinci romanın taslağını açıp karıştırmaya başlamıştım. Yok, böyle çalışamıyordum. Josh Rouse'ın *1972*'sini koydum, asansör müziği denebilecek kadar yumuşak ve huzurlu olan bu albüm güne başlamak için iyiydi.

Bir saat sonra bir kapının açılış sesini işittim. Müziği kısıp kulak kabarttım. Biri koridorda dolaşıyordu. John veya Heidi olmalıydı. Aslında fark etmezdi, biri kalkınca çok geçmeden öbürleri de uyanıyordu.

Kapıyı açıp mutfağa geçtim. John elinde yastıkla bana baktı. Saat altıya yirmi vardı.

"Daha sabah olmadı," dedim. "Yatağına dön."

"Uykum yok," dedi, onu suçlamışım gibi biraz kırgın bir sesle.

"Kahvaltı ister misin peki?" diye sordum.

Başını öne salladı. Onu mama sandalyesine yerleştirdim; raftan müsli, buzdolabından yaban mersinli kefir çıkardım, bir tabak hazırlayıp masaya koydum ve John ona uzattığım kaşığı neyse ki aldı.

Başka ayak sesleri yükseldi. Arkamı döndüm. Heidi kapı aralığındaydı.

"Günaydın Heidi," dedim.

Karşılık vermedi, mahmur gözler ve dağınık saçlarla bana baktı.

"Ben de istiyorum," dedi.

"O zaman sana da hazırlayayım," dedim.

"Günaydın, Johnne," dedi.

"Günaydın," dedi John.

Ona da bir tabakla kaşık verdim.

"Kendi başınıza oturmayı başarabilecek misiniz?" diye sordum.

Heidi başını öne sallayıp yemeye başladı. Ben çalışma odasına döndüm, onları duyabilmek için kapıyı aralık bıraktım ve yeniden konsantre olmaya çalıştım. Müziksiz zor oluyordu, fakat birkaç dakika sonra yazmaya başlamıştım, Geir Angell'in annesinin cenazesinden sonraki günlerde, bir yüksek okulda yazılarını okuyup konuşma yaptığım zaman, onunla Søgne'ye gidişimizi yazıyordum. Bunu yazmayı niye seçtiğim konusunda hiçbir fikrim yoktu, tek bildiğim orada, kış karanlığında parlayan yıldızların altında kapıldığım genişlik duygusuydu.

"Baba?" diye seslendi Heidi hemen arkamdan. Neredeyse zıpladım, kalbim duracak sandım.

"Ne oldu?" dedim, ona dönerek.

"Johnne sandalyeden inmek istiyor."

Kalkıp mutfağa gittim, John'u alıp yere koydum. Bezi öyle ağırdı ki bacaklarının arasından sarkıyordu. Kenarlardaki yapışkanları açıp bezi çıkardım ve lavabonun altındaki çöp kutusuna attım, John'a uslu durmasını söyledim, niyeyse durdu, tuvaletten yeni bir bez getirdim ve Heidi'nin bakışları altında John'un altına bağladım.

"Banyo yapmak istiyoruz," dedi Heidi.

"Mümkün değil," dedim.

"Ne?" diye sordu.

"Olmaz," dedim.

"Ne?" dedi yine. Bunu alışkanlık edinmişti, her şeye *ne* diye karşılık veriyordu ve bazen kafası biraz yavaş işliyormuş gibi görünüyordu. Hiç hoşuma gitmiyordu bu.

"Hayır," dedim. "Banyo yapamazsınız."

Suratını buruşturdu. Yerde emekleyen ve süpürgeliğin önündeki bir şeyle uğraşan kardeşine döndü.

"Gel, John," dedi. "Oturma odasına gidip oynayalım."

Saat altıya beş vardı. Aşağıda otobüsler işlemeye başlamıştı. Kalın, ağır sesleri inilti gibi geliyordu kulağa. Linda'yı uyandırmak üzere yatak odasına gittim. Vanja da yanında uyuyordu. Geceleyin bir ara mutlaka çocuk odasından kaçardı ve bazen yatmaya gittiğimizde onu yatağımızda bulurduk. Heidi doğduğunda Vanja'ya kendi yatağında yatmayı yeni öğretmiştik, fakat Linda ona acımış ve bizimle uyumasına izin vermişti, o zamandan beri de uykuya dalana dek yanında yatmamız bir zorunluluk hâline gelmişti. Üstelik bununla kalmıyor, yalnız başına uyandığında da yanımıza geliyordu.

"Saat altıyı on geçiyor," dedim. "Heidi ile John çoktan kalktı. Sen uyanırsan ben de biraz çalışabilirim, ne dersin?"

"Hım," dedi.

Oradaki bilgisayar masasına oturup e-postamı açtım ve gece bir şey gelmiş olmasını beklemiyorsam da bir göz attım; neyse ki *Agderposten*'in günlük haberlerinden başka bir şey yoktu gelen kutusunda, babamla ilgili bir şey bulabilir miyim diye arşivlerine erişmeye çalıştığım o günden beri her sabah geliyordu bu posta, bir tür teknik sorundan dolayı arşive ulaşamamıştım ama adresimi bir defa ele geçirmişlerdi ve tanıtım listelerinden adımı silmeyi bir türlü başaramamıştım. Öte yandan her sabah küçük bir kentin haberlerini okumak eğlenceli de olabiliyordu. Postayı silip Google'da kendimi arattım, hiçbir şey yoktu, biraz dolaştım ve sonra, Linda yerinden bile kımıldamayınca, çalışma odasına döndüm, kapıyı kapattım,

müziği açıp yeniden kendimi işime vermeye çalıştım. Fakat bu küçük kesinti direnç oluşturmaya yetmişti. Sabahları, aklım henüz başka bir şeyle dağılmamışken, çalışmaya başladığımda uykudan metne geçiş pürüzsüz ve akıcıydı. Gün ilerledikçe direnci aşmak için giderek daha çok kuvvet kullanmam gerekiyordu ve öğleden sonraları tek olasılık onu ortadan kaldırmak için uyumak ve yeniden başlamaktı.

Yeniden akış yakalamam neredeyse bir saat aldı. Çok geçmeden Linda kapıyı çaldı ve evde bir yerlerde temiz çorap var mı veya çocuklar çorapsız sandaletle gitse olur mu, diye sordu. Arkamı dönüp ona en soğuk bakışımı fırlattım. Kapıyı çarpıp kapattı. Tepem atmıştı. Koridordan çocukların sesleri geliyordu, Heidi'yle Vanja bağrışıyordu. Linda'nın aralarını buldurmakta sorun yaşadığını biliyordum ve yardım edebilir miyim diye bakmak için kalkmama yetecek kadar vicdanım sızladıysa da bu sızı Linda'yla göz göze gelmeyi isteyecek kadar değildi. Vanja'nın arkasına geçtim, ayağını yakalayıp sandalete soktum.

"Ai," diye bağırdı.

Asla ah demezlerdi; her zaman İsveççe ai aşağı, İsveççe ai yukarı.

Küçük kayışları boşluklardan geçirip büktüm ve adına cırt cırt mı deniyor, artık her neyse, o şeyleri yapıştırılması gereken yere yapıştırdım.

"Güneş kremi sürdüler mi?" diye sordum.

"Bugün gerekeceğini sanmıyorum," dedi Linda.

"Dişler fırçalandı mı?"

"John tamam. Vanja'yla Heidi fırçalamadı. Ona sıra gelmemişti daha."

Banyonun kapısını açtım, iki diş fırçasını suyun altına tuttum, bir parça diş macunu alıp dışarı çıktım, birini Linda'ya uzattım ve ötekiyle Heidi'nin önünde durdum.

"Aç bakalım ağzını," dedim.

Dudaklarını yumdu.

Arada sırada bunu eğlenceli bulduğu için yapıyordu, fakat bu kez durum başkaydı; kısık gözlerinden isyan okunuyordu.

"Çok kızgın olduğumu mu düşünüyorsun?" diye sordum.

Başını öne salladı.

"Artık değilim," dedim. "Açar mısın ağzını şimdi?"

Açmadı.

"Zorla yapmamı istemezsin herhâlde?"

"Ne?"

"Zorla. Sen istemesen de dişlerini fırçalamamı."

"Ne?"

"Benim bitti!" dedi Vanja, kız kardeşine nispet yaparcasına gülümseyerek. John ayağa kalkmış, dış kapıyı açmaya çalışıyordu, parmaklarının ucunda yükselince kapının koluna dokunabiliyordu ama çekmeye boyu yetmiyordu.

"Annem fırçalasın," dedi Heidi.

"Peki," deyip diş fırçasını Linda'ya uzattım, Heidi hemen ağzını açıp dişlerini gösterdi.

"İyi eğlenceler," dedim.

Kimse karşılık vermedi.

"En azından sen hoşça kal diyebilirsin," deyip Linda'ya baktım.

"Hoşça kal," dedi. "Ama yola çıkmadan önce eve uğrayacağım."

"Peki," dedim ve çalışma odasına döndüm. Onların asansörde kaybolduğunu, asansörün de binanın altına doğru indiğini duyana kadar sandalyede kımıldamadan oturup bekledim, ardından tıkladığım, simge durumuna küçültülmüş belge bir an sonra bütün ekranı kapladı.

Linda yarım saat sonra döndü. Onun yanına çıktım, balkonda bir kahve içmeyi önerdi, dışarıda ikimiz de hemen hiçbir şey söylemeden birer sigara içerek on dakika oturduk.

"Umarım ben yokken keyfiniz yerinde olur," dedi, bavuluyla koridorda durup.

"Eminim olur," dedim.

"Bu akşam çocuklar yatmadan aranın, tamam mı?"

"Ara tabii. Biraz gevşersin orada. Selam söyle Helena'yla..."

"Fredrik'e. Söylerim."

Öpüştük, kapıyı arkasından kapadı, ben e-postalara bakmaya gittim, play.com'dan bir tane gelmişti, onun dışında bir şey yoktu, daha sonra çalışma odasına geçip yeniden yazmaya başladım. Geir Angell'le yarım saat telefonda konuştum, öğle yemeğinde bir kutu soğuk balık köftesi yedim, yeni bir kahve demledim ve balkondan içeri döndüğümde Gunnar'dan bir e-posta gelmişti.

Başlığı şuydu: "Sözlü Tecavüz."

Bu e-postayı açmam söz konusu bile olamazdı.

Ayağa kalkıp içeri gittim, yolda telefonu aldım, balkona oturup yine Geir Angell'i aradım.

"Yine mi sen?" dedi.

"Sonunda e-posta geldi," dedim.

"Amcandan mı?"

"Evet."

"Senden hoşlanmıyor mu?"

"Bilmiyorum. Okumadım. Cesaret edemiyorum."

"Ne kadar kötü olabilir ki? Kendini topla. Deve kuşu gibi kafanı kuma gömmeyi bırak."

"Başlığı sözlü tecavüz."

"Vay canına."

"Okumam gerek," dedim. "En iyisi bir an önce aradan çıkarmak. Baksana, sana da yollayayım e-postayı, sen de oku, sonra telefon edeyim, konuşuruz. Olur mu?"

"Elbette."

Telefonları kapadık, ben bir sigara yakıp çatılara baktım. Kalbim göğsümden dışarı fırlayacakmış gibi hızla çarpıyordu.

Sözlü tecavüz.

Bir yudum kahve içtim. E-postayı bir süre bırakıp kentte dolaşmaya çıkmayı, bir parka oturmayı veya mağazaları gezmeyi düşündüm. Fakat e-postada neler yazıyor olabileceği düşüncesinin beni sürekli rahatsız edeceğini, hiçbir şeyin kafamı dağıtamayacağını biliyordum.

Kalkıp yatak odasına gittim, daha oturmadan Gunnar'ın e-postasına tıkladım ve fenalık metnin konusunda değil gözlerimle arasındaki yerdeymiş gibi olabildiğince çabuk okudum.

Her şeyi beklerdim ama bunu değil.

Sanki karşımda durmuş bağırıyordu. Bu roman işinin arkasında annemin olduğunu yazmıştı. Ona göre annem Knausgaard ailesinden nefret ediyordu ve her zaman nefret etmişti. Yıllar boyu bu nefreti bana da aşılamış, beynimi yıkamıştı ve ben sonunda gerçekle bağlantımı yitirmiş, ailemden intikam almak ve cebimi doldurmak için bu iğrenç, ahlaksız, benmerkezci rezaleti yazmaya soyunmuştum. Bu, çocukluğumda babamın bana yaptığını iddia ettiğim şeylerden çok daha kötüydü. Tüm kitaplarımın kaynağı annemdi, tüm kitaplarım onun gizli intikam güdülerinin izlerini taşıyordu. Gunnar'ın ailede olduğuna inanmadığı insan manzaraları, yalanlar ve karalamalarla doluydu. İhtiyacım olan şeyin terapi görmek olduğunu söylüyordu.

Yayın yönetmenini doğrudan sorumlu tuttuğunu ve okuduğu taslak yayımlanırsa tazminat davası açacağını da eklemişti. E-posta imzasızdı.

Mektubu okuduktan sonra yerimden zor kalktım. Düşüncelerimi toplayamıyordum. Biriyle konuşmam gerekiyordu, tek bildiğim

buydu, Geir Angell'in adresini yazıp e-postayı ona da ilettim. Sonra içeri döndüm. Oturma odasındaki pencerenin önünde durup meydana bir göz attım, mutfağa gidip çatıları seyrettim, çocukların odasına girip çevreme, Heidi ile Vanja'nın ranzasına ve John'un beşiğine baktım, oradan çıkıp banyoya gittim, musluğu açıp ellerimi yıkadım, oturma odasına döndüm, uzun balkonun kapısını açtım, güneş açmış ve hava ısınmıştı, korkuluğu kavrayıp aşağıya eğildim, evlerin önünden geçen onca insana baktım, korkuluğu bırakıp içeri döndüm, volta attım, ardından bir karar aldım, e-postanın bir eki vardı, onu da okuyabilirdim, daha kötüye gidemezdi sonuçta.

Sissel Norunn Hatløy'e, yani anneme yazılmış bir mektuptu. Bu mektupta yazarın, yani benim son metnimi okumayı bitirdiğini yazıyordu. Benimle ilgili düşüncelerini dile getirecek kelime bulamamıştı. Fakat yine de buna kalkışmıştı. Akla gelebilecek en olumsuz nitelikleri yoğunlaştırarak. Kendimi yüceltiyordum, çaresiz bir zavallı, ezik bir adamdım. Benim Knausgaardlara saldırırken anneme hiç laf etmememi tuhaf bulmuştu. Yazar ona karşı tek bir olumsuz kelime yazmamıştı. Niye? Kendisinin onu çok farklı gördüğünü yazıyordu: Tüm çocukluğumuz boyunca Yngve ve beni ihmal etmiş, kendisinden ve sözde felsefi egosundan başka hiçbir şey düşünmemişti, ki şimdi de bunu ben sürdürüyordum. Annem kendisinden başka kimseyi düşünmüyordu. Duygudaşlıktan, şefkatten yoksundu, kendisine âşıktı. Anneme en çok ihtiyaç duyduğumuz sırada babam için bir dayanak olmalıydı ama bunu yapmamıştı. Gunnar buna hayırsızlık diyordu. Meselenin özü, önemli olan şey buydu. Ben bunu asla anlamamıştım, çünkü annem benim beynimi yıkamıştı. Onun söylediği her şeye inanıyordum ve o Knausgaard ailesinden nefret ettiği için ben de ediyordum. Ardından annemin onların ailesine ilk gelişini nasıl hatırladığını anlatıyordu.

Gunnar o sırada yalnızca küçük bir çocuktu ve annemin gelişi onu belli ki etkilemişti, çünkü onun havasını tanımlamak için en ağır kelimeleri kullanıyordu, öyle soğuk ve uzaktı ki sanki bir buz dağını tasvir ediyordu. Annem sıcaklıktan, ışıktan yoksundu; aile yaşamına katılmak yerine bir köşeye çekilip dergi okuyordu ve bazen bir sigara tüttürerek onları azarlıyordu. Kimseyle iletişim kurmuyordu ve çevresindeki çocuklara karşı –burada kendisini kastediyor olmalıydı– söyleyecek tek bir sıcak sözü yoktu. Bu durum sürmüştü, çünkü annem yetişkinliğinde Gunnar'ı asla davet etmemiş, çocuklarını görmeye gitmemişti ve onun kendi sosyal ve

sevimli annesinin yanında benim annem rahatsız oluyordu sanki. Abisinin onunla yaşamak zorunda kalmasına üzüldüğünü yazıyordu ve annemin niye böyle olduğunu, nasıl bu kadar tatsız bir insana dönüştüğünü merak ediyordu ve kendisi on iki yaşındayken annemin batı Norveç'teki ailesine yaptıkları yolculuğu hatırlıyordu. Annesini, yani benim anneannemi, otistik, aşağılık kompleksli ve ezik olarak tanımlıyordu. Oturdukları yere de gecekondu, yoksul evi diyordu. On iki yaşındayken tanıştığı anneanneme bakınca hem kızının bir yerlere gelebilmek için hastalıklı bir arzu duyan biri olup çıkmasını, hem de oğlunun, dayım Kjartan'ın kargalar üzerine şiir yazan birine dönüşmesini anlaşılır buluyordu, Gunnar onun bu uğraşını apaçık saçma, aptalca ve değersiz görüyordu. Annem evde öğrenmesi gerekenleri öğrenmemişti, yani, duygudaşlık yetisi, şefkat yetisi, çevresine huzur saçma yetisinden yoksundu ve bunları bana aktarmıştı, şimdi ben de aynı sorunları yaşıyordum.

Bu mektubu yazmasının nedeni annemin, Gunnar'ın "senin arkadaşsız oğlun" olarak nitelediği benden, yani tümüyle çığırından çıkmış kişiden, hâlâ daha fazla sorumlu olduğunu vurgulamaktı. Beni babamla karşılaştırıyordu ve en az onun kadar dengesiz olduğumu, aynı kişilik bölünmesini taşıdığını söylüyordu. Ardından annemle karşılaştırıyordu ve tıpkı onun gibi empati yoksunu ve kinik olduğumu yazıyordu. Peki bunlara kitapta yer verilmiş miydi? Hayır, bu bakış açısı ona göre besbelli en doğru bakış açısıydı oysa kitabın hiçbir yerinde yoktu. Ona göre babamın çöküşünde annemin sorumluluğu, görmek isteyen herkesin görebileceği biçimde apaçık ortadaydı. Babam ihtiyaçlarını annemden asla karşılayamamış, yani sevgi, yakınlık, yoldaşlık ve sıcaklık yüzü görmemişti. Gunnar daha on iki yaşındayken bunu görmüş, anlamıştı, fakat abisi, yani babam, bu gerçeğin çok geç farkına varmıştı.

Son olarak annemden benim projeye bir son vermemi sağlamasını istiyor ve beni bir ruh hastalıkları hastanesine yatırmasını öneriyordu. Aksi hâlde, kitap çıkacak olursa, tazminat davası açacaktı. Ardında annemin durduğu bu Knausgaard nefreti saldırısını ne pahasına olursa olsun durduracaktı.

Mektup kendi adıyla değil, babamın kardeşi sıfatıyla imzalanmıştı.

Yatağa uzandım ve hiç kımıldamadan yattım. Birdenbire her şey ondan ibaret olmuştu. Tam biçimini ve yol açtığı duyguları hatırlayamı-

yordum ve artık o patlayıcı endişenin kıskacında değildim, mektubun üzerinden bir buçuk sene geçmişti. Anlayabiliyordum, hem de iyi anlıyordum, fakat yeniden yaşayamıyordum. Şimdi bu mektupları okuyunca çok tatsız hislere kapılıyorum ve bu da her zaman bildiğim, hissettiğim bir şeyi doğrulasa bile o zamanki gücünün yanında bir gölge gibi kalıyor. O sırada, 2009 yılının ağustos günlerinde beni büsbütün felç etmişti. Beni böylesine bir öfkenin beklediğine ilişkin en küçük bir fikrim olsaydı kendimi hazırlayabilir, etkisini yumuşatabilirdim veya, büyük olasılıkla, romanı yazmaktan oracıkta vazgeçerdim. Ne var ki roman üzerinde çalıştığım onca zaman boyunca sonunda böyle bir tepki alacağım aklımın köşesinden bile geçmemişti.

Koridordaki telefon çaldı.

Gunnar olmalıydı.

Onunla konuşmam mümkün değildi. Çocukken bir yaramazlık yaptığımda ve alt kattan babamın kapısının açıldığını duyduğumdaki gibi olurdu. Geliyor. Geliyor.

Öte yandan arayan Geir Gulliksen veya Geir Berdahl da olabilirdi, zira e-posta onlara da gönderilmişti.

Ayağa sıçrayıp koridora koşmuştum. Tam oraya vardığım sırada çalması kesilen telefonu şarjdan çıkardım ve cevapsız aramalara baktım.

Ekranda "10" yazıyordu.

Gizli bir numaranın aradığını gösteriyordu bu. Geir Angell'in numarası her zaman gizliydi, muhtemelen oydu arayan. Yalnızca polisin ve Geir'in numarası görünmez, diye şaka yapardım. Fakat bu yalnızca bir şaka değildi, çünkü içimde bir yerlerde polisten bir telefon bekliyordum sürekli olarak.

Telefonu yanıma alıp balkona çıktım ve Geir'i aradım.

"Buyurun, ben Gunnar," dedi. "Arkadaşsız ve iğrenç yeğenimle mi görüşüyorum? Beni aramaya nasıl cüret edersin?"

"Sen mi aradın?" diye sordum.

"Evet, ne olmuş," dedi. "Canın mı sıkkın yoksa?"

"Can sıkıntısı demek hafif kalır. E-postayı okudun herhâlde?"

"Evet. Senin amcanın dili de amma kıvrakmış!"

"Öyle."

"Kahkahalarla güldüm."

"Gülmüşsündür kesin."

"Hadi ama. Sana tepesi atmış. Anlamayacak bir yanı yok. Fakat hepsi bu. Yanlış bir şey yapmadın sonuçta."

"Belli ki yaptım. Mahkemeye verecek. Bundan hiç kuşkum yok."

"Ne güzel işte! Böyle bir aptallık yapması için dua etmelisin! Karun kadar zengin olacaksın! Mahkemeye verilirlerse herkes senin kitaplarını almak zorunda kalır! Doğruca edebiyat tarihine geçersin. Milyoner olursun. Daha iyi bir senaryo düşünülemez."

"Hayır, düşünülebilir."

"Hadi ama! Ne yaptın sonuçta? Kendi hayatın hakkında, kendi bakış açından bir kitap yazdın. Bu bir özgürlük projesi. Özgürlük alınan bir şeydir. Ancak kölelere özgürlük bağışlanır. Hayatını olduğu gibi yazmak istedin. Bunun bir bedeli var. Bedelini şimdi görüyorsun. Amcanı hesaba katmadın, yani sorumsuzluk yaptın. Karşılığı da bu. Evet, sana kızgın. Bunu anlayabiliyorum. Kendi dünya görüşü çerçevesinde sana kızmaya hakkı var. Ama daha fazlası değil. Anlıyor musun? Onunla ilgili yanlış bir şey yazmadın. Kendi babanla ilgili yazdıkların. Bu senin hakkın, babanın sana bıraktığı lanet miras. Kimse bunu senin elinden alamaz. Kızabilirler, küplere binebilirler, sana ve ailene güçlük çıkarabilirler, ama hepsi bu. Yanlış bir şey yapmadın. Ben seni kesinlikle bağışlıyorum. Ama ne yazık ki bir Katolik rahip değilim."

"Evet."

"Evet derken? Kendini topla be adam! Zengin olacaksın. Bunlara gülüp geçmen gerekir."

"Gülünecek bir şey yok."

"Olmaz olur mu! E-postayı okuyunca hepsinin nereden kaynaklandığını anladım. Ailedeki tek deli sen değilsin. Hepiniz aynısınız. Baban, amcan, sen."

Hiçbir şey söylemedim. Beni neşelendirmeye çalışması elbette işe yaramamıştı, fakat buna kalkışmasına yine de sevinmiştim. Aynı konu üzerine, yani mektuplar ve onların yol açtığı yeni durum hakkında bir saat daha konuştuk. Geir kendimi bırakmamı istiyordu. Ahlakın kendisi hiçbir zaman bir şey yaratmamış, yaratılana karşı çıkmakla yetinmişti. Yaratılan ise yaşamdı. Yaşamaya niçin hayır diyecektim?

Geir tam bir Nietzscheciydi. Her şeyi dışarıdan görebiliyordu, bu onun güçlü yanıydı, öte yandan bu, dışarıda olduğu anlamına geliyordu. Ben kendimi her şeyin ortasında bulmuştum ve bana huzur veremeyecek bir şey varsa o da vitalizmdi, çünkü vitalizm kişinin haddini aşmasıyla aynıydı ve içinde bulunduğum durum da özünde haddi aşma korkusuyla ilgiliydi.

Onunla konuşurken telefon başka birinin aradığı sinyalini verdi. Birincisinde dikkate almadım, fakat ikinci kez çalınca Geir'e öteki çağrıyı kabul etmek için telefonu kapatmam gerektiğini söyledim.

İlkin ekranda yalnızca gelen bir arama olduğu belirdi. Herhangi biri olabileceğinden açmadım. Derken numara belirdi. Bir Oslo numarasıydı. Ne bileyim, Gunnar Oslo'ya gelmiş olabilirdi, fakat bu düşük bir ihtimaldi, ayrıca ilk üç rakamı tanımıştım, Oktober Yayınevi'nden arıyorlardı.

Yeşil düğmeye basıp telefonu kulağıma götürürken kapıyı açıp oturma odasına geçtim.

"Alo?" dedim, pencereye doğru giderek.

"Merhaba, ben Geir Berdahl."

"Merhaba."

"Amcandan e-posta aldım."

"Evet," dedim.

Biraz güldü. Pencerenin önünde durdum ve alnımı serin cama dayadım.

"Ağır konular."

"Evet."

"Dikkatlice ele almalıyız."

"Öyle."

Kitaplığa gidip kitap adlarına baktım.

"Elimizden geldiğince amcanın suyuna gitmeliyiz. Ayrıca kendimize biraz hareket alanı açmalıyız. Bu meseleyi mahkemelere taşımasına izin veremeyiz. Babanın ailesinden herkesin adlarını değiştirmek senin için sorun olmaz, öyle değil mi?"

"Yok," deyip karşı duvara gittim, dönüp geri geldim. "Yok, yok. Gönderdiğim mektupta bunu ona da önermiştim."

"İyi. Öyleyse ona adları değiştirdiğimizi söyleyebilirim. Ayrıca ortamların da elden geldiğince belirsiz hâle getirileceğini."

"Tamam."

"Çalıştığımız bir hukuk bürosuyla iletişime geçeceğim. Haberin olsun diye söylüyorum. Yaptığımız her şeyin yasallığından emin olmalıyız, anlıyorsun ya."

"Evet."

"Amcan da amma kızmış ya!"

"Evet, öyle görünüyor."

Mutfağa girdim, lavabonun önündeki dolaplara baktım, bardakların durduğu raf açık duruyordu, neredeyse boştu. Bulaşık makinesi bardakla dolu olmalıydı.

"Biraz gözünü korkutmuş olabilir," dedi.

"Kesinlikle korkuttu."

"Evet, olsun, Karl Ove. Elinden geldiğince roman üzerinde çalışmayı sürdür. Avukatlardan yanıt alınca sana dönerim."

"Peki."

"Görüşürüz o zaman."

"Görüşürüz," deyip kapadım. Yeniden salona gittim, koridora çıkıp banyoya girdim, musluğu açıp elimi sıcak suyla yıkadım. Balkona çıktım, fakat orada tek başıma oturup sigara içemeyeceğimi anladım, fazlasıyla boş ve sessizdi, mutfak masasına bıraktığım telefonu getirip Linda'yı aradım.

"Alo," dedi.

"Sesin mutlu geliyor," dedim ve salona çıkıp pencerelerin önüne gittim. "Vardın mı?"

"Yok, hâlâ trendeyim. Biraz uyudum. Şimdi kitap okuyorum. Ya sen?"

"Çok iyi gittiğini söyleyemem. Gunnar'dan e-posta aldım. İnanılmaz derecede kızmış. Öfkeden çıldıracak gibi."

"Öyle mi," dedi. "Ne yazmış?"

"Dönünce okursun. Kitabın basılmasını durdurmak istiyor, durduramazsa mahkemeye gideceğini söylüyor."

"Gerçekten mi?"

"Evet. Anlayacağın üzere korkunç bir durum."

"Evet, sesinden belli oluyor. Eve dönmemi ister misin? Gelebilirim."

"Yok, yok. Hayır. Kesinlikle olmaz. Bunu aklından bile geçirme. Birkaç gün kafa dinlemeye hakkın var. İdare ederim burayı. Yalnızca bir şok. Ama geçer. Yayınevinden Geir Berdahl'la konuştum, avukatlarla görüşüp ellerinden geldiğince durumu çözmeye çalışacaklar. Güvenilir ellerdeyim. Her şey yoluna girer."

"Emin misin?"

"Evet."

"Peki."

"Yalnızca söyleyeyim dedim. Onun dışında sorun yok. Akşam telefon ederim, biraz daha konuşuruz, olur mu?"

Olur dedi. Linda, Gunnar ile tanışmamıştı, fakat onun hakkında çok şey duymuştu. Ayrıca, Gunnar'ın annemin bahçesine kadar gelip eşimi ve çocuklarımı görmek istememesi Linda'nın üzerinde kötü bir izlenim bırakmıştı. Ayrıca Vanja'nın vaftizine davet

edilenlerden bir tek o gelmemişti. O sırada bu olayların hiçbirini dikkate değer bulmamıştım; bahçede dikilirken zamanı yoktu, vaftize de gelecek fırsat bulamamıştı. Şimdi başka bir açıdan görüyordum, mektuba hâkim olan nefret açısından. Nefret, yazdığım kitabın bir sonucu olarak şimdi, birdenbire ortaya çıkmış olamazdı; tüm bu zaman boyunca, yıllardır orada yatıyor olmalıydı. Bunu fark etmiştim, her zaman fark ediyordum, fakat fark ettiğim şey aslında benim paranoyak huzursuzluğum diye düşünüyordum sürekli. Kimsenin benden hoşlandığına inanmıyordum sonuçta, fakat bu doğru olamazdı, Gunnar babamın kardeşiydi, niye hoşlanmayacaktı benden? Onun beğenmediği bir şey yaptıysam bunun her şeyi belirlemesini engelleyecek kadar bir esneklik olmalıydı, öyle değil mi? İç seslerimin bir kuruntu olduğuna inanma mücadelesi içinde işte böyle düşünüyordum, fakat şimdi, mektuptaki tonla birlikte bu yöndeki tüm düşünceler silinip gitmişti. İşin iç yüzü böyleydi ve her zaman böyle değildiyse bile, uzun zamandır böyle olagelmişti. Ben böyle bir kitap yazarak onun gözünde, en başından beri benimle ilgili yürüttüğü tahminleri doğrulamıştım. Kendi gözümde çok büyüttüğüm küçük bir egom vardı. Yola getirilemez biri ve yalancıydım. Onların yanında kendimi her zaman bir yalancı gibi hissetmiştim. Nasıl böyle olabilmişti? Hayatta hiç sevmediğim ve istemediğim bir şey varsa o da yalandı. Böyle yalancı görüldüğüm için de kendimi yalancı olarak görmeye başlamıştım.

Ama niye?

Bunun yanıtı basitti. Onlardan gizlemem gereken bir şey vardı. Onların yanında gösteremeyeceğim, kullanamayacağım bir şey vardı. Ne pahasına olursa olsun kaçınmam gereken bu durum, tavırlarına ve dolayısıyla tüm benliğim ile kişiliğime kuşku uyandıran bir hava katmıştı. Onların yanında onlar gibi konuşmaya, onlardan biri olmaya çalışıyordum; fakat Gunnar işin aslını, yani onlardan biri olmadığımı görmüştü. İhanetim burada başlamıştı.

Bir süre elimde telefonla durdum ve oturma odasının penceresinden evlere baktım. Çalışacak, okuyacak, film izleyecek durumda değildim. Dışarı çıkıp kimseyle de buluşamazdım çünkü Malmö'de bu kadar yakından tanıdığım hiç kimse yoktu. Telefonda birileriyle konuşmak dışında elimden hiçbir şey gelmiyordu. Bu da işe yaramıyordu, fakat bu durumun dışında birinin olması ve benimle bu konuda konuşmak istemesi ânı katlanılabilir kılıyordu. İşte bu yüzden, günün geri kalanında, çocukları kreşten almama kalan iki saat

boyunca telefondaydım. Yapacaklarımız konusunda Geir Gulliksen'le konuştum, roman taslağımda hiçbir değişiklik yapmamamı, baskılar karşısında yılmak yerine dişimi sıkıp dayanmamı söyleyen Espen'le konuştum, gerçek biyografiye yaklaşan şeyler yazmanın ne olduğunu ve bunların aile tarafından nasıl karşılanacağını bilen Tore'yle konuştum ve Yngve'yle konuştum. Çok üzüldü, Gunnar'la iyi bir ilişkisi vardı ve kesinlikle ikimizin arasında kalmak istemiyordu. Bunun benim romanım olduğunu, benim tarafımdan yazıldığını, Yngve'yi hiç ilgilendirmediğini Gunnar'ın kuşkusuz anlayacağını söyledim. Gunnar anladığım kadarıyla Yngve'yi her zaman sevmiş, onunla bağlantıyı korumaya çalışmıştı. Son olarak annemi aradım, işten eve geliyordu, e-postayı henüz okumamıştı, fakat eve varır varmaz okuyacaktı. O sırada saat üçe on vardı. Beyaz spor ayakkabılarımı giyip dolaptan anahtarlarımı aldım, bodruma indirdiğim çöp torbalarını oradaki büyük çöp kutularından birine attım, arka kapıdan çıkıp ara sokaklardan birinden kreşe yöneldim, canım sıkkın olduğunda ve kimseyi görmek istemediğimde hep böyle yapardım. Sıcak, lacivert ağustos göğünün altına çıktığımda kapıldığım duyguyu tanımıştım, egzoza boğulmuş Föreningsgatan üzerinden ilerleyip trafik ışıklarının oradaki köşede sürekli dikilen ve sigara içen grubu arkamda bıraktım, karşıya geçtim, parke taşlı küçük sokağı aştım ve yüksek binaların gölgesinde kalmış koyu yeşil yapraklı genç ağaçların olduğu bulvara ulaştım; babamın ölümünü izleyen günlerde ve tecavüz suçlaması telefonunu izleyen günlerde kapıldığım duyguydu bu, sanki çevremde ne varsa silinmişti ve yakınındaki her şeyi yakıp yıkmaya yetecek kadar yüklü bir alanda bulmuştum kendimi. Her şeyi gördüm, arabaları gördüm, Lidl süpermarketi gördüm, yayaları ve bisikletlileri gördüm, giysilerini fark ettim, çoğu şort ve tişört, etek ve elbise giymişti ama arada takım elbise pantolonu ve gömlek giyenler de vardı, yolun karşısındaki Montessori Okulu'nu, Afrika kuaförünü, Polonya dükkânını ve önünden geçtiğim küçük antikacılar dizisini gördüm, bu dükkânlardan birinin sahibinin kaldırımda bir sandalyede oturduğunu gördüm, bunu sık sık yapardı, yaşlılıktan bitkin düşmüş *golden retriever* köpeği de yanında uyuklardı; fakat bunların hiçbir anlamı, ağırlığı ve değeri yoktu. Arka bahçede bana doğru gelen çocuklarımı bile böyle gördüm. Eğildim, onları kucakladım, çünkü öyle yapmam gerekiyordu, ne var ki bu bile kendimi bu ruh hâlinden çekip çıkarmama yetecek ağırlıktan yoksundu.

Çocuklar koşturup oynarken kreş çalışanlarından ikisi banka oturmuş sohbet ediyordu. Tamamı asfaltlanmış arka bahçenin bir kenarında bulunan, aşağı yukarı altı kat yüksekliğindeki penceresiz duvar daha çok bir suru andırırdı ve günün büyük bölümünde güneşi keserdi. Duvarın önünde kum havuzu ve onun yanında üç metre boyunda bir oyun evi vardı. Karşıdaki depo üç tekerlekli bisikletler, kaykaylar, kovalar, kürekler, toplar, hokey sopalarıyla doluydu, ayrıca iki küçük futbol kalesi vardı ve oradaki çeşitli plastik oyuncaklar gün sonunda dört bir yana yayılmış olurdu. Veliler idari işler ve sınıfların günlük temizliğinin yanı sıra her sömestir bir hafta burada çalışıyordu. Ben bütün önemli işlerden kaçınmaya çalışmıştım, hiçbir zaman yönetimde yer almadım örneğin, personel sorumlusu, işe alma sorumlusu ve mali sorumlu olmadım hiç; her zaman prestij yoksunu ve pratik işleri üstlenmek, yani temizlik grubunda olmak için ısrar ettim. Tamamen fiziğe dayalı bir işti bu, sömestirde beş ya da altı kez tüm kreşi temizlemem anlamına geliyordu. Buna ek olarak nöbet sıram gelince de temizlik yapıyordum. Bana uyuyordu, bu işin, aldığı saatler dışında bir talebi yoktu, bitince bitiyordu. Tek sorun şuydu: Pazar akşamı temizlik yapmak için kreşe kendimi kapattığımda içimde bu işi mükemmel yapmak için güçlü bir arzu uyanıyordu ve dolayısıyla gereğinden bir hayli fazla zaman harcıyordum. Muhtemelen bu yüzden ikinci sömestirde temizlik sorumlusu olmamı istediler. Kabul ettim ve bahar dönemi temizliğini organize etmeyi, çalışma listeleri hazırlamayı ve malzeme stoğunu gözetmeyi üstlendim, bunu yapmayı istemiyor da değildim, fakat yıl sonu toplantısında yeni işler dağıtılacağı zaman yine sıradan bir temizlikçi olmayı istedim. Şunu bunu organize eden kişi olmanın görünmeyi gerektiren yanından hoşlanmıyordum, ayrıca çalışanların temizliği iyi yapmayan velilere ilişkin şikâyetlerini aktarmam gerekiyordu, bu birkaç kez olmuştu ve bunu söylemek zorunda kaldığımda utançtan yerin dibine geçmiştim, zira bunlar yetişkin insanlardı, karşılarına geçip yeterince iyi iş çıkarmadıklarını ve bunun tekrarlanmaması gerektiğini nasıl söyleyebilirdim? Bir kez yapabildim, sonra bir kez daha, fakat o kadarı yetmişti.

İki kreş çalışanının önünde durdum. Irak'ta yetişmiş olan Nadje çocukları sıkı disiplin altında tutardı ve daha önce burada tam zamanlı çalışan, şimdiyse düzenli olarak gidip gelen Karin, benim çocuklarıma her zaman sıcak davranırdı.

"Bugün nasıl geçti?" diye sordum.

"İyi geçti," dedi Nadje. "Sorun çıkmadı. John'un yanağında bir tırmalama izi var, biraz ağladı, ama şimdi iyi."

"Kim tırmaladı?"

"Heidi. Özür diledi," dedi Karin. "O da John kadar üzülmüştü."

"Peki," dedim. "Biz gidiyoruz o zaman."

Arkamı dönüp çocukların adlarını seslendim. John hemen geldi, fakat arkasındaki vagonda oturan Malou'yla asfalt üzerinde olanca hızıyla bisiklet süren Heidi beni duyduğuna ilişkin bir belirti göstermedi. Vanja kum havuzunda bacakları kumun altında yatıyordu, Katinka gömüyordu onu. Yanlarına gittim.

"Artık gidiyoruz," dedim.

"Biraz daha lütfen, baba," diyen Vanja gülümsedi.

"Beş dakika o zaman," dedim ve bankın karşısındaki taşa oturdum. Bedenim kasılmıştı, Gunnar'dan birkaç saniyeliğine kurtulan düşüncelerim tazelenmiş bir güçle ona geri dönüyordu. Çocukların varlığı işe yarar, yeni bir bakış açısı sağlar diye ummuştum, fakat tersi oldu, sahip oldukları baba yüzünden onlara acıdım, çünkü gördükleri ve ilişki kurdukları adam değildim aslında, insanları orada bulunuyor olmalarından fazlasıyla, yani kişisel nitelikler ve karakter özelliklerine göre değerlendirebilecek yaşa geldiklerinde giderek farkına varacaklardı bu gerçeğin. Benden daha iyisini hak ediyorlardı, fakat üzücü olan bu değil, onların bunu bilmemesiydi.

"Linda nasıl?" diye sordu Karin.

"İyi," dedim. "Küçük bir tatil için bir çiftliğe gitti. Yalnızca birkaç günlüğüne."

"Çocukların hepsine tek bakmak iyi cesaret doğrusu."

"Yok ya, öyle göründüğü gibi zor değil," dedim. "Hiç öyle ciddi bir sorun çıkarmıyorlar."

Çocuklarla sorun yaşamıyor olmam onlara karşı katı, Linda yokken daha da katı davranmamdan kaynaklanıyordu. Asla boş bulunmuyordum ve onlara en küçük bir kaçamak fırsatı vermiyordum. Durumun farkına çabucak vardılar ve kendilerini ona göre ayarladılar, ama aslında iyi değildi bu. Kreş çalışanları bunu görmüyorlardı, çocukları getirip götürürken ortaya çıkan durumları görüyorlardı yalnızca ve o sırada, üzerimde bir yığın göz varken ben de ona göre davranıyordum.

Lanet olsun.

Ne boktan bir durumdu.

Kendimi nasıl böyle bir durumun içine sokmuştum? Ne olacaktı bunun sonu? Başkaları gibi ben de kötülükleri kendime saklayamaz mıydım? Hayır, onları herkesin gözüne sokmam ve çevremdekileri de kendimle birlikte felakete sürüklemem gerekiyordu.

Gunnar hiçbir şey yapmamıştı, elinden geldiğince bir hayat sürüyordu ve durup dururken karşısına bu çıkmıştı.

Arka bahçede, oracıkta kollarımı gökyüzüne açıp var gücümle haykırabilirdim. Bunun yerine, bisikletiyle dolaşıp duran Heidi'ye, Karin'in yanına tırmanıp çatıyı seyre dalan John'a, az sonra iki ayağı da kuma gömülecek olan Vanja'ya baktım ve çocuk sahibi olmanın çok güzel olduğunu düşündüğümü göstermesi gereken çarpık, derme çatma bir gülümseme takındım.

Ayağa kalkıp Vanja'nın yanına gittim.

"Artık gidiyoruz," dedim. "Yalvarmak yok."

"Ama bacaklarım yok ki!" dedi. "Bak!"

"Kumda köpek balığı mı var?" diye sordum.

"Hayır," dedi. "Böyle doğmuşum."

"Bak küçük hanım,"

"Evet?"

"Şimdi gitmemiz gerekiyor."

"Tamam," deyip kalktı ve kendiliğinden dökülmeyen kumları silkeledi. John'un yanına gidip onu kucağıma aldım, pusete gittiğimizi anlayana kadar kahkaha attı, sonra biraz karşı çıksa da yerini aldı. Böylece bir tek Heidi kaldı geriye. Daha fazla inatlaşmayla başa çıkacak hâlim yoktu, hemen gelmesi için seslendim. Tepki vermeyince bahçe kapısının düğmesine bastım, Vanja'nın sıkıca tutunduğu puseti dışarı doğru itip kapıyı açtım. Biz artık gidiyoruz, Heidi, diye bağırdım, koşarak geldi.

"Bekleyin!" diye bağırdı. "Bekleyin!"

"Bekleyelim tabii de," dedim. "Çağrıldığında gelmiyorsun!"

Tek söz etmeden pusete tutundu. Biraz suratı asılmıştı. Bazen tek yapmam gereken ona şöyle bir bakıp göz kırpmak veya suratımı çarpıtmaktı, o zaman somurtuşu bir gülümsemeye, çoğunlukla şımarık bir gülümsemeye dönüşürdü, sonra, kandırıldığı için tepesi atar ve bana vururdu ama gözleri parlardı. Bazen dargınlığı daha yoğun olurdu. Şimdi mesela durum böyleydi.

İşten eve dönen bisikletlilerle dolu yol boyunca kaldırımda ilerledik. Vanja durmaksızın konuşuyordu. Bana bakıp bir tepki bekler diye tek kulağımla dinlediğim için geçen hafta gördüğü iki köpek

cinsinin avantajları ve dezavantajlarını tartıştığını anladım. Öbür tarafta yürüyen Heidi'den çıt çıkmıyordu, John da her zamanki puset komasına girmişti.

"John nerede? Kreşte mi unuttuk onu?" diye sordum, hepten kaybolup gitmesin diye John'un da biraz ilgi görmesi gerektiğini düşünüyordum.

"Burada! Buradayım baba!" dedi, başını bana çevirerek.

"Aa buradaymış Johnnecik!" dedim ve köşedeki pizza restoranına baktım, yeşil şemsiyelerin altında epey bir insan oturmuş, yemek yiyordu. Bazı günler buradan çocuklarla geçerken içeride mafya toplantısı varmış gibi görünürdü. Kahverengi takım elbiseli, tıknaz ve tombul, kötü bakışlı İtalyan moruklar.

Döndüm. Siyah elbiseli bir kadın arkamızdan koşar adım geliyordu, dokuz yaşlarında bir oğlanı âdeta yanında sürüklüyordu, bizi geçtiler ve arayı yaklaşık on metre açınca kadın çocuğu duvara doğru itti, çocuk pantolonunu indirdi ve işemeye başladı, bu sırada kadın gelen var mı diye yolun iki tarafına bakıyordu. Gözlerime inanamadım. İdrar kaldırıma sızıyordu.

"Ne yapıyor o çocuk?" diye sordu Vanja, bir onlara bir bana bakarak.

"İşiyor galiba," dedim.

Oğlan pipisini salladı ve pantolonunu çekti, sonra yolu geçip öteki kaldırımda ilerlediler, biz ise bisikletçiden sola dönüp Södra Förstadsgatan'a yöneldik. 7-Eleven'ın hemen önüne gelince durduk. Heidi artık yürümek istemiyordu.

"Yoruldum," dedi.

"Ah Heidi," dedim. "Neredeyse eve geldik, birazcık daha yürüyemez misin?"

Başını iki yana salladı.

"Pusette oturacağım," dedi.

"İki kişi binince bozuluyor. Unuttun mu? Tekerlek çıkmıştı ya hani?"

"Meyve istiyorum," dedi.

"Meyve yiyebilirsin. Ama burada değil. Marketten sana muz alınız."

"Şu dükkândan almak istiyorum," dedi, geldiğimiz yolu göstererek.

"Geri mi dönelim?" diye sordum. "Onca yolu?"

"Evet."

Öbür tarafta puseti tutarak duran Vanja kahkaha attı.

"Vanja," dedim. "Sen karışma."

"Bana güldü," dedi Heidi. Birinin ona gülmesinden nefret ediyordu.

"Hayır," dedim. "Şimdi markete gidelim de sana bir meyve alalım."

Heidi gözlerini bana dikti. Derken arkasını döndü ve kaldırımda var gücüyle koşmaya başladı. Yarı yolda durdu ve meydan okurcasına bana baktı.

"Hiç kımıldamadan burada duracaksın, Vanja," dedim. "Söz verebilir misin?"

Vanja başını öne salladı ve ben Heidi'nin arkasından koştum. Bunu görünce koşmayı sürdürdü. Ben yaklaşınca önünde durduğu direğe iki elle sımsıkı yapıştı.

"Bu kadar saçmalık yeter," dedim ve ellerini direkten kurtarıp onu geri taşıdım. Ciğerlerinin olanca gücüyle çığlıklar atıyordu. İnsanlar durup baktı. Heidi de bunu istiyordu. Fakat kimse bunu anlayamazdı. Ona vurduğumu falan sandılar. Ben bile çocuklarının üzerine eğilmiş anne babalar gördüğümde öyle düşünüyordum, işin aslının nasıl olabildiğini bilsem de saldırgan beden hareketleri bana onların kötü ebeveynler, aşağılık kişiler olduğunu düşündürtüyordu hep.

Heidi'yi yere koydum.

Yürümek istemediğini haykırdı.

"Seni biraz taşıyayım mı?" diye sordum.

Başını iki yana salladı.

"Ne yapayım peki?" dedim.

"Meyve istiyorum. Şu dükkândan!" diye bağırdı.

O anda gözüm karardı. Onu kolundan yakaladım ve yüzümü onunkine yaklaştırıp tısladım.

"Artık yeter! Başka saçmalık istemiyorum! Şimdi bizimle geliyorsun! Duydun mu?"

Gözünden yaşlar akmaya başladı.

"Duydun mu?"

"Gelmeyeceğim," diye bağırdı. "Kötüsün! Pis bir babasın!"

"Ne dedin sen?" diye tısladım, izleyenlere malzeme vermemek için sesimi yükseltmemeye çalışıyordum.

"Pis bir babasın!" dedi.

Vanja gülümsedi.

"Gülünecek bir şey yok!" dedim ona. Ciddileşti, fakat kavrayamadığım bir nedenden ötürü ben de gülümsedim ve Vanja kahkaha atmaya başladı.

"Bana gülüyorsunuz!" diye bağıran Heidi yine koşmaya başladı. Bu kez birkaç metre sonra onu yakaladım, omzuma attım, geri koştum ve önümde tuttum.

"Yürüyecek misin?"

Başını iki yana salladı.

"Beni yere koy!" diye bağırdı.

"John'a yürümek ister misin diye sorayım mı? O zaman pusete sen binersin."

Başıyla onayladı.

Olan biteni anlayan John iki eliyle pusete sımsıkı tutundu.

Heidi'nin yarın kolunda morluklar olabileceğini düşündüm. Ardından okuduğum bir haber geldi aklıma, Norveç'te bir dadı pusete fırlattığı çocuğun bacağını kırmıştı.

"Hadi John," dedim. "Seni taşıyabilirim. Heidi de pusete biner."

"Benim pusetim," dedi John.

"John'u ben taşırım," dedi Vanja.

John bunu kabul etti! Vanja'nın sırtına yerleştirdiğim John ona sımsıkı tutundu, bu sırada Heidi pusete oturdu ve sirk kervanımız bir kez daha ilerleyebildi. Vanja yalnızca 7-Eleven'a kadar götürebildi, fakat bir defa pusetten çıkmış olduğu için John kucağımda gitmeye hiç itiraz etmedi.

Marketin önüne vardığımızda Heidi çoktan uyumuştu. Demek ki uykusu geldiği için böyle yapıyordu. Sosis, stroganoff sosu, bir paket pirinç, salata malzemesi, süt, kefir ve büyük bir Pepsi Max aldım. Gerginliğimi çocuklara yansıttığım için kendime kızıyordum. Ne var ki markete girdiğimizde Vanja'ya sert davranmamı engellemedi bu. Hayır, dedim, hayır, o değil. Buraya gel. Buraya gel, diyorum! Hayır, hayır, hayır! Her biri eş zamanlı işleyen değişik düzeylerdeydim sanki. Birinde, Gunnar'ın mektubuyla meşguldüm ve âdeta çılgın bir umutsuzluk içindeydim. Birinde, akşam yemeğine ne yiyeceğimizi düşünerek markette puseti itiyordum. Birinde, az önce Heidi'ye karşı sergilediğim tavırdan pişmanlık duyuyordum. Birinde, Vanja'nın isteklerine kızıyordum. Birinde boyun eğmesine üzülüyordum, çünkü bu korktuğu anlamına gelebilirdi. Birinde, söyleneni yapmasına seviniyordum.

Kasada sıramız geldiğinde John'u taşıyan kolum yorgunluktan hâlsiz düşmüştü. Öteberimizi kasaya koymak için onu yere bıraktım, kasanın ucuna koşup yukarı tırmanmaya çalıştı, orada dizleri üzerinde durup aldıklarımızın kayarak gelişini izlemek sevdiği

şeylerden biriydi. Onu kaldırdım, son paketleri geçirdim, kartı ödeme makinesine soktum, şifreyi girdim, ekrandaki miktarı onayladım, kartımı çıkarıp cebime geri koydum.

Aldıklarımı torbaya koydum, John'u kucağıma aldım ve evin yolunu tuttuk.

"Bugün kreşte kiminle oynadın?" diye sordum, Vanja'ya bakarak, aslında sert ses tonuma gücenip gücenmediğini merak ediyordum. "Benjamin mi Katinka mı? Yoksa Lovisa mı?"

"Lovisa'yla değil," dedi. "Katinka'yla. Birazcık da Benjamin'le."

En aktif dilencilerden biri bankanın önüne yerleşmişti. Elleri kucağında bağdaş kurmuştu ve gelip geçenlere delici bakışlar fırlatırken ileri geri sallanıyordu. Önünde, içinde bozuk paralar olan bir şapka duruyordu.

"Niye böyle duruyor?" diye sordu Vanja.

"Dileniyor," dedim. "Para istiyor."

"Niye parası yok?"

"Bilmiyorum. Belli ki çalışmıyor. Yemek almak için para dileniyor."

"Niye ona para vermiyorsun?"

"Çünkü hiçbir şey yapmıyor. Mesela bir enstrüman çalsaydı verirdim. Genelde öyle yapıyorum. Ama bazen dilencilere de para verdiğim oluyor. Onlara acıyorum. Zaten çok bir şey vermiyorum."

"Ona niye vermedin peki?"

"Ne çok soru soruyorsun böyle," deyip gülümsedim.

O da gülümsedi.

"Büyük olasılıkla Doğu Avrupa'dan geliyor. Çok uzakta bir ülkeden. Birlikte para dilenmek için geliyorlar buraya. Bir çeşit çeteler."

"Hırsız çetesi mi? *Hırsız* mı onlar?"

"Yok, tam olarak değil. Ama dilenmeyi neredeyse meslek edinmişler. Bu da dilenciliği anlamsız hâle getiriyor. Bir iş olmadığı kesin sonuçta."

Kendi akıl yürütmeme güldüm ve Vanja da bana gülümsedi. Yeşil ışığı yakalayabilmek için hızlandım. Geçidin karşısında oturan yaşlı saksafoncu her zamanki melodisini çalıyordu. Şimdi ona para vermek zorundaydım, elimi cebime sokup ne varsa çıkardım, avucumdaki bozuk paralara baktım ve Vanja'ya beş kron uzattım.

"Ona verebilir misin?"

Korku dolu gözlerle bana baktı. Ardından ciddi ciddi başını öne salladı ve yavaş, neredeyse sessiz adımlarla gidip beş kronu açık enstrüman kutusuna attı. Saksafoncu ona göz kırptı ve Vanja çabucak yanımıza döndü.

Biraz da meyve almamız gerekiyordu. Manav kart kabul etmediği için John'u yere koyup bankamatiğin önünde sıraya girdim ve meydanın sonunda bulunan, en üst katında bizim oturduğumuz uzun ve kavisli binanın önünde duran veya oradan geçen yüzlere baktım. Gunnar'ı arıyordum. Buraya gelme ihtimalinin çok düşük olduğunu biliyordum, fakat bu işte mantığın bir rolü yoktu, yalnızca duygular söz konusuydu ve duyguların derinliği belirsizdi.

Önümdeki kadının kum sarısı saçları kısaydı, gözlüğü vardı ve bedeni âdeta bir koniyi andırıyordu, makineden kâğıdı çekip aldı, kartını cebine soktu ve benden yana kaçamak, endişeli bir bakış attı. Ben kartımı makineye soktum, şifremi girdim, üç yüz kron istedim ve makinenin işinin bitmesini beklerken John ne yapıyor diye baktım, ağaç dalı gibi minik gövdesiyle binanın duvarına tutunmuş, manava doğru gidiyordu.

"Parayı sen tutmak ister misin Vanja?" diye sordum.

"Benim mi olsun?"

"Hayır, ama meyvelerin parasını ödeyebilirsin."

"İstemiyorum."

"Peki," dedim. "Ver o zaman geri. John'a bak. Bizi hepten unuttu herhâlde?"

Vanja onun ayakkabıcıya doğru devam ettiğini görünce kahkaha attı. Ben puseti manava sürdüm, koşup John'u getirdim, bir hevenk muz aldım, birkaç elmayla portakalı poşetlere doldurdum ve bir torba da yeşil üzüm alıp hepsini tezgâhtara uzattım; Türkiye, Makedonya veya Arnavutluk'tan geldiğini tahmin ettiğim adam meyveleri tarttı, daha büyük ve beyaz bir poşete koydu, ben parasını ödedim, üstünü verirken bana sekiz kron indirim yaptı, teşekkür ettim ve pusette uyuyan Heidi'yle karşıya geçtim, Vanja benden aldığı anahtar kartı okuyucuya tutup kapıyı iterek açtı. Puseti içeri sürdüm ve iki basamaktan çıkarabilmek için ters çevirdim. Heidi'nin kafası sağa sola savrulduysa da uykusu bölünmemişti. John şimdiden asansörün önüne gitmiş, düğmeye basmaya çalışıyordu.

"Daha küçüksün," dedim. "Önümüzdeki yıl tekrar dene."

"Beni kaldır!" dedi.

Söylediğini yaptım ve kapıdaki küçük, uzun pencereden asansörün aşağı geldiğini görebilsin diye onu kucağımda tuttum.

Yukarı çıkınca puseti koridora kadar soktum, çünkü şimdi uyandırırsam Heidi en az bir saat boyunca ağlayıp somurturdu ve buna dayanamazdım. Bunun bedeliyse gece uyumayacak olmasıydı.

Huzur içinde yemek yapabilmek için çocuklara bir film açtım. Ellerine birer elma verdim ve masaya koyduğum öteberiyi yerleştirmeye başladım, meyveler dolaptaki meyve kâsesine, süt buzdolabına, sebzeler tezgâha, sosis kesme tahtasına... Pilav yapmaya karar vermiştim ama vazgeçtim, hâlâ biraz makarnamız vardı, onu çıkardım. Koridordan telefonu getirdim, Geir Angell'i aradım, süt ve suyu ölçüp bir tencereye koydum, sos tozunu ekleyip karıştırmaya başladığımda telefonu açtı.

"Ne yapıyorsun?" dedim. "Telefona hemen bakardın hani?"

"Banyo yaptım ve kitabım ıslandı, saç kurutma makinesiyle kurutmam gerekti."

"Saç kurutma makinesiyle mi?"

"Ne olmuş?"

Koyu kırmızı plastikten sıkı ambalajını yırtıp açtığım sosisi parçalara bölmeye başladım.

"Nasıl gidiyor?" diye sordu Geir. "Hâlâ kötü mü?"

"Evet, öyle."

Su doldurduğum tencereyi ocağa koydum.

"Üzerimde etkisi var. Bana karşı tavır alması çok kötü oldu. Çok korkuyorum ondan. Bu işin bir tarafı ama bir de öbür tarafı var: konunun kendisi. Onu gücendirdim. Gunnar bir şey yapmadı, böyle olsun istemedi. Ben bunları açığa vurunca kendisini de savunamaz. Söz konusu onun annesi, öyle değil mi? Ayrıca bunlar gerçek insanlar."

"Daha önce bundan kuşkun mu vardı?" diye sordu Geir.

"Yok, ama yazarken nasıl olduğunu biliyorsun."

"Benim hakkımda yazı yazılmasının nasıl olduğunu biliyorum en azından."

"İki gün aramadın. Epey tepen atmıştı."

"İlkin evet. Ama sonra düşündüm. Bence, Ernst Billgren, kendisinin *Den högsta kasten* romanında yer almasıyla ilgili soruya oldukça iyi yanıt vermiş. Kitapta onun adını taşıyan bir karakter olduğundan kuşkusu olmadığını söylemiş. Kendi durumumda konuya böyle bakamam, senin yazdıkların bana fazlasıyla yakın, ama Ernst Billgren tüm roman karakterlerine açık bir kaçış yolu gösteriyor. Bu kitapta benim adımı taşıyan bir karakter var."

"Ama sen okuyan bir insansın. Gunnar'ın evinde tek bir kitap bile görmedim. Okuduğunu sanmıyorum. O zaman her şey çok farklı görünüyor."

"Amcandan savunmasız biri gibi söz ediyorsun. Tanrı aşkına be adam, yazdığı mektubu okumadın mı? Seni alçağın teki gibi gösteriyor! Ve bunu yayınevine gönderiyor! Seni ezmek istiyor, Karl Ove. Savunmasız değil. Oturup buna seyirci kalamazsın. Bahse girerim kitabı yayınlatmaktan tümden vazgeçmeyi düşünmüşsündür."

"Evet, elbette."

"Bu da Kristiansandlı bir mali müşavirin Norveç edebiyatının geleceğine karar vermesine göz yumman anlamına gelir. Bunu yapamayacağını çok iyi biliyorsun."

"Yayınlatacağım."

Dolaba gidip makarna kutusunu çıkardım, kaynayan suyun içine uygun miktarda makarna atıp bir çatalla karıştırdım ve ocağın altını kıstım.

"Ama ne hakla? Edebiyat için mi? Edebiyat bireyin yaşamından daha önemlidir diyorum o zaman. Yalnızca bu da değil, *benim* edebiyatım Gunnar'ın yaşamından daha önemlidir diyorum."

"İyi de bu onun yaşamı değil ki! Babanın yaşamı. O kardeş, sen oğulsun. Oğul daha yakın."

Kesme tahtasını tencerenin üzerine eğip sosis parçalarını içine attım, dolaptan dört tabak alıp masaya koydum, çekmeceyi açıp çatal bıçak çıkardım.

"Ayrıca hukuk var," dedim.

"Hukuk edebiyatı yargılayamaz."

"Elbette yargılayabilir."

"Elbette yargılıyor, biliyoruz. Mykle yargılandı, ama kitabı hâlâ okunuyor."

"Dönemin cinsel ahlakına karşı gelmekle bir bireyi gücendirmek arasında büyük bir fark var. Ayrıca Mykle davasının başka bir yanı vardı. Muhtemelen sonunda onu bu çökertti. Hakkında yazdığı insanlar kendilerini tanıdı. Ayrıca önemsiz konularda değil. Yattığı tüm kadınlar tasvirlerde kendilerini tanıdı. Skandal aslında bununla ilgiliydi. Hatırladığım kadarıyla Tarjei Vesaas bunu anlayınca bir şey söylemişti. 'Bu hiç iyi değil,' gibi bir şey."

"Ha ha ha!"

"Evet, gül bakalım. Ama Vesaas düzgün bir adamdı. Belki de en düzgün Norveçliydi. O bir şey iyi değil diyorsa o şey kesinlikle iyi değildir."

"Öldükten sonra eşyalarının arasında Marilyn Monroe kupürleriyle dolu bir zarf bulunduğunu söylememiş miydin?"

"Söylemiştim, evet. Günah işlerken bile düzgün işliyordu."

"Öyle de denilebilir."

Dolaptan dört bardak çıkardım, ocağın altını kapadım, sürahiyi doldurdum.

"Artık kapamam gerek," dedim. "Yemek yiyeceğiz."

"Sen iyi misin?" diye sordu.

"Evet, evet. Şu dönemi atlatmam gerekiyor, o kadar."

"Neden korkuyorsun ki?"

"Gazetelerin bunu haber yapmayacağını mı sanıyorsun? Her şeyin sessizce unutulup gideceğini? Bir fırtına kopacak. Ülkenin bütün gazetelerinde adım çıkacak."

"Ne biçim zengin olacağını düşünüp sevin."

Yanıt vermedim ve oturma odasına doğru gittim.

"Neşelen biraz. Zevkli olacak!"

"Sonra konuşuruz," dedim.

"Bence de. Hadi bakalım."

"Konuşuruz, evet."

Telefonu kapatıp şarja taktım.

"Yemek hazır," diye seslendim oturma odasına. Vanja'nın verdiği cevabı duymadım. Onların yanına gittim.

"John uyuyor," dedi.

Kanepenin köşesinde minik bir yastık gibi yatıyordu John.

"O zaman yalnızca seninle ben uyanığız," dedim.

"Hım," dedi, *Totoro* filmine kaptırmıştı kendisini.

"Yemek hazır," dedim.

"Televizyon izlerken yiyebilir miyim? Lütfen?"

"Yalnızca sen olduğuna göre," dedim. "Ama dökmeyeceğine söz ver."

Başını öne salladı. Mutfağa gittim ve makarnayı bir süzgece boşalttım, tabağa iki kaşık koydum, üzerine stroganoff soslu sosis ekledim, güzel görünsün diye yanına dilimlenmiş bir domates koydum ve alıp oturma odasına götürdüm, Vanja'nın önüne koydum. Ben bir şey yiyecek durumda değildim, e-postalara bakmak için yatak odasına giderken bir domates kemirdim. Ne Gunnar'dan ne ötekilerden başka ses çıkmıştı. Fakat adının görünüşü ve e-postanın başlığı, yani *Sözlü Tecavüz*, beni korkuttu. Yatağa uzanıp tavana baktım. Korku ve umutsuzluk olanca ağırlığıyla geri dönmüştü. Beni kendime getirmeleri için çocukları kullanamazdım, yanlıştı bu, ben onlara asla ama asla ihtiyaç duymamalıydım, onlar bana ihtiyaç duymalıydı.

Kalkıp banyoya gittim. Birkaç mavi Ikea torbası aldım ve kirli çamaşır yığınını tasnif ettim bir süre, yarın sabah çocukları bıraktıktan sonra bodruma ineyim ve çamaşır makinelerinde boş zaman aralığı olup olmadığına bakayım diye düşündüm, derken birdenbire sıkıldım, koridora çıktım, kapı aralığında durup Vanja'ya baktım, yemek dolu çatalını ağzının altında hiç kımıldamadan tutuyordu, gördüğü bir şey karşısında büyülenmişti.

Totoro gürlüyordu. Korkutucu bir gürlemeydi bu, fakat aslında iyiydi Totoro, bu belli oluyordu ve bir yanıyla çok güzeldi.

Telefon çaldı.

Ekrana baktım.

Linda.

Açtım.

"Alo?" dedim.

"Selam, benim," dedi. "Nasıl gidiyor?"

"İyi," dedim.

"Eve rahat geldiniz mi?"

"Evet. Sorun çıkmadı."

"Çocuklarla konuşabilir miyim?"

"Heidi'yle John uyuyor. Vanja'ya bir sorayım."

Telefonu göğsüme bastırıp oturma odasına gittim.

"Annenle konuşmak istiyor musun?"

"Filmi durdurabilir misin?" diye sordu.

Başımı öne sallayınca telefona uzandı.

"Selam," deyip odadan çıktı. Ben uzaktan kumandayı aradım, kitaplıkta buldum, duraklatmaya basıp Vanja'nın arkasından gittim. Çocuk odasına gitmişti. Beni görünce kapıyı kapadı.

O kadar büyümüştü ki telefonda konuşurken yalnız kalmak istiyordu!

Pusette uyumayı sürdüren Heidi'ye baktım. John'u yokladım, o da uyuyordu. Balkon kapısını açtım, yaktığım sigarayı birkaç nefes çektikten sonra söndürdüm ve içeri girdim. Yerimde duramıyor, gidecek yer bulamıyordum.

Mutfağa girip bir bardak su doldurdum ve bir dikişte içtim. Taze kahve koydum, suyun kaynama sesi huzur vericiydi, onu tüm yaşamım boyunca duymuş ve iyi bir şeyle ilişkilendirmiştim.

Birinin bana sarılmasını, saçlarımı okşayıp korkacak bir şey olmadığını söylemesini istiyordum.

Çocukluğumdan beri böyle bir arzuya kapılmamıştım.

O zamanlar bunu yapacak hiç kimse yoktu. Şimdi yapabilecek biri vardı, şayet izin verirsem. Asla vermemiştim. Utanç veren, küçük düşüren bir yanı vardı.

Yine de istiyordum.

Koridora çıktım, çocuk odasının kapısını açtım. Vanja masaya tırmanmış ve orada konuşuyordu.

"Konuşman bitince telefonu bana verebilir misin?" diye sordum.

"Bitti," dedi. "Görüşürüz."

Telefonu uzattı.

"Yine ben," dedim, koridora çıkarak. "Vanja neler söyledi?"

Linda kahkaha attı.

"Bugün yaptıklarını anlattı."

"Bana tek kelime bile etmedi, biliyor musun," dedim. "Seninle konuşurken de yalnız kalmak istedi, benim duymamı istemiyormuş gibi bir hâli vardı."

"Vanja'yla konuşmak güzel. Çok büyüdü."

"Evet, büyüdü."

"Sen nasılsın?" diye sordu Linda.

"Çok iyi değilim. Ama geçer. Seni özlüyorum."

"Ben de seni özlüyorum. Bu akşam bir daha konuşabilir miyiz?"

"Elbette," dedim.

"Sanırım mangal yapacağız. On gibi arayabilir misin?"

"Olur. Konuşuruz."

"Hoşça kal."

Telefonu kapadım. Vanja filmi kendisi başlatmıştı. Yemeğine neredeyse elini bile sürmemişti.

"Biraz daha yiyemez misin?" diye sordum. İç çekti, birkaç lokma alıp tabağı itti.

"O kadarcık mı?"

"Aç değilim."

"Ama birazdan sandviç diye kafa ütülemeye başlarsın. Yemek yemen daha iyi."

"Aç değilim dedim."

Bunun üzerine de ben iç çektim. Tabağı alıp mutfağa götürdüm, daha sonra yiyebilsin diye masaya koydum ve balkona çıktım, meydana baktım, içeri döndüm, mutfak saatine bir bakış attım, beş buçuktu, yatak odasına gidip e-postaları kontrol ettim. Hiçbir şey yoktu. Gazeteleri, Aftenposten ile Dagbladet'yi açtım, NRK'nin sayfasına baktım, şöyle böyle takip ettiğim birkaç kitap bloguna göz attım.

Bunlardan biri benden yazı istediği için dikkatimi çekmişti, teklifi geri çevirmiştim ama oradaki başka yazıları okumuştum. Çoğu tek kitaplık yazarlardı, arada daha ünlüler de oluyordu. Yorum yapanların hepsi yazı yazan ve kitap yayımlatmak isteyen kimseler gibi görünüyordu, özellikle yazı süreciyle ve yayınevleriyle ilgileniyorlardı. Edebiyata bakış açıları ve yazarlar konusunda yazdıkları bir hayli çocuksuydu, hemen her konuda öfkeleniyorlardı ve belli ki kendilerini önemli görüşleri olan önemli kişiler olarak görüyorlardı.

Gunnar'ın da beni tıpkı onlardan biri gibi gördüğünü anladım.

Neredeyse söylemişti bunu. Küçük egomun benim gözümde büyük olduğunu yazmıştı.

Yani ben küçük bir insan olduğum gerçeğine kördüm; tersine, kendimi önemli, yaptıklarımı anlamlı görüyordum.

Küçük bir insan olduğum çok doğruydu. Fakat önemli gördüğüm kendim değil, yaptığım veya yapabileceklerimdi. İyi anlarımda büyük işler başarabileceğimi düşünüyordum. Peki, küçük bir insan büyük bir şey yaratabilir miydi? Dışsal büyüklüğün içsel büyüklük üzerine kurulması gerekmez miydi?

Blog yorumcularına önemsiz yaftasını nasıl yapıştırabiliyordum? Kendimi onların üzerine çıkararak gözümde büyütüyor ve onlarla aynı oluyordum.

Bana kalırsa ben çoğu yazardan daha iyiydim. Kitabını okuyup işte, işte bunu ben asla yapamam diye düşündüğüm çok fazla romancı yoktu. İlk kitabım çıktıktan sonra şöyle düşünüyordum: Yazdıklarım kendime öyle yakındı ki bunu herkes yapabilirdi, tek gereken yazmaktı. Daha sonra ikinci kitabım geldi ve hem üçüncü kişi anlatımını kullandım hem de bana ve benim gerçekliğime alabildiğince uzak bir hikâye anlattım. Bu da ufkumu genişletti. Benim erişemeyeceklerim, onları yazan kişiyle yakından ilişki içindeydi. Thomas Bernhard, örneğin, onun yazdıkları ve başardıkları beni büsbütün aşıyordu. John Fosse de öyle. Fakat Jonathan Frantzen gibi bir yazar değil. Onunla boy ölçüşebilir, belki onu geçebilirdim. Aynısı Coetzee için de geçerliydi, o da yazılarını zirveye taşıyacak belirli kişilik özelliğinden yoksun; yazdıkları bende erişilemezlik duygusu uyandırmıyor, üstelik Nobel bile aldı. Soru şuydu: En iyiler kişisel şeylerle mi ilgiliydi? Mükemmeli mükemmel yapan bu muydu? Ayrıca mükemmel var olduğu sürece, mükemmelin altında bir seviyeye erişmenin, iyi yazmanın ve belki uluslararası ün kazanmanın değeri olabilir miydi? Elbette, çünkü değer işin yaftasında değil, kendisin-

dedir. Kişi ne iş yaparsa yapsın elinden gelenin en iyisini yapmalıdır. Marangozsa olabildiğince düzgün ve iyi bir marangoz olmalı. Bir doyum getirir bu. Gösterişsiz ve sağlam iş çıkaran, her sabah çalışmaya giden, her akşam ailesinin yanına dönen sıradan bir marangoz, Avusturya'da bir yerde en harikulade mobilyaları üreten bir ustanın, marangozların marangozu olabilecek birinin olmasından rahatsızlık duyup kendisine, asla göz alıcı olmayan bu sağlam ve düzgün marangozluğun ne anlamı var diye sormalı mıdır? Avusturya'daki usta marangoz yüzünden çekiciyle çivilerini bir kenara bırakmalı mıdır?

Elbette hayır. Kendince marangozluğu sürdürmelidir. Belki de sevinmelidir ki gazetelerde haberi çıkan marangozdan daha iyidir, onu herkes tanır, onun marangozluğu beklendiği kadar iyi çıkmamıştır. Tamam, yaptıkları iyi *görünür*. Fakat yakından bakılınca gelişigüzel yapıldığı belli olur. Neyse ki kendi işi sağlamdır!

Tüm değer işin kendisindedir, ona yapıştırılan yaftada değil.

Fakat Gunnar'ın gözünde ben yine de kendisini bir halt sanan toyun biri, üstünlük kazanmak için mezarcılık yapan kalın kafalı bir yeğendim.

Onun gözünde benim yaptıklarımın hiçbir değeri yoktu.

Öte yandan yazmak hassas bir işti. İyi yazmak zor değildi, fakat yazılanları canlandırmak ve tek bir hareketle dünyayı hem açmasını hem bir araya getirmesini sağlamak zordu. Bu olmayınca ki aslında gerektiği gibi asla olmazdı, kibirli bir budala gibi oturduğum yere çakılırdım, kim olduğumu sanıyordum da başkaları okusun diye bir şeyler yazmaya kalkıyordum? Onlardan daha iyisini mi biliyordum yoksa? Kimsenin bilmediği gizemlerin üzerinde mi oturuyordum? Benim deneyimlerim özel bir değere mi sahipti? Dünya görüşlerim başkalarının görüşlerinden daha mı geçerliydi?

Gunnar parmağını bana uzatmış ve şöyle demişti: Seni tanıyorum. Kendini bir halt sanıyorsun. Ama bir bok değilsin. Anlamadığın ve seni ilgilendirmeyen konulara burnunu soktun. Buna devam edersen seni mahkemeye veririm. O zaman gününü görürsün. Seni mahvedeceğim. Seni yeğen bozuntusu.

Ana fikri buydu.

On yedi yaşımdayken, yerel gazete *Fædrelandsvennen*'de Sissel Kyrkjebø'yü eleştiren bir yazım çıktığında bana aynı uyarıyı yapmıştı. Kendini ne sanıyorsun, demişti, on yedi yaşındasın ve iki yüz bin albüm satmış bir sanatçıya dil uzatıyorsun? Benden utanıyordu, muhtemelen bunun bir nedeni de aynı soyadını taşıdığımız için

onun benim yaptıklarımla ilişkilendirilecek olmasıydı. Kristiansand küçük bir kentti ve herkes *Fædrelandsvennen* okuyordu.

Ben adımın gazetede yer almasından gurur duyuyordum en çok. Fakat amcamdan bunları işitince sandalyemde kızarıp kıvrandım, söyledikleri canımı yakmıştı. Ben dünyayı bağımsız bir ölçekle değerlendiriyor, kültürdeki her şeyi bununla yargılıyordum. Gunnar'ın bu dünyadan haberi yoktu, onun gözünde hepsi tam bir saçmalıktı ve beni gerçek dünyanın ölçeğiyle değerlendirdiğini hissetmiştim. Yetişkin ve sorumlu insanlar dünyasının... Ben bu dünyaya karşıydım ama yalnızken; yüzleşmek zorunda kalınca ne yapıyordum? Derin bir utanç içinde başımı eğiyordum.

Kıpkırmızı bir yüzle sandalyeyi geri itip Vanja'nın yanına gittim.

"Filmi mi izleyeceksin *Bolibompa*'yı mı?" diye sordum.

"*Bolibompa*," dedi. "Başladı mı?"

Başımla evetledim ve uzaktan kumandayla DVD oynatıcısını kapatıp çocuk kanalını açtım. Vanja televizyonun başında epeydir yalnız başına oturuyordu, bu çok kötüydü ve ben huzursuzluğuma, kederime rağmen kanepede onun yanına yerleştim. Kendi başına kucağıma pek gelmese de ben kaldırınca genellikle sevindiği için kollarımı bedenine sardım ve onu kucağıma çektim. Kollarımdan kurtuldu, ama oturmayı sürdürdü.

John öteki uçta kımıldamadan mışıl mışıl uyuyordu, saçları terden ıslanmıştı. Güneş pencerelere vuruyordu fakat perdeler ışıkları neredeyse büsbütün kesiyor, içeri girmeyi başaranları da beyaz, titrek bir pırıltıya dönüştürüyordu; fakat balkon kapısının penceresi perdesizdi ve oradan içeri dolan ışık silindiri, elektron gibi ileri geri dönüp duran toz zerrecikleriyle doluydu.

"Acıktım," dedi Vanja. "Sandviç istiyorum."

Derin bir soluk aldım.

"Bana bak," dedim. "Birazdan sandviç isteyeceksin dememiş miydim! Karnını akşam yemeğiyle doyurmalısın. Sandviçle değil. Çok iyi biliyorsun bunu."

Yanıt vermedi.

"Tabağını getireyim mi?"

"Hayır. Bir elma yiyebilir miyim peki?"

"Yemeğinden biraz daha yersen."

"O zaman istemem."

"Peki, öyle olsun," dedim. "İstersen elma yiyebilirsin. Ama en azından kalkıp kendin al."

Bacaklarımın üzerinden kayıp mutfağa koşturdu ve bir elma dişleyerek döndüğünde yanıma oturdu.

Kalkıp temiz bir pijama bulmaya gittim. Çocuk odasındaki hava ağır ve sıcaktı, pencerenin üzerindeki iki küçük havalandırma deliğini açtım ve kentin sesleri içeri doldu.

Oyuncaklar yeri neredeyse büsbütün kaplamıştı. Yarın sabah ortalığı toplamayı düşündüm. Komodinin çekmecesini açtım, bir gecelik buldum. Heidi üzerindeki elbiseyle uyuyabilirdi, John da şortuyla; şansım yaver giderse onları yatağa taşırken uyandırmazdım.

"Şunu giy," dedim, geceliği Vanja'ya uzatarak. Elimden aldı, bana kısaca gülümsedi ve gözlerini televizyondan ayırmadan giysilerini çıkarmaya koyuldu. Diş fırçasını getirdim, üzerini değiştirir değiştirmez dişlerini fırçaladım.

"Kitabımızı burada mı okuyalım, yatakta mı?" diye sordum.

"Ama Bolibompa daha bitmedi!"

"İki dakika sonra bitecek," dedim. "Yatak mı kanepe mi?"

"Yatak."

İçeri gidip çocukların kitaplığına göz attım. Ona seçenek sunmak için üç kitap aldım. Grimm Kardeşler'den *Rapunzel*, *Gittan ve Kalınkafalılar* ve Petra'nın kreşe başladığı kitap.

"John ile Heidi ne olacak?" diye sordu, ben televizyonu kapatınca. "Onların yataklarına yatması gerekmiyor mu??"

"Sana masal okumam bitince onları yatağa taşıyacağım."

"Beni de taşı."

"Peki," dedim. "Uyuyormuş gibi yapacak mısın?"

"Hayır. Yalnızca taşı."

Onu kucağıma alıp yatağa taşıdım, yanına oturdum ve kitabı onun seçebileceğini söyledim. Rapunzel'i gösterdi. İyi, ben de severdim bu kitabı. O yaz başında Almanya'da iki gün geçirmiştim, bana söylenene göre, konferans verdiğim şato, Grimm Kardeşler'in peri masallarının çoğunu topladığı bölgede yer alıyordu.

"Rapunzel, Rapunzel, sarkıt altın saçlarını aşağı!" dedim; ben yüksek sesle okurken alt ranzada yanımda oturan Vanja resimlere bakıyordu. Öteki pek çok masal dikkatini bile çekmezken neden bu masala bağlandığını anlamıyordum. Çocuklarını bir cadıya vermek zorunda kalan bir adam ve kadınla açılıyordu masal, bir çocuk açısından bu en temel korkulardan biriydi herhâlde, Vanja'yı yakalayan bu olabilirdi veya bir kadının saçlarını kuleden aşağı sarkıtması ve bir adamın onu kurtarmak için saçlardan yukarı tırmanması ilginç geli-

yordu belki de. Benim açımdan masallar edebiyatın kök imgeleri gibiydi veya, daha doğrusu, temel dayanak noktasıydı; çünkü masalların yüzeyinde her şey dönüşümle ilgilidir, dünyanın masala dönüşümü de buna dâhildir ve bu dönüşümle aynı zamanda gerçekleşen bir tür yalınlaştırmayla gerçeklik az sayıda figüre dönüşür, bunlar sayısız çeşitte deneyimden geçtikten sonra öyle kesin ve mükemmel biçimler kazanmıştır ki onların doğruluğu koşulların tüm bireysel deneyimine üstün gelir, bu herkes için geçerlidir ve bu benzersiz figürler harekete geçince tüm dinleyicilerde dipsiz derinlikler açılır. Kısmen devlerin, hayaletlerin, kulübelerin, kralların ve konuşan ayılarla tilkilerin bulunduğu ormanlarda, kısmen de Asbjørnsen ve Moe'nun dolaşıp halk masalı topladığı on dokuzuncu yüzyıl Norveç ortamında, Kristiania, Telemark ve Doğu Norveç kırsalındaki vadilerde geçecek böyle bir roman düşündüm yıllar boyu. Ne var ki böyle bir iş yıllar alırdı ve şu an böyle bir zamanım yoktu. Öte yandan ne zaman çocuklara bir masal okusam bir başkalık görüyordum. Kuyuya düşen bir kadının dünyanın öteki tarafından çıktığı Grimm masalı özellikle etkileyiciydi. Maalesef bizdeki kitabın çevirisi utanç verici ölçüde kötüydü. Fakat Vanja bunu bilmiyordu ve biz ona okuyorduk.

"Hepsi bu kadar," dedim, son sayfayı okuyunca. "Şimdi uyu bakalım."

"Beni gıdıklayıp ninni söyleyebilir misin?"

"Elbette," dedim. Yüzüstü uzandı, geceliğini kaldırdım ve tırnaklarımı sırtının derisine sürttüm. "Gıdıklamak" ile bunu kastediyordu, her gece ninni söyleyerek yapmamız gerekiyordu bunu.

Rüzgârsız kim açar yelkenini?
Kim küreksiz biner kayığa
Kim bırakabilir sevdiğini
Yüzü ıslanmadan gözyaşlarıyla?

Rüzgârsız açabilirim yelkenimi
Küreksiz de binerim kayığa
Ama bırakamam sevdiğimi
Yüzüm ıslanmadan gözyaşlarıyla

Ninniyi söyledikten sonra yorganı Vanja'nın üzerine çektim ve gözlüğünü çıkarıp yatağın yanındaki minik komodinin üzerine koydum.

"Baba?" dedi.

"Evet," dedim.

"Sana bir soru sorabilir miyim?"

"Evet?"

"Niye sevdiğinden ağlamadan ayrılamıyor o adam?"

"Adam olduğunu nereden biliyorsun?"

"Ninniyi sen söylüyorsun."

"Haklısın. Demek ki çok seviyor da o yüzden."

"Evet," deyip başını yastığa koydu, yanıttan memnun kaldığı belliydi. "İyi geceler."

"Yine geleceğim," dedim. "Kardeşlerini getirmem gerekiyor."

"Aa evet, unutmuştum."

Önce John'u getirdim ve dikkatlice beşiğine yatırdım, ardından Heidi'yi almaya gittim ve onunla daha büyük sorunlar yaşadım, pusetten çıkarılması gerekiyordu, hareket onu uyandırdı, hayır, hayır, diye bağırarak kendisini kurtarmaya çalıştı, onu göğsüme bastırıp koşar adım odaya gittim ve Vanja'nın üzerindeki yatağa karga tulumba attım, uykuya karışan gerçekliğin üste çıkamayacak kadar kısa olduğunu umuyordum ve neyse ki Heidi birkaç saniye dizüstü oturup bana baktıktan sonra yanlamasına uzanarak gözlerini yumdu ve çok geçmeden solukları yavaşladı.

"İyi geceler canım," dedim Vanja'ya ve tavan lambasını söndürdüm.

"Kapı açık kalabilir mi?" diye sordu.

"Elbette," dedim. "İyi uykular."

"Sana da."

E-postalara bakmaya gittim. Hiçbir şey gelmemişti. Bir bakıma rahatlatıcı, bir bakıma huzursuz ediciydi, çünkü Tonje ile Jan Vidar roman taslağını alalı çok oluyordu ve henüz yanıt vermemeleri yalnızca tek bir anlama gelebilirdi.

Tepkilerini yumuşatmak veya şu veya bu şekilde kontrol altına almak için onlara birer e-posta daha yollamaya karar verdim. Tonje'ye şunları yazdım:

> Sevgili Tonje,
>
> Senden bir haber alamadığım için, fikrin sorulmadan bir romanın içine çekilmen karşısında sarsılıp üzüldüğünü tahmin ediyorum. Seni kötü gösterdiğimi sanmıyorum, tersine, Tore okuyunca şöyle dedi: "Tonje bir prenses, sahneye girince insan seviniyor." Öte

yandan yalnızca bir romanda yer almanın bile kişiyi kötü gösterebileceğini de anlıyorum. Dilersen ki sanırım bunu istersin, elbette adını ve senin çevrenle ilgili her şeyi değiştirebilirim, böylece kimse seni romanla ilişkilendiremez, ancak bir zamanlar romanın yazarıyla gerçekten evliydin ve buna yapılabilecek bir şey yok.

Sağlıcakla,
Karl Ove

Jan Vidar'a da aşağı yukarı aynısını yazdım. Bunu aradan çıkardıktan sonra çocuklara göz attım, üçü de uyuyordu, telefonu aldım, balkona çıktım, oturdum, bir fincan kahve koydum, bir sigara yakıp annemi aradım.

Hemen açtı.

"Alo, ben Sissel," dedi.

"Selam, Karl Ove ben," dedim. "E-postayı okudun mu?"

"Evet, okudum."

"Ne düşünüyorsun?"

"Epey kızdığımı bilmelisin," dedi. "Ve sarsıldığımı. Ona ne yazacağıma kafa yorup durdum. Ama sanırım en iyisi biraz beklemek."

"Karşılık vermemelisin," dedim. "O zaman onun oyununa gelmiş, seviyesine inmiş olursun."

"Muhtemelen haklısın," dedi. "Büyükbaban aptallığa karşılık vermeyeceksin, demişti bir zamanlar. İyi bir nasihat. Ama öyle kızgınım ki ona bir çift laf etmek için ölüp bitiyorum. Mektubu babanın kardeşi olarak imzalamış. Baban hayatta böyle bir şey yapmazdı, bilesin diye söylüyorum."

"Neye inanacağımı şaşırdım," deyip biraz güldüm. "Bu konuda tek kaynağım sensin."

"Ne demek istiyorsun?"

"Gunnar öyle yazmış ya. Her şeyi senden aldığımı."

"Ha, o mu? Kırk yaşında birinin sorumluluğunu almam gerekiyormuş, bence tuhaf bir bakış açısı. Çocuklarının sorumluluğunu ne zamana kadar taşır bir insan?"

"Benim çocukluğumu biliyor. Onun gözünde hâlâ ergenlik çağındayım sanırım."

"Bunda haklı olabilirsin. Ama benim Knausgaard ailesinden şu veya bu şekilde nefret etmem absürt. Yirmi yaşımda gelin geldiğimde

elbette içime kapanık ve utangaçtım, bunda haklı, ayrıca babaannen gerçekten sıcak ve sosyal bir insandı, özellikle siz çocuklara karşı. Gunnar'ın yazdıklarında bir parça gerçek payı var. Bir bakıma beni karikatürize ediyor. Böyle görülebileceğimi anlıyorum."

"Batı Norveçli bir soğuk nevale misin?"

"Evet. Bizi ziyareti belli ki onda büyük etki bırakmış. Gecekondu diyor. Bu lafı görmek ilginç, ama onun alıştığı ortama göre biz fakirdik. Kültür de tümüyle farklıydı. Tüm bunlar onu korkutmuş olabilir. Anneannen sessizdi, pek konuşmazdı, Gunnar onu da yabancılamış olabilir."

Birkaç saniye sessizlik oldu. Bir sigara daha yakıp ayaklarımı korkuluğa koydum ve Kastrup ile Sturup havaalanlarından kalkan veya oralara iniş yapacak olan uçaklarla dolu, grimsi mavi yaz göğüne baktım.

"Gunnar'ın yazdıklarından biri beni etkiledi," dedim biraz zaman geçtikten sonra. "Çocukluğumuzu görmüş olması, bizden çocuklar diye söz etmesi. En çok ihtiyaç duyduğumuz anda babamı doğru yola getirmek için müdahalede bulunmayarak bizi ihmal etmen. Başkalarının, babamın bizim için çok iyi olmayabileceğini gördüğünü hiç sanmazdım. Fakat Gunnar görmüş. Böyle yazdığına göre görmüş olmalı. Onun vardığı sonuç benimkinden farklı, sonuçta ben oradaydım ve aslında beni senin kurtardığını biliyorum, öte yandan bir başkasının olan biteni görebilmesi veya kestirebilmesi tuhaf bir şekilde etkiliyor beni."

"Görülmek ile ilgili bu. Seni etkilemesini anlıyorum. Dediğin gibi, onu babanın yerine koyarsan özellikle."

"Evet, orada bir şeyler var. Bunu fark ediyorum. Derin oluşumlar."

"Bilmelisin ki baban da seni görür, kim olduğunu bilirdi."

"Bundan kuşkuluyum."

"Anlıyorum. Ama bu doğru."

Annem bunu söyleyince ağlamaya başladım, fakat belli etmeden, sesimi etkilemesine izin vermeden ağladığımdan hiçbir şey fark etmemişti. Gunnar ve mektuplar konusunda yarım saat daha konuştuk, fakat aileyi, hem babamın hem annemin ailesini ilgilendirdiği için o mektupların yazılmasına yol açan romana pek değinmedik. Annem, altmışların başında babamın o sıralar olduğu kişiden ve onun ailesine gelin gelmenin nasıl bir şey olduğundan biraz daha söz etti. Babam öldüğünde de, onu her gün pek çok kez aradığımda da yapmıştı bunu, onu benim gözümde yüceltmişti, sorunlu biri de olsa onun

aynı zamanda etkileyici, akıllı, eğitimli, yetenekli, meraklı ve ileri görüşlü olduğunu bana tekrar tekrar hatırlatmıştı. Babamı başka bir gözle görmem gerektiğini biliyordu ve tanıdığı adamı bana sunmuş, ben çocukken bir yetişkinin onu nasıl gördüğünü bana göstermişti.

Şimdi de aynısını yaptı.

Ne olduğunu bilmediğim bir şeyin içine giderek daha çok çekiliyordum. Gunnar'ın mektubu, içinde yetiştiğim aileye ilişkin benimkinden büsbütün farklı bir bakış açısı sunuyordu, annemin babama bakış açısı da bana yabancıydı, onu benim babama ilişkin deneyimlerimle örtüştürmek imkânsızdı. Sanki her şey içimin derinliklerini gösteriyordu.

Annemle konuşmam biter bitmez ilk işim Linda'yı aramak oldu.

"Selam," dedi.

"Yalnız mısın?" diye sordum.

"Evet, bana ayrılan odada oturuyorum. Burası gerçekten çok güzel. Helena da bana çok iyi bakıyor."

"Mangal yaktınız mı?"

"Evet. Çok nefisti. Senden ne haber? Çocuklar iyi mi?"

Ona günü anlattım. Gunnar'ın mektuplarından söz ettik, fakat konuşmak istediğimiz bu değildi. Linda bana deneyimlerinden, yaptıklarından, oranın görünüşünden bahsetti. Ben bu sırada, birlikteliğimizin başladığı yazın başlarında yaptığımız bir başka konuşmayı hatırlamıştım. Annesinin Gnesta yakınlarındaki evine gitmişti, birlikte olalı beri ilk ayrılığımızdı. Onu öyle özlüyordum ki tüm bedenim kırılıp dökülüyordu. O zaman da Linda'nın kaldığı yeri gözümde canlandırmış, bir ev, bir bahçe ve bir orman hayal etmiştim. Daha sonra, sonbaharın ilk haftalarında, orayı kendi gözlerimle görecektim, elbette farklıydı ve çok daha güçlüydü; daha önce kapıldığım düşsel imge, gerçekliğin masif ağırlığı altında ezilecek, iz bile bırakmadan silinip gidecekti. Linda bana o gün yüzdüklerini söylemişti, iskelede annesinin yanına uzanmış, ona verdiğim kitapta yayımlanmış olan üç metnimi yüksek sesle okumuştu. Annesinin yazılarımı çok beğendiğini söylemiş ve mutluluktan kahkaha atmıştı. Akşamleyin onlara benden söz ettiğini ve beni şimdiden beğendiklerini söylemişti. Ben kulağımda onun karanlık sesiyle oturmuş, onun, sevdiğim ve başka her şeyden çok istediğim yegâne insanın, bulunduğu odayı gözlerimin önüne getirmiştim.

O zamanlar çektiğimiz fotoğraflarda ürkütücü ölçüde genç görünüyorduk. Linda yirmi dokuz yaşında, ben otuz üç yaşımdaydım.

Linda şimdi de genç görünüyor, öte yandan ben aradaki yılları sokaklarda geçirmiş gibi görünüyorum, yüzümde yabani bir hava var, alnımdaki kırışıklar neredeyse komik ölçüde derin, burnum uzayıp sivrildi ve ne kadar sakin olursam olayım gözlerimde dik bakışlar var.

Ne biçim âşık olmuştum Linda'ya. Ondan başka kimseyi düşünmüyordum. Başka ne varsa büsbütün boş vermiştim. Öyle süremezdi, aksi hâlde yanıp tükenirdim, fakat bu noktaya mı gelecektik? Bu yüzden mi birlikte olmuştuk?

Ne var ki çok geç değildi. Hiçbir şey kaybetmemiştik. Her şey hâlâ elimizin altındaydı.

"Keşke burada olsaydın şimdi," dedim.

"Beni çok mutlu ediyorsun, Karl Ove," dedi.

"Öylesine söylemiyorum."

"Duyabiliyorum. Ben de seni özlüyorum."

"Dediğim gibi. Biraz mesafe iyidir."

"Ha ha."

Birbirimize iyi geceler dedik, telefonu kapatıp yine e-postalara bakmaya gittim. Kimseden bir haber yoktu. Yarım saat internette dolaştım, ardından üzerimi çıkarıp yattım. Saat daha dokuza on vardı, fakat yarın sabah keyifsiz kalkmak istemiyorsam dinlenmem gerekiyordu. Üstelik Heidi öyle erken uyumuştu ki şayet daha önce değilse en geç saat beşte ayağa dikilirdi.

Saat on buçuk sularında uyanır gibi oldum, Vanja yorganını ardında sürükleyerek odaya gelmiş ve hemen uykuya dalmıştı. Bir dahaki sefere uyandığımda John elinde yastığıyla yatağın önünde durmuş, bana bakıyordu.

"Sabah oldu mu?" diye sordu.

Saate bir göz attım. Beşi çeyrek geçiyordu.

"Bir bakıma olmuş. Kahvaltı istiyor musun?"

Başını öne salladı.

"Sen mutfağa geç, geliyorum."

Dediğimi yaptı.

Kalktım, yine Gunnar'ın mektupları aklıma geldi. İçeri giderken paspastan gazeteleri alıp mutfağa girdim. Mutfak doğrudan doğuya bakıyordu ve güneş ufku kırmızıya boyamıştı. John'u sandalyesine yerleştirdim, müsli ve kefirle hazırladığım tabağı önüne koydum, kahve makinesine su doldurdum, filtre taktım, kahve koydum ve çalıştırdığım makine tıkırdayıp fıkırdarken iki gazetenin kültür ve spor sayfalarını karıştırdım.

"Günaydın baba!" dedi Heidi, kapı aralığında ışık saçıyordu.

"Günaydın, Heidi," dedim. "Müsli mi mısır gevreği mi?"

"Mısır gevreği. Ama sütü ben dökeceğim."

"Peki," dedim.

İçeri gitti, yatak odasındaki minik sandalyeyi koridorda sürüklediğini duydum, dolapların kısa kenarında tuttuğumuz tekerlekli Ikea gardırobunda büyük yığınlar hâlinde duran giysilere ulaşmak için kullanırdı bu sandalyeyi. Birkaç dakika sonra geldi, üzerinde çilek desenli pembe bir bluz ve mavi bir Hello Kitty kot etek vardı. En sevdiği bluz tartışmasız buydu, ona kalsa hiç çıkarmazdı üstünden.

"Ne güzel olmuşsun," dedim.

Gülümsemekle yetindi.

"Ben de güzelim," dedi John.

"Ama sen daha giyinmedin," dedim. "Heidi giyindi. Güzel olmuş dememin nedeni buydu. Senin üzerinde hâlâ dünkü giysiler var."

"Evet," dedi.

Mısır gevreği doldurduğum kâseyi bir kutu sütle Heidi'nin önüne koydum, balkona çıkıp termosu getirdim, içine kahve doldurdum, dolaptan bir fincan çıkardım, termosa sığmadığı için makinede kalan birazcık kahveyi fincana koydum ve balkona götürdüm. Kapının yalnızca içeride kolu vardı, çok tehlikeliydi, çocuklar kapının koluyla oynamak isteyebilirdi ve bu durumda balkonda kilitli kalmak işten bile değildi. Kapıyı açamayacak kadar küçüklerdi. Vanja açabilirdi, ama o uyuyordu. Dolayısıyla, oturup bir sigara yakmadan önce, kolu kilitli konuma getirip kapıyı yarı açık bıraktım.

Hava soğuktu, fakat gökyüzü açıktı ve kızıl güneş ufka tırmanıyordu. Karın kaslarım ağrıyordu, sanki dün antrenman yapmıştım. Muhtemelen onca gerginliğin kaslara yansımasıydı.

Pencerede bir hareket sezdim ve kilitlenmesini engellemek için kapıya doğru atıldım, sonra tehlike olmadığı aklıma geldi ve yeniden oturabildim.

Heidi kapıyı itip açtı.

"Süt döküldü, baba," dedi.

"Önemli değil," dedim.

"Gelebilir misin?"

"Kahvemi içeyim, gelirim. Sen git."

Sözümü dinlemedi, kapıyı biraz daha açıp balkona doğru bir adım attı.

"Heidi," dedim. "İçeri gir. Buraya çıkma iznin yok."

"Yalnızca bakacaktım," dedi, somurtarak.

"Gir içeri, hemen geliyorum, tamam mı?"

"Tamam."

Niye üç dakika bekleyemiyordu, günün ilk sigarasıyla kahvesini huzur içinde içebileceğim şu kısacık zamanı niye çok görüyordu bana? Tek istediğim, beş dakika rahat bırakılmaktı.

Son dumanı ciğerlerime çekip kahvemi içtim ve yanlarına gittim. Masaya dökülen ve kenardan yere akan süt az sayılmazdı. Büyük bir kâğıt peçete yırtıp silmeye giriştim.

"Bilerek mi yaptın?" diye sordum silerken ve sandalyesinde oturmuş, yaptıklarımı izleyen Heidi'ye baktım.

Başını iki yana salladı.

"Peki," dedim. "En azından kâsendekileri yiyebilirsin."

"Ama ağzına kadar dolu," dedi.

Hiçbir şey söylemedim, kâseyi lavaboya götürdüm, mısır gevreğiyle sütün birazını boşalttım, altıyla kenarını kuruladığım kâseyi yeniden önüne koydum.

"İşte," dedim. "Şimdi yiyebilirsin."

"Kızgınsın," dedi. Onun ağzından çıkınca bu bir suçlamaydı.

"Kızgın değilim, Heidi, ilgisi bile yok. Canım bütün sabah temizlik yapmak istemiyor hepsi bu. Ama senin suçun değildi. Her şey yolunda."

"Sabah oldu mu?" diye sordu John.

"Evet," dedim. "Güneş doğunca sabah olmuş demektir. Batınca da akşam."

"Kışın değil," dedi Heidi.

"Haklısın. Ama yazın öyle. Kimin doğum günü yazın?"

"Benim!" dedi John.

"Üstelik önümüzdeki hafta!"

"Bana ne vereceksiniz?" diye sordu Heidi.

"Sana mı? Yeni yaşına basan sen misin?"

"Ama baba," dedi.

"Sana ne vereceğimizi bilmiyorum," dedim. "Bir torba havuç olur mu?"

"Ne?"

İsveççesini söyledim.

"Ne?"

"Şaka yapıyorum, Heidi."

"Ne?"

Yine İsveççesini söyledim.

"Şaka yapma ya," dedi.

"Birazcık bile mi?"

Başını iki yana salladı.

"Kızmak da yasak, şaka yapmak da yasak, öyle mi?"

"Evet."

Başını eğdi ve sütlü mısır gevreğini höpürdetmeye koyuldu. John bitirmişti, ağzının kenarı kefir kaplıydı ve masaya ıslak müsli saçılmıştı.

"Daha istiyor musun, John?" diye sordum.

Başını iki yana salladı. Masanın çevresini dolaşıp onu kaldırdım, biraz kâğıt peçete yırtıp ağzını sildim, bezini çıkardım ve kâğıt peçeteyle birlikte lavabonun altındaki çöpe attım.

"Çıplak popolu John," dedi Heidi.

"Hiç de bile!" dedi John, birdenbire kızmıştı. Mutfaktan çıktı.

Heidi kesik kesik kahkahasını attı. Ona gülümsedim ve banyodan bir bebek bezi alıp John'un arkasından gittim. Beni görünce koşmaya başladı.

"Dur!" deyip onun arkasından koştum. Kucağıma aldım, bacaklarını sallıyordu, ama karşı koyarcasına değil, zaten kanepeye yatırıp bezini takarken hiç kımıldamadı.

"İşte böyle," dedim ve bilgisayarı açıp e-postalara bakmak için yatak odasına gittim. Vanja yorganı kafasının üzerine çekmişti, yalnızca yastıktaki saç öbeğinden belli oluyordu orada birinin yattığı. Onu kendi hâline bırakıp e-posta sayfasını açtım, Agderposten haberleri ve bir Amazon mesajı dışında hiçbir şey yoktu. Gazetelerin manşetlerine göz attım, önce *Klassekampen*, sonra *Aftenposten*, *Dagbladet*, *Dagsavisen*, *VG*, *New York Times*, *The Guardian*, *Expressen* ve son olarak da *Aftonbladet*.

Yarım saat sonra, pusetin solunda Vanja, içinde John ve sağında Heidi ile binadan çıktık, karşıya geçtik, Södra Förstadsgatan üzerinden 7-Eleven'a kadar gittik, orada önce sola, sonra sağa döndük ve on dakika sonra bahçe kapısına vardık, Vanja şifreyi girdi ve Heidi kapıyı açtı. Öteki gelenler arka bahçedeydi, John'u indirip puseti duvara dayadım ve çocukların geldiğini anlasın diye Nadje'yle göz teması kurup yeniden evin yolunu tuttum. 7-Eleven'a uğrayıp sigara ve bir kutu kibrit aldım. Dışarıda bir sigara yaktım, bu sırada kocaman ve yeşil bir çöp kamyonu arkamdaki sokakta gürlüyordu. Tüm yüzeylerden yansıyan bu ses küçük bir kakofoni oluşturuyordu.

Fakat ona çöp kamyonu denmiyordu muhtemelen artık. Ne olabilirdi adı, çevreye hizmet kamyonu falan mı?

Sigaramı içerek yürüdüm. Sabah saatleri olduğundan çok sayıda otobüs vardı, gürültüyle geçtiklerinde yer sarsılıyordu. Hava gölgede keskin ve soğuk, güneşin altında yumuşak ve sıcaktı; güzel bir gün olacağı kesindi. Öte yandan bunun bir önemi yoktu. Eve gidip biraz uyuyacak, daha sonra çalışacaktım.

Oturduğumuz ev önümde belirdi. Sigarayı attım, otobüs durağındaki soluk ve boş yüzleri geçtim; bu sırada yanaşan bir otobüsten bir şeylerin parçalandığını düşünmeme yol açan o kulak tırmalayıcı ses yükseldi, bunun otobüsün kocaman tekerlekleri ile kaldırımdaki mazgal demirlerinin temasından kaynaklandığını anlamam bir yıldan çok zamanımı almıştı; karşıya geçtim ve giriş kapısını anahtar kartla açtım. Merdivenleri çıktım, sigara paketini şapka rafına koydum, telefonu prizden çıkardım, yatak odasının perdelerini çektim ve uyumak üzere yattım.

Bir buçuk saat sonra bir rüyayla uyandım. Tişörtüm nemliydi ve başımın altındaki yastık sırılsıklamdı. Tatlı bir şey yeme arzusu beni mutfağa yöneltti, kan şekerimi yükseltmek için orada bulduğum bir salkım üzümü olanca hızımla yedim. Ardından yatak odasına gidip e-postaları kontrol ettim.

Gelen kutusunda Gunnar'dan yeni bir e-posta vardı.

Ayağa kalktım, balkon kapısını açtım, gemi güvertesini andıran koyu tahtalar üzerinden güneş alan yere gittim, Hilton'a ve cam boruların içinde aşağı yukarı işleyen üç asansöre baktım.

Dayanmak zorundaydım.

Yüzleşmem gerekiyordu, saklanamazdım.

Evet, bana kızmıştı. Evet, korkunç bir şey yapmıştım. Bunun arkasında durmalıydım. Başıma gelenlere katlanmam gerekiyordu.

Fakat önce bir sigara içmeliydim.

İçeri gidip şapka rafından sigara paketini aldım ve şimdiden güneşte kavrulmaya başlayan öbür balkona çıktım. Oturmak gelmedi içimden, sigaramı yakıp metal korkulukları kavradım, altı kat aşağıdaki katran kaplı çatıya baktım, yine de oturdum, üç nefes çektiğim sigarayı söndürdüm, yatak odasına gittim ve e-postayı açıp elimden geldiğince hızlı okudum.

Kitabın yayımlanmasına karşı itirazlarını yayınevine bildirmesine ilişkin birkaç resmî yorumla yapıyordu açılışı, ayrıca olası bir dava durumunda itirazlarının tarihin belirlenmesi için bana bu e-posta-

yı da yazmak durumunda kalmış olmasının altını çiziyordu. Kesin talepleri şunlardı: Kendisi ve karısı kitaptan tümüyle çıkarılacaktı. Annesine ve onun, babamın ölümünden hem önceki hem sonraki yaşamına ilişkin tasvirler kitaptan çıkarılacaktı. Abisinin yaşamının son dönemine ilişkin tasvirler, yakınları için acı vericiydi ve kitaptan büsbütün çıkarılacaktı. Babasının kardeşleri ve onların ilişkilerine dair gerçek dışı ve kurmaca hikâyeler kitaptan tümüyle çıkarılacaktı. Aralarında şimdiye dek hiçbir anlaşmazlık çıkmamış, ömürleri boyunca yakın olmuşlardı. Knausgaard soyadı kitabın hiçbir yerinde kullanılmayacaktı. Geri kalan tüm adlar belirsizleştirilecekti. Belgelerle kanıtlanan tüm yanlışlar çıkarılacaktı. Gunnar ellinin üzerinde böyle yanlış bulduğunu, bunların ya yalan ya da beceriksizlikten kaynaklandığını söylüyordu. Şimdi bu yalanlarla ilgili hiçbir şeyin düzeltilmesini istemiyordu, onlar olası bir dava durumunda ele alınacaktı. Gunnar abisinin trajedisinde yazarın annesinin rolüne kitapta yer verilmemesini dikkat çekici buluyordu, fakat bu eksikliğin giderilmesini istediği yoktu. Bu konuda söyleyecek çok daha fazla şey vardı, sorunların yalnızca birkaç tanesi dile getirilmişti ve bunları daha sonra ifşa etmek zorunda kalmayacağını umuyordu. Oktober gibi saygın bir yayınevinin, konuyla ilgili kişilere danışmadan böyle bir romanı yayınlamayı düşünmüş olmasını bile bir skandal olarak görüyordu. Kendisine danışıldığı ve yazdığı bu mektubun o danışmaya bir yanıt olduğu aklına gelmemiş gibiydi. Çok kızgındı. Benim roman taslağımı belgesel bir inceleme olarak nitelendiriyor, tüm yalanların, çarpıtmaların ve önemli ihmallerin giderilmesi için yayınevinin aileye danışması gerektiğini bu yüzden ileri sürüyordu. Saygın bir yayınevinin kaynakları ve kaynakların güvenilirliğini kontrol etmemesi nasıl mümkün olabiliyordu? Kitabın tek bir amaç doğrultusunda, yani para kazanmak için yazıldığı düşünülürse bu çok daha ciddi bir sorundu. Zengin olmak için ailemi ifşa ediyordum. Hem yalanlara dayanan hem de özel yaşama tecavüz eden böyle bir kitabın yayınlanması kesinlikle kabul edilemezdi. Bu mektuba hemen yanıt almazsa kitabı, elindeki e-postalarla birlikte, en kısa sürede hem bir avukata hem de basına verecekti. VG ve Dagbladet'den söz ediyordu. Gerçekleri çarpıtan ve yalanlarla dolu bu kitap yayınlanırsa hikâyenin gerçek yanları bulvar gazetelerinin diliyle anlatılacaktı. Yazarın ve yayınevinin kazanmayı umduğu tüm paralar da tazminat davasında kaybedilecekti.

Demek gazetelere gidecekti. Ve mahkemeye verecekti.

Yatağa uzandım, bir yastığa sarılıp büzüldüm. Bir an sonra kalktım ve koridora çıktım, telefonu kapıp Geir Angell'in numarasını çevirdim.

"Bir e-posta daha geldi," dedim, telefonu açar açmaz.

"Yeni bir şey var mı?"

"İstediğini yapmazsam gazetelere gideceğini söylüyor. Tazminat davası da açacakmış."

"Sakin ol bakalım. Bana gönderebilir misin?"

"Olur. Gidip yollayayım."

"Okur okumaz seni ararım. Tamam mı?"

"Tamam."

Yatak odasına gittim, e-postayı Geir'e ilettim ve elimde telefonla banyoya gittim. Üç mavi Ikea torbasına baktım, mutfağa gittim, bir bardak su doldurup içtim. Bardağı tezgâha koydum, salona çıktım, balkon kapısını açtım, bir an sonra kapadım, yatak odasına geçtim, yatağa uzandım, kalktım ve telefon ekranına baktım. Geir Angell'in numarasını tekrar çevirdim.

"Bu kadar mı kaybettin kendini?" diye sordu.

"Evet," dedim.

"Okumam bitmek üzere. Az bekle."

Ayağa kalkıp balkon kapısının önünde durdum, jaluzileri kaldıran ipi çekip bağladım, yatak odasından koridora geçtim.

"İyi ama yeni bir şey yok, Karl Ove. İki tehditte bulunuyor. Roman bu hâliyle basılırsa tazminat davası açacağını ve kendi versiyonunu anlatmak için bulvar gazetelerine gideceğini söylüyor. Fakat daha roman çıkmadı. Ailesiyle ilgili romanı durdurmaya çalışan bir amcadan daha fazlasını yazamazlar. Baskıdan önce kimse değerlendiremez romanı. Ayrıca amcan buna kalkışırsa kitap için fevkalade bir reklam olur. Herkes böyle bir kitabı okumak ister. Sakin ol. Tepesi atmış, o kadar. Tehlike yok. Hiçbir şey yapamaz."

"Gazetelere gidebilir ve mahkemeye verebilir. Bundan korkmamı tuhaf bulmuyorsun, öyle değil mi?"

"Tuhaf değil. Ama gereksiz. Romanı engellemek için köpürüp duruyor. İstediğini yaptırabilmek için seni korkutmaya çalışıyor."

"İyi de başarıyor."

"Ama sözlerinin arkasında duracak mı bilmiyorsun."

"Lanet olsun."

"Gevşe. Sorun çıkmaz."

"Cehennem bu. Tam bir cehennem."

"Birinin sana kızması?"

"Senin düşündüğün kadar önemsiz değil."

"Önemsiz demedim. Tehlikeli değil dedim."

Karşılık vermedim, oturma odasının penceresinden dışarı baktım, Hilton'ın camlarından güneş yansıyordu.

"Sana gelmemi ister misin?" diye sordu Geir. "Cuma günü zaten yola çıkacağız ve Njaal'la yalnızım, burada veya orada olmamız fark etmez. Ne dersin?"

"Gelebilir misin?"

"Elbette. Njaal tepemdeyken doğru dürüst çalışamıyorum zaten."

"Dadısında kalmıyor mu?"

"Gelmemi istiyor musun, istemiyor musun?"

"Normalde böyle bir talepte asla bulunmam. Bunu biliyorsun. Ayrıca öneren sendin."

"Bu bir evet mi?"

"Kulağa öyle geliyor."

"İyi. Yarın erkenden yola çıkıyoruz, demek ki tam bir gün sonra kapındayız."

Yarım saat daha konuştuk. Daha sonra Geir Gulliksen'i aradım. Hemen açtı.

"E-postayı aldın mı?" diye sordum.

"Evet," dedi. "Amcanın gerçekten tepesi atmış."

"Gazetelere gitmesinden korkuyorum. Ellerine fırsat geçerse bunu haber yaparlar."

"Sence yalnızca bir tür baskı kurmaya çalışmıyor mu?"

"Bence o kadar kızgın ki sağı solu belli olmaz."

"Onlara roman taslağını vereceğini yazmış. Bu yasa dışı, biliyorsun. Roman daha çıkmadı ve taslağın hakları sana ait. Geir Berdahl'a amcanla bağlantı kurmasını söyleyeceğim. Önemli olan bu işi düzgün yapacak kadar rahat etmemiz."

"Talep listesini gördün mü?"

"Beklenildiği gibi. Asıl talebi kitabın hiçbir şekilde basılmaması."

"Ailedeki herkesin adını değiştirip onları ve yerleri belirsiz hâle getirmekte sorun yok. Fakat babamı ve babaannemi çıkaramam. Geriye bir roman kalmaz. Babamın adını da değiştiremem. Roman onunla ilgili. Ayrıca söz konusu olan *benim* babam. Bunu *yapamam*."

"Sırası geldikçe hallederiz. Ama roman adlardan ibaret değil."

"Kenardaki adlardan ibaret değil, hayır. Öte yandan babamın adı benim kırmızı çizgim. Ondan vazgeçemem."

"Şimdi en önemlisi gazetelere haber vermesini engellemek. Elimizden geldiğince suyuna gitmeliyiz."

Telefonu kapar kapamaz Espen'i aradım. Onunla konuştuktan sonra Tore'yi aradım. Ardından Linda'yı. Son olarak yine Geir Angell'i. Gün boyu telefondaydım ve telefon kulağımda volta atmadığım zamanlar yatak odasının perdelerini çekip kımıldamadan yatakta yatıyor ve tüm bunlardan kurtulmaya çalışıyordum. Yatarken de telefon elimde oluyordu. Sabırlarının sınırlarını zorlamaya başladığımın farkındaydım; Espen'i veya Tore'yi yeniden aradığımda onlardan bekleyebileceklerimin sonuna yaklaşmıştım. Onlar böyle düşünmüyordu, bundan kuşkum yoktu, fakat ben böyle düşünüyordum, yapacak işleri, ilgilenecek aileleri, sürdürecek yaşamları vardı. Linda başkaydı ama o da tatildeydi, tüm bunları onun omuzlarına yükleyemezdim. Annemin böyle sınırları yoktu, konu Yngve'nin ve benim yaşamlarımız, sorunlarımız olduğunda kendisini ikinci plana atardı; fakat gündüzleri işteydi ve oraya kendi sorunlarımı bulaştıramazdım. Yngve'yle bunu yapabilirdim, fakat ötekilerden farklı olarak Yngve, karmaşık bir biçimde bu işin içindeydi, iki ateş arasında kalmıştı. Geriye bir tek Geir Angell kalıyordu, onu rahatsız etmekten çekinmiyordum, her şeyi boş vermesini ve benim sorunlarımı dinlemesini isteyebilirdim, öte yandan onun bile bir sınırı vardı, bugün onunla toplam üç kez konuşmuştum, dört biraz fazla olurdu, değil mi?

Çocukları almaya gitmeme yarım saat vardı ve kımıldamadan yattığım yerden pencerenin altındaki masaya bakarken telefonun ışığı yandı. Ekrana baktım. Norveç numarasıydı. Bir cep telefonu. Gunnar'ın bana ulaşabilmesi için önce telefonu açmam gerekir, diye düşünme fırsatı buldum; daha sonra numara Yngve'nin adına dönüşünce ve telefon çalmaya başlayınca bir hafiflik dalgasına kapıldım.

"Alo?" dedim.

"Şu Gunnar işi çok kötü," dedi.

"Evet," dedim. "Ben de çok üzgünüm. En azından seni bu meseleye sürüklemiyor."

"Söz konusu kişi benim de annem, biliyorsun."

"Yani, evet."

"Gunnar'ın annemi böyle gördüğünden haberin var mıydı?"

"Hayır. Hiçbir fikrim yoktu."

"Benim de. Umalım da gazetelere gitmesin. Yayınevi ne diyor?"

"Ellerinden geldiğince suyuna gidecekler. Konuyla ilgilenmesi için birkaç avukatla görüştüler."

"Peki avukatlar ne diyor?"

"Bilmiyorum. Bakıyorlar."

Yngve'nin üzgün olduğunu duyabiliyordum. Niye burnumu sokmuştum, tüm bu eski pislik ve nefreti ne diye kurcalamıştım?

Telefonu şarja takıp mutfağa gittim, tezgâhın önünde durup ciğer ezmeli ve pancar turşulu iki sandviç yedim, karnımı doyurmazsam şu veya bu noktada huzursuzluğumu çocuklara yansıtmadan onları eve getirmem neredeyse imkânsız olurdu. Üzerine bir bardak su içtim ve çıkmadan önce bir sigara içebilir miyim diye düşündüm, yolda içmeye karar verdim, lavabonun altındaki çöp torbasını çıkarıp bağladım ve kapının önündeki paspasın üstüne koyup ayakkabılarımı giydim. Dolaptan anahtarlarımı aldım, torbayı kapıp asansörle bodruma indim. Depoların kapısı açıktı, bana doğru biri yaklaştı, karşı koridorda oturan komşuydu bu, altmışlı yaşlarında devasa bir adamdı, inip çıkarken arada sırada elbette rastlaşıyorduk, kısa ve huzursuz edici sessizlikleri havadan sudan konuşarak doldurmaya çalışıyor, bazen Norveç'in havasını sorarak konuşmayı uzatıyordu. Ona selam verdim, geceleyin bodruma hırsız girdiğini, depomuzu kontrol etmemin iyi olacağını söyledi. Orada değerli bir şey bulunmadığını, olanları çalarlarsa bize iyilik yapmış olacaklarını söyledim. Yorumumu beğenmedi, zira hırsızlık ciddi bir konuydu veya söylediklerimi anlamamıştı. Muhtemelen anlamadı, diye düşündüm ve ara kapıdan koridora geçtim.

Şimdi bomboş duran çöp kutusuna torbayı attım, yıkık dökük ve pis odadan geri dönüp koridora çıktım, basamakların yukarısındaki kapının camının kırılmış olduğunu gördüm. Sık sık olurdu bu. Malmö'deki ilk bisikletim, dışarı kilitleme aptallığını gösterdiğim için, üç gün içinde çalınmıştı. İkinci bisikletimi her zaman bodruma kilitliyordum, fakat bir defasında kilitlemeyi unuttum ve ertesi sabah elbette onun da yerinde kavak yelleri esiyordu. Hırsızlar hiç acele etmemişler, bisikleti çalmadan önce çocuk koltuğunu söküp güzelce yere bırakmışlardı. Bir başka komşu, yaşlı bir kadın, iki kat arasında asansörde kalmış, bir yandan kapıyı yumruklarken bir yandan titrek sesiyle yardım istemişti ve taşındığımızda bize buranın Şikago gibi olduğunu söylemişti. Bu ifadeyi seviyordum, çünkü Şikago ellilerde suç ve şiddetin başkentiydi, fakat bu imge, en azından yaşlı insan-

ların kafasında, uzun süre yaşamış, iki binli yıllara dek gelmişti. Şikago gibiydi burası, bodrumdan bisiklet çalıyor, depoların kapısını kırıyorlardı, ne olacaktı sonumuz?

Dışarının ışığı keskindi, güneş gözlüğümü taktım. Hava sıcak ama rüzgârlıydı, sokağı usulca geçen bir hava akımı önümdeki ağaçların yapraklarını hışırdattı. Trafik ışıklarında arabalar arka arkaya dizildi. Yaya geçidine yönelenlerin saçları rüzgârda karışmıştı. Kaldırımdakiler yanımdan gölge gibi geçiyordu, onları gözüm görmüyor, yalnızca hareket olarak algılıyordum ve kendimi otomatik olarak onlara göre ayarlıyordum. Åhléns, Hemköp ve Maria Marushka mıdır nedir, annemin bize her gelişinde girdiği o mağazayı geçtim, Myrorna, 7-Eleven'ı da arkamda bırakıp Norra Skolgatan'ın köşesinde Hojen bisiklet dükkânına ulaştım. Sokak rüzgâr almıyordu ve asfalttan sıcak yükseliyordu. Arabalar, Möllevangen'den kent merkezine akan bisiklet sürüsünün arasında usulca, neredeyse belli belirsiz ilerliyordu. Küçük göçmen dükkânının sahibi basamakta durmuş etrafa bakınıyordu. Kreşin kapısı önünde durup şifreyi girdim. Çocuklar arka bahçede oynuyordu. Bahçenin ortasına yerleştirilmiş fıskiyenin çevresini kimisi çıplak çocuklar sarmıştı. Gülüşüp bağrışıyorlardı. Biraz ileride römorklu bir bisiklet vardı. Buraya bizden önce gelmeye başlamış çiftlerden birine aitti bu. Çoğu aile ayrılmıştı, biz şimdiden gedikli anne babalar arasına girmiştik. Sorun şu ki ikinci romanımda bu çifte de yer vermiştim.

Fakat şimdilik güvendeydim. Arka bahçede beni görenlerin hiçbiri yaptıklarımı bilmiyordu. İkinci kitabın çıkmasına daha iki ay vardı ve gidişata bakılırsa İsveççeye çevrilmeyeceğine kesin gözüyle bakabilirdim.

"Baba!" diye bağırdı John, asfaltta koşarak gelirken.

Onu kucaklayıp havaya kaldırdım.

Vanja, Katinka ile birlikte salıncakta oturuyordu ve beni görünce var güçleriyle bağırmaya başladılar. Heidi kum havuzunun yanındaki küçük kulübedeydi, açık pencereden yüzü görünüyordu. Beni gördü ve koşup yanıma geldi. Onu da kucağıma aldım. Ardından günün nasıl geçtiğini sormak üzere çalışanların yanına gittim. Her şeyin yolunda gittiğini, çocukların hepsinin mutlu ve neşeli olduğunu söylediler.

Nihayet yarın saat sonra hem onları bir araya toplamayı hem de eve gitmeye ikna etmeyi başarmıştım. John pusetteydi ve iki yanda yürüyen Vanja ile Heidi'nin elleri tutacaktaydı. Vanja yol boyunca

konuştu, Heidi, kız kardeşininkilerle ilgisiz bir şeyler söylüyordu arada sırada, John ise kımıldamadan oturmuş, önüne çıkanlara bakıyordu. Dünküyle aşağı yukarı aynı yerde Heidi daha fazla yürümek istemedi, yeniden yola çıkmamız on dakika aldı. Hemköp'ün önünde sıra Vanja'ya gelmişti, eve gitmeden önce markete girmeyi hiç istemiyordu canı. Onları eve bırakıp markete öyle gidemez miydim? Anneleri evde olmadığı sürece bunu yapamayacağımı açıklamaya çalıştım, fakat dinlemek istemiyordu. Beş dakika sonra, onlara birer çörek alacağımı söyleyince, otomatik kapılardan geçip serin ve kalabalık markete girdik. John yürümek istediğini söyledi, elimden geldiğince ona engel olmaya çalıştım, en hafifinden söyleyecek olursam ablaları kadar disiplinli değildi, canının istediği bir şeyin önünde duruyor ve sepete konana dek yerinden kımıldamıyordu veya kaçmaya başlıyordu; fakat sonunda teslim oldum ve onu pusetten çıkardım. Süt dolabının önünde gözden kayboldu. Vanja ile Heidi'ye yerlerinden kımıldamamalarını söyledim ve iki yana da bakarak reyonların arasında yürümeye başladım. Onu köpek mamalarının orada buldum, yere sırtüstü yatmış tavanı izliyordu. Beni görünce kıkırdadı. Tişörtünün yakasını kavrayıp onu kaldırdım ve bir çuval gibi omzuma atıp pusete geri götürdüm, yol boyunca güldü, fakat pusete konulacağını anlayınca huysuzlanmaya başladı. Bir paket yoğurt aldım, bu onu biraz yatıştırdı, ardından tüm rafları geçip kasalara ulaştık, parayı ödeyip öteberiyi torbalara doldurdum ve yeniden güneşe çıktık. Vanja ile Heidi çöreklerini yiyordu. Karşıya geçip alışveriş merkezine girdik, bir şey almayacaktık, burası kestirmeydi. Arkadaki çıkış kapısı oyun parkına yakındı. Biraz hızlı gitmek için Heidi'yi kucağıma aldım, bir elimle onu tutuyordum, öbürüyle poşetleri taşıyıp puseti itiyordum. Ardından onu yere bırakıp Vanja'yı aldım, aksi düşünülemezdi, her şeyin eşit olması gerekiyordu. Çocuk kaynayan parka gelince ben banka oturup sigara içtim, çocuklar oyuncakların arasına daldı. Yalnızca birkaç dakika sonra John bana doğru sendeleyerek geldi, banka tırmandı ve eve gitmek istediğini söyledi. Saçını okşadım ve birazdan gideceğimizi söyledim. Hayır, şimdi, dedi. Olmaz, birazdan, dedim. O sırada telefon çaldı. Arayan kişiden yana kaygım yoktu, cep telefonu numaram yalnızca güvendiğim kişilerde vardı. Ekranda gizli numara yazıyordu.

"Alo?" dedim.

"Alo?" dedi Geir. "Dışarıda mısın?"

"Evet. Parkta."

"Nasılsın?"

"Henüz balkondan atlamadım. Sıkıntımı çocuklardan çıkarıyorum."

"İntihar sana göre değil," dedi. "Senin yöntemin kafanı kuma gömmek."

"Haklısın," dedim. "Ama deve kuşunun en çarpıcı yanı bu değil. Onlarla ilgili bir belgesel izlemiştim. Büyükler ve inanılmaz güçlüler, pençeleri ölümcül, çiftçiler onlara yaklaşabilmek için ne yapıyorlar biliyor musun?"

"Kuşların kafalarına çuval mı geçiriyorlar?"

"Evet, ama o sonra. Çuval geçirildiğinde hiç kımıldamıyor hayvanlar. Ondan önce, çuvalı geçirebilmek için ne yapıyorlar biliyor musun?"

"Bilmiyorum."

"Kafalarının üzerinde bir sopa tutuyorlar. Süpürge sapı veya ellerine ne geçerse artık. Deve kuşu kendisinden uzun bir şey görünce saldırmıyor. Beyinleri aşırı küçük. Ha ha ha!"

"Ha ha ha!"

"Üç yaşam kuralı var: Benden uzun bir süpürge sapı görürsem sakin dururum. Tehdit altında kafamı kuma gömerim. Biri kafama çuval geçirirse dünyanın benimle birlikte yok olduğunu düşünürüm."

"Kendi yaşam kurallarından söz ediyorsun."

"Evet, ne diye bu konuyu açtım sanıyorsun? Ama çok çarpıcı, öyle değil mi? Çok eski bir hayvan türü. Ama daha büyük bir beyne ihtiyacı yok, şimdiye dek kendisini gayet iyi idare etmiş."

"Hayranlıklarını kendine sakla."

"Timsahlarla köpek balıkları için de aynısı geçerli. Türleri akıl almaz ölçüde eski. Tamamen mekanik hareket ediyorlar, ne bir gelişim ne de bir seçim unsuruna sahipler, hiçbir şey değerlendiremiyorlar: Oldukları yerde suya bir şey düşerse, ağızlarını açıp yemeye çalışıyorlar, plastik çöpmüş veya mayınmış aldırmadan yutmaya kalkışıyorlar. Hem bunu hem de her şeyin bir zamanlar çok ilkel ve yalın olduğu, biyo-mekanik bir dünyada yaşadığı ve oradan birkaç hayvanın aramızda yaşamayı sürdürdüğü düşüncesini çok seviyorum."

"İlkel, yalın, biyo-mekanik laflarını duyunca her nedense aklıma ilk gelenler timsahlarla deve kuşları değil."

"Sen Freudcuların sonuncususun."

"Herkes Freudcu. Ama farkında değil. Eros ile Thanatos'tan ötesi yok. Sana gelince, deve kuşu taktiğin artık pek işine yaramayacak. Kitabın çıkınca herkes seni görecek. Kumsuz kalmış bir deve kuşuna döneceksin."

"Dur biraz. Sanırım ilham geliyor. Bir şiir yakaladım... Ne yerim var ne yurdum, kumsuz kalmış bir deve kuşuyum, öyle aptalım ki lafımı unuttum."

"Kendine geliyorsun! Aferin, Karl Ove. Bir noktada her şeye gülüp geçmek gerekir. Aksi mümkün değil. Hayat bir komedi. Düşünsen her şeyin aptalca olduğunu görürsün."

"Bu duyduğun ben değilim. Benim aracılığımla biri konuşuyor. Ben yalnızca bir aracım. Gerçekte çok bitkin ve sıkkınım."

"Bu yüzden Cervantes'i Shakespeare'e yeğliyorum. Komedi trajediden daha gerçek. Her şeye gülüp geçmelisin."

"Böyle diyorsun, çünkü Hisøyalısın. Siz hayatı ciddiye almıyorsunuz. Nihilist ve kiniksiniz. Ben Tromøyalıyım. Hayat ciddiyetinin ve trajedinin başkentinden geliyorum."

"Atina değil miydi o?"

"Yanlış biliyorsun. Arendal ile Atina'yı çok kişi karıştırır. Aristoteles Frolandlıdır, Platon'un Evje'den geldiği söylenir. Kinikler Hisøya'da ortaya çıkmıştır. Aristofanes Kolbjørnsvik'te yaşamıştır. Sofokles de Kongshavn dolaylarında."

"Peki, peki, peki. Yeter. Yanıma yorgan, nevresim falan alayım mı diye sormak için aramıştım aslında."

"Gerek yok. Burada her şey var."

"Tamam. Görüşürüz."

"Geldiğinde konuşuruz."

"Korkarım başka bir yolu yok."

Evde Vanja, Heidi ve John birer odaya girip kayboldu, ben alışveriş torbalarını masaya koyup aldıklarımı yerleştirdim, iki paket balık köftesi açtım ve onları kızartırken patates ile lahana haşlayıp birkaç havuç rendeledim. Mutfağı daha dün temizlemiştim ama yine darmadağın olmuştu, yemek hazır olurken biraz daha toplamaya çalıştım, fakat bulaşık makinesini boşaltmaktan öteye varamadım çünkü kaka yapan John'un bezini değiştirmek gerekiyordu ve normalde birkaç dakikada hallolan bu iş, ıslak mendilimiz kalmadığı ve John'u küvette yıkamam gerektiği için bir hayli uzadı. Küvete koyar koymaz korkunç

bir ağlama tutturup dışarı tırmanmaya çalıştı, onun ulumasına aldırmadan bir elimle kolunu yakaladım ve ötekiyle yıkamaya giriştim.

"İşte bitti," dedim, suyu kapatıp. "O kadar da kötü değilmiş değil mi?"

Ağlamayı sürdürdü. Onu kucaklayıp yere koydum, büyük bir havluyla kuruladım. Bezlemeyip şortunu giydirmesem bir şey olmaz diye düşündüm, biz yemek yiyene dek çıplak dolaşacaktı. Çocuk odasında Vanja bağırdı ve Heidi ağlamaya başladı. John'u bırakıp onların yanına gittim. Beni gören Heidi'nin ağlaması şiddetlendi.

"Ne oldu?" diye sordum.

"Heidi bana vurdu," dedi Vanja.

"Vanja benimle dalga geçti," dedi Heidi.

Vanja ona sataşmıştı, arada sırada yapardı bunu ve kendisinden bir buçuk yaş büyük ablası kadar kıvrak dilli ve zeki olmayan Heidi çaresiz kalıp ona vurmuştu.

"Heidi'yle dalga geçmemelisin Vanja," dedim.

"Dalga geçmedim," dedi Vanja. "Ayrıca bana *vurdu*."

"Evet, kötü yapmış. Vurmak yok, Heidi."

Onlara baktım.

"Tamam. Barıştınız mı?"

İkisi de başlarını sağa sola salladı.

"O zaman yan yana kalamazsınız. Heidi sen benimle mutfağa gel."

"Gelmem," dedi.

Çıplak ve yalın ayak John koridordan yanımıza geldi.

"Sen gelir misin Vanja?"

"Burada kalmak istiyorum."

"İkiniz birden burada kalabilir misiniz?" diye sordum. "Kavga etmeden?"

Vanja başını aşağı yukarı, Heidi iki yana salladı.

"Peki," dedim. "İkiniz de burada kalın. Ama ne kadar kavga ederseniz edin, ağlarsanız ağlayın sizi avutmaya gelmeyeceğim. Yemek hazırlamam gerekiyor."

Mutfağa gittim, John sandalyesine tırmanmaya çalışıyordu. Çocukların yemeğe çıplak oturup yemesine dayanamıyordum. Banyoya gidip bir bez aldım ve küçüklüklerinde hem Vanja'nın hem de Heidi'nin giymiş olduğu eski gri şortu buldum, üzerinde mavi bir yunus resmi olan yeşil bir tişört aldım ve John'u eskimiş mama sandalyesine yerleştirmeden önce giydirdim. Balık köftelerinin bir tarafı neredeyse kapkara olmuştu, onları çevirip ocağı kıstım,

şiş mi diyorlar adına ne diyorlar, her neyse adı işte o sivri şeyi en büyük patatese sapladım, ortası hâlâ sertti, tabakları masaya koydum, sürahiye su doldurdum, bardakları ve çatal bıçakları yerleştirdim, karşı taraftaki dolaptan servis tepsisini çıkardım, Vanja'nın küçük plastik köpeklerinden birini John'a uzattım, küçümseyerek yere attı, aç olduğunu ama balık köftesi istemediğini söyledi.

Bulaşık makinesinde kalan son kap kacağı çıkarıp dolaplara ve çekmecelere yerleştirdim. Heidi içeride yine ağlıyordu. Çok geçmeden mutfağa geldi, önce bana sarıldı, ardından bir adım geriledi ve Vanja'nın neler yaptığını hıçkırıklar eşliğinde anlatmaya koyuldu. Tam olarak anlamadım, yemeğin hazır olduğunu ve masaya oturabileceğini söyledim. Patateslerin tam olarak pişmesi için biraz daha zaman gerekiyordu, fakat küçük patatesler pişmiş olabilirdi ve çocukları hemen doyurmam gerekiyordu.

Tencerenin suyunu döktüm, patatesleri bir kaşıkla birer birer alıp tepsiye yerleştirdim, balık köftelerini de aynı tepsiye aktardım, parçalara böldüğüm lahanaları kenara dizdim ve rendelenmiş havuçları küçük bir cam kaseye koydum.

"Vanja!" diye bağırdım. "Yemek hazır!"

Çocukların tabaklarına ikişer balık köftesi koydum, her biri için bir patates soydum ve Vanja'nın yanına gittim, yerde duvara yaslanmış oturuyordu ve önünde diz çöktüğümde bana bakmadı.

"Yemek hazır süper kız," dedim. "Gel de ye."

"Yalnızca Heidi'yi dinliyorsun," dedi.

"Bu doğru değil. Dürüst olmam gerekirse Heidi'nin ne dediğini bile anlamadım. Gel hadi. Karnını doyurman gerek. Bu yüzden kavga ediyorsunuz."

"Niye?"

"Yemek yemediğiniz için."

"Ama aç değilim."

"Peki. Ne zaman istersen o zaman gel."

Yeniden mutfak masasına oturdum, çocukların balık köftelerini parçaladım, el sürmeyecek olsalar da küçük bir parça lahana ve biraz havuç koydum. Kendi tabağıma tepeleme sebze ve beş balık köftesi aldım, hepsini yiyip bitirmek birkaç dakika sürdü. Saat altıya on vardı. Ayağa kalkıp bulaşık makinesini doldurmaya giriştim. Heidi sandalyesinden aşağı kaydı.

"Bolibompa başlıyor şimdi," dedim. "Açayım mı size?"

Başını öne salladı. John da izlemek istediğini söyledi arkamdan bağırarak. Onu yere indirdim, uzaktan kumandayla televizyonu açtım, Vanja'nın yanına gittim ve Bolibompa'nın başladığını söyledim, bulaşık makinesini doldurmaya devam ettim, Vanja geldi ve hoşlanmadığımı bile bile bir balık köftesini eline aldı, hiçbir şey demedim, içindeki küçük hazneye deterjan doldurup kapağı kapattığım makineyi çalıştırdım. Tavayla tencereyi lavaboda çabucak yıkayıp kurulayarak yerine yerleştirdim. Çocuklar acıkınca daha çok yerler umuduyla yemeği masada bıraktım ve e-postalara bakmak için yatak odasına gittim. Gunnar'ın iki e-postasına bakmamaya özen göstererek yeni gelenlere göz attım, özel bir öneme sahip değildi hiçbiri. Bu işi aradan çıkardıktan sonra Linda'yı aradım ve çocuklarla konuşmayı istiyor mu diye sordum, onu veya çocukları düşündüğümden değil de bir şey olsun diye yapmıştım bunu. John oturup onunla selamlaştı ve Linda'nın öteki uçta söylediklerine bir süre kafasını sallayıp telefonu bana uzattı. Heidi ekranda gördüklerini anlattı ama televizyon izlediğini söylemediği için kendisi çiçek dünyasındaymış gibi konuşuyordu, Vanja ise önceki gün yaptığı gibi telefonu aldı ve yalnız kalmak için dışarı çıktı.

"Evet," dedim Linda'ya, Vanja beş dakika sonra gelip telefonu bana uzatınca. "Orada keyfin yerinde mi?"

"Evet. Sizi bırakıp buraya gelmek biraz tuhaf sadece."

"Öyledir," dedim. "Ama amaç bu değil miydi?"

"Bugün yüzmeye gittik en azından. Bütün gün dinlendik. Birazdan yine mangal yapacağız."

"Öyleyse yanınızda bir itfaiyeci olması size güven veriyordur," dedim ve balkon kapısını açıp dışarı çıktım. Ahşap döşemeler sıcaktı ve kollarımı dayadığım korkuluğun metali yakıcıydı.

"İtfaiyeci değil arama kurtarma şefi," dedi.

"Daha iyi."

"Tanışmalısınız. Kuzeyli. Her şey karşısında serinkanlı ve sakin. Evet, tıpkı oradaki akrabalarım gibi. Bütün kuzeyliler gibi."

"Şimdi ne yapıyorsun?" diye sordum.

"Yatmış kitap okuyorum. Güneş beni biraz yordu sanırım."

"Ben evden çıktım bile diyemem."

"Ne yaptın peki? Çalıştın mı?"

"Hayır, hiçbir şey yapmadım doğrusu. Yalnızca telefonla konuştum."

John arkamdaki kapıda belirdi. Gelmesine izin verecek miyim diye bana baktı, ben bir şey demeyince yirmi metre uzaklıktaki öteki uca koştu.

"E-postalarla mı ilgili?" diye sordu Linda.

"Evet, e-postalarla ilgili."

"Bu konuya böyle çok enerji harcaman yazık."

"Başka seçeneğim varmış gibi görünmüyor."

"Anlıyorum. Ama yine de yazık."

"Yapacak bir şey yok. Baksana, akşam konuşalım mı? Birazdan çocukları yatıracağım. Belki biraz da temizlik yaparım."

"Olur. Arar mısın?"

"Elbette. Hoşça kal."

"Görüşürüz."

Karşı tarafta John sandalyeye tırmanmak üzereydi. Koşar adım yanına gittim. Sandalyenin boyu, korkuluğu aşıp aşağıya düşmesine neden olacak kadar yüksekti. Taşındığımızdan beri en büyük korkumuz buydu.

Onu belinden yakalayıp yere indirirken aşağıdaki kalabalığı iyice görebilmek için öne doğru eğildi.

"İstersen koşabilirsin," dedim. "Ben de seni kovalarım."

"Tamam," dedi ve yalpalayarak koştu. Ben de arkasından gittim, arkasını dönüp benim ne kadar yakın olduğumu görünce kıkırdıyordu, biraz koşmasına izin verdikten sonra onu yakalayıp kaldırdım.

"Bir daha," dedi.

"Olmaz, şimdi içeri girmemiz gerek. Birazdan yatacaksınız."

"Hayır!" dedi.

"Hayır!" dedim ve onu kandırdım, eski evet-hayır rutinimize gelmiştik, ben birdenbire lafımı değiştirdim ve kafası karışan John olan biteni fark edip lafını değiştirmeden önce birkaç kez benimle aynı şeyi söyledi ve balkonu unutup gitti.

Çocukların pijamalarını getirdim, televizyon izlerken üzerilerini değiştirdiler, ben televizyonu kapatınca itiraz ettiler, bir sonraki programı izlemek istiyorlardı, izin alamayınca birdenbire acıktıklarını fark ettiler. Balık köftesinin ise adını bile duymak istemiyorlardı.

"Hayır," dedim ve sabrımın tükenmek üzere olduğunu sezdim. Onlara birer sandviç verirsem ben kitap okurken sakince oturup yerlerdi. Vermezsem kıvranıp kafa ütülerler ve muhtemelen durumu içinden çıkılmaz hâle getirirlerdi, o zaman ya güç kullanırdım ki

gece yarısına kadar ağlama ve somurtma anlamına gelirdi bu, ya da teslim olurdum ve itibar kaybederdim.

En akıllıca yöntemin hangisi olduğunu bilmem onu uygulayacağım anlamına gelmiyordu. Sabrım tükenince direnme arzum kabardı.

"Ya balık köftesi ya da hiçbir şey," dedim.

"Ama açız," dedi Vanja.

"Balık köftesi yiyin o zaman."

"İstemiyoruz."

Omuz silktim.

"O zaman aç yatarsınız."

"Ama baba," dedi Vanja.

"Artık bu konuyu kapatıyoruz," dedim. "Hadi odanıza, size kitap okuyacağım."

John için *Utâgâ, Yürüyüş* ve Vanja ile Heidi için *Üç Küçük Domuz* kitaplarını seçtim.

Vanja pencerenin altında duvara yaslanıp kollarını göğsünde birleştirdi.

"Dinlemek istemiyorum," dedi.

"Ben de istemiyorum," dedi Heidi.

"O zaman John'a okurum," deyip onu kucağıma aldım. *Yürüyüş* kitabını Vanja on aylıkken okumaya başlamıştım, o da ben de ezbere biliyorduk. John'un her şeyin adını bildiğini göstermek isteyebileceğini düşünmek yerine çabucak okuyup bitirdim. Bitince de onu beşiğine götürüp jaluzileri çektim.

"İyi geceler," deyip çıktım, oturma odasından balkona geçtim, oturup bir sigara yaktım. Yalnızca birkaç saniye sonra Vanja yanıma geldi.

"Karnım aç," dedi. "Ve de kitap okumadın."

"Git yat," dedim ve güneşte kızaran çatılarla duvarlara baktım.

"Uaaaaaağ!" diye ağladı.

"Ne istiyorsun benden? Saat geç, şimdi yatma zamanı."

"Kötüsün!" diye bağırdı.

"Olabilir," dedim. "Ama aynı zamanda senin babanım. Babanın kötü olduğunu söylüyorsan bana değil sana yazık."

Omuzlarını sarsmaya özen göstererek içeri girdi. Yarım fincan kahve doldurdum, ılımış olduğu için birkaç yudumda bitirdim. Eve girdiğimde sanki bir hayvanat bahçesine gelmiştim. Hem Vanja hem Heidi bağırıp çağırıyordu.

"Sorun ne?" dedim, kapı aralığından onlara bakarak.

"Kötüsün!" diye bağırdı Vanja.

"Açım," dedi Heidi.

İkisinin de yanaklarından yaşlar akıyordu.

"Annemi istiyorum," dedi John, onların arkasından.

"Annen şimdi başka bir yerde," yedim. "Karnınız açsa akşam yemeğinden kalan balık köftelerini yiyebilirsiniz. İstemiyorsanız yatıp uyuyabilirsiniz."

Kapıyı kapadım ve dışarıda kımıldamadan durdum. Bir an sonra kapı açıldı. Vanja'ydı gelen.

"Şimdi hemen gidip yatıyorsun, duyuyor musun?" dedim. "Bu kadar saçmalık yeter."

Onu kollarından tutup yatağa ittim. Ardından Heidi'yi belinden yakalayıp yatağına kaldırdım, yeniden kapıyı kapatıp oturma odasına geçtim ve televizyonu açtım, haberlerin ortasına denk geldim, Yunanistan olduğunu sandığım bir yerden korkunç yangın görüntüleri vardı. Duvara vurmaya başladılar. Ayağa kalkıp çocuk odasının kapısını açtım. Vanja tekmeliyordu duvarı. Heidi üst yatakta yatmış ağlıyordu.

"Dinleyin," dedim. "Artık gürültü istemiyorum. Birer elma yiyebilirsiniz. Olur mu?"

"Evet," dedi Vanja ve tekmelemeyi bıraktı.

Mutfağa gidip üç elma aldım, iki biberonla bir bardağa su doldurdum ve bunları çocuklara götürdüm.

"Kitap okuyalım mı?" diye sordum.

Başlarını öne salladılar. John'u kaldırdım, Heidi kendi başına aşağı indi ve hiçbir şey olmamış gibi üçü birden çevremi sardı, her biri masaldaki bir domuz olmak istiyordu. Sırtlarını kaşıyarak onlara birer birer aynı şarkıyı söyledim ve onca ağlamanın ardından gevşeyip sakinleşerek uyumaya hazır hâle geldiler.

"Kapı açık kalabilir mi?" diye sordu Vanja.

"Elbette," dedim ve kahve demlemek için mutfağa gittim. Hazır olunca bir fincan alıp balkona çıktım ve anneme telefon ettim.

"Alo, ben Sissel,"

Sesi yorgun geliyordu.

"Selam, benim, Karl Ove," dedim. "Uyuyor muydun yoksa? Sesin yorgun geliyor."

"Öyle mi? Yok, uyumuyordum. Ama dün gece uyumadım. Biraz yorgun olabilirim, evet."

"Gunnar'ın mektupları mı kaçırdı uykunu?"

"Evet. Ona ne yazacağımı düşündüm yattığım yerde."

"Yazmaktan vazgeçmemiş miydin?"

"Geçtim ama yine de düşündüm. Tahmin edebileceğin üzere, çok kızdım."

"Bugün gönderdiğim maili okudun mu peki?"

"Evet."

"Ne düşünüyorsun?"

"Sonuçların senin için ağır olacağını düşünüyorum. Şayet gazetelere veya mahkemeye giderse. Epey sert olacak. Bir yığın olumsuz ilgi çekeceksin üzerine. Devasa bir baskı altına gireceksin. İnsan ezilebilir bunun altında."

"Benim için endişeleniyor musun?"

"Evet."

"Endişe etmemelisin. Her zaman başımın çaresine bakarım."

"Peki ya ailen?"

"Romanı yayınlatmayayım mı diyorsun?"

"Buna sen karar verirsin. Değip değmeyeceğini iyi değerlendirmelisin diyorum sadece."

"Gunnar'ın istediği de bu."

İç çekti.

"Evet," dedi. "Gerçekten öyle. Bugün birkaç iş arkadaşımla bu meseleyi konuştuk. Birkaçı amcanın verdiği tepkiyi değil senin kitabını aşırı buldu. Halk da böyle bakacak. Gunnar yasalara uyan, düzgün, kendi hâlinde bir adam gibi görünecek, öte yandan sen âdeta bir suçlu yerine konma riskini göze alacaksın. Birincisi bu. İkincisi, seni bir tür elit grubun temsilcisi, Gunnar'ı halk adamı olarak görecek olmaları. Evet, VG'nin bu konuda ne yazacağını gözünün önüne getirebilirsin."

"Ne olmuş? İnsanların görüşlerinin beni yönlendirmesine izin mi vereceğim?"

"Sonuçların ağır olabileceğini düşünüyorum. Kendi felaketini hazırlamamalısın, Karl Ove."

"Birileri gazetede hakkımda olumsuz şeyler yazdı diye yıkılacak değilim, anne."

"Yok, bunu ben de sanmıyorum. Güçlü olduğunu biliyorum. Ama Mykle'yi ezdiler mesela. İyi bir karşılaştırma bence. Üzerine binen baskı onu çökertti."

"Romanı geri çekmemi istediğine inanamıyorum."

"Öyle yapmıyorum. Yalnızca iyi düşünmeni istiyorum."

"Öyle çok düşünüyorum ki kafam patlayacak gibi. Aslına bakarsan düşünmekten başka bir şey yapmıyorum. Ama romanı geri çekmek bir alternatif değil. Bunu asla yapmam. İlk küçük direnç karşısında teslim olamam."

"Bu küçük bir direnç değil. En azından küçümsemekten kaçınmalısın."

"Hayır, hayır, küçümsemiyorum. Düşüncelerini anlıyorum ve dile getirmene seviniyorum."

Balkondan içeri döndüm, telefonu şarja taktım, çocukların kapısını açtım, üçü de düzenli soluklar alarak uyuyordu. Oturma odasına girdim, her yer giysi, havlu ve oyuncak doluydu; halı toplanmış, öbek oluşturmuştu, koltuklar televizyonun dibindeydi ve koltuk kaplamaları lekelerle kaplı olduğu için örtü yerine kullandığımız beyaz, yün battaniyeler yere düşmüştü. Eğer böyle bir şey mümkünse, yastıkları kendisinden de kirli olan kanepeyi örtmesi gereken battaniyenin başına da aynısı gelmişti. Oturma odasını boş verip banyoya gittim ve kirli çamaşırları Ikea torbalarına doldurdum; yarın çamaşır yıkamayı unutmamalıydım, yakında giyecek giysileri kalmayacaktı. Torbaları kirli sepetlerinin üzerine koyup e-postalara bakmak üzere yatak odasına gittim. Ne Tonje'den ne de Jan Vidar'dan ses çıkmıştı. Bilgisayarı kapadım ve koridora çıktım, oradan geçerken telefonu aldım, bulaşık makinesinin kapısını açtım; içinden buharlar yükseldi. Çalışma odasına gittim, masada Hanne'nin telefon numarası yazılı bir not vardı, onu yanıma alıp balkona çıktım. Numaranın sahibinin adı Hanne'ydi, fakat bu ad çok yaygın olduğundan numara gerçekten aradığım Hanne'nin numarası mıydı tam emin değildim.

Telefonu sehpaya koyup oturdum, kahve doldurdum, bir sigara yaktım ve çatılara baktım huzursuzluk içinde.

Işık ve sıcakta gün boyu bir ağırlık, haziran ve temmuz günlerinin hafifliğine belli belirsiz yapışan bir bezginlik vardı, zira yaz sonu yaklaşıyor, dünya gölgelere çekiliyor, karanlık giderek büyüyordu. Ben de bunu özlüyordum. Karanlık olsun istiyordum. Hem başkaları hem kendim için kaybolup gitmek istiyordum. Duygularım soğuğa yakalanan ağacın öz suyu gibi çekilsin, peşinden de düşüncelerim sayısız sürgünden çıkan yapraklar gibi dökülsün istiyordum.

Hanne ile neredeyse yirmi yıldır konuşmamıştık. Arada sırada onu düşündüğüm olmuş ama bu düşünmelerin arası zamanla

giderek açılmıştı, derken romanı yazmaya başlamıştım ve çalışmaya oturduğumda Hanne birdenbire düşüncelerimin büyük bölümünü işgal eder olmuştu. Kapıyı açıp odadan çıktığımda ve bir ihtimal Linda'yla karşılaştığımda düşünceler silinip giderdi, çünkü onlar yitik bir zamana ilişkindi, öte yandan çevremdeki zaman canlıydı, her şeyin içine işlemişti ve somutluğu, yakınlığı ile geçmişi özüne, yani hayaletsi ve bulanık hâline döndürürdü. Yine de vicdan azabına kapılırdım. Bunu hafifletmek için yazdıklarımı arada sırada Linda'ya anlatırdım, önemsizleştirmeye çalışırdım, onaylar görünürdü, ancak bir sabah, benim yazdıklarımdan söz etmiş olduğu bir arkadaşının "Eski sevgililerini mi yazıyor? Buna ses çıkarmıyor musun?" dediğini söylemişti.

Şimdi bir adım daha atmalıydım. Romanı Hanne'ye okutup onaylatmadan yayınlatmam imkânsızdı.

Numarayı çevirdim.

Yanıt yoktu.

Daha önce aradığımda da kimse açmamıştı, fakat telefonu kapatacağım sırada bir ses yanıt verdi.

"Alo, ben Hanne."

"Merhaba, ben Karl Ove ben," dedim. "Liseyi birlikte okuduğumuz Hanne ile mi görüşüyorum?"

Hiç sesini çıkarmadı.

Ardından yirmi yıldır işitmediğim harikulade ve dalgalı kahkahasını attı.

"Karl Ove!" dedi. "Derslerde bana notlar gönderen Karl Ove mi?"

"Evet," dedim. "Nasılsın?"

Yine aynı kahkahayı savurdu. Hep kolay güler, çabucak mutlu olurdu ve bu özelliğini yitirmemişti.

"Günün birinde arayacağını biliyordum," dedi. "Veya havaalanında falan karşılaşırız diye düşünmüştüm. Tuhaf değil mi? Karşılaşacağımızdan hiçbir zaman kuşku duymadım. Sen nasılsın? Malmö'de oturuyorsun anladığım kadarıyla. Seninle ilgili çıkan haberleri gazetelerden okuyorum elbette. İyi ki öğüdüme kulak asıp da öğretmen olmamışsın!"

"Evet," dedim. "Evliyim ve üç çocuğum var. Senin kaç çocuğun var? Çocuğun var, değil mi?"

Bir süre hayatlarımıza ilişkin bilgiler verdik birbirimize. Mandal bölgesinde oturuyordu, o zamanlar sevgilisi olan adamla birlikteydi, kreş müdürlüğü yapmıştı ve şimdi okulda çalışıyordu.

"Fakat eski günleri anmak için aramadım," dedim, biraz sonra. "Başka bir nedenim var."

"Tahmin ettim," dedi.

"Konu şu ki hayatımla ilgili bir roman yazıyorum," dedim. "Bazı kısımlar on altı yaşımla ilgili. Sen o sıralar benim için çok önemli olduğundan senden de söz ettim. Tüm adlar ve yerler doğru. Bunun zor olabileceğini anlıyorum elbette. Dolayısıyla roman çıkmadan önce okuman gerek diye düşündüm."

Sessiz kaldı.

"Uygun bulmazsan anlayışla karşılarım, sonuçta küçük bir istek değil, dilersen adını değiştirip seni tanınmaz hâle getirebilirim."

"Doğru mu bu? Benden mi söz ettin?"

"Evet."

"Vay canına."

Yine sustu.

"Ama roman senden çok benim hakkımda," dedim. "Doğruyu söylemek gerekirse sana âşıktım. Bunu yazdım. Adının buna karışmasını istemiyorsan değiştirebilirim. Sorun olmaz. Şaşırdın mı?"

"Evet."

Güldü.

"O zamanları hatırlıyor musun ki?" diye sordu.

"Evet, biraz," dedim. "Her şeyi tüm ayrıntısıyla hatırlamıyor olabilirim, ama ruh durumlarını falan unutmadım. Hâlâ güçlüler kafamda."

"Ben çok iyi hatırlıyorum. Arada sırada düşünüyorum. Günün birinde buluşur, bunları konuşuruz diye düşündüm hep. O günleri anarız."

"Geç kalmış sayılmayız," dedim. "Şayet ben yazdıklarımla her şeyi berbat etmediysem."

"Hiç sanmam," deyip kahkaha attı.

"Roman taslağını sana göndersem olmaz mı? Okuyunca beni arar, onaylayıp onaylamadığını söylersin."

"Evet. Sevinirim. Ama biraz da gerginim!"

Sessizlik oldu.

"Sesini duymak güzel," dedi.

"Seni duymak da öyle," dedim. "Gülüşün hiç değişmemiş, biliyor musun?"

"Bilmiyordum," deyip güldü.

"Anlaştık mı? Taslağı gönderiyorum ve sonra konuşuyoruz..."

"Evet."
"Hoşça kal öyleyse."
"Hoşça kal."

Telefonu kapatıp bir sigara yaktım. Korktuğum kadar kötü geçmemişti. Ne var ki dengem bozulmuştu. Hiçbir şekilde kontrol edemediğim bir yere girmiştim. Hanne o zamanları çok iyi hatırladığını söylemişti. Ben hatırlamıyordum. Birkaç olayı çok iyi hatırlıyordum sadece. Ötekiler kafamda bulanıktı. Onlara yazdıklarım aracılığıyla biçim kazandırmıştım. Diyaloglar uydurmuştum, tamam, belki bunlar gerçeğe yakındı ama gerçek değildi. Hanne okuyunca ne düşünecekti? Başından geçmişti bunlar.

Sigarayı söndürüp içeri döndüm, çocukların odasında durdum. John dizlerini karnına çekmiş, yorgansız yatıyordu her zamanki gibi. Vanja sırtüstü yatıyordu ve bacaklarını iki yana açıp kollarını geri atmıştı, sanki karlar içinde bir melek gibi biçimlendirilmişti. Heidi başını koluna dayayıp yan dönmüştü. Yanağında ve burnunun altında bir koyuluk vardı. Işığı yaktım.

Yüzü kan içindeydi. Kanlar yüzünün alt kısmına akmıştı ve yastığı kıpkırmızı olmuştu. Bir uçurumun kenarında duruyormuşum gibi çarpmaya başladı kalbim. Banyoya koşturdum, bir bezi sıcak suyla ıslattım, geri dönüp yüzünü sildim. Gözlerini açıp bana baktı.

"Burnun kanamış," dedim, kısık sesle. "Tehlikeli değil. Kımıldama da yüzünü temizleyeyim."

Bunu hallettikten sonra kanlı yastığın yerine yatak odasından bir yastık getirdim. Heidi kafasını koyup gözlerini yumdu, birkaç kez sırtını okşadım ve ışığı söndürüp çıktım, önce banyoya gittim, bezi yıkayıp kaloriferin üzerine astım, ardından balkona geldim ve Linda'nın numarasını çevirdim. Uzun süre çaldırdım, nihayet açtığında sesi uykuluydu.

"Selam, benim, Karl Ove," dedim. "Uyuyor muydun?"

"Evet, dalmışım."

"Tüh, kötü oldu. Seni uyandırmak istemezdim."

"Önemli değil. Evde durum nasıl?"

"İyi. Üçü de uyuyor. Önemli bir şey olmadı. Kreşten sonra parka gittik, evde çocuk programları izleyip yattılar. Ortalık çok dağıldı, tek sorun bu. Ama yarın onu da aradan çıkarırım."

"Ne kadar beceriklisin," dedi.

"Becerikli denemez," diye karşı çıktım. "Senden ne haber?"

"İyilik," deyip esnedi.

"Yüzdünüz mü?"

"Evet. Çok güzeldi."

"Geir gelecek yarın," dedim.

"Yarın mı? Cuma değil miydi?"

"Njaal ile yalnızlarmış. Ha burada kalmış ha orada fark etmez diye düşündü herhâlde."

"Sen ve Geir dört çocukla baş başa. Kimin aklına gelirdi bu?"

"Evet, haklısın. Başımıza taş yağacak."

"Senin için iyi olur."

"Evet, kesin. Cuma günü, Christina da gelince karides yeriz diye düşünüyorum. Ne dersin?"

"İyi olur," dedi ve yine esnedi.

"Hadi telefonu kapat da uyu," dedim. "Seni rahatsız etmeyeyim daha fazla. Ben de uyurum herhâlde. John yine dört buçukta kalkmaya karar verirse başa çıkabileyim diye."

"Benim için onları öp. Özlüyorum sizi."

"Ben de seni özlüyorum. İyi geceler."

"İyi geceler."

İçeri döndüm, telefonu şarja taktım ve Heidi'yi kontrol ettim, burnu daha fazla kanamamıştı, e-postalara baktım, bir şey yoktu, biraz internette dolaştıktan sonra Hanne'ye taslağı gönderdim, mutfakta hazırladığım meyveli içeceği alıp balkona gittim, son bir sigara içtim, ardından dişlerimi fırçalayıp yattım.

Saat beşi birkaç dakika geçiyordu ki uyandım ve John'u elinde yastığıyla yatağın başucunda gördüm. Doğruldum. Onun da burnu kanıyordu. Neler oluyordu? İki burun deliğinin altında kuru birer kan çizgisi vardı, yanağına da biraz kan bulaşmıştı. Endişeyle banyoya gittim ve yeni bir bez ıslattım. Burun kanaması tehlikeli değildi, arada sırada olurdu, fakat aynı gecede iki çocuğun burnunun kanaması rastlantı olamazdı herhâlde? Nedeni aynı olmalıydı, değil mi? Kanıyor olmaları yeterince kötüydü, bir de başka bir şeyin belirtisi olmasaydı bu bari. Havanın kuruluğundandır, diye düşündüm, kurtulmaya çalışan John'un yüzüne bezi birkaç kez sürterken.

"İşte bu kadar," dedim. "Gidip kahvaltı edelim mi?"

"Evet," dedi ve büsbütün gevşek ve rahat yürüyüşüyle içeri gitti. Dünkü giysilerimi üzerime geçirip peşinden gittim. Altındaki bezi

ağırlaşmıştı, çıkardım, yeni bir tane getirdim, durduğu yerde bezlenmeyi beklerken pit stop yapan bir arabayı andırdığını düşündüm. Sonra onu sandalyesine yerleştirdim, dolaptan müsli çıkardım, yaban mersinli kefire uzandım ama bittiğini fark ettim.

"Yaban mersinli kefir kalmamış," dedim. "Sütle yiyebilir misin?"

"Hayır."

"Ne yapacağız peki?"

"Bilmiyorum."

Koridorda bir kapı açıldı, Heidi'ydi bu, gelip yerine oturdu.

"Günaydın Heidi," dedim.

Yanıt vermedi, fakat başını eğerek gizlemeye çalıştığı minik gülümsemeden anladığım kadarıyla neşesi yerindeydi. Kahvaltı ettik, güneş mutfağa doldu, Vanja'yı uyandırdım, çocukların dişlerini fırçalayıp saçlarını taradım, üstlerini giydirdim, mutfaktan çöp torbasını aldım ve dördümüz birden asansörle aşağı indik.

Eve dönünce bodrumdaki makinelerden birine çamaşır attım ve yola çıktılar mı diye sormak için Geir Angell'i aradım, çıkmışlardı, saat bir sularında burada olacaklarını düşünüyordu.

E-postaları kontrol ettim. Gunnar'dan yeni bir e-posta gelmişti. Yayınevine yazılmış, bir kopya da bana yollanmıştı. Başlığı "Müşteri yazar ve yayıncı" idi. Kitaptan çıkarılmasını istediği olayların ve tasvirlerin yalanlardan, yarın gerçeklerden, dehşetli çarpıtmalardan ve varsayımlardan oluştuğunu kanıtlamış bulunduğu iddiasıyla başlıyordu, ayrıca bunların doğası gereği, ceza yasasının iftirayı ele alan 23. maddesi kapsamında şüphesiz değerlendirilebileceğini ekliyordu. Tanıklarının hazır olduğunu yazıyordu. Karısı bir günlük tutmuştu ve bu mahkemeye delil olarak sunulabilirdi. Çocukları tanıklık yapacaktı. Bunların yanı sıra, romana konu olan zamanlarda annesi ile profesyonel bağlamda ilişki içinde olan bir dizi insan vardı. Hasta bakıcılar vardı, temizlikçiler vardı ve komşularla arkadaşlar vardı. Kitapta yazdıklarımın yalan olduğuna hepsi tanıklık edebilirdi. Bir örnek veriyordu. Babamın ölümünden önce annesinin evinde iki yıl oturduğunu yazmış, koşullarının ne kadar kötü olduğuna ilişkin ayrıntılı bir tasvir yapmıştım. Bu düpedüz bir yalandı. Babam Kristiansand'da oturmamıştı. O süre boyunca Moss'ta oturuyordu. Gunnar'a kalırsa babamın Moss'taki yaşamı tümüyle normaldi. Kendi evi vardı, arabası vardı, lisede öğretmenlik yapıyordu, üstelik bir sevgilisi bile vardı. Annesinin Kristiansand'daki evinde o bahar ve

yaz boyunca yalnızca üç ay kalmıştı. Orada kalp yetmezliğinden öldüğünü yazıyordu Gunnar ve bunu tümüyle sıradan, normal koşullarda gerçekleşmiş gibi gösteriyordu. Dolayısıyla benim anlattıklarım uydurmaydı. Kendimi, babasının arkasında bıraktığı tüm sefillikleri temizleyen bir kahraman gibi sunuyordum. Gunnar'a kalırsa hiçbir sefalet yoktu. Ambulans personelinin, babamı öldüğü koltuktan alıp götürmesinden kısa süre sonra gelmişti Gunnar. O gün ve ertesi gün boyunca annesine yardım etmek ve yoldaşlık yapmak için evden ayrılmamıştı. Söz konusu iki gün boyunca elbette gerekli temizlik ve toplama işlerini yapmıştı. Benim yazdıklarım, giriş kapısından çatıya kadar her yerin şişe dolu olması büyük bir abartıydı. Bu kesinlikle doğru değildi. Yngve'yle ben birkaç gün sonra geldiğimizde Gunnar temizlik ve toplama bağlamında gereken her şeyi elinden geldiğince yapmıştı, tek başına kaldıramadığı ağır şeyler gibi az sayıda iş kalmıştı geriye. Bir tek babamın odasını temizlememişti, orada onun giysileriyle eşyaları vardı ve bizim babamıza ait olduğu için onlara elbette dokunmaması gerektiğini varsaymıştı.

İzleyen günlerde Yngve ile benim, babaannemle birlikte onlarda akşam yemeği yediğimizden söz ediyordu, bu çok tuhaftı, çünkü kesinlikle hatırlamıyordum. Benim eve katkılarımı sıfıra indirmişti. Onun karısı temizlik yapmış, perdeleri değiştirmiş, babaannemi yıkamıştı. Ben, şaşkın yazar, elimde bir kovayla dolanıp durmuştum, hiçbir işe yaramıyordum, elimden böyle işler gelmezdi, annemle ortak yanımızdı bu, o da temizlik adına hiçbir şey beceremezdi. Yngve ortalarda bile görünmemiş ve bir gün sonra kaçıp gitmişti. Tüm bunlardan başka, ben, evi kendi başıma temizlemişim gibi göstermekle yetinmemiş, öz babaannemi, onun annesini, ayyaş bir bunak gibi tasvir etmiştim. Fakat Gunnar bunun nedenini biliyordu: Ben Kristiansand'da lise öğrencisiyken babaannem beni suçüstü yakalamıştı. Ondan para çalarken yakayı ele vermiştim ve o gün bugündür ondan nefret etmiştim. Babaannem benim vurdumduymaz hayatım konusundaki endişelerini anneme de dile getirmişti, çok para harcıyordum ve esrar içiyordum, dolayısıyla bu endişeler yerindeydi, fakat annem nasıl tepki vermişti? Elbette öfkeyle. Niye? Çünkü babam bizi terk etmişti.

Sonrasında taslaktaki sayısız yanlıştan söz ediyordu. Baba tarafından yüz yaşına erişen ve merdivenden düşerek ölen bir büyük büyükannem olmamıştı, bu tümüyle uydurmaydı. Babamın güzellik yarışması kazanan bir kuzeni de yoktu. Aile toplantıları için Elevine'yi kullandığımızı yazmıştım, bu da hiç olmamış bir saçmalıktı.

Büyükbabam ve kardeşleri tüm yaşamları boyunca yakınlıklarını korumuştu ve benim yazdığım gibi küs değillerdi. Babaannem çalıştığı yerden para çalmamıştı, bu başka ve gülünç bir hikâyeydi. Gunnar da benim palavralarımın bir başka kurbanıydı; benim öne sürdüğüm gibi yatağın altındaki zarfta bulunan parayı alabileceğimizi ve vergi dairesine bildirmeyebileceğimizi söylememişti.

Uzun beyanının sonunda kendisinin ve karısının, yaşamlarının sonbaharını süren annesiyle babasına gösterdiği şefkati ve onların son yıllarını evde, nispeten yüksek bir hayat kalitesiyle geçirmesini mümkün kılmış olmalarını anlatıyordu. Bu gerçek benim romanımda tümüyle sümen altı edilmişti ve çünkü romanı biri okursa Gunnar'ın annesini sevmediğini ve onu tümüyle ihmal ettiğini düşünürdü. Bunun gerçekle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. O evde ne kadar çalıştıkları, ne kadar huzurlu oldukları bilinseydi tasvirlerimin yalan olduğu anlaşılırdı. Anladığım kadarıyla onun gözünde ben hep böyleydim çünkü bir sonraki cümlede yayınevini bana ve benim yalancı doğama karşı uyarıyordu; kambur oturuşumdan, yüzümü tutuşumdan, yani konuştuğum kişiden kaçırışımdan, somurtuşumdan ve hem suçlu hem dalgın bakışlarımın ağırlığından belliydi bu. Onları kandırmama izin vermemelilerdi. Görünenin aksine iyilik ve doğruluk değildi benim savunduğum. Ben adı çıkmış bir yalancıydım ve nankördüm, babaannemle babamın ölüsünü satıyordum, ünlü olmayı istiyordum ve bu emel doğrultusunda hiçbir rezillikten kaçınmazdım. Yayınevi bu projeyi durdurmazsa Gunnar yasal yollara başvuracaktı. Bunu engellemek için bir önerisi vardı. Önceki kitabımda melekleri çok güzel ele almıştım. Dayım Kjartan da kargaları çok iyi anlatıyordu. Yayınevi iblisler üzerine bir kitap yazmamı teklif etmeliydi. Zira onlar benim aşina olduğum düzeydeydi ve bu durumda bana babamdan geçen edebiyat yeteneğimi kullanabilirdim.

Gunnar'ın bakış açısından her şey farklı görünüyordu. Karısı ve çocuklarıyla birlikte, babaannemle büyükbabamın hayatlarının son yıllarına anlam katmışlardı. Günlük işlere yardım ettikleri gibi onları haftada bir veya daha çok kez ziyaret etmiş, kulübede ağırlamış, büyükbabamın kardeşine götürmüş ve Noel'i orada birlikte kutlamışlardı, ayrıca Gunnar'la babaannem alışageldikleri üzere şakalaşıp gülüşmüştü. Gizlisi saklısı olmayan, alnı ak, sırtı pek, büsbütün normal ve işlevsel bir aile. Tek sorun abisinin alkolik olmasıydı.

Fakat yaşayışında aksaklığa yol açacak kadar kötü değildi bu: Moss'ta lisede çalışıyordu, sevgilisi vardı, herkesin beğenisini kazanan iyi bir öğretmendi. Yaşamda, özellikle ilk evliliğinde sorunlar yaşamıştı, Gunnar'a göre soğuk ve sevgisizdi bu evlilik, ayrıca soğukluk, büyüyünce yalnızca babalarından değil tüm aileden uzaklaşmayı seçen çocuklara da geçmişti. Özellikle küçük oğlu Karl Ove çok kötüydü bu anlamda, ama Yngve de kendisini geri tutmuştu. Annelerinin memleketi olan batı Norveç'te, Bergen'de oturmuşlardı. Bu arada Kristiansand'da, Gunnar'ın abisi annesine taşınana dek her şey yolundaydı. Fakat bu kısa bir dönemdi, abisi sekiz hafta sonra oturma odasında kalp krizinden ölmüştü. Babaanneme hemşire ve temizlikçi geliyordu, Gunnar'la karısı da uğrayıp yardım ediyorlardı, babam biraz içiyor da olsa ölümünden bir yaz önce Hvaler'deki öteki kardeşine annesini arabayla götüremeyecek kadar kötü durumda değildi ve Moss'taki evini de bu sırada satmıştı. Babamın da babaannemin de durumu iyiydi, fakat en büyük oğlu ölünce babaannem doğal olarak sarsıntı yaşamıştı. Evleri biraz dağınıktı, şişelerle doluydu, babam sonuçta alkolikti, ne var ki birkaç sabahta temizlenmeyecek kadar kötü değildi durum.

Gunnar, Kristiansand'da oturmayı sürdüren tek oğuldu, anne babasının bakımını o üstlenmişti, temizlikçileri ve hasta bakıcıları ayarlayan ondan başkası değildi. Gunnar kimseye bir kötülük etmemişti, kişiliğine ve tavırlarına kimse dil uzatamazdı, neşeli, yardımsever, dengeliydi ve hem çevresi hem ailesi için bir dayanaktı. İyi bir oğul, iyi bir kardeş, iyi bir baba ve iyi bir vatandaştı.

Abisinin oğulları babalarını gömmek için geliyor. Gunnar sahneyi onlara bırakıyor. Çocuklar biraz temizlik yapıyor, cenazeyi ayarlıyor ve yeniden çekip gidiyor. On yıl geçiyor aradan. Küçük oğul yazdığı bir romanı ona gönderiyor. Gunnar gözlerine inanamıyor. Huzurlu bir ortam tam bir cehenneme dönüştürülmüştü. Babasının iki yıl orada oturduğunu, temizlikçileri ve hasta bakıcıları kovaladığını, saygıdeğer evi ayyaş tekkesine çevirdiğini ve annesini sarhoş bir bunak hâline getirdiğini yazıyordu. Gunnar'ın yetişkin yaşamının büyük bölümünü harcayarak koruduğu huzurun sözü edilmiyor, her şey korkunç gösteriliyordu. Gunnar'ın arkadaşları ve komşuları bunlara ne demezdi? Gunnar annesiyle abisinin başına bunların gelmesine nasıl izin verirdi? Doğrusu şu ki romanda anlatılanlar aslında olmamıştı. Gunnar bunu nasıl kanıtlayabilirdi? Sonuçta romanda yazıyordu. Yazar bir yalancı mıydı? Evet, besbelli. Bu durumda

Gunnar'ın iki sorunu vardı: Yazar niye yalan söylüyordu ve bu yalan dolu kitap nasıl engellenebilirdi? Yazar yalan söylüyordu çünkü annesi olacak o soğuk ve egosantrik kadın onun beynini yıkamıştı ve babasının ailesiyle ilgili her şeyi olumsuz görmesini sağlamıştı ve yazar, genç yaşta uyuşturucu kullandığı için babaannesinin onu reddetmesini hiç unutmamıştı. Babası ile babaannesi ölünce de tüm imkânlarını seferber ederek onlardan intikam almaya girişmişti. Babaannesinden nefret ediyordu, babasından nefret ediyordu ve aynı zamanda bu nefretine edebî bir hava verip ondan para kazanabilecek kadar yetenekliydi. Bu da yetmezmiş gibi kahraman rolüne soyunma, babasının arkasından temizlik yaptığını iddia etme yüzsüzlüğünü göstermişti, hâlbuki temizleyecek hemen hiçbir şey yoktu ve azıcık işi de Gunnar kendisi yapmıştı. Yazar, bu ipe sapa gelmez yalanlar dizisini, bu nefret dolu projeyi yayınevine kabul ettirmişti. Yayınevinin bunu yapmasının tek nedeni gerçeği bilmemeleri olabilirdi. Yazara güvenmiş, onun tasvirlerine kanmışlardı. Kitabı durdurmak için yayınevine gerçeğin gösterilmesi gerekiyordu. Gunnar bu yüzden yayınevine, yazarın annesine ve abisine mektup yazmıştı, ama yazarın kendisine yazmamıştı çünkü ihaneti o derecedeydi ki Gunnar artık onunla en küçük bir bağlantı kurmayı düşünmüyor, ailesini yok etmek için gerçeği bilerek çarpıtan bu kişiyi görmek bile istemiyordu. Fakat başka bir gerekçesi daha vardı; yazar bir mektup gönderip romanı niye yazdığını açıklamıştı ve ne yaptığını bilmediği bu mektuptan açıkça anlaşılıyordu. Bu durumda da Gunnar ne yaptığını bilen kişiye ulaşmak zorunda kalmıştı, bu kişi yazarın gerçeklik anlayışını yıllar boyu çarpıtmış, onu gerçek ile hayali ayırt edemez duruma getirmişti. Yazar bir Yehuda, bir haindi ama annesinin yönetimi altındaydı. Bu kadının soğukluğunun kökenini Gunnar kendisi görmüştü, kendisi on iki yaşındayken yaz tatilinde yazarın anneannesini ziyarete gittiğinde, dağların altındaki o yoksul gecekondularında, aşağılık kompleksleriyle dolup taşan otistiğimsi biri çıkmıştı karşısına. Oğlu, yani yazarın dayısı, aklını kaçırmış ve pek çok kez ruh hastalıkları hastanesine yatırılmıştı. Şiir yazıyordu, son kitabı kargalarla ilgiliydi. Yazar da deliliğin, otizmin, kargaların ve soğuğun egemen olduğu bu hastalıklı ve tüyler ürpertici gerçekliği benimsemiş ve buradan hareketle babasını romana konu etmişti; aslında iyi bir adam olan babası, batı Norveçli o soğuk kadınla içine çekildiği yaşamın bıkkınlığından olacak, oğullarına gerekli ilgiyi, Gunnar'ın kendi oğullarına gösterdiği türden bir ilgiyi, her zaman

göstermemiş ama hiçbir zaman uygunsuz da davranmamıştı, yazarın çizdiği baba tablosuna malzeme oluşturacak bir durum kesinlikle söz konusu değildi. Yazar her şeyi annesinin gözleriyle görüyordu, fakat bunun farkında bile değildi.

Demek Gunnar açısından asıl sorun, babama ve onun yaşamının son yıllarında olan bitene ilişkin yazdığım gerçekler değildi, babam ve o dönem hakkında yalan söylemem ve bu yalanla Gunnar'ı başkalarının gözünde suçlu duruma düşürmemdi, hem büyük bir hataydı bu hem de hiç hak edilmemişti.

Gerçekten bunlara inandığına kuşku yoktu ama olayları algılama biçimi çok farklıydı. Bu da beni korkutuyordu. Kendimde korktuğum bir şey varsa o da güvenilmez duruma düşmekti. Babamın yaşamının son iki yılında annesinde oturduğunu ve orada ikisinin de sonunu hazırladığını yazmıştım. Temizlikçileri ve hasta bakıcıları kovaladığını yazmıştım. Gunnar bu iki noktaya da itiraz ediyor, aksini ispat edecek tanıkları olduğunu yazıyordu.

Ben nereden çıkarmıştım bunları?

İki yıl olduğunu nereden biliyordum.

Bilmiyordum. Yazdığıma göre bir yerden gelmiş olmalıydı ama nereden?

Ben Kristiansand'a gidip *Ute av verden*, *Dünyanın Dışında*'yı yazmaya başladığımda 1996 Ocak'ıydı, o sırada babam aşırı içiyor ve annesinin yanında oturuyordu. Evet, Moss'ta hâlâ evi vardı ama anladığım kadarıyla zamanının çoğunu annesinde geçiriyordu ve o yaz, yani ölmeden iki yıl önce oraya temelli yerleştiğine her nasılsa karar vermiştim. Fakat bu sonuca nasıl vardığımı bilmiyordum.

Bunu varsaymış ve doğrulanmamış bu varsayımın on yıl sonra yazdıklarıma kesin bir gerçek olarak sızmasına izin vermiş olabilir miydim? Bu basit bir ihtimal değildi, büyük olasılıkla böyle olmuştu. Gunnar babamın, annesinin yanında yalnızca üç ay oturduğunu ve bunu doğrulayacak tanıkların olduğunu söylediğine göre doğrusu bu olmalıydı. Babamın temizlikçileri ve hasta bakıcıları kovaladığını yazmıştım. Bu nereden çıkmıştı? Onu da bilmiyordum. Bunu Gunnar'dan duyduğum kalmış kafamın derinlerinde bir yerde, bir ihtimal de telefonda Yngve'ye babamın temizlikçileri yolladığını ve ulaşılamaz olduğunu söylemişti, zira o telefon görüşmesinin konusu buydu, öyle değil mi? Babam annesinin evine kapanmıştı ve devreye girip onun mantığına seslenmeye çalışan ama başarısız kalan

Gunnar'ın elinden artık bir şey gelmiyordu, öyle değil mi? Babamın annesinin evinde ayağını kırdığını ve Gunnar onu bulup hastaneye götürene dek epey bir süre yerde çaresizce yattığını da bu telefon görüşmesinden öğrenmiştim. Bu olay içime işlemişti, durumun çok kötü olduğunu gösteriyordu, fakat olayın koşulları belirsizdi, ne olayın ne de benim bunu öğrenmemin tarihini biliyordum. Ne var ki temizlikçinin gönderilmesi bilgisi babam öldükten sonra oraya gittiğimizde bize olanları anlatan Gunnar'dan da gelmiş olabilirdi. Bilmiyordum. Belki abartıyordu, babamın onun devreye girmesini imkânsız hâle getirdiğini ve temizlikçinin çok sık gelmediğini söylemeye çalışıyor da olabilirdi. Belki hasta bakıcıdan değil, yalnızca temizlikçiden söz ediyordu. Öte yandan, hatırladığım kadarıyla hasta bakıcı konusunda hiçbir şey yazmamıştım. Üçüncü bir ihtimale göre de kimse bu türlü bir şey söylememişti ve ben evin korkunç durumundan yola çıkarak bunu varsaymıştım; epeydir ortalığın temizlenip toplanmadığı belliydi, temizlikçi herhâlde gönderilmişti ve gönderen kişi de babamdan başkası olamazdı. Belki de 1998'de kafama giren buydu ve başlangıçta bulanık bir teoriden başka bir şey değilken on yıl sonra somut bir gerçeğe dönüşmüştü.

Bilmiyordum.

Fakat Gunnar'ın bildiğine emindim ve olanlar konusunda kendi sözlerinden hiçbir kuşku duymadığına göre haklı olmalıydı.

Bu durumda ben güvenilmezdim. Tek başına bunu hazmetmesi bile güçtü. Peki hiçbir konuda mı güvenilmezdi bana? Babam annesinde iki yıl değil de üç ay otursaydı ve temizlikçi kovalanmayıp her zamanki rutinlerini sürdürseydi romanın temel gerçekleri değişir miydi?

Evet, değişirdi. Birkaç yıldır süren bir felaketten değil, bir huzur ve dinginlik dünyasının birkaç günlük talihsizlik ve şaşkınlığından söz ediyorum demekti o hâlde. Tek bildiğim şuydu ki Yngve'yle ben o sırada eve girdiğimizde korkunç bir manzarayla karşılaşmıştık. Gunnar bunun doğru olmadığını, evin yerden tavana dek şişelerle dolup taşmadığını, biz gelmeden önceki iki günde çoğu işi kendisinin yaptığını, yalnızca babamın odasıyla birkaç ağır eşyanın kaldığını yazmıştı.

Şişeler yok muydu evde? Oturma odasından tavan arasına dek basamakların şişelerden geçilmediğini, piyanonun altıyla üstünün şişe torbaları ile dolu olduğunu, mutfağın da şişelere boğulmuş olduğunu hatırlıyordum. Fakat giriş basamaklarından oturma odasına kadar? Buna ilişkin bir anım yoktu. Abartmış olmalıydım. Yine bir

güvenilmezlik. Gunnar açısından önemli olan pisliği bizim temizlemediğimiz, kendisinin temizlediğinin bilinmesiydi. Ben o gün ve ertesi gün ortalığı temizleyip topladığımızı çok iyi hatırlıyordum, fakat Gunnar elinde kovayla dolanıp duran ve temizlik konusunda hiçbir fikri olmayan şaşkın bir yazar tasvir ediyordu. Onların evinde akşam yemeği yediğimizi de hatırlamıyordum, bunun olmadığına emindim. Ne var ki kestirip atamazdım, yaşamımda hatırlamadığım çok fazla şey vardı. Gunnar'ın yazdığı gibi babaannemle kulübeye gittiğimiz ve benim iskeleden suya girdiğim doğruydu, fakat romanın zaman kapsamı dışındaydı bu, yani bitişten sonra gerçekleşmişti. Babaannemin yıkanması, perdelerin temizlenmesi ve evin derlenip toplanmasında Gunnar ile Tove'nin çabaları, benim romanda anlattığım iki buçuk günden sonraya denk geliyordu. Evin temizlenmesi konusunu ben Gunnar'ın tam tersi biçimde hatırlıyordum: Aklımda kaldığı kadarıyla, onun geri çekilmesini ve sorumluluğu Yngve ile bana bırakmasını bir iyilik olarak görmüş, ölenin bizim babamız olduğunu söylemesini, onu bize iade etmenin bir yolu olarak düşünmüştüm. Gunnar gelip gitmiş, bize öğüt vermiş, birlikte dışarı taşıdığımız mobilyaları kiraladığı römork ile götürmüştü. Hiçbir şeyden sakınmamıştı, tersine çok iyi davranmıştı, ben de tüm bunları yazmıştım, öyle değil mi?

İddialarında haklıysa, karşılaştığımız manzara gayet normaldiyse ve benim tasvirim aşırı abartılıysa her şey dağılıyordu. Temel yanlarla, hem romanın gerçeği aktarma ön koşuluyla hem de babamın ölümü ve onu izleyen korkunç günleri anlatma amacıyla çelişiyordu. Boş şişelerle dolu bir arabada Yngve bana dönüp bunları yazarsam kimsenin inanmayacağını söylemişti, çünkü az önce gördüklerimiz gerçek değil de bir film veya romanmış gibiydi.

Sonraki yıllarda dinlemeye gönüllü herkese babamdan ve onun ölümünden söz etmiştim, bu beni özel ve biraz da ilginç kılıyordu, başından her şey geçmiş birine çeviriyordu ve bana biraz macera-perestlik ve derinlik havası veriyordu, ben de bunları elde etmeye çalışıyordum, bu her zaman içimdeydi, biri olma arzusu ve üstünlük kavramı her zaman için yazma güdümün bir parçası olmuştu. Babamı ve onun sonunu teşhir etmem ağzımda hep kötü bir tat bırakmıştı, zira hem onu hem de yaşam trajedisini kendi çıkarıma kullanıyordum. Fakat önceden bu çok bir şey değildi. Öte yandan şimdi roman her şeyi şişirip büyütmüştü. Babamı kullanıyordum, evet, mezar soygunculuğu yapıyordum. Yalnızca yazarak yapıyordum

bunu. Aynı zamanda hayatımın en önemli hikâyesiydi bu. Bu doğru değildiyse, babamın yazgısı olası en büyük etkiyi yaratabilsin ve rol yapan biri yerine gerçek bir yazar olabilmek için gerek duyduğumu sandığım vurdumduymaz ve yıkıcı güce kavuşayım diye abartmış olduğum anlamına geliyordu. Bu da hem babamı hem kendimi düş kırıklığına uğrattığım anlamına gelirdi. Gunnar'ın mektubunun bir darbe gibi sertçe değindiği nokta işte bu, yani benim yalan söylememdi. Girişten oturma odasına dek şişeler yoktu. Babam iki yıldır orada oturmuyordu. Temizlikçinin işine son verilmemişti.

Öte yandan bu bakış açısını kabul etmem kendimi hiçe saymam anlamına gelirdi. Babaannemin evindeki olayları yazarken abarttığımı bir defa bile düşünmemiştim, babamdan ve annesinden yararlandığım bir kez bile geçmemişti aklımdan, tasvir ettiğim bunun için fazlasıyla ezici, içinde bulunduğum durum fazlasıyla önemliydi.

Babam hakkında yazmıştım. Ondan korkumu, ona bağımlılığımı ve ölümüyle içime dolan yoğun kederi yazmıştım. Babamla ve benimle ilgili bir romandı. Bir baba ve oğulla ilgili. Dava açmak sözlerini görünce ödümün patlaması ve Gunnar'ın yalan söylediğimi ispatlayacak tanıkları olduğunu ileri sürmesinin kanımı dondurması önemli değildi, babamın hikâyesinden vazgeçemezdim.

Yalanlarla dolu olsa bile mi?

Farkında olmadan tehlikeli bir şeye, belki de en tehlikeli şeye dokunmuştum.

Peki ama niye tehlikeliydi?

Annemin üzerine çullanmıştı çünkü bu romanı yazarak babaannem ile babama saldırmak istediğime inanıyordu. Bu bir misillemeydi. Göze göz, dişe diş. Ben ne yapmışsam onu yapıyordu, fakat misilleme asimetrikti: Romanım yayımlanacak, herkes tarafından okunabilecek, tüm kitapçılarda ve kütüphanelerde bulunacaktı. Onun e-postası yalnızca gönderdiği kişiler, yani yayıncılar, annem, Yngve ve benim tarafımızdan okunacaktı. Güçler durumu çok eşitsiz olduğundan çok daha sert vurarak bunu dengeliyordu.

Oturup bilgisayarı çalıştırdım, roman taslağını açtım ve okumaya başladım. Son birkaç gündür olanlar ışığında hemen her sayfa beni huzursuz ediyordu, haklarında yazdığım tüm eski sınıf arkadaşlarım ve dostlarım tıpkı Gunnar gibi tepki verebilirdi.

Geir Gulliksen'i aradım, Gunnar'ın mektubunun salt pratik sonuçlarını konuşmak istiyordum, babamın annesinde kaldığı iki yıllık spesifik zaman dilimini, belki de herhangi bir zaman belirtmeden,

değiştirmek zorundaydım ve gerçekle örtüşmeyen yerleri düzeltmem gerekiyordu. Ona öteki onca ad konusunda ne yapacağımızı sordum. Geir, çocukluk ve gençlik dönemlerine ait olup nispeten nötr tasvir edilenlerin adlarını sorunsuz koruyabileceğine, bunda hiç tehlike olmadığına inanıyordu, öte yandan şu veya bu şekilde uygunsuz algılanabilecek olanları, örneğin içkici, şiddet uygulayan veya kuşkulu anlaşılabilecek davranışlar sergileyen bir babadan söz ederek aile ilişkilerinin ayrıntılarına girdiğim kimseleri tanınmaz hâle getirmeliydim. Geir'in bakış açısı beni rahatlattı, romandan söz ediyordu, romana ve gerekenleri düzeltmeye odaklanmamız gerekiyordu.

Daha sonra Yngve'yi aradım. Babamın ölümünü izleyen günlerden aklımızda kalanlar hakkında konuştuk, çok fazla ayrıntı hatırlamıyordu, fakat benim tasvirlerimi okuyunca herhangi bir noktaya tepki vermemişti. Dava açılması durumunda Yngve benim tek tanığımdı, fakat bunu ona söylemedim. Olayın mahkemeye taşınması en kötü ihtimaldi, yayınevinin bunu engellemek için elinden gelen her şeyi yaptığını biliyordum. İkinci kötü ihtimal bunların gazetelerde çıkmasıydı.

Her şey Gunnar ve onun romana bakış açısıyla ilgiliydi. Salt insani anlayış söz konusuydu. Ne var ki romanda, yazma işinin bitmesinden Gunnar'ın mektuplarını alana dek geçen zaman aralığında aklımı çok fazla meşgul eden başka, daha edebî ve kritik bir nokta vardı. Bu da doğruluk ile ilgiliydi, fakat bakış açısı daha biçimseldi ve Peter Handke'nin *Kravløs ulykke*, *Koşulsuz Kaza* adındaki kısa romanını okuyunca ortaya çıkmıştı, bu roman yazarın annesinin intiharını ele alıyordu ve otobiyografikti. Sürekli duygulara ve çağrışımlara seslenen benim tarzımın aksine Handke'nin tarzı yalındı ve ayakları daha çok yere basıyordu. Yazmaya başladığımda ben de buna benzer, kuru olmasa da işlenmemiş, zahmetsiz ve doğrudan olan, ayrıca metaforla başka dilsel süslerden yoksun bir dil oluşturmaya çalışıyordum. Bu sözünü ettiğim özellikler dile bir güzellik verirdi ve gerçeklik tasvirinde, özellikle benim tasvir etmeye çalıştığım gerçeklikte bu aldatıcı olurdu. Güzellik bir sorundur çünkü bir tür umut verir. Güzellik, yani edebî güzellik, dünyayı filtreden geçirir, umutsuzlara umut, değersizlere değer, anlamsızlara anlam verir. Kaçınılmaz olarak böyledir bu. Güzelce tasvir edilen yalnızlık ruhu yüceltir. Bu durumda ona artık gerçek denemez, çünkü yalnızlık güzel değildir, keder güzel değildir, özlem bile güzel

değildir. Bunların güzel olduğu doğru olmasa da iyidir. Bir avuntu, bir hafifliktir ve kim bilir, edebiyatın varoluş nedenlerinden biri de belki budur? Fakat bu durumda edebiyat başka bir şeye dönüşür, gerçeklik tasviri olmaktan çıkıp kendisinde değerli özerk bir unsura dönüşür. Peter Handke, romanında bundan kaçınmaya özen göstermiş. Romanı cenazeden birkaç hafta sonra yazarak annesine ve onun yaşamına olabildiğince gerçekçi yaklaşmaya çalışmış. Bu gerçekçilik olayların gerçekten olması, annesinin gerçek dünyada gerçek biri olması bağlamında değildir, bir kavrayış ve bu kavrayışın ele alınışıdır. Yazar metinde annesini temsil etmez, romanı okurken bunun bir insan olarak annesine haksızlık yapmak olacağı duygusuna kapılmıştım. Annesi gerçek biriydi, kendi yaşamını sürmüştü ve Handke bu yaşamı temsil etmek yerine, metnin içinde değil dışında yer alan bir şey olarak anlatır. Bunun sonucu olarak da annesine ilişkin bağlamları, onun büründüğü veya bürünmediği rolleri genelleyerek yazar; ne var ki bu genelleme de bir sorundur, diye belirtir bir yerde, çünkü annesinden bağımsız hâle gelebilir ve yazarın şiirsel formülleriyle metinde hayat bulabilir – bu da annesine bir ihanettir. Şöyle der: "Bunun sonucunda çıkış noktam olarak ilkin gerçekleri kullandım ve onları formüle etmenin yollarını aradım. Fakat formül ararken çok geçmeden gerçeklerden uzaklaşmaya başladığımı anladım. Bunun üzerine başka bir yaklaşım denedim – gerçeklerden yola çıkmak yerine hâlihazırdaki formülleri, insanlığın sosyal deneyimindeki dilsel dağarcığı kullandım." Yani annesinin yaşamını oralarda aramıştı. Anladığım kadarıyla, bu yönteme başvurma nedeni annesinin itibarını korumaktı, fakat metinde başka bir şey daha olur; birey, kültürün ve çağın bakışı, öz kavrayışı, rolleri ve sınırları ile toplumsal unsurlardan yola çıkarak betimlenirse iç dünyasını, özel ve kendisine özgü varoluşunu, eskiden ruh denen yanını yitirir ve bence Handke'nin kitabı tam da bunun, yani toplumun bireyi ezmesinin, ruhun boğulmasının hikâyesi olabilir. Sonuçta annesi intihar etmiştir. Handke tüm ruh çalkantılarından, duygulardan, öyküleştirmelerden ve metne hayat verebilecek her şeyden kaçınır; bir metin yazdığı, tasvir ettiği yaşamın bir başka yerde sürdüğü veya sürmüş olduğu ısrarından hiç vazgeçmez ve aşağı yukarı yetmiş sayfa sonra ölüm ânına ve bir orman kenarındaki cenaze törenine gelince şunları yazar: "Herkes mezardan çabucak uzaklaştı. Ben kenarında durup kımıltısız ağaçlara baktım: Doğanın gerçekten acımasız olduğunu ilk orada anladım. Gerçekler bunlardı demek!

Orman düpedüz ortadaydı. Sayısız ağaç doruğundan başka hiçbir şeyin önemi yoktu; ön planı kaplayan aralıklı biçim karmaşası tablodan peyderpey çekiliyordu. Benimle alay edildiğini, çaresiz olduğumu hissettim. İktidarsız öfkemin ortasında, annemle ilgili bir şey yazma ihtiyacına kapıldım birdenbire." Ölümün doğasına ilişkin bu beklenmedik kavrayış romanın gerçek çıkış noktasıdır. Başıma geldiği için ben de tanıyordum bu kavrayışı. Ne var ki benim yazdığım kitap Handke'nin tam karşıtıydı, antipotuydu.

Mezarın yanında durup ağaçlara bakan, doğanın acımasız olduğunu ve ormanın düpedüz ortada durduğunu anlayan Handke'yle aynı kavrayışa sahip olduğumu yazdım. Fakat doğru muydu bu? Handke'nin söz konusu kavrayıştan yola çıkarak annesi ve annesinin ölümü üzerine yazdığı kitapta ona yer vermek yerine atıfta bulunduğu düşünülürse bu nasıl doğru olabilirdi? Yalnızca yaşadığı dönemle ve dönemin formülleri, görüşleriyle biçim kazanmış, seçebileceği belli sayıda tipe sahip bir birey olarak görülen, toplumsal ve tarihsel açıdan belirlenmiş biriydi annesi; elbette kendi karakteri yok değildi, fakat bu karaktere biçim kazandırılmamıştı, aksi hâlde annesine özgü olurdu ve mantığa aykırı düşerek bir aldatmacaya dönüşürdü, çünkü annesi her zaman için başka bir şeydi – Handke'nin yazdıklarında ölüm acımasızdı, tasvir ettiği yaşam da acımasızdı ve dolayısıyla kitabı, bağışlamayı ele alamazdı. Edebî açıdan bağışlama güzelliktedir, güzel cümlede ve kurgusal biçimde kendisini gösterir, tüm romanların örgüsündeki olaylar dizisinin gizli dayanışmasıdır, zira bu örgü *kendisinde* anlamın ve bağlamın doğrulanmasıdır. Ben babamın ölümünü anlattığım kitapta, babam orada bulunabilirmiş gibi, metnin onu temsil etmesine izin vermiş, başka bir deyişle, yol boyunca biçimlendirme kaygısı taşıyan bir anlatıyla onu okurun kendi duygularının nesnesi hâline getirmiştim, çünkü bu metin, daha doğrusu bu metnin yazarı biliyordu ki acımasız olmayan bir dünyada, metin bu konuda ne derse desin, anlam ve bağlam çeşitli yöntemlerle sürekli oluşturulacağı için biçimlendirme, duyguları uyandırabilir veya yönlendirebilirdi, dolayısıyla Handke'nin kavrayışıyla benimki nasıl aynı olabilirdi?

Handke şöyle yazmıştı: "Herkes mezardan çabucak uzaklaştı. Ben kenarında durup kımıltısız ağaçlara baktım: Doğanın gerçekten acımasız olduğunu ilk orada anladım. Gerçekler bunlardı demek! Orman düpedüz ortadaydı." Bense şöyle: "Ve hayatın her zaman en önemli boyutu olarak algıladığım kasvetli, boğucu ölüm, su sızdıran

bir borudan, rüzgârda çıtırdayan bir daldan, askıdan kayıp yere düşen bir ceketten öte bir şey değildi." Bu güzeldi, *bir şeydi*, oysa tasvir edilense hiçbir şeydi, boştu, nötrdü ve umutsuz olduğu kadar acımasızdı. Handke yalan söylememiş, bu uğurda büyük çabalar göstermişti. Bense yalan söylemiştim. Niye?

Ben bir ağaca baktığımda, var oluşu ile yok oluşu arasında kalan zamanda büyüyen bir canlının gelişigüzel ve kör yanlarını görüyordum. Bir ağda çırpınan parlak balıkları gördüğümde de aynısını, var oluşu ile yok oluşu arasında büyüyen kör ve gelişigüzel canlıları görüyordum. Nazi toplama kampları fotoğraflarında insanı da böyle görüyordum. Kollar, bacaklar, kafalar, karınlar, saçlar ve cinsel organlar. Bunun benim bakışımla ilgisi yoktu, tıpkı benim gördüğüm gibi görülüyordu bu insanlar o zaman, işte bu yüzden birçok insan bu katliamların tanığı, hatta parmağını bile kımıldatmadan suç ortağı olabilmişti. Bu bakışın mümkün olabilmesi korkutucuydu ama görüleni daha az gerçek yapmıyordu. Hiçbir şey olarak görülebilirdi, o zaman dünyada anlam arayan tüm düşünceler bu sıfır noktasından yola çıkmak zorunda kalırdı. Bir ağaca baktığımda anlamsızlık görüyordum. Fakat aynı zamanda salt ve kör biçimiyle gelişeduran yaşamı da görüyordum. Ondaki gücü ve güzelliği de... Ölüm gerçekten hiçbir şeydi, olmamaktan ötesi değildi. Fakat, tıpkı kör yaşamın bir yanıyla bir kuvvet, kutsal ve evet, neden olmasın, ilahî bir şey olarak, bir yanıyla da anlamsız ve boş görülebilmesi gibi, ölüm de öyle görülebilir, ölümün şarkısı da söylenebilir, ölüm de anlam ve güzellikle doldurulabilirdi. Alman Nasyonal Sosyalizmi'ni bizim için sınırsız anlamlı kılan budur, çünkü onların iktidarı üzerinden yalnızca iki nesil geçmiştir ve her yönden modern olan o ürkütücü yönetimleri altında şu üç bakış açısı yan yana yer almıştır: Tanrısal bir kuvvet olarak yaşam; güzel ve anlamlı olarak ölüm; kör, gelişigüzel, değersiz olarak insan. Nazilikten önce sanata ve yüce olana ait olan bu yanlar toplumsal düzenin bir parçası hâline gelmişti. Handke o sıralar genç bir kadın olan annesinin Avusturya'da, iki savaş arasındaki yıllarda, nispeten yoksulluk ve cehalet içinde geçen çocukluğunu ve bir şey, herhangi bir şey öğrenme dileğinin büsbütün gerçek dışı ve saçma görülmesini tasvir ettikten sonra gösteriler, fener alayları, yeni ulusal amblemlerle bezenmiş binalar ile nasyonal sosyalizmin çevresinde ortaya çıkan yeni ortamı çizer ve şöyle yazar: "... kırsal kesim sakinlerine tarihsel olaylar doğal bir drama olarak sunuluyordu." Yazar, annesinin ise politikayla ilgilenmemeyi

sürdürdüğünü yazar, çünkü "onun gözünün önünde olanlar politikadan büsbütün farklıdır. 'Politika' renksiz ve soyuttur, bir karnaval, bir dans, yerel giysiler içinde bir bando veya, başka bir deyişle, GÖRÜNÜR herhangi bir şey değildir."

Nazilik en son ütopik politik hareketti ve hemen her yönden yıkıcı olduğunu açığa vurarak daha sonraki tüm ütopik düşünceleri imkânsız değilse de sorunlu hâle getirdi ve bu etki politikayla sınırlı kalmayıp sanata da sıçramıştı, sanat da doğası gereği ütopik olduğu için o günden beri krizde, yani kuşku ve öz güven eksikliği sorunlarıyla boğuşuyor ki Handke'nin romanı ve onun neslinden yazarların hemen hepsinin romanları bu durumu açığa vurur. Gerçekliği, ona sahip olmadığı bir şeyi eklemeden anlatmak mümkün müdür? Gerçeklik "neye sahiptir" neye "sahip değildir?" Ne gerçektir, ne gerçek değildir? Doğru ile doğru olmayan arasındaki sınır nereden geçer? Böyle bir sınır var mıdır? Dünya ona ilişkin kavramlarımızdan fazlası mıdır? Dilin kendi yaşamı yoktur, canlı değildir, fakat yaşama seslenir ve bunun kökü, biçimlendirici edebiyatın kaynağı Odysseia'da bulunur, Odysseus ve tayfası, Kirke'ye uğradıktan sonra Okeanos Irmağı'nda demirler ve Odysseus kıyıda ölüler için bir kurban keser. Ölülerin ruhları kopkoyu kanla dolan çukurun çevresinde dönmeye başlar. Gelinlikler içinde genç kızlar, kanlı zırhlar içinde genç savaşçılar ve yaşlı adamlar gören Odysseus onların dehşetli çığlıkları karşısında korkuya kapılır. Tanıdığı ilk kişi, Kirke'de ölen ve gömülmeden bırakılan Elpenor'dur. Elpenor hikâyesini anlatır, içki içip sarhoş olmuş ve bir çatıdan kafa üstü yere çakılmış, boynu kırıldığı için ölmüştür. Odysseus daha sonra Kâhin Teiresias ile konuşur, ondan geleceği öğrenir, ardından Odysseus'un annesi kanı içer, oğlunu tanır ve kendi ölümünü anlatır. Odysseus annesini kucaklamak ister ve ona üç kez yaklaşır ama annesi bir rüya veya gölge gibi üç kez kaçar ondan. Artık kirişlerin kaslarla kemikleri bir arada tutmadığını, cenaze ateşinin onun bedenini küle çevirdiğini ve geriye bir tek başıboş dolaşan ruhunun kaldığını söyler. Odysseus'un ölüme seslenmesi gibi seslenir dünyaya edebiyat ve bunu nasıl yaparsa yapsın mesafe asla aşılamaz, hikâyeler hep aynı olur. Üç bin yıl önce bir oğul annesini yitirir, kırk yıl önce bir oğul annesini yitirir. Bir hikâyenin kurgusal öbürünün gerçek olması temel benzerliği etkilemez, ikisi de dilden oluşur ve bu bakış açısından Handke'nin edebî olandan kaçış yönündeki tüm çabaları boşunadır, çünkü onun gerçeklik tasvirlerinde Homer'inkinden daha gerçek hiçbir şey yoktur. Zaten bunu elde etmek de istemez.

Handke ondan söz etmeden, eski yaşayan hâlini andıracak bir biçim kazanmasın diye onun kanlanıp canlanmasına izin vermeden, başka bir deyişle ölü olanla, yani onun geçmişteki yaşamı ile canlı olan, yani okurun bilinci arasında bağlantı kurabilecek kurgusal yaşamı ona sağlamadan bir insan, yani annesi hakkında yazmak ister. Dil onun çevresini, yaşamındaki biçimleri uyandırdığı için ona özgü kişiliği görünür olsa bile bizimle konuşmaz. Ayrıca dilin uyandırdıkları aşılmaz bir uçurumun karşı yakasında bulunan bir şey de değildir, zira bu biçimler, gerçek anlamda olmasa da belli bir bakımdan kendilerinde dilseldir. Handke böylece muhtemelen amaçladığı şeyi, yani gerçeği ona sadık kalarak anlatmayı başarır. Bunu başarmanın başka bir yolu da anlatıcıyı tümüyle kaldırıp okura annenin adının geçtiği veya onun koşullarına ilişkin belgeleri sunmakla yetinmektir; bu durumda gerçeklik ile gerçeğin tasviri arasındaki ilişki neredeyse eşittir denebilir. Çünkü sanatın "gibi" yanı, onu gerçeklikten ayıran uçurum, büsbütün ortadan kaldırılmış olur. Veya, daha doğrusu, yalnızca belgeleri bulan, bir araya getiren ve belli bir biçimde sunan irade olarak anlaşılır. Sunulan o belli biçim elbette yönlendirici olarak görülebilir, gerçeklikte belgeler yataydır, çeşitli yerlerdeki çeşitli arşivlerdedir ve kronolojik ilke bile bir müdahale anlamına gelip etki yaratacaktır: Otopsi raporundan önceki doktor kayıtlarının son satırlarında okuyucu gözyaşını siler.

Handke açısından önemli olan annesini anlatırken onu gücendirmemektir, gücendirmeyi annesine özgü olanlara müdahale etmek olarak görür. Ayrıca onun saygınlığını korumak ister. Benim açımdan bu iyi bir düşünce değildir, çünkü ben de kendi yaşamımdan benzer bir hikâye yazmış ve bunu Handke'ninkiyle taban tabana zıt bir yöntem ile yapmıştım; sürekli ruh çalkantısı ve duygulara yönelmiş, rasyonelin tersine duygulara seslenmiştim ve babamı dramatize edip hikâyedeki bir karaktere dönüştürmüş, sanatın "gibi" yanını gizleyip onu kurgusal karakterleri sunar gibi sunmuştum ve böylece, *bu* babam diyerek en temel biçimde onu gücendirmiş, onun itibarına zarar vermiştim. Aynı şeyi romanın tüm öteki karakterleri için de söylemiştim, fakat yalnızca babamın durumunda yaklaşımım ona ve onun kişiliğine anlayış göstermiyordu. Ölümünün üzerinden on yıl geçmişti ama bu, anlatıyı haklı çıkarmıyor, yalnızca mümkün kılıyordu.

Yazarken bunların hiçbirini düşünmüyordum, ne gerçekliğin tasviri ne anlatı ne de babamın itibarı vardı aklımda, her şey sezgisel

gelişmişti, boş bir sayfa ve yazma isteğiyle başlamıştım ve sonunda bu roman ortaya çıkmıştı. Sezgiye dair, kör denebilecek bir inanç yatıyor bunun altında ve sanırım buradan hareketle hem varlıkbilime hem de şiirselliğe erişilebilir, zira benim için roman denemeden, makaleden ve tezden büsbütün farklı bir düşünme aracı sağlar, çünkü romandaki düşünüş, kavrayışa yönelik bir araç olarak diğer tüm unsurlara üstün gelmek yerine onlarla yan yana yer alır. İçinde düşünülen oda, düşünce kadar önemlidir. Karanlıkta uzaklara yağan kar, ırmağın karşı yakasından süzülen araba farları... Üniversitede edindiğim en önemli bilgi şudur ki bir roman veya şiir üzerine hemen her şey söylenebilir ve söylenenler hem olası hem de akla yatkın olabilir ama asla kapsamlı –ve belki belirleyici de– olamaz, çünkü roman veya şiir her zaman kendilerinde birer varlıktır, büsbütün kendileri için varlardır, ayrıca romanın veya şiirin söylediklerinin başka hiçbir biçimde dile getirilemeyeceği gerçeği onları özünde gizemli kılar. Dünya da tam olarak böyle gizemlidir, fakat ona her baktığımızda düşünceye önem verdiğimiz için bunu hemen her zaman unuturuz. "Yürümek" nedir? Bir ayağı öbürünün önüne koymak mıdır? Evet, öyledir. Ne var ki motor eylemin tasviri, yani bir ayağı öbürünün önüne koymak, yürümenin uyandırdığı duyguya ilişkin bilgi vermediği gibi yokuş inmek ile tırmanmak, merdiven çıkmak ile taş bir iskelede, bahçede ve ormanın yosunlu zemininde, yalın ayak veya botla yürümek arasındaki farkı göstermez; başkalarının yürüyüşü karşısında uyanan duyguya hiç değinmez bile – cumartesi sabahı pazar yerini dolduran kalabalık, çok uzaklarda karlarla kaplı toprakta yalnız başına ilerleyen yaşlı adam veya uzun süredir tanıdığınız birinin tüm karakterinin size doğru gelirken yürüyüşünden belli olması. Onun kim olduğunu hemen anlarsınız. O kişiyle ilgili tüm bildikleriniz ve deneyimleriniz bu eşsiz hareket dokusundadır ama kolayca bölünebilen, ayrı parçalar hâlinde değildir, gördükleriniz bir bakıma o kişinin toplamı, sizin gözünüzdeki kişiliğidir. O yürür, siz görürsünüz, hepsi bu. Bu daha da derinden, örneğin bilimsel olarak incelenebilir; bu durumda konu, bir ayağı öbürünün önüne koymayı sağlamak için hareket eden tüm kaslar ve kirişler, damarlarda dolaşıp gazları taşıyan kan, hücreler ve hücre duvarları, mitokondri ve DNA dizileridir, ayrıca sinir sisteminde işleyen güdüler, beyinde kimya ve elektrik akımı biçiminde harekete yönelik bir irade veya dilekle yola çıkar ki bu durumda şu sorular gündeme gelir: İrade nedir, dilek nedir, motor güdü nedir ve hangi biçimdedir?

Kimya ise kimyasal reaksiyonlar ile irade veya istek arasındaki ilişki nedir? Bu güdüler bilinçli akla değil, beynin milyonlarca yıldır değişmeden kalmış daha derin ve eski kısımlarına aittir, o sırada dünya üzerinde ortaya çıkan ilk atalarımız tıpkı maymun gibiydi ama leğen kemikleri, kol boyları ve fizyonomik birkaç özellikleri farklıydı ki bunların sayesinde o zamana dek –ve şimdi de– başka hiçbir hayvanın yapamadığını yaptılar, yani iki ayak üzerinde yürüdüler. İki ayak üzerinde dik yürümek, tür olarak bizi diğerlerinden ayıran en önemli özelliğimiz. Bu, yalnızca fiziksel değil akli gerçekliğimizi de etkiliyor, çünkü düşünce dünyasında yüzeysel bir yerdeymiş gibi geziyoruz; orası, bilinçaltının derinliklerinden üst benliğin göğüne, soldaki politik ütopyadan sağdakine bir arazi gibi; bazı düşünceler yakında ve kolayca anlaşılıyor veya görünmüyor çünkü onlara aşırı yakınız, bazı düşüncelere uzanmamız gerekiyor, bazıları çok yükseklerde ve ancak dağa tırmanır gibi çabalayarak onları ele geçirebiliyoruz, bazıları da alçakta ve kirli, toprağa yakın ve toprak gibi.

Yazarlar bir adım daha ileri gidebiliyor veya Lawrence Durrell'ın roman yazmayı tasvir edişinde olduğu gibi, bir hedef belirleyip oraya uykuda yürüyebiliyor. "Yürümek" tüketilemez; zaten edebiyatın, en azından gerçekliği ve ona karşı sürekli dalgalanıp değişen tepkilerimizi temsil etmek isteyen edebiyatın işlevi tüketmek değil tüketilemez olanı meydana getirmektir. Rilke gibi dile getirmek gerekirse, ağaçlar *vardır* ve biz değişken bir esinti gibi her şeyin üzerinden geçip gideriz. Orman düpedüz ortada, yazıyor Handke, onunla bizim aramızda bir uçurum var, fakat doğanın acımasızlığı tehditkâr görünüyorsa, bunun nedeni ona baktığımızda neredeyse düşsel uzaklığıyla bize sırtını dönmüş görünebilmesi değil, dilsizliği ve körlüğünün hepimizin içinde var olmasıdır. Acımasızlık diye çarpar kalpler. Odysseus kalbiyle konuşup böyle güçlü çarpmamasını isterken içinde kültür ile doğa arasında uzanan uçurumu aşmaya çalışıyordu. Uçurum içimizde. Ölü bir insanın başında ilk kez durduğumda bunu gördüm. Anlamadım ama gördüm ve tanıdım. Ölüm uçurum değil, yaşayanların içinde uçurum, düşüncelerin içinde dolaştığı tenle düşüncelerin arasında. Düşünceler tende işgalciler gibi, fethettikleri topraklar yaşanmaz hâle geldiğinde, yani ölümde olduğu gibi tüm hareketten ve sıcaklıktan yoksun kalınca, orayı terk eden insanlar gibi.

Ne var ki o sırada yalnızca cansız bir beden değildi gördüğüm. Bu cansız beden benim babamdı. Ölüme ilişkin bildiklerim, kapıl-

dığım duygu ve düşünce fırtınasının sözünü etmeye değmeyecek kadar küçük bir bölümüydü. Önümde beni yaratan insan yatıyordu, onun bedeni benimkini belirlemişti, onun gözetiminde büyümüştüm, yaşamımdaki en önemli ve en etkili kişiydi. Ölü olması bu durumu hiç değiştirmiyordu. Kristiansand'daki kilisede o akşam hiçbir şey son bulmamıştı.

Yngve'yle telefonda konuştuktan sonra asansörle bodruma indim, sığınağı andıran rutubetli koridorlarda yürürken ileri teknoloji tavan lambaları kendiliğinden yanıyordu, çamaşır odasına geldiğim sırada en dipteki çamaşır makinesinin ekranında kalan süre bir dakikadan sıfıra dönüştü. Islak çamaşırları kurutucuya, kalan kirlileri çamaşır makinelerine attım, haznelerine deterjan koyup düğmelere bastım ve gürültüyle dönmeye başladılar. Bir süre durdum, tamburların dönüşünü ve giderek ıslanan giysilerin cama çarpmasını, gözden kaybolmasını ve yeniden cama çarpmasını izledim; bu sırada akla gelebilecek en kötü senaryoyu, dava açılmasını düşünüyordum. Bir taksiyle gelişimi, dışarı çıkarken fotoğrafımı çeken muhabirleri ve gazete manşetlerini gözümde canlandırdım: Knausgaard yalan söylüyor, Rezalet, Asla Yayınlanmamalıydı, Yalan Söylediğini İtiraf Ediyor ve Knausgaard Bana Tecavüz Etti; çünkü böyle bir mahkemenin başka her türden suçlamaya davetiye çıkaracağını ve başkalarından söz ettiğim otobiyografik proje yüzünden dileyen herkesin benimle ilgili dilediği her şeyi söyleyebileceğini çok iyi anlıyordum. Romanın çok dikkat çekmesini beklemiyordum, yayıncılar da umutlu değildi, ilk baskı on bin adetti, yüksek bir sayıydı bu ama önceki romanımdan daha çok değildi, öte yandan mahkemeye verilirse hiç kuşkusuz satışlar patlardı. Pis ve sansasyonel bir skandal olur, benimle ilgili her türden pislik bulunup çıkarılırdı. Düşüncelerimde, tıklım tıklım dolu bir salonda, alçak bir platformun üstünde duran ve her nedense okuldaki sıralarımıza benzeyen bir masa olarak hayal ettiğim tanık sandalyesinde oturuyordum ve aklıma gelebilecek en kışkırtıcı ve imalı sorulara yanıt vermek durumundaydım. İlki, romanı niye yazdığımdı. Niye hepsini değiştirmek yerine gerçek adlar kullanmıştım, zira gerçeğe yakın romanlarda janr var olduğundan beri izlenilen yol buydu. Niye gerçek? Bu nereden çıktı? İlkin yanıt veremedim, sandalyemde kıvrandım, geveleyip kekeledim, bazen sahnede olurdu bu, en son Almanya'nın Münih kentinde başıma gelmişti ve beni dinlemeye gelen az sayıda dinleyicinin çoğu kalkıp gitmişti,

bu olay ne zaman aklıma gelse utançtan yerin dibine geçiyordum. Fakat ne diye zayıflık ve sefalet fantezisi yapacağım, diye düşündüm ve tavanın hemen altında bulunan alçak pencereye baktım, camın aralığından dışarıdaki asfalt görünüyordu.

Niye suçlamalar karşısında sessiz kalacaktım? Gazeteciler ve meraklı izleyicilerden oluşan yaklaşık yüz kişilik kalabalığın ortasındaki sandalyemde arkama yaslandım ve gerçek ile öznelden, edebiyatın gerçeklikle ilişkisinden capcanlı ve bilgece söz etmeye başladım, ardından toplumsal yapının karakterini ve bu türlü bir romanın toplumca gözetilen ama hiçbir yerde yazmayan ve içimize, kendimizi anlayışımıza işlediği için görülmeyen sınırları teşhir ettiğini, onları gösterebilmek için aşmak gerektiğini ayrıntılarıyla anlattım. Peki niye görülmeleri gerekiyor, diye sordu savunma avukatı. Hepimizin başından geçen bir şey var, herkes için aynı bu, diye karşılık verdim, fakat yakın çevre dışında dile getirilmesi ender. Herkes yaşamının şu ya da bu noktasında güçlükler yaşar, herkes alkolle sorunlu, ruhsal bunalımlara kapılan veya bir nedenden ötürü çöküntü yaşayan birini tanır; en azından benim deneyimlerim bunu gösteriyor; ne zaman yeni biriyle tanışsam hastalık, çöküş veya ani ölümle ilgili buna benzer bir anı geliyor gündeme er ya da geç. Bu temsil edilmediği için yokmuş gibi veya hepimizin tek başına taşıması gereken bir yükmüş gibi algılanıyor. Peki gazeteler ile medya ne güne duruyor, diye sordu savunma avukatı. Orada yeterince ani ölüm ve hastalık yok mu? Olmaz olur mu, dedim, fakat orada gerçek olarak sunuluyor, bir tür nesnel fenomenmiş gibi alabildiğine uzaktan aktarılıyor. Böyle vakaların bireyde ve yakınlarında yarattığı artçı etkiler ya göz ardı ediliyor ya da dışsal bir şey olarak kısaca gösteriliyor. Ayrıca bir vakanın haber olabilmesi için sıra dışı olması gerekiyor. Ben günlük yaşamdan söz ediyorum. Bunun metaforu ölüm. Ölüm herkesin yaşamında mevcut, ilkin bireyin tanıdığı birinin başına geliyor, ardından, en sonunda, kendisinin. İnsanlar her gün sürüler hâlinde ölüyor. Bu ölümü görmüyoruz, bizden gizleniyor. Bundan söz etmekten de kaçınıyoruz. Niye? Çünkü herkesin varoluşsal derinliğine dokunuyor. Niye bastırıyoruz bunu? İnsanın yaşlanması ve güçten düşmesinde de aynı durum söz konusu. Kişi kendisine bakamayacak kadar yaşlanınca gözlerden uzak bir enstitüye kapatılıyor. Hasta, sakat ve ölü olan her şey gizleniyorsa nasıl bir toplumdan söz edebiliyoruz? İki nesil önce hem hastalık hem ölüm yakındı, yaşamın doğal bir parçası olarak değilse bile, en azından kaçınılmaz

görülüyordu. Bu konuda bir makale yazabilirdim, fakat pek bir şey ifade etmezdi çünkü argümanlar rasyoneldir, hâlbuki bu tam tersiyle, irrasyonel olanla, yitirilen ve ölen karşısında kapıldığımız tüm o duygularla, evet, bunun gerçekten ne olduğuyla ilgilidir. Hastalıkla ilk karşılaşmamı hatırlıyorum, anneannem Parkinson'un son safhasındaydı, bedensel kırılganlık ve insanın çektiği eziyet çok büyük ve sarsıcıydı çünkü onların varlığından haberim yoktu. Hastalık diye bir şey biliyordum ama *böyle* olduğunu bilmiyordum. Buna benzer bir deneyimi zihinsel engellilere yönelik bir enstitüde çalışmaya başladığımda yaşamıştım, tüm o çarpık bedenleri ve bulanık zihinleri görünce sersemlemiştim; bunun da insanlığın bir parçası olduğunu niye bilmiyordum? Niye gözlerden uzak tutulmuştu? Bana bedenselliği sorgulatmıştı, bedenin hayvansı veya biyolojik maddesi neydi ve dünyayla büsbütün iç içe olması, kim olduğumuz ve hangi koşullarda var olduğumuz yönündeki düşüncelerimiz ile biçimlenen öz anlayışımız ve dünya görüşümüz karşısında ne anlama geliyordu; yalnızca ürettiğimiz sınırsız bilimsel araştırmalar değil, okuyup izlediğimiz sınırsız haber ve program da bu perspektiften yoksundur. Ben buna yeniden bir yakınlık kazandırmaya çalıştım, metnim gerçekliğin üzerindeki gökte süzülen veya göz kapağı gibi üzerine yapışan bir dizi görüş, fikir ve imgenin içine işlesin, bedenin gerçekliğine ve tenin kırılganlığına erişsin istedim, fakat genel bir yöntem arayışında değildim çünkü genellik ideal ile akrabadır, yani gerçekte yoktur, yalnızca özel vardır ve bu durumda özel ben olduğumdan kendimle ilgili yazdım. Durum işte bundan ibaret. Tek amacım buydu ve işin *özü* böyle. Kimileri kendimi kullanmakla yetinmediğim için buna hakkım olmadığını söylüyor. Bu doğrudur. Gizli tuttuklarımızı niye gizli tutuyoruz, diye soruyorum ben. Ne var utanılacak insanın çöküşünde? Büsbütün insan felaketinde? Büsbütün insan felaketini yaşamak korkunç, peki onunla ilgili yazı yazmak? Yakından bakılırsa en insansı özellik olarak görülebilecek bu durumu ne diye gizleyelim, utanç verici bulalım? Nedir onu bu kadar tehlikeli kılan ki yüksek sesle dile getiremiyoruz?

Gunnar'ın, durgun bir hâlde bunları dinleyeduran avukatı alaycı olduğunu düşündüğüm bir bakış attı bana.

"İyi güzel de Knausgaard," dedi, "Durum şu ki baban senin tasvir ettiğin biçimde ölmedi. Bu yönde tanıklarımız var. İçki içiyordu ve sorunları vardı, doğru, fakat ölümü sessiz ve sakindi. Ayrıca babaannen ağzına içki koymazdı. İki yıl boyunca aynı evde oturup birlikte

kafayı çektikleri yönünde çizdiğin tablo yalnızca senin hayal dünyanda var. Baban orada üç ay kaldı. Ev şişelerle dolu değildi. Yazdıklarının tersine, evi temizleyen de sen değildin, amcandı. Bu durumda sana şunu soruyorum: Bu konuda niye yalan söylüyorsun? Dünyayı olduğu gibi yazıya dökmek isteyen sen ne diye asla var olmamış bir dünyayı tasvir ediyorsun? Bugünkü davamızın konusu budur. Tüm o varoluşsal entelektüelliğin arkasına dilediğince saklanabilirsin, ki ben bunu, evet, gösterişli bir saçmalık olarak değerlendiriyorum, öyle tumturaklı ki karşında oturup dinlemek zorunda kalmak âdeta midemi bulandırıyor, fakat, en azından şimdilik, söylemek istediğim bu değil, kendini beğenmiş ve kibir dolu zırvalarından anladığım kadarıyla doğruyu söylediğini ileri sürdün, senin gözünde bu berbat ve ikiyüzlü romanın tüm amacı buydu. Ne var ki şimdi işin aslının öyle olmadığı ortaya çıktı. Bunu açıklayabilir misin?"

Kaskatı kesilmiş, buz kesmiş bir hâlde ona baktım, kımıldayacak durumda değildim.

"Ben öyle hatırlıyorum," dedim sonunda.

"Ama bu yeterli bir cevap değil!" diye bağırdı avukat. "Bu insanları kırdın, kendi ailenin iki merhum üyesinin hatırasına leke sürdün. Babanın ve babaannenin ölüsünü sattın. *Öyle hatırladığını* söyleyip işin içinden çıkamazsın. Ailenin mahrem hayatını teşhir etmen yeterince kötü, başlı başlına suç teşkil eden bir eylem, fakat amcanın annesi ve kardeşine iftira atman bunu on katı kötüleştiriyor. İftira suçu bu. Üç yıl yatarı var."

Alnının terini silerken sarı perçemini de kenara atıp bana baktı.

"Evi gerçekten temizledim," dedim. "Temizlik yapmayı bilmediğim doğru değil. Evdeki kaosu abartmış olabilirim ama korkunçtu. Ayrıca ben kendi babam hakkında yazıyorum, anlattıklarım benim hikâyem, bu yasa dışı olamaz. Öyle değil mi?"

İlk sırada gururla oturan Gunnar'a bakmaktan özellikle kaçınıyordum, dava başlamadan önceki dakikalarda, bağışlarcasına ve kahramanca uzattığım elimi sıkmayı reddedince gözlerim yerde sandalyeme dönmüş ve ilk tanığı beklemiştim, İsveçli deneme yazarı, profesör ve akademi üyesi Horace Engdahl'dı bu, birçok yıl Nobel Ödülü'nü kazananları açıklamıştı, tarzının edebî zarafeti ve eşsizliğiyle tanınıyordu, Palme Cinayeti şüphelisi Christer Petterson'un sınıf arkadaşı ve uçuk kaçık, korkusuz ve yetenekli yazar Stig Larsson'un dostuydu. Engdahl'ı yıllar önce Bergen'de bir seminerde görmüştüm; konunun dışına çıkarak Carina Rydberg ve onun *Den*

Högsta Kasten, *En Yüksek Şato* romanından söz etmişti, o sıralar İsveç'te bu kitap çok konuşuluyordu –Rydberg, yaşayan insanları gerçek adlarını kullanarak yazmıştı– ve Engdahl tüm tartışmalar bir yana romanın parlak bir edebiyat örneği olduğunu söylemişti. Benim romanım hakkında da aynısını söyleyeceğini umuyordum herhâlde. Öte yandan, orada durmuş, çamaşır makinesine ve cama çarpan deterjanlı suya bakarken, Engdahl'da temelinde elitist ve üst sınıfa ait bir hava olduğunu düşündüm, edebî bir aristokrattı ve Gunnar hiç suçu yokken yazar yeğeni tarafından hayatı mahvedilen bir halk adamı gibi algılanırken bu durum mahkemede nasıl görünecekti? Herkes bunun kendi başına da geleceğini düşünüp ürperecekti. Beni korkunç bir insan, acımasız, düşüncesiz ve bencil bir tür edebî vampir olarak göreceklerdi. Bu durumda bir aristokratın lehte konuşması iyi olmayabilirdi, öyle değil mi?

Koridorda bir kapı açıldı, belki de kullandığım çamaşır odasını bir başkası ayırtmıştı, bakmak için başımı çevirdim ama cılız ayak sesleri öteki odanın önünde durdu ve oranın kapısı açıldı. Adamın veya kadının içeri girmesi için birkaç saniye bekleyip çıktım. Ağır metal kapı arkamdan çarparak kapanınca çamaşır odasının sesi kesiliverdi. Devasa bir fabrikanın dibinde olmak gibi, diye düşündüm. Basamakları çıkıp kapıyı açtım ve pazar yerine yöneldim, sigara almam gerekiyordu. Manav bana selam verdi, muhtemelen en iyi müşterisiydim. Gülümseyip selamına karşılık verdim, anahtarlığımı orta parmağıma dolayıp meydana yürüdüm, Nilson ayakkabı dükkânını geride bıraktım, buradan geçerken vitrindeki ayakkabılara bir göz atardım her zaman. Lars Norén'in geçen yaz yarısına dek okuduğum kapsamlı günlüğünde Nilson mağazasının adı geçiyordu, yazar bir kadının –kızı mıydı yoksa yeni sevgilisi mi tam hatırlamıyorum– ayakkabılarını oradan alması karşısında hayretini dile getiriyordu, belli ki bu mağaza yazar için yeterince iyi değildi, o kendi ayakkabılarını bambaşka itibara sahip bir dükkândan alıyordu anladığım kadarıyla, hâlbuki o âna dek Nilson'un bir tür statüye sahip olduğunu sanırdım. Norén'in başkalarının ayakkabı kırsallığı konusunda kendi şehirli ayakkabısı yanlısı hayretini düşünmeden dükkânın önünden hiç geçemez olmuştum. Sokağın karşısındaki mağazaya da bir göz attım, bunu da hep yapardım çünkü iç çamaşırı satıyorlardı ve vitrinde yarı çıplak kadın fotoğrafları olurdu, sonra da Thomas Tobak'ın kapısını açtım, Thomas cana yakın bakışlarıyla beni şöyle bir süzdükten sonra belli ki kontrol ettiği kupona geri döndü.

"İyi günler," dedi.

"İyi günler," dedim. "Üç paket Lucky, lütfen."

Arkasındaki raftan sigaraları aldı.

"Bugün gazete yok mu?" diye sordu.

Başımı iki yana salladım.

"Yüz kırk yedi," dedi.

Kartımı cebimden çıkardım.

"Şunu kullan," dedi ve yeni kart okuyucusunu gösterdi, manyetik şerit yerine çip okuyordu bu makine ve hem onun hem benim için iyiydi, çünkü kartımın şeridi yıpranmıştı ve Thomas'ın bir keresinde meblağı tekrar tekrar girmesi gerekmişti. Ama sorun değildi, o içeride kaç müşteri olursa olsun herkese zaman ayırırdı.

"Vaay," dedim. "Sağ ol."

"Sen de sağ ol," dedi.

Elimde üç paketle dışarı çıktım ve kanalları geçip Gustav Adolfs alışveriş merkezine uzanan yaya yoluna baktım, cumartesi sabahları tıklım tıklım olurdu ama şimdi ıssızdı.

Çocuklar.

Onlar neredeydi?

Durdum.

Kreşte. Onları oraya bırakmıştım.

Acaba?

Bu sabah ne yapmıştım?

Onları kreşe götürdüğümü onaylayacak somut bir olay hatırlamaya çalıştım telaşla, derken, bir an sonra Vanja'nın gözlüğünü almak için eve döndüğümüz aklıma geldi ve her şey yoluna girdi.

Yeniden yürümeye başladım, köşeyi döndüm, önce çiçekçiyi, ardından manavı geçtim, hâlâ bir huzursuzluk vardı bedenimde; sabah boyunca çocuklar aklıma bile gelmemişti ve kreşte değil başka bir yerde olsalardı onları en ağır biçimde ihmal etmiş olurdum. Geçen yaz, çocuğunu kreşe bırakmayı unutan bir babayla ilgili bir haber okumuştum, çocuk adamın iş yerinin önüne park ettiği arabada uykuya dalmış ve sıcaktan ölmüştü. Böyle bir şey benim de başıma gelebilir, diye düşünürdüm sık sık ve iki kızla dışarı çıktığım zamanlarda birdenbire endişeye kapılırdım: John nerede? Onu bir yerde mi unuttum? Nerede? Hangi cehennemde? Sonra aklıma gelirdi, Linda'nın yanındaydı, her şey yolundaydı. Ne var ki o andan sonra bunu bilsem bile endişe geri dönebiliyordu: Neredeydi John,

Linda'nın yanındaydı, nereden biliyorsun, dün değil miydi o, somut bir şey hatırlıyor musun?

Anahtar kartı okuyucudan geçirip kapıyı ittim. Açık posta kutularının önünde duran postacı mektupları yerleştiriyordu. Başımla selam verip durdum. Bizim posta kutusuna bıraktığı yığını aldım, asansör kapısını açtım ve katları tırmanırken postaları karıştırdım. Svea Inkasso'dan bir zarf, üç fatura, Bamse dergisi ve Spirit'ten bir broşür. Eve girince kâğıtları ayrıanın altındaki sehpada duran yığının üzerine koydum, ayakkabılarımı çıkarıp dolaba yerleştirdim, iki sigara paketini çalışma masasının çekmecesine koyup üçüncüyle balkona gittim, oturdum, kahve koyup paketi açtım, bir sigara çıkarıp yaktım.

Tepemde bir güvercin öttü, ses ani ve çok yakından gelmişti. Başımı kaldırdım, kuş çatının içindeymiş gibiydi.

"Uuğğ-ğuu-ğuuu," dedi.

"Uuğğ-ğuu-ğuu."

Kuş eşelendi, çinkoya çarpan pençe seslerini duyuyordum muhtemelen, yer değiştirmişti ve tutunamıyordu. Ah, pençeler, bu tarih öncesi uzuvlar metalin üzerinde ne yapacaklardı?

Biraz daha kahve doldurdum.

Derken güvercin üzerimden süzüldü, karşıdaki çatıya uçtu, yaklaşık iki kat aşağıda bir antene kondu.

Evin derinliklerinden bir zil sesi duyuldu. Geir'in geleceğini ancak birkaç saniye sonra hatırladım.

Kalkıp içeri girdim, koridora çıktım, zil bir kez daha çaldı.

Diyafona uzandım.

"Evet?" dedim.

"Benim, Gunnar. Sen misin lan iblis, canına okumaya geldim!"

"İçeri gel," deyip düğmeye bastım ve aşağıda kapının açıldığını duyunca ahizeyi yerine koyup dışarı çıktım ve asansörün gelmesini bekledim.

Geir kocaman siyah bir bavulu önünde sürükleyerek çıktı. Onun hemen arkasından Njaal geldi; bana bakışları biraz meraklı, biraz kuşkuluydu. Geir benimle şöyle bir göz göze gelip gülümsemeden elini uzattı.

Neredeyse soluk soluğa "Selam," derken selamlama faslını kapamıştı bile.

"Nasıl, kolay buldunuz mu?" diye sordum.

"Daha önce de gelmiştik ya," dedi, beni geçip koridora adım attı, bavulu yere bıraktı ve Njaal'ın ayakkabılarını çıkarmak için eğildi.

"Ha doğru," dedim.

Bakışlarını kaldırıp gülümsedi.

"Sakin ol, her şey yoluna girer."

"Ne yoluna girer," diye sordum.

"Seni ne rahatsız ediyorsa."

Eğilip kendi sandaletlerini de çıkardı.

"Vanja ile Heidi nerede?" diye sordu Njaal.

"Kreşte," dedim. "Birazdan gelirler. Sen de bu sırada onların oyuncaklarıyla oynayabilirsin."

Çekingen adımlarla içeri girdi.

"Sizi gördüğüme sevindim," dedim, Geir doğrulunca.

"Ben de öyle," dedi. "Telefon faturasından epey tasarruf edeceğiz."

"Çok mu arıyorum yani, onu mu diyorsun?"

"Çok mu?" dedi. "Başka iş yapamıyorum be! Sabah kalkıyorum, dişlerimi fırçalıyorum, seninle konuşuyorum, kahvaltı ediyorum, seninle konuşuyorum, apar topar öğle yemeği yiyorum, seninle konuşuyorum, akşam yemeği yiyorum, seninle konuşuyorum, sonra da dişlerimi fırçalayıp yatmaya gidiyorum. Yarın nasıl geçecek acaba, diye düşünüyorum yatağımda. Kim bilir, belki Karl Ove arar..."

"Kahve falan ister misin?"

"İyi olur."

"Hadi mutfağa geçelim o zaman."

Arkamdan geldi, çenesini hafiften kaldırmıştı, birbirimizi uzun süre görmediğimizde hep böyle yapardı, dudaklarındaki geniş ve alaycı gülümseme de şöyle diyordu: Seninle ilgili her şeyi biliyorum.

Bir bakıma doğruydu da bu.

Biz Malmö'ye taşınınca onunla bağlantımız kopar diye korkmuştum. Mesafe buna yol açar sonuçta; konuşmalar arasındaki zaman uzayınca yakınlık azalır ve önemsiz günlük konuşmalar kendilerine doğal olarak yer bulamaz, birbiriyle iki haftadır veya bir aydır konuşmamış kişilerin yeni alınan bir gömlekten veya bulaşıkları ertesi güne bırakmaktan söz etmesi biraz tuhaf olur, kalın hatlar belirir ve konuşmalar bir defa onların çevresinde dönmeye başlayınca olan olmuştur, her seferinde yeniden başlatılması gereken bir konuşmada iki diplomat kendi memleketleri hakkında bilgi değiş tokuşu yapıyordur artık, bir süre sonra insanın canı istemez, telefon etmekten vazgeçmek daha iyidir o zaman, bu da bir sonraki seferi daha da ağırlaştırır ve bir

bakmışsınız sessizlik altı aya yayılmış. Fakat böyle olmadı. Taşınınca bağlantımız daha da güçlendi, telefonda daha sık ve uzun konuşur olduk, bazen öyle çok konuşurduk ki bana anormal geliyor, bende hafiften bir huzursuzluk duygusu bırakıyordu, anormal olmak istemiyordum sonuçta. Sıradan bir günde sabah dokuzda arıyordum onu ve yirmi dakika ile yarım saat arasında konuşuyorduk, sonra öğleden sonra arıyordum, bu kez de gün içinde yazdıklarımı okuyordum ve Geir yorum yapıyordu. Asla eleştirmezdi, yazdıklarımı genişletecek biçimde konuşur, başka bakış açıları ve olanaklar sağlardı, ben de ertesi gün yazmaya devam ederken bunlardan gerek duyduklarımı kullanırdım. Arada sırada akşamları da sohbet ediyorduk, fakat ben, Linda'nın Geir'den usanabileceği duygusuna kapıldığım için buna sınır getirmeyi denemiştim. Ne var ki Malmö'de hiç arkadaşım yoktu, yakın ilişki kurduğum meslektaşım yoktu, ilgimi çeken ve beni etkileyen şeylerden ancak bu odada söz edebiliyordum ve bu durum yıllardır sürdüğünden kendimi değiştirmeme, olduğumdan daha zeki olmaya çalışmama ve gerçek düşüncelerimi gizlememe gerek yoktu. Kitapta doğrudan veya dolaylı ele aldığım çoğu fikir ve görüş Geir'den geliyordu ve bunların beni yönlendirdiği yerleri de onunla tartışıyordum. Beni etkiliyordu, düşünce dünyam giderek onunkini andırır olmuştu ve tek kurtarıcım –böyle dememin nedeni bütünlüğümün tehlike altına girdiğini hissetmemdi– ondan utanmazcasına aldığım fikirleri kendi düşüncelerimde, geçmişimde ve biyografimde gelişmeye bırakmamdı, ayrıca ben de onun çalışmalarında ve gelişiminde bir rol oynuyordum, gerçi aynı büyüklükte değildi, benimkisi bütünlüğü daha az tehlikeye atan türden bir roldü. Geir altı yıl önce Bağdat'a gitmiş ve Amerikan işgali sırasında ve sonrasında orada kalmıştı. Savaşla ilgili bir kitap yazmak istiyordu ve ülkeye canlı kalkan olarak girmişti, bu mazeret ona eşsiz bir özgürlük sağlamış ve savaştan şu veya bu şekilde etkilenmiş her tür kişiyle röportaj yapma fırsatı vermişti. Sonraki altı yılı kitabını yazarak geçirmişti ve sonuca yavaş ama kesin adımlarla yaklaşıyordu.

Proje adı *Mot bedre viten*, *Yanlış Olduğunu Bile Bile* idi. Bu onun hayat düsturu da olabilirdi pekâlâ.

Kahve doldurduğum iki fincandan birini ona uzattım. Pencerenin dışında tüm çatılar gökyüzünün mavisine karşı kızıldı ve içbükey görünüyordu, yukarıdan çaprazlamasına bakış açısı yol açmıştı buna. Buradan dışarı ilk kez baktığımda da fark etmiştim bunu. Eve

bakmaya gelmiştik ve bu görüntüyü izleyen hafif baş dönmesi duygusu burada oturmak istediğimden emin olmamı sağlamıştı. Sonra buna alışmıştım, fakat şimdi Geir'in gelişi sayesinde yeniden dikkatimi çekmişti.

"Başka yeni bir haber var mı?" diye sordu.

"Gunnar'dan mı?" dedim.

Başını öne sallayıp gülümsedi, onu tanımasaydım kötücül diyebileceğim bir gülümsemeydi bu.

"Hayır. Sence bu kadarı yetmez mi?"

"Yetmez olur mu," deyip güldü.

"Ne sırıtıp duruyorsun ya sen," dedim.

"Keyfim yerinde olduğu için. Ama dur biraz, sen keyiften ne anlarsın? Ha ha."

"Benim sorunuma keyifsizlik denemez."

"Bilmez miyim? Senin derdin kötü biri olman."

"Kesinlikle."

"Ve geriye kalan bir avuç gerçek narsisttten biri olduğunu da eklememiz gerek."

"Öyle diyorsan öyledir."

"Buna kuşku yok. Ama sana katlanmamın tek nedeni benim de büyük bir narsist olmam."

"Nasıl yani, anlamadım. Benim hastalıklı benmerkezciliğime katlanabilmenin nedeni senin de hastalıklı ölçüde benmerkezci olman mı? Senin zamanını aldığı için bundan nefret etmen daha mantıklı olmaz mıydı?"

"Egom öyle büyük ki, yanında solda sıfır kalıyor."

Bana baktı ve ağzına götürdüğü fincanın üzerinden gülümsedi.

İçeriden bir gürültü geldi.

"Njaal, ne yapıyorsun?" diye bağırdı.

Njaal içeride çocuk sesiyle bir şeyler söyledi.

"Sigara içmeye çıkacağım, geliyor musun?" diye sordum. Başını öne salladı ve balkona gittik. Geçerken Njaal'ı gördük, yerde, yuvarlak pufun içinden çıkardığı oyuncakların ortasında oturuyordu, duyduğumuz gürültü pufun yere düşen kapağından gelmişti. Dışarıda kamp sehpasını andıran küçük sehpanın iki yanına yerleştik. Ben bir sigara yakıp ayağını korkuluğa uzattım.

"Düşünecek başka bir şey ister misin?"

"İstemez miyim," dedim.

"Birkaç gün önce kente inip takunya satın aldım."

"Bunun neşemi yerine getirmeye yeteceğini sanmıyorum," dedim.

"Komşuyu rahatsız etmek için aldım," dedi. "Yetmezse Christina'yla Njaal'a da takunya alacağım."

"Evde takunya ile mi dolaşmaya başladın?" diye sordum, ona bakarak.

Başıyla evetledi.

"Bu bir savaş. İlk aldığımda bir saat boyunca evde zıplayıp durdum."

"Donald Duck gibi mi?"

"Hayır. Donald yalnızca kızıyor ve tümüyle irrasyonel davranıyor. Benimki rasyonel. Ben arazinin avantajlarından yararlanıyorum. Alt komşumdan daha yüksekteyim. Benim zeminim onun tavanı."

"E dövmek gelmedi mi aklına? Ormana götür ve bir temiz sopala."

"O aşırı acımasızca olur. Ama kıyısına geldim yani. Öte yandan kira kontratını kaybetmek istemiyorum. Bunu göze alamam. Neyse ki evde takunyayla gezmek yasalara aykırı değil. Buna kimse engel olamaz. Njaal'a veya Christina'ya el kaldırmış olsaydı iş değişirdi. Şiddetin derecesini iyi ayarlamak lazım. Şiddet mi yoksa aşırı şiddet mi, konu bu. Onu vurabilirdim. Bu aşırı şiddet uygulamak olurdu. Sopalamak da aynı. Çatışmanın gelişimini görmek için beklemen ve makul miktara göre şiddeti ayarlaman gerekir. Clausewitz'in lafı bu. Şiddet bir sorunu ortadan kaldırma aracıdır. Pratik bir önlemdir."

"Ama dövmek aklından geçti yani?"

"Elbette. Ama en iyi çözümü buldum. Onu yıldırana dek takunyayla dolaşmayı sürdüreceğim. Bir yılsa bir yıl. On yılsa on yıl."

"Delirmişsin sen."

"Delirmek mi, hayır! Komşumla aramızda bir çatışma var. Bana saldırdı. İyilikle çözmeye çalıştım. İşe yaramadı. Şimdi misilleme yapıyorum. Yasalara uygun, yakında kendisi de görecek bunu. Beni ancak teslim olarak durdurabilir. Bunu biliyor. Bundan üç kurtuluş yolu var. Bir: Taşınır. İki: Karısı, Christina'dan özür diler. Üç: Bizimle bir daha asla konuşmaz, karşılaşınca göz göze gelmez ve bizden büsbütün uzak durur. Bana sorarsan üçüncü çözümü seçeceğini tahmin ediyorum. Ama göreceğiz. Şimdilik dişini sıkıyor."

"Meseleyi çözmenin en doğal yolu buymuş gibi konuşuyorsun," dedim. "Fakat değil. Kimse takunya alıp evde ileri geri dolaşarak bir çatışmayı çözemez. Ayrıca konuşma biçimine bir bak. Arazinin

avantajlarından yararlanmak. Vietnam'da bir tepeyi ele geçirmeyi başarmış bir asker gibi konuşuyorsun. Hâlbuki biz Stockholm'de bir daireden bahsediyoruz."

"Çatışma çatışmadır," dedi. "Bunu yaparak çatışmayı çözeceğimi biliyorum. Komşum hiçbir şekilde kazanamaz. Takunyaların gürültüsü dayanılır gibi değil. Bir ay, bilemedin iki ay katlanır. Sonunda gelip bunu kesmem için ne yapması gerektiğini soracak. Bekle bak. O zaman sorun ortadan kalkacak."

"Senin sorunun."

"Evet, ama onunki çözülür gibi değil. Benim sorunum ise çözülebilir."

Geir ile Christina birkaç ay önce Vâstertorp'taki iki odalı dairelerinden aynı mahalledeki dört odalı bir daireye taşındılar. Daha taşınma sırasında, mobilyalar ve kutular yukarı çıkarılırken komşu girişteki gürültüden yakındı. Tabloları asarken çıkan sesten de rahatsız oldu. Ona ellerinden geldiğince dikkatli taşındıklarını ama herhangi bir ses çıkarmadan taşınmanın imkânsız olduğunu söylediler. Orada oturmaya başladıktan birkaç hafta sonra da çarpılan kapılar ve Njaal'ın koşturması şikâyet konusu olmuştu. Geir kapılara ve dolap kapaklarına fazladan kenarlık takıp yerdeki halıları artırdı. Ama komşu, ev sahibine mektup yazıp onları şikâyet etti. Evdeki gürültünün yanı sıra inip çıkarken merdivende çıkardıkları ses ve girişe park ettikleri puset meselesi de vardı. Geir daha fazla özen ve anlayış gösteremeyeceklerini belirten bir mektupla şikâyete karşılık verdi. Asla müzik çalmıyorlar, parti vermiyorlardı ve her gün saat onda yatıyorlardı. Komşunun yakındığı gürültü çocuklu bir aile olmalarından kaynaklanıyordu ve bu konuda elden bir şey gelmezdi. Bu mektupla komşu iyice çileden çıkmış olacak ki bir gün bodrumda Geir'in karşısına dikilmiş. Linda'yla Stockholm'de otururken içine düştüğümüz duruma benziyordu bu. Orada da her yaptığımızdan şikâyet eden bir komşu vardı ve bize karşı tavırları tehditkârdı. Biz de onun taleplerine karşılık vermeye çalışmıştık ama makullük sınırlarını aştıkları için bu mümkün olmadı. Sorunu taşınarak çözdük. Çocuklardan biri gürültü yapar, kaloriferi tekmeler veya yere vurursa hâlâ daha irkiliyorum. Sırtım ürperiyor ve çabucak yanlarına gidip onlara engel oluyorum. Buradaki komşular hiç şikâyet etmedi, bu endişe oradan taşındıktan üç yıl sonra içimde yaşamayı sürdüren Stockholm'deki komşumdan yadigâr kaldı. Bu konuyu Christina'yla konuşmuştum, o da benim gibi tepki veriyordu,

ani ve yüksek seslere karşı sürekli tetikteydi, onları engellemeye çalışıyordu ve parmaklarının ucunda yaşıyordu. Ama Geir büsbütün başka bir karaktere sahipti. İçine atmıyor, dışa vuruyordu. Söylediğine göre şimdi takunya almaya kalkmasının nedeni yakınlarda başlarından geçen bir olay yüzündendi. Christina, Njaal ile birlikte balkona çıkmış, birkaç dakikalığına içeri girmiş ve alt balkondan bir haykırış duymuş. Ne halt ediyorsunuz yukarıda? Meğer Njaal şemsiyenin su dolu ayağının kapağını açmış ve suyun birazı aşağı damlamış. Christina başlangıçta olan biteni anlamamış ve bir şey yapmadıklarını söylemiş. Bunun üzerine kadın kocasına seslenmiş ve iblis karı bir halt etmediklerini söylüyor demiş. Geir bunu duyunca arabasına atlamış ve kente gidip takunya almış, o zamandan beri de sabah kalkar kalkmaz ayağına geçirdiği takunyalarla akşama dek evde dolanıp duruyormuş.

"Bu iş hoşuna gidiyormuş gibi görünüyor, haksız mıyım?" diye sordum.

"Takunyayla yürümeyi sevmiyorum. Biraz hantallar. Ama aşağıdaki adamın başını şişirmek ve onu çaresiz bırakmak hoşuma gidiyor. Bu doğru."

"Öyle olmasa iyiydi," dedim.

Kahkaha attı.

"Birkaç hafta içinde çıkarırım takunyaları ya."

"Böyle hiçbir şeyi çözemezsin. Başka bir şey bulur."

"O durumda ben de tepkimi artırırım. Savaş bu. Olay, düşmanı daima ondan daha ileri gitmeye hazır olduğunu anlamak zorunda bırakmak. Ancak o zaman kazanırsın."

"Evet ama küçük ve büyük çatışmalar arasında bir fark vardır, yanılıyor muyum?"

"Evet, yanılıyorsun. Prensip aynı. Benimle baş edemeyeceğini, ne yaparsa yapsın benim ondan hep daha ileri gideceğimi anlayınca teslim olacak. Bekle ve gör."

"Hadi bakalım," dedim.

"Senin stratejin, her şeye boyun eğmek ve kendiliğinden düzeleceğini ummak, böyle insanlarda işe yaramaz."

"Öyle diyorsun ama," dedim. "Senin de ne yaptığını bildiğinden emin değilim."

Njaal kapıyı açtı ve yanımıza geldi.

"Oo ne kadar yüksek," dedi.

"Evet, çok yüksek," dedi Geir.

Njaal diz çöktü ve beton zeminle korkuluk arasındaki boşluktan aşağı baktı.

"Aşağıda bir şey var," dedi.

"Boya fırçası mı?" diye sordum. "Vanja atmıştı. Birkaç tane de çakmak var. Ben düşürdüm onları da."

"Ben de bir şeyler atabilir miyim?" diye sordu, babasına bakarak.

"Sanmıyorum, Njaal," dedi Geir.

"Kooperatif bahçesine gidelim mi?" dedim. "Biraz koşup oynar. Çocukları almama daha birkaç saat var. Senin arabanla gideriz."

Yarım saat sonra, çalıların gölgesinde, arıların vızıltıları arasında, ikimiz de birer sandalyede oturmuş, Njaal'ın çimenlerde koşturmasını izliyorduk. Burada büyük bir plastik havuz vardı, fakat Njaal yüzmek istememişti. Arada sırada geliyor ve çocuklara özgü denetimsiz ve obur yudumlarla meyve suyu içiyor, bir an sonra dikkatini çeken başka bir şeye doğru çimenlerin üzerinde ilerliyordu. Burayı satın aldığımızda bahçelerin en güzeliydi. İki yıl sonra her şey kötüye gitmişti. Fakat bitkiler yazın çılgınca geliştikleri için bahçeye bakımsız denilebilirdi elbette ama bitek daha uygun bir tanım olurdu muhtemelen. Ama zaten bunu sıkıntı edecek gün bugün değildi.

Birkaç parsel öteden çim biçme makinelerinin sesleri geliyordu ve iki bahçe ilerimizde Skåneli iki aile konuşuyordu, bunun dışında ortalık sessizdi. Beni tutsak eden duyguyu Geir'e anlatabilmek için onu tanımlamaya çalıştım ve sonunda bu duygunun korku olduğuna karar verdim. Dışarıdan bakıldığında her şeyin ne kadar önemsiz göründüğünü kolayca anlayabiliyordum. Gunnar'ın telefon etmesi veya gelmesi hiç olası değildi; benimle tüm bağlantısını koparmaya karar vermişti, tüm yazışmalar onunla yayıncı arasında gerçekleşiyor, bana kopyalar gönderiliyordu. Yoksa benden korkuyor ve benimle yüz yüze gelmeye cesaret edemiyor muydu? Benimle ilgili yazdıkları düşünülürse durum kesinlikle bu değildi. Onun gözünde ben ne yaptığını bilmeyen on altı yaşında bir serseri, nefret dolu bir paragözdüm. Benden kaçınmasının nedeni büyük olasılıkla beni düpedüz değersiz görmesiydi. Son bir olasılık da beni kendi eylemlerimden sorumlu tutmuyor olmasıydı, her şeye rağmen Knausgaard ailesinin bir üyesiydim ve bana çok yüklenmemek için böyle yapıyordu. Bir süre bunu düşünmüştüm ve bu düşüncede tuhaf bir sıcaklık bulmuştum, fakat anlayalı çok oluyordu ki bu bir tür hüsnükuruntuydu.

Bunu tartıştık. Daha doğrusu Geir konuştu, ben dinledim. Her şeyi daha önce duymuştum ve düşünülebilecek her şeyi daha önce düşündüğümü sanıyordum, ne var ki Geir birdenbire sordu:

"Kaç yaşında?"

"Elli beş civarı sanırım."

"Şu hâline bak. Saçlar ağarmış. Sakallar ağarmış. Kırk yaşındasın sen de. Yani aynı yaşlardasınız. Bir akranının sana böyle davranmasına göz yumamazsın."

"Bunu daha önce düşünmemiştim."

"Neyi daha önce düşünmemiştin?"

"Akran olduğumuzu."

Bunun rahatlatıcı bir düşünce olması çok tuhaftı. Geir'in başkaca söylediği şeylerin çoğunu ben de düşünmüştüm ama bunu değil. Gunnar ile ben yaklaşık aynı yaşlardaydık. Benim büyüğüm değildi. Bunu biliyordum elbette, ama sindirmek başkaydı.

"Seni götünde bezle gördü, sorun burada. Onun gözünde her zaman bir çocuk olarak kalacaksın. Ama onun karşısındayken senin kendini böyle görmen gerektiği anlamına gelmiyor bu."

"Ama söz konusu babam."

"Evet, biliyorum. Ama sen duygular ve irrasyonellikten ibaret değilsin. Düşünceler ve rasyonellikten de müteşekkilsin. Bırak idareyi onlar devralsın. Sonra olay kendi kendine çözülür."

"Sanki bir seçeneğim varmış gibi konuşuyorsun."

"Yok mu?"

Elimi ona doğru kaldırdım.

"Neyse şimdilik bu konu bu kadar yeter. Ee daha daha nasılsınız?"

Kahkaha attı.

"Buyur buradan yak."

"Geçiş biraz ani oldu belki, fakat sen fark edesin diye, ayrıca bu iş böyle yapılmıyor mu?"

"Hangi iş?"

"Toplumsal iletişim. Konuşma bir konudan öbürüne geçmeli. Anladığım kadarıyla normal süreç böyle işliyor."

"Kibarlık uzlaşımlarını biraz aşmadık mı sence de?"

"Kesinlikle hayır. *Ne var ne yok sahi?*"

"Bir bakalım," dedi. "Çalışma odamda oturmuş yazıyorum..."

Bana baktı.

"Yani yeni bir şey yok. İşte, oldu mu? Gunnar'dan konuşmaya devam edelim mi artık?"

Bir saat sonra iki sandalyeyi minik kulübenin yanındaki depoya götürürken rahatlamıştım. Belki durum o kadar da kötü değildi. Dünyanın sonu gelmemiş olabilirdi. Fincanlarla bardakları mutfak tezgâhına koydum, çitlerin dışındaki çakıl yolda koşturan Njaal'ın ayak seslerini duydum, kapıyı kilitledim, bahçeden çıktım ve onları yakalamak için adımlarımı hızlandırdım. Araba yüz metre ilerideki park yerindeydi. Önünden geçtiğim tüm bahçeler bakımlıydı, her yerde küçük havuzlar ve heykeller vardı, çalılar ip gibi dümdüzdü ve gür çimler öyle kısa biçilmişti ki halıyı andırıyorlardı. Bu bahçelerin sahipleri mayıstan eylüle dek burada oturuyordu, çoğu emekliydi, bahçecilik onlar için bir hayat tarzıydı. Ben bu çevreyi iğrenç buluyordum. Nefret ediyordum buradan, gerçekten nefret ediyordum. İnsan burada göz önündeydi. Üstelik olduğu hâli her neyse onunla değil, göründüğü biçimiyle. Ama buradaki kuralları çocukluğumdan beri tanımam bir işe yaramamış olacaktı ki bu cehennemin ortasında kendime küçük bir bahçe satın alabilmiştim. İnsan kendini bu kadar mı az tanırdı?

Otoparkın girişindeki bariyerden önce Geir'le Njaal'ı yakaladım.

"Yazacağım bir sonraki roman burada başlayacak," dedim. "Söylemiş miydim? İkinci Dünya Savaşı hiç yaşanmamış ve Nazizm Avrupa'ya barışçıl yayılmış. Kitabın ana karakteri burada büyümüş. Tüm çocukluğu boyunca Afrika'ya gitmek istemiş. İlk cümle şöyle: 'Çocukluğum boyunca Afrika'yla ilgili kitaplar okudum. Bu beni öyle bir özlemle doldurdu ki neredeyse dayanılmazdı.' Böyle bir şey. *Dagens Nyheter*'de Nazilerin dünya planlarına ilişkin büyük bir makale okumuştum. Kuzey Afrika kıyılarına devasa bir liman çizmişler. Kıtanın geri kalanı karanlık, boş. Bir roman için iyi bir çerçeve. En ince ayrıntısına dek tasarlanıp düzenlenmiş, kontrol altına alınmış ve estetiği belirlenmiş bir dünya var, bir de her şeyin yabancı, öngörülemez ve doğaçlama olduğu, bir şeylerin olup bittiği bir dünya. Nereye varmaya çalıştığımı anlıyor musun?"

Başını öne salladı.

"Şimdi uğraştığın şeyden bir kaçış aradığını anlıyorum. Salt bir *escape attempt* bu."

"Doğru, haklısın. Ama ciddiyim. Gerçekten bambaşka bir Afrika var. Oradayken buna tanık oldum ve Afrika'yla ilgili birçok belgesel izledim. Anlamadığımız şu ki ütopyamız aslında Afrika. Bu değil."

Geir arka kapıyı açtı ve Njaal arka koltuğa atladı. Geir'in onun kemerini takmasını bekleyip ön yolcu koltuğuna yerleştim. Civarda birkaç kapı daha açılıp kapandı, bir marina veya nakliye iskelesi ya-

kınındaki otoparkların havasını anımsattı bu bana, şortlu veya etekli insanlar soğutma kutuları ve kamp sandalyeleri taşıyorlardı, tenleri bronz ve hareketleri yavaştı, engin ve mavi gökyüzü aşırı güzeldi ve civardaki sessizlik kaldırılıp taşınan eşyalar, çarpılan kapılar ve mırıltılı sesler gibi küçük olaylarla bölünüyordu.

"Afrika'ya yapılan yardımları durdurmalıyız. Tüm ticarete son vermeliyiz. Oradan çekilip Afrikalıları kendi hâllerine bırakmalıyız. Şimdi yaptığımız kolonileştirmeyi sürdürmek, bu da onlardan üstün olduğumuz anlamına geliyor. Şu hâllerine bir bak, kendilerini idare edemiyorlar, bir düzen tutturamıyorlar, okul açmayı bile başaramıyorlar. Her yer cehennem gibi. Savaşlar yapıyorlar. Çocuk askerler. Onca pislik. Hayır, tüm bağları kesmeli, orada yaşayanları rahat bırakmalı. Kıtayı kapatmalı. Dünyada yaptığımız her şeyin altında yatan düşünceden, yani herkesin bizim gibi olması gerektiği düşüncesinden nefret ediyorum. Asıl cehennem bu. Herkes ne kadar farklı olursa o kadar iyi. Afrika kültürleri bizimkinden besbelli farklı. Ütopyada yaşayan onlar. Biz değiliz."

"Bu formülleştirmeden hoşnutsun," dedi Geir, rüküş pilot gözlüklerini taktı ve tozlu otoparkta yavaşça ilerleyip ilerideki yer yer gölgeli asfalt yola çıktı.

"Ütopyadan mı?"

"Evet."

"Ama gerçekten, ciddiyim bak."

"Ciddi olduğunu biliyorum. Bu senin on yedinci yüzyıla duyduğun özlemden kaynaklanıyor, bu da yalnızca başka bir biçimi."

"Olabilir. Fakat ana karakteri burada büyüyen bir roman; Afrika özlemi çekiyor ve muhtemelen bir noktada oraya gidiyor. Anlatının geçtiği zamanda ihtiyarlamış, Baltık Denizi'nde bir adada oturuyor."

"Dur tahmin edeyim: Tatile çıktığınız yer mi? Neydi adı, Slite mi? Gotland'daydı, değil mi?"

"O civarlar evet. Ortada pek bir kurgu yok, ama bir başlangıç işte."

"Adı ne olacak peki?"

"Üçüncü Reich."

"Bir Nazi başlığı daha."

"Evet. Ama iyi bir başlık."

"Öyle. Bunu ben bulmamış mıydım?"

"Öyle mi?"

"Evet. Ama sen bunu çoktan unuttun tabii."

Bölgeden çıktım, Geir dönel kavşağın önünde yolun açılmasını bekledi, sonra yavaşça ilerledi ve karşı yola girince hızlandı. Otobüs durağında çalışır vaziyette bir otobüs bekliyordu, onun dışında önümüzdeki yol bomboştu. Saat üç buçuktu, araçların yolu istila etmesine daha bir saat vardı.

"Çok ilginç bir hafızan var. Biri sana bir şey söylüyor veya bir şeyler okuyorsun, sonra büsbütün unutuyorsun ve yazarken birdenbire aklına geliyor, fakat o zaman sanki kendin bulmuşsun gibi orijinal bağlamından tamamen kopmuş oluyor."

"İntihal denen şey mi?" dedim, yüzümün kızardığını hissederek.

Bana bir göz attı.

"Hayır, buna özgürlük deniyor. Çünkü sen bir roman yazmaya kendini ayarlamışsın, ben bir araştırma kitabı yazıyorum. Akademinin hışmına uğramışım. Her şeyi defalarca kontrol etmem gerekiyor. Bir referans dipnotu olmadan tek cümle kuramıyorum. Elim kolum bağlı. Sen büsbütün serbestsin."

"Sen güvenilirsin. Ben değilim."

"Yok canım, o kadar da gömme şimdi kendini. Yaptığın işe yarıyor sonuçta."

"Kavgam başlığını da senin bulduğunu söylemeyeceksin herhâlde?"

"Sanırım ben bulmuştum."

"Doğru mu bu?"

"Sen söylemiştin, bir cümlede kavgam demiştin ben de işte başlığın burada demiştim. Böyle oldu."

"Lanet olsun."

"Sen böyle çalışıyorsun. Kafan tencere gibi, oraya giren her şey çorbaya dönüşüyor."

Bellevuevägen boyunca yol aldık, iki yanımızda açık renkli tuğlalardan alçak evler vardı. Malmö ve Skåne'deki birçok başka şey gibi bunlar da Danimarka'yı andırıyordu. Geir Statoil İstasyonu'nun önündeki kırmızı ışıkta durdu, Njaal dışarıda olan biteni olabildiğince özümsemek ister gibi arka koltukta ileri geri kımıldanıyordu. Işık yeşile dönünce araba hemen hızlandı ve kendimizi bir otobüsün arkasında bulduk. Arka camların altına büyük bir afiş yapıştırılmıştı. Yerel bir emlak bürosunun reklamıydı bu ve koyu renkli, hostes üniformasını andıran giysiler içinde gülümseyen dört kadından oluşuyordu afiş. Bu fotoğrafı daha önce birçok defa görmüştüm, tüm otobüslere ve otobüs duraklarına yapıştırılmıştı, dolayısıyla önceden de üzerine epey kafa yormuştum.

"Şu fotoğrafı görüyor musun?" diye sordum.

"Evet," dedi Geir.

"Sanırın aralarından hangisini beğeneceğini biliyorum," dedim. "Eğer bilirsem sırf beni haksız çıkarmak için yalan söylemek yok ama tamam mı?"

"Tamam," dedi.

"En sağdakini isterdin."

Kahkaha attı.

"Bildin," dedi. "Ama sen de aynısını düşündüğün için biliyorsun."

"Hayır. Bu reklamı daha önce çok gördüm. Ben soldan ikinciyi beğeniyorum."

"Gerçekten mi?"

Bir kahkaha daha attı.

"Beni böyle şaşırtmaların çok nadir doğrusu. Peki nereden bildin?"

"Seni tanıyorum. Hiç kuşkum yoktu."

"Ben aynısını senin için söyleyemem. Onu seçeceğin hiç aklıma gelmezdi. Benim için sağdaki tek seçim. Başka bir tanesiyle mümkün değil!"

"Buradan sağa döneceğiz," dedim. Geir sinyal verip şerit değiştirdi, önümüzdeki otobüs de yoluna düz devam etti.

"Takunyalar gibi," dedi. "Sen bana deli olduğumu söylemeden önce davranışımın normal dışında bir şey olarak görülmesi mümkün değildi. Bu benim gözümde büsbütün mantıklı ve makul bir yaklaşımdı."

"Komşundan intikam almak için takunyayla gezmek ve hoplayıp zıplamak mı?"

"İntikam almak için değil. Çatışmayı çözmek için. İradesini kırmak için. Ama evet, benim gözümde doğal bu. Başka şekilde görülebileceği aklıma bile gelmemişti."

"Toplumbilimci değil misin sen?"

"Evet. Ama aynı zamanda insanım."

Altmışlı yıllarda inşa edilen ve Hilton yapılana dek kentin en yüksek binası olan apartman bloğu Kronprinsen'in önünden geçtik, sağımızda Slottsparken'in gür ağaçları vardı ve önümüzde uzanan arabalar güneşte parlıyordu.

Geir kahkaha attı.

"Beni harbi şaşırttın. Cidden biliyor muydun?"

"Ne tuhaflık var ki bunda?" diye sordum.

"Çünkü ben kendimi bilmiyorum."

Arabayı park ettikten sonra onları eve çıkardım ve çocukları almaya gittim. John geldiğimi görünce üç tekerlekli bisikletinden atlayıp bana koştu. Minik kulübenin orada, kum havuzunun yanında duran kızlarsa beni gördüler ama görmezden geldiler. Kucağımda John'la Karin'in yanına gidip günün nasıl geçtiğini sordum. İyi geçti, dedi, kızlar sabahleyin parka gitti, John burada kaldı. Herkes mutlu ve sağlıklıydı.

"John'un hâlâ bezi yok, Karl Ove," dedi Nadje, birkaç metre gerimizdeki bankta oturuyordu.

Kahretsin. İşte unuttuğum buydu!

"Özür dilerim," dedim. "Aklımdan çıkmış. Şimdi gidip alsam olur mu?"

"Gerek yok ya. Yarın unutma yeter."

"Tamamdır. Yarın hallederim. Kusura bakma cidden. Büyük bir soruna neden olmamıştır umarım."

"Birkaç tane ödünç aldık, sorun yok."

"Çok sağ olsunlar ya. Nasıl unutmuşum."

Yorgun bir şekilde gülümsedi, ben de gülümseyerek karşılık verdim ve Heidi'yle Vanja gideceğimizi duymakla kalmayıp görsünler diye John'u pusete götürdüm.

"Hadi kızlar, gelin artık!" diye bağırdım.

Kreşte pek çocuk yoktu, çoğu hâlâ tatildeydi. Anne babalar arasında kreşi en çok biz kullanıyoruz, diye düşündüm, fakat bunu düşünmemin nedeni ben yazmak istiyorum diye çocuklarımızın burada yalnız kalmasından duyduğum derin vicdan azabıydı. Puseti gölgede bir sandalyenin yanına çekip oturdum.

"Beş dakika!" diye seslendim. "Sonra gidiyoruz. Tamam mı?"

Vanja bana şöyle bir bakıp başını öne salladı. Ben arkama yaslanıp gökyüzünü izledim, açık maviydi ve yaza özgü tül gibi hafif birkaç uzun bulut uzaklarda süzülüyordu. Rüzgâr esti, çatılardan inen serin bir rüzgâr arka bahçeye dolup benim bedenim dâhil her şeyin üzerinden geçti ve yapışkan tenim bu beklenmedik ama hassas serinlik karşısında zevkten ürperir gibi oldu. Canım bir sigara çekti, sandalyeye yaslanıp John'a baktım, başında kot kumaşından bir şapka vardı, ağzının çevresi kararmıştı ve bisikletle gelip geçen çocukları oturduğu yerden izlerken çevresine bir kaygısızlık yayıyordu. Ya bir şey isterdi ve istediğini alamayınca perişan olurdu ya da hiçbir şey istemez, kendisi olur ve dünyayı olduğu hâliyle yeterli bulurdu.

"Vanja ve Heidi!" diye seslendim. "Gelin! Gidiyoruz artık."

"Biraz daha!" diye bağırarak yanıt verdi Vanja.

Ayağa kalkıp onun yanına gittim.

"Misafirimiz var," dedim. "Njaal ve Geir bizim evde. Onları daha fazla bekletemeyiz. Njaal sizi görmek için sabırsızlanıyor, biliyor musun?"

"Şimdi misafirimiz mi var?" deyip soran gözlerle bana baktı.

Başımı öne salladım.

"Biraz erken geldiler. Gel hadi, gidiyoruz. İstersen marketten sana muz alabilirim."

"Dondurma," dedi.

"Dondurma istiyorsun demek," dedim, ona ciddi ciddi bakarak.

"Ne olmuş?" deyip gülümsedi.

"Tamam," dedim.

"Dondurma alacağız, Heidi!" diye bağırdı.

Yere baktım. Benimkilerin dondurma alacağını öteki çocukların duyması iyi değildi. Daha doğrusu, herkesin duyabileceği bir yerde bunu söylememin çalışanların kulağına gitmesi iyi değildi.

"Biz dondurma alacağız, Karin!" diyen Heidi hemen gelip pusetin sapını tuttu.

"Ne güzel," dedi Karin, gülümseyerek.

"Evet, hâlâ yaz nasılsa," dedim.

"Afiyet olsun," diye karşılık verdi.

"Teşekkürler," dedim ve kapı açma düğmesine bastım. "Vanja koşup açabilir misin?"

Bir rüzgâr gibi atılıp kapının kolunu çekti, geriye doğru üç uzun adım attı, kapıyı açacak kuvveti toplayabilmek için neredeyse eğilmesi gerekmişti.

"Aferin!" dedim. "Arkadaşlarınıza hoşça kal deyin."

Vanja ile Heidi beni duymazdan geldi, öte yandan John, kimsenin onu göremediği pusetin içinden el sallayıp hoşça kalın dedi.

"Evde misafirimiz var, Heidi ve John," dedim, gölgeli kaldırıma doğru ilerleyerek. Uzun ve güçlü bir esinti Heidi'nin eteğini bacaklarına yapıştırdı.

"Öyle mi?" dedi Heidi. "Kim geldi?"

"Njaal ve Geir. Njaal'ı hatırlıyor musun?"

"Evet, biraz."

"Senden bir gün küçük."

"Ne?"

"Onun yaş günü seninkinden bir gün sonra."

Yaya geçidinin önünde bekledikten sonra karşıya geçtik. John karşı çıktı, öbür taraftan gitmek istiyordu. Pusette kıvranıp dururken çaresizlik ve öfke içinde bana bakıyordu.

"Sen de dondurma ister misin, John?" diye sordum.

"Evet," dedi ve yatıştı.

Hemköp'ün önündeki sarı posta kutularına varınca şöyle dedim:

"Dinleyin bakalım. Alışverişin parasını ödedikten sonra dondurma alacaksınız. Önce değil. Anlaştık mı?"

Üçü birden başını salladı ve buz gibi serin süpermarkete girdik. Vanja ve Heidi koştular, dondurma dolabına gidiyorlardı kesin; John ise var gücüyle pusetten çıkmaya çalışıyordu. Durdum ve onu yere indirdim, kızların arkasından gitti. İki paket kırmızı sosis aldım, en yüksek et yüzdeli olanından; kreşte bir veli sosis markaları arasında büyük fark bulunduğunu bana söylediğinden beri bu konuya birdenbire ve biraz aşırı özen göstermeye başlamıştım. Ardından sepeti doldurmayı sürdürdüm ve bir torba sosisli sandviç ekmeği, bir normal ekmek, altı ay deneme yaptıktan sonra bulduğum ve içmeyi sürdürdüğüm iyi kavrulmuş Fransız kahvesinden bir paket, bir litre süt, bir kilo yoğurt, altılı teneke bira, tuvalet kâğıdı ve ellerini bizden daha çok yıkadığına emin olduğum misafirleri düşünerek dörtlü bir sabun paketi ile üç dondurma aldım.

John yürümek istediği için torbaları pusete koyabildim.

Dışarıda hava biraz serinlemiş miydi?

Evet, evden çıktığımdan bu yana geçen kısacık zamanda sıcaklık düşmüştü.

"Malmö'yü görebiliyorum!" diye bağırdı John, evimizin adının Malmö olduğuna karar vermişti her nedense.

Vanja bana bakıp kıkırdadı.

Ben de ona gülümsedim.

"Balkonda kimse var mı John?" diye sordum.

"Yo-yok," dedi.

"Evde bir oğlan çocuğu var, biliyor musun?"

Bana çevirdiği gözlerinde şaşkınlık vardı.

"Babam *pojke*, oğlan demek istiyor!" dedi Heidi.

"*Just det*, doğru ya," dedim. "*Jag måste tala svenska nu*. Artık İsveçce konuşmam gerekiyor. Doğru ya."

"Yapma baba," dedi Vanja.

"Niye, utanıyor musun?"

"Hayır ama aptalcaaa."

"Evet, haklısın."

Yaya geçidine vardığımız sırada ışık kırmızıdan yeşile döndü. John uzattığım elimi tuttu, kızlar pusetin iki yanına sımsıkı yapıştı. Karşı kaldırımda anahtarı verdiğim Vanja koşarak gidip kapıyı açtı ve bizim için açık tuttu. Puseti çevirip üç basamaklı merdivenden yukarı çektim, bu sırada Heidi ve John asansör kapısını çekip duruyor ama onu yerinden bile kımıldatamıyordu.

Çamaşırlar. Onları unutmuştum.

Asansörün kapısını açtım, puseti içeri çektim, dördümüz birden sığalım diye puseti iki tekerlek üzerinde duracak şekilde katladım. Vanja yedinci katın düğmesine bastı. Bunu kendisi yapmak isteyen Heidi ağlamaya başladı. Vanja onu itti, Heidi ona vurdu, Vanja vurarak karşılık verdi, sonuç olarak evin kapısını ağlayan iki çocukla açtım. İkisi de annesini istiyordu. Fakat Geir ile Njaal oturma odasından bizi karşılamaya gelince sakinleştiler. Çocuklar birkaç saniye durup birbirini tarttı, köpeklerin birbirini tartması gibiydi hâlleri; sen ne tür bir çocuksun, diye düşünüyorlardı sanki, derken yeni durumu kabullendiler ve odalarına gittiler, geride kalan John başında mavi şapkasıyla yere oturmuş, ayakkabılarını çıkarmaya çalışıyordu.

"Akşam yemeğinde sosis var," dedim.

"Oo, güzel!" dedi Geir.

Onun yanından mutfağa geçtim, poşetleri masaya koyup öteberiyi yerleştirmeye koyuldum.

"Çamaşırları bodrumda unuttum," dedim. "Ben onları almaya gitsem sen sosisleri pişirmeye başlayabilir misin?"

"Sosis olayında iyiyimdir," dedi. "Uppsala'dayken bir sosis arabamız vardı, biliyor muydun? Adı *Svea Korv Handelsbolag*'di. Önünde bir kazan ve bir ızgara bulunan iki bisikletle kenti dolaşıyorduk. Bisikletler hardal ve ketçap renklerinde, yani sarı-kırmızıydı. Arkada da metalden büyük bir sosis vardı. Düşünüyorum da çalıştığım tek düzgün iş oydu."

"Sosisler burada," dedim. "Dolaptan bir tencere alırsın."

"Ossie-Pete, ondan söz etmiş miydim sana? Göğüslerini gösteren kızlara bedava sosis veriyordu. Bir sürü kız vardı gösteren."

Kahkaha attı.

"Stockholm'e geldiğimde bana anlattığın ilk şey buydu belki de," dedim.

"Güzel zamanlardı. Barlar kapanana ve öğrenciler sokağa dökülene kadar oturup kafayı çekiyorduk, sonra, saat bir sularında

parafin lambamızı yakıp sosis satmaya başlıyorduk. Uzun kuyruklar oluyordu. Cumartesi günleri en iyi yerleri önceden kapmak önemliydi. Pazar yerindeki Celsius binasını, şu dereceli adamın orası hani. Sokağın tam çaprazında, çünkü yangından sonra hemen hemen bütün şehir yeniden inşa edildi ama o bina yerinde kaldı. Orada estetik okudum ben. Christina'yla da orada tanışmıştık. Sosis sattığımız aracın fotoğrafını çekmişti. Görmeliydin. Çok güzel bir araçtı."

"Ne kadar para kazandığınızdan hiç söz etmedin?" dedim, onun yanından geçip koridora çıkarken.

"Yani günden güne epey değişiyordu," deyip arkamdan geldi. "Ne kadar olduğunu çok hatırlamıyorum. Dur bakayım. Bir yıl İşçi Bayramı'nda yirmi bin kron kazanmıştık. Üstelik doksanların başında. Yirmi dört saat sosis satmıştık. En son paraları sayıp paylaşacak hâlimiz bile kalmamıştı, iki yığına bölmüştük.

"Epey çokmuş," dedim ve yerde mücadelesini sürdüren John'un önünde durdum.

"Ama en çok parayı ulusal ekonomistlerin beyzbol turnuvasında kazanmıştım. Bir sosisçi standı istiyorlardı. Hiçbiri de sosis almadı, fakat bana bir minimum gelir garantisi vermişlerdi. Bir saatlik çalışmaya karşılık iki bin kron. Sonrasında satacak bir sürü sosisim kalmıştı elbette. İşte böyle. Hiyerarşinin en dibinde yer alıyorduk. Tüm gelenekleri ve züppeliğiyle Uppsala'dan söz ediyoruz. Sosis satıcıları pek saygı görmüyordu."

"Bodruma gelmek ister misin, John?" diye sordum.

Başıyla evetledi.

Ayakkabısının tekini ona geri giydirdim, ardından kendi ayakkabılarımı giydim, bu sırada Geir duvara yaslanmıştı ve sosis girişiminden söz etmeyi sürdürüyordu.

"Pişmiş sosisleri dondurup yeniden pişiriyorduk. Bazen onları satmak için karanlıkta durmamız gerekiyordu, neredeyse yeşile dönmüş oluyorlardı. Ama öğrencilerin çok fazla içmekten mi yoksa kötü sosis yemekten mi kustuğunu anlaması kolay değildi sonuçta. Cuba Cola'yı hatırlıyor musun?"

"Evet," dedim, bir elim kapı kolunda.

"Ondan da vardı. Herkes üzerine bir şeyler söylüyordu, yetmişli yıllardan beri görmedim, ama kimsenin aldığı da yoktu zaten. Bir süre Pommac satmayı denedik. Fakat sosisli sandviçle kim Pommac içer ki? Kötü bir denemeydi tabii ki. Fransız hardalımız da vardı.

Kimsenin ilgisini çekmedi. Fazla ince işlere girmemek lazım. İsveçlilerin sosisli sandviçe sokak ağzıyla ne dediğini biliyor musun?"

"Yok," dedim ve kola bastırıp kapıyı açtım.

"Kanatlı çük. Hahaha. Daha neler, değil mi? Ahahah."

"Yarım saate kadar dönmezsek anla ki çamaşır odası kurallarını ihlal ettiğimiz için alıkonulmuşuzdur," dedim.

"Bisikletlerin önünde de metalden küçük bir de sosis logomuz vardı," dedi.

"Konuşmanı duyan da yıllardır insan yüzü görmüyorsun sanacak," dedim.

"Birinin konuşması gerekiyor," dedi. "Yani sen konuşmadığına göre... Cep telefonunla inemez misin?"

Kapıyı arkamdan kapadım, John'u kucağıma alıp asansörle aşağı indim. Minik bacaklarıyla bodrum koridorunda koşturdu. Çamaşır odasına gelince oradaki paspaslarla oynamaya başladı. Birisi kuru giysilerimizi güzelce torbalara yerleştirmişti. Bunun dostça yapılmasına, yıkama zamanına özen göstermemiz gerektiği veya davranışımızın yönetime bildirildiği konusunda bir not olmamasına karşın ben yine de kimseyle karşılaşmamak için oradan çabucak ayrıldım. Bir kolumda John, öbüründe iki Ikea torbası vardı. Kanepede dışkı vardı, diye düşündüm; geçtiğimiz duvarın önünde iki bira kasası ve bir plastik torba durduğu için düşünmüştüm bunu belki de. Ayrıca en üst kata çıkan merdiven şişeden geçilmiyordu. Piyanonun altında boş şişe dolu torbalar vardı. Fakat birinci kata çıkan merdivende olmayabilir miydi? Hatırlamıyordum.

Gunnar kendisinden çok emindi. Mahkemeye kanıt sunabileceğini yazıyordu.

Mahkemeye verirse ne bok yiyecektim?

Lanet, lanet, lanet olsun.

Düğmeye basabilsin diye John'u kaldırdım, ardından yere bıraktım ama asansörün ışığıyla aşağı inişini dar pencereden görmek istediğinden olacak, yine kollarını uzattı. Onu bir kez daha kucağıma aldım. Korkudan hâlsiz düşmüştüm. Gunnar bana kızgındı. Acayip tepesi atmıştı bana.

"İşte!" dedi John.

Gerçekten de bir ışık geldi aşağı.

Kapıyı açtım ve asansöre bindik, en üst düğmeye basabilsin diye John'u kaldırdım tekrar, sonra yere bırakıp aynada kendime baktım.

İç karmaşamın izi bile görünmüyordu. Kederli bakışlara sahip ciddi bir yüz vardı karşımda.

John yere eğildi, minicik kırmızı bir plastik parçası çekmişti dikkatini. Plastik ataş gibi bir şeydi sanırım.

Küçük parmaklarıyla onu tutmayı nihayet başardığında "Bak, baba!" dedi, kaldırarak.

"Ne güzel," dedim.

İçimde sarsıntılar vardı ve dışarıdaki hiçbir şey onları dindiremezdi, hatta sanki dışarısı da sarsılıyordu.

Asansör durdu, kapıyı açtım, plastik parçasına bakan John başı önde çıktı, aynaya son bir kez baktım, birkaç adımda daire kapısına ulaştım, John kapıyı açmaya çalıştı ama beceremedi, bunun üzerine biraz rahatsız olmuş görünse de ellerini kenara itip ben açtım.

Çocuklar içeride televizyon izliyordu, ocağın önünde duran Geir'in gözünü diktiği büyük tencereden ince, neredeyse belli belirsiz bir duman yükseliyordu.

"Nasıl gidiyor?" diye sordum.

"İyi," dedi. "Televizyonu açtım. Bir sakıncası yoktur herhâlde?"

"Yok," dedim. "Ama çok sevdiğimi de söyleyemem."

"Sen beğenmiyor olabilirsin, çocukların beğeniyor."

Terden yapış yapış olmuştum, fakat kendimi zorladığımdan terlememiştim, hava çok rutubetliydi. Doğu göğünün bulutlandığını ve daha bir saat önce açık mavi olan yerlerin gri beyaza döndüğünü gördüm pencereden.

"Onlara kalsa sabahtan akşama dek televizyon izlerler," dedim. "Bu yüzden kural koyuyoruz."

"Etik üzerine bir tartışma mı başlatmak istiyorsun? Sosisin çocuklar için iyi bir yemek olduğu da şüpheli sonuçta ama tadını seviyorlar."

"O sosislerin yüzde yetmişinden fazlası et," deyip gülümsedim. "Etik açıdan sorgulanamazlar. Ben bir sigara içeceğim. Gelecek misin sen de?"

Başını sallayıp peşimden geldi.

"Aslında Njaal'ın izlediği filmler konusunda bir prensibim var," dedi arkamdan. "Araya makul ve eğitici şeyler sıkıştırmaya çalışıyorum. Ama kolay değil. Tek istediği eğlence. Porno gibi."

Oturdum, termosu kaldırıp bakışlarımla istiyor musun diye sordum. Başını iki yana salladı ve sırtını korkuluklara dayadı, ben kendime kahve koyup bir sigara yaktım.

Gökyüzünü örten gri beyaz bulutların arasından karanlık sızmaya başlamıştı.

"Hava epey bozacak," deyip uzakları gösterdim.

"Öyle mi?" dedi, şöyle bir dönüp bakarak. Ardından bana baktı. "Sen çocuklarınla epey bir oyun oynuyorsun değil mi? Her zaman hoşuna gitmiyor belki ama yine de yapıyorsun. Ben hiçbir şey yapmıyorum. Mizah anlayışıma ve sıcaklığıma güveniyorum."

"Sen çok oynuyorsun ama soğuk ve ciddisin mi demek istiyorsun?" diye sordum.

Kahkaha attı.

"Benim de çok oynadığım falan yok," dedim. "Onlarla çok zaman geçiriyorum, fakat yere oturup lego yaptığımı veya plastik hayvanlarıyla oynadığımı söyleyemem."

"Boş versene. Hafta sonları havuza götürüyorsun. Parka götürüyorsun. Onlarla futbol oynuyorsun."

"Arada sırada, evet. Ama bunlar oynamak değil yani."

"Hayır değil belki. Hem sen illa bir kusur bulacaksın kendine zaten ama ben aslında benden farklı olarak senin, çocuklarına daha çok zaman ve enerji harcadığını söylemek istedim. Bundan Njaal'ı sevmediğim anlamı çıkmıyor tabii. Ama Çinliler haklı. Çocuk beş yaşına gelmeden adam baba olduğunu anlamaz, diyorlar. Bence doğru bu."

"Önümüzdeki sonbahar baba olacaksın öyleyse."

"Evet."

"Ama sizin tek çocuğunuz var. Bu başka bir durum. Üç çocuğun oldu mu seçeneğin kalmıyor."

"Njaal'a onu sevdiğimi söylüyorum doğrudan."

"Ben öyle şeyler demiyorum. Sanırım hiç de söylemedim. Her şeyin bir sınırı var yani."

"Hayır, fazla yaklaşma. Ha ha ha!"

"Çimenlere basma, oğlum. Skjæraasen, değil miydi bu?"

"Bırak sürgünler büyüsün! Yok ya neydi, hatırlamıyorum. Ama konu yalnızca roller değil, biraz da yapıya bağlı. Kimisi oynamayı sever. Babamın çocuklarla arası çok iyi mesela, ona bayılıyorlar. Komşunun oğlu hâlâ onu doğum günü partilerine davet ediyor. Seksenine merdiven dayadı. Goethe'nin hayat felsefesini benimsemiş. 'Hiçbir şey, kendimizi başkalarından ayrı görmek kadar bizi deliliğe götürmez; hiçbir şey, birçok kişinin arasında sıradan bir yaşam sürmek kadar aklı korumaz.' *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*."

"Ancak dışarıda duran ve sıradan bir yaşam sürmeyen biri böyle bir laf edebilir."

"Seninle aramızdaki büyük fark bu bence. Tanıdığım herkesin onları şu veya bu şekilde düş kırıklığına uğratan bir babası var. Ve herkes bunu kendi çocuklarına karşı tavırlarıyla düzeltmeye çalışıyor."

"Dünya bu şekilde dönmüyor mu zaten?"

"Babamın yaptığı gibi bunu başarsan bile, ki onun ideal baba olduğunu söyleyebilirim, ideal, babadan oğula geçmiyor. Çünkü o zaman oğulların düzeltecek bir şeyi olmuyor. Sen babandan daha iyi bir baba oluyorsun, ben babamdan daha kötü bir baba, Njaal sırası gelince kendi çocuklarıyla bunu düzeltecek ama onlar büyükbabaları, yani benim gibi, umutsuz olacaklar. İdeal irsî değil, *that's the point*."

"Ne bu, bir tür umutsuzluk diyalektiği falan mı?"

"Evet, tam olarak öyle. İyi bir babaya sahip olmak hiçbir şeye yaramıyor."

"Yaramaz olur mu! Kendisinde iyi bir şey. Yani dengeli ve uyumlu büyümek."

"Peki uyumlu bir çocukluğun sonu ne oluyor? Harikulade bir çocukluk geçiren çok fazla kişi tanıyorum, peki ne oldu onlara? Neler başardılar?"

"Bu durumda yaşama endüstri temelli, üretim gerektiren bir şey gözüyle bakıyorsun demektir. Önemli olan bu ise haklısın. Uyumlu bir çocukluk hiçbir şey üretmez. Peki ya önemli olan uyumsa? Güzelce yaşayıp gitmek önemliyse?"

"Yo, hayır, bunu kastediyor olamazsın! Ben Ayn Rand'a bütünüyle katılıyorum; dünyayı az sayıda, oldukça az sayıda kişinin döndürdüğünü yazıyor. Dünyayı tadı çıkarılacak bir şey olarak görmek veya kullanmak yerine yaratan, dünyada bir şeyler yapan onlar."

"Fakat bunu yapanlarda bir huzursuzluk var. İçlerinde bir huzursuzluk, bir eksiklik olduğu için bir şeyler yaratıyor veya üretiyorlar. Öte yandan amaç her zaman uyum. Yirmili, otuzlu ve kırklı yaşlarda... Amaç çocuklarının ortasında, bahçede oturup fıskiyeyi izlemek ve bu kadarı yeter, artık mutluyum diyebilmek. Tüm güdüler aslında uyuma doğru."

"Baksana Aristoteles, sen mutlulukla ilgilenmediğini yeni yazmadın mı daha?"

"Yazdım. Fakat bu, uyumla ilgilenmiyorum demek değil."

"Aynı şey. Öte yandan huzursuzluk ve eksiklik duygusunun en güçlü itici güçlerden biri olduğu konusunda haklısın. Bizim çağımızda olan şu ki huzursuzluk artık eyleme dönüşmüyor. Huzursuzluk artık üretim yapmıyor. Terapi toplumunda yaşıyoruz. Huzursuzluğu istemiyor, ondan konuşarak kurtulmaya çalışıyoruz. 'Hedef Sıfır' kampanyaları geliştirdik. Büsbütün yanlışsız ve büsbütün mutlu ailelerde yaşamaya çalışıyoruz, en önemli hedefimiz trafikteki ölümleri ortadan kaldırmak. Öte yandan bu boş bir hayal, büyük bir yalan. Buna inanıyor olmamız akıl alır gibi değil ama inanıyoruz. Uyum, mutluluk, ölümden arınmış trafik. Hiç kimseyi umursamayan berbat bir baba ver bana! Rezalet bir çocukluk ver! Bundan bir sonuç alınır. Buradan, yani uyumsuzluk ve çatışmadan bir şey yaratılır."

"Söylediklerine teoride katılsam da pratikte katılmıyorum. Çocuklarıma baktığımda kapıldığım tek istek onların mutlu olması. Alabildiğine rahat etmeleri."

"Dua et de bunu başaramayasın!"

"Aslında bu konuya çok kafa yoruyorum. Yaşlandıklarında çocukluklarından ne tür izlenimler taşıyacaklar? Tüm bunlar gerçekte ne? Ne olduğunu bilmiyorum. Benden ne alacaklarını da. Hiçbir fikrim yok."

"Ayrıca kişilikleri çok farklı. Vanja ile Heidi'ye tam olarak aynı şeyleri verebilirsin ama bahse girerim ki deneyimleri farklı olacak, daha sonra bunu farklı anlayacaklardır."

"Evet, gerçekten öyle."

"Doğrusu şu ki ne yaptığımızı bilmiyoruz. Sonunun nereye varacağını bilmiyoruz. Öte yandan suç istatistiklerinde anne babası boşanmış çocukların bir hayli öne çıktığı biliniyor: Anne baba boşandığında çocuk ne kadar küçükse büyüdüğünde suç işleme riski o kadar yüksek. Ne var ki boşanma hakkımızdan olmak istemediğimiz için bunun çocuklar için iyi olduğunu söylüyoruz. Tüm sistemler öngörülemez etkilere yol açar. Evet, arabayı ele alalım yine: Bu keşfin her yıl yüz binlerce insan öldüreceği söylenseydi onu üretir ve yaşamlarımızın merkezi hâline getirir miydik? Hayır. Bu yüzden böyle demiyoruz. Araba özgürlük ve fırsatlar sunar diyoruz. Ayrıca kapitalizm gelişip güçlendiğinde ve daha fazla iş gücüne gerek duyduğunda birisi çıkıp iş gücünü ikiye katlamak ve böylelikle tüketicileri de ikiye katlamak için kadınlar evi terk etmeli ve üretime katılmalı dedi mi? Hayır. Konu kadınların erkeklerle aynı haklara kavuşmasıydı. Çalışma hakkı

nasıl bir haktır? Özgürleştirir mi kişiyi? Tam tersine, bir hapishanedir bu. Dolayısıyla çocuklar iki yaşından itibaren enstitülere gönderiliyor, peki sonra ne oluyor? Ne olacak, anneyle baba vicdan azabından neredeyse aklını kaçırıyor ve boş zamanın hepsini çocuklarına kullanarak olabildiğince yakınlık göstermeye çalışıyor. Telafi, telafi, telafi."

"Toplum çözümlemesinden paranoyaya giden yol sanılandan çok daha kısa," dedim.

"Niye, söylediklerime katılmıyor musun?"

"Katılıyorum. Özellikle boş hayal kısmına. Marx'ın *Kapital*'ini okursan büyük bölümünün işçilerin kötüye kullanımı üzerine olduğunu görürsün. Büsbütün rezalet koşullarda günde on altı saat çalışıyorlar. Dolayısıyla işçi hareketinin en önemli hedeflerinden biri iş miktarını sınırlamaktı. İş, işverenlerin, yani kapitalistlerin, işçilere zorla yaptırdığı bir şey olarak görülüyordu. Kölelik gibiydi. Fakat şimdi insanlar yıkılana dek kendi istekleriyle çalışıyorlar. Niye? Çünkü kendilerini iş aracılığıyla gerçekleştirdikleri yönünde bir fikir ortaya çıktı. Çalışmak yabancılaşmanın tersi olarak görülmeye başlandı. Artık kişinin kendisini gerçekleştirmesini sağlıyor. Herkes deliler gibi çalışıyor çünkü bu onlar için iyi. Tüketim konusunda da aynı durum geçerli. Kişi toplu üretilen malları satın alarak benliğine kavuşuyor. Şaka gibi. Ama ne var ki en kötüsü bunu söyleyememek. Kimse yapamaz. Yoksa paranoyak olarak görülür. Hem bununla da kalmaz, eleştiri bir klişeye dönüştüğü, çok fazla yinelendiği için her nasılsa geçersiz hâle geldi. Öğrenciyken bu eleştirileri okuduğumda onlara büsbütün katılıyor, aynı zamanda kendi eleştirdiğim biçimde yaşamayı da sürdürüyordum. Harekete geçmek hiç aklıma bile gelmemişti. Gelseydi bile bu konuda bir şey yapmazdım. Kişinin bildikleri ile yaptıkları asla bir araya gelmeyen iki değişik âlem. Doğu ile batı gibi. Veya iki kol düğmesi gibi."

"Kendine engel olamadın, değil mi?"

"Yok, konu şu ki artık başka biçimde yaşamak mümkün değil. Hiçbir seçenek yok. Her yere bulaştı bu."

"Hatırlıyor musun, bir keresinde Naziliğin bir amatörler gecesi gibi olduğunu söylemiştin hani? Bu doğru. Öte yandan biz profesyonel yaşamlar sürüyoruz. Aksini düşünebilir miyiz? Örneğin Njaal söz konusu olduğunda güvenliği aklımdan çıkaramam. Kendi çocukluğumda kasksız bisiklete binmiş ve mahallede özgürce koşturup durmuş olsam bile onun bunları yapmasına izin veremem."

"Düşüp kafasını çarparsa vicdan azabı çekeceğin için mi?"

"Hayır, o kadar basit değil. Çocukların kask takması ve büyüklerin her yerde onları gözetim altında bulundurması düşüncesi bir kez ortaya çıkınca bir daha kurtuluş yok. Benim düşüncem hâline geliyor. Kişi çocuğu için en iyisini istemekten başka bir şey yapamaz. Şimdi bunlar en iyisi. Ama bunu yöneten de neyin en iyi olduğu düşüncesi. Gerçekten en iyi mi bilemeyiz. Njaal kreşe başlayacağı zaman ben pratik olduğu için en yakında olana gitmesini istedim ama Christina en iyisini istediği için her yeri dolaştı ve tüm olası kreşleri değerlendirdi. Ama Njaal için iyi olana nasıl karar verebilirdi? Bir yerde olacakları, Njaal'ın kiminle karşılaşacağını, onun açısından bunların ne anlama geleceğini kim bilebilir? Yaşamı değil, yalnızca yaşam üzerine düşünceleri yönetebiliriz. Çocuklarımızla ilgili ne varsa aslında bizimle ilgilidir. İyi niyetin lanetidir bu. İyi niyetten başkası gelmez elimizden, başka bir şey düşünmek mümkün değildir, buna rağmen sonuçlar üzerinde söz hakkımız yoktur."

"Yaşlanmaya başlıyoruz, konu bu," dedim.

"Evet. Voltaire hayatta tek gereken bir bahçe ve bir kütüphanedir dediğinde kaç yaşındaydı? Yirmi olmadığı kesin."

"Cicero'nun değil mi o söz?"

"Öyle miydi?"

Omuz silktim.

"Her neyse," dedim. "Altı ay önce bu özdeyişi içeren bir mektup aldım ama yanlış okumuşum. 'Mutlu olmak için tek gereken bir kütüphane ve bir tüfektir,' diye anladım."

"Ha ha ha! Öylesi çok daha inandırıcı açıkçası."

"Tam senlik laf."

"Evet ama sence erkekler niye savaşa gidiyor? Niye her şeyi, çocuklarını bile, bırakıp bir şey yaratmaya veya birini öldürmeye gidiyor? Elbette sevdikleri için. Onların sevgisi kadınların sevgisinden daha az değil, farklı yalnızca. Artık yakınlığı ve samimiyeti gerçek duygular olarak görüyoruz. Erkeklerin duyguları ele alışıyla dalga geçen öyle çok metin okudum ki artık sayısını unuttum. Birbirlerinin sırtını sıvazlamaları falan. Öte yandan bir kadın, çökmüş bir adam için sırtının sıvazlanmasının ne anlama geldiğini bilmez. Erkeklerin duyguları daha az değerli değildir, buna inanılmasının nedeni kadınların duygularından farklı dile getirilmeleridir. Özetle, çok çeşitli biçimde şefkat vardır ve yakınlık her zaman en iyi şefkat türü olmayabilir. Duygular ve şefkat üzerinde lanet bir tekel yoktur. Sürekli çocukların üzerine düşersen ne yaratılabilir? Hiçbir şey."

"Uyum."

"Hayır, hayır. Yazmadığın ve ailenle vakit geçirdiğin zamanlarda senden daha az uyumlu birini görmedim. Söz konusu tüm bu adamlar kendi çocuklarını düzeltmeye girişince telafide aşırıya kaçıyorlar ve bu da karşıt bir sorun yaratıyor. Öteki kutba geliniyor, çocukların üzerine titriyorlar ve onların her istediğini yapıyorlar ve böylece minnet ve anlam yoksunluğuna, yani başka türlü bir kötü çocukluğa neden oluyorlar. Telafi ne uyum ne denge yaratır. Ama bütün bunlar bir yana, ben kötü bir baba olduğumu zaten biliyorum. Njaal doğunca bununla yüzleştim. Eğlenceli değildi. Bütün kötü yanlarım birdenbire anlam kazandı. Oğlum için iyi olmaya çalışıyorum ama muhtemelen yeterince iyi olamıyorum. Büyüdüğünde bu yüzden beni yargılayabilir. Bu onun hakkı. Ben onu asla yargılayamam. Asla. Buna hakkım yok. Amcan işte burada yanılıyor. Babanın tarafını tutup seni yargılayamaz. Buna hakkı yok. Kimsenin yok. Yalnızca çocuklar anne babalarını yargılayabilirler, asla tersi olamaz."

"Bu konuyu açman şart mıydı?"

"Hangi konuyu?"

"Gunnar. Ne güzel aklımdan çıkmıştı."

"Canını sıktığına değecek bir şey değil."

"Elbette değer," dedim.

Yanımızdaki kapı açıldı ve Heidi kafasını dışarı uzattı.

"Annem ne zaman gelecek?" diye sordu.

"Yarın," dedim.

"Annemi istiyorum," dedi.

"Biliyorum," dedim. "Telefonda konuşmak ister misin?"

Başını öne salladı. Sigarayı söndürüp kalktım, arkamda Heidi'yle içeri geçtim ve Linda'nın numarasını çevirdim.

"Alo, benim, Karl Ove," dedim, Linda telefonu açınca. "Çocuklar seni özlemiş. Konuşmak ister misin?"

"Tabii, versene," dedi.

"Heidi'ye veriyorum öyleyse," deyip telefonu uzattım.

"Ne zaman eve geleceksin anne?" diye sordu.

Oturma odasına gittim.

"Annenle telefonda konuşmak ister misin, Vanja?" diye sordum.

Başıyla evetleyip ayaklandı.

"Ben de ben de," dedi, John.

"Hemen olmaz, sıranızı bekleyin," dedim. "Şimdi Heidi konuşuyor. Ondan sonra alabilirsiniz telefonu."

Vanja tekrar yerine oturup televizyona baktı. Beden dilinde bir soğukluk fark ettim, duygularını bastırıyordu, çocuklarla yalnız kaldığım zaman er ya da geç oluyordu bu ve Vanja'nın Linda'yı özlemesinden başka bir anlamı yoktu. Linda şimdi kapıdan girecek olsa Vanja ona koşup sarılır, o gittiğinden beri kendi başından geçen her şey konusunda konuşup durur ve günün geri kalanında annesinin yanından hiç ayrılmazdı. Benim koruduğum uzaklığı ise bir gereklilik olarak, elbette üzerine kafa yormadan kabullenmişti; fakat biz bizeyken bana katlanma unsuru vardı işin içinde ve bu da her şeyi salıp, yaşamanın tam tersiydi.

Heidi'nin yanına döndüm, Linda'nın hattın öbür ucundan anlattıklarını dinlerken aynada kendisine bakıyordu.

"Annene hoşça kal de artık hadi," dedim. "Vanja ile John var daha sırada."

"Hoşça kal," deyip ahizeyi bana uzattı.

"Ötekilerle konuşmaya hazır mısın?" diye sordum.

"Evet, elbette."

Kapı aralığında durdum.

"Vanja?" diye seslendim. "Annenle şimdi konuşmak ister misin?"

Başını iki yana salladı.

"İstemiyor," dedim. "John'u veriyorum."

John ahizeyi alıp kulağına bastırdı. Annesinin sesini duyunca tüm bedeniyle gülümsedi.

"Evet," deyip başını salladı. "Evet."

"Sosisler güzel olmadı ne yazık ki," diye bağırdı Geir, mutfaktan.

Oraya gittim.

"Çatladılar. Sosislerde iki konuya dikkat etmek gerek. Birincisi suya defne yaprağı atmak. Öbürü suyun fokurdamasına engel olmak."

"Bana mı öğretiyorsun?" deyip tencereye baktım. Tüm sosislerin kırmızı kabuğunun altından pembe et görünüyordu.

"Havalara bak."

"Olsun ya," dedim. "Öyle de böyle de mideye gitmeyecek mi nasılsa."

Beş sosisli sandviç ekmeği çıkardım, her birine birer sosis koyup bir tepsiye dizdim, ketçabı da alıp tepsi ile oturma odasına gittim.

Telefon kanepenin üzerinde duruyordu. Aldım.

"Alo?" dedim ama kapanmıştı, koridordaki aynanın altında duran şarj ünitesine taktım. Yeniden salona döndüğümde herkes sosisli sandviçini almıştı.

"Yerseniz daha var," dedim. "Söylersiniz. Mutfaktayız biz."

İçeri döndüm, bir dönem her şeyin üzerine sürdüğüm Skåne'ye özgü taneli hardalı çıkardım, çatlak sosislerden birini aldım, ekmeğin arasına koyup masaya oturdum, Geir ise çoktan oturmuş ve sosis yemeye koyulmuştu.

"Danimarka sosisleri güzel," dedi.

"Mmm," dedim. "Hardalın tadına baksana. Çok güzel."

"İkinciyi hardallı yerim. Birkaç yıl önceki Gilde sosis reklamını hatırlıyor musun?"

"Yok."

"Bilirsin, Gilde sosisleri biraz eğridir. Gilde sosisleri size mutluluk verir diye bir sloganları vardı. Kimi feministler bunu cinsiyetçi ve erkek şovenizmi diye niteleyip tepki gösterdi. Gilde sosislerinin yöneticisiyle bile görüştüler. Ama adam onların sıkıntısını anlamadı. Sosis ya bunlar, dedi. Hahaha!"

Doğu göğü artık büsbütün kararmıştı ve kentin dışında kalan aydınlık yerlerde yağmuru andıran çizgiler vardı. Başımda bir ağırlık hissettim.

"Marx konusunda söylediklerin iyiydi," dedi Geir, bir süre sonra. "İnsanların şimdi de eskisi kadar çok çalışması, ama bunu kendilerini gerçekleştirmek için yaptıklarını düşünmeleri... Gerçek şu ki eskiden birileri başkalarının emeği üzerinden yığınla para kazanıyordu, şimdi de birileri başkalarının emeği üzerinden yığınla para kazanıyor. Hiç fark yok, çalışma konusundaki düşüncelerimiz dışında her şey aynı."

"Hım," dedim. "Sanırın bunun nedeni bir şeylerle yaşamayı öğrenmek zorunda olmamız. Bu, gerçek bir soruna yeterli bir çözüm. Çalışmayı bırakamadığımıza göre çalışma nedenimizi, yani motivasyonumuzu değiştirmemiz gerekiyor."

"Tuhaf," dedi Geir, ayağa kalkarak. "Babam için iş işti. İşin kendi değeri vardı. Çalışmak yalnızca çalışmakla ilgiliydi. Zorunda olduğu için işe gidiyordu. İyi bir iş çıkarmaya ama göze batmamaya çalıştı. Kendini gerçekleştirmenin ona büsbütün yabancı olduğuna eminim."

Tencereden bir sosis çıkarıp ekmeğin arasına koydu ve oturdu. Masanın üzerinden hardal kavanozunu ittim.

"Fakat, ne yapıyorsak telafi etmek için yapıyoruz düşüncende yanılıyorsun," dedim. "Motifi yinelemek, çocukluk deneyimlerini tekrar etmek yaygındır. Babam babasından dayak yediği için bize de vurmuştur. Tamam, çok sık değildi, yalnızca birkaç kez olmuştu

bu, ne var ki onun dünyasında bulunduğu için arada sırada el kaldırmaktan çekinmiyordu. Hiçbir zaman bir şeyi telafi etmeye çalışmadı. Rol bunu içermiyordu. İnsan, belirli bir biçimde yetiştirilir ve bu biçimi çocuklarına da uygulamıştır hep. Ama birden telafiye kalkışıyoruz biz şimdi. Bir dönem sana Rudbeck konusunda söylediklerimi hatırlıyor musun? Biyografisiyle ilgili olanları? Babası onu dövüp aşağılamış, ama Rudbeck bunu asla içselleştirmemiş; psikolojisinin, iç dünyasının bir parçası olarak değil nesnel ve dışsal olarak görmüş. On yedinci yüzyıldan söz ediyoruz."

"Hatırlıyorum. Kitabın yazarı benim üniversiteden hocamdı."

"Bu durumda soru şu ki niye bir yandan travmaya bu kadar önem veriyoruz veya herhangi bir şeyi travmaya dönüştürüyoruz, öbür yandan niye yeni ve farklı bir yöntemle çocuk yetiştirmek istiyoruz?"

"Sence bu seçtiğimiz bir şey mi öyleyse?"

"Hayır, bence tam tersi. Bir değişim oldu. Orası kesin. Hepimizin geçirdiği bu değişimin bir şeye karşılık olduğunu sanıyorum. Bence çocuklarımızın bir yaşından itibaren kreşe gitmesi ve kendimizi televizyon ve bilgisayar oyunu gibi her türden yabancılaştırıcı pislikle çevreliyor olmamız, çocuklarımıza yakın olmak *mecburi yetini* beraberinde getiriyor. Eskiden çocuklar tüm günü evde, ait olduklarına inandıkları yerde geçirirdi ve çevrelerinde pek çok yetişkin olurdu, onlardan pek bir yakınlık görmezlerdi belki ama en azından sayıları çoktu. Şimdi ortadan kalkan bu yerin telafi edilmesi gerekiyor. Yerine bir şey konmalı. Kimse bunu planlamadı. Kimsenin aklına bile gelmemiştir. Kendiliğinden oldu. Gerekli hâle geldi. Ben buna inanıyorum."

John mutfağa gelip Geir'e baktı.

"Bir sosis daha ister misin?" diye sordum.

Başını iki yana salladı.

"Korv," dedi, sosisin İsveççesini söyleyerek.

"Ah, *korv*," deyip gülümsedim. "Elbette alabilirsin."

Ona bir sandviç daha hazırlamaya giriştim. Yumuşak hardalı buzdolabından çıkardım ve sosisin üzerine koyu bir çizgi hâlinde sıkıp sosisi ona uzattım. Kapıdan çıkarken yemeye başladı.

"Başka bir seçenek de yok," dedim. "Çağımızda kapitalizmin tek alternatifi Nazizmdi. Toplumu temelden değiştirip radikal ölçüde farklı bir biçime sokmak istediler. Bunun nasıl sonlandığını gördük."

"Almanların savaşı kaybetmesi kötü, Nazilerin kazanmaması iyi oldu derim hep," dedi Geir. Çenesinde kırmızı bir ketçap şeridi vardı.

"Baba?" diye bağırdı Heidi, oturma odasından.

"Efendim?" diye seslendim.

"Ben de sosis istiyorum!" diye bağırdı.

"Gel de al!"

"Hayır, sen getir!"

"Daha neler!"

"Ne?"

"Daha neler!"

Sessizlik.

"Peki bu güvenlik odaklı düşünce ne yaratıyor?" diye sordu, Geir. "Bizler, çıkabilecek sorunlar ve sorun durumunda yapabileceklerimiz konusunda böylesine tetikteyken ne oluyor? Daha çok endişe, daha çok korkudan başka bir sonuç yok. Hepimiz okula yürüyerek gittik. Kimse ölmedi. Şimdi herkes servisle gidiyor. Yine kimse ölmüyor."

"Baba!" diye bağırdı Heidi.

"Evet?"

"Gel!"

"Hayır, sen gel!"

İçeriden "Tamam," dediğini işittim ve kalkıp hazırlamaya giriştiğim sandviç Heidi geldiğinde hazırdı.

"Bir bardak da su ister misin?" diye sordum.

Başıyla onayladı.

"Sence Njaal da bir sandviç daha ister mi?"

Omuz silkip çıktı. Dört bardağa su doldurup içeri gittim ve her birine bir bardak uzattım.

"Sen de bir sosis daha ister misin, Njaal?" diye sordum.

Gözlerini televizyondan ayırmadan, başıyla istediğini belirtti.

"Ya sen, Vanja?"

Başını iki yana salladı.

"Annem ne zaman geliyor?" diye sordu, Heidi.

"Yarın," dedim. "Onu özlüyor musunuz?"

Heidi başını öne salladı. Vanja dosdoğru önüne baktı. John bakışlarını kaldırıp gülümsedi.

"Anne!" dedi.

Böylesine mutlu bir oğlum olması tam bir gizemdi.

Mutfağa girdiğimde "Birer bira içer miyiz?" diye sordu Geir.

"Neden olmasın?"

"Böylece toplumsal alanı yapılandırıyoruz," deyip buzdolabının kapağını açtı. Oturdum, bana bir bira uzattı. "Fiziksel alanı yeniden tasarlıyoruz. Her şey konusunda aşırı bilinçliyiz. Çatalımızı kimin tasarladığını biliyoruz. Her tür korkuyu ortadan kaldırıp her ihtimale karşı önlem alıyoruz. Bu durumda spontane diye bir şey kalmıyor geriye. Niye kurtulmak istiyoruz spontane olandan? Bununla nereye varıyoruz? Spontane öngörülemez, yinelenemez ve yinelemek, denetimin anahtarı. Biz buyuz."

"Bir bakıma öze dönüyoruz," dedim.

"Nasıl?"

"Neandertaller."

"Ah, en sevdiğin konu. Bugün onların kederli yaşamından ne dersler çıkardın acaba?"

"Sence onlar spontane miydi?"

"Böyle sorarsan yanıtım muhtemelen hayır olur."

"Avrupa'da yaşadıkları iki yüz bin yıl boyunca hiç gelişmediler. Geldiklerinde ne yapıyorlarsa ortadan kalkana dek onu aynı biçimde yapmayı sürdürdüler. Oturdukları yerleri bile değiştirmediler. Fransa'daki bir mağarada bir kabile kırk bin yıl yaşamış. Ancak mağara çökünce gitmişler. Bir çiftlikte aynı ailenin kırk bin yıl yaşadığını düşün. Akıl alır gibi değil. Ama onlar böyle düşünmemiş. Aynı aletleri yapmış, aynı yöntemle avlanmış, aynı yemeği yemişler, hiçbir yanları değişmemiş. En yakın akrabamızın değişmekten aciz olması, gelişimi büsbütün yabancı bulması çok çarpıcı değil mi? Ne doğaçlama var ne spontanlık. İlk insanın ortaya çıkması akıl almaz bir devrimdi. Bizi Neandertallerden ayıran şeyden kurtulmaya çalışıyoruz şimdi."

"*Zaten insanlar ortaya çıkalı çok zaman geçmedi*, diyeceğin yere geldik mi nihayet?"

"Evet, gerçekten çok zaman geçmedi. O sırada birçok insan türü yan yana yaşıyordu. Bu yine gerçekleşmek zorunda. Üç yüz bin yıl ilerisini düşün. O zaman başka insan türleri olacaktır. Belki altmış bin yıl içinde bile."

"İyi, onlara benden selam söylersin."

"Ha ha. Dünya üzerinde kaç Neandertal vardı biliyor musun?"

"Yok."

"En çok yirmi bin. On bin kadar bile az olabilir. İkisinin arasında bir sayı. Hepsi bu. O sıralar Avrupa'nın nasıl göründüğünü bir

düşün. İnsandan büsbütün yoksun, yalnızca hayvanlar, kuşlar ve düzlükler var, bir de kıtadaki mağaralara yayılmış on beş bin, kınlıp bükülmez Neandertal. *That's it.*"

"Senin ütopyan."

"Hemen hemen. Peki Neandertaller ile ilk insanlar arasındaki en büyük farkı biliyor musun?"

"Neandertallerin kırmızı sosisi olmaması mı?"

"İnsanların takıları. Boyunlarında ölü atalarının dişlerini taşımaları. Yani sembolik düşünmeleri. Daha fazlasına inanmaları. Ne var ki Neandertaller için bu mümkün değildi."

"Peki ama dişten kolye takmanın amacı neydi?" diye sordu Geir.

"Daha fazlasının olduğunu gösteriyor."

"Evet, ben de onu merak ediyorum. Diş diştir. Neandertallerin dünyaya bakışı bana daha makul geliyor."

"Muhtemelen DNA'mızda Neandertal genleri var. Afrikalılarda yok. Çünkü Neandertaller Afrika'dan çıktığında insanlar ortada yoktu. Avrupalıların genleri arasında var. Neandertallerin yok olduğuna inanmıyorum. Bence insanlara karışıp eridiler."

"Buna inanıyorsun demek?"

"Evet. Olası değil mi? Ayrıca Neandertaller bizden daha uzun süredir buradaydı. Fakat bunu bilmiyorlardı elbette."

"Yok. Bilmiyorlardı herhâlde."

"Yani biz gizemsiz bir dünyadan gizem dolu bir dünyaya geldik ve yeniden gizemsiz bir dünyaya döndük."

"Devletin senin gibi insanlara, gün boyu oturup kafa yormaları ve düşünceleri üzerine kitap yazmaları için para veriyor olması inanılır gibi değil."

"Endonezya'nın bir adası olan Flores'te minik bir insan türü varmış. Oradaki bir mağarada yaşamışlar. Sayıları muhtemelen elli ile yüz arasındaymış. Boyları yaklaşık bir metreymiş."

"Cüceler?"

"Hayır, basbayağı başka bir insan türü. İlk insanlar ortaya çıktıktan çok sonra da onlar yaşamayı sürdürmüş. Şimdi orada yaşayanlar, gelip sebzelerini çalan minik insanlar hakkında tuhaf hikâyeler anlatıyor. Buna benzer bir hikâye ben de duydum. Anlatan adam, koşan kadınların göğüslerini omuzlarına savurduğunu söyledi. Böyle bir ayrıntı nereden çıkmış olabilir? Onlardan bir tür orman cini veya mitolojik yaratık gibi söz ediyordu. Gulyabani gibi. Sonra mağarada iskeletler bulundu. Minicik insanlar."

"Tüm bunları nereden öğreniyorsun?"

"Gece yayınlanan belgesellerden. Epey takip ediyorum onları. Ne kadarı doğru ne kadarı uydurma bilmiyorum. Fakat beni çok etkiliyor."

"Orası belli."

"Ütopik bir yanı da var, sanırım. Bir zamanlar gerçekten her şey farklıydı. Yalnızca çevre değil, insanlık da farklıydı. Ben alternatifler istiyorum. Ne olursa olsun."

"Neandertal olmayı yeğlerdin, öyle mi?"

"Hayır! Fakat tarihin son bulması ve elimizdekini yinelemekten başka geleceğimizin olmaması karşısında kapıldığım klostrofobi neredeyse delirtiyor beni. Başka bir şey yapmaya veya başka bir şey olmaya ihtiyacım yok, onu kastetmiyorum, başka bir yaşam fırsatı olsun istiyorum."

"Hedef Sıfır çağında yaşıyoruz. Bu da sıfır hedefimiz olduğu anlamına geliyor."

"İyi söyledin ama şans eseri buldun bu lafı."

"Evet."

Kalkıp oturma odasına gittim. Geir arkamdan geldi. Bolibompa bitmişti; şimdi başka bir çocuk programı izliyorlardı. Televizyonu kapatıp Geir'e döndüm.

"Çocukları yıkayalım mı?"

"Neden olmasın?"

"Banyo yapmak isteyen var mı?" diye sordum.

"Gel, Njaal," dedi Vanja, kanepeden kayarak. Njaal ile Heidi onu izledi. John'u alıp onların arkasından banyoya götürdüm ve yere koydum. Aynanın üzerinde duran Ajax'ı aldım ve beyaz tozu küvetin dibine serptim, lavabonun altından süngeri çıkarıp ıslattım ve beyaz emayeyi silmeye başladım. Beyaz toz suya karışınca hem eridi hem de sarıya döndü. Sarıyı severdim. Beyaz üzeri sarı, yeşil üzeri sarı, mavi üzeri sarı... Limonların hem biçimini hem rengini seviyordum; ilkbaharda ve yazın, mavi göğün altında ve sarı ormanların arasında, yoğun sarısını Skåne topraklarına yayan büyük kolza tarlalarını seviyordum. Ayrıca suyla karışınca sarıya dönen beyaz Ajax tozunu da seviyordum.

Ben küveti ovarken çocuklar giysilerini çıkardı; arkamda eğilip kalkışlarını, kollarını uzatışlarını hissediyordum. Duşun suyunu açıp deterjanı ve son banyodan kalan saçları akıttım, ardından tapayı taktım, bataryayı açtım ve parmağımı küçük bir şelale gibi akmaya başlayan kalın su şeridinin altına soktum.

"Atlayın bakalım!" dedim.

Vanja ve Heidi küvete girdi, Njaal bir süre kararsız kaldı ve bu süre boyunca konuşmadan çocukları izleyen babasına baktı, John ise kollarını bana uzattı. Tişörtünü, diz boyu şortunu ve çoraplarını çıkardım, bezini çözüp lavabonun altındaki çöpe attım ve kaldırdığımda küçük bir maymun gibi bacaklarını sallayan John'u küvete yerleştirdim.

"Sen de gir, Njaal," dedi Geir.

"Buraya oturabilirsin!" dedi Vanja, kendisi ile Heidi arasındaki yeri göstererek.

Njaal duraksadı. Ardından küvetin kenarına tutundu, önce bir bacağını, ardından ötekini kaldırdı. Kollarıyla bacakları ince, yüz hatları narin, gözleri kahverengi, saçları sarı, teni hafiften pembeydi. Hassastı, bakışları dikkatliydi ama aynı zamanda enerjik bir çocuktu ve iki özellik bünyesinde çakışıyordu. Daha çok Christina'ya çekmişti, en azından ilk bakışta Geir'e pek benzemiyordu. Geir pek çok özelliğini kapatmıştı ama içinde o özellikler yok anlamına gelmiyordu bu, yalnızca gizlilerdi. Bazen kendisinden bile mi gizli acaba ve gizli değilken nasıldı diye merak ediyordum. Geir'in annesi onu sürekli kendisine yakın tutmaya çalışmış, yanında olmadığı zamanlar Geir'e kendisini suçlu hissettirmişti, yani ona ihtiyaç duyan bir anne olmuştu. Anladığım kadarıyla endişe sorunu çeken bir kadındı ve Geir'in ondan kurtulması kolay olmamıştı. Duygulara ve duygu temelli güdülere pek saygı duymuyor, irrasyonel olan ve ikili anlama gelen her şeyden nefret ediyordu, neredeyse aşırı ölçüde rasyoneldi ve bu yüzden, yani sürekli tetikte olduğu ve duyguların arkasındaki nedenleri görmeye çalıştığı için tam bir kiniğe dönüşmüştü. İnsanların ona ilişkin düşüncelerini hiç umursamazdı. Aklındakini söylemekten çekinmediği için onunla bağlantıyı kesen arkadaşlarının sayısı az değildi. Bir defasında ben bile bunun kıyısına gelmiştim. Her nasılsa farkına varmadan onu gücendirmiştim, bir sonraki konuşmamızda üzerime çullandı. Doğruca en zayıf yerimden, çocuklardan vurdu; Vanja'dan söz ediyordu. Olan biteni ilkin anlamadım, Vanja'nın hassaslığı konusunda şakalar yapıp gülüyor, annesiyle babası Linda'yla ben olduğumuz için ileriki yaşamında çekeceği sıkıntılardan söz ediyordu. Gayet açık konuşuyordu, fakat ben telefonu kapattıktan sonra bile hiçbir şey anlamamıştım, tek bildiğim onunla bir daha konuşmak istemediğimdi. Birkaç dakika sonra arayıp özür diledi. Bana gücenmiş olduğunu ve söylediklerinde ciddi olmadığını

belirtti. Özrünü kabul ettim ama yine de onu birkaç gün aramadım; söyledikleri çok canımı yakmıştı. Tavırları ne kadar irrasyonel olsa da bunları söyleyebilmek için kafa yorması ve söylediklerine gerçekten inanması gerekir, diye düşünüyordum. Ne var ki küskünlüğüm geçti, dostluğumuz sürdü ve ben akıllandım. İşin tuhafı, Stockholm'de buluştuğumuz ilk günlerde bunu bana söylemişti. Beni gücendirirsen haberin bile olmaz, demişti. Gururluydu ve vakurdu, bunlar belki de en çok öne çıkan özellikleriydi. Gerçekten de farkına varmadan gücendirmiştim onu, daha doğrusu biliyordum ama nasıl yaptığım konusunda bir fikrim yoktu. Derken, Stockholm'deki ilk yılımın sonunda ortadan kayboluverdi. Christina birkaç gün sonra aradı ve Geir'in Türkiye'ye gittiğini söyledi. Bu gerçeğin yarısıydı çünkü Geir'in Irak'a geçtiğini birkaç hafta sonra rastlantı sonucu öğrenecektim.

Geir Irak'a mı gitmişti?

Canlı kalkan olarak?

Bana hiçbir şey söylemeden.

Sosyal ortamlarda kendimi daha ilginç göstermek için bu olayı kullanmaktan geri durmadım. Irak'ın beklenen işgali herkesin dilindeydi ve ben o sırada Bağdat'ta olan, dahası orada canlı kalkanlık yapan birini yakından tanıdığımı söyleyebilirdim.

Üç ay sonra telefon etti. Stockholm'de olduğunu söyleyip görüşmek ister miyim diye sordu? Gamla Stan'da bir restoranda buluştuğumuzda çok enerjik ve mutluydu, gülümsüyordu, birkaç ay önce kenti terk eden kırgın ve umutsuz adamla ilgisi bile yoktu. Sanki uzaya çıkmış ve burada süren yaşam karşısında bambaşka bir bakış açısına kavuşmuştu; onu rahatsız eden her neydiyse rahatsız etmeyi bırakmıştı. Savaşta çok miktarda kaynak malzeme toplamıştı ve bunlar şimdi, 2009 Ağustos'undaki o akşamda, Malmö'deki apartman dairesinin banyosunda durduğumuz sırada, bir araştırma kitabına dönüşmüştü. Bildiğim kadarıyla Geir işine bir gün bile ara vermemişti. Tüm hafta sonlarında, tatillerde çalışmıştı. Ben otobiyografik romanım üzerinde çalışmaya başladığımda koşullarımız gülünç ölçüde birbirine benziyordu; her şey kendi küçük odalarımızda uğraştığımız işle ilgiliydi, ailelerimiz dışında dünyanın geri kalanından kopmuştuk. Ben onun yazdıklarını okuyordum, o da benim yazdıklarımı dinliyordu; fakat ilişkimiz simetrik değildi, ben sürü yaşamı sürüyor, herkesle aynı kitapları okuyor, aynı düşünceleri taşıyordum, Geir ise daha yirmi yaşındayken kendi yolunu

seçmişti, onun tek başına edindiği bu bilgelikten yararlanıyordum, şimdi yazdıklarımın çoğu onsuz mümkün olamazdı. Üstelik otobiyografik bir romandan söz ediyoruz. Zayıf ve etkiye açık olmam beni rahatsız ediyordu ve güçlenip daha iyi hâle gelmek için ondan borç almak zorunda kalmak bu durumu daha da kötüleştiriyordu. Öten yandan onunla buluştuğumuzda veya telefonda konuşurken kendimi yetersiz hissetmiyordum, aksi hâlde arkadaş olamazdık. Tam tersine, kendimi ona göre ayarlamaya gerek duymamam, söylediklerim konusunda düşünebileceklerine dikkat etme gereği duymamam önemliydi. Herkes, gerçekten herkes karşısında kendimi az çok suçlu hissediyordum, her zaman yetersiz kaldığım, beceriksizlik ettiğim bir durum vardı veya başka bir yerde değilse bile düşüncelerimde, bir çizgiyi aşmış gibi hissediyordum kendimi. Bu konuya bakış açımı yazıya dökmeye başlamam büsbütün çılgınlıktı çünkü kendimi gerçekten korktuğum tek şeye, başkalarının yargısına maruz bırakıyordum. Düzenli telefon görüşmeleri olmaksızın bunun üstesinden gelemezdim, onlar sayesinde bir tür savunma oluşturdum ve haddimi aşmalarımın şiddeti azalır gibi oldu. Geir'in beni bu ölçüde etkilemesi, tuhaf ve çaresiz biçimde, tutsaklık ve bağımlılık ile ilgili de olsa bana özgürlük ve bağımsızlık sağlamıştı.

Zaten etki aslında nedir? Anne babaların çocuklara dünyayı gösterip onun düzenini anlatması mı? Iago'nun Othello'nun kulağına fısıldaması mı? Ayrıca iyi etki ne zaman kötü etkiye dönüşür? Veya, başka bir biçimde formüle edilecek olursa, bağımsızlık nedir?

Bir yazar için en utanç verici durum başka bir yazardan intihal yaparken yakalanmaktır. İkinci en utanç verici durum da başka bir yazara benzemektir. Özgünlükten yoksun olmak aynı biçimde utanç verici değildir ama yine de yazarı küçük düşürür; yorumcuların söyleyebileceği en kötü şeylerden biri romanın özgünlükten yoksun olduğudur. Başka bir yazarın eserini taklit etmenin utanç vermesi, özgünlükten yoksun olmanın utanç verici değil de küçük düşürücü olması çağımızda kişilik kültünün ne kadar önemli olduğunu gösterir; bir şeyin belirli ve büsbütün bağımsız bir bireye doğru izinin sürülebilmesi şarttır, bu birey, geliştirdiği ayırt edici özelliklerin başka bir yerde ortaya çıkmasına izin verilmemesi bağlamında bir bakıma dokunulmaz görülür. Aslolan sesin söyledikleri değil, onları kendisine özgü biçimde söyleyip söylemediğidir.

Öte yandan okur üzerinde bağımsızlık ve bireysellik baskısı yoktur, tersine, tüm edebiyat sistemi, okurun boyun eğdiği eser içinde

yitip gitmesi üzerine kurulmuştur. Bireye boyun eğmek, hayran olmak romantizm öncesine kadar kültürde öne çıkan bir özellik kesinlikle değildi ve ancak, toplumsal ortamdaki kökten bir değişimle "ben"in birkaç nesil öncesine göre bambaşka bir biçim kazanması ile anlaşılabilir. Ne var ki kabına sığmayan ve en dikkat çeken özelliği benzersizlik olan bu romantik "ben", söz konusu değişimin kesin göstergesi değildir çünkü diğer tüm "ben" lerin, yani okurların veya günümüz diliyle tüketicilerin, boyun eğmesini ve benzersiz olmayan konumlarını kabul etmesini ön koşul olarak getirir. Goethe gibi romantik, Napolyon gibi politik dâhiler, krallara özgü bir yaşam sürerek gücü, aşırıya kaçmayı, zevki ve sefayı temsil etmiş, herkesin yerine yaşamıştır ve çağımızdaki ünlüler bu durumun bir uzantısıdır. Bu bir toplumsal güvenlik mekanizmasıdır, eşsiz olduğumuza, ne zaman bir şey söylesek veya yapsak kendimizi ve kendimizin olanı ifade ettiğimize inanacak şekilde yetiştiririz, hâlbuki aslında büsbütün aynı, üstelik neredeyse özdeş olduğumuz söylenebilir; kimliğimiz konusunda tüm düşünceleri ezip toza dönüştüren bu gerçeğin altında ezilmemek için de çok hızlı koşarak, çok yükseğe sıçrayarak, çok iyi yazarak, çok iyi şarkı söyleyerek veya çok iyi görünerek öne çıkan, sıradanlığın ilerisine geçen herkesi yüceltiriz.

Böylesine yükseklerdeki biri yere indirilmek istenirse en etkili düzenleme mekanizması parodidir: O kişi özel değildir; tıpkı onun gibi konuşan, görünen ve davranan biri daha vardır. Buna güleriz. Bu kişiyi aşağı indirmekle yetinmeyip yok etmek istersek onun yaptığı veya söylediği şeylerin bir başkasının yaptığı veya söylediklerinin kopyası olduğunu gösteririz. Özdeşlik bir tür tabudur çünkü bizi çepeçevre kuşatmasına rağmen, çok daha büyük ve tehlikeli bir şeyin belirtisi olduğu için, apaçık dile getirilemez. Özdeşlik ilkel kültürlerin bazılarında da tabuydu, başkalarının davranışlarını ve sesini taklit etmenin yasak olması ve ikizlerin öldürülmesi bunu gösteriyor. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki edebiyatta görsel ikiz motifinin çok yaygın olması ve büyük bir dehşetle ilişkilendirilmesi de aynı durumu gösteriyor, fakat insan yığınlarıyla dolu büyük şehirlerin ortaya çıkmasıyla özdeşlik tehlikesi daha yakına gelmiş gibi taze bir yoğunluk kazanmış sanki. Sonraki yüzyılda bu, yani bir ile herkes, otantiklik ve özdeşlik arasındaki ilişki, en büyük sorundu. Bu geçmiş olmaksızın ne Birinci Dünya Savaşı'nı ne de onu izleyen İkinci Dünya Savaşı'nı kavramak mümkündür. Bu korkunç felaketin sonucunda eşsiz ve yerel olan her şey geri kazanılamayacak

biçimde yitirildi. Doğrusu hâlâ varlar ama gizli ve erişilemezler. Bir değer, bir hedef veya bir ütopya, yani yüce bir emel olarak yok; bireyin yaşamında sıradan bir emel olarak var yalnızca, biçimsel olarak da bir paradoks: Her birey eşsizdir ve bundan yoksun olamaz ama diğer tüm bireylerle aynı biçimde eşsizdir. Kimilerini yüceltiriz, ne var ki bunu yaptığımızı fark etmeyiz ve başkalarının akışına kapılırız ama ya bunu bilmeyiz ya da kabullenmeye yanaşmayız. Fakat bunun her şeyiyle somutlaşıp göründüğü yer etkidir, kabul edilebilir etkinin kayda değer farkıdır ki kültür de bunun çoğaltılmasını ister, öte yandan kabul edilemez etki çoğaltılamaz ve çoğaltılmamalıdır. Zararsız etki herkese ait olanı ilgilendirir ve hem toplumsal hem entelektüel alanda işler – Foucault okursam ve okuduklarımı çok etkileyici bulduğum için büsbütün benimsersem, tıpkı Foucault gibi düşünüp yazmaya başlarsam ne haddimi aşmış ne de bir şey yitirmiş olurum çünkü Foucault öyle büyük biridir ki onun düşünceleri herkese aittir, tıpkı Kant, Hegel hatta Platon veya Aristoteles'in düşünceleri gibi bir tür entelektüel temeldir, düşünmeye başladığımız bu yerler birtakım adlarla ilişkilendirilse bile zaman içinde kişilerden arınmıştır. Düşünce ve kavrayış dünyamızın tamamı böyle yerlerden oluşur, kültür budur. Kültürün içinde kaybolmamız kimliğimizi yitirmemize yol açmaz, çünkü kimliğimizi oluşturan kültürdür, örneğin madde, atom, hava ve ev kavramları konusundaki genel anlayışlar dilin ve kültürün tüm düzeylerinde dile getirilir. Bizim kişiliğimizi oluşturan ve ahlak anlayışımıza ev sahipliği yapan bu kimliğin temel ilkesi özgünlük yoksunluğu, etkiye açık olma durumu ve boyun eğmedir. Kimlik eş zamanlıdır, yani her zaman bütün olduğu gibi değişebilir de. Sınırları zamandır; iki nesil önce normal olarak görülenler –örneğin çocuklara fiziksel cezalar verilmesi veya eşcinselliğin utanç verici bulunması– bugün anormal bulunur, bu görüşlerden herhangi birini öne sürenler ya ciddiye alınmaz ya da yargılanır. Ahlakın alanına girenler bilimin alanına da girer; örneğin, altmışlı yıllarda her tür sosyal bilime yayılan yapısalcı kavrayış modeli artık ne geçerlidir ne de uygulanabilir. Bu *biz* kişiliğinin birey temelli olmaması, altmışlı yıllarda çocuğu fiziksel cezalandırmayı kabul edilebilir gören veya eşcinselliği utanç verici bulan veya kültürün çeşitli ifadelerini anlamak için yapısalcı çözümleme modelini uygun bir araç olarak gören kişilerin artık aynı görüşleri taşımamaları ve taşısalar bile dile getirmeyi bırakmaları gerçeğinde kendini çok iyi gösterir. Buna rağmen görüşlerimiz ile inançlarımızın kişisel

ve bireysel olduğunu, kendi olgun değerlendirmelerimiz sonucu ortaya çıktığını sanmamız ve zamanın oynadığı rolü büsbütün görmezden gelmemiz hâlihazırdaki en önemli toplumsal mekanizmalardan biridir, zira onsuz ahlakın ve bilimin apaçık göreliliği tüm zorunluluklara son verirdi ve biz bir bağımsızlık kaosu içinde yitip giderdik. İşte bu nedenden ötürü sanatta bağımsız ifade gayreti gösteriyoruz, bu ifade tek bir kişi için hem eşsiz hem de özeldir ve yalnızca bu bağlamda intihal gibi güçlü bir sınırlama mekanizmasını devreye sokuyoruz; böylece bireysellik düşüncemizi koruyabiliyoruz. Aksi hâlde sosyalleştirmeyle intihal yapmak arasında anlam farkı kalmazdı. Tüm öğrenmeler taklit ile gerçekleşir; çocukken anne babamızın konuşmalarını ve davranışlarını taklit ederiz, büyürken arkadaşlarımızın ve öğretmenlerimizin konuşmalarını ve davranışlarını taklit ederiz, yetişkin olduğumuzda o sırada çevremizde bulunanların konuşmalarını ve davranışlarını taklit ederiz. Genel diye nitelenen dilin hemen hiçbir unsuru bağımsız veya özgün değildir, başka bir deyişle ona kendisine özgü bir iz bırakan kaynak kişisi yoktur. Genele en çok yayılan dil gazetecilik dilidir, anonim oluşuyla öne çıkar, bir makaledeki dili onu yazan belli bir muhabir ile ilişkilendirmek mümkün değildir, tüm haberler aynı biçimde, aynı tarzla ele alınır, ayrıca gazetecilerin aynı olayları yazması ve birbirinden bilgi alması hiçbir zaman intihal kavramını gündeme getirmez. Birbirlerini taklit ederler, bir makale öbürünün kopyasıdır ve bunun nedeni yazanın "biz" olmamızdır. Aynı durum talimat bildiren metinler, kullanma kılavuzları, tezler ve ders kitapları için de geçerlidir. Yalnızca edebiyatta eşsiz bir "ben" beklentisi vardır ve bu "ben" karşısına getirilen en büyük sınırlama kimseyi taklit etmemek, kimseyi kopyalamamak, başkalarıyla aynı şeyi –en azından aynı biçimde– söylememektir. Bir yazar ne kadar kendisine özgüyse o kadar büyük algılanır. Çoğu kişi edebiyatı bilgi üretmek veya fikir oluşturmak olarak görür, ne var ki onlar edebiyat tarafından sunulabilen bir tür yan üründür; edebiyatın en önemli özelliği, özgün olanın taklit edilemez tınısında bulunan bireysel yanıdır. Gelgelelim bu bireysellik sınırsız değildir, ancak *biz* olanın sınırları içinde ortaya çıkabilir; bu sınırları geçtiğinde, dışarı çıkıp büsbütün mantıksız bir şey dile getirildiğinde ya görmezden gelinir ya da yargılanır. Söz gelimi, çocukların fiziksel cezalandırılmasını savunmak veya eşcinselliği kötülemek gibi görüşleri, bunların genel olarak geçerli bulunduğu dönemden elli yıl sonra, günümüzde taşıyan bir yazar, kabul

görebilmek, yani bağışlanabilmek için olağanüstü yaratıcı olmak zorundadır; öte yandan, örneğin, Yahudi Soykırımı'nı reddeden bir yazar ne kadar üstün bir edebiyat düzeyine ulaşırsa ulaşsın asla kabul görmez ve yüceltilmez. Edebiyatın bu iki dayanağı, yani bir yandan alabildiğine bireysel olmasının ve eşsiz "ben"in taklit edilemezliğini dile getirmesinin gerekmesi, öbür yandan genelin sınırları içinde bulunmak ve *biz* olanları dile getirmek zorunda kalması birbiriyle çelişir çünkü *ben* bizden uzaklaştıkça özgünleşirim. Knut Hamsun'ün Adolf Hitler için Norveç edebiyatının en dehşetli ve benzersiz ifadesiyle "boynumuzu büküyoruz" diyerek ona ölüm ilanı yazabilmesi ve yaşayan en iyi yazar değilse bile en iyi üç yazardan biri denebilecek Peter Handke'nin Miloseviç'in cenazesinde konuşabilmesi ve böylece kendisini kültürel çoğunluk denen düzeyden büsbütün diskalifiye etmesi, edebiyatın içinde barındırdığı eşsiz "ben" ile toplumsal "biz"in, başka bir deyişle ahlak çatışmasının iki apaçık göstergesidir. Jante Yasası'nı ancak bir yazar kaleme alabilirdi. Jante Yasası'nın herkeste yankı uyandırması ironiktir çünkü yasa herkesin tiranlığını dile getirir; ne var ki okurun bireysel olanı kavrayışının başka bir boyun eğişle gerçekleşmesi kadar ironik değildir. Fakat en iyi edebiyatın sesi, belli bir bireye böylesine yakından bağlanıp, tüm "ben"lerin tükettiği olası bir "ben"e örnek oluşturarak yalnızca topluluğu değil, aynı zamanda o kişiyi de, yani belli bir zamanda, belli bir yerde olan belli insanı da ilgilendirir ve bu kimlik *kendisinde* başka hiçbir yerde bulunmayan bir kavrayışı beraberinde getirir. Edebiyat işte bu yüzden el değiştiremez. Çünkü birbirimizi ne kadar tüketirsek tüketelim, "ben"lerimiz ne kadar topluluk yanlısı olursa olsun aslında yalnızlardır ve her şeyi yalnız yaşarlar; özünde insanlık, dünyada bulunma deneyimi olan bu deneyim de *biz* olanların ufukları dahlinde genelleme yapılarak, herkese yayılarak *dile getirilemez* çünkü bu durumda hiçbir *biz* yoktur. Bir gazete makalesi veya televizyon röportajı her zaman başka bir yerdeki birini veya birilerini ele alır ve bu hiçbirimizin tanımadığı bir deneyimdir. Bir roman veya şiir de her zaman bir yerlerdeki birini veya birilerini ele alır, fakat onların dili deneyimi eşsiz kılar ve bu eşsiz deneyimin bizim eşsiz varoluşumuza etkisi bambaşkadır. Aslolan tanınma veya onaylanma değil, gerçektir.

Peki toplumsal varoluş gerçeği nedir? Sosyalleşme ve intihal konusunda yazmak bir şeydir, birinin senin sesini, hareketlerini, duruşunu ve davranışını parodide taklit etmesi ise başka bir şey; tatsızdır

bu, yazdıklarının senin düşünmediğin, kendin bulmadığın bir şey olduğunu, başkasından aldığını, üstelik herhangi birinden, büyük bize ait olan birinden değil, bir yakınından, göz göze gelmen gereken birinden aldığını bilmek de öyledir. Toplumsal dünyanın bütün kuvveti yatar burada. O üstün anlamlı yapılarda, büyük toplulukta, hepimiz olan bizde değildir, çünkü soyutlamadır onlar, doğrudan karşılaşmada, yüz yüze gelmededir. Güç, bakışlarımızdadır. Toplumsal varoluş gerçeği budur. Toplumsal dünya yereldir, bulunduğunuz yerdir ve eşsizdir çünkü gücün bulunduğu bakış o durumdaki bir bireye aittir. Gerçekten her bakış eşsizdir, bireye özgüdür ve başka hiçbir şeyden değil ama bundan sorumluyuzdur. Toplumsal varoluşumuzun gerçeği budur ve dolayısıyla ahlakın da gerçeğidir. Herkesten, bizden yola çıkan bir ahlak tehlikelidir, belki de başka her şeyden daha çok tehlikelidir, çünkü herkese bağlı kalmak bir soyutlamaya, yani dilde ya da düşünce dünyasında bulunabilen bir şeye bağlı kalmaktır, insanların ancak birey olarak bulundukları gerçeğe bağlı kalmak değildir. Bu bağlamda Knut Hamsun veya Peter Handke'nin ahlakı onları eleştirenlerden daha üstündür.

Bireyin eşsiz yanının ancak herkes açısından ortak olanda ifade bulması bağlamında edebî "ben" tıpkı gerçekliğin "ben"i gidibidir ki edebiyat durumunda dildir bu. Edebiyatın tüm "ben"leri aynı kelimeleri kullanır, bir edebiyatçıyı öbüründen ayıran tek fark bu kelimelerin dizilişleridir ve uzaktan bakıldığında çok marjinal görünen ve bir örnek olmayan bu dağıtımda, Emily Dickinson'ınki kadar büyük, yaşayan ve anlamlı bir "ben"in ortaya çıkması gerçekten dikkat çekicidir. Dickinson hayattayken hemen hiç kimsenin onun şiirlerini okumadığını düşünürsek daha da dikkat çekici olur bu. Şimdi onun şiirlerini okurken, şairin hissettiği belli olan yalnızlık ve özlem çoktan öldü ve gömüldü, bir tek söyleyiş kaldı geriye ve Dickinson'ın çok uzun zaman önce yazdığı kelimeleri görür görmez uyandırıyoruz bunu ve kendimizi o kelimelere bırakıyoruz. O andan itibaren şair içimizde şarkı söylüyor. Peki Dickinson bundan ne kazandı, diye merak edilebilir, özellikle şiirlerinin dünyanın dört bir yanında okur bulacağını, döneminin en iyileri arasında görüleceğini ve hem o hem de yaşamı unutulduktan çok sonra okunmayı sürdüreceğini asla öngöremeyeceği düşünülürse – onları hiçbir okuru düşünmeden mi yazmıştı acaba? Yaşamanın uyandırdığı duyguyu hissetmek ve düşünmekle yetinmek yerine niye seslendirir insan?

Niye yazar?

Bu satırları yazarken yalnızım. 12 Haziran 2011, saat 06:17, üst katta çocuklar uyuyor, evin öteki ucunda Linda yatıyor, pencerenin dışında, bahçeye doğru birkaç metre uzakta, şafağın ilk ışıkları elma ağacına düşüyor. Yapraklar ışık ve gölgeyle benek benek. Az önce ağacın dalına küçük bir kuş konmuştu, gagasında solucan veya kurda benzer bir şey vardı, başını havaya kaldırıp avını yutmadan önce bir süre beklemişti. Şimdi çoktan uçup gitmiş. Kuşun konduğu ağaç dalının arkasında kızların ıslak mayoları asılı; dün bütün gün, bahçenin ilerisinde, söğüdün biraz arkasında kalan havuzda oynamışlardı. Dışarıda, çoğu gölgede kalan çimenler hâlâ çiy ile ıslak. Hava kuş cıvıltılarıyla dolu. Altı ay önce, sabah erken saatlerde tam aynı yerde oturuyordum ve çocuklar üst katta, Linda öbür köşede uyuyordu. O zaman soba yanıyordu, dışarısı zifir gibi karanlıktı ve havada karlar uçuşuyordu. Üç yılı aşkın bir süre boyunca tüm sabahları aynı şekilde, ya burada ya da Malmö'deki evde, klavyenin üzerine eğilmiş bir hâlde, sonuna yaklaşan bu romanı yazarak geçirdim. Bunu yalnız başıma, boş odalarda yaptım ve ben çalışırken yayıncım yazmış olduklarımı yayımladı, şimdiye dek beş cilt etti, bunlar konusunda gazetelerde, bloglarda, radyoda ve dergilerde çok fazla şey yazılıp çizildiğini biliyorum. Hiç ilgimi çekmeyen bu tartışmanın mümkün olduğunca dışında kalmaya çalıştım, orada bana göre bir şey yok. Her şey burada, şimdi yaptığım işte. Peki ama bu ne?

Yazmak ne anlama geliyor?

Öncelikle kendini kaybetmek, kişinin kendisinden olması. Bu yanıyla okumaya benziyor, fakat okumada kendinin kaybedilmesi, okurun kendi özel "ben"inden apaçık ayrı olan yabancı "ben"in kaybedilmesidir, bu, özel "ben"in bütünlüğü için ciddi bir tehlike oluşturmaz, öte yandan yazarken kendini kaybetmek bambaşka bir biçimde bütün bir kayıptır, karın kara karışıp veya başka hiçbir ayrıcalıklı noktanın, arka veya ön planın, üst veya altın olmadığı, her yerde aynı şeyin olduğu bir başka monokromluk düşünülebilir. Yazılan kendinin doğası işte böyledir. Peki onu oluşturan ve içinde var eden bu aynılık nedir? Kendi dilidir. "Ben" dil ile ortaya çıkar ve dil olur. Fakat dil "ben"e ait değildir, herkesindir. Edebî "ben"in kimliği belirli bir kelimenin seçimindedir, peki bu kimlik çok kaygan ve gevşek değil midir? Bir bakıma rüyalarımızdakine benzer, rüyada bilinç bizimle çevremizi ve deneyimlerimizi oluşturan şeyleri pek ayırt etmez ve bizim "ben"imizin aktarıldığı bu odada, solumuzda

duran yeşil bank, sağımızda çırpınan balık veya tam o sırada kırmızı, çift kanatlı bir uçağın geçtiği gökyüzünün altında köpürerek beliren sulardan yükselen Neptünvari silüet de biz olan şey kadar önemlidir. Rüya görmek ile yazmak arasındaki fark, rüya beden bilinçsiz ve amaçsız durumdayken, denetimsiz ortaya çıkıyorken, yazı yazmanın denetimli ve amaçlı olmasından kaynaklanıyor olmalı. Ama bu hem doğrudur hem de değildir, çünkü benzerliğin dikkat çeken yanı "ben"in yerden yoksun kalmasıyla, kayması ve merkezî konumunu yitirmesiyle ilgilidir, böylece şu soru ortaya çıkar: Gerçekte "ben"i oluşturan merkeziliği ve bir arada durma özelliği değil midir? Öyledir. Ne var ki benliğin gerçeği kendi varlığımızın gerçeği değildir. Bir arada duramayanların derinliklerinde, değişik parçalar arasında kendinin tınısı, yaşamlarımız boyunca yankılanan o özel ses vardır, sabahları uyandığımız kendimizin bu bölümü, aynı zamanda, aklımıza gelen herhangi bir düşüncenin ve bulunduğumuz durumun yol açabileceği herhangi bir duygunun arkasındadır ve uykuya dalmadan önce en son onu bırakırız. Tüm müziğin, tüm sanatın, tüm edebiyatın ve dahası, yaşayan ve hissedebilen her şeyin içine işleyen işte bu kendi tınısı, özün bu uzak yankısı değil midir? "Ben" ile hiçbir ilgisi yoktur ve "biz"e daha da uzaktır, yalnızca dünyadaki kendi varlığımızla ilgilidir. Dışarıdaki minik serçenin güneş alan dalda duruşuna, solucanı veya kurdu yutabilmek için başını kaldırışına baktığımda kendi varlığının bilincinde olmamasına imkân veremiyorum. Belki onun bilinci, düşüncelerin gölgesinde asla kalamayacağı için, bizimkinden daha bile güçlüdür. "Ben"i bir arada tutan düşünceler okumak ve yazmak ile dağılabilir ama iki farklı biçimde gerçekleşir bu: İlk durumda kişi dışarıdan yabancı görünenin içine girer, ikinci durumda kendi yabancılığına girer ki bu da kişinin kendi idare ettiği dil, başka bir deyişle kişinin "ben"ini dile getirdiği dildir. Yazan kişi "ben" üzerindeki denetimini yitirir, onu öngöremez hâle gelir; öyleyse, özel "ben"in denetlenemeyen ve öngörülemeyen yanı aslında onun gerçek durumu veya, en azından, gerçek "ben"in en yakın simgelenişi değil midir?

Ben dediğimizde neyi kastediyoruz?

1953'ten kalma ünlü bir günlüğün açılışı şöyledir:

Pazartesi
Ben

Salı
Ben

Çarşamba
Ben

Perşembe
Ben

Benim gözümde bu bir edebiyat dersidir. B-e-n kelimesindeki üç harf yalnız başına ve yorumsuzken herhangi bir kişi olabilir, böyle bir "ben" açıktır ve kimlik içermez. Elimizde "ben"den başkası yokken yazan kimdir sorusuna herhangi biri ile yanıt verilebilir. Alt kat komşumuz, pazar yerindeki büfenin sahibi, senin çocuğun veya tam şimdi aklıma gelen birkaç adı söyleyecek olursam, August Strindberg, Sølvi Wang, Niki Lauda. "Ben" adsız olması nedeniyle büsbütün anonimdir. Ne var ki adsız bir "ben" de, onu çevreleyen kelimeler ile, belli bir kişilik duygusu verebilir, onu et ve kemikten oluşan gerçek bir insan gibi düşünmemizi sağlayan, evet, üstelik gerçek bir insandan daha fazla yaklaşabileceğimiz bir tür "ben" havasına bürünebilir, çünkü edebî benin dili ile iç duygu ve düşünceler arasında kesin bir bağ vardır, "ben" yalnızken böyledir, fiziksel karşılaşmayla silinen bir boyuttur, burada onun yolunu kesen dış beden saldırgan veya korumacı değildir, kendisine özgü bir dil edinerek kendisinin olanı ister, ayrıca ben ile senin karşılaşması bizi ortaya çıkarır ve bu bizin sosyallik denen kesin belirlenmiş kuralları ve düzenlemeleri ancak ateşli bir aşk ile aşılabilir ama asla tam değil çünkü sosyallik bu bağı da içerir; hiçbir âşık çift eşsiz davranışlar sergileyemez. Buna karşılık olarak, edebî "ben", kendisini ne kadar çıplak ve samimi biçimde ortaya sererse sersin, herhangi bir benin içerdiği seni beklediği için aynı zamanda bir bizdir ve toplumsaldır denilebilir. Evet, "ben"in doğasında bulunan bu özelliği bir çağrıdır –kişi kendi "ben"inden söz etme gereği duymaz– ve bu çağrı başka bir çağrıyı, yani bir "biz"i içerir. Günlükteki "ben" işte böyledir. Bir "ben" kendisinde anonimdir, nötrdür, kişilik içermez, fakat "sen" üzerinde durarak, yani bir metindeki "ben" karşısında ortaya çıkan beklentiler durumunda, kendisine anlam yüklemeyi ve "ben"den başka bir şey söylemeden "ben"in ne olduğu konusunda bilgi vermeyi başarır. Bu "ben" dört kez yinelenince ne olur? Başka şeylerle dolu bir cümlede

farkına varmayız, fakat bir satırda tek başına, çıplak duruyorsa bu "ben" ifadesi saçmalaşır. Ben, ben, ben, ben. Narsisizm dile getirir. Aynı zamanda, çıplak oluşu ile sanki narsisizm teşhir edilir ve bunda bilinçli bir yan vardır, bir şey şöyle der: Ne yaptığımı biliyorum. Bu bilgi neden oluşur? Narsist olduğumu biliyorum ama yine de yapıyorum. Ayrıca kendimi saklamıyorum. Olduğu gibi söylüyorum. Ben gerçekten narsistim. Peki ben kimim? Şimdilik herkes. Başka bir deyişle tüm "ben"ler narsist, ama bunu kabul ediyor ve kabul edişinde bir ikilik var: Narsisizm bir zayıflık, istenmeyen bir şey, öyle olmasa gizlemeye çalışmazdık, dolayısıyla narsisizmin burada sergilenmesi zayıflığın kabul edilmesidir, bu kabullenme "ben"i yüceltip farklı gösterir çünkü dürüsttür ve dürüst bir narsisizm gerçeği aradığı için gerçeği gizlemeye çalışan örtük narsisizmin karşısında yer alır.

Ben yinelemesinde ayrıca saldırgan ve âdeta düşmanca bir yan da vardır. *Fuck you*, demektedir. Sen istediğine inanabilirsin. Burada benim, yalnızca benim dediğim olur.

Büsbütün kendi başına bir ben anonimdir, nötrdür ve karakter içermez. Dört kez yinelenirse edebî ve sosyal bir program olur çünkü dört günlük girdisini okuyanlar bunun, ikiyüzlü ve yalancı diye gördüğü sosyalliğe karşı olduğunu anlar, öte yandan kendinin olanlarla yetinen kendi yazısı gerçeği ve dürüstlüğü hedefler, yani bu "ben" kendini öne çıkararak açar, ilkin anonimdir, nötrdür ve karakter içermez, derken, yinelenerek nötrlüğünü ve karakter yoksunluğunu bırakır ve dördüncü tekrarı ile gerçeğe susamış, doğruya aç ve üstün bir hâlde kasılır.

Bu edebiyattır.

Fakat bu romanı aynı böyle açsaydım edebiyat olmazdı. "Ben" bu günlüğün yazarı olan Witold Gombrowicz'e ait değildir, ben zamirinin dört kez yinelenmesi üzerinde de kendisi hak iddia edemez, dolayısıyla söz konusu açılışın aynısını yapmamın önünde yasal veya etik bir engel olmazdı, fakat edebiyatta durum başkadır çünkü açılışın tüm değeri onun eşsiz olması ve eşsizliği dile getirmesinde yatar. Öyle yapsaydım, Witold Gombrowicz'in "ben"i benimkinin üzerine yerleşirdi ve benim "ben"im bir parodiye dönüşür, Gombrowicz'inki bağımsızlığı dile getirirken benimki bağımlılığı aşamazdı ve onu söyleyen "ben" eşsiz ve ilk değil, Gombrowiczleştirilmiş, sosyalleştirilmiş ve intihal yapmış olacağı için ifadeyi, yani gerçeğin yalnızca ve yalnızca eşsiz "ben"de yattığı fikrini baltalardı.

Günlükleri kimlik, sosyallik ve edebiyat konusundaki düşüncelerimi çok etkilediği için benim edebî "ben"im kesin Gombrowiczleşmiştir, ayrıca Larssonlaşmış, Proustlaşmış, Célineleşmiş, Sandemoseleşmiş ve iyice Hamsunleşmiştir; söz konusu etkilenişe bir imge verecek olsaydım bir oğlan olurdu bu, on dört yaşlarında diyelim, bir nehir kıyısında oturuyor, evin yaklaşık üç kilometre aşağısında akıntı güçlü, üzerinden kabarık ve çelik gibi parlak suların döküldüğü, pürüzsüz ve aşınmış taşlar yosunla kaplı, buranın biraz yukarısında yüzenler kendilerini akıntıya bırakabilir, oğlan yaz akşamlarında en iyi arkadaşıyla ve orada toplanan başkalarıyla birlikte bunu sık sık yapıyor; hayatında bundan daha bir iyi duygu pek yok, suyun basıncını, artan hızı, şelalenin çekişini, bedeninin aşağıya doğru süzülüşünü ve derinlere, suyun baloncuklarla kaynaşan dibine batışını hissediyor, sonra, dilerse, kendisini sığlıklara vurmaya bırakıp karaya tırmanabilir veya elinden geldiğince akıntıya karşı yüzer, derken, nehrin güçlendiği yere gelince, ne kadar uğraşırsa uğraşsın ilerleyemez ve yeniden aşağıya sürüklenir. Evet, bu akıntılara kapılmak gibidir yazmak, kişi kendisinin denetleyemediği güçlerin elinde bir yerden ötekine savrulur ama bu sırada gördüklerini yalnızca o görmüştür çünkü ötekilerin kendilerini bu oğlan gibi hissettiğini hiç sanmıyorum ve batan güneşleri, hızla serinleyen havaya rağmen henüz sıcak kayaları, ışık hüzmelerinde süzülen büyük böcek sürülerini, ırmağın sesinin ve çocukların neşeli çığlıklarının yankılarını, âdeta aydınlatılmış görünen ağaçları, onların ardında uzanan eski bir şose yoldan gidilen, muhtemelen on dokuzuncu yüzyılda kurulmuş ve şelaledeki değirmeni kullanmış olan çiftliği, onun da arkasında, güneşli ve ağaçlı tepelerin üzerinde usulca kararan ve sonunda, gece yarısına doğru, yazın solgun gecesini aşmaya yetecek kadar parlak birkaç yıldızın ışığına açılan gökyüzü ile şayet bu akşamlar –ırmağın öteki yakasında da dipleri hemen hemen karanlık ve gölgeli, dorukları alev almış gibi turuncu parlayan tepeleri, onların ötesinde, orada oturan çocukların bisikletler ve mopetler ile dönemeçlerini, düzlüklerini aşıp birbirini ziyarete gittiği daha işlek ve asfalt yolu ile bu akşamlar– ve tüm bunlar hafızalarında kaldıysa bile on dört on beş yaşlarındaki o oğlanınkinden büsbütün farklıdır çünkü onun hayatında güneşle aydınlanan ve karanlıkla solan, çağlayan suların ve genç insanların bağırışlarının yankılandığı o yerde olmaktan daha büyük bir mutluluk yoktur ve bu öyle tuhaf bir çekiciliğe sahiptir ki şimdi, yirmi sekiz yıl sonra düşünmek bile onun içini sevinçle

doldurabilir. Bunu orada bulunmuş başka kişilerden daha yoğun hissetmiyordur belki ama hissetmesi de mümkündür çünkü bize tutunup kalan şeyler muhteliftir, ayrıca onun deneyimi de diğerlerinden daha anlamlı olmayabilir, yalnızca farklıdır. Eşsizdir. Bu fikirden de en az yüz roman çıkar. Evet, bin roman bile çıkabilir bu fikirden. Bir yaz akşamı nehir kıyısında, değirmenin altındaki oğlan. Sandemosevari bir yazar, oğlanın ve arkadaşının arzuladığı kırmızı bikinili bir kıza odaklanacak, o üçünü yaşam boyu takip edecektir, zira burada hem psikolojik hem de sosyal temel yapı vardır, söz konusu olan aşk üçgeni hem arkaik bir doğaya sahiptir hem de en temel yasaklarla çevrilidir. Proustvari bir yazar muhtemelen durumun somut yapısını boş verip hafızadaki çağrışımlarına ağırlık verecektir, bu çağrışımlar birer simge olduğundan tüm öteki simgelerle bağlantılıdır, yani sanat eserinin karakteristik özelliklerini taşır; artık olmasa da içimizde kalan bir şeyin yeniden oluşturulmasına olanak sağlayan bu âdeta düşsel sis, gerçekliğimizin çok önemli bir parçasıdır, belki ağaç gölgelerinin altında ayağını çekinerek suya uzatan kırmızı bikinili kız Rembrandt'ın on yedinci yüzyıldaki genç Hollandalı kadınlarına, örneğin Susanna'ya benziyordur veya kayalarda ya oturan ya ayakta duran ya giyinen ya da soyunan silüetler bir an için Pierre Puvis de Chavannes'ın, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında insanlara âdeta heykelsi, en azından kesinlikle psikolojik olmayan, nitelikler kattığı tablolara benzer ve bu tablolardaki çeşitli pozlar Eski Yunan'ın yüksek klasik dönemini akla getirir, milattan dört yüzyıl, üç yüzyıl önce öz, uyum aramak için içe dönmek yerine dışa yönelmiş ve kültürel veya göreli bir şeyin değil de bunun, insanın değişmez niteliği olduğunu ileri sürmüştür ki ırmak kenarındaki kayalarda duran bu İskandinav gençleri için de aynı durum geçerlidir. Peki Hamsunvari bir yazar buradan nereye gitmek ister? Otlağın aşağısındaki dönemeçten yaklaşan mopedin gürültüsüne mi? Irmağın çağlamasına, birdenbire bakışlarını yere indiren kızın gözlerindeki çekingenliğe mi? Şişko bakkal sahibinin altmışlı yıllarda inşa edilmiş sitedeki evine ve adamın süpermarketlere karşı verdiği yaşam mücadelesine mi? Nehir kıyısındaki çiftliğin sahibi olan veya artık olmayan ailenin kalıntılarına mı? Yoksa, doksan yıl önce, buradan otuz kilometre uzaktaki bir kentte Nagel'i intihara sürükleyen o imkânsız özgünlük arzusuyla kendisini gözlemleyen, kuşkuyla gözeten ve en küçük bir yapmacıklık karşısında çöküntüye uğrayan öze mi? Ah, o günlerde buralarda rahipler ve rahip kızları, kaymakamlar ve

kaymakam oğulları, kaynayan kan ve çarpan yürekler, en ince ve en ham duygular vardı, tek gereken bir ucundan tutup başlamaktı.

Pan'ı ilk okuduğumda on beş yaşımdaydım, evim nehirden on beş kilometre uzaktaydı ve kitabın tasvir ettiği güçlü duygular benimkilerin yankısı gibiydi. İzleyen yıllarda aşk hayatımın çok kötü gitmesinin nedeni kızları, aşkları ve ilişkileri anlayışımın on dokuzuncu yüzyıla dayanmasındandı belki. Ne var ki o yıllarda beni en çok etkileyen roman Bram Stoker'ın *Dracula*'sıydı. Onu okumak çok heyecanlıydı. Niye, bilmiyordum ve hâlâ bilmiyorum. İnsanların kanını içen kont ile değil, ona hem kanını hem de özgürlüğünü veren kurbanları ile özdeşleşiyordum. Kendimi iyi tanıyorsam, *Dracula*'yı boyun eğme ve boyun eğmekten kurtulma hakkında bir roman olarak okumuşumdur büyük olasılıkla. O sırada bunu düşünmemiştim, okurken asla düşünmezdim, fakat hissetmiştim, yani hissettiğim en güçlü tema buydu. Nihayet kontun kalbine kazığı sapladıklarında içimi dolduran zafer ve sevinç duygusu bunu gösteriyor. Yazarı çevresindekilerin kanını içen bir vampir gibi görmektense –ki başkaları hakkında yazan biri için yerinde bir benzetmedir bu, en azından insanlar durumu böyle algılar– onu özgürlüğünü yitirme tehlikesi altına giren, onun gibi davranan birinin gücü altında felç olmuş, solgun, karısız bir hayalet gibi görüyordum. Bunun nedeni belki de egomun zayıf olagelmesi, kendimi her durumda herkesten aşağıda görmemdir. Karizmaları ve yetenekleriyle herkesi geride bırakan dâhilerden söz etmiyorum yalnızca; taksi şoförleri, garsonlar, kondüktörler, evet, dışarıda karşıma çıkan herkes. Apartmanın merdivenleriyle sahanlıklarını temizleyen adamdan daha aşağı konumdayım, onun o durumda benden daha büyük bir otoritesi var, örneğin kapının önünde duran pusetten veya bisikletlerden sesinde en ufak bir kızgınlık ile söz edecek olursa titrerim. Ayakkabı almak için gittiğim dükkânın tezgâhtarından daha aşağıdır konumum, beni pençesine düşürmüştür, boyun eğdiğim bir otoriteyle dolup taşar. Yine de en kötüsü garsonlardır çünkü onların rolü hizmettir besbelli, müşterilerin rahatını gözetmek ve isteklerini yerine getirmek için çalışırlar, benim kendimi onların aşağısında görmem, merhametine bırakmam ve yemekten anlamadığımı, şarabın nasıl tadılacağını ve tadının neye benzemesi gerektiğini –ki bu konuda onlar uzmandır– pek bilmediğimi görmeleri yüzünden her seferinde utanç duyarım. Hep böyle olur. Görüştüğüm tüm gazeteciler, yirmi yaş daha genç bile olsalar benden daha iyidir, onların canını sıkmamak için elim-

den geleni yapar, salt onlara bir şeyler sunabilmek için inanmadığım şeyler söylerim sık sık. Otuz üç yaşımda, dışarıdan bakıldığında bir adam gibi görünmeme rağmen içimde on altı yaşımda olmayı sürdürürken, Stockholm'e taşındığımda Geir Angell'le görüştüm, on iki yıl önce Bergen'de birkaç kez içki içmemizden bu yana görüşmemiştik ve bana söylediği ilk şeylerden biri şuydu: Tanıdıklarım arasında kendisine en çarpık bakan sensin, dedi. Kendini hiç tanımıyorsun. Aslında başkalarının sıkıcı olduğu hiç aklından geçmedi mi? Onların sıradan, bilinçsiz, ezik ve yavan olduğu? Hayır, dedim, çünkü bu doğru değil. Dinle, dedi. Seni yirmi yaşındayken görmüştüm. O sıralar tanıdığım herkesten farklıydın. Büsbütün kendine özgüydün. Bir roman yayımlattığını görünce hiç şaşırmamıştım. O zaman tanıdıklarımızdan başka kim yaptı bunu? Hiç kimse. Başka hiç kimsede olmayan bir ağırbaşlılık vardı sende. Kederli gözlerinde. O hâlini bir görmeliydin! Ha ha ha! Şimdi harika bir roman yazdın. Bir tane daha, bir tane daha yazacaksın. Başkalarının ve kendilerinin yaşamlarında bürokrat olmanın ötesine geçemeyen kimselerle kendini karşılaştırmayı bırakmalısın. En azından kendini sıkıcı, onları ilginç görmeyi bırakmalısın. Onlar senin canını sıkıyor, apaçık ortada bu.

Karşı çıkmayı sürdürdüm ama gururum okşanmıştı, özel bir yeteneğe sahip eşsiz biri olduğu söylendiğinde kimin gururu okşanmazdı ki?

Direndim; damarlarıma yayılan bir zehir gibi geliyordu bana bu.

Geir, yaşamım hakkında anlattıklarımı dinlemekle kalmayıp ilginç de bulmuştu ve Stockholm'de çıktığımız bitmek tükenmek bilmez yürüyüşlerde bu konuyu konuşmak istiyordu. Çocukluğumda her şeyin babamın çevresinde dönmesi, onu memnun etme çabalarım, yakamı hiç bırakmayan korku, babamın ölme biçimi. Sevdiğim kızla birlikte olduğunda abimle aramızdaki bir yandan yakın, bir yandan uzak ilişkinin iyice çapraşıklaşması. Anneme içimi dökmem, onun gerçeklere analitik yaklaşması. Az sayıdaki ilişkilerim. Kadınları aşırı yüceltiğim için onlarla konuşamamam. Çaresiz panik duyguları içinde iki kez yüzümü kesmem. Gösteriş budalası olmam. Kadınsı olma korkum. Sarhoşluğu sevmem, ihanet anılarının, kendimi sürekli olarak her şeyden ve herkesten aşağıda görmem. Başarısızlıklarıma ne sayıları ne yoğunluklarıyla ağır gelebilen başarılarım. Geir tüm bunlardan hareketle psikolojik ve sosyal karakterimin bir imgesini oluşturdu ve analiz edip irdeledi. Egomu bir tür barok unsur olarak görüyordu, anormal ve çarpıktı, içiyle dışı büsbütün

uyumsuzdu – bense onu siliklik derecesinde sıradan görüyordum ve bir yazar olarak sorunum işte bu sıradanlıktı. Futbol oynamayı ve izlemeyi seviyordum, eğlenceli Amerikan filmlerini seviyordum ve arada sırada çizgi roman okuyordum, televizyonda görebildiğim güzel kadınlar yüzünden hava durumunu ve haber programlarını izliyor, bu kadınlara hafiften sevdalanabiliyordum; on iki yaşımdan beri müzik zevkim pek değişmemişti ve bir kitabı veya tabloyu beğendiğimde bunun nedenini asla bilemiyor, çevremden kaptığım dile ve düşüncelere sığınarak özgünlükten büsbütün yoksun kalıyordum. Hiçbir konuda söyleyecek özel bir şeyim yoktu çünkü ben özel değildim, sıra dışı bir yanım yoktu. Öte yandan, ilgilenmekle kalmayıp her şeyi yorumlayan, değişik kısımlar arasında bağlantılar gören veya kuran birine kendimden söz etmek, sıradanlığı benim gözümde bile sıra dışı ve eşsiz bir şeye dönüştürmüştü. Sanki egom donmuş hâldeydi ve çözülmeye başlamıştı. Uzun süredir kımıltısız ve kaskatı olan yüzey kıpırdanınca, üzerindeki çatlaklar çatırdıyordu. İçimdekilerin bitimsiz olduğu duygusuna kapıldım. Güzel bir duyguydu bu. Söylediklerimin ilginç olabileceği, yeni bir deneyimdi. Kendim onlara hiç ilgi göstermemiştim. İlginçlik, bitimsizlik duygusuyla bağlantılıydı çünkü bitimsizlikte sınır yoktu ve her şeyi sabit tutan, onlara donmuş bir karakter veren de sınırlardı. Hemen hiç kimseye içimi dökmemiştim çünkü bununla ilgilenebilecekleri aklımın köşesinden bile geçmemişti ve bu bakış açısından, yani sosyal bakış açısından, "sen"lik tarafından oluşturulan "ben"lik beklentisi yüzünden söylediklerim benim de ilgimi çekmez olmuştu ve her şeyle ilişkim temelde böyleydi. Sosyal çevrede dilsizdim ve sosyal çevre başka yerde değil de bireyin içinde olduğundan kendime, içimdekilere karşı da dilsizdim. Daha önce yalnızca bir kez hissetmiştim bitimsizliği ve o zaman da durum hemen hemen aynıydı: Bir başkası, söylediklerimle ve kendimle ilgili anlattıklarımla gerçekten ilgilenmişti. Arve'ydi bu, benden on yaş büyüktü, dünya anlayışı öyle derinleşmişti ki her şeye gülüp geçiyordu. O zamana kadar tanıdığım hiç kimseye benzemiyordu. Bir bakıma üstündü, kelimenin tam anlamıyla bağımsızdı. Ayrıca şeytansıydı, daha doğrusu benim için şeytansı bir role bürünüyordu ve kışkırtıcıydı. Neyle kışkırtıyordu? Özgürlük ile. Özgürlük neydi? Sınırları aşmaktı özgürlük. Her şeyi sınırlayıcı, bağlayıcıyı, engelleyici olarak görüp onlardan kurtulmak. Sosyal çevreyi davranış kuralları olarak görüp bohem bir yaklaşımla onları bir kenara koymak değil de o sosyal kuralların

beraberinde getirdiği düşünce yapısından kurtulmak. Roland Barthes buna *doxa* diyor. Ne var ki Arve, benim görür görmez tutulduğum Linda'yla birlikte oldu ve ben, onun özgürlük şeytanı olması da dâhil aramızda geçen her şeye kapımı kapadım. Hiçbir şey olmamış gibiydi. Kendi yaşamıma geri döndüm, böyle hissediyordum, bazı günler bambaşka bir yaşam sürüyordum ama bu aslında ne benimdi ne de bana göreydi. Onunla hiçbir ilgim yoktu. Ben kibar, düşünceli, sorumluydum; fakat sarhoş olunca her zaman bir aldatma arzusu uyanıyordu içimde. Sonunda bunu yaptım ve bir yıl sonra suçum ortaya çıkınca bir adaya taşındım, orada aylarca tek başıma kaldım ve hayatım boyunca sadık kalacağım bir seçim yapmam gerektiğini hissettim. İyi bir insan olmak zorundaydım. 2001 kışı ile ilkbahardı. 2002 ilkbaharında her şeyi terk edip Stockholm'e gittim. Orada önce Geir ile karşılaştım, bir süre sonra da Linda'yla. Geir ile karşılaşmak kendimi görmemi sağladı ve bu görüşün dile getirilebileceği bir alan, yani uzaklık verdi ki paha biçilemezdi bu; öte yandan Linda ile tanışmam tam tersiydi, tüm uzaklık ortadan kalktı, başka hiç kimseye yaklaşmadığım kadar yaklaştım ona ve bu yakınlıkta kelimeler, analizler, düşünceler gereksizdi, çünkü böyle bir durumda, yani yaşam tüm gücüyle öne çıkınca, insan tüm varlığıyla kendisini önemli olan her şeyin ortasında bulunca, yalnızca duygular geçerlidir. Geir bana hayatı inceleme ve anlama fırsatı verdi, Linda ise yaşama fırsatı. İlkinde kendim için görünür oldum, ikincisinde kendimi kaybettim. Arkadaşlık ile aşk arasındaki fark budur. Bu ikisinin aynı anda hayatıma girmesi bir süre her şeyi altüst etti, kendimi neredeyse bir gecede büsbütün yenilenmiş buldum. Her şey açıktı, artık hiçbir şey imkânsız değildi. 2002'nin harikulade yazında gökte parlayan güneş her akşam Mâlardalen'e kana bulanmış gibi kıpkırmızı batıyordu, son ışıklarla kentin gökdelenleriyle kuleleri altın gibi parlıyordu ve ben ölümsüzdüm. Yedi yıl sonra, 2009'un pek harikulade denemeyecek yazının sonuna doğru yine Geir'in yanında, bu kez Malmö'deki dairenin banyosunda duruyor ve küvette yıkanan dört çocuğa bakıyordum, bu sırada uzun ve ince pencereden görebildiğim kadarıyla dışarıda gökyüzü giderek kararıyordu.

"Bu işi kapmış gibi görünüyoruz," dedi.

Ona döndüm. Gülümsüyordu.

"Hangi işi?"

"Çocuk büyütmeyi."

"Ne konuşuyorsunuz baba?" diye sordu Vanja.

"Babalıktan konuşuyoruz," dedim.

"O nedir?" diye sordu.

"Geir ve benim olduğumuz şey," dedim ve suyu kapamak için eğildim. Geir'in mutluluğu Njaal'ı başka çocuklarla birlikte görmekten mi geliyor diye merak ettim, tek çocuk olduğu için bu ender bir durumdu ve çok iyi idare ediyordu, yoksa Geir onu kendisi getirdiği için mi mutluydu, zira başka zamanlarda Njaal ile ilgili her şeyi Christina üstlenirdi ve Geir zamanın çoğunda çalışma odasında yazı yazıyor olurdu. Benim boğuştuğum günlük işlere, çamaşır yıkamaya, yemek hazırlamaya, oyun oynamaya ve çocukları uyutmaya hiç bulaşmamıştı, bu onların kararlarıydı ve Geir böyle işlerle hiçbir zaman ilgilenmeyeceği konusunda en başından beri açık olmuştu, fakat birazını, pratik işleri değil de pratik işlerin getirdiği katılımcılığı özlüyordur diye düşünüyordum arada sırada. Öte yandan durumun böyle olduğuna inanmıyordum ama küvette oynayan çocuklar karşısında birdenbire sevince kapıldığını görünce pekâlâ olabilirdi. Ona sormak gibi bir niyetim yoktu, konuşmak istemediğim şeylerden biriydi, dokunmayı göze alamayacağım bir yere dokunuyordu. Bu ona aşırı yaklaşmak olurdu.

Peki yaklaşmak niye tehlikeliydi?

Birine çok yaklaşmak onun ya göremediği ya da görmek istemediği şeyleri görmek demekti. Geir'in her şey için bir açıklaması vardı, fakat onun her şeyinin açıklanmış olduğu anlamına gelmiyordu bu. İçinde bulunduğu her durumu denetliyordu, fakat çocuklar bunun dışında kalıyordu; çocukların anlaşılmaz yapıdaki samimiyetleri Geir'in tanımadığı bir şeydi ve bu yabancılık hemen göze batıyordu. Onun böyle olmayı istediğini düşünmüştüm hep ama şimdi Njaal'a ve ötekilere bakarken takındığı gülümsemeyi, onu saran beklenmedik mutluluğu görünce, Christina'nınki gibi bir yakınlığa sahip olmamayı bir eksik olarak görebileceği geldi aklıma.

Bunu söylersem nasıl karşılık verirdi?

Öyle olmadığını mı söylerdi?

Veya öyle olduğunu ama bunun, işini yapabilmek için ödemesi gereken bir bedel olduğunu mu söylerdi?

Bunun, Njaal'ın değil onun sorunu olduğunu ve dolayısıyla önemli olmadığını mı?

Bedel falan ödenmediğini mi?

Dün sabah bunları yazdıktan sonra Heidi ile John'u kreşe götürdüm, son gün orada çalışacaktım. Vanja'nın okul kapanış törenine katılmak için dilersem erken çıkabileceğimi söylemişti çalışanlar, ben de Heidi ve John'u alıp törenin yapılacağı birkaç sokak ötedeki kiliseye gittim. Çocukluğumda bir şapelde yapılan, dinî giysiler içinde rahibin vaaz verdiği, ilahiler söylenen, dışarıda bizi hazır bekleyen yazdan önce katlanmamız gereken son şey olan kasıntılı ve ağırbaşlı okul kapanış törenlerine göre Vanja'nın kapanış töreni başka bir dünyadandı. Dokuz on yaşlarındaki öğrenci korosu pop şarkıları söylüyordu; on dört on beş yaşlarındaki kimi kızlar tek başına sahne aldılar ve Christina Aguilera veya Mariah Carey gibi şarkı söylediler; yine o yaşlarda iki oğlan piyano çaldı ve on iki on üç yaşlarında kimi oğlanlar rap yaptı. Her gösteriden sonra içeride bir alkış ve tezahürat tufanı kopuyordu. Yetenek yarışması seçmelerine katılmak gibiydi. Rahibin vaazı ün ve zenginliğin değil mutluluğun önemli olmasıyla ve herkesin aynı değeri taşımasıyla ilgiliydi. En fazla beş dakika süren vaazdan sonra öğretim yılında öne çıkan öğrenciler sahneye çağırıldı. Kimilerine olağanüstü notları için, kimilerine ise kişisel nitelikleri –söylenenlerden anladığım kadarıyla, başkalarına karşı sorumluluk ve şefkat gösterdikleri– için belgeler verildi. Bir saatlik tören dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sahneye çıkıp çiçek almaları ile son buldu. Bir elimle Heidi'yi öbürüyle John'u tutarak geri döndüğümde on üç on dört yaşlarında bir oğlan çetesiyle karşılaştık. Her biri kısacık saçlı, takım elbiseliydi; tıpkı kilisede çoğunun yaptığı gibi yüksek sesle konuşuyor ve birbirlerini itip kakarak bağrışıyorlardı. Karşılaştıklarında birbirlerinin ellerini kavrıyor, kendilerinden olan veya saygı duydukları biri sahneye çıkınca tezahürat yapıp alkışlıyorlardı. Gelişimini tamamlamamış vücutlarında abartı görünen bu maçovari tavırlar onlara birkaç beden büyük geliyordu ve dolayısıyla bir yanıyla gülünçtü ama başka bir şeyi değil de bunu ideal olarak görmeleri bağlamında içtendi. Sert, güçlü ve dayanıklı olmak isteyen bu oğlanlar çoğunluktaydı. Ötekilerin, saçları biraz jöleli, gözlüklü, solgun ve zayıf oğlanların bu göçmen çocuklar karşısında hiçbir şansı yoktu. Kreşe döndüğümde bulaşık makinesini çalıştırıp tezgâhı sildikten sonra, müdür bana törenin nasıl geçtiğini sordu. A.B.D.'de olmak gibiydi, dedim. Bu kadar Amerikanlaşmış bir şeyi daha önce hiç görmemiş olduğumu da ekledim. Yetenekli öğrenciler enstrüman çalıp şarkı söylüyor, öne çıkanlara belgeler veriliyordu. Ayrıca herkesin eşit değerde olduğunu söyleyen rahibin vaazı absürttü

çünkü çevresinde olan biten her şey bunun tam tersini gösteriyordu: Yalnızca ötekilerden daha değerli öğrenciler tüm görkemiyle öne çıkarılıyordu. Evet, dedi müdür. Benim dönemimde kapanış törenleri daha ciddiydi. Ulusal marşı söylüyorduk. Ama bu yasaklandı. Ulusal marşı söylemek ırkçılık oldu. Düşünebiliyor musun?

Evet, elbette düşünebiliyordum. Eşitlik üstün ilkeydi ve bunun sonuçlarından biri ulusal, yani İsveç'e ait olanların dışlayıcı ve ayrımcı görülmesi ve artık yeğlenmemesiydi. Din konusunda da aşırı özen vardı; devlet ve kilise çoktandır ayrıydı ve şimdi işler öyle bir noktaya gelmişti ki öğrencilere vaaz veren rahip Tanrı'dan, İsa'dan veya İncil'den söz edemiyordu, Müslüman evlerden gelen çoğunluğu gücendirebilirdi bu. Erkek ve kadını, *han* ve *hun* zamirlerini kabul edemeyen de işte bu fark düşmanı ideolojiydi. *Han* ve *hun* cinsiyet belirttiği için ikisinin yerine *hen* kullanılması önerilmişti. İdeal insan, kendi kültürü ve dinine öncelik vererek başka kültürlere veya dinlere baskı yapmayan bir *hen* idi. Eşitleme konusunda agresif bir ısrar sergilese de kendisini toleranslı gören bu kendini ortadan kaldırma, kültürlü orta sınıfa ait bir fenomendi; medyayı, okulları ve toplumun başka önemli kurumlarını denetleyen bu toplum grubu anladığım kadarıyla yalnızca Kuzey Avrupa'da bulunuyordu. Peki bu eşitlik ideolojisi gerçekten ne anlama geliyor? Yeni yapılan bir araştırma, İsveç okullarındaki öğrenciler arasında ayrımın her zamankinden daha büyük olduğunu gösteriyor. Geleceği parlak çalışkan öğrenciler ile zenginlik ve gücün dışında bir gelecek bekleyen zayıf öğrenciler arasındaki uçurum her geçen yıl genişliyor. Araştırmadaki dağılım çok net: En güçlü öğrenciler İsveçli kökenli, en zayıflar göçmen kökenli. Başka uluslardan ve kültürlerden olanları gücendirmemek için İsveçli her şey ortadan kaldırılmaya kalkışılsa bile bu ancak sembolik dünyada, bayrakların ve marşların dünyasında başarılıyor, gerçek dünyada ise farklı her şeye düşman kesilmiş İsveç orta sınıfına ait olmayan ne varsa ezilip dışlanıyor: Malmö'ye hoş gelen göçmenlerin çoğu merkezin dışında kalan, işsizlik oranının yüksek ve geleceğinin karanlık olduğu getto benzeri mahallelerde, korkunç dairelerde oturuyor. Farklılık düşmanı orta sınıf, çocuklarını göçmen çocuklarının gittiği okullara da yollamak istemiyor, böylece ayrımcılığı dıştan da güçlendirip gelecek nesillere aktarıyor. Çoğu göçmen çocuğunun anne babası eğitimsiz ve İsveç eğitiminin eskiden öncelik verdiği, zayıf ve çalışkan öğrencilere aynı fırsatları sunarak ayrımların ortadan kaldırılması

ilkesi artık büsbütün geçersiz kalmış durumda ve bunun sonucunda fırsat sahipleri yeni fırsatlara kavuşurken fırsattan yoksun olanlar hiçbir şeye erişemiyor. İsveç'te eşitlik orta sınıfta süregeliyor, yalnızca orta sınıf eşitleniyor; bunun dışında kalanlarda ortak olan tek şey, yine aynı sınıfça biçimlendirilen dil. İsveç'te dilde bir şey olması gerçekte olmasından çok daha kötü. Dilde başka bir etik, gerçekte başka bir etik gözetilmesine eskiden çifte standart denirdi. Vanja'nın okul kapanış töreninde de aynı mekanizma işlemişti; herkesin aynı değeri taşıması, ünün veya zenginliğin önemli olmaması ideali, rahibin dilinde geçerliydi ama bu ideolojiyi çevreleyen gerçeklik tam tersiydi: En önemlisi ünlü ve zengin olmaktır. İçerinin havasında vardı bu, oradaki tüm çocuklar ünlü ve zengin olmak istiyordu. Vardığı sonucun evrensel ve doğru olduğuna, dolayısıyla hepimizi yönetmesi gerektiğine inanan –hâlbuki kendisini bir tüketim ve toplumsal eşitsizlik denizinde minik bir ada gibi gören küçük bir ayrıcalıklı grup için geçerli olan– hâlinden memnun ve kendini bilmez bu eşitlik ideolojisini gördükçe yaşam kavgamın önemi azalıyor, zira çocuklarımla az veya çok zaman geçirmişim, bezlerini değiştirmişim veya değiştirmemişim, bulaşıkları yıkamışım veya yıkamamışım, işime çok veya az zaman ayırmışım ne fark eder? Lanet olsun, sürdüğümüz hayatları bir ideoloji ifadesi olmaktan çıkarıp yaşamanın ifadesi hâline nasıl getireceğiz? Minik orta sınıf hayatlarımızı kısıtlayan bunca yasağın, söylemememiz ve yapmamamız gereken bunca şeyin ve söylememiz ve yapmamız gereken bunca şeyin hepsine birden boş verip dilediğimi yapmayı nasıl da istiyordum.

Fakat bu mümkün değil. Biri kızınca korkuyorum, herkesin mutlu olmasını istiyorum ve bunu sağlayabilmek için kendime ait her şeyi feda etmeye hazırım. Birileri mutsuz olursa ya gözlerimi kapatıyor ya da uzaklaşıyorum, çünkü mutsuz olacaklarsa bile bunu benim gözümün önünde yapmayabilirler. Gözden uzak, gönülden uzak. Evet, dönem dönem e-postaları açmamaya vardırabiliyordum bunu, yazılanlar tatsız olabilir ve e-postalar hep gerçeklikten gelir: Rosengård'da yangın var, fakat gazeteler bunu haber yapmıyor çünkü bu başka sorunlara yol açabilir, insanlar ırkçı düşüncelere kapılabilir, dolayısıyla gözlerini yumup ağızlarını kapatarak arkalarını dönüyorlar. Bu bağlamda ben İsveçli olmanın en iyi örneğiyim, fakat İsveçlilerde bende olmayan bir şey daha var: Gelişmiş bir sosyal beceri. Önemli önemsiz her konudan aşırı kişiselleştirmeden kişisel

biçimde konuşmakta büsbütün ustalar, ben bunu hiç beceremiyorum; ya aşırı mahrem bir şeyi ağzımdan kaçırıyorum ve insanlar bakışlarını kaçırıp huzursuz oluyor ya da kendimden o kadar uzak bir şey söylüyorum ki bunu bilmeyen yok zaten ve herkes doğal olarak sıkıntıdan mevta oluyor. İsveç'te toplumsal çevreye ait olan, herkesçe benimsenmiş çarpıcı ve güzel bir maneviyat var, Norveç'te hiç yok bu, orada maneviyat tek laflarında veya hayatlarında şansı yaver gidenlere özgü kişisel bir ifade her zaman için.

Birdenbire duyulan siren sesleri hızla yükseldi ve binanın önünde kesiliverdi. Eğilip dışarı baktım; muhtemelen otelden geliyordu, büyük bir binaydı ve önünde sık sık ambulans olurdu. Kalp krizi geçiren iş adamı, diye düşünürdüm; otelde kalan birinin başına başka ne gelebilir ki?

Bu kez bir polis arabasıydı.

"Neymiş?" diye sordu Geir.

"Otelin önünde bir polis arabası. Belli ki minibar ile minibanka karıştıran disleksik hırsız için gelmişler."

"Haha."

"Sence yeterince yıkanmışlar mıdır?" deyip ona döndüm.

Geir omuz silkip kollarını açtı.

"Hâlâ eğleniyormuş gibi görünüyorlar," dedi.

"Biraz göz kulak olabilir misin öyleyse? Ben gidip e-postalara bir bakayım."

"Yine Gunnar mı var aklında?"

"Yalnızca o değil."

Onu geçip yatak odasına gittim, sandalyeye oturdum ve e-posta sayfasını açtım.

Jan Vidar'dan bir e-posta gelmişti.

> Selam Karl Ove,
>
> Geç yanıt yazdığım için kusura bakma, eve pazar günü geldim ve sonrasında da biraz meşguldüm, iş yerinde beni bekleyen çok şey var. Sarsılmış veya kızmış değilim. Kızmam için bir neden var mı ki sence? Geçmiş geride kaldı, yazıya dökülmesi onu değiştirmiyor sonuçta. Ayrıca benim açımdan gün ışığına çıkmasına dayanamayacağım hiçbir şey yok. Olduğum kişiden şüphem yok ve insanların düşüncelerinden artık kork-

muyorum. Hikâyene katkısı olacaksa dilediğin gibi kullanabilirsin, benim için hiçbir sakıncası yok.

Bunun dışında kitaptan çok etkilendiğimi söylemeliyim. Belki çok yakın olduğu içindir – belki dilin yol açmıştır buna, bilmiyorum, ama başkaları da bunu fark edecektir. Hem harikulade hem dehşetli. Olanları inanılmaz bir kesinlikle aktarmışsın, ben çoğunu unutmuştum, belki bastırmış da olabilirim... Ama hepsi var gücüyle geri geldi. Niyeler ve nasıllar konusunda sıra sıra düşünceler uyandırması çok güzel.

İşte böyle, Finnmark kırsalında balık tutmaktan çok kitap okudum. Eski bir kulübeye rastladım ve romanınla orada saatler geçirdim. Bilbo Baggins'in oturabileceği türden çok güzel bir yer...

Umarım amcan ve ailenin geri kalanıyla aranda sorun çıkmaz. Sonunda seni anlarlar.

Geldiğinde bir kahve veya bira içmek istersen telefon etmen yeter. Harika olur.

Sana ve ailene esenlikler dilerim.

Jan Vidar

Bunu okuduğum zamanki kadar mutlu hissetmemiştim kendimi çoktandır. Fakat sevincimde kederi andıran bir iz vardı, çünkü böylesi cömert olan Jan Vidar'ın hakkını vermediğim ortaya çıkmıştı. Ona borçluydum. Bununla bir sorunum yoktu; keder, izi yitirilen zamanla ilgiliydi, *oradaydı*, geçmişteydi, *o zamandaydı*, keşke bu dengesizliği giderebilseydim. Başka bir sorun da Jan Vidar'ın romandan çok etkilendiğini söylemesi ışığında ikinci romanı değerlendirmemdi, zira ikincisi radikal ölçüde farklıydı, ilkinin anlatı cazibesinin çok azına sahipti, hiç kimse onu etkileyici bulmayacaktı. Başka bir deyişle çok daha kötüydü ve bu beni çok üzüyordu.

Yatak odasındaki bilgisayarın önünde bir süre oturdum ve pencereden dışarı, ilkin balkonun korkuluğuna, ardından yolun karşısındaki otelin cephesine baktım, üç asansör öngörülemez bir motifle inip çıkarken banyo yapan çocukların sesleri de çevremde yükselip alçalıyordu. Jan Vidar'a güçlü bir yakınlık duyuyordum. O zamanın duyguları hareketlendi, onun anne babasıyla kardeşlerinin yüzleri gözlerimin önüne geldi, evlerinin kokusunu ve dolaştığımız araziyi

hatırladım, tüm küçük yerler en güçlü anıların yoğunluğuyla parlıyordu. O sıralar burası yalnızca bir yerdi, neredeyse anlamsızdı, en azından çocukluğumun geçtiği ve duygularla yüklü yerle karşılaştırılınca öyleydi, fakat şimdi orası da anlamlı ve duygu yüklü bir yere dönüşmüştü. Orada yaşayanlar için de aynısı geçerliydi. İnsan ömrü boyunca çok sayıda insanla yakınlaşmaz ve onların her birinin ne kadar önemli olduğunu anca yaşlandığında ve uzaktan bakabildiğinde anlar. On altı yaşımdayken yaşamın sonsuz, yaşamımdaki insanların bitimsiz olduğunu sanıyordum. Bu hiç de tuhaf değildi, yedi yaşımda okula başladığımdan beri çevremde yüzlerce çocuk ve yetişkin olmuştu, insanlar yenilenebilir bir kaynaktı, boldu; fakat attığım her adımın beni tanımladığını, karşılaştığım her insanın bende bir iz bıraktığını ve o sırada sınırsız gelişigüzelliği ile sürdüğüm yaşamın gerçekte yegâne yaşam olduğunu bilmiyordum. Günün birinde hayatıma geri dönüp baktığımda *bunu* göreceğim aklımın köşesinden bile geçmemişti. O sıralar anlam taşımayan, hava kadar hafif olan ve sabahları karanlığın ortadan kaybolması gibi silinip giden bir dizi olay, yirmi yıl sonra yazgıyla ağırlık kazanacaktı. Oradaki insanlar daha da önemli oldu, büyük bir anlam taşımaya başladı çünkü kendimi onlar aracılığıyla algıladığım gibi yüzüm de onlar sayesinde görünür olmuş, bu belli yaşamın aldığı biçim anlaşılır hâle gelmişti.

Bunu düşündüm. Ardından zamanı her zaman dikey olarak görmemi düşündüm. Zaman tırmanılan bir tür merdivendi, çağların çeşitli basamaklarıydı – en altta ilkokul çağı vardı, ardından ortaokul çağı, lise çağı, üniversite çağı vesaire geliyordu. Bu düşünce hiç aklımdan geçmemiş, hiçbir zaman gözümün önüne gelmemişti, fakat kavrayış dünyamın derinliklerinde bir yerlerde buna benzer bir şey vardı ki algımı bilinçaltımdan biçimlendirmişti, zira bu romanı yazarken keşfettiğim en şaşırtıcı şey, yaşamımdaki herkesin, kreşteki arkadaşlarımın, annemin Kokkeplassen'deki iş arkadaşlarının, Tybakken'deki komşu çocuklarının, oradaki temizlikçimizin, eski öğretmenlerimin ve altı aylıktan on üç yaşıma kadar çevremi saran başka herkesin, şimdi de benimle birlikte olduğu ve her zaman olageldiğiydi. Dahası, Tveit ve Kristiansand'dan, hem ortaokuldan hem de liseden tanıdıklarım da aynı yatay düzlemdeydi. Hiç kimse tarihin derinliklerine gömülmemişti! Herkes benimle aynı koşullarda kendi yaşamını sürmüştü ve tüm bu süre içinde, aradan geçen yıllar boyunca ulaşılabilir olmuştu. Hepsi yalnızca bir telefon uzaklıktaydı.

Bunu bilmiyordum. Ancak içinde bulunduğum yakın çevremde yaşayabileceğimi, ardımda bıraktığım her yerin o anda hayatımdan çıkıp gittiğini sanıyordum.

Ama elbette ki böyle olduğuna inanmıyordum, hiç böyle düşünmemiştim, fakat içimde bir şey durumu böyle deneyimlemişti; ardımda bıraktığım yerler ve oradaki insanlar bulundukları yerde ölüyordu. Dolayısıyla onlar hakkında değil, onlara ilişkin anılarım hakkında yazıyordum. Ben onları romanıma konu ederken her birinin kendi başına var olduğu aklımın köşesinden bile geçmemişti.

Zamanında, olan bitenin hissetmediğim bir ağırlığı vardı. Ne var ki şimdi hissedebiliyordum ama bu ağırlık artık yoktu, sanki hayatım ve kişiliğim çoktan belirlenmişti ve olanların hiçbiri bunu değiştiremez gibiydi. Bu sadece kapıldığım bir duyguydu ama güçlüydü. Kendimi başka bir yerde bulmuştum. Şimdi, yazgı yüklü o günlerde çocuklarım yaşıyordu. Böyle olduğunu bilsem de kendimi onların yerine koymakta, onların gözüyle –şimdi gördükleri biçimiyle değil de gördüklerini sonradan anlayacakları biçimiyle– bakmakta güçlük çekiyordum. Bana göre yaşamlarımız bir dizi günlük olaydan ibaretti ve bu gerçeğin pençesine düşmüş biri gibi davranmaktan başkası gelmiyordu elimden. Bu günlerin de yok olup gideceği düşüncesi sık sık dehşete düşürüyordu beni. Çocuklarıma şimdi yakın olabilirdim, onlara şimdi sevgi ve sıcaklık verebilirdim ve yalnızca birkaç yıl içinde –onların gözünde yavaşça geçen bir yıl, kırk yaşında biri için lokomotif hızındadır– bunların hepsini geride bırakıp yetişkin insanlara dönüşecekler ve onları oluşturan geçmişte var olmayı ben hiç başaramayacağım. Beni başka hiçbir şeyle değil, yalnızca bununla yargılayacaklar. Fakat beni yargılasalar bile kendim kalacağım, nasıl ve niye böyle olduğunu bileceğim ve çocuklarım buna, belki de hiçbir zaman erişemeyecek. Dolayısıyla umuyorum ki onları iyi karşılayan bir dünyada büyürler ve böylece benden ve bizden bağımsızlık kazanabilirler.

Kalkıp banyoya gittim. Kentin üzerinde güçlü bir gümbürtü koptu birdenbire.

"Duydunuz mu?" diye sordum.

"Gök gürledi," dedi Vanja.

"Banyodan çıkma zamanı," dedim. "Hadi bakalım."

Üç çocuğumu birer birer kaldırdım, her birini büyük bir havluya sardım ve karınlarıyla sırtlarını ovalayıp içeri gönderdim ki Geir ile

Njaal'a yer kalsın. Yatak odasındaki çekmecede Vanja ile Heidi'ye iç çamaşırı buldum, küçük banyodan John'a bez getirdim, yataklarında yatan kızlara geceliklerini uzattım ve John'un pijamalarını giydirdim.

"Annem ne zaman gelecek?" diye sordu Vanja.

"Yarın."

"Ben şimdi istiyorum annemi!" dedi Heidi.

"Gelmesine bir şey kalmadı," dedim. "Şimdi uyuyacaksınız, yarın kreşe gideceksiniz ve eve geldiğinizde anneniz dönmüş olacak."

"Anne," dedi John.

"Tamam," dedim. "Yarın gelecek. Vanja, bir kitap getirir misin?"

Yatağa oturdum. Heidi ve John yanıma yerleşti. Yine gök gürledi. Heidi ve duvara dayalı kitaplığın önünde duran Vanja bana baktı.

"Korkulacak bir şey yok," dedim. "Güzel bir ses değil mi?"

Heidi başını iki yana salladı. Vanja bir kitap seçip getirdi ve arkama saklanır gibi oturdu.

İçerinin havası rutubetle ağırlaşmıştı. Başım hâlâ hafiften zonkluyordu.

Kitap biraz çekingen olan ve pek bir şeye cesaret göstermeyen bir kızla ilgiliydi, kreşe gidiyordu ve bir gün birlikte gezerken diğerlerini kaybetmiş ve bir kurt sürüsüyle karşılaşmıştı, ağaçların arasında sarı gözler olarak beliren kurtlardan ilkin korkmuştu, fakat sonra onun yanına gelen kurtların yalnızca oynamak istediği ortaya çıkmıştı. En sevdikleri oyun doktorculuktu, kurtlar hiç kımıldamadan sırtüstü yatıyor, küçük kız da aralarında dolaşıp onları kaşıyordu. Ertesi sabah kurtlarla kreşe dönen kız, son sayfada, daha önce cesaret edemediği şeyi yapıyor ve küçük oyun evinin çatısından atlıyordu.

Kendilerini hikâyeye kaptıran çocukların küçük soluklar alan bedenleri iyice bana sokulmuştu. Gök gürültüleri giderek yaklaşıyordu. Yağmur balkonu ve aşağıdaki pazar yerini dövüyordu. Tüm bunlardaki masumiyet saf ve güzeldi.

Ayağa kalktım. Çocuklar okumaya devam etmemi istedi, bir kitabın yetmesi gerektiğini, saatin geç olduğunu, yarın erken kalkacakları için şimdi uyumak zorunda olduklarını söyledim. John'u kucaklayıp yatağına götürdüm, yüksekten bırakır gibi yapıp havada yakaladım. Kahkaha attı ve yine yap baba, dedi. Hayır, dedim ve onları gıdıklamadan önce Heidi'ye yatağına çıkmasını, Vanja'ya yatmasını söyledim.

Heidi'ye çocuklarını yatıran bir dev anneyi, Vanja'ya bir ötücü kuşu, John'a da rüzgârsız yelkenliyi anlatan ninnileri söyledim. Yorgun görünüyorlardı ama biraz da heyecanlılardı.

"Kapı açık kalabilir mi?" diye sordu Vanja.

"Elbette," dedim.

"Yıldırım buraya düşerse ne olur?" diye sordu.

"Düşemez," dedim.

"Ölür müyüz?"

"Hayır, hayır, hayır. Ayrıca yıldırım düşemez buraya çünkü her zaman en yüksek noktaya düşer. Buradaki en yüksek bina hangisi?"

"Otel mi?"

"Evet. Buraya yıldırım düşerse otele düşer, bizim eve değil. Otelde de paratoner var, oraya düşmesi de tehlike oluşturmuyor."

"Peki *düşerse*," dedi. "Ölür müyüz?"

"Hayır. Kesinlikle ölmeyiz. Burası tamamen güvenli. Şimdi güzelce uyuyun bakalım kedicikler. Yarın erken kalkacağız."

"İyi geceler," dedi Vanja.

"İyi geceler, Vanja," dedim. "Sana da iyi geceler, Heidi."

Karşılık vermedi. Ranzasının yanına gidip baktım. Şimdiden uyumuştu. Arada sırada böyle yapar, bir anda uykuya dalıverirdi.

Alnını okşadım. Hafifçen horluyordu.

"İyi geceler, John," dedim.

"İyi geceler baba," dedi.

"Heidi horluyor," dedi Vanja.

"Evet," dedim. "İyi uyuyor. Siz de iyi uyuyacaksınız."

"Ama horluyor!"

"Düşünmezsen duymazsın," deyip, kapıyı kapadım.

"BABA!" diye bağırdı Vanja.

Doğru ya.

Kapıyı açtım.

"Unuttum. Uyuyun şimdi," deyip kapıyı açık bıraktım ve oturma odasına geçtim. Öteki odadan Geir'in sesi geliyordu, balkon kapısını açtım ve oradaki sandalyeye oturdum.

Ah, hava serin ve güzeldi.

Kurşun rengi bulutların arasında bir şimşek çaktı. Sigara yaktım. Bu kez güneye doğru bir şimşek daha çaktı gökyüzünde. İlk şimşeğin gürültüsü yükseldi. Altı kat aşağıdaki katran kaplı çatıyı döven yağmur damlaları ezilip beyazlıyor, karşı binanın çatısına düşen damlalar sekip yeniden yükseliyormuş gibi görünüyordu. Bir

gök gürültüsü daha patlak verdi, bu kez gürültü çatırdayarak kırılır gibiydi, tüm kentin üzerinde yankılanan ses öyle yüksekti ki başka hiçbir ses onunla boy ölçüşemezdi.

Fevkaladeydi.

Dumanı ciğerlerime çekip ayaklarımı korkuluğa uzatarak uzaklara baktım. Çakan şimşekler bir güney bir kuzey göğünü aydınlatıyordu.

Harikaydı gerçekten.

Yanımdaki kapı açıldı. Geir kafasını dışarı uzattı.

"Birer bira yuvarlayalım mı?"

"Fena olmayabilir," dedim. "Ama yalnızca bir tane."

"İki tane demek isteseydim iki derdim," diye karşılık verip kapıyı kapadı. Kalktım, içeri girip peşinden gittim.

"Önce bir Linda'yı aramam gerek," dedim.

Başını öne sallayıp buzdolabı kapısını açtı. Koridora çıktım, aynanın altındaki sehpanın üzerinde, şarj ünitesinde takılı duran telefonu aldım, Linda'nın numarasını çevirdim ve çocukların odasını görebilmek için kenara doğru bir adım attım. Vanja yan yatmış, bana bakıyordu.

"Kimi arıyorsun?" diye sordu.

"Uyumadın mı sen?"

"Uyuyamıyorum," dedi.

"Gök gürültüsü yüzünden mi?" diye sordum, bu sırada karşı uçtan Linda'nın sesi duyuldu.

"Selam!" dedi.

"Selam," dedim. "Nasıl gidiyor?"

"İyi. Evde ne var ne yok?"

"Her şey yolunda," deyip yatak odasına geçtim. "En azından çocuklar açısından. Heidi de Vanja da Njaal ile oynadı."

"Ne güzel," dedi.

"Burada gök gürlüyor," dedim. "Gökyüzü şimşeklerle dolu."

"Hadi ya," dedi. "Geir ile senin keyfiniz yerinde mi?"

"Evet, sanırım. Kooperatif kulübesine uğradık. Akşam evdeydik. Çocukları yıkadık. Heidi ve John uyuyor. Vanja uyanık. Seni özlüyorlar."

"Ben de onları özlüyorum!"

"Yarın geliyorsun nasılsa," dedim.

"Evet," dedi.

Sessizlik oldu. Yorganı toplayıp duvara ittim, sırtımı ona yaslayıp yatağa uzandım. Bu defa çok yakında bir gök gürültüsü patlak verdi.

"Duydun mu?" diye sordum.

"Yok," dedi. "Neyi?"

"Gök gürültüsü. Çocukların deyişiyle *åska*. İsveç'e taşındığımda bu kelimenin kül, yani yanardağ püskürtüsü anlamına geldiğini sanıyordum. Öylesi çok daha dramatik sonuçta."

Güldü.

"Seni özlüyorum," dedim.

"Öyle mi?" diye sordu.

"Evet. Ama yarın geleceksin."

"Evet," dedi. "Geir nasıl? Neler yapıyorsunuz? Sohbet muhabbet mi?"

"Evet."

"Nelerden söz ediyorsunuz?"

"Hemen her şeyden. Çoğunlukla amcamdan."

"Yeni e-posta mı geldi?"

"Evet. Uzun bir tane. Mahkemeye vermekle tehdit ediyor. Yalan söylediğimi belgeleyebileceğini söylüyor. Bu konuda ne yapacağımı şaşırdım. Doğru mu söylüyor, ben mi abarttım bilemiyorum."

"Ama bu bir roman, Karl Ove."

"Evet ama amacım gerçekleri anlatmaktı."

"Onunla aynı deneyimlere sahip olacaksınız diye bir kaide yok."

"Hayır ama konu bu değil. Gerçekler. Üstelik gerçeklerden de daha derin. Öyle olmak zorunda. Cehennemde gibiyim. Bunu açıklayamıyorum. Ama tam bir cehennem. Bu da yetmezmiş gibi sözünü ettiğim diğer kişilerden de korkmaya başladım. Buna sen de dâhilsin."

"Benden yana sıkıntın olmaz. Korkacak hiçbir şey yok."

"Bilemezsin."

"Niye? Benimle ve bizle ilgili düşüncelerini aşağı yukarı biliyorum. Hepsini değil elbette, ayrıntılı da diyemem, ama çoğunu biliyorum."

"Ya beklediğinden daha kötü çıkarsa?"

"Katlanırım. Gerçek olsun yeter."

"Evet, umarım haklısındır. Annen konusu da var."

"Sorun çıkmaz."

"Emin misin?"

"Evet. Buna dayanabilir. Eminim."

Ayağa kalkıp balkon kapısını araladım. Temiz ve serin hava odaya doldu. Yağmur balkonun güverte benzeri döşeme tahtalarında tıpırdıyordu.

"Dışarı mı çıktın?"

"Yatak odasının balkon kapısında duruyorum. Orada hava nasıl?"

"Güzel. Gökyüzü masmavi. Tüm gün yüzdük. Gölgede oturup kitap falan okudum."

"Ne güzel."

"Ama sizi özledim."

"Çok tuhaf," dedim. "Sen yokken her zaman uslu duruyorlar. Yani kafa ütülemiyorlar, kavga etmiyorlar falan. Ama mutlu da değiller. Buna eminim. Bir bakıma bana katlanıyorlar, geçerli kuralları biliyorlar, fakat seninle olmayı özlüyorlar. Ben sevecen ve sıcak davranmışım, katı ve soğuk olmuşum, fark etmiyor. Benimki öyle bir yakınlık değil."

"İyi değil mi?"

"İyi. Ama tuhaf sadece. Kendilerini geri tutuyorlar. John değil de kızlar. Oynadığım bu rolü gerekli görüyorum, fakat karşılığında elime geçen, seninkinden farklı. Daha az."

"Bazen ben de biraz öyle olmayı istiyorum. Evde olduğum zamanlar üzerime üşüşüyorlar. Dibimden hiç ayrılmıyorlar. İstekleri bitmek bilmiyor. Öte yandan sen onların yanında oturup gazete okuyabiliyorsun. Ben yapamıyorum. Tepeme çıkıyorlar."

"Sınır koymak önemli."

"Keyfim yerindeyken sorun değil. Ama çöküntüdeyken dayanılmaz olabiliyor."

"Biliyorum. Ben başka evde yaşamıyorum sonuçta."

"Neyse, onu boş ver şimdi de. Ne yapıyorlar, uyudular mı?"

"Evet, uyudular dedim ya. Vanja uyanık bir tek."

"Evet doğru."

"Konuşmak istersen vereyim yine?"

"Hayır, uyku saatinde olmaz."

"Yarın kaçta geliyorsun?"

"Öğleden sonra. Üç dört gibi orada olurum herhâlde."

"Christina da gelmiş olur o saate. Karides yeriz diye düşündüm. Uyar mı? Beyaz şarapla?"

"Olur."

"Yarın görüşürüz."

"Görüşürüz. Seni seviyorum."

"Ben de seni seviyorum," dedim, telefonu kapadım, balkonun kapısını çektim ve elimde telefonla yatağa uzandım.

Artık tek istediğim ailemin yanında olmak, burada yaşamaktı ve bu arzu öyle güçlüydü ki yakında çok geç olacakmış gibi sabırsızlığa benzer bir duyguya kapılıyordum.

Kalktım, telefonu şarja taktım, tuvalete gidip işedim, ellerimi yıkadım, lavabonun yanındaki kancada havlu olmadığını fark ettim, yatak odasına gittim, yatağın yanında temiz çamaşırlardan oluşan diz boyu yığından bir havlu aldım, ellerimi kuruladıktan sonra onu tuvalete astım, ardından balkona çıktım, Geir yerime kurulmuştu, birkaç saniye boyunca kararsız gözlerle ona baktım.

"Ne oldu?" diye sordu. "Biran masanın üzerinde."

"Bir şey yok," deyip öteki sandalyeye oturdum. Alışkanlıklarıma çok bağlı olduğumdan buradan her şey yanlış görünüyordu. Oturmayı sürdürebilmek için irademi devreye sokmam gerekti. Çok önemli değildi ama yine de ses çıkarmamak için içimde bir şeylerin bastırılması gerekiyordu.

Gökyüzünde bir şimşek çaktı. Gök gürültüsünden önce saniyeleri saydım. Çok gecikmedi ses.

Heyelanı andıran bu dalgalı ve düzensiz sesin kaynağını aradı gözlerim, çünkü içgüdülerin böyle bir gürültünün maddi bir şeyden değil de kendinden kaynaklandığını anlaması imkânsızdı.

"Her zamanki gibi neşelisin bakıyorum," dedi Geir.

"Artık beni eleştirmeye de mi başladın?"

Güldü.

"Yok, haklısın, ben seni avutmaya, neşelendirmeye gelmiştim aslında."

"Bu dediğini duyan da beni yedi yaşında sanır."

"Çok da yanılmış olmaz. Seni hiç bu kadar dalgın görmemiştim. Tamamen dağılmışsın. Çünkü amcan sana kızmış. Bu benim için asla anlaşılır bir şey değil. Birinin bana kızıp kızmadığını hiç umursamadım. Bu onların sorunu. Buna aşırı tepki veriyorsun bence."

"Seni file benzetmemin tek nedeni uzun burnun değil. Derin de fil derisi gibi kalın."

Kahkaha attı. Bir sigara yaktım. Geir'in yanımda olması bana iyi gelmişti.

"Doksanlarda Güney Afrika'da fil sorunu baş göstermiş," dedim. "Sayıları mı çok artmış nedir tam bilmiyorum, fakat yetkililer önlem almak zorunda kalmış. Tüm yetişkin filleri vurmuşlar ve yavruları yakalayıp ülkenin başka bir yerine taşımışlar. O filler şimdi yetişkin.

Ayrıca yoğun bir travma içindeler. Saldırganlar, insanlara düşman ve asosyaller. Hepsinde travma sonrası sendromu var. Yani hassaslar. Anne babalarının öldürüldüğünü gördüler ve filler sürünün bir üyesinin ölümüne her zaman tepki gösterir, kendilerini kaybeder, ölü filin yattığı yerde günlerce dolanıp dururlar. Çok sosyal hayvanlar. Hem ölümü görüp hem de başka bir yere taşınan yavrular bu yüzden kötüleşmişler. Hiç mutlu değiller. Öfkeli ve kıyıcılar."

"Bununla nereye varmak istiyorsun? Derim kalın olsa da hassas olduğumu mu söylemeye çalışıyorsun, yoksa ister fil ol ister bir Tromøya keçisi, travmatik çocukluğun yaşamın ileri aşamalarında mutlaka iz bırakacağını mı?"

"İkisi de değil. Öylesine aklıma geldi. Etkilendim bundan. Travma sonrası stres sendromu konusunda yazdığın için senin de ilgini çeker diye düşündüm."

"Benim için aşırı duygusal. Ayrıca fillerin de bu sorunu yaşamaları fenomeni daha mı az yoksa daha mı çok önemli kılar, emin değilim."

"Daha çok. Evrensel olduğu anlamına gelir."

"O zaman hareket alanımız daralmaz mı? Filler travmaya uğrayabiliyorsa ağaçlar da uğrar. Aralarındaki küçük güzel ağaç Noel akşamı kesilince ormanda depresif bir hâlde dikilirler. Öte yandan bunu umursamak zorunda falan değiliz. Nietzsche'nin dediği gibi, empati dünyadaki sıkıntıyı artırmaktan başka bir işe yaramıyor. Ortada bir sorun varken iki soruna dönüşüyor."

"Görünüşte sertti. Fakat sonuçta on dokuzuncu yüzyılın muhtemelen en hassas adamıydı."

Sulu biradan bir yudum aldım. Parmaklarıma değen kutu serindi. Sıkıca kavrayınca metal tıkırdayarak ezildi. Birayı masaya koydum, eski sigaranın ateşiyle yeni bir tane yaktım, sonra arkama yaslanıp içimi çektim."

"Şu Doğu Avrupa iç çekişlerinden biri daha," dedi Geir.

"Jan Vidar'dan e-posta aldım," dedim.

"Öyle mi?"

"Kitapta yer almak ile alakalı hiçbir sorunu yok."

"Tahmin etmiştim."

"Evet. Sevindim ben de."

"Peki sana iyi gelmedi mi bu?"

"Geldi elbette. Ama dengelediğini söyleyemeyeceğim. Neyse ki tutarsızlık konusunda bir şey demedi. Aslında Yngve de dememişti."

"Gunnar'ın sorunu da tutarsızlık değil aslında. Babanla ilgili herhangi bir şey yazmanı istemiyor. Sana da yıllardır gıcıktır kesin. Sana ve annene karşı. Mektuplarından birinden anlaşıldığı üzere kentle köy, kentliyle köylü, burjuvayla çiftçi, zenginle fakir arasındaki karşıtlıkların sosyolojik bir göstergesi gibi. Hatløyler Knausgaardlara layık değil. Hahaha! Hatløy ile Knausgaard'u kim duymuş ki? Aralarında bir fark olduğu kimin aklına gelirdi? Hahaha! Olsen ve Fredriksen gibi. Fakat Olsen için durum öyle değil; onun gözünde Olsen, Olsen'ken Fredriksen büsbütün başka bir şeydir!"

"Kesinlikle öyle. Her ailenin özel yaşamı var, herkesin olması durumu değiştirmiyor. Ben yazarak bunu ortaya serdim. Yakında herkes tarafından okununca özel bir yanı kalmayacak. Yabancılara veriyorum. Aslında buna hakkım yok. Konunun özü bu."

"Evet öyle. Ama bu yasak mı?"

"Hukuki açıdan mı?"

"Evet."

"Bilmiyorum. İftira yasa dışı, bu durumda kitaptakilerin yanlış olduğunun kanıtlanması gerekir. Gunnar da kanıtlayabileceğini söylüyor. Davada gerçekten kanıtlayabilirse, yeterli neden gösterirse yargılanırım. Aksi hâlde anladığım kadarıyla yalnızca özel yaşamın huzuruna müdahale. Fakat yazılanlar doğruysa da bu söz konusu. O zaman da ifade özgürlüğü ve sanatsal ifade özgürlüğü işin içine girecek. Ayrıca babam ve babaannem ölü. Bu da önemli. Çünkü bu durumda ölüler adına dava açıyor demektir."

"Düşün bir. Sen tanık bulmak zorunda kalıyorsun. Amcan tanık bulmak zorunda kalıyor. Tüm kitabın okunması gerekiyor. Mahkeme haftalar sürecek. Gazeteler her gün bunu yazacak. Milyoner olacaksın, Karl Ove. Kitabın peynir ekmek gibi satacak."

"Benim olabilecek en kötü şey olarak, dünyada yaşanan cehennem olarak gördüğüm bir şey, senin dilinde nasıl böyle olumlu bir havaya bürünebiliyor?"

"Bilmiyorum. Yaşama sağlıklı ve mantıklı bir açıdan bakmamdan olabilir mi?"

"Peki yazdıklarımın doğru olmadığını kanıtlarsa ne olacak? Ya suçlu bulunursam?"

"Daha iyi ya! Gerçek insanlar hakkında yalanlarla dolu bir kitabı kim okumak istemez!"

"Biraz ciddi olamaz mısın? Ciddi bir konu bu."

"Buna hiç kuşkum yok. Neyse. Ne dememi istiyorsun? Cık cık cık! Yuuh! Ne kötü birisin! Hadi ama. İşin hukuki tarafı var. Belirsiz bir alan. Suçlu bulunabilirsin de bulunmayabilirsin de. Göreli mevzu. Tabii bir de işin insani yanı var. Senin canını sıkan bu. Amcan babanın yerini aldı ve ondan korkuyorsun. Konu seninle, çocukluğunla ve psikolojik yapınla ilgili, romanla değil. Bu ayrımı yapabilmelisin. Endişenin neredeyse patolojik olduğunu söyleyeceğim. Bir bakıma hasarlısın. *No offence!* Ama bana öyle geliyor. Bunları yazılarına yansıtıyorsun. Bir yerden çıkmak zorunda. Annenin ailesini ele alıyorsun, babanın ailesini ele alıyorsun. Bunu anlamaya çalışıyorsun. Yaptığın yanlış değil. Bunu aklından çıkarmalısın. Yanlış yok. Senin cehennem gibi algılaman başka bir konu. Ama ben durumu üç aşağı beş yukarı böyle görüyorum."

"Böyle de görülebilir. Fakat hakların başkalarının haklarıyla çakıştığı anda işler değişir."

"Kitabı yayınlatacak mısın?

"Evet."

"Öyleyse boşuna konuşuyoruz. Kararını vermişsin. Seçimini yapmışsın. Bu da başkalarını etkileyecektir. Etkilesin, ne çıkar? Birini mi öldürdün? Birine mi saldırdın? Hırsızlık mı yaptın? Hayır, birileri hakkında roman yazdın. Onlarla ilgili kötü bir şey yazdın mı? Hayır. Gunnar'ı iyi tasvir ettin. Her şeyi doğru boyutlarıyla görmeye çalışmalısın. Gunnar senin baban değil. Sen de bir çocuk değilsin."

"Doğru."

"İşte böyle. Bu kadar avuntu ve destek yeter. Bir bira daha ister misin?"

"Evet, lütfen."

Ayağa kalkıp önümden geçti, fırtınanın loşluğunda yüzü bembeyazdı. Yağmurun damlaları ufalmıştı, balkonun önüne ve kentin üzerine sıkı ve dikey düşüyorlardı. Öfkeyle karşı karşıya kalmak kendisinde korkunçtu, fakat olan biteni anlayamaz, doğruyla yanlışı ayırt edemez duruma gelmek çok daha kötüydü. Yazının etkisinde kaldığım için kendime ve hafızama güvenemezdim. Bir anıyı yazmanın onu değiştirdiğini daha önceden biliyordum, neyin anıya neyin yazıya ait olduğu anlaşılmaz hâle geliyordu. Doğruyla yanlışı ayırt edemiyordum. Doğruyu bulmak için dış dayanaklara, yani başkalarının söylediklerine ve hatırladıklarına bağımlıydım.

Tepemde devasa bir gümbürtü koptu.

Bu da neydi böyle?

Ayağa kalkıp içeri girdim. Kalbim ürkmüş bir hayvan kalbi gibi hızla çarpıyordu. Bu kadar güçlü bir gök gürültüsü daha önce duymamıştım. Yıldırım buralara bir yerlere düşmüş olmalıydı.

Geir karşıda, oturma odasının penceresinde durmuş dışarı bakıyordu. Njaal duvar dibindeki yatakta kımıldamadan uyuyordu.

"Gördün mü?" diye sordu Geir. "Otele yıldırım düştü."

"Görmedim. Ama duydum."

"Gök gürültüsüyle şimşek eş zamanlıydı."

"Baba!" diye bir ses geldi çocuk odasından. Yanlarına gittim. Vanja ve Heidi yataklarında oturuyordu. Heidi ağlıyordu. John yan yatmış uyuyordu, açık ağzını koluna dayamıştı. Saçları terden sırılsıklamdı.

"Korkuyorum," dedi Vanja.

"Ben de," dedi Heidi.

"Korkacak bir şey yok kuzularım."

"Yalnız yatmak istemiyorum," dedi Vanja.

"Ama Heidi ile John burada," dedim.

"Aynı şey değil," dedi. "Seninle yatmak istiyorum."

"Ben de," dedi Heidi.

Onlara baktım.

"Peki," dedim. "Gelin hadi."

Heidi kollarını uzattı, onu kucaklayıp ranzadan indirdim. Koridora çıktılar. Peşlerinden yatak odasına vardığımda yorganın altına girmişlerdi bile.

"Burada yalnız yatmak istemiyoruz," dedi Vanja.

"Gök gürleyecek mi?" diye sordu Heidi.

"Olabilir," dedim. "Ama korkacak bir şey yok. Birazdan ben de yatacağım. Tamam mı? Birkaç dakika yalnız kalabilirsiniz, öyle değil mi?"

Başlarını öne salladılar.

"Ama kapı açık olmalı!" dedi Vanja.

"Elbette," dedim. "İyi geceler."

Oturma odasına gittim. Kimse yoktu. Fakat balkon kapısı açıktı, dışarı çıktım.

"Her şey yolunda mı?" diye sordu Geir, benim yerimden.

"Evet," deyip öteki sandalyeye oturdum. "Sanırım birazdan kalkıp yatacağım. John beşte uyanabilir. Uykumu almazsam her şey ters gider. Sen istersen oturup içmeye devam edebilirsin elbette."

"Çok cömertsin," dedi.

"Fil Adam kendi başına çok oturuyordu," dedim.

"Başında da bir kese kâğıdı yok muydu?"

"Hayır, hayır. Kâğıt bir şapkaydı. Bir de düdüğü vardı. Dışarı çıkınca, Fil Adam geliyor, diye bağırıp düdüğünü çalıyordu. Gittiği her yere neşe saçıyordu."

"Yatman bence de fena bir fikir değil."

"Evet, gidip yatayım," deyip kalktım. "Nevresim falan bir eksik var mı?"

"Yok, hepsi var."

"İyi geceler. Biz kalksak bile siz uyumaya devam edin."

"Tamamdır. İyi geceler."

İçeri girdim, mutfak kapısının önünde durdum, sonra bulaşığı yarına bırakmaya karar verdim, telefonun kablosunu çektim ve yarı karanlık yatak odasına gittim, Vanja ile Heidi'nin gözleri yumuluydu ve iki küçük hayvan gibi ağır ve düzenli soluklarla yatıyorlardı. Vanja çaprazlamasına yatmıştı. Onu kaldırıp düzelterek Heidi'nin yanına yatırdım. Ruhu bile duymadı. Üzerimi çıkarıp yanlarına uzandım. Onlara bir an bakıp ne kadar da küçükler diye düşündükten sonra gözlerimi yumdum ve uykuya daldım, iç dünyanın gecesi biz onun içine girince çok büyük, evet, neredeyse bitimsiz görünüyor ama hiçbir zaman bizden daha büyük olamıyor.

Beş buçuğu birkaç dakika geçe John yatağın önünde durmuş, beni uyandırmak için bağırıyordu. Dünkü giysilerimi üzerime geçirip peşinden mutfağa gittim. Dışarıda güneş doğu ufkunda yükseliyordu. Dosdoğru içeri gelen ışıklar keskindi. Bu ışıkta her şey görünür olmuştu: Yerdeki yemek kırıntıları, tezgâhın sağından karşı taraftaki lavaboya doğru uzanan kahve lekeleri, tenceredeki sosis suyunun yağ damlacıkları ve şişip çatlamış iki sosis, yan tarafta iki boş süt kutusu ve kapağı açık kaldığı için yumuşayıp âdeta akışkan olmuş, rengi buzdolabından çıkarıldığı zamanki soğuk hâline göre daha derin bir sarıya dönmüş margarin... Kuruyken kabuk gibi sertleşen Wettex marka bez, lavaboları ayıran metalin üzerinde eskiden beyaz olan ve rengi artık gri ile siyaha çalan bir kapak gibi duruyordu. İki lavabodan birden taşan bardaklar, fincanlar, tabaklar ve kâseler, cam ve porselenden oluşan işgalci bir bitki gibi metal tezgâha uzanıyordu. Musluğun arkasında duran iki boş makarna sosu kavanozu çalkalanmadığı için kıpkırmızıydı. Duvara dayalı kesme

tahtasının üzerindeki plastik peynir ambalajı saydam olduğu için, dikkatli bakılmazsa fiyat etiketiyle marka logosunun havada uçtuğu sanılabilirdi. Kırmızı pancar suyu ahşabın içine işlemişti. Pervazda aylardır ölü duran kuru bitkiler mutfağın bir parçası olup çıktığından onların atılması gerektiği kimsenin aklına gelmiyordu artık. Masanın üzerinde de bardaklar, tabaklar vardı, sürahinin içi hava kabarcıklarıyla doluydu, çocukların oturduğu yer de kurumuş ekmek ve yemek kırıntılarıyla kaplıydı; çizimlerin, resim defterlerinin, kalemlerin ve boyaların arasında meyve poşetleri küçük ambarlar gibi duruyordu; pencerenin yanındaki iki duvar rafı da çocukların son yıllarda topladığı öteberiyle dolup taşarak mercan kayalığına benzemişti: Prensesler veya çeşitli Disney figürleri biçiminde şekerleme kutuları, boncuklar, boncuk tahtaları, yapıştırıcılar, oyuncak arabalar, sulu boyalar, yapboz ve Playmobil parçaları, mektup ve faturalar, oyuncak bebekler ve önceki yaz Venedik'e gittiğimizde Vanja'nın almak istediği, içinde minik yunuslar olan misketler. Bu raflar bir tür istasyon gibiydi; oraya giren bir şey dolaşımdan kalkıyor ve bir daha yerinden kımıldamıyordu. Eşyaların hayatlarının birdenbire son bulduğu böyle pek çok istasyonumuz vardı, bunların en büyüğü koridordaki uzun banktı –eskiden yan taraftaki oturma odasına götürülmeyi bekleyen yemeklerin konduğu bir tür dresuar olmalıydı çünkü hem altında hem üstünde raflar vardı– ve şimdi aslında bize gereken ama sahip olduğumuzu bilmediğimiz her türden öteberiyle tıka basa doluydu. Yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve üç metre uzunluğundaki bu yığında lambalar, kullanılmış ve kullanılmamış ampuller, mumlar, yazıcı kâğıdı tomarları, tab edilmemiş film ruloları, geldikleri sarı zarfların içinde ve dışında fotoğraf albümleri, yemek kitapları, çocuk giysileri, örneğin geçen kış kullanılmış yün külotlu çoraplar, teki kaybolmuş çoraplar, teki kaybolmuş eldivenler, pembe bir Hello Kitty şapkası, çocuklara muhtemelen küçük gelmeye başlayan birkaç tişört, bir hırka, kalın bir kazak ve bunlardan başka, Ikea'dan çok miktarda alınmış kâğıt peçeteler, saksılar, eski bilgisayarların elektrik kabloları, uzatma kabloları, kalemler, çakmaklar, cep kitapları, yıkanmış ama ütülenmemiş masa örtüleri, davetiyeler, reklam broşürleri, dergiler, kullanılmamış maytaplar, pirinç kâğıdından yapılma ezilmiş bir abajur, çocukların doğum günlerinde numaralı vagonlarına minik mumlar konan tren, balonlar, düdükler, istasyon binası ve lokomotifiyle birlikte ahşap tren parçaları, resim defterleri, DVD ve CD

kutuları, mutfak bezleri vardı – evet, küçük bir dağı andırıyordu ve tüm bunların yarattığı kaos duygusunun altından kalkamayan Linda'yı arada sırada panik benzeri bir ruhsal çöküntüye uğratıyordu. Tüm bunları düzenleyecek depolama sistemleriyle eve geldiği çok olurdu; çeşitli eşyalar için çeşitli kutular, benim postalarım için bir raf, onun postaları için başka bir raf Linda'nın başkalarında, düzenli insanlarda gördüğü gibi adlarımızla işaretlenirdi, fakat sistemler daha birkaç gün geçmeden iflas eder ve her şey eskisi gibi dağılırdı. Bu durumdan ben de rahatsız oluyordum ve aşağı yukarı altı ayda bir her şeyin üzerinden geçiyor ve bu eşya yığınlarını ortadan kaldırıyordum; ne var ki birkaç hafta sonra yeniden oluşmaya başlıyorlardı. Sanki canlılardı ve durdukları yerde nesneleri kendilerine çekerek büyüyüp güçleniyorlardı.

Neyse ki çocuklar bunu umursar görünmüyordu. İç ve dış kaos gibi konular henüz onların gündeminde yoktu, dünyayı çoğunlukla sorunsuz bir yer olarak görüyorlardı ve, şimdi düşündüm de, bunda haksız değillerdi. Maddi dünya nötrdü, kendi iç psikolojik ufuklarımızı ona yamayan ve görüşlerimizle onu boyayan bizlerdik. Evet, dağınıktı. Fakat bu etik değil, pratik bir sorundu. Dağınık olmamız bizi kötü insan yapmıyordu. Ahlaksızlık göstergesi değildi. Kendime bunları söyleyebilirdim ama bir işe yaramıyordu, duygular aşırı güçlüydü; ortasında dolaştığım bu dağınıklık beni ve bizi suçluyordu âdeta: Kötü anne babaydık ve kötü insanlardık.

"Sen yemek yerken ben ortalığı toplayayım mı John?"

Bana bakıp başını öne salladı. Jaluzileri indirip onu mama sandalyesine yerleştirdim, önüne mısır gevreğiyle süt koydum –beğenmiş görünüyordu– ve bulaşık makinesini boşaltmaya başladım.

"Kahve, baba," dedi John.

"Evet, birazdan," dedim.

"Yok. Şimdi!" deyip kaşığıyla kahve makinesini gösterdi.

"Peki, tamam," deyip makineyi çalıştırdım. Jaluzinin gölgesi masada şerit şeritti, aralara düşen ışık çok yoğundu, öyle parlaktı ki kenarları ışıkta erimiş gibi görünen gölgelerin sınırları belli değildi.

John kâh kahve makinesine kâh bana bakıyordu; bulaşık makinesini boşaltınca sudan geçirdiğim kirli tabakları, bardakları, fincanları ve tencereleri doldurup yeniden çalıştırdım.

Koridorun linolyum kaplamasında çıplak ayak sesleri duyuldu. Heidi'ydi, kapı aralığında durmuş, bize bakarken gözlerini kırpıştırıyordu.

"Günaydın Heidi," dedim. "İyi uyudun mu?"

Başını iki yana salladı ve sandalyesine oturdu. Saçları karmakarışıktı, yüzü biraz buruşuktu, sanki gecenin hareketsizliğinin ardından gündüzün elastikliğini henüz tam kazanmamıştı.

Önüne bir kâse, bir kaşık, mısır gevreği ve süt kutularını koydum. Kendime bir fincan çıkardım ve demlenen kahveyi termosa doldurup balkona götürdüm, oturup bir sigara yaktım; içeride bir şey olursa duyabilmek için kapıyı yarı aralık bıraktım. Kilometrelerce uzanan çatılara bakarken gece rüyamda gördüğüm bir şeyi hatırladım. Yine burada oturuyordum. Gökyüzü kapkaranlıktı ve uçaklarla doluydu. Bazıları çok yakından uçuyordu, büyük jumbo jetlerin gövdelerindeki tüm ayrıntılar seçiliyordu; bazıları da yıldızların altında süzülen ışıklardan ibaretti. Yoğun ve harikulade bir duyguydu. Gerçekten çok ama çok güzeldi, derken uyanıvermiştim.

Arkama yaslanıp ayaklarımı korkuluğa uzattım. Tam karşımda duran güneş çevremdeki havayı iyice ısıtmıştı ve yüzümü yakan güneş ışınları pencerelerde, döşeme tahtalarında ve özellikle termosun parlak metalinde yansıyordu.

Alçaktan uçan, tercihen binaların ortasından, bazen gökdelenlerin bazen sıradan apartmanların arasından geçen uçaklar sık sık, en azından yılda beş altı kez, rüyama girerdi. Kimi zaman uçakta olurdum, kimi zaman onlara uzaktan bakardım. Rüyada bile bunun çok güzel ve gerçek dışı olduğunu düşünürdüm. Büyük uçak kazaları gördüğüm de olurdu, bu eksiksiz sekanslarda gökyüzünden büyük bir hızla alçalan uçaklar bir binaya veya yola çakılıp patlardı. 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi saldırısı bu yüzden bir kâbus görmek gibiydi benim için. Tüm unsurlar vardı: gökdelenler, kocaman parlak uçaklar, çakılma ve alevler. Ne var ki bu rüyalar her zaman tuhaf biçimde yoğunlaşmış, tüm duygularımı bir şekilde üzerinde toplayan bir noktaya odaklanmış olurdu, öte yandan gerçek olay büsbütün açık ve kapsamlıydı, hem onunla bağlantı kurmak hem de araya mesafe koymak mümkündü.

Teröristlerin asıl amacı bilinçaltımızın içine işlemekti. Yazarların emeli de hep bu olagelmişti, fakat teröristler bir adım ileri gidiyordu. Onlar çağımızın yazarlarıydı. Don DeLillo bunu 11 Eylül 2001'den yıllar önce söylemişti. Teröristlerin yarattığı imgeler tüm dünyaya yayılmış ve bilinçaltlarımıza koloniler kurmuştu. Saldırının somut sonuçları, ölü ve yaralı sayısı ile maddi hasar kendisinde bir anlam ifade etmiyordu. Önemli olan imgelerdi. Terörist eylemin

terörist açısından başarısı yaratılan imgelerin kalıcılığı ve çarpıcılığı ile ölçülüyordu. Bu bağlamda Dünya Ticaret Merkezi saldırısı, gerçekleştirilen en başarılı eylemdi. 1914 sonbaharında Flanders Savaşı'nın ilk iki gününde altı yüz bin kişinin öldüğü düşünülürse 11 Eylül'ün ölü sayısı yüksek değildi, sadece birkaç bindi, fakat imge öyle güçlü ve simgeseldi ki üzerimizdeki etkisi Flanders Savaşı ile aynı büyüklükteydi, hatta belki de –imgeler kültüründe yaşadığımız için– daha bile büyüktü.

Uçaklar ve gökdelenler. İkarus ve Babil.

Rüyalarımıza girmek istediler. Herkes bunu istiyordu. İç dünyamız nihai pazardı. Orası da fethedilince büsbütün satılmış olacaktık.

Bir yudum daha kahve içtim, elimin tersiyle ağzımı kurulayıp doğruldum, işaret parmağımı bir burun deliğime bastırıp biraz sümkürdüm ve öteki burun deliğimden fırlayan sümük korkuluğu aştı.

"Bakıyorum sabah bakımını açık havada yapıyorsun," dedi Geir. Açık kapı eşiğinde durmuş beni seyrediyordu. "Ne güzel!"

"Beğenmene sevindim," deyip oturdum. "On dokuz yaşımdayken Yunanistan'da bir kumsalda yapmıştım. Orada yatan bir Amerikalı kız arkadaşına dönüp, gördün mü, ne kadar da iğrenç demişti."

"Öyle düşünmekte haksız sayılmaz," dedi. "Bana da bir fincan kahve çıkar mı?" Gece boyu dinlenen sesi biraz paslanmıştı.

"Elbette," dedim. "Fincanlar mutfaktaki dolapta. Kahve de burada, termosta."

Aslında içeri gidip Heidi ile John'a bakmayı düşünüyordum, Vanja'yı da uyandırmam gerekiyordu, fakat Geir gelir gelmez kalkmak ayıp olur diye oturmayı sürdürdüm. Termosu sehpanın öbür tarafına ittim, kiremit kırmızısı yüzeyi, yangın felaketine uğramış bir evin duvarı gibi külden simsiyah olmuş ters saksının kenarına bastırdığım sigarayı tepesindeki küçük delikten içeri attım. Fakat iyi söndürmemiş olmalıydım ki delikten duman yükselmeye başladı. Kendi kendine söner diye düşündüm ve Geir dışarı gelip oturduğu sırada bir sigara daha yaktım.

"Mutfakta her şey yolunda mı?" diye sordum.

"Sanırım," dedi. Keskin güneşe karşı gözlerini kısarak termosun kapağını açtı ve fincana kahve doldurdu.

"Her defasında kapağı çıkarmana gerek yok," dedim. "Biraz gevşetmen yeter."

"Şimdi de mühendis mi kesildin başımıza?" dedi ve arkasına yaslanıp fincanı ağzına götürdü.

"Ben ruh mühendisiyim," dedim.

"Epeydir bu kadar kendini beğenmiş bir laf duymamıştım," deyip gözlerini kapayarak kahvesini yudumladı. Gözlerini açtı ve fincanı sehpaya koyarken bana baktı. "Bence sen ruh çöpçüsüsün."

"Geri dönüşüm sorumlusu diyelim en azından," dedim. "Biliyorsun buradaki çöp odasına geri dönüşüm odası diyorlar. Bu durumda en uygun unvan ruh geri dönüşümcüsü olur."

"Ruh geri dönüşüm danışmanı."

"Evet, doğrusunu bulduk."

"Küllüğünde yangın çıkmış," dedi.

"Gördüm," dedim. "Kendi kendine söneceğini umdum. Fakat söneceğe benzemiyor."

Kaldırdığım saksının kalın duvarlarına dayanmış tüm izmaritler saksı altlığına saçıldı. Birkaçı hâlâ tütüyordu, onları altlığa sertçe bastırdıktan sonra saksıyı yerine koymayı denedim. Onca izmarit yüzünden düzgün yapamadım, ileri geri sürterek yerleştirmeye çalışmama rağmen yamuk durdu. Bunun üzerine saksıyı kaldırdım, izmaritleri bir araya topladım, saksının bir kenarını altlığa yerleştirdim, düşüp dağılan izmaritleri parmaklarımla itekledim ve nihayet saksıyı önceki yerine koymayı başardım.

"Güzel bir gün olacağa benziyor," dedi Geir. "Ne yapalım? Bir önerin var mı?"

"Bir yerlere mi gitsek?" dedim. "Çocukları kreşe bıraktıktan sonra?"

"Olabilir. Ama plaja gitmeyelim, hiç sevmiyorum ya."

"Başka bir kente gidelim mi? Lund veya Trelleborg?"

"Lund'ü hep görmek istemişimdir aslında. Oraya gidebiliriz bak."

"Öyleyse oraya gidiyoruz," deyip kalktım, yarısı içilmiş sigaramı küllüğün kenarına bastırdım. "Gidip çocukları giydireyim."

Koridora geldiğimde Heidi beyaza boyanmış küçük mama sandalyesine çıkmış, üst raflarda aranıyordu. Üç çocuğumuzdan yalnızca Heidi kendi giysilerini seçerdi. Şimdi minik beyaz çiçekli mavi bluzu seçmişti, ayrıca kot etek ve pembe Hello Kitty taytı giyecekmiş gibi görünüyordu.

"Güzel giysiler," dedim minik sandalyeden inen ve ellerini kolsuz bluzun deliklerinden geçiren Heidi'ye.

"İşin bitince sandalyeni odaya geri götür kızım," dedim ve mutfağa bir göz attım, sandalyeden ayakları sarkan ve üst gövdesi çıplak

olan Njaal mısır gevreği yiyordu, tezgâha yaslanan Geir de kollarını göğsünde kavuşturmuş, onu izliyordu; oturma odasına geçtim, kanepede oturan John elinde vızıldayan lokomotifi bir kenara attı, sonra kaldırıp bir daha attı.

"Üstünü giyinmen gerekiyor," dedim. "Otur da giysilerini getireyim."

Dolapta üzerinde kırmızı bir uğur böceği olan sarı bir tişört ve korsanların giydiği türden, belden iple sıkılan yeşil bir pantolon buldum, banyoya gidip temiz bir çocuk bezi aldım, ayrıca bir bezi sıcak suyla ıslatıp biraz sabun sürdüm, önümde bacakları ayrık duran John'daki, bezden kalan zayıf ama yine de keskin ve tuzlu idrar kokusunu gidermek için onu sildim. Hijyene önem vermeyen anne babaların çocuklarını yaftalayan bir kokuydu bu. Bu işi bitirdikten sonra kirli çocuk bezini lavabonun altındaki çöp kutusuna attım, bir havlu ile geri dönüp John'u kuruladım, bezledim, giydirdim ve saçlarını düzelttim.

"İşte bitti!" dedim.

"Çorap!" dedi.

"Bugün sandaletlerini giyebilirsin, hava güzel. Çorap gerekmez."

"Çorap isterim!" dedi.

Çocuk odasına gittim ve komodinde uyumlu bir çift çorap aramaya giriştim. Yaklaşık kırk çoraptan hemen hiçbirinin eşi yoktu, inanılır gibi değil. Hepsini çıkarıp Heidi'nin ranzasına koydum, sanki ben bir satıcıymışım, çoraplar da tezgâhtaki mallarmış gibi onları yaydım ve sistemli bir şekilde tasnife giriştim. Sarı, yeşil, mavi, kırmızı, pembe, eflatun, turkuaz, kahverengi, beyaz, siyah, gri, turuncu ve bu renklerin arasındaki tüm nüanslar. Çizgili, benekli, desenli... Bazılarında araba, bazılarında tavşan, köpek veya kedi resimleri... Fakat hepsi tek. Yatak odasına gidip oradaki giysi yığınına bakmak zorunda kaldım. Bilinçli olarak yere ulaşmak ister gibi öteki çamaşırların arasından kayan çoraplar her zaman en dipte olurdu; beş tane buldum ve çocuk odasına götürüp oradakilere uyuyor mu diye baktım. Yaşasın. Bir çift eflatun çorap bulmuştum. Onları John için feminenliğin sınırında görsem de oturma odasına götürüp onun ayaklarına geçirdim.

Göğsünde uzun yeleli ve koca gözlü bir tür tekboynuz resmi bulunan koyu pembe, uzun kollu bir süveter ve ince, pamuklu kumaştan nane yeşili bir pamuklu pantolon bulup yatak odasına gittim; uyumayı sürdüren Vanja yorganı üzerinden yarı yarıya at-

mıştı. Omurgası, biraz kambur duran sırtında, teninin altında hafif bir çıkıntı hâlinde belli oluyordu; üst kısımda iki yana açılan kürek kemiklerinin ortasında başını ve boynunu ince bir örtü gibi kaplayan sarı saçları teninden büsbütün farklı bir yapıdaydı. Beden ile saç arasında, çiçek sapıyla taç yapraklarının arasındaki türden bir ilişki olduğu düşünülebilir.

Vanja'yı kucağıma aldım. Ancak gece uykusunun böyle ısıtabileceği teni sımsıcaktı. Kollarımı ona doladım, süveterin boynunu elimle açıp Vanja'nın kafasına geçirdim. Ellerini kendisi uzatıp bükerek süveterin kollarına soktu ve katlanan giysiyi karnının üzerine çekti. Paçalarını birer birer ayaklarına geçirdiğim pantolonu kalçalarına çektim ve beline yerleştirmek için Vanja'nın biraz doğrulmasını bekledim.

"İşte oldu," dedim. "Çıkmadan önce bir sandviç ister misin? Yolda yiyebilirsin."

Başını iki yana salladı.

"Şeftali," dedi.

"Şeftalimiz yok," dedim. "Elma var."

"Olur," dedi.

Onun arkasından koridora çıktım. Bir duvar boyunca hem rengi –açık kahverengiydi– hem de kulpları ellili yıllardan kalma bir dolap vardı. Dolabın bazı gözleri o kadar doluydu ki kapağı açınca giysiler ve ayakkabılar dökülüyordu. Bol tulumlar, çizmeler, kalın kazaklar, yani kışlıklar ve günlük kullanılmayan başka her şey buradaydı. Şapka rafının altında dizili ceketlerin arkasındaki duvar kancalarına astığımız tüm sırt çantaları ve torbalar, yıllar içinde öyle çoğalıp birikmişti ki âdeta asılı değil yığılı duruyorlardı. Çocukların küçük, parlak sırt çantalarındaki yemek kutularını boşaltmayı unuttuğumuzda yiyecekler küfleniyordu; sentetik katmanlar altında organik maddenin tek başına, kendisine benzeyen maddeler ile temas kurmadan, organik yasaları izliyor olması düşüncesi beni büyülüyordu; en azından yemek kutusunu fark edip, içindekileri boşaltıp tüm plastik yüzeyleri özenle temizledikten sonra. Yerlere, özellikle bir yüzündeki dolaplar ile öbür yüzündeki ayna ve uzun beyaz bank arasında kalan duvar bloğuna doğru saçılmış duran oyuncaklar bir uçak kazası kalıntılarını andırıyordu. Normalde misafir geleceği zaman tüm evi toplardım, fakat şimdi yalnızca Geir geldiği için bu işe kalkışmamıştım. Ayrıca endişeden hiçbir şeye fırsat bulamamıştım. Ne var ki bugün Linda ile

Christina da geleceği için temizlikten kaçış yoktu. Çocukları bıraktıktan sonra yaparım, diye düşünüp Vanja'nın ardından mutfağa gittim. Kalktığımızdan bu yana geçen kısa süre içinde güneş hem yükselmiş hem uzaklaşmıştı, artık mutfağa dosdoğru gelmiyor, tezgâh ile bulaşık makinesinin olduğu duvara çaprazlamasına vuruyordu. Vanja gidip dolabı açtı ve meyve koyduğumuz yeşil plastik kâsedeki kırmızı büyük elmalardan birini alıp bana uzattı.

Red Delicious olarak bilinen türde bir elmaydı, muhtemelen genetiğiyle oynanmıştı çünkü uzun süre çürümedikleri gibi çocukluğumdaki elmalardan farklı olarak etli kısmı havayla temas ettiğinde kararmıyordu. Bu korkutucuydu ve benim doğru-yanlış anlayışıma büsbütün aykırıydı. Onları satın almayı sürdürmem, ben küçükken Red Delicious'ın lüks ve özel bir elma olmasındandı, genellikle yalnızca Noel'de alınırdı, meyve kâsesinde kıpkırmızı, büyülü bir ışıltı saçardı ve diğer tüm elmaların aksine sert, kütür kütür ve suluydu.

"Ne yapmamı istiyorsun?" diye sordum.

"Etiket," dedi ve beyaz fon üzerinde kırmızı-siyah bir uğur böceğinden oluşan meyve şirketi logosunun çıkartmasına parmağını koydu.

Elmayı elime aldım ve tırnağımla etiketi kavlatmaya çalıştım, fakat çok ince olduğu için beceremedim, onu çıkarabilmek için elmanın kabuğuna hasar vermem gerekti.

"Mahvetmişsin elmayı!" dedi Vanja, elmayı ona uzatınca. "Başka bir tane istiyorum!"

"Hayır, aklından bile geçirme."

Çok kararlı bir tepki verdiğim için ânında vazgeçti ve elmayı masaya koyup dışarı gitti. Onun arkasından çıktım, fakat Vanja çocuk odasına giderken ben oturma odasına yöneldim, Heidi kanepede oturmuş resim çiziyordu; John sırtüstü uzanmış, ayaklarını kanepenin arkalığına dayamış, tavanı izliyordu ve Njaal yere çökmüş, Brio tren raylarını arka arkaya diziyordu. Geir'in öteki odada olduğunu anlayınca sürgü kapıyı açıp içeri baktım. Kitaplığın önünde, elinde açık bir kitapla duruyordu.

"Ne okuyorsun?" dedim.

"Joyce üzerine bir kitap," dedi, kapağı bana doğru kaldırarak.

"Ah, o mu," dedim. "Joyce ile Trieste'de tanışan biri yazmış. Bir kaptan sanırım. Yanlış hatırlamıyorsam hiç eğitimi yok. Joyce ile arkadaş olmuşlar ve kaptan onun arkasından bir kitap yazmış."

Heidi'ye döndüm.

"Gitme zamanı," dedim. "Gidip sandaletlerini giy."

"Njaal da gelecek mi?" diye sordu.

Başımı iki yana salladım.

"O tatilde şimdi. Öyle değil mi Njaal?"

Karşılık vermek yerine kahverengi gözleriyle şaşkın şaşkın bakmakla yetindi.

Heidi ayağa kalktı. Arkasından koridora gittim ve önce onun, sonra Vanja ile John'un dişlerini fırçaladım, ardından Njaal ile Geir'e hoşça kalın deyip merdiven sahanlığına çıktık, komşuların bizi fark ettiğini tahmin ediyordum çünkü girip çıkarken çocuklar her zaman çok gürültü çıkarır, sesler katlar arasındaki beton duvarlarda yankılanırdı. Ben bile birinci katta asansör beklerken yedinci kattaki çocuklarımın seslerini sık sık duyardım.

Norveçlinin ailesi dışarı çıkıyor, diye düşünüyor olmalıydılar. Bugün geç kalmışlar. Veya, şu lanet Norveçliyle çocukları yine...

Kreşe varınca Vanja şifreyi girdi, ben kapıyı açtım. Bizden önce gelen çocuklar üç tekerlekli bisikletlere binmişti ve çalışanlar banklarda oturuyordu. Heidi bana sokulup kollarını bacaklarıma doladı.

"Şimdi gitmem gerek. Bugün anneniz gelip sizi alacak."

"Annem mi geliyor?" diye sordu.

Başımı öne salladım.

"Ayrıca bugün cuma. Dondurma yiyeceksiniz."

Çalışanları elimle selamladım, kapı açma düğmesine bastım ve bahçeden çıkarak geldiğimiz yoldan döndüm.

Güneşin altı sıcaktı, fakat geçtiğim gölgeli büyük alanlarda hava soğuktu ve biraz rutubetliydi, sanki sonbahar erken gelmiş ve mevsimlerin efendisi olan görkemli yazı rahatsız etmemek için burada beklemeye karar vermişti.

Hemköp'e doğru sağa döndüm, kendiliğinden açılıp kenara çekilen kapıdan geçtim, yine otomatik açılan turnikelerden geçmeden önce bir sepet aldım, meyve raflarının üzerindeki monitöre bir göz attım, görüntüm yukarıya ve sağa doğru bakıyordu, Vanja ile Heidi bunu asla anlayamıyordu, dosdoğru ekrana bakarken gözleri nasıl yan dönmüş oluyordu? Süpermarketin ortasında durup âdeta dans ediyorlardı ve bu arada John pusetten kendisine el sallıyordu, cüceleriyle gezgin bir sirk gibiydik. Tam saydam olmayan, dumanla doldurulmuş gibi rengi griye çalan plastik torbalardan birine biraz domates doldurdum. Hollanda üretimi domateslerin yeşil sapları

duruyordu, onların yanında birbirine yakın duran ve kıpkırmızı parlayan yuvarlak İsveç domatesleri ise sapsızdı, belli ki bu yüzden kilo fiyatları beş kron fazlaydı. Torbayı sepete koyduktan sonra plastik kaplı salatalıklardan bir tane aldım ve peynir reyonuna gittim; ucuz olan Danimarka Gouda'sı, Linda'nın yeğlediği İsveç Grevé'si ve tadı onunla aşağı yukarı aynı ama fiyatı iki katı olan Norveç Norvegia'sı arasında karar vermeye çalıştım. Misafirimiz var, diye düşündüm, tasarruf yapmanın sırası mı? Ayrıca romanın avansı yakında ödenecekti. Kırk kronun ne önemi vardı?

Sepetimde Norvegia peyniri ile ekmeklerin yanına gittim. Marketteki en büyük reyonlardan biri buydu; markette takımada gibi görünen raflar boyunca elli ile yetmiş arasında, belki daha da çok çeşitte ekmek vardı. İsveç'te ekmekler dilimliydi ve plastik paket içinde geliyordu. Daha uzun süre dayanıyordu ama hem yumuşaktı hem de taze ekmeğe özgü o gevrek ve güzel tattan yoksundu. Öte yandan, plastik kaplı ekmeklerin yanında bir raf dolusu taze ekmek de vardı, çoğu daha yalın ve doğal bir ortamı çağrıştıran adlardaydı, hemen hepsinde *rüstik*, *köy*, *çiftçi* gibi etiketler vardı, ayrıca, *sport*, *enerji*, *sağlık* gibi kelimelere ağırlık veren plastik kaplı, önden dilimlenmiş ekmeklerden farklı olarak bunlar tahıl türlerini öne çıkarıyordu. Anne babamın çocukluğunun geçtiği ellili yılların bana uzak gelmesi gibi çocuklarıma uzak görünecek olan çocukluğumda ekmekler kese kâğıdında satılırdı ve hem tatları hem de dokuları günden güne değişirdi, ilk akşam, kabukları büsbütün gevrek, içi yumuşak ve dolgunken taptaze olur, ağızda harikulade bir tat bırakırdı ve iki üç gün sonra en son sert kabuk parçası da yenene kadar her türden tat ve dokuya bürünürdü. Öteki ailelerin çoğunun, eve gelir gelmez ekmeği tek başına bir plastik torbaya koyduğunu görmüştüm, böylece yumuşaklığını daha uzun süre koruyorlardı ama kabuğun gevrekliği kayboluyordu. Biz ekmeği kese kâğıdında tutuyorduk; böylece kabuğu her zaman gevrek oluyordu ama içi sertleşiyordu. O sıralar çok fazla ekmek çeşidi de yoktu, şimdi beş tanesini hatırlıyorum: tava ekmeği, kepekli ekmek, baget, taş fırın ekmeği ve ben sekiz dokuz yaşlarındayken piyasaya çıkan çavdar ekmeği. Hepsi buydu.

Eski günlerden kalma bir adama dönüşmüştüm. Üstelik çok hızlı oldu bu, diye düşündüm ve taze ekmek rafına döndüm. Yedi yuvarlak ekmeği on krona satıyorlardı, bagetler için oraya konmuş kese kâğıtlarından birini aldım ve içine yedi yuvarlak ekmek koyup

kenarını buruşturduğum kese kâğıdını sepete attım ve mandıra reyonuna doğru ilerledim, yolda bir paket kahve ve yarım litrelik bir Pepsi Max aldım.

O ekmeklerin alındığı süpermarketi de hatırlıyordum. İçinin ve dışının görüntüsü hâlâ aklımdaydı. İnşa edildiği zamanı hatırlıyordum, evimize yalnızca birkaç yüz metre uzakta, yolun kenarına kocaman bir beton temel atmışlardı ve kısa bir süre sonra orada bir market yükselmişti, bir gemi gibi kenarında yazıyordu adı: B-MAX. Bizim dilimizde bu bemaks olmuştu, civardaki öteki yerler olan *Ubekilen*, *dağ*, *ana yol*, *Gjerstadholmen*, *yüzen iskeleler* ve *köprü* gibi bir yerdi. Benim gördüğüm ilk süpermarketti, ondan önce hiçbir şey yoktu. Başka hiçbir dükkânla ilgili tek bir anıya bile sahip değildim. Orası açıldığında yaklaşık beş yaşımdaydım. Anne babamın ondan önce nereden alışveriş yaptığını ancak Tanrı bilirdi.

Sonraları Bemaks'a ek olarak Stoa açılmıştı, yılda üç dört kez toplu alışveriş için giderdik oraya. Sonbaharda reçel veya komposto yapacağımız zaman on kiloluk şeker çuvalı, Noel veya yaz tatili için bir kasa gazoz, paket paket un vesaire... Babam böyle yemek alışverişi yapmayı seviyordu sanırım, fakat yalnızca küçük şeylerin satıldığı ve onu tanıyabilecekleri mahalle marketinde değil, bu işi bana, Yngve'ye veya anneme bırakıyordu; kent dışında toplu alışveriş yapılan süpermarketlerden hoşlanıyordu. Muhtemelen para saçmayı seviyordu, büyük adam rolüne soyunuyordu biraz. Eğer bu değilse, o zaman biriktirip saklamanın güvenliğini istiyor olmalıydı.

Süt ürünleri reyonunun önünde durup bir kutu süte uzandım, çocuklara aldığım için en yüksek oranda, yani yüzde üç buçuk yağ içereni seçtim, biraz ileriden altı yumurta aldım, üzerinde "kümeste serbest dolaşan tavuklardan" yazdığını görünce "sıkış tepiş kafeslerdeki mutsuz tavukların yumurtası" var mı diye arandım ama yoktu, kasanın yolunu tuttum ve soğutulmuş reyonlarla şampuan raflarının arasındaki boş koridorlardan geçtim, ekolojik şekerlemelerden oluşan küçük bir reyonu geride bırakıp sıradan şekerlemelerin gösterişli paketlerinden oluşan cehenneme ulaştım, burası markette neredeyse ekmekler kadar çok yer kaplıyordu.

Fakat Bemaks'a gittiğim sayısız zamandan –okul otobüsü oradan geçiyordu ve yıllar boyu haftada en az iki kere babamın elime tutuşturduğu alışveriş listesiyle oraya koşturuyordum– aklımda yalnızca bir tek anı kalmıştı. Bir gün annemle gitmiştik oraya. Bir tabelada,

sarı Nesquick kutularının, yani çikolatalı süt tozunun yalnızca bir krona satıldığını görmüştüm. Çok ucuz olduğu için annem pekâlâ alabilirdi. Yalnızca bir kron, yalnızca bir kron diyerek onu karton tabelaya doğru sürükledim. Ama bir kron daha ucuz yazıyor, dedi. Nasıl, diye sordum. Bir kron işte! Hayır, dedi, bir kron indirim yapmışlar. Arada fark var. Dolayısıyla o gün sarı Nesquick kutusu falan almadık. Fakat bu olay aklımdan çıkmadı.

Niye peki? Oysa o zamandan sayısız, evet, yıldızlar kadar çok olay vardı.

En soldaki kasanın önünde durdum. Önümde yalnızca iki kişi vardı ve ikisi de o kadar az alışveriş yapmıştı ki aldıklarını ellerinde taşıyordu; günün bu saati için normal bir durumdu. Akşamüzeri market tıklım tıklım olurdu ve herkes arkasında tekerlekli yeni sepetleri sürüklerdi. Gördüğüm en üzücü sahnelerden biriydi bu, sepetler arkada sürüklenmeye başlayınca tüm insan değeri ortadan kayboluveriyordu. Sepeti taşımak yerine sürüklemek cılız ve kişiliksiz bir eylemdi. Minicik ve dengesiz tekerlekler, uzun siyah saplar ve bir tür köpek gibi arkadan gelen sepetler. Bir kere dikkat etti mi tekerlek gıcırtısı insanın kulağını tırmalıyordu.

Düşüncesi bile canımı sıkmıştı.

Hayat fark edilmemeliydi, bunu başarmaya çalışıyorduk ama niye? Mezar taşımıza "uyumayı seven biri yatıyor burada" yazabilmek için mi?

Eve gelince içeriyi sessiz buldum. Bir an için acaba dışarı mı çıktılar diye merak ettim, fakat sonra çocuk odasında bir tıkırtı duydum ve Njaal'ın orada oyun oynadığını, Geir'in de evde bir yerlerde kitap okuduğunu tahmin ettim.

"Selam," dedim.

"Döndün mü," dedi Geir, oturma odasından.

"Yuvarlak ekmek aldım, isteyen varsa," deyip ayakkabılarımı çıkardım ve dolaba kaldırdım, poşeti alıp mutfağa götürdüm. Bulaşık makinesi programının bittiğini gördüm, kapama düğmesine bastım ve kapağı açtım, dışarı çıkan buharlar yüzüme çarpınca içgüdüsel olarak geri çekildim.

Büyük kesme tahtasını alıp masaya koydum, yuvarlak ekmekleri dolapta bulduğum bir ekmek sepetine doldurdum. Bol tereyağlı ve kaşar peynirli taze yuvarlak ekmekler, bundan daha iyisini düşünemiyordum. Yemek konusunda da yalın biriydim. Ne var ki yuvarlak

ekmeğin yumuşak buğday tadı arasında kaşar ile tereyağının tuzlu tadını almak ve ince ama sert ve gevrek kabuğun ısırır ısırmaz dağılması asla bıkacağım bir şey değildi. Kestiğim ekmeklerin arasına tereyağı sürüp üç kalın dilim kaşar koyarken ağzım sulanmıştı.

"Njaal da istiyor," dedi Geir, masaya gelip.

"Buyur," dedim."

"Ağzında yiyecek varken konuşma," dedi Geir.

"Vanja bir yanlış yapınca ne diyor, söylemiş miydim?"

Başını iki yana salladı.

"Bizim suçumuzmuş. Onu kötü yetiştirmişiz. Dahası artık düzeltmek için çok geçmiş."

"Haklı olabilir," diyen Geir margarinin üzerinden geçirdiği bıçağının kenarında buzul taş gibi yağ topladı.

"Elbette. Ama bunu öyle kolayca anlamasını beklemiyorduk."

Geir yuvarlak ekmeğin üzerine margarin sürdü, peynir bıçağını alıp bir dilim kesti.

"Peynire elinle dokunma!" dedim.

"Ne be?" dedi. "Böyle bir kural da mı var?"

"Vardır sanırım, olmasa niye söyleyeyim?" dedim. "Sosyolog olan sensin sonuçta."

"Amma çok sosyolog olmam gerekiyor bu aralar."

"Amma çokmuş. Dün bir kez söylemiştim, bir de şimdi söylüyorum."

"Gerekenden iki kez çok söylemişsin," dedi ve yuvarlak ekmek parçalarını oturma odasına götürdü. Onun arkasından giderken son parçayı ağzıma tıktım.

"Çıkmadan önce biraz temizlik yapmayı düşünüyorum. Sorun olur mu?" diye sordum.

"İstersen yardım edebilirim."

"İyi olur doğrusu," dedim.

Njaal dirseklerini sehpaya dayamıştı, bir elinde ekmek vardı ve lokmalarını çiğnerken bana bakıyordu.

"Vanja ile Heidi ne zaman gelecek?" diye sordu.

"Akşamüzeri. Üç gibi sanırım."

"Biz ne yapacağız peki?" diye sordu, babasına bakarak.

"Lund'e gideceğiz," dedi Geir.

Oturma odasına saçılmış havluları, pantolonları, kazakları ve çorapları toplamaya başladım.

"Bisikleti getirebilir miyim?" diye sordu Njaal.

"Elbette," dedi Geir, elma çöplerini bir tabağa doldurup plastik bardakları iç içe koydu. Ben banyoya gittim ve çamaşırları zaten dolu kirli sepetine tıkıştırdım. Doğruldum. Yıkama odasında boş zaman var mı diye baksa mıydım?

Hayır, bu daha fazla karmaşa yaratırdı.

Banyodan çıktım, ortalıktaki oyuncak bebekleri topladım ve çocuk odasındaki oyuncak bebek yatağına koydum. Bebeklerden birinin yüzüne mavi çizgiler çizilmişti, kabile dövmeleri gibiydi, bebek ifadesiyle arasındaki zıtlık çok büyük olduğundan bir hayli rahatsız edici görünüyordu. Onu yüzüstü çevirdim. Tüm pelüş oyuncakları toplayıp Heidi'nin yatağının bir kenarına yığdım; boyu çok kısa olduğu için yatağın üçte birinden fazlasını kullanmıyordu. Bu oyuncakların çoğu köpekler, kediler, tavşanlardı, fakat aralarında vaşak, panda, aslan, kaplan, papağan, karga, kuzu, inek, fil ve timsah da vardı. Onları her biri odaya bakacak şekilde, alt alta, üst üste yerleştirdim, bu da rahatsız ediciydi, belki tüm bu bakışlarla sessizlik bir araya gelince suçlayıcı bir havaya bürünüyordu veya oyuncakların gözleri ve yüz ifadeleri öteki dünyadan bizi izleyen ölüleri çağrıştırıyordu. Ardından oturma odasına saçılmış oyuncakları topladım ve bir kısmını kapağı açılan kahverengi pufun içine, bir kısmını bu iş için kullandığımız üç file sepete doldurdum; bu sırada Geir karşısına çıkan tüm çocuk kitaplarını ve dergilerini topluyordu.

"Ben de yardım edeceğim," dedi Njaal.

"Koridordaki oyuncakları toplayıp... Evet, nereye koysun?" dedi Geir, bana bakarak.

"Sana getireceğim sepetin içine," dedim ve koridora bir sepet götürdüm. Ne var ki Njaal birkaç oyuncağı sepete koyduktan sonra onlarla oynamaya başladı. Elinde plastikten bir çift mor ayakkabıyla geçerken Geir'in onun saçlarını okşadığını gördüm ve ona yol vermek için kenara çekildim, daha sonra mutfağa gidip bulaşık makinesini boşalttım, porselenler hemen hemen soğumuştu ama metaller hâlâ sıcaktı.

"Her zaman olduğundan daha kötü görünür," dedim Geir'e, kapı aralığında durmuş, daha fazla ne yapabileceğini soracakmış gibi görünüyordu.

"Bana kalırsa kargaşanın izlenimiyle kendisi arasında fark yok," dedi. "Ama belki bizim ev her zaman düzenli olduğu için böyle düşünüyorumdur. Her zaman her şeyi yerine koyarım. Dağınıklık oluşmasına asla meydan vermem."

"Ben de öyle olsun isterdim," dedim. "Fakat her zaman bir engel çıkıyor. Kesinlikle mümkün olmuyor."

"Ben burayı böyle seviyorum," dedi. "Dağınıklığın rahatlatıcı bir yanı var."

"Senin dağınıklığın olmadığı sürece," dedim.

"Kesinlikle," dedi. "Christina, benim bir şey başarmak için çevremde biraz kaosa ihtiyaç duyduğumu söyler hep. Irak savaşı gibi. Ondan daha kaotik kaos düşünülemez. Böylece ben de düzenlemeye girişebiliyorum."

"Kötü bir teori sayılmaz," dedim, bardak ve fincan dolabını kapatıp yanındaki tabak dolabını açtım. "İçinde hiç kaos kalmamış, bu yüzden dışında bulman gerekiyor. Benim içim kaostan geçilmiyor, dolayısıyla dışarının düzenli olmasına ihtiyacım var. Ama bunu başaramadığım ortada."

"Sen kaosu yansıtıyorsun, ben düzeni. Psikolojik olduğumuz kadar geometriğiz de."

"Evet," dedim. "Peki bu odalarla koridorun temizlenip toplandığı anlamına geliyor mu?"

"Tam olarak değil. Neyin nereye konacağını bilmiyorum."

"Uygun gördüğün yere koyuver. Sonra yola çıkabiliriz."

Tüm fincan, bardak, tabak, bıçak, çatal ve kaşıklar yerine konduktan sonra artan bulaşıklarla makineyi yeniden doldurdum, küçük göze deterjan koyup kapağını çektim, makineyi kapatıp altmış derecelik programı çalıştırdım. Ardından oturma odasına geçtim, kapının arkasında duran elektrikli süpürgeyi aldım, kabloyu çektim, prize taktım ve düğmesine bastım. Torbası dolduğu için hemen hiç çekmiyordu, tozdan ve saçlardan daha ağır herhangi bir şeyi çektirebilmek için süpürgenin ağzını tam üzerine koymam gerekiyordu. Boncuklar, ekmek kırıntıları, kâğıt parçaları, şekerlemeler ve ne olduğu belirsiz küçük ıvır zıvırlar. Duvarın dibinde küçük bir böcek vardı; İsveççede *silverfisk*, *gümüşçün* deniyordu, Norveççesinin ne olduğunu bilmiyordum ve buraya taşınmadan önce hiç gördüğümü de sanmıyorum, fakat emin değildim çünkü bir böcek türünün yalnızca burada bulunması kulağa biraz tuhaf geliyordu. Ayaklı küçük bir kuyruğu andıran bu minik böcekler saklanabildikleri her yerde, yani giysi yığınlarında, yatak altlarında, halılarda ve kirli çamaşır sepetlerinde yaşıyordu. Gece banyoya girdiğimde onları açık renkli linolyumun ortasında simsiyah dururken bulabiliyordum ve çabucak en yakın saklanma yerine, örneğin süpürgeliklere koşuyorlardı.

Rast geldiklerimi öldürüyordum, fakat kaynakları sınırsız olmalıydı, zira sayıları hiç azalıyor gibi değildi.

Silverfiskarna, Gümüş Balıkları. Vilhelm Moberg'in bir romanı.

Elektrik süpürgesinin ucunu kanepenin altına sokup birkaç kez ileri geri sürdüm, sonra asıl hedefim olan sehpanın altına yöneldim çünkü çocuklar en az bir öğün yemeği burada yiyordu. Orayı hallettikten sonra eşiklerde ve kapı arkalarında toplanan tozları aldım ve elektrikli süpürgeyi kapatıp fişini çektikten sonra sıra yerleri süpürmenin en zevkli yerine, kabloyu makinenin içine doğru büyük bir hızla çeken düğmeye basmaya geldi.

"İşte bu kadar," diye seslendim ve elektrikli süpürgeyi aldığım yere koydum.

Geir çocuk odasından geldi.

"Bitirdik mi?"

"Bu kadar yeter. Biraz da dönünce yaparız."

"Gerekmez. Böyle gayet iyi görünüyor. Çıkalım mı artık?"

Başımı öne salladım.

"E-postalara bir bakayım da."

Njaal, Geir'in arkasından sinsi sinsi yaklaştı, kalçalarına var gücüyle yumruklar indirdi.

"Seni küçük canavar," dedi Geir onu kovalayarak. Njaal dönüp kaçarken kahkahalara boğulmuştu. "Şimdi yakalayacağım seni," diyen Geir kollarını ona dolarken ben onların yanından süzülüp içte kalan ikinci koridora yöneldim ve yeşil bir şemsiye, iki kamp sandalyesi, bir tür şezlong, su oyuncaklarıyla dolu sepetlerden oluşan kenara yığılı kumsal öteberisinin, biri sert gri plastikten, öbürü siyah yumuşak kumaştan büyük bavullarımızın ve geçen haftaki plaj gezimizden kalan sarı ve yeşil havlularla çocukların mayoları üzerinden sarkan, katlanıp duvara dayanmış kurutma askılarının önünden geçtim. Yatak odası da loştu, hava ağırdı, oturup bilgisayarın düğmesine basmadan önce balkon kapısını araladım. Makinenin açılmasını beklerken Geir ile Njaal'ın bağırışları, kahkahaları ve kıkırtılarını duyuyor, görmeyen gözlerle jaluzilere bakıyordum; Gunnar'ı, Linda'nın gelişini ve eve dönmemizden önce bir yere uğrayıp beyaz şarap almayı unutmamam gerektiğini düşünüyordum.

İşte böyle.

E-posta sayfamı açtım.

Gunnar.

Beklese miydim? Bekleyebilirdim, öyle değil mi? Böylece bütün günü berbat etmemiş olurdum...

Ne var ki beklersem başka hiçbir şey düşünemezdim.

E-postayı açıp okumaya başladım.

Mektubu babamın kardeşi olarak imzalamıştı.

Bir süre kımıldamadan oturdum.

"Geliyor musun?" diye seslendi Geir, koridordan.

"Birazdan," diye karşılık verdim. Yeterince yüksek bir ses çıkarmayı bile başaramıyordum. "Bir e-posta daha aldım."

Geir'in adımları yaklaştı.

"Ne dedin?" diye sordu.

"Bir posta daha."

"Gunnar'dan, sanırım."

Başımı salladım.

"Bakabilir miyim?"

"Buyur," dedim.

Arkamda durup okudu.

"Artık gidebilir miyiz?" diye sordu. "Bunun senin canını sıkmasına izin veremezsin. Sonuçta yeni bir şey yok."

"Hayır. Fakat bir avukatla bağlantı kurduğunu yazıyor. Ayrıca intikam kelimesini kullanmış."

Ayağa kalktım.

"Seni gerçekten sarsıyor," dedi Geir.

"Elbette," dedim.

"Hadi," dedi. "Lund'e gidiyoruz."

"Önce Yngve'yle konuşmam gerek," dedim.

"Peki," dedi Geir ve arkamdan kapıya geldi, Njaal iki eliyle kapının kolunu kavramış, bize bakıyordu. Telefonu şarjdan alıp yürürken Yngve'nin numarasını çevirdim, balkon kapısını açarken karşı tarafta telefonun çaldığını belirten ses duyuldu.

"Alo?" dedi Yngve.

"Sen de aldın mı e-postayı?" diye sordum.

"Evet," dedi. "Şimdi yanıt yazıyordum."

"Yanıt verecek misin?"

"Evet."

"Bunun iyi bir fikir olduğuna emin misin?"

"Dinle: Beni bir yığın şeyle suçluyor. Bu yaptığı büsbütün haksızlık. Bunu ona yazmam gerektiğini düşünüyorum."

"Eline ne geçecek?"

"Bilmiyorum. En azından, haddini aştığını ve bunun sonuçları olacağını söylemek zorundayım. Kızdı diye ağzına geleni söyleyemez. Ayrıca ben sen değilim. Annem de sen değil."

"Seni bu karmaşanın içine çektiğim için üzgünüm," dedim.

"Gunnar'ın kızgınlığı senin yaptığın bir şeyden kaynaklanıyor, ama bize saldırmasının nedeni bu değil. Ayrıca bu ölçüsüz tepkisi de senin suçun değil."

"Yine de üzgünüm."

"Bir amca kaybediyoruz, hepsi bu."

İçeri döndüm, telefonu şarja taktım ve koridora koyduğumuz sandığa benzer şeyin üzerinde oturan Geir'e baktım.

"Bir kez daha okumam gerek," dedim.

"Hiç de gerekmiyor," dedi. "Hadi, bütün gün burada oturmak istemiyorum. Okudun ya işte az önce!"

Yanıt vermeden yatak odasına gittim ve yeniden bilgisayarın başına oturdum.

"Biz çıkıyoruz!" diye seslendi Geir.

"Geliyorum," dedim, bilgisayarı kapadım, kalkıp onların yanına gittim, asansörün önünde bekliyorlardı, ayakkabılarımı giydim, çalışma odasından güneş gözlüğümü aldım, arka yoldan çıkacağımızı hatırlayınca mutfağa girdim.

"Şimdi nereye gidiyorsun?" diye bağırdı Geir arkamdan. Karşılık vermedim, lavabonun altındaki dolapta duran çöp kutusundan aldığım torbanın ağzını bağladım, daha önce bir gazetenin üzerinde duvara dayamış olduğum dolu çöp torbasını da öteki elime aldım ve asansöre yürüdüm. Üzerinde haki şort ve kolsuz beyaz bir atlet olan Njaal aşağı inerken burnunu kapattı.

Asansör apartmanın dibinde usulca durdu, iki torbayı bir elime alıp öteki elimle kapıyı açtım. Pantolon ceplerimde anahtarlarımı aradım, o sırada evin kapısını kilitlemeyi unuttuğum aklıma geldi. Öte yandan, çalınacak neyimiz vardı ki? Üç bilgisayardan başka bir şey yoktu. Televizyon seksenlerden kalmaydı, onu çalacak hırsızın nostalji düşkünü olması gerekirdi.

"Şimdi ne var?" diye sordu Geir.

"Geliyorum," dedim. "Bekle."

Parmaklarımın nihayet bulabildiği anahtarı pantolon cebimden çıkardım ve panele okuttum, kilit açılırken ışık yeşile döndü ve bir tıkırtı çıktı. Kapıyla aramızdaki on beş metreyi aşacak gücü kendimde zor buldum. Orada beni merdiven ve geri dönüşüm odasının kapısı bekliyordu.

Durdum ve elimi soğuk duvara koydum, yanağımı da dayamak istiyordum, yalnız olsaydım belki dayardım. Onun yerine, duvarın soğuğunu biraz emen elimi alnıma götürdüm. Geir ile Njaal kapının önünde durup bana bakınca yürümeye başladım.

"Burası değil mi?" diye sordu Geir.

"Evet," dedim. "Buradaki tüm kapıları bulmam haftalarımı aldı."

"Yalnızca dört tane," dedi. "Ne kadar zor olabilir ki?"

Karşılık vermek yerine kapıyı açtım ve merdiveni çıktım.

"Burada bekleyin," dedim. "Çöpü atıp geliyorum."

Ağır metal kapının içindeki basamaklar her nedense simsiyah ve kaygandı; çöp torbalarının dibinde aylar, belki de yıllar boyu küçük sızıntılar hâlinde biriken sıvı yol açmıştı buna muhtemelen. Koku hem keskin hem yumuşaktı. Tavanda açık duran havalandırma boruları vardı, geri kalan her yer betondu. En yakındaki çöp konteynerinin kapağını açtım, parçalarına ayrılmış bütün bir aileyi almaya yetecek kadar yer vardı, poşetleri içine attım. Midem bulanıyor, tüm bedenim sızlıyordu. Bu somut bir şeyden –yaptığım belli bir yanlıştan– kaynaklanmıyordu, her şeyle, bütünümle ilgiliydi, bu yüzden geçmiyordu. Lanet kitabı geri çeksem bile fark etmezdi. Yok, Gunnar memnun olur, bana günümü gösterdiğini, hatta beni ezdiğini ve adaletin yerini bulduğunu düşünürdü. İsteklerinde haklıydı, öfkesi yersiz değildi ve tüm bunların karşısında tutunamıyor, sarsılıp yere yıkılıyordum; bu süreçte, benim değerim de sahip olduklarımın değeri de sıfırdı. Sıfır. Çocuklarım bile bu öfkede yitip gitmiş, değerini yitirmişti, çünkü onların benden başka babası yoktu ve ben yerinde tutunamayan, sağa sola savrulan biriydim, öylesine empati yoksunuydum ki başkalarının hayatlarını farkına bile varmadan mahvedebiliyordum.

Çöp odasından çıktığımda Geir ile Njaal açık kapının ışığında durmuş, bekliyordu. Daha doğrusu Geir kapıyı açık tutarken Njaal dışarıya, önünde durduğu yüksek apartmanın koyu gölgesiyle örtülü bahçeye çıkmıştı. O sırada geri yanaşan küçük beyaz bir kamyona bakıyordu. Burada bir kapısı olan Çin restoranına mal getiriyordu kesin; nakliyeci buraya o iş için konmuş metal parçasıyla kapıya olanca gücüyle vururdu ve şansı yaver giderse birkaç dakika içinde restoran çalışanlarından biri gelirdi. Kasa kasa gazoz, konserve ve erişte.

Njaal arka bahçeden koşarak çıkıp sıcak ve parlak ışıkların düştüğü kaldırıma gitti.

"Dikkat et!" diye bağırdı Geir. "Yola çıkayım deme!"

Njaal küçümsendiği duygusuna kapılmış gibi bize baktı.

"Çıkmayacaktım zaten!" dedi.

"Yok, yok," dedi Geir. "Çıkmayacaktın. Ama çıkacakmış gibi görünüyordun."

Anahtarlığını parmağına doladı.

"Birazdan ıslık çalmaya da başlayacak mısın?" diye sordum.

"Nasıl?"

"Beden dilin çok neşeli."

"Güzel bir gün. Güneş parlıyor ve tatildeyim. Elbette neşeli olacağım! Senin gibi asık suratlı biri bile keyfimi kaçıramaz."

Islık çalmaya başladı.

Njaal on beş metre önümüzde, arabanın yanında durdu, doksanlı yıllardan kalma bir Saab'dı bu. On ila yirmi yıllık bir arabaydı. Arabalardan anlamıyordum ve doksanlı yıllar benim için daha dündü. Aradan yirmi yıl geçmiş olmasını aklım almıyordu.

"Ay!" dedi Njaal, elini kaportaya koymuştu.

"Gölgeye park etmeyi akıl edemedin mi?" diye sordum.

"Sen olsan öyle yapardın mı demek istiyordun?"

"Senin kadar anal biri olsaydım kesin öyle yapardım, evet."

Kahkaha atıp arabanın kapısı açtı, Njaal'ı çocuk koltuğuna bağladı, ben de cehennem gibi sıcak aracın ön koltuğuna yerleştim. Çıkmaz sokağın sonundaki otoparkta bulunan üç arabanın arkasında yaprakları güneşte parlayan bir ağaç vardı ve onun ilerisinde, benim Vanja, Heidi ve John ile birlikte birkaç saat önce önünden geçtiğim Föreningsgatan yer alıyordu.

Geir yerini aldı, kapısını çekti, anahtarı kontağa soktu. Ben emniyet kemerimi taktım, pantolon cebime asmış olduğum güneş gözlüğünü keşfedince gözüme taktım. Geçen yaz Venedik'e gittiğimizde, Lido'dan aldığım Polaroid gözlüktü bu, ama seviyordum, yetmişli yılları çağrıştıran bir yanı vardı. Vanja bu gözlükle bir hırsıza benzediğimi söylemişti. "Bir hırsız gibi görünüyorsun." Bu lafı da sevmiştim.

Geir emniyet kemerini göğsünün üzerinden geçirip taktı, el frenini kaldırdı, arabayı vitese geçirip usulca yola çıktı. Araba kullanma tarzında dikkatsiz bir yan vardı; hızlı kullanıyor veya risk alıyor değildi, şoför koltuğundaki tavırlarıyla, şerit değiştirirken çabucak yana bakmasıyla, yeni hatırlamış gibi birdenbire sinyal vermesiyle veya dümdüz yollarda sürekli ön camı taramasıyla ilgiliydi bu. Tanı-

dığım çoğu kişi araçlarıyla bütünleşmiş, arabanın düğmeleri ve kolları onların birer uzantısıymış gibi sürerken Geir yabancı bir makine kullanıyormuş gibiydi.

"Nereden gidiyoruz?" diye sordu.

"Emin değilim," dedim. "Ben Malmö'den çıkacağım zaman bir tabela görene dek hiçbir yere sapmadan gidiyorum. Genelde işe yarıyor; otoyollar kentin dışından geçiyor ve hepsi şu veya bu şekilde birbirine bağlı."

"Bak şu işe," dedi. "Ben nereye gittiğimi bilmeyi tercih ederim. Ama Sezar'ın hakkını Sezar'a veririm."

"Sezar'a üçün birini verebilirsin," dedim.

"Buna gülmeyi reddediyorum. Karşılığında tek bir tebessüm bile alamazsın."

Konserthuset'yi geçtik ve Värnhemstorget yönünde ilerlediğimiz bulvarımsı yolu dolduran parlak arabalar güneş ışığını başka başka noktalarından yansıtıyordu; şurada bir ön cam, orada bir tampon veya kapı kolu...

Geir bir düğmeye basınca pencerem aşağıya doğru kaydı. Hava bir huniden geçermiş gibi doldu içeri.

"Sofistike bir teknolojiymiş," dedim. "Kaç modeldi bu?"

"İki bin bir."

"İki bin bir mi? Ben doksanlardandır diye düşünmüştüm. Yalnızca sekiz yaşında mı?"

Başını öne salladı. Yolun üzerinde asılı duran tabelalara baktım.

"Otoyollar buradan," dedim. "Birine sap, oradan yolumuzu buluruz."

"Göteborg mu Stockholm mü Ystad mı Kopenhag mı Trelleborg mu?"

"Herhangi biri olur. En kötü ihtimalle dönmemiz gerekir."

İç çekti.

"İlla bir yer adı gerekiyorsa Göteborg'a dön," dedim.

"Öyle yapalım."

Tamamı çok şeritli dört yolun buluştuğu büyük kavşağa yaklaştık. Yanımızdan geçen arabalardaki yüzlere baktım, hepsi de kendi dünyasındaydı, başkalarıyla aralarında yalnızca saydam bir cam ve yarım metre uzaklık olduğunu biliyormuş gibi görünmüyorlardı.

Trafik ışıkları değişti, öndeki arabalar harekete geçti, birkaç saniye sonra hareket bize de ulaştı. Tüm kuyruk otoyola saptı ve kendi tercihlerine göre hızlarını artıran arabalar kısa süre içinde yüzlerce

metreye saçıldı. Geir en sağ şeritte kaldığı ve hız sınırını koruduğu için yolu metre metre ardımızda bırakırken öteki arabalar bizi sollayıp duruyordu ve dışarıdaki manzarada kentin neredeyse bitkisiz sıkışık yerleşim alanı yerini sanayi bölgelerine, araba galerilerine ve tel örgüyle ayrılmış boş arsalara bıraktı.

"Bak, gördün mü?" diye sordum ve bir kilometre sonra Lund sapağının geldiğini gösteren tabelayı işaret ettim.

"Ben, sen şanssız birisin demedim ki," dedi Geir. "Nasıl gidiyor, Njaal?"

"İyi?"

"Lund'e varınca dondurma alayım mı sana?"

"Evet."

Kırsal alandan ilkin sanayi bölgesine, ardından banliyölere ve son olarak kentin merkezine geldik, Malmö'nünkinden bir hayli daha küçüktü ve binalar daha alçak, sokaklar daha dar, ortam daha sakindi. Geir'in bakışları yan camlarla ön cam arasında gidip geliyordu, bir yandan park yeri arıyordu, bir yandan da –umuyordum ki– trafiğe dikkat ediyordu.

"Yanlış hatırlamıyorsam merkezde büyük bir park yeri olması lazım," dedim. "Bu yoldan dosdoğru devam et, kesin karşımıza çıkar."

Beni dinlemek yerine sağa sinyal verdi.

"Şurada şurada!" dedim. "Görmüyor musun? Hemen köşeyi dönünce..."

"Girmek yasak gözün kör mü? Şu yuvarlak tabela ne demek?"

"O, o anlama mı geliyor?"

Bana baktı.

"Şaka mısın ya sen?"

Başımı iki yana sallayınca kahkaha attı.

"Teori sınavına bir akşamda hazırlanman karşısında etkilenmiştim. Ama şimdi durum biraz şüpheli görünüyor yani."

"Tabelaları biraz daha çalışmam gerektiğini ben de biliyorum zaten. Ama üşeniyorum. Hem sonuçta ehliyeti aldım artık."

"Heh," deyip sola sinyal verdi, karşıya geçti, sonra kısa ve hafif bir yokuşu çıkıp otoparka ulaştı.

Yolun esintilerinden sonra kendimizi içinde bulduğumuz hava çarpıcı ölçüde sakindi. Asfaltın hemen üzerinde sıcaktan titreşiyordu, başka yerlerdeyse bir orman gölü kadar sakindi; bu durumda biz de gölün dibinde oluyorduk.

On dokuzuncu yüzyılın ortasında bir gün, batı Norveç'in fiyortları boyunca uzanan köylerden birinde saman hasadı sırasında

şimdiki gibi parlak güneşin altında herkes dışarıda ot biçerken bir felaket oldu. Olan biteni anlatacak bir kişi bile sağ kalmadı. Ölüler ertesi gün bulundu. Amcasının yanında çalışmaya gelen bir küçük oğlan buldu onları. Geldiği evde çıt çıkmıyordu, içeri girdi, yengesi mutfakta yerde yatıyordu, çarpık yüzü neredeyse tanınmayacak hâldeydi, gözleri şişmiş, burnu ile kulaklarından kanlar boşanmıştı. Dışarı koştu. Otlarının yarısı biçilmiş dik yamacı tırmandı, orada dinleniyormuş gibi görünen bir grup adama rastladı, fakat onlar da ölmüştü, belli ki birdenbire yıkılmışlardı ve evdeki yengesiyle aynı belirtilere sahiptiler. Şişkin gözler, beden deliklerinden akan kanlar.

Bu bir roman başlangıcıydı. Bir şey olmuştu ama kimse bilmiyordu ve birkaç nesil sonra bir söylenceye dönüşmüş, nihayet günümüzde büsbütün unutulmuştu.

Derken bir kez daha oldu. Ve biri, romanın başkişisi örneğin, eski hikâyeyi öğrendi ve bağlantıyı keşfetti.

Evet. Fiyordun camgöbeği yüzeyi altında dipsiz derinlikleri, inanılmaz yoğun renkleriyle yemyeşil vadi yamaçları, bulutsuz mavi göğün altında dağların beyaza bürünmüş dorukları. Terli teni gıdıklayan çimenler ve vızıldayan böcekler. Otların arasında şakıyan tırpan, bileği taşının tıkırtısı, tüm bunların gerisinde dağların, fiyordun ve gökyüzünün birleşerek vücuda getirdiği derin sessizlik hissiyatı. Derken, felaket.

Ben yola bakarken Geir bagajı açtı, Njaal'ın sarı denge bisikletini çıkarıp parçalarını birleştirdi. Üzerimdeki siyah kot pantolon tenime yapışıyordu ve ilkin çorapların siyah, sıkı ve elastik kumaşıyla, ardından ayakkabının siyah derisiyle paketlenmiş ayaklarım öyle sıcaktı ve terden öyle kayganlaşmıştı ki bedenimin bir parçası değil de aşağıda kendi yaşamını sürer gibiydi. Kıpkırmızı olmuş, terden parlamış kazan dairesi kömürcüsü iki kardeş.

Minik bisikletinin üzerine yerleşen Njaal direksiyonu sımsıkı kavrayıp ayaklarını yere koydu. Önünde suratı, arkasında kuyruğuyla bir aslan biçiminde tasarlanmıştı bisiklet.

"Bisikletin yakıyor Njaal," dedim.

Öyle gururlandı ki nereye bakacağını bilemedi.

"Evet," dedi sonunda.

Ardından ayaklarıyla iterek ilerledi ve otoparkta giderek hızlandı. Geir arabanın kapıları iyi kapanmış mı diye kontrol edip anahtarı cebine soktu ve onun peşinden gitti.

"Bizden çok uzaklaşma, Njaal!" diye bağırdı. "Ayrıca kaldırımdan ayrılma!"

Njaal yolun kenarına gelince ayaklarını sertçe yere koyarak durdu.

"Etkileyici bir teknik," dedim.

"Evet, bunu iyi beceriyor," dedi Geir.

"Şimdi nereye gidelim peki? Acıktın mı?"

"Önce katedrali bir görelim mi? Sonra da öğle yemeği yeriz."

"Bana uyar."

Hava ortadan kayboldu. Bir tür patlamayla yerden çekilip gitti; ilkin uzak bir gök gürültüsünü andıran ses giderek yükselirken rüzgâr da sürekli hızlandı ve derken, köylüler şaşkın veya endişeli gözlerle birbirlerine bakarken, birdenbire bir sessizlik çöktü ortalığa. Çıt çıkmıyordu. Birbirlerine bakıyorlardı, her yer sessizdi ve nefes alamıyorlardı. Diz çöktüler. Boğazlarını kavradılar. Bedenlerindeki kan zonkluyordu. Karınları kasılıyordu. Gözleri kocaman açıldı. Yere yıkıldılar ve solucan gibi kıvrandılar. Bunların hepsi sessizlik içinde olup bitti. Böylece hepsi birer birer hareketsiz kalıp öldü. Yamaçtakilerin ve evlerdekilerin hepsi. Tüm kuşlar ve tüm hayvanlar. Sonra, belki yedi, belki on dakika sonra, tıpkı bir baraj kapağı açılınca suların kuru bir nehir yatağına çağlayarak dolması gibi hava geri geldi.

Peki sonra ne oldu?

Sonra ne olacaktı ve niye?

Biz, evlerin çatıları üzerinde kendinden emin ve görkemli bir şekilde yükselen katedrale doğru yürürken Njaal bisikleti ile kâh önümüzden gidiyor kâh arkamızdan geliyordu. Çevremizde insanlar alışveriş torbalarıyla geziniyordu ve geçtiğimiz bir pazar yerinde banklarda ve kafe sandalyelerinde oturuyorlardı, kimilerinin önünde bisikletler vardı, bunlar muhtemelen öğrenciydi ve arabalar döşeme taşlarında tıkırdayan tekerlekleriyle usulca geçiyordu. Kentin huzurlu ve sakin havası uyuşukluğun sınırındaydı. Malmö'nün trenle buradan birkaç dakika uzakta olduğuna inanmak zordu, oradaki yaşam büsbütün farklıydı. Malmö eski bir işçi kentiydi; göz veya ruh için değil, beden için inşa edilmişti, bir örnek uzun taş binaları ve sokaklarındaki hava hayatın çileleri ve karşıtlıklarıyla doluydu. Lund tastamam bir kentti ve muhtemelen hep öyle olagelmişti çünkü birkaç sabit yapı çevresine, yani katedral ve üniversite gibi sakınımlı kurumların getirdikleri üzerine kurulmuştu; öte yandan

Malmö üretim çerçevesinde tasarlanmıştı. Lund'de kent, insanları biçimlendirirken Malmö'de insanlar kenti biçimlendirmekteydi. Bergman'ın belki de en iyi filmi *Smultronstället*, Yaban Çilekleri'nin başkişisini Lund'e göndermesi tesadüf olmayabilirdi, çünkü bu, ölüme bir yolculuktu ve yaşam değişkenken ölüm sabit ve değişmezdi, İsveç'teki kentler arasında bu duruma en çok yaklaşan da Lund olmalıydı. Lund'deki insanlar elbette Malmö'dekiler kadar canlıydı, kent yaşam doluydu; aralarındaki fark, beklenenler, hâlihazırdakiler ile insanların doldurdukları ve anda yaratılanlar arasındaydı. Yani formlar ve rollerle ilgili bir konuydu.

"Kooperatif bahçende oturanlar Malmö'de tam olarak bundan kaçıyor," dedi Geir, katedralin önündeki alana geldiğimizde. "Orada kendilerine küçük bir Lund kurmuşlar. Buna ölüm demekte haklısın."

"Yaş ortalaması yetmiş olmalı," dedim.

"Bızzz," dedi. "Oradan bir oyuncak ev alacak kadar aptal olabilmeni anlayamıyorum. Ben tüm yaşamım boyunca bundan uzaklaşmaya çalıştım."

"Ve başaramadın," dedim.

Durduk ve katedrale baktık; romanesk ağırlığıyla, büyük gotik katedrallerin aksine, gökyüzüne yükselir gibi değildi, hatta olduğundan başka bir şey ister gibi de değildi, kendi yerini en iyi şekilde kullanmaya çalışıyor gibi görünüyordu. Buradaki ayrım aşağı ile yukarı arasında değil, iç ile dış arasındaydı.

"Harika bir katedral," dedi Geir.

"İçini görelim mi?"

"Görelim. Kapısı ne yanda biliyor musun? Şura mı?"

"Biz geldiğimizde öteki taraftan girmiştik," dedim.

İlerledik. Geir arkasını döndü, yaklaşık kırk metre uzaktasarı aslan bisikletiyle gezinen Njaal'a seslendi. Öteki tarafta bir park vardı. Yeşil çimenlerin üzerinde yükselen yeşil ağaçlar aralarından rüzgâr geçmeyen gür yapraklarıyla kımıltısız duruyordu. Njaal arkamızdan geldi.

Çocuklar neredeydi? Onları unutmuş muydum? Evde yalnızlar mıydı?

Yok. Onları kreşe bırakmıştım.

Yoksa dün mü yapmıştım bunu?

Hayır. Kesinlikle olamaz. Eve döndüğümde ortalığı toplamıştık. Demek ki çocuklar evde değil, kreşteydi.

"Burada bir giriş var," dedi Geir. "Ama ana kapı olamaz."

"Yok, bulması kolay olsun diye ana kapıyı öne koyuyorlar," dedim.

"İroni sende çiğ duruyor," dedi Geir. "Sonuçta buraya daha önceden gelen sensin." Ardından çabucak döndü: "Njaal!"

"Evet," diye bağırarak karşılık verdi parktan geçen yolda biraz yol katetmiş olan Njaal.

"Buraya gel!" diye bağırdı Geir. "İçeri gireceğiz!"

"Tamam," diyen Njaal bize doğru sürdü bisikletini. Gördüğüm devasa taş bloklar bir zamanlar beyaz olmalıydı, fakat şimdi yer yer büsbütün kararmıştı. En dipleri de yeşile dönmüştü.

"Bisikletini şuraya bırak da içeri girelim," dedi Geir.

"Yanımda getirmek istiyorum," dedi Njaal.

"Yapamazsın haydut. Tanrı'nın evinde bisiklete izin yok."

"En azından denge bisikletine," dedim. "Normal bir bisiklet olsaydı işler değişirdi."

"Ne?" dedi Njaal, bana bakarak.

"Karl Ove şaka yapıyor," dedi Geir. "Bisikletini bırak da buraya gel!"

Babasının sözünü dinledi, kiliseye girdik, dışarıdan göründüğünden çok daha büyük ve açıktı. Burada yeterince özlem vardı.

Ben çok kilise havamda değildim ve etrafta gönülsüzce dolanıp biraz sağa sola bakındıktan sonra bir banka oturdum, etrafımdaki imge dünyasının dile getirdiklerini özümsemeye kalkışmadım bile. Geir ile Njaal gözden kayboldu; geri döndüklerinde mahzene gittiklerini söylemek için yanıma geldiler. Sigara içmek için dışarı çıktım, Geir biraz daha kalmak istiyordu, merdivenlere tek başıma oturup parka baktım, dumanlar minik ve seyrek bir bulut gibi kafamı çevrelerken yeni roman fikrimi ve onu elimdeki az sayıda fikirle nasıl ilişkilendirebileceğimi düşündüm. Distopya. Gerçekleşmeyen dünya. Toplumsal düzeni Naziliğin sağladığı bir yerde yetişen adam. Niye Nazilik? Yakınlarda, bir Nazi propaganda posterinde, dağlık bir arazide bir köprüyü gösteren bir resim görmüştüm, öyle güzeldi ve içimi öyle tuhaf bir özlemle doldurmuştu ki araştırmak, böyle bir dünya yaratmak istedim. Kooperatif bahçesinin küçük burjuva dehşetinin bu imgeye karıştığını hemen anladım. Dagens Nyheter'de başka bir makale okumuştum, hayvanların biyolojik olarak manipüle edilmesiyle ilgiliydi, altmışlı yıllarda yapılan bir deneyden de söz ediyordu, araştırmacılar bir öküzün beynine elektrotlar yerleştirmiş, bunların

aracılığıyla öküzü yürütüp durdurmayı başarmışlardı, bir fotoğrafta koşarak bilim adamına gelen öküzün, elindeki kutuda bir düğmeye basan adamın önünde birdenbire durması resmediliyordu; makalede ayrıca bir sinek üzerinde sürdürülen bir deney de ele alınmıştı; sineğe yerleştirilen ışığa hassas yılan balığı geni sayesinde onu yönlendirebiliyorlardı ama kesin ve hassas bir yönlendirme değildi bu: Ne zaman ışık tutsalar uçuyordu sinek. Bu deneylerin anlamı dehşetliydi ve beni derinden sarsıyordu. Sorun şuydu ki bunlar yapısal, politik, sosyal açılardan ve tüm mantaliteleri ile çağımıza aitti; onları başka, karşı tarihsel bir gerçekliğin içine koyacak olursam tüm anlamları ortadan kalkardı. Belki iki farklı roman vardı ortada. Sonra bulurum, diye düşündüm. Dünya o kadar büyük ve çeşitliydi ki karşıt kuvvetler sürekli etkindi, kesin bir sonuç asla çıkmıyordu, gelecek açık ve belirsizdi ve önümüzdeki günlerde güneş batacaktıysa da gelecek olanlar için değil, bizim için batacaktı. Onlar içinse doğacaktı.

"Burada mı oturuyorsun seni yalnız sefil," dedi Geir, arkamdan.

Ona döndüm.

"Gidip bir şeyler yiyelim mi?

Başıyla evetledi, kalktım. Bacaklarım titriyormuş gibi geldi bana, fakat bu yalnızca bir histi. Ben sigaramı çakıllara atarken Njaal bisikletine bindi, aşağıya inerken ben iç çalkantılarımla boğuşuyordum, Geir her zamanki gibi neşeliydi, çünkü elinde anahtarlığı evirip çeviriyor ve kilisenin ne kadar güzel olduğunu anlatıyordu. Bana yalnız deyince, yeniden aklıma gelmişti içinde bulunduğum durum. Korkunç mektuplar. Roman taslağımı okuyan avukatlar. Planlanan mahkeme, gazete manşetleri.

"Biraz keyifsiz görünüyorsun, doğru mu?" diye sordu.

"Evet," dedim. "Kusura bakma. Dünyanın en iyi eşlikçisi sayılmam."

"Bunun için de mi özür dileyeceksin şimdi? Bu benim sorunum sonuçta. Bana kalırsa istediğin kadar surat asabilirsin. Bunun da kendisine özgü bir değeri var."

"Yok, başkalarının ruh durumlarının sana bulaşıp etki ettiği söylenemez," dedim. "Sen ne olursa olsun hep kendinsin."

"Bana kalın derili diyorsun. Dün de söylemiştin bunu."

"Öyle değil misin?"

"Şurada yiyelim mi?" dedi, önünden geçtiğimiz bir yan sokakta, yirmi metre ilerideki restoranı göstererek.

"Açık alanı olan bir yerde oturamaz mıyız?" diye sordum. "Sigara içerdim."

"Olur. Pazar yeri o zaman? Bahçeli kafeler oradaydı."

Oraya gittik ve iplerle çevrili bir alandaki masalardan birine yerleştik. Yirmili yaşlarının başında bir kız, annesi olduğunu düşündüğüm elli yaşlarında bir kadınla birlikte birkaç masa ileride oturuyordu, onların dışında hiç kimse yoktu. Kız, cep telefonuyla oynuyor; annesi sigara içip pazar yerine bakıyordu.

"Pizza mı yiyeceksin spagetti mi?" diye sordu Geir, başını bir eline yaslamış, dirseğini masaya dayamış, bir yerlerden bulduğu oyuncak arabayla oynayan Njaal'a.

"Spagetti," dedi.

"Peki," dedi Geir. "Ya sen?"

"Emin değilim. Sanırım *carbonara*."

"Fena fikir değil. Ben de ondan yerim."

Menüyü masaya bıraktı. Garson geldi, sipariş verdik. Yemeği beklerken Geir duyarlılık ve duyarsızlık kavramları üzerine konuştu. Gerçekleri yazmak isteyen, ölüm ve beden konusunda yazan biri olarak benim seksten söz etmememin ilginç olduğunu belirtti. Fazla hassas olduğumu düşünüyordu.

"Söylediklerime dikkat ediyorum yalnızca," dedim. "Ayrıca cinsellik kültürde yanlış oranda yer kaplıyor bence."

"Yanlış oranda mı?"

"Evet. Hatırlıyor musun, bir defasında bana büyük bir çığın altında kalan, üzerinde metrelerce karla yatan birini anlatmıştın."

"Elbette. Sürekli o konuyu açıp duruyorsun."

"Evet, çünkü karların altında otuz bir çekmiş. Bu cinsel güdümüzü anlatan iyi bir imge."

"Bu güdünün her yerde ve her koşulda öne çıkmasını anlatan mı?"

"Hayır, önemsizliğini. İnanılmaz ölçüde küçük. Bir kar denizinde minicik bir boşalma. Cinsellik aşırı abartılı, ona çok fazla yer verip çok fazla anlam yüklüyoruz, fakat gerçekte hiçbir şey. Kesinlikle sıfıra yakın."

"*I may be a fool, but I'm not an idiot!* Bir şeyin doğası üzerine konuşuyoruz. Olmasını istediğimiz biçimi üzerine değil. Yaşamın büyük ve anlamlı olmasını istiyorsun. Soylu, belki de. *Sorry*. Hayat küçük ve sıkıcı. Karlarda orgazm olmaktan daha iyiye gitmiyor. Seks ve ölüm, bundan başka bir şey yok."

"Bu durumda benimle konuşma zahmetine niye giriyorsun ki? Evde oturup otuz bir çekmen gerekmez mi? Veya kafanı bir kovaya sokup kendini ağzından vurman?"

"Seninle telefonda konuşurken paso otuz bir çekmediğimi nereden biliyorsun?"

"Bütün o şapırtı sesleri oradan mı geliyordu? Köpeğin yemek yiyor sanmıştım."

"Köpeğimiz yok ki artık."

"Evet, doğru ya. İşin aslı her zaman farklı."

"İyi bir noktaya parmak bastın," dedi ve temelde kendisinden hoşnut birinin arada sırada takınabileceği, neredeyse zor bastırılan o gülümseme belirdi yüzünde.

Garson kız elinde iki makarna tabağıyla bar tezgâhının yanından geldi. Masaya baktım, bir ekmek sepeti ve küçük bir zeytinyağı şişesi vardı; garson onları ben fark etmeden mi koymuştu?

"İki *carbonara*," deyip tabakları önümüze yerleştirdi. "Seninki de birazdan geliyor," dedi, Njaal'a bakarak.

"Beklerken biraz ekmek ye," dedi Geir, ona bir dilim uzatarak. Ekmekten bir ısırık alan Njaal, masaların arasında dolaşan güvercini gözleriyle izledikten sonra bana baktı.

"Olması gerekenle olan arasındaki farkla ilgili bu."

"Pessoa'nın sözünü hatırlıyor musun? 'Leopardi'nin ateizmini nasıl ciddiyet ve kederle karşılayabilirim ki? Biriyle yatsa bu ateizmden kurtulacağını bile bile.'"

"Evet ama konu işte bu. Bir tür gerçeğe ulaşmak için indirgemeye sıcak bakabilirim, fakat bu indirgemenin neden her zaman seksle sonuçlandığını anlamıyorum."

"Anlamıyorsun çünkü güzelliğe aşırı değer veriyorsun. Bayağı olanı istemiyorsun. Bedeni istemiyorsun. Luther'in bu konuda ne yazdığını biliyor musun?"

"Hayır."

"Düşler yalancıdır. Yatağa sıçmak, tek gerçek budur."

Yemekten sonra botanik bahçesine gittik. Parkın içinde nilüferlerle dolu küçük bir havuz, onun yanında da küçük bir kafe vardı, orada, bir ağacın kıpırtılı gölgesinde, elimizde birer taze kahveyle oturduk. Birkaç ördek vardı, yaz başında Linda'yla buraya geldiğimizde küçük ve sevimli olan ördek yavruları şimdi büyüyüp gelişmişti ama yavruluklarının birazı hâlâ yerindeydi, bu sarsaklık insan ve hayvan

yavrularında ortaktı, büyüyünce azman gibi oluyorlardı. Njaal doğal olarak bunu umursamadı, bir süre ördekleri kovalayıp sevmeye çalıştı, fakat o ne zaman yaklaşsa, ördekler nispeten ince boyunları üzerindeki kafalarını sabit tutarak kaçtılar, bir süre sonra sıkılan ve suya küçük taşlar atmaya başlayan Njaal, babası ona bunu yapmamasını söyleyince, masanın yanındaki çakıllara oturdu ve yeniden arabasıyla oynamaya başladı.

Vanja'nın sık sık sorduğu, yetişkinler niye oyun oynamıyor sorusunu düşündüm. Oyun oynamayı sıkıcı bulmamızı anlayamıyordu ve çıkardığı sonuç asla büyümemeye karar vermek oldu. Hayat koşturup gülmek, uzun yeleli plastik midillilerle ve koca gözlü küçük Japon hayvanlarıyla oynamak, salıncakta sallanmak, ip atlamak, bilmece çözmek, atlıkarıncaya binmek, ağaca tırmanmak, havuza girip balina, köpek balığı ve balık olmaktı. Koltukta oturup asık suratla gazete okumak değildi. Veya, şimdi yaptığımız gibi, masada kımıldamadan oturup konuşmak ve kimsenin ne bir şey yaptığı ne bir şey söylediği uzun sessizlik araları vermek değildi.

Öteki masada oturanların çoğu yaşlı kimselerdi, kısık sesle konuşuyorlardı, arada sırada, bir çatal tabağa veya bir kaşık fincana çarptığında yükselen şıngırtılar ağaçların altındaki sakin havada sönüp gidiyordu.

Yazın derinliklerinde gibiydik. Sanki empresyonist bir tablodaydık, zira bu duyguyu empresyonistlerden daha iyi yakalayan yoktur, acaba aslında onlar mı yaratmıştır? Onların renk, ışık, gölge fikirleri ve belli bir anı yeniden oluşturma çabaları yokken böyle bir duygu var mıydı dünyada kim bilir? Bundan önce resim sanatı geometrik olagelmiş, insanlarla nesneler arasındaki somutluğu ve sınırları ele almıştı. Burada olan, onun söz konusu buradalık ile ilişkisi ve orada, yani buranın ötesinde olanlar işlenmiştir bu tablolarda. Fakat gölgelere gömülmüş, titrek ışıklarla dolu, her şeyin iç içe geçtiği bir dünyada başka sorular vardır. Görünür olan nedir, görünmez olan nedir; açık olan nedir, bulanık olan nedir; neyi görebiliriz, neyi göremeyiz; ayrıca gördüklerimizi böylesine işgal eden duygu nedir? İzlenimcilik olmasaydı Marcel Proust gibi bir yazar düşünülemezdi, onun tüm çalışmaları hatırlama ile unutma, ışık ile gölge, görünür ile görünmez ve o güçlü dünya duygusu üzerine odaklanmıştır; ayrıca onun içinde yitip gidenleri olduğu kadar bulunanları da izlenimci bakış, şayet yaratmadıysa, biçimlendirmiştir. Cézanne ele alınınca soru şudur: Görmek ne demektir? İzlenimcilerde soru şudur:

Görmek nasıl bir deneyimdir? Ne yazık ki onların radikal bakışları kültürel bilinçten büsbütün silinmiş, geriye yalnızca güzel renkler ve tüm o çiçekler kalmıştır, öte yandan Proust bu yazgıdan korunmuştur çünkü onun güzel renkleri ile çiçekleri yazıya dökülmüştür ve Proust, güzel bir motifi kopyalayarak kendisine güzellik satın almakla –zevksizliğin olası tanımlarından biri budur– suçlanamaz. Sanatın aşırı ussal hâle getirilerek, duygularla ilgili her şeyin bilgisizlere bırakılması belki de gelişimin karşısındaki en güçlü argümandır çünkü, insana ait olanların büsbütün önüne geçiyor görünen bu görüş oldukça alıktır, aptaldır ve aslında bilgisizliğin görüşüdür. Sanatta el işçiliği ön koşulunun ortadan kaldırılma nedeni dünyayı olabildiğince gerçekçi oluşturmanın gerici ve dolayısıyla gereksiz görünmesiydi. Bu yüzden terk edildi. Fakat ressamların ve heykeltıraşların, karakterlerini belirleyen gençlik yıllarını başkalarını kopyalayarak veya ya modelleri ya nesneleri mekanik olarak üreterek geçirmelerinin nedeninin bu olmadığını anlamak için çok kafa yormak gerekmez. Gerçekliği kopyalamayı öğrenmek için yapmıyorlardı bunu, sonuçta gerçekliğin üretilmesi sınırlı bir değere sahipti ve ortalama yetenekte bir öğrenci buna çabucak erişirdi. Bunu yapmalarının nedeni düşünmemeyi öğrenmekti. Tüm sanatta ve edebiyatta en önemli unsur budur ve artık aktarılmadığı için hemen hiç kimse başaramaz veya bu kavramdan haberdar değildir. Şimdi herkes sanatın mantıkla, eleştiriyle, fikirlerle ve sanat okulunda okutulan teorilerle ilgili olduğuna inanıyor. Bu bir ilerleme değil, gerileme.

Geir çakılların üzerinde sandalyesini geri çekip kalktı.

"Sana da bir bardak su getireyim mi?" diye sordu.

"İyi olur ya," dedim. "Kahvemi de tazeleyebilir misin?"

Fincanı kaldırıp ona uzattım. Üzeri küçük kahve izleriyle doluydu, çoğu yuvarlaktı ama şeritler de vardı, kahve fincanlarım şu veya bu nedenden ötürü hep böyle görünürdü, niye böyle olduğu konusunda hiçbir fikrim yoktu. Başkalarının kahve fincanlarının dışı pırıl pırıldı. Herhâlde dudaklarımı tutuş biçimim yüzünden bardağın dışına sürekli biraz kahve sızıyordu, fakat bunu anlamış olmam çözebildiğim anlamına gelmiyordu; alt dudağımı fincana ne kadar bastırırsam bastırayım kahvem bittiğinde her zaman üzeri lekeli oluyordu.

"Nereye gidiyorsun, baba?" dedi, başını kaldıran Njaal.

"Su getireceğim."

Njaal kalkıp onun arkasından gitti, elini tuttu. Cep telefonumu çıkarıp Linda'yı aradım. Hemen açtı.

"Alo, benim, Karl Ove," dedim. "Eve geldin mi?"

"Evet. Şimdi kapıdan girdim. Neredesin?"

"Lund. Botanik bahçesinde oturuyoruz."

"Ne güzel."

"Evet, güzel. Çocukları sen alacaksın, değil mi?"

"Evet. Birazdan çıkıyorum."

"Emin olmak istedim. Zaten yakında geliriz, evde görüşürüz."

"Karidesle şarap aldın mı?"

"Gelirken alacağım."

"Ben de alabilirim istersen."

"Yok canım. Hallederim ben. Görüşürüz akşam."

"Peki. Görüşürüz."

"Hoşça kal," deyip kırmızı düğmeye bastım ve telefonu cebime koyduğum sırada Geir ile Njaal, çadır benzeri kafeden çıktılar. Bir bardağı iki eliyle birden taşıyan Njaal küçük adımlar atıyordu, ona büyük bir görev verilmişti; Geir ise bir elinde kahve ötekinde su bardağıyla geliyordu.

"Teşekkürler," dedim. "Öğle yemeğini sen ısmarladığına göre suyun parasını ben vereyim."

"Ha ha."

Yerine oturdu ve Njaal'ın getirdiği bardağı bir dikişte bitirdi. Yüzünde ince bir ter tabakası vardı.

"Kalkalım mı birazdan?" diye sordu.

"Evet," dedim. "Linda'yla konuştum. Yeni gelmiş."

Cep telefonunun saatine baktı.

"Christina da yakında gelir. Kahveni iç de gidelim."

"Bir sigara daha," dedim. "Sonra kalkarız."

Njaal kaldırdığı bisikletine bindi. Paketteki son sigarayı çıkarıp yaktım, paketi buruşturdum ve önünde çöp kutusu var mı diye kafeye baktım. Yoktu.

"Burada bisiklete binemezsin," dedi Geir. "Biz kalkana kadar bekle."

"Niye?" diye sordu.

"Herkes yemek yiyor. Yemeğinin üzerinde insanların bisikletle gezmesini istemezsin, öyle değil mi?"

"Yok," deyip biraz güldü.

Geir bana baktı.

"Şimdi ne var?" dedi. "Daldın mı yine?"

"Arvid de hep böyle derdi, hatırlıyorum. Bergen'de. Daldın yine, altına mı sıçtın yoksa?"

"Yine döndük nereye."

"Evet ya, kusura bakma."

"Babalık konusunda dün konuştuklarımızı düşündüm de."

"Ee?"

"Benim prensibime göre bir işi en çok isteyen yapmalı. Ve her şeye o karar vermeli. Njaal doğduğunda Christina hiçbir şey kaçırmak istemediği için geceleri uyumadı. Operaen'de harika bir işi vardı, Njaal'la olabildiğince çok birlikte olabilmek için istifa etti. Günlük işleri üstlenmesinin nedeni kadın olması değil, yaptıklarını anlamlı bulması. Başka bir şey yapmak isteseydi işler değişirdi."

"Evet," dedim.

"Bana kıyasla bu işe kendisini daha çok verdiği gibi karşılığında da daha fazlasını alıyor. Onun için çok ama çok anlamlı."

"Vanja doğduğunda bir film tab ettirmek için sokaklarda koşturduğumu ve eve koşarak döndüğümü hatırlıyorum. Ben de hiçbir şey kaçırmak istemiyordum."

"Ama üç yıl boyunca tüm gün evde kalmak istemezdin, öyle değil mi?"

"Hayır."

"Yumuşaklığa ve sıcaklığa kendini kaptırmak, başka her şeye boş vermek çok kolay. Ama bu durumda yumuşaklık ve sıcaklık dışında bir şey yaratamayız. Ben bunu gevşeklik olarak görüyorum. Hiç düşünmeden kendilerini buna bırakan adamları bu yüzden küçümsüyorum. Herkes onlara tezahürat yapıyor, aslında tek yaptıkları sorumluluktan kaçmak. Büyük bir sorumluluktan. Karen Blixen'e katılıyorum, pusetle Kutsal Kâse'yi arayamazsın. *You can't have both.* Yalnızca bir tür erkeklik var. Ya çok erkeksindir ya az. *That's fucking it.* Erkeklikler diye bir şey yok. Ah, söylemesi bile zoruma gidiyor. Midem bulanıyor. Sevmediğin bir zamana ait her şeyi temsil eden laflar vardır. Bu öyle bir laf. Söyleyemiyorum. Ama doğal olarak aynısı kadınlar için de geçerli. Yalnızca bir kadınlık var. Öte yandan, tüm adamların işe gittiği ve kadınların evde kaldığı altmışlı yıllarda yaşıyor olsaydık ben Njaal ile evde kalmayı düşünebilirdim. Egemen ideolojiye, üzerinde anlaşılan düşünce biçiminin hayatımı idare etmesine dayanamıyorum."

"Bu durumda seninkisi yalnızca bir protesto. Herkesin tersine gitmekse amacın, demek istiyorum. Onlar gibi sen de tuzağa düşmüş olursun."

"Haklısın. Sözlerimi geri alıyorum. Söylemek istediğim şu ki oğluma karşı tavırlarımı başkalarının belirlemesi büsbütün saçmalık. Irak'ta, savaşın ortasında üzerimize bombalar yağıyorken Aftonbladet'den bir muhabir benimle röportaj yaptı. Ne sordu biliyor musun?"

Başımı iki yana salladım.

"Evde bulaşıkları kimin yıkadığını! Düşünebiliyor musun?"

"Ne dedin peki?"

"Yanıt vermeye yanaşmadım elbette. Ayrıca evde bulaşık makinesi var."

"O küçük kutuya bulaşık makinesi mi diyorsun?"

"Hafife almamalısın. En çok tartıştığımız konu bulaşıkları kimin yıkayacağıydı. Makineyi alınca sorun çözüldü."

"Küçük sorunlar, küçük bulaşık makineleri."

"Niye bana bunu sordu sence? Ben iyi biri miyim, kötü biri miyim onu öğrenmek istiyordu. Ev işi yapıyorsam iyi bir insandım. Yapmıyorsam kötü bir insan."

"Hım," dedim. "Gidelim mi? Sigaram bitti."

Kalktık ve kafe bölgesinden çıkıp parkın aşağısına yürüdük. Kesilmiş bir ağacın önünde durdum ve yanındaki tabelayı okudum. Üzerinde Skåne'deki bu türden ağaçların hemen tümünün yakalandıkları bir hastalıktan öldüğü yazıyordu.

Lanet olsun.

Yürümeyi sürdürdüm ve Geir ile Njaal'ı kapıda yakaladım. Bir süre çitlerin önündeki kaldırımı izledik ve karşıya geçmeden önce, duvarlarını çiçekli sarmaşıkların süslediği küçük, alçak evlerle dolu pitoresk bir sokağa geldik. Arabaya, dolayısıyla eve yaklaştıkça içimdeki huzursuzluk arttı; çünkü evde beni roman bekliyordu. Bir şey yapmış olmak için sigara içtim, bir şeyler yapmak çok değilse de biraz olsun uzaklaştırıyordu dikkatimi düşüncelerimden, hiç yoktan iyiydi. Sigara içtim, çevremdekilere odaklandım, onları düşünmeye çalıştım, asla çalmayan cep telefonumu kontrol ettim.

"Linda çocukları ne zaman getirecek?" diye sordu Geir, otoparka aşağı yukarı elli metre kala.

"Şu sıralar, sanırım," dedim. "Ne oldu ki?"

"Christina geldiğinde orada biri olacak mı..."

"E cep telefonu yok mu?"

"Var, doğru."

"Båstad'dan trene mi binecek?"

"Yok, anladığım kadarıyla bir tanıdığının arabasıyla gelecek."

Christina okul fotoğrafçıları için düzenlenen bir kursa gitmişti ve sonbahar boyunca Stockholm bölgesindeki okul çocuklarını fotoğraflayacaktı. Geçen sonbahar da aynısını yapmıştı ve o aylarda kazandığı paralarla ailesi bütün yıl geçinmişti. Geir artık üniversitede çalışmıyordu ve bir süre aldığı işsizlik parası da kesilmişti. Her şeyi uğruna kurban ettiği kitabı da henüz bitmemişti ve süreçten olabildiğince erken haberdar olsunlar diye benim öğüdümü dinleyip taslak yolladığı iki yayıncı tarafından da geri çevrilmişti. Nasıl geçindiklerini anlayamıyordum, fakat Geir bunun bir disiplin konusu olduğunu söylemekle yetiniyordu. Yalnızca Willys'den, indirim ürünlerinden büyük miktarda alışveriş yapıyorlardı ve satın aldıkları kitap, CD ve DVD gibi tüm öteki şeylerin en ucuzunu bulmak için Geir internette saatler harcıyordu. Giysiler konusunu bilmiyordum, fakat Christina tasarım eğitimi almıştı, ikinci el giysiler alıp onardığını tahmin ediyordum.

Geir anahtara bastı ve arabanın ışıkları kısa bir bip sesiyle yanıp söndü. Kapıyı açıp oturdum, Geir oğlunun bisikletini koymak için bagaja gitti. Başımı geri yaslayıp gözlerimi yumdum. Dışarıdayken Geir'in bagajdaki tıkırtıları nötrdü, yükselip yayılan herhangi bir ses gibiydi, öte yandan içeride farklıydı, arabanın içinde gerçekleşen bir şeyin sesiydi, dolayısıyla arabaya aitti. Büyük bir farktı bu. Dışarıda olan biten tehlikeli değildi ama içeridekilere karşı hiçbir savunma yoktu.

Araba camlarının dışında Malmö biçimlenmeye başladı. Merkezin dışında kalan ve Malmö'de genellikle sarımsı taştan inşa edilen apartmanlar yükseldi. Dizi dizi pencere, dizi dizi balkon ve onların arasında otoparklar ile çimenli bahçeler. Zenginlerin oturduğu villa mahalleleri kentin öteki yakasında, deniz kıyısındaydı. Paranın sağladığı buydu: diğerlerinden uzakta geniş alanlar. Ne var ki çok geniş bir alan ve çok büyük bir uzaklık da tercih edilmezdi; sonuçta ormanın ortasında insan dilediğince geniş alan bulabilirdi ve en yakın komşusuyla arasında onlarca kilometre olurdu, fakat paralı hiç kimse orada oturmayı aklından bile geçirmezdi. Geniş alan ve uzaklık, ancak yakınlarda dar alanlara sıkışmış, iç içe yaşayan kimseler varsa değerliydi.

Süpermarketler, araba galerileri, alışveriş merkezleri, benzin istasyonları ve aralarda sıra sıra ev duvarları geçtik; ilkin ucuz ve basit

eşyalara ayrılan vitrinlerde merkeze yaklaştıkça pahalı ve lüks eşyalar belirmeye başladı. Pencerelerin önündeki kaldırımlarda insanlar yürüyor, kaldırımların önünden kendi pencereleriyle arabalar geçiyordu; trafik ışıkları, yaya geçitleri, meydanlar, sokak kafeleri, küçük parklar, büyük parklar, bir kanal ve bir tren istasyonu bıraktık ardımızda. Giriş kapıları bayraklı oteller, spor eşyaları dükkânları, butikler, ayakkabıcılar, elektronik eşya dükkânları, mobilyacılar, lambacılar, halıcılar, gözlükçüler, kitapçılar, bilgisayarcılar, müzayedeciler, mutfak eşyası satıcıları, çerçeveciler... Çin, Tayland, Vietnam, Meksika, Irak, İran, Türk, Yunan, Fransız ve İtalyan restoranları, McDonald's, Burger King ve pizzacılar... Kafeler, sinemalar, konser salonları. Tiyatro, opera, kreşler, müzik mağazaları, otobüs durakları. İş bulma kurumu, nevresimci, hastane, huzurevi, muayenehaneler... Göz, kulak, kalp ve akciğer doktorları, dâhiliyeciler... Diş hekimleri, ortopedistler, psikologlar, psikiyatrlar, tesisatçılar... Levazımatçılar, nalburlar, tadilatçılar, fotoğrafçılar, bankalar, yogacılar, biracılar, çiçekçiler, sağlık dükkânları, eğlence salonları, tütüncüler, doğa sporları dükkânları, çocuk butikleri, bebek butikleri, masaj salonları, araba kiralama şirketleri, evcil hayvan dükkânları, oyuncakçılar, kiliseler, camiler, okullar, bilgi merkezleri... Saç ekimi merkezleri, avukatlık firmaları, reklam büroları... Kuaförler, manikürcüler, eczaneler, battal boy kıyafet satan yerler, ortopedik ayakkabıcılar, iş kıyafeti mağazaları, bahçe malzemeleri dükkânları, döviz büroları. Müzik marketler, bilgisayar oyunları satan dükkânlar, otobüs kartı gişeleri, radyo-televizyon-müzik seti mağazaları, sosis büfeleri, falafel büfeleri, çanta ve bavulcular... Tüm bu devasa ve ayrıntılı dünya, her şeyi birbirinden ayıran hassas, bir hayli incelikli sistemlerle bölünmüştü, bunu ilk sağlayan sektörlerdi, örneğin musluk contaları ile naylon gitar telleri başka yerlerde, Danielle Steel'in bir romanıyla Daniel Sjölin'in bir romanı başka yerlerde bulunuyordu ama bu bir tür kaba tasnifti, sonra, çeşitli mallar ile hizmetlere değer biçmeye geliyordu sıra, bu değerlendirme hiçbir yerde öğretilmeyen, dolayısıyla insanın okullar ile enstitüler dışında kendi başına öğrenmesi gereken ve sürekli değişen yöntemlerle yapılıyordu. McGordon kot pantolonunu Dressmann, Acne, Tommy Hilfiger, Cheap Monday, Ben Sherman, Levi's, Lee, J.Lindeberg, Tiger, Boss, Sand, Peak Performance, Pour veya Fcuk kot pantolonlarından ayıran işte buydu. Bir Anne Karin Elstad romanının, bir Kerstin Ekman romanına göre yaydığı sinyaller ve bu ikisinin, örneğin bir

Lars Mikael Raattamaa şiir kitabı karşısındaki durumu. Bill Bryson okumaktansa Peter Englund okumanın çok değilse de biraz daha incelikli olma nedeni. Kültürel olarak geride, seksenli yıllarda kalmış gibi görünmeden Salman Rushdie hayranlığını dile getirememenin, fakat V.S. Naipaul'de sorun görülmemesinin nedeni. Bu bilgiler sayesinde herkes tarafından değilse de genelde en üstün görülen kot pantolonu ve takım elbise mağazalarına gidebilir, kitapçıda en büyük kültürel krediyi sağlayan kitapları seçebilir, müzik dükkânından ortalamadan yüksek sofistikelikte müzikler alabilirim, caz ve klasik gibi tanımadığım geleneklerden, tarzlardan bile kendimi idare edecek kadar bilgi kapmışımdır, şansım yaver giderse gerçek bir duayen bile sanılabilirim. Neredeyse hemen her şey böyleydi. Hangi kanepeler ne tür sinyaller veriyordu, biliyordum ve aynı durum çaydanlıklar, ekmek kızartma makineleri, spor ayakkabılar ve çantalar için de geçerliydi. Çadırların bile sinyallerini belli bir noktaya kadar değerlendirebilirdim. Bu bilgi bir yerde yazmıyordu, bilgi olarak da görülmüyordu aslında, nesnelerin durumu konusunda bir bilinçti ve toplum katmanlarında değişkenlik gösteriyordu, öyle ki üst sınıftan biri benim kanepe tercihlerimi ve kanepe bilgimi küçümseyebilirdi ve buna karşılık ben de daha aşağı konumdan birinin kanepe beğenisini küçümseyebilirdim ve bu karalama biçimi onların kişiliklerine değil –bunu rüyamda bile göremezdim– kanepelerine yönelik olurdu. Yargılayıcı görünmemek için belki bunu söylemezdim bile, fakat "Tanrım, ne korkunç bir kanepe," diye düşünürdüm. Neredeyse tüm markaları ve onların hem pratik hem toplumsal anlamlarını kapsayan bu bilginin, bir zamanlar çevrelerindeki tüm bitkilerin, ağaçların ve çalıların adlarını bilmekle kalmayan, onların özelliklerini ve ne işe yarayacaklarını da bilen doğa insanlarının sahip olduğu bilgiden veya bizim kültürümüzde birkaç nesil öncekilerin sahip olduğu bilgiden, örneğin on sekizinci yüzyılda çoğu kişinin çevrelerindeki tüm bitkilerle ağaçların adlarını ve köylerinde hem yaşayanların hem de nesiller önce ölmüş olanların adlarını bilmesinden, ayrıca civardaki irili ufaklı her yeri tanımasından çok da farklı olmadığını düşünüyorum bazen. Elbette kullandıkları tüm aletlerin, yaptıkları tüm işlerin, tüm hayvanların ve bu hayvanların bölümleriyle organlarının adlarını da biliyorlardı. Üzerinde düşündükleri, başkalarına gösterdikleri bir bilgi değildi bu, varoluşlarının içine iyice işlediği için varlığından bile haberdar değillerdi. Bizim sahip olduğumuz devasa bilgi için de aynı durum geçerlidir, örneğin

benzin istasyonundaki standda sert ve yumuşak hardalın, mangal veya kızarmış sosisin, içine peynir konmuş veya pastırmaya sarılmış sosisin, çiğ veya kızarmış soğanın, ekmeğin veya gözlemenin farkını biliriz, markette Fransız Dijon, İngiliz Colman's veya Skåne hardallarının arasındaki farkı biliriz, özellikle, kültürel ifadeyle dolup taşan ve bir hayli toplumsal anlam içeren şarapları kolayca ayırt edebiliriz. Bir günü yaşamak için gereken bilgiyi biz de düşünmeyiz, görmeyiz onu, bizim bir parçamızdır, bizdir. Bu bizim dünyamız: mavi menekşenin yerini Blaupunkt, aslanağzının yerini Rammstein, çamın yerini Fiat aldı.

Vardığımızda evin arka girişinin hemen önünde, Brogatan'ın sonundaki üç park yerinden biri boştu, hemen hiç olmazdı bu, Geir'e çok şanslı olduğumuzu, arabayı oraya çekmesini söyledim.

Biz giderken iş bulma kurumunun üzerinde duran güneş şimdi banka binasının tepesine gelmişti ve üzerimize çapraz düşen ışıkları, Brogatan ile Föreningsgatan arasında kalan adsız metrekarelerde büyüyen ağaçların yapraklarından süzülerek arabanın kaportasında, kırmızının en parlak ve yoğun tonları ile koyu ve mat tonları arasında gidip gelen ışık ve gölge oyunlarına neden oluyordu.

Pantolonumun cebinden anahtarı çıkardım ve binanın önündeki, günün büyük bölümünde gölgede kaldığı için birkaç metre öteye göre her zaman fark edilir ölçüde soğuk olan bölümü geçtim, turuncu anahtar kartını panele dokundurdum, kapıyı kendime doğru çektim ve içeri giren Geir ile Njaal için açık tuttum. Onların arkasından merdiveni indim, apartman giriş kapısında durdular, aynı şekilde onu da açtım. Hava serindi, ortam yerin altındaki her şey gibi küf ve beton kokuyordu. Biz geçerken karşı kapıda, iki kat aşağımızda oturan Polonyalı kadın bir elinde mavi Ikea torbası, öbüründe torunuyla karşı kapıda belirdi. Onu başımla selamladım ama ya bizi görmedi ya da görmezden geldi; sahanlığa çıktık, düğmesine bastığım asansör üst katta durduktan birkaç saniye sonra aşağıya süzüldü.

"Annen gelmiş mi şimdi anlarız," dedi Geir.

"Ve Vanja ile Heidi," dedi Njaal.

John'un puseti kapının önünde duruyordu ve içeri girince koridordaki paspasın minik bir ayakkabı yığınıyla kaplı olduğunu gördüm.

"Biz geldik!" dedim.

"Hoş geldiniz," dedi Linda, mutfaktan. Geir ile Njaal'a yer açabilmek için birkaç adım ilerledim. Ayakkabılarımı çıkarmak için eğil-

diğim sırada mutfaktan önce Linda, ardından Christina çıkageldi. Njaal hızla yanımdan geçti. Linda'nın mutlu olduğu zamanlardaki ışıltıyı saçtığını gördüm, bu parlaklık ve girişkenlik, her zamankinden güçlü ışıldayan gözlerinden özellikle belli oluyordu, fakat hafiften bir kızıllık yayan yanaklarına da yansımıştı. Tüm varlığıyla gülümsüyordu. Doğruldum, kucaklaştık.

"Özledim seni," dedi kısık sesle.

"Evde senin olman ne güzel," dedim, başımı eğdiğim boynuna doğru.

"Selam, Karl Ove," dedi Christina, bakışlarını kaldırarak; Njaal'ın önünde diz çökmüş, ona gününün nasıl geçtiğini sormuştu.

"Selam," dedim. "Görüşemiyoruz."

Ayağa kalktı, çabucak kucaklaştık. Arkamızda Geir ile Linda da aynısını yaptı. Njaal annesinin bluzunu çekti, onu oturma odasına götürmek istiyor gibi görünüyordu. Christina benden özür dilercesine gülümseyip onu takip etti.

"Çocukların günü iyi geçmiş mi?" diye sordum.

Başını öne sallayan Linda elini belime koydu.

"Ne zaman eve geldiniz?"

"Bir saat falan oluyor. Hepsine birer dondurma aldım."

"İyi yapmışsın," dedim. "Karidesleri henüz almadım. Çıkar alırın diye düşündüm."

Kahve demliğini ve filtreliğini lavaboya götürdüm, eski filtreyi çöpe boşalttım, sabahtan kalan kahveyi döktüm, demliği birkaç kez çalkalayıp taze suyla doldurdum ama pis camının ardından saydam beyaz değil, hafiften sarımtırak görünüyordu.

Linda masanın önündeki sandalyeye oturdu, bir defasında erkek kardeşinden ödünç aldığımız ve bir türlü geri vermediğimiz büyük, mavi, neredeyse düz kâsede duran elmalardan birine uzandı. Kâse seramikti, üzerinde Arapça harfleri andıran siyah bir desen vardı ve içinde sarı elmalar ile muzlar özellikle güzel görünüyordu.

"Helena ve Fredrik'in selamı var," deyip elmayı dişledi.

"Sen de selam söyleseydin," dedim. "Keyifleri yerinde mi?"

Isırığını çiğnerken başını öne salladı.

Geir kapı aralığından bize şöyle bir bakarak koridoru geçti ve seslerden anladığım kadarıyla oradaki kanepeye oturdu.

"Yine de insanın evi gibisi yok," dedi. "Daha önce çocuklardan hiç bu kadar ayrı kalmamıştım."

"Manyadın mı," dedim. "Üç güncük? Hiçbir şey değil."

"Bana yetti. Trende bir adamla konuştum. Bir okulun müdürüymüş. Gidip vekil öğretmenlik yapmamı istiyor. Telefon numarasını aldım. Bir iş buldum!"

Kahve makinesine su doldurdum, filtreliği yerine taktım ve bir filtreye dolu dolu altı kaşık kahve koyup düğmeye bastım.

"Bunu istiyor musun ki?" diye sordum. "Yazı yazacağını sanıyordum. Ve radyo programı hazırlayacağını."

"Ama hiç ilerleyemedim. Kendi başıma bir radyo programı hazırlamak çok masraflı oluyor. Basit bir şeye ihtiyacım var. Hatları belirgin bir şeye. Bu işte okula giderim, ders veririm, eve dönerim."

"Hangi derslere gireceksin peki?"

Omuz silkti.

"Hangisini boş bulursam. Önden müfredatı okumak yeter."

"Evet," dedim.

"Aklına yatmadı mı?" diye sordu.

"Niye yatmasın canım," dedim. "Sabit bir işinin olması elbette harika olur."

Ben de bir elma aldım ve karşısına oturdum.

"Maillerden başka bir şey düşündüğün yok," dedi.

"Doğru," dedim.

"Kaygılanmamaya çalış."

"Olmuyor. İçime işlemiş. Mantıklı bir şey değil tabii. Fakat biri ölmüş gibi. Çok yoğun yani. Hiç bitmeyen korkunç bir şey. Düşünmediğim zamanlarda bile orada duruyor."

"Aşman gerekiyor. Kendini buna kaptırırsan bir yıl içinde dört roman yazamazsın."

"Tamam da, elimde değil diyorum."

"Benim de okumamı ister misin? Belki üzerinde daha rahat konuşuruz."

"İyi olur aslında."

Kalkıp yatak odasına gittim, bilgisayar hâlâ açıktı, elmayı masaya koyup tarayıcıyı açtım. İlk mail ekranda belirdiği sırada Linda içeri girdi.

"İlki bu," deyip yeniden elmaya uzandım. "Sıradan devam et işte."

Başını öne sallayıp oturdu. Oturma odasına çıktım, duvarın dibinde, üzerine mavi beyaz çiçekli desenli bir örtü örtüp divan olarak kullandığımız yatakta, Vanja ile Heidi Playmobil oynuyordu, Njaal ise elindeki oyuncak kılıçla annesinin önünde eskrim yapıyordu,

Christina benden yana döndü ve biraz huzursuz olduğunu hissettiğim bir gülümseme takındı.

"John nerede?" diye sordum.

"Uyuyor sanırım," dedi. "Yani az önce uyuyordu."

Njaal, muhtemelen Vanja ile Heidi'nin yakınlığının onda yol açtığı karışıklığa bir tepki olarak bütün ilgisini annesine yöneltmişti. Vanja ve Heidi birbirine sahipti, Njaal yalnızdı, bu yüzden annesiyle eskrim yapıyordu.

"Şu pufun içinde bir korsan bandı olacaktı," dedim. "Elin için de bir kanca. Öyle değil mi, Vanja?"

"Bilmem," dedi.

"Bir baksan ya?"

"Ama oyun oynuyoruz!"

"Njaal kendisi bakabilir," dedi Christina. "Öyle değil mi, Njaal?"

"Hah!" deyip kılıcın yassı kısmını annesinin baldırına indirdi. Plastik veya ahşap değildi, straforu andıran ama daha sert olan bir maddeden yapılmıştı ve "keskin" kısmı dağılmaya başlamıştı.

Geir'in bir kitap karıştırdığı öbür odaya geçtim.

"Kahve ister misin?" diye sordum.

"Olur," dedi.

"Birazdan hazır olur," dedim ve elmanın son parçasını yerken sehpanın karşısındaki koltuğa oturdum. Elmaların çekirdeğini, sapını ayırmadan, hepsini birden yerdim, çocukluğumdan beri böyle yapardım ve çekirdeklerle sapın hafiften acımsı tadı ile lifli dokusu bir yanıyla bana hep çocukluğumu düşündürürdü, sapkınlık gibiydi, evet, küçük bir sapkınlık olarak görüyordum bunu, ayrıca elmanın beyaz ve sulu etinin tadından oluşan norma göre daha fazla alan açıyordu. Ne var ki açılan bu alan büyük değildi, alaca karanlıkta evin önündeki yolda kuş tüyünden lacivert cekette dolaşan parmakların duygusu, bir pazar sabahı yağmaya başlayan yağmur, yol kenarında yer yer erimeden kalan karlar, çakıl yolun çamuruyla rengi bulanmış alçak bir su birikintisinden geçen bisiklet tekerlekleri gibi bilinçte geçmişten küçük bir karıncalanmaydı.

"Neye bakıyorsun?" diye sordum ve kolçaklara yaslandım; Geir bana bakmadığı için pencereden dışarıyı, daha doğrusu jaluzilerin arasından görünen küçük balkon bölümünü ve gerideki çatıları izlemeye koyuldum.

"Daniel Defoe. Londra'da veba salgını hakkında. Okumuş muydun?"

Kafasını kaldırınca bakışlarımı ona yönelttim.

"Sence?" dedim. "Burada okuduğum bir kitap seçme şansın çok yüksek değil."

İçeriden "İşte burada Njaal," dediğini duydum Vanja'nın.

"Teşekkürler," dedi Njaal.

Bir an sonra Heidi sürgü kapının aralığında belirdi. Kırmızı desenli beyaz bir yazlık elbise vardı üzerinde.

"Film izleyebilir miyiz, baba?" diye sordu.

"Konuklarımız varken olmaz. Njaal ile oyna. Sonra da güzel bir yemek yiyeceğiz."

"Ne yiyeceğiz?"

"Karides."

"Karides mi?"

"Evet."

"İyi mi?"

"Evet, sence değil mi?"

Kuşkucu bir ifadeyle bana baktı. Bu hâline bayılıyordum.

"Njaal, Vanja'yla oynuyor," dedi.

"Aa," dedim. "İki saniye önce Vanja'yla sen oynuyordun, çok bir şey kaçırmış olamazsın. Hadi sen de katıl tekrar oyuna."

"Ne?"

"Beraber oynayın işte."

Arkasını dönüp öteki odaya baktı. Ben kalkıp mutfağa gittim, kapkara kahve, demliği doldurmuştu. Demliği alınca, damlatmasın diye filtre haznesini bloke ettim ve kahveyi termosa doldurdum, Stelton marka bu kırmızı termosu, hatırlamadığım bir önemli günde Axel ile Linn hediye etmişti bize.

Linda koridorda belirdi.

"Kahve ister misin?" diye sordum yanıma gelince.

Başıyla istediğini belirtti. Yüz ifadesi birkaç dakika öncesine göre daha az açıktı. Sanki duyguları çekilmiş, teninin rengi atmıştı.

"Çok korkunç," dedi. "Nasıl böyle şeyler yazabiliyor? Senin için korkuyorum, Karl Ove. Biri seni vuracak."

"Sakin ol," dedim. "Yalnızca tepesi atmış."

"Hayır. Çıldırmış. Kendisini komple kaybetmiş. Tehlikeli bu. Sağı solu hiç belli olmaz."

"Yok, yok. Evet, can sıkıcı. Fakat tehlikeli değil. Güven bana. Her şey yoluna girecek. Kahve istiyor muydun?"

Başını öne salladı, bu soruya karşılık olarak az önce de başını sallamış olduğu aklıma geldi. Çıkardığım dört fincanın dışı hafiften kırmızıya çalan bir kahverengi, içi beyazdı ve onlara uygun altlıklar yine kahverengiydi. Sanırım bunlar aslında bir tür İtalyan kahvesi içindi, fakat filtre kahve içmeye de iyi oluyordu, ayrıca bunları kullanarak görgüsüzlük yapıyorsam bunu Geir ile Christina'dan başkası görmeyecekti ve onların da bizim arkamızdan güleceğinden hiç kuşkulanmamıştım. Öte yandan bundan asla tam olarak emin olamazdım.

Yok ya, emindim, gülmezlerdi.

Termosla fincanları Geir'in oturduğu odaya götürdüm, hepsini sehpaya koyup koltuğa yerleştim. Linda'nın süt istediği aklıma gelince kalktım, mutfağa gidip buzdolabından süt kartonunu aldım, üzerindeki damgaya göre son kullanma tarihi o gün olduğu için kapağını açıp kokladım, Geir Linda'ya mektupları okudu mu diye sorarken bir sorun göremediğim sütü odaya götürdüm ve sehpadaki termosun yanına koydum, bu sırada Linda durumu çok korkunç bulduğunu söylüyordu.

"Ya mahkeme olursa?" dedi. "O zaman belki tüm sonbaharı Norveç'te geçirmen gerekir. Ben ne yaparım? Burası ne olur? Çocuklarla yalnız mı kalacağım? Ayrıca sen bu baskıyla nasıl başa çıkacaksın?"

Linda konuşurken Geir en alaycı gülümsemelerinden birini takınarak bana bakıyordu. Linda elbette bunu kaçırmadı, içinde bir öfke kabardığını hissettim, misafirlerin önünde patlayamayacağı için öfkesi bakışlarına bir bulut olarak yerleşti. Ayağa kalkıp koridora çıkmadan önce bana karanlık bir bakış fırlattı. Ben de Geir'e sitem edercesine baktım, fakat benim Linda'ya sitem ettiğimi sanmış olacak ki yine gülümsedi, belki de her şeyi gülünç buluyordu.

"Kahve alsana," deyip Linda'nın arkasından gittim, ben ona yetişene dek yatak odasına varmıştı bile.

Linda'yla birlikteliğimizin başladığı o ilkbaharda birkaç kez Geir ve Christina'yla dışarı çıkmıştık, o sıralar Linda'yla benim gözlerimiz birbirimizden başkasını görmüyordu, sürekli öpüşüp koklaşıyor, birbirimizden ayrılamıyorduk; ben Geir ile, örneğin kendi evimde, buluştuğumda da Linda'dan başkasını düşünmüyordum, Geir'in konuştukları bir kulağımdan girip ötekinden çıkarken oturduğum yerde mutluluktan yanaklarım kızarıyordu, artık bir insan değil de başka bir şeymişim gibi geliyordu bana, dünyanın ve dünyaya ait her şeyin üzerinde, gökyüzünde süzülen bir varlıktım sanki. Ben

gökadamdım. Linda da gökkadındı ve birlikte bir gökçocuğumuz olacaktı. Fakat sonra yere düştük. Göksellik bitti ve başka bir şey başladı.

Linda bir hikâyesinde bundan söz etti; iki sevgili yatakta yatmış sohbet ediyordu, kadın çocukluğunda gördüğü ilginç bir kuşu adama anlatıyordu, ne daha önce ne daha sonra böyle bir kuş görmüştü, ne var ki adam da çocukken böyle bir kuş görmüştü, gökadam ve gökkadın olmak böyle bir şeydi, her şey yerli yerine oturuyordu ve her şeyin bir anlamı vardı. Fakat hikâyede bu bir şeyin sonuydu, Linda bu sonu yazlıkta geçirilen son günle, her şeyin paketlenmesi, pencerelerin kapatılıp kapıların kilitlenmesiyle karşılaştırıyordu. Öyleydi de gerçekten. Bir yere, apaydınlık bir yere gitmiştik ve şimdi başka bir yere gidiyorduk. Linda bundan korkuyordu, çünkü orası karanlıktı. Bundan korktuğu için de beni sımsıkı tutmaya çalışıyordu. Bu, daha önceden tanımadığım, yeni bir şeydi ve ben de korkmuştum. Tartışmaya başladık ve Linda'nın taşınmış olduğum evi daraldıkça daraldı. Tartışmalarımız onu babama dönüştürdü, çünkü Linda'nın bağırmasından ve beklenmedik öfke patlamalarından korkuyor, karşılık veremiyor, boynumu büküyordum ve bunlar son bulduğunda hep tetikte oluyor, onun rahat etmesini sağlamak için uğraşıyor, aksi yönde belirtileri kolluyordum; ilişkimizi giderek içinden çıkılmaz hâle getiren de boynumu bükmem, sürekli onun mutluluğunu ve rahatını sağlama çabalarımdı, çünkü aynı zamanda uzaklaşmaya çalışıyordum, bağımsızlık kazanıp kendime ait bir alanda kendim olmam gerekiyordu, tartışmalarda onun kadar öfkelenmeye, belki daha da çok öfkelenmeye başladım; çünkü kendimden, içimdeki prangalardan kurtulmam gerekiyordu. Linda okula gidiyor, ben yazmaya çalışıyordum ve hafta sonları eskisi gibi olmaya çabalıyorduk. Bir pazar günü bir restoranda Geir ve Christina'ya rastladık, Linda'yla ben yemekten sonra bir yere gidecektik, onları da davet ettim, kabul ettiler, Linda kulağıma tısladı ve Geir'in bunu bilerek yaptığını, onun bizi bile bile mahvetmeye çalıştığını görmediğimi söyledi. Anlamıyordum, neredeyse tüm zamanımızı birlikte geçiriyorduk, bu yeterli değil miydi Linda için, başkalarıyla bir araya gelemez miydik?

Geir bir defasında Linda'nın evine geldi, dışarı çıkacaktık, ortalıkta dolanıp her şeyi utanmazcasına inceledi, Linda'nın kafasından geçenleri bildiğini göstermek ister gibiydi. Linda'nın sinirlendiğini gördüm, bu bir provokasyondu, fakat ne yapacağımı bilmiyordum,

birbirlerini boğazlamak istemeyen bir sevgilim ve bir arkadaşım olabilmeliydi. Geir, kaygılı bir annenin elinde büyümüştü, babasını çocuk yaşta kaybeden annesi hayatı boyunca sevdiklerini kendisine yakın tutmaya çalışmıştı ve bu konuda ustaydı, Geir'e göre amacına ulaşmak için her yolu deniyordu ve insanlara kendilerini suçlu hissettirmek bunların en hafiflerindendi. Bu yüzden olacak ki Geir benimle buluşmakta güçlük çekmesini, benim sürekli evde kalmak zorunda olmamı aynı doku çerçevesinde yorumluyordu. Kendisi kaçmak zorunda kalmıştı ve yakınlıkla ilgili, yükümlülük ve bağlılık gerektiren her şeye karşıydı. Öte yandan Christina'yı kendisine bağlamıştı. Christina pek çok bakımdan bana benziyordu; dişini sıkan, göz yuman ve başkalarının istediğini yapan biriydi, tıpkı benim gibi solipsist, yani münzeviydi, dünya üzerinde kalan son insan olsa bundan yakınmazdı. Ben de yakınmazdım. İçimde insanlara karşı büyük bir uzaklık vardı, aynı zamanda kolaylıkla onların etkisi altına giriyor, birine bağlanıp kurtulamaz hâle gelebiliyordum. Dostluk asla bağlamaz, çünkü bağlarsa dostluk olmaz. Öte yandan ilişki bağlar, çünkü kökleri daha derinde, duygulardadır, evet, hayatın merkezindedir, ayrıca ilişki bağlantıdır; birbirine bağlanmayanlar arasında bir ilişki değil dostluk vardır. Bir yerlerde bir işim çıktığında Linda şöyle derdi: Ben ne olacağım, beni düşündün mü, yalnız mı kalacağım, nasıl başa çıkacağım? Yalnızca ikimiz varken bile Linda yalnız kalamayacağı için teklifleri geri çeviriyordum, çocuklarımız olduğunda bu durum on kat kötüleşti, çünkü çocuklarla yalnız kalmak istemiyordu ve ben gidersem hem onun yalnızlığının hem çocuklarla çektiği sıkıntının hem de kendisini ve kariyerini düşünerek çocuklarını terk eden bir adam olmanın sorumluluğu altına girmek zorunda kalıyordum. Bunu istemediğim için davetlere hayır deyip evde kaldım. Kısa süreli uzaklaşmalar, örneğin pazarları iki saat futbol oynamam bile zorlaştı; Linda'nın keyfi yerinde değilse çıkmamdan önce bana kızıyordu, çocuklarla yalnız kalması haksızlıktı, omuzlarına aşırı yük biniyordu, çok yorulmuştu, tükenmişti, artık gücünün sonuna gelmişti. Evin dışında yaptığım tek şeyin bu olduğu karşılığını verdim. Akşamları dışarı çıkmıyordum, sinemaya gittiğim yoktu, arkadaşlarımla buluşmuyordum, yirmi dört saat onlarla birlikteydim ve hafta boyunca iki saatlik futbolu iple çekiyordum. Kendisinin tek başına hiçbir şey yapmadığını, çıkıp gitmek gibi bir lükse sahip olmadığını söyledi. Bu zayıf bir argümandı, en çok istediğim şeyin onun çıkıp gitmesi olduğunu söyleyebiliyordum. Buyur,

dedim. Dilersen haftada üç gün gidebilirsin. Çocuklara tek başıma bakabilirim. Sorun değil. Hallederim. Bunun üzerine benim çocuklara bakmamın daha kolay olduğunu, onların benden daha az şey beklediğini, çocuklara bakarken oturup gazete okuyabildiğimi, hâlbuki onu bir türlü rahat bırakmadıklarını söyleyebilirdi. Haklısın, diyebilirdim, ama bu bir argüman mı? Çocuklara bakma süremizi eşitlesek bile senin yükünün daha ağır olduğunu, onlara daha çok ilgi gerektiren, farklı bir yöntemle baktığını mı söylüyorsun? Evet, tam olarak bunu söylüyorum, derdi. Ne yapacağız peki, diye sorardım. Eşit olması için çocuk bakımının yüzde yetmişini bana, yüzde otuzunu sana mı vermeliyiz? Bence mahsuru yok. Çocuklara yüzde yüz de bakabilirim. Her zaman bakabilirim. Sorun değil. Bunu sen de biliyorsun. Senin için sorun olmayabilir, evet, ama çocuklar için sorun. Sonra da konuyu değiştirip hafta sonlarında, çocuklar kreşte değilken ve birlikte bir şey yapmamız gerekirken hep futbol oynadığımı söyledi. Doğru, diye karşılık verdim, fakat saat on ikide dönüyorum, günün geri kalanında bir şeyler yapabiliriz. Ayrıca hafta içinde, onların kreşte olduğu saatler dışında, birlikteyiz, bu iki saat sorun olmamalı. Ama hafta içi başka, dedi, iş günleri sorumlulukla dolu, hafta sonları birlikte, ailece güzel bir şey yapma olanağımız var. Anladığım kadarıyla bunu yapmadığımız sürece aile değildik. Böyle tartışıp dururduk. Bazen çok sinirlenirdim ve onu cezalandırmak için, her şeyi yükümlülük hâline getirince işlerin ne kadar sarpa sardığını ona göstermek ve vicdan azabı çektirmek için futbol oynamaya gitmezdim, fakat onu değil, çocukları cezalandırıyordum. Bazen de giderdim ve bunun karşılığında ailesine ihanet eden ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen kötü bir adam oluyordum; döndüğümde evde beni genellikle gözyaşı ve kaos karşılardı ve Linda âdeta şöyle derdi: Egoist davrandığın zaman gör bak neler oluyor. Böyle bir pazar günü, sağanak yağmurda iki saat futbol oynayıp bisikletle dönerken, eve dönme düşüncesiyle canım sıkılmıştı ki Linda'nın evde olmadığı birdenbire, özgürleştirici bir kuvvetle, aklıma geldi. Annesi bizdeydi. Ve bunun, beni Linda'nın değil annesinin beklediği eve dönmenin, içimi rahatlatmasının, kendi kendime artık bu işin yürümediğini söylemekten bir farkı yoktu. Evine gideceği için sıkıntı duyamazdı bir adam. Uzaklaşmam gerekiyordu. Durumum, yalnızken değil de onun yanındayken berbattı ve berbat bir durumda olmak zorunda mıydım? Kötü olsa başa çıkabilirdim, fakat niye berbattı? Dönem dönem evdeki hemen her işi yaptığım gibi bir

de çalışıyordum da, Linda'nın bir işi yoktu ve tek söylediği eşit olmadığımızdı, üstelik ben sorumlulukların yarısını üstlensem bile onun payına düşenler dediğine göre daha ağırdı. Ama ben bir de çalışıyorum, diye haykırasım geliyordu. Ek olarak hepimizin ekmeğini kazanıyorum! Ona kalırsa kendisi de çalışabilirdi, fakat üç çocuk doğurduğu ve iş dünyasından uzun süreler uzak kaldığı için geri dönmesi neredeyse imkânsızdı. Bu parmak uçlarında yürümem gereken hassas bir yerdi. Vanja doğduğunda ilk altı ay evde yalnız kaldığı doğruydu, fakat sonraki altı ay sıra bendeydi. Heidi ve John doğduğunda da evdeydi, ne var ki o zaman birden çok çocuğumuz vardı ve Linda tüm enerjisini en küçüğüne ayırdığı için bana yeterince iş çıkıyordu, dahası evden çalıştığımdan sürekli el altındaydım ve günde beş saat çalışıyordum ama benim yaptığım işe saygısı yoktu. Gözetmesi gereken kesin çalışma saatleri ve belirli sorumlulukları olan bir pilot veya cerrah değildim; yıllardır bir yere varmayan şeyler yazıp duruyordum. Buna kariyer demesi kariyer yapanlara hakaret olurdu. İş dünyasının dışında kaldığı, kadınlara düşman bir erkek toplumu tarafından dışarıda tutulduğu da doğru değildi, onu tanıdığımdan beri iş dünyasına hiç girmemişti. Yazardı ve radyo belgeseli eğitimi almıştı, eğitimini tamamladığından beri radyo programı hazırlamamış olması evdeki işleriyle ilgili olamazdı, çocuklar kreşteyken de Linda'nın belgesel hazırladığı yoktu. Çocuklarla yaşamak onu güçten düşürüyor, çalışamaz duruma getiriyordu, fakat çocuklara eşit zaman ayırıyorduk ve ben çalışabiliyordum. Bu bir kadın tuzağı mıydı? Bez değiştirmeye ve çocuklarla parka gitmeye benden daha fazla mı enerji kullanıyordu? Öyle olduğuna inanıyordu ve ben ne yaparsam yapayım, kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım yetmiyordu. Bu usanış hayatıma hükmediyordu ve utancı da çok derindi, tanıdığım kimseye anlatamıyordum, inanmazlardı haftada iki saat futbol oynamama izin vermeyen bir ilişki içinde olduğuma, Linda'nın balkonda sigara içmek için geçirdiğim dakikaları bile bana çok gördüğüne veya onun boş zamanı yokken, sürekli içeride durması gerekirken benim dilediğim zaman kaçıp ara veren, sürekli kendisini düşünen biri olduğumu kanıtlamak için tartışma konusunu yaptığına. Pençesine düştüğüm bu duruma boyun eğmem beni küçük düşürüyordu, kimseye anlatmak istediğim bir şey değildi. Geir dışında. O, her şeyi biliyordu. Linda muhtemelen bunun farkındaydı ve kendisi günlük sorumlulukların üzerinde, bunun tam tersi bir hayat süren Geir'in bana kendi yoluma gitme

öğüdü verdiğini tahmin ediyordu, fakat işin iç yüzü böyle değildi, Geir bana her zaman, konuşanın Linda değil endişe olduğunu söylüyor ve hatırlatıyordu. Endişe insanların içini kemirir, onlardan daha güçlüdür, canavar gibidir, yatıştırmak mümkün değildir ve ilişkileri de yiyip bitirir çünkü tek istediği herkesin her zaman ona yakın olmasıdır.

"Bu endişe, Linda değil," derdi. "Linda zeki, becerikli ve yetenekli. Kendisi de bunun farkında. Ben kendimi kurtardığımda annem benimle gurur duymuştu. Paraşütle atlamaya veya kafayı çekmeye gittiğimde de gurur duyardı. Bir yanıyla böyleydi. Fakat endişe çok daha büyüktü. Dehşete kapılıyordu ve beni orada tutabilmek için elinden geleni yapıyordu. Gözyaşları sel olup aksa da duygularını ciddiye alamazdım. Sanırım empatim bundan biraz etkilendi. Neyse ki babam endişeyi tanımıyor. Ne olduğunu bildiğini bile sanmıyorum. Onu ürkmüş veya huzursuz gördüğümü sanmıyorum. Fakat onlar iki başınalar. Ben annemle ne evliyim ne ondan çocuk sahibiyim. Onu terk edebilirdim ve doğru olan buydu. Senin açından durum farklı. Siz evlisiniz. Linda'nın keyfi yerindeyken istediğini yapabilirsin. Endişeye kapıldığında seni yanında bulundurmak zorunda. Bu da seni tüketiyor. Öte yandan yine de onun yanındasın."

Böyle konuşurdu. Durumu dışarıdan görmemi ve kişiliklerimiz ile rollerimizi ayırt edebilmemi sağlamıştı. Her zaman için karşımdaki kişi Linda'ydı, başka herkesten çok onu seviyordum, onunla birlikte inanılmaz güzellikte üç çocuğumuz vardı ve keyfi yerindeyse hiçbir yerde hiçbir sorun görmez, cömertleşirdi, sen git, derdi, pazar sabahlarında, benim futbolcu güzel kocam, biz başımızın çaresine bakarız, belki Jenny'ye veya Bodil'e uğrarız, parka da gidebiliriz, oyunun bitince telefon eder misin, çalışmayacaksan veya çalışmak istemiyorsan buluşup birlikte güzel bir şey yaparız? Linda'nın keyfi yerindeyken çalışma sorunu da yoktu, çocuklar kreşteyken yazı yazıyordu, okuduğum bu yazılar onun gibi uçucu ve taşkındı, aynı karanlık derinliğe sahipti, günlük koşuşturmanın arasında kaybolup gittiği için algılamaz olduğum bu derinliği, Linda'nın yazdığı bir şeyde veya kendisinde gördüğümde, onunla birlikte olduğumda kişiliği her yönüyle geri geliyor gibiydi. Ne var ki onun yaşamındaki ve bizim yaşamımızdaki bu iki kişilik arasında denge yoktu, birinin yarattığı bıkkınlık giderek güçleniyordu, zorunluluğa dönüşmüş bir yaşam sürüyordum ve bu zorunluluğun içsel veya dışsal olması fark etmiyordu, zorunluluktu, yükümlülüktü, istediğim bir şey

değildi ve bu istemeyiş giderek bir yapamayışa dönüşüyordu. Sınır yaklaşıyordu ve doğrusu ben son bir çözücü etken bekliyordum. Tartışmalarımızda onu bununla tehdit etmeye, onu terk edeceğimi söylemeye başlamıştım. Bu durumda her şeyi yarı yarıya bölüşecektik, çocukları Linda yüzde elli görecekti, ben yüzde elli görecektim, o kendi parasını kazanacaktı, ben kendi paramı kazanacaktım. Ben bunu söyleyince yıkılıyor ve terk etmemem için yalvarıyordu. Gitme, bunu yapma. Yapmadım çünkü onun yaşamının altüst olacağını biliyordum, her şeyin altından tek başına nasıl kalkardı? Ayrıca kavga bitince her zaman umut oluyordu. Her zaman bir değişim vaadi.

2009'daki bu Ağustos gününde, Geir'in bana fırlattığı bakışa Linda'nın verdiği tepki bununla ilgiliydi. Geir'in bakışı şöyle diyordu: Seni anlıyorum, Karl Ove. Linda tehdit mektuplarını üzerine alınıyor, kendisinin ne yapacağını, bununla nasıl başa çıkacağını düşünüyor, bu düşüncenin altında yatan da senin bunu ona nasıl yapabildiğin. Linda Geir'in bakışında benim görüşümü tanımış, kendisinin ifşa edildiğini hissetmişti. Ben ve Geir ona karşıydık. Böyle değildi aslında ama ben Geir'e çok fazla şey anlattığım için Linda teşhir edilmişti. Bir ihanet değildi, bir noktada dışarıdan biriyle konuşabilmem gerekirdi, fakat bu görünür olunca kendimi ihanet etmiş gibi hissetmiştim. Sanırım tepki verdiği şeylerden biri de Geir'in beni büyük ölçüde etkilemesine izin vermem, görüşlerini benimsememdi, âdeta beynimi yıkıyordu, ayrıca bıkıp usanmam yüzünden Linda ile aramızda oluşan mesafe de bununla ilgiliydi. Geir'in hayatıma ve Linda'nın hayatımdaki rolüne ilişkin kulağıma fısıldadıkları sonunda onu terk etmeme yol açacaktı. Gerçekten böyle mi düşünüyordu, yoksa bu imgeyi yaratan benim paranoyam mıydı bilmiyordum, bunu öğrenmenin hiçbir yolu yoktu, bu, kavgalarımız doruğa ulaşmadan konuşabileceğimiz bir konu değildi, bir defasında bana bağırmış ve sürekli onunla telefonda konuştuğuma göre niye Geir'in yanına taşınmadığımı sormuştu ve tartışma biter bitmez, o gözyaşlarına boğulmuş, benim öfkem göğsümde yumruk olmuş hâldeyken böyle demek istemediğini, Geir'i aslında sevdiğini söylemişti. Ona inanıyordum, çünkü yedi yılın ardından sonunda onu anlamaya başlamıştım. Linda keyfi yerindeyken Geir'den hoşlanıyordu, o zaman, benimle ilgili duyguları da dâhil, her şeye ayıracak enerjisi oluyordu; fakat keyfi yerinde değilse işler değişiyor, her şeyin kaybolup gideceğinden, elinde ne varsa yitireceğinden korkuyordu ve bu duygu öyle başattı ki Linda'nın görüşlerini, değerlendirmelerini

ve yaklaşımlarını da etkiliyordu. İçinde endişe ve mutluluktan başka hiçbir şey yoktu ve bu iki ruh durumu bir anda iyiyi kötüye, kötüyü iyiye dönüştürecek kadar güçlüydü. Çok fazla şeyi kırıp döken bu durumu artık umursamıyordum, bana ne kadar saçma gelirse gelsin ona karşı koyabilmek için çok güç kullanmıştım ve sonunda tükenmiştim: Alabildiğine çaresizlik içinde ağladığı zaman ona bakmakla yetiniyor ve ağlamayı bitirene dek onunla konuşmayacağımı söylüyordum. Bana bağırıp çağırıyordu, ben ona ne zaman susacağını soruyordum. Benim duygulara kendimi kaptırmamam, dışında durup bakmam Linda'yı daha da çok korkutuyordu belki de ve korkusunda haksız sayılmazdı çünkü artık başa çıkamayacaktım, dayanabileceklerimin sınırına gelmiştim, sürmek istediğim hayatın o kadar uzağına düşmüştüm ki artık başka bir şey düşünemez olmuştum.

Derken mailler geldi, dış baskı geldi ve ben ona ve aileme sırtımı dönüp dışarıya bakmayı bıraktım, çabucak, saatler içinde döndüm ve çok ama çok uzun bir zamandır ilk kez sırtımı dünyaya verip onlara, Linda ve çocuklara baktım. O Helena'ya gidince onu özledim, çünkü Linda'ya ihtiyacım vardı, onu yanımda istiyordum. Geir'in bakışı yüzünden tüm bunların mahvolması ve bu bakışın altında yatan onca şey beni çaresizliğe sürükledi, sanki çok geç olduğunu anlayıvermiştim, ben dursam bile yıkım dinamikleri işlemeyi sürdürmüştü. Durmakta geç kalmıştım, dönmekte geç kalmıştım, her şey kendi kendine kayıp gitmişti. 2009 Ağustos'unda o akşamüzeri Linda'nın arkasından yatak odasına giderken kapıldığım duygu buydu, fakat dahası, çok daha fazlası vardı: Tüm çaresizliğimi yazmıştım, Linda ve benimle ilgili koca bir roman olmuştu ve ben birdenbire ona gerek duysam, onu istesem, yaşamımı orada sürmeyi arzulasam da geçmişimiz, çaresizliğim ve uzaklaşma özlemim gelip aramıza girecekti, çünkü roman yakında yayımlanacaktı ve Linda yakında onu okuyacaktı.

Yatak odasına girdiğimde Linda bilgisayarın başında oturuyordu. İyice yoğunlaşmış gibi ekrana çivilemişti bakışlarını, fakat ben bu bakışı tanıyordum, yoğunlaşmanın tam tersinin, gizlemeye çalıştığı bir iç çalkantının belirtisiydi.

"Ne oldu?" diye sordum ve yatağa oturdum.

"Hiçbir şey," dedi.

"Niye buraya geldin peki?"

"E-postalarıma bakacağım."

Ayağa kalkıp elimi onun omzuna koymayı düşündüm, fakat elimi yabancı bulmuş gibi tepki vereceğini ve –sevgi gösterilerimin çoktandır seyrelmesi yüzünden– her zamanki gibi şaşırıp elime sarılmak yerine beni hiç düşünmediğini göstermek için aldırmayacağını biliyordum.

Yüreğim burkuldu. Ona sunabileceklerim arasında gerçekten ihtiyaç duyduğu tek şeyi ona çok görmüştüm.

"Geir'in bakışına mı canın sıkıldı?" diye sordum.

Bana kısa bir bakış atıp dikkatini yeniden ekrana yöneltti.

"Yok, hiç de değil," dedi. "Bakış falan görmedim."

"Ne oldu peki?"

İç çekti.

"Mailler huzurumu kaçırdı. Senin ne kadar etkilendiğini görüyorum. Sonbaharın nasıl geçeceğini düşünüyorum. Mahkeme olursa başka bir şeye yer kalmayacağını. Sen de Geir ile oturmuş... Evet, bir bakıma bunun içinde yüzüyorsunuz."

"İçinde yüzdüğümüz yok," dedim.

"Neyin var diye sordun. Söyledim. Tartışmak istemiyorum."

"Peki," deyip kalktım. "Barıştık mı?"

Başını öne salladı.

Elimi onun omzuna koydum. Hiç kımıldamadan oturmayı sürdürdü.

"Geçer," dedim. "Şimdi kötü. Yardımın olmadan altından kalkamam. İki cephede birden savaşamam. Yıkılırım."

"Elimden geleni yapacağım," deyip bana baktı ve elini benimkinin üzerine koydu.

"Sevindim," dedim.

Njaal ile Vanja koridordan koşarak geldi. Linda elini çekti.

"Öyleyse ben gidip karides alayım," dedim. "Başka bir şey lazım mı? Şarap, ekmek, limon, mayonez, karides."

"Mayonezimiz yok muydu? Buzdolabında?"

"Tarih öncesinden kalmış olmalı. Yenisini alırım. Senin istediğin bir şey var mı?"

Çocuklar yatakta zıplamaya başladı.

"Şu sarı küçük meyveler var ya," dedi Linda. "Küçük sepette satıyorlar. Adlarını unuttum. Anladın mı hangisi olduğunu?"

Başımı öne salladım. Heidi bir yerlerde oturmuş somurtuyordur, diye düşündüm.

"Tamam o zaman," dedim. "Dondurma ve çilek de alırım."

"Çocuklara da çubuk dondurma al öyleyse."

"Alırım," deyip koridora çıktım. Çocuk odasının kapısının önünde durdum; ayrık bacaklarıyla yüzüstü yatan John uyuyordu, başını dayadığı kolu, ağzından akan salyayla ıslanmıştı. Birkaç saniye ona baktıktan sonra oturma odasına gittim, Heidi, kapağını herhâlde Christina'nın kapadığı pufta oturuyordu, bir elinde oyuncak bebek, ötekinde küçük mavi bir oyuncak tarak vardı.

"Benimle alışverişe gelmek ister misin, Heidi?" diye sordum.

Başını iki yana salladı.

"Hadi ama," dedim. "Eğlenceli olur."

"Hayır dedim baba."

"Peki," deyip gülümsedim ve yemek odasına gittim, Geir kanepede oturmuş kitap okuyor, Christina sehpanın öteki tarafındaki koltukta bir fotoğraf kitabı karıştırıyordu.

"Karides almaya gidiyorum," dedim.

"Ben de geleyim," diyen Geir kalktı.

"Gerek yok," dedim. "Yalnızca karides alacağım."

Gelmesini istemiyordum, Linda'nın şimdiki durumu düşünülürse Geir ile fazla vakit geçirmiş olurdum. Fakat dosdoğru hayır da diyemezdim. Geir'in bunu kendisi anlaması gerekiyordu.

"Biraz dolaşmak iyi olur," dedi ve Christina'ya baktı. "Bize gereken bir şey var mı?"

"Sanmıyorum," dedi.

Koridordan Linda geldi. Yüz ifadesi ve tavırlarından anladığım kadarıyla huzursuzluğu geçmişti.

Biz yokken belki Christina'yla ikisi biraz konuşurdu.

"Ben alışverişe gidiyorum öyleyse," dedim.

"Heidi'yi veya Vanja'yı götürecek misin?" diye sordu Linda.

"Heidi gelmek istemiyor. Ama yine sorarım."

Kafamı kapıdan içeri uzattım.

"Hadi giy ayakkabılarını. Alışverişe gidiyoruz."

Başını kaldırıp bana baktı.

"Zorunda mıyım?" dedi.

"Evet," dedim.

"Niye Vanja zorunda değil peki?"

"Çünkü seni götürmek istiyorum. Hadi bakalım."

Ayağa kalkıp yanımdan geçti, ayaklarını sandaletlerine sokup kapının önünde beklemeye başladı, ben ayakkabılarımı giydim, kartlarımı koyduğum küçük cüzdan gibi şeyi yanıma aldığımdan emin

olmak için arka cebimi yokladım, ardından aynı elle ön cebime dokundum, anahtarların metalden küçük çıkıntısı olması gerektiği yerdeydi, şapka rafından güneş gözlüğümü alıp kapıyı açtım.

Heidi asansörde Geir'den utandığı için yere bakıyordu. Benden de utanabiliyordu; onunla göz göze gelip gülümsersem çekingen bir gülümsemeyle bakışlarını kaçırdığı oluyordu. İnsanların arasında hemen hiçbir zaman utangaç değildi, en başından beri korkusuzdu, fakat yakınken, tek bir kişiden yalnızca kendisi ilgi görünce işler değişiyordu. Vanja onun tam tersiydi, tek kişinin ilgisine açıktı, bunu istiyor ve arıyordu, öte yandan kalabalık yerlerde utangaçtı ve içine kapanıyordu.

Utangaçlık bir savunma mekanizmasıydı ve çocukların kendilerinde farklı yanları koruması ilginçti. Peki bu yanları fazlasıyla hassas olduğu için mi yoksa fazlasıyla değerli olduğu için mi korumaları gerekiyordu?

Kendilerini bakışlarını indirerek, boyunlarını eğerek ve arkalarını dönerek korumaları da ilginçti. Utanç gözlerle doğrudan bağlantılıydı, her zaman gözlerini kaçırıyorlardı. Onlara bir şey sorulduğunda yanıt veriyorlardı ama gözlerini kaldırmadan. Kendilerini bakışların neyinden koruyorlardı? Görülmenin kendisi değildi, çünkü orada bedensel olarak bulunuyorlardı, istemedikleri şey bakışlarının altında yatan gerçek kişiliklerinin görülmesiydi. Tanımadıkları birinin onların içine bakması. Gözlerinden girilen iç dünyalarını gizlemek istiyorlardı. Hayvan yavruları farklı davranır; kedi yavrularının olduğu bir odaya girerseniz yavrular bedenlerini saklar çünkü ortada kalan, öldürülüp yenilebilecek olan bedenlerdir. Belki çocukların yabancılara karşı tepkisi bir zamanlar böyleydi ama evrilmişti ve fiziksel dünyadan sosyal dünyaya aktarılmış, bedenden çıkıp yakalanma korkusuyla titreyen ruha geçmişti.

Birinci katta Geir asansör kapısını itti, dış kapıyla aramızdaki birkaç metreyi geçerken Heidi elimi tuttu, arkamızdan kendi kendine kapanan kapının belli belirsiz tıkırtısı dışarının sesleri arasında, yani ışıklı kavşaktan geçen arabaların, Çin lokantasının bahçesindeki sandalyelerde önlerinde erişte veya pilav kutularıyla oturanların, ya kente giden ya da kentten gelenlerin ayak sesleri ile konuşmaları içinde, usulca boğulup gitti.

"Bu taraftan," deyip pazar yerini gösterdim. Hava sıcaktı, Hilton Hotel'in çaprazında parlayan güneşin rengi biraz koyulaşmıştı, günün erken saatlerine göre azıcık daha koyu sarıydı.

"Malmö'ye gelmeyi seviyorum," dedi Geir. "Burada oturmak isterdim."

"E taşınsana," dedim.

Yanımda yürüyen Heidi hafiften zıpladı. Elini birkaç kez sıktım ve bana bakarken gülümsedi.

"Ona para lazım. Ve para kolay bulunmuyor bildiğin üzere."

"Burada her şey çok daha ucuz," dedim.

"Doğru," dedi. "Ama satın alamayız, durumumuz yok, ev takası yapmamız gerekir."

"Evet," dedim.

Merdivenlerden inip fıskiyenin önündeki alanı geçtik, taksilerle otobüslerin geçtiği yol boyunca kaldırımı izledik ve gideceğimiz dükkâna ulaşmak için ilk sola saptık. Delikatessen adındaki bu yerde karides, ıstakoz, istiridye, midye, balık ve yengecin yanı sıra seçkin tedarikçilerden kümes ve av hayvanı etleri ve kuru dinlendirilmiş dana eti satılıyordu, ayrıca peynirler, özel zeytinyağları, kırmızı ve beyaz şarap sirkeleri, zeytinler, baharat karışımları, Fransız tuzları, ekmekleri ve bagetleri gibi güzel bir yemekle ilişkilendirilebilecek olası başka her şey de vardı. Cumartesi sabahları içerisi her zaman dolu olurdu, anladığım kadarıyla Malmö'nün burjuvaları akşamki kutlamaların alışverişini o zaman yapıyordu, fakat şimdi, biz kapıdan girdiğimiz sırada, kapanma saatinden önce temizlik yapıyormuş gibi görünen aşçı şapkalı ve beyaz önlüklü iki tezgâhtar dışında içeride kimse yoktu.

"Ben şurada oturmak istiyorum," dedi Heidi, pencerenin önündeki iki masanın çevresinde duran yüksek bar sandalyelerini göstererek.

Ben, sandalyelerden birini çekip Heidi'yi üzerine yerleştirirken, vitrinin arkasında yerini alan tezgâhtarlardan birine başımla selam verdim.

"Biraz karides alacaktık," dedim.

"Peki," dedi. "Ne kadar arzu edersiniz?"

"Dört yetişkin ve dört çocuğuz," dedim. "Çocuklar pek yemiyor, iki buçuk üç kilo falan yeter mi? O civarda bir şey."

"İki buçuk kilo yeter bence," dedi ve bir eline vitrinin içindeki yığından beyaz bir poşet, ötekine kepçeyi andıran küreğini aldı.

"İki buçuk kilodan fazla olmasın öyleyse," dedim.

"Tamam," deyip karidesleri torbaya doldurmaya başladı, ben Heidi'ye bir göz attım, iki elini de masaya koymuş, tezgâhtarı izliyordu. Geir peynir tezgâhının önünde ellerini sırtında kavuşturmuştu.

Heidi'nin yanına gittim, onu kucağıma alıp vitrinin önüne götürdüm. Bu sırada tezgâhtar torbayı parlak tartının üzerine koydu. Tartının oku bir buçuk kiloya tırmandı ve bir an orada titredi.

"Istakozları görüyor musun?" diye sordum. "Denizin dibinde yaşıyorlar."

"Biliyorum," dedi Heidi.

"Güzeller değil mi?"

Başını öne salladı.

Denizin diplerinden getirilmişlerdi ve tane karabiber gibi gözleri ve uzun, kırmızı dokunaçlarıyla vitrinde sergileniyorlardı.

"Şu ne?" diye sordu ve kırılmış buza yatırılmış kırmızı plastik fileler içindeki midyeleri gösterdi.

"Midye," dedim.

"Ne?" diye sordu.

İsveççesini söyledim.

"Yaşıyorlar mı?"

"Evet."

"Ama gözleri yok ki!" dedi.

"Hayır," dedim. "Kabukları ev gibi. Onun içinde yaşıyorlar."

Tezgâhtar ikinci torbayı da tartıya koydu. 1,3 kilogram gelmişti. Sezgisi güçlüymüş, diye düşündüm, Heidi'yi yere koydum ve küçük dükkânın öteki tarafındaki tezgâhın üzerinde duran kasaya gittim.

"Başka bir şey lazım mıydı?" diye sordu.

"Ekmek olabilir. Şu bagetlerden birini alayım. Ve bir de şu ekmeği alayım," dedim ve kaya gibi görünen büyük ekmeklerden birini işaret ettim.

"Tamamdır," dedi ve ekmekleri ayrı ayrı poşetledi. Arka cebimden kartımı çıkardım.

"Senin aklına başka bir şey geliyor mu?" diye sordum, Geir'e.

"Hayır," dedi. "Tatlı olarak crème brûlée düşünmüyorsan elbette."

Başımı iki yana salladım.

"Dondurma ve meyve."

"Her zamanki gibi," dedi.

"Bıkmaya mı başladın?" diye sordum, sayıları kasaya giren tezgâhtara göz atarak.

"Bıkmak mı? Hayır. Ben bir gelenekçiyim. Her zaman aldığın kurabiyelerden yediğim sürece sorun yok."

"Malmö'de satmıyorlar onları. Stockholm'e özgüydü."

"Ah, olamaz," dedi.

Tezgâhtar miktarı söyledi.

"Tamam," dedim ve kartımı cihaza soktum. Şifreyi girdim, artık 0000 değildi ama hatırlaması en az o kadar kolaydı, çünkü sağ üst köşedeki sayılardan oluşuyordu, 2536'ydı, tezgâhtarın uzattığı iki torbayı aldım, paranın tahsil onayının ekranda belirmesini bekledim, kartımı çıkardım, küçük cüzdana yerleştirip arka cebime koydum, bu sırada tezgâhtar fişi yırtıp bana verdi.

"Hoşça kalın," deyip kâğıdı faturalarım için bir arşiv işlevi gören öteki arka cebime soktum.

"Güle güle," dedi adam.

"Gel Heidi," dedim, deniz kabuklularını vitrinine bakmayı sürdürüyordu, neredeyse koşarak yanıma gelip elimi tuttu, sonra sokağa çıktık, dört kat yüksekliğindeki binaların arasında hava sıcak ve sakindi.

"Şimdi nereye?" diye sordu Geir.

"Tekele. Sonra Hemköp'e," dedim.

"Biz geldik diye iflas etmene gerek yok," dedi Geir.

"Öyle bir tehlike yok," dedim. "Ayrıca para harcamayı seviyorum. Ne kadar çok harcarsam, o kadar iyi."

"Bilmez miyim," dedi.

"Üç kuruşun hesabı yapılmaz," dedim. "Hatırlıyorum da Noel alışverişinde ben bir şey istediğim zaman annem hep böyle derdi. Her zaman parası azdı, fakat bana bir şey gerektiğinde, örneğin lisede veya üniversitede giysi almak istediğimde hep para verirdi. Bunu hiçbir zaman anlamamıştım. Parası yokken nasıl karşılayabiliyordu bunu? Şimdi anlıyorum. Para göreli bir kavram. Bir hayli bulanık. Çocuklara giysi satın alırken büyük bir yığın alıyorum, sonuçta giysi gerekli. Ayrıca CD alıyorum çünkü çalışırken müzik dinlemem gerekiyor ve çalışarak para kazanıyorum. Veya harika bir ayakkabıya birkaç binlik harcayabiliyorum. Sonrasında birden hesabımda ya hiç para kalmıyor ya da çok az kalıyor. Bunun üzerine tüm ceplerimi, dolapları, rafları tarıyor, bulduklarımı topluyor, şişelerin depozitosunu falan alıyor ve süt, ekmek, spagetti satın alıyorum, faturaları da ödemeyi boş veriyorum. Birkaç hafta sonra hatırlatma geliyor, o sırada param varsa ödüyorum, yoksa bir sonraki sefere kalıyor. Daha geçenlerde biri telefon etti ve imzalamam gereken bir talep dilekçesi midir nedir, işte ondan olduğunu söyledi. Sonunda icraya geliyorlar. Fakat çok zaman geçtiği için para bulmuş oluyorum

ve ödeyebiliyorum. Çocukların giysilerini veya CD'leri birdenbire parasız kalmamızla veya icra tehditleriyle hiç ilişkilendirmiyorum, bambaşka şeyler gibi geliyor bana."

"Biz asla böyle yapamayız," dedi Geir. "Bizde her şey düzenli ve planlı"

"Bu beni hiç şaşırtmıyor," dedim. "İşleri çok kolaylaştırıyordur. Hiçbir yerde düzen olmadan yaşamak yorucu."

Yine pazar yerine çıktık, Heidi elimi bırakıp fıskiyeye koştu. Geir ile ben onu izledik.

"Buna çok emin değilim," dedi. "Ben de biraz boş verebilmek isterdim. Ama yapamıyorum."

"Konu yapabilmek değil bence. Yapmak istemiyorsun," dedim.

Heidi'nin suya atmış olduğu bir dondurma kâğıdı fıskiyenin yol açtığı hafif dalgalarda usulca inip çıkıyordu. Ambalajı tanımıştım, Strawberry ile başlıyordu dondurmanın adı. Strawberry Delight mıydı? Strawberry Dream mi? Pembe dondurma üzerinde beyaz çikolata kaplama.

"İstemek, istemek zorunda kalmaktır, Ibsen'in dediği gibi," dedi Geir.

"Şimdi susmak gerek, de demişti. İnandığım bir özdeyiş var. Özdeyiş değil de atasözü. Para harcamadan para kazanılmaz. Buna sonuna dek inanıyorum. Kemer sıktıkça paranın aktığı kanallar daralır. Her şey açık durursa daha çoğuna yer kalır."

"Günün birinde Nobel Ödülü kazanırsan bu ekonomi dalında olmayacak," dedi.

"Kötü bir teori mi sence? Ekonominin matematiği üzerine değil de duyguları üzerine yazmak bence çarpıcı bir şey olabilir."

"Tanıdığım en iyimser insansın," dedi. "Depresif bir iyimser. Sen busun işte."

"Bunun iyimserlik ile hiçbir ilgisi yok. Nesnelerin düzenini kabullenmekle ilgili. Bundan başkası değil. Kişinin ya parası vardır ve bir şeyler alır ya da yoktur ve alamaz."

"İyi de sen paran yokken aldığın tüm o şeylerden söz ediyorsun."

"Param var! Önümüzdeki haftanın faturalarını ödemek için tasarruf yapsaydım olmazdı."

Heidi dondurma kâğıdını fıskiyenin çevresinde dolaştırdı, öteki taraftan çıkıp bir kez daha görünür olduğunda el sallayarak yanıma çağırdım.

"Hadi, gitmemiz gerek," dedim.

"Islandım," dedi.

"Güneşte kurur," dedim ve elinden tutup yürümeye devam ettim, bu sırada Hilton'ın önünde iki katlı bir otobüs durdu.

"Bergen'de benim bankamla bağlantısı olmadığı hâlde hesabım boş olsa da para çekebildiğim bir bankamatik bulunca kapıldığım o harika duyguyu hiç unutmuyorum. Noel Gecesi gibiydi. Veya birinin durup dururken bana birkaç yüzlük borç vermeyi kabul etmesi gibi."

"Veya yirmi bin."

"Avansımı alınca ödeyeceğim senin borcunu. Merak etme."

Geir'in dar zamanlar için açtığı ve oradaki paraya hiç dokunmadığı bir tasarruf hesabından yirmi bin kron borç almıştım. Linda da geleceği düşünerek böyle tasarruflar yapan arkadaşlarından en az bu kadar borç almıştı. Linda'yla ortak hesap açtığımızda ayda bir kez belli bir miktarın otomatik olarak ayrı bir tasarruf hesabına aktarılmasını ayarlamıştık, fakat ya hesapta aktarılmayacak kadar az para oluyordu ya da biriktirdiklerimizi hemen ertesi ay harcıyorduk.

Linda geleceğimiz ve çocuklarımızın geleceği için bir tasarruf hesabımız olmasını çok istiyordu. Onun gözünde bunun sembolik değeri büyüktü. Normal aileler böyle yapardı ve Linda ailemizin normal olmasını başka her şeyden çok istiyordu. Onun romantik hayalleri sıradan şeylerle ilgiliydi.

Trafik ışıklarının önünde durduk. Hilton'ın önünde otobüsten inen emekliler kaldırıma doğru ilerliyordu. Södra Förstadsgatan'dan gürültülü motoruyla üstü açık bir Amerikan arabası geldi. Arendal'da yetmişli yıllarda Amerikan arabaları kadar havalısı yoktu. Burada yalnızca tuhaf görünüyordu, birileri dünyayı yanlış anlamıştı ve cehaletini herkese sergilemekten hoşnuttu.

"Linda da haklı," dedim. "Senin böyle düşünmediğini biliyorum. Ama ben cehennemin içine düşersem herkes düşer."

"Ben niye öyle düşünmeyeyim?"

Omuz silktim.

Yeşil yandı ve biz minik insan seli ile birlikte usulca karşıya geçtik.

"Linda durumun kendisi için ne kadar kötü olacağından konuşmaya başlayınca senin bana nasıl baktığını gördüm," dedim. "Bunu düşünüyordum."

"Belli bir biçimde mi bakıyordum?"

"Evet. Manidar bir bakıştı."

"Linda yanımızdayken onunla ilgili bir konuda sana manidar bakar mıyım sence? Böyle bir şey aklımın köşesinden bile geçmez."

"Ben öyle gördüm," dedim, Heidi'nin elini bıraktım, avucumu pantolonuma kuruladım ve yeniden tuttum. "Linda da gördü bence. Bu yüzden çıkıp gitti."

Tekelin kapısını açtım ve Geir de geçebilsin diye fazladan ittim, siyah saplı gri sepetlerden birini aldım ve beyaz şarapların yerini öğrenebilmek için tabelalara bakarken otomatik turnikeden geçtim.

"Tüm Norveç'in senden nefret etmesinin ve senin adi bir suçlu gibi sanık sandalyesinde oturmanın Linda için eğlenceli olmayacağı kesin. Ama her şeye rağmen en kötü durumda olan o değil. Düşüncelerim konusunda haklısın."

"Baba," diye seslendi, Heidi.

"Evet?"

"Bu gazoz mu?"

Yuvarlak bir döner reyonu gösterdi, raflarda başka şeylerin yanı sıra alkolsüz Jâver birası da vardı.

"Hayır," dedim. "Bira. Gazoz mu istiyorsun?"

Başını öne salladı.

"Sonra Hemköp'ten alırız. Tamam mı?"

Bir kez daha başını salladı. Fiyatlarına göre sınıflandırılmış şarap raflarının önünde durduk, en ucuzlar sağdaydı, sola doğru gittikçe fiyatlar yükseliyordu. Benim işime geliyordu böylesi; şaraptan hiçbir şey anlamıyordum, konuklarımız varsa ortanın biraz solunda duranlardan alıp iyi çıkmasını umuyordum.

Sepete üç şişe Chablis koyup Geir'e baktım.

"Yeter mi?"

"Elbette."

Gözlerimle konyakları aradım. Kasa yakınlarında kesişen reyonlardan birinde gördüm, oraya gittim, bakışlarımı etiketler üzerinde dolaştırdım, kalite derecelendirmelerini, tüm bu x'lerin ve o'ların anlamını unutmuştum, daha önce tadına bakmadığım bir markanın ellilik şişesini alıp sepete attım, sonra bronzlaşmış bir cilde polo tişörtle keten şortun katabildiği sportmenlik ile yorgun yüz hatları ve donuk gözlerin kuşkuya yer bırakmadan işaret ettiği alkolikliğin karakteristik karışımını yansıtan, iki karton şarap almış ellili yaşlarında bir adamın arkasından sıraya girdim.

"Önce volkanlar vardı, sonra dinozorlar ortaya çıktı," dedi Heidi.

"Doğru!" dedim.

"Sonra da insanlar."

"Evet."

"Ama dinozorlar adlarının dinozor olduğunu bilmiyordu."

Ona baktım. Kucağında sepetiyle öteki sırada bekleyen tekerlekli sandalyeli bir adama dikmişti gözlerini. Heidi'ye bunları ben anlatmış olabilirdim. Ama hatırlamıyordum.

"Kim söyledi sana bunları?" diye sordum.

"Ne?" dedi.

"Dinozorları."

"Hiç kimse. Niye sandalyede oturuyor? Hasta mı?"

Geçen Noel Jølster'den eve dönerken Heidi yolda ağır hastalanmıştı, Flesland'a gelince ateşi çok yüksek olduğu için onu tekerlekli sandalyede taşıdık. Ara sıra hâlâ bundan söz ediyordu. Hayatındaki ilginç olaylardan biriydi.

"Bilmiyorum," dedim ve önümdeki adam ikinci kartonun arkasına ayırma çubuğunu koyunca sepetimi kasanın ucundaki minik bölmeye yerleştirdim.

"Düşündüm de karides senin için özel bir yemek sayılmaz," dedim, şeritte ilerleyen şarap şişelerini diğer tarafta torbaya koymak için kasayı geçen Geir'e. "Hisøya'dayken sürekli karides yiyorsundur herhâlde."

"Şimdi mi aklına geldi bu?" diye sordu.

"Kartla mı ödeyeceksiniz," diye sordu kasiyer.

"Evet," dedim.

"Altı yüz on iki," dedi.

"Evet, biraz dangalaklık ettim," deyip kartı okuyucuya yerleştirdim. "Ama sen de söyleyebilirdin."

"Biz sizinle vakit geçirmeye geldik. Yemekte haşlanmış soğan olsa onu da yerdik. Ne olacak sanki?"

Yan kasada bekleyen iki kişi bize baktı.

Bundan hoşlanmadım ve iyice arkamı döndüm böylece yalnızca sırtımı görebiliyorlardı.

Norveççe konuştuğumuz için bakıyor olmalılardı. Tabii evlatlık çocuğumuzla veya yeğenimizle dolaşmaya çıkmış iki homo olduğumuzu düşünmüyorlarsa. Homolar genellikle yeğenlerine yakın olmuyorlar mıydı?

"Teşekkürler," dedi kasiyer.

Ne diye düşüneceklerdi bunu?

Sakal ve uzun saçla bir budala gibi görünmem yeterdi. Elliye merdiven dayamış, adı unutulmuş bir *heavy metal* müzisyeni gibi görünüyordum. Şişkin surat, tombul yanaklar, derin kırışıklar ve seyrek sakallar.

Heidi birdenbire bacağıma sarıldı. Arkamı döndüm. Duvarın dibinde, bir sandalyenin ayağına bağlanmış, yaşlı bir av köpeği duruyordu.

"Tehlikeli değil," dedim. "Öte tarafıma geç sen, hadi gidelim."

Dediğimi yaptı. Dükkândan çıkar çıkmaz yine taraf değiştirdi.

Tekelin klimasının ardından daha da sıcak gelen havada, kaldırımın gölgede kalan döşeme taşları boyunca yürüdük, ardından yan sokakta güneşe çıktık. Sokağın kenarı boyunca uzanan yapraklı ağaçlar, tıpkı park etmiş arabalar gibi özellikle dikkat etmedikçe görülmüyordu, ancak nisan sonuyla mayıs başında, çiçeğe durdukları zaman karla kaplanmış gibi bembeyaz oluyorlardı.

Endişelerim aniden yoğunlaştı, sanki bedenimin tüm köşelerinden akıp gelerek karnımda toplanmışlardı, yanımda yürüyen, küçük adımlar atarken yolun karşısındaki alışveriş merkezinin vitrinlerini seyreden Heidi'ye baktım. Canım çok yanıyordu, çok çok yanıyordu. Sanki her şey darmadağın olmuştu. Endişelerimin kaynağını biliyordum, yazdıklarım ve onlara gösterilen tepkilerdi, fakat duyguların neden bu kadar güçlü olduğunu bilmiyordum, sanki çıkış noktalarından kopmuş ve kendi başlarına gelişmişlerdi. Suçluluğun anatomisiydi bu. Bedenime ve onun çevresindeki her şeye, bütün söylediklerime ve gördüklerime bir bulut gibi yayılan, onları yıkıma sürükleyen suçluluk duygusu her şeyi karartıyordu. Bu suç, yaptığım korkunç işle ilişkilendirilemezdi artık, kendi başına hüküm sürüyordu.

Kaldırımın bir yanındaki indirim tabelalarıyla öteki yanındaki bisiklet park yerinin arasından geçip markete girdik, içeride, sağ tarafta, telefon şirketi 3'ün kartondan bir reyonu vardı, yirmili yaşlarında iki genç adam, hangi telefon şirketini kullandıklarını sormak için önlerinden geçenlerle göz göze gelmeye çalışıyordu. Bana sorduklarında ilgilenmediğimi belirten bir şeyler mırıldanmakla yetinirdim, kötü bir duyguydu, onların enerjileri aşırı taze ve olumluyken benimkisi dışlayıcı ve olumsuzdu. Onlar kimdi, diye sorardı Vanja. Ne dediler? Ne istiyorlardı?

Şimdi ellili yaşlarında bir kadınla konuşuyorlardı, rahatsız edilmeden önlerinden geçtik ve bir tarafta kasaları, öteki tarafta büfesi, lotocusu ve postanesi bulunan büyük markete girdik. Bir sepet kaptım ve tavandaki ekranda yürüyüşümüzü görmek için bakışlarını kaldıran Heidi ile birlikte turnikelerden geçtim.

"Muz ister misin?"

Başını öne salladı; elimi bıraktı ve önce bir elini, ardından öteki elini havaya kaldırınca ekranda olanlara baktı. Normal, sert ve sarımsı yeşil muzların yanında, çocuklar yesin diye küçük bir kasanın içine konan eski, kahverengi lekeli muzlardan birini aldım ve kabuğunu soyup Heidi'ye uzattım.

"Limon, mayonez, gazoz ve maden suyu alacağız," dedim.

"Dondurmayla çileği unutma," dedi Geir.

"Evet," dedim.

"Keyfin kaçmış gibi görünüyor," dedi.

"Görünüşümden anlayabiliyor musun?"

Güldü.

"Çok kaygılı görünüyorsun."

"İyiyim," dedim. "Bunları hiç istememiş olmamdan kaynaklanıyor. Kimseyi kışkırtmak istemiyorum. Kimseyi gücendirmek istemiyorum. Kimsenin dünyasını başına yıkmak istemiyorum."

Duman rengi torbalardan birine beş limon koydum, limonların baskı yaptığı yerlerde plastik hemen esnedi ve cılız rengi sarıya çalmaya başladı, limon kabuğunun gözenekleri bile belli oluyordu.

"Biliyorum," dedi Geir. "Ama yaptın artık."

"Bu da canımı yakıyor," dedim ve Heidi'ye baktım. "Yanıma gel kızım."

Geldi, elimi tuttu ve birlikte koridorları geçtik, balık reyonunu, hazır yemek reyonunu, el değirmeni taşı boyunda peynirleri ve beyzbol sopası gibi salamlarıyla peynir ve şarküteri reyonunu, ekmek raflarından oluşan adayı, kurabiye reyonunu geçtik ve meşrubatlar bölümünün dik raflarından, biri limonlu öbürü sade, bir buçuk litrelik iki şişe Loka maden suyu ve dört şişe Fanta alıp sepete koydum.

"Yanlış bir şey yapmadığımı söylemen önemli değil," dedim. "Bunu kendime ben de söyleyebilirim. Kendim, yaşamım ve babam hakkında yazdım, bu ne kadar korkunç olabilir sonuçta? Bunu tekrarlayıp duruyorum içimden zaten. Fakat hiçbir işe yaramıyor. Konuyla bir ilgisi yok. Argümanlar boşuna. Hukuksal argümanlar işe yaramıyor. Edebî argümanlar işe yaramıyor. Bir sınır aştım ve bu da beni sarstı."

"Sosyologlar bunu anlasaydı sosyolojinin bir geleceği olabilirdi."

"Neyi anlasaydı?" diye sordum, bana çocukluğumu hatırlatan mayonez tüplerinden ve biraz daha sofistike olan kavanozlardan bakışlarımı yükselterek.

"Toplumu düzenleyen ve birlikte yaşamamızı sağlayan toplumsal sınırların soyut olmadığını. Düşüncelerden oluşmuyorlar. Senin

dediğin gibi somutlar. Toplumsal sınırları aşarsan canın yanar. Bunu fark ediyorsun."

"Fark etmek mi? Lanet olsun, birini öldürmüşüm gibi geliyor bana. Dahası, bana yakın birini öldürmüşüm gibi. Böyle bir duygu. Düzeltilmesi imkânsız bir şey olmuş gibi."

Çevreme bakındım. Heidi kaybolmuştu.

"Kavanoz mu tüp mü?" diye sordum. "Normal mi light mı? Fransız mı İsveç mi?"

"Hepsinden bir tane al," dedi. "Bir tüp light İsveç mayonezi ve bir kavanoz normal Fransız mayonezi."

"Gerçek bir dâhisin," dedim. "Kırk yıl düşünsem benim aklıma gelmezdi böyle bir çözüm."

"Heidi nereye gitti?" diye sordu.

"Ya dondurma reyonuna gitmiştir ya da pelüş oyuncakların başındadır."

En içteki koridora gittik. Bir yerlerde bir çocuk ağlıyordu, fakat bu bir bebekti, en fazla altı aylıktı. Rafların köşesini dönünce ileri baktım. İşte oradaydı, elinde de gerçekten bir pelüş oyuncak vardı, oyuncak kucaklanınca ses çıkarıyordu, Heidi de gereğini yapıyordu.

"Heidi gel hadi," dedim. "Aldıklarımızın parasını ödeyeceğiz."

Oyuncağı bırakıp bize koştu.

"Bir tavşan alabilir miyiz?" diye sordu.

"Tavşan almıştık ya," dedim. "Bakamadık pek doğru düzgün."

"Bir tane daha alamaz mıyız?" diye sordu. "Daha iyi huylu bir tavşan."

Güldüm.

"Seni korkutmuştu," dedim.

"Hayır. Hiç de korkmamıştım."

"Biraz korkmuştun," dedim.

"Hayır."

"Bakarız," dedim.

Tavşanı kreş çalışanlarından birinden almıştık. Linda ayarlamıştı bu işi. Eve getirilen tavşan ve kafesi mutfağın köşesine kondu. Tavşan bizden, biz tavşandan korkuyorduk. Kimse onu kafesten çıkarmaya cesaret edemiyordu. John kafese her türden şey atıyordu. İki gün sonra geri götürmek zorunda kaldık. Bu olayın Vanja ile Heidi üzerinde kalıcı etki bırakmayacağını ummuştuk. Bir tavşan ödünç alacağımız ve duruma bakacağımızı söylemiştik, geri götürmemiz, ilkbahar boyunca birer birer ölen akvaryum balıklarımızın aksine, büyük bir felaket olmadı.

Bunu düşünmek canımı sıkıyordu. Yaptıklarımız onların çocukluğunu oluşturuyordu.

Dondurma reyonunun önünde durdum, gerçek vanilyalı, daha doğrusu, sarımsı dondurmanın üzerindeki küçük siyah parçaların rendelenmiş vanilya çubuğunu andırdığı bir Carte d'Or alıp sepete koydum. Heidi'ye baktım.

"Yiyeceğiniz dondurmayı sen seç istersen. Şuradakilerden," dedim ve küçük ambalajlı dondurmaların olduğu, öteki dondurma reyonunu gösterdim. "Bak listeye. Hangisinden istiyorsun?"

Dondurma çeşitlerine göz gezdirdi.

"Şu," deyip bir Piggelin'i gösterdi. "Yok, şu," dedi ve bu kez bir Dajm'ı gösterdi.

"Bu en büyüğü dedim," dedim. "Emin misin?"

Başıyla evetledi; sepete üç Dajm ve bir Sandwich dondurma koydum.

"Bu da tamam," dedim. "Hadi artık kasaya."

"Çilek?" dedi Geir.

"Onu evin önündeki manavdan alıyoruz. Hem daha ucuz hem de daha iyi."

Yaklaşık on kişilik sıraya girdik. Sepeti yere koydum.

"Hemen geliyorum," dedim. "Waffle kurabiye almayı unuttum."

Marketin uzak köşesine gittim, kurabiye raflarına baktım, en az elli farklı marka vardı, fakat hiçbiri benim istediğim gibi tırtıklı değildi, en azından gördüklerim arasında yoktu. Bir yanda mıydı acaba? Derken çaprazda, iki metrelik boşluktan sonra, daha önce görmediğim, diğerlerine nazaran alçak bir rafta buldum onu; mavi beyaz kutulu bu Belçika kurabiyelerini daha önce bir tek Stockholm'de görmüştüm.

Mükemmel.

İki paket alıp koşar adım kasalara gittim, Geir ile Heidi altıncı sıradaydı.

"Bu akşamını da kurtardık," deyip iki paketi sepete koydum. "Belçika waffle kurabiyeleri."

"İşte şimdi mutlu oldum," dedi.

Sepeti yerden aldım ve adım adım ilerlerken elimde tuttum; sepeti ayağıyla iterken okudukları gazeteyi satın almak yerine, kasada sıraları gelince rafa geri koyanlardan biri dünyada olamazdım. Kasanın yanındaki raftan dört ampul aldım; mutfak koridorundaki ve banyo tuvaletinin üzerindeki ampullerin yandığını hatırlamıştım.

Bizim sıramız gelmeden önce Heidi kasanın sonuna gitti, doldurulan alışveriş torbalarını koymak için yapılmış küçük rafın üzerine tırmandı ve başımı iki yana sallar mıyım diye benden yana baktı. Yapmadım, Heidi orada kaldı ve önümüzdeki adamın, siyah banttan aşağıdaki sabit metal hazneye süzülen öteberisine baktı, arkadan gelenler öndekileri itiyordu ve bu hareket dokusu, nehrin akıntısının güçlü olduğu yerlerden sonra gelen su birikintilerinde süzülen ağaç dallarıyla plastik ambalajlarınkini andırıyordu, ama onun çok daha yavaşıydı.

Adam ayırma çubuğunu banda koydu, bu yolun açık olduğu sinyaliydi, sepeti üzerine sepet konulsun diye oraya konmuş çıkıntıya yerleştirdim ve aldıklarımı birer birer banda aktardım; kolay okunsun diye şişeleri dik koymuştum ama hareket yüzünden önce sarsıldılar, sonunda da iki sarhoş arkadaş gibi üst üste yığıldılar. Kasiyer koltuk değnekli ve tuhaf sesli bir genç adamdı, mekanik selamını vermeden önce bana şöyle bir baktı. Ben kasiyerin durumuna, bu seri üretim gerçekliğine bir parça olsun insanlık ekler diye, kendi selamıma coşku eklemek için iki kez selam verdim, fakat hesaba katmayı unuttuğum mesafeli ve ilgisiz beden dilim sesimin yansıtabileceği sıcaklığı büsbütün geçersiz kıldı.

"Merhaba," deyip Visa kartımı çıkardım.

"Yüz altmış beş," dedi.

"Tabii," dedim, o sırada birkaç gündür kullanmadığım Hemköp kartının üst köşesini gördüm, onu da okuyucudan geçirdim. Niye, bilmiyorum; âdeta takıntı gibiydi, zira son yıllarda devasa miktarlarda alışveriş yapmış ve aylık gönderilen maillerden öğrendiğim kadarıyla bir hayli bonus puanı toplamış olsam da parayı kullanmamıştım, belirli bir süre sonra bu puanlar iptal edildiği için de kartı okuyucudan geçirmek anlamsız bir eylemdi. Öte yandan bundan böyle dikkat etmeye başlayabilirdim.

Öteki kartı soktum, şifreyi girdim ve miktarı onayladım.

"Poşet alsak iyi olmaz mıydı?" diye sordu Geir.

"Kahretsin, doğru ya," deyip kasiyerin gözlerine baktım ama o hiç bana bakmaya niyeti varmış gibi görünmüyordu.

"Bir de poşet," dedim.

Sorun değil deyip cömertçe elini mi sallayacaktı, yoksa okuyucudan geçirip bana kartımı bir kez daha mı çıkarttıracaktı?

"İki kron," dedi.

Fuck you, seni küçük bok çuvalı.

Buradan her gün alışveriş yapıyordum.

"Peki," deyip kartımı bir kez daha okuttum, şifreyi bir kez daha girdim, miktarı bir kez daha onayladım. Ben bunu yaparken Geir ve Heidi aldıklarımızı torbaya doldurmuştu ve sıcak yaz sonu akşamına çıkmaya hazırdık.

Pazar yerinden çilek aldıktan sonra Heidi sepetlerden birini ta asansöre kadar dikkatlice taşırken Geir ile ben elimizde alışveriş torbalarıyla onu takip ediyorduk. Asansörle yukarı çıkarken çiçek almayı unuttuğum aklıma geldi. Karideslerin açık kırmızısıyla limonların sarısı arasında beyaz bir gül demeti masada güzel dururdu. Fakat çok da önemli değildi. Çiçekçi pazar yerinin hemen karşısında bile olsa, bir kez daha dışarı çıkmayı gözüm kesmiyordu.

Asansör durunca kapıyı dirseğimle ittim ve Geir ile –çilek sepetini minik bir hayvanmış gibi iki eliyle özenle taşımayı sürdüren– Heidi dışarı çıkabilsin diye açık tuttum. Geir evin kapısını açtı ve ben eşiği aşar aşmaz torbaları ayakkabı yığınının yanına koyup içerideki tuvalete gittim.

"Anne, anne, çilekleri ben taşıdım," diye bağırdı Heidi.

Göğsümde bir mutluluk dalgası kabardığını hissettim, Vanja ile Njaal'ın hâlâ yatak odasında olduğunu gördüm ve tuvaletin kapısını açtım. Pantolonumu indirip klozete oturdum. Yanımda İsveç futbol dergisi Offside vardı. Arjantin And Dağları'nda oynayacaktı, oranın havasında oksijen az olduğu için oyuncuların bayıldığı oluyordu, saha kenarında oksijen tüpleri bulunduruyorlardı.

Yan odadan önce Vanja'nın, sonra Njaal'ın sesleri duyuldu. Vanja'nın yaş gününde aldığı bilgisayar oyununu ona gösterdiğini tahmin ettim. Köpeklere çeşitli işler yaptırmakla ilgili bir oyundu. Bölümlerin çoğu Vanja için zordu, fakat bazılarını yapabiliyordu, örneğin köpeklerden biri yüksekte duran bir kütüğün üzerine çıkıp aşağıya atlayabiliyor ve kendisine fırlatılan nesneleri yakalayabiliyordu. Heidi'ye de bu oyunun kedilisini almıştık, fakat anlamak için yaşı daha küçüktü ve ablasını izlemeyi daha eğlenceli buluyordu.

Ayaklarımdan yaklaşık yirmi santim uzakta, yer karolarından birinin üzerinde bir gümüşçün duruyordu. Tarih öncesi çağlardan bir trilobite veya fosilleşmiş öbür küçük hayvanlara benziyordu. Çok yalın bir yaratıktı. Kaba ve cansız bir yanı vardı, sanki bir kil topağı veya yayın balığının ayaklı hâli gibiydi.

Parmağımla ezmek için eğildiğimde duvara doğru koştu ve süpürgelikteki bir delikte gözden kayboldu.

Duvara dayalı kirli çamaşır sepetlerinin altında epey çok vardı. Köşedeki pencerenin altında biriken tozlarda olduğu da kesindi. Küçük bir gümüşçün kolonisi.

Koridorda ayak sesleri yükseldi, Vanja ile Njaal yatak odasında olduğuna göre gelen Heidi'ydi. Çocuklar bu tuvaleti hemen hiç kullanmazdı ve kapı kilitli değildiyse bile açacaklarından korkmama gerek yoktu. Yine de çocuklar tam olarak öngörülebilir varlıklar olmadığı için burayı kullandıkları da oluyordu ama sık değil. Linda başka bir konuydu, onun ayak seslerini duyduğumda bastırmasın diye kapı kolunu havaya kaldırıyordum. Yngve bizi ilk kez ziyarete geldiğinde bir anahtar istemişti, onun için kapıyı kilitlemeden tuvalete girmek olacak iş değildi. Benim için de öyleydi, en azından çok yabancı bulduğum bir durumdu ve ilk haftalarda kendimi çıplak ve savunmasız hissetmiştim, fakat sonra alıştım. Kimin nerede olduğunu her nasılsa hep biliyordum ve yaklaştıklarını işitiyordum. Anahtar bulundurmuyor olmamızın nedeni Vanja ile Heidi'nin kendilerini içeri kilitlemelerinden korkmamızdı. Çocuklar konusunda tek güvenlik önlemimiz herhâlde buydu; tüm prizler açıktı, raflarla dolapların hiçbiri ve fırın sabitlenmemişti, ayrıca en alçak çekmecelerden birinde duran keskin bıçaklarla makasların hepsine kolayca ulaşılabiliyordu. Şimdiye kadar sorun çıkmamıştı ve çıkmayacaktı çünkü çocukların olası sınırları, yapabilecekleri ve yapamayacakları konusunda bir tür sezgim vardı ve asla görmeyeceğime emin olduğum şeylerden biri ya Vanja ya da Heidi'nin eline kocaman bir bıçak alması veya John'un küçük bir babun gibi fırına tırmanmasıydı. Ayrıca her zaman nerede olduklarını ve hemen her zaman ne yaptıklarını biliyordum. Elbette tüm bunlar bir korkunç dakika içinde yanlış çıkabilirdi, fakat buna inanmıyordum ve bu konuda içim her zaman rahattı.

Tuvaletin önünden geçen Heidi yatak odasının kapısını açtı. Dergiyi kaldırıp okumayı sürdürdüm. Bir defasında Torungen açıklarında bir gelincik balığı yakalamamız geldi aklıma birdenbire. Hava rüzgârlı ama sıcaktı; muhtemelen bir yaz günüydü. Ben on bir on iki yaşlarımdayken babamın satın aldığı tekneydeydik, yirmi beş beygir gücünde Yamaha dıştan takmalı motoru olan, beş metrelik bir Rana Fisk teknesiydi. Yngve de oradaydı, saçları rüzgârla yana savrulmuştu ve elbette gözümü üzerinden hiç ayırmadığım karanlık

bir silüetten ibaret babam da. İri dalgalar sarımtırak plastik tekneye çarpıyordu. Mavi suların derinliklerine inen misina havada âdeta görünmezdi. Akşamın erken saatlerinde henüz mavi gökyüzünde beliren ilk yıldızlar gibi balıkların ilk ışıltıları mavi renge hemen bir derinlik katıyordu. Yeşilimsi bir şey bir oraya bir buraya gidiyor ve babamın her çekişiyle giderek beyazlaşıyordu.

Neydi bu?

Uzun ve düz bir gövdesi vardı, sarımsı gri ve beyazdı, yüzü çok çirkindi ve gözleri patlaktı.

"Derin su balığı," demişti babam. "Bir gelincik, sanırım."

Merak ve vicdan azabıyla baktım balığa. Hava kesesi patlamış, diyen babamın oltasını yeniden denize daldırmadan önce güverteye attığı balık orada cansız yatıyordu. Benim de böyle bir balığı parmaklarımın arasında sımsıkı tuttuğum gelmişti aklıma.

Engin derinliklerin üzerinde süzülme duygusu.

Babam.

Ona ne yapmıştım böyle?

Bir huzursuzluk ve korku dalgasına kapıldım. Bir an sonra musluğu açıp aynada kendime baktığımda iç sıkıntılarımın dışıma hiç yansımadığını gördüm. Bu suratı ve gözleri sayısız kez görmeseydim ve kendimle sımsıkı ilişkilendirmeseydim onlar pekâlâ başka birine de ait olabilirdi.

Gözlerim çok kederliydi. Yüz hatlarım katıydı ve yanaklarımla alnımı maske gibi derin kırışıklar kaplamıştı.

Jaluzilerden aşağı uzanan ve ucunda bir yumru olan küçük çubuğu çevirdim ve akşam güneşini çaprazlamasına alan otele, küçük pazar yerinin basamaklarında oturan insanlara, sokağın hemen arkasında bulunan ve parka giderken çocuklarımın üzerinde dengede durmak istediği yarın metre yüksekliğindeki duvara bakarken askıdan havluyu çekip ellerimi kuruladım. Suçluluk duygusundan kaçmak mümkün değildi, onunla soyut yöntemlerle savaşabileceğim bilincin soyut gerçekliğinden çıkmış, bedenin somutluğuna varmıştı ve burada onu bedenden başka karşılayacak hiçbir şey yoktu, o da yalnızca koşabilir, yürüyebilir, oturabilir, yemek yiyebilir, uyuyabilir ve az sayıda başka şey yapabilirdi. Sanki ben bir odadaydım ve benimle birlikte bu odada korkunç bir şey vardı. Bu durumda kaçmak bir işe yaramıyordu çünkü koştuğumda benimle birlikte bütün oda koşuyordu. Kaçış yoktu, çünkü benimle birlikte *vardı*. Haklı mıyım, yaptıklarım yasal mı önemli

değildi, çünkü tartışmasız ve kaçınılmaz olarak bu *vardı*, onun bir zamanlar olan bir şeye dönüşmesini beklemek dışında hiçbir şey gelmezdi elimden.

Arkamdaki kapı açılınca döndüm.

Heidi'ydi. Gözleri yaşlıydı.

"Ne oldu minik kızım?" dedim, havluyu yerine asarken.

Yanıma gelip bacağıma sarıldı. Onu kucağıma alıp yanağından öptüm.

"Seninle oynamak istemiyorlar mı?" diye sordum.

Başını öne sallayıp dosdoğru önüne baktı.

"Gel biz gidip yemek hazırlayalım."

"İstemiyorum," dedi.

Kucağımda onunla dışarı çıktım.

"Film izlemek ister misin peki?" diye sordum. "Veya Bolibompa? Birazdan başlayacak."

Başıyla istediğini belirtti.

Koridordan geçip oturma odasına geldim, onu kanepeye bıraktım –Linda, Christina ve Geir'in öteki odada sohbet ettiğini duydum– ve uzaktan kumandayı aradım. Genelde çocuklar erişemesin diye kitaplığın üst raflarında dururdu. Ama şimdi yoktu.

Bir bu eksikti.

Çocuk odasında John ağlamaya başladı. Linda'nın kalktığını duydum ve bir saniye sonra kapının önünden geçtiğini hissettim, ben bu sırada duvar boyunca uzanan pervaza bakıyordum. Orada da yoktu.

Heidi gözlerini bana dikti.

"Kumandayı bulamıyorum," dedim.

Önündeki sehpaya baktı. Biz yokken yarısı, herhâlde Linda'nın okuyup üzerine bıraktığı, gazetenin altında kalmıştı.

"İşte buradaymış," dedim. "Açalım bakalım!"

Linda kucağında John ile geldi. Minik bir maymun gibi kıvrılmış ve kafasını annesinin boynuna dayamıştı.

"Bolibompa'yı açabilir misin?" diye sordu Linda.

"Ben de tam onu açıyordum," dedim.

Ses yükselip ekranda görüntü belirince John arkasını döndü. Linda'nın onu Heidi'nin yanına yerleştirmesine karşı çıkmadı. Televizyon onlar için bir tür afyondu.

"Ne zaman yemek yeriz, nasıl bir plan yaptın?" diye sordu Linda.

"Bilmiyorum ki," dedim. "Yedi gibi iyi mi?"

"Çocuklar ne yiyecek? Oturup karides soymakla ilgileneceklerini sanmıyorum."

"Haklısın," dedim. "Ama alışveriş yaparken aklıma gelmedi. Evde bir şeyler var mı? Gidip bir bakayım."

Njaal ve Vanja koridordan koşar adım geldi.

"Bolibompa başladı mı?" diye bağırdı Vanja.

"Birazdan," deyip mutfağa yürüdüm ve buzdolabını açtım. Yumurta vardı. Havuç, patates ve sararmış bir brokoli. Yarım paket balık köftesi. Yandaki buzluk Linda'nın annesinin hazırladığı yemeklerle, aldığı değişik etlerle doluydu, içinde ayrıca bezelye paketleri, neredeyse bitmiş tavuk budu torbaları ve dondurup unuttuğumuz birkaç ekmek vardı. Fakat neyse ki en alt rafta bir pizza duruyordu! Arkamda duran Linda'ya baktım.

"Pizzayı beğenirler mi dersin?" diye sordum.

Başını öne salladı.

"O zaman fırına atayım," dedim. "Televizyon izlerken yiyebilsinler."

Pizza kutusunu çıkarıp tezgâha koydum, fırını açtım, çekmeceden makası aldım, kutunun çevresini dönen şeridi yırttım, kutuyu eğince yuvarlak ve şaşırtıcı ölçüde ağır pizza usulca elime kaydı, saydam plastik ambalajı kestim, sert ve gevrekti, dolaba kaldırmadan önce yiyecekleri sardığımız ince ve yapışkan folyoya veya meyve poşetlerinin saydam plastiğine hiç benzemiyordu, onlar bir bakıma daha gevşekti. Üçlü mısır konservelerinin ve altılı bira kutularının daha kalın ve dayanıklı plastik ambalajına da hiç benzemiyordu.

"Öyleyse çocuklar yattıktan sonra yemek yiyebiliriz," dedi Linda.

"Evet, iyi olur," deyip kestiğim açıklıktan pizzayı çıkardım ve onu avucumda, bir servis tepsisi üzerindeymiş gibi tutarken öteki elimle de fırının altındaki metal çekmeceyi açtım ve çıkardığım koyu kahverengi, neredeyse siyah tepsiyle pizzayı fırına attım, ardından plastik ambalajı buruşturup lavabonun altındaki çöpe attım, çöp çok doluydu, yer açabilmek için yumruklarımla bastırmam gerekmişti. Bu işi hallettikten sonra, dolabın kapağını kapatacağım sırada yeniden yükselen çöpleri düşünürken telefon çaldı.

İhtiyatla koridora çıktım. Biri evimize girmişti, buradaydı, sesini çalan telefon zili aracılığıyla duyuruyordu. Aynanın altındaki sehpanın önünde durup telefonu elime aldım. 04'lü bir numaraydı. Yani Malmö'den biri arıyordu.

"Alo?" dedim.

"Selam, ben Stefan."

"Selam Stefan!"

"Ne var ne yok?"

"İyilik," dedim ve ayakkabıların yanına koyup unuttuğum iki alışveriş torbasını fark ettim. "Senden ne haber?"

"İyiyim ben de. Yarın yüzmeye gidelim diyoruz. Siz de gelmek ister misiniz? Size uymuyorsa yalnızca Vanja'yı da alabiliriz."

"Ne güzel olurdu," dedim. "Ama şimdi konuklarımız var, yarın onlarla birlikte bir şeyler yapmamız gerekiyor."

"Evet. Anlıyorum. Geç haber verdik. Ama sormuş olduk en azından."

"Bir dahaki sefere artık."

"Aynen. Sonra görüşürüz."

"Görüşürüz. İyi eğlenceler size."

"Sağ olasın. Size de. İyi akşamlar."

"İyi akşamlar."

Telefonu kapattım, iki alışveriş torbasını mutfağa götürüp masanın üzerine koydum, karideslerin olduğu kese kâğıtlarını dolaba, ekmekleri büyük ekmek kutusuna koydum, eğildim ve televizyonu andıran küçük, aydınlık odasında duran pizzaya baktım, fakat elbette henüz pişmemişti, koyalı daha birkaç dakika oluyordu.

Oturma odasından Bolibompa'nın açılış müziği duyuldu. Kapı aralığında durdum. Christina kucağında Njaal ile bir koltukta oturuyordu, Linda kucağında John ve yanında Heidi ile kanepedeydi, Vanja ise ortadaki koltukta. Tüm jaluziler kapalıydı, yine de odaya çok güneş ışığı geliyor olmalıydı ki televizyon görüntüsü net değildi.

Vanja'yı kucağıma alıp oturmalıydım. Fakat Geir ziyaretime gelmişti, onu orada tek başına bırakamazdım. Durumu onun gözünden gördüm, her birimiz kucağımızda bir çocukla oturmuş çizgi film izliyorduk, çok iyi görünmüyordu bu.

Koltuğunun arkasına gittim, elimi Vanja'nın göbeğine koyup alnından öptüm. Kafasını çevirip de bana bir anlığına bile bakmadı, pürdikkat televizyon izliyordu, onu bırakıp öteki odaya gittim, Geir kitaplığın önündeydi.

"Sigara mı içeceksin?" diye sordu, arkasını dönünce.

"Evet," dedim. "Geliyor musun?"

Başıyla onayladı, sonra fincanına kahve doldurup dışarı çıktı. Ben de kahvenin kalanını fincanıma koyup onu takip ettim. Yine benim yerimi almıştı ve öteki sandalyeye oturduğumda açının ters-

liği yüzünden içimde yine bir protesto dalgası yükseldi. Belki de kapıya arkamı dönerek oturmak beni böyle rahatsız ediyordu. Ayağımı korkuluğa uzatıp bir sigara yaktım.

"Njaal'la Vanja iyi geçiniyorlar," dedim.

"Evet," dedi. "Bu iyi. Christina da mutlu."

"Öyle mi?"

"Evet. Size gelmeyi seviyor. Njaal'ın eğlenmesi de hoşuna gidiyor."

"Bunu anlayamıyorum," dedim. "Buraya gelmenin sevilecek nesi var."

"Niye ben de seviyorum."

"Dağınıklıkla ilgili olmalı."

"Öyle gerçekten. Burası rahat. Özgür."

"Ben hiç rahat olmasam da böyle düşünmene sevindim," dedim.

"Biz geldik diye gerginlik yaşamıyorsun değil mi?"

"Yok, yok, asıl tam tersi. Ama Gunnar meselesi canımı sıkıyor işte."

"Bu konuda elinden bir şey gelmez. Boş ver gitsin. Ne olacaksa olsun."

"Öyle," dedim.

Yanımızdaki evin çatı katında oturan komşular balkonlarında yemek yiyordu. Aramızda yaklaşık yirmi metre vardı, fakat çatılar arasında onların mahrem alanlarına oldukça yakındık, onlar dışarıda otururken ben burada yalnızsam ve onlara odaklanırsam ne konuştuklarını işitebiliyordum, benim burada oturduğumu bilseler belki de daha kısık sesle konuşurlardı. Öte yanda da, bizim oturduğumuz binanın köşesinden yaşlı bir çiftin mutfak penceresini görüyordum doğrudan, orada oturup sigara içiyorlardı ve üç yılın ardından onların alışkanlıklarını kendiminkiler gibi bilir olmuştum. Sanırım onların durumu da benimkinden farksızdı; dışarı çıktığımda bazen göz göze geliyorduk ve her zaman bakışlarımızı kaçırıyorduk. Bu bakışmalar tuhaftı, birbirimizin düşüncelerine giriyorduk, en azından onlar benimkilere giriyordu ve bir bakıma yakınlaşıyorduk, bu bağlamda görmek ve bilmek ile bakışları kaçırmak ve bilmek istememek arasında sürekli bir denge tutturuyorduk. Karşı tarafta, çatı terasındaki çiftle aynı binada oturan ailelerin, çiftlerin, bekârların ev yaşamlarını görebiliyordum, çoğunlukla meraksızdım, yalnızca gözüme takılıyordu, fakat arada sırada bir şeylerin beni ısrarla meşgul ettiği oluyordu, örneğin mutfaklarının yalnızca dış kısmını

gördüğüm çiftin birdenbire çocuğu olmuştu. Bebek, sandalyesinde yarı oturur yarı yatar hâlde dururken onları yönetir gibiydi, sonuçta yaptıkları her şey şu veya bu şekilde bebekle ilgiliydi ve onlar açısından yeniydi.

"Yanlış bir şey yapmadın," dedi Geir.

"Elbette yaptım," dedim. "Ama bununla yaşamayı öğrenmeye çalışıyorum."

"Baban ölmüş. Babaannen ölmüş."

"Senin empatin ölmüş."

"Hele laflara bak."

"Ya ölümden sonra yaşam varsa," dedim. "Bu fikri ciddiye alırsak. Ölen yalnızca beden. Ruhumuz ölümden sonra şu veya bu biçimde yaşamayı sürdürüyor. Bunun cidden böyle olduğunu bir düşün. Gerçekten, demek istiyorum. Birkaç gün önce aklıma geldi. Ya ölümden sonra yaşam varsa? Ya babam bir yerde durmuş, beni bekliyorsa. Ve öfkeden küplere binmişse."

Geir güldü.

"Rahat olabilirsin. *He's dead as a duck*."

"Ama Gunnar yaşıyor."

"Ne yapabilir? Evet, seni mahkemeye verebilir. Peki niye? Babanın adını lekeledin diye mi? Baban İsa falan değildi sonuçta."

"Gunnar benim Yehuda olduğumu söylüyor. Bu durumda babam İsa olmalı. Çünkü onu satıyorum."

"Baban İsa ise babaannen de Bakire Meryem olmalı. Büyükbaban da Marangoz Yusuf. Ne var ki İsa'nın onu satan bir oğlu yoktu."

"Acaba Gunnar Brutus'ü mü kastediyordu? O bir bakıma evlattı sonuçta. Bürütüs Sezargil. Tam bir sefil."

"Aklına gelen her şeyi söylemek zorunda değilsin. Çocuklar yapar bunu. Yetişkinler söyleyeceklerini kalite-kontrolden geçirme olanağına sahiptir."

"Julius Sezar'ın başına gelenleri okuduğumda ağladığımı hatırlıyorum. Ölümünde. Aslında tüm biyografilerde ağlıyorum. Çünkü hepsi ölüyor. Thomas Alva Edison. Henry Ford. Benjamin Franklin. Marie Curie. Florence Nightingale. Winston Churchill. Louis Armstrong. Theodore Roosevelt."

"Çocukken Theodore Roosevelt'in biyografisini mi okudun?"

"Evet, bir tür kitap dizisiydi. Sağlam bir yirmi kitap vardı seride. Hepsi bir kişi üzerine. Çoğu Amerikalıydı. Çoğu başkanlardı. Walt Disney'i hatırlıyorum. Robert Oppenheimer. Yok, o yoktu ya, saç-

maladım. Ama Abraham Lincoln kesin vardı. Öldükleri zaman, nasıl ölürlerse ölsünler, ağlıyordum. Ama sıradan ağlamaydı."

"Çünkü ölen sen değildin!"

"Yok, yok, olay başkaydı. Yaşamlarında karşılarına çıkan tüm haksızlıkları aşmayı başarıp istediklerini gerçekleştiriyorlardı. Amaçlarına ulaşmadan ölselerdi çok daha üzücü olurdu. Scott gibi. O kötüydü, günlerce kedere boğmuştu beni."

"Kendisi de hiç mutlu olmamıştır eminim."

"Fakat Amundsen'in ölümü biraz daha karışıktı. Yapmak istediğini yapmıştı. Ayrıca başka birini kurtarmaya çalışırken kaybolmasının güzel bir yanı vardı."

Sigaramı söndürüp kalktım.

"Peki Nansen ne yaptı? Eser bırakma bağlamında demek istiyorum? Bir icadı, bir keşfi var mı? Onun hikâyesini hiç öğrenemedim."

"Bana sormana şaşırdım," dedi ve o da kalktı. "Grönland'ı kayakla geçti ve *Fram* gemisiyle donup bir kış boyunca buzulların içinde kaldı."

Gidip kapıyı açtım.

"Benim de bir kış donduğum oldu," dedim, omzumun üzerinden. "Evimiz çok soğuktu."

"Sığınmacı pasaportlarıyla ilgili de bir durum vardı," dedi Geir, arkamdan. "Bir de Quisling meselesi tabii."

"Yine oraya geldik. Gunnar bana Quisling de demişti."

"Nansen kim oluyor öyleyse."

"Kendisi olmalı," dedim ve yeniden koltuğa oturdum. "Babam olamaz. Doğru dürüst kayak kayamıyordu."

Bolibompa bitince, Njaal'ın önceki gece yattığı Ikea katlanır yatağını çocuk odasına taşıdım, böylece akşamın geri kalanında onu uyandırma korkusu yaşamadan salonda oturabilecektik. Sonra, Christina ile Linda çocukları yatırırken, yemek hazırlamaya başladım, mutfakta bir sandalyeye yerleşen Geir ise sohbete istekliydi. Karidesleri büyük yeşil bir kâseye koydum, limonları dilimleyip yeşil bir tabağa aldım, ekmekleri dilimleyip sepete yerleştirdim, dört tabak ile dört şarap kadehi indirdim, buzdolabından margarin ile mayonezi çıkardım ve bunların hepsini ön balkona götürdüm; yaz akşamlarının alametifarikası olan o uzak ve âdeta gerçeküstü hâliyle buraya vurmayı sürdürüyordu güneş, gölgeler uzasa, günün sonu yaklaşsa da hava henüz serinlememişti. İşlerini bitiren insanlar, engin mavi

gökte alçalsa da parlamayı sürdüren güneşin altında evlerine dönüyordu.

Çocukların sesleri odalarının aralık penceresinden balkona taşıyordu. Akşama özgü kahkahalar, bağırışlar ve tepinmeler... Masayı kurdum, beyaz korkulukları kavrayıp pazar yerine baktım bir süre. Karşı binaların gölgeleri neredeyse tüm meydanı kaplamıştı. Fakat altımdaki duvar aydınlıktı ve pencereler ışıl ışıldı.

Mutfakta çilekleri ayıklayıp beyaz bir kâseye koydum, buzdolabından şarapları ve maden sularını çıkardım.

"Hepsi bu," dedim. "Beklerken birer kadeh şarap içelim mi?"

Geir başını salladı ve peşimden geldi. Balkon kapısını açtığım sırada masadan devasa bir martı havalandı, kanatlarını çırparken kıvrıldı ve göz açıp kapayana dek balkondan uzaklaştı. Gagasında bir karides vardı, ayrıca kâseden masaya ve yer döşemelerine biraz karides dökülmüştü.

"Gördün mü?" dedim.

"Görmez olur muyum!"

"Pis hayvan!"

"Ya ne olacaktı? Yedinci katta boş bir balkonda duran karidesler. Martının hiç tereddüt etmediği kesin."

Oturdum, tirbuşonu sapladığım mantarı birkaç kez çevirdim ve kendime çekip cılız bir *pop* sesi eşliğinde şişeden çıkardım. Koyu yeşil şişe buğulandı. Çok güzel bir renkti. Soğuk yeşil, şişe yeşili, fiyort yeşili. Bir de parlak kadehte şarabın soluk sarısı.

"Şerefe," dedi Geir.

"Şerefe," dedim ve bir yudum aldıktan sonra sigara yaktım. Çakmağın kımıltısız alevine doğru başımı eğdiğimde damağımı saran tat bana ergenlik yıllarımı geçirdiğim Kristiansand'ın yaz akşamlarını hatırlattı ve küfelik olana kadar kafayı çekme arzusuyla doldurdu içimi.

"Güzel şarap," dedim.

"Çok iyi," dedi Geir.

Gunnar'ın beni suçladığı şeylerden biri de Kristiansand'da liseye giderken içki ve esrar içmemdi. Bunun bir bakıma kötü bir kişilik göstergesi olduğuna inanıyordu, yani ben güvenilmez ve belki de dengesizdim, en azından düzgün biri değildim; ayrıca babaannemden nefret ettiğimi ve onun adını kötüye çıkarmak için altı roman yazdığımı düşünüyordu. Her nasılsa kavrayabildiğim bir mantık çerçevesindeki bu düşüncesini anlıyordum; ne var ki bunları bana

değil, yayınevine yazmıştı. Acaba yayınevinin, lise yıllarında esrar ve bira içen, dolayısıyla kötü bir insan olan bir yazarın kitabını yayımlamaktan vazgeçeceğine mi inanıyordu? Gelgelelim değişen bir şey yoktu, ben kendimi kötü bir insan gibi hissediyordum, çünkü on altı yaşımdan bu yana değişmeden kalan mantığım değil, duygularımdı. Mantık açısından her şey farklı görünüyordu. Kendimi tanıyor, değerimi biliyordum. İnsan olmanın eksiklik, yanılmak ve yetersiz kalmak anlamına geldiğini de biliyordum. Çevreme baktığımda da bunları görüyordum. Dört bir yanı saran zayıflıklar, yetersizlikler ve kusurlar genellikle kendini beğenmişlik biçiminde kişiliklerin üzerine yapışmıştı. İnsanlarda gözlemlediğim yaygın eğilim kendini beğenmişlik, kibir ve tepeden bakma yönündeydi. Herkesin bol keseden kullandığı alçak gönüllü lafının anlamını bilen hemen hiç kimse yoktu. Sadece kibre gerçekten hakkı olan, kayda değer kişilerde kibrin izi olmuyordu, yalnızca onlar alçak gönüllüydü. Kibir ve kendini beğenmişlik bir savunma mekanizmasıydı ve bu mekanizmanın yokluğunda kişi zayıflığının, eksikliğinin ve kusurlarının ağırlığı altında ezilirdi; televizyonda ve gazetelerde olduğu kadar kendi yakın çevremde de tanık olduğum tüm yazılı ve sözlü tartışmaların temelinde bu gerçek yatıyordu. Çok fazla kişi yıkılacağı için itiraf edilemeyen bu zayıflığı hem tartışmaların biçimi hem de medya organları kendi güçleriyle destekliyordu. İşte bu yüzden kamuda görüşler çok önemliydi, onlar sayesinde sahip olmadığımız bir güç ve egemenlik kazanıyorduk. Biçimlerin işlevi devreye giriyor ve bireyin zayıflığını gizliyordu. Ahlak kuralları, bürokrasi ve ideolojiler çevresinde herhangi bir uzlaşma katılımcıların zayıflığını örtbas ediyordu. Bunu gördüğüm için biliyordum, fakat bu unsurların karşısında durduğumda bilgim, duygularımın altında eziliyor, mekanik olarak onlara hak verip beni kendimi suçlu veya değersiz hissetme kâbusunun zoru altına sokuyordu. Vergi kurumları, bankalar ve kredi kuruluşlarına işim düştüğünde suçluluk duygusuna kapılıyordum. Kooperatif bahçelerinde dolaştığımda suçluluk duygusuna kapılıyordum. Çocukları kreşe götürüp getirirken suçluluk duygusuna kapılıyordum. Orada karşılaştığım kimselerden daha kötü, daha zayıf ve daha yetersiz olmadığımı biliyordum, ne var ki onlar kendilerini değil, bir sistemi temsil ediyordu ve bu sistemde basit kurallar vardı ve kurallara uyanlar iyi, uymayanlar kötü insanlardı. Ben de kurallara uymaya çalışıyordum ama hiçbir şeyde düzen tutturamadığım için sık sık aykırı davrandığım oluyordu. Nedenini

biliyordum; kötü, tembel veya vurdumduymaz olduğum için değildi, fakat "biliyordum" demek sistemin bakışından çok ama çok daha zayıftı, kurallara uymayan birini görüyordu sistem ve ben de bu bakışı benimsemiştim. Ne zaman gerçek bir sanat eseri görsem veya gerçek edebiyat okusam tüm bu acımasızlık bir kenara itiliyordu, çünkü insanlıkta başka bir boyut, bir başkalık, değişik bir nitelik, itibar ve anlam vardı, Orta Çağ'dakileri öylesine büyük katedraller inşa etmeye yönelten de buydu, onların önünde özlerine dönüyor ve küçük, alçak gönüllü, önemsiz böceklere dönüşüyorlardı. Evet, küçük pisliklere... Ama inşa eden kendileriydi. Hem o fevkalade ve uhrevi güzelliğin yaratıcıları hem de küçük pisliklerdiler. İnsanlığın gerçeği buydu. Hem önemli hem önemsiz olmaktı. Zayıflık önemliydi, büyüklük de önemliydi. Fakat aradakilerin bir önemi yoktu. Kalabalıklarda gizlenen, kendisini kuvvetli sanan ve ne zayıflığa ne büyüklüğe aklı eren bu zayıflıktan köşe bucak kaçmış, onun karşısında boynumu büküp ezilmiştim. Küfelik olana dek içme arzusu ile tüm bunlardan birkaç saatliğine kaçma ve gerçekten harika, gerçekten eşsiz, gerçekten yüce bir şey yazma arzusu aslında aynı şeye aitti. Önemsiz şeylerden kaçmak değildi, çünkü önemsizlik yaşamın ta kendisiydi; iyi bir insan olmadığımı, düzgün bir insan olmadığımı, budala, kendini beğenmiş ve yetersiz biri olduğumu sürekli söyleyen ve Kristiansand'da on altı yaşımdayken içimdeki amcamın gözetimi altında içki içmeye başladığımdan beri bunu dilinden düşürmeyen önemsiz yaşamın "ben"imi işgalinden kaçmaktı daha çok. O sırada istediğim ama bilmediğim, ancak yirmi yıl sonra benimsediğim ama büsbütün erişilmez olan, Hölderlin'in yazdığı şu basit düşünceyle ifade ettiğiydi: "Gel açığa çık, dostum."

"Açık" neydi?

Özgürlüktü, ütopyaydı.

Peki bunlar ne anlama geliyordu?

Her şeyi dile getirmemiz, açıklamamız ve kendimiz ile hem başkaları hem dünya arasındaki sınırları yıkmamız anlamına gelmiyordu kesinlikle, zira bu başka bir yere sınır çekmek ve insanlığın hükmetmesine izin vermek anlamına gelirdi ve bu durumda, bir süre sonra, gerçeklik ortadan kalkardı.

Hölderlin'in ne kastettiğini artık kimse bilemez. O da öteki tüm Romantikler gibi Fransız Devrimi'nin evladıydı; özgürlük, eşitlik ve kardeşlik inancıyla eski toplumsal düzenin ortadan kaldırılması onlara hâlihazırdakinden başka bir fırsatı gösteren bir açıklık gibi

görünmüş olmalıydı. Hâlihazırdaki durum kendisini yegâne toplum veya dünya düzeni olarak dayatır ve öyle bir kendine güvenle süregelir ki yaşamı düzenlemeye ilişkin olası tüm öteki yöntemler tehlikeli, tehditkâr ve yıkıcı görünür ve dolayısıyla gerçek alternatifler olamaz; derken iç çelişkileri yüzünden devrilir ve onun yerini alan yeni düzen asla kurcalanmaması gereken hâlihazırdaki düzene dönüşür. Ne var ki Hölderlin okununca, "açık" kavramını sınıflar, onu üretim ilişkileri ve materyalist yaşam koşullarına yönelik politik bir kategori olarak anlamak güçtür. Hayır, Hölderlin'de açık, bence varoluşsal bir kategoridir. Hölderlin bir şairdi ve bence bir şairin ütopyası dilden arınmış bir dünyadır. Şiir yalnızca kendisinde olduğu biçimiyle dünyanın karşısına çıkabilmek için onunla dil arasına girmeye çalıştı, fakat, belki de en köklülerden biri olan bu kavrayışı aktarmak veya kâğıda dökmek ancak dilin yardımı ile mümkündür ve bu durumda kazanılan, Orfeus gibi anında yitirilir. Dilin dışındaki dünyada insan ancak yalnız olabilir.

Peki bu nasıl bir dünyadır?

Dilden arınmış bir dünya kategorisizdir, orada ne kadar önemsiz olursa olsun her şey özüyle öne çıkar. Yalnızca anın hüküm sürdüğü tarihsiz bir dünyadır. Orada bir çam ne "çam" ne "ağaç" olarak vardır, adsız bir fenomendir, yerden yükselen ve rüzgâr estiğinde sallanan bir şeydir. Evet, bir tepeden bakıldığında, düzlükten esen rüzgârda bu canlı varlıkların ileri geri salındığı görülür ve hışırtısı duyulur. Bu ses ve bu görüntü aktarılamaz. Bu nedenle aslında yok gibidir. Fakat vardır. Dünyanın dönüşmesi için tek gereken bir adımdır. Bir adım attığında o adsız dünyaya girersin. Burası kördür ve sen de körlüğü görürsün. Kaotiktir, kaosu görürsün. Güzeldir, güzeli görürsün. Açıktır, açıklıktır, anlamsızdır ve anlamsızlıktır. Ayrıca tanrısaldır, evet, tanrısallıktır. Kırmızı kükürtlü tek uçlarıyla beyaz ahşap çubukların bir yataktaymış gibi içinde dinlendiği, üzerinde güneş resmi bulunan, siyah kenarı tırtıklı, küçük mavi kutu, mutfak rafında, onu çevreleyen ince toz tabakasının altında, kımıltısız yatarken tanrısaldır ve onu pencerenin dışından hafifçe aydınlatan gündüz havası kentin üzerine kara bir bulut örtüsü çöktüğünde usulca kararırken, ilk elektrik yükleri öngörülemez yollardan büyük bir hızla boşalır ve gök gürültüsü ortalığı inletir. Hızlanan rüzgâr ve yağmaya başlayan yağmur tanrısaldır. Kutuyu kavrayan ve bir kibrit çıkarmak için işaret parmağının ucuyla minik yatağı dışarı iten el kutsal bir eldir; kükürtlü kırmızı baş tırtıklı

kenara sürtülünce tutuşan ve bir saniye sonra kararlı hâle gelen ateş de tanrısaldır. Ne var ki bu ateş dilimizin gölgesinde yanar, kategorilerin gölgesinde yanar, bunların oluşturduğu tüm bağlamların ve ilişkilerin gölgesinde yanar. Bir zamanlar insan masumiyetinin, dünyaya yalın yakınlığın, mitolojinin Cennet Bahçesi de dediği, geldiğimiz ve orada bir tür temel doğa durumunda hem çevremizle hem Tanrı'yla bir olabildiğimiz için dönmek istediğimiz yerin var olduğu düşüncesi aldatıcıdır, çünkü zamanın, bir öncenin ve şimdinin olduğunu varsayar, hâlbuki gerçekte yalnızca şimdi vardır, gerçekte her şey için yalnızca bir zaman vardır: Tanrısallığın ateşi şimdi yanmaktadır, Cennet Bahçesi şimdi vardır ve oraya gitmek için bir adım atmak yeter. Ne var ki bu adımı atmamız mümkün değildir, çünkü biz insanız ve bu adımın bizi götürdüğü yer insanlığın dışındadır.

İnsan olmak pek çok insan olmaktır. Sosyal olmaktır. Sosyallik, toplum olmaktır. Toplumun sınırları dilin sınırlarıdır. Hölderlin sonunda açıklığa çıkınca herkesin gözünün önünden kaybolmuştur; çıldırmıştır. Şiirlerinde çılgın değildir, ama açıklıkta yer almaz bu şiirler, toplumun içinde durup açıklığa bakar. Din hep bunu yapagelmiştir. Olav Nygard şiir kitabına *Ved vedbande*, yani kutsallığın yanında adını vermiştir. Kutsallığın içinde değil de sınırında. Din boş inanç yaftası yiyince ve şiir marjinal hâle gelip de kendisini anlamsız bulmaya başlayınca insanlığın açıklığı ortadan kalkar, dışarı diye bir şey kalmadığı için kendi içine kapanır.

Bu bir kayıp mıdır? İnsanlığın dışında kalanlara erişmek imkânsız oldukça, dünya bize asla kendinde olduğu gibi görünmeyip kendisini dil ve kategorilerle, başka bir deyişle insanlığın içinde olan bir şey olarak göstermekle yetindikçe ve insanlığın dışında kalan, dilden arınmış dünya, kelimenin tam anlamıyla bir ütopya, bulunmayan bir yer olmayı sürdürdükçe niye gösterilsin bu çaba? Niye ondan yüz çevrilmesin?

Çünkü oradan geldik ve oraya gideceğiz. Çünkü göğsümüzde tıp tıp eden kalbimiz bir kuş, ciğerlerimiz havayı süzen iki fok balığı, elimiz bir yengeç, saçlarımız bir saman yığını, damarlarımız ırmaklar ve sinirlerimiz şimşek. Çünkü dişlerimiz taş bir duvar, gözlerimiz elma, kulaklarımız midye, kaburgalarımız bir bahçe kapısı. Çünkü beynimizin içi her daim karanlık ve sakin. Çünkü biz dünyayız. Çünkü biz kanız. Çünkü ölmek zorundayız.

Sakinliğin yüce kurtarıcısı ölüm de insanlığın dışında kalır, bize kendini gösteremez, çünkü geldiğinde biz artık olmayız, dilden arınmış yere varan dilin durumuna benzer bu. Ölüm insanlığın sınırındadır, dilin yokluğu insan dünyasının sınırındadır ve hem biz hem dünyamız onların karanlığına karşı ışıldarız. Ölüm ve maddi dünya mutlaktır, bizim açımızdan erişilmezdir, çünkü onlara dönüşünce kendimiz olmaktan çıkar onların birer parçası hâline geliriz. Bunların karanlığına karşı parlayan dünyamız işte bu nedenle kesin değil, göreceli ve değişkendir. Doğa bilimleri görecelidir, ahlak görecelidir, sosyoloji, felsefe ve din görecelidir; insanlığın içinde ne varsa görecelidir. Keşifle buluş arasında çok çok ufak bir ayrım olmakla birlikte sonuç bakımından ikisi de aynıdır. Kırmızı ve beyaz kan hücreleri on yedinci yüzyılda var mıydı? Evet, vardı, fakat insan bilincinde değil. Başka bir deyişle, gerçekliğin değil, dünyanın bir parçasıydı. Söz konusu bu gerçeklik bizim dünyamızdır, dolayısıyla –gökyüzü, toprak ve göz kırpan yıldızlar o zamandan şimdiye değişmemiş de olsa– on yedinci yüzyıldaki dünya günümüzdekinden farklı bir dünyadır. Darwin bir kitap yazdı ve Darwin öncesinde uzaysal düzlemde var olan biyolojik doğa, Darwin sonrasında zamansal düzlemde de var oldu. Dünya aynıydı ama gerçeklik değişmişti. Dünyayı tanımlamak gerçekliği yaratmaktır. İnsanlığı Shakespeare yaratmıştır diyen Harold Bloom işte bu düşünceyi dile getirmektedir. Karakterler sahneye çıkıp eylemin hem dışında hem içindeymiş gibi kuşku çalkantıları, aşk acıları içinde, kendilerine kızarak veya şaşırarak tek başlarına akıl yürüttüklerinde, insan artık yalnızca eylemin yarattığı bir şey, bir dizi duygu için bir olay yeri olmaktan çıkar, bu duyguların içe dönük bir "ben" tarafından karşılandığı yer hâline gelir. Bloom'a göre Shakespeare'de yeni olan bu "ben"in öne çıkmasıdır ve Shakespeare'in insanlığı yarattığını söylemesini belli ölçüde haklı gösteren de yine budur, zira bir şey ancak bireyin dışındakiler tarafından da görülebildiğinde gerçek olur. Gerçeklik, biz insanların gerçekliği, bizce görünenlerin ve aramızda anlaşılanların toplamından oluşur. Bu her değiştiğinde gerçeklik de değişir. İşte bu nedenle Antik Yunan iki bin yılı aşkın süredir batı medeniyeti açısından bir referans noktası olagelmiştir; dünyaya ve insanlığa ilişkin inanışlarımızın çoğu orada belirlenmiştir. Tarihçilik, felsefe, politika ve doğa bilimleri hep oradan gelmiştir. Kültürümüzde oradan gelmeyen iki şey vardır, bunlardan biri semavi din, öbürü de kendi başımıza bulduğumuz makinedir. Tüm teorik ge-

lişmeleriyle Yunanlılar gibi üstün bir kültürün dini hafiften küçümsemesi şaşırtıcı değildir, fakat gelişmiş el işçiliğine sahip oldukları düşünülürse teknolojiye karşı da kayıtsız olmaları, en azından ilk bakışta, şaşırtıcı bulunabilir. Fakat Arendt'in Eski Yunanlıların özgürlüğü kamuda aradıkları ve gerçek insanlığı orada, herkesin gözü önünde buldukları ve günlük geçim ile insanlığın maddi ihtiyaçlarıyla ilgili her şeyde tutsaklık ve zorunluluk gördüğü yönündeki düşüncesi benimsenirse onların mekanik, teknoloji ve pratik bilgiye ilgisizlikleri kolayca anlaşılabilir. Yunanlılar demokrasiyi bulmuştu, fakat tuvaleti akıl edememişlerdi. Tarihi bulanların günlük tutmayı bilmemesi de bir o kadar ilginçtir. Ne var ki evle ilgili her şeyin gölgede, gelişmemiş bir gerçeklik alanında kaldığı ve yalnızca kamudakilerin, orada herkes için formüle edilmeleri sayesinde, gerçek bir varoluş taşıdığı söylenemez, çünkü Antik Yunan'da özel yaşam da, özellikle dramada ve daha da yoğun olarak –bayağı şeyleri ele alan ve tanıma temeli üzerine kurulan– komedide sahneye çıkabiliyordu. Kahkahanın içerdiği özgürlük, erdemlerin gözetilmesindekinden büsbütün farklı bir karakterdedir ve belki de bu yüzden Arendt ondan söz etmez, çünkü bu özgürlük hiçbir şeye ulaşmaya çalışmaz, hiçbir şey yaratmaz, hiçbir şeyi değiştirmeye ve öne çıkarmaya uğraşmaz, yalnızca an için vardır ve onu daha dayanılabilir kılmaktan başka amaç taşımaz.

Komedide neye gülünür? Önemsiz olan ve genellikle gizlediğimiz her şeye; bedenin yaşamına, dışkıya, çiftleşmeye, bedensel seslere, olduklarından başka bir şeymiş gibi yapan, kişinin itiraf edemeyeceği her şeye; kıskançlığa, kibre, hırsa, kendini beğenmişliğe, kendini yok etmeye, açgözlülüğe, vicdansızlığa, tutkulu olmaya ve hak edilmemiş saygı arzusuna. Özünden başka bir şey olma yönünde çaba göstermek, komedinin temasıdır. Komedi ifşa eder ve komiklik dünyanın olmak istediği hâliyle gerçekten olduğu hâli arasındaki boşluğun ortaya serilmesindedir. Bu ifşa, sosyalliğin belli kuralları izleyen bir oyun olduğu, bazı şeylerin gösterildiği, bazı şeylerin gizlendiği ve bir bakıma bizim bir yanılsama içinde yaşadığımız kavrayışını beraberinde getirir. Oyun herkesin katılmasına, yanılsamaherkesin ona inanmasına bağlıdır. Komedi bu sözleşmeyi bozduğu için en doğru ve en gerçekçi janrdır. Şöyle diyerek özgür bırakır: İnsanlık gerçekte budur ve hepimiz insanız. Aynı zamanda bağlayıcıdır, çünkü başka bir şey isteyen, bu bayağı dışkı, çiftleşme, kıskançlık, kibir ve bitmek bilmez yanlış anlaşılma dünyasının üze-

rine yükselebileceğine inanan, başka bir deyişle *olan* yerine *olması gereken* ve *mümkün olan* şeylerde ısrar eden herkese engel olur. Bu bağlamda kahkaha kayda değer bir toplumsal kuvvettir ve hâlihazırdaki en güçlü düzeltme mekanizmalarından biridir; herkesin önünde gülünç duruma düşmekten daha utanç verici çok az şey vardır ve bundan kaçınmak için öne çıkmamak, herkesin yanında yer almak gerekir. Kahkaha böylelikle bir yandan toplumsal oyunu ifşa ederken, bir yandan sürdürür. Kahkaha karşı devrimcidir ve ütopyalara karşıdır: Her şeye gülen biri proleter diktatörlüğe de güler ve herkes devrime gülerse devrim olmaz. Herkes Semmelweis'e gülseydi anneler ve yeni doğmuş bebekler lohusalık humması sından ölmeyi sürdürürdü. Almanlar Hitler'e gülseydi, onu ve fikirlerini tehlikesiz kılmış olurlardı. Ne var ki gülmediler, ağırbaşlılardı ve bir şeyi, en yüce olanı istediler ve yücelik trajedinin egemenliğindedir, ona kimse gülmez.

Peki komedi en doğru ve en gerçekçi janr ise, her şeyi ve herkesi gerçek dünyaya, bedene ve yanılsamadan arınmış gerçekliğe çekiyorsa trajedi nasıl anlaşılmalı? Trajedi de komediyle aynı şeyi, yani yükseliş ve çöküşü ele alır. Peki çöküş komedide komikken, trajedide niye trajiktir? Kral Oedipus'a niye gülmeyiz? O da kendisini olduğundan başka bir şey sanır. Hamlet'e niye gülmeyiz? Kim olduğunu, ne yapacağını bilmez; cehalet ve huzursuzluk onun felaketi olur. Kendisini vuran küçük Hedvig'e niye gülmeyiz? Her şeyi yanlış anlamamış mıdır?

Kendisiyle bir olanda uzaklık yoktur ve kahkaha ile komedi uzaklıktan yola çıktığı için kimliksizlik ön koşulu ile gelir, komedi ile kahkahanın dokunamayacağı tek şey kimliktir. Çünkü kimlik oyun oynamaz, başka bir şey değil, olduğu şeydir. Dostoyevski'nin başyapıtı *Budala* bunu ele alır. Roman, Cervantes'in *Don Kişot*'uyla komik bir janr olarak ortaya çıkmıştır, bu romanda yazar büyük ve kültürlü dünyayı küçük ve sıradan dünyada, yani yel değirmenleri, koyunlar, beygirler, eşekler ve sarhoş haydutlarla gerçekten olduğu biçiminde, yaşlı ve hasta bir adam ile tıknaz eşlikçisinin serüvenleriyle gösterir. Flaubert *Madame Bovary* ile romanın gerçek odaklı ve ifşaedici yanını ileri taşır; burada dünyanın gerçek hâliyle romantik sevgi kavramı çakışır ve başkişiyi ölüme sürükler. Hem Don Kişot hem de Madame Bovary kinik romanlardır, çünkü kendileri inanmamakla kalmaz, inananları da teşhir ederler. Don Kişot ile Madame Bovary'nin açıkça yanılsamalara inanması, yani romanın gerçekliğin yanında yer

alması ve bunu sevgiyle, yani zayıflığın ve gerçeklikten kaçışın insana özgü olduğunu bilerek yapması, kinik olmalarını değiştirmez. Budala, Don Kişot ile Madame Bovary'nin tam tersidir. Budala bir anti-komedidir. Komedinin mantığını tersine çevirir, etkilenmemiş insanla karşılaşmayı kullanarak kinik dünyayı, dünyanın boşluğuna gülenleri teşhir eder. Ah, bir insan niteliği olarak etkilenmemişlik nasıl bir özelliktir ki var olmak dışında hiçbir şey yapmadan çevresindeki herkesi çaresizliğe, huzursuzluğa sürükleyip kaos yaratır? Prens Mışkin gördüklerinin, ona gösterilenlerin öyle olduğuna ve söylenenlerin içten olduğuna inanır. Art niyetleri tanımaz, ironiyi anlamaz, roller konusunda hiçbir fikri yoktur. Toplumsal yaşamın bir oyun olduğunu bilmez. Kendisiyle birdir, herkesin de böyle olduğunu varsayar. Ne var ki yanılıyordur ve bunu bilmemesi oyunun bozulmasına yetmektedir, çünkü Prens Mışkin onlara sosyal yaşamın dışında bir nokta, bakacak bir yer verir ve buradan hem oyun hem gelişigüzellik görünür. Rol oyun çerçevesinde anlamlıdır, oyun olduğu anlaşılınca anlamını yitirir. Bu durumda kişi kimdir? Kendisi mi? Bir unsur olarak nedir? Prens Mışkin kendisidir. Gerçektir. Bölünemediği gibi kimsenin ne ikizi ne de *doppelgänger*idir. Fakat işte bu yüzden insanlığın dışında kalmaya mahkûm edilmiştir. Her şeyi bire bir algılayan gerçek insanlardan oluşan bir toplumda hiçbir şey gizlenemez, sır tutulamaz, somut ayrımlar yaratılamaz. Başka bir deyişle gerçek, sosyal yaşamın karşıtıdır. Sosyal yaşam böler, dışlar, baskılar ve yüceltir. Sosyal yaşam bir farklar sistemidir, her şeyin derecelendirildiği ve ayırt edildiği bir dünyadır. *Budala* tüm farkları geçersiz kılar, Mışkin'in dünyasında her şey eşittir. Sosyal çevre açısından büyük sorunlar yaratan onun iyiliği değil, otantikliğidir. Edebî karakterin girift yapısının Odysseus'un yalın ve kadim zekâsından geliştiği ve Hamlet'in, bildiğimiz anlamda çağdaş insanın habercisi olan, çelişki dolu Rönesans "ben"inin de patlama noktasına ulaştığı bir edebiyat devrimi bakış açısından Dostoyevski'nin Prens Mışkin'i bir gerilemenin temsilcisi olduğu gibi bir hayli tutucu ve çağ dışıdır, hatta dosdoğru arkaiktir, kimlik kelime oyunuyla Kiklop'u kandıran Odysseus'un zekâsını ve Platon'un mağara alegorisini anlayamayacak bir tür Homeros öncesi insandır. Evet, Mışkin aslında, dili kelimesi kelimesine kavrayışı içinde tutsak kalan ve adının Hiç Kimse olduğunu söyleyen Odysseus'un yalanını algılayamayan tek gözlü dev Kiklop'a benzemiyor mudur? Dostoyevski çok tutucu bir yazardı, bunun birinci göstergesi, tüm ciddiyeti ve dikkatiyle

anlam araması, ikinci göstergesi de anlamı politikada, ideolojide, bilimde veya felsefede değil, dinde araması ve onu dinin yalınlığında bulmasıydı. Dostoyevski'nin tüm romanlarındaki en büyük tehlike, boşluğun kara gecesinde, anlamsızlığın eğlence yerinde, sosyal çevrenin ışıklar saçarak dönüp duran çarkıfeleği olan nihilizmdir ve ona karşı Dostoyevski'nin ateşli savunması her seferinde kutsallık ve kutsallığın yalınlığıdır. Dostoyevski yalınlığı savunur. Peki bunu niye yapar? Bir insan ve ses karmaşasından oluşan, aşırı çapraşık ve kaotik romanlarında, Proust'un aksine, sakin bir an, ağır ve uykulu bir yer veya hiçbir şeyin olmadığı açık ve uyuşuk yaz günleri yoktur; Dostoyevski'de her şey hızlıdır, bir hayli yoğun ve histerik denebilecek sahneler dizisi deliliğin sınırına dayanır, fakat en iyi kitaplarında yer alan yabani ve denetimsiz dünya tasvirlerinden sonra er ya da geç bir ışık belirir ve ışığın çevresini bir sükünet sarar. Dostoyevski'nin bu ışığı ne bir kandil gibi soluk ve yumuşak ne de çağdaş floresanlar gibi otopsiyi çağrıştıran bir keskinliktedir; yanan bir magnezyum gibi beyaz olduğu ve her şeyi âdeta yok ettiği, tüm ayrıntıları ve nüansları sildiği düşünülebilir; aydınlatılanın değil, ışığın önemli olduğu duygusunu verir. Işık ile aydınlatılan arasındaki bu fark, tekil ve yalın olan çağdaşlık öncesi gerçeklik ile çoğul ve barok giriftliğindeki çağdaş gerçeklik arasındaki farktır. Dostoyevski ışığa döndüğüne inanmak ister, fakat yalnızca aydınlatılanın çapraşıklığında yaşayan birinin tanıyabileceği üzere, "istek" inancın tersi olduğu için, bunu imkânsız kılar. İnanmayı istemek mümkün değildir, terim çelişkisidir. İnanmış olsaydı yazmazdı. Ama yalnızca hissetmişti.

Peki hissettiği ve istediği şey neydi? Dostoyevski'nin romanlarındaki ışık neydi? Merhametti. Ve merhamet ayrım gözetmez. Dil tarafından kavranamaz, çünkü dil doğası gereği ayrım yaratır. Dostoyevski'nin merhameti bu açıdan Hölderlin'in açıklığına benzer, ne var ki Hölderlin'in açıklığı ırmakları ve bulutlarıyla maddi dünyaya, Dostoyevski'nin merhameti ise sosyal çevreye yöneliktir. Merhamet tüm ayrımları geçersiz kılar, merhamette herkes eşittir. Bu bir hayli radikaldir ve âdeta akla hayale sığmaz. Fakat Hristiyanlık başka bir şeyi değil, bunu ele alır. Kimse kimseden farklı değildir. En kötü insan, en iyi insan kadar değerlidir. İsa şöyle demiştir: *Biri sana vurursa öteki yanağını çevir. O da senin gibi bir insandır, sensindir. Ona vurma.* Bu, insanlığı aşan bir düşüncedir, çünkü sosyal çevrenin dışında düşünülür. Evet, tanrısal bir düşüncedir. Adolf Hitler

gaz odalarında boğduğu Yahudiler kadar değerlidir. Bu yaklaşım, farklarımız tarafından yaratılan kimliğimizi geçersiz, Hristiyanlığı da olanaksız kılar, kendimizi yok etmeyi aklımızdan bile geçiremeyiz, sahip olduğumuz her şeyi yitirmek göze alınamayacak bir fedakârlıktır. Ayrıca başkalarını yitirmeden aynı kalamayız. Ayrımsızlık bir kategori değildir, tüm anlamın yok olduğu bir yerdir; orada sahip olukların senin için ne kadar vazgeçilemez olursa olsun değersizdir. Bunu kimse anlayamaz. Dahası, bu başyapıtı yazan Dostoyevski ne amaçlamış olursa olsun, Prens Mışkin'in getirdikleri âdeta bir kâbus gibi algılanır, onları kimse istemez. Budala hayretten hayrete düşen ve ona gülenlerle birlikte –soru dolu bakışlarıyla– gülendir. Budala kiniğin zıt kutbudur. İkisi arasında seçim durur. Kinik sorar: Kim bağışlar ki? Budala yanıtlar: Ben.

*

Akşamın ilerleyen saatine rağmen oturduğumuz balkonun tam karşısına düşen güneş öyle sıcaktı ki saçımın diplerinden alnıma terler damlıyordu ve öyle keskindi ki içeri gidip güneş gözlüğümü alsam mı diye düşündüm. Koyu pembe zırha bürünmüş gibi duran hayvanların görüntüsü ve hafiften tuzlu kokusu, içimde onların taze deniz tadına yönelik bir arzu uyandırdığı için birkaç karides almak da geçti aklımdan. Fakat ikisinden de vazgeçtim. Yemekte güneş gözlüğü takmak kabalıktı, herkes sofraya oturmadan yemeğe başlamak ise daha da kötüydü.

"Ah, ah," dedi Geir.

"Ne oldu," dedim. "Yakınıyor musun?"

"Ben mi, daha neler! Yakınmak senin işin."

Bir sigara yakıp sandalyemde öne eğildim ve kollarımı bacaklarıma dayadım.

"Biraz yakınıyorum, bunu itiraf ediyorum. Ama bunu bir şaka ile telafi edebilir miyim?"

"Söz konusu sensen şakalar ve yakınma bir madalyonun iki yüzü gibi."

"Stevie Wonder limana gittiğinde karides dolu bir teknenin önünden geçince ne demiş, biliyor musun?"

"Hayır."

"*Hi girls!*"

Geir gülümsedi ve ayaklarını korkuluğa uzattı. Ben yeniden sandalyeme yaslandım, işaret ve orta parmağım arasında tuttuğum sigaramı değdirmemeye dikkat ederek orta ve yüzük parmağımla saç diplerimdeki teri sildim.

Çocuk odasındaki sesler kesildi; muhtemelen onlara kitap okuyorlardı. Bir yudum şarap içtim. Gazozu daha çok sevdiğimi hiç kimseye söylememiştim. Karidesin yanında, yazın bile, çay içmeyi sevdiğimi de kimse bilmiyordu; çocukluğumda öyle yaptığım için çay ile karidesin birbirine uyduğunu hissetmiştim hep.

Karideslerden birinin gözü kafasından kopmuştu, kâsenin kenarında duruyordu. Karabiber tanesi gibiydi. Tıknaz gövdelerinin üstünden ve altından her yöne uzanan duyargalar da fırçalara benziyordu. Karideslerin canlıyken solgun, renksiz ve saydamlığın sınırında olması, neredeyse kirli camlara benzemeleri inanılır gibi değildi, çünkü piştiklerinde renkleri öylesine onlara özgü, öylesine güzeldi ki doğanın bunu ölü bir şeye harcayacağı düşünülemezdi. Öte yandan, çeliğimsi siyah kabuğuyla Rönesans İtalya'sındaki koyu renkli ve uzuvlara bölünmüş bazı zırhları andıran ıstakoz, kaynar su onu fos diye öldürmeden ve kırmızı, âdeta turuncu renk kabuğa sızmadan önce hiç kuşkusuz daha güzeldi. Elbette pişmiş ıstakoz daha seçkin ve zarif görünüyordu, fakat siyahın güzelliği ve kuvvet çağrışımları karşısında kırmızının zarifliği önemsizdi. Karidesler başkaydı. Canlıyken denizin ofis çalışanları gibi görünüyor, ölüyken bir grup balerine benziyorlardı.

Aşağımızdaki sokakta, trafik ışıklarında bir otobüs tıslayarak durdu. Kıyının önündeki geniş çimenliğe uzanan yolda giden arabalar da yavaşladı ve ışıkların öteki tarafında durdu. Kuzeyden gelen araçlara yeşil yanmıştı ama sokak boştu. Yanıp sönen yeşil adamı, daha doğrusu bugünlerdeki adıyla yeşil insanı ile yaya geçidi de boştu. Geceleri, ıssız sokaklarda değişen ışıkları görecek kimse olmadığında kapıldığım duygunun birazı, kapının altından atılan bir mektup gibi girdi bilincime. Bu durumda düşündüğüm ve gözümün önüne capcanlı getirdiğim şey insansız bir dünyaydı. Tüm binalar boş, tüm sokaklar boş, ne bir araba ne bir otobüs var, aşağıdaki kavşakta ve kentin öteki yaya geçitlerinde ışıklar değişip duruyor yalnızca. Hareket olurdu yine de, çünkü bitkiler kendilerine özgü o aşırı yavaş biçimde her yere yayılır, betonun ve asfaltın üzerini kaplar, bir süre sonra her şeyi örterdi ve sokaklarda hayvanlar gezerdi. Ne var ki hiçbiri ışıklara ve yanıp sönen adama kendisini uydur-

mazdı. Onlar boş bir sistemin kalıntılarına dönüşürdü. Bir zamanlar söz konusu sistemi bedenleriyle dolduran ve bu ışıkları kendilerini düzenlemek için yapan yaratıklar artık yoktu ve asla geri dönmeyecekti.

Eğildim, sigaramı önümdeki korkuluğun dikey çubuğunda söndürdüm ve küllük olmadığı için izmariti en az utanç verici yere, ayağımın dibine attım. Orada bir ağacın gölgesine uzanmış bir adama benziyor, diye düşünüp şarabın kalanını içtim, kadehi tabağımın yanına koyup bakışlarımı kaldırdım: Balkonun sonunda, on metre ileride kapı açıldı. Christina'ydı gelen. Gülümsedi ve sanki bedenini görmemiz onun geldiğini anlamamıza yetmezmiş, fazladan bir işaret vermesi gerekirmiş gibi kolunu bize doğru yarı yarıya kaldırdı.

Bir eliyle kapıyı kapatırken öbür eliyle uzun saçlarını kenara itip yanımıza geldi.

"Çok güzel görünüyor," dedi. "Dışarıda oturmak için de harika bir akşam!"

"Uyudu mu?" diye sordu Geir.

Christina başını iki yana salladı ve duvara dayalı sandalyeye oturup gözlerini kırpıştırdı.

"Neyse ki yatıyor. Üç çocukla birlikte yatmak onun için bir macera."

"Şarap alır mısın?" diye sordum, şişeyi ona uzatarak.

"Hayır, teşekkürler," dedi. "Biraz Ramlösa içmeyi tercih ederim."

Şarap şişesini bırakıp maden suyu şişesini kaldırdım ve onun bardağını doldurdum. Parlak ve köpüklü maden suyu hafif bir fısırtıyla bardağın saydam duvarları arasına yerleşti. Bazı baloncuklar yüzeyden dört beş santimetre yükseğe çıkarak güneş ışığında parlıyordu.

Christina bardağı ağzına götürüp içti.

"Benimkiler de yatıyor mu?" diye sordum.

Başını sallayıp yutkundu, bardağı indirdi ama masaya koymak yerine, dirseğini bacağına dayayarak elinde tuttu.

"Evet," dedi. "Ama John beşiğinde ayakta duruyor, ötekilerin yanına gitmek istiyor."

Christina'nın, sözünü ettiği şeyde değil de konuşma biçiminde çekingen bir yan vardı; sanki jestlerden çekiniyormuş gibi, diye düşünüyordum bazen. Mimikleri için de aynısı geçerliydi, her zaman yüzünü kontrol altında tutmak istermiş gibi görünüyordu; ifadesi üzerinde çalışılmış veya önden düşünülmüş değildi, daha fazlasını

göstermek tehlikeliymiş de bundan kaçınıyormuş gibiydi ve bir yanıyla kendisini, kendisinde olanı sürekli geri tutuyordu. Pek çok bakımdan Geir'in tam tersiydi, Geir kendisi, beden dili ve mimikleri konusunda daha vurdumduymazdı; onun kontrolü dış dünyayla ilgiliydi, orayı düzenlemeye çok özen gösteriyordu, somut hiçbir şeyi şansa bırakmazdı ve soyut, yani fikir âleminde de geldiği yeri bir dipnotta göstermeden hiçbir şey yazamazdı.

Christina her zaman güzel giyinirdi ama gösterişli değil seçkin bir beğenisi vardı. Bunda şaşılacak bir yan yoktu, moda tasarımı eğitimi almıştı. Buluşmalarımızda her zaman onun giysilerine bakardım, bunda bir tür doyum bulmamın nedeni Christina'nın seçimlerindeki kararlılık ve parçaların birbirine uyması ama bu uyumun göze batmaması olabilirdi, aksi hâlde uyum, iyi giyinmenin göstergesine dönüşürdü; ayrıca eşarp veya kemer gibi küçük ayrıntıların, kendileri –örneğin kemer tokasının kalınlığıyla– hem ön planda hem de –kalınlık ötekileri öne çıkardığı için– arka planda kalırken, öbür parçaları en iyi şekilde göstermesi de bunda etkiliydi. Renk, kesim, kumaş, desen; hepsi uyumluydu ve yalnızca sezgisel olabilecek bir kendinden eminlikten kaynaklanıyordu. Bu onun elinden gelen bir şeydi ve kendisini zorlaması gerekmiyordu. Böylece hemen hiç kimsenin başaramadığını başarıyor ve yeni ile kullanılmış, pahalı ile ucuz arasındaki farkları silerek bu özellikleri boş veriyor, giysinin veya aksesuarın kendisini görüyordu. Markalar yoktu; onun giysileri söz konusu olunca markaları asla düşünmüyordum. Gördüklerim arasında en çok açık kahverengi deri ceketini beğeniyordum, bu ceketin aşırı çekici bir yanı vardı ama bunun ne olduğunu bilmiyordum. Ne tür bir çağrışım yapıyordu acaba? Yetmişli yıllardan kalma görünmese de hafiften o dönemle ilişkilendiriyordum. Fakat bu kadar çekici bulmamın asıl nedeni sanırın tonunun sıcaklığı ile deri ceketlere özgü girişken kesimin birleşimiydi. Büyük düğmeleri vardı. Kadınsıydı ama süslü püslü değildi. Seçkindi. Evet, tanım buydu. Seçkin bir ceketti bu.

Njaal'ı de aynı biçimde giydiriyordu. Hemen bütün çocuklar ya H&M(Hennes&Mauritz) çocuğuydu ya da KappAhl çocuğu; bizimkiler de dâhil çoğunun giysileri bu markaların sezonlarını ve beğenisini izlerdi. Njaal Hennes&Mauritz bir şeyler giyiyorsa bunlar asla Hennes&Mauritz gibi görünmez, ayrı ayrı seçilmiş ve özenle bir araya getirilmiş öteki giysilerin arasında erirdi. Njaal de seçkin görünürdü, ne var ki Küçük Lord Fauntleroy gibi değildi, tam tersine,

tıpkı Christina'nın kendi tarzında çağımızın bir kadını olması gibi o da kendi tarzında, çağımızın bir çocuğuydu. Yirmi yıl sonra bu günlerin fotoğraflarına baktığımızda Christina ve Njaal, anne ve oğul, tıpkı ötekiler gibi –bundan kaçış yoktur– iki binli yıllara özgü ama daha katkısız ve güzel görünecek; John F. ve Jacqueline Kennedy'nin ellili, altmışlı yıllara özgü olması ama onlarla aynı dönemdeki anne babalarından, amca ve teyzelerinden çok farklı bir zariflik ve seçkinliğe sahip olmasına benzetilebilir onların durumu.

Christina'nın giyimindeki öz güven tavırlarına yansımıyordu, yani açık, kendinden emin veya üstün değildi. Onu çok iyi tanımıyordum ve elbette onun iç veya dış dünyası hakkında asla konuşmamıştık, fakat gördüklerim bana onun iç ve dış dünyasının uyumlu olmadığını düşündürtmüştü, yani iç dünyası, dış dünyasının dile getirdiğinden çok daha büyük ve kapsamlıydı. Neleri açığa vurduğuna dikkat ediyordu, muhtemelen bilinçli yapmıyordu bunu, fakat sürekli kendisini geri tutması bu dikkatin göstergesiydi; iç dünyasının başkalarınca görünmesini, onların bakışlarına ve düşüncelerine maruz kalmasını istemiyordu. Niye? Saklayacak bir şeyi mi vardı? Utanç duyduğu bir yanı? Yoksa yalnızca çok içine kapanık biri miydi?

Bu eğilimde kendimi görüyordum. Haklı mıydım asla bilemezdim, Christina her konuda çok farklı duygular ile düşünceler taşıyor olabilirdi, fakat benim düşündüğüm gibiyse bu durumun nedenini biliyordum. Bu durumda, içindekilerin bir bölümünü gösteremediği, gizlemek zorunda kaldığı bir ailede büyümüş demekti. Bu durumda, çocukluğu bundan kurtulmaya, kendi başına var olup hareket etmeye, gizlenenleri kabullenip onların açığa çıkmasına izin vermeye çalışmakla geçmiştir, fakat bu dinamik öyle güçlüdür, kişinin kimliğine öyle işlemiştir ki onu ortadan kaldırmak imkânsıza yakındır: Bu kişinin kendisi olmuştur. Olan şudur ki dile getirilemeyen, gizlenmesi gereken şey kendi yaşamını sürer ve kişinin alıştığı bu iç yaşam bir tür yaşam tarzına dönüşür, iyi bir şey olup çıkar, kişi başkalarına gerek duymaz, kendisine yeter de artar; en azından benim başıma gelen buydu. Açılması gereken katmanlar kapanmıştı. Christina'nın kocası Geir'in düşünceleri ile söyledikleri, yaptıkları ile duyguları arasında böyle bir dengesizlik yoktu. Çok sosyaldi, tek başınayken bile başkalarıyla birlikte yaşıyordu. Bu nedenle Geir'in Christina'ya ihtiyacı, Christina'nın ona ihtiyacından kayda değer ölçüde büyüktü. Bana kalırsa Christina gerektiğinde tüm yaşamını

yalnız geçirebilirdi. Geir bunu yapamazdı; iç ile dış dünya ve kendisi ile sosyal çevre arasındaki duygu değişimleri olmaksızın yok olup giderdi. Dış dünya ona gerekiyordu, Christina için böyle bir durum yoktu; ona gereken her şey içindeydi. Sorumluluk sahibiydi, yapması gereken ne varsa yapıyordu, Geir farklıydı, istediği her şeyi yapıyordu. Ben de sorumlu biriydim, dış dünya benim gözümde hemen hemen bundan, yani yükümlülükten ibaretken iç dünya çoğunlukla özgürlük anlamına geliyordu. İçe kapanmanın tehlikesini, beni yaşamdan uzaklaştırdığını ancak son yıllarda anlamıştım. Bunun, babamla ortak bir özelliğimiz olduğunu da ancak son yıllarda anlamıştım. Ben çocukken babam temelde yalnız biriydi, hem evde içine kapanır, alt kattaki odasından çıkmazdı hem de yakın arkadaşı yoktu. Sosyal çevre onun çok iyi bildiği ama katılmadığı bir oyundu; bunda –ve öyle sanıyorum ki hiçbir yerde– bir anlam bulamamıştı. Fark yaratan, anlam ve değer yüklü şeyler yoktu yaşamında bana kalırsa. Yaptığı her işte bir uzaklık fark edilirdi ve buna karşı gelen yegâne şey kapıldığı öfke ve kızgınlık dalgalarıydı, onu bana hem fiziksel hem de psikolojik açıdan can yakıcı biçimde yaklaştıran bu nöbetlerin onun payına kendisini uzak tutmaya ve mesafeyi korumaya yaradığı düşünülebilir.

Öldükten sonra eşyalarının arasında bulduğumuz bir günlükte "yalnız insan" üzerine düşüncelerini yazmıştı. Yalnız insanı ötekilerden ayırt edebildiğini söylüyordu ve kendisini öyle gördüğü belliydi. Güney kültürlerinde insanların İskandinavlara göre daha kucaklayıcı ve sosyal yaşamlar sürdüğünü yazmıştı ve bunu, böyle bir yaşamın özlemini çekmediği yönünde anlamaya imkân yoktu. İçki içmeye başlaması da bununla ilgili olmalıydı. Özgürlük, bağımsızlık, kardeşlik. Ailemizi bırakıp gitmesinden önceki ve sonraki yaşamında gerçekleşen –alkol tüketimi dışındaki– en radikal değişim, pek çok arkadaş edinmesi, hayatına birdenbire pek çok insan girmesiydi. Yeni bir başlangıç, son bir denemeydi; ne var ki alkol yalnızca bir lütuf, bir merhamet sağlayıcı değildi, çok geçmeden babam uyanır uyanmaz onu arar oldu, daha doğrusu alkol bir ihtiyaca, bir zorunluluğa dönüşmüştü. Hafta sonlarında sabahtan akşama kadar içiyordu, iş günlerinde ilkin kendisini kısıtlamayı başarmıştı, öğlenleri biraz içebilmek için eve geliyordu ve akşam boyunca içiyordu, fakat direnci giderek zayıfladı ve nihayet yıllar sonra kendisini büsbütün bıraktı ve her şeye boş verdi. Fakat alt kattaki odasında başlamıştı bu; yalnız kalma ve çevresindekileri uzak tutma isteğini,

çok geç olana ve her şeyi kaybedene dek itiraf veya kabul edilemeyen sosyallik arzusuyla uzlaştırması imkânsızdı. Kapana kısılmıştı, kapan giderek daraldı, anladığım kadarıyla ona her şeyi kaybettiren dışa dönük saldırganlığını ve yıkıcılığını sonunda içe yöneltti ve böylelikle, toplumun büsbütün dışında, her şeyin başladığı evde, annesiyle baş başa, bir alkol seli içinde boğulup gitti. Onu gömen rahip aklımdan hiç çıkmayacak bir şey söyledi. Bakışları sabitlemek önemlidir, demişti. Bakışları sabitlemek önemli.

Önemlidir bakışları sabitlemek.

Küçük şeyler önemlidir diyebilirdi; demedi. Sevgi en önemli şeydir diyebilirdi; demedi. Bakışların nereye sabitleneceğini de söylemedi. Sabitlenmesi gerekir demekle yetindi.

O sabah, birkaç metre önümde babamın naaşının durduğu kilisede oturmuş ağlarken rahibin bana anlamlı gelen sözleri bugün burada, bu satırları yazarken de anlamlı geliyor. Bakışları sabitlemeden görmenin ne demek olduğunu biliyorum. Evler, ağaçlar, arabalar, insanlar, gökyüzü, toprak, her şey orada ama bir şeyler eksik, çünkü bir şeyin orada olmasının hiçbir anlamı yok. Orada duran başka bir şey de olabilir, hiçbir şey de olmayabilir. Anlamsız dünya böyle görünür. Bu anlamsız dünyada yaşanabilir, yalnızca dayanıklılık gerektirir bu ve zorunda kalan kişi her şeyi yapar. Bu dünya güzel de olabilir, fakat elimizde avucumuzda başka bir şey olmadığı için neye göre güzeldir bilemeyiz ve bu düşünce önemli değildir, umursamayız. Bakışlarını sabitlemedin, dünyayla bağlantı kurmadın, bunun doğal sonucu olarak pekâlâ ondan kopup gidebilirsin. Seni geri tutan, zincirlerini çekiştirip durmana yol açan bağlantılar, beklentiler ve yükümlülüklerle, dünyanın senden istedikleri ile ilgili ve sen dünyanın beklentilerini karşılarken dünyanın senin beklentilerini karşılamadığını anladığın noktaya gelirsin er ya da geç. O zaman özgür kalır, dilediğini yapabilirsin, fakat seni özgür bırakan bu anlamsızlık, özgürlüğün anlamını da ortadan kaldırır.

Peki dünya anlamsızsa bakışları sabitlemek neye yarar? Ne biçim bir küçük burjuva yanılsamasıdır bu?

Konu anlamın doğasıdır. İnsan gerçekten bakışlarını sabitlemek için uğraştığında nesnenin kendisi değildir önemli olan, insan da değildir, doğrusu herhangi bir şey, herhangi biri, herhangi bir yer ve herhangi bir zaman olabilir. Bakıştır önemli olan, bakışın ne gördüğü değil. Bakan ile –her ne olursa olsun– bakılan arasındaki ilişkidir. Bu böyledir çünkü hiçbir şeyin kendinde anlamı yoktur. Bir

şey ancak görüldüğünde bir şey olur. Tüm anlam bakıştan kaynaklanır. Anlam dünyanın sahip olduğu veya olmadığı bir şey değildir, bizim ona yüklediğimiz bir şeydir. Bakış dışsalı içselleştirir, fakat dışsal olanlar bakışın dışında kaldığı, özün dışında bir şey olduğu için bakış, gördüğü anlamın nesneye veya fenomene ait olduğunu sanır çoğunlukla ve sonra onu yargılar, yüceltir veya umursamaz ve yargıladığı, yücelttiği veya umursamadığı şeyin kendisinde bir şey olduğunu anlamaz. Dünyanın içselleştirilmesi ile anlam mümkün olur. Tüm anlam bakıştan, tüm önem kalpten kaynaklanır. Dünyaya anlam yüklemek insana özgüdür, biz anlam veren yaratığız ve bu iş yalnızca sorumluluğumuz değil, aynı zamanda yükümlülüğümüzdür. Babam yükümlülüklerini yerine getirmedi ve bu onun sonu oldu. Bir ceza değil, bir sonuçtu bu. Olan biteni bugün, ölümünden on üç yıl sonra, aşağı yukarı böyle görüyorum. Bence rahip haklıydı, bakışları sabitlemek önemlidir, fakat bunun iyi bir insan olmamız çağrısıyla aynı türden bir çağrı olduğunu düşünüyorum. Herkesin yerinde bulduğu bu istek pek çok kişi açısından erişilmezdir, aynı ölçüde ütopik ama daha yaygın olan ve toplumumuzun hemen her katmanına işleyen zenginlik çağrısına benzer. Kesinlikle böyledir. Çok parası olan için zengin olmak kolaydır, bütün olanlar için iyi olmak kolaydır, fakat bütün olmayanlar için iyilik göz eriminde bile yer almaz; böyleleri için göz erimi, aşağı, yukarı, iyi ve kötü diye bir şey olmayabilir bile, içlerinde bir şey bozulduğu, gerçekten *fucked up* olduğu için onlar açısından belki yalnızca zorluk, acı ve sıkıntı vardır, kontrol edilemeyen duyguların arasında boğulup gitmişlerdir ve teslim olup büsbütün boş vermemişlerse yaşamak dünyaya sırtını dönüp savaşmaktır. Birçokları yaşam mücadelesi verir, birçokları teslim olur ve böyle acılar ve öfkeleri tanımayan geri kalanlar kendi iyiliklerinin rahatı içinde oturup televizyon izler. Bunu, dünyayı soktuğumuz biçimi, onu, başkalarının yaptıkları şeyleri izlediğimiz koca bir oturma odası hâline getirdiğimizi düşününce, bir defasında babam, ben ve annem aile saadetinin ve huzurunun simgesi gibi bahçede otururmuş mangal yaparken babamın ironiyle dolup taşan şu sözünü hatırlıyorum: *İşte şimdi her şeyimiz var!* Bunu düşününce ona hak veriyorum. Anlamın canı cehenneme, her şeyin canı cehenneme, küfelik olana dek içeceğim. Sislere, karanlığa karışana, boşluğa kavuşana dek içeceğim, çünkü boşluk ancak boşlukla giderilir. İçtikçe düşecek, düştükçe içeceğim. Her şey boktan, her şey saçma, herkes budala, hepsinin canı cehenneme, içip onlardan daha salak

olacağım. Herkes küçük, ben kafayı çekip daha da küçük olacağım. Zira içip küçüldükçe duvara düşen gölgem büyüyecek, nihayet kırık bir burunla ve üstüm başım kanlar içinde koltuğa yığılıp öleceğim ve ben hiç kimse olurken gölgem her şeye dönüşecek.

Babam bakışlarını sabitlemedi ve iyi biri değildi. Fakat bağımsızdı, arzu etseydi, bakışlarını sabitlemek ve iyi biri olmak isteseydi de başarabileceğini sanmıyorum. İçinde bir şeyler başından beri bozuktu. Benim için fark etmiyor, olduğu gibi biriydi. Onu kendimi gördüğüm gibi, kendisinde biri olarak görmeyi hiçbir zaman beceremedim, yalnızca benimle ilişkisi, yani babam olması bağlamında var ve onun eylemleri egemen olsalar da gizemliler. Sıkıntı çekti mi çekmedi mi diye düşünmüyorum. Babam ülkesiz bir kraldı, kralın sıkıntı çekmesini kim umursar? Annesinin koltuğunda, burnu kanlar içinde bir palyaço gibi ölmesi durumu değiştirmiyor. Ben ölene dek gözümde kral kalacak. Eski günlerin görkemiyle, alt katın korkutucu hükümdarı olarak hâlâ rüyalarıma giriyor, bağışçının öldüğü hastaneden canlı bedenin beklediği hastaneye içinde kalp, böbrek, akciğer ve karaciğer taşınan buz dolu kutulara benzeyen bilinçaltı açısından kavrayışların hiçbir değeri yoktur. Geceleri rüyalara yataklık eden bu kutudan çıkan ölü duygular onları büyüten bedenin dışında yaşamayı sürdürür ve babam hâlâ onların efendisidir.

Anne babalarla çocukların ilişkisi havaalanında gümrük memurlarıyla yolcuların ilişkisini andırır biraz; varış terminalinde gümrük memurları bir pencereden izledikleri yolcuların her yaptığını görürken öteki taraftan aynı pencereye bakan yolcular yalnızca kendilerini görür. Bir çocuk anne babasından hiçbir şey öğrenemez; umabileceği tek şey onların yanlışlarını tekrar etmemektir. Babam günlüğüne hem dövülen hem döven taraf olduğunu yazmıştı. İnsanın rasyonel ve makul bir canlı olduğu inancına bundan daha iyi bir karşı argüman olamaz. Babam dayak yemenin acısını çekmişti, peki bu acıyı niye başkalarına aktarmıştı? Belki de empati, yani başkalarının da kişinin kendisi gibi duyguları olduğunu, bu duyguların kişinin kendi duyguları kadar önem ve ağırlık taşıdığını sezme yetisi döve döve yok ediliyordu. Öyle inanıyorum ki insan başlangıçta dünyaya yakın, fakat güven sarsılınca kendi içinin derinliklerine sığınıyor, dışarıda olan bitenle ilişkisini kesiyor ve böylelikle oluşan uzaklık bir daha zor kapanıyor. Ne var ki çocukluktaki travmalar ile daha sonra gelişen kişiliğin uzaklığı arasındaki böylesi ilişkiler, akıl yürütme kurallarının işlediği bir sistemde ancak akıl yürütme olarak

var, bambaşka bir ölçüde açık duran ve hiçbir sınırın olmadığı gerçeklikte yok. Yakınlıktan ve tüm duygusal patlamalardan kaçınmam ve tüm ilişkilerimde er ya da geç nötr, ölçülü ve sakin olmam bu kaçınmanın sahte olduğu, annemle babamın ilişkisinin yürümemesinden kaynaklandığı anlamına gelmiyor. Hayır, yakınlıktan ve duygusal patlamalardan kaçınıyorum, çünkü yakınlıktan ve duygusal patlamalardan *gerçekten* kaçınıyorum, onları yakınımda bulmak ve görmek istemiyorum ve böyle durumlarda özlemini çektiğim uzaklık bir nimet, belki de en büyük nimet. Ancak cinsel arzu bu sınır çekme ve mesafe koyma gereksinimini ortadan kaldırabiliyor, yalnızca cinsel arzuyla samimiyet endişemi ve mesafe koyma ihtiyacımı aşıp başka birine yaklaşabiliyorum. Aynı zamanda –doğal olarak– yakınlaştığım, hayatımı paylaştığım kişi ile aramdaki uzaklık cinsel arzuyla kapanmış olduğu için cinsellik dirençle doluyor ve samimiyet endişesi iki kat ağırlaşarak geri dönüyor. Başkaları ile aramdaki sosyal uzaklığı yalnızca sarhoş olarak kapatabiliyor, ortadan kaldırabiliyorum, başka zaman asla. Benim için kucaklama bir lanet, omzun veya sırtın sıvazlanması bir tehdit. Bu durumda sorun uzaklık değil, empati yoksunluğunun sıkıntısını çekmiyorum, tam tersine, sorun gerçekten samimiyet, aynısı bana duygudaşlık gösterilmesi için de geçerli. Niye uzak durup beni rahat bırakamıyorlar, diye düşünüyorum. Aşırı bir istek mi bu? Babamın sözünü ettiği yalnızlığı ben hissetmiyorum. İnsanlar arası yakınlık ve duygudaşlık bakımından ben ondan daha berbat durumdayım, çünkü bunu istemiyorum ve sanırım bu da benim durumumu onunkinden daha kolay yapıyor ve onun izinden gidip alkolde boğulma ihtimalimi düşürüyor. Tüm zamanımı kendime ayırabiliyorken ne diye kafayı çekecektim?

Gökyüzünün yükseklerinde birkaç kırlangıç uçuşuyordu. Bu, meteorolojik bir belirti diye biliyordum ama neyin belirtisi olduğundan emin değildim. Kırlangıçlar yüksekten uçunca ya hava güzel olacak ya da yağmur yağacak demekti. Bu kadarını biliyordum. Böcekler orada olduğu için yükseğe çıktıklarını da biliyordum. Fakat böceklerin yukarılara tırmanmasının nedeni yaklaşan alçak basınç mıydı yoksa yüksek basınç mı? Ayrıca orada ne yapıyorlardı?

"Romanın nasıl gidiyor bu aralar, Karl Ove?" diye sordu Christina. "Bitirdin mi?"

"Bitirdim denilebilir," dedim. "Bazı adları değiştirmem gerekiyor yalnızca."

"Ve dört tane daha yazman," dedi Geir.

"Ama birtakım küçük komplikasyonlar çıktı," dedim, Christina'ya bakarak. "Bilmiyorum, Geir anlatmıştır belki?"

"Romanın yayınlanmasını istemeyen bir akraban varmış."

"Evet. Yayınevine mektup gönderdi, mahkemeye vermek ve gazetelere gitmek ile tehdit ediyor. Romanın arkasında annemin olduğuna, babam onu terk etti diye onlardan intikam almak için bana kitap yazdırdığına yönelik bir teorisi var."

Christina belli belirsiz gülümsedi, yer açabilmek için tabağını biraz yana ittikten sonra masaya koyduğu kadehinin ayağı, tabağın hafiften yüksek kenarının arkasında görünmüyordu; fakat ayakla gövdeyi birbirine bağlayan zarif sap güneşte ışıktan bir sütun gibiydi.

"Bunlara kulak asan var mı peki?" diye sordu.

"Yok, buna değil. Zaten bir tür geçmiş teorisi, asıl konu o değil. Asıl konu amcamın romanı iftira olarak görmesi. Yalancı bulması. Orada anlatılanların doğru olmadığını düşünmesi."

"Tepesi atmış," dedi Geir.

"Evet, öyle," dedim.

Köşedeki kapı açıldı. Linda dışarı çıktı, kapıyı arkasından kapadı, kısa bir an için bir elini gözlerine siper ederek bize baktı. Üzerinde mavi beyaz çizgili bir bluz ve lacivert şort vardı; kaba yer döşemesi ve asker selamını andıran jesti ona bahriyeli havası vermeye yetmişti. Gülümsedim.

"Peki baskıyı durdurmak gibi bir olanağı var mı?" diye sordu Christina.

"Sanmıyorum," dedim. "Deneyebilir, emin değilim."

Linda önümüzde durdu.

"Çok güzel bir sofra kurmuşsun," deyip karşımda duran sandalyeyi çekti.

"Yemeğe başlayabiliriz," dedim. "Hadi buyurun."

"Teşekkürler," dedi Christina. "Harika görünüyor."

"Hadi ama," dedim. "Yalnızca karides."

"Bu yaz daha karides yemedim," dedi Christina. "Eskiden hep yerdik."

Güldü ve Geir'e döndü. "Babanlarda yiyoruz hep."

"Evet," dedi Geir. "Aşağı bölgelerde karides çok oluyor."

"Yukarı bölgeler," dedim. "Şu an epey bir güneydeyiz."

"Kitabı mı konuşuyordunuz?" diye sordu Linda.

Christina bir tutam karides alıp tabağına koydu. Kabuklar çok pürüzsüz ve kaygan olduğu için karidesler beklenenden uzağa kayı-

yorlardı, karideslerden biri Christina'nın onu koyduğu yerin ta karşı ucuna dek gitti ve kıvrık kuyruğuyla kenardan sarktı. Geir bir ekmek parçasına uzandı, tereyağına bakındı, bulunca onu da aldı. Ben başımı öne sallarken şarap şişesini kaldırdım ve Linda'nın kadehini doldurdum.

"Aslında çok korkunç," dedim.

"Teşekkürler," dedi Linda.

"Beklemiyor muydun?" diye sordu Christina.

Başımı iki yana salladım, tabağa bir dilim ekmek koydum ve Geir'in tereyağı ile işinin bitmesini beklerken şaraptan bir yudum aldım.

"Yok," dedim. "Hiç beklemiyordum. Kızacağını biliyordum ama bu kadarını düşünmemiştim. Naiflikte biraz aşırıya kaçtım belli ki. Olan biten üzerine bir kitap yazacağımı ve kimsenin buna laf edemeyeceğini düşündüm. Kızabilirlerdi, bunu hesaba katmıştım, üstelik adlarının kitaptan çıkarılmasını da isteyebilirlerdi, fakat basılmasına mani olmaya çalışacaklarını hiç düşünmedim. Veya öfkeden deliye döneceklerini."

"Mektupları okudum," dedi Linda, Christina'ya. "Tehlikeli bir adam gibi görünüyor. Benim ödümü patlattı."

"Tehlikeli değil," dedi Geir. "Öyle olsa baltasını kaptığı gibi çoktan dayanmış olurdu kapıya."

"Aman sus be, o ne biçim laf!" dedi Linda.

"En kötüsü de, romanın doğru olmadığını söylemesi. Olayların benim tasvir ettiğim gibi gerçekleşmediğini söylüyor. Yanıldığımı falan değil, düpedüz yalan söylediğimi öne sürüyor. Ve bunu kanıtlayabileceğini."

Geir bir avuç karides alıp tabağına koydu. Tereyağı kutusunu kaldırıp önüme koydum, bıçağımı güneşte yumuşamış koyu sarı yüzeye sürttüm ve kenarda toplanan küçük yumruyu ekmek dilimine sürdüm. Ekmeğin kabuğu siyaha çalan kahverengiydi, yer yer unlu yüzü hayli pürüzsüzdü, fakat sımsıkı duran beyaz ekmek içi gözenekliydi. Açısını bıçağa daha iyi uydurabilmek için ekmek dilimini kaldırdım, kalan son tereyağını da süreceğim sırada otelin üç asansöründen biri, tepeye kadar uzanan saydam tüplerden birinde yükselmeye başladı. Dikiş diker gibi öne eğik duran Christina, karideslerini ayıklıyordu. Küçük ve hassas karides yumurtalarının parmaklara bulaşması hissini tanıyordum, ıslak kumu andıran, büsbütün kendilerine özgü bir kıvamları vardı ve biraz daha yapışkan

olduğu için temizliği kumunkinden de zordu. Henüz yemeğe yoğunlaşmak istemiyormuş, kıyısında biraz dinlenmeye karar vermiş gibi görünen Linda kadehini kaldırdı.

"Hoş geldiniz ve şerefe!" dedi.

"Şerefe," dedi Geir.

"Teşekkürler," dedi Christina.

Şaraplarımızı yudumlamadan önce kadehlerimizi dikkatle tokuşturduk. Kadehimi indirdim ve onlarla göz göze geldim, böyle yapmam gerektiğini yedi yıl önce İsveç'e gelince öğrenmiştim ve bu bilgi, ondan önceki yıllarda her kadeh kaldırmada insanların birbirinin gözünün içine baktığını, benim hiçbir şeyi bilmeyişimin de –her seferinde– benden habersiz ortaya çıktığını anlamamı beraberinde getirmişti.

"Sürekli amcamdan konuşarak akşamın tadını kaçırmayacağım," dedim ve asansörün durduğunu, kapının açıldığını, şişko bir adamın ve biraz daha az şişko bir kadının asansöre bindiğini ve aynı anda öteki asansörlerden birinin yukarı tırmandığını gördüm. "Başladığım sözü bitirecek olursam, yalan söylediğimi kanıtlayabilir diyordum."

Avuçlayıp ekmek diliminin yanına koyduğum karideslerden birini parmaklarımın arasına alıp baş ve işaret parmağımı kafasıyla gövdesi arasına bastırdım ve kafasını kopardım.

"Doğrularla yanlışları ayıramaz durumda buluverdim kendimi sanki. Çok rahatsız edici. Gerçekten çok rahatsız edici. Kendi başımdan geçenlerle ilgili, öyle değil mi? Derken, bunlar başımdan geçti mi diye merak etmeye başladım. Anlatabiliyor muyum?"

Christina başını öne salladı. Baş ve işaret parmaklarımı karidesin yumurtalarla şişmiş karnını kaplayan kabukta birleştirdim, dışarı fırlayan yumurtaların çoğunu tabağın kenarına aldıktan sonra sırtın üzerinden kabuğu kavradım ve bir zırhı kaldırıp kenara iter gibi bir hareketle çıkardım.

"Emin olduğum tek şey babamın ölene dek içki içtiği. Bunu yazmakla yetinseydim, yalnızca bir bilgi olarak verseydim sorun çıkmazdı. Ama olay yerini en ince ayrıntısına varana dek tasvir ettim. Onun büyüdüğü evden söz ediyorum. Onun annesini, yani babaannemi de ayrıntılarıyla anlattım. Babamın çocukluğunun geçtiği odaları. Mahrem alana girdiği için elbette özel yaşama müdahale söz konusu. Onun alanı burası. Sonra ben çıkıp geliyorum, orada birkaç gün geçiriyorum ve bu konuda lanet bir roman yazıyorum. Ayrıca yazdıklarım yalan da olabilir. Gerçeği çarpıtmak da. Ken-

dime güvenmiyorum. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmiyorum. Şimdi de bunu yapıyorum. Babamın kardeşine karşı. Ona hep saygı duydum, yaşamımda önem taşıyan, örnek aldığım biriydi amcam."

Larvayı andıran küçük karides etinin altında kalan birkaç yumurtayı da başparmağımla uzaklaştırdım ve onu ekmek diliminin köşesine koyup başka bir karidese uzandım.

"İşte bu yüzden benim açımdan korkunç bir durum. Gunnar'ın söylediği her şey içimde bir yankı uyandırıyor. Zaten orada olan şeylere bir de dışarıdan gelenler eklenince dayanılmaz oluyor."

"Peki pratikte tüm bunların anlamı ne?" diye sordu Linda. "Tüm adları değiştireceksin, orası tamam. Peki başka bir şey yapman gerekiyor mu?"

"Hayır."

"Bence adları bile değiştirmemelisin," dedi Geir. "Niye değiştiresin ki?"

"Biraz düşünürsen anlarsın," dedim. "Bu onun adı. Onu kendi amaçların için kullanmaya hakkım yok."

"Tamam, belki onun adı konusunda haklı olabilirsin," dedi Geir. "Ben yine de tüm adları kullanman gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca babanın adı? Babaannenin adı? Onları değiştiremezsin."

"Kırmızı çizgim oradan geçiyor," dedim ve öteki karidesi ilkinin yanına koydum. Bir canlıdan çöpe dönüşüm çok tuhaftı; kabuk parçaları, kafalar, yumurtalar ve anten benzeri duyargalardan oluşan küçük yığın, lezzetli ve güzel deniz kabuklularının yanında duruyordu.

"Diyelim mahkemeye verdi," dedi Geir. "İddianamede ne yer alacak? Baban hakkında yazı yazdığın mı? Onu korumak niye gereksin? Adı ne diye temiz ve lekesiz tutulsun? Bir ensest kurbanı, babası hakkında kitap yazarsa ne olacak, babanın kardeşi onun adının kirletilmesini istemiyor diye kitap basılmayacak mı? Eylemi ile yeterince lekelenmemiş mi?"

"Ama bu suç teşkil eden bir durum," dedim. "Bambaşka bir konu."

"Evet, doğru. Ama babanın sana karşı davranışları değişmiyor. Akrabalık yüzünden bunlar amcanı etkileyeceği için konuşamayacak mısın? Absürt. Hangisi daha kötü, eylem mi eylemin söze dökülmesi mi? Eylemin kendisine ses çıkarılmazken anlatılması mı cezalandırılacak?"

"Bence Karl Ove onu kastetmiyor," dedi Christina. "Sanırım olay yerinin tasvir edilmesi gücendirici. Kapının herkese açılması."

"Amcasının bu kadar kızmasını açıklamıyor," dedi Linda. "Altında başka bir şey yatıyor olmalı."

"Niye romanın arkasında annenin olduğunu düşünüyor?" diye sordu Christina, ekmek diliminin üzeri kırmızı beyaz çizgili karideslerle neredeyse tamamen kaplanmıştı. İnce tereyağı katmanının üzerinde, alçalan bir uçaktan görünen kumsaldaki insanlar gibi yattıkları düşünülebilirdi.

"Hiçbir fikrim yok," dedim. "Babamla annem bir araya geldiğinde Gunnar küçüktü. On yaşlarında falan. Abisi evlenip taşındı. Küçük bir çocuk için büyük bir değişiklik bu. Annem onun gözünde nasıl biriydi? Muhtemelen anne babasının gözünde nasıl biriyse öyleydi. Babamın annemle evlenmesini istemediklerini, annemin onun için doğru kişi veya yeterince iyi biri olmadığını düşündüklerini tahmin ediyorum. Sonuçta düğüne bile gelmediler. Bu bir tavır. Babamın ikinci nikâhında da bu konuyu açtığını hatırlıyorum, anne babası yine gelmemişti. Bundan etkilenmişti. Anlamı büyüktü. Anne babasının bu tavrı, nedenleriyle birlikte Gunnar'ın içinde yer etmiş olmalı. Argümanlar veya düşünceler hâlinde değilse bile duygusal olarak bir gerçeğe dönüşmüştü herhâlde: Annem böyle biriydi onun gözünde. Annemle babam daha sonra evlenip çocuk sahibi olduklarında Gunnar babamın mutlu olmadığını apaçık görmüş olmalı. Şimdi düşününce ben de kolayca görebiliyorum. Ve babam onların akrabası olduğuna göre bu durumda suçlanacak kişi kuşkusuz annemdi."

"Yani tüm bunlar abisini kaybettiği için mi?" diye sordu Linda?

"Evet," dedim ve üzeri birazdan kaplanacak olan ekmeğimin üzerine bir karides daha koydum. Ağzım sulanmıştı, elimden geldiğince hızlı ayıklıyordum kabukları. "Abisi içki içmeye başlayınca Gunnar onu bir kez daha kaybetti."

"Ve sen babanla ilgili roman yazınca üçüncü kez."

"Hiç öyle düşünmemiştim," dedim. "Fakat haklısın. Benim babam deyip onu alıyorum ve şöyle şöyleydi diyorum."

"Babanın anne babası ile annenin arası nasıldı?" diye sordu Christina. Ekmek dilimini ağzına götürüp bir ısırık aldı, hareketleri öyle minikti ki bir an için sincap gibi göründü, sonra, belki ben ona baktığım için, belki yalnızca mutlu olduğu için gülümsedi ve minik denebilecek ne varsa silinip gitti.

Ben de gülümsedim.

"Bir şey sorabilir miyim?" diye sordu Linda.

Christina başını öne salladı.

"Hayırdır, sen niye şarap içmiyorsun?"

Christina elini ağzına götürüp güldü. Geir en kocaman gülümsemelerinden birini takındı. Linda da gülümsedi.

"Çocuk bekliyoruz," dedi Christina.

"Ben anlamıştım zaten!" dedi Linda.

"Cidden mi," deyip Geir'e baktım. "Niye hiçbir şey söylemedin?"

"Söyledik ya işte," dedi.

"Belli zaten," dedi Linda. "Karnın büyümüş."

Christina bir elini üzerine koyduğu karnına baktı. Başını kaldırdığında bakışlarından mutluluk okunuyordu.

"Doğum ne zaman?" diye sordu Linda.

"Aralık sonu," dedi Christina.

"Harika," dedi Linda.

"Tebrikler," deyip kadehimi kaldırdım.

"Sizden ilham aldık," dedi Geir. "Yılbaşı gecesi burada John'u görünce. Onun gibi bir tane yapma düşüncesi aklımızda yer etti. Çok mutluydu ve ellerini bize uzatıyordu."

"Njaal için çok iyi olacak," dedi Linda.

"Evet," dedi Christina. "Abi olmak ona iyi gelir."

"Haberi var mı?" diye sordu Linda.

Christina başını iki yana salladı.

"Annemle babama söyledik. Bir de Geir'in babasına."

"Kız mı erkek mi olacak, baktırdınız mı?" diye sordu Linda.

"Yok," dedi Christina. "Baktırmayacağız."

"Sürprizi bozmak istemiyoruz," dedi Geir.

"Hiçbir şey söylemeden iki gün ortalıkta dolaşıp durmanı anlamıyorum," dedim. "Yok, aslında anlıyorum. Heidi'nin doğumunu beklediğimizi sana söylediğim günü hatırlıyor musun?"

Geir başını öne salladı.

"Siz de Njaal'ı bekliyordunuz. Yine de hiçbir şey söylemediniz. İki ay sonra ortaya çıktı."

"Ne olmuş yani?" dedi Geir.

"Benim için fazla disiplinli. Biz gizli tutmayı hiç başaramıyoruz. Kaç gün sürdü herkese haber vermemiz?" dedim, Linda'ya dönerek.

"İki olabilir," dedi.

"Strays ailesi ile Hamsun ailesi karşı karşıya," dedi Geir.

"Öyle sanıyorum ki siz Strays ailesi oluyorsunuz," dedim.

"Herhâlde," dedi Geir. "Sizin yaptığınız her şeyi hayretle izliyoruz. Bizim tüm yaşamımız düzenli."

"Sizin adınıza çok seviniyorum," diyen Linda, Christina'ya baktı.

Ben de ona bakınca içindeki pırıltının gözlerine yansıdığını gördüm, taşlar yerine oturdu; elbette, konu buydu! İçine kapanıktı, ama dünyaya, dışarıdaki bir şeye sırtını dönmüş değildi; konu kendi içinde iyi bir şeyin olmasıydı.

"Adları bile bulduk," dedi Geir, Christina'ya bakarak.

"Ama altı ay sonra açıklarsınız herhâlde?" dedim.

"Kız olursa adını Frøydis koyacağız," dedi Geir. "Erkek olursa Gisle."

Kentin üzerine bakan dar çıkıntıda oturmuş, yiyip içerken giderek kızaran güneş usulca alçaldı ve aynı anda karanlık çevremizi belli belirsiz sarmaya başladı, ilkin sokakların havası kumlanır gibi oldu ve aşağıdaki arabaların, insanların ve binaların renkleri griye dönmeye koyuldu. Geir ile Christina'nın beklediği bebekten, çocuklarımızın doğumlarından konuştuk, artık eski günlere dönüşmüş olan Stockholm yıllarından konuştuk ve Gunnar'ın mektuplarından konuştuk. Aslında bunu yapmayı istemiyordum, fakat içimden taşan huzursuzluğun yatıştırılması gerekiyordu ve bu konuda işe yaradığını bildiğim yek yöntem konuşmaktı. Şarap bittiğinde ve herkes doyduğunda Linda'yla ben masadakileri içeri taşıdık. Mutfakta kahve koydum ve dolaptan dondurmayı çıkardım.

"Güzel bir akşam," dedi Linda.

"Evet," dedim.

"Keyfin yerinde mi?" diye sordu.

"Evet," dedim. "Yani hem evet hem hayır. Ama burada olmak güzel."

Kollarımı ona doladım. Bir süre böyle kaldık, ardından Linda bana doğum günü hediyesi olarak aldığı kandil mumluğu getirmeye gitti, metalden iskeleti ve küçük cam pencereleriyle eski günlerden kalma görünen bu kandil mumluğun içinde kalın bir mum, veya, bizim durumumuzda, kalın mumumuz olmadığı için, pek çok çay mumu yakılabiliyordu.

Oturma odasına gittim ve alaca karanlıkta Linda'nın elinde kandil mumlukla yanımdan geçtiğini gördüm. Dondurmayı, çilekleri, kurabiyeyi ve kahveyi, tepsideki fincan, tabak ve kaşıklarla dışarı taşıdım.

Ağustos karanlığı karanlıkların en güzelidir. Temmuz karanlığı gibi açık ve aydınlık değildir, onun gibi fırsatlarla dolup taşmaz, fakat sonbahar ve kış karanlıkları gibi yoğun ve kapalı da değildir. İlkbaharda ve yazda olanlar hâlen ağustos karanlığında apaçık durmayı sürdürür, öte yandan sonbahar ve kış ile gelecek olanlar görülebilseler bile henüz karanlığın içine işlememiştir.

Masada oynaşan kandil ışıkları yüzlerde ve gözlerde parlıyordu. Karanlık tırmandı ve altımızda uzanan sokaklar sakinleşti. Asansörler inip çıkıyor, trafik ışıkları değişiyordu, yaya yolunda yürüyenler, akşam turuna çıkmış aileler veya –ya oturup içki içecekleri bir parka ya da bahçeli bir kafeye giden– gençler oluyordu. Bir heyecan dalgası sarmıştı çevrelerini, onların bende uyandırdığı bir heyecan da olabilirdi bu, hemen her şeyin olabileceğinin hissedildiği bir akşamda dışarı çıkmayı ben de sayısız kez yapmıştım ve hâlâ çekici buluyordum.

Fakat bu duygu aynı zamanda ağustos karanlığında yatıyor, diye düşündüm. Bu karanlıkta da umut ve beklenti var. Bir şeyler kapanacak, bir şeyler açılacak. Yaşam sürülecek. Sonbahar ve kış, ilkbahar ve yaz her durakta yoğunlaşarak geçecek. Evet, olan biten bu değil miydi? Ağustos karanlığı hiç bu kadar yüklü olmamıştı.

Neyle yüklüydü?

Geçen zamanın güzelliği ile.

Yemek bitince getirdiğim konyaktan bir kadeh içtim ve işemek için içeri gittim. Yolda çocuk odasına bir baktım, hepsi kendi hâlinde hayvancıklar gibi ağır soluklar alıp vererek uyuyordu. Balkondaki üç kişinin sesi içeri belli belirsiz geliyordu, Linda'nın konuştuğunu ve kahkaha attığını işittim, çocukluğun ve anne babanın sesleri, onların dışında kalan yaşamın sesleri arasında uyumanın nasıl olduğunu düşündüm. İşedim, güzel bir duyguydu, ellerimi yıkarken aynada kendime baktım. Vanja doğduğunda ne alnımdaki ve yanağımdaki derin çizgiler ne de gözlerimin çevresindeki kırışıklıklar vardı. Ama duygularım değişmemişti, yirmi yaşındakilerle aynıydı ve belki bundan ötürü –yaşım apaçık belli olsa da– aynada kırk yaşında birini değil, kendimi, Karl Ove'yi görüyordum.

Ellerimi kurulayıp yatak odasına gittim ve her zamanki gibi yüreğimde çarpıntı, bedenimde sıkıntı ile e-postaları açtım.

Bir e-posta Amazon'dan, bir tane de Tonje'den.

Tonje'ninkini açtım.

Sevgil Karl Ove,

Şimdiye dek sessiz kaldığım için kusuruma bakma. Tahminlerinde haklıydın. Romanı okuduğum üç gün boyunca başım zonklayarak ağrıdı ve sinirden bir göz kapağım seğirip durdu. O zamandan beri bu tepkinin kaynağını anlamaya çalışıp duruyorum. Sanırım ilk nedeni teşhir edilme korkusuydu. Ardından okumanın kendisi yük olmaya başladı. Unuttuğum tüm küçük olaylar birdenbire yeniden canlandı ve aynısı senin için ve o sıralar benim gözümde olduğun kişi için de geçerliydi.

Okuduktan sonra biraz rahatladım. Tore haklı, en azından kitapta bir prensesim. Öte yandan, bir sakıncası yoksa, bu durumu prensipler çerçevesinde değerlendirmek isterim. Sonuçta beşinci kitapta benimle ilgili neler yazdığını bilmiyorum. Güzel şeyler yazdığın sürece sorun yok demeye de dilim varmıyor. Dolayısıyla hiçbir şekilde karışmamaya karar verdim. Bu senin projen. Tam adımı kullanmakta sonuna kadar serbestsin. Kitabına ilişkin yeni bakış açıları sunacak durumda olmadığımı anlayışla karşılayacağına eminim. Ama okurken yüreğimin burkulduğunu söyleyebilirim. Sevgili, sevgili Karl Ove.

Sağlıcakla,
Tonje

Okumayı bitirince çok rahatlamıştım ve son satırın beklenmedik sıcaklığı gözlerimi yaşarttı. Maili kapattım ve bilgisayarın önünde bir süre oturdum. Ötekilerin yanına dönmeden önce duygularım biraz yatışsın istiyordum. Tonje'den bir e-posta almak bile Linda'ya ihanet gibi geliyordu. Ailemden gizli bir yaşam sürmüştüm sanki. Bunda biraz olsun doğruluk payı vardı, onlardan önce bir hayat sürmüştüm ve normalde bunu pek aklıma getirmesem de ilk romanı yazarken düşünmüştüm. İçimde eski hayatımı canlandırmıştım, o sıralar benimle ilişkisi olan herkesi canlandırmıştım ve böylece onların, ailemin arasında yaşamış ve ortada, aralarında duran bu uyandırılmış geçmişten ne söz etmiş ne de onu herhangi bir şekilde açığa vurmuştum.

Yaklaşık on dakika sonra kalkıp içeri gittim. Tonje'nin mektubunu yayınevine göndermek zorundaydım, hem roman taslağının çevresinde kıyamet koptuğu için ilgili herkesin tepkisini görmeleri iyi olurdu hem de büsbütün güvenilmez olmadığımı onlara göstermek istiyordum, Gunnar'ın mektubu her ne kadar saçma olsa da yayıncılar ateş olmayan yerden duman çıkmaz diye düşünmüş, Gunnar'ın suçlamalarında bir parça olsun gerçek payı olabileceğini varsaymış olabilirdi. Zira ben bir yazardım, uydurarak geçiniyordum, muhtemelen –diye düşündüklerini varsayıyordum– Gunnar'ın benim gerçek olay tasvirlerime tepkisi roman yaklaşımımdan, yani abartmamdan, belki de çok abartmamdan kaynaklanıyordu. Özellikle Geir Berdahl'ın böyle düşündüğünden kuşkulanıyordum. Muhasebecinin hakikat sevgisi ve yazarın güvenilmezliği karşı karşıyaydı. Tonje'nin böyle tepki vermemesi, sonraki kitaplarda onu ve ilişkimizi anlatmakta beni büsbütün serbest bırakacak kadar bana güvenmesi hiçbir bakımdan kanıt değildi ama en azından başka bir eğilimdeydi.

Fakat bunu yarın halledecektim. Şimdi karanlık balkonda Linda, Christina ve Geir ile kandilin ışığında oturacak, konyak içecek ve kendimizi konuşmanın akışına bırakacaktık.

Onların yanına gittiğimde Linda bir anımızı anlatıyordu. Buradaki ilk yazımızdı. Apartman, balkon ve kent bizim için yeniydi. Hemen her akşam, çocuklar yattıktan sonra balkonda oturuyorduk. Yaz bitmek bilmemişti; eylül ortalarına dek akşamları dışarıda oturabiliyorduk. Bir bebek alarmı satın almıştık, verici çocuk odasında, alıcı aramızdaki sehpada duruyordu. Çocuklar kımıldadığında veya herhangi bir ses çıkardığında alıcı devreye giriyordu ve biz duyabiliyorduk. Bir akşam alıcı çalıştı, çocuklardan biri ağlıyordu. Odaya gittim, fakat ağlayan, Vanja mıydı Heidi miydi, bilmiyorum, yeniden uykuya dalmış olmalıydı, ben içeri girdiğimde içeride çıt çıkmıyordu ve ikisi de uyuyordu. Dışarı döndüm. Alıcıdan yine ağlama sesi geldi. Bu kez Linda içeri gitti. Aynı durumla o da karşılaştı; çocuklar uyuyordu. Uğursuz bir şeydi çünkü bir çocuk ağlıyordu alıcıda. Çatlak ve uzak bir sesti. Bunun ölüler âleminde ağlayan bir çocuk olduğunu ve bu ağlayışın ses dalgalarının radyo alıcısına geldiğini düşünüyordum. Zaten canı sıkılan Linda'ya bu düşüncemi söylemedim, ağlamanın kendi çocuklarımızdan gelmediğinden emin olmak için bu kez elinde alıcıyla çocuk odasına gitti. O yokken ben olan

biteni anladım. Bir kentteydik, yakın çevremizde yüzlerce kişi oturuyordu, elbette kimilerinin bizimkiyle aynı türden bebek alarmları vardı.

Geri dönen Linda'ya bunu söyledim. Sakinleşti. Fakat bir an sonra bana baktı ve şöyle dedi: "Ama kimse gelip bebeğe bakmıyor."

Bu anıyı anlatırken o zaman hissetmiş olduğumuz uğursuzluk duygusu kaybolmuştu. Bir anıya dönüşmüştü. Fakat Linda bu olayı ele alan bir hikâye yazmıştı. Orada uğursuzluk yerinde duruyordu, belki daha da güçlüydü. Çünkü Linda böyle biriydi, onun yeteneği yaşamı aşırı yoğun ve anlam yüklü noktalara indirgeyebilmesindeydi. Onun yazdıklarını okurken sık sık gözlerim yaşarıyordu, bu hikâyede de öyle olmuştu, çünkü Linda'nın kişiliği hemen ve apaçık ortaya çıkmıştı.

"Bebek alarmını Gotland'a gideceğimiz zaman almıştık," dedim. "Hatırlıyor musun o yolculuğu?"

"Evet," dedi. "Sabahları alışveriş yapmak için sırt çantasıyla bakkala koştuğun kalmış aklımda."

"Koşmak mı?" dedi Geir. "Ne kadar uzaktı ki?"

"On kilometre koşuyordum," dedim. "Oradaki birkaç ay boyunca formum harikuladeydi. Ama farkında bile değildim. Her şey göreli. Bir şeyi becerirken başka bir şeyi yapamıyor insan. O aralar koşmaya yoğunlaşmışım."

"Çocuklarla arabasız tatile gitmek, başlı başına bir janr," dedi Linda.

"Bebek yaşamı sonatı," dedim. "Daha zoru yoktur."

"Ama iyi geçmişti," dedi. "Heidi'ye hamileydim. Vanja da çok küçüktü. Onu büyük sanıyorduk. Oysa minnacık bir yumaktı."

"Evet," dedim. "Şu lanet zaman nasıl da akıp gidiyor! Sanki bu olay çocukluğumda başımdan geçmiş gibi."

Ormanın kıyısında kiraladığımız bir kulübede iki hafta kalmıştık ve çamlardan oluştuğu, denize kadar uzandığı için bana her bakımdan Hove'deki ormanı hatırlatan bu ormanın ortasında beyaz rauklar vardı. Ah, ne güzel bir manzaraydı. Her akşam Linda'yla Vanja'yı evde bırakıp onlara bakmaya koşuyordum. Heykele benziyorlardı. Çam ağaçlarının arasında adam boyunda, beyaz heykeller. Totemsi bir yanları da vardı, bendeki çağrışımları Kızılderililer ve arabasız, asfaltsız, betonsuz, camsız, makinesiz bir dünyaydı. Yalnızca bitkiler

vardı ve insanlar bitkilerin arasında yaşıyordu. Onlara koşuyor, bakıyor, duygulara kapılıyor ve koşarak minik ailemin yanına dönüyordum.

Şimdi bu yeni olmuş bir şey değil, çok önce başımdan geçmiş bir şeydi; balkondaki bu akşama da yıllar sonra, yaşamımdan kopup gitmiş bir şey olarak dönüp bakacaktım. Anılar bilinç dağındaki çıkıntılar, biz burada kadeh tokuşturup sohbet ediyoruz, aşağıdaki düzlükte babam koltuğunda oturuyor, ölmüş, yüzü kanlar içinde. Daha aşağıdaki bir çıkıntıda, Agder yakınlarında bir dinlenme yerinde, babam, annem, Yngve ve ben oturuyorduk, sabah boyunca böğürtlen toplamıştık, şimdi sandviçlerimizi yiyorduk ve yanımızdan bir ırmak akıyordu, arkamızdaki yüksek tepeden gelen yeşil beyaz sular buz gibiydi ve karşıda, yolun kenarında, tozlar içindeki kırmızı Kadet'imiz duruyordu.

Ne var ki bu henüz bir anı, bir geçmiş bileşeni değildi, daha yeni vardığımız bir nokta, sonuna yaklaşılan bir akşamdı.

Linda "Yorulmadın mı?" diye sorunca Christina başını öne salladı, yorulmuştu ve bu bir kez dile getirilince her şey bitti, hepimiz yorulmuştuk ve çocuklar en kötü ihtimalle beşte, en iyi ihtimalle beş buçukta uyanacağı için masayı toplama, bulaşık makinesini çalıştırma, ışıkları söndürme ve dişleri fırçalayıp yatma zamanı gelmişti.

Yatakta sırtüstü yatmış, Linda'nın banyodaki işinin bitmesini bekliyordum. Gelip de suya girer gibi yatağa yatınca onu sımsıkı kucakladım, sıcaklığını bedenimde duyup kokusunu burnuma çektim.

"Seni seviyorum," dedim ve tuhaf bir nedenden ötürü bunu söylerken gözlerim yaşardı. Fakat sessiz bir olaydı bu, yalnızca yaşlar dolmuştu gözüme, Linda hiçbir şey fark etmemişti.

Ertesi gün kumsala gittik. Linda köfte kızarttı, sandviç hazırladı, ben bir omlet yaptım, kahve demledim, şişelere meyve suyu doldurdum; bunların hepsini bir soğutma torbasına koyduk; büyük bir örtü, havlular, mayolar ve kızlar için çok önemli olan kolluklar paketledik; çocuklara sandalet, yazlık elbise ve birer şapka giydirip güneş kremi sürdük, John'u pusete koyup yola çıktık. O yaza dek kumsal bizim için Riebersborg demekti, fakat orada hiç gölge yoktu ve benim gibi her fırsatta olabildiğince güneşlenmeyen, güneşe pek dayanamadığı için yaz boyunca büyük şapkalar ve büyük güneş gözlüklerinin arkasına saklanan, ayrıca her zaman yolun gölgeli tarafından giden ve

kafelerde şemsiyelerin altında oturmayı yeğleyen Linda yazın başında bizi Sibbarp kumsalına götürmüştü, orası bir hayli uzak olsa da kıyının hemen yanında ağaçlar büyüyordu ve bu ağaçların altında hem derin hem güzel gölgeler vardı, artık ne zaman yüzmek istesek oraya gidiyorduk. Yürünülemeyecek kadar uzaktı, Konserthuset'nin yanında uzanan Bergsgatan'dan Sibbarp'a yaklaşık yarım saatte giden otobüse binmemiz gerekiyordu. Njaal, Heidi ve Vanja önden yürüyordu, arkalarından omuzunda soğutma torbasıyla Linda, sırt çantasıyla Christina ve elinde bir torbayla Geir gidiyordu, ben en arkadan her türden öteberiyle dolu bir torbayla, John'un pusetini iterek yürüyordum. Hava sıcaktı ve durakta gölge yoktu, dolayısıyla on dakika sonra otobüs gelince rahatlamıştık. Neredeyse tıklım tıklım doluydu. Geir ve Christina en önde yer buldu, Njaal annesinin kucağına yerleşirken Vanja ile Heidi otobüsün ortasındaki açıklığın hemen arkasındaki koltuklara oturdu, Linda'yla ben onların arkasına oturduk, John ise annesinin kucağındaydı. Kentten geçip hastaneyi arkamızda bıraktık ve Pildammsparken'in arkasındaki geniş alana geldik, eski ve güzel Stadion buradaydı, fonksiyonellik günlerinden kalma bu yapı uzun bir kâseyi veya düz tabanlı bir tekneyi andırıyordu, geniş parkuru ve kötü tribün açısı yüzünden ne yazık ki futbola uygun değildi, bu yüzden onun yanına yeni bir stadyum inşa edilmişti. Burada Baltiska Hallen'in yanı sıra suni çimli büyük bir kapalı saha daha vardı. Malmö'ye taşındığımız ilk kış oraya sık giderdim, bir grup gazeteci haftada iki kez gün ortasında orada futbol oynuyordu, ben de onlara katılıyordum.

Alnımdaki terleri sildim ve Bellevuevägen'i geçtiğimizi fark ettim. Bu kenti o kadar az tanıyordum ki bir ilçe nerede bitiyor, öteki nerede başlıyor bilmiyordum. Kooperatif bahçelerine yaklaşmış olmalıyız, diye düşündüm. Bunun düşüncesi bile ruhumu karartmaya yetti. Linda ile John'a baktım. John'un yüzü nemliydi, gözleri can çekişen balıkların ağızları gibi açılıp kapanıyordu. Onun yaşlarında büyük bir kuvvetle bastıran uykuya yenik düşmesi an meselesiydi.

Vanja arkasını dönüp benimle göz göze geldi ve ne zaman varacağımızı sordu. Birkaç dakika içinde, dedim. Bir dakika ne kadar uzun, diye sordu. Altmış saniye, dedim. Bir saniye ne kadar uzun, dedi. Şimdiden şimdiye kadar dedim. Kısaymış, dedi. Ama lütfen saymaya başlama, dedim. Bana baktı. Niye, diye sordu. Omuz silktim. Sen bilirsin, istersen say, dedim. Saymaya başladı. Otuz on bir

deyince onu düzelttim. Limhamn merkeze ulaştık, ana yol araba doluydu ve iki yandaki kaldırımlar insan kaynıyordu. Otuz dokuzdan sonra kaç geliyor, baba, diye sordu Vanja. Kırk, dedim ve Linda'ya döndüm. Uyuyor mu John, diye sordum. Başıyla evetledi. Deniz kıyısı boyunca ilerledik, çok geçmeden büyük çimenlikler belirmeye başladı, yer yer koyu yapraklı ağaçlar göze çarpıyordu, derken otobüs son durağa döndü. Linda'nın pusete taşıdığı John uyanıp ağlamaya başladı, ben puseti otobüsten indirdim, Linda onu yerleştirmeye çalıştı, tepinerek direnen John'u ben aldım, yaklaşık yirmi saniye sonra teslim olunca bacaklarını pusete yerleştirdim ve torbayı sırtlanıp ötekileri izledim, bu sırada kafasını geri atan John kısa süre içinde yeniden uykuya daldı. Linda'yı yakalayana dek koşar adım gittim. Vanja, Heidi ve Njaal üç küçük köpek gibi koşarak önümüzden gidiyordu. Limanda küçük tekneler vardı ve dalgakıran tıklım tıklım insan doluydu. Bizim yürüdüğümüz çimenlikte de birileri vardı; kimileri yürüyor, kimileri oyun oynuyor, kimileri örtülerin üzerinde oturuyordu, uzaktan kumandalı bir uçağın sesi geldi kulağıma. Hava uğur böcekleriyle doluydu, beyaz tişörtüme konan birkaç tanesini elimle uzaklaştırdım. Büyük ve açık düzlüğü geçtik, büfeyi arkamızda bıraktık ve kumsalın içinden ağaçlıklı kuzey ucuna uzanan şose yolu izledik. Çıplak ayak dolaşmaya alışkın olmayanların tedirginliğiyle yürüyen mayolu bir kadının ve düşük belli mayolarının altından iç çamaşırları belli olan yirmili yaşlarında üç genç adamın yanından geçtik. Linda şimdi Christina'nın yanında yürüyordu, onlarla aralarını iyice açan çocuklar ilk varan olmak için koşuyordu. Geir onu yakalayabilmem için durdu.

"Kadını gördün mü?" diye sordu.

"Hangi kadını?"

"Mayolu olanı. Göğüslerinin çevresi tamamen ıslanmıştı. Sırılsıklamdı. Ama başka yerleri kuruydu. Denize girmiş olamaz. Süt ıslaklığıydı o. Anne sütü."

"Yok, görmedim," dedim.

Ayaklarımın altından çıtırtılar geliyordu, kaynağını görmek için durdum. Uğur böcekleriydi. Her yeri sarmışlardı. Patika ve çimenler ölü uğur böcekleriyle kaplıydı. Hava da onlarla doluydu. Ağaca doğru gittim, örtüyü gölgeye serdim ve ben Heidi'nin mayosunu giymesine, kolluklarını takmasına yardım ederken Linda da Vanja'ya yardım etti. Pusette uyuyan John'un çenesi göğsüne dayanmış,

şapkası gözlerinin üzerine düşmüştü. Tişörtünde üç, minik şapka siperliğinde bir uğur böceği vardı. Saçlarımda gezindiklerini hissedince kafamı salladım.

"Çocuklarla yüzebilecek misin?" diye sordum Linda'ya, başıyla onayladı, üstünü değiştirdi, ben de yemeği hazırlamaya giriştim. Örtü uğur böceği kaynıyordu. Başımı kaldırdım. Bizden yana büyük böcek sürüleri geliyordu. Göğsüme baktım, dört tane konmuştu üzerime. Onları uzaklaştırdım, çekip silkelediğim örtüyü yeniden serdim; sandviçler, köfteler, salata, omlet ve zeytinle dolu buz kutularını çıkarmaya giriştim.

"Amma çok uğur böceği var," dedim.

Geir ellerini havaya savurup duruyordu. Njaal'ın elinden tutan Christina kumsala gidiyordu. Artık bildiğim için onun hamile olduğunu görebiliyordum. Elini havaya savurdu. Njaal onu taklit etti. Linda saçlarını savurdu. Su kenarında el ele duran Vanja ile Heidi uzaklara bakıyordu. Örtü yine uğur böceği dolmuştu.

"Burada yemek yenmez," dedim. "Her yeri sarmışlar. Şuraya bak," deyip yaklaşan sürüleri gösterdim.

"Belki şurası daha iyidir," dedi Geir. "Daha açık ve rüzgârlı."

Büyük çimenliğin köşesine gittik, ne var ki orada da hem hava hem yer uğur böceği kaynıyordu.

"Yerimizden kımıldamasak da olur," dedim. "Bir zararları yok sonuçta."

Gölgeye döndüğümüzde böceklere elimden geldiğince aldırmamaya çalıştım. Bir sigara yakıp kahve koydum. Birkaç saniye içinde kahvemde bir uğur böceği yüzmeye başladı. Onu çıkarıp attım, uğur böcekleri de sivrisinekler gibi tütün dumanından kaçar diye sigaramdan çektiğim dumanı büyük bir bulut hâlinde önüme üfledim. Geir kıyıya gitmişti, şimdi beşi de oradaydı. Linda boyları kalçalarına gelen Vanja ve Heidi'nin arasında usulca suda ilerliyordu. Teni mermer gibi bembeyazdı. Hava minik siyah noktalarla doluydu. Tüm buz kutularının ve örtünün üzeri böcek ile kaplanmıştı. Ayakkabılarımda, şortumda ve tişörtümde geziniyorlardı. Rahatsız ediciydi. Uğur böcekleri en güzel böcekler arasında sayılırdı. Zarif, âdeta çiçeksi güzellikleri canavarlığın tam tersiydi. Sivrisinekler büyük sürüler hâlinde hemen her yeri sarabilirdi, doğaldı bu, fakat aynısını uğur böcekleri yapınca tehditkâr bir durum ortaya çıkıyordu, bir yanlışlık vardı sanki, kapalı durması gereken bir şey

açılmış gibiydi; kafamı kaldırıp boğaza baktığımda, kuzeybatı yönünde ürkütücü yakınlıkta yükselen devasa Östersundbroen'i, güneybatı yönünde Barsebäck nükleer santralinin silüetini ve havanın uğur böceği olduğunu bildiğim siyah noktalarla dolu olduğunu görünce dünya işte böyle yok olacak diye düşündüm.

Ad
ve
Sayı

Birkaç ay önce isimsiz bir tehdit mektubu aldım, bana bir kopyası gönderilen bu mektup abime yazılmıştı ama ona gerçek soyadı ile değil annemizin kızlık soyadı ile hitap ediliyordu. Yngve Hatløy yazıyordu zarfta. Gönderen kişi, abimin Knausgaard soyadını artık hak etmediğini düşünmüş ve bu değişikliği yapmıştı. Bana ise herhangi bir ad uygun görmemiş, yalnızca ironik bir unvan vermişti. "Hikâye anlatıcısı" idim ben.

Şöyle yazıyordu gönderen:

> Ne acıdır ki 1964'te bir kürtaj yapılmış olsaydı 2010'da birçok kişinin yaşamı kolaylaşırdı. Hatløy sülalesinden kurtulurduk. Ve baban bugün hâlâ hayatta olurdu.

Yngve 1964'te doğmuştu, mektubu gönderen kişi ondan söz ediyordu. Yngve'nin doğumu kürtajla engellenseydi daha iyi olurdu, babam hâlâ yaşıyor olurdu düşünceleri yalnızca abime yönelik de değildi. Söz konusu satırların yazarı Yngve'nin kızına, küçücük bir çocuğa da mektup göndermişti. Yazdığım kitap yüzünden ne ben ne abim ne de çocuklarımız hak ediyordu Knausgaard adını.

Adın gücü ne büyüktü.

İşin tuhafı, ad konusu ailemizde her zaman bir mesele olagelmişti. Babam gençliğinde adını değişik biçimlerde yazma deneyleri yapmıştı; *i* yerine *y* ve *å* yerine *aa* kullandığını arkasında bıraktığı kitaplarda ve kâğıtlarda görmüştüm. Yetişkin hayatında soyadını değiştirdi ve ömrünün son on yılında başka bir adla tanındı. Annem evlenince babamın soyadını almış, fakat sonra kızlık soyadına geri dönmüştü. Ben on sekiz yaşımdayken hem annemin hem de babamın soyadları abimle benimkinden farklıydı.

Bu romanı yazmaya başladığımda babamdan söz etmek istiyordum ve edebiyatın doğasında, biri için geçerli olanı herkes için geçerli yapmak, yani belli bir babanın "baba", belli bir abinin "abi" ve belli bir annenin "anne" olması yattığı için babamın gerçek adını kullandım. İlkin gerçek soyadını, ardından kendine yakıştırdığı soyadını. Daha sonra roman taslağını ilgili kişilere gönderdim. Babamın amcam tarafından temsil edilen ailesi, adlar değiştirilmezse mahkemeye gideceklerini ve kitabın basımını durdurmaya çalışacaklarını söylediler. Bunu yaptım, amcamla ailesinin adını ve babamın ailesindeki

herkesin adını değiştirdim. Fakat babamın adını değiştiremezdim. Mesela ona "Georg Martinsen" deseydim artık babamdan, benim yaşamımda olan ve benimle aynı kanı taşıyan kişiden söz ediyor olmazdım, çünkü ad romanda değişmeden kalabilen tek gerçekliktir, geri kalan başka her şey bir şeyin referansıdır, bir ev veya ağaç kendilerinde bir ev veya ağaç değildir; yalnızca gerçek adlar, romanda ve gerçeklikte aynı olabilir. Herkesin adını değiştirebilirdim ama babamınkini değiştiremezdim. Bunun bir nedeni de kendimle ve kendi kimliğimle ilgili yazmamdı: Babamın adı Georg Martinsen olsaydı ben kim olurdum? Benim adım ve kimliğim ne olurdu? Dolayısıyla değişikliği reddettim. Yayınevinin yıllık basın konferansının yapılacağı gün genel yayın yönetmeni Geir Berdahl ile görüştüm, amcama göndermek üzere bir mektup yazmış ve onun istekleri doğrultusunda yaptığımız tüm değişiklikleri birer birer göstermişti. Son olarak da babamın adının kullanılmayacağını belirtmişti. Önceki akşam, *Bergens Tidende*'nin kültür sayfası şefi, Berdahl'ı aramıştı, belli ki onu daha önceden tanıyordu ve haberin kokusunu almış, amcamın meseleyi mahkemeye taşıma tehdidini öğrenmişti. Ben dikkatsiz davranmıştım ve gazetede çalışan yakın tanıdıklarımdan birine yazdığım e-postalardan birinde bu konudan söz etmiştim, o da şefine söylemişti. Berdahl amcama yazdığı mektubu bana okuduğunda durum böyleydi. O zamana dek babamın adından vazgeçmeye yanaşmamıştım. Fakat artık bunda direteemiyordum, bulunduğumuz ofisin kapısının önü gazetecilerle dolmaya başlamıştı ve yazdıklarımın sonuçlarından öyle korkuyordum ki tek çarem şöyle demekmiş gibi görünüyordu: Olur, mektubu gönderebilirsin, babamın adını değiştiririm.

Fakat değiştiremezdim. Ondan, başka bir adla söz edemezdim. Herhangi bir ad kullanmayarak çözdüm bunu. Ne adı ne soyadı var romanda, adsız bir adam.

*

Çocukluğumuzu birlikte geçirdiğimiz kişilerin adlarını görünce, sonbaharın yoğun karanlığı veya ilkbaharın seyrek aydınlığıyla dolu –koşuşturarak geçirdiğimiz– tüm o günlerle akşamlar ve tüm coğrafya uyanmakla kalmıyor, söz konusu kişiler de o zamanki hâlleriyle canlanıyorlar. Geir Prestbakmo, Karl Martin Fredriksen, Dag Lothar Kanestrøm, Marianne Christensen ve sonra Per Sigurd Løyning,

Arne Jørgen Strandli, Jan Vidar Josephsen, Hanne Arntsen. Her durumda ad, hem onları hem de onları tanıdığım zamanı simgeliyor, önemli önemsiz demeden her türden şeyi içeren bir tür hafıza kapsülü gibi. Fakat onların adları benim için böyle. Onlar için kendi adları bambaşka bir şey. Adlarını söylediklerinde veya yazdıklarında kendilerinden söz ediyorlar. Buradaki "kendi", kendilerini gösterdikleri zaman herkesin gördüğünden farklı, görülenin içi, doğumdan ölüme uzanan iç yaşamın kimsenin erişemediği duygular ve düşüncelerle dolu kısmı.

Ad bu gizli ve özel kısımla çok yakından bağlantılıdır, evet, insanın adıyla kimliği öyle iç içe geçmiştir ki kişi adını kendisine ait görür, hâlbuki ad ona bu amaçla verilmemiştir, insanın kendisini kendisi için adlandırması gerekmez, adın işlevi onların oldukları kişiyi başkalarına göstermektir. "Dişlek ve mızmız oğlan" demek yerine "Karl Ove" demişler. Ayrıca insanın kendi adı, hem içe hem dışa aynı anda yöneldiği için bir hayli hassastır. Olmak eyleminin adlandırdıklarında veya uyandırdıklarında bir büyülü düşünce kalıntısı vardır. Ben adımım ve adım benim. Biri onu kötüye kullanırsa beni kötüye kullanmış demektir. Çocuklar arasında en yalın bezdirme yöntemi, hedef tahtasındaki çocuğun adını komik şeylere benzetmektir, çünkü bu eylemin hedef tahtasındaki çocuğun içinin derinliklerine işlediğini bilirler. Kişinin yapabileceği en büyük gaflardan biri karşısındakinin adını bilmediğini açığa vurmasıdır; onun kim olduğunu çok iyi bilir, yüzünü, şivesini, jest ve mimiklerini tanır, pek çok ortak anı hatırlar ama bu bir işe yaramaz; adı hatırlamadığın zaman onu hatırlamıyorsun demektir, çünkü adı olmadan söz konusu kişi hiç kimsedir.

Gördüğümüz insanların çoğu, otobüste veya tramvayda arkamızda oturanlar, sokakta yanımızdan geçenler ve süpermarket kuyruğunda önümüzde bekleyen tüm o kişiler adsızdır. Herkes gibi onların da birer adı olduğunu biliriz ama bu adın ne olduğunu bilmeyiz. Onlardan biriyle tanışır ve arkadaş olursak bu kişi adsız kalabalıklardan çıkar ve herkesin çevresindeki ad sahibi kişiler çemberine girer. Fakat bunun dışında da bir çember vardır ki herkesin bildiği adlardan, yani ünlü kimselerden oluşur. Bu kişiler için "adı var" denir. Böyle bir ad alınamaz, yapılır, "ad yapmak" deyimi buradan gelir ve insan ancak şu veya bu şekilde öne çıkarsa ad yapabilir. Çok hızlı koşar, bisiklete biner veya kayak kayarsa ad yapar; çok güzel şarkı söyler veya gitarı büyük bir ustalıkla çalarsa ad yapar. Alanında,

örneğin fikir tarihinde, ilerlerse ad yapar; toplumda önemli bir yere gelirse ad yapar. Böyle bir adın başlıca işlevi kişinin kendisini değil kazanımını veya rolünü temsil etmektir. Öte yandan, bir kazanım sonucu kişinin adı kamuya mal olunca söz konusu adın simgelediği öteki şeyler, yani özel yaşam konusunda da bir merak uyanır. Ünlü kişilerin özel yaşamlarını giderek daha çok öne çıkarması ve böylece kamuya mal etmesi çağımızın karakteristik bir özelliğidir. Çoğunlukla düşünüldüğü gibi toplumsal bir gerileme değildir bu, tersine, iletişim toplumunda büsbütün gerekli bir düzenleme mekanizmasıdır.

Maddi olanlar dışında insanın en önemli gereksinimi görülmektir. Görülmeyen bir insan hiç kimsedir. Eski İskandinav kültüründe en ağır ceza dışlanmaktı, ötekilerle aynı ortamda bulanamamaktı. Dışlanan kişi geldiğinde herkes ona sırtını dönüyordu. Dilerlerse öldürebilirlerdi, ama o hiç kimseydi, yaşayıp yaşamamasının bir anlamı yoktu, dolayısıyla kolayca sırtlarını dönebilecekken ne diye onu öldüreceklerdi? Hepimiz görülme özlemi çekeriz. Fakat görülmek pek çok anlama gelebilir; köylü toplumunda görülmek ile iletişim toplumunda görülmek aynı değildir. İletişim toplumunda görülenler herkes tarafından görülür. Görülmek, herkes tarafından görülmek anlamına gelince imkânsız arzular ortaya çıkar çünkü ancak az sayıda insan herkes tarafından görülür. Az sayıda bu kişi, onları öne çıkaran ve çoğu kişi için erişilmez olan yanlarını, yani kamuya mal olmuş yanlarını göstermekle kalmayıp erişilmez değil sıradan olan, herkesin içinde yaşadığı özel yanlarını gösterince ünlü kişi de erişilmez olmaktan çıkar, hayranlık ve arzu uyandırmakla kalmaz, onunla özdeşleşmek de mümkün hâle gelir ve adların bireyden başka hiçbir şeyi simgelemediği sıradan özel yaşam ile ünlü yaşamı arasındaki uçurum âdeta büsbütün kapanır: Onlar da aslında bizim gibidir. İnsan onlarda kendisini görür ve bu da bir tür görülme biçimidir. Burada bir güvenlik yatar, çünkü görülme arzusu herkeste güçlü olsa da en az onun kadar güçlü başka bir arzu, herkes gibi olma isteği kişiyi karşı yöne çeker. Herkes gibi olan herkesin arasında yer alır ve herkesin arasında yer alan güvendedir. İnsanlığın varoluşunun büyük bölümünde yapılageldiği gibi bir tehlike karşısında sürü hâlinde durulduğunda önemli olan görülmemek, dikkat çekmemektir. Görülmek hayati önem arz eder ama görülmemek de öyledir. Herkesin dikkatine ve nazarına maruz kalmayı çok tehlikeli buluruz. Tam adlarını, hepimizle ortak sıradanlıklarını paylaşanlar topluma mal olup herkesçe seçkin olarak görülen sınıfın bir parçası olur.

Medyada çoğu kişinin gözünde aurası olan bir isme sahip olmak öyle bir önem kazandı ki neredeyse tanıdığım herkes, adlarına, yalnızca onları simgeleyen, kontrolleri dışında anlamlarla dolu bir şey gözüyle bakmayı bıraktı; Facebook profilleri oluşturarak ve tıpkı bir marka oluşturur veya bir pop yıldızı yaratır gibi adlarını belli bağlamlara yerleştirip belli havalara bürüyerek kim oldukları konusunda kendi fikirlerinin reklamına dönüştürmeye başladılar onları. İletişim dünyasında yaşamak başka yerlerdeki başka insanların imgelerini görüp dünyada olan bitenden haberdar olmak ile sınırlı değildir, kendimizi görme biçimimizi etkiler ve fark ettirmeden içine sızdığı kimliklerimiz bir bakışa, bir "herkes" anlayışına usulca yönelir ve bu, her şeyin elle tutulabildiği, kendi imgemizle ilgili sonuçları olan somut durumlardaki somut bakışları gölgede bırakır.

Somut başkalarının, örneğin Tor Jonsson'un *köy hayvanı* dediği komşuların bakışına yönelik beklenti, perdelerin çekilmesi gibi büsbütün fiziksel bir yordamla bastırılabilir veya başka bir yere gidilerek dindirilebilir; fakat soyut başkalarının, toplumun beklentisi ortadan kaldırılamaz, çünkü içsel bir unsurdur, onunla ilişkimiz en mahrem mekânlarımızda bile kopmaz, öyle ki oraları beklentileri karşılayacak biçimde dayayıp döşeriz, örneğin eskiden yemek yapılan ve yenen yerlerden ibaret olan mutfaklar, az sayıda kişi tarafından görülse bile şimdilerde büyük masraflar altına girilerek yenilenip bir mağaza vitrinine benzetiliyor. Tüm odalarda bulunan ve her zaman görülmemizi, bir anlamda kendi gözetimimiz altında tutulmamızı sağlayan televizyon ekranları tarafından alevleri canlı tutulan bu içsel herkes, aynı zamanda bizi birbirimize daha çok benzetiyor, çünkü Orwell'in ünlü distopyasında öngördüğünden çok daha rafine bir toplumsal denetim sisteminde ibadet ettiğimiz ve isteklerine göre kendimizi ayarladığımız tanrı aynı.

Ad her zaman somut ile soyut, bireysel ile toplumsal arasında yer almıştır; fakat yaratılmaya ve ona fiziksel gerçeklikten kopuk yerlerde anlamlar yüklenmeye başlandığında, çoğunluk tarafından görülmese de kurgu dünyasına girer, aynı zamanda bu kurgu dünyası genişler ve yaşamlarımızda giderek daha büyük yer kaplar –çünkü televizyonlar artık yalnızca oturma odalarımızda değildir, onlara trenlerde, uçakların bagaj kabinlerinin altında, doktor muayenesinde, bankada ve süpermarketlerde de rastlanz, ayrıca küçük

bilgisayarlar ve cep telefonları biçiminde onları yanımızda taşıyoruz, böylece iki gerçeklikte yaşıyoruz, bunlardan biri soyut, imge temelli, bize sunduğu her türden kişi ve yerin bulunduğumuz yerden başka bir yerde olmak dışında hiçbir özelliği yok; ötekisi somut, fiziksel, onun içinde dolaşıyor ve sürekli ona dokunuyoruz–, durum böyleyken, yani her şey ya kurguyken ya da kurgu olarak algılanıyorken roman yazarının işlevi daha fazla kurgu üretmek olamaz. Kapıldığım duygu buydu; dünya sürekli olarak ortadan kayboluyordu çünkü başka bir yerdeydi, aynı şekilde yaşamım da kayboluyordu çünkü o da hep başka bir yerdeydi. Bir roman yazacaksam gerçeklik ile ilgili olmalıydı, başka bir şeyin, saçmalıkların köhneliğinden çıkıp daha önemli şeylerin berrak ve keskin havasına erişme arzusunun içinde kapana kısılmış aklının değil de, bedeninin içinde kapana kısılmış birinin bakış açısından her şey olduğu gibi anlatılmalıydı. Tırmanmak sanat, kurgu, soyutlama ve ideolojiydi; tutsaklık eşyaların ve bedenlerin dünyasında, hepimizi kapsayan ve yakında çürüyecek olan maddi evrendeydi. Düşünce veya dürtü burada, gerçeklikte yatıyordu. Bu gerçekliğin simgesi, aktarılabilir tek unsuru da addı. Bir düş veya imgenin değil de tek bir insanın işareti olarak ad. Simgelerden oluşan romanın gerçekliğin kendisi olmayacağının, yalnızca onu çağrıştıracağının ve çağrıştırılan bu gerçekliğin kaçmaya çalıştığım gerçeklik kadar soyut olacağının elbette farkındaydım, öte yandan şunu da biliyordum ki romanın yapabildiği şey, belki de en önemli özelliği, alışkanlığın ve tanıdıklığın perdelerini geçmektir, bir şeyi azıcık farklı betimleyerek, bir konuda ısrar ederek, örneğin bir emziği betimlemek için bir sayfa kullanarak yapar bunu ve böylece gerçekliğin emziği, emzik olma bağlamında, bir sonraki sefere farklı bir şekilde öne çıkar, biz de onun işlevini görürken biçimini gözden kaçırırız, hâlbuki hem emmeyi hem çiğnemeyi ve parlak, yalın renkli, yumuşak hatlı şeylere bakmayı, onları tutmayı seven bebeğin arzularını karşılamak için yaratılmış, damla biçimli kauçuğu ve sert plastikten sapı ile sahte meme ucu ve oyuncak arasındaki emzik biçimi tenseldir; roman bunu, normalde yan yana gelmeyecek şeyleri yan yana koyarak da yapabilir, zira ortadan kaybolup giden gerçeklik değil, benim ona duyduğum ilgiydi. Onu elden bırakamazdım, amacım buydu, daha doğrusu yaşamımda kapıldığım kökten anlamsızlık duygusuna getirdiğim açıklama buydu, elbette kendisinde soyut olan bir başka açıklama, bir başka teori daha olabilirdi, fakat bana öyle gelmiyordu ve yaşadığım kırk iki

yılda güvenmeyi öğrendiğim bir şey vardıysa o da sezgilerimdi. Yazmaya başladığım romanda işte bu nedenlerden ötürü gerçek adlar anahtardı. Tasvir edeceğim olaylarla ilişkilendirilmek istemeyen pek çok kişinin adının verilemeyeceğini biliyordum, amcam onlardan biriydi, bu adları geri çekmekte hiçbir sorunum yoktu, fakat söz konusu kişilerden biri, başka bir ad ile bile, kitapta yer almak istemeyince bir süre direnmiştim, çünkü o sırada romanın nasıl karşılanacağını bilmiyordum, benim gözümde az sayıda okurun ilgisini çekecek bir realizm deneyiydi, okumaya çalışanların çoğu sıkıntı ve bıkkınlıkla onu duvara fırlatacaktı. Yine de yakın çevremdekilerin, örneğin çocukken oyun oynadığım veya aynı liseye gittiğim kişilerin adlarını değiştirmeye kesinlikle karşıydım. Romanın en önemli özelliği gerçekliği olduğu gibi yansıtmasıydı. Orada oturup bunu yapan bir oğlanla, orada oturup şunu yapan bir kızla, o sırada adını öğrendiğim oğlanla, cuma akşamı öpüştüğüm kızla biçimlenmiş, edebiyatın kefenine sarılmamış, nesrin karanlık stüdyosunda yapay ışıklarla aydınlatılmamış, çepeçevre gerçeklik içinde gün ışığında anlatılmış bir gençlik. Gerçekliğin ham ve geçici yanına erişmek istiyordum ve bu uğurda ad olmazsa olmazımdı. Tasvir edilen gerçekliğin değişim geçireceği kesindi, fakat fenomenin olağanüstü yanının, belli bir zamanda, temelde her şeyin olabileceği ama sonunda olayların gerçekliğin kesinliğiyle şekillendiği belli bir coğrafyada, herkesin birbirini şahsen veya ismen tanıdığı belli bir insan grubunun yanında var olmanın, tüm bunların birazının, herkesin bildiği o çocukluk ışıltısının edebî satırlar arasından ışıldayacağını umuyordum. Gerçek olmaktan çıkıp kurgu dünyasına geçen her ad bu duyguyu zayıflatıyordu ve romanın, aslında karşı koyması gereken, zayıf gerçekliğin bulanıklığına yaklaşmasına yol açıyordu. Geir G. bunun adları kimseyle ilişkilendirmeyecek ve onlar gerçek mi değil mi bilmeyecek okur için önemli olmadığını söyledi. Fakat gerçeklik, taklidi mümkün olmayan bir tınıydı.

Romanlarda ad bir surat işlevi görür; ilk karşılaşmada yeni ve yabancıdır, fakat bir süre beraber olunca onu belli özelliklerle ilişkilendirmeye başlarsın, ardından, şayet zaman içinde senin yanında kalmayı sürdürürse, bir geçmiş ve sonunda eksiksiz bir hayat eklersin ona, tanıdığın yüzler de onlarla ilgili bildiğin her şeyi öyle içerir, üstelik bunun farkına varman bile gerekmez; eski bir dostun sana doğru yürürken bu bilgi kesindir, senin için onu oluşturan ne varsa yüzüne

işlemiştir. En iyi örneklerde, böyle bir roman kişisi adı öyle kesindir ki kendisinde çağının gerçekliğinden bir şeyler taşır, çok özel durumlarda da tüm insanlığa ait bir şeyin amblemine dönüşür. Emma Bovary'nin sahte yaşamı, Lucien Sorel'in acımasız hırsı, Hamlet'in kapıldığı anlamsızlık, Brand'in ideolojik tutarlılığı... Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann, bir makalesinde çağımız edebiyatının böyle adlar içermemesine dikkat çekiyor. Don DeLillo döneminin en iyi yazarlarından biri: Onun sayısız karakterinden herhangi birinin adını kaç kişi hatırlıyor? Bachmann'a göre Thomas Mann en son ad büyücüsüydü. Hans Castorp, Adrian Leverkühn, Tonio Kröger, Serenus Zeitblom; bu adlar yalnızca kişiye değil kişilerin kültürüne de ait özellikler ve anlamlar üstleniyor. Thomas Mann büyük burjuva yazarlarının en sonuncusuydu, Marcel Proust ile birlikte bütün bir dönemi kapattılar ve belki de, Proust ele alındığında burası kesin, dönemi zirvesine taşıdı. Burjuva döneminden başka hiçbir eserde ad, *Kayıp Zamanın İzinde*'deki gibi büyük bir rol oynamıyor. *Kayıp Zamanın İzinde*'de artık bir araç olmaktan çıkan ad, romanın içinde bulunması gereken bir unsur olmakla da yetinmiyor, en büyük temalardan biri, dolayısıyla masumiyetini yitiriyor. Ad, masumiyetini yalnızca orada yitirmiyor; Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*'yi Paris'te yazarken, Kafka da Prag'da romanlarını ve hikâyelerini yazıyordu ve onun eserlerinde ad kökten bir değişim geçirmişti; başkişisine Josef K veya yalnızca K diyordu. Adın kısaltılması genelde onunla birlikte gelenleri, bireysel ve yerel her şeyi ortadan kaldırır ve ad bu yoksunluk ile görünür olur. Bireysel ve yerel olanlar ile özdeşleşiriz, bir ad her şeyden önce bir samimiyet uyandırır, adın samimiyeti ortadan kalkınca o kişinin samimiyeti de ortadan kalkar, çevresini belirsizlik ve gizem sarar, dolayısıyla Kafka'nın seçtiği ad bir karşı-addır. Aynı zamanda onu taşıyan karaktere büsbütün belirgin ve kesin bir izlenim verir; söz konusu kişi "hiç kimse" değil "birisidir". Bu kısaltma gelişigüzel değildir, ad ile birlikte ortadan kalkan belli şeyler, karakteri başkalarına, kendisine, yerlere bağlayan her şey onun geçmişini simgeler. Geçmiş ortadan kalkarsa geriye yalnızca an kalır, peki bir anda insan nedir? Geçmişi olmayan bir karakter nedir? Bir eyleme ve kökene bağlı değilken hissettiğimiz bu "bir şey", bu insan izlenimi nedir? Kafka'nın yazdıkları bağlamında bu soru pek yerinde sayılmaz; onu, biraz daha erken bir döneme düşen, etkin yazar Knut Hamsun ile karşılaştırınca bu durum görülebilir, Hamsun de ilk romanında geçmişi ve evi olmayan, büsbütün

kopuk olduğu bir ortamda dolaşan birini anlatır. Hamsun'ün karakteri adsızdır, fakat bu onun bir karşı-kişi olduğu anlamına gelmez, yalnızca adının verilmediği anlamına gelir. Hamsun'ün adsız kişisi ile Kafka'nın karşı-adlı kişisi arasındaki ayrım somut olduğu gibi iki romanın okunma biçiminde de belirleyicidir. Hamsun'ün bireysellik dürtüsü çok büyüktü, bazen dağa taşa sığmıyordu, erken döneminde en çok karşı çıktığı şey edebiyatın bireyi küçültmesi, eşsizin asla eşsizlik fırsatı bulamaması, her zaman genel ve evrensel bir şeyin belirtisi olmakla yetinmesi ve bu iki unsurun formüller ve şemalarla ilişkilendirilmesiydi. "*Aklın Bilinçsiz Yaşamından*" adlı manifesto niteliğindeki kitabında şöyle yazar: *Atlarla ilgilenen bir adam, örneğin, atlarla ilgilenen bir adamdır ve at alıp satan birinden başka bir şey değildir. Her kelimede at tüccarıdır. Bir masal okuyamaz, çiçeklerden söz edemez veya temizlik ile ilgilenemez; hayır, sürekli kendisini övmesi, sürekli cüzdanını okşaması, barbarca sövmesi ve ahır kokması gerekir.* Hamsun'ün gözünde edebiyat yalın, şematik, yapısal, ilişkili, uyumlu ve açıktı; öte yandan çevresinde gördüğü yaşam karmaşık, sistemsiz, ilişkisiz, gelişigüzel, uyumsuz ve gizemliydi. Hamsun'ün 1890 sonbaharında, Lillesand'da sorduğu soru, dilin sistemden nasıl çıkarılabileceği ve yaşandığı biçimiyle hayatın içine nasıl taşınabileceğiydi. Bu, realizme karşı bir tavırdı veya yeni ve daha doğru bir realizme erişme çabasıydı; Hamsun bunu başarmak için belli bağlamlar oluşturan ve kendisinde karakterin anlaşılmasını yönlendiren tüm kategorileri –çocukluğu, ebeveynleri, memleketi, arkadaşları, çevreyi ve geçmişi– ortadan kaldırdı ve ad kullanmadı. Eşşiz olanı arıyordu ve dolayısıyla âna, anlam kazanmadan *önceki*, işaretler açıklanmadan *önceki* dünyaya, yani her zaman henüz açıklanmamış olana yöneldi. Ad karakterin romandaki yüzü ise Hamsun'ün karakteri yüzden yoksun olmalıdır ama değildir, onun "ben" zamiri çok güçlü, çok iradelidir ve kendisinde çok fazla şeyi bir araya getirerek bir ad gibi olur, Hamsun'ün küçümsediği sembolizm tuzağına düşmeden okur ile hemen samimi olur. Hamsun karakterinin bir zaman veya dönemi değil, yalnızca kendisini simgelemesini istedi ve buradaki simgeleme de eşsiz insan ile sınırlı. Kafka'nın köken, geçmiş ve çevreyi karakterinden temizleme anlayışı bunun âdeta tam tersi, Kafka insanın eşsizliğini, gelişimini ve bireyselliğini değil, onu sınırlayan ve yöneten güçleri göstermek istiyordu ve bunlar yakın, kişisel ve samimi yerlerde değildi, anlatıdaki başkişi gibi yüzden yoksun oldukları yaygın ve genel alandaydı. K bir göz bağı gibidir.

Josef K deyince, Othello veya Odysseus gibi belli bir insan kişiliğini düşünmeyiz; loş, dolambaçlı, anlaşılmaz ve yüzü olmayan belli bir durumu düşünürüz.

Hamsun'ün bir sonraki romanındaki başkişi, *Açlık*'ın birinci tekil şahıs anlatıcısı kadar geçmişinden kopuk, çevresine yabancıdır; fakat onun tersine bir adı vardır. Nagel adı ne sınıfsal ne de coğrafi bir aidiyet gösterir, büyük olasılıkla bir anagramdır, zira onu *Galen, çılgın* kelimesi üzerinde bir oyun olarak okumak ihtimal dâhilindedir. Emma Bovary'nin yazgısı onun romantik ile gerçeği karıştırmasından oluşurken Nagel'inki onun romantiklik aracılığıyla, sanat aracılığıyla, kasaba tiyatrosu ve büyük dünya draması aracılığıyla görmesidir: Ona göre her şey bir gösteriştir. Tüm bunların onu sürüklediği ölümde bile bir teatrallik vardır ama trajediden çok bir tür güldürü niteliğindedir. Hiçbir şeyin ciddiye alınamaz olması romanlarda sık rastlanılan bir başlangıç noktası değildir, sonuçta romanın yazılmak için kendisini az çok ciddiye alması gerekir. *Gizemler* başarılı bir roman olmayabilir, fakat içerdiği bazı eşsiz pasajlarda Hamsun şimdinin daha da derinlerine ulaşmaya ve belirli ama gelişigüzel bir anda bir akılda süregelen, birbirinden neredeyse büsbütün bağımsız hareketleri betimlemeye çalışır. Nagel'in aklından geçenlerden çok azı belli bir "ben" ile ilişkilendirilebilir, daha doğrusu bu "ben"in gerçekte nelerden oluştuğunu söylemek zordur, bunun bir nedeni "ben"in içindekilerin çoğunun ilkin herkes için aynı olan dil ile ve ikinci olarak çeşitli genel kültür parçaları ile dıştan gelmesidir ve bu durumda, belki ilk kez olarak –çünkü daha önce bilinç akışının alçakları ve yüksekleri, önemlileri ve önemsizleri içerecek biçimde yansıtıldığını görmedim– ortaya çıkan şey de dünyanın, bireyin içinden akış biçimidir ve bu akış öyle yoğundur ki insan kendisine sormak zorunda kalır: Bireysellik diye bir şey gerçekten var mıdır, varsa kendisini hangi yöntemlerle gösterir? Şayet yoksa bir ad neyi simgeler?

"*Names! What's in a name?*" diye sorar Joyce, *Ulysses*'in dokuzuncu bölümünde, Dublin Ulusal Kütüphanesi'nde geçen pasajda, adı kulağa pek gerçekçi gelmeyen genç adam Stephen Dedalus'un kimi entelektüel tanıdıkları ile Hamlet ve Shakespeare'i tartıştığı pasajda. Ad sorusunu ilk soran Shakespeare'dir. Shakespeare, der Stephen, Hamlet değildi, onun babasıydı, oğluna hayalet olarak görünen müteveffa kraldı. Hamlet'in annesi, Kraliçe Gertrude de Shakespeare'in karısı Anne Hathaway'di ve Stephen'e kalırsa kocasına ihanet et-

mişti – Hamlet de William Shakespeare ile Anne Hathaway'in ölen oğulları Hamnet Shakespeare'di. Bu tartışmanın altında romanın bir kuledeki iki genç adamın konuşmasını tasvir ederek açılması gerçeği yatar; bu genç adamlardan biri, annesini yeni yitirmiş olan Stephen'dır. Öbür genç adam, Buck Mulligan, ona şöyle der: *The aunt thinks you killed your mother*. Stephen yanıt verir: *Someone killed her*. Kule Elsinore'dur; Dublin Bay, Danimarka ile İsveç arasındaki boğaz; Stephen de Hamlet. Fakat Stephen aynı zamanda Telemakos'tur ve babası Odysseus'u, yani Yahudi Leopold Bloom'u aramaktadır. Leopold Bloom da Odysseus olmaktan başka, geceleri Stephen, yani Dante ile, Dublin, yani cehennem sokaklarında yürürken Vergilius'tur ve bir ilan aracılığıyla bağlantı kurduğu kadına gizli mektuplar gönderen yazar Henry Flowers'tır. Aynı zamanda oğlunu yitiren bir babadır, yani o dünyada Hamnet'in babası Shakespeare'dir. Karısı da Odysseus'un yokluğunda erkeklerin kuşatması altında kalan Penelope değildir yalnızca, aynı zamanda Anne Hathaway, yani Kraliçe Gertrude'dür, çünkü o gün saat dördü biraz geçe, menajeri ile yatarak Bloom'u boynuzlamıştır. *Ulysses* değişim üzerine bir romandır, fakat her şeyin her zaman aynı kalması üzerine de bir romandır ve en çok ele aldığı boyut da, sürekli çözmeye çalıştığı gizem de zamandır. Olaylar Dublin'de bir gün içinde geçmektedir ve şimdi, her şeyde belli belirsiz yükselip alçalan geçmişe ve uçarak gittiği geleceğe açık duran bir kapı gibidir. *Hold on to the now*, diye düşünür Stephen, kütüphanede, *the here, through which all future plunges to the past*. Burada hem bilgelik hem de şiirsellik vardır. Platon'la Aristo'yu tartışırlarken Stephen, Aristo'nun, Hamlet'in ölüm üzerine kafa yormalarını, o "mümkün, anlamlı ve dramatik görünmeyen monoloğu" Platon'unki kadar sığ bulacağını düşünür. Fikirlerin yüceltilmesine ve biçimsiz ruhlar âlemine yabancıdır Stephen, maddi dünyaya ve onun bereketine inanır ve Joyce da *Ulysses*'te, fikirlerin ve maneviyatın kendilerini maddilikte nasıl gösterdiğini inceler ve bunu yaparken maneviyatın yalnızca orada, anda, şimdi ve burada olan bedenlerde ve nesnelerde bulunduğundan yola çıkar. Yaşam zamanda yolculuk ise geçmiş ruhlar âlemine göçtür. *What is a ghost*, diye sorar Stephen kendisine. *One who has faded into impalpability, through death, through absence, through change of manners*. Ruhlar âlemine göçen kişi, yok olup elle tutulamaz hâle gelendir. Bunun ölüm ile gerçekleşmesi yaygın anlayıştır, yokluk ile gerçekleşmesi mantıksal uzantısıdır, fakat son cümlecikte, davranış değişikliğiyle gerçekleş-

mesi ile bireysel ölümden çıkıp toplu ölüme gireriz: Hayalet zaman tarafından terk edilen her şeydir. Joyce'un büyük teması budur ve ilk kez küçük ve *Ulysses* ile karşılaştırıldığında samimi olan formatta, *The Dead* hikâyesinde ele alınmıştır. Bu hikâyenin sonunda, daha sonra Stephen'a düşündüreceği aynı ifade yer alır: *His own identity was fading out into a grey impalpable world.* Kendi kimliğinin kaybolduğu o gri ve soyut dünya ölümün dünyasıydı. Ölülerin bir zamanlar kurduğu ve içinde yaşadığı somut dünya bile dağılıp yok olmuştu. *Ulysses*'te bu düşünce dünyaya yerleştirilir, oda tiyatrosu gibi çerçevelenmiş yapısını terk eder ve sıradan bir kentin sıradan bir günündeki hayat curcunasına gelir, burada tüm düzeylerde ve bağlamlarda etkindir ama olaylar bir gün içinde geçtiği ve metin andan şaşmadığı için hiçbirinde başat değildir, hiçbir şey ötekini geçersiz kılmaz ve her şey şimdide çözülür. Bu tarih açısından böyledir, mitoloji açısından böyledir, ölüler açısından böyledir, felsefe açısından böyledir, din açısından böyledir ve özellikle, belki de en önemlisi, kimlik açısından böyledir. Bu unsurların hiçbiri çatlayıp dağılmaz, bir defada ancak küçük parçalar gösterebilen anın prizmasından görülür. Ölü anneye kısa bir bakış, yattığı odanın kokusu, Thomas Aquinas'tan bir düşünce, pervazda güneş ışıltısı, dalgaların hışırtısı, sokaktan geçen biracı beygiri, gazeteden bir cümle, bir arya parçası, yaltaklanan bir kütüphaneci, raflardaki kitapların tabut olduğu düşüncesi... Dünyada olmak böyledir. Onu anlamak, düşünmek için ondan bir adım uzaklaşmak gerekir. *Ulysses* için de geçerlidir bu. Tüm küçük parçalar, şimdide çözülen tüm o yapılar büyük bir tabloda toplanır ve Joyce'un şu soruya yanıtını oluşturur: İnsan olmak ne demektir? Romanın üç önemli karakteri vardır: tırmanıştaki genç adam Stephen Dedalus; tüm güçlerini onu aşağıda tutanlardan kurtulmaya kullanır; babası ayyaş bir çapkındır, annesinin ölümü Stephen'ın omuzlarında bir yüktür ve vicdanını sızlatır, arkadaşlarıyla rekabet içindedir ve başkalarının düşüncelerini yakından tanıma eğitimi almıştır – Hamlet'e bayağı deme cüreti göstermesi, kibarca gençlik cesareti denen ama aslında gerekli bir güç olan şeyle bir bakıma kendisini yükseltmesidir; orta yaşlı (spor ayakkabı giyen, kafasını sürekli tıraş eden ve otuz sekiz yaşında olduğu için günümüzde genç sayılabilecek olan) Leopold Bloom, yükselme şansı olmayan bir pazarlamacıdır, elinden geleni yapan sıradan biridir; Molly Bloom kocasından birkaç yaş genç bir şarkıcıdır ve zamanının çoğunu yatakta geçirir, yalnızca adı geçer, ta ki kendi sesiyle, daha öncekilere

hiç benzemeyen bir içsel monolog ile romanı bitirene dek... Leopold Bloom pek çok bakımdan Stephen Dedalus'un tam tersi; genç olan, bir kulenin tepesinde, dünyanın üzerinde, Hamlet, Antik Yunan ve Hristiyanlık ile ilişkili tanıtılırken orta yaşlı olan, günlük yaşamda, bir mutfakta, en başından beri dünyasal ve bedensel zevklerle bağlantılı olarak tanıtılıyor; ilkin kızartılan böbreklerin hafif idrar kokusu, ardından tuvaletini yaparken dışkısının keyifli kokusu... Günün ilerleyen saatlerinde gittiği müzede heykellere bakarken dikkatini Afrodit çekiyor ve bunun nedeni kesinlikle yücelik ve sanatsallık değil. Leopold Bloom'un zihni de, manevi kırıntılarla dolup taşıyor ama bunlar en düşük biçimlerinde, gazeteler, ilanlar, tabelalar ve broşürlerde göründükleri biçimlerindeler, pek çok şeyi yanlış anlıyor, genellikle naif, fakat Stephen'ın tersine Leopold eksiksiz, olgun, gerçek bir insan, dolayısıyla, nihayet buluştuklarında ve geceleyin kentte dolaşırlarken Leopold gerçekten de Stephen Dedalus'un Dante'sine göre Vergilius. Onlar mutfakta otururken, Molly Bloom'un yukarıda düşünceler içinde yattığından ve Molly'nin kocasını, onun karısını gördüğünden çok daha iyi görmesi ve Stephen'ı babasının oğlu, çalışkan bir öğrenci olarak değerlendirmesi bakımından, onlardan üstün olduğundan habersizler.

Edebiyat tarihinde pek az karakter bu üçünden daha girift işlenmiştir. Öte yandan roman onlardan birinin adını taşıyamazdı, Flaubert'in romanının adının *Madame Bovary*, Shakespeare'in oyununun adının *Hamlet* olması gibi bu romana *Leopold Bloom* denemezdi, çünkü roman onlardan daha büyük, başka bir deyişle, romanın temasının can alıcı noktası onlar değil. Madame Bovary'nin sıkıntısını, Hamlet'in sıkıntısını, Don Kişot'un sıkıntısını herkes tanır; onların adlarını duyunca aklımıza sıkıntıları gelir; fakat Stephen Dedalus'un sıkıntısını kim bilir? Hamlet'ten daha zekidir, Hamlet'in ölüme ilişkin düşüncelerine sığ diyebilir, ufku onunkinden daha geniştir, kendisi de ebeveynlerinden birini yitirmiştir ve bundan ötürü vicdan azabı çekiyordur, ne var ki edebî bir karakter olarak Hamlet ile boy ölçüşemediği gün gibi ortadadır. Elizabeth İngiltere'sinin, yirminci yüzyıl başlarındaki Dublin'e göre farklı bir büyüklük anlayışına sahip olmasından mı ileri gelir bu? Joyce büsbütün sıradan insanların yaşamlarını öne çıkarma çabası içerisindedir ve Odysseus ile Hamlet'in yüceliklerinin tersine bu amacı gütmeyi hiç elden bırakmaz; *Ulysses*'te onlarınkiyle aynı olay baş gösterir ama çok daha küçük ölçektedir. Olof Lagercrantz'ın gözlemlediği gibi,

Prometheus'un etkileyici ve çılgın dönüşümü, Dublin'de bir köpek ile ve Stephen'ın hayal gücü ile temsil edilir. *Ulysses*'in temelinde sıradan ve gerçekçi olarak görülen bu küçük hayat vardır, romanın görkemli karakterleri ile temaları da işte orada hayalet gibi süzülür. İnsanların küçümsediği sıradan birinin büyük bir roman karakteri olabilmesi bilinen bir durumdur; Emma Bovary bir prenses veya düşes değildir, kasaba doktorunun mutsuz karısıdır. Fark şudur ki Madame Bovary, Don Kişot ve Hamlet tarihte yerini alırken Leopold Bloom, Molly Bloom ve Stephen Dedalus açısından bunun tam tersi geçerlidir, tarih onlarda yer alır. Öz ile dış dünyanın arasındaki sınırın radikal ölçüde zayıflaması ve âdeta geçişli hâle gelmesi Joyce'un ve modernist edebiyatın yeniliğidir. İnsanlar, tarihi ve çağdaş varoluşun olay akışını benimseyerek bir bakıma yücelirken, adda toplanan eşsiz ve özel yanları, oldukları kişi orada çözüldüğü için küçülürler de.

Ne var ki, Joyce'un eriştiği ve onunla aynı anda kültürün başka alanlarında da erişilen bu kavrayışlar, bir zamanlar büyük-küçük, kadın-erkek, zengin-yoksul herkesin bildiğini varsaymak gereken Odysseia'nın tersine asla herkese yönelik olmamıştır. Az sayıda kişi tarafından okunagelen *Ulysses* bu bakımdan modernizmin çığır açan öteki eserlerine benzer, yalnızca edebiyatta değil, felsefe ve psikoloji alanında da durum böyledir, örneğin Husserl ve Freud'un çoğu fikri yayılıp genelleşmiş olsa da bu fikirlere dayanak oluşturan ve yalnızca doğrudan okuma ile sağlanabilecek kesinlik yoktur. Tek bir güne ilişkin sekiz yüz sayfalık bir kitap olan *Ulysses* zor okuma mitine dönüşmüş; Freud bilinçaltına, kanepeye uzanıp çocukluktan söz etmeye, purolar ve tünelden geçen trenlere ilişkin şakalara indirgenmiştir; Husserl, Heidegger'in selefidir ve Heidegger de Nazi yanlısıdır. Joyce'un buna, kültürün tüm ifadelerinin yarın yamalak ve kopuk bilgiler, yanlış anlaşılmalar, varsayımlar, yarı gerçekler, mitler, varsayımlar, çeşitli kırıntılar olarak aramızda yaşamasına ilişkin ve aslında kültür buymuş, insanlık ve yaşamak buymuş, Tanrı da sokakta bir nidaymış gibi düşünülmesine ilişkin yazmış olması ironik olabilir, zira kendisi edebî elitliğin ve dünyadan kopukluğun simgesi hâline gelmiştir, fakat bunda anlaşılmayacak bir şey yoktur, oraya gelmek, bunun içine işlemek için aynı gündelik kültürün iletişim yöntemlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Bu yöntemlerin nelerden oluştuğu Amerikalı yazar William Faulkner'ın adı kullanışında açıkça belli olur. Romanı *Ses ve Öfke*'de,

adlar bilgiden büsbütün yoksun sunulur, hiç önemsenmez, öyle ki onlarla ne bir bilgi ne bir özellik ilişkilendirilebilir; Faulkner'ın adlarına tümüyle yabancı kalırız.

Ingeborg Bachmann edebî adlar üzerine makalesinde Faulkner'dan söz eder ve canlı örnekler sunar: Bir an birinin *Caddie* diye seslendiğini, bir an sonra Caddy diye biri olduğunu okuruz, herhangi bir açıklama sunulmaz, biri "vurmak" eylemiyle ilişkilendirildiğine göre belki *caddie* isteyen bir golf oyuncusu vardır, fakat bu bir başka şeyi daha tetikler; Caddy adı daha sonra ortaya çıktığında zaman değişmiştir ve bağlantı açık değildir. Ardından Quentin adında bir karakterden söz edilir, bu bir an için kadın adıyken daha sonra erkek adına dönüşür. Bir bakıma Faulkner gerçeklik yaklaşımında Joyce'dan bir adım daha ileri gider ve dünyayı karakterlerine göründüğü biçimiyle tasvir etmeye çabalarken karakterlerini bize tanıtmak için herhangi bir girişimde bulunmaz, bu bağlamda karakterlerin bakışları nakledilmez ve gerçekçilik burada yatar. *Ses ve Öfke*'yi okumak, sana hiç ilgi göstermeden kendi yakınlarıyla konuşan yabancı bir ailenin evine gitmek gibidir, herkes bildiği için hiçbir zaman bütünüyle anlatılmayan, yalnızca ima edilen olaylar ve durumlar ile ilgili bir dizi ad duyarsın yalnızca. Hayır, orada oturanlardan birinin kafasının içine girmek ve onun konuşma deneyimine katılmak gibidir, konuşmada olaylara ilişkin imalar daha da yoğundur; kimse bildiği şeyi kendisine açıklamaz. Adlar bize kapalıdır ama Kafka'daki gibi çevrelerinden ve geçmişlerinden kopuk değildir; tersine, *Ses ve Öfke*'de adlar çevreyle ve geçmişle iç içedir, onlar bize kapalı olduğu için adlar da kapalıdır. Açıklık yoksunluğu dosdoğru romanın çekirdeğine işaret eder, sürekli onun çevresinde döner; bir zamanlar bir şey olmuştur, söze dökmek şöyle dursun, düşünmesi bile mümkün olmayan bu şey çeşitli bilinç akışlarında yüzeye çıkar yine de. Aktarılamaz, yüzleşilemez, gizlenmesi gerekir. Ensest kelimesi gündeme gelir, konu bununla ilgilidir. Ensest en köklü tabulardandır ve romanın üzerinde, havasında kadim bir yan vardır. Faulkner'da geçmiş belirsiz bir uçurum gibidir, Joyce'un geçmişinden büsbütün farklıdır, Joyce'unki her şeyden önce kültürel, düşünülmüş ve yaratılmıştır, Odysseus ve Kirke'yi, Dante ve Shakespeare'i içerir. Zekâ ile bu geçmişe bağlantı kurulur, öte yandan Faulkner'ın eserlerindeki geçmiş hem adsız hem dilsizdir, yalnızca sezilebilir veya duyumsanabilir. Bu ayrım roman adlarında da gözlemlenebilir. İki ad da metinlerarasıdır; Joyce kendisininkini Homer'den alırken Faulkner Shakespeare'den alır; fakat Joyce bir

adı, Ulysses'i kullanır ve bir kültürü canlandırır, Faulkner ise dünyadan bir fenomeni, yani sesi/gürültüyü/kargaşayı ve insanlıktan bir fenomeni hiddeti/kızgınlığı/öfkeyi kullanır, ikisi de zamansızdır. Ad, arkaik değil sosyal olanlara seslenir. Faulkner arkaik ile sosyal arasındaki uçurumu, adı çevreleyen yabancılık ile ve samimiyeti reddederek gösterir. Böylelikle ne Joyce'un ne de Kafka'nın yaklaşabildiği bir varoluşsal derinlik çağrıştırılır. Bu, çağdaşlığın varlığı veya yokluğuyla ilgili değildir, bu yüzden belki de "varoluşsal derinlik" kavramı yanlış yönlendiricidir, zira arkaik ne bir şeyin arkasında ne içindedir; fark seviyede değil, gözdedir ve dolayısıyla –dil ile erişilemediği için çağrıştırılması gereken– deneyimdedir. *Ses ve Öfke*'deki sır kendisinde erişilmez olmasa da toplumsal ve psikolojik nedenlerden ötürü dile getirilemez, Ibsen'in oyunlarındaki sırrın gündemde olması gibidir, fakat Ibsen'de sır, Faulkner'ın karakterlerine yabancı bir çözülme noktası ile yüzeye çıkar ve açığa vurulur. Faulkner'ın, Joyce'un, Flaubert'in, Proust'un ve Kafka'nın kitapları sosyal çevrededir, insanlar arası ilişkileri ve oluşturup kendimizi çevrelediğimiz gerçekliğin nasıl dile getirildiğini ele alan roman, sosyal çevrenin edebî biçimidir. Dostoyevski'de bile durum böyledir; romanlarının odağını hiçbir zaman gizemli veya kutsal şeyler oluşturmaz, her zaman için çevrenin ona tepkisi oluşturur. Bu da romanın tek gerçek sınırıdır, sosyal yaşam ile, insanların birbirine göre duruşları ile bağlantılıdır ve roman insanlıktan kopup insanlık dışı veya insanlıküstü olan ile ilgilenmeye başladığı anda ölür. Dante insanların bulunduğu cehennemden söz ettiği sürece epik şiiri yaşamaktadır; göğe tırmanıp tanrısallığı göstermeye kalkıştığı anda şiiri parmakları arasında can verir. Bu hem müzik hem resim ile ifade edilebilir, zira söz konusu sanatların biçimi sözden yoksundur ve dilleri değişiktir, adsızdır – icra eden "ben" ile onu matematik formülündeki sayılar olarak algılayan "ben"den çok uzaktır. Bach'ın çello sonatlarını dinlediktensonra bir roman okumak gün batımını bırakıp bodruma inmek gibidir. Roman küçük yaşamın ifade biçimidir, böyle olmadığı zaman yalan söylüyordur ve gerçek roman değildir, çünkü bütün "ben"ler küçüktür. Bunu aşabilen tek edebî form şiirdir. Şiir şarkının akrabasıdır ve müzik ile söz arasında bir yerde bulunur, başka bir deyişle sözün ötesine geçebilir ve böylece sosyal çevrenin, yani bildiğimiz biçimiyle dünyanın dışına çıkabilir. Bu da şiiri aynı zamanda din ile akraba kılar, zira din hep insanlığın içinde olagelmiş ve pusları arasında yalnızca birbirimize değil kendimize de yabancı kaldığımız insanlık dışına dönedurmuştur yüzünü.

Rilke'nin bir şiiri şöyle başlar:

> Alışmışlardı ona. Ne var ki
> Karanlık rüzgârda yanınca mutfak kandili
> Yabancı oluverdi
> Büsbütün yabancının biri

Ölü yıkamanın anlatıldığı şiir şöyle son bulur:

> Oracıkta adsız
> Tertemiz ve çıplak yatarak buyruklar veren.

Ad bedeni sosyal yaşama bağlar, söz konusu kişi ile ilgili tüm değerlendirmeler ve görüşler adda toplanır ve olan şudur ki bir insan öldüğünde adın beden ile bağlantısı kopar, beden çürüyüp giderken ad sosyal çevrede yaşamayı sürdürür.

Adsız bir insan düşünülebilir mi?

Düşünülebilirse insan olmak konusunda çok farklı ifadeleri beraberinde getirir. Adsız insan, çarpan yüreği, solunan havayı, uçuşan düşünceleri ve eşsiz andaki kimliği barındıran bir yere, yani bir hayvana dönüşür.

Ama aynı zamanda öyleyizdir de zaten.

Rilke'nin cesedi başından beri yabancıydı, fakat ancak ölüp adsız kalınca öyle görülebildi. Verdiği buyruklar da sosyal çevrenin dışında kalan buyruklardı. Etin, toprağın, suyun buyrukları.

Rilke'nin şiirinde her zaman bakış açısı vardır, sosyal çevreyi içermeyen kutsal bakış açısının şairi Hölderlin'in öğrencisi olması boşuna değildir; Hölderlin'de her şey varoluşsaldır ve sonunda sosyalliği büsbütün terk edip çılgınlığın içinde kaybolmasını, "ben"in elinden kurtulmasını, şiirlerinin dile getirdiği dünya görüşünün bir sonucu olarak değerlendirmemek zordur. Rilke sosyal çevreye daha yakındır, şiirleri iki farklı âlem arasında sürekli gidip gelir, melekler üzerine çok fazla şiir yazması bu gerçeğin ışığında görülmelidir, çünkü melekler kutsal ile insan arasında bağlantı figürüdür. Duino Ağıtları'nda şöyle yazar:

> Öyle görünüyor ki bizi her şey
> Saklıyor sır gibi. Bakın ağaçlar var; barındığımız
> Evler de hâlâ yerinde duruyor. Ancak biz

Hepsinin üzerinden geçip gidiyoruz rüzgâr gibi.
Ve hepsi hemfikir bizi gizlemekte, kısmen
Utançtan olacak, kısmen dile dökülmez umuttan.

Şiir var olan sessiz, adsız dünya ile onu gören bizim aramızda gidip geliyor. Sessiz dünyanın bizi gizlemesi bizi tanıdığı anlamına geliyor; tanıyor çünkü ondan geliyoruz ve bu da hem onu terk ediyoruz hem de ona ait olmayı sürdürüyoruz demek, kalplerimiz tek kelime etmeden çarpıyor, öyle sanıyorum ki Rilke de var olanın içine ve onun dışına doğru bu hareketi tasvir ediyor. Din var olmaya doğru çabalar, sanat da oraya ulaşmaya çalışır. Din ile sanat melekte buluşur. "Korkutucudur her melek" der Rilke. Melek niye korkutucudur? Çünkü tıpkı ölüm gibi meleğin varlığı da insanlığı geçersiz kılar. Evet, melek bize ölümün gözleriyle bakar. Rilke'nin meleklerinin Hristiyanlık ile hiçbir ilgisi yoktur, çünkü Hristiyanlığın tanrısallıkla hiçbir ilgisi yoktur. İsa ile insan Tanrı oldu ve bize açtığı şeyleri sosyal âlemde açtı: komşunla aranda fark yok, öteki yanağını dön, herkes eşittir. Sosyal çevre, farkları oluşturmak ve korumak ile ilgilidir. İsa bir darbede bunu ortadan kaldırdı. Bağışlama insanlığın içine yerleştirilmiş ilahîliğin farksızlığıdır. Bakışın yıldızlardan gözlere dönmesi gibidir.

Fakat ilahîliğin farksızlığında barınamadığımız gibi bağışlama içinde de barınamayız. Fazlasıyla küçüğüz, evlerimize girip çıkıyor, sokaklarımızda dolanıyoruz, bir an ölümün boşluğuyla dehşete düşsek bile evlerimize girip çıkmayı ve sokaklarımızda dolanıp durmayı sürdürebilmek için korkularımızdan silkiniyoruz, yaşam sevgimizi iyinin her şeyi gölgede bırakan ışığı gibi parlatmamız mümkün değil, yine de istiyoruz bunu, çünkü yaşam sevgimiz bir duvara çarpıyor, tavana fırlıyor ve yere çakılıyor, bizi oraya buraya sürüklüyor, işte bu küçük ve sarsak savruluşlar yalnızca insan bedenini değil, zihnini ve ruhunu da niteliyor.

Kendimizi kaybediyoruz, birbirimizde kayboluyoruz.

Rilke'nin şiirini okuyunca babamı, 1998 yazında, Kristiansand'da bir kilisede, onun tabutta yatan ölüsünü gördüğüm zamanı düşündüm.

Alışmışlardı ona görmüyorlardı neredeyse. Ne var ki
Karanlık rüzgârda yanınca mutfak kandili
Yabancı oluverdi
Büsbütün yabancının biri

İşte bunu görmüştüm; babamın yabancı olduğunu değil ama her zaman yabancı olageldiğini. O sırada adını söyleseydim tepki vermezdi, artık babamın olmayan bu ad onun yanından geçip giderdi. Babam bir cesetti, dolayısıyla adın dışında kalıyordu. Addan sıyrılmıştı, orada adsız yatıyordu. Haftanın geri kalanı boyunca çevremdeki her şeyi kısaca böyle, yani adın dışında gördüm. Gizli bir dünyaya bakıyordum ve ölüm ile sanat arasındaki ilişkiyi, onların yaşamda dünyayı anlayışımız olan gerçekliğin dünyayla birleşmesini engelleme işlevlerini o sırada anlamamışsam bile şimdi anlıyorum.

Babamla ilgili pek çok şey vardı adda toplanan. Gençliğinde adını değişik yaşıyordu, kırklı yaşlarında değiştirmişti ve orada hem ölü hem adsız yatarken, mezar taşı ustası yanlış yazmıştı onun adını mezar taşına. Babamın küllerini içeren gömülü küpün üzerinde, yanlış yazılmış adıyla bu mezar taşı hâlâ duruyor Kristiansand'daki mezarlıkta. Ardından, on yıl sonra onun hakkında yazmaya başladığımda adını kullanmama izin verilmedi. Daha önce bir adın içeriğini ve anlamını hiç düşünmemiştim. Ama şimdi, ilk kitabın dümen suyundaki olayların ışığında oldukça vurgulanmış olarak düşünüyordum ve önce adın kendisi üzerine, ardından çeşitli edebî adlar ve onların edebiyattaki işlevleri üzerine yazmaya başladığım bu bölümün çıkış noktası, birkaç yıl önce Pax'ın yayımladığı bir kitapta, Ingeborg Bachmann'ın edebî adın gerilemesiyle ilgili kısa bir makalesinde bulduğum düşünceydi. Yazdıklarımın arasında farkında olmadan oradan aldığım şeyler var mı görmek için o ilkbahar elimde kitapla oturduğumda makale sağ sayfadaydı, sol sayfada dalgınca tarayıp geçtiğim birkaç dize şiir vardı. Şöyle okudum:

Evet
tapınaklar hâlâ var. Bir
yıldız
parlıyor hâlâ muhtemelen
Hiçbir şey
Hiçbir şey yitirilmiş.

Şiirin Paul Celan'a ait olduğunu tahmin ettim, çünkü Paul Celan ile Ingeborg Bachmann'ın arkadaş olduğunu ve birbirlerine edebî bir yakınlık duyduklarını biliyordum. Bu, öylesine bilinen şeylerdendi, bir anlamı yoktu, yalnızca ortada olan bir tür ilişkiydi. Paul

Celan'ın, Nelly Sachs'ı tanıması ve onunla mektuplaşması, Nelly Sachs'ın savaş sırasında Stockholm'e taşınması ve hayatının geri kalanını orada geçirmesi gibi. Evet, ikisi de Yahudi idi ve Yahudi Soykırımı üzerine şiir yazmıştı. İkisi de sürgündeydi; Celan Paris'te, Sachs Stockholm'de. Şiirlerini hiç okumamıştım, yalnızca Celan'ın Ölüm Füğü on dokuz yaşımdayken Hordaland'daki yazarlık akademisinde karşıma çıktığında bu şiiri şok edici ölçüde güzel bulmuştum. "Akşam vakitlerinde içmekteyiz sabahın kapkara sütünü," ve "Ölüm Almanyadan gelen bir ustadır" dizeleriyle bu şiiri çok güzel bulduğum için utanç duyacaktım, çünkü teması güzel ve yüce değildi, güzelin ve yücenin antitezi, yani Yahudi Soykırımı'ydı.

Bachmann'ın kitabında birkaç sayfa geri gittim. Evet, gerçekten Paul Celan'dı. Makalenin alıntı yaptığı altı dize "Stretto" adındaki bir şiirdendi. Bu şiiri daha önce hiç duymamıştım, fakat Øyvind Berg'in çevirisiyle kitaplıkta doksanlı yıllardan beri okunmadan duran bir Paul Celan kitabı vardı, onu buldum. Bu altı dize bir yanıyla bana çekici gelmişti. Belki "hiçbir şey/hiçbir şey yitirilmiş" sıralamasını sevmiştim, ilk bakışta çok olumlu görünüyordu ama ardından değişip tam karşı anlama bürünüyordu; dosdoğru okunursa "hiçbir şey yitirilmiş" her şeyin eskisi gibi devam ettiği anlamına, yani hiçbir şeyin yitirilmediği anlamına gelir, fakat yitirilen "hiçbir şey" biçiminde okunursa şiir bambaşka bir şeye açılır, çünkü "hiçbir şey" yalnızca "hiçbir şey" değildir, mistikliğin son noktasıdır – Kabalacılar Tanrı'nın yokluğun derinliklerinde dinlendiğini yazar. Tanrı'nın hiç olduğu düşüncesi olumsuz mistikliğe aittir; Tanrı'nın olmadığı şeyi söyleyerek eksiltmeden ona yaklaşılabilir. Paul Celan'ın şiirinin bununla bir ilgisi var mıydı bilmiyordum, fakat önceki dizelerde dinin evi olan tapınakların ve yalnızca karanlıkta bulunan bir yıldızın sözü geçiyordu. "Bir/yıldız/parlıyor hâlâ muhtemelen." Niye muhtemelen, niye hâlâ? Ayrıca tapınak da "hâlâ" ile bağlantılıydı. Rilke'nin şiiriyle mi ilişkiliydi bu, zira Rilke de bu kelimeyi alışılanın dışında kullanmış ve "barındığımız/evler de hâlâ yerinde duruyor" yazmıştı. Tüm bunlar şiire ilginçlik potansiyeli katıyordu, fakat şiiri bulup şöyle bir okumamın en önemli nedeni, ad üzerine makalemde kullanabileceğim bir şey var mı diye bakmaktı. Şunu buldum:

Yattıkları yerin
bir adı var –
hiç.

Bir şeyin adı vardı, ama bu ad dile getirilmemişti ve adı olduğu gerçeği geri alınmıştı.

Bunu düşününce şiirin bütününde tek bir ad bile bulunmadığını fark ettim. Ne bir insan adı ne bir yer adı ne de bir zaman adı vardı.

Bunun nedeni neydi?

Beni kendisine çekiyordu; çünkü bu, adın sözünün edilmemesinin önemsizliğinden ileri geldiği bir dünya değildi, dilin dışında kalan, doğru ve gerçek bir dünya, yani adsız öz gerçeklik değildi; bu dünyada adın sözünün edilmemesinin nedeni sözünün edilememesiydi. Sanki adın temeli çökmüştü.

Adın temeli neydi?

Ne şekilde çökmüştü.

Şiiri okudum ama hiçbir şey anlamadım, kapalı ve âdeta dilsiz bir şiirdi. Benim açımdan sıra dışı bir deneyim değildi bu. Şiir okuyamıyordum, hiç başaramamıştım. Bununla birlikte öteden beri, on dokuz yaşımdayken yazarlık akademisinde önde gelen modernist şairleri tanıdığımdan bu yana, şiiri en yüce biçim olarak görüyordum. Şiirin temas hâlinde olduğu şeyle ben temas hâlinde değildim, şiire saygım sonsuzdu. Abartmıyorum. Bu romanda daha önce de sözünü ettim, en yüce olarak gördüğüm şiirin bana açılmadığını anlattım. Yaşım ilerleyince tüm şairlerin adlarını öğrendim, yazdıklarımda veya konuşmalarımda onlardan söz edebiliyordum, örneğin az önce Paul Celan'dan söz etmem gibi; kendisi Romanyalıydı, anne babası Almanların toplama kamplarından birinde ölmüştü, Celan Paris'te yaşamış, Almanca yazmış ve altmışlı yıllarda bir noktada intihar ederek Seine'de boğulmuştu. Şiirleri gizemliydi, bir bakıma Hölderlin ve Rilke ile aynı geleneğe dayanıyordu ama bu geleneğin sonunda duruyordu, çünkü Celan'da dil parçalanıp dökülüyordu.

Şairlerin adlarını biliyordum, fakat yazdıklarını tanımıyordum.

Şairler ve şiir okurları bir tür ezoterik tarikata üye olamazdı, öyle değil mi? Yalnızca onların aralarına kabul edilenler mi şiir okuyabiliyordu?

Şu veya bu nedenden ötürü durumu tam olarak böyle görüyordum. Birilerinin benim bilmediğim bilgilere sahip olduğunu, onların bildiğini ve becerebildiğini sezmek, yetişkin yaşamımın hemen her alanında beni etkiledi. Ve burada, kırk üç yaşıma ramak kala oturduğum yerde, bu sezgimin muhtemelen doğru olduğunu düşünüyorum. Erotik yaşamın içinde benim bilmediğim ve karanlıkla, şiddetle ilişkilendirdiğim devasa alanlar olduğunu,

herkesin değilse de başkalarının dâhil olduğu âdeta bitimsiz bir zarafet bulunduğunu seziyorum. Birileriyle karşı karşıya geldiğimde çoğunlukla bunu, onların gözünde naif ve zararsız bir çocuk gibi göründüğümü, düşünüyorum. Şiir konusunda da aynı duyguyu taşıyorum. Şiir hayata ve dünyaya ilişkin en derin sırları dile getiriyor ve kimileri onu kolayca anlarken kimileri dışlanıyor. Okuduğum şiirlerden hiçbir şey anlamıyor olmam bunu doğruluyordu. Sanki şifrelenmişlerdi. Dışlandığım başka birçok dil vardı, örneğin matematik bunlardan biriydi, fakat matematiğin dilinde Kutsal Kâse'yi çağrıştıran böyle bir hava yoktu, karanlıkla, sislerle, yarı dönük yüzlerle, alaycı gülümsemelerle ve ayıplayıcı bakışlarla çevrili değildi. Dışarıda kalma deneyimi önemliydi, onur kırıcıydı, beni naif ve yaşamımı yüzeysel kılıyordu. Bunu çözme yöntemim görmezden gelmek, yani aldırmamaktı. Erotik yaşamın derin sırları ve şiirin ezoterik sezgileri başkalarına kalırken ben yaşamımın aptal hafifliğine sıkışıp kalarak hayatın böyle aptal ve hafif olduğuna kendimi inandırmaya çalıştım. Öte yandan, otuzlu yaşların ortalarına geldiğimde bir şey oldu, edebiyat konusunda değişik bir güven duygusu geldi, kesin olarak neydi bilmiyordum ama çoğunlukla daha uzağa bakma, daha ileri düşünme ve daha önce kapalı olan her şeyin açılabilmesi duygusuydu. Fakat koşulsuz değildi; Broch'un *Vergilius'un Ölümü*'nü okuyup anlayabiliyordum ama aynı yazarın *Uyurgezerler*'ini okuyamıyordum, orada neden söz edildiğini hâlâ anlamış değilim. O sırada Eski Ahit'in dilinin elden geçirilmesinde üslup danışmanlığı görevini üstlenmiştim ve ne dil ne kültür ne de din konusunda bilgim olduğu için sıkı ve iyi çalışmak zorunda kalmıştım, hiçbir şey bedavaya gelmeyecekti, yaratılışın ilk cümlesinin üzerinden kelime kelime geçtiğimde ortaya çıkan şu oldu ki tüm dünya görüşleri bir virgül ile, bir "ve" ile ve bir "ki" ile özetlenebilirdi ve bu sezgiler ayrıca şunları göstermişti: Dünyanın tasviri metafora boyun eğmek yerine ona uyum gösterseydi doğası çok değişik olurdu veya bir kelimenin anlamı yalnızca sözlüğe göre değil içinde bulunduğu bağlama göre de belirleniyordu, İncil yazarları bunu sonuna dek kullanmıştı, örneğin başlangıçta güneşin dünya ile ilişkisi bağlamında kullandıkları kelimeyi sayfalar sonra erkek ile kadın ilişkisi bağlamında kullanmışlardı. Kelime yalnızca orada, o iki yerde duruyordu ve bu bağlantı âdeta görünmez olsa da bağlayıcıydı. İncil iki bin yıldır kutsal metin olarak okunduğu ve her bir kelimesi ile anlamlı görüldüğü için ortaya çıkan anlam

farkları ve nüanslar ağı baş döndürücü yoğunluktadır, hiç kimse onu tek başına anlayamaz. Bu metinlerle çalışırken okumayı öğrendim. Okumanın ne olduğunu anladım. Okumak kelimeleri ışık gibi görmekti, birbiri ardında karanlıkta parlıyorlardı, okumak da ışıkları takip etmekti. Ne var ki gördüklerimiz olduğumuz kişiden bağımsız değildir asla; aklın sınırları vardır ve bu sınırlar kişisel olduğu kadar kültüreldir, yani her zaman için görülemeyen bir şey, gidilemeyen bir yer vardır. Kişi yeterince sabır gösterir, kelimeleri ve kelimelerin bağlamlarını yeterince iyi incelerse bu sınırları görebilir, bu durumda da kişinin kendisinin dışında kalan yerler ortaya çıkar. Okumanın hedefinde bu yerler vardır. Bu öğrenmek gibidir, "ben"in dışında kalanlara bakmaktır. Yaşlanmak daha fazla anlamak değildir, anlayacak daha fazla şey olduğunu bilmektir. Fakat Eski Ahit'in gizemleri öyle uzaktı ki tehdit edici değildi. Şiirin ve erotik dünyanın gizemleri bambaşka biçimde tehditkârdı, çünkü onlar kimlik ile ilişkiliydi ve onların beni dışında tuttuğu şey yabancı bir kültür değildi, kendi kültürümün derinlikleriydi ve en uçları ilgilendiren yanıydı kültürümün. Bunun kulağa neredeyse histerik geldiğini görebiliyorum ve çok önemli olanlardan dışlanmış olmayı hissetmenin ne kadar engelleyici olduğunu açıkça nasıl dile getirebileceğimi bilmiyorum. Fakat benim gözümde Paul Celan'ın şiirleri tam olarak bu hale ile çevriliydi. Geçersiz kılıyorlardı kelimelerle gelenleri ve dolayısıyla dünyayla gelenleri. Böylelikle varoluştan çok kimlik oluyordu gündemde. Ad, adsızda görünür olmak zorundaydı, tıpkı her şeyin hiçbir şeyde görünmesi gibi, diye düşündüm, okuyup kafa yorduğum şu beş kelimeden yola çıkarak: "Hiçbir şey/hiçbir şey yitirilmiş." Şiirin tümü de böyle olmak durumundaydı. Gizemlerden değil kelimelerden oluşuyordu. Geriye onları okumak kalıyordu. İlk kelimenin muhtemel tüm anlamlarını yazmak ve bir sonrakine geçip aralarındaki bağlantıları gözlemlemek.

İlk kelime "getirilmek" idi.

Getirilmek
Kaçınılmaz yollu
Araziye:

Çimen, paramparça yazılmış.

"Getirilmek" bir şeyin güdülmesi veya getirilmesi anlamına geliyordu. Bir dışın varlığını ima ediyordu, getirilecek olan şey oradan geliyordu. Almancası "verbracht" idi ve sözcükte bir güç unsuru yatıyordu. İngilizce çevirilerinden birinde "deported" olarak geçiyordu; bu da sürülmüş, atılmış anlamına geliyordu; bir başka çeviride "driven" vardı ki yine sürülmüş, sürüklenmiş anlamları söz konusuydu.

Dışarıdan bir şey, özenli ve yumuşak değil, kararlı, umursamaz ve hatta sert ve mekanik bir şekilde getirilmişti; "getirilmek" böyle anlaşılabilir. Peki ama nereye getirilmişti? "Kaçınılmaz yollu araziye." Burası şiirin kendi arazisi, dile getirerek yarattığı yer olabilir, fakat zaten var olan bir yer olarak söz ediliyor ondan, getirilen şey getirilmiş ve arazinin bir parçası olmuş.

"Kaçınılmaz yol" araziyi karakterize ediyor. "Kaçınılmaz" kelimesi de "getirilmek" gibi bükülmez, kararlı ve su götürmez bir yapıya sahip. Kaçınılmaz olan yanlış anlaşılamaz, görmezden gelinemez. "Getirilmek" ve "kaçınılmaz" kelimeleri anlayışsızlık unsuru taşıyorsa, kendilerinde, kelimenin en dolaylı anlamıyla bir tür şiddet içeriyorsa, "paramparça yazılmış" ifadesi apaçık bir şiddettir çünkü bir şey parçalanmıştır. Ne var ki bu fiziksel bir şiddet değil, dilsel bir şiddettir. Yani çimenlerin kendisi değildir zarar görmüş olan, bir şey olarak düşünülme biçimleridir.

Bu zarar görmüş düşünüş biçimi hâlihazırda olan ve kaçınılmaz bir yol ile karakterize edilen bir araziye getirilmiştir ve arazinin düşünülme biçiminin de zarar gördüğü varsayılabilir; getirilen budur.

İlk üç dize addan yoksun olduğu gibi adıldan da yoksun. Yalnızca olaylar –kendi başlarına oluyormuş gibi– tasvir edilmiş, aynı zamanda, "getirilmek" ve "paramparça yazılmak" ifadelerindeki güç unsuru onları bir irade ile, belli bir köken ile, geçici olmayan bir şey ile ilişkilendiriyor. Zamirsiz olaylar genellikle havaya ilişkindir. "Yağıyor," deriz, "esiyor," deriz. Yağan kim, esen kim? Yağmur, kar, rüzgâr; fakat onlar kendi eylemleri ile gelir, eylem ve özne ortaktır ve bunu gizli özneyle gösteririz. Gizli özne bizim dışımızda kalan, denetleyemediğimiz bir gücün habercisidir. İnsan âlemindeki eylemler burada olduğu gibi zamirsiz anlatılınca söz konusu eylemler aynı anlamı paylaşır, bizim dışımızda kalan, denetleyemediğimiz bir kuvvetten, kişisellikten ve addan yoksun olanın kendisinden gelir. "Getirilir" ve "yazılır."

Çimenler, paramparça yazılmış. Taşlar, beyaz
çimen saplarının gölgeleri:
Daha fazla okuma – bak!
Daha fazla bakma – git!

Bir sonraki bölüm, çimen saplarının gölgeleriyle beyaz taşlar, ya getirilen şeye ya da arazinin önceki hâline aittir; muhtemelen getirilene aittir, çünkü ikisi arasında bir bağlantı vardır, çimenler ile saplar neredeyse aynıdır ve yazı ile gölge de bağlantılıdır, ayrıca sapın gölgesi "sap" kelimesi değil de nedir?

İlk altı dizenin yarattığı alan çelişkilidir çünkü alanı yaratırken, alanının yaratıldığı şeyi, yani dili yıkan unsurları içerir.

Nasıl bir araziye "paramparça yazılmış çimenler" getirilebilir? Dünyada olduğu gibi, elle tutulur nesneleri ve fiziksel materyali ile gerçekten somut bir araziye değil; paramparça yazılmış çimenler böyle bir yerde nesneleşir, bir sayfadaki harflere dönüşür. Fakat aynı arazinin düşünülüşüne, gören gözden ve algısını yaratan renklerden önce gelen yere getirilebilir. Düşünülen araziye ve anıya dönüşen araziye, paramparça yazılmış çimenler getirilebilir. Şiirde arazi, çimenlerin paramparça yazılmasından önceki hâliyle ve paramparça yazılmış çimenlerden sonraki hâliyle vardır. Aynı zamanda şiirin kendisi de yazıdır, dolayısıyla kendisi de zarar veren şeyi içerir. Ne var ki yalnızca çimenler paramparça yazılmıştır. Ve yalnızca şiirin açtığı bu arazide paramparça yazılmış çimenler ve bozulmuş düşünüş biçimi geçerlidir. Tüm arazilere değil, yalnızca kaçınılmaz yol ile karakterize olan bu araziye getirilmiştir. Peki ne tür bir arazidir bu? Şiir nerededir?

Açılış bir arazi, bir durum ortaya koyar ve bir isteğe dönüşür. Daha fazla okuma, der. Niye? Çünkü okuduğumuz, orada yazılanlar, dünyayı yazarak parçalar mı? Okumak yerine bak. Ne var ki istek burada bitmez, bakmamamız söylenir; neden? Belki bakmak ile okumak yakından ilişkili olduğu içindir. Hem yazıda hem bakışta dünya ortaya çıkar. Bakış için dünya yalnızca bir anda vardır ve bu an silinip gider. Bakışın gördüğü eşsizdir, asla yinelenemez. Dil bakışı sabitler ve başka bir şeye dönüştürür. Dilin kendisi, dile getirdiği şey değildir, asla olamaz, dünyayı gösterdiği yerden bir gölge dünya oluşturur her zaman ve bizler okuduğumuzda dünyayı değil dili görürüz. Acaba dil bakışımızı ve bakışımız aracılığıyla

dünyayı etkiler mi? Çimenlerin paramparça yazılması, çimenlerin yalnızca yazıda bozulması anlamına gelmek zorunda değildir, kişi bakışını yazıdan kaldırıp dünyaya bakınca da bu anlama gelebilir. Bu yüzden istek devam eder. Okuma, bakma, git. Belli bir bakımdan, okumak ve bakmak dünyanın algılandığı edilgen eylemlerdir; gitmek etkendir, dünyanın içine işler. Dünyanın düşünceleriyle değil içinde yaşamakla uğraşmalıyız. Okumayacağız, bakmayacağız, gideceğiz. Bir yere doğru herhâlde; neresi olduğunu henüz bilmiyoruz.

Git, saatinin
kız kardeşleri yok, sen –
sen evdesin. Bir tekerlek dönüyor,
usulca, kendi kendine, ispitler
tırmanıyor
tırmanıyor kara bir düzlüğü, geceye
yıldız gerekmiyor, hiçbir yerde
aranmıyorsun.

Saatinin kız kardeşleri yok. Bu ne demek? Her an eşsizdir ve tek başınadır anlamına mı geliyor, yoksa yalnızca söz konusu saat mi öyle? Ve dolayısıyla bu saat sonuncu mu? Senin saatin deniyor, genel bir saat değil, zaman değil, senin zamanın, sana ait olan ve kız kardeşi olmayan zaman. Tek başına duruyor ve eşsiz, ölüm saati olabilir, fakat başka bir biçimde özelleşmiş de olabilir.

"Sen –" yazıyor, çizgi küçük bir duraksama veya kararsızlık gibi, sanki bir şey açık tutuluyor. Sen, varsın mı demek? Evet ama arkasından başka bir şey gelecek. Şayet kız kardeşleri olmayan saat sonuncuysa, "sen" kelimesinde ölüm var, sonuç bu, saatinin kız kardeşleri yok, ölüsün. Kısa çizginin havada bıraktığı olasılık bu. Ne var ki ölü değilsin, evdesin. Sanki hem çizgiyle hem de "sen" yinelemesiyle bu sav ertelenmiş. Sen – sen evdesin. Sen evdesin, ölüsün demenin bir başka yolu mu? Kişi ölünce evine, geldiği karanlığa mı döner? Peki niye bu dosdoğru, öldün, eve döndün biçiminde söylenmiyor? Şiirde ölümden söz edilemiyorsa bunun nedeni ne? Ölümün ne olduğunu kimsenin bilmemesi mi? Ölümün herhangi bir şey değil hiçbir şey olması ve ölümden söz etmenin onu bir şeye dönüştürmesi mi? Yoksa yalnızca evde misin? Peki ev nerede? Hafızada, kendi hafızasında veya dilde, bu dilde mi?

İzleyen dizeler araziye derinlik katıyor. Bir tekerlek var, kendi kendine usulca dönüyor, ispitler kara bir düzlüğü tırmanıyor. Geceye yıldız gerekmiyor, yazıyor; şu anlama mı geliyor: Yıldızlar orada ama gereksiz; çünkü burada söz konusu olan gece, herhangi bir ışığın içine işleyemeyeceği türden daha derin bir gece veya bu gecede herhangi bir yıldız yok, yalnızca karanlık var.

Tekerlekten ve geceden sonra şöyle yazıyor: Hiçbir yerde aranmıyorsun. Ya unutulmuşsun ya da kimsenin arayıp soramayacağı birisin. Öldüğün için mi? Seni aramayanlar unutmak mı istiyor? Yoksa onlar mı ölü?

Hiçbir yerde aranmıyorsun.

Başkalarının bilincinde değilsen kimsin? Kendi gözünde yalnızsın ve başkalarınınkinde hiç kimsesin. Peki niye "hiçbir yer" deniyor da "hiç kimse" denmiyor? "Hiçbir yerde aranmıyorsun" dizesinde bir ad veya kişi yok, yalnızca yer var ve orada aranmıyor. Biri arandığında ne sorulur? Bir ad, biri ancak adıyla aranabilir. Aranmayan bu adın sözü de edilmez.

Bu noktaya dek şiirde, kara bir düzlükte, yıldızlara gerek duymayan bir gecede, aranmadığın bir yerde, paramparça yazılmış çimenler, beyaz taşlar ve çimen gölgeleriyle bir yolda giden senden başka insan yoktur, fakat insanlar yine de oradadır, getirmenin ve paramparça yazmanın, aramamamın gücü onların elindedir. Senliğin evi işte böyledir.

Dünyaya ait hemen hiçbir şeyin sözünün geçmediği böylesi özlü bir şiirde her kelime ve her unsur olağanüstü bir ağırlık kazanır. *Ulysses*'te sözü edilen bir tekerlek neredeyse hiçbir anlama gelmez. Bu şiirde sözü edilen bir tekerlek ise anlam dayatır. Peki nedir bu anlam? Tekerlek, tanıdığımız en eski simgelerdendir. Güneştir, yinelemedir, kuyruğunu yiyen yılandır, kendi çevresinde dönen zamandır, sonsuzluktur. Burada tekerlek, saatin hemen arkasından gelir ama ikisi bağlantılı değildir, yan yanadır, tekerlek kendi başına dönerek kara düzlüğü tırmanır. Tekerlek imgesini kayda değer kılan, bulanık da olsa belli bir arazide devinim durumunda gösterilmesidir; böylece şimdi görüldüğü için belli bir zaman, burada görüldüğü için belli bir yer kazanır. Simge veya alegori olarak tekerlek başka bir şeyi temsil eder, tekerleğin simgelediği işte bu öteki şey birincil hâle gelip tekerlek olmaktadır. Tekerlek ne kadar somut ve spesifik olursa simgesel gücü o kadar zayıf düşer, çünkü somutlaştırma onu tek bir

şeye dönüştürür, derken realizmin devreye girmesiyle şimdi ve burada olduğu biçimiyle, kendisininkinden başka bir anlam taşımayan bir tekerleğe dönüştürür. Bu şiirdeki tekerlek, simgeselliğin "hep"i ile gerçekçiliğin "tek"i arasında yer almaktadır. Geceleyin düzlükte tek başına döndüğü için salt simgesel bir tekerlek olmadığı gibi, gerçekte hiçbir tekerlek düzlükte geceleyin tek başına dönmediği için salt realist bir tekerlek de değildir.

Bunu nasıl anlamak gerekir?

Tekerlek gerçeklikteki tekerlekten başka bir şeydir besbelli, kendisinden daha fazla anlam taşır, belki anlamı bu belli şiirdeki bu belli tekerleğin çevresine toplayan somutlaştırma, bir bakıma onun simgesel anlamını tekilleştirip kendisine özgü, yalnızca burada, bu şiirde geçerli olan bir simgeye dönüştürüyordur, bu durumda anlamı şiirdeki öteki kelimeler ve imgelerde ortaya çıkan bağlama göre belirir ve onun tarafından düzenlenir.

Ne var ki realist ile sembolik arasındaki ikilemin açtığı alan, genellikle bir madalyonun iki yüzünü oluşturan, iki değişik dünya görüşü veya iki değişik estetik yaklaşım arasındaki kriz dönemlerinden eserler tarafından daha önce de sık sık açılmıştır. Bu bağlamda en iyi örneklerden biri, Eski Ahit'teki Hezekiel Kitabı ve onun kutsallığın kendisini gösterişini tasviridir.

Hezekiel ilkin tepesinde yanan bir bulut fark eder, bu bulutta dört yaratık görür, her biri insan biçimindedir ve her biri kanatlıdır, her biri toynaklıdır ve her birinin dörder suratı vardır: Bir insan yüzü, bir aslan yüzü, bir sığır yüzü ve bir kartal yüzü. Aralarından alevler yükselir ve ateşin içinde şimşekler çakar. Yaratıkları gördüm, yazar Hezekiel, şu işe bakın ki her birinin yanında yere değen bir tekerlek vardı ve bu tekerlekler dört bir yana doğru hiç sağa sola sapmadan ilerliyordu.

O âna dek Hezekiel'in üzerinde, gökyüzünde olan yaratıklar şimdi yere değen bir tekerleğin yanında durmaktadır. Tekerlekler yüksektir, korkunçtur ve gözlerle doludur. Sarı yakut gibi parlıyorlardı, yazar, dört bir yana gidiyorlardı ve hiç sağa sola sapmıyorlardı. Bu gizemli tekerleklerin üzerinde bir kubbe vardır, bu kubbenin tepesinde de safirden bir tahta benzeyen bir şey vardır ve tahtta insanı andıran bir silüet, ateşten ve ışıktan bir çemberin arasında oturur. Bu Tanrı'dır. Peki ama tekerlekler nedir? Besbelli alegoriklerdir, gözlerle dolulardır, fakat bir hayli somutlardır, yerde kendi kendilerine ileri geri dönüp dururlar.

Eski Ahit'in en kadim metinlerinde Tanrı'nın insanlara görünüşü her zaman bir dışsal fenomen biçiminde. Tanrı yanan bir çalı, bir kasırga, bir ateş sütunu ve İbrahim'in çadırının önündeki düzlükte dolaşan bir adam olarak görünür. Hezekiel'in tanık olduğu görünüş de dışsal bir fenomen, gökyüzünde bir şey olarak tasvir edilmiştir, fakat birincisi, onun gördüğü şey, yanan çalı örneğinde olduğu gibi kutsallığın kendisini bir şey aracılığıyla göstermesi değil kendisidir, ikincisi, bunu besbelli içsel vahiyler olan başka görünüşler izleyecektir: Yerde gözleri kapalı yatarken Kudüs tapınağına götürülür, orada aynı dört yüzü ve aynı dört tekerleği görür. Hezekiel'in gözüne görünenleri tuhaf ve çelişkili yapan budur: Gördükleri ne yalnızca içsel ne de yalnızca dışsaldır ve kutsallığı sembolize etmekle kalmaz, aynı zamanda kutsallığın kendisidir. Hezekiel dindarların iki değişik algı biçimi arasında kalmıştır, eskiden burada, insan ile kutsallık arasında bir uçurum vardı, öte yandan gelecek olanda ikisi arasında, içsel deneyim, yani mistiklik sayesinde bir bağlantı var. Aralarında, Tanrı'nın tahtı altında, yerde ileri geri yuvarlanan, gözlü tekerlekler bulunuyor.

Peki Paul Celan'ın şiirinde, okuma sırasında Hezekiel'in kadim vahyini düşünmeyi gerektirecek bir şey var mıdır? Şiir hangi yanıyla okurun çağrışımlarını yerinde veya yersiz kılar?

Dizelerde "yok" kelimesi anahtardır. Kız kardeşleri yok, yıldızlar yok, yerler yok. Yok, bir şeyin eksikliğini bildirir. Bu eksiklikte, olmayan, olandır. Sen, bir tekerlek, ispitler, düzlük, gece. Hepsi eksiklikle nitelenir, ona yönelir. Gece yıldızların yokluğuyla nitelenir. Tekerleğin kendi kendine dönmesi vurgulanır; başka bir bağlamı yoktur. Tekerleğin, altında usulca döndüğü gökyüzü de boştur. Olumlu ve olduğu gibi okunduğunda bu şiirdeki tekerlek ile Hezekiel'in vahyindeki tekerlekler arasında hiçbir bağlantı yoktur. Fakat olumsuz, yani olmayanlar açısından okunursa, tekerlek bağlamsız bir simgedir, burada bağlamsızlık ve boş gökyüzü, saatlerin yokluğunu, gecenin yokluğunu ve yıldızların yokluğunu birbirine bağlayarak bambaşka önemde bir şeyi dile getirir: Bir şey artık yoktur. Böylelikle de: Bir şey artık mümkün değildir.

Gecenin karanlığı ve gökyüzünün boşluğu ile bağlantılı olan, kendi kendine usulca dönen tekerlek de bir yerden gelmek durumundadır ve bu yerin, bağlamın bulunduğu ve anlamın verildiği bir yer olduğu düşünülebilir. Şiirin bura dediği yerde, artık orası her neresiyse, "sen" yalnızdır, tekerlek yalnızdır, gökyüzü boştur ve

bağlamın yokluğu çimenler gibi paramparça yazılmış olmasından değildir, arazi yazılanın ve görülenin üzerine kurulmuştur çünkü paramparça yazılan çimenler geri bırakılmıştır; "sen" buraya gelmek için okumamıştır, buraya gelmek için bakmamıştır, yalnızca gitmiştir. Burası kaçınılmaz yolu olan arazi değildir, evdir.

Ev nedir? Ev kişinin ait olduğu, tanıdığı ve çoğunlukla geldiği yerdir. Bu ev senliğin vardığı yerdir. "Sen" geri de döner; zaman geçmiştir. Bir önce ve bir şimdi vardır. Bu ev boştur ve senliği kimse tanımaz. Hiçbir yerde aranmıyorsun. Seni arayacak olanlar nerededir ve kimdir? "Onlar" bile denmeden zamirsiz anlatılıyor olmaları onları, aynı uzaklıkta bulunmaları bağlamında, getiren ve çimenleri paramparça yazanlar ile ilişkilendiriyor.

"Hiçbir yerde aranmıyorsun." Buradaki belirsizlik nedir? Yağıyor, getiriliyor, esiyor, aranıyor... İnsanlık büsbütün ortadan kaldırılmasa da olabildiğince uzak tutulmuş. Aranmanın beraberinde getirdiği soru bile sorulmuyor, yalnızca olumsuzlanmasından belli oluyor. Aranmıyorsun; böylece aramayanlar öne çıkıyor. Fakat bir zamanlar buradalardı, o kadarı anlaşılıyor; bir zamanlar seni arayıp sordular. Artık bir tekerlek, bir düzlük ve yıldızsız bir gökyüzünden başka hiçbir şey yok. Arazinin insansız olması ve eksikliğin vurgulanması ile benzersiz bir ağırlık kazanıyor dile getirilen yegâne unsur. Kendi kendine dönen tekerlek.

Dante'nin *İlahi Komedya*'sında da bir tekerlek var, Dante dünyevi bir cennette duruyor ve bir tören alayı seyrediyor; bu bir alegori. Eski Ahit'in kitaplarını simgeleyen yirmi dört ihtiyar görüyor; İncil yazarlarını simgeleyen dört hayvan görüyor; İsa'yı simgeleyen bir griffon görüyor; evrensel kiliseyi simgeleyen bir at arabası görüyor; iki Ahit'i veya etkin ve ruhsal yaşamı veya adaleti ve Tanrı korkusunu simgeleyen iki tekerlek görüyor. Fakat alegori soyut bir imge değil, somut bir olay, tören alayı fiziksel bir gerçeklik olarak geliyor ona, evet, öyle gerçek ki tekerlekler yerde iz bırakıyor. İmge bir tür şiirsel ucube, çünkü alegori somutlaştırılınca ve belli bir yerde belli bir zaman kazanınca griffon öncelikli olarak İsa değil, yalnızca bir griffon ve tekerlekler öncelikli olarak iki Ahit değil, yalnızca tekerlek oluyor. Dante'de olan, dünyanın Orta Çağ'a özgü zamansız yapılandırılmasıdır, her şeyin ve her kuvvetin boyun eğdiği dokunulmaz ve şematik sistemdir ve *İlahi Komedya*'da bu sistem, üç sayısına odaklanan, zaman ve uzaya yerleştirilen cehennemin çemberleri ve gök-

yüzünün katları olarak kendini gösterir ve burada sembolik düzey imkânsız bir eşitleme ile somut olanın istilasına uğrar.

Celan'ın şiirinin başındaki arazi, Dante'nin epik şiirindeki arazi gibi, ölüm ve var olmayış ile bağlantılıdır, fakat "saatinin kız kardeşleri yok" ve "sen –" ile "sen evdesin" arasındaki duraktan oluşan bu bağlantı yalnızca dolaylı ve üstü kapalıdır. Ne var ki bunu böyle anlarsak, yani yıldızsız ve karanlık araziyi, şiirdeki "sen"in içinden geçtiği ölüm arazisi olarak görürsek, tekerlek kendisini gösteren bir şey olur. Ölüler âlemi şiirlerinde bu bir mecazdır, ölüler âleminde gezinen kişi bir şey görür ve bu bir şey ona gösterilir ki gezgin, yaşayanlar âlemine geri döndüğünde onu anlatabilsin. Gezginin gördüğü anlamlıdır. Celan'ın şiirin ilk on beş dizesinde muhtemelen en dikkat çekici özellik arkaikliktir, sözü edilen her şeyin zamansız unsurlar olmasıdır – arazi, yol, çimenler, taş, çimen gölgesi, tekerlek, düzlük, yıldızlar. Hiçbir ad zamansal ve kültürel açıdan belli bir yere konamaz, sözü edilenlerin belli bir kültürü ve zamanı yoktur. Her daim aynı kalandayız. Belki de bu yüzden insansız bir gecede kendi kendine dönen tekerlek çok uğursuz veya kötülük habercisi gibi görünüyor. Kendi kendine dönen bir tekerleğin yabancısı olamayız, zira eski saatlerle makinelerin çarklarından arabalarla trenlerin tekerleklerine varana dek kendi kendine dönen tekerleklerle çevriliyiz. Uğursuzluk tekerleğin tekliğinden, tek hareket, evet, bu arazide bulanan yegâne hareket olmasından ve tüm bakımlardan arkaik olmasından ileri geliyor. Tekerlek kendi kendine dönüyor. Bu, Hezekiel'in gördüğü Tanrı tekerleğini çağrıştırıyor, o tekerlek de bunun gibi somut bir arazide somut bir varlıktır. Tekerleğe anlamlar yükleyen kültürel çağrışımlara yol açıyor; yaşam çarkı durmaksızın dönüyor ve tekerlek hem kaosu düzenliyor hem de biçimsize biçim kazandırıyor. Öyleyse hepsi bu; burada her şeyin içinde bir şey. Ayrıca mekanik işlevli tekerleği de çağrıştırıyor, bu durumda mekanik tekerlek yalnızca zamanda bir imge değildir, bizim zamanımızdan da bir imgedir. Tekerlek arkaik ve dinseldir ama bizim açımızdan değil, bizim için tekerleğin arkaik yanı şimdi var olduğu modern çağda yitip gitmiştir ve bu iki düzey burada birleştirilir, çünkü zamansız arazideki yalnız tekerlek arkaik tekerlektir ama ileri doğru hareket kutsallık ile bağlantılı değildir, gökyüzü boştur, dolayısıyla arkaikliği yabancı bir hâle bürünür ve çelişki onu uğursuzlaştırır. Gerçekten de uğursuzdur. Onu yönlendiren, denetleyen biri yoktur, "kendi kendine" usulca döner. İnsanlığın dışındadır. Paramparça

yazılmış çimenler ve sen denen kişinin aranmaması adın dışındadır, surattan yoksundur, âdeta görünmez kuvvetler gibidir ama tam olarak değil, çünkü onlar hâlen insanlığa aittir. Tekerlek ise değildir.

Dante'nin tekerlekleri gibi toprakta iz bırakıyor mu?

Bu konuda hiçbir şey yazmıyor. Fakat hemen birkaç dize yukarıda "yol" geçiyor. "Kaçınılmaz yol" yazıyor. Yol hem kendisinde bir şeydir hem de başka bir şeyin belirtisidir. Bir yol bir dildir. Genelde izler geçicidir ama belirtisi oldukları şeyler kalıcıdır. Hayvanların karlarda veya kumda açtığı patikalar rüzgârda silinip gider. Buradaki yol farklıdır, kaçınılmazdır, görmezden gelinemez, demir yolunun kaçınılmaz olması gibidir. Şiirde demir yolu geçmiyor, kendi başına dönen tekerleğin tren tekerleği gibi kendi başına döndüğüne dair de bir şey yok. Makinelerle ilgili, mekanikle ilgili hiçbir şey yok. Yalnızca "kaçınılmaz" ve "kendi kendine" kelimeleri var. Ve çimenlerin paramparça yazılması, yani bir şeyin zarar görmesi. Zarar görenden evde olana doğru harekette tek bir tekerlek usulca ilerliyor, gece her yere hâkim ve geleni arayıp soran yok. Şiirin arazisi, senliğin evi olan bu yer izleyen dizelerde derinlik kazanıyor:

*

Hiçbir yerde
Aranmıyorsun –

Yattıkları yer, oranın
bir adı var – oranın
hiçbir şeyi yok. Orada yatmıyorlar. Bir şey
aralarında yatıyor. Onlar
ötesini göremedi.
Göremiyor, hayır,
Konuştular
kelimelerden. Hiç kimse
uyanmadı,
uyku
çöktü üzerilerine.

Şiirde ilk kez "sen" dışında birileri doğrudan ortaya çıkar. Adları yoktur, ama "onlar" zamiri vardır.

Kimdir onlar?

"Yatıyor" olmaları ne anlama gelir? Ölüp gömülmüşler mi, yoksa yatıp uyuyorlar mı? Öyleyse nerede? Yerin bir adı var, ama ad bildirilmiyor, ardından yerin bir adı olduğu bile geri alınıyor – oranın hiçbir şeyi yok, yazıyor. "Onlar" da adsız. Addan yoksun oluşları, "onlar" ve "onların" diye dile getirilmeleri huzursuz edici, zira getiren, paramparça yazan ve arayıp sormayan gizli özne çok uzakta olduğu için hiçbir şeyle ilişkilendirilemezken bu zamir onları yakına çeker ve dilin yüzden yoksunluğu olan adsızlık bambaşka bir biçimde tehditkâr olur, bir körün gözlerinde, insanın bakışındaki insan yoksunluğuna benzetilebilir. Huzursuz edici olmasının bir nedeni de olumsuzlamalardır: yok, hiçbir şey, hayır, hiç kimse. Sanki onlar âdeta yoktur, silinmenin ta kıyısına gelmişlerdir, aynı zamanda, doğallıkları, kişisel olmayanın mesafesi, onların varlıklarına neredeyse ağırbaşlı ve ayin gibi bir hava verir; sanki onlar krallar veya tanrılardır. Ne var ki "onlar" tanrı değillerdir, görmezler, neredeyse yoklardır, şiirde "hiç kimse uyanmadı" deniyor, demek uyuyanlar, uyku üzerilerine çökmeden önce bile uyuyorlardı. Uykunun uykusu ölümdür. Ne var ki burada ölümün sözü geçmez, uykunun uykusu da denmez, fakat: Hiç kimse uyanmadı, uyku çöktü üzerilerine – niye?

Birbirleriyle sıkı bağlantı içindeler, yaşamda uyuyorlardı, görmediler, uyanmadılar, çünkü bir sonraki uyku çöktü üzerilerine. Görmemiş olmaları kelime üzerine konuşmalarının tam karşıtı: Gerçek dünyayı değil, gerçek dünyayı işaret edeni, yani kelimelerin dünyasını gördüler. Bu varoluşsal açıdan anlaşılabilir, sanki gerçekten yaşamamışlardır, görmedikleri gerçektir, fakat "hiç kimse uyanmadı" ile "uyku çöktü üzerilerine" arasındaki alanda "çok geç olmadan önce" diye sessiz bir dize olabilir. Buna ek olarak görmemiş olmaları, yani "onlar ötesini göremedi" ile "göremedi" yargısının yinelenmesi ve "konuştular kelimelerden" vurgusu, tüm bunlar, bir ihmal ihtimalini ortaya koyuyor ve bu ihmalin sonucu olarak öteki uyku çöküyor üzerilerine. Ölüyorlar, fakat şiir bunu söyleyemiyor, çünkü bu durumda ölüm bir şeye, ölüler de birilerine dönüşür. Ölüm hiçbir şeydir ve ölüler hiç kimsedir, bu kaybın kesin yanı budur, hiçbir şekilde geri döndürülemez yapısı bu dil ile ele alınmalıdır, dil bunu üstlenmiştir ama aynı zamanda eşsiz ve bireysel olana sadık kalmak, yani o kimliği koruyarak "olan" bir şeye dönüştürmeden hiçliğin ayrımsızlığından kurtarmak durumundadır. Şiir dilin ve dile getirilemeyenlerin sınırında durur, fakat gösterdiği şey bu değildir, dil

oyunu yapmaz; şiirin, gecenin gecesine çıkarak seslendiği seslenilmez olan öyle hassas ve uçucu, öyle hayaletimsi ve belirsizdir ki tek bir bakış veya düşünce dokunuşu bile onu silip atar, evet, dile getirilmeye çalışılan şey işte bu hareketin kendisidir.

Bu noktada şiirin sorusu şudur: Hiçbir şey, bir şeye dönüştürülmeden nasıl adlandırılır? Bu soru, dinin büyük sorusuna, yani sonsuz olan sonluya dönüştürülmeden nasıl adlandırılır sorusuna bir olumsuzlamadır. Her şey bile sonludur. Dil kendisinde insanlığa ait olduğuna göre insanlığın ötesindeki bir şeyi insan âlemine çekmeden nasıl adlandırabiliriz? Tanrı'ya nasıl ad verebiliriz?

Ortodoks Yahudilikte Tanrı'nın adı ağza alınmaz, daha doğrusu: Yalnızca Kudüs'teki tapınağın başhahamı tarafından söylenebilir ama bu tapınak artık yoktur. Tanrı'nın adı yazılmışsa silinemez veya bozulamaz. Bu ad Tanah'ta, Yahudi olmayanların Eski Ahit dediği metinlerde, tetragrammaton denen dört harf, YHWH, biçiminde yer alır. İbadet sırasında Tanrı'nın bu adını okumaktansa "Efendi'm" anlamına gelen Adonai denir ve konuşmada Tanrı'nın adı "HaŞem" yani "ad" olarak geçer. Yani Adonai ve HaŞem bir adın adlarıdır. "Adın adı var!" der, Yahudi filozof Emmanuel Levinas, Tanrı'nın adı üzerine düşüncelerinde. Ad apaçıktır ve gizlidir. Sanki adın kendisi Tanrı'dır. Sıradan bir ad bir şeyin adıdır, burada ad kendisinden başka bir şeydir. Tanrı kelimesinin İbranicesi Elohim'dir; YHWH tek Tanrı'nın adı, onun kendi adıdır. Telaffuzundan artık kimse emin değildir; en eski İbranice alfabenin sesli harfleri yoktur, daha sonra metinlere sesli harf eklenmiştir ama YHWH bunun dışında tutulmuştur. Zaten bir önemi de yoktur, bu ad dile getirilmeyecektir. Peki söylenmeyen bu ad ne anlama gelir?

Norveççe İncil'de bu "ben benim" ve "benim" biçiminde tercüme edilmiştir, "ben neysem oyum" olarak da tercüme edilebilir. İngiliz eleştirmen Northrop Frye'ın yazdığına göre kimi araştırmacılar daha doğru bir tercümenin "ben ne olacaksam o olacağım" yönünde olması gerektiğini düşünmektedir. Önemli olan şudur ki bu ad İbranice olmak kelimesinden, yani bir eylemden türemiştir. Dile getirilemeyen bu adı, Sina Dağı'nda bir çalıdan yükselen ateş biçiminde Tanrı'nın kendisi verir Musa'ya. Şöyle yazar: "Rab'bin bir meleği bir çalıdan yükselen alevlerin içinde ona göründü. Musa baktı çalı yanıyor, ama tükenmiyor." Musa çalıya gider. O sırada görünen artık Tanrı'nın meleği değil kendisidir, ona şöyle seslenir: Musa, Musa!

Fazla yaklaşma! Çarıklarını çıkar. Çünkü bastığın yer kutsal topraktır. Ben babanın, İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un Tanrı'sıyım. Bunun üzerine Tanrı'ya bakmaktan çekinen Musa yüzünü kapar. Böylece gözleri yerde, ayakları çıplak duran Musa'ya İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarma görevi verilir. Musa sorar: Ben kimim ki Firavun'a gidip İsraillileri Mısır'dan çıkarayım? Kuşkun olmasın, der Tanrı, ben seninle olacağım. Ardından Musa'ya Tanrı'nın onunla olduğunu gösteren bir işaret vereceğini söyler; halkını Mısır'dan çıkarınca bu dağda ibadet edeceklerdir. Ne var ki Musa'ya Mısır'dan çıktıktan sonra değil, önce bir işaret gerekmektedir, çünkü halkının gözünde Musa hiç kimsedir, onları kendisiyle gelmeye nasıl ikna edebilir? Şöyle der: İsraillilere gidip beni size atalarınızın Tanrı'sı gönderdi dersem, adı nedir diye sorabilirler. O zaman ne diyeyim? Tanrı Musa'ya şu karşılığı verir: Ben Ben'im. İsraillilere de ki beni size "Ben Ben'im," diyen gönderdi.

Tanrı'nın Musa'ya verdiği ad bir ad değildir, çünkü hiçbir şeyi sınırlamaz, hiçbir şeyi göstermez, buna rağmen bir addır, yalnız sınırlama, gösterme ve belirlemeye izin vermez. Bir ad olmayan bu adın tüketilemez oluşu onun açıklandığı ortam ile taban tabana zıddır. Eski Ahit'teki başka birçok yerde olduğu gibi olayın komik bir yanı vardır, bunun nedeni en yücenin, kutsalın ve insan ötesi olanın insanlığın âdeta tuzağına düşecek kadar yakınına gelmesidir. Tanrı'nın veya kutsallığın kendisini göksel bir fenomen olarak göstermesi yüce olabilir, fakat yanan bir çalı öyle değildir, neredeyse biraz önemsiz bir yanı vardır, karşısında hayretler içinde kalınabilir ama asla korkudan titrenmez. Tanrı'nın Musa'dan çarıklarını çıkarmasını istemesi görünmeyi daha da önemsizleştirir: Çarıklı olmak veya olmamak insanın dikkat edeceği bir şey olarak düşünülebilir. Dahası, Musa Tanrı ile konuşunca bir yanlış anlaşılma olur, Musa İsrailliler ile görüşmesinde onun güvenilirliğini artıracak bir işaret ister, Tanrı her şey bitince ona bir işaret vereceğini vadeder, bu durumda kendisini açıklamak zorunda kalan Musa şöyle der: İsraillilere gidip beni atalarınızın Tanrı'sı gönderdi dediğimde onun adı ne diye sorarlarsa nasıl cevap vereyim? Musa'nın yaklaşımı bir uyanıklığı andırır, İsraillilerin ona sorabileceği farazi bir sorunun yanıtını isteyerek Tanrı'nın adını sorar. Yanıt, ad, önemsizden kutsallığın doğasına yönelir. Bu iki düzey Eski Ahit boyunca, örneğin Tanrı Cennet'te Âdem ile Havva için hayvan derisinden giysi diktiğinde veya İbrahim'in

karısı Sara'yla bir tartışmaya girdiğinde, iç içe geçecektir. Aynı fenomen öteki eski metinlerde de bulunur, örneğin İlyada ve Odysseia'da tanrılar ve kutsal varlıklar insanlık âlemine girip çıkarlar ve bunu mecazen değil, fiziksel gerçeklikteki fiziksel bedenlerle somut olarak yaparlar.

Gershom Scholem dinin üç aşamasını yazar; ilkinde dünyanın kendisi kutsaldır, insan her yerde tanrılarla karşılaşabilir ve korkuya kapılmadan onların gözüne girebilir, insanlık ve kutsallık arasında herhangi bir temel ayrım söz konusu değildir. Her şey bağlantılıdır; insanlık, doğa, tanrılar. Homer'de durum böyledir, üstelik tanrıların adları, ağza alınamamak şöyle dursun, her yere yayılmıştır. İkinci aşama büyük dinler ortaya çıkınca kendisini gösterir. Böylece kutsallık ile insanlık arasında kesin ve geniş bir uçurum açılır, diye yazar Scholem, bu uçurum ancak ses ile aşılabilir. Kısmen Tanrı'nın, yol gösteren ve yasa koyan sesidir bu, kısmen de duadaki sestir.

Eski Ahit'in bazı metinleri erken dönemden parçalar içerir, örneğin, Yakup'un alaca karanlıkta karşılaştığı bir yabancıyla gece boyunca güreştiği ve sonunda yabancının sabah yaklaştığı için Yakup'tan onu bırakmasını istediği olay halk masallarını çağrıştırır. Yakup, yabancı onu kutsamadıkça bırakmak istemez, bunun üzerine yabancı istenileni yapar ve Yakup'un adının bundan böyle İsrail olduğunu, çünkü Tanrı ile güreşip galip geldiğini söyler. Bunun üzerine yabancı, Tanrı olduğunu söylemesine rağmen, Yakup onun adını sorar. Tanrı yanıt verir: Niye adımı soruyorsun? Ardından onu kutsayıp gider. Tanrı'nın karşılaşılabilen ve güreşilebilen büsbütün somut bir varlık olması –güreş sırasında Yakup'un kalça kemiğinin çıkması ayrıntısı somutluğu vurgular– Scholem'in sözünü ettiği gibi, insanların tanrılarla paylaştığı dünyayı akla getirir ve sabah yaklaştığı için güreşi sonlandırmayı istemek olayı, devlerin gün ışığında taşa dönüştüğü halk masallarının ve mitlerin kadim gerçekliğine çeker. Northrop Frye, bu dünyanın, kendisinin mecazi dil dediği şey ile nitelendiğini yazar, söz konusu dilde kelimeler kendilerinde bir ağırlığa sahiptir, tıpkı hiyeroglifler gibi adlandırdıkları şeylerle veya fenomenlerle doğrudan bağlantılıdır, büyülerde ve ruh çağırmalarda kullanılan kuvvetler içerirler, yaratılışta Tanrı'nın sözlerinin gerçek olması buna bir örnektir. Işık olsun, diye buyurdu ve ışık oldu. Adlar yaratabilir ve adlar egemen olabilir. Böyle bir dünyada Tanrı'nın adını bilmek kutsallığın gücüne sahip olmak anlamına gelir, diye düşünülebilir, zira Yakup'un Tanrı'nın adını sormadan önce onunla

boy ölçüşmesi ve onu yenmesi bir rastlantı olamaz. Bana adını söyle, der, biraz küstahça; niye bana adımı soruyorsun, der Tanrı ve gecenin karanlığında yok olup gider.

Scholem'e göre mistisizm dinin üçüncü aşamasında ortaya çıkar, bu aşamada din, belli bir inançlı toplum yaşamında klasik ifadesine kavuşur ve yeni dinî güdüler oluşur, fakat bunlar dışarı çıkıp yeni bir şey oluşturmaktansa eski dinin içinde kalır, burada kutsallık ile insanlık arasındaki uçurum, kutsallığın içsel deneyimiyle çözülebilecek bir gizem olarak görülür.

Mistisizm dinin pratik yanlarından, ahlakından, yükümlülüklerinden ve sorumluluklarından muaftır; kutsallığın deneyimine ve yapısına doğru içe yönelmiştir. İlk görünmeler, örneğin Musa'nın karşısına çıkan yanan çalı veya Hezekiel'in gördüğü hayvan başlı ve kanatlı yaratıklar, mistikler açısından bulanık ve hamdır, diye yazıyor Scholem.

Mistik deneyimin tanımını ilkin Rufus Jones'un "Tanrı'yla ilişkinin büsbütün farkında olmaya ve Kutsal Varlık'ın doğrudan ve yakından bilincine varmaya odaklanan din türü" sözüyle, ardından buna *cognitio Dei experimentalis*, Tanrı'ya ilişkin deneyimsel bilgelik diyen Thomas Aquinas ile çerçeveliyor. Kilisece kabul gören büyük görünüşler, bireyin kendi deneyimiyle yan yana koyuluyor. Şöyle yazıyor Scholem:

> Mistik, görünüşün tarihsel gerçekliğini reddetmese de, kendi yüreğinden fışkıran dinî bilgi ve deneyimin kaynağını eşit bir gelişme aracı olarak görür.

Yürek en içten yerimizin imgesidir, en derin hissedilen yerdir, zekâ ve mantığın karşıtıdır, dış dünyanın karşıtıdır. Ve işte burada, kişinin kendisinde bulunan kutsallığın doğasının içsel bir coşkuyla algılanmasında ve meditasyonunda, dil dinde bir sorun olur. Coşku her türden duyguyla doludur; bu duygular kelimesizdir, dile getirilemez, tasvir edilemez, aktarılamaz, kendileriyle birdir, ancak bu büsbütün belirli deneyimde Tanrı'nın varlığı söz konusudur. Görünen, algılanan kutsallık da insanlığın dışındadır, dil yalnızca dil olarak onu insanlığa yaklaştırır. Olumsuzluk işte bu yüzden mistiklikteki köklü geleneklerdendir; kişi ancak kutsallığın ne olmadığını söyleyerek değerini azaltmadan ona yaklaşabilir. Tanrı'nın canlı

olduğu söylenebilir mi, diye alıntı yapıyor Scholem, Maimonides'ten. Bu onun varlığının sonsuzluğuna bir sınır getirmek olmaz mı? Dolayısıyla "Tanrı canlıdır" yalnızca "ölü değildir" anlamına gelir, yani Tanrı tüm olumsuzların karşıtı, olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır. Peki bu durumda nedir? Tanrı'nın herhangi bir şey olduğu söylenebilir mi? Kabalacıların, Tanrı'nın kendi yokluğunun derinliklerinde dinlendiği görüşüne işte buradan varılmıştır. Tanrı hiçtir. Bunun anlamı Celan'ın şiirinin herhangi bir mistik deneyim girişiminde bulunduğu değil, şiirde kullanılan dilin mistiklikteki dille belli ortak yanları olduğudur; konu aynıdır: Olmayan bir şey olan bir şeye dönüştürülmeden nasıl ele alınır? Öte yandan şayet dindeki uçurum kutsallıkla insanlık arasındaysa ve bu yalnızca dilsiz olanlarla –yürek, coşku, zevk– ile aşılabiliyorsa, ve mistik metinlerdeki aşılması gereken engel, kelimesiz unsurlara kelime vermekse, Celan'ın şiirindeki aşılması gereken engel kelimesiz yokluğa yaklaşmaktır. Şiirin dile getiremediği kelime Tanrı değil ölümdür, çünkü hiçbir şey bir şeyken ölüm hiçbir şeydir. Temsilin imkânsızlığına dair bu bilinç şiirin temelini oluşturur; dünya ile onun dilsel temsili arasındaki ilişki bozulmuş gibidir ve şiir hem bu yıkımın içinden yazar, harabe gibidir, hem de yıkımı anlatır. Şiirin özünde dile güvenmediği, ilkin açılış dizelerindeki paramparça yazılmış çimenler imgesiyle, ardından görmek ile hakkında konuşmanın karşıtlığında kendisini gösterir: Görmediler, konuştular kelimelerden. Kelimeler onlar ile gerçeklik arasında var olur, kelimeler aracılığıyla görmezler, onları görürler ve onlar hakkında konuşurlar. Bu da uykuda olmakla ilgilidir.

Yattıkları yer, oranın
bir adı var – oranın
hiçbir şeyi yok. Orada yatmıyorlar. Bir şey
aralarında yatıyor. Onlar
ötesini göremedi.

Göremiyorlar, hayır,
Konuştular
kelimelerden. Hiç kimse
uyanmadı,
uyku
çöktü üzerilerine.

Ne var ki şiirin kendisi de kelimelerden oluşur, şiirin kendisi de "konuşur." Bu ancak şöyle anlaşılabilir: Paramparça yazılmış çimenler ve kelime konuşan uyuyanlar imgesi mantıktan nefret etmek değildir, güvenilmeyen dilin kendisi değil ona iliştirilen fikirlerdir, dilin yalnızca ad verdiği şeyi uyandırması değil aynı zamanda bu fikrin "şeye" ya da "fenomene" değil de "kelime"ye, dilin arazisine ait olduğunu varsaymasıdır. Dil hâlihazırda olmayanı, geçmişi ifade edip onu şimdiye getirdiğinde ve ölümü "bir şeye" dönüştürdüğünde bu durum açıkça gözlemlenebilir. Dilin ölümü bir şeye dönüştürmesini şiir lehine çevirir, çünkü hiçbir şeyi dile getirmek onu bir şeye dönüştürür, metinde var eder, daha sonra geri alınınca artık var olmaz ve aynı zamanda hem buradadır hem burada değildir. Bu stratejinin kullanıldığı ilk yer ad ile bağlantısındadır; ad açık, sınırsız, çeşitli ve değişik olanı tek bir şeye, bir yerin amblemine, bir yerin adına dönüştürür ve bu âdeta hem oranın kendisini hem de geçmişini kapsayarak dünyada değil, dilde, yani kültürde bir varlık kazanır. "Yattıkları, yer/oranın bir adı var – oranın/hiçbir şeyi yok". Yerin adı hem var hem yok. Yerin adının olması veya olmaması gerçeği, adın kendisinden daha önemli değil, fakat bu ad dile getirilemez. Ad dile getirilirse hem yer hem de orada yatanlar olmadıkları bir şeye dönüşür. Bu durumda şiir de kelimelerden konuşur ve uyur.

Şimdiye dek şiir yalnızca bir "sen" üzerineydi, söz konusu dünyada öteki insanlar ilkin yalnızca zamirsiz kuvvetler olarak, ardından senliğin "ev" yönündeki hareketiyle "onlar" ve "onların" kelimeleri ile göründüler. Bu "onlar" alansızdır, öncelikli olarak "orada" bulunur, ardından bu da geri çekilir, "orada yatmıyorlar." Ama zamanları vardır, çünkü şiirdeki "sen" şimdiki zamanda, şimdinin arazisinde tasvir edilirken "onlar" geçmiş zamanda gösterilir. Yattılar, uyanmadılar, uyudular. Böylelikle onların varlığını bir anı, "sen" tarafından hatırlanan bir şey olarak okumak mümkün olur. "Onlar"ın içinde bulunduğu zaman "sen"inkinden farklıdır, fakat yattıkları/yatmadıkları yer aynı zaman içindedir ve oranın bir adı "vardır".

> Yattıkları yer, oranın
> bir adı var – oranın
> hiçbir şeyi yok. Orada yatmadılar.

Böylece şiirin ilk dönüm noktasına gelinir. Yolun geçtiği arazide okuma, bakma ve git istekleriyle sürekli bir hareket vardı şimdiye dek, gidilmesi istenen ölüler âlemivari bir yerde geçmişte kalmış olan "onlar" düşünülüyordu. Bir sonraki dizede ilk kez bir "ben" konuşuyor ve şimdideki "ben"i andıran bir şekilde gelecekteki "onlar"dan söz ediyor.

Benim, ben,
Bendim sizin aranızda yatan, bendim
açık olan, bendim
işitilen, size tıklatıyorum, soluğunuza
boyun eğdim, ben
hâlâ benim, siz
uyumaktasınız.

Hâlâ –

Almancası "Ich bins"; "Ich bin es" deyişinin bu şekilde kısaltılması konuşma dilinde yaygın bir ifade, telefona böyle cevap veriliyor, *Ich bins*, "Benim." Hemen hiçbir anlama fırsatı tanımayan açılışın gizemli dizelerinden sonra ben zamirinin sunuluşundaki sıradanlık çarpıcıdır, neredeyse çocuksu bir yanı vardır. Bir ısrar söz konusudur, özgün metinde dört kelime boyunca "ben" üç kez yinelenir. *Ich bins*, *ich*, *ich*, aynı zamanda zaman değişir, *ich bins*, *ich lag*, *ich war* – benim, bendim yatan, bendim – ve sonra geri döner, *ich bin*, benim – *noch immer*, hâlâ. Yani hareket "benim"den "bendim"e gelip "benim"e geri döner. Şimdiki zaman, geçmiş zaman, şimdiki zaman.

Péter Szondi, bu şiirin en ayrıntılı analizi denilebilecek, klasikleşmiş ve standart metin hâline gelmiş çalışmasında, zamanın konuştuğunu ve kişileştiğini ileri sürer. Olabilir, fakat yazan "ben" kişisi de olabilir ve tasvir edilen bendim aranızda yatan, bendim açık olan durumu bir anı olabilir. Metindeki beklenmedik çocuksu yakınlık ve "bendim aranızda yatan" ifadesi bana anne babasının arasında yatan bir çocuğu düşündürtüyor. Dizelerde zamanın önemi çok açık, fakat "ben" de öyle; ben, ben, ben yinelemesiyle varlığı kuvvetlice vurgulanıyor. Bu "ben" nasıl anlaşılırsa anlaşılsın, "ben"in arasında yattığı "onlar" önceki bölümlerde sözü edilen "onlar" ile aynı olabilir,

zira "aralarında bir şey yatıyordu" deniyordu. Onlar uyuyordu ve "ben"in "benim"den "bendim"e ve oradan yine "benim"e doğru hareketinin dışındadır onlar; onlar hâlâ şimdiki zamandadır ama uyumaktadır, yani ölüdür. Şimdiki zamanda olan "ben" aracılığıyla geçmiş zamana çevrilir ve "ben" onu anının çağrıştırılmasıyla yeniden şimdiki zamana getirir –şairin gerçeği çağrıştırmasıyla aynıdır bu, iki unsur, geçmiş ve yazılmış olanlar, anı ve edebiyat, burada bir araya gelir– fakat şairin o zaman birlikte olduğu kişiler için böyle bir olasılık yoktur, onlar o zaman da uyuyorlardı, şimdi de uyumaktadır, onların "hâlâ"sı başka bir karakterdedir, değişmez, farksızdır ve ölüm ile, hiçliğin zamansızlığı ile bağlantılıdır. Ölüm bir durum veya nitelik değildir, durumlardan veya niteliklerden yoksundur, dolayısıyla zamanı yoktur, yalnızca zamansızlığı vardır. Zamansızlık da yoktur, dilden başka bir yerde varlığı söz konusu değildir, dil dünyayı soyutlar ve soyutlamada "hiçbir şey" bile biçim kazanabilir. Bakış yalnızca şimdiki zamanda var olabilir; fakat dil anılar ile geçmiş zamana yönelir, orada elle tutulur ile elle tutulmaz arasındaki ayrım silinir: Hafızada alan aynıdır ve dünya ile insanlar soyutlaşmıştır ki Joyce'un hayalet dediği de budur.

"Ben" ve "onlar" zamirlerini, ayrıca onların kim olduklarına ve aralarındaki ilişkiye, daha doğrusu, "ben" onlar için hiç kimse olduğuna göre, onların "ben" için kim olduğuna yönelik soruyu bir kenara bırakırsak bu kıtadaki en önemli şey, eylemler ve dolayısıyla "ben" üzerinden akan zamandır. Aynı nehirde iki kere yıkanamazsınız, der Heraklitos, doksan birinci ünlü ve klişeleşmiş fragmanında. Fakat aynı konuda bir başka fragmanı daha vardır, kırk dokuzuncu fragman başka bir şekilde ifade edildiği için başka bir şeyi dile getirir:

> Aynı nehre gireriz ve girmeyiz; biz biziz ve biz değiliz.

Zaman ve kimlik şimdiki zamanda bir araya gelir, öyleyiz ama değiliz, peki olmak ne demek? Celan'ın şiirinde zaman "ben"de aynı uzaklığı oluşturur, oradaki "ben" benim, bendim, benim demez ama tercümeyle oluşturması imkânsız küçük yöntemlerle konuyu karmaşıklaştırıp nüanslı yapar, *ich* ve *bin* ve *es* arasındaki oyundan ileri gelir bu. *Ich bins* "benim" olarak tercüme edilmek zorunda, bu kalıplaşmış bir anlam, fakat başka, sentaksa dayalı bir anlam daha var ki

onu görebilmek için Almanca söz dizimine bakmak gerekir. Orada önce "ben oyum" ardından "ben hâlâ oyum" ve son olarak "hâlâ" biçimindedir. Bu son nüans önemlidir, çünkü günlük "benim" kullanımını özneden arındırır ve dikkati özne yapısının oluşturduğu bölüme çeker. Hâlâ olan nedir? "O" açıkça "ben"dir, peki "ben"i oluşturan "o" nedir? Soru, artık günlük konuşma dilinden çıkan açılışa yönelir, "ben"de bir "o" vardır. Almancada dizeler şöyledir:

Ich bins, ich
ich lag zwischen euch, ich war
offen, war
hörbar, ich tickte euch zu, euer Atem
gehorchte, ich
bin es noch immer, ihr
schläft ja.

Bin es noch immer –

İlk dizeyi "benim" diye çevirmek, özgün metnin konuşma dili yapısını korur, "ben"i sosyal âlemde tutan açık ve sorunsuz yanını korur. Fakat bu durumda, kesin çevirmek gerekirse son dize "hâlâ" olmalıdır. Böylece öznesizliğe ağırlık yüklenir ve dize sosyal âlemin dışına çıkar. "Ben oyum." Bu, kendini kapsayan "ben"in dışında bir yeri işaret eder. "Ben bir başkasıdır," yazmıştır Rimbaud, fakat bu, kimliğin çözülmesi olsa da sosyal âlemin içinde kalmıştır. "Ben oyum" sosyal âlemin dışına, adın dışına çıkıp adsızlığa girer: "O" bu bağlamda kişilik bildirmez. "Uyur", "ağlar", "yas tutar" – hiç kimseden böyle söz edilmez: burada "o" insanlık âleminin dışındadır. Aynı zamanda değildir, "o" olan bir "ben"dir. Olumlu bakılırsa "o" varoluşun kendisini gösterdiği, herkes için ortak olan, özgünlükle bağlantılı şeydir belki, insanlığın sosyalle bağlantılı yanlarının, yani hiyerarşinin, yasaların, normların ve kuralların zıddıdır, Heidegger'in *das Man* dediği, özgürlük ve özgünlükten yoksun bu insan salt varoluşta yatan özgünlük ve özgürlüğün tam tersidir. Heidegger'in varoluşa açık bu salt özü, kutsallığa kavuşmayı kendisini unutmakta, "ben"sizlikte bulan mistiklerin özüne yakındır. Şiirdeki "ben"in de bununla ilgili olduğuna kuşku yoktur; ne var ki bu ilgi olumlu değildir, "ben"

ad gidince insandan geri kalandır, "ben" insan ölünce ölendir ve ad yaşamayı sürdürür. Hayatın anlamıyla dolu coşku "ben"i silmez, tersine, hayatın anlamsızlığıyla dolu ölümün gölgesi siler.

O benim.
O idir.
O.

Fakat şiirde çağrıştırılan "o" değil "ben"dir. Sanki ondan kurtulmaya çalışıyormuş gibi üç kez arka arkaya çınlar, ben, ben, ben. "Onlardı" durumunda "benim" demek ben yaşıyorum, onlar ise öldü demenin bir başka yoludur. Zamirler muhtemel en yalın hâlindedir: Sen, onlar, ben, o. Olmak ve olmamak. Bu varoluşsal bir meseledir, söz konusu olan varlıktır. Hamlet'in bu sorusu, *to be or not to be*, kimliksiz varlık ile ilgilidir. Bu durumda kişi bir şeydir. Bir şey olmak ile hiçbir şey olmamak arasındaki ayrım buradadır. Fakat olmak aynı zamanda bir kimlik meselesidir. Bu durumda kişi birisidir ve ayrım birisi olmak ile hiç kimse olmamak arasındadır. Bir şey/birisi, hiçbir şey/hiç kimse. Bir şey/hiçbir şey, adın ve sosyal âlemin dışında kalır; birisi/hiç kimse ise adın ve sosyal âlemin içindedir. Kişi hiçbir şey karşısında bir şey olabilir. Fakat hiç kimse karşısında birisi olunamaz; ancak başkalarının karşısında birisi olunabilir. Bir "sen", bir "onlar" birlikte bir "biz" olur. Burada biz yok, yalnızca bir "ben/sen" ve bir "onlar" var. "Onlar" yoklar ve kimse "sen/ben"i sormuyor. Burada söz konusu olan budur; kimsenin aramadığı, kimsenin tanımadığı veya bilmediği "sen" kimdir? Kimse değil, hiç kimse/hiçbir şeydir.

"Ben" kimdir? "Onlar"ın bir parçası mıdır, onların arasına mı aittir, orada mı "ev"dedir? Yitirilen bağlantı bu mudur? Dizelerdeki önemli ayrıntı "ben"i "onlar"dan ayıran zamandır: Bir noktada "ben" ve "onlar" bir "idir" idi, şimdi yalnızca "ben" oradadır, "onlar" artık "idi"dir. Bu zaman, bu ayrım, bu uçurum bir sonraki kıtada derinleşir.

Yıllar,
Yıllar, yıllar, bir parmak
aranır aşağı yukarı, aranır
durur:
dikiş, ele gelir, burada,
kapanmış – kim
örttü bunu?

Örttü bunu – kim?

Kelimeyi üç kez tekrar etme ısrarı "ben" ile "yıllar" arasında bağlantı kurar. "İdir" ile "idi" arasında "ben" tarafından veya "ben" içinde alan açılmıştır. Şimdi "ben" bu alana girer. Yıllar, yıllar, yıllar; burada zaman bir alandır, aynının içinde bir şeydir, hareket yukarı, aşağı ve etrafına gider. Aris Fioretos, bu şiir üzerine incelemesinde, aranan parmağın önceki kıtada tıklatan ile ilişki içinde olduğunu yazar; "ticken" hem "tıklatma" hem de "parmakla dokunma" anlamlarına gelir. Tıklatan parmak, yazan kişi olarak "ben" ve zamanın sesi olan "ben" kavramlarını bir araya getirir. Aranıp durur ve bulunur. Ne bulunur? Dikiş. Dikiş nedir? Yaraları bir araya getiren iplik düğümleri. Yara kapanmıştır, aynı zamanda hem yoktur hem vardır, adlandırılmamıştır, fakat onu örtenden söz edilmesi ile öne çıkarılmıştır. Yara özgün biçimiyle görünmez, bu şiirde hemen hiçbir şey özgün biçimiyle görünmez, fakat yara yine de farklıdır çünkü onu "biri" kapamıştır, kapamak etkendir, belirli bir nedeni vardır ve yarayı neyin kapadığı değil kimin kapadığı sorulur.

"Kapamak" iki şeyin arasına bir şey koymaktır, bu noktaya dek şiirde paramparça yazılmış çimenler, kelime konuşma ve "beni" onlardan ayıran zaman imgeleri ifade edildi. Dikkat "ne" üzerine, yani kapamanın kendisine yönelikti, fakat burada dikkat "ne" değil "kim" üzerine yöneliyor.

Kim kapamıştır? Ve "kim" niçin bu kadar önemlidir ki sorulur?

Böylece, şiir, hayalet gibi kaldırıldığı karanlığa geri dönmesin diye hiçbir şeyi adlandırmadan, özenle merkezine veya sıfır noktasına yaklaşır.

Geldi, geldi.
Geldi bir kelime, geldi,
geldi gecenin içinden,
parlamak istiyordu, parlamak istiyordu.

Kelime yinelemesi "ben" ve "yıllar" ile aynı yoğunluktadır: "Gel" üç kez dile getirilir. Ayrıca daha da yoğunlaştırılarak iki kez daha dile getirilir. Gel, gel, gel, gel, gel. Bir büyü veya bir dua gibi gelir kulağa. Gelecek olan kelime kapamanın zıddını simgeler, gecenin, yani

kapatarak veya aynılaştırarak iptal edenin "içinden" gelir. Kelime hiçbir şeyin zıddıdır, hiçbir şeyin karanlığına karşı bir şey olarak durabilir, bu nedenle sözü edilir. İşte bu nedenle "onların" konuştuğundan farklı bir kelimedir, zira o kelime onların görmesini engelliyordu, engelin ta kendisiydi. Orada kelime ile, görmek arasında zıtlık, olumsuz bir ilişki vardı: Konuşanlar kelimelerden konuşuyordu ve görmüyordu. Burada görmek ile kelime arasında benzerlik, olumlu bir ilişki var: Kelime gecede parlamak istiyordu. Parlaklık görünür kılar. Ne var ki kelime parlamaz, parlamak istiyordu ve bu istek, parlamanın gerçekleşmemiş bir olasılık olduğunu gösterir. Kelime parlayabilir, fakat burada parlayamaz, der gibidir şiir.

Peki niye parlayamaz? Parlayabilen kelimeyi parlamaktan alıkoyan nedir?

Gecedir.

Nasıl bir gecedir bu? İlk dizelerde yıldızlara gerek duymayan bir gece olarak tasvir edilmişti. Bu, şafağa ait olandan farklı bir gecedir; ölüme ilişkin bir imge olarak düşünmek yerinde olur: Bu geceye yıldız gerekmez, ışık gerekmez, çünkü burada hiçbir şey parlayamaz, hiçliktir. Değişik türden bir gecedir bu, içinde bir şey vardır ve kelimelerin o şeyi aydınlatmaya gücü yetmez. Gece karanlıktır, karanlık aynımsızlıktır, yani özünde ayrım yaratan ve başkalaştıran kelimenin zıddıdır. Ne var ki ilk geceye yıldız veya ışık gerekmezken buna gerekir. Neden? Şiir sürekli hareket hâlindeydi ve bu hareketle bir şeye yaklaştı, yaklaşma eyleminde, ilkin uzak olan bu şey giderek belirginleşip biçim kazandı ve hâlen ne olduğunu bilmediğimiz bu şeyin peyderpey ortaya çıkmasında yoğunluk tırmandı ve bu noktada öyle şiddetlendi ki kelimeler neredeyse büyü gibi bir güçle yinelenmeye başladı. Geldi, geldi, geldi, geldi, geldi. Yineleme, adlandırılmayan ve gösterilmeyen, yalnızca "kapanmış" eyleminin gizli öznesiyle var olan yaranın ortaya konmasından hemen sonra gelir, yara aynı zamanda örtülmüştür ve onu kimin örttüğü sorusu sorulur. Yinelenen kelimeler yinelemeden farklı bir zamandadır: Geldi kelime, dizesi şiirin şimdiki zamanında, "sen"in ve "ben"in zamanındadır, öte yandan ışığın parlama arzusu ve parlayamamak geçmiştedir: Parlamak istiyordu.

Bunun nedeni, gecenin şimdiyi geçmiş yapan gücün ta kendisi olması mıdır? Yitirilenin karanlığı ile kastedilen, ayrıca kelimelerin ışığını kapsayan ve yapıları gereği onların isteklerini istenmiş olana dönüştüren ve süregeleni ister istemez sabitleyip geçmiş biçimine getiren bu mudur? Yoksa gece yaranın örtülmesi ve çimenlerin

paramparça yazılması ile mi bağlantılıdır, yani dil gecenin bir bölümü, örten şeyin bir bölümü müdür – "kelimelerden konuştular" ve "görmediler" tasvirinin altında yatan bir şey midir? Kelimelerin bu nedenden dolayı parlayamaması, yani görmeyi olanaklı kılamaması kendilerinin karartıcı olmasından mı ileri gelir? "Parlamak istiyordu, parlamak istiyordu" dizesindeki arzu, karartanın dil değil, "onlar" tarafından konuşulan belli bir dil olduğunu ve başka bir dil daha bulunduğunu ama bu dilin bile söz konusu gecenin içine işleyemediğini gösterir. Bu gece, olaylarla bağlantılıdır; onlar uyku üzerilerine çökmeden önce uyanmadılar, onlar bir yaraya neden oldular, onlar bir zamanlar aralarında yatan ve yaranın şimdiki yokluğu ile geçmişteki varlığı arasında bir alan açan ben ile ilgililer.

"Gel bir kelime, gel gecenin içinden" bir duadır, karşılıksız kalır, kelime parlamak istiyordur ama parlamaz. Kelimelerin isteği öznesizdir, yalnızca "parlamak istiyordu, parlamak istiyordu" yazar, bu da güçlü ama umutsuz iradeye ağırlık katar.

Parlamak istiyordu, parlamak istiyordu.

Kelimeler burada niye parlayamaz? Geceyi bu kadar farksızlaştıran nedir ki hiçbir kelime bu karanlıkta bir fark yaratamaz?

Kül.
Kül, kül.
Gece.
Gece-ve-gece – Git
göze, ıslak olana.

Kül üç kez dile getirilir, gece de üç kez, fakat eylem yoktur, hiçbir şey "gel"mez, bu ne bir sesleniş ne bir harekettir, "içinden" hiçbir şey geçmez.

Kül, kül, kül.

Kül yanmanın biçimidir, yanmış olanla arasında hiçbir benzerliği yoktur, kül hiçbir şeydir ama ortadan kaybolandan geriye kalandır, aynı zamanda kendisinde bir şeydir, yanan her şeyde aynı olan grimsi siyah bir tür tozdur. Hiçliğin sınırından hiçliğin çağrıldığı bir şiirde kül, olmayanın somutlaştırılması, bulunmamanın fiziksel biçimi olarak okunabilir. Farksızlığın maddi ifadesi diye de okunabilir. Kül hiçliktir ama bir şeydir ve her şey için aynıdır.

Külden sonra gece ve gece, geceyi izler. Bu gecede külün farksızlığı bile farksızlaşır.

Kül.
Kül, kül.
Gece.
Gece-ve-gece.

Niye gecede "ve" vardır? Virgülle ayırmak dile getirilenle aynı olabilirdi; gece, gece, gece bir ısrar, bir büyüdür, fakat "ve" bir bağlantı kurar, yani bir ayrım oluşturur ve böylece içine bir şeyler eklenen bir süreç başlatır. Gece-ve-gece. Geceyi yeni bir gece izler, fakat çok yakından, kısa çizgiler bunu tek bir kelime hâline getirir, "gece-ve-gece", aralarında hiçbir şey, hiçbir ışık, hiçbir şafak, hiçbir gündüz yoktur.

Ardından açılıştaki "git" isteği yeniden gündeme gelir. Orada açık ve geneldir, "oku" veya "bak" yerine yalnızca "git" demektir. Burada "git" belirlidir, "göze" diye açıklanır. Fakat orada durmaz, daha da belirli hâle gelir, "ıslak olana" diye devam eder. Burası şiirin beşinci kıtasının sonudur ve şiir on kıtadan oluştuğundan şiirin tam ortasında, merkezinde yer alır.

Gel, gel, gel bir kelime, gel, gel, parlamak istiyordu, parlamak istiyordu, kül, kül, kül, gece, gece-ve-gece, git göze, ıslak olana. Genel olan ve parlaması mümkün olmayan kelimeden küle, geceye ve göze, fakat gören göze değil, diye sürer şiir, ıslak olana.

Okuma, bak, bakma, git, ağlayan göze git.

"Kül" ve "gece" de üç kez yinelenerek ağırlık kazandırılan ve şiirde anlamın yoğunlaştığı özel yerleri oluşturan kelimeler dizisi içindedir. Ben (kimlik), yıl (zaman), gel (dilek), kül (yokluk, yıkım), gece (ayrımsızlık). Bu kelimeler şiirde bir anlam ekseni meydana getirir. Bir başka eksen de sen-ben-onlar-kim zamirleridir. Üçüncü eksen oku, bak, git emir kipleridir; bunlar ilkin ölüme benzeyen ve hem insanlardan hem yıldızlardan yoksun araziye, geçmişin derinliklerine götürür, ardından, belirli bir yönün ilk kez bildirildiği buraya geri getirir. Ağlayan göz, şiirin orta noktasıdır, metnin tamamı onun çevresinde yer alır, çünkü gözden ve ona giden uzun yoldan sonra şiirin karakteri kökten değişir.

Şimdiye dek insanlar bir "sen", bir "ben" ve bir "onlar" idi. "Ben" ile "onlar" arasındaki ilişkide öne çıkan ayrımdı. Zamandan, uykudan, ölümden, karanlıktan ayrı olmak... Ayrıca bakış ve kelime de dünyadan ayrılmıştı. Bu son ayrım dile getirilemeyen yaradandı ki

artık bir yara değildi bu, biri tarafından örtülmüştü ve onun arkasından bir kelime duası ve kelimenin isteği geliyordu. Bu dua karşılık bulmamıştı. Kül ile geceden, kül ile gece dışında hiçbir şey çıkarılamaz. Okunacak ve görülecek hiçbir şey yoktur. Hissedecek bir şey vardır. Bu göz ayırmaz, bölmez, esasen dışsal olanla ve görmekle değil, içsel olanla ve hissetmekle bağlantılıdır, "göze, ıslak olana" dizesini başka biçimde anlamak güçtür.

Mistisizmde en içsel doğrunun kaynağı, her şeyin coşkun aidiyet yeri kalptir. Celan'ın gözü, ters coşkunun yeri olarak algılanabilir, oradaki kelimesiz süren şey mutluluk ve sezgisel bir genişleme değil, yas ve sezgisel bir iç patlamasıdır. Bu yerlerin ikisi de sosyalliğin ve adın dışındadır.

Kalp her şeyle doludur, göz hiçlikle. Kalp olanlarla doludur, körlük, hiçbir şey görmez; göz ise olmayanla doludur, görür ve hiçbir şey görmez.

Burada, yas ve ağlayan gözün olduğu yerde, şiir şimdisinden uzaklaşır ve bir geçmişe döner, fakat bu geçmiş kapanmış yaranın değil, ondan öncekilerin geçmişidir. "Biz" zamanıdır.

Tufanlar.
Tufanlar, ezelden,
Parçacık tipisi, öteki,
sen
pekâlâ biliyorsun, biz
kitapta okuduk, bu
idi fikir.

İdi, idi
fikir. Nasıl
dokunduk biz
bu – bu
ellerle?

Tufanlar burada iki değişik biçimde belirtilir. İlkin ezelden kalma, yani arkaik ve değişmez, o zaman nasılsa şimdi de öyle olarak; ardından parçacık dolu, bir "sen" tarafından bilinen bir şey olarak, çünkü "biz" onu "kitapta" okumuştur: fikir budur. Sonraki kıtada fikrin geçmiş yanı vurgulanır. İdi, idi fikir.

Bir tufan nedir. Güçlü rüzgârlar, doğa güçleri, gelişigüzel, şiddetli, yıkıcı, kaotik, "esiyor" dediğimizde kastettiğimiz gizli özne. Fakat aynı zamanda "öteki", parçacık tipisi, bunun açıklaması, "parçacık" terimindeki bilimsellik tınısı, bir şeyin –koşullu da olsa kavramın da– en küçük parçalarına ayrılması; buradaki "tipi" kavramları aşan, yalnızca bir araya gelen şeylerden farklı ve daha fazla olan bir şeyin fırtınasıdır. Parçacık bizim göremediğimiz ama orada olduğunu bildiğimiz bir şeyi işaret eder. Demokritos'tan ve Eski Yunanlıların atom teorisinden gelen, Lucretius'un şiir ile bilimi bir araya getiren *De Rerum Natura* eserinde de işlenen bu düşünce çizgisi bir fenomeni açıklar, onun kapsamını ve sınırlarını içerir, öte yandan tufan kelimesi bir fenomeni gösterir. Bu ayrımın önemi izleyen dizelerle açıklık kazanır: parçacık tipisi "kitap"tadır, "fikir" budur. Bilmek okumakla, okumak da fikirle bağlantılıdır. Fakat bu fikir artık yoktur, geçmişin yineleme ile vurgulanması bunu gösterir. İdi, idi. Fikir, fikir. Daha fazla okumama isteği bu zamana, yazılanların "fikir" olduğu zamana yönelik olabilir. Yani o fikrin yitip gittiği biçiminde anlaşılabilir. Ne var ki vurgu okumanın kendisinde değil, okuyan "sen" ve "biz" üzerindedir. Orada bir ortaklık vardır ve fikrin geçmişte kalması, ayrıca bir ihtimal geçerliliğini yitirmesini, "biz"i oluşturanlar arasındaki bağlantıya ilişkin bir soru izler ve bunu, fikrin toplumsal bağlayıcı yanıyla, bir kültürdeki insanların paylaştığı ortak temelle ilgili bir konu olarak anlamamak zordur; zira "biz" okumuş, "biz" birbirine dokunmuştur.

"Biz" kimdir?

Geçmişte kalmış, artık bulunmayan ve anlaşılması zor bir topluluğu işaret ettiği açıktır. Soru, birbirimize nasıl dokunduğumuzdur, fakat orada durmaz, bir açıklamayla sürer – birbirimize bu ellerle? Bu eller şimdi vardır; onların dokunduğu ve "biz"i meydana getiren şeyler geçmiştedir, eylem "dokunuyoruz" değil "dokunduk"tur ve sorunun yöneldiği uçurum budur. "Sen", "siz", "onlar" ve "biz" geçmiştedir, yalnızca "ben" şimdiki zamandadır, dolayısıyla yitirilenlerin bir şeyi öne çıkmaktadır. Bir "ben" olmak ve eskiden var olan başka bir "ben"e bakmak ile bir "ben" olmak ve eskiden yaşayıp ölenlerden oluşan "biz"e bakmak arasında büyük fark vardır. Zamanda yitip giden, belli insanların topluluğu değildir yalnızca, bu topluluğu mümkün kılan koşullar da yitirilmiştir. Şiir bu yitiriş üzerine yazılmıştır. Sanki bunun kapsamı, "biz"in neyi simgelediği, göze, ıslak olana gitme isteği yerine getirilene

kadar söylenemez, yitik "biz" ancak o zaman adlandırılabilir; en acı verici olan da budur.

Bir başka Heraklitos fragmanı, yirmi altıncısı, yaşayanlar uyuyanlar ve ölüler arasındaki ilişkiyi "dokunmak" eylemi bağlamında ele alır.

> İnsan geceye bir ışık yakarak dokunur, kapalı gözlerle kendisi için ölüdür, gözleri kapalı canlı uykuda ölüye dokunur, uyanıklar uyuyanlara dokunur.

Buradaki durumlar birbirini dışlar –insan uyurken ölü olamaz, uyanıkken uyuyamaz– ama dokunuşla, durumların çelişkisiyle ve aralarındaki sınır bölgesiyle, birbirine bağlıdır yine de. İnsan gecede, yani karanlıktadır, hiçbir şey görülüp seçilemez. Bir ışık yakar ama ışık bir şey göstermez, onu yakanın gözleri kapalıdır, kendisi göremez ve karanlıktır. İnsan kendisi için ölüdür, kendisini göremez, kendi varoluşunu bilemez, fakat "kendisi için" ifadesinden başkaları için ölü olmadığı anlaşılır, başka bir deyişle uyumaktadır. Uyuyan, ölüye dokunur. Bu ölü ışıkla aynı mıdır? Uyuyanın kapalı gözleriyle gördüğü gecenin ışığıyla... Uyuyan kendisine dokunan uyanık kendi, uykunun dışında, ölümün daha da dışındadır, fakat sınır kesin değildir, tıpkı fragmandaki gibi değişik durumlar arasında dolaşırız, bilinç içimizde tırmanıp alçalır ve alçaldığında, uyanık olanın bilmediği başka bir şey görünür: Ölümün kıyısı.

Ne var ki hareket yaşayandan uyuyana, uyuyandan ölü olana doğru tek yönlüdür; ölenler geri bakmaz.

Heraklitos'un ölüm ve uykuyla ilgili bir fragmanı daha vardır; yirmi birincisi:

> Uyanıkken gözümüz ölümden başkasını görmez, uyurken yalnızca uykuyu görürüz.

İki fragmanda da görmek merkezîdir; ilkinde kapalı gözlerle görmek olan dokunmanın tersi anlamında, ikincisinde açıklık anlamındadır; iki fragmanda da uyku ve uyanıklık, yaşam ve ölüm ile bağlantılıdır. Bu fragmanlar kapalıdır ve ilk bakışta ikisi de kendi yönünü işaret eder görünür. İlk fragmanda uyanık olan uyuyana dokunabilir ama ölüye dokunamaz. İkincisinde uyanık olan yalnızca ölümü, uyuyan ise yalnızca uykuyu, yani başkasınınkini değil, kendi uykusunu

görür. Ne var ki fragmanlar aynı fikri yansıtan ifadeler olarak da anlaşılabilir. Uyanıkken, yokluk ve hiçlik anlamıyla ölümü görürüz, uyurken onu görmeyiz, uykuda ölüm de uykudur. Burada görme eylemindeki niteliksel bir fark da söz konusu olabilir, uyanık olmak net görmek, doğru görmektir, ölümün her yeri sardığını ve temel koşulumuz olduğunu görürüz; uyumak ise net görmek değildir, orada yalnızca kendimizi, bizi susturan uykuyu görüyoruz. Ölümü tanıyan gerçek yaşam ve ölüm yokmuş gibi yaşayan sahte yaşam...

Paul Celan'ın şiirinde, hem uyanık, uyuyan ve ölü olanları sınıflandıran hem de gerçek ile sahteyi sınıflandıran tüm bu düzeyler bulunur:

> Yattıkları yer, oranın
> bir adı var – oranın
> hiçbir şeyi yok. Orada yatmıyorlar. Bir şey
> aralarında yatıyor. Onlar
> ötesini göremedi.
>
> Göremiyorlar, hayır,
> Konuştular
> kelimelerden. Hiç kimse
> uyanmadı,
> uyku
> çöktü üzerilerine.

Onlar tutulmuyor, kayıp gidiyorlar. Önce yattıkları yer kayıp gidiyor, oranın bir adı var, sonra yok, sonunda onlar da artık orada yatmıyor. Yazan kişi onları böyle görüyor, uyanık biri olarak onlara dokunmaya çalışıyor. Ardından kendilerinde ne oldukları açıklanıyor: görmeyenler. Görmüyorlar, çünkü uykularında kelimelerden konuşuyorlar. Yazan kişi uyanık ve onlara dokunmak istese de kelimelerden konuşamıyor. Yerin adı işte böyle arada kalan kelimelerden. Vardı, hâlâ var, fakat onlar için yok, dolayısıyla şiir için de yok, şiirde orası adlandırılmış olsaydı onları da kapsardı. Adın dünyası fikrin dünyasıdır, bir zamanlar olduğumuz ama artık olmadığımız bize aittir Burada adın dünyası sessiz ve etkisiz hâle getirilmiştir, çünkü ona temel oluşturan "biz" artık ya mümkün değildir ya da yeniden yaratılmak zorundadır. Adın sessizliği iki değişik düzeyde bulunur. Hiçbir yerde aranmıyorsun, deniyor şiirde, demek ki "sen" dilin dışında bir yere gizlenmiş. Yara "ben" tarafından bilinmeyen biri tarafından

kapatılmış ve kapalı tutuluyor. İki bölümde de şiirle açılan arazinin dışında kalan güçler söz konusu. İlki, hiçbir yerde aranmamak durumu, "sen"in ölü olmandan kaynaklanıyor olabilir veya kendini içinde bulduğun yerdeki başka herkes ölüdür ve artık varlığından habersiz oldukları için seni arayıp sormazlar. Ne var ki kapamak böyle ikili anlamda değildir, yalnızca belirsizdir. Öteki düzey, yazan ile yazılanlar, "sen" ile "onlar" ve "ben" ile "biz" arasındaki ilişkidedir. "Onlar" görmediler, kelimelerden konuştular. "Sen" bunu biliyorsun, kitapta okuduk, fikir buydu. İdi, idi, fikir, fikir. Ve sonra da:

Konuştu, konuştu.
İdi, idi.

Konuşmak dilin içinde olmaktır, şiirin her düzeyde sunduklarına yönelik süregelen güvensizlik de olmakla bağlantılıdır. Burada olmanın dili mi ele alınır? Yoksa ikisi ayrı şeyler midir?

Evet.
Tufanlar, par-
çacık tipisi, vardı
Zaman, zaman
taşta denemeye – o
konukseverdi, o
araya girmedi. Çok
keyifliydik:

Kum,
kumlu ve tel tel. Lifli,
sımsıkı;
üzümsü, parlak; böbreksi
dilim dilim ve
topaklı: bu-
daklı-: o, araya girmedi, o
konuştu,
kuru gözlere konuşmayı yeğledi, onları kapamadan önce.

Konuştu, konuştu.
İdi, idi.

Tufanlar ile parçacık tipilerinin, kitabın ve toplumun ortak fikirleri içinde yer aldığı daha önce belirlenmiştir; bu "biz"in anlamlı ve iyi olduğu zamandır. Yitirilmesinden ve yasından öncedir, fakat sonra yazılmıştır ve "ben"in anına göre değil, şiirin anına göre biçimlendirilmiştir. Anlamın kıyısında durmasının nedeni, kendisinde anlamsız olması değildir, bir taşın anlamı yoktur, yalnızca bir varlıktır, bunun nedeni "ben" dışında hiç kimse için anlam taşımıyor olmasıdır.

Peki ya taşta neyi denemek? Niye taş konukseverdir? Araya girmedi, ne demektir? Taşlar en yaygın ve en yüksüz varlıklardır; bir taş yalnızca bir taştır, nötrdür, ayırıcı özellikten genellikle yoksundur, bir taş öbürüne benzer. Kendisinde değişmez veya aşırı yavaş değişir, jeologlardan başka kimseye yaşını belli etmez ve böylece kültürün, tarihin ve zamanın, başka bir deyişle bizim tarihsel zamanımızın dışında kalır; fakat bir taş gördüğümüzde, insanlıktan çok daha yaşlı olan ve yaşamın başlangıcından çok önce bile burada bulunan bir şeyle karşı karşıya olduğumuzu pek düşünmeyiz, taş doğanın önemsiz fenomenidir, yok, fenomen bile değildir, bir tür doğal maddedir, örneğin çocuklarımız için hiç düşünmeden suyun yüzeyinde sektiririz onu veya orman gezisinde kahve içeceğimiz zaman üzerine otururuz.

Eski dinlerde taşlar kalıcılığın simgesi olarak kullanılagelmiştir; belli yerlerde çember biçiminde dizilen kayalar kutsal görüleni çevrelemiş ve genellikle gök cisimleriyle ilişkilendirilmiştir. Tanrı'nın Musa'ya verdiği emirler taş tabletlere yazılmıştı, bu da uçucu yazıyı ve insanlara buyrulanları sonsuz ve değişmez kılıyordu. Dinî yaşamda taş, ağacın tam tersiydi: ağaç hayatı ve hayatın coşkusunu simgelerken taş sonsuz varlığın imgesiydi. O dünyadan günümüze pek bir şey kalmadı, ağaç ve taş, yaşamlarımızı anlamamızı sağlayan karşıt imgeler değil, fakat bu somut düşüncenin şurada burada kalıntıları var, örneğin cenaze törenlerinde ölülerin üzerine taş dikmeyi sürdürüyoruz ama tabutlar ahşap. Mezar taşına ölünün adını yazıyoruz. Beden toprağın altında çürürken taşta kalmayı sürdüren ad böylece yalnızca sosyal değil maddî alemin de bir parçası oluyor.

Bu şiirde ne ritüel ne de bir dinsel düşünce izi var, tersine, taş günlük yaşamın içinde kalmış, "deneme" bağlamında düşünebileceğimiz konuksever bir şey. "Sınama" denseydi taşın taşsı yanı, kımıldattığımız veya paylaştığımız bir nesne oluşu korunmuş olurdu, ne var ki "deneme" taşın yerine önem kazandırdığı gibi ona yakınlığını dile getiriyor. "Konuksever" radikal bir kişileştirme, konuk-

severlik insanlara özgü bir niteliktir, hayvanlarda bile yoktur ama şiirdeki taşta vardır. Konukseverlik başkalarına açık olmaktır. Bu durumda "biz" söz konusuyuz. Ne var ki konukseverin yaptığı gibi araya girmemiştir. Fakat arasına girmediği şey, onun dışında süren konuşmadır, yani şiirin mantığı çerçevesinde, kelimeler ile görülmemiş demek midir bu? Öyleyse kesin kalıcı olma özelliğiyle insanlığın uçucu ortaklığının dışında mı bulunuyordu? Radikal başkalığı ile dilin arasına mı girmiyordu? Öyleyse "biz" de bu başkalığa aitiz, çünkü bedenlerimizde yalnızca çarpan yüreklerimiz değil, iskeletlerimiz de var ve öldüğümüzde taştaki adımızla birlikte iskeletimiz de kalıyor. Taş "o"nun, dünyanın insan olmayan bölümünün bir parçası, araya girmeyen o mu? Dilin örtüsünün içine işlediği için mi böyle? Gizem yineleme ile derinleşiyor; şöyle sürüyor şiir:

> o,
> araya girmedi, o
> konuştu
> kuru gözlere konuşmayı yeğledi, onları kapamadan
> önce.

Burada konuşmak, araya girmenin tam tersidir. Ayrıca "o", yani taş, konuşmakla kalmaz, aynı zamanda, taştan sonra dolaylı olarak sözü geçen her şey –kum, üzüm, böbrekler– olması gereken "o"nun içine çekilir. "Konuşan" işte budur.

Şiirin başında konuşmak, görmemek ve uyumak ile bir tutulmuştu, uyumak da görmemektir ama daha güçlüdür, çünkü uyuyanlar içinde bulundukları dünyadan büsbütün uzaktır. Fakat uyumak ve görmemek insanlara özgüdür; araya girmemek, yani konuşmak, burada nesnelerle bağlantılıdır. Nesneler gözlere konuşur. Gözlere konuşmak görülmektir. Fakat uyanık olanların gördüğü biçimde değil, çünkü onlar araya girmezler. Uyurken görülürler. Gören gözler kurudur, şiirin merkezindeki göz onların tam tersine ıslaktı. Bu, şiirin "biz"indeki kederden önceydi. Fakat göze, ıslak olana gitmek, elbette daha az duygusal biçimde okunabilir; ıslaklık sızan, akan, biçimi katı olmayan, asla aynı kalmayan bir özelliği işaret ediyor da olabilir. Kuru ile ıslak arasındaki zıtlık şiirin başka yerlerinde de vardır, örneğin başlangıçtaki "kaçınılmaz yol" ve sondaki "yer altı suyu yolu". Yol, başka bir şeyi işaret eden bir şey, bir izdir ve bu izin anlamlı olabilmesi için sürekliliğe sahip olması ge-

rekir. Suda bu süreklilik yoktur, âna göre biçim kazanır, dolayısıyla yer altı suyu yolu, aynı anda hem yolu hem de yolun yok olmasını içerir. Tüm şiir burada, zamanın yolları ile zamanın yoldan yoksunluğu arasında bulunur. Yollar kendilerinde bir zamanlar olanlar değil, bir zamanlar olanların izleridir ama aynı zamanda kendileri de bir şeydir. Yol su olduğunda geçiciliği ve kaçınılmaz olmayışı büyük ölçüde artar. Ne var ki yol yalnızca su değil, yer altı suyudur, yüzeyin altında bir şeydir, yukarıdan gelen, toprağın altında sızanların istilasına uğramıştır. Islaklık ve sıvılık, âni gören göze aittir, öte yandan sabitleyen ve biçim kazandıranlar yazıya aittir. Gözün hiçbir zaman aynı şeyi görmemesi, görülenin sürekli akması şiirin birçok düzeyde ele aldığı bir konudur, bunu yalnızca yollar ve su yollarıyla değil, örneğin adları nesnelikten nesnelerin özelliğine dönüştürerek de yapar – kum değil kumlu, lif değil lifli, üzüm değil üzümsü, böbrek değil böbreksi. Ait oldukları bir şey, bir sınıf, bir kategori olarak değil, kendilerinde bir şey olarak tasvir edilirler. Bir araya gelerek bir "o" oluştururlar ve bu "o" taşın "o"su ile birlikte araya girmez, kuru gözlere konuşur, onları kapamadan önce.

Gözler niye kurudur? Kedersiz oldukları veya yalnızca değişmez olanı gördükleri için mi? Bu yüzden mi üzümler, kumlar ve taşlar araya girmez? Araya girmez, konuşma, yani kelimelerin dile gelmesi ilkin uyku ile karşılaştırılır ve kuru gözlerini kapamaları uyku veya ölüm olabilir, bir ihtimal de dalıp gitmektir, fakat her durumda görmemek ile bağlantılıdır. "O" etkendir, kuru gözleri "kapatır"; görülmeyen, görmeyenin gözlerini kapatır ve o da ölüm mü olur? Öte yandan kuru gözler "o"nun dışında kalırken şiir içindedir, kendisine ait bir zaman ve bir biçim içinde onu öne çıkarır. Şiir görür. Şiir uyuyan bakışı görür, kuru ama iyidir bu bakış, taşa, kuma, üzüme yönelmiştir ve taşı, kumu, üzümü görmektedir.

Bu iyidir ama doğru mudur?

Şiirin sormadığı ama yanıt gibi okunduğu soru şudur ki dil doğası gereği tüm nesneleri ve fenomenleri genelleştirir, zamandan yoksun bırakarak onların eşsiz yanlarını gölgeler, onları yavaş anlam hareketleri ile yükleyip boşaltan bir toplum ve toplum tarihiyle ilişkilidir, dünya görüşü diye anlaşılır ve yalnızca varoluşsal olanlara, yalnızca sosyal olanlara değil, varoluşsal olanı sosyal yapanlara da değinir. Çünkü "kan" yalnızca kan değil, "toprak" yalnızca toprak değildir. Bundan kurtulmanın bir yolu tarihten arındırılmış, büsbütün genelliğin içine hapsedilmiş bir dil yaratmaktır, ne var ki bu bir

dil olmaz; gerçeklerin iletişimi imkânsızlaşır, bir ortaklık, bir "biz" yaratan bir "sen" gerektirir, dilin temeli budur. Şairin kendisi dışında hiç kimse şiiri anlamayacaktır, bu durumda söz konusu tekbenci dünyada şairin ne anladığı sorusu gündeme gelir.

Bundan kurtulmanın bir başka yolu da dil değiştirmektir. Fakat tüm diller geneller ve hem kültür hem tarih ile yüklüdür, ayrıca bu şiir özel olanların o kadar ayrıntısına girer ki onu belli bir dilin, bu durumda Almancanın, veya belli bir kültürün, yani Alman kültürünün bir parçası olarak okumak zordur, krizi daha derine, bir insan nedir, bir dil nedir, bir gerçeklik nedir, bir anı nedir, ölüm nedir, zaman nedir sorularının temeline iner. Bu sorular, söz konusu kavramların bulunduğu genel anlayışı içeren dilde, özel ve radikal yanlarını yitirmeden sorulamazlar. Fakat aynı zamanda herhangi bir soru dilin dışına çıkıp kendi özelliği ve radikalliği ile bir olamaz, çünkü bu durumda kimseye görünmez. Gerçeklik kendisini dil aracılığıyla, olduğu biçimiyle değil, dil aracılığıyla göründüğü biçimiyle gösterir ve dil gerçek olacaksa kendi dili aracılığıyla kendi gerçekliğini –gerçeklik ile veya o dili paylaşan diğerleri ile bağlantısını koparmadan– dile getirmek durumundadır. "Daraltma" tam bu sınırda durur. Kişi anlamın sınırına gelince anlamın özünde ne olduğu sorusu kaçınılmaz hâle gelir ve aynı zamanda her kelime büyük bir ağırlık kazanır. Bu ağırlık anlamdan değil, anlamın temelinden gelir. "Taş" böyle bir kelimedir. Oradadır, şiirde âdeta bir taş gibi durur, çevresinden bağımsızdır, ona anlam vermek için taşın insan âlemine bağlantıları ile bakış açıları oluşturmaya çalışırsak bize "yanıt" vermez. Dildedir ama aynı zamanda dilin bağlamları dışındadır.

Eşsizde gerçek, gerçekte özel bulunur; genelin dışına yol içinden geçer. Belki şiirdeki taş, okuyucunun bilmediği, tahmin bile edemediği bir şeyle yüklüdür. Celan şiirlerinin Norveççe çevirisinin son sözünde, Øyvind Berg'in yazdığına göre, Celan'ın anne babası, Friederike ve Leo, o sırada Romanya'da Almanca konuşan Yahudilerdir ve Taş Ocağı denen bir Alman çalışma kampında ölmüşlerdir. "Burada Stretto şiiri düşünülebilir," yazar Berg, "ama biyografik geçmiş ile onu aşan şiirler arasında biraz mesafe bırakmak önemlidir: Dizelerin tarihsel okunması onları gündemden düşürür." Berg burada temel bir yorumbilim sorununun altını çizmektedir: Şiirde olan, şairde olan ve okurda olanlar arasındaki sınırlar nereden geçmektedir? Celan "taş" yazdı. Anne babasını mı düşünüyordu? "Taş" kelimesi onları içeriyor mu? Bunu asla bilemeyiz. Şimdi Celan'ın anne baba-

sının Almanların taş ocağında öldüğünü biliyorum ve "taş" kelimesi ile bağlantıyı görebiliyorum, fakat okurken bunu görmezden gelmek önemlidir, yoksa şiire sahip olmadığı bir şey sokmaya kalkarım herhâlde? Neler şiirin içinde, neler dışındadır?

Şiirin "hiç kimse" ve "hiçbir şey" dışındaki anahtar kelimeleri "gece", "kelime" ve "kül"dür. Celan, gel bir kelime / gecenin içinden / parlamak istiyordu, yazarken Yuhanna İncili'nin açılışına mı gönderme yapıyordu? Orada kelime ile ışık arasında klasik bağlantı vardır, orada kelime Tanrı'dır, Tanrı yaşam, ve yaşam da insanın karanlıkta parlayan ışığı... Celan öyle yapmışsa şiirde bu "var" mıydı? Yapmamışsa ve şiirde bu yoksa ve yalnızca okur olarak bende "var" ise, "yanlış" mı anlıyordum?

> Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey onsuz olmadı. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi.

> Gel, gel.
> Gel bir kelime, gel,
> gel gecenin içinden,
> parlamak istiyordu, parlamak istiyordu.

Bu dört dizede Yuhanna İncili'nin tınısını duyan, onların çağrıştırdığı, parlamak isteyen ama parlayamayan kelimede Tanrı tınısını da duyacaktır. Ne var ki Tanrı yalnızca kelime değildir, yaşamdır ve yaşam insanların ışığıdır; bu durumda aynı tını kelimeleri de doldurur, pekâlâ gecenin ayrımsızlığı içine işleyemeyen kelimenin ışık olması gibi, ölümün ayrımsızlığı içine işleyemeyen insanlar da olabilir. Fakat Yuhanna İncili'nin açılışı kelimeyi Tanrı ile ve Tanrı'yı insanların ışığı ile ilişkilendirmekle kalmaz, ayrıca bir yaratılış anlatısı olarak "başlangıçta" ifadesi ile giriş yapar. Dolayısıyla "başlangıçta" kelimesi ile açılan Eski Ahit'in yaratılış anlatısının bir yankısıdır. Bununla birlikte, Eski Ahit'teki yaratılış maddi dünyanın, gökyüzü ile yerin yaratılışıdır, bunlar ilkin bir karanlık denizindeki ıssız boşluklardır, ardından peyderpey ışık, toprak, yaşam kazanır ve tüm eski yaratılış anlatılarında olduğu gibi karmaşadan çıkıp düzene girer,

öte yandan Yuhanna İncili'nin açılışı güneşin doğuşu ve toprakların maddi dünyadaki bitimsiz karanlıktan yükselişi değil, kelimedir. Burada başlayan insan dünyasıdır ve bu dünya kelimeden yükselir, ayrımsızlıkta ayrımı, anlamsızlıkta anlamı, karmaşada düzeni oluşturan kelimedir. Dilin dışına düşen bir insan dünyanın da dışına düşer. Dilsiz bir dünya ayrımsız bir dünyadır ve ayrımsız bir dünya anlamsız bir dünyadır. Kaostur, her şeyin genişlemesi ve içine çöküşüdür. Fakat dil dünyanın ve dünyadaki insanların üstünde, ayrım dosyası gibi duran bir şey değildir, her bir insanda vardır, herkes kendisini ve dünyadaki öteki insanları dil ile anlar. Dil insandır. Ben dilde varım ama "ben"in ilişki kurabileceği bir "sen" de varsa, aksi hâlde "ben" kendisini nasıl ayırıp biçim kazanabilir? "Sen"siz "ben" hiç kimse ve herkestir.

Öteki olmadan bir dil nasıl görünür? Joyce'un iç monologları gibi değil, zira onlardaki dil en kişisel özden geliyormuş gibi görünse de aynı zamanda ona kulak vermektedir ve onca anı, düşünce, yaşam parçası ve akıldan geçen bir "ben"in sessiz akışındaki, örneğin *Ulysses*'te Molly Bloom'un kapanış monoloğundaki bu varlık, artık kendi içine kapanmayan iç dünyanın gizemlerinin hedefi olan ötekidir. Joyce'un yaptığı, en iç "ben"in dil aracılığı ile ötekine ve kültüre çok sıkı bağlı olduğunu göstermekti, bir sonraki romanında bunu daha da ileri taşıdı, orada artık dil "bir"in içinde çözümlenmiyordu, Joyce bir "herkes"ten veya herkesin içinden, yani dilin kendisinden söz ediyordu, bu dilin göndericisi veya alıcısı, "ben"i veya "sen"i yoktu, dört bir yana genişleyen devasa bir "biz"i vardı yalnızca, çünkü her bir kelime bir diğerinin parçasıydı, birbirine açık olan kelimelerin kapsadığı tüm tarih, kültür ve yüzyıllara yayılmış anlam içlerinden akıyordu ve böylelikle kelimeler anlamın ikinci sınırında var oluyordu: Birincisi "ben"in özün içinde kaybolduğu yerdi, özlüğünü yitirip öteki olmadan ve böylece dilsiz kalmadan özün dile getirilmesi mümkün değildi. *Finnegans Wake*'in yazıldığı ikinci sınır ise "ben"in dilin özünde kaybolduğu yerdi. İlk sınır geçilince "sen" ortadan kalkar ve "ben" olur, ikinci sınır geçilince "sen" ortadan kalkar ve ben bir "herkes"in içinde kaybolur; iki durumda da anlamı silinen dil gizemli hâle gelir.

Peki gizemli nedir? Anlaşılmaya izin vermeyen şeydir. Öyleyse anlamak nedir? Bir taşı "anlar" mıyız? Bir yıldızı "anlar" mıyız? Suyu "anlar" mıyız? Yuhanna İncili'nin açılışındaki en önemli kavram "logos", yani sözdür. Bu Yunancadır ve Yunan kültüründe, Platon'dan

sonra, dil, Yahudi kültürüne göre çok daha soyut bir hâle gelmiştir, Northrop Frye'ı doğru anlamışsam Yahudi kültüründe söz anlamına gelen "dabar" daha somut anlaşılırmış, sanki simgesi olduğu şeye daha yakınmış, kelimeler kendilerinde unsurlar veya eylemler gibiymiş. Celan'ın şiirinde Yuhanna İncili yoksa bile Yunan kültürü kesinlikle var, üstelik bu, fiziksel dünyanın en küçük parçalarına bölündüğünü söyleyen Demokritos göndermesiyle sınırlı değil, aynı zamanda soyut, ilişkisel ve her şeyi birbirine bağlayan ve artık mümkün olmayan "biz"in ön koşulu olan dil dünyası da var: Bağlantılardan yoksunken taş dildedir. Taş ne anlama gelir? Bu dile, "taş"a yönelik bir sorudur. Onun neye benzediğini biliriz, nelerden oluştuğunu, ne gibi özellikler taşıdığını biliriz. Ne var ki kendisinde olduğu şey konusunda kayda değer hiçbir kavrayışımız yoktur. "O" diyebiliriz. "O bir taştır." "O bir yıldızdır." "O sudur." "O benim." Veya, dilersek, "Ben oyum." "O" nedir?

Adı olmayandır.

Anlamak ve anlam başka şeylerdir. İsrailli Amerikan sosyolog Aaron Antonovsky anlamı bağlam duygusu veya deneyimi olarak tanımlıyor. Din böylesi bağlamlar oluşturarak taşı ve ağacı insanlığın içine çeker, burada taş ile ağaç hem oldukları şeydir, kendilerinde somuttur hem de kutsallığın veya tanrısallığın özelliklerini simgeler, yani insanlığın dışına çıkar. Dinin yerini alan bilim de böylesi bağlamlar oluşturur, taşı ve ağacı devasa bir ayrımlar ve benzerlikler sistemine yerleştirir, insanlar bu sistemin hem kurucusu hem parçasıdır. Sosyal çevre de bağlamlar oluşturur, nelerin yapılabileceği ve nelerin yapılamayacağı, nelerin istendiği ve nelerin istenmediği, nelerin söylenebileceği ve nelerin söylenemeyeceği konusunda, toplumun değişik katmanları arasındaki farkların inceliğine göre bireyin yükselip alçalabildiği bir hiyerarşi içeren kapsamlı bir sistem kurar. Anlam kendisinde bir şey değil, çağrıştırılan bir duygudur ve bunu yapan bağlam görecelidir, anlayışları ve yanlış anlayışları, boş inançları ve doğru inançları, yanılsamaları ve gerçeklikleri, ahlaksızlığı ve ahlakı temel alabilir. Anlam bir bağlam duygusudur ve bağlam ne kadar büyükse anlam da o kadar büyüktür. Her şeye ve kutsallığa ilişkin, coşku içinde yaşanan aidiyet, bir insanın yaşayabileceği en güçlü bağlam duygusudur. Sevgi de bağlam yaratan bir duygudur. İnsan başkalarıyla bir konuda hemfikir olduğunda ortaya çıkan yoldaşlık duygusu da bağlam yaratıp anlam kazandırır. Yuhanna İncili'nin yazarının derin sezgisi, sözde yalnızca insan dünyasının

değil, insanlığın kendisinin de bulunduğu ve bu dünyada ortaya çıkabilecek tüm anlamın sözden geldiğidir. Söz bir ışıktır, dünyamızı aydınlatır, onsuz her yer kararır, çünkü kelimeler ayrım yaratır ve karanlık ayrımsızdır. Paul Celan'ın şiirinde karanlık ve ayrımsızlık, insan âleminin, sınırımızın dışında kalan, ölümle veya kutsallıkla karşılaştığımızda kendimizi içinde bulduğumuz bir şey değil, bu anlayışa göre dil ile aynı olan insanlığın özüne işlemiş bir şeydir.

Dil çökerse karanlık, bir deniz gibi dünyamıza dolarak onu fetheder.

Peki ama dilin çökmesi ne demektir? Dil nasıl çökebilir? Başka bir deyişle: Çağrılan kelime niye gelmez, niye parlamak yerine bir olumsuzlama gibi görünür, parlamak ister, parlamak ister? Yuhanna İncili'nde söz Tanrı'dır, buradan kaynağın veya söze anlam verenin, anlamın bulunduğu ve yayıldığı şeyin, yani bağlamın koruyucusunun Tanrı olduğu anlaşılır. Bu şiirde böylesi anlam veren bağlam yoktur. Dünyaya ilişkin sözler onu yok eder, çimenler paramparça yazılmıştır, tekerlek kendiliğinden döner, çevresinden bağımsızdır, serbest bir simgedir, en önemli yanı belki de serbestliğidir, en azından vurgulanan odur, çünkü dönen tekerleğin üzerindeki gökyüzü yıldızsızdır. Yıldızlar karanlıkta ışıktır, ışık sözdür, söz Tanrı'dır. Sözün hemen sonra ışık olarak belirtilmesi burada başka bir tür söz istenmesi, çökenin ardından başka bir bağlam yaratma dileği olarak anlaşılmalıdır ve bu yerine gelmeyince şiir büsbütün kül, kül, kül, gece, gece-ve-gece içine çöker; göze, gören ve ayırana değil de ağlayan göze gidilmesi istenir.

Bununla birlikte, bağlam veya anlam yalnızca sözün geldiği yerde bulunmaz, sözün, bir "sen"e doğru gittiği yerde de vardır. Bu "sen" açısından anlamın yokluğu da bir anlamdır. Bu "sen" olmaksızın şiir büsbütün dilsiz kalırdı. Kül ve gecenin değil dilsizliğin içine çökerdi. "Sen" şiirin umudu, şiirin geleceği, şiirin ütopyasıdır. Fakat şiirin "sen"i onu okuyan benimle aynı değildir, benim içine girebileceğim veya girmeyebileceğim bir zamirdir. Girmeyi seçersem dikkatli olmam gerekir, çünkü okumak gibi kendini bırakmak, yabancı sese teslim olmak, onu dinlemektir, buradaki sesi yaratan insan, Paul Celan, öleli çok olmuştur ama yine de burada, bu kelimelerde ve onların nüanslarındadır, bir "sen"e yönelen bir "ben"dir, işte ben de, yazılışının üzerinden elliyi aşkın yıl geçtikten sonra, bu "sen"in içine girmeye çalışıyorum. Kendimin olanlardan çok fazlasını katarsam

metnin "sen"i benim "ben"im olur ve şiir bir aynaya dönüşür, ben ne bildiğimi bildiğim için kavrayış olanakları benim sınırlarımla kısıtlanır. Bu ön yargı yalnızca benim özüm, kişisel kendim ile sınırlı değildir, genel anlamıyla kültürü de kapsar, çünkü kültür benim okuyan kendimin bir parçasıdır ve kesinlikle gereklidir; onsuz her kelime karşısında bomboş kalırdım. Paul Celan'ın şiirinde bulunan, şiirin seslendiği "sen" böylesi ortak ön yargıları yaratan tüm kelimelerden yoksun bırakılmıştır; bunun nedeni, şiirin yazıldığı algısal alanın, erişmeye çalıştığı dünyaya ilişkin ön yargıların yetersizliğini ele almasıdır, işte bu yüzden şiiri anlamak çok zordur; ortak noktalardan uzaklaşır ve onlara yaklaştığında bile bilindik çağrışımlardan ve yankılardan her nasılsa kurtulmuştur: Bir taş yalnızca bir taştır. Şair kelimeleri çağrıştıran kelimelerden başka bir şey yazmak için yapısal özelliklere yönelmeyi seçmiştir, bu da okuru yapısal özellikleri düşünerek okumaya zorlar, yani şiirin imgesi ile imgenin "temsil ettiği", yani "özünde" ifade ettiği şeyler arasındaki tüm ilişkilendirmeleri içinden çıkılmaz hâle getirir. Şiir kendisini dile getirir. Fakat bunu toplumun kelimeleri ile yapar. Bu, yorumlamayı güçleştirir ama anlamayı değil, çünkü, kelimelerin uyandırdığı çağrışımlar alansız bırakılmış ve çevrelerindeki başka kelimeler tarafından reddedilmiş bile olsa, söz konusu kelimelerin uyandırdığı duygu ve ruh durumlarında böylesi bir reddetme yoktur. Şiirin gerçek ve kesin anlamı aslında dilin dışında, yürekte ve ağlayan gözde yatmaktadır. Evet, okurun kişileştirilmesi olabilecek "sen" oraya gitmeye yönlendirilir. Okuma, bakma, göze git, ıslak olana. Öte yandan, görmeyen ama ağlayan göz, parlamak isteyen ışığa eşit gibidir; karanlıkta güçsüzlüğün imgesi, dilin çöküşüdür. Dil çökmüştür çünkü onu yaratan ve onun tarafından oluşturulan "biz" çökmüştür, fakat şiir yalnızca bunu göstermek için yazılmamıştır; anlamın yitirilişini görünür kılarak yalnızca burada, bu şiirde ve yalnızca olumsuz da olsa, kendisinde anlamı yeniden oluşturma ve bir çıkış yolu bulma çabasıdır. Yitirilişin simgesi gizleyen gece veya güçsüz kelime değil, her şeyin içinde yok olduğu küldür. Kül yokluğun biçimidir. Yasaları ve kurallarıyla insan dünyasındaki her şeyi Tanrı ile ilişkilendirip anlamlı kılan din, toplumsal gerçekliğimiz, fiziksel gerçekliğimiz ve tanrısal gerçekliğimiz arasında sınırları çizme işine külü de katmıştır; Tanrı'nın Musa aracılığıyla İsrailoğullarına gönderdiği Musa Yasası'nda külün özel bir yeri vardır, belli başlı kurallarda, külün kendisi olarak değil de kurban ateşinden kalan kül olarak, temayı

oluşturur. Külleri toplayan haham keten giymelidir ve külleri kurbanın yanına koymalıdır. Daha sonra, külleri yerleşkeden alıp temiz bir yere götürmeden önce, üzerini değiştirmelidir. Kurban ritüeli bir dizi dönüşümden oluşur; dünyadaki bir hayvan kurban edilip kutsallığa gönderilir, kendisinde kutsallaşıp Tanrı'ya ait olur. Kül hâlâ kutsallığın içindedir, dolayısıyla kutsaldır. Hahamın üstünü değiştirmesi bir dönüşümü simgeler ve kül yerleşkedeki tapınaktan çıkarılınca bu dönüşüm tamamlanır; yeniden dünyanın bir parçası olur. Fakat kutsalın ayrımında bile küller artıktır, zaten ölü olduğu için, yaşamın tersine, sonlandırılamaz ve dışarı taşınarak kutsallığını yitirir.

Soru şudur: Külün bu boyutunun Paul Celan'ın şiiriyle ne ilgisi vardır? Kül, kül, kül, yazıyor şiirde, sanki bunun yalnızca kül olduğunda, başka bir şey olmadığında ısrar eder gibi. Aynı zamanda, arkasından küller kalan yakmalık sununun Yunancası holokosttur. Yahudi asıllı bir Alman şair tarafından 1959'da yazılan bir şiirdeki "kül" ve "holokost" kelimelerini nötr unsurlar olarak okumak zordur. Peki ama böyle bir okuma tarihselleştirici okuma mıdır? Konuyu yüz seksen derece çevirecek olursak: "kül" ve "dikiş" ile "kaynamış" kelimelerinin çağrıştırdığı yara Holokost ile değil de neyle ilgili, neyi işaret ediyor? Böyle düşünmek indirgemek mi olur? Bir bakıma, çünkü şiir, olanca olumsuz gücüyle, adın indirgenmesinden kaçınmaya çalışıyor, aksi hâlde şiirin açık tutmaya çalıştığı şey kapanır. Öte yandan şiirde olan da bundan başkası değildir. Adlandırılamayan oldukça belli bir şeye sesleniyor ve bunu yaparken tarihsel zamanı ilgilendiren belli şeylerin ötesine geçmeye çalışıyor ki dil ile gerçeklik arasındaki ilişkinin önemli olduğu temel varoluşsal kategorilere erişebilsin. Holokost gibi bir insan felaketi olmaksızın şiir, hiç kuşkusuz, kelimeler ile taşların arasındaki farkların spekülasyonunu yapabilir, ölümün hiçliğini vurgulayabilirdi; fakat en yüceden gelen ışığın, kutsal ışığın parlaması için beyhude yakarabileceğini pek sanmıyorum.

"Stretto" şiirinin bir dil deneyi olmadığı çok açıktır, varlık ve yokluk üzerine bir akademik çalışma olmadığı çok açıktır; ölenlerin ardından ve aynı zamanda onların ölümüyle yitip gidenin, yani "biz"in ardından bir mersiye ve ağıttır. Celan'ın kendi dilinde, ana dili olan Almancada, Yahudiler dilin "biz"inden çıkarılıp "onlar"ına dönüştürüldü ve sonra, ölüm kamplarında cansız nesneler hâline getirildi. Yahudiler adsız bırakıldı, adda yalnızca kimlikleri değil

insanlıkları da vardı, sayılabilen ama adlandırılamayan bedenlerle uzuvlara, nesnelere dönüştürüldüler. Hiç kimse oldular. Sonra hiçbir şey. Onlardan geriye bir tek küller kaldı.

Bir süre önce, Yahudi Soykırımı ile ilgili bir belgesel izledim, Claude Lanzmann'ın *Shoah* adındaki bu çalışması özellikle geriye kalanlar, özellikle şu anda var olanlar üzerineydi: Eski fotoğraflar, eski filmler yoktu, yalnızca şimdiki zamanın insanları, birer birer, savaşta gördüklerini veya başlarından geçenleri anlatıyordu. Trenler, ormanlar, yüzler... Kimileri gördüklerini önemsemeden aktarıyordu, anlamamışlardı, ne gördüklerini bilmiyorlardı; kimileri büsbütün sessizdi; kimileri ise birdenbire dayanılmaz olan tek bir anının ağırlığı altında eziliyordu. İzleyici olarak ben konuyu anlayabiliyordum, şu ve şu olaylar gerçekleşmişti, çeşitli kişilerin belgeselde anlattıklarını değerlendirebiliyor ve bildiğim başka her şeyle birlikte, onların psikolojileri ve karakter tipleriyle ilgili olarak bir perspektife yerleştirebiliyordum; fakat dokuz saatlik film boyunca yalnızca iki kez olanların gerçeğini tüm dehşetiyle anladım, sezdim, yani akılla değil, duygularla kavradım. İki ya da üç saniye sürdükten sonra silinip gitti. Bu sezgilerden biriyle Paul Celan'ın şiiri arasında bağlantı kurmuştum.

1942'de Polonya'da, bir Alman kampı yakınlarındaki istasyonda çalışan demir yolu işçisi, bir akşam başından geçeni anlattı. Kamp bir süredir inşaat hâlindeymiş, işçiler kampın işlevi konusunda kafa yormuşlar, adam Almanlara da sormuş mu ne, hatırlamıyorum, fakat sonunda bunun Yahudiler için çalışma kampı olduğu sonucuna varmış. O akşam mesaisi bitmek üzereyken istasyona ve kampa bir tren gelmiş. Çok sayıda vagon Yahudilerle doluymuş, demir yolu işçisi bisikletiyle eve giderken Yahudiler kampa yerleştirilmiş. İstasyon kampın yakınında olduğu için orada çalışanlar Yahudilerin seslerini çok iyi duyuyormuş, bu büyük insan yığının uğultusu akşamleyin tüm bölgeye yayılmış: Bağırışlar, çocuk ağlamaları, konuşmalar. Demir yolu işçisi ertesi sabah güne başlamak üzere istasyona döndüğünde ortalıkta çıt çıkmıyormuş. Bunu anlayamamış. Herkes nereye gitmiş? Başka bir yere taşınmadıklarını biliyormuş, orada, kampta olmaları gerekirmiş, fakat bu kadar çok sayıda kişi nasıl öyle sessiz olabiliyormuş?

İnsanlığa özgü tüm farkların ortadan kalktığı bu sessizliği yazmıştı Paul Celan. Bu sessizlik hiçlikti, fakat bu hiçlikte bir şey vardı,

onun içinde kaybolan herkes. Bu sessizlik ve bu sessizlikteki o karanlık, şiirin "ben"ini parlamak üzerine kelimelerle ağıt yakmaya götürmüştü; parlamak istiyordu, parlamak istiyordu ve sonra, kül, kül, kül, gece, gece-ve-gece diye yazmaya yöneltmişti. Tüm ayrımlar silinmiş, her şey hiçlik olmuş ve eskiden olanlar geri alınamaz, sonsuza dek yitirilmiş, dilde bile geri çağrılamazlar, çünkü bu ayrımsız hiçliğin boşluğunda kelimeler ayrım yaratamaz. Onlardan geriye kalan tek şey sessizlik, yani sözsüzlük, yani gece, yani küldür. Bireyin tüm ayrımlar dünyası: küller. Geçmiş, gelecek: küller.

Kinik birisi yaşamlar arasında fark bulunmadığını, bir çocuğun gaz odasında ölmesinin trafik kazasında ölmesinden daha korkunç olmadığını ileri sürebilir; arkada kalanların yası aynıdır; yas yastır, üst üste konunca artmaz, insan bir sayı değildir, yas bir matematik işareti değildir. Gerçekten doğrudur bu. Bir çocuk yitirmek hep aynıdır. Ne var ki sayı, art arda eklenmiş sayılardan daha fazlasını simgeler, toplam kendisinde bir toplum, bir kolektiftir. Toplulukta bir kişi ölünce onun anısı ötekilerin arasında yaşar ve fiziksel varlıkları yakınları arasında paylaştırılır. Bir "biz" tarafından yitirilen bir "sen" ölümde "o"na dönüşür.

Holokost'ta bütün bir toplum aynı anda ortadan kaldırıldı ve yalnızca o sırada oldukları şey değil, daha önce oldukları her şey de hiçliğe dönüştü. Tüm anıları ve geçmişleri de ortadan kaldırıldı. Öldüklerinde oldukları şey, kendi şimdiki zamanlarıyla birlikte geçmiş zamanları da ortadan kalktı ve içinde hiç kimse ve hiçbir şey kalmayan bu kesin hiçlik, şimdiki zamanla geçmiş zaman arasında bir ayrım yaratır, ölüm bunu yapmaz, çünkü "biz" asla ölmez, yaşamayı sürdürür, tüm kurumlarımız, inşa ettiğimiz ve yaptığımız her şey bu "biz"in devamına yöneliktir, "biz" tüm bireysel parçalarından daha dayanıklıdır, onlar ölür, bir süre yakın "biz"in anılarında kalır ama onlar da ölür, ta ki özünde aynı olan "biz" büsbütün yeni bireylerden oluşana dek bu böyle sürer.

Kültür böyledir.

Kültür "sen"in ve "ben"in ölümlerine dayanmakla kalmaz, onların üzerine kurulur. Bu kuruluştaki en önemli unsur da dildir. Dil "biz"dir, bizimdir, fakat onun aracılığıyla dile getirdiğimiz kendi bireyselliğimizdir. Dilin yüzyıllar boyunca durmaksızın ifade ettiği bu bireysellik "biz"in kakofonisidir. Dilde ve kültürde ölümü yeneriz ve bu belki de onların en temel işlevidir. Fransız şair Mallarmé oğlu

ve oğlunun ölümü üzerine yazdığı şiirlerde hiçliğin kıyısına doğru gidiyor, karanlığın içine bakıyordu, fakat dilin dağılması gerçeği şairin dilin en dış sınırına dayanmasıyla ilgiliydi, dil burada dağılıyordu, burada güçsüzdü, kendisinde değil, çünkü dil oradan merkeze, yaşama ve toplumsal âleme yönelirse yeniden anlam ve bütünlük kazanırdı. Mallarmé oğlunu hatırlıyordu. Holokost'ta hem çocuklar hem de onları hatırlayanlar ölmüştü.

Fakat, anı yokluğu hiçliğin ayrımsızlığını daha büyük kılsa da, Celan'ın ölüm şiirini Mallarmé'nin ölüm şiirinden ayıran bu değildir. Hayır, onları ayıran durum, Celan'ın ölüm şiirindeki anlam çözülmesinin dilin en dış alanına, kavrayamadığı yere, Tanrı'nın adı sorununun olumsuzlamasına değil, olduğu biçimiyle dile, dilin kendisine yönelik olmasıdır. Dilin taş veya çimen gibi kelimeleri değil de tutarlı anlam temelini oluşturan "biz"i önemlidir, çünkü "sen"leri birbiri ardına ayıran ve onları önce "onlar"a ve daha sonra cansız nesneye dönüştürerek dilden ve insanlıktan atan işte bu "biz"dir.

Bunu gören bir "ben" daha sonra "biz" diyebilir mi? Diyemezse sonra yazmak ve konuşmak mümkün müdür?

Dil sosyal bir etkinliktir, dile tüm gereken bir "ben" ve bir "sen"dir, bunlar birlikte bir "biz" oluşturur.

Dolayısıyla dilin gerçekliği sosyal bir gerçekliktir; "ben"in, "sen"in ve "biz"in gerçekliğidir. Fakat dil zaten var olan şeyleri dile getiren nötr bir unsur değildir, "ben", "sen" ve "biz" yarattıkları ve içinde yaratıldıkları dili hem etkiler hem de ondan etkilenir. Kimlik kültür, kültür dil, dil ahlaktır. Nazi Almanya'sındaki katliamları mümkün kılan "biz"in aşırı güçlendirilmesi ve onun içerdiği "ben"in zayıflatılmasıydı, bu da "biz" olmayanların, yani Yahudilerin peyderpey insanlıktan çıkarılmasına ve kovulmasına karşı direnci azalttı ve "biz"i daha da güçlendirdi. İnsanlıktan çıkarma, "biz" adına, ahlakın bulunduğu dilde yapıldı ve Hannah Arendt'in belirttiği gibi, Almanya'da kimseyi öldürmeyeceksin yönündeki vicdanın sesi yalnızca birkaç yıl içinde tersine döndü.

Ahlakın, etiğin ve estetiğin çarpıtıldığı bu dilde Paul Celan "ben" dedi. Söz konusu dilde "ölüm" deseydi yaşamın yokluğundan başka bir şeyi, hiçlikten başka bir şeyi kastetmiş olurdu, zira kültürün her alanını işgal eden Naziler bir ölüm kültüydü, Celan "ölüm" demiş olsaydı hiçlik değil, fedakârlık, ata yurdu, yücelik, tutku, gurur ve cesaret demiş olurdu. "Toprak" deseydi, tarih, aidiyet, akrabalık

demiş olurdu. "Kan" deseydi, öfke, anlık, kurban, ölüm demiş olurdu. Gaz odalarında ölüm başka türlü bir ölümdü, onun hiçliği başka bir şeydi, haşerenin, istenmeyen ve insan olmayan bir şeyin ortadan kaldırılması gibi görülüyordu; kimliksiz "ölüm" kelimesinde kaynaşan sıçanları ve dalgalanan bayrağı çağrıştırmadan ondan nasıl söz edilebilirdi?

Yedi yıl öncesinde, 1952'de Paul Celan Holokost ile ilgili başka bir şiir yazdı, "Ölüm Fügü" adlı bu şiir onun en ünlü eseri olabilir. Tema aynıdır ama tasvir edilen dünya çok farklıdır, en önemli farklardan biri bu şiirde ad bulunmasıdır. Almanya beş kez, altın saçlı Margarete beş kez, kül saçlı Sulamith üç kez geçer. Ölüm kişileştirilmiştir, Almanyalı bir ustadır, şiddet örneklendirilir: "tutup palaskasındaki demiri savuruyor havada", "bir kurşunla geliyor sana tam göğsünden vurarak", "köpeklerini salıyor üstümüze", şiddet Yahudilere yöneliktir ve müzikle ilgilidir, "köpeklerini çağırıyor ıslıkla/Yahudilerini çağırıyor ıslıkla toprakta bir mezar kazdırıyor/haydi bakalım şimdi dansa" ve Almanyalı ustanın üzerinde yıldızlar parlar. "Ölüm Fügü" akıl çelen ve hipnotik bir şiirdir, vahşi bir güzelliği vardır ve Hölderlin'in şiirleriyle boy ölçüşebilir. Ayrıca gerçektir; Naziler vahşi, barbar ve büsbütün karnavalı andıran ölçüde groteskti; bayrakları, üniformaları, geçit törenleri ve posterleriyle yüce olanı aradılar, tarihi ve tarihin derinliklerini çağrıştırdılar, Hölderlin de dâhil Alman kültürünü gururla öne çıkardılar, onların "ben"i yığınların "biz"i içinde çözüldü ve bu iyi bir çözülmeydi, kişinin kendisinden daha büyük bir şeyin içinde yitip gitmesi, sınıfın darlığından çıkıp herkesin gururuna, ulusa, Almanya'ya katılmasıydı, ardından acımasız ve sapkın bir gece geldi; karanlık, şiddet ve yıkımın yangınlarıyla aydınlandı.

Hem ağırbaşlı hem aşağılık kötülüğün cırtlaklığı "Ölüm Fügü" boyunca yankılanır. Kimlik çökmemiş, üç adda toplanmıştır: Almanya, Margarete ve onun altın saçlarına karşı Sulamith'in kül grisi saçları, Aryan'a karşı Yahudi... Ölüm hiçlik değildir, geçmiş vardır, onu temsil etmek imkânsız değildir, dil çökmemiştir, hâlen anlamlıdır. "Stretto" şiirinde bunların hiçbiri yoktur. Hepsi yıkılmıştır. "Stretto" şiirinde çıt çıkmaz. Geriye hiçbir ad kalmamıştır. Şiir dünyanın adı ile dünya arasındaki alanın içine işler; fakat, uygarlık ve kültürden özgürlük, yani öze dönüş bağlamında salt varlığı aramaz, çünkü şiirde ad yokluğu bir kayıp olduğu gibi ad yokluğunun

ayrım yaratan gücü de bir kayıptır, olması istenir ama mümkün değildir. Doğa bile, özgün ve gerçek biçimiyle, dilin arkasında kalmış gibidir, "biz"in ideolojisinden ve anlam yaratma projesinden ve Nazilerden etkilenmiştir, Nazilerde bunun başat fikirlerden olduğu Hitler'in *Kavgam* kitabında özellikle görülür, bu kitapta doğa düşüncesi kendisinde belki de en önemli unsurdur, öte yandan Heidegger felsefesinde de durum böyledir, Celan onun eserlerini çok yakından izliyordu, öyle ki Heidegger ile şahsen tanışmışlardı, Heidegger bir Nazi ve Nazi partisi üyesi olduğu için sorunlu bir tanışmaydı bu, dolayısıyla dünyanın olduğu biçiminin düşüncesi bile dilin dışında değildi, ideoloji ve dünya görüşünden etkilenmişti, her şeyin içine işlemişti ve bu masumluk yoksunluğu veya masumluğun yitirilişinin bu keşfi, anladığım kadarıyla, Celan'ın şiirinin asıl hareket noktasıydı.

"Ölüm Füğü" ile "Stretto" arasındaki büyük fark elbette aralarındaki yıllardan gelir, ne var ki Celan'ın şairliğinin gelişiminden, olgunlaşmasından ve derinleşmesinden kaynaklanması gerekmez, zira söz konusu yıllar içinde kültürün, yani "biz"in Naziliği ve Holokost'u anlayışında bir değişiklik olmuştur, her ne kadar 1952'de, yıkıma uğramış bir toplumda her şey tüm dehşetiyle apaçık durmayı sürdürse de 1959'da başka bir biçimde kapanmıştı, sözü edilebilecek bir döneme, tarihte bir şeye dönüşmüştü ve tek tek tüm olaylar, tek tek tüm yaşamlar, tek tek tüm anlar adın ambleminde, örneğin Auschwitz'te sımsıkı kilit altına alınmıştı.

"Kim örttü bunu?" diye soruluyor şiirde. Adlandırma yok olmanın başka bir biçimi. Dolayısıyla şiir Yahudilerin sınır dışı edilmesini, kağnılarla Polonya'ya götürülmesini, kamplara sürülmesini, giysilerinin çıkarılmasını, gaz odalarına uygun adım gitmesini, orada ölümle yüz yüze gelmesini, panik içinde kapıların önünde toplanmasını, kapılar açılınca ölülerinin kenara yuvarlanmasını, fırınlarda veya çukurların üzerindeki ızgaralarda yakılmasıru ve külleri anlatamaz. Gerçeklerden oluştuğu söylenebilen ve "Auschwitz" kelimesi ile ilişkilendirdiğimiz bu tasvirin gerçekle hiçbir ilgisi yoktur, bunun nedenlerinden biri, bakış açısının tamamlanmış olaylar dizisini işaret etmesidir ve bu kurmacadır çünkü söz konusu olaylar dizisine kimse tanık olmamıştır, tanıklar yalnızca kimi bölümlerini görmüştür ve her şeyi yaşayanlar ya başlarından geçenleri anlatamadan ölmüştür ya da, hayatta kalmışlarsa, bunları içlerinde yaşamışlardır, oysa tasvir her zaman dışarıdan görünür.

Perspektif diye bir şey hiçbir zaman var olmamıştır, yazıya, muhtemelen yalnızca yazıya aittir. Düşündüğümüz biçimiyle Auschwitz yoktur, o yitirilen geçmişe aittir ve o zamanda bile yoktur çünkü orada olduğunu düşündüğümüz şeyler, bize anlatıldığı biçimiyle olmamıştır, öykü yalan söyler, "bir"i göz ardı eder, olası tek perspektif onunkidir ve "bir"in bu göz ardı edilişi soykırımı mümkün kılmıştır.

*

Çocukluğumda, on yaşımdayken, Tromøya ormanlarındaki Alman sığınaklarının içinde oynardım veya top mevzilerine oturur, bacaklarımı aşağı sallandırıp denize bakardım; yalnızca otuz yıl önce kullanımdalardı. Fakat benim içinde oynadığım dünya huzurlu ve düzenliydi, ayrıca, dokuz yaşımdayken, Almanya'ya ilk kez gittiğimde, ülkenin kuzeyinde, Flensburg'ta, iki yakasındaki küçük kulübelerde hafif giysili kadınların oturduğu –orayı muhtemelen sırf bu nedenle hatırlıyordum– dar bir sokağı geçerken, hızlı yürüyen ve yüzü şekilden şekle giren babamın hemen arkasından giderken, orada da aynı huzur ve düzen vardı. Batı Norveç'te oturan babaannemle büyükbabamı ziyarete gittiğimiz zamanlarda karşılaştığımız turistlerin çoğu Alman'dı. Çoğu daha önce, savaş sırasında, oraya gelmiş olmalıydı. Savaşı okulda öğrenmiştik, önce Norveç'te geçen kısmını, daha sonra dünyanın geri kalanında olan biteni... Gazetelerde dünyanın çeşitli yerlerinde yakalanan savaş suçlularının yargılandığı haberleri çıkıyordu. Haftalık dergiler, muhtemelen özellikle *Vi Menn*, Nazi altını denen savaş hazineleri ve Arjantin veya Brezilya'da saklanan Alman savaş suçluları hikâyeleriyle doluydu. Öte yandan, Naziler konusundaki en büyük bilgi kaynağım, *På Vingene* ve *Vi Vant* çizgi romanlarıydı. Fritz denen Almanlar kötü ve vicdansızdı, Sarılar veya Japslar ise daha da kötüydü. Tüm bunlar, kitaplar, çizgi romanlar, gazete makaleleri, dergi hikâyeleri ve okuldaki tarih derslerimiz, radikal ölçüde değişik bir çağda, radikal ölçüde değişik bir yerde geçiyor gibiydi, çakıl kıyıya yaklaştıkça küçülen ve incelen, sonunda Hove'de, Almanların top mevzilerini yerleştirdiği belli olan yerde biten bu ormandan çok Hansel ile Gretel'in içinde kaybolduğu ormana benziyordu.

Yedinci sınıfın ilkbaharında, ben on üç yaşımdayken, toplama kamplarının fotoğraflarını ilk kez gördüm, okulun bodrumundaki kütüphanedeydim ve tam bir şok geçirmiştim, kanım donmuştu,

fakat ölü sayısına veya işkencelere tepki vermiyordum, Holokost'u öğrenmiştim, olan biteni biliyordum, fotoğraflar etkilemişti beni, bir kadın o kadar zayıflamıştı ki artık insana benzemez hâle gelmişti, çıplaktı ama cinsel hiçbir yanı yoktu, ayrıca kereste gibi yığılmış bir ceset öbeği fotoğrafı vardı, fotoğraf uzaktan çekilmişti, uzuvlar ve gövdeler iç içe geçmişti, yine de onların insan olduğunu apaçık görebiliyordum. Kanımın donmasının, içimi saran ve beni saatlerce dünyadan koparan dehşetin insanların acılarıyla veya olan bitenin korkunç doğasıyla hiçbir ilgisi yoktu, bedenlerle, bedenlerin yerleştirilişi ve ifade ettiği şeylerle ilgiliydi, bunun ne benzerini görmüştüm ne varlığından haberim vardı.

Üniversitede savaş ve Holokost ile bambaşka biçimlerde karşılaştım, örneğin Horkheimer ve Adorno'nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde yazdığı gibi, medeniyetin nihai barbarlıkta çöküşünü anlayabilmek için Odysseia'yı analiz etmişlerdi ve anladığım kadarıyla, aydınlık ile karanlığın nasıl bir arada durduğunu, ışığın her zaman karanlıktan kurtulmaya çalıştığını, birçok durumda bunu neredeyse başardığını ama her seferinde yeniden karanlığın içine çekildiğini göstermek istiyorlardı. Aydınlanmanın kendisine karşı körelmesini, gerçekliğe ayılmak olarak başlayan, insanı özgür bırakıp kendisinin efendisi yapmak için tasarlanan şeyin yeniden sarhoşluğa dönmesini ve tüm gelişmeleri, teknolojileri ile ilerlerken insanı özgürlüğünden mahrum bırakıp köleleştirmesini, nihayetinde de büsbütün çöküşünü...

Adorno'nun çözümünün daha fazla aydınlanma olduğunu gördüm. "İnsanlığa kesin ihanetinin önünü almak için aydınlanma bilinçlendirilmeli," diye yazmıştı. Ve: "Konu geçmişin korunması değil, kadim vaatlerin yerine getirilmesidir." Aydınlık, karanlık, aydınlanma, mitoloji, Nazilik ve –oturduğum kent olması nedeniyle tüm dünyamı kapsayan– Bergen arasındaki bağlantıları anlamıyordum, çünkü benim için böyle bir soru yoktu. O sırada her şeyin kendi yeri vardı. Adorno bir yerdeydi, Odysseia ikinci, benim hayatım üçüncü ve savaş dördüncü bir yerdeydi. Bunlar, örneğin, Sørbøvåg'da bir akşam, birlikte televizyon izlerken, ekranı gösteren büyükbabamın Jo Benkow'u kastederek, o Yahudi ne yapıyor orada dediği zamandaki gibi birbirine girdiğinde, ben bu kesişmenin farkında değildim, aydınlanmayı düşünmüyordum, mitolojiyi düşünmüyordum, Adorno'yu düşünmüyordum, Arendt'i düşünmüyordum, asla Nazi olmadığını bildiğim büyükbabamı düşünüyordum, ön yargısının, geldiği

çağdan kaynaklandığını ve iç dünyasından kayda değer bir şeyi dile getirmediğini düşünüyordum.

Sonraki yıllarda Nazilik konusunda birçok kitap okumam, konuyu anlama çabasından çok, o zamanların olaylarına ilişkin coşkulu bir ilgi duymamdan kaynaklanıyordu. O sıralar "sınırsızlık" kavramı gündemdeydi, belirsiz ve teorik bir düşünceydi, metinlere, özellikle modernist metinlere uygulanıyordu, sınırsızlık gerçekliktekyen bir başka entelektüel terim olan "aşırılık" kimsenin bilmek istediği bir şey değildi. Sonuçta sınırsızlık ve aşırılık kültürümüzde nerelerde bulunuyordu? Uyuşturucu bağımlıları sınırsızdı, uyuşturucu bulabilmek için her yola başvuruyorlardı ve pornografi aşırıydı, kimsenin hoşlanmadığı politik görüş –Fremskrittspartiet'nin küçük burjuva sözde liberalizmi– de aşırıydı, ırkçılık ve şiddet yanlısı olmak da öyle.

Edebiyatta sınırsızlık neydi? Orada sınırı geçen, aşırıya kaçanlar neydi? Geleneksel olarak aydın kesimde geleneksel olarak aşağı tabaka görülen janrdı çoğunlukla veya gestalt eğilimli metinlerde boy gösteren felsefe ve nesre yaklaşan şiirdi. Benim açımdan, aşırıya kaçmak, bir yandan devasa bir özgürlük duygusuyla, öbür yandan devasa bir utançla ilişkiliydi, ne var ki oldukça basit ve can sıkıcı bir alanda gerçekleşiyordu, örneğin fazla kaçırılan birkaç bira ve sonucunda istenmeyen ama büyük zevk veren birkaç saatlik özgür davranışlar. Bayağı, düşkün ve kötüydü ama öyle bir duygu vermesi gerekmiyordu; öte yandan Üçüncü Reich'taki insanlık suçları oldukça radikal ve gerçekten anlaşılmaz ölçüde aşırıya kaçmaktı ama büsbütün çarpıcıydı. Sanki insanlığın sınırını geçmişlerdi. Nasıl olabilirdi böyle bir şey? Ölümün cazibesi, yıkımın cazibesi, soykırımın cazibesi neden oluşuyordu? Dünya yanıyordu ve onlar kutlama yapıyordu.

Okudum, düşündüm ve her seferinde o aynı cazibenin birazını ben de hissettim, savaştan, ölümden, yıkımdan ve soykırımdan uzakta, Bergen'deki koltuğumda, kitaplarımın arasında oturuyordum, genellikle elimde bir sigara ve masada bir fincan kahve olurdu, pencerenin dışından akşam trafiğinin basık uğultusu gelirdi ve arada sırada kucağımda sıcak bir kedi uyurdu. Hitler'in son günleri, onun yakınları ve yaverleriyle yerin altında bulunduğu çılgın atmosferle ilgili metinler okudum, üzerilerindeki kent Ruslar tarafından bombalanmış, cehennem gibi bir yangın içinde yerle bir olmuştu. Bir defasında Hitler, "jugend askerlerine" ilham vermek için yukarı

çıkmıştı, bunun filmini gördüm, Hitler hastaydı, bir oğlandan öbürüne giderken elinin titremesini gizlemeye çalışıyordu, Parkinson hastalığına yakalanmış olmalıydı. Ne var ki gözlerinde bir ışıltı, beklenmedik bir sıcaklık vardı.

Bu nasıl mümkün olabiliyordu?

Babam öldüğünde, Yngve ile ben, onun eşyaları arasında bir Nazi rozeti bulduk, ceketin yakasına takılan türden Alman kartallı bir rozetti bu. Bunu nereden almıştı? Bu türden bir şey satın alacak biri değildi, birinden almış veya bir şekilde bulmuş olmalıydı. Babamın ölümünden bir buçuk yıl sonra babaannem öldüğünde, mirası bölüşmek için evdeki eşyaların üzerinden geçtik ve oturma odasındaki sandıkta *Kavgam*'ı bulduk. Orada ne işi vardı? Savaştan beri orada duruyor olmalıydı. O zamanlar sıradan bir kitaptı, binlerce nüsha satmıştı, birileri onlara hediye etmiş olmalıydı, kitabın kendisinin onlar için bir önemi yoktu, fakat savaş bitince ellerinden çıkarmamaları yine de tuhaftı, suç olduğunu biliyorlardı sonuçta. Yasa dışı bir şey keşfetmenin ilk heyecanı geçtikten sonra bunu pek düşünmedim. Babaannem ile büyükbabamı tanıyordum, başka kuralların işlediği başka bir çağa ait olduklarını biliyordum. Ardından, yaklaşık bir yıl sonra, Nazizm konusunda daha sistemli bir okuma yapmaya başladığım dönem geldi, tıpkı tarihteki başka dönemleri ve yerleri araştırdığım gibi bu da araştırmaya giriştiğim bir konuydu yalnızca. Shirer'in Nazizm üzerine kitabını, Kershaw'un Hitler üzerine ilk kitabını, Gitta Sereny'nin Speer üzerine kitabını, Speer'in Spandau günlüklerinden oluşan *Inside the Third Reich*, *Üçüncü Reich'ın İçinde*, kitabını okudum. Tonje ile ben boşandıktan sonra, Stockholm'e taşındığımda bunları okuyordum. Orada, Söder'in ortasında, tek odalı kadınsı döşenmiş dairemde Gitta Sereny'nin Treblinka üzerine çalışması *Vid Avgrunden*, *Cehennem Çukurunda*'yı okudum, iki hafta boyunca beni sağlığımdan etti, ondan sonra daha fazla okumadım, her şeyin kendi içine kapandığı, kendi içine boşaldığı bu yolda daha fazla ilerlemek mümkün değildi.

Ondan yedi yıl sonra, geçen sene, Hitler'in *Kavgam* kitabını satın aldım. Daha doğrusu, bir yazar olarak ad yaptığım ve bu ad büyük ilgi çektiği için, sahaftan kitabı kendim sipariş verme riskini göze almadım, paranoyam tuttu ve bunun ortaya çıkacağını düşündüm, dolayısıyla en iyi arkadaşım Geir A.'dan benim için bunu yapmasını istedim. Kitapların bedeli olan iki bin kronu ödedi ve onları bana

postayla yolladı. Paketi açıp kitapları elime almak içimi huzursuzlukla doldurdu, ilk cildi okumaya başladığımda ve Hitler'in sözleri ile Hitler'in düşünceleri aklıma girip kısa bir süre için bilincimin parçası olunca kapıldığım âdeta mide bulandırıcı duygunun sözünü etmeye gerek bile duymuyorum. İki günlüğüne İzlanda'ya gidecektim, uçakta okurum diye düşünmüştüm, zira eve dönünce bu romanın ilk cildini yazmaya girişecektim ve romanın adı da *Kavgam*'dı, ayrıca Hitler'in kitabı ve Nazi rozeti, bu hikâyedeki çözülmemiş gizemlerdendi, açıkçası gizem olmayabilirdi, daha yerinde bir deyişle kendisini şimdiki zamanda gösteren geçmiş zaman alanlarıydı, bildiğim geçmişte onların izini süremiyordum ve Hitler'in kitabı üzerine de birkaç sayfa yazmaya karar vermiştim.

Eski veya yeni kitap satın aldığımda ilk yaptığım iş her zaman onları koklamaktır, başımı sayfalara eğip kokularını içime çekerim, çünkü kokuyu, özellikle eski kitapların kokusunu, iyi bir şeyle, çocukluğumun koşulsuz zevkli bir yanıyla ilişkilendiririm. Maceraya atılmak, kendini başka dünyalara bırakmak... Ne var ki *Kavgam* ile bunu yapamadım. Neresinden bakılırsa bakılsın kötü bir kitaptı bu. Kitaplığa veya masaya da koyamadığım için en alt çekmeceye tıkmak zorunda kaldım. Uçakta okuma tasarımın da boş çıkacağını kabindeki yerimi alır almaz anladım. Hosteslerden biri kitaplarım için beni tebrik etti, ötekisi göz kırptı ve kim olduğumu bildiğini söyledi, önümdeki iki yolcu da *Aftenposten*'de benimle ilgili aynı makaleyi okuyorlardı. Bu kadar göz önünde olmak Hitler'in kitabını okumayı imkânsız hâle getirdi, öte yandan ünlü olmasaydım da okumak mümkün olmazdı, kitabın kendisi kişiyi kötü göstermeye yeterdi, uçakta birinin onu okuduğu öğrenilirse bir huzursuzluk çıkardı, o kişide bir terslik olduğu düşünülürdü. Yolculuk boyunca ve etkinlikten önce otel odamda dinlenmek için yatağa uzandığımda da onu çantamdan çıkarmadım, televizyon izledim, okumak fazlasıyla ağır bir yüktü. Peki niye? Bir başka yaftalayıcı yazar olan Marquis de Sade'ı okumuştum, fakat o edebiyattı, savaş sonrası döneminin tüm büyük Fransız düşünürleri tarafından çığır açan ve devrim yapan bir çalışma olarak karşılandığı gibi onların güç, seks, dil ve ölüm analizlerinde hareket noktası işlevi görmüştü. Öte yandan Hitler'in kitabı farklıdır. Artık edebiyat değildir, daha sonra olanlar, Hitler'in temellerini bu kitapta özenle açıkladığı sonraki eylemleri, edebiyatı kötü bir şeye dönüştürmüştür. Hitler'in *Kavgam*'ı edebiyattaki tek kesin tabudur. Bunun onu ilginç kıldığını söylemek imkânsızdır,

gerçekten ilginç olsa da mümkün değildir, çünkü bu kitabın öncülük yaptığı sistemin ölüme gönderdiği onca insana saygısızlık olur. Altı milyon Yahudi, yalnızca altmış beş yıl önce. Hemen bütün edebiyat yalnızca metindir, fakat *Kavgam* bir metinden fazlasıdır. İnsan kötülüğünün bir simgesidir. Gerçeklik ile metin arasındaki kapı başka hiçbir kitapta olmadığı kadar açıktır onda. Almanya'da hâlen yasaktır. Norveç'te de savaştan bu yana baskı yapmamıştır.

Savaş bittikten kısa bir süre sonra, 1947'de, Yahudi asıllı Alman düşünür Victor Klemperer, LTI – *Lingua Tertii Imperi*, *Üçüncü Reich'ın Dili* adlı bir kitap yayımladı. Klemperer, Dresden Teknik Üniversitesi'nin Roma dilleri bölümünde profesördü, asimile olmuş bir Yahudi idi ve Aryan bir kadın ile evliydi. Dolayısıyla, Naziler 1933'te iktidarı ele geçirince, Kemperer ülkede kalacak kadar kendisini güvende hissetti. Ne var ki işinden, evinden, kütüphaneden kitap alma hakkından olduğu gibi radyo dinlemesine, gazete okumasına, Yahudi olmayan yazarların kitaplarına erişmesine ve nihayetinde Yahudilerden başkasıyla konuşmasına ve yazı yazmasına engel olundu. Sürekli olarak sınır dışı edilme tehlikesi altında yaşadı ve karısının soyu ile kendisinin Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya için gönüllü savaşması sayesinde bundan kurtuldu.

LTI Üçüncü Reich'ın içeriden görgü tanığıdır, fakat oradaki yaşamın 1930'lar ve 40'lar boyunca nasıl sertleşip acımasızlaştığının değil dilin nasıl değiştiğinin göstergesidir. Klemperer bir günlük tutar, ilk günlük girdileri 1933 ilkbaharından, hâlâ profesör olduğu, toplumun ortasında yer aldığı dönemdendir ve notları tedirgin olsa da bu, yumuşak ve hafif bir tedirginliktir. Yahudilik Almanlıktan ayrılır ve her yerde Almanlık vurgulanır. Leipzig'te üniversitenin ulusallaştırılması için bir komisyon kurulur. Klemperer'in çalıştığı yerde bir tabelada şöyle yazar: "Bir Yahudi Almanca yazıyorsa yalan söylüyordur." "Halk" kelimesi her yerde ve her bağlamda kullanılır. Halk festivali [Volksfest], halk birliği [Volkgemeinschaft], halkçı [volksnah], halk düşmanı [volksfremd], halktan [volksentstammt]... Hitler'e halkın önderi denir ve ulusal yükseliş Nasyonal Sosyalist Devrim'e dönüşür. Rathenau suikastçılarının mezarında anma töreni yapılır. Yazın, Klemperer halkta bir Hitler yorgunluğu, propagandaya doygunluk gözlemler. 22 Ağustos'ta şöyle yazar:

Postane çalışanı ile evli olan geçici oda hizmetçisi Bayan Krappmann şöyle der: "Profesör bilmelidir ki 1 Ekim'de, A19 postane çalışanları refah komitesince hizaya çekilecektir [gleichschalten]. Fakat Naziler kasadan bir şey almayacaktır. Yalnızca bir sosisli akşam yemeği ve hanımlar için kahve düzenlenecektir." Klinik soğukkanlılığında denilebilecek ölçüde lafını sakınmayan Annemarie, gamalı haç bandajı takan bir iş arkadaşının sözlerini aktarır: "Elden ne gelir? Kadın bağı gibi." Manav Kuske de en son akşam duasını anlatır: "Yüce Tanrım, beni her daim dilsiz kıl ki Hohnstein'da özgür kalayım." Tüm bunlarda bir umut var mı ben de merak ediyorum...

Üç gün sonra yazdığına göre, fakülte dekanı ondan, bir makalesini yayımlamaktan geri durmasını kibarca ister, Klemperer başka bir yayınevine başvurur ve onlar da makalenin ulusal bakış açısından [völkische Gesichtspunkte] yoksun olduğunu ileri sürerek onu geri çevirirler. 28 Ağustos'ta, insanların buna daha fazla katlanacağına inanmadığını yazar. Katıldığı bir otobüs yolculuğunu anlatır, seksen kişilik grup akla gelebilecek en "küçük burjuva" insanlardan oluşur, kahve molasında otobüs çalışanları onlar için bir gösteri düzenler, görevli kişi Almanya'nın lideri ve kurtarıcısı ve yeni halk birliği için bir şiir okur, dinleyiciler suskun ve durgundur, sonrasında gelen alkışlarda da coşku yoktur. Görevli daha sonra bir fıkra anlatır; berbere gitmiştir, Yahudi bir kadın saçını kestirmek ister ama geri çevrilir, kuaför şöyle der: "Yahudilerin boykot edilmesine ilişkin olarak Führer, Almanya'da hiçbir Yahudi'nin tek bir saçının teline bile zarar verilmeyeceğine dair kesinkes söz verdi." Bu, kahkahalar ve dakikalarca süren alkışlarla karşılanır. Klemperer üç hafta sonra, sinemada izlediği Nuremberg parti mitinginden birtakım sahneler aktarır. Hitler yeni SA üyelerinin 1923'ün kanlı bayrağına dokunmasına izin vererek onları kutsamıştır. Bayrakların birbirine her değişinde bir top ateşlenir. Klemperer, *kan bayrağı* [Blutfahne] adını, Nasyonal Sosyalist Parti ile ilgili her şeyin politikadan dinî düzleme yükseltilmesi olarak yorumlar. İzleyicilerin gözleri önünde oynanan senaryoya ne kadar bağlı olduğunu tasvir eder. Parti günü, bir tarikat ayini, nasyonal sosyalizm din gibi, diye yazar. İşlerinden atılan Yahudi meslektaşlarının haberini alır. Devlete tehdit oluşturduğu için hapse atılmış, ancak birdenbire serbest bırakılmış birini konuk

edebilirler mi diye sorar biri Klempererlere. Söz konusu kişi Marx üzerine yazmış ve "siyaseten güvenilmez" [politisch unzuverlässig] olarak gösterilmiştir. Klemperer, felsefi bilimsel metinlerin Üçüncü Reich jargonu ile dolup taştığına dikkat çeker: "Nasyonal sosyalist temelli bilim", "Yahudi ruhu", "Kasımcılar". Maaşından birdenbire "gönüllü kış yardımı" parası kesilince "vergi" ve "yardım" kelimeleri arasındaki farkları, "yardım"ın duygulara seslenişini düşünür. 29 Ekim'de, öğrencilerin her salı öğleden sonra, derslere girmek yerine askerî talimlere [Wehrsport] katılmak üzere toplanması zorunlu hâle getirilir. *Wehrsport* kelimesini bir sigara markasında da gördüğünü yazar. Birtakım komünistlerin toplama kamplarına konduğunu işitir. Toplama kampı kelimesini düşünür. Çocukken bu kelimenin egzotik, kolonilere özgü ve Almancaya uzak bir tınısı varmış, İngilizlerin Boer Savaşı sırasında gündeme gelmiş ve o zamandan beri kullanımda değilmiş, fakat şimdi yeniden ortaya çıkmıştı ve bir Alman enstitüsünü, Almanlara karşı kurulan kalıcı bir barış zamanı enstitüsünü tanımlamak için kullanılıyordu ve Klemperer'e göre bu terim bundan böyle Hitler'in Almanya'sı ile ilişkilendirilecekti.

Sürekli olarak bu sefalet filolojisine dönüp durmasının kendi kalpsizliğinden ve ukala öğretmen karamsarlığından mı kaynaklandığını sorar kendisine. Vicdanını iyice yokladığını ve bunun kalpsizlik değil nefsi müdafaa olduğu sonucuna vardığını yazar.

Derslerine katılanların sayısı huzursuz edici ölçüde azalır. Yahudi öğrenciler sarı, vatansızlar mavi, Almanlar kahverengi kart taşır. Klemperer, Yahudi olması bir yana, dersleri Fransızca vermektedir ve bu kendisinde ulusallık karşıtıdır; onun derslerine katılmanın cesaret gerektirdiğini yazar. Ayrıca öğrenciler "askerî talimlere" gitgide daha çok ilgi gösterir ve bunun dışında kalan zamanlarında, yaklaşan referandum öncesinde seçim propagandalarına yardım eder veya gösteri ve mitinglere katılır. Klemperer, Hitler'in birleşik listesine [Einheitsliste] kızar ve bunun parlamento olarak Reichstag'ın sonu anlamına geldiğini düşünür. Herkesin yakasında "evet" rozetleri taşıdığını ve kuşkuları üzerine çekmeden rozet satıcılarına hayır denemediğini yazar. "Halka tecavüz" dediği bu durumun kendi aleyhine dönecek kadar büyük olduğunu düşünür. Öte yandan, uzun süredir buna inanmaktadır; Goebbels kendinden geçmiş bir topluluğa seslenir, Klemperer bir entelektüeldir ve sürekli yanılır. "K" olarak bahsettiği bir Yahudi çift ile kahve içtiğinden söz eder. Hanımefendiyi, her durumda başat bakış açısını yineleyen, eleştirme

yetisinden yoksun bir snop olarak görür, ancak kocasına saygı duyar. Bununla birlikte adam, Yahudi Vatandaşlar Merkezî Komitesi'nin kararı uyarınca, referandumda "evet" oyu kullanacağını söyleyince Klemperer kendisini kaybeder ve öfkeyle masayı yumruklar. Karşısındakine, hükümetin eylemlerini suç olarak görüp görmediğini sorar, bağırarak. Böyle sorular sorma hakkı olmadığını bildiren kibar bir yanıt alır. Kadın, Führer'in dâhi kişiliğinin tanınması gerektiğini, sıra dışı parlaklığının görmezden gelinemeyeceğini söyler. Daha sonra Klemperer davranışı için özür dileyecektir, ayrıca çevresindeki başka Yahudilerden, entelektüeller de dâhil toplumun tüm katmanlarından benzeri sözler işitir.

"Hepimizin gözlerinin önüne bir tür perde çekildi," yazar.

Naziler iktidarı ele geçireli yalnızca birkaç ay olmuştur.

Yeni olan, dışarıdan değil içeriden ve yabancı kılığında değil hâlihazırda bilinenin güçlenmesi ile geldi. Ayrıca olumsuz bir güç değildi, yıkım ve ölüm ile bağdaştırılmıyordu; 1930'ların başlarından metinler okunduğunda hepsinden bir iyimserlik yayıldığı görülür. Yeni bir sürece girilmiştir, coşku seviyesi yüksektir ve yeni bir partinin iktidara gelmesi yeni insanlar için yeni kariyer olanakları yaratır. Pek çok şey henüz denenmemiştir, pek çok şey yolda yaratılır; Albert Speer'in anı kitabı *Inside the Third Reich / Üçüncü Reich'ın İçinde* apaçık bir güç ve özgürlük duygusu verir; yeni mezun bir mimar olarak NSDAP'a katılır, taşrada bir parti binasının renovasyonu ile görevlendirilir, bu işi hakkıyla başarır, daha fazla görev alır, dikkat çeker, daha büyük sorumluluklara layık görülür, parti merkezince seçilir ve günün birinde Adolf Hitler'in huzuruna çıkar. Kendi geleceğini yaratmanın iyimserliği o zamanların tasvirlerinde bir rüzgâr gibi esmektedir. Naziler elbette genç yetenekler arayışındaydı, doldurulması gereken pek çok kadro vardı. İyimserlik ve güç, geçit törenlerine, yürüyüşlere, mitinglere ve halk törenlerine de yansımıştı, tüm bunlar kamusal alanları bir sahneye dönüştürüyordu ve bu sahnede gösterilenler dışarıdan gelen yeni ve yabancı şeyler değildi, halkın kendisiydi ve yoldaşlık içinde oluşuydu.

Ne var ki insanlar kandırılmıyordu; bunun propaganda olduğunu, gördükleri ve işittikleri her şeyin ardında bir irade, belli bir amaç bulunduğunu ve belli biçimde davransınlar veya düşünsünler diye onlara yöneltilmiş olduğunu bilmiyor değillerdi. Meselenin bu yanı

öylesine apaçıktı ki farkına varmamak mümkün değildi. Çağımızın reklamcılığına benzetilebilir; belli bir ürünü satın almamızı sağlamak için bizi manipüle etmeye çalıştıklarını bilmemiz reklamları izlememizin önüne geçmez; güzel veya eğlenceli, ilginç veya budalaca olabilir, hoşlanmadığımızda bile reklam kavramından hoşlanmadığımız anlamına gelmez bu, oysa falanca ürün ile filanca ürün arasında fark bulunmadığını, birinde olup öbüründe olmayan ışıltının çok ama çok ilgisiz olabilen ürünün kendisinden değil imajından kaynaklandığını biliriz, fakat yine de ışıltıyla ilişkilendirdiğimiz ürünü alırız. Birinin bunu yapmamızı istediğini biliriz, ürünle reklamı arasındaki ilişkinin tutarsız olduğunu ve onu alıp almamanın büsbütün bizim seçimimize bırakıldığını biliriz. Kimse bizi kandırmamıştır.

Reklamların ilginç yanı aynı zamanda hem işe yaramaları hem de yaramamalarıdır. Bu durum Hitler Almanya'sındaki propaganda için de geçerlidir. Propaganda olduğunu biliyorlardı, durumu pek ciddiye almayıp daha çok bir fenomen olarak gördükleri Klemperer'in notlarından anlaşılıyor, bu fenomenin iç yüzünü görmek kolaydı ama yine de etkisinde kaldılar, ayrıca Yahudiler konusu abartıydı, Hitler'in bir takıntısıydı, makul herkes bu kadarını anlıyordu, ne var ki anlamak öteki başka her şeyle aralarına mesafe koymaya yetmiyordu. Klemperer bile küçümsediği propagandanın etkisinde kalmıştı; mantığı aksini gösterse bile duyguları devreye girmişti: Gerçekten kendisinde mi bir terslik vardı? Klemperer ilginçtir çünkü hem Yahudi hem Almandır, yani Yahudi bir ailede dünyaya gelmiş ama Protestan Hristiyanlık inancını benimsemiştir, dolayısıyla çevresinde olan biteni hem bir aydın Alman vatandaşı hem de Yahudi olmanın avantajı ile değerlendirir.

Propagandanın 1933'teki somut ifadesini şöyle anlatır:

> *10 Kasım, akşamüzeri*. Bugün Dember'in radyosunda propagandanın doruğa çıktığını duydum. (Dember bizim Yahudi fizikçimiz, işinden atıldı, şimdilerde Türkiye ile profesörlük görüşmeleri yapıyor.) Bu kez düzenleme Goebbels'e aitti –kendi sunumunun tanıtımını kendisi üstlendi– ve tam bir başyapıttı. Her şey çalışmaya ve huzura, huzur içinde çalışmaya yönelikti. İlkin tüm Almanya'da sirenler yankılandı, ardından tüm Almanya'da bir dakikalık saygı duruşu yapıldı – hiç kuşkusuz bunu Amerikalılardan ve Birinci Dünya

Savaşı'nın sonundaki barış kutlamalarından öğrenmişlerdi. Hitler'in, İtalya ile karşılaştırıldığında pek orijinal olmasa da kesinlikle kusursuz biçimde icra edilen konuşması bunu izledi. Siemensstadt'ta bir fabrika. Birkaç dakika boyunca inleyen, çınlayan, gümbürdeyen, tıslayan ve gıcırdayan makinelerden başka hiçbir şey duyulmuyor. Ardından sirenler ile marşlar ve çarklar durduğunda usulca çöken sessizlik. Sonra Goebbels'in sükûnet içinde yükselen kalın sesiyle okunan haberler. Ve ancak bunlar bitince Hitler hazretleri ile kırk beş dakika. Nutuklarından birini ilk kez başından sonuna dinledim, izlenimimde önemli bir değişiklik olmadı. Genelinde aşırı heyecan ve buyurganlık ile sık sık çatlayan bir ses. Öte yandan bu kez çoğu pasaja, bir tarikat lideri vaazının ağlak tınısı eşlik ediyordu. Alicenaplarının vaazında huzur vardı, alicenapları huzur beyan ediyordu, Almanya'dan "evet" istemesinin arkasında kişisel hırsı değil, kendi çıkarları için milyonlarca insanı birbirine düşüren uluslararası kaypak tüccarlar sürüsünün saldırısına karşı huzuru korumak yatıyordu.

Tüm bunlara eşlik eden, pek iyi çalışılmış, sloganlara (Yahudiler!) zaten aşinaydım. Fakat tüm banalliği, sağırların bile işitebileceği bas bas bağıran yalancılığı ile bütününde –ön propaganda çalışması konusunda sergilenen orijinal yaklaşım sayesinde– büsbütün kendisine özgü ve yepyeni bir etki yaratıyordu ki bunu onların en önemli ve belirleyici başarısı sayıyorum. Yazılı ve sözlü bildirilerin başlığı şuydu: "Saat 13:00 ile 14:00 arası paydos. On üçüncü saatte Hitler işçileri ziyaret edecek." Bunun İncil jargonu olduğunu herkes görüyor. Kurtarıcı Efendimiz yoksul ve umutsuzların ayağına gidecek. Zamanlamasına varana dek rafine edilmiş. Saat on üç, on üçüncü saat, geç kalınmış gibi geliyor kulağa, fakat alicenapları bir mucize gösterecekler, onun için geç kalmak diye bir şey yok. Parti gününün kanlı bayrağı da bu janra ait. Ne var ki bu defa kilise törenine yoğunlaşmaya ara verilmiş, cübbe çıkarılmış, İsa miti günümüze taşınmış: Kurtarıcı Adolf Hitler, Siemensstadt işçilerini ziyarete geliyor.

Şimdiki zamana, mitolojinin ağırlığı ve telkin gücü yüklenir; hâlihazırda bulunan ve genelde önemsiz olanlar önem kazanır ve en ileri noktasında kutsallaşır. Sıradan dünya büyülü bir dünyaya dönüşür. Yücelir. Klemperer gibi bunu görenler bile bundan etkilenmekten kurtulamaz. Hava saldırısı sirenlerinin sesi güçlüdür; ayda bir kez bu ülkede de çalınır, evde olanların işlerini bırakıp dışarıya, dışarıdakilerin havaya bakmaması düşünülemez; her şeyin içine işleyen bu ses kıyamet gibi yayılır gökyüzüne. Birilerine, onu duyan bizlere sesleniyor. Toplu sessizlik de tıpkı böyledir, kişi asla yalnız değildir orada.

Bu büyük "biz"in iki haykırışının ardından, Goebbels ve Hitler'in huzur konulu konuşmaları gelir. İki nesil sonra gördüğüm Hitler nutukları kliplerinde, genellikle kollarını savurarak çığlıklar atan, yüzü çarpılan, kelimeleri tükürürcesine savuran bir adam ve onun söylediği her şeyi içten bir coşkuyla karşılayan bir halk vardır. Bu görüntülerin bir süreci, başka şeyler gösteren bir önü ve arkası vardır. Bir defasında Hitler nutuklarından birini başından sonuna kadar izledim, o da, bir tür ısınma turu gibi, gözlerinden ateşler saçan ve kollarını savurup duran Goebbels'in sloganları ile başlıyordu ve Hitler takdim edildiğinde coşku tırmanıyordu. Böylece Hitler oradadır, sahnede kımıldamadan durur. Mikrofona bir selamlama cümlesi mırıldanır, bayanlar ve baylar veya sevgili vatandaşlar türü bir şeyler geveler. Huzursuzdur, orada bulunmak istemiyormuş gibi görünür. Yanındaki kürsüde duran kâğıtları karıştırır, biraz su içer, biraz pantolonunu düzeltir. Tüm dikkatini ona vermiş bu devasa kalabalığın önünde hiçbir şey söylemeden yere bakar. Sessizliği neredeyse dayanılmazdır, sorun nedir, konuşmaya cesaret edemez mi? O kadar heyecanlı mıdır? Niye hiçbir şey söylemez? Bu noktada bir yudum daha su içer. Ve mikrofona doğru eğilir. Kısık sesle, tane tane, çekinerek konuşur. Fakat herkes kulak kesilmiştir, çıt çıkmaz, herkes onun başarmasını ister. Ben bile onun başarmasını istedim. Daha tek kelime etmeden güçlü bir özdeşleşme yaratmıştır, halk onun yanındadır, Hitler onlardan biridir. Bundan sonrası tek bir yönde ilerler, konuşma giderek yükselir, herkesi tek tek yakalar, çok geçmeden herkes onun avucuna düşmüştür, kimse en ufak bir hareketini veya düşüncesini bile kaçırmaz, ondan hiçbir şey sakınmaz, herkes onun isteklerini yerine getirmek ister. Hitler'in nutuklarının önemli yanı söyledikleri, argümanları değil, halkı yanına almasıydı. Halk ona karşı iyi duygular besliyordu.

Albert Speer'in yirmi sekiz yaşındayken, Berlin'de bir bira salonu olan Hasenheide'de ilk kez gördüğü Hitler, orada üniversite öğrencilerine konuşma yapacaktı. Otobiyografisinde yazdığına göre Speer, gamalı haç kolluğuyla askerî üniforma içinde ellerini savurarak çığlıklar atan bir demagog beklemekteymiş. Fakat karşısında başka birini bulmuş. Üzerinde düzgün kesimli mavi bir takım elbise olan Hitler saygıdeğer bir izlenim uyandırıyormuş, konuşmaya başladığında sesi kısıkmış, âdeta kendisini geride tutuyormuş ve söyledikleri politik bir konuşma olmaktan çok tarih dersi niteliğindeymiş. Hitler'i ayık, mütevazı, saygıdeğer diye tanımlıyor Speer. Derken mütevazı ve dikkatli yanı kaybolmuş, sesi yükselmiş, vurgulayarak ve giderek hipnotize edici olan bir ikna yeteneğiyle konuşmaya başlamış, coşkusu tüm ön yargıları ve kuşkuları silip süpürmüş, Hitler artık ikna etmek için konuşmuyormuş ama daha çok dinleyicilerinin beklediği türden şeyler söylüyormuş. Speer, Hitler'in sözlerini birkaç saat içinde unuttuğunu yazıyor, fakat ruh durumu, yani tutku ve iyimserlik yerinde duruyormuş: Yeniliği ve geleceği görmüş. Bunlar sonradan, Speer'i kurtarmak için, önemsiz değil önemli bir şeye kandığını, bir bakıma dolandırıldığını göstermek için yazılmış – öte yandan aynısını söyleyen başka birçok kaynak var: Hitler'de ilginç bir yan vardır ve bu daha sonrasının karikatüründen farklı bir tablo çizer.

Hitler fikirleri ile halkın desteğini kazanamayacağını kendisi de biliyordu. Kâğıda yazılanlar onun işine yaramazdı, bir yere varmıyordu. O eylem peşindeydi, dönüşüm istiyordu ve bu o anda, insanlarda bulunan bir şeydi. Gazetede falancaya karşı bir makale çıkması, bu makaleye bir tartışmada cevap verilmesi, cevabın ileri geri dolaşması anlamsızdı, sözde kalıyordu. Kitabı *Kavgam*'da bile Hitler yazılı olanlara güvenmediğini tekrar tekrar vurgular. *Kavgam* toplumun en temelden nasıl değiştirileceğini ele alır ve Hitler bu konuda fanatik değil, pratiktir.

> Duygusal yaşama, ruh durumlarına ve duygulara bağlı ön yargıları uzaklaştırıp yerine başkalarını getirmek zordur, ancak en hassas hatip bunu başarabilir.

Bir noktada böyle yazıyor. Konu bu: Ön yargıların, yani iyice düşünülmemiş genel fikirlerin ve görüşlerin koruyucu duvarını aşıp başka düşünceler yerleştirmek. Bu koruyucu duvar argümanla aşılamaz

çünkü argümanlardan oluşmaz. Doğru ve yanlış, düzgün ve yerinde duygularından oluşur. Bu görüşlerin bulunduğu yere ulaşıp onları değiştirmek için duygularla hareket etmek gerekir. Bunun için insanlara özen göstermeli, benlik anlayışlarına hakaret etmemelidir, söylenenlerin de yabancı değil –o durumda reddedilir– onlara ait, onlara benzeyen, tanıdık şeyler olması gerekir. Şöyle yazar Hitler:

> Konuşmacının başarısı ölçülemeyen pek çok koşula ve etkiye bağlıdır, mesela konferansın ne kadar etkili olacağında, konferansçının günün doğru zamanını seçmesi önemli bir rol oynayabilir. Aynı konferans, aynı konuşmacı ve aynı konu sabah onda başka, öğleden sonra üçte veya akşam başka etki gösterir. Ben ilkin toplantıları sabah düzenlerdim, "Alman bölgelerine baskı yapılmasını" protesto etmek için Münchner-Kindl-Keller'de yaptığımız toplantıyı özellikle hatırlıyorum. O sıralar Münih'in en büyük salonuydu ve büyük bir cesaret gösterisiydi. Hareketin üyeleri ve geri kalan herkes toplantıya kolayca gelebilsin diye tarihi pazar sabah on olarak belirlemiştim. Hüsranla sonuçlandı ama bir o kadar da eğiticiydi: Salon doluydu, izlenim güçlüydü, ne var ki içeride buz gibi bir hava esiyordu; kimse ısınmadı ve ben konuşmacı olarak, dinleyicilere erişemediğim, onlar ile en ufak bir temas bile kuramadığım için derin mutsuzluğa kapıldım. Her zamankinden daha kötü konuştuğumu sanmıyordum; fakat etki sıfıra yakın görünüyordu. Büsbütün tatminsiz ama bir tecrübe kazanmış olarak toplantıdan ayrıldım. Buna benzer sonraki denemelerim de aynı sonucu verdi.
>
> Bunda şaşırılacak bir şey yok. Saat üçte tiyatroya gidip bir oyun izler ve akşam sekizde aynı oyunu, aynı oyunculardan bir kez daha izlerseniz, etkinin ne kadar farklı olduğuna şaşırırsınız. Güçlü sezgilere, kendisini açıklama melekesine sahip bir insan, öğleden sonra üçteki gösterinin akşamki kadar güçlü bir etki bırakmaktan çok uzak olduğunu derhâl anlayacaktır. Bir sinema filmi için bile aynısı geçerlidir. Ve bu önemlidir, çünkü tiyatro için oyuncunun öğleden sonra, akşamki

kadar enerjik olmadığı söylenebilir. Hayır, buradaki belirli etki zamanın kendisine aittir, salon da beni aynı biçimde etkiler. Asla havaya gireməyen salonlar vardır, katılımcılar anlaşılmayan nedenlerden ötürü, ruh durumunu benimsemeye bir türlü yanaşmaz. Salonun etkisinde kişilerin gelenekleri, anıları ve fikirleri de büsbütün belirleyici olabilir, Bayreuth'ta bir "Parsifal" gösterisi her zaman dünyanın başka bir yerindekinden farklı bir etki yaratacaktır. Eski sınır kentinin Festspielhügel'deki salonu, başka hiçbir yerin taklit edemeyeceği ve boy ölçüşemeyeceği gizli bir büyülü güce sahiptir.

Kavgam, 1925'te, *Toprak Yeşerince*, *Juvikliler*, *Kristin Lavransdatter*, *Ulysses* ve *Kayıp Zamanın İzinde*'nin ilk cildinden sonra, fakat *Şato*, *Varlık ve Zaman* ile *Ses ve Öfke*'den önce yayımlandı. Çağımızın en çok tiksinilen kitabıdır ve bunun nedeni kitapta yazanlar değil, onların gerçekten uygulanmış olmasıdır, bugün *Kavgam*'ı büyük bir rahatsızlığa kapılmadan okumak mümkün değildir, şeytanın ta kendisi tarafından yazılmışçasına korkunç ve itici bir yanı vardır. Ne var ki söz konusu kitabın yazarı Adolf Hitler o zaman sıradan bir adamdı, kimseyi öldürmemişti, kimsenin öldürülmesini buyurmamıştı, hiçbir şey çalmamış, hiçbir yeri yakıp yıkmamıştı. Dokuz yıl sonra Almanya'da iktidarı ele geçirmeseydi yazdıkları hiçbir anlam ve yük taşımazdı, muhtemelen unutulur giderdi, üniversite kütüphanelerinde birkaç tozlu cilt olarak kalırdı ve o çağla ilgili araştırma yapan bir doktora öğrencisi tarafından, dönemin en tipik eğilimlerinden bazılarını, özellikle Yahudilere karşı paranoyak nefreti gösterdiği için, ender olarak yerinden kımıldatılırdı. Ne var ki Hitler 1933'te iktidarı ele geçirdi ve *Kavgam* edebiyatta kendisine özgü, gerçekliğe büsbütün açık bir yer edindi: Kitaptakiler gerçekten yerine getirildiği gibi, gerçekten olanlar da kitaptakilerin algılanışını etkiledi; Nazilerin Yahudileri endüstriyel boyutta katledişini ve İkinci Dünya Savaşı'nda can veren milyonlarca insanı düşünmeden bu kitaptan ne bir cümle okunabilir ne de bir alıntı yapılabilir. Kitabı o sıradaki hâli ile, yani kişisel geçmişini açıklayan, toplumu analiz eden ve dilediği yönde değiştirmek için yapılması gerekenleri anlatan bir siyasi fanatiğin kitabı olarak okumak âdeta imkânsızdır. Karşı konulmaz, hipnotize veya telkin edici hiçbir yanı yoktur ve yazarıyla ilgili az miktarda bilgi de birkaç satırdan sonra her defasında yerini uzun

politik yorumlara bırakır. Kendini beğenmiş bir yanı vardır, yazar nereye parmak basıyorsa orada bir yanlış vardır ve yanılışın ne olduğunu, onu düzeltmek için ne gerektiğini ancak kendisi bilir. Arada sırada sağa sola saldırmaları bile giderek mekanikleşir. *Kavgam* haklı bir öfke havasıyla yazılmıştır ve bu hava öyle güçlüdür ki aynı şeylere karşı aynı öfkeyi duymayanları korkutup kaçırtması gerekir.

Kitap bir bildungsroman biçimi kazanır, yazarı doğumundan itibaren izleriz, karakterini biçimlendiren çocukluk yılları ve ilk gençliğin keşifleri ile temel inançları aynı doğrultudadır; Hitler politik görüşüyle bütünleşir, rolüyle bütünleşir; fikirleri ile kişiliği ayrılmaz unsurlardır. Hitler, *Kavgam*'da bir kişilik inşa eder, bu kişilik onun politik platformudur. Halkın arasından geldiği mesajını verir, halkın sorunlarını şahsen tanır, her şeyi kapsayan politik bir çözüm, bir vizyon geliştirir yavaş yavaş ve böylece halk ile kendisi adda, eserin markasında, Adolf Hitler'de birleşir.

Anlattığı tüm kişisel deneyimler politikaya ilişkindir, çalışması boyunca ilerleyen biyografik bir çizgi varsa bile bu öyle uzaktan ele alınır ki kişisel, mahrem, yalnızca onu, kendi kişiliğini, karakterini ve kişilik özelliklerini ilgilendiren her şey gözden kaybolur. Açılış cümleleri şöyledir:

> Braunau am Inn'de dünyaya gelmiş olmamın, talihimin bana bir armağanı olduğunu anlıyorum bugün. Bu küçük kent iki Alman devletinin sınırında yer alır ki en azından biz gençler onları birleştirmeyi yaşam ülküsü olarak görüyoruz ve birleşme için ne gerekiyorsa yapmayı göze almaya hazırız. Alman-Avusturya büyük Alman anayurduna geri dönmelidir ve bunun tek nedeni ekonomik değerlendirmeler değildir kesinlikle. Bu birleşme ekonomik açıdan büyük değer taşımasa bile, evet, hatta zarar verse bile, yine de gerçekleşmelidir. *Aynı kanı taşıyan insanlar aynı devlete aittir.* Alman halkı kendi oğullarını tek bir bayrak altında toplamayı başaramadıkça koloni politikaları gerçeğinde etik açıdan hiçbir zaman söz sahibi olamayacaktır. Ancak devletin sınırları en son Alman'ı da kapsadığında ama onun günlük ekmeğini sağlayamadığında halk yabancı toprakları ve yerleri bünyesine katma hakkına ahlaken kavuşur. Kılıç sabana dönüşür ve savaşın gözyaşlarıyla

gelecek nesillerin geçimi sağlanır. İşte bu yüzdendir ki bu küçük sınır kenti benim için büyük bir vazifenin simgesidir.

Herhangi bir hatırat veya otobiyografi gibi bu kitap da başkişinin doğumu ile başlar. Ne var ki bu "ben" çabucak bir "biz"in içinde kaybolur ve biz öyle önemli bir unsurdur ki ilk yaptığı iş sınırları belirlemek olur.

"Biz" halktır ve halkın "biz"i onu bölen devletin "biz"inden üstündür. "Biz"in birleştirilmesi gereği pratik politikanın üzerindedir, temeli ahlaktadır ve ahlak da gücünü bedenden, dilin ve tartışmanın dışında kalan somut ve fiziksel unsurdan, yani kandan alır. Bu birleşme öyle önemlidir ki yol açacağı zarara rağmen gerçekleşmelidir. Kitabın ütopyası olan bu durum gerçekleştikten sonra getireceği pratik sonuçlar, ortaya çıkan zararlar ve ülkenin kendi halkını besleyememesi, birleşik bir halk olmanın sağladığı etik zorunluluk ile, yani yeni yerlerin fethi ile çözülecektir. Hitler yarım sayfadan az bir alanda hem politik programını açıklar hem de kendisini onunla bütünleştirir; Braunau am Inn'den gelmektedir, Inn sınırdadır ve büyük vazifeyi simgeler, iki ülkenin birleştirilmesini bu sınır kentinin evladı olan kendisi gerçekleştirecektir. Hedef başka her şeyden önce gelir ve birleştirme eyleminin simgesel ve etik gücü öyle büyüktür ki kılıcı sabana, gözyaşlarını ekmeğe ve savaşı barışa dönüştürür.

Bu yönde bir sayfa ilerledikten sonra metin, hareket noktasına geri döner ve Hitler kökenlerini anlatmayı sürdürür.

> Anne babam, 1880'erin sonunda, Inn'in kıyısında yer alan, Alman şehitlerinin ruhuyla aydınlanan, özü Bavyeralı ama yönetimi Avusturyalı olan bu küçük kentte oturuyordu. Babam görevine sadık bir devlet memuruydu, annem ise kendisini ev işlerine, her şeyden önce biz çocuklarına sonsuz bir sevgi ve şefkat sağlamaya adamıştı.

Hitler 1889'da, büyük dünyanın unutulmuş bir kentinde, her bakımdan taşra ve önemsiz olan bir yerde, toplumun aşağı sınıflarından birine ait sıradan bir ailede dünyaya geldi. Kendisi ile bu kent arasında herhangi bir bağ yoktu, Hitler üç yaşındayken ailesi oradan taşındı. Metinde şehitlerin ışığıyla aydınlanmış, damarlarında

Bavyeralı kanı akan bir yer olarak söz edilmesi, biz okurların kısmen mitolojinin sisli ve büyülü dünyasında, kısmen de on dokuzuncu yüzyıl sonlarının Avusturya kırsalında bulunduğumuz anlamına gelir. Annesinin tasviri, kendisini çocuklarına sonsuz bir sevgi ve şefkat sağlamaya adamış olması, onunla ilgili yegâne bilgidir. Hitler'in annesinin babasıyla yakın akraba olması, kocasının ilk karısı öldükten altı ay sonra onunla evlendiği sırada hamile olmasıyla ilgili hiçbir şey yazmaz. Adolf'ten önce doğurduğu üç çocuğun da ölmesine, bunlardan birinin iki yaşında bir kız olmasına veya Adolf'ten sonra doğan Edmund adındaki oğlanın da altı yaşında ölmesine ilişkin de bilgi verilmez. Hitler'in kaç kardeşi olduğu, kardeşlerinin adları ve onlarla ilişkisi konusunda hiçbir şey yazmaz. Onlardan yalnızca "biz çocuklar" diye söz edilir. Hitler'in hayatının ilk otuz beş yılında, birkaç kelimeyi aşan bir tasvire ve bir biyografiye sahip olan tek kişi babasıdır. Adı söylenmez, *Kavgam*'da Hitler'in yakınlarından kimsenin adına yer verilmez.

Babasının küçük bir yerden geldiğini, yoksul bir köylünün oğlu olduğunu, on üç yaşında evden kaçtığını, en önemli konum olarak gördüğü memurluğa erişmek için kararlı olduğunu, kırk yaşında buna kavuştuğunu, on altı yıl sonra emekliye ayrılıp Yukarı Avusturya'da yer alan Lambach'ta küçük bir çiftlik satın aldığını yazar Hitler. Onun ailesiyle veya kendisiyle ilişkisinden ise söz etmez. Anne şefkatlidir ve kendisini çocuklara adamıştır, yani çocuklarla ilişkisi bağlamında ele alınır; baba görevine sadık biridir, yani mesleği bağlamında ele alınır. Babasının toplumsal yolculuğu, yoksul bir köylüden memura dönüşmesi duygusal düzlemde betimlenir. "Yoksul köy çocuğu", "yoksul çocuk", "küçük oğlan" veya yalnızca "oğlancık"tır. Ayrıca gayrimeşru dünyaya gelmiştir yani bir piçtir ve kısacası hiç kimsedir. Hitler babasının durumunun kötü olmasını veya aşağı sosyal statüsünü reddetmez, aksine, bunu irade gücüne ve bağımsızlığa yönelik bir metafor hâline getirir. Babasının gayrimeşru çocuk olmasından ise elbette söz etmez. Hitler'in öyküsünün kapanışında, babasının uzun ve çalışkan bir iş yaşamının ardından atalarının toprağına dönüşüne yer vermesi, doğduğu kenti Alman şehitlerinin aydınlatması tasvirindeki süslemeyle aynı türdendir. "Atalar" yalnızca akrabalık bildirir, birinden doğmuş olmak anlamına gelir, genel anlamıyla niteliksel bir yanı yoktur, "biriyle aynı kanı taşıma" ifadesi de böyledir, zira herkesin kanı akar, herkesin atası vardır. "Ata" ve "kan" benzerlik yaratır ve bu bağlamda yüceltir,

gayrimeşru bir çocuğun kötü koşulları ve düşük toplumsal konumu onların içinde eriyip gider, bu kelimeler daha sonra Hitler'in politik görünüşünde yine bu anlamı taşıyacak, sosyal ayrımları ortadan kaldırıp herkesi aynı şeyin parçası hâline getirecektir. Atalar ve kan doğadır, sınıf ve konum kültürdür, Hitler'in dünya görünüşünde ise önemli olan bunlardan ilkidir. Daha sonra, aşırı nüfus artışı sorununu ele alırken şöyle yazacaktır:

> Doğa üremeyi karşılıksız verip hayatta kalmayı çetin bir sınav yaparak çok sayıda canlı arasından yaşamayı sürdürmeye değecek en iyileri seçer, böylelikle yalnızca onları üstün tutar ve ırkı onlar ile ilerletir, öte yandan insan üremeyi kısıtlamaya kalkışır ve aynı zamanda, bir kez dünyaya gelmiş olanları ne pahasına olursa olsun hayatta tutmak için canını dişine takar. Bu ilahî iradeyi düzeltmeyi bilgece ve insanca bulur, doğaya bir kez daha üstün geldiği, evet, onun eksiğini kapattığı için sevinir. Ne var ki Yüce Tanrı'mızın sevgili minik maymunu sayıyı gerçekten kısıtlarken birey olarak insanın değerini düşürdüğünü ne görmek ne duymak ister.
>
> Üreme kısıtlanıp doğum sayısı azalınca, ancak en güçlü ve sağlıklı olanları yaşatan doğal hayat mücadelesi yerini kaçınılmaz olarak, en zayıf ve hasta olanı bile "kurtarma" gibi hastalıklı bir takıntıya bırakır. Doğaya ve doğal iradeye karşı bu küstahlık sürdükçe gelecek nesillerin durumu giderek acınacak hâle gelecektir.

Burada insanlık bir sayı olarak görülür. İnsan sayısı belirleyicidir ve yönetici güçtür; doğanın iradesini, dolayısıyla ilahî iradeyi yerine getirir, aç kalıp hasta düşen adsız bireylerin yaşama hakkı yoktur. Böyle kimseleri hayatta tutmak "insanca"dır, yani doğaya karşıdır. Bu bakış açısı Hitler'in değildir, o çağda dört bir yana yayılmıştır ve onu mümkün kılan, Darwin'in benzeri görülmemiş bir etki yaratan *Türlerin Kökeni* çalışmasıdır, bu kitapta tüm canlılar aynı bakış açısından, yani evrim düzleminden değerlendirilir, bu büyük güç birkaç yalın yasa ile yaşamı okyanustaki tek hücreli başlangıç noktasından insanın giriftliklerine taşır. En uygun olanlar hayatta kalır, böylece yaşamsal özelliklerimiz giderek gelişir ve yaşam süregelen bir

mücadele olduğundan en uygun olan genellikle en güçlüdür ve hem toplumsal hem medeni düzleme aktarılan bu düşünce *Kavgam*'ın sacayaklarından birini, Hitler'in ideolojisinin geri kalanının sarsılmaz temellerinden birini, oluşturur. Doğa kültürün üstündedir. Doğada hastalar ölür, zayıflar ölür, yavaşlar ölür, yaralılar ölür. Bu ilkeyi kültürün merkezinde görmenin acımasızlığı ve dehşeti insanlığın, insanca olanın değerinin radikal ölçüde düşmesindedir. *Kavgam*'da tek bir insan hayatının pek değeri yoktur.

Neyin değeri vardır peki? Bir insanın dile getirebildiği veya temsil edebildiği ideal, hayattan daha değerli olan budur. Bir dava uğruna ölmenin özünde bu yatar; daha yüce bir şey vardır, insan *onun için* yaşar, bu şey öyle önemlidir ki kişi onun uğruna canını verebilir.

Yaşam en önemli şey değildir.

Bu kitabın yazıldığı 1924'ten altı yıl önce dört milyon genç adam Avrupa'nın siperlerinde birbirini katletmiştir ve bu, izleyen yıllarda düşünülüp yazılan her şeyi bir gölge gibi örtecektir. 1914'ün sonbaharında bir insan yaşamı, 1913'ün sonbaharındaki bir insan yaşamından çok daha az değere sahipti. Birinci Dünya Savaşı bir cehennem çukuruydu, medeniyetin âdeta dipsiz bir çatlağıydı ve bu savaş sonrası ele alınması gereken en önemli konulardan biri elbette insan yaşamının değeriydi. *Kavgam*'ı anlamak için bunun çok iyi anlaşılması gerekir.

Kitabın ele aldığı ve yönetildiği büyük sosyal bakış açısı budur, fakat kişisel bir bakış açısı da vardır, bunları bir "ben" yazar, görevine sadık babası ve hem ona hem kardeşlerine "sonsuz bir şefkat ve sevgi" veren annesi ile büyüyüp şekillendiği yakın dünyası da anlatılır. Bu yakın dünyada ölüm de çok uzak değildir, Hitler'den önce doğan üç çocuğun ölümünden onun çocukluğu sırasında pek konuşulmasa da bu konuyu anne babası, özellikle annesi düşünüyor olmalı, çünkü dönemin kaynakları onu ciddi ve kederli biri olarak tanımlıyor. O sıralar çocuk ölümleri yaygındı, üç çocuk yitirmek sıra dışı değildi, Hitler'in çocukluk arkadaşı, August Kubizek'in de doğumundan önce üç kardeşi ölmüştü ve bu, yani ölümün kolayca gelmesi, yaşamı hem daha az hem de daha çok değerli kılmış olmalıydı. Ölümün hesaba katılması gereken bir şey olması bağlamında yaşam daha az değerliydi; ilk üç çocuğu ölen biri için dördüncünün ölmesi yakın bir ihtimaldi. Hayatta kalanın biricik ve kesin suretle kıymetli olması bağlamında ise yaşam daha değerliydi.

Adolf Hitler, Klara Hitler'in dördüncü çocuğuydu, zayıflığına rağmen hayatta kalmıştı ve Hitler'in çocukluk arkadaşı Kubizek'e bakılırsa, annesi her an onun için endişeleniyor, üzerine titriyordu. Beşinci çocuk, Edmund öldüğünde Hitler on bir yaşındaydı, yas tutacak ve onu hayatının geri kalanı boyunca hatırlayacak kadar büyümüştü.

Kavgam'da dile getirilen ideolojiye göre, ölen kardeşi zayıf olduğu için yaşama hakkından zaten yoksundu. Hitler'in on bir yaşındayken ne düşündüğünü kimse bilemez, fakat kardeşinin ölümünden etkilendiğini varsaymak yersiz olmaz. Bunun niye böyle olduğunu da sormuştur kendisine. Niye o ölmüştü de şu veya bu ölmemişti? Hitler ergenliği sırasında kiliseden uzaklaştı; annesi her pazar gidiyordu, arkadaşı ve onun ailesi de öyle, fakat Hitler gitmiyor, dışarıda durup onları bekliyordu, varoluşun acımasızlığına manevi bir açıklama aramadığı belliydi.

Kavgam'da Hitler'in biyografisine ait ne varsa ideolojisiyle ilişkilidir. Babasının yaşamının kendisinde bir anlamı yoktur; onun gerçek kişiliği, belli bir kokusu olan, belli biçimlerde duran, oturan, kendisini dile getiren ve büsbütün kendisine özgü biçimde ortamı dolduran adam değil, yaşamı ile temsil ettiği şey önemlidir. Babası yoksullukla mücadele edip kazanmıştır, başka bir deyişle güçlülerdendir ve Hitler toplumsal geçmişiyle ilgili sorunlu yerleri böylece lehine çevirirken her bir ilerleyişi ve yükselişi çökertebilecek mahrem yerleri gizler, çünkü bunlar maddi bir dünyada, hem birer soydan gelen hem de geğiren, sıçan, bağıran, vuran, kızan ve düzenli aralıklarla körkütük sarhoş olan insanların arasındadır; insanlar ağzını şapırdatır, tükürür, idrar ve ter kokar; insanlar oğullarının saçını ve kulaklarını çekip onları itip kakar, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, bir gümrük memurunun evinde böyle bir şey sıra dışı olamaz – tüm bunlar Hitler'in babasının köylü çocuğundan çiftlik sahibine dönüşmesi ile son bulan bir soy ağacı ile ortadan kaybolur.

Fakat Hitler babasının geçmişini bir metanet ve güç örneğine dönüştürse de, yeterince hassas bir yazar olmadığı için denetleyemediği başka bir şey daha vardır bu hikâyede. Babasıyla ilgili hemen her şey baba ile oğulun zıtlığını ele almaktadır. Oldukça yumuşatılmış olmasına rağmen bu çatışma büyük bir yer kaplar ve asimetrisiyle gerilim yaratır.

Tüm bu açık hava yaşamı, uzun okul yolu ve genellikle annemi kaygılandıran gürbüz oğlanlarla arkadaşlık etmem sayesinde bir ev kedisi olmaktan kurtuldum. O sıralar hayattaki müstakbel mesleğimi ciddi olarak düşünmediysem bile babamın izinden gitmeye eğilimli olmadığım kesindi.

Hitler kendisini dışarıda oynayan, "gürbüz" oğlanlarla takılan, ele avuca sığmayan bir çocuk olarak görüyor, "kelimenin genel anlamıyla 'uslu' olmaktan çok uzak" diyor kendisi için. Başka bir deyişle öfkeli, geçimsiz, huzursuz, üstelik belki de saldırgan. Bunlar babasına yönelik, metinde başkasının adı geçmiyor, babası "anlama güçlüğü çeken" ve oğlunu "kaygıyla" izleyen biri. Yani Hitler'e boyun eğdirmeye, dayak ve acımasızlıkla ona sözünü geçirmeye çalışıyor. Ve buna bir açı daha ekleniyor:

Küçük bir elebaşına dönüştüm, öğrenmeye eğilimliydim ve okulda öğretilenleri çok iyi belliyordum, fakat beni idare etmek kolay değildi. Boş zamanlarımda Lambach manastır korosunda şan dersi aldığım için görkemli kilise törenlerinin büyüsüne kapılmak için çok fazla fırsatım oluyordu. Başrahibin benim gözümde yüce bir ideale dönüşmesinden daha doğalı olamazdı, küçük köyün papazı da babam için öyleydi. En azından bir süre öyle olmuştu. Fakat sevgili babacığım, doğal nedenlerden ötürü, hırçın oğlunun belagat yeteneğini değerli bulmamış, onun geleceği için iyi sonuç vereceğini düşünememişti, böylesi genç fikirleri anlama güçlüğü çekiyordu kuşkusuz. Oğlunun doğasındaki çatışmaları kaygıyla izliyordu.

Kilise dünyasına girmeye ilişkin bu hevesim kısa sürede geçti ve yerini yapıma daha uygun, gelecek umutlarına bıraktı. Babamın kitaplarını karıştırırken askerî içerikte çeşitli eserlere rastladım, bunlardan biri de 1870-1871'deki Almanya-Fransa Savaşı'na ilişkindi. O zamanın resimli dergilerinin birinin iki cildinden meydana geliyordu ve benim en sevdiğim kitap olup çıkmıştı. Bu büyük kahramanlık savaşı benim en büyük manevi deneyimim hâline geldi. O zamandan

başlayarak savaş veya askerlikle ilgili şeylere giderek daha çok ilgi gösterir oldum.

Fakat benim için bir başka anlamı daha vardı. Çünkü ilk kez kendime –henüz bulanık da olsa– şunu sordum: Bu savaşlarda çarpışan Almanlar ile ötekiler arasında bir fark var mı, varsa bu nasıl bir fark? Avusturya niye bu savaşa katılmamıştı, babam ve ötekiler niye katılmamıştı?

İki büyülenme durumu da gerçekliğin süslenmesi. Büyüsüne kapıldığı görkemli kilise törenleri bir tür sahneleme veya teatral hâle getirme, dışarıda olan bir şey, savaşın kahramanlıklarına ilişkin pasajlar ise içsel dönüşüm; başkaca önemsiz ve sıradan olan bu gerçekliği, askerlerin nitelikleri, kahramanlıkları ve fedakârlıkları aydınlatıyor, bunu mümkün kılan gerçekliğin kendisi ile değil de kahramanlıkları ele alan kitaplarda anlatılanlarla özdeşleşmek, aynı zamanda ortama yönelik bir bakış yaratılıyor ve bu sıradan arazi dönüşüm geçirip büyük önem kazanabiliyor. İki büyülenme de Hitler'in babası ile bağlantılı; ilki Hitler'in bir köy rahibini idolleştirmesini doğal kılıyor, zira babası da öyle yapmıştı. On on bir yaşında bir oğlan için erkek idol babadır ve Hitler'in babası için papazın idol olması çok doğaldır çünkü onun babası yoktur. Fakat Hitler'in vardır ve onun rahibi idolleştirmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Babasının oğlunun doğasında kaygı ile izlediği çatışma budur. Hitler babasına en uzak olana yönelir. Savaşa duyduğu hayranlığı anlattığı yerlerde, içinde büyüdüğü ve hayalini kurduğu iki farklı gerçeklik birbirine daha da yaklaştırılır ve metin yakındaki her şeyin üzerine çektiği coşkulu örtüyü yırtmadan bir suçlamaya ancak bu kadar yaklaşabilir. Avusturya savaşa niye katılmamıştır? Babası ve öteki adamlar savaşa niye katılmamıştır?

Suçlama çocuksudur, sonuçta babasının savaşa katılmaması için sayısız geçerli mazeret olabilir; fakat çocuksu oluşu suçlamanın bu satırların yazıldığı zamana yakın durduğunu gösterir; söz konusu üç dört sayfada başka hiçbir şey öyle değildir, her şey kitap boyunca kullanılan aynı yaklaşım ve ton ile kontrol altına alınmıştır.

On bir yaşındaki Adolf Hitler'in ne tür bir okula gideceğine karar verme zamanı gelince, varlığını hissettiren çatışma şiddetlenir. Hitler Latince ağırlıklı okula gitmek ister, fakat babası onu ortaokula göndermek ister.

> Henüz on bir yaşımı doldurmamışken, hayatımda ilk defa, babama karşı gelmem gerekti. Babam kafasına koyduğu işleri yapma konusunda katı ve kararlıydı ama oğlu da hoşlanmadığı bir düşünceye karşı inatçı ve itaatsizdi.
>
> Memur olmak istemiyordum.
>
> Tatlı dil veya "ciddi" gözdağı vermeler kararımı değiştiremezdi. Memur olmak istemiyordum, kesinlikle ama kesinlikle istemiyordum. Babamın kendi hayatından hikâyelerle bende arzu uyandırmaya çalışması bir işe yaramadı, tam tersi etki gösterdi. Ofiste oturup özgürlüğümden yoksun kalma, kendi zamanımın efendisi olmak yerine doldurulması gereken formlarla bütün bir hayat sürme düşüncesi içimi sıkıntıyla dolduruyordu.

İşin tuhafı, bu durumun nasıl sonuçlandığına, çatışmanın nasıl bittiğine ilişkin hiçbir şey yazmaması. On bir satır sonra dolaylı bir gönderme var: "Ortaokula gitmiş olmam hiçbir şeyi değiştirmedi."

Çözümü kesinlikle imkânsız bir çatışmayı tasvir ediyor; kendisi on bir yaşında ve ilk defa babasına karşı geliyor, babası sert, katı, dediğim dedik, hiçbir şey onu kararından döndüremez – derken, hiçbir şey olmamış gibi Hitler teslim oluyor ve kendisini canıyla kanıyla karşı çıktığı şeyin ortasında buluyor.

Metin besbelli bir şey gizliyor ama ne? Yenilginin kendisi ve sonuçlarının babasıyla ilişkisi üzerindeki etkileri mi? Babası onu ezmiştir ve Hitler apaçık karşı çıktığı ve onunla kafa kafaya geldiği için yenilgisi herhâlde çok aşağılayıcı olmuştur. Fakat tüm bu tasvirde tuhaf bir yan var. Bir babanın oğlunun eğitimi için plan yapması doğaldır ama oğulun gelecek yaşamı konusunda çok ileri görüşlü davranarak daha *on bir* yaşındayken, devlet memurluğu gibi çok uzak gelecekte yer alan bir şey için babasının iradesine var gücüyle karşı gelmesi kulağa garip geliyor.

Hitler'in Linz'teki ortaokula kendi isteği dışında gönderildiğini yazması niye bu kadar önemli? Orası ünlü bir okul, Adolf Hitler ile aynı yıl doğan Ludwig Wittgenstein da orada eğitim gördü ve Avusturya'nın, evet, belki de tüm Avrupa'nın, en zengin ve en kültürlü ailelerinden birinden geliyordu. Ortaokul ne Wittgenstein ne de Hitler için iyi geçti, Hitler'in durumu daha kötüydü, ilk yıl birçok

dersten kaldı, birinci sınıfı tekrar etmesi gerekti, üçüncü sınıfı da geçemedi ve mezun olabilmek için başka, daha az prestijli bir okulda notlarını yükseltmesi gerekti. İsteseydi daha iyi notlar alabileceğini ama başka bir şeyi arzu ettiğini ve bu yüzden çaba göstermediğini söyleyebilmek için babasının onu zorla gönderdiğini uydurmuş muydu Hitler? Çok dolambaçlı bir yol gibi görünüyor.

Metinde devlet memurluğu çatışması daha da tırmanıyor. Hitler zorla ortaokula gönderiliyor, boyun eğmek zorunda kalıyor, ama kendi deyişiyle "inatçı ve itaatsiz" bir çocuk olduğundan babasının oratokuluna karşı kendi Latince ağırlıklı okulunda diretmek yerine bir yıl geç bitiriyor ve direncini güçlendiriyor.

> Nasıl oldu kendim de bilmiyorum ama günün birinde bir ressam olmaya karar verdim. Resme yeteneğim olduğu biliniyordu, babamın beni ortaokula göndermesinin nedenlerinden biri de buydu, fakat resim alanında ilerlememe izin vermek bir an için bile aklından geçmemiştir; tam tersine... Ben, babamın dileğine bir kez daha karşı gelince ilk kez bana benim ne istediğimi sordu ve ben hiç düşünmeden cevap verdim. Babam ilkin ne diyeceğini şaşırdı.
>
> "Ressam mı?"
>
> Aklımın pek yerinde olmadığını düşündü, bir ihtimal de beni yanlış duymuş veya anlamıştı. Fakat sözlerimi tam olarak kavrayınca ve ne kadar ciddi olduğumu görünce var gücüyle karşı çıktı. Konuyu basitçe karara bağladı, bu yönde gerçekten yeteneğim olup olmaması hiç önemli değildi.
>
> "Ressam mı, hayır, ben yaşadığım sürece asla." Fakat başka niteliklerinin yanı sıra inatçılığı da oğluna geçmiş olduğu için kendisininkine benzer bir karşılık aldı. Elbette fikir onunkinin tam tersiydi.
>
> Böylece karşı karşıya geldik. Babam "asla" demekten dönmedi, ben de "ne olursa olsun" diye direttim.
>
> Bunun sonu pek iyi olmadı. İhtiyar efendi bana küstü ve onu sevmeme rağmen ben de ona küstüm. Babam, ressamlık eğitimi alma konusunda en küçük bir umut beslememi bile yasakladı. Ben de bir adım daha ileri gittim ve bu durumda hiçbir şey öğrenmek

istemediğimi bildirdim. Böyle kavgalarda elbette kaybeden ben olurdum, babam zor kullanarak isteğini dayattı, ben bir daha ağzımı açmadım ama tehdidimi yerine getirdim.

Hitler'in kardeşi Edmund 1900 Şubat'ında kızamıktan öldü. Hitler aynı yılın eylülünde Linz'teki ortaokula başladı. Kardeşinin ölümünün onu nasıl etkilediğini, Hitler'in o döneme ilişkin yazılarından anlamak mümkün değil. Bazı biyografiler bunu kişilik değiştiren bir olay olarak anlatıyor, Hitler'in mutlu, dışa dönük bir çocuktan inatçı, itaatsiz ve içe kapanık bir çocuğa dönüştüğünü söylüyor, fakat öyle olsa bile bunun sonucunu bilemeyiz, kesin olan birkaç ay önce kardeşini yitiren Hitler'in ortam değiştirdiği, kasaba okulundan kent okuluna gittiği, orada kimseyi tanımadığı ve hiçbir arkadaşı olmadığı. Fakat küçük kardeşi ölmüştür, elbette varlığında bir boşluk oluşmuştur, elbette ruhu ve hayatı kararmıştır. On bir yaşında bir çocuk için kardeşinin varken yok olmasını kabul etmek, anlamaktan daha zor olabilir. Ayrıca ailede bir çocuk yitirilince anne babanın kederi dipsiz bir kuyu gibidir; ölmeyenler bu kuyuda yaşamayı sürdürür. Anne babası, Hitler'e, doğumda ölen çocuklarından daha farklı bağlanmıştır, ona bakınca geleceği görüyordur. Bir çocuğun ölümü benzersiz bir yıkımdır, on bir yaşında bir çocuk bu durumun adaletsizliğini düşünmekten başka ne yapabilir? Bu geçmiş, Hitler'in ortaokul yıllarında, öğrenme isteksizliğinde, küstahlığında ve öz güveninde, başına buyruk olmasında etkisini gösterir, onun aklını başına getirmek için babasının onu dövmesi dışında Hitler'in hiçbir şeyi umursamak için bir nedeni yoktur. Karakter değişiminde dayak yemenin payı olamaz, daha önce de dayak yemiştir, içinde bulunduğu koşullardan biridir bu yalnızca, o sıralar pek çok çocuk açısından, en azından o çevrede, durum böyledir. Hitler annesine, kardeşine, arkadaşlarına ilişkin hiçbir şey yazmaz, yalnızca babasını anlatır. Yazdıkları doğruysa, yani babasına yanıldığını göstermek için eğitimini sabote etmişse kendi kendine zarar verme eğilimi var demektir. Yalnızca kararmış bir çocuk ruhu böyle düşünür, intikam almak için başka seçenek yoktur, nefret edilene erişmenin yolu kalmamıştır, ona göstereceğim, hiçbir şey öğrenmeyeceğim, böylece ne yaptığını anlayacak... Tüm bu devlet memurluğu operasyonu Hitler'in okuldaki kötü notlarını ve eğitimsizliğini haklı göstermek için bir göz boyama da olsa baba ile oğul arasındaki mesafeyi, durumun

kilitlenmiş olduğunu göstermektedir ve bunun uydurma olduğuna inanmak için bir neden yoktur çünkü pek çok düzeyde kendisini gösterir ve başka kaynaklar tarafından da doğrulanır. Çocuklarını acımasızca döven inatçı ve küskün bir gümrük memurunu tanımlamak için "ihtiyar efendi" fazlasıyla saygıdeğer bir tanım gibi görünse de burada simgelenen Hitler'in babası değil, herkesin yaşamında olan, örnek aldığı ve saygı duyacağı "baba" kavramıdır, "ihtiyar efendi" unvanı buradan gelir.

Schicklgruber soyadı ile doğan Alois Hitler hakkında iyi konuşabilecek pek fazla kişi yoktur. *Hitler'in Viyana*'sı kitabında Brigitte Hamann, Alois Hitler'in tanıdıklarından biri olan Josef Mayrhofer'in şu sözlerine yer verir: "Meyhanede her zaman haklı olması gerekirdi, çabuk kızardı... Evde katıydı, anlayışlı biri değildi; karısı kolay bir yaşam sürmedi." Fakat tablo net değildir; Hamann'ın yazdığına göre, Linz'in *Tagespost* gazetesindeki ölüm ilanında, sosyal ortamlarda neşeli bir adam olabildiğinin altı çizilir, âdeta dinç bir mutluluğu vardır ve şarkıları çok sever. "Arada sırada ağzından sert bir söz kaçırsa da bu sert görünüşü iyi bir kalbi gizlemekteydi," denir ölüm ilanında. Dışarıda mutlu, evde bir şeytanmış gibi görünüyor. Hitler daha sonra sekreterine, babasını sevmediğini, ondan korktuğunu söyler. "Öfke nöbetleri geçiriyor ve fiziksel saldırıda bulunuyordu. Zavallı annem benim için hep korku duyardı." Hitler'in abisi Alois Jr. da babasıyla ilgili olarak aynı tabloyu çizer, fakat üvey annesinin öz oğlu Adolf'ü şımartıp koruduğunu, sabahtan akşama kadar onun üzerine titrediğini ekler. Ne var ki oğul Alois de Adolf'ün dayak yediğini bildirir, bir defasında öyle kötü dövülür ki onu öldü sanır.

Hitler'in Linz'teki ve kısmen Viyana'daki gençlik yıllarına ilişkin kuşkusuz en önemli kaynak, August Kubizek'in 1953'te yayımlanan *Adolf Hitler. Çocukluk Arkadaşım* adlı kitabıdır. Kubizek, Hitler'den dokuz ay büyüktür ve on altı yaşındayken Linz'te tiyatroda tanışırlar. Yani Kubizek, Hitler'in babasıyla tanışmaz, fakat aile dostu olur ve babanın, ölümünden sonra da varlığını sürdürdüğünü yazar. Salonun en iyi yerinde büyük bir portresi vardır, içtiği uzun pipolar mutfak rafından kaldırılmamıştır ve Kubizek'in yazdığına göre pipolar babanın bir tür simgesidir; Bayan Hitler müteveffa kocasından konuşurken birçok kez pipoları gösterir, "bunlar, kocasının geleneğini sürdürmeye ne kadar bağlı olduğunun tanığıdır âdeta."

Kubizek, babanın iş arkadaşlarının onu özenli, sorumlu, katı, konumuyla gurur duyan ama pek sevilmeyen bir amir olarak anlattığını aktarır. Hitler'in babasına ilişkin Kubizek'in öne çıkardığı en dikkat çekici nitelik aşırı huzursuzluktur. Braunau'da oturduğu yıllar içinde on iki, Passau'da iki, emekli olduktan sonra da yedi kez adres değiştirir. Adolf'ün kendisi de yedi farklı adres ve beş farklı okul hatırlar. Taşınmalar evlerin kalitesiyle ilgili değildir, genellikle daha kötü yerlere taşınır. Kubizek bunu, babanın ruh durumunun sürekli değişim istemesi ve işi onu durağanlığa zorladığı için değişimi başka şekillerde sağlamak zorunda kalması ile açıklar. Onun hayatında üç aile kurmasını da böyle yorumlar; kendisinden oldukça büyük ilk karısını, ikinci karısı olacak kişiyle aldatır ve Hitler'in annesiyle ilişkiye girdiğinde de aynı durum geçerlidir.

> Babanın bu tuhaf ve sıra dışı alışkanlığı, sürekli ortam değiştirmesi, bunlar böylesi değişiklikleri gerektirmeyen huzurlu zamanlar olduğu için daha da dikkat çekicidir.

Kubizek, aynı huzursuzluğu ve rahatsızlığı on altı yaşındaki Hitler'in kişiliğinde de gözlemlediği için, *Kavgam*'da Hitler'in ağırlık verdiği memurluk çatışmasını bu ışıkta değerlendirir. Ona kalırsa, babanın denetimi zor doğası, mesleğinin gereksinimleri ile dengelenir, disiplin onun dengesiz karakterine yön ve anlam verir, memurluk üniforması fırtınalı özel yaşamına bir örtü işlevi görür; boyun eğdiği otorite, onu düşebileceği kötü yollardan korur. Baba aynı kişilik özelliklerini oğlunda da görmüş olacak ki onun gelecek mesleğine gereğinden fazla ilgi göstermiştir. Kubizek'in yazdığına göre, babanın bu içsel nedeni anladığı kesin değildir, fakat kararında ısrar etmesi oğlunu bekleyen tehlikeleri anlamış olduğunu gösteriyor. "Onu çok iyi tanıyordu," yazıyor Kubizek.

Bu düşünce, Hitler'in babasına ilişkin alışılagelenden daha olumlu bir tablo çizmektedir, ayrıca güvenilmez ve olanaksız da değildir, tersine, insanın çocuklarında hiç katlanamadığı özellikler genellikle kendilerininkilere en çok benzeyenlerdir, çocuğa karşı şiddette her zaman bir öz nefret unsuru vardır ve insan bunun farkında bile olmayabilir, belki de özellikle bu durumda, duygular çok güçlenip büyüyerek tüm mantığı ortadan kaldırdığında, şiddete başvurur. Böylesine güçlü bir iradede, babanın tüm ağırlığını koyduğu bir

durumda şefkat de vardır, ne var ki bir çocuğun bunu anlaması veya tanıması âdeta imkânsızdır, çünkü, birincisi, çocuğun karşı çıkmalarını dinlemeden ve kendisini onun yerine koymadan ona boyun eğdirmeye çalışır, ikincisi sevginin genel olarak ifade edildiği dilden büsbütün yoksundur. Böyle bir sevgi var mıydı yok muydu bilmemiz mümkün değildir. Hitler'in babasına yönelik duyguları nefret, korku ve otoritesine saygı arasında bir yerdedir. Taşınmalar, ihanetler, eşler arasındaki büyük yaş farkları rahatsız ve huzursuz bir ruhu işaret eder ve bunu oğlunun asi tavırlarında tanımış olası muhtemeldir. Oğlunun kim olduğunu, oğlundan daha iyi bilmesi tüm çatışmayı sorumluluk ve boyun eğdirmekten, daha doğrusu sorumluluk ile boyun eğdirmenin mekanik yanlarından uzaklaştırır ve kendilerine karşı çaresiz durumda bulunan ilgili kişilerin bilmediği bir gereklilik alanına yaklaştırır.

Ressam olma düşüncesi nereden gelir? Ailede ressam yoktur, çevrede bile azdır; Hitler'in sanata en yakın olduğu durum muhtemelen kiliselerde gördükleri ve kitaplarda okuduklarıdır. Ne var ki büyüyünce ressam olmak ister. Asker değil, rahip değil, öğretmen değil, memur değil, memurun tam tersi, ressam. Ludwig Wittgenstein'ın filozof olması tuhaf veya şaşırtıcı değildir, dünyası çağın sunabileceği en üstün kültür ve sanat ile dolup taşar. Fakat Hitler resim çizebilmektedir ve bir ihtimal yüreklendirilmiştir, çevresindekinden büsbütün farklı bir şey ister ve sanatın onu kurtarabileceğini düşünmüş olabilir.

Hitler on üç yaşındayken babası bir kanama sonucu birdenbire ölür.

> Mesleğimin ne olacağı konusu beklediğimden daha çabuk karara bağlandı. On üç yaşımdayken babamı birdenbire kaybettim. Gürbüz adam bir beyin kanamasıyla devrildi ve dünya yolculuğunu acısız tamamlayarak bizleri derin bir keder içinde bıraktı. En büyük arzusu, oğluna bir meslek seçmekte yardım etmek ve onu, kendisinin bir yerlere gelmek için verdiği çetin kavgadan kurtarmaktı, ne var ki bunu yerine getiremedi. Fakat farkında olmadan, o sırada ne onun ne de benim anlayabileceğimiz bir geleceğin tohumunu atmıştı.

Burada "gürbüz" kelimesinin yeniden kullanılması onu metne yön veren terimlerden biri yapar. İlk kullanımı Hitler'in birlikte oynadığı "gürbüz oğlanlar"dı, "kaygılanan" annesine ve "ev kedisi" olarak sakin bir ev hayatı sürmeye karşı kullanılmıştı. Babasına ilişkin kullanılması onun yaşam gücünü tasvir eder, babası henüz "gürbüz adam"dır, kesinlikle hasta veya zayıf değildir.

Metinde baba sanatın karşıtıdır ve şöyle bir motif oluşur: içerisi/okuma/anne/ev kedisi terimlerinin karşısında dışarısı/açık hava yaşamı/arkadaşlar/itaatsizlik ve kilise/tören/sanat/özgürlük terimlerinin karşısında baba/zorlama/güç/sağlık. Gürbüz övgü anlamında kullanılır, olumlu bir şey ifade eder, fakat onun kavrayışı altında akan gürbüz olmayandır. Aralarında köprü kurulan tek yer, Hitler'in savaş konusunda okuduğu kitapların tasviridir, orada askerlerin etkin, güçlü ve gürbüz kahraman yaşamları, okumak ile sanatın edilgen, düşsel, anne kuzusu ve ev kedisi yanıyla karşı karşıya gelir.

Babası ölür, fakat Hitler ilkin okulu bırakmaz, annesi onun devam etmesini ister, ta ki, kendi deyişiyle, bir hastalık imdadına yetişene kadar, bir akciğer hastalığı nedeniyle doktor, Hitler'in annesine onun asla bir ofise yerleştirilmemesi gerektiğini kesinlikle bildirir. "Kesinlikle" bildirmesi annesinin ikna edilmesi gerektiğini gösterir, annesinin ikna edilmesinin gerekmesi de bunun kolay olmadığı anlamına gelir. Hastalık muhtemelen hafiftir ve annesine, teslim olmak için mazeret sağlamıştır. Annesinin oğlunun isteğine boyun eğmesi şaşırtıcı değildir, kocasının onu dövmesine tanık olmuş ama müdahale etme gücünü bulamamıştır, kocası onun iki katı yaşında, otoriter bir adamdır ve kadın dört çocuk yitirmiştir. Hitler hayatta kalmıştır, ondan hiçbir şey esirgenemez.

> Uzun süredir sessizce hayalini kurduğum, sürekli mücadelesini verdiğim arzum, bu olay neticesinde, âdeta kendiliğinden gerçekleşmişti.
>
> Hastalığım nedeniyle annem, ortaokuldan ayrılmama ve daha sonra akademiye yazılmama nihayet izin verdi.

Almanya, 1938'de Avusturya'ya girince Hitler, Gestapo'ya kamu arşivlerinde kendisi ve ailesiyle ilgili tüm belgelerin yok edilmesini emretti. Belli ki geçmişinin tüm izlerini silmek istiyordu. Yine de o yıllardaki hayatına ilişkin zengin kaynaklar var ve yakınları arasından

görüşülmeyen kimse kalmadı. Geçmiş kontrol edilemez, anılarda, hikâyelerde, dedikodularda, mektuplarda ve günlüklerde yaşamayı sürdürür – genelde bunlar hiçbir zaman bir araya getirilmez, her biri ayrı durur ve yazgının bir nesildeki insanları yayması gibi yayılır, fakat tek bir insanın ilerleyişi onları bir araya çekip toplayabilir, Adolf Hitler durumunda böyle olmuştur. *Kavgam* doğrulanabilir bir kitap kesinlikle değildir, fakat 1924'te kendisinin göstermek istediği biçimiyle Hitler'in bir tablosunu çizerek çok fazla bilgi verir. Çocukluğunu olmasını istediği gibi anlatır, ancak gerçekten olduğu biçiminden unsurlar bozulmadan kalır, merkezî karakterlerle olayların hepsi birden veya en önemlileri değilse bile bazıları kitapta yer alır. Babasının ölümü ile annesinin ölümü arasındaki beş yılı, on dokuz satırda, annesi ve kız kardeşi ile Linz'te okula gitmeden oturduğu iki yılı tek cümlede ele alır.

> Öyle mutlu günlerdi ki güzel bir rüya gibiydi ve bir rüya olarak kalacaktı. İki yıl sonra annemin ölümü tüm harika planları birdenbire sonlandırdı.

Bu mutlu ama *Kavgam*'da sessiz geçen iki yıl, Kubizek'in Hitler kitabında anlatılır. Hitler'in on altı ile yirmi yaşları arasındaki hayatına ilişkin kayıtsız şartsız en önemli kaynaktır ve ömrü boyunca sahip olduğu tek gerçek arkadaşı Kubizek olduğu için kişiliği konusunda en iyi gözlemi sağlayan belgedir.

Hitler'in çağdaşları tarafından sağlanan diğer bilgiler gibi Kubizek'in güdüleri ve çizdiği tablonun güvenilirliği de etraflıca değerlendirilmelidir ve değerlendirilmiştir de. Brigitte Hamann birkaç ufak hatanın altını çizdikten sonra şu sonuca varır:

> Ne var ki Kubizek'te her şey doğrudur. Kitabı, Hitler'in ilk yıllarına ilişkin benzersiz ve zengin bir kaynaktır ve genç Hitler'in kitapta yer alan mektupları ve kartpostalları ise cabasıdır.

Hubris ve *Nemesis* adlarında iki ciltlik Hitler biyografisi yazan Ian Kershaw ise daha eleştirel bir bakışla şöyle yazar:

> Kubizek'in savaş sonrası yazılan hatıraları hem gerçekler hem de yorumlama bakımından özenle ele alın-

malıdır. Bu yazılar, Nazi Partisi'nin daha önce ondan hazırlamasını istediği çalışmanın süslenmiş ve uzatılmış sürümüdür. Savaştan sonra yazılmış olsalar bile Kubizek'in değerlendirmeleri, eski dostuna yönelik hayranlığının etkisinde kalmıştır. Kubizek büyük bir kısmını basbayağı uydurmuş, Hitler'in *Kavgam*'daki hatıraları çevresine pasajlar inşa etmiş ve kendi hafızasını desteklemek için intihalin kıyısına gelmiştir. Fakat, tüm bu zayıflıklarına rağmen, hatıralarının, özellikle Kubizek'in kendi ilgi alanları olan müzik ve tiyatro konusunda, daha önce sanılandan daha güvenilir bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Zayıflıklarına rağmen, genç Hitler'in kişiliğine ilişkin önemli fikirler verdiğinden ve daha sonraki yıllarda aşırı önem kazanacak özellikleri çocukluğunda gösterdiğinden hiçbir kuşku duyulamaz.

Bu akıl yürütme, Kershaw'un eserlerinde tipiktir, Hitler'e ilişkin her şeyi ama her şeyi, çocukluğunu ve gençliğini ilgilendiren olayları bile, aşırı olumsuz ele alır, sanki Hitler'in tüm yaşamı yirmi yıl sonra olacağı kişi ve yapacağı şeylerden etkilenmiştir, sanki bir tür kötülüğün vücut bulmasıdır veya kötülük onun özünde vardır, ne değiştirilebilir ne düzeltilebilirdir ve bu olan biten her şeyi açıklar. Hitler'in böyle anlaşılması toyluktur ve bu, en iyi Hitler biyografisi olarak tanınan kitaplarını neredeyse okunmaz hâle getirir. Bir kişinin, üstelik on altı yaşındayken bile, yaptığı *her şeyin* kötü ve korkunç olması mümkün müdür? Kershaw, Hitler'in gençliğindeki kişiliğini sürekli olumsuz sözlerle tasvir eder. Babasının Hitler'in "tembel ve amaçsız varlığı" karşısındaki isteksizliğini anlatır, babasının "çalışkanlık, kararlılık ve sebat göstererek fakirlikten kurtulduğunu, devlet memurluğunda onurlu ve saygıdeğer bir yere geldiğini, çok daha ayrıcalıklı bir hayata sahip olan oğlunun ise resim çizip hayal kurarak zaman harcamaktan daha iyi bir şey düşünemediğini" belirtir. Babanın oğlunu acımasızca dövdüğü ve evde her bakımdan tam bir zorba olduğu yönünde kanıt varken babayı kahraman, oğlu düşman olarak göstermek aşırıya kaçmaktır.

Hitler'in çocukluk ve ergenlik çağında geçirdiği dönüşümü Kershaw şöyle anlatır: "Çocukluktaki mutlu ve oyuncu oğlan tembel, küskün, asi, somurtkan, inatçı ve amaçsız bir ergene dönüşür."

On altı yaşından on sekiz yaşına kadarki dönem konusunda şunları yazar: "Bu iki yıl boyunca Adolf asalak bir tembellik içinde yaşadı – üzerine titreyen annesi onun geçimi, bakımı ve sağlığıyla ilgilenip onu şımarttı."

> Günlerini resim çizerek, kitap okuyarak veya "şiir" yazarak, akşamlarını tiyatro veya operaya giderek geçirirdi, sürekli olarak gelecekte büyük bir sanatçı olmanın hayalini kurardı. Geceleri geç yatar, sabahları kalkmak bilmezdi. Hiçbir amacı yoktu. Tembel hayat tarzı, yücelik fantezileri ve sistemli çalışma disiplininden yoksun olması –geleceğin Hitler'inde bulunan tüm bu nitelikler– Linz'te geçirdiği bu iki yılda gözlemlenebilir.

Şiir kelimesinin tırnak içine alınması aşırı küçümsemektir. Hitler'in geç yatması ve sabahları geç kalkmasındaki tonlamanın olumsuzluğu düpedüz burjuvaca bir hor görmedir. Onun "tembel" veya "uyuşuk" olduğu, "amaçsız" veya "asalak" bir hayat sürdüğü çok sık dile getirilir ve "hayal kurmak" çok olumsuz tonlanır, bir de resim çizmenin "zaman harcamak" olduğu ifadesi eklenince tüm bunlar, Hitler'in yaşamının o sıralar apaçık karşı çıktığı düşünce ve davranışların ta kendisine dönüşür. Örneğin Hitler, Rilke ile değiştirilirse ve biri genç Rilke'nin tembel, uyuşuk, asalak olduğunu, sistemli çalışma yeteneğinden yoksun olmasına rağmen gelecekte büyük bir sanatçı olma hayalleri ve fantezileri kurup durduğunu, on altı yaşındayken akşamları geç yatıp sabahları geç kalktığını yazsa, bir Rilke biyografisinde böylesine kötüleyici tiradı okuyan kişi yazarın insanlık ve sanat görüşü karşısında hayrete düşer. Kershaw sanata ilişkin her şeyi olumsuz değerlendirir, çünkü sanat gerçek işin karşıtıdır. Şimdi Hitler'in gerçek bir sanatçı olmadığı ve yargılamanın haklı olduğu söylenebilir, fakat on altı yaşındaki bir oğlanın gelecekte ne olacağını ve ne olmayacağını kimse bilemez, ayrıca on altı yaşlarındayken Hitler ile Rilke'yi birbirinden ayıranın sanat yeteneği olduğu da kesin değildir.

Kubizek'in Hitler imgesi, Kershaw'un hor gördüğü gerçekliğin içinden bir imgedir ve yanıp tutuşan bir genç adamı tasvir etmektedir. Hitler opera, tiyatro, müzik, şiir, resim sanatı ve mimari için yanıp tutuşmaktadır. Şiir yazar, resim çizer, akvarel tablolar yapar,

dışarıdan ve kendi içinden gördüğü biçimiyle binalar tasarlar. Hitler'in yaşamında çok etkili olan, ilk yirmi beş yıl boyunca kendisini gösteren bu güçlü ilginin nereden kaynaklandığını ve ne anlama geldiğini sormak yerine Kershaw onu Hitler'in kişiliğinin ve dolayısıyla kötü özelliklerinin ifadesi olarak görür. Fakat Hitler on altı yaşındadır, şiirlerinin okunmayacak nitelikte olması, ayrıntılı çizdiği binaların eğitimli mimarların eserleriyle boy ölçüşememesi doğaldır, elbette güzel sanatlara hevesi yapmacıktır ama on altı yaşında kimin değildir ki?

Kubizek'in Hitler ile arkadaşlığına ve bu arkadaşlığın oluştuğu, gençlik yaşamının müzik, sanat ve edebiyat çevresinde döndüğü zaman ve ortama ilişkin tasvirleri, *Dünün Dünyası* hatıratında Viyana'daki hayatını anlatan Stefan Zweig'ın çizdiği tabloyu akla getirir. Zweig, Hitler'den on yaş büyüktür ve Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Avusturya'ya ilişkin yazdıkları, bu dönemin özgürlük ve güvenliğin altın çağı olması, 1905-1906 yılları arasında muhtemelen Linz için de geçerlidir.

Zweig'ın Viyana'daki gençliğine yönelik tasvirlerinde, kendisinin ve arkadaşlarının kültüre ilişkin her şeyi âdeta bir takıntı hâline getirmesine ağırlık verilir. Her prömiyer akşamı tiyatroların önünde kuyruğa girerler, okul kitaplarının arasında Rilke'nin şiirleri vardır, sıraların altından Nietzsche ve Strindberg okurlar, tüm edebiyat tartışmaları ile eleştirilerini izlerler ve aralarından biri sokakta bir akşam Gustav Mahler'i görecek olursa ertesi gün okulda diğerlerine anlatır.

> Burgtheater'de sahnelenecek bir Gerhart Hauptmann prömiyeri daha provalar başlamadan haftalar önce tüm sınıfı heyecanlandırdı; ilk bilen olabilmek için gösterinin konusunu ve rol dağılımını oyunculardan ve dublörlerden öğrenmeye çalıştık. Ve –budalalıklarımızdan da söz etmiş olmak için ekliyorum– Wolter veya Sonnenthal konusunda dedikodular koparabilmek için saçlarımızı Burgtheater'in berberinde kestirdik; alt sınıflardan bir oğlan opera binasındaki ışık şefinin yeğeniydi, arada sırada prova sırasında bizi sahne arkasına gizlice sokabildiği için biz büyükler ondan hiçbir ilgiyi ve rüşveti esirgemedik. Sahneye

çıktığımızda kapıldığımız korkulu şaşkınlığın derinliği Cennet'in kutsal katlarına tırmanan Dante'ninkini aratmıyordu. Şöhretin ışığı öyle güçlüydü ki bize ulaşmadan önce yedi kat engelle karşılaşsa bile bizi ona saygı duymaya mecbur bırakıyordu; ihtiyar, yoksul bir kadın, salt Franz Schubert onun büyük amcası olduğu için kutsal bir varlık hâline gelmişti, ayrıca en dâhi ve en sevilen oyuncuya yaklaşabilecek kadar şanslı olduğu için Josef Kainz'in valesine sokakta saygıyla bakıyorduk.

Stefan Zweig Yahudiydi ve Viyana'nın üst burjuva sınıfında doğmuştu. Nazilerin acımasız ve yıkıcı rejimlerinin gölgesinde hatıralarını yazdıktan sonra intihar etmiştir, *Dünün Dünyası*'nın Norveçce tercümesinin kapağında "Avrupa kültürünün çöküşü karşısında umutsuzluk içinde" yazar. Zweig'ın bu kitapta çizdiği savaş öncesi Avrupa'sının yitik gerçekliğine ilişkin tablodan daha iyi ve daha çarpıcı bir tablo çizmeyi başaran pek yoktur. Burjuvanın altın çağıdır bu; refah, süreklilik, dikkat, uyum ve güvenlik dönemidir; öyle ki gençlerin ideali orta yaştır; Zweig'ın yazdığına göre ilerlemek isteyen herkes gençliğini akla gelebilecek her biçimde gizlemeye çalışır. Yirmi beş yaşındakiler sakal bırakıp göbek bağlar, baston ve frak ile dolaşır, gözleri bozuk değilse de gözlük kullanır.

Thomas Mann, 1901'de yayımlanan ilk romanı *Buddenbrook Ailesi* aracılığıyla Zweig ile aynı dönemin iki yönüne ışık tutar; bir yanda ticarete dayalı sarsılmaz refah ve durağan burjuva hayatı, öbür yanda bu burjuvaların çocuklarının sanata ve –Mann'ın evreninde her zaman kınlgan ve âdeta yıkıcı bir yanı olan– büyük duygular kültürüne yönelik ilgisi vardır. Hem Mann'ın hem de Zweig'ın ele aldığı iki figür burjuva ile sanatçıdır. Mann'ın Münih'i ile Zweig'ın Viyana'sı, yirminci yüzyıl başlarında Avrupa'nın kültür merkezlerindendir, öte yandan Hitler bu iki kentte de –Zweig ile aynı anda Viyana'da, Mann ile Münih'te– yaşamasına rağmen bu iki yazarın ait olduğu kültür ile onun arasında neredeyse bir uçurum vardır. Hitler'in Viyana'sı kenar mahallelerdir, Münih'i de daha iyisi değildir. Ne var ki, bu büyük toplumsal ayrımlara rağmen, Hitler de onlar ile aynı dünyayı paylaşıyordu; Viyana'dayken çok saygı ve hayranlık duyduğu Wagner'in birçok operasının Gustav Mahler tarafından

sahnelenişini izledi, kente geldiğinde, hem sanat okulunda öğretmenlik yapan hem de Mahler'in yakın meslektaşı ve sahne tasarımcısı olan, Zweig ve arkadaşlarının sokakta görseler dönüp bakacakları kişiler arasında yer alan, ünlü Alfred Roller'e yazılmış bir tavsiye mektubu vardı yanında. Tavsiye, Hitler ailesinin Linz'te kiraladığı apartman dairesinin sahibinden geliyordu, Hitler'e sempati duyan kadın Roller'in kardeşini tanıyordu ve Viyana'daki bir arkadaşına bu genç adamla ilgili olarak –*Hitler'in Viyana*'sı kitabında da yer alan– şu mektubu göndermişti:

> Kiracılarımdan birinin oğlu ressam olacak, sonbahardan beri Viyana'da okuyordu ve Avusturya-Macaristan Görsel Sanatlar Akademisi'ne gitmek istedi ama kabul edilmeyince özel bir enstitüye başladı. (Panholzer, sanıyorum.) Ciddi, tutkulu bir genç adam, 19 yaşında, yaşına göre olgun ve oturaklı, sıcak ve hassas bir kişiliği var, gerçekten çok düzgün bir aileden geliyor. Annesi Noel'den önce öldü, göğüs kanseriydi, daha 46 yaşındaydı ve yerel gümrük müdürlüğünde kıdemli bir memurun duluydu; bu kadını *çok* severdim; ikinci katta benim yanımda oturuyordu, şimdi burada onun kız kardeşi ve okula giden kızı oturuyor. Soyadları Hitler; senin yardım etmeni istediğim oğlunun adı Adolf Hitler. Geçen gün sanattan ve sanatçılardan bahsediyorduk, başkalarının yanı sıra Profesör Roller'den de söz etti ve onun sanatçılar arasında, üstelik yalnızca Viyana'da değil, dünya çapında ünlü olduğunu ve eserlerine çok saygı duyduğunu söyledi. Hitler, benim Roller adını bildiğimden habersizdi, ona bu ünlü Roller'in kardeşini tanıdığımı söyleyip Saray Operası Sahne Şefi'ne bir tavsiye yazarsam işine yarar mı diye sorduğumda genç adamın gözleri ışıldadı; utançtan kıpkırmızı kesildi ve söz konusu kişi ile tanışmayı ve ona bir tavsiye mektubu götürmeyi en büyük talih olarak göreceğini söyledi. Bu genç adama yardım etmeyi çok isterim; onun için bir çift güzel söz edecek kimseyi tanımıyor, Viyana'ya büsbütün yalnız ve yabancı olarak geliyor, her yere tek başına gidecek ve ona yol yordam gösterecek kimsesi yok. Somut bir şey öğrenmeye kararlı. Bende bıraktığı

izlenim ağırdan almayacağı yönünde, ciddi bir hedefe odaklanıyor; umarım değersiz biri için zamanını boşa harcamış olmazsın!

Roller üç sayfalık bir mektupla cevap verdi. Özetle şunları söylüyordu: "Genç Hitler'e beni ziyaret edebileceğini ve değerlendirebilmem için çalışmalarını getirmesini söyle. Elimden geldiğince tavsiyede bulunurum. Operada, Kärntherstrasse girişinde, ana bina merdivenindeki ofisime herhangi bir gün 12:30 ile 18:30 arasında ziyaretime gelebilir."

Fakat Hitler hiç gitmedi. Buna cesaret edemediğini söyleyecekti daha sonra. Viyana'ya geldikten birkaç gün sonra opera binasına gitmişti, fakat içeri girme cesareti gösteremeyip geri dönmüştü. Büyük birtakım iç çalkantıların ardından korkusunu yenip geri dönmüş, fakat sonuç değişmemiş, cesaret edemiyormuş. Üçüncü kez Roller'in ofisinin kapısına geldiğinde birisi ona ne istediğini sormuş ve Hitler bir şeyler mırıldanıp kaçmış. Daha sonra tavsiye mektubunu yakmış ve bir daha oraya dönmemiş. Bu noktada akademi tarafından geri çevrilmiş biriydi, çok fazla riske girmişti; Roller ile bağlantı kurmak taşradan gelen ve ressam olmak isteyen bir genç adam için kesinlikle çok değerli olurdu. Başka her şey bir yana, Roller onun skeçlerine ve tablolarına göz atabilir, geliştirmesi gereken yerleri, iyi yanları ve eksikleri söyleyebilirdi ve Hitler böylece, akademi sınavına yeniden girerse, daha hazırlıklı olabilirdi. Hitler'in sorunu kendi kendisini yetiştirmesi ve diğer sanatçılarla veya sanat çevresiyle pek bağlantısının olmamasıydı. Bu yüzden gerekenleri, önemli konuları bilmiyordu ve önde gelen enstitülerden birine girecekse bu sorunu çözmesi şarttı; sonuçta önemli olanlar böyle yerlerde belirleniyordu.

Fakat cesaret edemedi. Niye? Bunun birazı utançtan kaynaklanıyordu, Roller'e hayrandı, Mahler'in iki Wagner operasını, *Tristan* ve *Uçan Hollandalı*'yı görmüştü, bu operalarda görev alan Roller ile konuşmak Hitler için bir tanrı ile konuşmak gibiydi herhâlde; birazı da geri çevrilmekten korkmasındandı muhtemelen. Sanatçı kimliği Hitler için çok önemliydi, onu koruyabilmek için çok sıkıntı çekmişti; babasına, annesine ve onlar öldükten sonra ailesine ve velisine karşı gelmişti. Herkes onun sıradan bir meslek edinmesini, yetişkin olmasını, para kazanmasını, aile kurmasını bekliyordu. Viyana'ya taşınmadan hemen önce, akrabalarından biri ona postanede iş teklif etti. Hitler bu teklifi geri çevirmiş, muhtemelen hor görmüştü,

Kubizek'e göre Hitler ekmek parası kazandıran işlerden hep küçümseyerek söz ederdi. Sıradan burjuva hayatına karşı sanata tutunmuştu Hitler, içindeki sanat hayali öyle büyüktü ki Roller'in ona yeteneksiz demesini, Linz'e geri dönüp sıradan bir iş bulmayı önermesini göze alamazdı. Doğru bile olsa bunu onun bakışlarında görme tehlikesini göze alamazdı; hayali yaşamayı sürdürmek daha iyiydi.

Genç Hitler'in tipik bir özelliği var ki Kubizek'in anlattığı olayların çoğunda kendisini gösteriyor. Kuvvetli içsel yaşamını yoğun fantezilerle besliyor ve hakikat ile yüzleşmemek için elinden geleni yapıyor. Bunun muhtemelen en iyi örneklerinden biri Stefanie adlı Linzli bir kıza duyduğu dört yıllık platonik aşktır; Linzlilerin görmek ve görülmek, tanıdıklarla durup konuşmak, vitrinlere bakmak ve o çağa özgü taşra yaşamını sürmek için akşamları ve geceleri dolaşmaya çıktığı yolda Hitler onu birçok kez görür. Kubizek'in yazdığına göre, 1905'te bir akşam her zamanki gibi yürürlerken Hitler heyecanla onun kolunu çekiştirir ve annesi ile kol kola Landstrasse'ye giden şu zayıf, sarışın kızı nasıl bulduğunu sorar.

Ona âşık oldum, der.

Onunla hiç konuşmamış olduğu ortaya çıkar. Landstrasse boyunca akşam gezileri, bakışlar ve gülümsemeler ile flört etme fırsatı sağlar, fakat görgü kuralları katıdır; Hitler'in onunla konuşabilmesi için ilkin tanıştırılması gerekir ve Kubizek'in açıklamasına göre bu da onun imkânları dâhilinde değildir. Hitler ne yapacağını sorunca Kubizek ona gidip annesine selam vermesini, kendisini tanıtmasını ve kızıyla konuşabilmek ve onlarla birlikte yürüyebilmek için izin istemesini söyler.

> Adolf bana kuşkuyla baktı ve önerimi bir süre değerlendirdikten sonra geri çevirdi. "Annesi mesleğimi sorarsa ne diyeceğim? Konuşmaya başlar başlamaz mesleğimden söz etmem gerekir, en iyisi adıma unvan eklemek – "Adolf Hitler, Akademi ressamı" veya buna benzer bir şey. Fakat henüz akademi ressamı değilim, kendimi öyle tanıtamam. Bir anne için meslek addan daha önemlidir."

Hitler bu adımı asla atmaz, anneye gidip kendisini tanıtmaz, dolayısıyla sonraki dört yıl boyunca –Kubizek'e göre onun büyük aşkı olan– kıza tek kelime bile etmez. Onu görmekle yetinir. Arada

sırada bakışları karşılaşır, arada sırada kız ona gülümser ve Hitler böylece Stefanie'nin ona karşı duygularının da kendisinin kıza karşı duyguları kadar büyük olduğuna kesinlikle inanır. Müstakbel hayatlarını en ince ayrıntısına varana dek planlar, ileride oturacakları villanın resmini bile çizer; bir süre boyunca bu duruma kendisini büsbütün kaptırır. Ona şiirler yazar, Kubizek'e göre bu şiirlerden birinin başlığı *Sevgiliye Methiye*'dir. Stefanie âdeta rüya gibi mükemmel ve eksiksiz idealize edilmiş bir kadındır, başka herkesten çok Wagner'in mitolojik kadın karakterlerine benzediği söylenebilir ve sonsuza dek bastırılamayacak bir kuvvete sahip olan gerçeklik, hayallerine müdahale edince Hitler öfkeye kapılarak tepki verir. Hitler kızın geçmişini araştırmasını isteyince Kubizek Stefanie'nin erkek kardeşinin arkadaşı olan bir tanıdığı ile konuşur. Kız yüksek burjuvadandır, dul annesi ile birlikte oturur ve dans etmeyi sever; önceki kış kentin tüm önemli danslarına annesi ile katılmıştır. Sözlü veya nişanlı değildir. Hitler bu rapordan hoşnut kalır ama bir şeyi beğenmez, o da kızın dans etmesidir. Bu durum ne Hitler'in kafasındaki Stefanie ile örtüşür ne de sürdüğü yaşam ile.

Kubizek'in anlattığına göre Hitler aşırı ciddidir, o sıralar sanat ve mimari olan ilgi alanlarına kökten bağlıdır. İçki ve sigara içmez, sporla ve taşra sosyal hayatıyla ilgilenmez. Dansa büsbütün yabancıdır. Stefanie'nin dans etmesi ve kentin sosyal gerçekliğinin bir parçası olması Hitler'i derinden rahatsız eder.

> Uzun zaman onun hedef tahtası olduktan sonra nihayet ben de ona vurma fırsatı yakaladım. "Dans dersleri alman gerek, Adolf," dedim ciddi bir ifadeyle. Dans onun sorunlarından biri olup çıkmıştı. Yalnız dolaşmalarımızın eskisi gibi "tiyatro" veya "Tuna üzerindeki köprünün rekonstrüksiyonu" ile dolup taşmadığını, tek bir konu –dans– çevresinde dönüp durduğunu çok iyi hatırlıyorum.
>
> Altından kalkamadığı başka her şeyde yaptığı gibi dans konusunda da derhâl genellemeye sığındı. "Tıklım tıklım dolu bir dans salonu getir gözünün önüne," dedi bana, bir defasında, "düşün ki sağırsın. Bu insanların uyum sağlayıp hareket ettiği müziği işitemiyorsun ve onların hiçbir yere varmayan anlamsız hareketlerini izliyorsun. Büsbütün çılgın değil mi tüm o insanlar?"

"Bu bir işe yaramaz, Adolf," diye karşılık verdim. "Stefanie dans etmeyi seviyor. Onun gönlünü fethedeceksen sen de herkes gibi amaçsız ve budalaca dans etmek zorundasın." Onu çileden çıkarmak için bu kadarı yetmişti. "Hayır, hayır, asla!" diye bağırdı bana. "Asla dans etmeyeceğim! Anlıyor musun! Stefanie'nin dans etmesinin nedeni, ne yazık ki bağımlı olduğu toplumun onu zorlaması. Benim karım olur olmaz dans etmek için en küçük bir arzu duymayacak!"

Ne var ki bu defa kendi söylediklerine kendisi de inanmamıştı; dans konusunu tekrar tekrar gündeme getirdi. Evde küçük kız kardeşi ile birkaç temkinli dans adımından ibaret olsa da gizlice alıştırma yaptığından kuşkulanıyordum.

Hitler bu işkenceden kurtulabilmek için Stefanie'yi kaçırma fikrine kapılır. Kubizek'in yazdığına göre bunu ciddi ciddi düşünmektedir. Bir dönem Stefanie bakışlarına karşılık vermeyip o yokmuş gibi geçip gitmeye başlayınca Hitler intihar düşüncesi ile oynamaya başlar, diğer tüm planları gibi bunu da hayalinde etraflıca canlandırır. Bir çiçek festivali tören alayına katılan Stefanie ona bir çiçek atar ve Hitler'i o anki kadar mutlu bir daha asla görmediğini yazar Kubizek.

Titrek ve heyecanlı sesi hâlâ kulaklarımda: "Beni seviyor! Gördün işte! Beni seviyor."

Hitler, iki buçuk yıl sonra annesinin ölümünün ardından, 1908 Şubat'ında cebinde Roller'e tavsiye mektubu ile Viyana'ya taşınınca Stefanie'ye bir kart gönderir. Akademiye başlayacağını, Stefanie'nin onu beklemesi gerektiğini, kendisinin eğitimini tamamlayıp Linz'e döner dönmez ona evlenme teklif edeceğini söyler. Kartı imzalamaz ve Stefanie bu kartı kimin gönderdiğini asla öğrenemez.

İmzasız kartın ortaya serdiği duygu karmaşası, Roller'e yazılan tavsiye mektubunda ortaya çıkan ile aynıdır: Hitler son adımı atmaz. Hayalini kurduğu dünya, ressamlık geleceği ve Stefanie ile birlikte olacağı gelecek, kısmen Hitler'in içinde kısmen dış dünyadadır –zira Stefanie'yi araştırır, görür, onun varlığından kuşku duymaz, birliktelik mümkündür, gerçekten resim çizmesi ve akademi sınavına

hazırlanması da böyledir– ama bu iki gerçeklik düzlemi arasındaki nihai bağlantıyı kurmaya bir türlü cesaret edemez. Gerçekliğin işi, acımasızca düzeltmektir. Genç Hitler'in kişiliğinde öne çıkan özellik de düzeltmeyi kabullenmek istememektir. Bundan nefret eder. Kubizek ile konuşurken muhalefete dayanamaz. En küçük bir karşı çıkma bile onu çileden çıkarır.

Bu güçlü içsel yaşamı ve bu yaşamın ifadesini bir savunma mekanizması olarak görmemek zordur. Neye karşı savunma? Besbelli toplumsal dünyaya. Hitler toplumsal yaşama katılmaz, onunla ilgilenmez; eğlenen, içki içen, dans eden, spor yapan ve flört eden akranlarına küçümseyerek bakar. Hiçbir dostu da yoktur; Kubizek açıkçası bir istisnadır, öte yandan onların dostluğu hemen hemen tek yanlıdır: Hitler konuşur, Kubizek dinler. Hitler başattır, Kubizek uysaldır. Kubizek bunu bilir ve Hitler'e hayran olduğu, dostluklarını kendi lehine gördüğü için kabul eder; dahası, Hitler'in ona ihtiyaç duyduğunu da bildiğini yazar.

> Anladığım üzere arkadaşlığımızın sürmesinin en önemli nedeni benim sabırlı bir dinleyici olmamdı. Ayrıca edilgen rolümden şikâyetim yoktu, bu sayede arkadaşımın bana ne kadar ihtiyaç duyduğunu anlayabilmiştim. Hitler büsbütün yalnızdı.

Bir defasında Kubizek eski keman öğretmeninin cenazesine gidecektir ve Hitler'in onunla gelmek istemesine şaşırır. Öğretmeni tanımıyordur, cenazeyle ne ilgisi vardır? Şöyle yanıt verir Hitler: "Başka gençler ile bir araya gelip sohbet etmen düşüncesine katlanamıyorum."

Kubizek'i kendisine saklamak ister, büyük bir kırılganlığı açığa vurduğu için bir bakıma dokunaklıdır bu, fakat aynı zamanda rahatsız edicidir, sanki Hitler ona sahip olmak ister.

Peki Kubizek onun nesine hayrandır?

Kubizek'e göre Hitler akranlarına hiç mi hiç benzemez. Çoğu kişi on altı yaşındayken geleceğini tasarlamıştır, Hitler onlar gibi değildir, "tam tersiydi" diye yazar Kubizek. "Hitler söz konusu olduğunda hiçbir şey belirli değildi." Hitler'in sıradan burjuva yaşamı sürmek istemeyişi, babasının marangozhanesinde çalışan ve birkaç yıl içinde dükkânı devralacağına kesin gözüyle bakılan, fakat –hemen

hiç kimseye sözünü bile etmediği– dileği müzik ve orkestra şefliği eğitimi almak olan Kubizek'e çekici geliyordu. Hitler Viyana'ya taşınınca onun da gelmesi için ısrar eder, arkadaşı adına izin alabilmek için Kubizek'in anne babasına şahsen gider ve onları ikna eder.

Hitler ayrıca Kubizek'in kendisinin olmak istediği bir şeyi simgeler. Ne var ki birbirlerine hiç benzemezler. Bir araya geldiklerinde Kubizek hemen hiçbir şey söylemez, arkadaşının delişmen enerjisinden yoksundur, fakat buna karşılık Hitler'de olmayan sabra sahiptir: Kubizek çalışır ve on sekiz yaşında Viyana konservatuvarına kabul edilir, öte yandan Hitler hiçbir şeye hazırlık yapmaz, sabırdan yoksundur, giderek daha büyük projelere başlayıp yarım bırakır ve Viyana'daki akademiye asla giremez.

Kubizek'e göre Hitler'in en çarpıcı özelliği gördüğü ya da düşündüğü her şey üzerine durmaksızın konuşmasıdır ve genellikle bir değişim üzerine odaklanır bu konuşmalar, örneğin falanca tarzdaki bina yıkılmalı ve yerine başka tarza sahip bir bina inşa edilmelidir, Linz'e yer altı raylı sistem kurulmalıdır, emeklilik yasasının yenilenmesi gerekir, Wagner'in operalarını kırsal kesimlere götürebilmek için bir tür gezici opera olmalıdır. Hitler'in ilgilenebileceği ve görüş bildirebileceği konular sınırsız görünür. Kubizek, arkadaşının bu yönünü anlatırken huzursuzluk ifadesini vurgular, Hitler sürekli bir şeyler olmasını ister ve bu da onun bir şeyden kaçtığı, uzaklaşmaya çalıştığı izlenimini uyandırır ve böylece ilgisini çeken şeyler bir hayli dışsal olduğu ve çevresinde ele alınacak bir unsur her zaman bulunduğu için Hitler'in içindeki bir şeyden kaçmaya veya kurtulmaya çalıştığını düşünmek işten bile değildir. Hem *Kavgam*'da hem de Kubizek'in anılarında Hitler'in iç dünyasına ilişkin ortaya serilenlerin en göze çarpan yanı, gerçeklikten uzak oluşu, başka bir zamana ve yere yönelik âdeta bir rüya içinde yaşamasıdır; bu durum ya ikilinin sık sık gittiği operanın yoğun deneyimlerinden ya Hitler'in Alman tarihi ve mitolojisine ilişkin okuduğu kitaplardan ya da kendi yaşamını – asla olduğu biçimiyle değil, hep gelecekteki biçimi ile– ilgilendiren konuşmalarından kaynaklanır. Böylesine asosyal, yani sosyal yaşama karşı ilgisiz olması ve dikkat çekici ölçüde ciddi davranması bu imgeyle örtüşür.

> Arkadaşlığımız sırasında Hitler'in mizah anlayışı var mıydı sorusu bana sıklıkla yöneltilmiştir, bir defasında

beni Linz'e davet eden Rudolf Hess bile bu soruyu soranlar arasındadır. Hitler'in yakınları mizah anlayışı yoksunluğunun belli olduğunu söyler. Oysa Hitler bir Avusturyalıdır ve dillere destan Avusturya mizah anlayışından onda da bulunması gerekirdi. Özellikle onu kısa bir süre için ve yüzeysel tanıyanlar açısından kesinlikle çok ciddi biridir. Bu devasa ciddiyet başka her şeyi gölgede bırakır görünür. Gençliğinde de öyleydi. Aklını meşgul eden tüm problemlerine, on altı on yedi yaşına yakışmayan ölümcül bir ciddiyet ile yaklaşırdı. Sevip hayranlık duyabildiği gibi nefret edip hor görebiliyordu ve tüm bunları büyük bir ciddiyet ile yerine getiriyordu. Yapamadığı bir şey varsa o da gülümseyerek anlatmaktı.

Kubizek bu ciddiyetin aynısına Hitler'in annesinde de tanık olur. Tanıştıklarında Klara Hitler kırk beş yaşındadır. Kubizek onun bilinen tek fotoğrafındaki gibi görünmeyi sürdürdüğünü yazar, fakat "çile, yüz ifadesine besbelli yansımış, saçları ağarmaya başlamıştır." Kubizek yakınlık duyduğu bu kadının kendisinde, ona bir iyilik yapma duygusu uyandırdığını söyler. "Bu ciddi yüzden süzülerek geçen tüm gülümsemeler beni mutlu ediyordu," yazar. Klara Hitler kendisinden ve kaygılarından söz etmeyi sevmez, ne var ki oğluna ve onun geleceğine ilişkin kaygılarını anlatarak yüreğinin yükünü hafifletir.

Hayatta kalan biricik oğlunun huzuruna ilişkin endişeleri onu giderek eziyordu. Küçük mutfaklarında Bayan Hitler ve Adolf ile sık sık otururdum. "Zavallı baban mezarında rahat edemiyor," derdi Adolf'e, "çünkü senden istediği hiçbir şeyi yapmıyorsun. Hayırlı bir evlat itaatinden belli olur, hâlbuki senin bu kelimenin manasından haberin yok. Okuldaki başarısızlığının da, şimdi bir dikiş tutturamamanın da nedeni budur."

Aile iki oda ve bir mutfaktan oluşan küçük bir dairede oturuyordu. Odalardan birini Hitler kendisine almıştı; annesi, üvey kız kardeşi ve küçük kız kardeşi ise öteki odayı paylaşıyordu. Evde hiçbir şeye yardım etmezdi, annesi onun bir dediğini iki etmezdi, hiç kuşkusuz çok şımartılmıştı. Hitler piyano çalmayı öğrenmek isteyince annesi,

muhtemelen durumu elvermiyor olsa da ona piyano aldı ve piyano derslerinin parasını ödedi. Dört ay sonra Hitler vazgeçti, eğitimi oluşturan budala parmak egzersizlerine siniri bozulmuş, hatta çok öfkelenmişti. Müzik ilham meselesidir, parmak egzersizi değil, deyip piyano çalmayı bıraktı. Kendi yetersizliği için müzik hocasını suçlaması onun tipik bir özelliğiydi. Wagner'e ilişkin bulabildiği tüm kitapları okumuş, onunla neredeyse büsbütün özdeşleşmişti; onun genç yaşında karşılaştığı sorunlar ile Wagner'in mücadele ettiği sorunlar aynıydı. Bir mektup, makale veya başka bir metinden alıntı yaptıktan sonra "Gördüğün gibi," diyebiliyordu, "benim başıma gelenler Wagner'in bile başına gelmiş. Çevresindekilerin cehaletini yenmesi gerekmiş hep." Kubizek bunu abartılı bulmaktadır, sonuçta Wagner iniş çıkışlarla dolu uzun ve verimli bir hayat sürmüştür, Hitler ise daha on altı yaşındadır ve doğru düzgün bir deneyimi yoktur. Buna rağmen Hitler yargının kurbanı olmuş, düşmanları ile çarpışmış ve sürgüne gönderilmiş gibi konuşmaktan geri durmaz.

Hitler'in bu tavrında, rolün kendisini çekici bulması bağlamında, pozcu bir yan vardır; gerekli antrenman ve yetenek ile söz konusu rolü yerine getirecek durumda olmaması ve siyah frakı, beyaz gömleği, fildişi saplı bastonu ve arada sırada taktığı siyah fötr şapkası ile genç bir züppe gibi giyinmesi de bu görüşü güçlendirir, fakat durum o kadar basit değildir, Hitler bunu bir çevrede dikkat çekmek için yapmaz, hemen hemen tümüyle yalnızdır, ayrıca gittikleri operalarda kapıldığı yoğunluk yapmacık ve dışa dönük değildir, onu âdeta büsbütün doldurur. Tüm odasını dolduran mimari çizimlerle uğraşırken kapıldığı coşkuda da aynı durum geçerlidir. Onları gerçekten ister, onlar için yanıp tutuşur ve başka her şeyi bir kenara bırakmaktan çekinmez. Niye peki? Hem Hitler hem de Kubizek sanatın insan yaşamındaki üstünlüğüne inanır ve elbette kırsal kesimlerde ancak bir avuç gencin paylaştığı ama Viyana ve başka metropollerde çok yaygın olan bu inançları, dönemlerinin tipik bir özelliğini yansıtır. Kubizek'in çizdiği Hitler tablosundan anlaşıldığı üzere bu onun açısından yalnızca geçici bir heves değildir, karakterinin vazgeçilmez bir parçasıdır. "Yoğun biçimde özümsemesi, irdelemesi, geri çevirmesi ve sıra dışı ciddiyeti ile her daim etkin aklına bir denge gerekiyordu," der Kubizek, "ve yalnızca sanat bu dengeyi sağlayabilirdi."

Kubizek'in Hitler tasvirlerinde manik unsurlar dikkat çeker; Hitler durmaksızın konuşur, çabuk alevlenir ve öfkelenir, görkemli planlar yapar ve onları gerçekleştireceğinden asla kuşku duymaz ve bir proje

üzerinde geceler boyu dinlenmeden çalışabilir. Öte yandan, bu çıkışların inişleri de vardır, Hitler'in hiç konuşmadığı, içine kapandığı, besbelli çöküntüye uğrayıp Linz dışında tek başına uzun turlara çıktığı dönemler olur. Sanat bunların dışında bir yerdir ve Hitler'in oraya gitmek istemesinin nedeni muhtemelen hem başka bir şey tarafından doldurulmayı hem de kendisini onunla dile getirmeyi istemesidir.

Ergenlik çağında, sanatın onun için çok önemli olmasının bir başka açık nedeni de kendi toplumsal sınıfından ancak sanatla yükselebilecek olmasıdır. Bu durum Stefanie'ye platonik aşkında açıkça gözlemlenir. Hitler onunla niye bağlantı kurmaz? Çekingen ve utangaç olduğu bellidir, cesaret edemez. Ayrıca riske atmak, istediği veya elinden gelen bir şey de olmayabilir, girişimde bulunursa gerçekliğin hayale müdahale edeceğini ve hayalin mükemmelliği ve idealliğinin gerçekliğin yetersizliğinden çok daha iyi olduğunu muhtemelen biliyordur. Dahası, önemli biri olmadığı gerçeği de apaçık ortadadır. Kubizek ona baskı yapınca Hitler böyle cevap verir ve kızın annesine kendisini tanıtabilmek için biri olması, bir meslek sahibi olması gerektiğini söyler, üstelik bu herhangi bir meslek olamaz, yüksek derecede bir devlet memurunun dul eşi olan kadın, postacılığı değil de akademi ressamlığını etkileyici bulur.

Bir bakıma –herkesin erişebilmesi bağlamında– sanat sınıfsızdır; Linz'te, yirminci yüzyılın ilk on yılında televizyon, radyo, gramofon veya sinema yoktur, müzik canlı dinlenmek zorundadır ama pahalıya gelmez, yoksul kesimden on altı yaşında iki genç tiyatroya, operaya ve konserlere gider ve pek çok şeyi özümser, dönüş yolunda coşkulu olurlar ve gördüklerinden konuşurlar; sanat müzelerinin giriş ücreti de çok pahalı değildir, kitaplar da cabasıdır. Başka bir bakımdan sanat bir sınıf meselesidir. Herkes için var olması herkesin ona erişebildiği anlamına gelmez; kitaplardan, tablolardan, müzikten büsbütün yoksun bir evde, sanattan asla söz etmeyen ve onu umursamayan, hatta sanatı zaman ve para israfı olarak gören insanların arasında yetişen birinin kendi başına sanata yönelmesi hiç kolay olmaz. Yöneldiğinde de yüksek sınıflardan bireylerin sahip olduğu temel gereksinimlerden, onların kültür ifadelerini kavradığı öz güvenden yoksun olabilir. Kitaplardan ve sanat ilgisinden büsbütün yoksun bir evden gelen Hitler ilk engeli aştı, fakat kalanı asla aşamadı. Sanat beğenisi ve anlayışı hayatı boyunca kırsal kesime ve küçük burjuvaya özgü kaldı, hâlbuki kırsal kesimde yaşarken, küçük burjuvaya karşı var gücüyle mücadele veriyordu ve çevresinden radikal ölçüde farklıydı.

Hitler ile tanıştıklarında Kubizek'in dikkatini çeken de işte bu radikalliktir. Operada karşılaşıp konuşmaya başlarlar ve Hitler onu âdeta tekeline alır. Kubizek bir buluşmaya geç kalırsa Hitler onun babasının mobilyacısına gider, Kubizek'in çalışması gerektiğini anlamaz ve büyük olasılıkla kendisinden söz etmek için onunla yürüyüşe çıkmasını ister.

Kubizek onun bu kadar çok boş zamanı olmasına şaşırır, Hitler çalışmıyor mudur? Elbette hayır, diye tersler onu Hitler. Ekmek parası kazanmaya tenezzül etmez. Kubizek bunu etkileyici bulsa da anlamaz. Okula gidiyor mudur peki? Okul mu, diye bağıran Hitler ilk kez öfkeli doğasını sergiler. Okul çok kafasını bozmaktadır, ona okuldan söz etmek yangına körükle gitmektir. Okuldan nefret eder, öğretmenlerden nefret eder, sınıf arkadaşlarından nefret eder.

Kubizek kendisinin de okulda pek başarılı olamadığını söyler.

Yeni arkadaşının okulda başarısız olmasına besbelli canı sıkılan Hitler, bu durumun nedenini öğrenmek ister. Hitler'in kendisi ile çelişmesi Kubizek'i hayrete düşürür, fakat çok geçmeden buna alışacaktır; kendisi ile çelişmek Hitler'in tipik bir özelliğidir. Mobilya dükkânındaki bu ilk olayda da pek gizemli bir yan yoktur zaten. Kişinin iki görüşü birbirine ters düşünce öz çelişki ortaya çıkar ve bu durumda gözlemlemesi kolaydır: Hitler'in deneyimleri yalnızca onu ilgilendirir, yalnızca ona aittir, onu tanımladıkları için çok değerli ve vazgeçilmez de olabilir, okuldan ve okul kavramından nefret eder, bu onu olduğu kişi, bağımsız biri yapar, okula gitmesine gerek yoktur çünkü okulun ait olduğu topluma, yani Linz'in küçük burjuva dünyasına girmeyecek, yoluna devam edip dünyaya açılacaktır. Kubizek'in de aynı deneyime sahip olması Hitler'i daha az özel kılacağı için buna katlanamaz.

Öte yandan bir sezgi olarak sahip değildir buna, büsbütün kördür; Kubizek açısından başka kurallar geçerlidir, Hitler onu kendisiyle aynı ışık altında değerlendirmez, tümüyle dışarıda görür ve okulda başarısız olmak bu dış ışık altında bir kusur olarak görünür. Hitler'in yeni arkadaşı kusurlu biri midir? Öğretmenlerin ve öteki öğrencilerin gözünde başarısız mıdır? Yok, Hitler bundan hoşlanmaz, Kubizek'in okulda başarısız olması hiç de iyi değildir.

Bu küçük olay, Hitler'in iç ve dış dünyası arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğunu gösterir ve bu ayrım, iç dünyasını hem erişilmez hem de düzeltilmez kıldığı için önemlidir. Kişinin kendisini tanıması, dışsal bakış açısını içine uygulayabilmesi, kendi benliğinde

herhangi başka birinin sesini ve bakışını kullanabilmesidir, bu bastırılırsa iç ve dış dünya arasında tüm bağlantılar kopar, içindeki mesafeleri kapanan "ben" kendi başına kalır ve bu, kendi başına kalan "ben", başkalarının anlaşılması ve deneyimlenmesinin dışarıda, empatiden yoksun gerçekleşmesi anlamına gelir ki kendi "ben"ini bu sürece dâhil etmek, empatinin ilk ve en önemli koşuludur.

Hitler'in empati gücü vardı ama zayıftı; Kubizek'in tüm yazdıkları bunu gösteriyor. Hitler duygularıyla hareket ediyordu, âdeta kölesi olduğu bu duygular onu yıkabiliyor veya büsbütün ezebiliyordu. Hem bu durum hem de asosyal olması, terk edilen "ben"in dokusuna uyar. Dahası, Hitler asosyal olmakla kalmıyor, Stefanie ve Roller olaylarında görüldüğü gibi, iç yaşamının dış yaşamla doğrudan karşı karşıya kalma tehlikesi altına gireceği tüm durumlardan kaçınıyordu. Annesinin veya Kubizek'in karşı çıkmalarına da katlanamıyordu. Öte yandan daha on altı yaşındaydı; kişinin en çok arayış içinde olduğu ve en çok gelişim gösterdiği o en dengesiz çağdaydı.

Daha sonra, Linz'teki bu iki yıla hayatının en mutlu dönemi diyecekti. Kubizek'in onlara sık sık gelmesi gibi Hitler de Kubizeklere sık sık gidiyordu. Kubizek'in annesi, kibar ve görgülü olan Hitler'i beğeniyordu; babası daha kuşkucuydu, oğlunun daha dengeli ve güvenilir bir arkadaş bulmasını umuyordu, zira onun izlediği yol gözünden kaçmamıştı, müzik gibi bir alternatifi varken oğlu mobilya dükkânını seçmeyebilirdi.

Hafta sonlarında Hitler ve Kubizek uzun yürüyüşlere çıkıyordu ve çoğunlukla önceden sözleştikleri bir yere tren ile gelen Kubizek'in anne babası oradaki lokantada onlara yemek ısmarlıyordu. Hitler onlara sevgi ve ilgi gösteriyordu; ta 1944'te bile Kubizek'in annesine sekseninci yaş gününde hediye yollamıştı.

Kubizek'in tasvir ettiği savaş öncesi taşra hayatı, Zweig'ın on yıl öncesinin Viyana'sında geçen çocukluğuna ilişkin tasvirlerinde olduğu gibi emin ve huzurlu görünüyor. Kentin ana caddesinde akşam piyasaları, tiyatroda Schiller ve operada Wagner, ordu orkestrasının açık hava konserleri ve kenti çevreleyen kırlarda uzun yürüyüşler. Araba yok, uçak yok, motor bile var denemez, telefon yok, radyo ve televizyon yok, yalnızca tek tük elektrikli lamba var. Öte yandan zengin değiller; Kubizek'in babası küçük dükkânını çekip çevirebilmek için uğraşıyor, Hitler'in annesi dul maaşı ile iki yakasını bir araya getirmeye çalışıyor. Yoksulluk başkalarını

ilgilendiren soyut bir şey değil: Hitler'in annesi Avusturya'nın en yoksul bölgelerinden birinde yaşayan on iki çocuklu bir aileden geliyor. Genç Hitler'in küçük burjuvaya duyduğu nefret güçlü ama açıkça dile getirilmemiş bir sınıf bilincinden kaynaklanıyor olmalı; okul arkadaşlarının çoğundan farklı bir kökeni var, okul yolu bir saat sürüyor, üzerinde köylü ve taşralı bir hava var, daha sonra annesi ile Linz'e taşındığında onlarla konuşmak bile istemiyor – Kubizek'in anlattığı bir olaya göre, eski okul arkadaşlarından biri Hitler'e hâlini hatırını sormuş ve Hitler öfkelenerek onu ilgilendirmediğini söylemiş– fakat onlardan, eğitimlerini tamamlayıp sıradan işlere giren bu kentli burjuva temsilcilerinden üstün olma duygusunun şu veya bu şekilde dışa vurulması gerekiyor ve bu bir sorun: Hitler hiç tanımadığı bir şeyin üstüne nasıl çıkabilir, hiç yükselmediği bir seviyeyi nasıl arkasında bırakabilir? Bir öğrenci veya genç bir sanatçı gibi giyiniyor, yaşadığı sürece sıradan bir işte çalışmayacağına hiç kuşkusu yok. Burjuvadan nefret ediyor ama aynı zamanda onun esiri.

> Adolf görgüye ve yerinde davranışlara çok önem verirdi. Toplumun kendisini pek umursamasa da toplumsal ilişki kurallarına büyük bir dikkat ve titizlikle uyardı ... Burjuva toplumundan böylesine nefret eden genç Hitler'in, en azından gönül ilişkileri söz konusu olduğunda, görgü kurallarına burjuvanın herhangi bir üyesinden daha sıkı uyması oldukça manidardır ... Düzgün giysileri, yerinde davranışları ve annemin onda çok takdir ettiği doğal kibarlığında belli oluyordu bu. Hitler'in kuşkulu bir ifade kullandığını veya yersiz bir şey anlattığını hiç işitmedim.

Genç Hitler, kişinin değerlendirilmesinde giyim kuşamı ile tavırlarının ne kadar belirleyici olduğunu biliyordu ve burjuvayı istemese de önemsemek zorundaydı çünkü hiçbir dayanağı yoktu: Eğitimsiz bir çiftçi veya cahil bir işçi evladı gibi giyinseydi böyle kişilerle arasında hiçbir fark kalmazdı, başkalarının gözünde doğal olarak öyle görünürdü, hak ettiğini düşündüğü statüye yükselebilmek için görgülü davranmaktan başka yolu yoktu, belki biraz çaba göstererek gösterişli bir genç sanatçı havası yaratabilirdi.

Adolf Hitler. Çocukluk Arkadaşım kitabı, kapsadığı dönemden kırk yıl sonra yayımlandı. Ian Kershaw'un da altını çizdiği üzere, hiç kimse bunca yıl sonra, hem Hitler'in hem de annesinin sözlerini harfiyen aktardığını söyleyen Kubizek dâhil, söylenenleri tam olarak hatırlayamaz. Ne var ki anı metinleri bilimsel değildir, onları okuyan herkes bunun farkındadır ve daha sonraki olayların geçmişi nasıl çarpıttığını, kişinin yaşamdaki yerine göre yeni ışıklar altında gösterdiğini kendi yaşamından bilir. Olaylar anlatıya dönüştüğünde tetikte olmak gerekir, çünkü anlatılar hayata değil edebiyata aittir ve geçmiş olaylar gelecek beklentilerini doldurduğunda da tetikte olmak gerekir çünkü şimdiki zaman her daim açık durur ve hâlihazırda hiçbir sonuçtan haberdar değildir. Dolayısıyla, Kubizek'in, Hitler'in Stefanie'ye platonik aşkının hikâyesini annesinin ölümü ile çakıştırmasında, Stefanie'nin, cenaze alayı evinin önünden geçerken camı açıp olan biteni görmek için dışarı eğildiği sahnede, olayın bu şekilde gerçekleştiğinden kuşku duymak için gerekçe vardır. Wagner'in Romalı bir önderi anlatan *Rienzi* operasının Hitler'i derinden etkilediğine ilişkin tasvirleri de şöyledir:

> Adolf önümde durdu ve iki elimi tutup sıktı. Daha önce böyle bir şey hiç yapmamıştı. Ne kadar etkilendiğini elimi kavrayışından anlayabiliyordum. Bakışları ateşli ve coşkuluydu. Kelimeler her zamanki gibi ağzından düzgünce dökülmek yerine boğuk ve kesik kesik taşıyordu. Bu deneyimin onu ne kadar sarstığı sesinden açıkça anlaşılıyordu.
>
> Giderek dili çözüldü ve kelimeler serbest kaldı. Adolf'ün, dünyadaki tek canlılar bizmişizcesine yıldızların altında yapayalnız durduğumuz o günkü gibi konuştuğunu ne daha önce duymuştum ne de daha sonra duyacaktım.

Operayı kuşkusuz izlemiş ve etkileyici bulmuşlardır, fakat, Kershaw'un da belirttiği gibi, söz konusu deneyimin belirleyici bir kader ânı olması, Hitler'in orada geleceğini görüp yaşamdaki ülküsünü bulması besbelli sonradan eklemedir. Kubizek'in Hitler'e ilişkin yazdıklarının çoğu, daha sonra olacaklardan böyle etkilenmiştir, tasvirlerin gerçek olayları yansıtmadığı anlamına gelmez bu, fakat ikisinin de bilmediği veya tahmin bile edemeyeceği bir yazgı yönünde bir

ağırlıkları asla olmamıştır. Kubizek'in hatıralarının iyi yanı, büyük bir anlatı oluşturmayı güçleştirecek kadar kısa bir dönemde geçen sıradan ve günlük olayları ele almasıdır, ayrıca zaman kısıtlaması vardır, Kubizek'in Hitler'i on altı yaşına dek tanımamış olması ve bir sonraki görüşmelerinin neredeyse otuz yıl sonra gerçekleşmesi olayları bir çerçeve içine alıp netleştirir. Hitler'in varlığı Kubizek'in yaşamında eşsiz ve geçici bir olaydır ve Hitler'in yeterince özel bir kişiliğe sahip olması Kubizek'in onu iyi hatırlamasını mümkün kılar. Kubizek anılarında Hitler'i çok çelişkili bir karakter olarak anlatır, kesinlikle aziz yerine koymaz, arkadaşının kişilik özellikleri diye anlattıkları başka kaynaklarca da doğrulanır ama bu kadar açık değildir çünkü ne daha öncesinde ne daha sonrasında hiç kimse Hitler'e Kubizek kadar yakın olmamıştır. Kubizek'in Hitler'e saygı duyması ve onu hayranlık perdesinin arkasından görmesi, çok yönlü ve ayrıntılı bir portre çizmesine engel olmuyor. Şu tasvir tipiktir:

> Çoğunlukla haşin, alıngan, dengesiz olsa ve gönül almaya hiç ama hiç yanaşmasa bile ona hiç kızamazdım çünkü karakterinin tatsız yanları yüce ruhunun saf alevlerinin gölgesinde kalıyordu.

Hitler 1908 yazında Kubizek'in hayatından kayboldu, 1933'te şansölye olana dek Hitler'den hiçbir haber almayan Kubizek ona yazdığı mektuba birkaç ay sonra şu yanıtı aldı:

> Sevgili Kubizek,
>
> 2 Şubat tarihli mektubun ancak bugün elime geçti. Ocak ayından bu yana yüz binlerce mektup aldığım düşünülürse bu son derece normal. Bunca yılın ardından senden bir haber almak ve adresini öğrenmek beni çok mutlu etti. En zorlu mücadelem tamamlanınca hayatımın en fevkalade dönemine ait hatıralarımı şahsen yâd etmeyi çok isterim. Belki senin beni ziyaret etmen mümkün olabilir. Sana ve annene en iyi dileklerimi iletiyor, eski dostluğumuzun hatırasında yaşıyorum,
>
> Sevgiler,
> Adolf Hitler

1938'de Avusturya'nın ilhakı sırasında sınırı geçen Hitler doğduğu kasabaya, Inn'in kıyısındaki Braunau'ya geldi ve böylece *Kavgam*'ın açılışında bildirdiği ülküsünü gerçekleştirmiş oldu. Simgesel şeylerin gücüne dikkat etmesi onun tipik bir özelliğiydi. Aynı akşam Linz'in vilayet binasının balkonundan konuşma yaptı. Kubizek gelme fırsatı bulamadı, fakat Hitler o yılın nisanında geri gelince Kubizek, Hotel Weinzinger'de onu ziyaret etti. Dışarısı hıncahınç insan doluydu, nöbetçiler şansölye ile görüşmek istediğini söyleyen Kubizek'in deli olduğunu sanmış, ancak elindeki mektubu görünce onu –Kubizek'in anlattığına göre arı kovanını andıran– lobiye almışlardı. Generaller, bakanlar, Nazi Partisi'nin önde gelenleri ve başka üniformalı kişiler tek bir adamın, Kubizek'ten bir kuvvet duvarı ile ayrılan Adolf Hitler'in çevresinde dönüp duruyordu. Albert Bormann adında bir yaver Kubizek'e şansölyenin biraz yorgun olduğunu, bu akşam konuk kabul etmeyeceğini ama yarın öğleden sonra gelebileceğini söyler. Ardından birkaç soru soracağını ekleyerek ondan biraz oturmasını rica eder.

Şansölye her zaman sabahları geç mi kalkardı, diye sorar. Hitler gece yarısından önce yatağa pek gitmez ve sabah geç saate dek uyur, ne var ki onun yanında uyanık kalmak zorunda olan maiyeti ertesi sabah erkenden kalkmak durumundadır. Tanınmışlar arasında yer alan Martin Bormann'ın kardeşi olan yaver, Hitler'in kimse tarafından yatıştırılamayan öfke patlamalarından ve unlu mamuller ile meyve suyuna dayanan tuhaf vejetaryen perhizinden yakınmaya başlar. Kendisi eskiden de böyle miydi? Kubizek öyle olduğunu, ancak eskiden et yediğini söyler.

Ertesi akşam geldiğinde tablo aynıdır, tüm kent sokaklara dökülmüştür, yazdığına göre Kubizek otelin önündeki kalabalığı ite kaka aşar ve yaverler onu içeri alır. Bir tokalaşma ve selamlaşmadan daha fazlasını beklemez, protokol onu endişelendirir, yersiz bir hareketi Hitler'i çileden çıkarabilir. Ne var ki ona bir saat ayrılır. Hitler bir koridorda belirir, onu hemen tanır ve "Sensin demek Gustl!" diye haykırıp onun eline sarılarak gözlerinin içine bakar, Hitler'in de bu buluşmadan kendisi kadar etkilenmiş olduğunu yazar Kubizek. Hitler onu asansörle ikinci kattaki süitine çıkarır.

> Başyaver kapıyı açtı, biz içeri girince yaver gözden kayboldu. Yalnız kaldık. Hitler bir defa daha elimi tuttu, bana uzun uzun bakıp şöyle dedi: "Hiç değişme-

mişsin Kubizek. Seni nerede görsem tanırdım. Tek fark yaşlanmış olman." Ardından beni masaya götürdü ve oturmam için bir sandalye gösterdi. Bunca yılın ardından beni yeniden gördüğüne gerçekten çok sevindiğini söyledi. Benim temennilerim onu özellikle mutlu etmişti, çünkü onun ne kadar zor bir yoldan geçtiğini herkesten daha iyi biliyordum. Uzun uzun konuşmak için durum müsait değildi, fakat gelecekte buna fırsat bulacağımızı umut ediyordu. Benimle bağlantı kuracağını söyledi. Doğrudan ona mektup yazmak akıllıca olmazdı; tüm mektupları ile başkaları ilgileniyordu.

"Artık özel hayatım yok, herkes gibi aklıma eseni yapamıyorum," deyip ayağa kalktı ve Tuna'ya bakan pencereye gitti. Gençliğinde onu rahatsız eden çelik direkleriyle eski köprü hâlen kullanımdaydı. Beklediğim gibi hemen bundan söz etti. "Şu çirkin köprü!" diye haykırdı. "Hâlâ burada. Fakat miadı doldu, buna emin olabilirsin Kubizek." Sonra dönüp gülümsedi. "Yine de seninle eski köprüden geçmek isterdim. Fakat yapamam, zira nereye gitsem herkes arkamdan geliyor. İnan bana, Kubizek, Linz için çok fazla planım var." Bunu benden daha iyi bilen yoktu. Ondan beklenildiği üzere, gençliğinde kafasını meşgul eden tüm planları, üzerinden otuz değil de yalnızca üç yıl geçmiş gibi anlatmaya girişti.

Linz'e ilişkin tüm planlarının üzerinden geçen Hitler, Kubizek'e yaşamını, mesleğini sorar. Devlet memuru yanıtından hiç memnun kalmaz. "Demek bir memur, bir kâtipsin. Sana yakışmıyor. Müzik yeteneğine ne oldu?" Kubizek savaşın onu rotadan çıkardığını, aç kalmamak için önüne çıkana sarıldığını söyler. Hitler ciddiyetle başını sallar. "Evet, kaybedilen savaş." Ona bakıp ekler: "Sana başka iş bulacağız Kubizek." Ona orkestra şefliği önerir, ayrıca bir eksiği varsa bildirmesini, hemen görüleceğini söyler. Çocuğu var mı öğrenmek ister. Kubizek üç oğlu olduğunu söyler.

"Üç oğlan!" diye haykırdı coşkuyla. Ciddi bir tavırla bu kelimeleri yineleyip durdu. "Üç oğlun var, Kubizek. Benim ailem yok. Büsbütün yalnızım. Fakat sana

oğulların konusunda yardım etmek isterim." Bana oğullarını anlattırdı. Hepsinin müzik yeteneği olmasına ve ikisinin iyi resim yapmasına sevindi.

"Çocuklarının eğitimine destek olacağım, Kubizek," dedi bana. "Genç ve yetenekli kimselerin bizimle aynı yolu izlemek zorunda bırakılmasından hoşlanmıyorum. Viyana'daki hâlimizi biliyorsun. Ardından, seninle yollarımız ayrıldıktan sonra hayatımın en kötü zamanını yaşadım. Genç yeteneklerin yokluktan dolayı yıkıma uğramasına izin verilmemeli. Senin çocuklarına şahsen bir yardımım dokunabilirse çok sevinirim Kubizek!"

Burada belirtmem gerekir ki şansölye hazretleri, üç oğlumun Linz-Bruckner konservatuvarındaki eğitimlerini makamlarına ödetti ve yine onun emri ile oğlum Rudolf'un tabloları Münih akademisinden bir profesör tarafından değerlendirildi.

Daha sonra yine bir araya geldiler, Hitler onu hem 1939'da hem 1940'da Bayreuth'taki Wagner Festivali'ne davet etti. Bu buluşmaların tasvirlerinin ve çizilen Hitler tablosunun güvenilirliği ise kuşkuludur. Ne yanlarında başka biri ne Kubizek'in kendi sözlerinden başka bir kaynak vardır. Fakat şurası kesindir ki Hitler tablosu fırsatçı değildir. Kubizek'in kitabı 1938'de veya 1942'de Naziler hâlen yönetimdeyken yayımlanmış olsaydı, Hitler tablosunda herhangi bir olumsuz veya imalı fırça darbesi mümkün olamayacağı veya en azından zor ve tehlikeli olacağı için kitap başka türlü görünürdü. Ne var ki 1953'te yayımlandı ve o noktada koşullar tersine dönmüştü; fırsatçı yaklaşım Hitler'i şeytanlaştırmak, onun kötü yanlarına ağırlık vermekti, öte yandan onun arkadaşlığından söz etmek Nazi sempatizanlığı olarak algılanırdı ki savaş sonrası, kimsenin pek göze alabileceği bir şey değildi bu.

1938'de Naziler Kubizek ile bağlantı kurar ve ondan NSDAP arşivi için Hitler'in gençliğine ilişkin anılarını yazmasını ister. Kubizek 1942'de Nazi Partisi'ne üye olur, Martin Bormann ona anılarını yazmayı üstü kapalı olarak emreder, 1943'te Kubizek görevi nedeniyle daha yüksek maaşlı bir konuma terfi ettirilir. Ne var ki savaş bittiğinde ancak yüz elli sayfa yazmıştır. Hitler ile ilişkisi yüzünden Amerikalılar tarafından tutuklanır ve aralıksız sorgulanarak hapiste

on altı ay geçirir. Kitabının taslağını ve Hitler'e ilişkin belgelerini evine saklamıştır. Söz konusu taslak 1953'te yayımladığı bu kitabın çekirdeğini oluşturur, fakat Hamann'a göre çok büyük farklar vardır. *Der Führer* için hayranlık ifade eden tüm pasajlar çıkarılır ve ikilinin Linz ile Viyana'daki hayatlarına ilişkin pasajlar korunur. Stefanie'ye yönelik platonik aşk gibi bazı anekdotlar genişletilip işlenir, tarihlerin çoğu yanlıştır ve bazı yerlerde Kubizek'in hafızası onu yanıltır –Viyana'daki ev sahibesinin Polonyalı olduğunu yazar ama aslında Çektir ve 29 değil 31 numarada oturmuşlardır– fakat kontrol edilebilen başka her şey doğrudur. Hitler'i Yahudi düşmanı olarak gösteren birkaç anekdot istisnadır. Hitler'in gençliğinde Yahudi düşmanı olduğunu gösteren başka hiçbir kaynak yoktur; tersine, Viyana'da oturduğu yıllarda Yahudi tanıdıkları vardır ve Hitler Yahudi kültürüne ilgi duyar. Hayran olduğu Mahler de Yahudi'dir. Kubizek'in kitabında yer alan Yahudi düşmanı anekdotlar özgün taslakta yoktur, sonraki sürüme eklenmiştir. Hamann bu konuda şöyle yazar:

> Kubizek'in burada kendisini ileri çıkarmaya çalıştığı açıktır. Amerikalılar onu Yahudi karşıtlığı konusunda bıkıp usanmadan sorguya çekmiştir ve Kubizek savunmaya geçmek zorunda bırakılmıştır. Bu nedenle Hitler'in Yahudi Karşıtları Örgütü'ne katıldığını ve Kubizek'in izni olmadan onun için de başvuru formu doldurduğunu söyler. "Hitler'de alışageldiğim siyasi zorbalığın doruk noktasıydı bu. Dahası, Adolf herhangi bir dernek veya örgüte katılmaktan kaçındığı için çok şaşırmıştım."
>
> Ne var ki 1918'de Avusturya-Macaristan'da Yahudi Karşıtları Örgütü yoktur. Avusturyalı Yahudi karşıtları hem etnik hem siyasi açıdan birbirine karşı olduğundan 1884'te kurulan Almanya Yahudi Karşıtları gibi bir örgüt Avusturya'da asla kurulamamıştır. Kubizek ancak 1919'da oluşturulan Avusturya Yahudi Karşıtları Örgütü'ne üye olabilirdi ve bunu Hitler'in yardımı olmaksızın kendi başına yapması gerekirdi. Bu önemli bir noktadır, çünkü ciddiye alınabilecek görgü tanıkları arasında bir tek Kubizek genç Hitler'i Yahudi karşıtı olarak tasvir eder ve tam bu noktada güvenilirliğini yitirir.

Kitabın iki sürümü arasındaki bir başka dikkat çekici fark da Nazi döneminde kaleme alınan ilk taslağın kötü, savaşın bitiminden sekiz yıl sonra yayımlanan ikinci taslağın ise iyi yazılmış olmasıdır. Kershaw bu durumu ikinci kitabın bir hayalet yazar tarafından kaleme alınması ile, Hamann ise "yetenekli bir editör" ile açıklar. Fakat her ikisi de bu hatıratın Hitler'in gençlik yıllarına ilişkin en önemli kaynak olduğunda hemfikirdir. Ayrıca, kitapta Hitler'in Linz'e dönüşü ve kenti gençlik planlarına uygun olarak değiştirmek istemesiyle döngünün kapanması uydurma gibi görünse de sığınağındaki son anlarında, kendisini vurmasından yalnızca birkaç gün önce, tepesinde dünya alevler içindeyken ve Ruslar Berlin içlerine kadar ilerlemişken, mimarı Hermann Giesler'e vaktiyle yaptırmış olduğu Linz maketini saatlerce seyredebildiği ve günün hangi saati olursa olsun ziyaretçilerine gösterdiği su götürmez bir gerçektir. Bengt Liljegren'e göre maketin başlıca yapıları payandasına Hitler'in anne babasının mozolesi bulunan yüz elli metre yüksekliğindeki bir saat kulesi, iki bin konuk ağırlayabilen devasa bir otel, Adolf Hitler Konservatuvarı adında bir müzik okulu ve otuz beş bin kişi kapasitesi ile dünyanın en büyüğü unvanını taşıyacak olan opera binasıydı. Ayrıca bir teknik üniversite, yüz bin izleyici kapasiteli büyük bir arena, işçiler ve sanatçılar için konutlar, SS ve SA gazileri için bakımevleri, metro bağlantılı bir tren istasyonu, otoyola bağlantı yolu, ağır sanayi, çelik ve kimya fabrikaları vardı. Bu yeni kent görünümünün merkez noktasında, saat kulesi ile mozolenin yanı sıra çok büyük bir sanat müzesi yer alacaktı. Liljegren'in yazdığına göre Hitler kapsamlı sanat koleksiyonunun Linz'e bağışlanması konusunda öyle kararlıydı ki intiharından önce kaleme aldığı vasiyetinde bunu özellikle bildirmişti. Ayrıca Hitler'in iktidarda olduğu süre boyunca Viyana'dan çok Linz'e öncelik verilmişti. Hamann, Goebbel'in 17 Mayıs 1941 tarihli günlüğünden şu alıntıyı yapar: "Linz çok pahalıya patlıyor. Fakat Führer için çok anlamlı." Hitler'in iktidarı sırasında hiç öncelik tanınmayan Viyana için ise durum tam tersidir. Yine Goebbel'in günlüğünden, 21 Haziran 1943: "Führer'in Viyana için herhangi bir büyük planı yok. Tersine, Viyana'da çok şey var, ona bir şey katmaktansa ondan bir şeyler alınabilir."

Hitler Viyana'ya taşınacağını Kubizek'e daha ilk tanıştıkları andan itibaren apaçık belli etmiştir. Linz çok küçüktür ve fazlasıyla

taşradır. İlkin 1907 Mayıs'ında Viyana'ya kısa bir yolculuk yapar ve gördükleri karşısında coşkuya kapılır. Başkentte dört hafta geçirdikten sonra Linz'e dönünce erişilmez olur, içine kapanıp susar, gece gündüz kırlarda bir başına dolanıp durur, muhtemelen bir tür kopuş krizi yaşamaktadır, fakat Viyana'ya taşınma kararıyla birlikte birkaç hafta içinde normale döner.

> On sekiz yaşında bir adamın annesinin bakımına muhtaç olması Hitler için dayanılmaz olmuştu. Bu acı veren ikilemin onu âdeta bedenen hasta düşürdüğünü görebiliyordum. Bir yandan annesini çok seviyordu; dünyada kendisini gerçekten yakın hissettiği tek insan oydu ve annesi de –oğlunun sıra dışı doğası onu bir hayli üzse de– sevgisine karşılık veriyor, bazen onunla çok gurur duyuyordu. "Bizden farklı," derdi hep.
>
> Öte yandan, müteveffa kocasının dileklerini yerine getirmeyi ve Adolf'ün güvenli bir kariyer sahibi olmasını sağlamayı kendisine vazife edinmişti. Fakat oğlunun tuhaf kişiliği düşünüldüğünde "güvenli" ne anlama geliyordu? Okulda başarısız olduğu gibi annesinin tüm arzularını ve tavsiyelerini görmezden gelmişti. Bir ressam olmak istediğini söylüyordu. Annesi bundan pek memnun kalmış olamazdı, zira basit bir ruha sahip kadıncağız açısından sanat ve sanatçıya ilişkin ne varsa önemsiz ve güvensizdi.

Hitler'in eniştesi Raubal onun öteki gençler gibi işe girmesini istiyor ve annesini bu konuda yanına çekmeye çalışıyordu. Hitler'i, annesini parmağında oynatan bir şarlatan, tam bir şımarık olarak görüyor, onun kendisine çekidüzen vermesi ve doğru düzgün bir meslek edinmesi gerektiğini düşünüyordu. "Şu Farisi evimin huzurunu kaçırıyor," der Hitler onun için. Hitler'in ölü babasının yerine geçen ve annesini mantığa davet eden Raubal'ın sözlerini ve argümanlarını tahmin etmek güç değildir. "Hitler öğlene dek uyuyor, tek kuruş kazanmıyor, gün boyu hayal kuruyor, bir anne bunun altından nasıl kalkabilir, böyle giderse kendisine ve ailesine bakmayı asla öğrenemez, onun iyiliği için konuştuğumu tahmin ediyorsundur." Hitler'in velisi Mayrhofer onun fırıncı olmasını ister ve ona bir yer ayarlar. Kubizek'in yazdığına göre apartmandaki öteki kiracılar

da görüş bildirir ve bu görüşlerin hiçbiri Hitler'in lehine değildir. Annesi tüm bunların altında ezilir. Hitler açısından orada kalmak mümkün değildir, kararını vermiştir, Viyana'ya gitmek ve orada bir sanat kariyeri edinmek dışında seçeneği yoktur.

> İçinde yaşadığı küçük burjuva dünyasından nefret etmeye başlamıştı. Temiz havada geçirdiği yalnız saatlerin ardından o dar dünyaya geri dönmek zorunda kalmaya güçlükle katlanabiliyordu. Sürekli öfkeli, katı ve asiydi.

Herkesin ona karşı olduğu duygusu Hitler'in yaşamında bir yenilik değildir. Öte yandan annesi ile çok yakındır, çevre baskısı ne kadar büyük olursa olsun annesi ondan hiçbir şeyi sakınmaz. Klara Hitler aynı zamanda hastadır, o yılın ocak ayında aile hekimine gider ve Dr. Bloch onun göğsünde bir kitle fark eder. Ameliyata alınır ve sigortaları olmadığı için, o sırada on yedi yaşında olan Hitler'in üstlendiği masraflar ekonomilerine ağır bir darbe indirmiş olmalıdır. Klara Hitler bir ay hastanede yatar; Hitler her gün onun ziyaretine gider. Taburcu olduktan sonra, evin merdivenlerini çıkamadığı için taşınmaları gerekir. Şehir merkezine biraz uzak olan yeni apartman daireleri birinci kattadır ve ev sahibeleri birkaç ay sonra Roller'e Hitler için tavsiye mektubu yazacaktır. Yakın çevresinin tüm karşı çıkmalarına rağmen Hitler ressam olmak için o yaz Viyana'ya taşınır.

Kubizek'in yazdığına göre, Hitler akşam ona uğrar ve –annesinin gelmesini istemediği için– kendisini istasyondan onun uğurlamasını rica eder.

> Başkalarının gözü önünde annesi ile vedalaşmanın Adolf'e çok acı vereceğini biliyordum. Başkalarının yanında hislerini belli etmeyi hiç sevmezdi. Geleceğime ve bavullarına yardım edeceğime söz verdim.
>
> Ertesi gün işten izin aldım ve arkadaşımı almak için Blütgengasse'ye gittim. Adolf her şeyi hazırlamıştı. Ayrılmak istemediği kitapları yüzünden çok ağır olan bavulunu aldım ve veda sahnesinde yer almamak için aceleyle dışarı çıktım. Fakat büsbütün kaçınamadım. Annesi ağladı ve Adolf'ün hiçbir zaman pek ilgi göstermediği küçük Paula'nın hıçkırıkları yürek burkuyor-

du. Adolf basamaklarda beni yakalayıp bavula yardım ederken onun gözlerinin de ıslak olduğunu gördüm.

Akademinin resim bölümüne başvurmak için Viyana'ya giden Hitler kendi yeteneğine güvendiği için okula kabul edilmeyi bir formalite olarak görür. Fakat kabul edilmez. Onun sanatçı olma hayallerini saçmalık olarak gören, kendisini toplayıp düzgün bir iş bulması gerektiğine inananların baskısı düşünülünce okula kabul edilmemek Hitler'i yıkmış olmalıdır, zaten bunu kimseye söylemez. İlk haftalarda ne Kubizek ne de Klara Hitler ondan bir haber alır, Hitler onlara tek kelime yazmaz, kaygılanan Kubizek arkadaşı bir bağlantı kurdu mu, öğrenmek için Hitler'in annesine gider. Klara Hitler ona oturması için bir yer gösterir ve yüreğini döker.

> "Okulunda doğru düzgün okusaydı üniversiteye girmeye neredeyse hazır hâle gelirdi. Fakat kimseye kulak asmadı," dedi ve ekledi: "Tıpkı babası gibi inatçı. Viyana'ya taşınma çılgınlığı da nereden çıktı? Azıcık mirasına sahip çıkmaktansa çarçur ediyor. Sonra ne olacak? Resimleri hiçbir yere varmayacak. Hikâye yazarlığı da para kazandırmaz. Ona ben de yardım edemem, Paula'ya bakmam gerekiyor. Kızımın ne kadar hasta olduğunu sen de biliyorsun, fakat hasta da olsa Paula da doğru düzgün bir eğitim almalı. Adolf bunu düşünmüyor, dünyada ondan başka hiç kimse yokmuş gibi kendi bildiğini okuyor. Bağımsız bir meslek edindiğini görmeye ömrüm yetmeyecek..."
>
> Bayan Klara her zamankinden daha da kaygılı görünüyordu. Yüzündeki kırışıklar derinleşmişti. Gözleri cansızdı, sesi yorgun ve bitkindi. Adolf gidince kendisini bırakmış olduğu izlenimine kapıldığım kadıncağızı hiç bu kadar yaşlı görmemiştim. Ayrılığı kolaylaştırmak için durumunu oğlundan gizlediği kesindi.

Oğlu Viyana'dayken Bayan Hitler giderek kötüleşti; Hamann'a göre ilkin 3 Haziran'da, ardından 2 Eylül'de yeniden doktora gitmişti. Kubizek ise meşguldür; babasının dükkânından artan tüm boş zamanlarını eğitimine ayırır, Hitler olmayınca Bayan Klara'yı ancak sonbaharda ziyaret etme fırsatı bulur ve çok şaşırır. Zayıflayıp solan

ve yataktan kalkamayan kadının yüzü bitkindir. Oğlunun mektuplarından söz etmeye başlar hemen, belli ki Hitler'in durumu iyidir. Adolf'e kendi sağlık durumunu söyledi mi diye sorar Kubizek. Söylememiştir, onu rahatsız etmek istemez ama durumu iyiye gitmezse mektup yazmak zorunda kalacaktır. Doktor hastaneye yatmaktan başka çıkar yol olmadığını söylemiştir ona. Kubizek ayrılmadan önce ona oğluna mektup yazması için söz verdirir. Eve dönünce anne babasına olan biteni anlatır. Kubizek'in annesi Bayan Hitler'e yardım etmek ister, fakat babası açıkça yardım istenmeden hiçbir şey yapamayacaklarını ileri sürer.

22 Ekim'de Doktor Eduard Bloch'un aileye hastalığın tedavisinin olmadığını bildirdiğini yazar Hamann. Aile Klara, Adolf ve küçük kız kardeş Paula'dan oluşur. Ertesi gün Hitler mobilya atölyesine çıkagelir. Kubizek o gün için Hitler'in çok kötü göründüğünü yazar. Yüzü öyle solgundur ki neredeyse saydamlaşmıştır. Gözleri donuk ve sesi kısıktır. Selam vermez, Viyana'daki durumundan söz etmez, Stefanie'yi sormaz. Tek şöyle der: "Tedavisi yok."

> Gözleri alev alev oldu, öfkesi kabardı. "Tedavisi yok da ne demek?" diye bağırdı. "Hastalığın tedavisi var ama bu doktorlar tedavi edemiyor. Annem henüz yaşlı bile değil. İnsan kırk yedi yaşında umudu kesmez. Fakat doktorlar çaresiz kalınca tedavisi yok diyor."

Hitler Linz'te kalacağını, annesine ve eve bakacağını söyler. Kubizek, arkadaşının, gerekli olan ama her zaman onun adına başkalarının üstlendiği bu işleri hiç sevmediğini, hatta küçümsediğini bildiğinden başarabilecek mi diye sorar. Hitler zorda kalınca her işin yapılabileceği karşılığını verir. Bir ay boyunca da sözünün arkasında durur. Genelde susmaksızın konuştuğu politika, mimari ve sanattan tek kelime bile etmez, annesinin ölüm döşeğinde olmasının üzüntüsü Hitler'in içinde başka hiçbir şeye yer bırakmaz. Annesinin yatağını en sıcak yer olan mutfağa taşır ve kendisi onun yanında bir divanda uyur. Annesine kitap okur, yemek hazırlar ve kız kardeşinin ödevlerine yardım eder. Bir gün Kubizek onu yerleri silmek üzereyken bulur ve Bayan Hitler konuğunun şaşkın yüzüne gururla bakarak şöyle der: "Gördüğün gibi Adolf her şeyi yapabilir."

> Daha önce onu hiç böyle şefkatli görmemiştim. Gözlerime ve kulaklarıma inanamıyordum. Ne sert bir söz ediyor ne sabırsız bir yorum yapıyordu; sözünü geçirmek için öfkeyle ısrar etmiyordu. O haftalarda kendisini büsbütün unutmuş ve yalnızca annesi için yaşar olmuştu. Elbette bunun bir nedeni son dört yılı onunla yalnız geçirmesiydi. Fakat anne ile oğul arasında böylesi bir ruhsal uyuma başka hiç kimsede rastlamadım. Onları ayıran ne varsa geri plana itilmişti. Adolf, Viyana'daki hayal kırıklığından hiç söz etmedi. O sırada hiçbir gelecek kaygısı yoktu. Ölmekte olan kadıncağız rahat, neredeyse huzurlu bir hava içindeydi.

Aralık ayı soğuk ve kasvetlidir, nehrin üzerinde sis vardır; birkaç saat parlama fırsatı bulan güneş ısı vermez. Kubizek onları her gün ziyaret eder; günün birinde onu içeri almazlar, Hitler dışarı çıkar ve annesinin korkunç ağrılar çektiğini söyler. Kar başlar, sokaklar ve çatılar beyaza bürünür, Noel yaklaşır. 21 Aralık sabahı Kubizek'lerin evine gelir Hitler. Yıkkın ve yaslı suratından olan biteni anlarlar. Öldü, der. Klara Hitler'in son arzusu Leonding'de kocasının yanına gömülmektir. Hitler öylesine çökmüştür ki neredeyse konuşamaz.

Kubizek son haftalarda Klara Hitler'in yanına gelen doktordan söz etmez, fakat Hamann'a göre doktor 6 Aralık'tan itibaren her gün gelir. Hitler'in annesine morfin verip onu iyodoform ile tedavi eder, "tipik ve aşırı acı veren bir tedavi yöntemidir bu" – açık yarayı "yakmak" için üzerine iyodoformlu bir bez kapatılır, Hamann'ın yazdığına göre bu da korkunç bir susuzluğa yol açtığı gibi hastayı yutkunamaz duruma getirir.

1941'de Bloch *Collier's* dergisinde, hastalığın durumunu ve ilerleyişini anlatan bir makale yazar ve annenin tedavisinin oğlu için bir işkence olduğunu, Hitler'in annesine morfin veren doktora minnet duyduğunu söyler. Bloch'un sözleri Kubizek'in çizdiği tabloyu doğrular.

> Mesleğim gereği böylesi birçok sahneye tanık olmam doğaldır ama hiçbiri bende bunun gibi bir izlenim bırakmamıştır. Meslek hayatım boyunca kederden Adolf Hitler kadar yıkılan hiç kimse görmedim.

Bloch aynı zamanda Hitler'i nasıl bulduğunu da kısaca anlatır:

> Pek çok biyograf onu bağırıp çağıran, asi ve dağınık biri, sempatiklikten uzak ne varsa bünyesinde toplayan genç bir kabadayı olarak anlatır. Açıkçası bu doğru değildir. Sessiz bir gençti, görgülü ve iyi giyimliydi. Uzun boylu ve soluktu, yaşından büyük gösteriyordu. Ne güçlü kuvvetli ne hastalıklıydı. Muhtemelen en iyi tasvir "kırılgan" olacaktır. Annesinden aldığı gözleri büyük, kederli ve düşünceliydi. Bu çocuk çoğunlukla kendi içinde yaşıyordu. Neyin hayalini kurduğunu ise ben bilemezdim.

23 Aralık'ta Kubizek ile annesi Hitlerlerin evine gider. Hava değişmiştir, çamur kaplı sokaklarda yoğun bir sis vardır. Ölü kadın mum gibi bir yüzle yatakta yatmaktadır. Kubizek ölümün muhtemelen ağrılardan bir kurtuluş olduğunu yazar. On bir yaşındaki Paula ağlamaktadır ama Hitler'in gözleri kurudur. Sokağa çıkarlar. Naaş tabuta konup dışarı çıkarılır. Rahip ölüyü kutsar ve küçük cenaze alayı harekete geçer. Tabutun hemen arkasında yürüyen Hitler'in üzerinde uzun siyah bir frak, ellerinde siyah eldivenler vardır, bir elinde siyah bir fötr şapka taşır. Ciddi ve vakurdur. Paula solundaki eniştesi Raubal ile onun arasında yürür. Yakında doğum yapacak olan üvey kardeşi Angela onları izleyen kapalı bir faytonla gelir. Alayın geri kalanı birkaç komşudan ibarettir. Kubizek cenaze törenini acınası olarak niteler.

Ertesi gün Noel akşamıdır, Kubizek arkadaşını evine davet eder ama Hitler daveti geri çevirir. Bundan böyle Paula'nın bakımını üstlenen kız kardeşi Angela ve eniştesi Raubal'ın evine de gitmek istemez, daha sonra Kubizek'e söylediklerine inanılacak olunursa gece boyu Linz sokaklarında dolanıp durur.

Kavgam'da bunlardan hemen hiç söz edilmez. Annesinin ölümü ve o zamanki durum konusunda Hitler şunları yazar:

> Annem sağlığına kavuşma konusunda daha en başından pek umut vermeyen uzun ve ağrılı bir hastalık sonucunda öldü. Benim için yine de korkunç bir sarsıntı oldu. Babama büyük bir saygı duyardım ama annemi gerçekten çok seviyordum.

İhtiyaç ve acımasız gerçek beni ani bir karara zorladı. Babamdan kalan biraz paranın hemen hepsi annemin hastalığı sırasında bitmişti; aldığım yetim maaşı yemeğe bile yetmediği için şu veya bu şekilde kendi ekmeğimi kazanmaya mecburdum.

Elimde giysi ve iç çamaşırı dolu küçük bir bavul, kalbimde yılmaz bir iradeyle Viyana'nın yolunu tuttum. Elli yıl önce babamın başardığı gibi ben de kendi kaderimi yazmak istiyordum; ben de "birisi" olacaktım, fakat kesinlikle memur değil.

Anne babasına ilişkin "ama annemi gerçekten çok seviyordum" cümlesindeki "ama" küçük bir sözcük olsa da Hitler'in babasını hiç sevmediğini ima etmenin de ötesine geçer ve annesinin ölümüne pek kafa yormayıp metni dosdoğru geleceğe yönlendirmesi, iyimserliği, *Kavgam*'a göre çocukluğunun başat ve güçlü çatışması, yani memur olmak istemeyişi ile çemberi kapatışı, annesinin yasının geçici olduğunu gösterir ki Klara Hitler'in adının metinde pek yer almaması ve oğlu ile birlikte geçirdiği iki yılın tek bir cümle ile anlatılması bu düşünceyi güçlendirir. İnsanda dinç ve kararlı olma izlenimi uyandırır, bu Hitler'in sırtındaki ceketinden başka hiçbir şeye sahip olmadığı yeni bir başlangıçtır. Bir sonraki bölümde geçmişe dönerek şöyle yazar:

Annemin hayatının acı dolu son aylarında akademinin sınavına girmek için Viyana'ya gittim. Çizimlerimi içeren kalın bir paket ile yola çıktığımda sınavın çocuk oyuncağı olduğuna emindim. Lisede resim dersinde hiç kuşkusuz en iyi bendim; o zamandan beri becerimi daha da geliştirmiştim, yani kendimden hoşnuttum, gururluydum, mutlu ve umutluydum.

Sınavın ilk aşamasını geçer, fakat ikincide başarısız olur. "Başaracağıma öyle emindim ki," yazar, "başarısız olduğumu öğrenmek gökten düşen bir yıldırım gibi çarptı beni. Fakat olan olmuştu."

Bu olay annesinin ölümünden önceye denk gelir ve metin cenazeyi anlattığına ve önceki bölüm Hitler'in Viyana'ya taşınması ile kapandığına göre sınavdaki başarısızlığı, annesinin ölümünden sonra Viyana'ya gelmesinin üzerine yerleştirilir, yani akademiye kabul edilmemesi ve annesinin ölümü metinde ters sırada anlatılır ve

birbirinden ayrı tutulur. Bu da gösterir ki annesinin ölümü bir darbe olduğu kadar rahatlamadır da çünkü geleceğin önünü açar, fakat gerçek daha farklı görünmüş olacaktır: Annesi can çekişmektedir, Hitler sınava girmek için Viyana'ya gider, sınavı geçemez, hayalleri yerle bir olur ve bu bilgiyle geri döndüğü annesi de ölür. Bu durumda hiçbir şeyin önü açılmaz, tersine, hayatındaki her şey kapanır. Hitler ile annesi birbirlerinin yaşamlarının merkeziydi. Annesi kötüleşince Hitler Viyana'dan döner, ikisi de onun öleceğini bilir, annesi oğlunun geleceği için endişelenmektedir ve Hitler ona akademiye kabul edilmediğini asla söylemez.

*

Hitler'in yaşamının ilk on sekiz yılı *Kavgam*'da yalnızca on dört sayfada anlatılır ve bu anlatı da milliyetçilik, tarih ve çeşitli konulardaki kendi teorileriyle doludur. Öte yandan Viyana'da oturduğu süre, 1908 ile 1913 arasındaki beş yıl doksan sekiz sayfa tutar. Fakat kişisel yaşamına ilişkin hemen hiçbir şey yoktur ve az miktardaki bilgi de geneldir.

> Çoğu kişiye göre masum hayat zevklerinin ve mutlu insanların neşeli toplanma yeri olan Viyana ne yazık ki benim için hayatımın en kederli zamanının yaşayan bir hatırasından ibarettir.
>
> Bugün bile bu şehir bende ancak üzücü düşünceler uyandırabilir. Benim için bu Scheria şehrinin adı beş yıllık zorluk ve sefaleti simgeler. Beş yıl boyunca ekmek paramı kazanmak zorunda kaldım; ilkin amelelik, ardından sokak ressamlığı yaptım, kazandığım ekmek parası o kadar azdı ki en kötü açlığı bastırmanın ötesine hiç geçemiyordu. Açlık o sıralar benim güvenilir muhafızımdı, yani beni asla terk etmiyor, her şeyimi paylaşıyordu. Elime geçen her kitabı o da okuyor, bir opera akşamının ardından günlerce bana yoldaşlık yapıyordu, bu acımasız dostumla bitmek bilmeyen bir mücadele içindeydim. Fakat o günlerde daha önce hiç öğrenmediğim kadar şey öğrendim. Mimari sanatım ve aç kalarak karşılayabildiğim ender opera günlerinin dışında tek zevkim kitaplarımdı.

> O sıralar çok fazla kitap okudum ve her bir kitabı iyice belledim. İşimden kalan tüm boş zamanlarımı kendimi geliştirmeye ayırdım. O birkaç yıl içinde temelini attığım bu bilginin hâlen faydasını görüyorum.

Burada anlatılanların hepsi doğrudur. Hitler yoksuldur, sıklıkla aç kalır, turistler ve çerçeveciler için ressamlık yaparak yaşamaya çalışır. Gerçekten "zorluk ve sefalet" içindedir. *Kavgam*'da bunu gerekli bir öğrenme dönemi olarak gösterir; toplumun en dibindeki konumundan yoksulluğu, sosyal sefaleti öğrenmiş ve hem değerlerin yozlaşmasını hem de Habsburg Hanedanı'nın çöküşünü görmüştür. Kendisini amele olarak niteler, işçilerin politik dünyasına yakın olduğunu anlatıp toplumun aşağı tabakalarında ortaya çıkan şiddeti ve baskıyı anlatarak tüm bu sorunların çözümüne ilişkin görüşlerini sıralar. Parlamentoyu ziyaret edişlerini ve bu ziyaretlerin onda parlamenter sisteme ve demokrasiye karşı bir tiksinme yarattığını anlatır. Ardından Yahudiler ile –şahsen değil de sokakta gördüğü tuhaf silüetler olarak– ilk karşılaşmalarından söz eder. Her düzeyde ve her biçimde yıkıma uğrayan bir dünya tablosu çizer. Tüm deneyimleri, içinde yaşadığı sefalet bile, burada anlam kazanır: Gözlem yapar, algılar, okur, düşünür ve durumu kötü olsa bile hayatının bu dönemi onun açısından vazgeçilmez bir okuldur. Hayat okuluna gitmektedir, onun becerilerinin hiçbiri üniversitelerde öğrenilemez, düşündükleri ve yazdıkları teorik değildir, pratik gerçekliğe ilişkindir.

Akademiye girmeyi ne kadar istediği düşünülürse "Hayat okulu" ifadesinin, başarısızlığını mantığa oturtma çabasından ve bir süslemeden ibaret olduğu görülür. Her şey şu an olduğu kişiye yöneliktir. Ne var ki o beş yılda nasıl bir hayat sürdüğünü anlamak istiyorsak tüm geleceğini görmezden gelmemiz gerekir. O sıralar yaptıkları başka bir şeyin habercisi değildi. Kendisini içinde bulduğu sefalet salt bir sefaletti. Evsizlerle birlikte çorba kuyruklarında bekledi, belli ki bir dönem parklarda geceledi. Hiçbir arkadaşı yoktu, kimseyi tanımıyordu, küçük sosyal çevresi ucuz pansiyonlarda karşılaştığı kişilerden oluşuyordu. Hitler'in on sekiz ile yirmi üç yaşları arasında bu hâlde yaşadığı beş yıl, insanın hayatındaki en belirleyici yıllardır denilebilir. Hitler muhtaç durumdaydı, inançlarının hepsi boş çıkmış, hayalleri suya düşmüştü, kimsenin istemediği ve işe yarar bulmadığı biriydi. Gerçekle bağlantısı zayıflamış, neredeyse kopmuştu. Bir gece donup ölecek olsa kimse umursamazdı. Tam bir hiç kimseydi. Toplumun en alt tabakasında bir tür anonimlik içinde yitip gitmişti.

Oysa ki bambaşka bir yerde başlamıştı yolculuğu. İyi başlamıştı. Viyana'ya geldiğinde cebinde annesinden kalan para vardı, tutumlu yaşarsa bu ona bir yıl yeterdi. Akademiye yeniden başvurabilirdi. Ayrıca büyük şehirde yalnız değildi; Kubizek de onunla gelmişti.

Hitler biyografisinde Ian Kershaw, olaylar dizisini şöyle anlatır:

> 1908 Şubat'ında Viyana'ya döndüğünde var gücüyle mimar olmaya çalışmak yerine –tıpkı annesinin ölümünden önce yaptığı gibi– tembel, başıboş ve vurdumduymaz bir hayat sürmeye başladı. Mobilya atölyesi işini bırakıp onunla Viyana'ya gelerek müzik eğitimi almasına izin vermeleri için Kubizek'in anne babasını bile ikna etmişti.

Kubizek istediğini yapabilmesi, yani müzik eğitimi alabilmesi için onun anne babasını ikna eden Hitler'e yaşam boyu minnet duyacaktı. Vurdumduymazlık Hitler'in hiç kuşkusuz önde gelen özelliklerindendi, öte yandan işte bu patlayıcı, neredeyse çılgın yanı sayesinde herhangi bir zaman aklına takılan herhangi bir şeye kendisini büsbütün verebiliyordu ve bunu genellikle bunalım dönemleri izliyordu, fakat böylesi ruh durumlarında da huzursuzluğu geçmiyordu. Kershaw, Hitler'in, üzerine atladığı konularda hiçbir zaman bir hedefi olmadığını, sabit bir rota veya plan izlemediğini ima etmek istiyor olabilir. Hitler'in akrabaları onun "tembel, başıboş ve vurdumduymaz" yaşadığı tasvirinin altına imza atabilirdi belki, fakat Hitler'in kendisi durumu besbelli farklı görüyordu, istediği ve aradığı bir şey vardı ve bu şeye hiçbir zaman erişemiyor veya yaklaşamıyordu ki on sekiz yaşında sanatçı heveslerine kapılan bir genç adam için bu alışılmadık bir durum değildir. Hitler her bakımdan bir otodidakt idi ve birçok otodidakt gibi o da ön yargılı biri olup çıktı, yalnız olması ve insanlardan kaçmasının da bunda payı vardı; Viyana parklarından birinde kendisine ait bir bank vardı, gözlerden uzaktaydı bu bank, orada oturup kendi başına kitap okumadığı zamanlar ya kentin sayısız kafesinden birindeki bedava gazeteleri okur ya da kiraladığı odada sayısız projelerinden biriyle uğraşıyor olurdu; konutlar, binalar, opera ve konser salonları çizer veya dramalar, romanlar yazardı – bu sıralar uğraştığı her şeyi tamamlamadan bırakmıştı ve onunla yan yana yaşayan Kubizek tüm bunların tanığıydı.

Viyana tren istasyonuna bir kış gecesi varır Kubizek. Zarif giysileri ve bastonu ile onu karşılayan Hitler şimdiden kaosa alışmış ve bir kentli olup çıkmış gibi görünür. Birbirlerinin yanağını öptükten sonra bavulları alıp kente yönelirler –"öyle korkunç bir gürültü vardı ki insan kendi sesini duyamıyordu"– ve ardından bir yan sokağa, Hitler'in kiralık odasının bulunduğu Stumpergasse'ye gelirler.

> Kaldığı küçük odada sefil bir parafin kandili yanıyordu. Çevreme bakındım. İlk dikkatimi çeken masaya, yatağa, dört bir yana saçılmış eskizler oldu. Adolf topladığı masanın üzerine bir gazete serdi ve pervazdan bir şişe süt getirdi. Ardından sosis ve ekmek çıkardı. Ben tüm bunları bir kenara itip kendi çantamı açarken onun soluk ve ciddi yüzü hiç gözümün önünden gitmiyor. Jambon, kıymalı çörek ve başka güzel yiyecekler çıkardım çantamdan. Bir tek şu döküldü dudaklarından: "Evet, insanın annesinin olması böyle bir şey işte." Krallar gibi yedik. Her şeyin tadı memleket gibiydi.

Kubizek yol yorgunudur, gördüklerinden şaşkına dönmüştür ve saat geçtir, fakat Hitler onun dışarı çıkıp kenti görmesi için ısrar eder. Viyana'ya yeni gelen biri opera binasını görmeden nasıl uyuyabilir? Böylece dışarı çıkarlar. İzlenimlerinin altında ezilen Kubizek başka bir gezegene gelmiş olduğu duygusuna kapıldığını yazar. Ardından Stefansdom'a giderler. Gece sisi öyle yoğundur ki kule görünmez. "Sisin gri monotonluğu içinde güçlükle seçebildiğim katedralin ağır ve karanlık kütlesi insan yapısı değil de semavi bir şey gibiydi," yazar Kubizek.

Kershaw aynı olayı şöyle anlatır:

> Adolf akşamleyin yorgun Kubizek'i istasyonda karşılar, ilk geceyi geçirebilmesi için onu Stumpergasse'ye götürür, fakat kendisinden bekleneceği üzere Viyana'da ne varsa ona göstermek için ısrar eder. Viyana'ya gelen biri ilk gecesinde opera binasını görmeden nasıl yatıp uyuyabilir? Böylece Gustl opera binasını, (sisten âdeta görünmez olan) Stefansdom'u ve muhteşem St. Maria am Gestade Kilisesi'ni görmek üzere dışarı

sürüklenir. Stumpergasse'ye ancak gece yarısından sonra dönerler. Bitkin düşen Kubizek uykuya dalarken bile Hitler Viyana'nın yücelikleri konusunda onun kafasını ütülemek ile meşguldür.

Kershaw'un bu akşama ilişkin tek kaynağı Kubizek'in kitabıdır. Orada "dışarı sürüklenmek" veya Hitler'in "kafa ütülemesi" konusunda hiçbir şey yazmaz ve Kubizek'in kitabında yer alan, opera binasının başka bir gezegene gitme duygusu uyandırması ve katedralin siste semavi görünmesi gibi olayı olumlu gösteren tasvirleri Kershaw görmezden gelir; onun tasvirlerinde kulenin görünmesini âdeta imkânsız kılan sis olumsuzdur, bunun nedeni de Hitler'i arkadaşının ihtiyaçlarını göremeyen mantıksız, bencil ve egoist bir genç adam olarak göstermektir. Peki ama durum böyleyse, gerçekten olumsuzsa Kubizek niye öyle yazmaz? Kubizek bir arkadaştır, gelişi dört gözle beklenmiştir, Hitler kendisinin görmüş olduğu her şeyi, kentin olağanüstü yanlarını ona göstermek ister, bu yüzden onu nasıl suçlayabiliriz? Arkadaşı bunu olumlu bir deneyim olarak anlatırken Hitler'in coşkusunun *aslında* arkadaşını görmezden gelmesinin bir işareti olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Kubizek kandırılmış mıdır? Hitler'in kendisinden yararlandığını göremeyecek kadar aptal mıdır? Siste bir katedral görmenin semavi bir deneyim değil bir fiyasko olduğunu anlamamış mıdır?

Veya, tersine, Kershaw "gerçekten" olanlara ilişkin başka bir sürüm ile yegâne kaynağının sözlerini neye dayanarak geçersiz kılar?

Bir janr olarak biyografinin sorunu –otobiyografi ve hatırat için de geçerlidir bu– yazarın elinde cevap kâğıdı ile oturmasıdır, kendisi her şeyi bilir ve işte bundandır ki kişilik özellikleri veya olaylar gibi söz konusu yönü gösteren –burada görüldüğü üzere tek bir kişilik özelliği veya sayısız olay arasında hiçbir şekilde dikkat çekmeyen tek bir olay türünden– herhangi bir işarete ağırlık yüklememek mümkün değildir. Elbette o zamanın gerçekleri erişilmezdir, ait oldukları andan koparılamaz, fakat söz konusu an çember içine alınıp çeşitli açılardan aydınlatılabilir, bir olasılık ile bir başka olasılık karşılaştırılabilir ve bu sırada daha sonra olanları göz ardı etme, yani bir kişilik özelliği veya bir olayı kendisinde başka bir şeyin işareti olarak görmeme çabası gösterilebilir.

Buradaki "kendisinde" terimi hem gizem hem çözümdür. Hitler'i henüz çocuk ve gençken bile, hepsi de daha sonrasında yükselen

kötülüğü işaret eden tartışmasız olumsuz kişilik özellikleri taşıyan "kötü" bir insan olarak görürsek onu bizden olmayan "ötekiler" arasına yerleştiririz ve bu durumda bir sorun ortaya çıkar, zira onun ve Almanya'nın daha sonra işlediği insanlık suçlarından sorumlu tutulamayız, bunlar "onların" yaptığı ve artık bize tehlike oluşturmayan bir şeye dönüşür. Peki biz olmayan bu "kötü" nedir? İfade etmediğimiz bu "kötülük" nedir? Bu durumda insanları kategoriler içinde düşünüyoruz demektir ve öyle yapmamız da gerekir, fakat bunun beraberinde getirdiği tehlikeleri anlamamız şarttır. Patolojide ve kaderde özgür irade yoktur, özgür irade olmayınca da suç ortadan kalkar.

Bir insan ne kadar yıkıma uğramış, ruhen ne kadar parçalanmış olursa olsun tercih yapabilen bir insandır her zaman. Bu tercih bizi insan yapar. Suç kavramına anlam veren de yalnızca budur.

Sanki Hitler on dokuz veya yirmi üç yaşındayken onun masumluğuna dikkat çekmek veya yaşam boyu koruduğu iyi niteliklerini göstermek onu ve kötülüğü savunmak olacakmış gibi Kershaw ve onunla birlikte neredeyse iki koca nesil, Hitler'i ve onun bütün varlığını kınayageldi. Hâlbuki bunun tersi doğrudur: Ancak Hitler'in masumluğu onun suçunun ağırlığını gösterebilir.

Kubizek'in Viyana'ya gelişinin ertesi günü iki arkadaş ona kiralık oda aramaya girişir. Bu zor bir iştir, odaların çoğu Kubizek'e gereken piyano için fazlasıyla küçüktür ve büyük olanların sahipleri piyanonun lafını bile duymaz istemez. Kubizek'in Viyana izlenimleri iyi değildir; kent ilgisiz, soğuk insanlarla, kasvetli avlularla, karanlık apartmanlar ve merdivenlerle doluymuş gibi görünür. Çaresiz ve yılgın bir hâldeyken Zollergasse'de başka bir kiralık oda ilanı görür, arkadaşı ile zili çalarlar, kapıyı açan hizmetçi onlara iki güzel yatak içeren zarif döşenmiş bir oda gösterir.

> Hanımefendi birazdan gelirler, diyen hizmetçi bizi selamlayıp gözden kayboldu. Odanın bizim için fazlasıyla iyi olduğunu pekâlâ biliyorduk. Daha sonra "hanımefendi" kapıda belirdi, yaşı pek genç sayılmazdı ama çok zarifti.
>
> Üzerinde ipek bir sabahlığı ve ayağında kürklü terlikleri vardı. Gülümseyerek bizi selamlayıp önce Adolf'ü, sonra beni inceledi ve oturmamızı rica etti. Arkadaşım,

hangi odanın kiralık olduğunu sordu. "Burası," dedi kadın ve iki yatağı gösterdi. Adolf başını iki yana sallayıp kibarca karşılık verdi: "Bu durumda yataklardan birinin çıkarılması gerekir, çünkü arkadaşıma piyano için yer gerekiyor." Ev sahibesi odayı isteyenin Adolf olmadığını anlayınca besbelli hayal kırıklığına uğradı ve onun odası var mı diye sordu. Adolf bunu evetleyince kadın benim piyano ile oraya yerleşmemi, Adolf'ün de burayı kiralamasını önerdi. Oda önerisini canlı jestlerle açıklarken sabahlığının kemeri çözüldü. "Ah, kusura bakmayın beyler," diye haykırdı ve hemen kemerini düzeltti. Fakat o bir saniye, kadının altına iç çamaşırından başka bir şey giymemiş olduğunu görmemize yetmişti.

Adolf kıpkırmızı bir suratla bana dönüp kolumu yakaladı. "Gel, Gustl!" Evden nasıl çıktığımızı hatırlamıyorum. Tek bildiğim sokağa geldiğimizde Adolf'ün öfkeyle bağırıp çağırması. "Tam bir Potifar karısı!" Belli ki böyle deneyimler de Viyana hayatının bir parçasıydı.

Kubizek kendilerini kente gelmiş iki köylü öğrenci olarak anlatır; Hitler'de olduğunu sandığı güngörmüşlük kızaran yanaklar ile ortadan kaybolur ve onun iffetini ve kadın korkusunu gözler önüne serer. On sekiz yaşındadır ve hiçbir deneyimi yoktur, Kubizek birlikte geçirdikleri dört yıl içinde Hitler'in hayatında hiçbir kadın olmadığını ve kendisini tatmin etmediğini yazar. Son sözleri elbette bir varsayımdır ve bunu doğrulamak imkânsızdır, fakat Hitler'in cinselliğine ilişkin *Kavgam*'da ve benzeri başka kaynaklarda gözlemlenen tablo ile örtüşür. Kadın ve kadınlık, saflık ve yücelik ile bağlantılıydı, Hitler'in kafasında oluşan ideal dünyaya aitti ve sonrasında hep genç ve masum kadınlar ile ilişki kuracaktı. Hitler'in saflık takıntısı ve cinselliğe bakışı, Kubizek'in kitabında pek çok yerde ortaya çıkar. Bir defasında, basında ahlak dışı diye nitelenen bir tiyatro izledikten sonra, Hitler arkadaşını alır ve insanlığın ne kadar sefil ve ahlaksız bir hâle geldiğini kendi gözleri ile görsün diye onu fuhuş mahallesine götürür. Fahişeler sokak boyunca uzanan tek katlı evlerde, aydınlık odalarda oturur, ileri geri yürüyen erkekler onlara bakıp birini seçer ve evdeki ışık söndürülür. Hitler ile Kubizek hiç durmadan ilerleyip sokaktan çıkınca Hitler durup geri döner. "Alçak

günahkârlık" diline doladığı tanımlardan biridir ve Kubizek bir kez görmenin yeteceğini söyleyince Hitler onu bir kez daha oradan geçirir. Fahişeler onların dikkatini çekmeye çalışır; önünden geçtikleri bir fahişe, çoraplarını indirir ve çıplak bacaklarını gösterir, bir başkası bluzunu çıkarır ve mahalleden uzaklaşınca Hitler fahişelerin "baştan çıkarma" numaralarına öfkelenir. Stumpergasse'deki odaya dönünce o akşam gördükleri ve bunların anlamı üzerine bir ders vermeye girişir. Kubizek ticari sevgi pazarının geleneklerini öğrendiğine göre bu ziyaret amacına ulaşmıştır.

Bu anekdot genç Hitler'in gerçeklik ile bağlantı kurmaya ilişkin çeşitli yöntemlerinden üçünü gösterir; ilk olarak gerçekliğin içindedir, denetleyemediği çekim ve tiksinme, arzu ve utanç duyguları ile dolup taşar; ardından ona öfkelenir ve son olarak, arasına makul bir mesafe koyduktan sonra, çözümleme yapar. En çok sonuncusunu yeğler. Bu mesafe, Hitler'in en dikkat çekici niteliklerindendir ve küçümsenemez.

Hitler ve Kubizek dünyanın en büyük kentlerinden birinin merkezinde oturur, yaşları on sekizdir, yakında on dokuz yaşına basacaklardır ve Hitler, anne babası öldüğü, yani onu bağlayacak bir ailesi olmadığı için büsbütün özgürdür, prensipte canı ne isterse yapabilir. Olasılıklar sayısızdır, dünya önünde apaçık uzanır. Ne var ki kimseyle tanışmaz, tek bir kadına bile bakmaz, çevresinde dönüp duran hayata katılmaz. Hayatı aşırı ciddiye alır; eğlenen herkesi hor görür, eğlence yüzeyseldir ve değersizdir. Çevresinde çok fazla sefalete tanık olur ve güçlü bir toplumsal vicdana sahiptir, ezilenleri ve yoksulluğu dilinden düşürmez; bir defasında sözünü ettiği şeyleri kendi gözleriyle görmek için en yoksul mahalleye bir tür araştırma gezisi düzenler, fakat yoksulların kendisiyle, yani yoksulluk çeken insanlarla ilgilenmez, onlarla konuşmak veya yakınlaşmak istemez, temas endişesi dikkat çekici ölçüde büyüktür. Aynı durum kadınlar için de geçerlidir, idealize ederek veya ahlaksızlıklarından dem vurarak onlardan söz edebilir, fakat kadınları yakınında istemez ve örneğin operadaki yerlerine kadınlar giremediği için çok rahatladığını dile getirir.

Savunduğu ve hayatını ona göre yönlendirdiği bu katı ahlak, bedensel arzulara karşı uyduğu bu sert kurallar, her bakımdan bir hayli kaotik olan iç dünyasını kontrol etme yöntemidir besbelli. Yirminci yüzyılın ilk on yılında kent ve kültür, artan yoksulluk, politik

karmaşa, fuhuş ve cinsel özgürlüğün etkisi altındayken –unutulmamalıdır ki Freud da aynı kentte yaşayıp eser veriyor ve Gustav Klimt de yine burada resim yapıyordu– dış dünya da kaotik olduğuna, yani karmaşık bir hâlde dört bir yana genişlediğine göre Hitler'in kendisine uyguladığı riyazet ve kontrol kurallarını topluma da yansıtması hiç de şaşırtıcı değildir, çünkü bu birey ve toplum unsurları, duygularda buluşup dengelenir ki duygular onda güçlüdür. "Potifar karısı" veya "baştan çıkarma" gibi öfkeli yorumlarının içinde kaynaşan duygulardan, büyük olasılıkla arzu ve tiksinmeden yükseldiği açıktır ve bunu, çöktüğüne inandığı toplumun geneline uygular. Temizlik ve bakıma takıntılı ölçüde önem verir, her zaman mümkün olduğunca iyi giyinir; bu da içindeki kaosu denetlemenin bir başka yoludur. Sanatla bu kadar ilgilenmesinin nedeni de muhtemelen budur, sanat ona bambaşka, büyük, güzel ve zarif bir yere tırmanabileceği huzurlu saatler sunar.

> Adolf, Wagner'in müziğini duyunca başka biri olup çıkıyordu. Tüm şiddeti ortadan kalkıyor, sakinleşiyor, yumuşak ve anlayışlı hâle geliyordu. Bakışlarından huzursuzluk siliniyordu. Gün boyu onu endişelendiren ne varsa unutuluyordu. Onu bir hayli ezen kaderi, önemini kaybediyordu. Kendisini artık dışlanmış, ezilmiş ve yalnız biri olarak görmüyordu.

Onun moralini düzelten bu duygular da onundur, müziğe veya Wagner'e değil Hitler'e aittir ve müzik ile, sahne dili ile rahata kavuşmak, güzellik ile dolup taşmak onun için öyle önemlidir ki opera bileti alabilmek için yemekten bile vazgeçer.

Hitler'in, akademik çerçeve veya herhangi bir anlamlı çerçeve dışında kaldığı için, Kershaw tarafından tembellik olarak yorumlanan tükenmek bilmez enerjisini de aynı doku içinde görmemek zordur, zira kendisini bir projeye kaptırdığında büsbütün ortadan kalkar, geriye yalnızca uğraştığı düşünceler, planlar ve çizimler kalır. Patlayıcı, takıntılıdır bu, normalin sınırındadır. Evet, Hitler'in o zamanki kişisel ve toplumsal ahlakı aşırı sınırlayıcı da olsa sanatçı çalışkanlığı hiçbir sınır tanımaz. Kalkıştığı işler konusunda hiçbir sınırı yoktur, hiçbir şey onu engellemez, her şey önünde açık durur. "Önemli olan profesörün bilgeliği değil dâhiliğidir," der Kubizek'e ve hemen bir opera bestelemeye girişir. Herhangi bir enstrüman çalamaz, orkestra

ve armoni bilgisinden tümüyle yoksundur, fakat böylesi engelleri formalite diye bir kenara iter, kendi yabani duygularına erişmek ve onları en çok hayran olduğu dilde ifade etmek için yanıp tutuşur. Tınılar ile renkleri birleştirmeye çalıştığı bir sistem geliştirir, kuşkusuz sefil bir girişimdir, Kubizek'e fikrini sorar. Arkadaşı ona ana temanın iyi olduğunu, fakat yalnızca bunu temel alarak bir opera yazmasının mümkün olmayacağını, dilerse ona gerekli teoriyi öğretebileceğini söyler. "Beni deli mi sanıyorsun?" diye bağırır Hitler. "Sen ne güne duruyorsun? İlk işin benim piyanoda çaldıklarımı aynen yazmak."

Öyle yaparlar. Kubizek ona tek bir nota anahtarında kalması gerektiğini söylemeye çalışır. Hitler bu kez de "Burada besteci kim, sen misin ben mi?" diye haykırır. Alman destanlarından küçük bir hikâyeye dayandırdığı operanın o zamanın enstrümanları ile icra edilmesi gerektiği düşüncesine kapılır. Kubizek'e o dönemden hangi tür müziklerin günümüze ulaştığını sorar. Kubizek flüt, davul ve kornolu birkaç enstrümanlı müzikler dışında pek bir şeyin kalmadığı karşılığını verir. Hitler ozanların arp benzeri enstrümanlar eşliğinde şarkı söylediğini ona hatırlatıp biz de öyle yapalım der. Kubizek operayı kendi deyişi ile kulak tırmalamaz duruma getirebilmek için Hitler'i bu fikrinden vazgeçirir. Sıradan enstrümanlara dönerek adım adım ilerlemeyi sürdürürler. Hitler tüm sahne ve kostümleri ayrıntılarıyla çizer ve librettoyu yazar. Yemek yemez, uyumaz, birkaç yudum su ile yetinir. Kubizek'in yalnızca projeye katılmasını değil kendisi kadar coşkulu olmasını ister ve düzenli olarak onu azarlar. Hitler, cehennemden çıkmış bir oda arkadaşıdır.

> Sayısız tartışmalarımızdan birini bahane edip taşınmak benim için işten bile değildi. Konservatuvardakiler başka bir oda bulmama seve seve yardım ederdi. Niye taşınmadım peki? Dahası, bu tuhaf arkadaşlığın eğitimim için iyi olmadığını kendime sık sık itiraf ediyordum. Arkadaşımla birlikte bu gece etkinlikleri sırasında ne kadar zaman ve enerji kaybediyordum? Niye taşınmadım öyleyse? Memleketi özlüyordum kesinlikle ve Adolf benim için memleketi simgeliyordu. Fakat sıla hasreti yirmi yaşında bir genç adamın altından kalkamayacağı bir şey değildir. Neydi öyleyse? Beni ne tutuyordu orada?

> Dürüst olmak gerekirse şimdi gözümde canlanan böylesi saatler arkadaşıma daha sıkı bağlanmamı sağlıyordu. Akranlarının gündelik ilgilerini tanıyordum: Flört, yüzeysel zevkler, amaçsız eğlenceler ve bir yığın önemsiz, anlamsız düşünce... Adolf bunların tam tersiydi. İnanılmaz bir ciddiyete, metanete sahipti, olan biten her şeye gerçek bir tutkuyla ilgi gösteriyordu ve hepsinden önemlisi, sanatın güzelliği, görkemi ve yüceliğine sadakati hiçbir zaman sarsılmıyordu. Ona özellikle çekilmemin nedeni ve saatler süren yorgunluğun ardından kendime gelmemi sağlayan işte buydu.

Hitler'in sayısız başka projesi gibi operanın da arkası gelmez. Böylesi uzun bir çalışmayı sürdüremeyecek kadar huzursuz ve sabırsızdır, ayrıca kendi bilgisizliği ve yeteneksizliğinin sonunda onu bile usandırdığı düşünülebilir.

Bu dönemde giriştiği diğer projelerin çoğu Viyana'daki konut krizini çözmeye yönelikti; yalnızca tüm kenti baştan çizmekle kalmıyor, kendi tasarladığı yeni işçi konutlarının planlarını da hazırlıyordu. Başka bir fikri de çok sevdiği müziğin, büyük kentin dışında kalanlara da götürülmesi gerektiğiydi, buradan hareketle "Seyyar Devlet Orkestrası" düşüncesini geliştirmişti ve Kubizek'in anlattığına göre bu gezici orkestranın görünüşü ile repertuvarını, müzisyenlerin gömlek rengine varana dek, en ince ayrıntısıyla planlamıştı. Tüm bu projeler boş hayallerdir, gerçekten uzaktır ve özünde anlamsızdır, fakat Hitler'in karakterine ilişkin çok bilgi verir, onun kendisini elindeki işe ne kadar adadığını, kendi yeteneklerine duyduğu sınırsız inancı ve böylelikle, ya korkar ya da küçümser göründüğü toplumun süzgecinden geçmeden iç ve dış dünyalarını nasıl birleştirdiğini gösterir, fakat tüm bunlara rağmen toplum, onun hayallerini, karşılarına dış dünyayı koyarak, başka bir deyişle onlara gerçek hayatta sonuçlar vererek yerle bir etmektedir. İçsel gerçeklik soyut, dışsal gerçeklik somuttur ve bu büyük ama gerçek dışı projelerde bu iki unsur Hitler açısından üstesinden gelinebilecek şekilde çakışır.

Kubizek ve Hitler Viyana'da 1908'in ilkbaharı ve yazı süresince beş ay birlikte oturdu. Hitler akademiye kabul edilmediğini söylemediği gibi Kubizek'i onun akademiye gittiğine inandıracak biçimde yaşadı. Oda paylaştılar; Bayan Potifar olayından sonra en iyi çözümün bu

olacağına karar verdiler. Hitler'in isteğini kabul eden ev sahibesi Bayan Zakrey onun eski odasına taşındı ve böylece iki arkadaş kadının odasına yerleşti. Kubizek ertesi gün konservatuvar sınavına girdi ve kabul edildi. Ne var ki Hitler bu haberi alınca pek sevinmiş görünmüyordu. "Böyle yetenekli bir arkadaşım olduğunu bilmiyordum," yorumunu yaptı. Bu dönemde genellikle huzursuz ve öfkeliydi, Kubizek Hitler'in onun müzik eğitiminden konuşmak istememesinin nedeni olarak bu ruh durumunu görüyordu. Başka birçok şeyi de tuhaf bulur, Hitler zamanını resim çizmek dışında her şeye kullanır; bir drama yazar, resim sanatı ile ilgisiz kitaplar okur ve Kubizek bir şeylerin ters gittiğini sezer, fakat Hitler'in başına buyrukluğunu ve eksantrikliğini bildiği için altında başka neden aramaz, hem arkadaşı annesini henüz yitirmiştir.

> Gün geçtikçe Hitler'in ruh durumu beni daha çok endişelendirmeye başladı. Onu böylesine kederli hiç görmemiştim daha önce. Bana kalırsa kendine güven eksikliği değil fazlası vardı. Fakat şimdi her şey tersine dönmüş görünüyordu. Kendisini eleştirmenin dozunu giderek artırdı. Öte yandan, kendisine yönelik suçlamaların çağa ve tüm dünyaya yönelik suçlamalara dönüşmesi için, tıpkı ışığı yakınca her şeyin aydınlanması gibi küçücük bir dokunuş yetiyordu. Nefret kataloğunun altında güçlükle soluyarak hemen her şeye boşalttığı öfkesini onu anlamayan, ezen ve onun değerini bilmeyen insanlığa yöneltiyordu genellikle. Adolf'ü sınırsız öfkesi ile derinden sarsılmış bir hâlde daracık odada volta atarken gözümün önüne getiriyorum. Ben, kımıltısız parmaklarım tuşların üzerinde, piyanonun başında oturmuş onu dinliyorum ve bir yandan bu öfke ağıtı canımı sıkarken bir yandan onun için endişeleniyorum.

Bu ilk haftalarda odanın nasıl kullanılacağı konusunda epey tartışırlar; Kubizek piyano çalışmak, Hitler okumak ister; yağmur yağdığında ikisi de içeri kapandığından ortam gerilir. Bir noktada Kubizek ders çizelgesini asar ve Hitler'den de aynısını yapmasını ister, böylece odanın ne zaman boş olduğunu ikisi de bilecektir. Fakat Hitler'in ders çizelgesi yoktur, buna gerek duymaz, her şey kafasındadır. Kubizek kuşkuyla omuz silker. Hitler'in çalışması sistematik

değildir kesinlikle, genellikle geceleri çalışır ve sabahları uyur. Arkadaşının işlerinin yolunda gitmesine tanık olmak muhtemelen onun için kolay değildir. Üstelik ders çizelgesi Kubizek'in ilerleyişinin simgesi gibi duvara asılınca Hitler patlar.

"Şu akademi," diye haykırır, "eski kafalı memur ve bürokrat fosilleri ile anlayışsız ve aptal hizmetçiler topluluğundan başka bir şey değil. Akademiyi toptan havaya uçurmalı!" Yüz ifadesi öfkeliydi, yumulup küçülmüş dudakları âdeta bembeyazdı. Fakat gözleri ışıldıyordu. Uğursuz bir yanları vardı, sanki Adolf'ün tüm nefret kapasitesi alev alev gözlerinde toplanmıştı. Ölçüsüz nefreti ile böylesine kolayca harcadığı akademi çalışanlarının ona kesinlikle bir şeyler öğretebilecek profesörlerden ve okutmanlardan oluştuğunu söyleyecektim ki benden önce davrandı. "Beni kabul etmediler, geri çevirdiler, kapının önüne koydular."

Neye uğradığımı şaşırdım. Demek öyleydi. Adolf akademiye gitmiyordu. Onun beni hayrete düşüren pek çok davranışını artık anlamıştım. Talihsizliğinden çok etkilendim ve akademiye giremediğini annesine söyledi mi diye sordum. "Aklın nerede?" diye karşılık verdi. "Can çekişen annemi böyle bir üzüntüye nasıl uğratabilirim?"

Ona hak vermeden edemedim. Bir süre ikimiz de sustuk. Belki Adolf annesini düşünüyordu. Bir süre sonra konuşmayı pratik konulara çekmeye çalıştım. "Peki şimdi ne olacak?" diye sordum.

"Şimdi ne olacak, şimdi ne olacak," diye tekrar etti, öfkeyle. "Sen de mi başladın şimdi ne olacaklara?" Akıl danışacak başka kimsesi olmadığına göre kendisine bu soruyu en az yüz defa sormuş olmalıydı. "Şimdi ne olacak?" diyerek endişeli sorum ile bir kez daha alay etti ve cevap vermek yerine masaya oturup kitapları kendisine çekti. "Şimdi ne olacak?"

Lambayı yaktı, eline geçirdiği bir kitabı açıp okumaya başladı. Ders çizelgesini dolabın kapısından sökmeye gittim. Başını kaldırdı, bana baktı ve sakince şöyle dedi: "Boş ver, dursun."

Hitler'in arkadaşına başarısızlığını itiraf etmek yerine böyle bir yalan ortaya atarak hayatını zora sokması, gerçekliği yanılgıları lehine reddedebilme yeteneğini gösterir, yine de bu durum daha çok gururunu ele verir. Arkadaşlıkları Hitler'in konuşması ve Kubizek'in dinlemesi, Hitler'in eyleme geçmesi ve Kubizek'in onu izlemesi, özetle Hitler'in başat ve Kubizek'in edilgen olması üzerine kuruludur. O yılın ilkbaharı sonunda bu güç dengesi temelden değişir, zira akademiye giremeyen Hitler'in tersine Kubizek konservatuvara kabul edildiği gibi aynı zamanda başarı da gösterir. Kısa süre içinde onu öğretmenliğe atarlar ve kapanış törenlerinin ilk akşamındaki konserin şefliği ile görevlendirirler, ikinci akşamda da bestelediği şarkılardan üçüne ek olarak, yaylılar için çalışmasından bir pasaj seslendirilir. Hitler de oradadır ve Kubizek'in hem öğretmenlerinden hem de konservatuvar müdürünün ta kendisinden tebrikler ve iyi dilekler kabul etmesine tanık olur. Hitler coşkulu ve gururludur, fakat, Kubizek'in de yazdığı gibi, "kalbinin derinliklerinde ne düşündüğünü" anlamak çok güç değildir. Arkadaşının başarısı kendi fiyaskosunu iyice belirgin hâle getirir. Baş başayken ona önderlik yapmayı ve üstünlük taslamayı sürdürebilir, fakat asıl önemli konuda gölgede ve geride kalmıştır.

Yaz gelir, beş ay birlikte yaşamışlardır, Kubizek tatilde Linz'e, ailesinin yanına gidecek, Viyana'ya dönüp eğitimine devam etmeden önce de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusunun ihtiyat birliğinde sekiz hafta askerlik yapacaktır. Hitler odada kalır; ne yolculuk yapacak parası ne de gidecek bir yeri vardır. Yaz boyu Kubizek'e kart ve mektup yazar, her şeyin yolunda gittiğini söyler, çoğunlukla Linz'teki inşaat projelerini sorar ve Kubizek'ten onu haberdar etmesini ister. Kubizek bunu yapar, babasının dükkânında çalışır ve Viyana'daki ev sahibesine kiradan kendi payına düşeni yollar, askere gider, Viyana'ya dönüşünde gelip bavullara yardım etsin diye Hitler'e mektup yazar. Kasım ayı gelmiştir.

> Ona da yazdığım gibi zaman kazanmak için erken kalkan trene bindim ve öğleden sonra üçte Westbahnof'a geldim. Her zamanki yerinde, bilet gişesinin yanında beni bekleyeceğini düşünüyordum. Annemin ona yolladığı şeyleri de içeren şu ağır bavula yardım edecekti. Onu gözden kaçırmış mıydım? Geri döndüm, fakat gişenin orada değildi. Bekleme salonuna

girdim. Beyhude çevreme bakındım: Adolf orada da yoktu. Belki hastaydı. Son mektubunda bana eski sıkıntısı olan bronşitin onu rahatsız etmeyi sürdürdüğünü yazmıştı. Bavulu emanete bıraktım ve endişe içinde Stumpergasse'ye koşturdum. Bayan Zakrey beni gördüğüne sevinmişti ama hiç vakit kaybetmeden odanın dolu olduğunu söyledi. "Fakat Adolf, arkadaşım?" diye sordum, hayretler içinde.

Bayan Zakrey buruşuk yüzünde soru dolu bir ifade ile gözlerini kocaman açıp bana baktı. "Sen Bay Hitler'in taşındığını bilmiyor musun?"

Hayır, bilmiyordum.

"Nereye taşındı?"

"Bay Hitler bana söylemedi."

"Fakat bana bir haber bırakmış olmalı – bir mektup veya bir kart. Ona nasıl ulaşabilirim?"

Ev sahibi başını salladı. "Hayır, Bay Hitler hiçbir şey bırakmadı.

"Bir selam bile mi?"

"Hiçbir şey söylemedi."

Kubizek ancak otuz yıl sonra görecektir Hitler'i. Ortadan kaybolmuştur ve bulunmak istemez. Kubizek'in akıl yürütmesine göre, Hitler bağlantı kurmak isteseydi arkadaşının adresini eski ev sahibesinden, Linz'teki anne babasından veya konservatuvardan alabilirdi. Bunu asla yapmadığına bakılırsa rahat bırakılmak istediğine kuşku yoktu. Kubizek Linz'e bir sonraki gidişinde Hitler'in üvey kız kardeşine uğradı, fakat Adolf'ün nerede olduğunu ve ne yaptığını kız kardeşi de bilmiyordu.

Hitler'in hayatındaki yegâne kişi ile bağlantıyı kesmek gibi aşırı bir davranış sergilemesinin birçok muhtemel nedeni vardır. Bunlardan en barizi gururdur: Kubizek eylülde askerlik yaparken Hitler akademi giriş sınavına bir kez daha girer ve yine başarısızlığa uğrar; üstelik bu kez birinci aşamayı bile geçemez. Kubizek'in onun kişiliğine ilişkin sözlerinden hareketle, Hitler'in bu defaki başarısızlığının Kubizek'e söyleyemeyeceği kadar büyük olduğunu varsaymak mantığa ters düşmez. Bir başka neden de yine gurur temellidir; Viyana'da, annesinin ölümünü çevreleyen aylar ile kesintiye uğrayan bir yıl

geçirdikten sonra, Hitler'in parası azalmaya başlar, Stumpergasse'deki odanın kirasını ödeyemez duruma gelir ve "ekmek parası" işi diye hor görüp durduğu işlerden birinde çalışmaktan başka para kazanma ihtimali yoktur; Kubizek karşısında bir başka prestij kaybıdır bu. Son muhtemel neden, Kubizek'in onun Linz ve oradaki ailesi ile son bağlantısını temsil etmesidir; anne babası aracılığıyla Kubizek'in ve dolayısıyla Hitler'in nerede oturduğunu öğrenmek kolaydır. Bu şekilde ortadan kaybolarak ailesi ile, yani üvey kız kardeşinin ailesi ile bağlantısını büsbütün koparmış olur.

Kubizek devreden çıkınca Hitler'in izleyen yıllardaki hayatına ilişkin hemen hiçbir şey bilinmez. Geçtiğimiz yüzyılın en çok incelenen ve araştırılan hayatının onunki olduğu düşünülürse dikkat çekici bir durumdur bu. Kamu arşivlerinden bilindiği üzere Hitler, Stumpergasse'deki odasından yakınlarda, Felberstrasse'de daha ucuz bir odaya taşınır. Yerel polis yetkililerinin istediği kayıt belgesinde unvanını öğrenci olarak bildirir – öte yandan Viyana'ya gelişinde "sanatçı" olduğunu söylemiştir. Felberstrasse'de sonraki yaza kadar bir yıl oturur. O yıl içinde ne ile uğraştığını kimse bilmez. Tek ipucu, muhtemelen az da olsa tasarruf etmek istediği için, 4 Mart'ta Linz müze derneği üyeliğini iptal etmesidir. 1909 Ağustos'unda kentin dışında, Sechshauser Strasse'de daha da ucuz bir odaya taşınır ve kendisini "Schriftsteller" yani yazar olarak kaydettirir. Orada üç hafta oturduktan sonra taşınır ve arkasında hiç iz bırakmadan ortadan kaybolur. Kayıt defterine birisi "taşınmış, bilinen adresi yok" yazmıştır. Büyük olasılıkla Hitler evsizdir, yani o sonbahar ve kış boyunca dışarıda yaşar. Polise kayıt yaptırmadan oda kiralamak mümkün değildir ve ilhakın ardından Naziler Avusturya kayıtlarında Hitler'e ilişkin her şeyi çıkarıp almışsa da yok etmeyip NSDAP arşivlerine kaldırmıştır ve orada da hiçbir bilgi yoktur. Sokakta yaşadığını gösteren bir başka belirti de ilk ev sahibesi Bayan Zakrey'in bir akrabasının ona denk gelmesidir ve bu dönemde onu tek gören odur. Hitler'i evsizler için çorba kuyruğunda görür. "Pejmürde bir hâldeydi," der, "onun için üzüldüm, eskiden ne kadar güzel giyinirdi."

1909 Aralık'ta, Meidling'de, bir evsiz barınağında geceleyince polis arşivlerinde yeniden ortaya çıkar. Orada gezgin bir serseri ile tanışır, dolandırıcılık ve hırsızlık sabıkası olan bu adam daha sonra anılarını yazacaktır. Adı Reinhold Hanisch'tir ve o sırada yirmi yaşında olan Hitler'in kederli ve yorgun göründüğünü, ayaklarının

yara bere içinde olduğunu aktarır. Mavi pötikare takım elbisesi yağmurdan ve barınakta kalan herkesin giysilerinde kullanmak zorunda olduğu dezenfektan yüzünden mora dönmüştür. Hiç eşyası yoktur, Linz'ten getirdiği her şeyi satmış olmalıdır. Hamann'ın yazdıklarına göre Hitler, ev sahibesinin onu kapı önüne koyduğunu, parası bitene dek birkaç gün kafelerde gecelediğini ve daha sonra park banklarında uyuduğunu anlatır Hanisch'e. Günlerdir hiçbir şey yememiştir ve bir gece sarhoş bir adamdan para dilenmiş ama hakarete uğradığı ile kalmıştır. Şimdi oradakilerden biri ona biraz ekmek verir ve bedava çorba ile ilaç yollarını öğretir.

Bu, Stefan Zweig ve Ludwig Wittgenstein'ın yetiştiği Viyana değildir; Hitler, Kubizek ile Stumpergasse'deki odayı kiraladığında toplumsal hiyerarşinin alt tabakalarında yer alıyordu ise artık kesinlikle dibe vurmuştur. Buradan daha aşağı düşülemez. İşi, evi, parası, yemeği, arkadaşı veya tanıdığı yoktur. Eşyasızdır, giysileri yırtık pırtıktır, aç ve açıktadır. Kershaw'un yazdığı gibi tembel ve aylak olsaydı bu hâle düşmezdi. Tembellik rahata düşkünlük demektir, tembellik en kolay yolu seçmek demektir. Hitler'in bu sıradaki hayatı minimum varoluş düzeyidir, başkalarının insafına kalmaktır, rahat olmak şöyle dursun akla gelebilecek en zor hayatlardan biridir. Linz'ten ayrılmadan önce hem eski komşularının hem de velisinin ona iş teklif ettiğini, annesi ile yazları köyde ziyaret ettiği akrabaları bulunduğunu, kadrolu memur olan eniştesinin evinde pekâlâ bir süre oturabileceğini ve boynunu bükerse kendisine oda bulmak için yardım bile alabileceğini bildiğimize göre burada, sefalet içinde bulunması rahata düşkünlüğün, tembelliğin ve iradesizliğin tam tersini gösterir. Hitler'in burjuva yaşamına karşı çıkışı tembel bir karşı çıkma değil, kesin bir karşı çıkmadır ve bu duruşunu korumanın bedeli neyse ödemeye hazırdır.

Bunun nedeni merak edilebilir. Hitler ne istemektedir? Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmek için iki kez başvurur; John Toland'a göre üç kez başvurmuş, o yılın eylülünde bir kez daha şansını denemişti, fakat tüm olumsuzluklara karşın hayatını orada kurmuştur. İlk odasını kiralarken "sanatçı" diye kaydettirir kendisini, ikincide "öğrenci" ve üçüncüde "yazar." Önce ressamlığın, sonra mimarlığın uzun süre lafını etmiş, arada dramalar, romanlar ve bir opera yazmaya kalkışmıştır. Hiçbir şey başaramamıştır, fakat asla başaramayacağı anlamına gelmez bu; toplumun en alt tabakasından bir

başka inatçı genç adam, başkalarının temelsiz bulduğu tükenmek bilmez bir öz güven ile yazar olmayı kafasına koyarak yıllarca kıt kanaat geçinmiş ve otuz yaşında yayımlanan ilk romanı *Açlık* ile bunu gerçekleştirmiştir örneğin. O dönemde aşırı yoksulluk içinde yaşayan bir başka sanatçı da Van Gogh'tur, ömründe tek bir tablo satmamış olsa bile resim çizmekten başka hiçbir şey yapmak istemez. Hitler de bunu mu istiyordu kimse bilemez, fakat böyle bir iradesi olmasa bile karşı çıkması daha da güçlü ve başına buyruk olmalıdır, çünkü toplumun kendisine ve iş, kariyer, evlilik ve çocuklar gibi onunla birlikte gelen hayata karşı çıkıyor demektir. Bunun bir parçası olmaktansa sokakta yaşamıştır. Bu tembelliğin göstergesi değil, bambaşka bir şeydir. Kendisini sürüklenmeye bırakmış olabilir mi? Mücadele etmiş gibi, belirli bir amacı varmış gibi görünmüyor; daha çok sanki hayatı için bir çerçeve hazırlamış ve bu çerçeve onu yavaşça ama kesin bir şekilde çöküşe götürmüş. Meidling'deki evsizler barınağı çöküş demektir. Orayı dolduranlar düşkünlerdir. Evsizler, serseriler, dilenciler, alkolikler, suçlular, işsizler, yoksullar, dolandırıcılar ve karaborsacılar.

*

Yüzyılın başında Viyana'daki toplumsal sorunlar çok büyüktü. Yoksulluk ortalığı kasıp kavuruyordu, konut sıkıntısı giderek büyüyordu, yüz binlerce kişi düşkün durumda yaşıyordu ve onlara giderek daha çoğu katılıyordu, büyük imparatorluğun dört bir yanından başkente bir göçmen akışı vardı. Konut fiyatları tavan yapmıştı ve ev sahipleri krizden yararlanıyordu, Hamann'ın yazdığına göre Favoriten işçi mahallesinde, su tesisatı olmayan, bir oda ve bir mutfaktan oluşan kiralık dairelerde ortalama on kişi yaşıyordu. Viyana'nın bu kesimlerinde çocuk ölümlerinin varlıklı kesimlerdekilerin dört katı olması akıl alır gibi değildi. Hemen bütün bodrumlar konut olarak kullanılıyordu ve gündüz boş kalan yataklar, *Bettheger*, yani yatak gezginleri denen kimselere kiralanıyordu; bunlar yatakları sekiz saat kullanabilen ama günün geri kalanını orada geçiremeyen evsizlerdi. 1910'da Viyana'da seksen binin üzerinde yatak gezgini vardı. Hiçbir sosyal güvenlik ağı yoktu, yoksullar ancak bağışlara dayalı yardım alıyordu ve bunlar da çoğu Yahudi olan hayırseverler tarafından kurulan çorba ocakları, sıcak salonlar, barınaklar ve çocuk yuvaları gibi özel girişimlerdi. Kimi ihtiyaç sahiplerinin

tavernalar ve hastanelerden artan yemekleri almasına izin veriliyordu ve Hamann'ın aktardığına göre bir fırıncı satamadığı ekmekleri dağıttığı zaman kalabalıklar toplanıyor ve izdiham çıktığı oluyordu. Konut sıkıntısı giderek tırmandı ve gündüzleri yatak gezginleriyle dolup taşan sıcak salonlar geceleri de hizmet vermeye başladı. Bununla birlikte en kötü koşullar yasa dışı konutlardaydı. Hamann o dönemden bir gazetecinin tasvirlerini aktarır. Böylesi evler birbirini tanımayan insanlarla doludur, çoğu çocuktur ve yemek hazırladıkları, bulaşık yıkadıkları, yaşadıkları, uyudukları, ders çalıştıkları ve para kazanmak için çalıştıkları bu tek odada barınırken haşerat ve pire dolu aynı yatakta yatarlar genellikle. Hayvanlara uygun görülmeyen bir ahırda on kişinin yaşadığını yazar, bunların üçü çocuktur. İki veya üç odadan oluşan, mühürlenmiş ve neredeyse enkaz hâlindeki bir apartman dairesinde kadın ve erkek, hasta ve sağlıklı, alkolik ve fahişe ve ayrıca çocuklardan oluşan seksen veya daha fazla insan barınabilir. "Çevrem insan, paçavra ve pislik karmaşası içindeydi. Oda devasa bir pislik topu gibi görünüyordu." Böylesi yerler farelerle doludur ve kolera, verem, frengi gibi hastalıklar büyük bir hızla yayılmaktadır. Dilenmek hemen hiç para getirmez ve çoğu kişi için tek çıkış yolu fuhuştur ve bu, çocuklar arasında da yaygındır.

Hitler'in 1909 Aralık'ında kendisini gösterdiği, yaklaşık bin kişi kapasiteli Meidling barınağının önünde yoksullar her akşam uzun kuyruklar oluşturuyordu ve içeri giremeyenlerin taşkınlık yapmasını engellemek için muhafızlar görevlendiriliyordu. Gazeteler bu yerin adını yalnızca bir çocuğun barınak kapısı önünde donarak ölmesi veya ihtiyaç duyduğu sağlık yardımını alamaması sonucu intihar etmesi gibi korkunç olaylar yaşandığında taşıyordu yalnızca sayfalarına. 1908'de kent konseyinde muhalefet daha fazla barınak kurmayı ve tramvay istasyonlarını evsizlere açmayı önerdi, fakat, Hamann'a göre, hâlihazırdaki önlemleri –ki aslında bunlar hiçbir şeydi– bahane eden yetkililer Viyana'da evsiz kalmanın kişinin kendi suçu olduğunu ileri sürmekle yetindi. Hiçbir yardım yoktu ve düzensiz toplum cehenneminde göçmenler, yani bu durumda Slavlar ve Doğu Avrupa Yahudileri en alt tabakayı oluşturuyordu; hastanelerin yalnızca Viyana doğumluları alması, ötekileri geri çevirmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı çoktu.

Gündelik işçilerin koşullarını Hitler şöyle anlatır:

> İnsanların barınaklarda ve apartman dairelerinde yaşadığı o korkunç inleri ve çöp, tiksinti uyandıran pislikler ve çok daha kötü şeylerin tablolarını düşünmek şimdi bile içimi ürpertiyor.

O sıralar Avrupa'nın bütün büyük kentlerinde durum böyleydi ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında patlak veren sanayileşme ve kentleşme dalgasından bu yana böyle olagelmişti. Bu yeni yoksulluk türünün yoğunlaştığı büyük kentlerde aşağı tabakadan insanlar öylesine iç içe yaşıyordu, öylesine çoktu ve öylesine kimliksizdi ki dönemin kaynaklarında ilk bakışta genellikle yoksullar ordusu, topluluğu veya sürüsü diye tasvir ediliyordu.

Amerikalı yazar Jack London, 1903'te Londra'nın doğusundaki varoşlarla ilgili olarak *Uçurum İnsanları* adında bir kitap yayımladı. "İki milyon işçinin dip dibe yaşadığı, ürediği ve öldüğü bu dehşetli acımasız ve geniş yerlere" getto der. Yazdığına göre Londra'da bir milyon sekiz yüz bin kişi açlık sınırında veya açlık sınırının altında yaşarken bir milyon kişi ile yoksulluk arasında yalnızca bir haftalık gelir vardır. Onun tasvir ettiği umutsuzluğu kavrayıp anlamak zordur, fakat yüksek ölüm oranlarının ve aşırı kötü konut durumlarının sonucu açıktır: Burada, en yoksul gettolarda yaşam başka yerlere göre daha az değerlidir. Çünkü ölüm sürekli günceldir ve yoksulların içinde yaşadığı insanlık onuruna aykırı koşulları düzeltmek pratikte mümkün değildir. London'ın yazdığına göre batı yakasında çocukların yüzde on sekizi beş yaşına basmadan ölürken doğu yakasında bu oran yüzde elli beştir. Yani iki çocuktan biri...

> Londra'da öyle sokaklar var ki doğan yüz çocuktan ellisi bir yaşını doldurmadan ölür ve geri kalan elli çocuğun da dörtte biri beş yaşına gelmeden ölür. Katliam!

Çocukluğu sağ salim atlatanları da yalnızca sağlıksız değil ölümcül işler beklemektedir. Keten endüstrisinde ıslak kumaşın işlenmesi bronşite, akciğer iltihabına ve romatizmaya yol açar; eğiriciler ve dokumacıların soluduğu tozlar ciğerleri hasta eder, bu fabrikalarda on yedi veya on sekiz yaşında çalışmaya başlayan kadınlar otuz yaşına geldiğinde tükenir. En güçlü ve dayanıklı yapıda adamlar arasından

seçilen kimya endüstrisi işçilerinin ortalama ömrü kırk sekizden azdır. Seramik endüstrisinde tozlar yıllarca ciğerlerde birikir, solumak giderek güçleşir ve sonunda imkânsız hâle gelir.

Jack London, Londra'ya ilişkin kitabını 1903'te, yani Karl Marx *Das Kapital*'in ilk cildini yayımladıktan otuz beş yıl sonra yazmıştır, fakat Marx'ın ölümünün ardından yayımlanan ikinci ve üçüncü ciltlerin üzerinden sırasıyla on sekiz ve on dokuz yıl geçmiştir yalnızca. Jack London sosyalist idi, *Uçurum İnsanları* ancak çok uzaktan gözlemlenen bir dünyanın içine girip orayı anlatarak bilinç uyandırma çabasıydı. Kitapta hiçbir analiz yoktur ama sayısız duygu vardır ve bu duyguların başında öfke ile teslim olma gelir. Öte yandan *Das Kapital*, Jack London'ın tasvir ettiği sefaletin ön koşullarını oluşturan meta, iş ve sermayenin temel koşullarına ilişkin bir analizdir. Bu teorik çalışmada aynı zamanda, daha sonra Jack London'ın ziyaret edeceği toplum sınıfının koşullarına ilişkin istatistik temelli uzun tasvirler vardır ve bu koşullar 1850'ler ile 1860'larda, yirminci yüzyılın ilk on yılındakinden çok da farklı değildi. "Kapitalist Birikimin Genel Yasası" bölümünde Marx, sanayileşmenin ayrıcalıklı sınıflara sağladığı "güç ve zenginliğin sarhoş eden yükselişini" oluşturan koşulları gösterir ve henüz iş yerlerindeki koşullara değinmeden –ki bunlar kendilerinde sarsıcıdır, iş günü on altı, on yedi saati aşar, iş yerleri doğru düzgün ışıklandırılmayan veya havalandırılmayan kasvetli yerlerdir– iş yeri dışındaki durumu, sefalet içindeki işçilerin gıda ve konut standartlarını irdeler. 1855'te resmî kayıtlı yoksul, yani işi olmayan ve yaşamak için kamu yardımına ihtiyaç duyanların sayısı 851,369'ken 1864'te, pamuk endüstrisindeki kriz nedeniyle 1,014,978'e tırmandı. Bu insanlar varoluşun en düşük seviyesinin altında yaşıyordu.

Bu devasa sayılarla toplumun başa çıkması imkânsızdı çünkü bu sayıları ortaya çıkaran üretim koşullarındaki değişikliklerin ve gerçekleşen büyük sanayi devriminin ne toplum planlamasında ne de yönetimde dengeleyici unsurları vardı; getto benzeri kocaman mahallelerde yoğunlaşan bu dipsiz yoksulluk yirmi otuz yıl içinde ortaya çıkmıştı ve çoğu kişi onun bir tür doğa olayı veya yasası olarak ve –Darwin'in çığır açan *güçlüler hayatta kalır* ilkesinin topluma yayılması ve insanlığın bir tür aşağılık kompleksine kapılmasının sonucu olan apaçık ahlaki ve manevi çöküntü yüzünden– kişinin

kendi suçu olan bir şey, aşağı sınıflarda kaçınılmaz olarak türeyen bir tür mantar olarak görülüyordu.

Sanki eskinin çerçevesi içinde yepyeni bir toplum veya toplumsal düzen ortaya çıkmıştı ve bunun kendi yapılarına uyguladığı büyük basıncı hafife almak güçtü. Sanayileşme öncesi kırsal kesimde konum ve tabaka dışında sınıflar yoktu, yoksulluk da bambaşka biçimlerde ortaya çıkıyor ve bambaşka yöntemlerle ele alınıyordu. Marx'ın analizleri, toplumda ortaya çıkan korkunç karmaşayı anlamayı sağlamaları açısından kuşkusuz çok değerlidir. Çocuklarından üçü küçük yaşta ölen Marx, yoksulluğun sonuçlarını bizzat yaşamıştır ve İngiltere'nin büyük endüstri bölgelerinden âdeta bir sisteme ve belli yasalara uyar gibi dünyaya yayılan sefaleti kendi gözleriyle görmüştür.

Ne sanayileşme ne de onun dümen suyuna takılan sefalet sınır tanıyordu ve yirminci yüzyılın başında Avrupa'yı kasıp kavuran politik çekişmeye çözüm arayışı büyük ölçüde yatay, yani sınır ötesi ve dikey, yani ulusal alana yayılıyordu. Bu da sınıfsal veya yerel olanla özdeşleşme anlamına geliyordu. Nispeten homojen bir kentin küçük burjuva zümresinden gelen ve düşüncelerinin tümünü oradan alan Hitler, *Kavgam*'da yoksulluk sorununa büyük ağırlık verir, fakat bunları bir zamanlar onu çevreleyen çöküşün pençesinden kurtulduktan çok sonra yazmıştır. Yoksulluk anlayışı temelde yapısaldır:

> O sırada çevremi oluşturan kimselerden umudu kesmemek için onların dış görünüşleri ve hayatları ile yetişme şartları arasındaki farkı öğrenmem gerekiyordu. Ancak o zaman tüm bunlara umutsuzluğa kapılmadan dayanılabilirdi. Böylece çaresizlik ve sefaletten, pislik ve çürümeden *insanlar* değil, yalnızca kötü kanunların kötü sonuçları ortaya çıkıyordu. Bu noktada, hiç de daha kolay olmayan hayat mücadelem bana yardım etti ve söz konusu gelişme sürecinin çürümüş mahsulleri karşısında cesaretimi yitirip zavallı bir hissiyata kapılmadım.
>
> Hayır, meseleyi başka türlü anlamak icap etmektedir!

Hitler büyük bir politik sorun olarak gördüğü yoksulluğun insanı değersizleştirmesinden en az Karl Marx ve Jack London kadar

rahatsızdı, fakat Viyana'da yoksulluk Londra'daki gibi nispeten homojen bir işçi sınıfı arasında ortaya çıkmamıştı, imparatorluğun dört bir yanından büyük bir işçi göçü söz konusuydu ve o yıllarda kente egemen olan etnik çatışmalar Hitler'in çevresini ve içinde yaşadığı çağı anlamasında çok belirleyici bir etkendi. Kendisi Avusturya'da bir Alman olarak doğmuştu, babası Alman nasyonalistiydi ama ılımandı, başka herkesten çok Kayzer'e sadıktı, öte yandan Hitler'in okulundaki öğretmenlerin ve öğrencilerin çoğu daha radikal bir Alman nasyonalizmi çizgisindeydi ve bu fikir, yani ulusun yalnızca yapısal değil âdeta metafizik bir unsur olarak da her şeye üstün olması, *Kavgam*'daki tüm fikirlerin altında yatar ve –Kubizek'in anılarına göre– ergenlik ve gençlik çağındaki Hitler'in bütün düşüncelerini yönlendirir. Hitler büyük toplumsal haksızlıklar karşısında çözümü sınıflar arasındaki değil, farklı halklar arasındaki ilişkide aramıştır. Hayalini kurduğu büyük Alman devletinde fark işçi ile burjuva veya burjuva ile aristokrat arasında değil, Alman ve Alman olmayan arasındadır. Bu temel üzerine, henüz daha on sekiz yaşındayken Marx'a apaçık karşıdır. Marksizmin uluslararası eğilimi onun tüm inançlarına ters düşer. Hitler de aynı nedenlerden ötürü antikapitalisttir. Kendisinin de Viyana'da yoksulluğu şahsen yaşaması, yoksulluğun insan değerini sıfıra indiren sonuçlarına tanık olması, *Kavgam*'da –sınıf sorunu olmaktan çok gerileyen bir ikili monarşinin ve uluslararası kapitalizmin sonucu olarak gördüğü– toplumsal sefalete ilişkin görüşlerinde hiç kuşkusuz çok etkili olmuştur. Aşırı titizliği ve aşırı kontrol ihtiyacı en büyük yapıları bile sınırlayıp belirleyerek daha kolay ele alınabilir parçalara bölme isteğinin dışa yansıması olarak görülebilir; buradan hareket ile, hastalık ve pislik gibi yayılan ve sınırları aşan her şeyden korkusunu da onun zamanında gündemde olan ve sınır tanımayan büyük akıntılar ile kuvvetlerin dışa yansıması olarak görmek sanıldığı kadar zorlamak ve abartmak değildir, zira *Kavgam*'a egemen olan bir şey varsa o da dış dünyanın içsel duygular ile mizaç ile anlaşılmasıdır.

> Yüzyıl başında Viyana, toplumsal açıdan en kötü durumdaki kentlerden biriydi.
>
> Baş döndürücü zenginlik ve korkunç yoksulluk arasında derin uçurumlar vardı. Merkezde ve kentin iç bölgelerinde ulusların birbirine kaynamasından oluşan türlünün kuşkulu ışıltısı ile 52 milyonluk zenginliğin nabzı hissedilebiliyordu. Parlak görkemi ile saray, dev-

letin dört bir yanından zenginlik ve zekâyı mıknatıs gibi kendisine çekiyordu. Buna ek olarak Habsburg Hanedanı kendisinde fazlasıyla merkezî hâle getirilmişti.

Bu monarşi, söz konusu karmakarışık halkı bir arada tutabilen tek unsurdu. Fakat bunun sonucunda hem eyaletteki hem de başkentteki yüksek ve en yüksek dereceli yöneticilerin güçleri aşırı yoğunlaştı.

Viyana, eski Tuna Monarşisi'nin yalnızca politik ve ruhsal değilaynı zamanda ekonomik merkeziydi. Yüksek dereceli subaylar, memurlar, sanatçılar ve aydınların karşısında daha da büyük bir işçi ordusu vardı ve aristokrasi ile ticaretin zenginliği karşısında yürekleri burkan bir yoksulluk duruyordu. Ringstrasse'nin sarayları önünde binlerce işsiz dolanıyordu ve eski Avusturya'nın Via Triumphalis'i altında, kanalların kasveti ve çamuru içinde evsizler yaşıyordu.

Başka hiçbir Alman kenti toplumsal sorunu incelemeye Viyana kadar elverişli değildir. Fakat bu sözler yanlış anlaşılmamalı. Söz konusu sosyal inceleme yukarıdan aşağı yapılamaz. Bu katil yılanın sokmadığı hiç kimse onun zehirli dişlerini tanıyamaz. Aksi hâlde yüzeysel konuşmalar ve yanlış bir hissiyattan başka sonuç çıkmaz. Bunların ikisi de zararlıdır. İlkinin nedeni sorunun özüne asla ulaşamaması, ikincinin nedeni de dışında kalmasıdır. Toplumsal sefalete karşı talihli kişilerin veya kendi çabası ile düze çıkanların çoğunda her gün gözlemlediğimiz ilgisizlik mi, yoksa, modaya uygun gömlek ve pantolon giyen, burnu havada olan ve genellikle herkesi hor gören kimi kadınların "halkın acılarını hissetmesi" mi daha kötü bilmiyorum. Böyleleri her durumda, sezgiden yoksun akıllarının kavrayabileceğinden çok daha fazla günah işlemektedir. Bunun sonucu olarak "toplumsal çabalarının" her zaman sonuçsuz kalmasına, hatta bazen öfke ile karşılanmasına şaşırıp kalırlar ve bunu halkın nankörlüğünün delili olarak görürler.

Böylesi kafalar tüm bunların soysal gerçeklik ile hiçbir ilgisinin olmadığını, dolayısıyla hiçbir durumda

minnet gerektirmediğini, sosyal gerçekliğin lütuf dağıtmak değil, adil bir düzen kurmak olduğunu kolayca anlayamaz.

Ben toplumsal sorunu böyle inceleme talihsizliğinden kurtuldum. Beni sefalet cehennemine çekerek "öğrenmeye" değil, tersine, bir kobay faresi olmaya davet etti. Bu küçük deney faresinin operasyondan sağ salim çıkmasını sosyal meseleye borçlu değildim.

Fazlasıyla *Kavgam*'a özgü olan bu pasaj, Viyana'nın zenginliği ve yoksulluğu arasındaki farkın tasviri ile başlar, burada bakış açısı uzaktır; ses edilgen, yani geneldir, fakat nötr değildir; birbirine kaynamış ulusların "kuşkulu bir ışıltısı" vardır ve kudretli merkezî otoritenin bir arada tuttuğu çeşitli halklar bir "türlüdür." Buradan varılan ilk sonuç, toplumsal meseleyi ele almaya daha elverişli başka kent olmadığıdır. Öte yandan bunun tek yolu şahsen deneyim sahibi olmaktır, dahası "bu katil yılanın soktuğu kişi" olmak, başka bir deyişle yoksulluğu yaşamak gerekir. Metin şunu bildirir: Geri kalan herkesin aksine, ben oradaydım, neden söz ettiğimi biliyorum. Böylece anlatı *ethos* kazanır. Bu *ethos* kitabın açılışında düzenli aralıklarla vurgulanır ve sonra, başka bakış açılarının yoksunluğu ve titiz bir ısrar sayesinde kendi başına işlemeye başlar, artık "bu doğru, çünkü söyleyen benim, kendi gözlerimle gördüm" olmaktan çıkar ve "bu doğru, çünkü ben söylüyorum" fikrine dönüşür.

Metin bu meşruiyeti neye kullanır? Arkasından analiz gelmez, sadaka verdiği için kendisini iyi sanan ve böyle yaparak alıcıları aşağıladığını anlamayan sosyete kadınlarına karşı ani bir çıkışmadır yalnızca. Sadakaya bu bakış açısı Marx ile ortaktır, fakat Hitler'de, ruh durumunun gerilmesinden ve metinde ilk kez kullanılan birinci tekil şahıstan anlaşıldığı üzere bu patlama kişisel deneyim ile "modaya uygun gömlek ve pantolon giyen" kadınlara karşı genel bir nefretin karışımıdır. Toplumsal gerçekliğin lütuf dağıtmak değil, adil bir düzen kurmak olduğu çıkarımı da Marx ile ortaktır.

Jack London'ın Londra'nın yoksul gettolarındaki yaşama ilişkin tasvirleri de dokunaklı, acımasız ve korkunçtur, barbarlık ve ilkellik gibi kelimeler göze çarpar; dünyanın en dibinde, korkunç bir yokluk içinde, böylesi yaşamlar süren, alkole sığınan, karılarını döven, çocuklarını ihmal eden adamların veya dayak yiyen, küçük çocuklarını hastalıklara kurban veren, öksüren, soğuk ve açlıktan

titreyen kadınların kendileri ile sefaletleri arasında cömert bir bakış açısı edinmeye, kardeş insanlara karşı büyük düşünceler taşımaya veya insan ideallerini korumak için mücadele etmeye yetecek yer yoktur, ne var ki bu insanlar bir tür korkunç ucube gösterisinin parçasıymış gibi, aralarında dolaşıp onları gözlemleyen Jack London bunları yapabilir. Asgari bir refah düzeyi sağlanmadan insan kardeşliği mümkün olamaz. Bertolt Brecht'in bestelediği *Üç Kuruşluk Opera*'da Mackie Messer'in dediği gibi: "Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral" – yemek ahlaktan önce gelir. İnsan değeri için de aynısı geçerlidir. Çünkü bu devasa varoş bölgeleri, orada yaşayan veya yaşamayan herkesin yaşamını değersizleştirir. Jack London şöyle yazar:

> Whitechapel, Hoxton, Spitalfields, Bethnal Green ve Wapping'ten Doğu Hindistan Limanları'na kadar korkunç Doğu'dan daha kasvetli bir manzara bulunamaz dünyada. Yaşamın rengi boz bulanıktır. Her şey çaresiz, umutsuz, tekdüze ve pistir. Kimse banyo diye bir şey bilmez, tanrıların şölen sofrası kadar mitolojiktir. İnsanların kendileri pislik içindedir, temizlik yönünde herhangi bir girişim, acınası ve trajik değilse tam bir komedidir. Yağlı rüzgârlar tuhaf, uçucu kokular getirir ve yağmur yağdığında gökyüzünden su değil yağ iner. Kaldırım taşları bile yağa bulanmıştır. Kısaca bitmez tükenmez, ancak Vezüv'ün ya da Pelee Dağı'nın temizleyebileceği bir pislik hüküm sürer. Burada pis tuğlaların çevrelediği uzun yollar kadar sıkıcı ve düş gücü yoksunu bir halk yaşar. Din buraya uğramadan geçip gitmiştir, her yere egemen olan berbat ve aptal materyalizm hem ruhu ilgilendiren şeyler hem de yaşamın zarif içgüdüleri için ölümcüldür.
>
> Eskiden her İngiliz'in evi onun şatosudur diye övünülürdü. Bu söz artık bir anakronizm. Getto halkının evi yok. Ev yaşamının önemine ve kutsallığına yabancılar. Daha iyi durumdaki işçilerin oturduğu belediye lojmanları bile balık istifi barakalardan oluşuyor. Ev hayatları yok. Dil de bunu kanıtlıyor. İşten dönen baba sokaktaki çocuğuna annesinin nerede olduğunu soruyor; aldığı yanıt: "Binada."

Yeni bir ırk türemiş: Sokak insanları. Yaşamlarını iş yerinde ve sokakta geçiriyorlar. Uyumak için çekildikleri inleri ve mağaraları var, hepsi bu. Böylesi in ve mağaralara "ev" demek kelimeye haksızlık olur. Geleneksel sessiz ve içine kapanık İngiliz insanının soyu tükenmiş. Kaldırım insanları, gençken gürültücü, geveze, gergin ve heyecanlı. Yaşlanınca bira içerek demlenip sersemleşiyorlar. Yapacak başka işleri yoksa bir inek gibi geviş getiriyorlar. Onları her yerde görmek mümkün; yol kenarlarında ve köşelerde durup boşluğa bakıyorlar. Birini yakından izleyin. Orada saatlerce kımıldamadan duracaktır ve yanından ayrıldığınızda hâlâ boşluğa bakıyor olacaktır. Çok ilginç. Bira alacak parası yoktur ve ini yalnızca uyumaya yarar, dolayısıyla başka ne yapabilir? Kız sevgisi, eş sevgisi ve çocuk sevgisi gizemlerini çoktan çözmüş, hepsinin hayatın acımasız gerçekleri karşısında çabucak ortadan kalkan çiğ damlası gibi boş ve uçucu birer yanılsama ve kandırmaca olduğunu bulmuştur.

Marx, Dr. Simon diye biri tarafından 1863 yılında yaşam standartları üzerine gerçekleştirilen araştırmadan alıntı yapar:

"... Gıda yokluğuna ancak büyük zorluklarla katlanılabildiği ve kötü beslenmenin başka yoklukların arkasından geldiği akıldan çıkarılmamalıdır. Gıda yokluğu hijyenik bir soruna dönüşmeden çok önce, fizyolog ölüm ile yaşam sorusuna cevap veren azot ve karbon moleküllerini saymadan çok önce, ev maddi rahatlıktan büsbütün yoksun kalır. Giysi ve yakıt, yiyecekten de zor bulunur. Hava şartlarına karşı yeterli koruma olmaz; hanede oturanların sayısı öyle çoktur ki bu sayı ya hastalık doğurur ya da hastalığı yayar; hemen hiç ev eşyası veya mobilya yoktur, temizlik pahalı veya güç bir hâle gelir. Öz saygı nedeniyle temizliği korumaya çalışanlar gıdadan ödün vermek durumunda kalır. İnsanlar en ucuz yerlerde oturur ve buralarda sıhhi düzenlemeler en az düzeydedir, kanalizasyon kötü durumdadır, yol yoktur, her yer çöp içindedir, su tesisatı

acınacak hâldedir ve –kentlerde– büyük bir aydınlık ve temiz hava sıkıntısı vardır. Bunun gibi sıhhi tehlikeler, gıda yokluğu ile birlikte yoksulluğun kaçınılmazıdır. Bu eksiklerin tamamı yaşama tehdit oluştursa da gıda yokluğu aralarından en korkuncudur ... Bu düşünceler acı verir; özellikle de bu durumun, aylakların kendi kendilerine dayattığı bir yoksulluk olmadığı göz önünde bulundurulursa. İşçilerin yoksulluğudur bu. Şehirdeki işçilere gelince, azıcık yiyeceği sağlayan mesai de makul sınırların çok ötesine uzatılmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın karın doyurduğu ancak çok genel anlamda ileri sürülebilir ... Tablonun bütünü düşünüldüğünde, güçlükle karın doyurmak yoksulluğa giden daha kısa veya daha uzun bir yoldan başkası değildir."

En üretken işçilerin açlıkları ile zenginlerin –kapitalist birikime dayanan– çok büyük ve kibar tüketimleri arasındaki ilinti ancak ekonomik yasaların kavranması ile anlaşılabilir. Ancak konut meselesinde bu ilinti yoktur. Tarafsız gözlemcilerin görebileceği üzere üretim araçları ne kadar merkezî hâle getirilirse belli bir yerde o kadar çok işçinin oturması gerekir; başka bir deyişle sermaye birikimi ne kadar hızlı gerçekleşirse işçilerin konut standartları o kadar kötü olur. Artan zenginliğin beraberinde getirdiği sözde iyileştirmeler –gecekondu mahallelerinin yıkılması, görkemli banka binalarının, dükkânların v.s. inşaatı, ticari ve lüks araçlar, tramvaylar v.s. için yol açılması– yoksulları daha da kötü ve kalabalık saklanma yerlerine sürer. Öte yandan herkes bilir ki konutun değeri durumu ile ters orantılıdır ve emlak spekülatörleri bu sefalet madenini, Potosí madenlerinden daha az bir masraf ve daha büyük bir kâr ile sonuna dek sömürürler. Kapitalist birikimin ve tüm kapitalist mal sahipliğinin uzlaşmaz karakteri burada o kadar somut olarak kendisini gösterir ki resmî İngiliz raporları bile "mülkiyet ve mülkiyet hakları" konusunda alışılmadık çıkışlarla doludur. Sanayinin ilerlemesi, sermaye birikimi, kentlerin büyümesi ve "gelişimi" ile kötülük öyle ciddi duruma gelir ki "saygıdeğerlikten" çekincesi olmayan bulaşıcı hastalık korkusundan hare-

ketle 1847 ile 1864 arasında parlamentoya sıhhi konularda en az on başvuru yapılmıştır ve Liverpool, Glasgow v.s. gibi kentlerde ödü patlayan burjuvazi belediye yetkilileri aracılığıyla konuya el atmıştır. Bununla birlikte Dr. Simon 1865 tarihli raporunda şöyle diyor: "Genelleme yapılacak olursa kötülüğün İngiltere'de kol gezdiği söylenebilir."

Hitler ise şöyle yazıyor:

İki odalı bir bodrum dairesinde yedi kişilik bir işçi ailesi oturuyor. Beş çocuktan biri, diyelim ki üç yaşlarında, bir oğlan. Çocuğun ilk izlenimlerini oluşturduğu yaştır bu. Doğası yatkın kişilerde bu zamanın izleri ileri yaşa kadar gözlemlenebilir. Evin dar ve sıkış tepiş hâli içler acısıdır. Sırf bu yüzden sık sık tartışma ve kavga çıkar. Bu ev şartlarında insanlar yan yana değil üst üste yaşar. Daha geniş bir evde, insanların bir süre birbirinden uzak kalması ile çözülebilecek en küçük bir tartışma bile burada dayanılmaz ve korkunç bir kavgaya dönüşür. Çocuklar için bu doğaldır, dayanılırdır; yan yana gelince her zaman kavga eder, sonra unutup giderler. Fakat tartışma anne baba arasında çıktığında, çok kötü biçimlerde hemen her gün çıktığında, böyle bir gözleme dayalı eğitim çocuklarda da etkisini er ya da geç mutlaka gösterecektir. Böyle ortamların yabancısı olanlar, baba kavga sırasında anneye saldırdığında veya sarhoş olup onu dövdüğünde, çocuğun bundan nasıl etkileneceğini düşünemeyebilir. Altı yaşındaki zavallı küçük çocuğun aklından, yetişkinleri bile dehşete düşürebilecek şeyler geçebilir. Ahlaken zehirlenmiş, kötü beslenmiş, zavallı küçük kafası bitlerle dolu küçük vatandaş böylece okula başlar. Uğraşa didine okuyup yazmayı öğrenebilir ama bununla kalır. Evde ders çalışmak mümkün değildir. Tam tersine. Anne baba, yavrucağı dizlerine oturtup onun aklını başına getirmek yerine öğretmen ve okul hakkında ağza alınmayacak laflar eder, onları suçlar ve çocuk da bunları duyar. Ufaklığın evde işittiği öteki laflar da çev-

resindekilere duyduğu saygıyı artırmaz. İnsanlığın hiçbir iyi yanı kalmaz, öğretmenden devletin başına kadar aşağılanmadık makam bırakılmaz. Dinmiş, ahlakmış veya devletmiş, toplummuş fark gözetilmeden her şey yerden yere vurulur, çamura bulanır ve en kötü yanlarıyla gösterilir. Bu genç insan on dört yaşında okuldan atıldığında onun en güçlü yanı herhangi bir yetenek ve bilgi konusundaki inanılmaz aptallığı mıdır, yoksa bu yaşta tüyleri diken diken eden bir ahlaksızlıkla bütünleşmiş iğrenç küstahlığı mıdır, karar vermek zordur.

Fakat hiçbir şeyi kutsal görmeyen, hiçbir şey öğrenmemiş olan ama hayatın tüm sefaletini ya bilen ya sezen bu insan filizi artık atılmaya hazırlanmak durumunda kaldığı hayatta nasıl bir yer edinebilir?

Üç yaşındaki çocuk on beş yaşına gelince bütün otoritelerden nefret eder. Pislikten ve çürümüşlükten başka hiçbir şey bilmeyen bu genç insanın karşısına, ona bir fikir veya ideal edinme hevesi uyandıracak hiçbir şey çıkmamıştır henüz.

Ancak şimdi hayatın okuluna başlar.

Çocukluk yılları boyunca babasında gördüğü durumun içinde bulur kendisini. Çevrede boş boş dolanır, Tanrı bilir eve ne zaman gelir, eskisinden farklı olarak, bir zamanlar annesi olan çökmüş yaratığı itip kakan kendisidir artık, Tanrı'ya ve dünyaya sövüp sayar ve nihayetinde şu veya bu suçtan hüküm giyer ve çocuk hapishanesine kapatılır.

Orada son kat cilası atılır.

Onun sevgili burjuva hemşerileri de bu genç "vatandaş"ın "ulusal coşku" sahibi olmaması karşısında hayretten hayrete düşerler.

Tiyatro ve sinemada, ucuz edebiyat ve bulvar basınında günbegün halkın nasıl zehirlendiğini görür ve yaygın "ahlak düzeyi" alçaklığı ve "ulusal vurdumduymazlık" karşısında şaşırırlar. Sanki sinema beyin yıkaması, karalama basını ve bu türden şeyler ata yurdunun büyüklüğünün kavranmasına temel oluşturabilirmiş gibi...

Hitler Viyana'da böyle bir işçi ailesini yakından gözlemlemiştir büyük ihtimalle; o sıralar, hayatında görgü tanığı olmaması bağlamında, tarihin dışında yaşıyordu; ilkin bir odada kendi başına bir yıl oturdu, ardından onu takip eden haftalarda veya aylarda bir adresi yoktu ve sonunda evsiz barınağında ortaya çıktı, belli ki tıka basa dolu bir işçi evinde değil parklarda yaşıyordu. Buradaki tasvir bir örnektir, özünde soyut olan bir şeyin, hâlihazırdaki sosyal şartlarda işçi sınıfı çocuklarının kesin çöküşünün, somutlaştırılmasıdır. Hitler *Kavgam*'da pek çok örnek verir, fakat hemen hiçbirinde buradaki gibi anlatı yoktur ve hemen hiçbirinde Hitler buradaki gibi duygudaşlık göstermez, esere hâkim olan tonun dışına çıkarak duygulara seslenmez. Aynı zamanda bir özdeşleşme de söz konusudur.

Bu pasajda bir parça otobiyografi olduğunu düşünen Ian Kershaw şöyle yazar:

> *Kavgam*'daki pasajlardan birinde, Hitler, görünüşte, sarhoş bir babanın anneyi dövmesine tanık olan çocuklardan söz eder. Bu, kendisinin çocukluk deneyimlerine dayanıyor olabilir pekâlâ. Tüm bunların Adolf'ün kişisel gelişimini nasıl etkilediği konusunda yalnızca spekülasyon yapılabilir. Ne var ki etkinin büyük olduğundan kuşku duymak zordur.

Şayet burada dile getirilenler kendi çocukluğundan deneyimlerse, örneğin nötrlüğü ardına gizlenip kendisinden bir şeyler yazmayı başarmışsa bile bunun başka örneği yoktur.

Hitler'in Viyana'da gördüğü sefalet karşısında yaşama duyulan saygının azalması gerekmez ama pekâlâ azalabilir, Hitler'in durumunda besbelli azalmıştır, hâlbuki kendisi *Kavgam*'da öyle olmadığını söyler, sefaletten bireylerin değil sefil bir sistemin sorumlu olduğunun altını çizer. Peki bunu nasıl dile getirir?

> Böylece çaresizlik ve sefaletten, pislik ve çürümeden *insanlar* değil, yalnızca kötü kanunların kötü sonuçları ortaya çıkıyordu.

Göz boyamaya yönelik bu slogan yalnızca Hitler'e değil tüm çağa özgüdür. Bireylerin acımasızlığa ve sefalete uğramaları kendileri-

nin değil içinde bulundukları sistemin suçudur diyerek hümanist bir tavır sergilenir, insanların kendilerinin değil içinde yaşadıkları koşulların kötü ve uygunsuz olduğu vurgulanır. Ne var ki bunun sonucunda birey, sınıfın simgesi olarak algılanır ve sınıf önem kazandığında bireyin yazgısı, ortak amaç doğrultusunda ele alınacağı için değer kaybeder. Surat ve ad değil, kitle ve sayı önemlidir. Kitlenin bireyi değersizleştirmesi veya içine çekmesi yeni bir fenomendi, sanayileşmenin ve kentleşmenin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıktı ve çok etkili oldu: Bireyin kendisinin değil yoksulluğun simgesi olduğu yoksullar ordusu, sabah akşam fabrika kapılarından girip çıkan işçi ordusu, sokaklardan akıp gelerek meydanlarda ve parklardaki mitinglerin insan denizine katılan protestocu ordusu... Baudelaire, flanörün içinde yıkandığı büyük kent insan ırmaklarına tutkundu, Chaplin *Modern Zamanlar*'da işçi kitlesi ile koyun sürüsünü bir araya getirdi ve öncelikle bireyci olan ve işçiden değil, işçilerin herkes ve hiç kimse olduğu işçi kitlesinden, ayaktakımından nefret eden Hamsun 1920'lerde roman kahramanı August'e bir koyun sürüsünün ayakları altında can verdirdi. Weimar Cumhuriyeti'nin edebiyatında yinelenen motiflerden biri insan kitlesiydi ve insanlığın meşgul böcek sürüleri veya kıpraşan hayvanlar gibi göründüğü uzak bakış açısına sık rastlanıyordu. İnsanlığın bu bakış açılarıyla böylesi küçültülmesi gelişigüzel değildi, zira o sıralar kitlelerin gücü ve değişim potansiyelleri de yeni anlaşılmaya başlanmıştı.

Kitle perspektifinin bir başka sonucu da kişiyi biyolojiye, biyolojik insana götürmesidir. Jack London 1903'teki büyük kent gezisinde insanı inek olarak imgeleştirdi ve en iyilerin oradan ayrılmasını tasvir ederken metafor olarak kan kaybını kullandı. Bu alışılageldik bir düşünce biçimiydi, böylesi imgelere her yerde rastlanıyordu, henüz acımasızlıkla yüklü olmadıkları, nötr yanlarını bir bakıma koruduklan için kimse onlardan şüphe veya endişe etmiyordu. Nasyonal sosyalist hareketin büyük simgesinin kan olması hem insan kitlesi hem de insan biyolojisi ile ilgilidir, zira kan herkeste aynıdır, zengin-fakir, eğitimli-eğitimsiz ayırt etmez, enstitü olarak ifadesi ulusal devlet olan halk ile yakından bağlantılıdır, ayrıca kan, o dönemin ırk teorisine –ki bu da henüz kuşku altında değildi, eğitimlilerin en yüksek kürsüleri olan üniversitelerde geliştirilmişti– göre ait olmayanı ayırıyordu.

Hitler hiçbir ideolojik manifesto yazmamıştır, elbette *Kavgam*'ı oluşturan çeşitli akıl yürütmeler, savlar ve analizler arasından kendini

belli edilenler sayılmaz ise ki onları başka bir şeye dönüştürmeden soyutlamak mümkün değildir çünkü kitabın en sıra dışı yanı dürtü temelli düşüncelere çok dayanması, yazarının mizacını fazlasıyla yansıtması ve düşünceler aracılığıyla ileri geri hareket eden zamanıdır, ayrıca yazar bu tuhaf öfke nöbetleri, kendini savunmaları ve intikam vaatleri denebilecek tehdit teraneleri ile bir kişilik oluşturmaya çalıştığı için kitaba herhangi bir üstyapı oturtulamaz, hayır, burada ne üstyapı ne de bütünlük vardır, bayağılık ve kabalığın aşırı merkezkaç kuvveti buna engel oluşturur.

Dilin toplumsal çevre ile ilişkisi imgeninkinden çok farklıdır ve Naziler mitoloji ile geçmişin çekim gücünü harekete geçirip ulusun her bireye anlam verdiği fikrini somutlaştırmayı başarmış olsa da Hitler'in dili aşağı tabaka deneyimlerine, başka bir deyişle gençlik yıllarında Viyana'da kendisini içinde bulduğu dilsel gerçekliğin tınısı ve yankısı içinde çakılıp kalmıştır, örneğin o sıralar antisemitist gazetelerde Yahudi nefreti günlük olarak dile getirilir, ortam politik çekişmeler ve propaganda ile gerilmiştir, sanki çağın büyük politik meseleleri Olimpos bakış açılarından arındırılıp sokağa indirilmiş, öz, yerel ve kişisel meseleler olarak algılanır olmuştur: Çekler burada ne yapıyor? Yahudilerin burada ne işi var? Konut sorunu, yoksulluk ve büyük bir enflasyon vardır. Sürekli protesto mitingleri düzenlenir, isyanlar çıkar, vitrinler ve lambalar kırılır, tramvaylar ve arabalar yakılır, askerler sık sık duruma müdahale eder ve şiddet işçi mahallelerine yayılır. İşçiler gerçekten devrim yaparsa ne olacaktır? Şiddet tavan yapmıştır, hem katıksız somuttur hem de sokak düzeyindedir, göstericiler arasındadır, göstericiler ile polis arasındadır, polis ile evsizler ve yoksullar arasındadır, ayrıca aile içindedir, bu da yetmezmiş gibi, durumu iyi olanları kollayan ve geri kalan herkesi büsbütün boş veren toplum düzeninde yapısal şiddet düzeyi de yüksektir. Parlamento işlev göremez hâle ve âdeta çözülme noktasına gelmiştir, çeşit çeşit ülke ve kültürden sayısız parti ile ikili monarşide yeterli çoğunluk güçlükle sağlanır, Hamann'ın yazdığına göre temsilciler çocuk trompetleri ve çıngıraklar çalar, Hitler de Viyana'daki ilk yılında bunları gözlemler, yanında Kubizek ile bütün gününü parlamentoda geçirdiği olur ve arkadaşının anlattığına bakılırsa gördükleri karşısında yerinde duramaz. Politika konusunda pek çok şey okur, bunlar çoğunlukla gazete, bildiri ve dergilerdir; dolayısıyla Darwin, Nietzsche, Chamberlain ve Schopenhauer gibi çağın büyük ve tartışmalı düşünürleri ile popüler olmuş ikincil

kaynaklarda tanışır. Dönemin önemli özelliklerinden biri de akademik ve bilimsel fikirlerin gözden düşmesi, düzene kuşku ile yaklaşan, kendi kendisini yetiştirmiş, nevi şahsına münhasır düşünürlerin çoğalmasıydı ve Hamann'a göre, daha sonra verilen ipuçlarından anlaşıldığı üzere Hitler, bilimsel açıdan şarlatan denilebilecek bu sıra dışı kimseleri tercih ediyordu her zaman. Odasında kimseyle görüşmeden geçirdiği yıl boyunca muhtemelen böyle yazarları okuyordu ve akademik bağlam, daha doğrusu insana ait herhangi bir bağlam olmadığı için her şey onun yargıları ile sezgilerine kalmıştı ve bu düzeltilemez olma hâli belki de Hitler'in düşünce dünyasının en karakteristik özelliği olacaktır. Az sayıda kitabını da parası bitince satmış olmalıdır, Hanisch 1909 Aralık'ında Meidling'de ona rastladığında Hitler'in sırtındaki giysilerinden başka eşyası yoktur.

O akşam, tarihin sayfalarından bir buçuk yıl gizlendikten sonra, şehir merkezine yürüyerek iki buçuk saat mesafedeki yoksul barınağının önünde sıraya girerek yeniden ortaya çıkar ve adını polis arşivlerine yazdırır; pejmürde mor takım elbisesi içinde yorgundur, üşümüştür ve açtır, yirmi yaşındadır, zayıf ve solgundur, Kubizek'e göre onun yüz hatlarına büsbütün hâkim olan gözleri ve Kubizek'in annesinin neredeyse ürkütücü bulduğu, insanın içine işleyen bakışları ile Hitler herkes değildir ama hiç kimse de değildir, başkalarının gözünde değer taşımasa ve sosyal açıdan adam yerine konmasa bile kendisini dev aynasında görme alışkanlığının ve yeteneklerine duyduğu sınırsız inancın büsbütün ortadan kalktığına inanmak için hiçbir neden yoktur. Zayıf düşmüştür mutlaka, sonuçta bu onun hayatının en dip noktasıdır, onun gibi öz güven dolu ve gururlu bir genç adam için kesinlikle dayanılmazdır, ama Hanisch'in çizdiği tabloda Hitler uysal ve dirençsiz görünür.

Bu barınak önemli bir sosyal işlev görür; Hitler burada gündüzleri nerede ısınacağını, geceleri nerede uyuyacağını, en iyi dilenme ve iş bulma yerlerini öğrenir. Hitler açısından Hanisch bir tür yardımcıya dönüşür, birlikte takılmaya başlarlar. Gündüzleri iş arayıp akşamları çeşitli barınakların, örneğin ya Edberg'deki ya da Favoriten'deki geç saate kadar açık ısınma barınaklarının yolunu tutuyor, geceleyin de Meidling'e dönüyorlardı. Hanisch'e kalırsa Hitler fiziksel işe uygun değildir, yazdığına göre bir defasında çukur kazdırmak için adam aranıyormuş, fakat Hitler için fazlasıyla ağır olacağını söyleyerek onu bu işten vazgeçirmiş. Bunun üzerine Hitler tren istasyonuna gitmiş ve bavul taşımış, kent karla örtüldüğünde kar küreme işinde

çalışmış. Ne var ki paltosu olmadığı için öksürüp titriyormuş, Hanisch'in yazdıklarına göre bu işe ancak birkaç defa güç yetirebilmiş. Öyle zayıf ve bitkinmiş ki en azından yevmiye için çalışabilen diğer evsizlerin yanında bile yoksul kalıyormuş. "Hitler ne iş olsa yapabileceğini düşünüyordu, fakat ağır fiziksel işler için fazla zayıftı."

Bunlar, Hitler'in söz konusu döneme ilişkin *Kavgam*'da anlattıklarına taban tabana zıt düşmektedir.

> O sıralar iş bulmak benim için çok zor değildi, zira vasıflı bir işçi değildim ama yardımcılık ve çoğu kez amelelik yaparak ekmek paramı kazanmam gerekiyordu.
>
> Amerika'da yeni bir hayat ve yuva kurmak için ayağından Avrupa'nın tozunu silkeleyen göçmenlerin yöntemini benimsedim. Meslek, konum, çevre ve geleneğe ilişkin felç eden tüm fikirlerden kurtulan göçmenler önlerine çıkan hiçbir kazanç fırsatını tepmiyor, ne iş olsa yapıyor, ne olursa olsun dürüst çalışmanın kimseyi utandırmadığını peyderpey anlıyordu. Ben de kendi yeni dünyama atılmaya ve güçlükleri göğüslemeye işte böyle kararlıydım.
>
> Her zaman bir tür iş bulabileceğimi çabucak öğrendim, fakat bulduğum işi kolayca kaybedebileceğimi öğrenmem de çok uzun sürmedi.
>
> Günlük geçimimi sağlamak konusundaki belirsizlik kısa süre içinde hayatımın en karanlık yanlarından birine dönüştü.

Bu yalan olmayabilir, fakat kar küreyerek ve tren istasyonunda bavul taşıyarak para kazandığı, tüm yetişkin yaşamını sanatçılık yapmaya adayıp başarısız olduğu, insanlardan kaçtığı, fazlasıyla ezilip küçük düştüğü, başkalarının gözünde bir zavallıya dönüştüğü düşünülürse kendisini Amerika'da toprağı işleyen, yeni tarlalar açıp evler kuran göçmenler ile karşılaştırması biraz tuhaf görünüyor. Ne var ki *Kavgam* işte böyledir; Hitler yoksulluğunun tasvirini sonuçlarına bir hayli uzak düşen bir dil ile yapar, fakat onu reddetmek yerine çok etkili ve üretken bir şeye dönüştürür ve gücünü hayatının bu kötü döneminden alan ve âdeta onun üzerine şekillenen politik görüşünün içine işler.

Güçlü bir tür iç asaletin dış sefalete mesafe oluşturduğu böyle bir başka kişi de, Hamsun'ün, Hitler'in Viyana'daki yokluk günlerinden on yedi yıl önce yayımlanan *Açlık* romanının başkişisidir. O da Hitler gibi zor geçinir, kimseyi tanımaz, onun da hiçbir arkadaşı ve işi yoktur, bir gazete için küçük bir yazı yazma fırsatı bulduğu zamanlar dışında para da kazanamaz. *Açlık* romanının başkişisi yazar olma hayali kurar, onu ayakta tutan budur. İtfaiyeye iş başvurusu geri çevrilince iş bulmak için başka girişimde bulunmaz, günlerini sokakta geçirir, yazmaya ve düşünmeye çalışır, giderek daha kötü odalara taşınır ve kendisini içinde bulduğu yoksulluktan tiksinir. Memleketinden, çocukluğundan, anne babası veya kardeşlerinden hiç söz etmez, sanki onlar hiç yoktur. Bir başınadır ve en derin maddi yokluk içinde bile kendisinden hiç kuşku duymaz.

Hitler de aynı öz güvene ve benzeri bir ateşli hayal gücüne sahipti; Liljegren'in anlattıklarına göre, barınaktayken, bilimin yakın zamanda yerçekimini ortadan kaldıracağını, büyük demir blokların zahmetsizce taşınacağını ve gelecekte insanların yalnızca haplarla besleneceğini söylemişti.

Hitler'in hayatını kazanma yöntemi de Hamsun'ün kahramanınkini çağrıştırır; gazetelere küçük pasajlar yazmaz, ama barlarda ve meyhanelerde küçük tablolar satar.

Tablo üretimi Hanisch'in fikirlerinden biridir. Hitler ona akademiye gittiği yalanını söyleyince, Hanisch para kazanmak için tablo yapmasını önerir. Hitler resim malzemelerini satın alıp çalışmaya başlar, barınaklar balık istifi kalabalık olduğundan kafelerde resim çizer, bu sırada Hanisch tabloları satar, işleri yoluna girer, çok geçmeden yeni ve kalıcı bir erkek barınağına taşınırlar, burası en yoksullar için değildir, az bir haftalık ücret karşılığında küçük bir köşede bir yatağa ve günde bir öğün yemeğe kavuşurlar. Barınak büyüktür, beş yüze yakın sakininden kimisi sabit olsa da çoğu için burası geçici bir çözümdür. Orada kalanların yüzde yetmişine yakını otuz bez yaşın altındadır. Yüzde yetmişi işçi veya esnaftır, geri kalanlar arabacı, tezgâhtar, garson, bahçıvan veya vasıfsız işçidir, Hamann'ın yazdıklarına göre aralarında birkaç düşkün aristokrat, başarısız sanatçı, boşanmış ve iflas etmiş adam da vardır. Etnik kökenler de bir o kadar çeşitlidir. Hitler bu çevrede üç yıl geçirir. Kendi küçük bölmesinde akşam sekizden sabah dokuza dek oturabilir. Ayrıca bir yemek odası ve biri sigara içenler, öbürü içmeyenler için iki okuma odası

bulunur. Gazeteler ve kiracıların kullanabileceği küçük bir kütüphane vardır. Hanisch'e göre Hitler zamanının çoğunu kütüphanede geçirir. Sabahları gazeteleri karıştırır, gündüzleri resim çizer ve akşamları, orada ve kentin dört bir yanında kendisini gösteren büyük politik sorunlara ilişkin tartışmalara girişmediyse, kitap okur. Ticari girişimleri fena gitmez, kazançları kirayı ve yemeği karşılar ama giysi almaya yetmez ve Hanisch'in yazdıklarına göre Hitler bir süre içeride paltoyla dolaşır çünkü pantolonunun arkası deliktir ve gömleği yoktur. Bu şekilde yaşamayı sürdürebilmek için Hitler'in her gün bir resim çizmesi gerekir. Hanisch sürekli onu sıkıştırır, ondan sonunda bunalan Hitler, bir buçuk yıl sonra, 1910'da, resimlerini satmasına yardım etmesi için başka bir barınak sakinine, ondan on bir yaş büyük olan Josef Neumann'a başvurur, daha önce Hanisch'e bilgi vermeden Neumann'la birlikte bir hafta ortadan kaybolmuştur ve belli ki onunla yakın ilişki içindedir. Liljegren'e göre birlikte sanat müzelerini dolaşırlar.

Neumann Yahudidir ve Hitler o sıralar antisemitist olsa bile bu fikri daha sonraki başat biçimine henüz kavuşmamıştır. Büyük ihtimalle antisemitist değildir. Ne var ki politik görüşleri nasyonalisttir, sosyal demokratlara ve Marksistlere karşıdır, Hanisch'in dediğine göre "yemek, alkol ve kadından başka hiçbir şeyi umursamayan", başka bir deyişle hayatın manevi değerlerini değil maddi değerlerini gören işçilere de pek saygısı yoktur. Kendisi de ne olduğunu bilemez; belli ki resim çiziyordur, bu yıllarda yedi yüz ile sekiz yüz arasında tablo üretir, fakat sırf para kazanmak için yaptığı bu işte prestij gördüğünü düşünmek için bir neden yoktur; 1939'da tablolarının satışını yasaklar, ün kazanmalarından utandığı ve kötü etkilendiği açıktır.

Peki Hitler sanatçı, mimar, işçi veya aylak değildi ise neydi? Daha iyi zamanların geleceğini düşünerek bu dönemi geçici mi görüyordu? O hâlde daha iyi zamanlardan ne bekliyordu?

Hamsun'ün, *Açlık* romanındaki *alter egosu* ile Hitler arasında fark vardır, Hamsun hayalini kurduğu kitabı yazmış ve bir yazar olarak kendini ispat etmiştir, Hitler ise henüz bir yere varamamıştır. Niye? Yeteneksiz miydi? Tutkusuz muydu? Ressam olma yolunda içine kapanık yapısının beraberinde getirdiği çevre yoksunluğu ile başa çıkacak kadar güçlü değil miydi? Teslim olup kendisini yazgının elinde sürüklenmeye mi bırakmıştı?

Gençlik hevesleri sanattan çok sanatçı yaşamına ilişkindi muhtemelen; devlet memuru rolünün tersine sanatçılık bir benlik ifadesiydi, kişi benliğinin gücü ve kendi yetenekleri ile sanatçı olurdu, Hitler bunları herhâlde çekici bulmuştu. Bir yerlere varmak için çalışması gerekmiyordu, olduğu kişi kalması yeterliydi. Burjuva kültüründe yalnızca tek bir rol burjuva yaşamından kurtulabilir, onun üzerine çıkabilir ve çıkması beklenirdi, o da dâhinin rolüydü. Kitlenin çoğunluğuna karşı tek bir kişi. Bu fikir, çoğunluğun kültürünün bir kişi tarafından idare edilmesi anlayışından doğmuştu, idealize edilmişti, istenen ve arzu edilen bir şeydi, çoğunluğun düşüncelerini üstün bir kişiye indirgemişti, bu dünyadaki yaşamımız böyleydi. Goethe ile Wagner'in işlevleri buydu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda sanatta bu tek kişinin, sanatçı dâhinin rolü karakter değiştirdi. Bir kişi, herkesi simgelemek yerine onlara karşı gelir oldu. Bunun bir örneği Munch'tur. Sosyal âlemin –olumsuz anlamıyla– dışına çıktı. Hor görüldü ve küçümsendi. Bunu yapabilmek, herkesin bir parçası olmak yerine genelden uzak olan öz benliği ifade edebilmek için kişinin ya herkese karşı gelmesi –ki bu çok büyük bir güç gerektirirdi– ya da herkesten kopması şarttı. Pek çok sanatçı gibi Munch da kopmayı seçmiş, hayatının büyük bölümünü kendi içinde yaşamış, ailesi ile bağlantısını koparmıştı ve hemen hiç arkadaşı yoktu. Sosyal âlemin dışına çıkması ancak böyle mümkün olabilmişti, zira Munch Hans Jæger değildi, onun irade gücünden yoksundu. Jæger sosyal âlemde yaşadı, onunla oynadı, orada başarısızlığa uğradı. Munch ona yüz çevirdi, duygularını içinde tuttu ve resim çizdi. Yalnızlığı ve içine kapanıklığı, Hitler'in o yıllardaki hayatından pek farklı değildi, ne var ki Hitler'in burjuva hayatının dışına çıkması sanatsal değil yalnızca sosyaldi. Munch'un tersine onun estetik anlayışı, sanatın güzel, sevimli, ideal olmasını isteyen burjuvanınki ile aynıydı.

Çoğu kişi açısından su götürmez kabul edilegeldiğinden bir yasayı andıran bu sanat görüşünü biçimlendirenler arasından en öne çıkanı muhtemelen G.E. Lessing'dir, 1766 yayımlanan *Laocoon*'da sanatta güzel ile çirkin arasındaki farkı şöyle açıklar: "Çirkin biçim gözümüzü acıttığı, düzen ve uyum duygumuzu incittiği gibi çirkinliği algıladığımız nesnenin gerçek varoluşundan bağımsız bir isteksizliğe yol açar." Lessing sanatı ikiye ayırır; gerçekliği olduğu biçimi ile yeniden oluşturmaya çalışan taklitçi sanat ve güzelliğe erişmeye çalışan sanat. "Taklit yeteneğini yansıtan resim çirkinlik dile getirebilir, güzel sanat ürünü çizimler böyle değildir. Birinci türden

resimler gözle görülebilen tüm nesneleri kapsar, ikinci türden resimler ise güzel izlenim bırakanlar ile sınırlıdır." Lessing, sanattaki çirkinliğin toplumun genel düzen ve uyumuna da tehdit oluşturduğunu düşündüğü için, çirkinliklerin yansıtılmasının yasak edilmesini ve yalnızca güzelin yansıtıldığı bir sanat olmasını istiyordu. "Sanat eseri ... zevktir ve zevk olmazsa olmaz değildir. Ne tür ve ne kadar zevke izin verileceği yasa koyucuların kararına bırakılmalıdır."

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında hem güzeli hem çirkini, hem berbatı hem harikuladeyi yansıtan realizmin yükselişi ile kültürde Lessing'in sanat anlayışı gerilemeye başladı, ne var ki burjuva yüzyıl sonunda resim sanatındaki değişime öfke ve tiksinti ile tepki gösterdi, burjuvaya göre bu, zevk vermediği veya ruhu yüceltmediği için, sanat değil, sanatçının hastalığının ifadesiydi.

Dâhinin izinden giderek burjuvanın ötesine geçmek isteyen Hitler, aynı burjuva sanat anlayışıyla âdeta dolup taşmaktadır. *Kavgam*'da çağdaş sanat konusunda şunları söyler:

> Yüzyıl sonundan başlayarak sanatın hemen her alanında, özellikle tiyatro ve edebiyatta, değerli eser sayısı azaldı ve bu acınası değersizlik dönemi, eskilerin değeri konusunda herhangi bir laf edebilirmiş gibi onların en iyi eserlerini değersiz ve modası geçmiş olarak kötülemek ile uğraşır oldu. Gelecek havarilerinin çağımızın dikkatini geçmişten uzaklaştırma çabasındaki kötü niyetleri apaçık görülebilir. Böylece anlaşılmalıdır ki burada söz konusu olan, yeni ama yanlış bir kültür bakış açısı değil, kültürü kökünden yok etmeye yönelik bir süreç, sağlıklı sanat anlayışının iradesini kırmak için bir girişim, Bolşevikliğe yol açmak için manevi bir çabadır. Perikles çağı idealleri nasıl Partenon'da beden bulmuşsa zamanımız Bolşevikliği de kübist ucubeliğinin içine öyle işlemiştir.

Hitler 1907 ve 1908'de akademiye başvurduğunda, resim sanatı o zamana dek duyulmamış ifade arayışları içindeydi ve Munch, Kirchner ve Noldes'in ekspresyonizmi; Matisse, Derain ve Vlaminck'in fovizmi; Braque ve Picasso'nun kübizmi; Klee, Burliuk ve Kandinskiy'in radikal yalınlaştırması ile yeni gelişen soyutlaması ve Jawlensky'nin primitivizmi, dönemin Avrupa kültüründe ortaya çıkan büyük radikal

akımların sadece birkaç örneğini oluşturuyordu ve Viyana bu kültürün en önemli kentlerinden biriydi.

Burada şu soru ortaya çıkıyor: Çağdaş dönem ile sanat arasındaki ilişki nedir, sanat rüzgâr gülü gibi midir, herkesin –genel anlamıyla herkesin değil, belirli seçkinlerin, mutlu azınlığın, kültürün meşale taşıyıcılarının, kafelerde konuşulan kişilerin– yaptığını yapmayı gerektiren moda benzeri bir yaşam tarzı mıdır ve kültür bir taklit yeri midir?

Hitler o yıllardaki gelişmeyi bir çürüme olarak değerlendiriyordu; onun gözünde en son ve en yeni eserlerin sanatla hiçbir ilgisi yoktu, sanatın nihayetsiz ve ebedî bir şeyi ifade ettiğine inanıyordu. Sanatın nihayetsiz ve ebedî yanlarının çağdaşlık ve sosyallik ile birbirinden ayrılamaz biçimde bağlı olduğunu, yaşayan ile ölüler arasındaki bu dinamiğin, sanatın ifade gücü ve anlamı açısından önemini anlamıyordu, bunun gerekçesi, satırlarında kişiliğin hem bayağı hem dar kafalı yanlarını –içeriği ve duyguları gerçekten önemli birkaç unsurdan ikisi olarak gören gelişmemiş biçim anlayışını– gizlemesini imkânsız kılan nedenler ile muhtemelen aynıydı.

Ama ressam olarak başarısızlığa uğramasının nedeni, zamanın ruhu ile bağlantı hâlinde olmaması değildi kesinlikle. Söz konusu akımların Hitler'in tablolarında yer almaması şaşırtıcı değildir ve onun yoksul kesimden geldiğini ve kültürün ortasında olup bitenin dışında bırakıldığını veya kaldığını, yani kendi toplumsal sınıfının beğenilerini geçersiz veya eski kafalılık olarak görmek yerine onlara bağlı kaldığını gösterir yalnızca; girmeye çalıştığı meşhur akademi de Hitler'in resimlerine egemen olan neoklasik ve realist estetiği savunuyordu. Öğrenci olarak kabul edilmemesi herhâlde tablolarının ifade gücünden yoksun olmasından, âdeta yalnızca dekoratif görünmesinden ve kendisinden bir şey yansıtmamasından kaynaklanıyordu. Öte yandan akademiye başvurduğunda daha on yedi yaşındaydı ve öteki tablolarını çizmeye de birkaç yıl sonra başlayacaktı. Hamsun'ün erken dönem roman denemeleri, örneğin *Bjørger*, benzeri biçimde orijinallikten yoksun ve ruhsuzdur, burada yansıtılan edebiyat anlayışında yazar edebiyatı kendisi ile dünya arasında görür, Hitler'in sanat görüşü de aşağı yukarı böyledir, yani kendisi ile tabloları arasındadır. Bu türden bir inancın varlığı kendisinde yeterince yıkıcıdır, fakat Hitler ve Hamsun durumunda görüşün yıkıcılığına bir de köylülük ve avamlık eklenir. Toplumsal çıkış noktaları birbirine benzer, ne var ki Hamsun daha da aşağı bir tabakadan gelir,

onun anne babası aşırı yoksul ve eğitimsizdir, kendisi de, Hitler'in tersine, okula bile gitmemiştir. Hamsun kendi başına öğrenebileceği her şeyi öğrendi, Hitler de böyle yaptı, fakat Hitler resim çizmekten vazgeçerken Hamsun yazıya sıkı sıkıya tutundu ve sonunda bir yazar olarak başarı kazandı. Ressam olarak Hitler'in eksikliğini çektiği ve yazar olarak Hamsun'de bulunan, biçim ile samimiyetti. Hitler'in resimdeki zayıflığı kendisini ifade edecek hiçbir şeye sahip olmaması ve bunu çözecek iradeyi gösterememesiydi; sanatçılıktan vazgeçmesi ve resim çizmeyi yalnızca para kazanmak için yapmasının nedeni muhtemelen buydu.

Peki Hitler'in kendisi neydi?

Hitler'den on yaş genç olan ve daha yüksek bir toplumsal tabakadan gelen ve iki savaş arasında liberalizm ve demokrasi karşıtı aşırı sağcılar arasında yer alan, daha sonraları Nazi dergilerinde makaleler yayımlayan yazar Ernst Jünger, 1929'da şunları kaleme alır:

> Şu kadarını da biliyorum ki temel deneyimim, yaşayan örnekler aracılığı ile dile gelenler, ait olduğum neslin tipik deneyimidir, şu veya bu şekilde hiçbir sınıflandırmaya sığmayan bir zaman motifi varyasyonu veya türdür.

Aynı dönemden pek çok biyografi okunduğunda bir doku, yineleyen belli bağlantılar ve tipler ortaya çıkar, herhâlde "bir zaman motifi varyasyonu" derken Jünger de bunu kastediyordur, zira toplum yapısı ve onu belirleyen görüşler birbirine çok benzeyen yerler oluşturur ve bu yerlerde yaşayanlar aynı tipik deneyimlere sahip olur. Habsburg Hanedanı'nın egemenliği altında yaşayanlar arasında, otoriter bir babası ve şefkatli bir annesi olan, kardeşleri ölen ve sanat hayalleri ile metropole sürüklenen bir tek Hitler yoktu. Hayır, o dönem böyleleri ile doluydu. Hitler'den on iki yıl önce, 1877'de doğan ve çocukluğunu Zell am See adında küçük bir Avusturya kasabasında geçiren Alfred Kubin bu duruma bir örnek oluşturabilir. Nefret ettiği otoriter bir babası, ölen şefkatli bir annesi vardı ve sanatçı olmak için genç yaşta büyük kente taşınmıştı.

Hitler ile Kubin'in biyografilerindeki benzerliklerin çokluğu, sosyal çevre ve deneyim benzerliği düşünce benzerliği de yaratır mı, ikisinin de büsbütün eşsiz olarak görüp kavradığı belli başarısızlıklar, eksiklikler, özlemler, güdüler, deneyimler, tercihler, umutlar ve

korkular, aslında, Jünger'in deyişiyle, bir çağ, bir yer ve bir toplum sınıfından ortaya çıkan ortak bir temanın varyasyonları olabilir mi diye düşündürtüyor. Hitler ile Kubin'in huyları, yetenekleri veya karakterleri aynı değildi elbette; fakat yaydıkları duygular, gizledikleri veya gösterdikleri yanlar, çekici buldukları ve hoşlanmadıkları şeyler benziyordu, hatta bazı durumlarda aynıydı. Bu ilginç bir düşüncedir çünkü Kubin'in resimlerindeki gençlik imgeleri kadın korkusunu ve ölümü yansıtır, insanlıktan çok uzaktır, bedenler biyolojik bedenler olarak gösterildiği için iğrenç veya iticidir, sanki ressam, Hitler'in bastırdığı ve olanca gücü ile uzaklaşmaya çalıştığı şeyi dosdoğru dile getirir.

Hitler dünyayı yüceltmek, Kubin ise olduğu gibi, yani kendi yaşadığı biçimiyle, cehennemi andıran yanlarıyla resmetmek ister, çizimlerinden birinde güçlü bir kadın ayakta durur, çıplaktır, havaya kaldırdığı iki eliyle bir şeyler serper, göbeği kocamandır, grotesk bir yanı vardır, herhâlde hamiledir, ardında dizi dizi kesik kafalar uzanır, hepsi erkektir, kiminin ağzı açıktır. Toprak Ana'dır bu.

Başka bir çizimde devasa bir vajina gösterilir, minik bir adam, onun yanında bir dağı andıran dizlerden birinden vajinaya doğru dalışa geçmiştir. Cehennem çizimleri de vardır, kitleler hâlinde cehenneme giden insanlar o kadar uzaktan görünür ki hiçbir bireysellik seçilmez; ayrıca ölüm resimleri de vardır, büyük bir iskelet olarak resmedilen ölüm bir evin üzerine elindeki torbadan bir şeyler serper, resmin adı Epidemik'tir. Başka bir resimde bir kadına sarılan bir goril onun cinsel organına dokunur, bir başkasında kuş kafalı adamlar resmedilir, öteki çizimlerden birinde miğferli askerlerden oluşan büyük bir grup yüksek bir öküz heykelinin altında toplanmıştır, ayrıca parçalara ayrılmış hayvan iskeletleri, kesilip kazığa geçirilmiş kafalar, toprakta işleyen bir makine olarak devlet, intiharlar, ağızlarından köpükler saçan köpekler, tabutta yatan ve iskelet kadar zayıf olan bir kadının bacakları arasına başını sokmuş bir adam ve bir yumurta gibi yükselen hamile göbeği dışında gerçekten iskelet olan başka bir kadının çizimleri vardır. Bunlar *fin de siècle* resimler arasında yer almasına rağmen bedensel dehşet, abartı ve kitle ruh durumuyla dolu olduğundan öteki ülkelerdeki çağdaşlarından radikal ölçüde farklıdır; Kubin, örneğin İngiltere veya Amerika'da asla ortaya çıkmazdı, bazı çizimleri Fransız ressam Odilon Redon'unkileri andırsa da ruh durumları kökten farklıdır, onların benzerleri ancak dönemin Alman ekspresyonizminin başka alanlarında

bulunur, fakat Goya'nın en karanlık, en apokaliptik tablolarından birkaçı istisnadır ki Kubin onlardan yüksek ihtimalle etkilenmiştir.

Kubin 1908'de yayımlanan yegâne romanı *Diğer Taraf* ile dönemin edebiyatında da iz bırakmıştır. Bir tür hayal dünyasında geçen romanda, Özbekistan'ın en doğusunda yer alan, dünyanın geri kalanından devasa surlarla ayrılan, Patera adında tanrısal birinin yönettiği Pearl adındaki altmış beş bin nüfuslu bir kent anlatılır. Kentin sakinleri dünyanın dört bir yanından gelmiştir, çoğu sanatoryumlardan ve kaplıcalardan buraya göçmüştür, aşırı duyarlı bu insanlar sabit fikirli, bağnaz dindarlardır, kitap okumaya veya kumara tutkundur, sinir hastasıdır ve histeriktir; kent, gerçekte evsiz olan bu kimselerin saklandığı fantezi dünyasının somut ifadesidir. Ne var ki onları demir yumrukla yöneten Patera'nın varlığı hayal dünyasını, gerçeklikten kaçan insanlar için özgür bir yer olmaktan daha çok bir yeraltı dünyasına, umutsuz bir ölüler âlemine dönüştürür.

Kubin romanı babasının ölümünün ardından yazmıştır ve baba kendisini adda gösterir –Patera pater ve Vater kelimelerine, yani babaya benzer– ve söz konusu kişinin hem her şeye gücünün yetmesi hem de onunla karşılaşıp yüzleşmesinin olanaksızlığı hiç kuşkusuz baba otoritesine ilişkin bir imgedir. Kafka'nın Kubin'e saygı duyması ve ondan etkilenmesi şaşırtıcı değildir; dünyasının rüya gibi olması, bürokratik süreçlerin ve gecikmelerin çaresizliği, aşırı bulanıklık, anlaşılmazlık ve baba otoritesi sonuçta Kafka'da önemli temalardır.

Kafka, Kubin'den altı yaş küçük, Hitler'den altı yaş büyüktür, ayrıca Prag aynı imparatorlukta yer aldığı ve Kafka ana dil olarak Almanca konuştuğu için o ikisi ile aynı kültürün içinde yer alır. Günlüklerinde birçok kez Kubin'den söz eder. Örneğin 26 Eylül 1911'de, Kubin'in Hamsun ile buluşmasını anlatır.

> Ressam Kubin, Regulin'i bir müshil olarak öneriyor, bu yosun tozu bağırsaklarda şişip onları silkeliyor ve etkisini mekanik olarak gösteriyor, dışkıyı parçalayıp bağırsak duvarlarında sallanmaya bırakan öteki müshillerin sağlıksız kimyasal etkisinden farklı. – Hamsun ile Langen'de buluştu. Hamsun nedensiz yere sırıtıp durdu. Konuşma sırasında bir ayağını dizinin üzerine kaldırdı, masadan aldığı büyük kâğıt makası ile pantolonunun eprimiş paçasını kesti. Üstü başı pejmürde ama birkaç ayrıntı, örneğin boyun bağı, pahalıca

görünüyordu. – Münih'te bir sanatçı pansiyonuna ilişkin hikâyeler, ressamlar ve veterinerlerin (veteriner fakültesi yakındaymış) kaldığı bu pansiyonun konukları öyle aşırıya kaçıyormuş ki karşıdaki bina en iyi manzaraya sahip pencerelerini kiralamaya başlamış. İzleyicileri tatmin etmek için bazen birisi pervaza tırmanır, bir maymun gibi oraya oturup şarabını yudumlarmış. – Sahte antikalar yapan ve onlara tüfekle ateş ederek eski bir görüntü kazandıran bir adam bir masa için şöyle dedi: "Üzerinde üç kez daha kahve içtik mi Innsbruck müzesine göndermeye hazır demektir." – Kubin: Güçlü ama biraz monoton bir yüz ifadesi var, her şeyi yüz kaslarını aynı biçimde gererek anlatıyor. Oturduğunda, ayakta durduğunda, takım elbise veya palto giydiğinde yaşı, boyu ve kudreti değişik görünebiliyor.

Kafka, muhtemelen 1896'da Hamsun'ün yayıncısı Langen'de tanıştığı Kubin'i de Hamsun'ü de okudu. Kubin, Jünger ile tanıştı ve onunla on yıl boyunca mektuplaştı, Hamsun ise 1943'te Hitler ile tanıştı ve onun için Mayıs 1945'te ünlü ölüm ilanını yazdı. Onlar arasında toplumsal açıdan en aşağı tabakaya mensup olan Hamsun'dü, ayrıca hem Avrupa'nın en uzak köşesinden geliyordu hem de bir önceki nesildendi; aynı nesle ve dile ait olan ötekiler arasında en aşağı toplumsal tabakadan gelen Hitler'di, ondan sonra Kubin, sonra Kafka, son olarak da fabrikatör babası ile Jünger toplumun üst tabakasından geliyordu. Söz konusu neslin egemen deneyimi, yani Birinci Dünya Savaşı sırasında Hitler ve Jünger Alman ordusunda cephede çarpışmıştı, Hitler onbaşı ve kâtipti, Jünger ise piyade teğmeniydi; öte yandan ne Kafka ne de Kubin orduya alınmıştı. Naziler Reichstag'da iktidara gelince Hitler, Jünger'e parlamentoda bir koltuk teklif edecek, fakat Jünger bu teklifi geri çevirecekti. Hitler, Jünger, Kubin ve Hamsun radikal sağcıydı ve yazdıklarında bu durum çeşitli düzeylerde kendisini gösteriyordu; öte yandan Kafka'nın politikadan ve ideolojilerden çok uzak durduğu günlüklerinden açıkça belli olur, gündelik hayatın şusuna busuna kendisini âdeta kaptırmıştır, Kubin'i anlatırken kullandığı "dışkıyı parçalayıp bağırsak duvarlarında sallanmaya bırakan öteki müshiller" ifadesi Hitler, Jünger, Kubin veya Hamsun'ün yazabileceği bir şey değildir. Huzursuzluktaki bu huzur, hayatına karşı bu yakınlığı, dürüstlüğü ve

tüm bunlardan her şeyin, en olağanüstü olaylar dizisinin bile, ortaya çıkması, Kafka'nın eserlerini kendi zamanının ötesine taşır, hem Jünger hem de Kubin'inkilerden daha üstün kılar, fakat kendisinin de hayran olduğu Hamsun'ün eserlerinin ilerisine geçirmeyebilir. Kişilik ve huy bakımından, özellikle kendi kendilerini yetiştirmeleri ve görkemli tavırları düşünüldüğünde, Hitler ile Hamsun çok farklı değildi; ne var ki imkânsız şartları aşıp başarıya ulaşan Hamsun çok daha sosyaldi ve karşılaştırılamayacak ölçüde büyük sanatsal yeteneğe sahipti. Hitler'in çöküşünden birkaç yıl önce tanıştıklarında Hamsun onu kendisi ile denk görmüş, saygı duyduğu herhangi biri gibi karşılamış, ürkütücü bulmamıştı ve bu da Hitler'i çileden çıkarmıştı, yalnızca Göring ona karşı gelebilirdi, fakat o da, sonra bağışlanacak olsa bile her seferinde mutlaka fırça yerdi; dolayısıyla Hamsun gittikten sonra Hitler çok öfkelenmişti. Hamsun, Hitler'in babasının kuşağındandı, tıpkı onun gibi inatçı ve otoriterdi, bu durumda Hitler'in öfkelenmesi doğaldır. Kafka, Hitler ve Kubin'in babalarının otoritesi ile sorunları vardı, üçü de içine kapanıktı, az çok temas korkusu yaşıyordu ve her birinin kadın konusunda kendince sıkıntıları olmuştu. Tüm bireysellikleri bir yana, üçü de aynı kültürel tipti. Psikoloji de çağa özgüdür, ruh durumunun yıllar içinde değişen, tarz eğilimleri vardır.

Hitler, Viyana'daki barınakta üç yıl oturdu. Orada böyle uzun zaman kalması mutlu olduğu anlamına gelmiyordu; yirmi dört yaşını doldurup da babasının mirasının son parçasını alınca kente gitti, yeni giysiler aldı, birkaç parça öteberisini toplayıp Münih trenine bindi. Eylemlerindeki kararlılık, talihsizliğinin nedeniymiş gibi nefret etmeye başladığı bu kenti eline para geçer geçmez terk etmeyi epeydir düşündüğünü gösterir. Onu sevdiği ülkede yepyeni ve gelecek vadeden bir hayata götürdüğünü umduğu ve Avusturya ordusunda askere çağrılması ihtimalini ortadan kaldıran trende, barınaktan bir tanıdığı vardır yanında; on dokuz yaşındaki Rudolf Häusler de sanata meraklıdır, Hitler'in eğitebileceği ve etkileyebileceği bir tür küçük Kubizek'tir, ayrıca anne babası, özelikle annesi, Hitler'den hoşlanmıştır. Münih'te, Popp ailesinin evinde birlikte bir oda tutarlar, Hitler kendisini "mimari ressam" olarak kaydettirir.

Viyana'daki hayatını orada da aynen sürdürür; babasının paraları biter bitmez yeniden resim çizmeye başlar, akşamları birahaneleri dolaşıp tablo satar. Häusler birkaç ay sonra taşınınca Hitler

büsbütün yalnız yaşar; ev sahipleri onu yemeğe çağırdığında teklifi her zaman geri çevirir. Toland'a göre Bayan Popp onu "Avusturyalı bir beyefendi" olarak görür, fakat aynı zamanda gizemli bulur, "ne düşündüğünü anlamaya imkân yoktu," der. Hatırladığı kadarıyla Hitler'in odasına hiç misafir gelmemiştir. Hitler gündüzleri resim çizer, akşamları kitap okur. Bayan Popp bir defasında ona bütün bu kitapların resim çizmek ile ne ilgisi olduğunu sorunca Hitler şöyle cevap verir: "Sevgili Bayan Popp, hayatta neyin işe yarayacağını, neyin yaramayacağını kim bilebilir?"

Hitler, Münih'te böyle bir yıl geçirdikten sonra Birinci Dünya Savaşı başlar. Hitler aynı gün orduya yazılır ve gönderildiği Fransa cephelerinde dört yıl kalır.

Bu durum her şeyi değiştirir.

Hitler'in en ünlü fotoğraflarından biri 1914 yazındaki bu günlerdendir. Münih'teki Odeonsplatz'ta büyük bir kalabalığın içindedir ve gülümser, 2 Ağustos'taki savaş ilanının ardından orada toplanan binlerce kişiden biridir, 1930'larda Almanya şansölyesi olduğunda fotoğrafta onu tanıyıp yüzünü büyüteceklerdir, fakat o sırada büsbütün anonimdir. Şapkasını havaya kaldırmış genç bir adam, beyaz gömlek ve siyah takım elbise giymiş, saçları yana ayrılmış, elmacık kemikleri çıkık, kalın ve siyah bir bıyığı var, gözlerinden apaçık bir mutluluk okunuyor. Çok anlamlı bir fotoğraf; zira Hitler kalabalıktan biri, binlerce surat arasında bir surat, binlerce yazgı arasında bir yazgı, 1914 yazında Avrupa'nın kentleri ve kasabalarını saran toplu heves ile dolup taşıyor. Kendi gözünde doğal olarak kendisi her şey, yaşamı ve yazgısı ile yüklü, Münih'te hiçbir geleceği olmayan yirmi dört yaşında ailesiz ve arkadaşsız bir yarım sanatçı; fakat ilk gençlik yıllarından beri ilgisini çeken büyük politik oyunlar ile içindeki ateş nihayet alevlenmiş ve savaş ilanı ona ve onun kuşağındaki herkese, ta çocukluk yıllarından başlayarak tutku ile hayalini kurdukları ama güvenlik, sükünet ve ticaret odaklı burjuva toplumunun o âna dek onlara fırsat vermediği ideallere göre yaşama şansı verir beklenmedik bir biçimde.

1914 yazı Avrupa'da beklenmedik ölçüde güzeldir, bir yüksek basınç alanı kıta üzerinde aylarca oyalanır. Arşidük Franz Ferdinand'ın suikasta uğradığı haberi yayıldığında, Viyana açıklarında küçük bir kasaba olan Baden'de bulunan Stefan Zweig, masmavi gökyüzünün ve parlak güneşin altında ormanlar yemyeşil ve cömertçe uzanıyordu,

yazar. Kaygısızlık ve hafiflik izlenimi uyandırır. Yaklaşan savaşın neler getireceğini henüz kimse bilmez, bilseler bile, savaşın Avrupa'da neredeyse bütün bir erkek neslini ortadan kaldıracak kadar büyük bir şiddet ile geçeceğini sezseler bile, geleceği barındıran bu karanlık, dört bir yandan yükselen bu yüz yıllık uyuşuk huzurda ancak bir an için tutunabilirdi; ırmaklar boyunca yapraklı ağaçlar uzanır, yeşil tarlalar dalga dalgadır, eski evlerin üzerine çanlarını akustik pelerinler gibi örten kasaba kiliselerinin taş duvarları serindir, diye tasvir eder Fransız kırsalını Marcel Proust, önceki yıl, 1913'te yayımlanan kitabında. Otlayan inekler ile koyunlar, atların çektiği arabalar, buharlı lokomotiflerden göğe yükselen dumanlar. Sıcak toprak ve sıcak çimenlerin kokusu, otel teraslarındaki şemsiyelerin veya yol kenarındaki bir ağacın gölgesinde yudumlanan soğuk beyaz şarabın buruk veya soğuk biranın tatlı sert tadı. Yolun tozu, köprünün altından akan ırmağın koyu akıntıları, birdenbire parlayan bir balık. Yazın önceki yazlar ile bağlantı kurma biçimi, tekrarın ağırlığı ve doygunluğu ile manzarayı oluşturması, sosyal âlemde insanlar ve binalar kökten bir değişimi göz önüne getirmeyi güçleştiriyor, hatta imkânsız hâle getiriyordu, fakat bu değişime yalnızca haftalar vardı.

Stefan Zweig Baden'den ayrılır, Belçika'nın kuzey kıyısında küçük bir kumsal olan Le Coq'a gider. Yazdığına göre insanlar orada da kaygısızdır, güneşlenip denize girer, çocuklar uçurtma uçurur, gençler akşamları dalgakıranlarda dans eder. Zweig bir arkadaşını, ressam Verhaeren'i ziyarete gider, gerilim tırmanır, savaş tehlikesi giderek büyür.

> Sanki kumsalda birdenbire soğuk bir korku rüzgârı esti ve ortalığı silip süpürdü. Binlerce insan otelleri terk edip trenlere üşüştü, en iyimserler bile alelacele bavul toplamaya girişti.

Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan ederken Zweig son tren ile Almanya'ya gelir. Sınırı geçen tren alaca karanlıkta durur, ürkek yolcuların bakışları altında birbiri ardına yük vagonları geçer, brandaların altından silahlar görünür. Zweig şöyle der:

> Ertesi sabah Avusturya'da! Tüm istasyonlarda genel seferberlik afişleri asılıydı. Trenler yeni gelen askerler ile dolup taşıyor, bayraklar dalgalanıyor, müzikler

çalınıyordu, Viyana'ya vardığımda kent tam bir karmaşa içindeydi. Kimsenin, hiçbir milletin ve hükûmetin istemediği savaşın, diplomatların oynadığı, blöf yaptığı ve şimdi birdenbire sakar ellerinden düşürdüğü bu savaşın ilk andaki korkusu beklenmedik bir coşkuya dönüşüvermişti. Sokaklarda tören alayları vardı, birdenbire her yeri bayraklar, bandolar ve müzik sarmıştı, halk onlara tezahüratta bulunduğu için acemi askerler zafer edası ile uygun adım yürüyüp gülücükler saçıyordu, şimdiye dek kimsenin farkına bile varmadığı bu sıradan insanlar şimdi alkışlanıp övülüyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu ilk kalabalıkların âdeta karşı konulmaz cazibeye sahip görkemli bir yanları var, onlara direnmek güç. Ayrıca, savaş karşısındaki isteksizliğim ve nefretime rağmen, bu ilk savaş günlerinin hatırasından yoksun kalmak istemezdim. Binlerce, yüz binlerce insan barış zamanında asla hissetmedikleri bir duygu içindeler: Birliktelik.

Hayatı boyunca etkin bir savaş karşıtı olan Zweig'ın 1914 Ağustos'unun ilk günlerindeki beraberlik havasının hatırasından yoksun kalmak istememesi savaşın nasıl bir güç ile geldiğini gösteriyor. Savaş ilanı sırasında parlak gözler ile şapkasını havaya kaldıran yalnızca Adolf Hitler değildi. Coşku tüm Avrupa'ya egemendi, hemen herkes savaşı iple çekiyor ve kutluyordu. *Filosofernas Krig, Filozofların Savaşı* kitabında entelektüellerin savaşa ve savaş başlangıcına tepkisini ele alan düşünce tarihçisi Svante Nordin, Sigmund Freud'un 26 Temmuz'da Viyana'da kaleme aldığı şu sözlerin altını çizer:

"...otuz yıldır ilk kez kendimi Avusturyalı gibi hissediyorum ve pek de gelecek vadetmeyen bu imparatorluğa bir şans daha vermek istiyorum. Her yerde savaş morali çok yüksek."

Oradaki İngiliz büyükelçisi aynı günlerde şu raporu verir:

Sırbistan savaşı ihtimali ile ülke sevinçten çılgına döndü, savaşın ertelenmesi veya engellenmesi hiç kuşkusuz büyük bir hayal kırıklığı yaratır.

Hitler'den on yaş büyük olan ve onun gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda doğan Rainer Maria Rilke de savaş ilanını övüyordu:

> İlk kez görüyorum doğrulduğunu,
> Efsanevi, uzak mı uzak, inanılmaz savaş tanrısı

Genelde soğukkanlılığı ve gerçekçiliği elden bırakmayan, Hitler'den on dört yaş büyük olan Thomas Mann da altı ay sonra o günler için şunları yazacaktı:

> Temizlik, anınma ve büyük bir umuttu hissettiğimiz. (...) Şairlerin yürekleri alevlendi. (...) Sanatçı, sanatçının içindeki asker, böylesine bıktığı, bıkıp usandığı huzur dünyasının çöküşü karşısında nasıl şükretmesin Tanrı'ya!

Kafka da heyecana kapılmıştır. Savaşın çıktığı günü duygusuzca aktarır: "Almanya, Rusya'ya savaş ilan etti. Öğleden sonra yüzdüm." Fakat dört gün sonra günlüğüne şunları yazar: "Savaşanlara karşı içimde aşağılık kompleksi, kararsızlık, kıskançlık ve nefretten başka bir şey yok; tutku ile beddua ediyorum onlara." Nihayet yedi ay sonra Felice'ye yazdığı mektupta da şöyle der: "En çok da kendim katılmadığım için zarar görüyorum savaştan."

Elbette herkes savaşı hoş karşılamadı. Kafka'nın yakın arkadaşı olan ve Hitler'den beş yıl önce doğan Max Brod, savaşın onları hazırlıksız yakalamasına meydan veren politik kayıtsızlığa kafa yorar:

> Bizim için savaş büsbütün çılgın bir düşünceydi, devridaim makinesi veya ölümsüzlük iksiri ile aynı seviyedeydi. (...) Şımarık bir nesildik, neredeyse elli yıllık barış bizi şımartmış, insanlığın en azılı belasını görmemizi engellemişti. Kendisine saygısı olan hiç kimse politikaya bulaşmamıştı. Wagner'in müziği, Yahudilik ve Hristiyanlığın kökeni, izlenimci resim vesaire gibi konuları çok daha ilginç buluyorduk. Ve şimdi barış bir gecede bozuldu. Büsbütün alıklık ettik... Pasifist bile değildik çünkü pasifistlik en azından bir savaş olmasını ve ona karşı gelmeyi gerektirir.

Bu politik kayıtsızlık, özellikle akademik çevrelerde çok yaygındır, örneğin, Hitler ve Wittgenstein ile aynı yılda doğan, yani savaş çıktığında yirmi beş yaşında olan Martin Heidegger gibi bir şahsiyet bile Orta Çağ nominalizm tartışmalarından başını kaldırma ihtiyacı duymaz.

Safranski'nin Heidegger biyografisinde aktardığına göre, Heidegger'in okul arkadaşı Ludwig Marcuse, 1914'ün temmuz günlerinde Freiburg Üniversitesi'ne hâkim olan havayı şöyle anlatır:

> Temmuz sonunda, Goethestrasse'de, en saygıdeğer seminer meslektaşlarımdan biri olan Helmuth Falkenfeld ile karşılaştım. Çaresiz bir hâlde şöyle dedi: "Olanları duydunuz mu?" Büyük bir teessüf ve teslimiyet içinde karşılık verdim: "Biliyorum, Saraybosna." "Onu kastetmiyorum," dedi, "yarınki Rickert semineri iptal edilmiş." Korku içinde sordum: "Hasta mı olmuş?" "Yok," dedi, "savaş tehdidi yüzünden." "Seminerin savaş ile ne ilgisi var?" diye sordum. Kederle omuz silkti.

Safranski'ye göre Falkenfeld birkaç hafta içinde cepheye gönderilir ve oradan Marcuse'ye bir mektup yazar:

> 30 Ekim'de katıldığım çarpışmada yirmi dört topun kükremesi beni sağır edecek olduysa da hâlâ iyiyim. Ayrıca ... Kant'ın üçüncü antinomisinin bütün bu dünya savaşından daha önemli olduğu ve savaş ile felsefe ilişkisinin tensellik ile mantık ilişkisine benzediği inancımı koruyorum. Bu bedensel dünyadaki olayların transandantal unsurlarımızı etkileyebileceğine kesinlikle inanmıyorum – bir Fransız şarapneli ampirik bedenimi parçalayacak bile olsa inanmam. Yaşasın transandantal felsefe!

Ne var ki bu politik kayıtsızlık, Max Brod'un dile getirip kınadığı ile aynı değildir. Brod çağın kültür yaşamı ile iç içeydi, dünyaya sırtını dönmemiş, yalnızca bir unsur olarak politikayı görmezden gelmişti. Öte yandan bu öğrencilerin kayıtsızlığı çok ideolojikti, toplumsal yaşamın antitezi olarak gördükleri felsefenin, toplum cilasının altında her şeyin gerçek yüzünün ortaya çıktığı, tarihin dışında

kalan bir yer olduğuna inanıyorlardı. *The Crisis of German Ideology*, *Alman İdeolojisi Krizi* kitabında George L. Mosse'nin yazdığına göre, akademik çevreler dünyayı "*sub specie aeternitatis*", yani sonsuzluk perspektifinden –Schopenhauer'in mottosu– görme ideali taşıyan entelektüeller üretiyordu. Mosse'nin belirttiğine göre onlar sıradan ve günlük olaylar ile pek ilgilenmiyordu. Toplumun, politikanın ve halkla ilgili her şeyin, pragmatik cephesi ardında bambaşka ve daha önemli şeyler içeren, en azından böyle bir potansiyel taşıyan, yüzeysel fenomenler olduğuna ilişkin bu ideolojik bakış açısı, savaş öncesinde başka her şeyden çok öze dönmeye ve bütünlüğe susamış olan Alman kültüründe çok yaygındı. Kültür ve uygarlığın pırıltısı ardında kalan, güdülerin egemen olduğu hayata güçlü öznellikleri ve güçlü ilkellikleri ile erişmek isteyen izlenimcilerin çılgın tablolarında dile geliyordu bu. Fakat başka, âdeta tam tersi bir yönelimde de kendisini gösteriyordu ve burada tırmanan toplumsal huzursuzluk ve sanayileşme ile modernleşmenin beraberinde getirdiği dengesizlik, halk ve köklere dönüş gibi kapsamlı ve tarih dışı kavramlarda aranıp bulunuyordu. Yabancılaşma maddiyat ile yeri doldurulamayacak bir anlam kaybına yol açmıştı; bu döneme egemen olan düşünce pragmatizm ve Wagner'in bir makalede "ruhsuz materyalizm" dediği durum karşısındaki hoşnutsuzluktu. Modernlik rasyonellik ile nitelendiğinden insanlar irrasyonel ve amaçsız olan ama böyle eğilimleri aşarak pragmatizmin dışında kalan ebedî kavramlarda anlam bulan şeylere yöneldi. Yerel, doğal ve kültürel her şeyi bünyesinde toplayan halk böyle bir kavramdı, halkın değişmez özü karşısında sanayileşmenin ve modernliğin tükenmek bilmez değişimleri tutunamazdı; halkın tarih, mitoloji ve din ile hayat bulan derinlikleri karşısında çağın eğlence endüstrisi ve ticaret dünyası bir hayli yüzeysel ve banal kalıyordu.

Zweig'ın gençliğinde onunla dolup taştığını söylediği ve Hitler'in ergenlik yıllarını etkileyen sanat tutkusu gelip geçici bir heves değildi, anlamlıydı. Wagner, Hölderlin, Rilke, Hofmannsthal, George gibi Alman gençliğinin gözdesi sanatçılar yüce, kutsal ve özsel olanı övdükleri gibi her şeyin ötesinde yer alan ölümü de yüceltiyorlardı. "Stirb und Werde", öl ve ol – ancak uğrunda ölünecek bir şeye sahip olmak hayatı yaşamaya değer kılar. Halk, dünya, savaş, kahraman, ölüm. Yerel, öze ait, büyük ve sonsuz. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce Alman kültür dünyasında kaynaşan düşünce-

ler bunlardı ve savaşın yaklaştığını sezenlerin çoğu, onu özlenen ve iyi olan bir arınma olarak görüyordu.

Birçok biçimde kendisini gösteren coşkunun en etkileyici yanı politik değil varoluşsaldı. Thomas Mann, hastalıklı huzur dünyasının çöküşünü iple çekiyordu. Freud, Avusturya ulusuna yeniden inanmaya başlamıştı. Rilke savaştan bir tanrı gibi söz ediyordu. Kafka vuruşan askerleri kıskanıyordu. Simmel savaşı Almanya için büyük bir fırsat olarak görüyor, yurduna koşulsuz sevgisini dile getiriyordu. Ne var ki Mann, Freud, Rilke, Kafka veya Simmel savaşa katılmadı, coşkuları seyirci tezahüratı ile sınırlı kaldı. Öte yandan, savaş çıktığında daha on dokuz yaşında olan Ernst Jünger tıpkı Hitler gibi gönüllü olarak orduya katıldı. Savaş boyunca tuttuğu ve 1920'de *Çelik Fırtınaları*'nda adıyla yayımladığı günlüğü, Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin en iyi kitap olabilir. 1914 yılında kendi kuşağındaki ruh durumunu şöyle anlatıyor:

> Sınıfları, sıraları ve fabrika tezgâhlarını terk ettik ve birkaç haftacık askerî eğitimin ardından coşkulu ve büyük bir topluluk oluşturduk. Güvenlik odaklı bir çağda büyüdüğümüz için hepimiz bilinmeze ve büyük tehlikelere özlem duyuyorduk. Dolayısıyla savaş aklımızı başımızdan aldı. Bir çiçek yağmuru altına, sarhoş bir kan ve gül havasına çıktık. Savaş bizim büyüklük, kuvvet ve yücelik açlığımızı doyurmak zorundaydı. Çarpışma bizim için yiğitliğe bir davetti, savaşı kana bulanmış kırlarda kaygısız bir düello olarak görüyorduk. "Bu dünyada daha güzel bir ölüm yoktu..." Bizi evde oturmaya mahkûm etmeyin, bırakın gelelim!

Savaşın özü, büyüklük ve yücelik fırsatıydı. Vizyonu kanlı kırlarda kaygısız düellolardı. Thomas Nevin, *Into the Abyss, Cehenneme Doğru* adlı Ernst Jünger biyografisinde, 1914'te Hannover eyaletindeki liselerde öğrencilere verilen kompozisyon ödevlerinin üzerinden geçerek bu mantalitenin kaynağına biraz olsun değinir; öğrenciler şu konular arasında seçim yapmak durumundadır: "İmparatorun 'Ben Alman Devleti'nin bir vatandaşıyım' diyerek sergilediği gurur ve sorumluluk"; "Savaş ilahî salgın hastalıklar gibi korkunçtur ama iyidir, tıpkı onlar gibi yazgıdır"; "Büyük Frederik'in sözü 'Hayat savaşçı olmaktır?' ne kadar doğrudur?"; "Yayın kuvveti bükülünce

belli olur"; "*Nibelungenlied* efsanesindeki en sevdiğim kahraman"; "Her şeyi onuru ile ele almayan bir ulus değersizdir."

Nevin'ın yazdığına göre Jünger'in savaş konusundaki düşünceleri büyük ölçüde Homer'den gelir, okul müdürü Dr. Joseph Riehemann da mezuniyet konuşmasında buna değinerek "Hristiyanlık ışığı bir yana, Homer'in güneşinden başka hiçbir şey gelecek yaşamınızı daha güçlü ve berrak aydınlatamaz."

Avrupa'da 1871'den beri barış vardı ve makineli tüfeğin henüz icat edilmediği, nakliyatın at arabaları ve yelkenli teknelerle yapıldığı, Almanya ile Fransa arasındaki o savaşta yüz elli bin civarında insan ölmüştü. Çoğu kişi yeni savaşın da aşağı yukarı aynı şekilde geçeceğini ve birkaç ay içinde biteceğini düşünüyordu.

*

Hitler de 1914 yazının son günlerinde bu savaşın onsuz biteceğinden korkuyordu en çok. *Kavgam*'da şöyle yazar:

> O sırada hayatımın en önemli zamanını yaşıyordum, bunu asla unutamam, bütün Almanlar için durum böyleydi. Bu devasa mücadele sırasında olan bitenler karşısında daha önceki her şey değerini kaybetmişti. Bugünlerde savaşın ilk haftalarını gururlu bir kederle hatırlıyorum. Büyük olayların üzerinden on yıl geçti, halkımızın bu kahramanca savaşına kaderin bir lütfu ile ben de katılabildim.
>
> Sanki dünmüş gibi sahneler gözümün önünden geçiyor. Sevgili yoldaşlarımın arasında üniformalıyım, ilk içtima, talim vesaireyi hatırlıyorum, sonunda sefere çıkacağımız gün geliyor.
>
> O günlerde ben de çoğu kişi gibi cepheye geç kalmaktan korkuyordum. Bu beni çok rahatsız ediyordu. Yeni kahramanca zaferler karşısında kapıldığımız sevinçler aynı zamanda biraz kederliydi çünkü her zafer geç kalma riskimizi yükseltiyordu.

Almanya, Rusya'ya savaş ilan ettikten iki hafta sonra, Hitler, Münih'te konuşlanmış olan 16. Bavyera ihtiyat alayına katıldı ve orada yedi haftalık yoğun bir eğitim aldı. Eğitime devam etmek için Augsburg'a

gitmeden önce ev sahiplerine gitti ve savaşta ölmesi durumunda onlardan kız kardeşi Angela'ya haber vermelerini istedi. Kardeşi Hitler'in birkaç eşyasını istemezse Popplar alabilirdi. Liljegren'e göre Hitler iki çocuğu kucaklayıp giderken Bayan Popp ağlamıştı. Alay, sağanak yağmur altında on bir saat boyunca batı yönünde yürüdü; Hitler, Bayan Popp'a gönderdiği mektupta bir ahıra yerleştirildiğini, sırılsıklam olduğunu ve uyuyamadığını yazacaktı. Ertesi günkü yürüyüş on üç saat sürdü, ardından açık alanda kamp kurdular, hava öyle soğuktu ki Hitler o gece de uyuyamadı. Toland'ın yazdığına göre, üçüncü gün hedeflerine vardıklarında "ölümüne yorgunlardı ve ayakta duramıyorlardı." Orada, Lechfeld ordugâhında, 20 Ekim'e dek iki haftalık eğitim gördüler, akşamleyin bindikleri tren onları Flanders cephesine götürecekti. "Çok mutluyum," yazar Hitler o gün Bayan Popp'a. "Hedefimize varır varmaz size mektup yazıp adresimi bildireceğim. Umarım İngiltere'ye ulaşırız."

Kavgam'da ne bu konunun sözü ne kimsenin adı geçer, herhangi bir surat veya ayrıntı tasvir edilmez. Yalnızca Hitler ve onun katıldığı savaş anlatılır.

> Sonunda Münih'ten ayrılıp vazifeye başlayacağımız gün geldi. Ren Nehri'ni ilk kez gördüm. Bu en Alman nehrimizi eski düşmanımızın açgözlülüğünden korumak için sakin akıntı boyunca batıya ilerledik. Günün ilk ışıkları sabah karanlığının ince perdesini aşıp Niederwald Anıtı'nı aydınlattığında nakliyat treninden yükselen eski "Wacht am Rhein" marşı gökyüzünü inletti. Kalbim göğsümden fırlayacak gibi çarpıyordu.
>
> Ardından Flanders'te soğuk bir gece boyunca sessizce yürüdük. Dağılan sisin arasında gün doğarken başımızın üzerinden demir bir selam geçti ve keskin bir gürültüyle safların üzerine yağan şarapneller ıslak toprağa saplandı, fakat daha patlama dumanı dağılmamıştı ki bu ilk ölüm elçisi karşısında iki yüz gırtlaktan birden savaş nidası koptu. Sonra çatırtılar, homurtular, marşlar ve uğultu başladı, alev alev gözlerimizle hep birden ilerledik, giderek hızlanıp tarlaları ve çitleri aşarak savaş meydanına, göğüs göğse çarpışılan yere ulaştık. Uzaklardan bir marşın sözlerini işittik, giderek yaklaşıyor, bölükten bölüğe yayılıyordu ve ölüm safla-

rımızı hasada giriştiğinde biz de marşa katılıp onu ardımızdakilere aktardık: *Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt!*

Dört gün sonra döndük. Yürüyüşümüz bile değişmişti. On yedi yaşında oğlanlar yetişkin adamlar gibi görünüyordu.

List alayının gönüllü askerleri çarpışmayı öğrenmemiş olabilirdi ama kıdemli askerler gibi ölmeyi biliyordu.

Her şey böyle başladı.

Hitler'in yer aldığı List alayı 23 Ekim'de Lille'e vardığında 3600 askerden oluşuyordu. Ypres'deki ilk dört günlük çarpışmanın ardından 611 asker geri döndü. Yani altı askerden beşi ölmüştü. İlerleme sırasında ölme tehlikesi hayatta kalma şansından çok daha büyüktü. Böyle yüksek sayıda kayıp vermenin, her dakikanın son dakika olabileceği savaşta birbiri ardına arkadaşlarını kaybetmenin, hayatta kalanlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ancak savaşa katılanlar bilir. Ypres Çatışması savaşın ilk aşamasındaki en büyük çatışmalardan biriydi; ekim ve kasım boyunca safları yarmaya çalışan İngilizler 58000 asker kaybetti. Münih'te bulunan Ernst Hepp adında bir tanıdığına mektup yazan Hitler ilk çatışmaları şöyle anlatır:

> Şimdi tepemizden ıslık çalarak geçen top mermileri ormanın kıyısında patlıyor ve ağaçları kuru ot gibi biçiyor. Merakla izliyoruz. Henüz tehlike diye bir şey bilmiyoruz. Korkmuyoruz hiçbirimiz. Herkes sabırsızlık içinde "İlerle!" emrini bekliyor. (...) Ormana doğru sürünerek ilerliyoruz. Tepemizde mermiler ıslık çalıp patlıyor, parçalanmış ağaçlar ve çalılar ile çevriliyiz. Derken ormanın kıyısında patlayan bombalar yüzünden taş, toprak ve kum yağıyor, en büyük ağaçlar köklerinden devriliyor ve her yer sarımsı yeşil, korkunç kokulu bir duman içinde. Sonsuza dek burada yatamayız, savaşta öleceksek bile dışarıda ölmek daha iyi. (...) Dört kez atağa geçtik ve geri çekilmek zorunda kaldık; bölüğümüzde benden başka yalnızca bir kişi sağ kalmıştı, sonunda o da öldü. Bir mermi paltomun sağ kolunu delip geçti ama bir mucize eseri ben sağlamım.

> Saat ikide nihayet beşinci kez atağa kalktık ve bu kez orman kıyısını ve çiftlikleri ele geçirdik.

Alay komutanı ölmüş ve komutan yardımcısı ağır yaralanmıştır. Yeni komutan, Yarbay Engelhardt yanına Hitler'i ve bir başka askeri alıp cepheyi aşarak düşman hatlarını gözlemlemeye gider, fark edilirler ve makineli tüfek ateşine tutulurlar, Hitler ve öteki asker Engelhardt'ı bir kratere çeker. Bunun için Demir Haç madalyası alacaklardır, fakat ertesi gün Engelhardt ağır yaralanır, cephe gerisindeki alay komuta çadırına düşen İngiliz havan mermisi üç kişiyi öldürür ve üç kişiyi yaralar. Bundan biraz önce Hitler, üç askerle birlikte çadırdadır, fakat gelen subaylara yer açmak için gönderilirler ve kurtulurlar. "Hayatımın en korkunç ânıydı," yazar Hitler, Hepp'e. "Hepimiz Yarbay Engelhardt'a tapıyorduk."

Yeni komutan, Teğmen Wiedeman, Hitler'i birinci derece Demir Haç madalyası için önerir. Hitler bu madalyayı alamaz, fakat 2 Aralık'ta ikinci derece Demir Haç madalyasına layık görülür ve Bay Popp'a bu kez hayatının en mutlu günü olduğunu yazar. "Ne yazık ki madalyayı hak eden arkadaşlarımın hemen hepsi öldü." Bay Popp'tan savaş haberleri veren gazeteleri saklamasını ister. Onbaşılığa terfi ettirilir ve kendisine verilen emir eri vazifesini dört yıllık savaş boyunca sürdürür. Görevi, alay karargâhından mesajları cephedeki askerlere iletmektir. Tehlikeli bir iştir, açık alanda ya bisiklet ile ya da yürüyerek ilerlemeyi gerektirir, siperlerdeki askerlerin korumasından yoksun olduğu gibi düşman için önemli bir hedef oluşturur. Öte yandan bu tehlike, iki cephe arasındaki toprakları aşıp düşmana saldıran fırtına birliklerinin göğüslediği tehlike kadar kesinlikle büyük olmasa bile küçük sayılmaz; Kershaw'un yazdığına göre daha 15 Kasım'da alayın sekiz emir erinden üçü öldürülmüş, biri de yaralanmıştır. Mesajların hedefe ulaşmasını garanti altına almak için mümkün olduğunca iki ulak yollanır. Ne var ki ölüm yalnızca siperlerde veya fırtına akınlarında kol gezmez; el bombaları her yere, askerlerin dinlenmek için çekildiği kamplara, cephenin kilometrelerce gerisindeki köylere ve en yüksek rütbeli subayların kaldığı derme çatma karargâh barınaklarına da düşer.

Siper çatışması tasvirleri arasında en ayrıntılı ve dolayısıyla en korkuncu Ernst Jünger'in *Çelik Fırtınaları*'nda kitabıdır, İngiliz Robert Graves'in *Goodbye To All That, Tüm Bunlara Elveda* kitabı da olayları

öteki tarafından anlatır. Jünger cepheye gelişinden başlayıp dört yıl sonra cepheden ayrılışına dek her şeyi göz hizasından anlatır ve satırlara egemen olan kaos duygusu hiç kaybolmaz, avantajlı bakış açısı bulunmayan bir dünyadır bu, ölümün insanları durmaksızın hasat ettiği karmakarışık bir dünyadır.

Aralık 1914'te Flandern cephesine vardığında hiçbir şey bilmez ve onun bakış açısı bizim bakış açımız olur. Bölüğü cephe gerisinde, bir şatonun çevresinde öbeklenmiş elli yoksul evden oluşan Orainville adında bir köydeki aktarma noktasına konuşlandırılır. Üstleri başları perişan, yüzleri hava koşulları ile yıpranmış askerlerin geliş gidişlerine, birilerinin bezelye çorbası pişirdiği hararetli cephe mutfağına, şıngırdayan karavanalar ile bekleşen yemek taşıyıcılarına gözlerini kocaman açarak bakar. Bir ahırda geceler ve ertesi gün bir okulda kahvaltı ederken yakınlardan derin sarsıntılar yükselir birdenbire. Deneyimli askerler dışarı koşar, yeni gelenler nedenini bilmeden onları izler. Tepelerinde bir pıtırtı ve uğultu vardır, Jünger'in çevresindekiler kendilerini yere atar. "Kişinin anlamadığı şeyler ile uğraşan insanlar karşısındaki hâli gibi âdeta gülünç bir yanı vardı bu işin," yazar. Hemen sonra ıssız köy sokaklarında, keten sedyeler üzerinde büyük yığınlar taşıyan silüetler görür. "Kanla kaplı bir gövdeye mide bulandıran bir gerçek dışılık duygusuyla baktım. Tuhaf biçimde kıvrılmış bir bacağı gevşekçe sallanıyordu. Ölüm boğazına yapışmış da bırakmıyormuş gibi hiç durmadan 'İmdat!' diye bağırıyordu."

Düşman hattının çok gerisinde, bir dinlenme yerinde geçen bu olay Jünger'in ilk savaş deneyimidir.

> Tuhaftı, kişisellikten çok uzaktı. Orada bir yerlerde olan gizemli ve hain unsuru, yani düşmanı hemen hiç düşünmüyorduk. Bu olay, deneyim dünyamızı büsbütün aşıyordu ve üzerimizde öyle güçlü bir etki bırakmıştı ki onu geniş açıdan değerlendirmek güçtü. Güpegündüz bir hayalet ile karşılaşmak gibiydi.
>
> İlk bombardımanın korkusu ile insanlar dışarı koşarken bir top mermisi şato girişinin üzerinde patlamış ve onların üzerine moloz yağdırmıştı. On üç kayıp verilmişti, Hannover'deki promenat konserlerinden iyi tanıdığım orkestra şefi Gebhard da ölenler arasındaydı.
>
> Sokak büyük kan havuzlarıyla kızıla bürünmüştü;

delik deşik mığferler ve palaskalar ortalığa saçılmıştı. Şatonun ağır demir kapısı şarapneller yüzünden paramparça olmuştu; parke taşları kan içindeydi. Bakışlarım bir mıknatıs gibi bu manzaraya çekiliyordu. Aynı zamanda içimde büyük bir değişiklik oldu.

Siperlere giderler, oradaki çarpışmalar arasında hayat soğuk, ıslak, çamurlu, uykusuz, rutin, zor ve bunaltıcıdır. Bir taş atımı uzaklıktaki bir derede, birkaç aydır kimsenin alamadığı –bir Fransız koloni bölüğünden kalma– cesetlerin derisi akan su ile parşömene dönmüştür. Ağır işe alışkın olmayan ve yorgunluktan tükenen askerler siperleri giderek daha derine kazarken kanla kaplı kırlardaki kaygısız düellolar artık çok uzaklarda kalmıştır. Dört ay sonra, Les Eparges'da ilk büyük çatışmalarına girerler. Önlerine bir mermi düşer, oraya vardıklarında kraterin çevresindeki çalılarda kanlı giysi paçavraları ve et parçaları sallanmaktadır – "bu tuhaf ölçüde korkunç manzara bana avını dikenlere asan kızıl sırtlı örümcek kuşunu düşündürttü."

İzleyen çatışmada Jünger ilk kez yaralanır. Yoğunlaşan top atışı çevrelerini alevlere bürürken dumanlar içindeki hava kulakları sağır eden patlama sesleri ile doludur. Jünger kapıldığı şaşkınlığı bir başka gezegene düşmeye benzetir, top ve havan mermilerini ayırt edemez, her şey birbirine girmiştir, çevresi inleyip çığlıklar atan yaralılarla doludur ve tanıdık dünyadan büsbütün kopmuş bu cehennemi okur için hayal etmesi çok güç değildir, derken Jünger, bombardımanın teşvik ettiği, hatta belki ondan ilham alan bir ötücü kuştan söz eder ve böylece savaşın tümüyle sıradan bir günde, tümüyle sıradan bir köyün yakınındaki tümüyle sıradan bir ormanda geçtiği anlaşılır.

Kendi yasaları ve alışkanlıkları uyarınca süregelen günlük yaşama ilişkin bu kısa bakış bunun bir dekor olduğunu açıkça ortaya serer; o sırada alevlere bürünmüş orman, ötüşen kuşlar, gökyüzündeki güneş ve yerdeki çimenler doğadır, bu doğanın içinde gerçekleşen ve şimdiye dek benzeri görülmemiş olan yıkım ise, askerlerde uyandırdığı yoğun ilkellik ve yabaniliğe rağmen, dört bir yana körlemesine düşen metal yağmuruna rağmen, uygarlıktır.

Askerler burada, tanıdık her şeyin yok edildiği ve yaşamın son haddine dayandırıldığı bu teatral yerde, farazi bir çizginin, görünmez

bir tebeşir izinin iki yanında toplanmıştır ve kendileri tanrıymış gibi durmadan karşıya geçmeye çalışırlar ki orada onları bekleyen ölümdür, yani doğadır. Yaşamların hiçliğe atıldığı bir savaş içi ve hayatın hiçbir şey olmamış gibi sürdüğü bir savaş dışı olması, ölüm yöntemlerinin büyük ölçekte sanayileşmesi ve çağdaşlaşması nedeniyle silahların mekanikleşerek savaş ile kültür arasında daha da sağlam bir bağlantı kurması bu izlenimi güçlendirir. Trenler dolusu insan gönderilir, ölür ve gömülür, başka trenler dolusu insan gönderilir, onlar da ölür ve gömülür. Parlayaduran güneşin altındaki bu ölüm töreninde toplam sekiz milyon kişi ölür.

Bir bakıma en yücesi budur. Çünkü yaşamdan daha değerlisi yoktur ve yaşam burada dolu gibi yağar. Belli ki bu daha önce eşi görülmemiş büyüklükte bir kurbandır, peki neye verilir bu kurban? Kuşlar kendilerine göre tastamam bir gerçeklik içindedir, bu gerçekliği dolduran ve her gün, her yıl sergilenmesi gereken belli davranış repertuvarında onları hayatta tutmaktan, rahat ettirmekten başka bir anlamı olmayan içgüdüler ile olaylar arasında bir iş birliği vardır. Kuşlar dünyayı neden değil sonuç olarak görüp tanır. Güneş sıcaktır, yağmur ıslaktır, süzüldükleri havanın katmanları vardır. Dünyayı algıladıkları kendi kuşlukları içinde sıkışıp kalmışlardır.

Bizim de kendi insanlığımız içinde sıkışıp kalmamız makul bir düşünce olagelmiştir; bu noktadan harekete geçen dinsel düşünceler ötedekileri, bizden gizlenmiş olan ama etkileri ile görülebilenleri, anlaşılmaz görüneni anlaşılır yapan imgelerle açıklama çabası içindedir. Ne var ki böyle imgelerin hiçbiri burada işe yaramaz. Bu insan savaşının arbedesi içinde gökten inen tanrılar veya ölerek cennetine girilen biricik oğullar yoktur. Burada insanlık dışı olanlar yalnızca alev alev ağaçlar, ormanlar ile tarlaların arasından akan dereler ve tünedikleri dallarda şakıyan kuşlardır; askerler top atışlarının ender kesintileri arasında kuşların şarkılarına ve kaygısız neşelerine kulak kabartır.

Derken Jünger'in bacağına bir şarapnel saplanır, kanlar fışkırır, sırt çantasını bırakır ve dört bir yandan yaralıların akın ettiği siperlere koşar.

Birkaç saat sonra onu bulup tren ile Heidelberg Hastanesi'ne gönderirler, iki haftalık tedavinin ardından kısa bir ev iznine çıkarıldıktan sonra yeniden cepheye yollanır.

Yirmi yaşındaydı ve savaşa âdeta okuldan çıkıp gelmişti. Orada gördükleri ve başından geçenler, özellikle doğal afetleri andıran büyük çarpışmalar, sıradan yaşamdan öylesine kökten farklıydı ki onun bu konudaki düşünceleri artık asla eskisi gibi olmayacaktı. Jünger'in Birinci Dünya Savaşı'nda tanıklık ettikleri alabildiğine güçlü olduğu için, savaşı gelişigüzel bir olay, insanlığın çevresel bir ifadesi, bir kaza, bir rastlantı ve istisna olarak görmesi herhâlde mümkün değildir. Tersine, savaş sırasında kendisini –hemen tüm dış katmanlarından soyunan, en yalın ve en temel unsurları olan yaşam ve ölüm ile kalan– insanlığın merkezinde bulmuştur. Jünger'in bu deneyimini anlamak zor değildir, zira bir an arkadaşları, ailesi, okulu, kitapları, geçici sevdaları, satranç oynayan ve banyoda Mozart mırıldanan babası, yüz yüze tanışma fırsatı bulduğu Ibsen'i okuyan ve çocuklarını Goethe'nin Weimar'ına hac yolculuğuna götüren annesinden oluşan bir dünyada yaşayan on dokuz yaşında bir gençtir; bir an sonra kışla, çamur, soğuk, açlık, yorgunluk ve ani ölüm dünyasında, alev ve metal dolu bir göğün altındadır. İlk dünyası ötekini, okuduğu ve işittiği birçok savaş biçiminde içermekteydi, Alman kültürü klasik olduğu kadar askerî odaklıydı, dolayısıyla on dokuz yaşında bir genç olarak Homer'i, Sezar'ı, Napolyon'u ve 1870 Fransa Savaşı'ndaki Alman generalleri tanıyordu; fakat ötekisi, siperlerin dünyası, ilkini içermiyordu. *Çelik Fırtınaları*'nda kitabı savaşın üstyapılarını, yüceliklerini, her şeyi belirleyen politik yanlarını, askerlerin cepheye gelip savaşma nedenlerini veya onları şuraya buraya yönlendiren askerî unsurları değil yalnızca Jünger'in kendi somut deneyimlerini, kendi görüp hissettiklerini ele alır. Ayağa kalkıp kurşun yağmuruna atılmaya karar vermesi gereken *kendisidir*; hiçbir devlet, ordu, imparator veya general bunu onun adına yapamaz. Göğsünden vurulan, ağzı kan dolunca kesinlikle öleceği düşüncesi ile sürünerek bir kratere sığınan ve patlamalar, top ateşleri, savaş naraları ve imdat çığlıkları cehenneminde güçlü ve parlak bir mutluluk duygusuna kapılan *kendisidir*. Gördükleri –onları kendisinin anlaması, anlamlandırması veya anlamsızlaştırması bağlamında– aynı biçimde onunla bağlantılıdır. Ölüm yaşamın kökenidir. Ölüm olmasaydı yaşamın ne olduğunu bilmezdik. İnsan etkinliklerinden bir tek savaş yaşam ile ölüm arasındaki bu sınıra bilinçli olarak yaklaşır. Savaşa götüren süreçler bir oyun olsa bile savaşın kendisi değildir çünkü ölüm kesindir.

Ölüm modern değildir.

Düşünceler aracılığıyla kendimizi bu temel sonuçtan kurtarmaya çalışırız ama kaçınmak imkânsızdır, çabamız kısa devre yapar ve ölüm ile sonuçlanır. Düşüncelerin çabasına, düşüncelerin çağ ve kültüre bağlı olarak değişik biçimlerde dile gelen cennet ve öteki dünya özlemine rağmen ölüm her zaman vardır. Yürek de ölüm gibi hep aynıdır, yürek de modern değildir. Onun da mantıklı veya mantıksız, rasyonel veya irrasyonel olduğu söylenemez. Ya çarpar ya çarpmaz. Hepsi budur.

Savaşın iç yüzü budur. Tüm varoluş düşüncesi, tüm özgünlük arayışı buradan kaynaklanır. Ölüm gelir ve gerçekliğin içinde başka bir gerçeklik açılır. Bu bizim varoluşsal durumumuzdur, fakat ölümün açtığı kapıyı gizleriz. Ne var ki savaşta değil. O zaman her yerde tekrar tekrar açılır. Sonunda herkes ona alışır, ölüm normale dönüşür, herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde ortaya çıkar. Sanki bu yerde, canlılar ile ölüler arasındaki fark minimumdur, canlıların kımıldaması ve ölülerin kımıldamamasından, canlıların hareket sayesinde topraktan bağımsız olmasından ve ölülerin ona bağımlı olup yavaş yavaş içine karışmasından ibarettir.

Bu satırlar yazıldığı sırada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının üzerinden doksan yedi yıl geçmiş. Bu kadar uzaktan değerlendirildiğinde bu savaş büsbütün anlamsız görünüyor. İkinci Dünya Savaşı özünde Nazilere karşı savunma olduğu için böyle değil. Peki Birinci Dünya Savaşı niye çıkmıştı? Politik açıdan anlamsızdı, İngiltere ile Almanya'yı düşman yapacak, savaşa sürükleyecek hiçbir şey yoktu ortada, tersine, iş birliği iki taraf için de çok kazançlı olurdu. Bölge açısından anlamsızdı, zira hiçbir yer fethedilmedi, ayrıca ülkelerden biri ötekini fethetseydi bile bundan kazanç sağlayamazdı; Almanya İngiltere'nin, İngiltere Almanya'nın ne işine yarardı? Dolayısıyla insanlık açısından da anlamsızdı; kendilerini kurban edenler boş yere can verdi.

Bu anlamsızlık büyük üstyapılarda bulunur, ne var ki yakında, bir askerin günlük yaşamında, anlam bakımından yoğun alanlar ortaya çıkar ve bunlar öyle ateşlidir ki savaşın gerekçesi veya öldürmelerin meşruiyeti konusundaki tüm soruları yakıp kül eder. Jünger savaşta üç şey görür. Bunların ilki arkaiktir, insanın değişmezliğidir, Homer'in güneşidir ve hem herkesin, hem insanlık üstü bir unsur olan bu güneşin kaçınılmaz sonu ölümdür. İkincisi askerlerin hayatta kalmak için bağımlı olduğu değerler, yani cesaret, irade, acıya

dayanıklılıktır ki bunun bir başka adı yaşam gücüdür ve insanın genel özelliği olabilir; fakat ancak tek bir kişi tarafından gerçekleştirilebilir ve bu bakımdan bireyseldir. Üçüncüsü ise giderek savaşın denetimini ele geçiren yeni makineler ve mekanikliktir; bunlar da uygarlığın ifadesidir.

Şu, ben, biz/onlar.

Bunlar hayatın temel unsurlarıdır ve savaşın yalınlığı ile uygarlığın saklanma yerlerinden çıkar, ayrıca en önemli noktalara değindikleri için kabul edilmeleri gerekir. Onları bastırmak hayatı hayat olmaktan çıkarır, hayatın temelinden bir kaçışa dönüştürür, bu hem önemli hem ciddidir. Neden insan varoluş durumundan kaçmak istesin, önemsiz olanı istesin, diye merak edilebilir. Bunun nedeni bedelin çok ama çok yüksek olmasıdır. Bireyin hayatına en yüksek değeri verirsek, hayatı olabildiğince sürdürülmesi gereken nicel bir kavram olarak görürsek ölüm en büyük düşman olur ve savaş büsbütün anlamsız, büsbütün gereksiz hâle gelir. En yüksek değeri bireyin hayatına değil, hayattaki bir şeye, bir özelliğe veya hayatın dışında bir şeye, bir fikre verirsek, hayatı hücrelerin ve ömrün toplamından daha fazlası olan nitel bir şey olarak görürüz, başka bir deyişle hayattan daha değerli bir şeye inanırız ve bu durumda formül basittir, onun için ölebiliriz.

Peki bireyin hayatından daha değerli ne olabilir? Herkesin hayatı, yani bireyin kendi herkesinin hayatı, diye düşünülebilir, zira çoğu savaşın meşruluğunun arkasında bu yatar. Fakat bir soyutlamadır, kurşun yağmuruna atılmak için doğrulan asker açısından hiçbir anlam ifade etmez.

Kişi, çevresinde arkadaşları birer birer düşüp ölüyorken, bir iyilik gibi soyut bir kavramdan hareket ile düşman siperlerine akın edemez. Jünger'in hatıratının ilk baskısında vatanseverliğin pek sözü edilmediği gibi yüksek değerlerin savunulmasına hiç değinilmez. Ne var ki ikinci baskının sonuna birkaç satır eklemiştir, onun açısından savaş bitmiştir ve tren ile Almanya'ya dönüyordur, "ülkesinin yüceliği uğruna savaşta dökülen kanlar ile ona daha yakından bağlanmanın kederli ve gururlu duygusuna" kapılır ve biyografisini yazan Nevin'a göre, "hayat ancak bir fikir uğruna fedakârlık ile derin anlam kazanır ve öyle idealler vardır ki onlar karşısında birinin, hatta halkın hayatı değersiz kalır" diye düşünmektedir. İkinci baskı şu slogan ile son bulur: "Almanya yaşıyor ve her zaman yaşayacak!" 1934'teki üçüncü baskıdan tüm bunlar çıkarılır, çünkü ulusal

retorik Naziler tarafından gözden düşürülmüştür, en azından Jünger onlar ile ilişkilendirilmek istemez. Özünde derin bir içsel durumun ifadesi olan savaş kalır geriye:

> Savaşın asıl kaynakları içimizin derinliklerindedir ve arada sırada dünyaya taşan tüm o zulümler insan ruhunun aynasından ibarettir.

Kavgam 1923'te, büyük savaşın gölgesinde yazıldı ve savaşı hesaba katmadan onu anlamak imkânsızdır. Savaştan etkilenmemiş, bir oğul, bir kardeş, bir baba, bir amca, bir komşu, bir tanıdık veya arkadaş kaybetmemiş tek bir aile bile yoktur Almanya'da. Keder görünmezdi ama herkese dokunmuştu. Görünür olan yüz binlerce gaziydi; dağılmış yanaklar, kolsuz veya bacaksız gövdeler, herhangi bir ani ses veya harekette dehşet ile açılan gözler, kendi kendine konuşan meczuplar ile doluydu sokaklar. Hayatta kalanlar deneyimlerini ancak savaşa katılanlar ile paylaşabilirdi, çünkü başlarından geçenler söze dökülemezdi. Tanıklık ettikleri şeyler hayatlarının geri kalanı boyunca onları etkileyecekti ve bu etki, rüyalarına giren veya günlük yaşamlarında hiç beklemedikleri bir anda gelen bastırılmış imgeler veya karanlık ile sınırlı değildi, çevrelerini algılayışları da değişmişti. Yıllar boyunca sayısız insanın ölümüne tanık olan bir kişi, buna tanık olmayan bir kişiden daha az değer verir hayata. Ölenler de herhangi biri değildir, savaşın beraberinde getirdiği sosyal yakınlık ve sıkı yoldaşlık içinde kişinin birlikte yaşadığı, hayatı paylaştığı, kaynaştığı, muhtemelen sevdiklerinin fotoğraflarını gösterdiği insanlar, yani arkadaşlardır ve aniden, rastgele ve birer birer düşüp ölmüşlerdir. Bunu yaşayan hiç kimse için birisine bağlanmak eskisi gibi olamaz, artık ölümün birdenbire gelmeyeceğini bilse bile, bir an içinde bir arkadaşı kaybetmek ve bunun herhangi bir noktada bir başka arkadaşının ve kendisinin başına gelebileceğini görmek öyle derine işler ki huzur içinde bir ömür sürmek bile bu deneyimi silemez. Kaybedecek çok şeyi olan kişi içine kapanır. Bu iç sakatlık, bu duygusal felç, anne babanın kederi kadar görünmezdir, onun da asla sözü edilmez ama hep ortadadır, felaket öyle büyük ve acımasızdır ki sağ kalanlarda iz bırakmaması mümkün değildir. Birinci Dünya Savaşı, 1880 ile 1900 arasında doğan kuşak açısından en büyük ve en önemli olaydı ve sonrasında savaşın anlamını sorgulayacaklardı. Milyonlarca genç adam ne diye ölmüştü? Bunun için mi?

Eğlence endüstrisi, kabareler, filmler ve kendisinden başkasını gözü görmeyen sanat uğruna mı? Yaşamlarını bunun için, sisteme yerleşmiş anlamsızlık için mi feda etmişlerdi? Savaşın sonucu bu muydu? Hitler böyle görüyordu ve bu görüşünde yalnız değildi.

Savaşa katılanlar yaşamın kıyısına gitmiş, her şey ile hiçbir şey arasındaki sınırda yaşamıştı ve onları dolduran yoğunluk, tanık oldukları acımasız yıkım anlamsız olamazdı, hiçbir şey olamazdı; en azından bundan eminlerdi. Politik açıdan yalnızca iki sonuca varılabilirdi: Ya insan yaşamı bir daha asla böyle korkunç bir israfa konu edilmeyecekti ya da iki milyon Alman askerin kurban verilmesine yeni bir savaş ile anlam kazandırılacaktı. Hitler açısından yalnızca ikinci alternatif mümkündü. Savaş öncesinde olan bitenlerin hepsi bir hiçe dönüştüğüne göre, savaş sonrası için de aynı durum geçerliydi. Şöyle yazar Hitler:

> Bundan binlerce yıl sonra bile hiç kimse dünya savaşındaki Alman ordusunu anmadan kahramanlıktan söz edemez. Aksi hâlde geçmişin perdesi arasından asla yılmayan, asla sinmeyen gri çelik miğferlerin demir alnı ölümsüz bir anıt gibi belirir. Almanlar yaşadıkça hatırlayacaklardır ki bu askerler bir zamanlar onların halkının evlatlarıydı.

Bu savaş mitolojisidir, zamanın derinliklerinden Homer veya Wagnervari bir kahramanlık efsanesidir, Hitler'in de tanıdığı ve benimsediği anlam yoğunlaşması biçimi budur, işte bu yüzden, yalnızca savaş bağlamında değil, bu bakış açısında geçmişin derinliklerinden yücelen, birlik ve uyumu, yani anlam kazanan çağdaş her konuda bunu aramıştır. Katılanlar açısından savaşta böyle bir anlam bulunmadığı kesindir, zira savaş birlik ve uyum dile getirmekten çok uzaktır; fakat Hitler'in tasvirinde hesapçı davrandığına inanmak için hiçbir neden yoktur, tersine, savaşı derinden anlamlı bir deneyim olarak gördüğünün kanıtıdır bu. Hitler, yakınlık veya samimiyet gerektirmeyen koşulsuz bir arkadaşlığa kavuştuğu büyük bir davada inancı uğruna hayatını tehlikeye atmıştı, bu durumda herkes Almanya için savaşıyordu ve Hitler çocukluğundan beri bu ulusa ait olmak ve belli ki –*Kavgam*'da, babasının 1870 Fransa Savaşı ile ilgili kitabının onda bıraktığı izlenimlere ilişkin pasajlara inanacak olursak– onun için savaşmak istiyordu.

Savaşın mitolojiye dönüştürülmesi bir savaş hayali değil özselleştirmesidir ve bu bağlamda günlük yaşamdan hiç söz edilmemesi romantik "ben"in, içsel varlığın dışsalı yüceltmesinin tipik bir özelliğidir, Hölderlin'in şiirleri buna iyi bir örnek oluşturur, günlük yaşamdan ve önemsiz meselelerden arınmış bu şiirler yüceliği ve varoluşa doymuşluğu ele alır, hayatın tıka basa anlam ile dolduğu zamanlardaki gibi mest olmanın kıyısında gezinir sürekli. Hayatı aşk, mistik ve dinsel deneyimler, bir de ölüm böyle yükleyebilir ancak. Bu üç durum da "ben"in sınırı aşması ile ilgilidir. Hölderlin'in şiirinde âdeta kutsal bir varlık duygusu olması da böyledir, dünya ile "ben" arasındaki sınır hemen hemen silinmiştir; şiir derin ve yeşil gölgeler, yakıp kavuran güneş, dağlardan buz gibi akan dereler ile düzlükler üzerinde yuvarlanan gök gürültüsü tasvirleri ile neredeyse bütünleşmiştir, dolayısıyla her şey anlam yüklüdür: "ben" ile dünya arasındaki birlik de nihai anlamdır. Birlik olmasaydı dünya yabancılaşırdı ve bu yabancılığın önünde "ben" kovulmuş gibi yalıtılmış ve kopuk dururdu, dahası, yabancılık kendisini ve aidiyetsizliğini görebildiği nokta olduğu için, kendisine de yabancılaşırdı. Hayvanlar kendilerini göremediği, kendileri ile çevreleri arasındaki mesafeyi anlayamadığı için onlar açısından dünya yabancı değildir. İkinci yaratılış anlatısı bunu, yani bilginin düşüş getirmesini, yabancılığa düşürmesini ele alır. Doğaya ve doğal olana duyulan özlem birlik, bütünlük, ayrımsızlık ve kesin anlama duyulan özlemdir. Romantikliğin yalnız "ben"i ve "ben"in sınır aşmasına ilişkin özlemi de aynı düşüncenin ifadesi olup dünyadaki dinsel görüşün ortadan kalkmasının ve geriye yalnızca insanın kalmasının doğrudan sonucudur. Genç Karl Marx'ın yabancılaşma anlayışı politik olmaktan çok varoluşsaldır; kapitalizmin mekanik ve spesifik iş anlayışı ile daha sonra ilişkilendirilmiştir. Wagner'in kahramanlık hikâyeleri ve büyük duygu fırtınaları da aynı durum ile, yani yüceltme ve "ben"in sınır aşımı ile ilgilidir. *Kavgam*'daki "ben" kendisini aynı model uyarınca dile getirir, savaşı ve öz yaşamı günlük yaşamın el süremeyeceği bir noktaya yüceltir, kendisinde anlamlı bir büyüklük biçimine sokar, fakat Hölderlin, Rilke, Trakl, Wagner, Beethoven ve romantik dönem ile geç romantik dönemden herhangi bir sanatçı ile Hitler arasındaki fark, Hitler'in "ben"inin biçim kavrayışından yoksunluk, yani biçimi "ben" ve onu dolduran duygular için bir ifade hâline getirme yeteneğinden yoksunluk ile sınırlı olmasıdır, onun tek yapabildiği başkasının biçimini, olabilecek en basit şekilde kopyalamak, klişe olmaktır.

"O zaman geçmişin perdesi arasından asla yılmayan, asla sinmeyen gri çelik miğferlerin demir alnı ölümsüz bir anıt gibi belirir," diye yazar. Düşünce bakımından da sınırlıdır, içinde yaşadığı kültürün dışına çıkmaz; ön yargılar, genellemeler, yarı doğrular, dedikodular ve genellikle güvenilmez varsayımlar ile doludur ve bu durum, Hamann'ın gösterdiği gibi, dönemin Viyana gazeteleri ve popülist dergileri ile şaşırtıcı ölçüde sık örtüşür, yani Hitler'in yüce ve kesinlikle anlamlı diye yaşadığı şeyler, örneğin Hölderlin'in dizelerindeki gibi değil, özgünlükten yoksun olarak aktarılır, sonuçta yüceliğin dışa yansıttığı tek unsur yücelik düşüncesi veya yücelik arzusudur, bu da geri dönüp "ben"e ve onun, varlığıyla herhangi bir yücelik arayışını silip süpüren küçük burjuvalığına, doğrudan seslenir. *Kavgam*'daki yücelik çabalarını okumak muhteşem güzellikte yüce bir dağın berbat bir tablosuna bakmak gibidir.

*

Ne var ki metnin her şeyi küçültmesi, Hitler'in tasvir ettiği şeylerin veya onlara yönelik duygularının küçük olduğu anlamına gelmez. Onun yeteneği başkadır, *Kavgam*'da konuşmanın yazıya üstünlüğünü birçok kez vurgular; konuşmayı iyi becerdiği ve dinleyicilere duygularını aktarmak veya onlara istediği duyguları hissettirmek için onu kullanmayı iyi bildiği apaçık ortadır. Burada, özünde sıradan olanın mitolojiye dönüştürülmesi ve gerçekliğin yüceltilmesi yerini bulur; işçinin aslında sıkıcı, monoton ve kasvetli işi kahramanca ve kutsal bir havaya bürünür; geçmiş zamanlar süvari alayları, Orta Çağ simgeleri, ritüeller ve yeminler, antik çağları andıran yapılar ve meydanlar ile tekrar tekrar hatırlanarak şimdiki zaman bir şekilde üstün hâle getirilir; çoğunlukla ordudan ve savaş dünyasından alınma üniforma, sancak ve tören alayları gibi birlik yaratan estetik unsurlarla toplumun gözü boyanır. İşçiler işçi-askerlere, öğrenciler çocuk-askerlere, spor yıldızları atlet-askerlere dönüşür ve bunun eşsiz yanı, günlük gerçekliğin sanat eserine yansıtılması veya sanat eserinin ondaki bazı unsurları öne çıkarması ile, yani şiirde okunan, müzikte duyulan, resimde görülen dünya ile değil de gerçekliğin aracısız doğrudan yeniden yaratılması ve biçimlendirilmesi ile yüceleştirilip önemli kılınmasıdır. Hitler, Almanya'yı bir tiyatro hâline getirdi. Bu tiyatro ile uyum, uyum ile kimlik ve kimlik ile özgünlük dile geldi. Söz konusu olan uydurmak değildi; kostümler,

bayraklar ve mitingler ile kimlik oluşturmak değildi; her zaman orada bulunan ama çağdaş toplum tarafından bastırılıp sindirilen bir şeyi dile getirmekti, bu yüzden unsurların çoğu tarihtendi: Bir şeyler yeniden canlandırılıyordu.

Hitler halka kendi arzularını dayatan fanatik ve militarist bir tiyatro yönetmeni de değildi; çaldığı teller gerçekti, uyandırdığı duygular herkeste vardı. Hitler Almanya'sındaki mitingleri izleyen herkes orada uyanan duyguları, "ben"siz ve yekpare yoldaşlığın yaydığı gücü ve topluluğun kuvvetini görmüş, kişinin böyle bir "biz"in parçası olmak için ölüp bittiğini anlamıştır. Dönemin bazı fotoğrafları âdeta yabani bir güzellik dile getirir, dizi dizi askerler göz hizasında görünür, çelik miğfer denizi ufka uzanır, aynı insan tam bir simetri içinde neredeyse sonsuza dek yinelenip durur. Veya Hitler, hiç kımıldamayan binlerce üniformalı ve miğferli askerin arasında, şehitleri anmak için, anıtın altındaki meşaleye doğru birkaç yüz metre boyunca yürürken çöken sessizlik... *Kavgam*'daki tasvirler ile çabalamasına rağmen uyandırmayı başaramadığı duyguları bu insan tabloları ile uyandırmayı başarır. Gri çelik miğferlerin demir alnı *belirir* orada, geçmiş canlanır, şimdiki zamana taşınır ve *ölümsüzdür*. Tıpkı askerlerin Nürnberg'deki mitingde haykırdığı gibi: Ölmediniz, Almanya'da yaşıyorsunuz.

Kim kendisinden daha büyük bir şeyin parçası hâline gelmez? Kim hayatının anlam kazanmasını istemez? Kim uğruna ölecek bir şeye sahip olmak istemez?

Huzur, doygunluk ve sükûnet ile dolu olan veya doldurmaya çalıştığımız, nihai amacımızın doyuma ulaşmak ve bulutsuz bir gökyüzü altında günlerimizi geçirmek olduğu hayatlarımız, Stefan Zweig'ın hatıratı *Dünün Dünyası*'nda tasvir ettiği ve 1914 Ağustos'unda birdenbire sonlanan ortama benzer. Dolayısıyla sormamız gereken soru şudur: Savaşın nedeni, günümüzün savaş sonrası toplumunda düşünülmesi mümkün olmayan belirli politik ilişkiler ve tarihî toplumsal koşullar mıydı, yoksa hepimizin varlığının bir parçası olarak insanda her daim bulunan ve şimdi de herhangi bir noktada patlak verebilecek olan bazı güçler miydi? Bu durumda ancak başka bir şekilde, başka bir biçimde geleceğinden emin olabiliriz, çünkü 1914'te ve sonra 1939'da geldiği biçimini tanımladık ve tüm olası nedenleri ortadan kaldırdık. Sokaklarda uygun adım geçit törenleri ve meydanlarda miğfer denizleri yok artık. Fakat Ystad açıklarındaki

Glemmingebro'daki odamda, bir bahar günü, işime konsantre olabilmek için yeşeren araziye dökülen güneşi bir havlu ile kapatmış ama annemin bahçede yabani ot ayıkladığı kendi çocukluk günlerimden hatırladığım aynı heves, neşe ve kendini dile getirme arzusu ile evde ve bahçede koşturan çocukların gürültüsünden kurtulamamış bir hâlde oturuyorum, Linda Paskalya akşam yemeği için alışveriş yapmaya gitti, onun erkek kardeşi, kışın karın ağırlığı altında çöken kulübe çatısına çivi çakıyor, annesi onun yanında yine kışın ezilmiş olan gür çalıyı düzeltmeye çalışıyor ve ben içimde başka bir şeyi arzuluyorum ve sanırım başkaları da bu arzuya kapılmış olmalı, sonuçta aynı kültürün insanları bir duygunun yalnızca bir kişide bulunmasına yol açacak kadar birbirinden farklı olamaz, öyle değil mi? Bu arzunun neyi simgelediğini bilmiyorum, fakat burada bulunanlardan, benim olanlardan ve içinde yaşadıklarımdan bir kopuşa yönelik olmadığına eminim, ilgisi bile yok, bunlardan hiçbirini sevmiyor değilim, bu ortamın yoğunluğunu ve gerekliliğinin değerini anlıyorum. Yine de bir özlem var. Neyin özlemi?

Daha doğrusu bir özlem değil de bir yoksunluk. Burada bir şeyin eksik olduğu duygusu. Hayatın ve canlıların ortasında, yakınlarda yuva yapan kuşların kanat çırpışları ve ötüşlerinin ortasında, güneşin altında, dört bir yanı saran bitkilerin ortasında bir şey eksik.

Bu eksiklik benim içimde mi? Kendi zamanımı ve yerimi anlamaktan, onu olduğu gibi görmekten, her şeyin ondan ibaret olduğunu bilip sevinmekten aciz miyim? Eğilip baktığımız en küçük bitkide bile koca bir dünya açılır, bu bitki yaşar ve yaşayan her şey ile bağlantı içindedir, zamanın baş döndürücü uçurumunun kenarında, bizim yanımızda büyür. Dünyayı doğrulayıp ona değer katmak benim sorumluluğum mu? Olabilir mi bu? Yoksa dünya boş mu, sonsuza dek tekrar tekrar kendisini kopyalayan bir üreme dizisinden mi ibaret? Kendi biyolojik gerçekliğimizin, insanlığımızın temelini de bu boşluk mu oluşturuyor? Öyleyse, yarattığımız kültürde ne diye üreme dizisinin boşluğunu taklit ediyoruz? Kültürümüz tüm değerlerin ve dolayısıyla tüm anlamın özünü ve kaynağını oluşturan farkları ortaya sermeli, öyle değil mi? Yoksa anlam yok mu? Veya gizli mi? Neyin arkasına gizli? Farkları özgür bırakma değil yerinde tutma işlevi gören sosyalliğin arkasında gizli, gerçekten bizi belli yaşamlarımızda, rutinleşmiş yaşamlarımızda yerimizde tutuyor. Sosyalliğin bakış açısından tüm dünya çözülüp aynılaşmıyor mu?

Fakat hâl böyleyse farklı olabileceği düşüncesi nereden kaynaklanıyor? Tanrı'ya inanmıyoruz, bu da Tanrı'nın hiçbir zaman olmadığı anlamına geliyor. Hâl gerçekten böyleyse Tanrı yalnızca insanların düşüncesinde, bir tür varoluşsal araç olarak bulunmuş demektir ve bu aracın anlamlı olabilmesinin koşulu onun araç yanının bilincine varmamaktı. Ne var ki maddi gerçekliğin araç yanı ortaya çıkınca bunun da bilincine varıldı ve artık geri dönme şansı kalmadı, çünkü anlam açık gözlerin yanılgıya düşmesini imkânsız kılar, inanmak bilmektir ve onların Tanrı'nın bir gerçek olduğunu bilmeleri gibi bizler Tanrı'nın bir gerçek olmadığını biliyoruz. Coşkunun getirdiği özgünlük bağlantısı koptu, çünkü özgün diye bir şey yok; coşku da yok, insanın bu en derin duyguları bir yanlış ve yanılgıdan ibaretti.

Fakat güneş parlıyor, çimenler büyüyor, yürek karanlıkta çarpmayı sürdürüyor.

"Fakat güneş parlıyor, çimenler büyüyor yürek karanlıkta çarpmayı sürdürüyor."

Ne diye yazdım bunu?

Boş bir dil bu. Nazi üslubuna benziyor. Evet, güneş gerçekten parlıyor, çimenler gerçekten büyüyor ve yürek gerçekten karanlıkta çarpmayı sürdürüyor; fakat bu dilde önemli olan gerçekler değildir, çağrışımlardır, yani güneşin, çimenlerin ve yüreğin yüceltmesi, bir bakıma kendilerinden daha fazlası hâline gelmesi, âdeta gerçek gerçekliğin taşıyıcısı olmasıdır. Uygarlığın temel güdülerimizden, sıkıntılarımızdan ve dâhice yanlarımızdan koptuğunu, öte yandan güneşin, çimenin ve kanın, Thomas Mann'ın 1914'te yazdığı gibi, iki büyük ifadesi savaş ve sanat olan özgünlük ile bağlantılı olduğunu söyleyen de aynı dildir.

Boş bir dil bu ve Nazi üslubuna benziyor, fakat yanlış mı?

Paul Celan'ın şiiri bütün bir kültürü yok eden bu dile bir yanıttı. İlk olarak *Kavgam*'da ortaya çıkmamıştı bu dil, fakat orada toplanıp yoğunlaşmış ve kitabın yazarı aracılığıyla toplumun geneline yayılarak onu kökten değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu dilin beraberinde getirdiği her şeyden kurtulduk. Yücelik ve özgünlük yönünde bütün düşünceler ortadan kaldırıldı. Bir nesneler denizinde yaşıyoruz ve uyanık zamanımızın çoğunu ekranların önünde geçiriyoruz. Ölümü mümkün olduğunca gizliyoruz. Peki tüm bunlardan başka bir şey için özlem ortaya çıkarsa ne yapacağız? Gerçek bir gerçeklik, daha özgün bir yaşam arzularsak? Bu bir yanılgı olur, çünkü tüm

yaşamlar özgündür ve yücelik yaşamın kendisi değildir, ona ait bir kavramdır. Gerçeklik arzusu ve özgünlük arzusu anlam arzusundan başkası değildir ve anlam bağlamdan, birbirimiz ve çevremiz ile bağlantılı olma biçimimizden ortaya çıkar. Ben işte bu yüzden yazıyorum, ait olduğum bağlantıları araştırıyorum ve özgünlüğe doğru çekilmem de araştırmam gereken bir bağlantı. Mann'ın 1914'te yazdığı ve sonra elbette arkasında durmadığı düşünceye, yani savaş ile sanatın akraba olduğuna ben inanıyorum, çünkü ikisi de varoluşun en uç noktasını, ölümü arıyor, ölümün arka planında hayat parlıyor ve birdenbire değerli ve vazgeçilmez, yani anlamlı oluyor. Bu güçlü anlam duygusuna sanatta, özellikle on yedinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar olan tablolarda, hemen her zaman kapılırım; fakat modern sanatta enderdir bu, yine de bazı parlak istisnalar vardır, örneğin Anselm Kiefer'in tablolarına hep yakınlık duymuşumdur. Ne var ki dört yıl önce Venedik'e yaptığım yolculukta tüm bunlar âdeta darmadağın oldu. Accademia'daki tablolara baktım ve bana hiçbir şey *söylemediler*, sanki benim bulunduğum uzayın dışında bir yerde duruyorlardı. Orada geçerli olanlar burada geçerli değildi. Tuhaftı bu, sonuçta kültürün kökeni ne olursa olsun ölüm ölümdür, yaşam yaşamdır, insan da insan, öyle değil midir? Çocukların sınırlı tahammülü yüzünden galerileri koşar adım dolaştık, her ne kadar Vanja tabloların korkunç yanları, tüm o kurukafalar, şahlanmış atlar ve çarmıha gerili insanlardan etkilenmiş olsa da, oradan çıkıp lagüne bakan sakin bir kafeye oturduğumuzda ve buzlu Spritelarımızı yudumlarken, güzellikleri benim için yalnızca gerekli değil elzem olduğu için yıllar boyu çok saygı duyduğum ve yöneldiğim bu eski tabloların nihayetinde *hiçbir değeri olmayabileceği* düşüncesine kapıldım. Taşıdığımız bir yük gibiydi, üzerimize düşen bir gölgeye benziyordu, ölü ve soğuktu. Tabloların sahip olduğu güzellik ölümün güzelliğiydi ve içimizde uyandırdıkları sezgi ölümden başkasında değildi.

Aynı gün o yolculuğun gerçekten muhteşem olan yegâne şeyini gördüm. Apartman dairesinin civarında dar, loş ve rutubetli sokaklarda dolaşıyordum, kapıların önünde ağızları bağlı çöp torbaları vardı ve evler arasına gerili iplere çamaşırlar asılıydı, akşam üzeriydi, lagüne bakan ve deniz otobüslerinin kalktığı meydana doğru yaklaşıyorduk, o sırada çatıların üzerinde devasa bir gemi belirdi. Usulca yanaşıyordu. Meydana vardık, Venedik'te yağmurda da güneşte de aynı olan, baharda da yazda da hep bulunan, her şeyi, duvarları,

çatıları, köprüleri ve su yüzeyini aydınlatan ışık çıktı karşımıza ve denizi gördük.

Yanaşan gemi kocamandı, kentin üzerinde yükseliyordu, tüm güverteler tıklım tıklım insan doluydu. Aşağıdaki kente ilişkin bilgi veren hoparlörler kulakları çınlatıyordu. Dört bir yanda flaşlar parlıyordu. İçimde bir şey kabardı. Sırtım ürperdi.

"Gördün mü, John?" deyip onun yanına çömeldim. Gülümseyip başını öne salladı ve yerde çalımla yürüyen sayısız güvercinden birini gösterdi. "Daah!" dedi. Doğruldum, gemiye son kez bir baktım, güverteleri dolduran suratlardan hiçbirini seçemeyeceğim kadar uzaktaydım, flaşlarla aydınlanan silüetler görüyordum yalnızca, ardından puseti çevirdim ve ara sokağa daldım, oradaki minicik kafede John'a bir çörek, kendime de bir espresso sipariş ettim.

Bir turist gemisi görmek niye sırtımı ürpertmişti? Bana geminin muhteşem olduğunu düşündürten neydi?

Klasik estetikte muhteşem diye ya büyüklüğü ya da yabancılığı ile izleyiciyi sarsanlara denirdi. Volkan patlaması, gemi batması, görkemli ve haşin bir dağ gibi önünde onu izleyenin hafiften bir küçüklük veya anlamsızlık duygusuna kapıldığı şeyler. Ta antik dönemden beri orantılı ve uyumlu ile, yani insanın kontrol edebileceği alanlar ile eş anlamlı olan güzellik, romantik dönemde muhteşeme çekildi, bunun nedeni kutsallık kavramının tüm anlayış ve düşüncenin kaynağı veya hedefi olmaktan çıkması, dünyanın tartışmasız merkezi diye görülmemesi olabilir. Fakat muhteşem ve kutsallık aynı şey değildir, doğanın yabancılığını ortaya sermek, kutsallığın varlığını ortaya sermekten farklıdır, zira kutsallığın varlığı yalnızca görünür olan uzaklık değil, yalnızca doğanın körlüğü ile insanlık dışının dehşetli ve dırdırcı sezgisi değildir, aynı zamanda tam tersidir, bir uyum ve aitlik vaadidir. Bir "biz"dir. Kutsallık veya maneviyat bu "biz"in sınırını gösterdiği gibi ona anlam da verir ve bu anlam tek tek değil topludur, bütüne yöneliktir. Ayrıca, kutsallığın ve maneviyatın deneyimi, özünde yasalara uyan gerçekliğin sınırını aşmak olduğu için, ortaya sermenin yapısı da kökten farklı olmak durumundadır ki kişi bunun ne kadar korkunç ve dehşetli olduğunu gözünde canlandırabilsin. Her şeye gücü yeten, insan veya hayvan olmayan, kendisini gizleyen ama yine de orada, izleyici ile aynı yerde bulunan bir varlığın karşında durmak... Dinsel duygunun ruhu âdeta akıl almaz bir güç ile doldurabileceğini yazan Rudolf Otto onun tüm

değişik aşamalarını tasvir etmeye çalışmış. Huşu içinde ibadetin sakin ve huzurlu havası, sürekli akan bir ruh durumuna dönüşebilir ve bu nihayet son bulup ruhu dinin dışında kalan yaşama dönmeye bırakmadan önce yineleyen titreşimler ile uzun zaman devam eder. Birdenbire ve darmadağın bir hâlde kopar ruhtan. Ender başa gelen durumlara neden olur; sarhoşluk, çılgınlık, coşku. Âdeta ürkütücü ve ürpertici bir korkuya dönüşür. Otto'nun yazdığına göre dinsel duygunun ham ve barbar öncülleri vardır ve bunlar güzel, saf ve parlak yönde gelişir. "Yaratılanın dili tutulabilir ve titreyen bir tevazu ile önünde – evet, neyin önünde?"

İkisi de, anlamak ve tanımlamak için kutsallık ile maneviyat deneyimi çevresine odaklanan Rudolf Otto veya Mircea Eliade'yi okuduğumda ve coşkuyla dolup taşan mistiklerin veya Kilise Babaları'nın metinlerini okuduğumda, arada sırada televizyonda rastladığım karizmatik aydınlanma hareketleri dışında hayatımda ve çevremdeki hayatta hiçbir yeri olmayan, büsbütün yabancı bir şeyle karşı karşıya kalıyorum. İnsan duygularının değişmezliğine, içimizde kaynaşan ruh durumlarının tüm insanların içinde kaynaştığına, en eski sanat eserlerini bile anlamlı bulmamızı ve en eski metinleri bile okuyabilmemizi bunun sağladığına ilişkin temel inancımı sarsıyor bu durum. İnsan olmak, kültürün değişimlerinden büsbütün bağımsız olarak hep aynı kalmıştır, diye düşünürüm. Ne var ki bir zamanlar kesinlikle en önemliler arasında yer alan böylesi deneyimler, Tanrı ve kutsallık üzerine meditasyonlar, kutsal ritüeller ve tarikatlar, Tanrı'ya ve tanrısal gizeme büsbütün adanmış yaşamlarda gözlemlenen vizyonlar ve coşku hâlleri, anlam aramaya yönelik bu irade, tüm sezgiler, ruh durumları ve duygular spektrumu ile bu şevk hâli artık istenmiyor, istense bile toplumun dışında, uç noktalarda, göz erimimizin dışında isteniyor, belki televizyondaki eğlence programlarında tuhaf ve antika bir şeye dikkat çekmek için gündeme geliyor; demek bir *keşişsin* öyle mi, hiç cinsel ilişkiye girmemek nasıl bir duygu? Dine kapıyı kapadığımızda içimizdeki bir şeye de kapadık. Yalnızca kutsallık değil onunla bağlantılı güçlü duygular da ortadan kalktı. Yüce kavramı, kutsallık deneyiminin, cılız ve gizemden yoksun bir yankısı. Romantik sanatın dile getirdiği özlem ve melankoli bunun özlemi ve yitirilmesinin kederi. En azından ben sanatta romantikliğe çekilmemi, beklenmedik bir şey ile veya yaygın bir şey ile beklenmedik bir biçimde karşılaştığımda yaşadığım kısa ama yoğun duygu kabarmasını, içimde bir gökyüzü gibi yükselen

mutluluk ve üzüntünün çınlamasını böyle anlıyorum. Tıklım tıklım dolu bir turist gemisi, karla kaplı bir sanayi bölgesini sisler içinden aydınlatan kızıl bir güneş. Ateşe karton kutular atan mavi tulumlu bir ihtiyar, bu da karlı bir manzaranın içinde, ihtiyarın –büyükbabam olduğu için yakından tanıdığım– hareketlerinden ve ateşin çekingen dalgalanan alevlerinden başka hiçbir kıpırtı yok. Evet, alevler, ateş; dünyada açılan bir şey değil de ne bu? Ortaya çıkan, burada olan ve kaybolan bir şey değil de ne? Her zaman benzer ama hiçbir zaman aynı değil. Bunu gözümün önüne getirince tüm varlığımla oraya gidiyorum birdenbire, kendi varoluşumun ve dahası kendi "ben"imin farkına varıyorum, kısa bir an için bununla dolup taşıyorum ve böylece sorunlarım, yapacaklarım veya yaptıklarım, tanıdıklarım, tanımış olduklarım veya tanıyacaklarım, kısacası beni sosyal dünyaya bağlayan her şey, silinip gidiyor. Belki beş, belki on saniye, bazen otuz saniye kadar böyle oluyor, dünyanın ortasında duruyorum, karlarla kaplı ve sessiz bir manzaraya, bir ateşe bakıyorum ve bir adım gerileyen bir adama bakıyorum, sonra siliniyor, büyü bozuluyor, eski hâlime dönüyorum, her şey eskisi gibi oluyor.

Fakat mistiklerin coşkusu ile karşılaştırıldığında bu deneyim çok küçük ve zavallıca, mistiklerin ömür boyu adanmışlıkları karşısında sürekli bir şeylerden dikkati dağılan anlam arayışımın durumu içler acısı. Eskiden dünyada gerçekleştirilen ritüeller karşısında benim televizyon önü ritüellerim çok sefil. Ah, bir Norveçli dünya kayak şampiyonluğunu kazandığında kapıldığım mutluluk duygusu ile kutsallığın önünde diz çöken kişinin ruhunu yücelten deneyimi arasındaki farkı anlatmaya âdeta dilim varmıyor.

Canı cehenneme: Ben kutsallıktan ne anlarım? Hangi hakla kullanıyorum bu kavramı? Ben kırk yaşında laik bir batılı adamım, hem naif hem eğitimsizim, maneviyattan yoksun ve banal sayısız insandan biriyim. Turist gemisini gördükten yalnızca iki gün sonra, Venedik'te bir kaldırım lokantasında otururken çatalımı yere düşürdüm, bunu gören ve bana yeni bir çatal getiren garsonu geri çevirdim, yok, çatal istemiyorum, burada var, görmüyor musun? Yere düşen çatalın onun gözünde pis ve kullanılamaz olduğunu anlayamamıştım, öyle değil mi? Evet öyle, bu da yetmezmiş gibi yanımda Espen ile Anne vardı, bu olay karşısında anlamlı bir gülümseme takındılar ve Espen çatalımı yere düşürdüğüm için garsonun bana yeni bir tane vermek istediğini açıkladı. Bu görgüsüz ve sakar yaratık, "kutsallık" gibi bir kelimeyi ağzına alabilir mi? Tanrı'ya ve dolayısıyla İsa'nın

onun oğlu olduğuna inanmayan biri ne diye bu konulara burnunu soksun?

Evet, gerçekten ne arıyordum ben?

Anlam. Bu kadar basit. Günlük yaşamımda bir tür tiksinti ile dolup taşıyorum, kesinlikle dayanılabilir boyutta, hiçbir şekilde tehditkâr veya yıkıcı değil, hayatın üzerine çöken bir gölge gibi daha çok, en aşırı sonucu bir tür pasif ölme arzusu, mesela bir hava yolu ile seyahat ederken uçağın düşmesine hiç itirazım olmayacağı düşüncesine kapılabiliyorum, fakat kendimi tehlikeye atacak aktif bir eyleme kalkışmayı rüyamda bile görmem. Bu tiksinti hâlinde durup dururken bir anlam patlaması olabilir. Temelden anlamlı bir şeyin yakınına gelmiş gibi olur, kendimi birdenbire ona kaptırırım ama sonra yine dışlanırım. Sanki anlam her zaman oradadır, süreklidir ve ona erişmemi engelleyen benliğim ile bakış açımdır.

Böyle miydi? Orada objektif olarak doğru ve gerçek bir şey, her zaman olan ama benim ender olarak erişebildiğim, pratikte asla ulaşamadığım bir yaşam ve yaşama değişmezi var mıydı? Yoksa yalnızca içimde miydi?

Diz çöküp ellerimi kavuşturarak Yüce Tanrı'mıza titrek dualar yöneltebilirdim, ne var ki yanlış bir çağda yaşıyorum, gökyüzüne baktığımda tek gördüğüm uçsuz bucaksız ve boş bir uzay. Çevreme baktığımda da büsbütün bizi uyutmak, oyalamak ve eğlendirmek için oluşturduğumuz bir toplum görüyorum. Zahmetsiz, rahat, yumuşak, sıcak, güzel olanı istedik ve aldık. İnsanın hayatı ciddiye alabileceği tek yer olarak geriye bir tek sanat kaldı. Sanatta yalnızca bunu, yani varoluş doygunluğunu arıyorum. Güzellik ve varoluş ile dolu olmak. Bazen buluyorum ve beni büsbütün ele geçiriyor, fakat arkası gelmiyor, bir sonuç çıkmıyor, ruhun karanlığında çakan minik şimşekler gibi aşırı gergin bir ruhun boşalmalarından öteye geçemiyor belki de.

Tıklım tıklım turist gemisinin geçişini, batmakta olan bu kadim kentin çatıları üzerinden görüyorum ve sırtım ürperiyor, peki sonra? Hepsi bu mu?

Katolik yetiştirilen ve büyük Kilise Babaları'nı tanıyan James Joyce böylesi anlara, kendisine özgü yaklaşımı ile, epifani der; Beytüllahim'deki o yıldızlı gecede, üç müneccimin İsa'nın kutsallığını görmesini anlatmak için kullanılan bu kelime Joyce açısından kendi

çevresindeki sokaklarda hayatın dünyaya ilişkin tezahürlerini tanımlıyordu. Karalama defterindeki tamamlanmamış romanı *Stephen Hero*'da epifaniyi *a sudden spiritual manifestation, ani bir ruhsal tezahür* diye tanımlar. Thomas Aquinas'ın güzellik –veya bir nesnenin güzel sayılabilmesi için gerekenler– tanımından yola çıkmış, fakat odağı nesnenin kendisinin özelliklerinden bizim algımıza çevirmiştir; bu üç aşamalı bir operasyondur: İlkin nesne her şeyden koparılmalı ve *bir* şey olarak (Aquinas'ın "integritas" ilkesi) görülmelidir, ardından bu şey bütün ve parçalar hâlinde, kendisi ve başka nesneler ile ilişkisi bağlamında çözümlenmeli ve bir *şey* olarak (Aquinas'ın "consonantia" ilkesi) görülmelidir, son olarak da, işte o epifani ânında, *olduğu* şey olarak (Aquinas'ın "claritas") görülmelidir.

Joyce buna nesnenin ruhu, özü der.

Stephen'ın arkadaşı Cranly ile konuşmasında açıkladığı bu düşüncenin hareket noktası, Eccles Sokağı'nda bir akşam tanık olduğu küçük bir intermezzodur: Genç bir kadın bir evin basamaklarında durur ve genç bir adam aşağıdaki paslı tırabzanlara yaslanmaktadır.

> The Young Lady – (drawling discreetly) ... O, yes ... I was ... at the ... cha ... pel ...
>
> The Young Gentleman – (inaudibly) ... I ... (again inaudibly) ... I ...
>
> The Young Lady – (softly) ... O ... but you're ... ve ... ry ... wick ... ed.

İsa'nın kutsallığını açığa vuran bir kavramı böylesi sıradan bir olaya kullanmak günahkârlıktır, iki bölge arasındaki uzaklığın çok büyük olduğu ortadadır, fakat aynı büyük uzaklık olay ile Joyce'un yüceltiği skolastik estetik arasında da vardır, gerçeklik ve onun akademik yorumu arasındaki boşluk ile alay ederken hiç kuşkusuz kendi estetik anlayışıyla ilgili önemli bir noktayı vurgular. Yakın dünyayı, çevresinde olan biteni tasvir eder, şimdinin ve buranın içine işlemek ister çünkü herkes açısından her şey her zaman yereldir. Ne var ki Joyce'un epifanilerinde daha "fazla" bir şey yoktur, onları bu durum niteler, her biri kendisi için bir ifadedir ve yazarın görevi de onları böyle, kendi özlükleri içinde görmektir. Verdiği epifani örnekleri konuşmada ortaya çıkan belli anlatımlar, belli jest biçimleri, akıldan geçen belli düşüncelerdir, başka bir deyişle büsbütün insanlığa, daha doğrusu sosyalliğe, birbirimize göre yaşadığımız hayata aittir.

Joyce'un estetiğinde âdeta özcülük karşıtı bir yan vardır, ne özgünlük ne de transandantal ile ilgilenir; tüm anlam ve önemi günbegün hayatlarımızdan akıp giden hareket ve konuşma nehrinde arar. Bunu yakaladığı dil kendisinde bir nehirdir ve tüm nehirler gibi bir yüzeye ve ilk bakışta görülmeyen derinliklere sahiptir; kelimelerin altında kelimeler, cümlelerin altında cümleler, hareketlerin altında hareketler, karakterlerin altında karakterler vardır. *Ulysses*'teki her şey aynı zamanda başka bir şeydir, bunun nedeni de dünyanın değil onu algıladığımız dilin göreceli olmasıdır. Dil konusunda *Ulysses*'in yüceliği, şimdide bir gedik açarak onu yalıtılmış, özel ve epifanik doğasından uzaklaştırır ve Joyce'un dünya tasviri göreli yanları ve görkemli metinlerarası yapısı ile haklı ise ussaldır ve fiziksel gerçeklikten ve realist romandan hızla uzaklaştığı için sistematiğe ve uyuma yönelişinde temelden skolastiktir; Orta Çağ Kilise Babaları'nın İncil'den ve İncil'de bulunan somutluktan, eylem temelli yaklaşımdan ve fiziksel yere yakınlıktan kaçınıp hayatlarını adadıkları spekülasyon ile derin düşüncenin fazlasıyla soyut ve bedensiz göğüne yönelmeleri de buna benzer. Kişi bunda kendisini kaybedebileceği gibi *Ulysses*'te ve modernizmin başka büyük eserlerinde de kaybedebilir, sundukları onca entelektüel doyum ve estetik zevke rağmen, biçimlerine ve dillerine karşı takındıkları tavır onları kendilerinde büyük bir iş hâline getirdiği gibi bir şeyleri de kuşkusuz yitirmelerine yol açar, zira Henry James'in bir zamanlar yazdığı gibi, *sanatta duygular anlamdır*.

Sanatı bu bakış açısından gören biri açısından biçim kendisinde hiçbir şey ifade etmez, yalnızca başka bir şeyin aktarıcısı olarak anlam taşır ve modernizm, yani geçen yüzyılın başından şimdiye dek sanat dünyasında olup bitenlerin büyük bölümü, bu boyutu terk etmiştir. Bunu yapmayanların eserlerine romantizm bulaşmıştır; örneğin Hermann Broch'un *Vergilius'un Ölümü* yirminci yüzyılın en damardan modernist romanlarından biridir, geçen iki yüzyıl boyunca Avrupa'da kaleme alınmış en iyi cümlelerden birini içeren eserin açılışında can çekişmekte olan Vergilius bir Roma limanına yanaşan teknede yatar:

> Adriyatik Denizinin tersten esen, hafif, neredeyse fark edilmeyen bir rüzgârla kabarmış çelik mavisi rengindeki yumuşak dalgaları, imparatorluk filosu Kalabriya kıyılarının ağırdan yaklaşan alçak tepelerini

> solunda bırakarak Brandisium limanına dümen kırdığında, gemilerden yana köpüklenmişti; ve şimdi, denizin güneşli, ama yine de onca ölümün sezgisiyle dolu yalnızlığı, insandan kaynaklanma çabaların huzurlu sevincine dönüşmüştü; insanların ve evlerin yakınlığı nedeniyle parıltısı hafiften gölgelenmiş suların üstü, bazıları filo gibi limana yönelen, bazıları da limandan çıkmış teknelerle doluyor, kahverengi yelkenli balıkçı akşamın bereketlerine açılmak üzere, beyaz köpüklerin okşadığı kıyılar boyunca uzanan sayısız köyün ve başkaca yerleşim alanlarının küçük balıkçı barınaklarından ayrılıyordu; şimdi su, ayna gibiydi ve gökyüzü, sedefli bir istiridye kabuğu gibi bu suların üzerine açılmıştı; akşam olmaktaydı ve rüzgar hayatın ezgilerini, bir çekiç vuruşunu, bir seslenişi topraktan suya doğru kanatlandırdığında, ocaklardan yanan odunların kokusunu da beraberinde sürüklüyordu.[1]

Bu pasajı ne zaman okusam özel bir mutluluk doluyor içime. Gerçekten yüce. Fakat niye? Bu pasajın böylesi güçlü duygular uyandırmasını sağlayan ne? Cümle, akşama doğru bir limana yanaşan bir tekneyi, en azından deniz kıyısında yetişmiş kimseler için sıradan ve tanıdık bir olayı tasvir ediyor ve aynı zamanda bizim için artık yitirilmiş ve erişilmez bir dünya olan eski çağlarda geçiyor. Açıklaması bu mu? Tüm limanlar için geçerli olan genel ile yalnızca bu limanda bulunan ve yitirilmiş olan özelin değişimi mi? Evet, mutluluk veriyor bu; kokular, sesler, ışıklar ve özellikle insanı bir bolluk duygusu ile doldurabilen gün batımında kıyı melteminin bireysel anılarını akla getiriyor; fakat yüce değil. Yücelik benzerlikten değil, benzerliğin karşıtından oluşur. Bu cümledeki yücelik denizden kıyıya doğru olan harekettir: "... ve şimdi, denizin güneşli, ama yine de onca ölümün sezgisiyle dolu yalnızlığı, insandan kaynaklanma çabaların huzurlu sevincine dönüşmüştü."

Denizin güneşli, ama yine de onca ölümün sezgisiyle dolu yalnızlığı – denizi hiç böyle düşünmemiştim, ama hissetmiş olmalıyım, çünkü bunu okurken içimin derinliklerinde belli belirsiz bir şekilde tanıdık buluyorum. Ne olduğunu bilmediğim bir şeyi tanımak. Ölü-

1 Vergilius'un Ölümü, çev. Ahmet Cemal, İthaki Yayınları, s.1.[ed.n.].

mün yabancı, güçlü ve insanüstü yanını tanımak. Cümle, buradan huzurlu insan gerçekliğine doğru hareketi tasvir ediyor ve serbest bırakıyor, çünkü tam olarak burada, Broch'un Brandisium limanının İsa'dan önceki son yüzyıldaki hâline ilişkin imgesinde ve cümlenin çağrıştırdığı fiziksel gerçeklikte geçerli, ayrıca tam şimdide, 2 Haziran 2010'da, öğleden sonra saat birde, Malmö'nün Triangeln Meydanı'na bakan yedinci kattaki dairenin çalışma odasında, insanlık sesleri arasında, yani aşağıdaki yoldan geçen arabaların, arada sırada bağıran insanların, kentte bir tur daha atmaya karar veren lise son sınıf öğrencilerinin müzik sistemlerinin gümbürtüsü ve korna seslerinin, bir direğe yaslanmış Afrikalı ihtiyar saksafoncunun tekrar tekrar çaldığı aynı melodinin arasında, oturduğum yerde de geçerli. *Vergilius'un Ölümü* romanının açılışında insan gerçekliği, yani sosyal âlem, okurun yolculuk yapabileceği bir yerdir ve böyle usulca, uzaktan belirerek, yalnızca sesleri ve kokuları ile ortaya çıkınca, olduğu hâliyle, yani bir sığınak, bir liman olarak görünür. Broch'un anlattığı zamanda insanların sayısı az, kentler veya kültürler arası mesafeler büyüktür ve onları aşmak yavaş ve tehlikeli bir girişimdir. Şimdi her şey değişik görünüyor, umursamaz ve ölümlü evrendeki sığınağımız olan insan gerçekliği artık yerel ve sınırlı değil, her yere yayılmış durumda. Artık ayrıldığımız ve döndüğümüz bir yer değil, nerede ve ne yapıyor olursak olalım her zaman bizi çepeçevre saran bir şey. O günden bugüne koşullar değişti demek değil bu, yalnızca onları anlayışımız değişti. Broch'un cümlesi bu yüzden çok güçlü görünüyor, dikkatimizi giderek görmezden geldiğimiz temel bir koşula doğru yönlendiriyor. Bunu dünyada somut bir yer, zamanda somut bir an ile, unsurları denizin güneşe doymuş çelik mavisi, göğün pembe dokusu, beyaz dalgalarla yıkanan kıyı ve evlerin ışıltısı olan Brandisium limanının açıklarında bir akşam ile yapması okurun hafızasının derinliklerinden benzeri anları çekip çıkardığı gibi ânı ve onun tanıdık bir duygu uyandırma ihtimalini bir *deneyim* hâline getiriyor. Deneyim, görülen ve duygular ile renklenen bir şeydir. Akıl yürütme, duyguları görmezden gelip yalnızca düşünceler ve mantığa yönelir, fakat düşünceler ve mantık açısından bizden önce sayısız insanın yaşayıp ölmesi ve bizlerin de yakında ölecek olması insanın beş yaşından beri sahip olduğu banal bir bilgidir. İnsan ancak bir deneyim ile, en sıradan yerlerde bile açılan uçurumu hissetmek suretiyle bunu *anlar*. Ancak o zaman bir sezgiye dönüşür. Kapsamının büyüklüğü yüzünden bu sezgiyi dile getirmek imkânsızdır

denilebilir. Çok temel ve merkezî olduğu için Broch bu konuda sayfalar doldurabilir, hem doğadaki ölümün hem de bizim ona karşı korunmamızın tüm olası yönlerini ele alabilirdi; fakat Broch bunu yazdığında yazarlığının doruğundaydı ve metnin dile getirdiği ile çağrıştırdığı şeylerin büsbütün farklı olduğunu biliyordu. Ölümü çağrıştıran deniz ve teknenin yanaştığı huzurlu insan gerçekliği üzerine yazdıkları öyle basittir ki ikisinin de ne olduğu görülebilir ve öyle bir kesinlik ile somutlaştırılmıştır ki imge okurun hayal dünyasına girip oradaki ruh durumu ve duygu zenginliği ile gelişebilir.

Gün geceye doğru sokulur, çok geçmeden son saate, romanın zamanına yaklaşırız. Sezar'ın gemisinin hemen arkasındaki gemide yatan, *Aeneis*'in şairi Vergilius'un yüzünden ölüm okunur. Bilinci oldukça yerindedir, ölümden başka ne varsa düşünür, çünkü yakında her şey yitip gidecektir. Gün geceye sokulur, her şey son bir kez alevlenir. Kuzey mitolojisinde ölüler âleminin adı Hel'dir ve bu kelime saklamak veya örtmek anlamına gelen *hylja* eyleminden türemiştir, ölüler âlemini göremediğimize göre bunun uygun bir ad olduğu düşünülebilir, fakat, şimdi düşünüyorum da, tam tersi anlama da gelebilir, belki dünya ölülerden saklanıyordur. Venedik'e gitmeden birkaç hafta önce batı Norveç'teydik, annemi ziyaret etmek ve John'u vaftiz ettirmek dışında kuzenim Jon Olav'a da uğradık, büyüdüğü yerin yakınlarında, Flekkefjorden'in tepelerinde satın aldığı küçük yazlığın, daha doğrusu eski çiftliğin tarlası, korusu ve küçük bir kumsalı vardı. O yazın çok sayıdaki muhteşem gününden birinde, sabahleyin gittik onlara, gökyüzü masmavi ve dağlar yemyeşildi, her yer güneşe doymuştu. Fiyordun ve derelerin suyu pırıl pırıldı, doruklardaki karlar parlıyordu ve ağaçların yaprakları ender rüzgârlar ile hareketlendiğinde ışıldayıp göz kırpıyordu. Annem yanında Linda ve Heidi ile önden gidiyor, ben arka koltukta John ve Vanja ile onları izliyordum. Hemen hiç trafik yoktu. Sürdüğüm arabayı annemin kız kardeşinden, Jon Olav'ın annesi Kjellaug'dan ödünç almıştık, eski bir Toyota'ydı, ehliyet kursunun ve kiralama şirketlerinin yeni arabalarından sonra eski bir makine, on dokuzuncu yüzyıldan kalma külüstür bir makine kullanıyormuşum gibi geliyordu bana. Sanki yolun üzerinde oturuyordum; her şey sarsılıp sallanıyor, en küçük ivmelenme bile hissediliyordu. Kullandığım diğer arabalar koyu renkli ve karizmatikti, bilgisayar oyunundan fırlamış gibiydi, sanki çevremizdeki trafik ekranda bir yansımaydı ve hız, saatte yüz, yüz on, yüz otuz kilometre bile olsa, kadrandaki bir sayıdan ibaretti.

Bu bambaşka bir deneyimdi ve ben de tadını çıkarıyordum. Bir virajı dönünce karşımıza bir dere çıktı, buz gibi ve yemyeşildi, akıntı beyaz ve köpüklü burgaçlar ile bölünüyordu. Bir tünelden geçtik, aşağımızda masmavi ve geniş bir fiyort belirdi, bir kıyı boyunca çiftlikler, öteki kıyı boyunca güneşe bakan yamaçları mavi görünen dik ve çorak dağlar uzanıyordu. Görünürde tek bir insan yoktu; yalnızca eski ve harap binalar, 1980'lerde yapılmış tek tük ev, yol kenarlarında duran traktörler, tarlalar, ormanlar, fiyortlar ve dağlar vardı. Vanja arka koltuktan seslendi.

"Ne zaman varacağız, baba?"

"Az kaldı. Sıkın dişinizi!"

"Ama çok sıkıcı, baba!"

"Şuraya bak, gördün mü? Karşıda bir şelale var!"

"Evet, görüyorum."

"Biraz müzik açayım mı?"

"Aç."

Dennis Wilson çalmaya başladım, evde açtığımda Vanja ona araba müziği diyordu. Onun koltuğuna iyice yaslanışını ve boş gözlerle dışarı bakışını aynadan görebiliyordum. John da ablasının yanında uykuya dalmıştı.

Dale'ye geldik, çocukluğumda yazın pek çok hafta geçirdiğim bu ıssız ve apaçık yerde, iki benzin istasyonu burayı düpedüz büyük kent yapıyor. Merkezin karşı tarafında, bir dakika sonra, sağımızda yükselen kayaların tepesinde Kjellaug ve Magne'nin çiftliği var. Dik yokuşun iki yakası gür ağaçlar, eğimli bahçeler ile dolu, öteki taraf da dosdoğru fiyorda açılıyor. On dakika sonra Jon Olav'ın yazlığında arabadan indiğimizde etraftan çıt çıkmıyordu. Derken havada uçuşan bal arılarının ve yaban arılarının vızıltısı geldi kulağıma. Vanja'nın kapısını açtım, emniyet kemerini çözdüm, aşağı inip bana baktı. John uyuyordu ve ben ona doğru eğilip kemerle uğraşmaya girişince ağlamaya başladı, fakat kucağıma alınca sustu ve kafasını omzuma koydu. Ev yolun hemen aşağısında, lacivert fiyorda inen dik bir yamacın tepesindeydi. Karşıdaki ağaçlar parlıyordu.

Bütün gün oradaydık. Ben iç çamaşırlarımla soğuk suya dalarken Vanja ve Heidi kayalarda durup beni izledi, Jon Olav'ın büyük oğlu Johannes'in sürdüğü küçük bir tekne ile dolaştık ve öğleden sonra Vanja ile ben bir olta ödünç alıp balık tutmaya gittik. Vanja daha önce hiç balık tutmamıştı, ona öğretecektim, ne hava ne de saat balık tutmaya uygundu, hayal kırıklığına uğramasın diye elimiz boş

dönebileceğimizi ona pek çok kez söyledim ve anlıyor mu diye sordum. Evet, anlıyordu. Çalıların arasından düşe kalka ilerleyip küçük ve dik bir kayanın üzerinde yürüdük ve denize doğru çıkıntı yapan minik bir düzlükte durduk ve oltayı savurdum. Zoka havada ışıldadı, minik bir şıpırtı eşliğinde suya düştü, batmaya başlayınca kamışı Vanja'ya uzatıp misinayı sarmasını söyledim. Böyle mi baba, diye sordu, evet, güzel, dedim, titriyor, dedi, alay mı ediyorsun, cidden mi, diye sordum. Birkaç dakika sonra ayaklarımızın dibinde güzel bir mezgit çırpınıyordu. Hem de ilk atışta, dedim, gururla ışıldayan Vanja'ya. Başka balık vurmadı. Eve döndüğümüzde annesi Vanja'nın elinde balık ile fotoğrafını çekti. Ben de bu kez olsun kendimi doğru düzgün bir baba gibi hissettim. Liv ile Jon Olav akşam yemeği hazırlamaya girişmişti, iki kızı ile birlikte Ann-Kristin ve Magne ile Kjellaug da dâhil, Jon Olav'ın bütün ailesi gelecekti. Bir saat sonra güneş batıda ağaçların üzerine alçalırken, yamaçta oturmuş, kucaklarımızdaki tabaklardan sosisli bir yemek ve pilav yerken sekiz çocuk, beş anne ile baba ve üç büyükanne ile büyükbabadan oluşuyorduk. Dışarıdan bakıldığında sıradan, mutlu bir aile toplantısı gibi görünüyordu ama değildi. Kendimi bildim bileli tanıdığım ve görüştüğüm Magne ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı. Her zaman için bulunduğu yerde kendisini gösteren girişken ve güçlü bir adam olagelmişti, güçlü bir karizması vardı, görmezden gelmesi imkânsız kişilerdendi. Oysa şimdi yamaçta otururken tanınmaz hâldeydi. Fiziksel bakımdan fark yoktu, fakat karizması değişmişti. Şimdi hiç yer kaplamıyordu, sanki orada değildi ve bu beni sürekli, onu görmediğim zamanlarda bile, derinden rahatsız ediyordu, karizmasının *kendisi* olduğunu sandığım için böylesine kökten bir değişimin mümkün olabilmesini anlayamıyordum. Bir gölgeye dönüşmüştü. Yılın muhtemelen en güzel gününde, pek konuşmuyor, az yemek yiyor, çocuklarının ve torunlarının arasında oturduğu yerden arada sırada fiyorda bakıyordu.

Gördüğü her şeyi yakında sonsuza dek yitirecek.

Ailesinin durumunu asla öğrenemeyeceği gibi fiyordu, dağı, çimenleri ve uçuşan böcekleri bir daha hiç göremeyecek. Ah, doğru ya, güneş... Güneşi de bir daha göremeyecek.

O akşamüzeri gördüğüm ne varsa bu düşünceden etkilendi. Dünyanın güzelliği hem büyüdü hem de acımasız hâle geldi, sonuçta, zamanın başlangıcından bu yana olageldiği üzere, günün birinde ben de onu başkalarına bırakıp gidecektim. Kim bilir kaç kişi bura-

da oturup aynı manzarayı izlemişti. Nesiller boyu buraya gelenlerden kimse kalmamıştı geride.

Akşam eve dönerken Vanja, Heidi ve Linda ile aynı arabada gitmek istediği için ben, uyuyan John ile yalnızdım ve yüksek dağların altından, yaklaşan gecenin gölgelerinin uzadığı vadilerin içinden, kıvrımlı dereler ile köpüklü şelalelerin yanından bir buçuk saat boyunca araba sürerken, güneş ve ölüm ile sarhoş olmuş bir hâlde bağıra çağıra şarkı söyleyip durdum.

Başka ne yapabilirdim? Çok mutluydum.

Broch'un 1930'larda tasvir ettiği, İ.Ö. 19'da Brandisium açıklarında denize batan güneş de buydu. Turner'ın yaklaşık yüz yıl önce yaptığı antik liman tablosuna düşürdüğü güneş de buydu. Turner, Vergilius'un *Aeneis* epik şiirinden, özellikle de Aeneas'a âşık olan ve o gidince kendi canına kıyan Dido'nun öyküsünden ilham almıştı. Ne var ki Turner dramatik olaylardan çok onların geçtiği yer ile ilgileniyordu. Afrika'nın kuzey kıyısında yer alan Kartaca limanının bu tablosu egzotikliği, harabe estetiğine eğilimi ve kompozisyonu dolduran birçok anıtsal ama yıkık dökük binası ile bir hayli romantik gelmişti bana onu ilk kez gördüğümde. Yakından inceleyince anladım ki bunların harabeler ile hiçbir ilgisi yoktu. Antik döneme özgü bu kireç beyazı görkemli binalar aslında inşaat hâlindeydi, çöken değil yükselen bir kentin muhteşem bir tablosuydu bu. Kompozisyonun sağında gür bitkilerle örtülü dik bir kayalık bir ırmağa doğru iner ve sonra bir limana açılır. Irmağın karşısında, tablonun solunda, yapımı süren bir bina vardır ve aşağıda, kayalık ile binalara oranla küçük görünen insanlar yer alır. Beyazlar giymiş kadın Dido'dur, onun çevresindeki erkeklerden, asker üniformasını andıran giysileri ile sırtı dönük duran da muhtemelen Aeneas'tır. Dört bir yana inşaat malzemesi saçılmıştır ve arka planda teknelerden karaya yük taşıyan birtakım adamlar vardır. Irmağın aşağısında, bu etkinliklerden kopuk görünen çıplak oğlan grubu ya sudan yeni çıkmıştır ya da suya girmek üzeredir. Etkinliklerden kopuk olmaları çevrelerinden de kopuk oldukları anlamına gelmez, tersine, tabloya baktığımda bir uyum duygusuna kapılıyorum, oğlanlar su, bitkiler, arkalarındaki insanlar, yüksek binalar ve o gün oranın üzerine çökmüş olan sisin içinde, arka planda eriyen teknelerin direkleri ile her nasılsa bir ilişki içindedir.

Soğuk ışık her şeyi keskinleştirip ayırırken sıcak ışık konturları bulandırır ve her şeyi iç içe geçirir. Bence Turner her şeyden çok

buna önem veriyordu, zaten tablolarının çoğu böyledir, örneğin tren çalışması bir kar fırtınası altında âdeta büsbütün kaybolmuştur, düz bir çizgi veya kontura hemen hiç rastlanmaz, her şey bulanık ve iç içedir. Renklere bakınca da bunu görürüz, nesnelerin kendileri veya işlevleri ortadan silinir, bildiği her şeyi, hâlihazırdaki tüm bilgiyi bir kenara iten bakış, dünya sanki ilk kez beliriyormuş gibi onu yeni bir göz ile görür. Turner değişkenlerle değişmezler, sabitlerle hareketliler arasındaki ilişkiye ilgi duyuyordu, bu açıdan bakıldığında tren kendisinden başka bir şeyin, yerleştirilebileceği pek çok kategoriden birinin, modernizm, sanayileşme, uygarlık ve insan yaratısı ile ilgili bir şeyin anlatımı değildir, salt fiziksel bakımdan, yalnızca kendisinde olduğu şey, raylar üzerinde ilerleyen devasa bir metal nesnedir, onu âdeta silip atan fırtına başka herhangi bir şeyi de –bir yelkenliyi, bir faytonu, bir cenaze alayını veya bir ayıyı da– silip atacaktır. *Dido Kartaca'yı Kurarken* tablosunda benzeri bir yaklaşım sergileyen ressamın ilgisi, ışığın, ırmaktaki pırıltısından onu ufukta içine çeken pusa kadar, manzara üzerindeki âdeta sayısız etkisine yönelmiş ve bu odak orada geçen sahneyi de ister istemez etkilemiştir. Dido, Aeneas'ı muhtemelen ilk kez görür, orada bir şey başlar, fakat bir şey de biter çünkü Dido'nun gördüğü kişi yakında onu ölüme sürükleyecektir. Kurulan ile yıkılan arasında böylesine az fark olması, yani inşa edilen binaların harabeleri andırması da bu harekete güç katar. Tropik bitkiler de konuya dâhildir, çok büyük bir kuvvet ve hız ile büyüdükleri için medeniyeti, temizlik ve düzeni ölümü çağrıştıran bir tavır ile tehdit ederler. Turner'ın tablosunda tüm bunlar bulunur, fakat hiçbiri merkezî değildir, tablonun ana motifi güneştir.

Londra'daki National Gallery'de sergilenen tabloyu ilk gördüğümde öyle derinden etkilendim ki bir tür duygu fırtınasına kapıldım ve tablonun önünde kımıldamadan durmayı az kalsın başaramayacaktım. Elbette bunun nedeni çok güzel olmasıydı, fakat güneşin tasviri ve gerçekten baş döndürücü görüntüsü de çok etkileyiciydi. Arazinin tepesinde parlayan güneş tablonun ana motifidir, ışıkları her şeyin içine işler, tüm yüzeyleri ya doğrudan ya dolaylı aydınlatır, tüm renkleri yaratır, havayı ısıtıp yoğunlaştırarak ayrımları ortadan kaldırır, bir bakıma manzaranın tüm unsurlarını birbirine bağlar, fakat yerde hareket edenler bunu ne görür ne de fark eder. Tablonun önünde dururken, bu nasıl mümkün olabilir, diye düşündüm. Böylesine büyük ve kuvvetli bir şeyin, böyle çılgın bir yaratıcı gücün, gökyüzünde sürekli yanan bu devasa gaz küresinin altında do-

laşanlar onu nasıl fark etmezler? Onlar güneşe bakmaz ama Turner bakar ve onun aracılığıyla biz de bakarız. Kompozisyonda güneş her şeye öyle egemendir ki onu kutsal görmemek, Turner'ın ona taptığını düşünmemek kolay değildir. Kendisi de bu tabloya çok değer veriyordu, evet, öyle çok değer veriyordu ki ilk vasiyetlerinden birinde ona sarılıp gömülmek istediğini belirtmişti. Daha sonra bu tuhaf arzusundan vazgeçti ve tabloyu National Gallery'ye bağışladı, fakat Claude Lorrain'in yine antik bir limanı konu eden resmi ile yan yana asılmasını şart koşmuştu, Turner bu esere hayrandı ve kendi tablosu onun bir yorumuydu. Böylece, National Gallery'nin 15. salonunda Turner'ın antik limanı ile Claude'un antik limanı yan yana sergilenmeye başladı. Tablolar arasında pek çok benzerlik vardır. İki motif de klasiktir ve bir kadın karakter çevresine oluşturulmuştur – Claude'un tablosunda bu kişi Saba Melikesi'dir; iki tablo da antik binalar içinde bir limanı konu eder ve iki tabloya da egemen olan unsurlar gökyüzü ve güneştir. Ne var ki unsurlar bu kadar birbirine benzeyince ayrımlar da daha çok dikkat çeker ve önemli hâle gelir. Bunların en aşikârı Claude'un limanının denize açılması, Turner'ınkinde denizin hiç görünmemesi, ırmak tarafından kapanmış olmasıdır. Claude'un tablosunda ışık keskin ve berrakken Turner'ınkinde yoğun ve her zaman biraz bulanıktır. Bu da iki eserin havasını büsbütün farklı kılar. Turner'da hayat içe kapanmış gibidir, aynı yerde yükselip alçalması ve çıkış yolu sunmaması bağlamında durağan bir yanı vardır. Bunun vurguladığı motif bir yandan ölümdür –Dido kocasını gömmektedir– bir yandan da yaşamdır; heybetli gazi Aeneas gelmiş ve beraberinde aşk, yani yaşam gücü ve gelecek getirmiştir, ne var ki orada duygularla dolup taşan matemli Dido için bu gelecek nihayetinde ölüm olacaktır.

Bu kapalılık ve içe dönüklük, tablonun açığa vurduğu veya araştırdığı yaşam duygusu veya yaşam anlayışı açısından elzemdir. Güneş de durağan yanları güçlendirerek bunda bir rol oynar, her şeye can verebildiği gibi her şeyi çürütür de. Claude'un limanı birkaç saat sonrasını yansıtır, akşam meltemi kıyıya doğru eser, burada her şey bambaşka bir açıklık ve hareket içindedir. Motif Saba Melikesi'nin yolculuğudur, fakat bu motifin çevresinde bir dizi başka şey vardır: Yanaşan ve uzaklaşan tekneler, gemilere tırmanan veya küpeşteye yaslanmış duran denizciler, limanda dolanan halk, baş başa verip konuşmaya dalanlar, Melike'nin eşlikçilerine veya önlerinde koşturan kendi çocuklarına bakanlar ve tüm bunlara ek olarak

güneşe doymuş ve apaçık bir hâlde ufka uzanan deniz. Antik dönemi çağrıştıran görkemli binalar, iyi giyimli insanlar ve önlerindeki limanı dolduran birçok tekne apaçık ve belirgin gösterilmiştir. Bu da merkezî olayı, Melike'nin yolculuğunu etkiler, onu başka olaylar arasında herhangi bir olay yapar, o yerde olan ve o olaya katılan insanlar için anlamlıdır, fakat bu anlam orasıyla sınırlıdır, başka bir yere taşmaz, bakış uzaklaştıkça bu anlamın etkisi zayıflar, örneğin denize veya kentin içine kayınca büsbütün ortadan kalkar. Bir şeylerin açıklıkta silinip gitmesi, yani yalnızca yerel olarak mevcudiyeti Claude'da sık göze çarpan bir fenomendir.

Yakınlarda New York Metropolitan Museum'u ziyaret ettim, orada Claude'un *The Trojan Women Setting Fire to Their Fleet*, *Truvalı Kadınlar Donanmalarını Ateşe Veriyor* adlı tablosu sergileniyordu, yine Aeneis'ten alınan bu sahnede söz konusu özellik muhtemelen daha da belirgindir. Tabloda kıyıya yakın demirlemiş bir donanma yer alır, meşaleler taşıyan kadınlar vardır, birkaç tane kadın bir kayıkla gemilere doğru gitmektedir, fakat sahnenin dramatik ve yoğun yanı, kader ânı, yalnızca orada bulunanlar arasındadır, ancak o kişiler için geçerlidir; dört bir yana uzanan manzara bu olaylardan etkilenmez, sükûnetin derin uykusuna dalmıştır ve yukarıda sürgit yanan güneşi ile değişmez gökyüzü yükselmektedir. Tablo dört yüzyıl önce, Claude'un zamanında çizildiğinde de böyle mi görünüyordu? Bizim açımızdan, hem her şeyi merkezî hâle getirilen, yani raporu çıkarılan, hem de her yere yayılan büyük bir olayın yerelliği yok gibidir.

11 Eylül 2001'de nerede olursak olalım aynı şeyi, iki uçağın ikiz kulelere çarptığını gördük veya işittik. Herkesin aklındaki bu olayın bir dışı yoktu, yalnızca kişinin o sırada dünyada bedenen bulunduğu yerin dışı vardı. Fazlasıyla çağımıza özgü bu iki aşamalı operasyon, bir şeyin hem neredeyse büsbütün merkezî hâle getirilmesi hem de neredeyse her yere yayılması, elbette Claude'un zamanında, teknolojik açıdan henüz gelişmemiş olan on yedinci yüzyılda henüz bilinmiyordu; o sırada bir olay, gerçekleştiği sırada orada bulunanlar için geçerliydi. Claude, *Aeneis*'ten yorumladığı bir sahneyi çağımızın bir haber fotoğrafçısından çok daha farklı olmayan bir yöntemle, yani bir tür tanık gözüyle aktarır –Claude'un kurgusal bir tanık, fotoğrafçının gerçek bir tanık olması biçimi etkilemez– ama Claude başka bir şeye daha tanıklık eder ki bu da olayın geçtiği zaman ve yerle ilgilidir. Çevresindeki geniş ve olaysız manzara sayesinde olan bitenin şimdi ve burada gerçekleşmesi açıklık kazanır ki

bu da tüm olayların en önemli yanı ve özüdür. Ah, ne kadar yalın ve kesin bir bilgi, fakat bir şeyin doğasını bilmek ile onu yaşamak aynı değildir. Olayların asıl doğasının bizden ne kadar gizlendiğini ancak beklenmedik bir şeyi kendi gözlerimizle görünce anlıyoruz. İlkin, beklenmedik olayların dünyamızda ne kadar az gerçekleştiğini, tüm hareketlerimizin –büyük kentlerde bile– ne kadar sistemli ve düzenli hâle getirilmiş olduğunu, sonra –ki muhtemelen en şok edici yanı bu– olayın gerçekleştiği anda ortadan kaybolduğunu fark ediyoruz.

Birkaç yıl önce Stockholm'de otururken ve Dalagatan'da bir ofisim varken, bir gün Linda ile dışarıda yürüyorduk, birlikte öğle yemeği yemiştik, Linda eve dönüyordu, ben yazmaya devam etmeden önce ikinci el plak dükkânına uğramayı düşünmüştüm. Kar yağıyordu, izlediğimiz sokak buzlu su birikintileri doluydu, gökyüzü de ağır ve griydi. Sarı farlar, kırmızı fren lambaları, homurtulu motorlar ve sürekli işleyen cam silecekleri ile tüm arabalar ve dik duvarların önündeki kaldırımlar boyunca başları eğik yürüyen insanlar bu anı âdeta kakofonik bir hâle sokuyordu, fakat ben öyle düşünmüyordum, her şey olması gerektiği gibiydi. Derken bir şey oldu, bir gümbürtü koptu, gözlerim yolun ortasına kaydı. Bir araba fren yaptı, havaya doğru bir adam uçtu. Bir çuval gibi asfalta düştü; araba durduğu sırada, biraz ileride bir bisiklet devrilmişti yere. Arkadaki arabalar da durdular. Yolun iki yanındaki kaldırımlarda yayalar durup yola baktı. Mavi, kalın bir kışlık ceket giymiş olan adam usulca doğruldu. Büyük ve saçsız bir kafası vardı. Dosdoğru önüne bakarak yerde oturuyordu. Alnından ve burnundan kanlar akıyordu. Büyük kar taneleri uçuşuyordu çevresinde. Bir şey yapmam gerektiğini düşünmeye başladım, telefonumu çıkarmak için çantamı açtım, fakat hemen önümüzdeki genç adam telefonunu kulağına götürmüş, bir trafik kazası olduğunu haber veriyordu, ben telefonumu yerine koyarken arabanın kapısı açıldı ve bir adam dışarı çıktı. Bisikletçinin yanına çömelip ona bir şeyler söyledi, onu kucaklayıp kaldırdı, arabanın yolcu koltuğuna oturttu, kemerini bağladı, kapıyı kapadı, kendisi direksiyonun başına geçti, kapıyı çarparak kapatıp oradan uzaklaştı.

Bir anemon çiçeği gibi açılmış olan sokak yeniden kapandı. Yolda durmayı sürdüren bisiklet dışında her şey eski durumuna döndü.

Telefondaki genç adam ambulans gerekmediğini söyledi.

Linda'ya baktım.

"Ne oldu şimdi?" diye sordum.

"Tam anlamadım," dedi. "Çok hızlı gelişti. Onu hastaneye mi götürdü?"

"Evet, herhâlde," dedim.

Telefonlu genç adam bize döndü.

"Yaralıyı o mu götürdü."

"Evet," dedim.

"Ambulans çağırdım. Ama gerek kalmadı."

"Yok," dedim.

"Bisikletliye çarptı. Arabalının suçuydu. Onu öyle hastaneye götüreceği ne belli? Ya paçayı kurtarmak için o hâlde bir yere bırakıp kaçarsa?"

"Yok ya, sanmıyorum," dedim.

"O zaman ne diye apar topar aldı götürdü?" diyen genç adam bisiklete doğru gitti, onu bir aydınlatma direğine dayadı, bana ve Linda'ya el sallayıp gitti, biz de yolumuza devam ettik. Linda eve döndü, ben de ofise geçtim.

Sarsılmıştım. Fakat niye? Gördüğüm olayda anlaşılmaz veya olağanüstü hiçbir yan yoktu. Küçük bir kaza, öğle tatili trafiğinde bir arabanın bir bisikletliye çarpması yalnızca. Ertesi gün herhangi bir haber var mı diye gazeteyi okudum. Elbette yoktu. Kazanın sözü bile edilmiyordu. Yine de sarsılmıştım. Bisikletliye acıdığım veya kan aktığı için değil, başka bir şeyden, olayın doğasından sarsılmıştım. Elli metre ileride hiç kimsenin kazadan haberi yoktu ve onu gören birkaç kişi açısından da bir anda olup bitmişti. Niye sarsıcıydı bu? Gazetede birkaç satır haber olsaydı muhtemelen sakinleşirdim, o zaman düzen sağlanmış olurdu. Gazeteler böylesi anlatılar, normalin dışında kalan olaylardan oluşur, gazetede okunmak onlara bir tür kalıcılık sağlar, oysa gerçek hayatta bir anda olup bitiyorlar ve onlara tanıklık edenler gerçekten ne olduğunu görecek fırsat bulamıyor. Bu kalıcılık bir kurgu, fakat biz onu gerçek olarak algılıyoruz ve gerçekliği böyle kontrol ediyoruz, bu bizim limanımız ve sığınağımız. Olay somut çevresinden ve belli ânından çıkarılıyor ve süreksiz bir şeyken adına haberler denen sürekli bir sisteme dâhil ediliyor. Açıklanamayan her şey, yani tüm beklenmedik kazalar, tüm ani ölümler ve anlaşılmaz kötülükler burada küçük anlatılar biçiminde toplanıyor ve onların anlatılıyor olması tek başına bizi avutmaya, düzenin bozulmadığına ikna etmeye yetiyor. Bu büsbütün irrasyonel bir sistem, çünkü düzen kurgusal olduğu için insanların görünürde kurup durduğu öteki irrasyonel sistemlere benziyor. Düzen sosyal

âlemde işlev görür, fakat onun dışındakiler ile bağlantılıdır. Hem organik hem inorganik doğal güçlere ilişkin korkunun her zaman giderilmesi gerekir; insanlığa ait olanlar tanıdık, bu güçler yabancı olduğu için onları insanlığa kattık, yabancılıkları sürse bile artık insanlık içinde yabancılar. Bunun kalıbı gulyabaniler, hayaletler, insan biçiminde ölüler. Doğa ile insan arasındaki ilişkinin bu yanının açıkça gözlemlendiği yerlerden biri Olav Duun'ün eserleri. Önemli kitaplarından birinin adı *Menneske og Maktene*, *İnsanlar ve Kuvvetler*; yazılarındaki tema bu. Başyapıtı *Juvikfolke*, *Juvikliler* romanı büsbütün bu çerçevede. Duun ile Broch arasında yalnızca on yaş olmasına, ikisi de romanlarını aynı dönemde yayımlamasına rağmen *Juvikliler* ile *Vergilius'un Ölümü* öylesine farklıdır ki bilmeyen biri onları iki ayrı uygarlığa yakıştırabilir. Broch'un Adriyatik'te imparatorluk donanması ve can çekişen Vergilius ile açtığı romanından çok farklıdır bu:

> Bildikleri ilk Juviking güneyden, Sparbun veya Stoe gibi bir yerden gelmiş. Adı Per'miş. Söylenene göre evliymiş, evi ve arazisi varmış, annesini de yanında getirmiş. Onu buralara neyin sürüklediğini ancak Tanrı bilirmiş. Lines'te bir yer kiralamış.

Broch'un, başkişisi imparatorluğun büyük şairi olan romanı güçlerin ortasında geçer ve etik ile estetik, politika ile edebiyat arasındaki ilişkiyi irdelerken, Duun'ün romanı medeniyetin en uç noktasında, sanayi devrimi öncesi Norveç'te, Kuzey Trøndelag kıyısında, minicik ve her bakımdan önemsiz bir köyde geçer ve başkişiler eğitimsiz çiftçiler ve balıkçılardan oluşan bir ailedir, dünyada gerçekleşen büyük politik değişimler ve yaklaşıma ilişkin dönüşümler ancak tarihin gemi enkazı gibi vurur onların kıyılarına. Doğal olarak kendilerini böyle görmezler, onlar açısından burası dünyanın merkezidir ve Duun onlara öyle yaklaşır ki okur da böyle düşünmeye başlar, bir ortamın ve toplumun kuruluşuna ve yürütülüşüne bu ailenin anlatısı aracılığıyla tanık olur. Toprak temizlenip ekilir, evler inşa edilir, çocuklar doğar. Hayatlarının temeli budur ve aralarındaki güç alanı, görünmez duygu katmanı, kıskançlık ve kırgınlık, sevgi ve cömertlik, açgözlülük ve küstahlık, bencillik ve kaygı, kuşku ve onları oraya buraya sürükleyen, büyük yığınlar hâlinde toplayan, çözülen ve sonra yeniden bir araya gelen bitimsiz naiflikleri olmasa

bu temel üzerinde sapasağlam dururlar. Romanın geçtiği dar ufuk ve uzun zaman dilimi nedeniyle sanki yer onlarda kendisini gösterir, sanki kendilerinden çok yeri dile getirirler, Duun ile karşılaştırılabilecek en muhtemel yazar olan Hamsun'de durum bunun tam tersidir, böyle bir düşünce asla ortaya çıkmaz. Hamsun'ün karakterleri yabancıdır, hiçbir yere ait değildir, kökenleri ve geçmişleri olmayan ruh turistleridir. Çat kapı gelirler. Duygular Duun'den farklı olarak insanların arasında değil içinde belirir. İrrasyonellik anlayışında da bir fark ortaya çıkar. Duun de Hamsun de bu konuya ilgi gösterir. Hamsun'de irrasyonellik çoğunlukla zarif ve hassastır, sinirlerin aristokratı gibidir, hem güzel hem zengin olan romantik bir çılgınlıktır. Duun'de irrasyonellik halk inanışları, hurafeler, yanlış anlaşılmalar ve karanlık ile bağlantılıdır, insanların arasında ortaya çıkar ve sıklıkla umarsız ve düşkündür. Başkişiler dizisinin ilki Per Anders'in ölümünü Duun şöyle anlatır:

> Hizmetçiler o akşam yatağa gitmeye cesaret edemedi. Salonda oturup uyudular. Çünkü dışarıda bir anırtı vardı. Eski evden sesler geliyordu. Ane, şalına sarınmış oturuyordu. Bir ilahi veya Babamız duasını okuyordu.
>
> Per Anders sıçrayıp kulak kabarttı: "Şu hayvana bak!" Sonra geri yatıp gülümsedi. "Adam sen de, ağaca dayalı merdiven gıcırdıyor. Onlardan korkacak değilim ya."
>
> Dışarıda korkunç bir şey olduğunu hissediyorlardı. Çatıda dolaşan kötü bir ruh vardı. Uğursuz bir geceydi.
>
> Per Anders kötü bir öksürük nöbetine tutulmuştu. Geçince şöyle dedi: "Gel hadi Ane. Bana sopamı ver."
>
> "Tanrı'ya dua et, Tanrı'ya dua et," diye fısıldadı Ane, kaygıyla.
>
> "Mmm. Şimdiye kadar hiç dua etmedim ki şimdi niye..."
>
> Son sözleri bunlar oldu. Ruh yoluna gidebilsin diye kapıyı açan Ane cesede çekidüzen verdi. Anders oğlanın gelip kapıda durduğunu gördü. Valborg da görmüştü, birlikte şöyle sordular: "Ne diye orada durmuş bakıyorsun Anders?"
>
> Oğlan yatağın ucunu gösterdi. "Orada duran adam kimdi?"

"Orada mı?" Göz göze geldiler. Dizlerinin bağı çözülmüştü. Valborg oğlanı alıp yatağa götürdü.

Duun'ün romanlarında ölüm dehşet ve hurafe doludur. Ölenin ruhu çıksın diye kapıyı açarlar, ölünün yatağının ucunda oturan bir hayalet veya onu almaya gelen bir şeytan görürler. Ertesi sabah *likhalmen*'i, ölünün yatak samanlarını yakarlar ve rüzgâr dumanı çiftliğe doğru üfleyince bunu bir başkasının daha öleceğine yorup korkuya kapılırlar. Oğlu babasının cenazesini duyurmak için kilise çanını çalarken halat eline ağır ve sert gelir, bu da başka bir uğursuzluk işaretidir, annesine yalan söyler ve çanı çok kolay çaldığını ileri sürer. Ölü eski evde samanlara yatırılır, çenesinin altında dua kitabı ve gözlerinde birer madenî para vardır, paralardan biri kayınca ceset ile göz göze gelirler, birkaç kadın korkuyla içini çeker. Mezar kazılıp cenaze töreni yapılana kadar ceset bir hafta orada bekletilir. "Kadınlar akşam olunca dışarıya çıkmaya cesaret edemiyor, nereye gitseler bir iblisin onları izlediğini düşünüyorlardı; geceleri de her türden korkunç ses işitiliyordu." Ölü bekleme gününden önce eski evin çatısına bir karga konar, kuş kovalanmasına rağmen her seferinde geri gelir; çiftlikte yakın zamanda birinin daha öleceğini düşünürler. Fakat ölü onları hayaletlerden ve ruhlardan başka düşüncelere de sürükler. Per Anders'in oğlu Per cesedi her gün ziyaret eder.

> Per babasının ondan bir şey istediğini sanıp duruyordu. Fakat buraya gelince hiçbir şey söylemiyordu. Eskisi gibi uyumayı sürdürüyordu.
>
> Evet, diye düşündü, onların sonuncusu da burada yatıyor.
>
> Dışarı çıkınca kendi kendine şöyle dedi: "Dereler işte böyle denizde biter. Daha ileri gitmek istemez. Akşamın tepeleri ve dağları gökyüzüne kaldırması gibi ölüm de bu yüzü çekip alır: Taş gibi kımıltısız ve taş gibi ölü, yaşamdan ve yaşayıp kımıldayan her şeyden alabildiğine uzak."

Duun burada gün batımını tasvir etmektedir, çöken akşam ile her şey durulup kararmıştır. Broch'un ışıltılı deniz ile çağrıştırdığı ölüm burada kendisini büsbütün göstermektedir, fakat manzara güzelliğini yitirmez. "Akşamın tepeleri ve dağları gökyüzüne kaldırması

gibi." Kişinin ölüm sırasında sabitlik ve karanlık ile bağlantıya geçip onlar ile bir olması en eski gizemlerdendir, insan bir an varken bir an yoktur ve bir daha asla olmayacak, hep orada, ebedî körlük ve dilsizlik içinde kalacaktır. Duun'ün karakterlerinin amacı bu kör ve dilsizi konuşturmak, bilinmeyeni böylece bilinene yaklaştırmaktır. Ölü şamanının dumanı bir işarettir, onlara bir şey "söyler." Ağır kilise çanı onlara bir şey söyler. Karakarga onlara bir şey söyler. Parası gözünden kayan ceset de onlara bir şey söyler. Dilsiz âlem dile gelince yaşayanlar ile ölüler arasında bir bağlantı kurulur ve bu kendisinde anlam verir. Hayatının baharında, insan gerçekliğine kendisini kaptırmış birinin durup dururken hasta düşmesi ve kimsenin elinden bir şey gelmezken ölmesi veya iyileşmesi gibi açıklanamayan tüm durumlar işaretleri anlamlı kılar: Ateşten eve doğru süzülen dumanlar olacakların habercisidir. Bir düzen vardır, dünyada hiçbir şey rastgele değildir. Duun'ün anlattığı bu düzen Hristiyanlık, putperestlik ve bir tür ev yapımı kaderciliğin birleşimidir, hikâyenin değerinin çoğu da yazarın, oradaki insanlardan bağımsız var olan büyük üstyapıların, gerçek dünya hayatına uyum sağlamasını, insanları değiştiren pratik işlere, yani saban, balık ağları, hayvanlar ve kulübelere yansımasını gösterme biçiminde yatar. Saf biçimleri ile mitler eksiksiz gerçeklik tasvirleridir, kendi üzerilerine kapanırlar; ne var ki mitlerin işleyiş biçimleri, sonuçları, Duun'ün karakterlerinin yaptıklarını andırır. Mitler bilinmeyene surat, beden, yer ve zaman vererek insan ile doğa, ölüm ile yaşam, geçmiş ile gelecek ve yaratılış ile yok oluş arasında bağlantılar kurar. Odin gibi bir karakter Yggdrasil'in bilgeliğine erişmek için dallarından yarı ölü yarı canlı sallandığında veya yılan tarafından kandırılan Havva bilgelik ağacının meyvesini yiyip ölümlü olduğunda ağaç, ölüm ve bilgelik arasında bağlantı kurulmuş demektir. Peki bu bağlantı neden oluşur? Topraktaki kökler, göğe yükselen dallar bütün evrendir ve her zaman ölü dallardan sürgün veren ebedî hayattır. Bilgelik ölülerden gelir, bildiğimiz her şeyi bize onlar öğretmiştir. Yaşam birinin yaşamı ve hepimizin yaşamıdır. Ölüm birinin ölümü ve hepimizin ölümüdür. Güneş her zaman ilk kez görünür, her zaman ona karşı açılan yeni bir çift göz vardır ve her zaman son kez görünür, her zaman gözlerini yuman ve onu sonsuza dek görmeyecek olan biri vardır. Mitlerimiz ve ritüellerimiz işte bu bağlantıları yönetip kurar, aynı durum onlar için de geçerlidir, bizi hazır beklerler. Bir dil, başka tür bir dildirler ve onların dile getirdikleri baş-

ka hiçbir biçimde dile getirilemez. Bu açıdan bakıldığında mitlerin, ritüellerin ve dinlerin bir tür hurafe olduğuna dayanan aydınlanma hareketi bir gerilemedir. Mitolojik dünya tablolarının aydınlanmamışlar için olduğunu söylüyoruz ve elbette, aydınlanma çağından dört yüzyıl sonra yaşadığımız için, fiziksel dünyanın çalışma biçimine ilişkin bilgilerimiz bu çağdan önce yaşayanlara göre çok daha fazla. Evet, karşılaştırılamayacak kadar çok bilgiliyiz. Peki ama bilmek ne demek? Bilmenin değeri ne? Kuzey Mitolojisi şiirlerinin ilki olan *Voluspâ*'da kâhinin sorusu bir tür isteksizlik nakaratı gibi sürekli yinelenir: *Yeterince biliyor musunuz acaba?* Bilgi gizli bir şeydir, Hel ile, yani ölüm ve geçmiş ile bağlantılıdır, gözden uzaktır ve ona erişmenin her zaman bir bedeli vardır. Yeterince biliyor musunuz acaba, der kâhin, bu soruda dinleyenlere ilişkin bir değerlendirme vardır, kâhin onların bilgi açlığı ile alay eder. Mime'nin pınarından su içebilmek için Odin gözlerinden birini kurban eder, bilgilerimiz gördüklerimiz ile çok sıkı bir bağlantı içinde olduğundan bizim açımızdan bu anlaşılmaz bir davranıştır. Bizim için bilgi görmekten gelir, aydınlanma devriminin temeli buydu, yani eski dinî ve felsefi metinlerin otoritesine bağlı kalmak yerine kişinin kendi gözleri ile görmesinden yola çıkmıştır. Mitolojide böyle değildir, tam tersidir, bilgi görmediklerimiz ve gizli saklı olanlar ile bağlantılıdır. Bu bilgiyi kazanmanın bedeli de ağırdır. İncil'in yaratılış mitinde insanlık bilgeliğin meyvesini yiyince cennetten çıkarılır. "En eski dinî geleneklerimiz bilgeliği suçlu bulurken biz onu suçsuz buluyoruz," yazar, Fransız filozof Michel Serres. Toplu hafızamızın hatırlayabildiği günlerden ve tarihin karanlığında kaldığından bilmediğimiz hayatlardan beri nesilden nesle aktarılan tüm ritüeller, mitler ve efsanelere sosyal veya kültürel teknolojiler der ve onların çeşitli gelenekleri doğuran bu toprakta zamanı işleyen endüstriler olduğunu ileri sürer. Kanıksadığımız dil tarihin bir noktasında yoktan var edildi. Birey ölse bile toplumun yaşamayı sürdüreceği bilgisi de kanıksanmış olmasına rağmen yoktan var edilmiştir. Kendilerinin ait olmadığı bir geleceğe ilişkin sorumluluk onların omuzlarına yüklenmedi, çabaları ile kazanıldı. Bunda aydınlık bir yan vardır ama bu aydınlık insanın hangi parçalardan oluştuğu ve nasıl işlediğine değil doğasına yönelmiştir. Mitler insanı zaman içinde görür, aydınlanma ise uzay.

Dünyamız çoğunlukla uzayla ilgilidir; hemen tüm teknoloji, endüstri ve bilim buna yöneliktir. Bu uzay görülür, haritalanır, açıklanır

ve giderek artan bir hızla egemenlik altına alınır. Duun'ün tasvir ettiği eski uzay, insanların alın teri ile çalıştığı, sevişti̇ği, çocuk doğurduğu ve öldüğü, başka bir deyişle kendilerini evde hissettiği ama aynı zamanda, cehaletin karanlığı ile çevrili olduğu için, korktukları, nesiller boyu tekrara dayanan ve bize uzak olmayan –batı Norveç'te balıkçılık ve çiftçilik yapan büyükannem ile büyükbabam onun içinde yaşamıştır– bu uzay artık ortadan kalkmıştır. Alametlere inanmıyoruz, Tanrı'ya inanmıyoruz, hiçbir şeye inanmıyoruz; biliyoruz. Rüzgârın yönünün meteorolojik fenomenler ile belirlendiğini, dumanın eve yönelmesinin sıcak hava ile soğuk hava arasındaki ilişki nedeniyle hava katmanlarının hareket etmesi dışında bir anlam taşımadığını biliyoruz. Öldüğümüzde ruhun da öldüğünü bildiğimiz için dışarı çıkabilsin diye ona kapıyı açmıyoruz. Hayaletler ve iblisler olmadığını biliyoruz; bir oğlan alaca karanlıkta yatağın ucunda oturan bir silüet görürse bu onun hayal gücünün ürünüdür. Ağır bir çanın yılın nasıl geçeceğini belirlemediğini biliyoruz. Kuşların hiçbir şeyin habercisi olmadığını biliyoruz; ölü evinin çatısına bir karga konması bir tesadüf eseridir, kuşun işine öyle gelmiştir, belki aradığı şeyi oradan daha rahat görebiliyordur, kim bilir? Her şeyin makul ve rasyonel bir açıklaması var, bunu biliyor ve hayatımızı ona göre yaşıyoruz. Dolayısıyla karanlıktan ve ölümden korkmuyoruz.

Peki ama gerçekten ne biliyoruz?

Duun'ün dünyasında herkes Tanrı'ya inanıyordu, kesin bir durumdu, aksi düşünülemezdi. Öte yandan neye inandığını bilenlerin, dini yakından tanıyanların sayısı çok azdı, bu işi rahipler yüklenmişti, onlar kutsal metinlere ilişkin bilinecek ne varsa biliyordu. Halk açısından Tanrı'nın varlığına, Tanrı'nın oğlunun onların bütün günahlarını üstlendiğine ve ölümden sonra onları bir yaşamın beklediğine inanmak yeterliydi. Bizim için de durum böyle. Her şeyin işlevini, hepsinin aralarındaki ilişkiyi biliyoruz, gerçekliğin açıklanmamış en küçük bir parçası bile kalmadı. Fakat neyi bildiğimizi gerçekten bilenlerin, bilimi yakından tanıyanların sayısı çok az. Atomları ve elektronları biliyoruz, evrim ve Büyük Patlama teorilerini biliyoruz, kendimiz bunları açıklayamasak bile birilerinin açıklayabildiğini bildiğimiz sürece dünyanın gerçekten böyle olduğuna güveniyoruz ve bu bize güven veriyor. Duun'ün dünyası tekrara dayanıyordu, zaman mitolojik ve statikti; bizim dünyamız ise yeniliklerin ve ilerlemenin etrafında dönüyor. Yenilik her şeyin içine işlemiş durumda; örneğin kullandığımız tüm eşyalar sürekli yeniden tasarlanıyor,

1980'lerden bir kaşık ile 2000'lerden bir kaşık veya 1950'lerden bir ev ile günümüzden bir ev arasında büyük farklar var; fakat değişim göze ilişkin, işlevsel değil görsel: bıçağın 1710'da veya 1310'da olduğu gibi 2010'da da bir sapı ve bir keskin kenarı var. Mitolojik gerçeklik anlayışı göze ilişkin değildir, anlam gözün göremediğinde saklıdır; rasyonel gerçeklik anlayışı ise görseldir ve on altıncı on yedinci yüzyıllarda gerçekleşen bu değişim aydınlanma devriminin çekirdeğini oluşturur. Aydınlanma döneminde geliştirilen en önemli teknoloji teleskop ve mikroskoptu, bu iki optik enstrüman geliştirilmeseydi bilimsel gelişme söz konusu bile olamazdı. Çağımızın tasarıma ağırlık vermesi de bu açıdan mı anlaşılmalıdır? Zaman görünmez, zaman büyütülüp küçültülemez, görünmezliği sayesinde uzayın tüm teknolojilerinden kurtulur ama tasarımda yakalanır ve orada görünür olur: Yetmişler şöyle görünüyordu, seksenler şöyle görünüyordu, doksanlar şöyle görünüyordu... Prensipte ritüeller ile ortaya çıkan sistemle aynı olan bu sistemde eskiler yeni olur, her bahar yeni bir başlangıçtır, fakat bizim aynıyı, tekrarı değil yalnızca yeniyi görmemiz gibi önemli bir fark vardır. Bu durum, olayları özgün zamanlarından ve yerlerinden koparıp günden güne, aydan aya, yıldan yıla aynı kalan başka olayların akışına kattığımız haberler için de geçerlidir, zira her zaman bir uçak düşer, her zaman bir insan öldürülür, her zaman bir grev, trafik kazası, gemi felaketi, seçim, kıtlık vardır ve olayların farklı ama biçimin aynı olduğu bu sürekliliğin zamanı da statik ve mitolojiktir. Ah evet, dünyamız mitolojik bir dünya ve tepemizde hiçbir şeyin hiçbir zaman değişmediği, her şeyin hep aynı kaldığı bir imgeler göğü var. Gerçekliği bir mitoloji hâline getirdik, ne var ki mitolojik dünya görüşü ile yaşayan insanlardan farklı olarak bunun bilincinde değiliz, gördüğümüzün ve ilişki kurduğumuzun gerçeklik olduğuna inanıyor, dünyanın özünde böyle olduğunu sanıyoruz. Muhteşemlik deneyimini veya epifaniyi, yani dünyadan bir şeyin öne çıkıp onu anlayış biçimimizden geçmesini ve kısa bir an için gerçek yüzünü göstermesini bu ışık altında değerlendiriyorum. Onlar aynılar, onları anlayışımız değişiyor, sonuçta onlar büyük, beklenmedik veya başka biçimde ilginç olarak beklentinin bakış açısını birkaç saniyeliğine devre dışı bırakıyorlar. Turner'daki güneşin, Claude'daki olayın veya Broch'taki deniz ve limanın böylesine yoğun görünmesi ve güçlü duygular uyandırması işte bu yüzdendir. Sanata ilişkin gerçek budur. Bilimsel gerçeğin doğası değişiktir, zaman ile bağlantısı bambaşkadır; örneğin

on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapılan bilimsel araştırmaların hemen hiçbiri günümüzde okunacak gibi değildir, öyle olmasa bile tüm güncelliğini yitirmiştir, öte yandan o dönemin sanat eserleri bize seslenmeyi sürdürür ve hâlâ anlam yüklüdür. Evet, bilinen ile bilinmeyen zamanın arasındaki uçurumdan seslenirler; bir mağara duvarında bulunan on binlerce yıllık bir çizim bizi etkiler ve bir bakımdan hiçbir şey ona üstün gelemez, aynısı yazanları tanımasak ve onların yaşamlarını bilmesek bile bize ulaşan ilk yaratılış anlatıları için de geçerlidir. Aydınlanma felsefesi yaygınlaşmaya başlamadan önce yüz binlerce yıl içinde gelip geçen nesiller karşısında, dört yüz yıllık rasyonel dünya görüşü, yüzeyde bir küçük dalgalanmadan, dağdaki küçük bir taşın üzerindeki çatlaktan ibarettir ve böyle bir bakış açısından rasyonel ve irrasyonel gibi kavramlar pek verimli değildir. Bilinmeyen karşısında tutulan değişik yollardır bunlar. Bilinmeyeni uzaklaştırdık, kendimizi büsbütün güvende hissediyoruz, tarihte yaşam koşulları karşısında titremeyen ilk kültür biziz, onları kontrol altına aldık. Fakat bu güvenliğin bedeli ağır, çünkü yaşamlarımızda bir unsur. Kendisini ölümde gösteriyor. Artık ölümden korkmuyoruz, ölüme ilişkin her şeyi tepemizdeki imgeler göğüne kaldırdık, oradaki en yaygın imge insanların ölmesi. İmgeler dünyasında insanlar sürekli ölüyor, kafalarından veya göğüslerinden vuruluyorlar, uçurumlardan ve şelalelerden düşüyorlar, boğuluyorlar veya trafik kazasına kurban gidiyorlar, uçaklar veya helikopterler ile yere çakılıyorlar, savaşta ölüyorlar veya Orta Doğu'da veya Irak'ta bir yol kontrol noktasında intihar bombacısı tarafından öldürülüyorlar, buz kazıyıcılar veya bıçaklar ile delik deşik ediliyorlar, gövdelerine kılıçlar veya mızraklar saplanıyor, zehirli gaz ile öldürülüyorlar, soğuktan donuyorlar, yanıyorlar... Ayakları kayıyor ve kafalarını küvetin kenarına çarpıp ölüyorlar, yamaçlardan düşüyorlar ve atar damarları parçalandığı için kan kaybından ölüyorlar, doğum veya hastalık sırasında ölüyorlar; kanserden, salgından, beyin kanamasından ve kalp krizinden ölüyorlar. Çarmıhta, elektrikli sandalyede can veriyorlar, zindanlarda bağlandıkları sedyede damarlarına zehir enjekte ediliyor. Zamana ve yere bağlı olmayan, imgeler göğümüzde serbestçe dolanan bu görsel ölüm, gerçek ölümün vekilidir ve tüm kaygı ile korkuyu üzerine çeker; öte yandan gerçek ölüm, bedenin belli bir yerde ve belli bir zamanda gerçekleşen fiziksel ölümü, alabildiğine gizleniyor. Ölüm kendisini gösterdiğinde, onunla gerçek dünyada olduğu hâliyle karşılaştığımızda, öbür dünya özlemi,

küf ve toprak, karanlık ve rutubet özlemi ile gökyüzünden yere düştüğünde ve beden gözlerimizin önünde kaskatı ve cansız yatarken sanki bir perde açılır, demek aslında hiç de modern değilmişiz, lahitler ve höyükler kadar yaşlıymışız, çimenler ve ağaçlar, olanca güçleriyle sürünen solucanlar ve salyangozlar ile akrabaymışız, işte günün birinde orada yatıyor olacağız, gökyüzünün altında kımıltısız, öylece çürüyüp gideceğiz, dünyanın tüm kıyıları ile köşeleri, kıvrımları ve biçimlerinin bir parçası olacağız, topraktan geldik ve toprağa gideceğiz, kemiklerimiz ve iliklerimiz ile dünyalıyız, âna bağlı ellerimiz ve ayaklarımız ile günün birinde, aksi yönde tüm vaatlere rağmen, göçüp gideceğiz. Fakat ölümden ayrılmayız, ölüm bize ihanet etmez, ölüm her zaman kapımızı çalar ve yanında yaşam getirir.

Tıka basa dolu bir turist gemisinin batmakta olan bir kentten geçişine, kulakları çınlatan bir hoparlör gürültüsüne, çakan flaşlara tanık olduğumda ölümü mü görmüştüm?

Evet, ve muhteşemdi. Muhteşem her şeydir ama şimdi her şey parçalandığı için neredeyse büsbütün ortadan kalkmıştır. Bileşenlerin egemenliği altında yaşıyoruz ve ölüm de orada tasnif ediliyor. Önemli olan bireyin ölümü, birbirimizden gizlenmiş hâlde birer birer koparılıyoruz ve belirlenmiş ölüm önemli. Ölüm değil de tıkalı damarların ölümü, yorgun kalplerin ölümü, bozulmuş hücre duvarlarının ölümü, kanserli akciğerlerin ölümü... Aynı yaklaşım güzellik için de geçerli. Büyük sanat kitaplarının kapaklarında hemen her zaman bir tablonun küçük bir parçası, bir el, bir bakış, bir kuş, bir gökyüzü, bir arka plan silüeti vardır ve neredeyse hiçbir zaman tablonun bütününe yer verilmez. Kitapların içinde sayfalar boyunca tablo, çeşitli bölümleri ile sunulur, çoğunlukla, bitmiş tablonun başlangıç süreçlerini görebilelim diye bir de röntgen filmi eklenir. Şu işe bak, şapkayı çıkarmış, öyle mi? Tablo ünlü ise aynı dönemden daha az ünlü tablolar gösterilir ve onlara genellikle sosyal meseleleri ele alan makaleler eşlik eder – Rönesans resimlerinde insanlar nasıl giyiniyordu? Hangi sınıfa aitlerdi? Sanatçı nasıl bir ekonomik sisteme dâhildi? Boyalarını nereden alıyorlardı, herhangi bir parmak izi bırakmışlar mıydı? Düşünce veya toplum dünyasındaki hangi değişiklikler bu perspektifi mümkün veya gerekli kılmıştı? Ressam eşcinsel miydi ve öyleyse bu durum resimlerinde kendisini nasıl gösteriyordu? Kadın ressamların sayısı niçin azdı ve

kalite anlayışı bundan nasıl etkileniyordu? Her şeyin böyle didik didik edilmesi de görselliğin bir sonucudur çünkü artık sanatın, ölümün veya kutsallığın uyandırdığı izlenim değil nasıl göründüğü –beden durumunda, son nefesten önce ne tür değişimler olduğu; sanat durumunda da izlenimin kendisi değil koşulları– önemlidir. Broch ve onunla birlikte pek çok kişinin bozulma olarak gördüğü, öte yandan, dünyanın sülün tüylerinden ölü tavşanlara, elmalardan karabinalara ve kurukafalardan deniz kabuklarına kadar fiziksel gerçekliğin kendi güzelliği ve ayrıntılar ile âdeta patlama noktasına geldiği Barok resim sanatının da kanıtladığı üzere, usulca bozulmakta olan bir kültürün geniş çaplı canlandırılması olarak görülmesi de pekâlâ mümkün olan bu didikleme, muhalif görünen başka bir hareket ile, on yedinci yüzyıl bilim adamı Francis Bacon'ın gözlem, olasılık ve doğrulama ilkeleri ile vardığı sonuç *una scientia universalis*, yani evrensel bilim ile karşılanır. Yerel bir bilim düşünmek, bir olay veya nesnenin yalnızca belli bir yerde veya belli bir zamanda geçerli özellikler sergilemesi imkânsızdır. On yedinci yüzyılda, o âna dek tümüyle inanılan mucizelerin yalnızca bir yerde ve bir daha asla yinelenmemek üzere gerçekleşmesinin olanaksızlığına ilişkin tartışma, dünyaya getirilen yeni sınır ve onun sonuçlarını muhtemelen başka her şeyden daha iyi açıklamaktadır. Thomas Browne 1635'teki *Religio Medici*'de şöyle der:

> Mucizelerin son bulduğunu ne kanıtlayabilir ne de kesinlikle çürütebilirim; son bulma tarihlerini belirlemek ise daha da zordur. İsa'dan sonra gerçekleştikleri, İncil ile kanıtlanmaktadır; havarilerden sonra gerçekleştiklerini ve yıllar sonra konseylerin gündemlerine geldiklerini de, kendi görüşlerimizi destekleyen yazılarına karşı çıkmadığımız yazarları yalanlamadan, reddedemeyiz. Dolasıyla Hindistan'daki Cizvitler ve onların mucizeleri konusunda söylenenlerde bir gerçek payı olabilir. Bunun doğru olmasını veya kendi sözleri dışında bir tanıklık bulunmasını isterdim.

Bir yandan kutsal metinlerin tartışmasız otoritesini savunur, mucizelerin fenomen olarak gerçekleştiğinden kesinlikle kuşkusu yoktur, İncil'de geçtiğine göre doğru olmak zorundadır; öte yandan kendi zamanında mucizelerin varlığından kuşku duyar ve bu durumda

kutsal metinler işe yaramaz, emin olmak için bağımsız tanıklar gerekir. Bu gözleme dayalı yeni mantık, inancı ve kutsallığı yavaş yavaş bir kenara itti, fakat kendisi de çok farklı değildi; kutsallık, kutsal olmayan her şeyi dışarıda bırakmakla nitelendiği gibi rasyonellik de rasyonel olmayan her şeyi dışarıda bırakmakla niteleniyordu. Bu hâlen böyledir. Din ve sanat artık algının merkezinde değil dış çizgisindedir ve hem güçten hem de etkiden yoksundur. Fakat din kişisel, kapalı ve özel bir mesele hâline gelirken –kişi Hristiyan ise bu onun şahsi inancıdır– sanat yaşamlarımızın sürdüğü toplumsal alanda ortaya çıkan sorunlar ile ilgilenmeye ve ender durumlarda, dünyanın tanımlandığı anlam merkezlerine, yani laboratuvarlara ve gözlemevlerine sızma denemeleri yapmaya başladı ama umutsuz amatörlükten ve âdeta değersiz görünmekten kurtulamadı. Yarı cahil yarı şımarık bir tavırla sicim kuramı ve kuantum fizikten dem vurmaya başladı; bunlar yeni bir romanın önünü açar mı? İnsanlığın önünü açar mı? Üstüne biraz kafayı çekelim mi? Var mısınız?

*

Çocukken bir cerrah olmayı istiyordum. Bu istek o sıralar, 1970'lerin Norveç'inde izlediğim tıp programlarından kaynaklanıyordu, uzun ameliyat görüntüleri beni büsbütün büyülemişti. Bedenin tamamı hiçbir zaman gösterilmiyordu, kesilecek kısım dışında her yer, doktorlar ile hemşirelerin önlükleri ve maskeleriyle aynı türden ve renkten bir kumaş ile örtülüydü. Pürüzsüz ve temiz olan, üzerinde leke veya kırışık bulunmayan bu kumaşın ortasında bir krater gibi görünen beyaz ten, sayısız küçük kusuru ile neredeyse iğrenç görünüyordu. Yüzü görünmeyen doktor, güçlü lambanın ışığı altında neşter ile deriyi kesince sanki minik bir mağara açılıyordu. Kıskaçlarla açık tutulan bu mağara sıvılar ve titreşen organlarla doluydu, onları birbirinden ayırmak veya tanımak mümkün değildi, ışıkta zar gibi parlıyorlardı, fakat kauçuk kaplı parmaklar deneyimli ve çevik hareketlerle çalıştığına göre besbelli bir düzen vardı. Göğsümüzde çırpınan kör bir hayvancık olan kalbi ve onun içinde yıkandığı kanları işte böyle gördüm. O yıllardan çizimlerimin çoğunda hastaları kesip biçen cerrahlar vardı, kan gövdeyi götürüyordu ve annem ruh sağlığımdan kaygı duymaya başlamıştı. Fakat cerrahi, bir dokunun parçasıydı, öteki ilgi alanlarım dalgıçlık ve uzay yolculuğuydu; ilki bedende, ikincisi denizin dibinde, üçüncüsü uzayda olmak üzere

bunların hepsi yeni dünyaların kapılarını açıyordu. Dünyada gözden gizli her şeyi çekici buluyordum; gizemli, başka bir deyişle bilinmeyen yerlere erişmek istiyordum. Bu yerler arasından bedenin içi muhtemelen en ilginciydi, çünkü bilinmezlik benim ve gördüğüm herkesin içindeydi, ayrıca hem nereye gidersem gideyim hep yanımdaydı hem de –bedenin akışkan ve kıpkırmızı içi ulaşılmaz olduğu için– hiçbir zaman yanımda değildi. Denizin içine her yaz giriyor, oradaki dalgalı ve atılgan yaşamı görebiliyorduk. Parlak ışık noktaları ile simsiyah uzay kışlarda ve sonbaharlarda havanın açık olduğu her akşam kendisini gösteriyordu, bazı gezegenler bile görünüyordu. Yalnızca bedenin içi büsbütün kapalıydı. Küçük gri torbaları andıran akciğerleri, omurgadan sapının üzerindeki mantarı andıran beyni ve tüm o et ile doku arasında kanı sağa sola taşıyan damarları hiç görmemiştim. En çok yaklaştığım zamanlar televizyondaki ameliyat görüntüleriydi. Böyle kaç program vardı, hatırlamıyordum; bana tüm çocukluğum onları izleyerek geçmiş gibi geliyordu, fakat muhtemelen iki veya üçten çok değildi. Ne var ki bıraktıkları izlenim kalıcıydı, bedenin iç dünyasını ve oradaki gizli yaşamın tuhaflığını büyüleyici bulmayı sürdürdüm, fakat sonraları çelişkili duygulara kapıldım, hevesime bir tiksinti karışmaya başladı; bedenin içi hem çekici hem de mide bulandırıcıydı. Yetişkin yıllarımda Rönesans'taki beden araştırmalarına ilgi duymaya başladım, insan bedeninin sistemli bir haritası ilk kez o zaman çıkarılmıştı; çoğunlukla idamlardan gelen, bazen de dosdoğru mezarlıktan çalınan taze kadavralar, kâh gizlice kâh kamuya açık yerlerde, anatomik tiyatro da denilen tıp fakültesi derslerinde ameliyat ediliyordu. Zamanın en gözde bilimiydi. Örneğin, *Religio Medici*'nin yazarı Thomas Browne, on yedinci yüzyılın başında Montpellier'de anatomi, Padua'da cerrahi ve Leiden'de farmakoloji okumak için İngiltere'den Avrupa'ya gelmişti. Bu uğraş aynı zamanda bir gösteri ve halk eğlencesiydi, bedenin içi bir sansasyondu, et ve kandan oluşan bir lunaparktı.

Dört yüzyıl sonra bakıldığında, fenomenin kendisi değil daha önce ortaya çıkmamış olması tuhaf görünüyor. Antik dönem ve Orta Çağ insanlarını bedenin içini araştırmaktan alıkoyan neydi? Mısırlılar mumyalama sanatları sayesinde bedeni iyi tanıyorlardı, fakat organların işlevi ve etkileşimini asla merak etmemişler, çalışmalarını büsbütün ölüme ve ölüye saygıya yöneltmişlerdi. Tıbbı, büyücülükten rasyonel bir bilime dönüştüren Yunanlılar, insan bedeninin içine ilişkin bilgilerini hayvanların içlerine yönelik gözlemlerine ve

muhtemelen kazalarda veya savaşta bedenler çeşitli biçimlerde açıldığında yapılabilen gözlemlere dayandırmıştır. Ezilmiş bir kafatasındaki beyin, yarılmış bir karındaki bağırsaklar, kesilmiş bir bacak veya koldaki kemikler, kirişler ve damarlar... Birkaç cesedi kesip içini rahat rahat inceleme düşüncesi akıllarına gelmemişti. Öğrenme hevesinden yana sıkıntı çekmediklerine göre bu düşünceyi herhâlde imkânsız bulmuşlardı.

Niye imkânsız bir düşünceydi peki?

Belki yaşam ile bir bütün olarak değerlendirdikleri bedeni parçalamayı anlamlı bulmuyorlardı, belki kesilen bir beden aracılığıyla elde edilecek bilginin başka bir bedenin ömrünü uzatabileceğini anlamamışlardı, belki ömrü uzatmayı değerli görmüyorlardı. Bedenin içini kesinlikle dokunulmaz olarak görüyor da olabilirlerdi. Gerekçeleri her neydiyse ölüleri kesmediler ve iç organların işlevleri konusundaki bilgileri sınırlı kaldı. Akıl yürütmeler ve tahminler ile dolup taşan ve deneysel yoksunlukları göz önüne alındığında şaşırtıcı ölçüde güvenilir olan tıp ve biyoloji metinleri Rönesans'a dek yüzyıllar boyunca kaynak olarak kullanıldı ve o zaman bile saygınlıklarını korumuş olmalılar ki hem Dürer'in hem Leonardo'nun önlerinde kadavralar ile yaptıkları anatomik çalışmalarda yanlışlar, tıbbi bedene değil tıbbi metinlere ait ayrıntılar vardır, başka bir deyişle bildikleri gerçekten gördüklerine üstün gelmiştir. Charles Estienne'in 1546'daki anatomik çizimlerinde de aynı durum geçerlidir; bu çizimler Galen'in metinlerinden alınmadır ve gerçekte bulunmayan ayrıntılar içerir. Ne var ki yeni yaklaşım çabucak eskinin yerini almıştır, on yedinci yüzyılın en iyi anatomik çizgileri öylesine doğrudur ki hâlâ eğitimde kullanılabilir. İnsan gelişimine ilişkin böylesine büyük bir sıçrama elbette direnç ile karşılaşmıştır. Örneğin, on altıncı yüzyılın ortasında Paracelsus otopsi konusunda şunları yazar:

> İnsan bedenini gözlemlemek, kesmek, yeniden gözlemlemek ve nihayet kaynatıp bir kez daha gözlemlemek kesinlikle yeterli değildir. Bu inceleme yalnızca bir inceleme olmanın ötesine geçemez, bir köylünün ilahî kitabı okumasına benzer, zira köylü harfleri okur ama anlamlarını çıkaramaz.

Paracelcus'un alternatifi büyüydü. Varlıkların gerçek doğası ancak maddi ile manevi, gizli ile aşikâr arasındaki ilişki sayesinde açığa

vurulabilirdi. Paracelsus'un argümanları Orta Çağ gerçeklik anlayışından, görünenler ile görünmeyenler ve insanlığın mikrokozmosu ile her şeyin makrokozmosu arasındaki iletişimden oluşan bir dünyadan, her şeyin başka bir şeyi işaret ettiğini ve hiçbir şeyin yalnızca kendisi olmadığını söyleyen bir kutsal kitaptan yola çıkıyordu. Maddi dünyada görülen bir şeyi tarif etmek, manevi dünya ile bağlantısı gösterilmedikçe veya kurulmadıkça anlamsızdı. Sırasıyla ateş, toprak, su ve hava unsurlarına bağlı çeşitli ruhlarla dolu, insanlığa sayısız biçimde bağlı bir dünyada, Paracelsus, bize kaotik görünen doğa bilimleri, etik, büyü ve metafiziğin karışımından oluşan yaklaşımında, tıp bilimi açısından anatominin önemini anlamamıştı, yazdıklarından anlaşıldığı üzere, örneğin ondan iki nesil önce yaşayan Leonardo da Vinci gibi birinin çalışmaları, Paracelsus açısından anlamsız uğraşlardı, hâlbuki Leonardo'nun kendisi açısından dünyanın ikinci kez yaratılması gibi bir tür maceraydı herhâlde.

Leonardo not defterlerinde fiziksel gerçekliğin içine işlemeyi âdeta takıntı hâline getirmiş görünür, ayrıca insan ile madde ve canlı ile ölü arasında ayrım yapmaz, her şeyi yakalamak, anlamak ve tanımlamak ister. Deniz kabuklularına ve canlılarına ait fosillerin dağların tepesinde bulunması neyle açıklanır? Yaşlılar niye yakını zor görür? Gökyüzü niye mavidir? Sıcak nedir? Kahkahanın ve gözyaşlarının nedenlerini bulmak ister. Aksırmanın. Esnemenin. Epilepsinin, kasılmaların, felcin. Soğuktan titremenin ve sıcaktan terlemenin. Yorgunluğun, açlığın, susuzluğun ve arzunun. İnsanlığın ana rahmindeki başlangıcını ve sekiz aylık bir fetüsün ölüm nedenini açıklamak ister. Kilo alanların hangi kasları kaybettiğini, kilo verenlerin hangi kaslarının öne çıktığını tasvir etmek ister. Uzun süre gözlemlendiğinde aydaki lekelerin niye değiştiğine kafa yorar ve onların aydaki sulardan yükselen bulutlar olduğu, bu bulutların sular ile güneş arasına girdiği ve gölgeleri ile suları güneş ışığından mahrum bıraktığı, güneşi yansıtamayan suların da koyu göründüğü sonucuna varır. Tüm gözlemlerinin ve akıl yürütmelerinin ortak yanı yalnızca kendi gözleri ile gördüklerinden yola çıkmasıdır. Leonardo'nun tasvir ettiği dünya doğaüstü bir unsur barındırmasa da hiçbir bakımdan kapalı değildir, tersine, bakışlarını yönelttiği her şeyin akıl almaz zenginlikte olması bir yana, bakışlarının kendisi de öyle yenidir ki gördüğü her şey, hatta güneş ve ay, ırmak ve ovalar bile âdeta bu yeni tazelik ve berraklığa dâhil olur. Baş döndürücü doğaüstü yan-

ları ile eski dünya büsbütün silinmiştir, fakat yeni bakışın iradesinde kendisini yine de hissettirir. Kopup gidenler hemen hiç ifade edilmezler, daha çok kopuş duygusunda bulunurlar ki bu da özgürlük duygusudur.

İşin tuhafı, Leonardo'nun tabloları bana bu duygudan uzakmış gibi gelir, elbette hepsi birer şaheserdir, fakat aynı zamanda doygun bir yanları vardır; yaşam duyguları uyum ve açıklık temellidir, ressamın biçimleri yuvarlama ve dolulıklarını ve sağlamlıklarını yitirmelerine yol açmadan çevrelerine yedirme tekniği bununla ilgili olabilir, ayrıca kompozisyonlarının düzeni öyle mükemmeldir ki gerilime hiç yer kalmaz ve tablolar ... evet, biraz *uyuşuk* görünür. Leonardo'nun tabloları karşısında, not defterlerinin karşısında olduğum gibi çakılıp kalmıyorum. Bunun nedeni basittir; bir ressam olarak kendisini bir geleneğin içinde bulmuş, geleneğin gözleri ile görmüş, geleneğin teknikleri ile resim çizmişti; fakat bir anatomist, biyolog, fizikçi, jeolog, coğrafyacı, astronom ve kâşif olarak benzeri bulunmayan bir öncüydü. "Gözyaşları beyinden değil kalpten gelir," yazabiliyordu durup dururken. Veya sayısız tuhaf kehanetlerinden birinde bulunabiliyordu: İnsanlar mezarlarından uçan yaratıklar olarak dirilecek ve sinekler gibi öteki insanlara saldırıp onların ellerinden veya masalarından yemeklerini alacaklar." Bu ton, çılgınlığa pek uzak durmayan ve hem kesin hem öngörülemez olan bu mizaç, bir istisna (Kakımlı Kadın) dışında, tablolarında kendisini hiç göstermez. On yıldan fazla bir zaman önce, Espen ile İtalya'ya gittiğimizde, bu tablonun bir posterini almıştım, şimdi oturma odasında asılı ve ona bakmaktan henüz bıkmadım. Motif yalın; genç bir kadın, kucağında onunla aynı yöne, sağa bakan bir kakım tutuyor ve öteki elini hayvanın sırtına koymuş. Huzursuz edici bir tablo. Nedenini bilmiyorum, fakat arka plan simsiyah, bu hayvan ve kadın dışında hiçbir şey yok, belki de huzursuzluğun nedeni bu eşlemenin kendisidir. Kadının yüzü, Leonardo'nun çizdiği tüm öteki kadın yüzlerinden daha sert ve hayvanın sırtında duran eli hem ince hem kemikli, görünen gövdeye göre hafiften oransız, biraz fazla büyük, ressamın kullandığı modelin gerçekten büyük ellere sahip olma ihtimali bulunsa da izleyicinin bakışını buraya yönlendiriliyor, öyle ki bu el, hayvanın başı ile birlikte, tablonun merkezini oluşturuyor. El, yatıştırma işlevi gördüğünden, hayvanın huzursuzluğunu açığa vuruyor. Biraz boğumlu olması da kadının fiziksel yanını ileri çıkarıyor, hâlbuki hemen her zaman renkler, biçim ve doygunluğa odaklanan Leonardo tablolarında ender bir

durumdur bu ve kadının ilgisinin dışında görünen hayvanın insanlık dışı yoğun varlığı ile bir araya gelince gövde gözlerimizin önünde ikiye ayrılıyormuş gibi görünüyor, bu bölümlerden biri fizyolojik, biyolojik ve zoolojiktir, örneğin elin tırnakları kakımın patisindeki pençelere uyar, ayrıca hayvanın gözleri kadının gözleri ile aynı renktedir; öteki bölüm ise insanlığa aittir, yani kadının süküneti ile bağlantılıdır, kadın hayvana dikkat etmez, aklı başka yerdedir; belki baktığı şeye, belki içinde bir düşünceye kafa yoruyordur, her ne olursa olsun sakin ve huzurlu bir duygu ile doludur. Giysileri, boynundaki inciler ve saç bandı da hayvanın dışında kaldığı bu âleme aittir. Huzursuzluğun bir başka nedeni de Leonardo'nun hayvan çizimindeki özenidir, çizdiği başka hayvanlara, örneğin aslanlara, atlara veya kuzulara hiç benzemez. Kakım ne İncil'de ne mitolojide geçer, savaş veya cennet ile ilgisi yoktur, tabloda bu belirli hayvan olarak kendisini temsil eder. Bunun yarı hayvan yarı insan bir Satir, Sentor veya Pan figürü olduğu düşünülebilir, sonuçta mitoloji insan ile hayvan âlemi arasında bulunan yaratıklar ile doludur, fakat bu durumda bir illüstrasyon olurdu ve Leonardo burada kesinlikle bir düşünceyi veya görüşü illüstre etmiyor: Tablonun kendisi bir düşünce.

Anatomik eskizlerinde –temsil edilen buluşma, yani sanat ile bedenin buluşması, *Kakımlı Kadın* tablosundaki buluşma ile aynı olsa da– bu yönde bir eğilim yoktur. Belki bunun nedeni eskizlerde birleşme olması, yani eskizlerde bedeni temsil etmesi, tablonun ise aradaki alanda yer almasıdır. Hiç kuşkusuz çizilen ile çizim arasındaki ayrım iki durumda da büyüktür, fakat bedensel eskizler Leonardo'nun zamanından beri sonsuz sayıda üretildi, o sıralar yeni bir fenomenken şimdi öyle yaygın ki ya onları bir fenomen olarak görmüyoruz ya da –belli bir yaratıcıları olsa bile– ilkin çocukluğumuzda karıştırdığımız ve bir daha yüzüne bakmadığımız anonim ders kitaplarının her şeyi, örneğin moleküllerin öğelerini ve düzenini, ağaçların klorofil üretimini, gezegenlerin güneş çevresindeki yörüngelerini veya iç kulağın yapısını şemalar hâlinde gösteren illüstrasyonları ve açıklamaları içinde eriyip gidiyorlar. Leonardo için böyle bir durum kesinlikle yoktur, her şeyi ilk kez çizer, kadavraların gözlemlenmesi ile insan bedeninin içinin resmedilmesi öyle yeni ve tartışmalı bir uygulamadır ki anatomi notlarının başında, otopsinin izlenmesinin çizimlerden daha eğitici olduğunu söyleyen retorik bir "sen"e karşı kendisini savunma ihtiyacı hisseder.

Bu çizimlerde gösterilen her şeyi tek bir figürde inceleme imkânı bulunabilseydi haklı olurdun, fakat tüm melekene rağmen birkaç damardan fazlasını ne görebilir ne de öğrenebilirsin. Gerçek ve mükemmel bilgiye erişmek için ondan fazla insan bedeni kesip inceledim, kılcal damarların kendiliğinden kanamaları dışında kanamaya meydan vermeden geri kalan tüm bölümleri atıp damarları çevreleyen en küçük et parçalarını bile temizledim. Ayrıca tek bir beden uzun süre dayanmadığı için araştırmamı bitirip eksiksiz bilgiye kavuşabilmem için birçok beden ile devam etmem gerekliydi. Farkları öğrenebilmek için bunu iki kez tekrarladım.

Böyle meselelere ilgin olsa bile tiksinti sana engel olabilir, tiksintiden çekinmesen bile parçalara ayrılmış, derisi yüzülmüş ve korkunç görünen bu cesetler ile geceler boyu yaşamanın korkusu seni durdurabilir.

Leonardo'nun buradaki argümanı, şemalara yabancı bir dünyada yalınlaştırmanın yararına ilişkindir. Ona karşı çıkan kurgusal kişi, gerçeğe yakın olduğu için otopsiyi yerinde izlemenin daha iyi olduğunu savunurken Leonardo ise gerçekliğin, bu bağlamda insan bedeninin, fazlasıyla karmaşık olduğunu ve özünü yansıtan çizimler ile daha iyi anlaşılacağını savunur: Kan damarlarını çizebilecek bilgiye kavuşmak için on kadavra incelemesi gerekmiştir. Hareket karmaşık ve öngörülemez gerçeklikten düzenli ve işlevsel şemaya doğru olduğu gibi tek bir örneğin doğruluğundan, yani yerel ve somut olan belirli bedenden tüm örneklerin doğrusuna, evrensele ve genele, yani tüm bedenlere doğrudur. Leonardo şema çizmez, gördüklerini yalınlaştırmak yerine olduğu gibi resmetmeye çaba gösterir; fakat bunu başarabilmek, daha iyi öne çıkarabilmek için unsurları yalıtır ve böylelikle çizdiği gerçekliğe hem yaklaşır hem de kendisini oradan siler, bu yaklaşım bir yasayı andırır: Fiziksel dünyanın gerçek imgesi yaklaştıkça uzaklaşır.

Leonardo'nun anatomik çizimlerini ilginç kılan hem bu yaklaşımın başında bulunmaları –belki de başlatıcısı olmaları– hem de başka bir kesişme noktasında, sanat ile bilim arasında durmalarıdır.

Kakımlı Kadın gibi bir tablo her türden duygu ve ruh durumu yaratırken, altı yüzyıldan fazla bir zaman sonra onu anlamlı bulama-

dan edemeyen izleyicinin karşısında açılırken, aynı dönemde aynı sanatçının elinden çıkan bir iç beden çiziminin büsbütün nötr bir deneyime yol açması ve –sanatçının üzerinde hiçbir denetime sahip olmadığı– çağa ilişkin belli belirsiz bir izlenim vermesi dışında hakikaten kendi içine kapanması neden ileri gelmektedir?

Modernizmde bunun açıklaması şuydu: Sanat enstitünün sanat dediği şeydir; fakat böyle bir ayrım burada işe yaramaz, anatomik çizimlerin sanat olduğunu söylememiz onlar ile apaçık başka bir şey olan *Kakımlı Kadın* arasındaki radikal farkı ortadan kaldırmaz. Birinin ötekinden daha kaliteli olduğunu veya biri indirgeme yaparken ötekinin yapmadığını ileri sürmek de doğru değildir, zira *Kakımlı Kadın* tablosunda da kayda değer indirgeme vardır, büsbütün siyah arka plan ile motif, bağlamından çıkarılmış ve yalnızca en merkezî öğeler, yani kadının üst gövdesi ve kıvranan hayvan resmedilmiştir. Ne var ki böyle bir tablo bakışta hayat bulur, izlemek ile bitmez, onu seyre doyulmaz; öte yandan iç beden çizimleri duyuları bambaşka biçimde doyurur, izleyen bakışı ve duyguları sınırlar: Gördüğümüzden fazlası yoktur önümüzde. Başka bir deyişle tabloda daha fazlası vardır. Peki ama bu "fazla" nedir? Çizimlerde olmayan ama tabloda olan nedir?

Jorge Luis Borges'in ünlü ilk kitabı *Labirentler*'de, *Don Quixote'nin Yazarı Pierre Menard* adında kısa bir metin vardır. Anlatıcıya göre Pierre Menard, az tanınan, yeni ölmüş sembolist bir Fransız yazardır ve Paul Valéry'nin arkadaşıdır. Anlatıcı onun zayıflayan hatırasını canlı tutmak ister ve birkaç sone ve monografiden oluşan az sayıda eserini sıralar, monografilerden biri Leibniz'in *Characteristica Universalis*'i, öbürü Ramón Llull'un *Ars Magna Generalis*'i üzerinedir, gittiği yön konusunda böylelikle ipucu veren Borges, Menard'ın başyapıtına yoğunlaşır, çağımızda muhtemelen daha anlamlısı yoktur dediği bu çalışma, *Don Quixote*'nin birinci kısmının dokuzuncu ve otuz sekizinci bölümlerine ek olarak yirmi ikinci bölümden bir parçadan oluşur. Menard onları kopyalamamıştır, o durumda sanat olmazdı, yeniden yaratmıştır, anlatıcı bu girişimi kahramanca bulur, Cervantes'in romanındaki başarısından tartışmasız daha büyük olduğunu ileri sürer. Kendisi İspanyol olan ve on altıncı yüzyılda yaşayan bir yazarın şövalye romanlarının parodisini yapması ve yaşlı bir aristokratı İspanya'nın on altıncı yüzyıl taşrasına at sürmeye göndermesi bir şeydir, yirminci yüzyılın başında yaşayan bir Fransız'ın bunu

yapması bambaşka bir şey... İki eserden kısa pasajlar karşılaştıran anlatıcıya göre bu durum metni daha iyi bir hâle getirir. İlkin Cervantes'ten şu alıntıyı yapar:

> ... gerçeğin annesi, zamanın rakibi, eylemlerin ambarı, geçmişin tanığı, şimdinin deneyimli örneği ve geleceğin danışmanı olan tarihtir.

XVII. yüzyılda Cervantes gibi bir "ingenio lego" tarafından kaleme alınan bu satırlar tarihin retorik övgüsünden başka bir şey değildir. Menard şöyle yazar:

> ... gerçeğin annesi zamanın rakibi, eylemlerin ambarı, geçmişin tanığı, şimdinin deneyimli örneği ve geleceğin danışmanı olan tarihtir.

Tarihi, gerçeğin *annesi* olarak düşünmek dâhice. William James'in çağdaşı olan Menard'a göre tarih bir gerçeklik araştırması değil, gerçekliğin kaynağı. Ona göre tarihî doğru, olanlar değil, bizim olduğunu düşündüklerimiz.

Yineleme kavramı ile özgünlüğü yan yana getiren –ki bu mümkün olmadığı için yenilemeden elbette daha değerlidir– Borges yeni ile aynı arasındaki hiyerarşi ilişkisini değiştirir ve bu iki kavramı mercek altına alır. *Don Quixote*'nin yeniden yazılmasının imkânsız olduğu düşüncesi o kadar barizdir ki Borges, Menard'ın başarısına ilişkin öyküsünü yazmadan önce bu düşünce kimsenin aklına gelmemiştir ve işte bu nedenden ötürü çok önemlidir: Bariz olan, gördüğümüz ama gördüğümüzü düşünmediğimiz her şeydir, içinde hareket ettiğimiz ve bizi yönlendiren yasalar ile kuralların görünmez dünyasıdır, varsayılanın uzayı ve zamanıdır, bizim kafesimiz ve evimizdir. Borges bize sanatın yinelenemeyeceğini, bu bağlamda mucize ile akraba olduğunu hatırlatır. Birinin tesadüf eseri *Kakımlı Kadın* tablosunu tam da Leonardo gibi çizebileceğini düşünmek imkânsızdır; öte yandan kalbin, kaburganın veya açığa çıkarılan tendonların veya damarların aynı çizimlerinin yapılması pekâlâ düşünülebilir. Tablonun bir zamanı, bir yeri vardır ve bu belirli an, çizimin tüm ayrıntılarına yansır; fakat bedensel çizimler zamandan ve yerden yoksundur.

Tablonun önemli yanı belirli bir kadın ve belirli bir hayvandır, yani eşsiz ve yerel olmasıdır; çizimlerin önemli yanı tüm bedenlerdir, yani genel ve evrensel olmasıdır.

Sanat eşsiz ve yereldir, her zaman eşsize ve yerele yönelir, onu bunlardan uzaklaştıran her şeye karşı mücadele eder. Tüm değeri burada yatar. Yalın geometrik figürleri ve büsbütün monokrom yüzeyleri ile en genele yönelen bir Maleviç tablosu bile eşsiz ve yereldir: Kendilerinde geometrik yüzeyleri değil Maleviç'in geometrik yüzey imgelerini ifade ederler ve insan varlığı ile zamanda sabitlenirler; başka biri tarafından çizilemezler. Bu olduğunda –ki olur, tüm güçlü tarzlar başkalarınca benimsenir– eşsizliği ve yerelliği azalan sanat zayıflar. Norveçli ve İsveçli kübistlerin tabloları, Picasso ve Léger'in tablolarından çok daha zayıftır. *Pierre Menard, Don Quixote'nin Yazarı* öyküsünün de ele aldığı işte bu eşsizlik kavramıdır. Sanat bir daha yinelenemez; fakat mucizenin aksine, zamana ve nesillere yayılır; ikisini de gözden kaçırmadan, şimdiden çıkmanın ve geçmişe girmenin dâhice bir yolunu bulan Borges, Menard'ı buraya yönlendirir ve orijinali değiştirmeden kopyalayan bir sanat eseri yaratır, bu başarısının nedeni basittir, yirminci yüzyıl mantalitesi tümüyle onu izler ve Cervantes'in eskiden yazdığı cümleleri etkiler, bildiklerimiz gördüklerimizi sürekli biçimlendirdiği için onları âdeta içinden değiştirir. Borges'in anlatıcısı bu edebî yenilik karşısında öyle heyecanlıdır ki aynı yöntemin başka kitaplarda da kullanılmasını önerir ve sözlerine şu soruyla son verir: "*De Imitatione Christi*'nin yazarı olarak Louis-Ferdinand Céline veya James Joyce'u görmek bu kitabın belirsiz ruhsal imalarını yenilemeye yetmez mi?"

Borges'te hiçbir şey, bu gönderme bile, tesadüf değildir. *De Imitatione Christi* Thomas à Kempis'e atfedilen, on beşinci yüzyıldan bir nesir derlemesidir, Hristiyan dünyasınca en çok okunan kitaplardan biridir, adını İsa'nın dünyadaki yaşamını ideal görmesinden alır, gündelik hayattan ve maddi zevklerden uzak durmayı öğütler, temelinde Matta'dan bir alıntı vardır:

> Sonra İsa öğrencilerine şöyle dedi: Ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin. Canını kurtarmak isteyen yitirecek, benim uğruma yitiren kurtaracaktır. İnsan bütün dünyayı kazanıp da kendi ruhundan olursa bunun ne yararını

görür? İnsan kendi ruhuna karşılık ne verebilir? İnsanoğlu Babası'nın görkemi içinde melekleriyle gelecek ve herkese hakkını verecektir.

Kendini inkâr ve başkasının hayatını taklit etmek, Menard'ınkinden daha da imkânsız ve radikal bir girişimdir, fakat onunkinden farklı yaşanmaya çabalanmıştır, elbette tüm ayrıntılarıyla bir taklit değildir, Orta Çağ boyunca kimilerinin elinde veya başka bir yerinde mucize eseri birtakım yaralar oluşsa da ruhsaldır ve bu, hayatını başka birininkine adamak, bir insanın yapabileceği en büyük fedakârlıktır. Bu kitabı, Céline veya Joyce'un, yirminci yüzyıl edebiyatının iki büyük şahsiyetinden birinin yazmış olduğunu ileri sürmek kuşkusuz bir şakadır, çünkü kendi "ben"lerini metinlerine onlar kadar çok yansıtan, mütevazılıktan onlar kadar uzak olan kimse yoktur. Yani onların ruhları zarar görmüştür.

Bizim için gerçek hayat, biricik ve bireysel olan kendi hayatımızdır, taklit de sahte ve eziktir. *De Imitatione Christi* kitabında ise taklit idealdir, kişinin her şeyden elini ayağını çekmesi ve kendisini büsbütün İsa'ya adaması her daim mümkündür, her daim değerlidir ve asla zayıflık veya tuhaflık değildir. Kutsal metinler her şeyin üzerinde duruyor, maddi ve manevi her şeyin nasıl anlaşılacağını belirliyor, alacağı biçimi gösteriyor olsa da, onlar adına baş döndürücü bir karşılıklar ve bağlamlar sistemi, eşsiz bir evrensellik geliştirilmiş olsa da, beden her daim oradadır, her şeyin merkezindedir, İsa'nın bedeni, İnsanoğlunun eti ve kanı, metinden ve dilden kopmuş olsa bile tüm teolojik soyutlamaların çıkış noktasıdır. Orta Çağ kiliseleri, manastırları ve katedrallerini dolduran kalıntılarda da görülür bu. Fiziksel yakınlığa dayalı bir sisteme göre düzenlenmişlerdir: Birinci sınıf kalıntılar azizlerin veya havarilerin bedenlerinden gelmektedir; saç, tırnak, kemik parçaları veya bütün iskeletler; ikinci sınıflar kullandıkları eşyalar, üçüncü sınıflar dokundukları nesnelerden veya birinci sınıf kalıntıların yakınında saklananlardan oluşur. En değerli kalıntılar İsa'nın bedenine ve dünyadaki hayatına, en kutsalları da çarmıha gerilmeye ilişkin olanlardır; çarmıhtan kalan kıymıklar, diken taçtan kalma dikenler, onu vuran mızrağın ucu, hâlihazırda bulunanların giysileri ve elbette kefen... Bu nesnelere –çoğu mucizeler ve iyileştirmeler ile bağdaştırıldığından histerik biçimler alabilen– tapınma, Hristiyanlığın çekirdeğini oluşturur, onun en içsel gerçeğini ve özsel yapısını, yani Tanrı'nın İsa'da insana dönüşmesini,

insanlık âleminde doğmasını, yaklaşık otuz yıl boyunca canlı bir beden olarak *burada*, *bizim* dünyamızda dolaşmasını dile getirir. Bu düşünce öyle radikaldir ki anlamak şöyle dursun, uçucu ve duygusal sezgi anları dışında onu akılda tutmak bile mümkün değildir. Kalıntılar, kutsallığın yerel olduğu ve insanın gidip kendi gözleriyle görebileceği yerlerle ilişkilendirilebildiği ve gerçekten var olduğunun yalnızca birkaç nesil önce yaşamış kişiler tarafından doğrulanabildiği sezgisine yol açar. Eski Ahit de yereldi, metinlerde sözü edilen hemen her yer bugün de var ve birbirlerine ne kadar yakın olduğu kolayca görünüyor. Şeria Nehri, Sina Çölü, Lut Gölü, Gilboa Dağı, Zered Deresi, Moab Ovası. Kudüs, Beytüllahim, El Halil, Gazze, Beerşeba ve Ezion-Geber gibi yerlerin hepsi bir Norveç eyaletinden daha küçük bir bölgede yer alır. Yerellik bizim açımızdan egzotiklik ve uzaklık içinde yitip gider, İncil'deki her şey çok uzakta olmuştur, başkalarını ve başka ülkeleri ilgilendirir. Peki ya bizi ve bizim ülkemizi ilgilendirseydi? O zaman yerellik gözle görülürdü. Musa ve İsrailoğulları Hardangervidda'da kırk yıl dolandıktan sonra Setesdalen'e gelebilirdi. Musa emirlerin yazılı olduğu tableti Gaustatoppen'de alabilirdi ve vadedilen –gösterilen ama girilmesine izin verilmeyen– ülke de Aust-Agder olabilirdi. Altın buzağı olayından sonra Tanrı'nın vadedilen topraklar konusunda ona yaptığı konuşma da şuna benzerdi: "Senin önünden bir melek yollayacağım ve Setesdallıları, Arendallıları ve Frolandlıları, Hisøyalıları ve Tromøyalıları kovalayacağım. Süt ve bal taşan topraklara git. Ben seninle gelmeyeceğim çünkü sen inatçı bir adamsın." Musa'nın Beşinci Kitabı'nın muhteşem sonu da şöyle görünebilirdi:

> Musa böylece Hardangervidda'nın ıssız topraklarından Setesdalen'e geldi ve Valle'ye uzanan tepelere çıktı. Ve Tanrı ona tüm toprakları gösterdi: Bygland, Evje ve Åmli'yi gördü Musa, Birkenes ve Hægebostad'yı ve Arendal ile güneydeki denize kadar tüm Agder'i ve Grimstad'yı, Lillesand'ı ve Kristiansand'a dek bütün güney topraklarını gördü. Bunun üzerine Tanrı ona şöyle dedi: Torunlarına vereceğim diyerek İbrahim, İshak ve Yakub'a vadettiğim topraklar bunlar. Şimdi senin de kendi gözlerinle görmene izin verdim, ama oraya gidemeyeceksin. Böylece Tanrı'nın hizmetkârı Musa, Tanrı'nın dediği gibi orada, Setesdalen'de öldü.

Ve Tanrı onu Setesdalen'de, Bykle'ye karşı gömdü ve bugüne dek mezarının yerini bilen yok.

Ne var ki Eski Ahit'in metinlerini yalnızca coğrafya değil insanlar da yerelleştirir. Tanrı'nın kendilerine göründüğü kişiler, kaygılı Lut'tan kurnaz İshak'a kadar, açık kişilik özellikleri ile adlandırılır ve onların varlığını bu metinlerden başka kanıtlayabilen hiçbir şey veya hiç kimse bulunmamasının nedeni, bu kişilerin halkın hayal gücünün derinliklerinde yaratılmış mitolojik varlıklar olması değil, yaşadıkları zamanın çok eskilerde kalmasıdır. Olayların anlatılış biçimi yerelliği güçlendirdiği gibi onları belirli bir zaman çizgisine oturtur, zira metinlerde soyutlamalar veya istemler yoktur, mitolojiye ve peri masallarına ilişkin yapılara hemen hiç rastlanmaz, aktarılanlar somut dünyadaki somut olayların tasvirleridir. Toprak, kum, yollar, evler, kan. Yolculuklar, doğumlar, savaşlar, göç.

Bu metinlerde açıklamaya yer verilmez; tüm anlamların olaylardan çıkarılması gerekir ve bu olaylar göreceli değil yalnızca anlaşılmazdır. Niye anlaşılmazdır? Olaylar öyle aktarılsa bile bir dil değildir. Bir olayı anladığımızda olayın geçtiği kültürü anlarız. Kültür ortadan kalkınca anlam da ortadan kalkar ve olaylar, Paskalya Adası'ndaki heykeller gibi, gizemli kalır. İncil'deki hikâyeler kadimdir ve onların içinde daha da eski hikâyelerin izleri bulunur.

1975'te Sandnes'te ilkokula başladığımda Hristiyanlık dersi, Norveççe, matematik ve fen bilimleri ile birlikte en önemli derslerden biriydi ve öğretmenimiz Helga Torgersen derste bize çoğunlukla İncil'den hikâyeler okur veya anlatır, biz de sonradan onları resmeder veya anlatırdık. İçine sokulduğumuz dünya pastoraldi, dramatik olmasına rağmen aydınlıktı. Hristiyanlık iyi ve cömert olmayı gerektiriyordu. Hepimiz bunu istiyorduk, fakat ergenliğe yaklaştıkça birer birer yoldan çıktık. Ben uzun süre dayandım, benim için motorlu bisikletler kötüydü, kumar makineleri kötüydü, evet, hatta kola ve kuruyemişte bile kötü bir yan vardı. Böyle yoldan çıkmaları hâlâ fark ediyorum; arabayı hızlı sürdüğümde günler boyu suçluluk duyuyorum, bir sinek öldürdüğümde veya yeterince sulamadığım için evdeki bir bitkiyi kuruttuğumda yüreğim eziliyor, iyi bir insan olma arzusu bunca yıldır içimde yaşamayı sürdürdü. Şimdi bildiğim ve o zamanlar bilmediğim şu ki içimizde iyi veya kötüyü tanımayan kuvvetler ve her şeye üstün gelebilen duygular var, onların eline düştüğümüzün farkına bile varmıyoruz, "ben", bilincin

en uç noktasında gün doğumunu andıran bu ince ışık hüzmesi, bütün benliğimizi barındırıyor ve çağın geçmiş anlayışını etkilemesi gibi, içindeki tüm öteki kuvvetleri, arzuları ve duyguları anlayışımızı etkiliyor, zira ne bedende ne toplumda doğal bir dış var, kendimizi görebildiğimiz yerden veya içinde yaşadığımız çağdan böyle bir yere ulaşabilmek bir çaba gerektiriyor ve bu çok büyük bir çaba çünkü benlik bilincimizi ve çağı etkileyen, her şeyi egemenlikleri altına alan güçler yerçekimsel değil özekçil. Ne var ki İncil, özellikle Eski Ahit metinleri, böyle bir dış alan, hem yakın hem uzak, hem tanıdık hem yabancı. Çok eskiler, tanıklık ettikleri yaşamlar ile aramızda binlerce yıllık bir uçurum var. Aynı zamanda kültürümüze, büyükbabalarımızın, büyük büyükbabalarımızın, büyük büyük büyükbabalarımızın ve onlardan önceki neslin kültürüne aitler, ta binli yıllara dek atalarımız onları ve kültürlerini oluşturan aynı metinleri okudular, bizler de –biraz değiştirilmiş de olsa– bu kültürün içinde yaşıyoruz. Habil ile Kabil'inki gibi bir anlatı, yalnızca tarih öncesini değil, Augustinus'un beşinci yüzyılını, Thomas Aquinas'ı, Dante'nin on üçüncü yüzyılını, Shakespeare ile Bacon'ın on yedinci yüzyılını ve bizim kendi çocukluğumuz ile şimdiki zamanımızı beraberinde getiriyor. Bu hikâyeyi çağdaş dile tercüme etmek, yabancılığını ortadan kaldırırken İbranice özgün metne bağlı kalmak onu anlaşılmaz kılıyor. Orta yollu bir çözüm şöyle görünebilir:

> Ve adam Havva'ya, karısına yaklaştı, Havva hamile kaldı ve Kabil'i doğurdu ve şöyle dedi: Yehova bana bir insan verdi. Sonra ona bir kardeş olarak Habil'i doğurdu, Habil çoban, Kabil çiftçi oldu. Gün sonu geldi ve Kabil tarlasından bir avuç tahılı Yehova'ya adak olarak sundu. Ve Habil doğan ilk kuzulardan, en besili olanlardan birini getirdi ve Yehova ona ve adağına baktı. Kabil'e ve adağına bakmadı. Kabil çok kızdı ve yüzünü çevirdi. Yehova ona sordu: Niye öfkeleniyorsun, niye yüz çeviriyorsun? İyi olmak istiyorsan yüzünü çevirme, iyi olmak istemiyorsan günahlar kapında toplanacak, seni arzulayacak ve sen günahların hâkimi olacaksın. Ve Kabil kardeşi Habil ile konuştu, tarlaya vardıklarında Kabil kardeşi Habil'in karşısına çıktı ve onu öldürdü. Yehova Kabil'e sordu: Kardeşin Habil nerede? Kabil şöyle dedi: Ben kardeşimin bekçisi mi-

yim? Yehova sordu: Ne yaptın? Kardeşinin kanı toprağın altından bana sesleniyor. Senin elinden kardeşinin kanını içen bu topraktan kovuldun artık. Toprağı işlemek artık sana tahıl vermeyecek, toprağın üzerinde bir sürgün ve avare olacaksın. Bunun üzerine Kabil şöyle dedi Yehova'ya: Cezam dayanılamayacak kadar ağır. Bak, bugün beni toprağın yüzünden kovdun ve ben senin suretinden gizleneceğim ve ben toprakta bir sürgün ve avare olacağım ve karşıma çıkan herkes beni vurup öldürmek isteyecek. Ve Yehova ona şöyle dedi: Bu yüzden Kabil'i kim öldürürse yedi kat cezasını çekecek. Ve Yehova kimse öldürmesin diye Kabil'i işaretledi. Ve Kabil Yehova'nın suretinden ayrılıp Cennet'in doğusundaki topraklara, Nod'a yerleşti.

Yalın ama ilginç bir hikâye. Bir adam kardeşini öldürür ve Tanrı onu sürgüne yollar ama kimse öldürmesin diye işaretler. Bunun anlamı nedir? Ah, burada kan ve toprak her şey demektir. Yehova kuzuya, kan kurbanı adağına bakar, tahıl adağına bakmaz. Kabil kardeşi Habil'i öldürür, kan dökülür, Yehova Kabil'i sürer ama onu öldürmez, kimsenin onu öldürmesini de istemez çünkü Habil ölmüştür, yaşayan ve kanı aktaracak olan Kabil'dir. Ayrıca kan ile toprak arasında, öncelikle toprağın adını –İbranice "adama"– taşıyan, yani Tanrı'nın yarattıklarından biri olan babalarından, sonra cinayetten, ölümden ve kanın toprağa dönmesinden kaynaklanan bir bağlantı vardır. Kan, toprağın altından seslenir, toprak açılıp kendi içine alır. Fakat kan ile toprak itici güçler değil hikâyenin gidip geldiği duraklardır. Anlatıyı sürükleyen surat ve bakıştır. Tanrı Habil'e bakar. Kabil yüz çevirir. Yehova onu uyarır, yüz çevirmeyi bırakmazsa günahlar kapısında toplanacaktır. Kabil ona kulak asmaz, kardeşini öldürür ve o andan itibaren Yehova'nın suretinden gizlenir. İbranicede yüz ve yüzey aynı kelime olduğuna göre, Kabil'in toprağın yüzeyinden sürülmesi, dünyanın suratından uzaklaştırılması olarak da anlaşılabilir.

Kabil çok kızdı ve yüz çevirdi.

Hikâyenin çıkış noktası Kabil'in görülmemesi. Görülmediği zaman hiç kimse oluyor ve hiç kimse olunca ölüyor, öldüğünde de artık kaybedecek bir şeyi kalmıyor. Neyini kaybedecekti? Küçük mü düşecekti? Zaten düşmüştü. Kabil'in yüzünün görünmemesi ve görünmemek için kendisinin yüz çevirmesi arasındaki bu nokta kritiktir.

Çevrilen yüz dosdoğru kötülük ile bağlantılıdır, Tanrı şöyle der: "İyi olmak istiyorsan yüz çevirme." Yani gör ve görül. Aksi hâlde, yüz çevirmeyi bırakmazsa günahlar kapısında toplanacak ve kendisi günahların hâkimi olacak. Yüz çevirmek yalnızca bakmamak değildir, aynı zamanda görülmemektir ve tehlikelidir, çünkü orada, düzeltilmemiş olan bu alanda, günahlar toplanır.

Ve yüz çevirdi.

Yüz çevirme.

Surat başkasıdır ve onun ışığında var oluruz. Suratın yokluğunda hiç kimseye döneriz ve hiç kimse olunca ölürüz, öldüğümüzde de her şeyi yapabiliriz. Bizi gören ve bizim tarafımızdan görülen varken aklımıza eseni yapamayız. Surat bize sorumluluk yükler. Tanrı bu yüzden şöyle der: Yüz çevirme. Sorumluluk al. Ne var ki Kabil yüz çevirir, sorumluluk almaz, sosyal sınırları aşar ve cinayet işler. Sınırı aşmak sosyalliğin ötesine geçer, çünkü arkaik dünyada kendi kanından biri olarak görülen kardeşini öldürür. Bu öz şiddet de en tehlikeli şiddettir, çünkü savunması imkânsızdır; yabancılardan değil "biz"in kendisinden, cansızdan değil yüz çeviren "sen"den gelir.

Kardeş katli çevremizde hâlâ vardır; Afrika'da, Asya'da, Avrupa'da bir yerlerde dün, bugün, yarın bir kardeş öbürünü öldüredurur; olay olur ve olay ortadan kaybolur. İncil zamanından bu yana insanlıkta hiçbir şey değişmedi; doğuyor, sevip nefret ediyor ve ölüyoruz. Fakat arkaik yanımız ve yaptıklarımız, yarattığımız ve içini doldurduğumuz çağımızdaki günlük yaşamlarımızın içinde eriyor, burada gerçeklik çoğunlukla yatay, dikeyliğin gözlemlenmesi ve kabul edilmesi ancak istisnai hâllerde mümkün olabiliyor. Aslında anlamak için tek yapmamız gereken bakışlarımızı kaldırmak, sonuçta güneş tepemizde parlıyor ve Habil ile Kabil, Odysseus ile Aeneas için parlayan da aynı güneşti. Gözlerimizin önündeki dağlar da akıl almaz ölçüde yaşlı. Binlerce nesil geriye uzanan bir soy zincirinin son halkası olmamız, atalarımızda çarpan yüreğin bizde de çarpması, edinebildiğimiz ve edinmek istediğimiz bir bakış açısı değil, çünkü bu bakış açısında eşsizliğimiz ortadan kalkıyor, duygu veya olay mahalline dönüşüyoruz, tıpkı denizin dalgalara ve gökyüzünün bulutlara yer sağlaması gibi... Her bir bulutun, her bir dalganın eşsiz olduğunu bilmemize rağmen yalnızca bulutlar, yalnızca dalgalar görüyoruz. Mitler dosdoğru burayı gösterir, çünkü bir kişiyi ilgilendirirler ve bu bir kişinin dile getirdikleri hepimizi ilgilendirir. Kabil

çok kızar ve yüz çevirir. Nefrete yenik düşen Kabil'in gözleri görmez olur, kendi kardeşine saldırıp onu öldürür. Mitler, insanlıkta bireysel kimlik veya sosyalliğin kapsayamadığı, başıboş dolaşan ve isyan eden kuvvetleri ele alır. İnsanlığın özünde bulunan ve kontrol edilemeyen bir şeyi ele alır, onun karşısında –doğada bir muhteşemlik görmüşüz gibi– korkudan titreriz. Bu, insan doğasındaki muhteşemliktir; ne bireyin ne toplumun boyun eğdirebildiği bu denetimsiz, yabani ve yıkıcı yan tek bir bireyde ortaya çıkar, o da hepimizdir. Tek bir kişideki muhteşemliktir bu. Öte yandan insan sayısı arttığında ve bir kalabalık oluştuğunda, muhteşemlik herkestedir. Futbol stadyumlarının uğultusu, protesto gürültüsünde sokaklardan akan insanlar... İnsan doğasındaki muhteşemliğe ilişkin bu örneklerin ortak yanı, ikisinin de bireysel ve özsel olanların, insanlık "ben"inin ortadan kalktığı yere yanaşmasıdır. Burada insanlık, doğa güçleri ile bir olur ve kendi kontrolünü kaybeder. "Ben"in ve kültürün sınırı olduğu için, hâliyle korkutucudur. Arkaiklik günlük yaşamın içinde eridiğinde ve gökyüzünde parlayan güneş bizim güneşimiz olunca, bir görüşü doğrulamak için sürekli uğraşan, her şeyi zaten tanıdık olana çeken kültürün içinde yaşamaya başlarız; öte yandan sanat, "ben"in ve kültürün sınırı dışında kalanlara, eskiden kutsallık denilen bilinmeyen şeylere bambaşka bir uyum sağlamıştır. Ölüm, geldiğimiz ve er ya da geç döneceğimiz âlemin kapısıdır. Ölüm dilin, düşüncenin ve kültürün dışında kalır, anlaşılmaz, yalnızca –örneğin bizi içimizdeki dilsiz ve kör yanlara yönelterek– sezilir. Her zaman, sıradan bir salı sabahı kahvaltı ederken, kahveyi biraz fazla sert bulduğumuzda, camlardan yağmur damlaları süzülürken, radyoda yedi haberleri okunurken ve oturma odası oyuncaklar ile dolup taşarken bile bizimledir, o zaman da kalp –bu arkaik kas– gövdemizde kan pompalar. Kültür bu bakış açısından kaçınmak, kıyısında yaşadığımız uçurumu görmezden gelmek için yaratılmıştır; fakat hayat konusunda yalnızca birkaç nesillik bakış açısına sahip olan ve ancak –eskiden insan hafızası denen– yakın tarih ile ilişkilendirilebilen çağdaş kültür, asla tek başına egemen olmamıştır, kültürün içinde her daim bir başka zaman var olagelmiştir, hiçbir şeyin değişmediği ve her şeyin aynı kaldığı bu zaman mitler ile ritüellerin zamanıdır. Bu gerçeklik anlayışı eğiliminin ortadan kalkması onun gerçeklikte de yok olduğu anlamına gelmez. Hitler gençliğinde yalnız kaldığında ne yaptı? Kimseyi görmedi, kimse de onu görmedi. Yetişkin yaşamında bile hiçbir "sen" ile bağlantı kurmadı; görüldüğünde bir

kalabalık, bir herkes, bir "biz" tarafından görüldü ve aynı durum yazdıkları için de geçerliydi: *Kavgam*'da "ben", "biz" ve "onlar" vardır ama "sen" yoktur.

Ve yüz çevirdi.

Yüz çevirme.

Habil ile Kabil'in hikâyesi şiddet kaynağı olarak "sen"in ortadan kaldırılmasını ele alır, okuyucu burada durabilir veya devam edebilir, sonuçta hikâyede yalnızca bir kardeşin öbürünü öldürmesi anlatılmaz, ayrıca bir adak konusu vardır: Tanrı Habil'in hayvan adağını kabul edip Kabil'in tahıl adağını görmezden gelince Kabil kardeşini öldürür. Fransız antropolog René Girard, bu hikâyeyi şiddet eyleminde adağın işlevinin bir ifadesi olarak yorumlar. Adak şiddetin toplumda başıboş kalan kuvvetlerini denetleme yöntemi olarak onun görünmesini sağlar ve yerine geçer; Kabil adağın dışında kalır ve kardeşini öldürür. Adağın yerine geçme işlevi, İbrahim'in oğlu İshak'ı Tanrı'ya kurban etmeye hazırlandığı ve Tanrı'nın arzusundan vazgeçip ondan koç kesmesini istediği hikâyede açıklık kazanır. Girard'ın yazdığına göre, İslam geleneğinde bu koç, Habil'in kestiği ile aynı koçtur. Adak bir ritüeldir, topludur ve şiddeti toplu bir eylem olarak yorumlar.

Adak düşüncesi mistiktir, ilkel kültürlerde önemlidir, öte yandan bizimki gibi gelişmiş kültürlerde terk edilmiştir, kültürümüzde şiddet belli bir durumda ve belli kişiler arasında ortaya çıkan bireysel bir eğilim olarak değerlendirilir ve suçlu bireyi cezalandıran hukuk ile ele alınır. Bir toplumdaki sosyalleştirme sürecinin en önemli amacı, bireyin topluluk içi şiddet gibi tüm yapıları ve anlaşmaları bozan güdülerini, duygularını ve eylemlerini kendisinin denetlemesidir; birey bunu başaramaz ve kendisi gibi olanlardan birini öldürürse topluluk, yasaları uyarınca onu cezalandırır. Topluluk içi şiddetin yasaklanması tüm toplumlar için geçerlidir, bu yasağı uygulamayan bir toplum düşünülemez. İlkel toplumda "ben" ile "biz" arasındaki ayrım bulanıktır, fark yaratan ve kural koyan enstitüler yoktur, topluluk içi şiddet algısı ve tehlikesi de muhtemelen bu nedenden dolayı, yani toplumsal sözleşmeler şiddetin sonuçlarına karşı daha hassas olduğu için, daha büyüktür. Girard'a göre, topluluk içi şiddeti ele alma isteği, ortaya çıkabilecek sorunlardan kaçınma yolu olarak tüm tabuların arkasında yatar. Bu durumda ritüeller tam tersi bir işlev görür, tekrar tesadüfleri ortadan kaldırdığı ve duy-

guları yönettiği için ritüeller kuvvetlerin kontrol edildiği noktaya yaklaşma yöntemidir.

Fakat tekrar da tabu olarak anlaşılan şeylerden biridir; benzerler, aynılar ve taklitler de tehlike ile özdeşleştirilir ve Girard'a göre en temel tabudur. Çoğu ilkel kültürde ikizler yasaktır; doğumda ya biri ya da ikisi birden öldürülür. Ayna da çoğunlukla tehlikeli görülür; gerek hareketlerin gerekse konuşmaların yinelenmesi ile başkalarının taklidinin yasak olduğu kültürler vardır; doppelgänger hep korkutucu olagelmiştir, çoğu dinde kutsallığın resmedilmesi yasaktır.

Çoğaltma, kopyalama ve imitasyon korkusunun kimlik ile bağlantılı olduğu düşünülebilir; kimliğin kararsız bir unsur olduğu, dünyaya ve dünyanın etkisine açık bulunduğu durumlarda birey başkasının içinde kendisini kaybedebilir; ne var ki Girard bunun tersine inanır, ona göre benzerlik, şiddetin bireysel düşünülmesini, sorumlu bireyin izinin sürülmesini ve şiddetin sonuçları ile ilişkilendirilmesini engellediği için topluma tehdit oluşturur; ayrıca benzerlik şiddeti bitmiş olarak görür ama süreç ile bizden daha çok ilgilenir ve orada simetri ile aynılık bulur: iki kişi karşı karşıya gelir, aralarında anlaşmazlığa neden olan nesne durur ve onun iki yanında aynılardır. Durdurulmaz ise bu benzerlik kısasa kısas yaklaşımı ile süreklilik kazanır, bir tarafın temsilcileri öbür taraftan intikam alır ve böylesi şiddetler, kan davası şiddetleri, asıl çatışma unutulduktan veya süreklilik içinde yok olup gittikten sonra bile nesiller boyu devam edebilir.

Küçük bir toplumda böyle bir sürtüşme felaket ile sonuçlanır, iki kişinin karşı karşıya gelmesinin taklit tabuları ve apaçık ama gizemli bir simetri kaygısı yaratması onun temel motifidir. Şiddet taklide ve tekrara dayanır. Tabular kaçınmaya, adak ise yüzleşmeye yöneliktir, yalnızca şiddeti taklit etmek ve ritüel aracılığı ile onu süreklileştirmek ile kalmaz, aynı zamanda yapısı gereği de bir yüzleşmedir; kurban bir tarafta, toplumun üyeleri öbür tarafta dururlar ama ayrı değillerdir, ayrımı, yani günah keçiliğini kurban üstlendiği için onlar bir aradadır: Herkesin karşı olduğu kurban öldürülür. Eylem bitince toplanmış ve kararlı bir bütün olarak herkes kalır geriye.

Öte yandan taklit bir kültürde arzulanan bir fenomen de olabilir, hemen tüm öğrenme ve gelişme taklit ve kopyalama yoluyla, modelin doğrudan aktarılması ile gerçekleşir, fakat her zaman az ya da çok bir ikilem vardır, çünkü bireyin başkasında olanı istediği için onu kopyalaması, yani Girard'ın mimetik arzu dediği şey

değişmez bir unsur değildir. Eski Ahit'in son emrinde komşunun karısını, öküzünü veya ona ait herhangi bir şeyi arzulamayacaksın denmesinin nedeni elbette bunların çatışmaya, aynı şeyi isteyen iki kişinin karşı karşıya gelmesine yol açmasıdır; iki kişinin karşı karşıya geldiği mimetik arzuda nesne, taklit veya çoğaltma sayesinde yegâne özne hâline gelir ve –ister imge yansımanın önüne geçmiş ister bunun tersi olmuş, fark etmez– ilişkide dengesizlik yaratan bir benzerliğe dönüşür. Girard'a göre, benzerliğin hem gücü hem güçsüzlüğü ilgilendirmesi ve şiddet ile yakından bağlantı içinde olması, Platon'un taklitten nefret etmesinin nedenidir, filozofun eserlerinde bu kavram çözümlenmemiştir; Girard, şizofrenide olduğu gibi, "biz"in "ben" ile birleşme krizini, toplumun temelini oluşturan başkalarını taklit etme yeteneğinden yoksunluğun bir göstergesi olarak yorumlar ve şizofrenlerin sergilediği –bazen grotesk ve gülünç olan– abartılı tavırlarda bu durumun ortaya çıktığını ileri sürer.

Girard'ın adak ve taklide yaklaşımı psikolojik değildir, açıklamaları bireysel "ben"de değil toplumda arar ve şiddeti yapısal bir unsur olarak görür. Şiddetin bu yönü çağımızda neredeyse büsbütün ortadan kalkmıştır, günümüzde şiddet anlayışı, hem şiddeti hem de onu uyandıran duyguları bireyle ilişkilendirme yönündedir, bu sistemde sınır aşma eylemi gerçekleştirildiği anda toplum devreye girer ve şiddetin düzenini sağlayıp tırmanmasını engeller; bu durum, şiddetin bireyselleşmesine yol açmış, toplumsal yanını görünmez kılmıştır. Fakat ne zaman toplumda değeri "ben"in dışına koyan ve otorite ile özdeşleşmeyen bir grup ortaya çıksa veya otoritenin bazı bölgelerde gücü zayıflasa, şiddet yine simetrik ve sürekli hâle gelir; Sicilya veya ABD'nin kuzeydoğusunda yer alan kıyı kentlerindeki mafya, son zamanlarda kan davalarının önem kazandığı çevrelere örnektir; Amerikan büyük kentlerinin çoğunlukla terk edilmiş varoşlarında gençlik çeteleri birbirlerini aynı kısasa kısas ilkesi ile öldürür. Birbirlerini büsbütün yok ederler ve bu yok etme gücü onların egemenliği altından kurtulur, kontrolden çıkar, ilkel kültürlerin tabular ve hemen her zaman kurban verme ile sonuçlanan ritüeller aracılığıyla idare etmeye çalıştığı denetimsiz bir güçtür bu. Mitler ve sonrasında dinler, toplumun ifadeleridir, bütünü ele alır, bütünü ilgilendirirler ve kültürler geliştikçe de bu ifadeler giderek gelişir. Musa'nın Beş Kitabı insanlığın ortaya çıkışı ve kültürün doğadan ayrılışından yasaları, kuralları, yönetimi ve dini ile hem homojen hem de uygar bir toplumun oluşumuna dek bu gelişimi anlatır. Adak,

kültürde ayrımları oluşturur. Yaşam ile ölüm, hayvan ile insan, insan ile kutsallık arasındaki farkları ve aynı zamanda, benzerliğin yıkıcı gücünün ayrıldığı ve benzersiz hâle getirilerek etkisiz bırakıldığı insanlık âlemindeki farkları belirler. Adak, sözsüz bir dildir, söylenmeyenler var edilerek –algılanmak üzere değil denetlenmek için– gösterilir. Adak, adlandırılamaz olanı adlandırmanın, biçimsizi biçimlendirmenin bir yoludur. Biçimsizler benzerlerdir ve biliminki de dâhil tüm yaratılış noktalarının çıkış noktası budur. Eski Ahit'in ilk kitabı Tekvin'de şöyle denir: Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suyun üzerinde dalgalanıyordu." Boşluk hiçbir şeydir, şekilsizlik hiçbir şeydir, karanlık benzerliktir, derinlik sınırsızlıktır, Tanrı'nın Ruhu evrendir ve su ayrımsızdır. Sonra, bir hüküm ile karalar denizden, gece gündüzden ve güneş aydan ayrılır. Tanrı ışık olsun dedi ve ışık oldu. Bu maddi dünyadaki her şey ayrıldı; denizde yüzen, karada gezinen ve gökte uçuşan tüm canlılar yaratıldı.

Bu ilk yaşam imgesi nasıldır?

Eski Ahit'te "Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın," yazar, "Tanrı büyük deniz canavarlarını, sularda kaynaşan tüm canlıları ve uçan varlıkları kendi türlerine göre yarattı."

Burada "dolup taşan", "kaynaşan", "canlılar" kelimeleri ile miktar ve hareketin altı çizilir. Bu aşırı yaşam bolluğundan sonra "kendi türlerine göre" sözü gelir, fakat yalnızca çokluk özelliği vurgulanan yaşam fazlasıyla belirsiz tasvir edilmiştir, tıpkı kıpırdanıp duran ıstakozları tekneye çekmekte kullanılan sepetler gibi düzenin arka planda bırakıldığı düşünülebilir.

Sonra akşam olur, sabah olur, beşinci gün oluşur ve Tanrı karadaki hayvanları ve insanları yaratır. İnsanlara şöyle der: "Verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun, denetiminize alın; denizde yaşayan balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.

Buyruğu insanın tüm canlılardan üstün, onlardan ayrı ve bambaşka olduğu mesajını verse de kelime seçimindeki paralellikler ile insanı kaynaşan yaşama doğru çeker: "Verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun," denir; yani insan, kımıldanmak, kaynaşmak, gezinmek gibi hareketler ile nitelenen başka yaşam yığınları arasında bir yığın olarak görülür.

Ve Tanrı şöyle der:

İşte yeryüzünde tohum veren her otu ve tohumu meyvesinde bulunan her ağacı size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere –soluk alıp veren tüm hayvanlara– yiyecek olarak yeşil otları veriyorum. Ve öyle oldu. Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü.

Eski Ahit'in ilk bölümünde genişlemeye bir hayli ağırlık verilir, yaşamın yayılması temel koşul olarak ileri sürülür. Bu yayılımın altında tekrar yatar, yayılanlar aynıdır, çeşitli biçimde yaşam formları bunu hem birer birer –ağaçların her bahar açan yaprakları aynı yaprağın yinelenip durmasıdır– hem birlikte –ağaçlar geniş ormanlarda yan yana büyüyüp her yere yayılır– yapar. İnsanlık bu genişlemeye dâhildir, o da çoğalmak ve dünyayı doldurmak durumunda, zorunda ve arzusundadır; yaşamın asıl güdüsü artmaktır ve insanlık bu bağlamda diğer yaşamlar ile aynı düzeyde bir yaşam olarak tasvir edilir.

Ne var ki sonra bir şey olur. Tekvin'in ikinci bölümünde anlatı uzaktan yakına döner, artık soyut evreni, genel yeryüzünü, genel gökyüzünü ve genel yaşamı bir kenara bırakarak somut bir yere, bu dünyaya, bu gökyüzüne ve belirli iki insanın yaratılışına odaklanır. Adını topraktan alan Âdem ve adını hayattan alan Havva. Tanrı onlara yaşam soluğu üfledikten sonra Doğu'da, Aden'de bir bahçe verdi. Bahçeden adları konulmuş dört ırmak akar: Pişon, Gihon, Dicle ve Fırat. Orada olanlardan, bilgelik ağacının meyvesini yiyip kovulmalarından sonra bir dizi ad belirir. Kabil ile ölen Habil ve Kabil'in soyu: Hanok, İrat, Mehuyael, Metuşael, Lemek, Adâ, Silla, Yaval, Tuval-Kayin, Naama. Sonra üçüncü oğul Şit'in soyu: Enoş, Kenan, Mahalalel, Yeret, Hanok, Metuşelah, Lemek, Nuh, Sam, Ham ve Yafes. Bu son dördünün –Nuh, Sam, Ham ve Yafes'in– döneminde tufan dünyadaki tüm yaşamı ortadan kaldırır ve yeni bir soyağacı başlar. Yafes'in soyu Gomer, Magog, Meday, Yâvan, Tuval, Meşek, Tiras, Aşkenaz, Rifat, Togarma, Elişa, Tarşiş, Kittim, Rodanim. Ham'ın soyu Kûş, Misrayim, Pût, Kenan, Seva, Havila, Savta, Raama, Savteka, Şeva, Dedan. Sam'ın soyu Elam, Asur, Arpakşat, Lud, Aram, Uts, Hul, Geter, Maş, Şelah, Ever, Peleg, Yoktan, Almodat, Şelef, Hasarmavet, Yerah, Hadoram, Uzal, Dikla, Oval, Avimael, Şeva, Ofir, Havila, Yovav. Peleg'in soyu Reu, Serug, Nahor, Terah, Abram, Nahor, Haran.

Adlar tarihsel zaman ile mistik mitolojik zaman arasında bağlantı kurar, deyim yerindeyse tarihin karanlığını aydınlatıp yaratılış ânına bir patika oluşturur. Bağlantı gerçektir, doğru da olabilir, zira insanın ortaya çıktığı belli bir zaman ve yer olması gerekir. Dünyanın yaşı düşünüldüğünde bu zaman çok uzak değildir, yaklaşık iki yüz binyıl veya on bin nesil öncedir. Belirli bir yerde, Afrika kıtasında gerçekleşmiştir, orada insan benzeri yaratıklar milyonlarca yıldır yaşamaktadır ve bir noktada, muhtemelen kırk binyıl öncesine dek, onlar ile insanlar yan yana yaşamış olmalıdır. İlk insanlar herhâlde sayıca azdır, birkaç sürüden ibarettir ve aynı yerlerde yaşamış olmalıdır, sonra bazıları, yüz binyıl önce, dolaşmaya karar vermiştir ve yavaşça dünyaya yayılır.

1990'larda insan bedeninin haritası çıkarılıp kökeni belirlenince, göçün, hâlihazırda yaşayan bedenlerimizde saklanan izi sürülebilir oldu, bu izi aktaran akıl almaz uzunluktaki kalıtım zinciri bizim ve bedenlerimizin tarihini kapsıyordu veya, tersine, onları tarihin derinliklerine maruz bırakıyordu: Biz onlara benzemekle kalmıyorduk, bir bakıma onlardık.

İnsanlığın ortaya çıkışı yerel bir olaydı, belli bir bölgede gerçekleşti; Cennet bahçesi ve oradan kovulma anlatısı bundan başka hiçbir şeyi dile getirmez. Birkaç höyük, birkaç düzlük, biraz orman, birkaç göl veya ırmak.

Anlatı Abram'a geldiğinde tarihsel zaman ile tarih öncesinin uçurumu andıran zamansızlığı arasında bir yere ulaşırız ve Abram ile tek bir Tanrı'nın iradesi altında toplanmış bir soy, bir halk ve bir ulus ortaya çıkar; daha sonra Tanrı onlara yasalar ve buyruklar, yani uygarlık ve din verir. Kutsal ile kutsal olmayan, insan ile dünya ve insan ile insan arasındaki ilişki böylelikle düzenlenir. Gelecek de bir soy vaadidir, zira Tanrı Abram'ı çağırır ve şöyle der: Göklere bak. Yıldızları sayabilir misin? İşte, soyun onlar kadar çok olacak. Abram bu antlaşmadan sonra İbrahim adını alır ve biricik oğlunu kurban edeceği sırada Tanrı onu aynı vaat ile durdurur: "Seni fazlasıyla kutsayacağım, soyunu göklerin yıldızları, kıyıların kumu kadar çoğaltacağım."
Yıldızlar ve kumlar yığındır, çoktur ama çok aynı zamanda birbirine benzer. Tanrı'nın vaadi tüm insanlar için geçerli değildir, böylesine sayısız çoğalacak olan insanlık değil İbrahim'in soyu, yani bir "biz"-dir ve Tanrı'nın sözlerini bir vaade ve ütopyaya dönüştüren budur, zira bir ailenin, klanın, halkın genişlemesi, beraberinde güç ve refah

getirir. Büyük nüfus sayesinde topraklar fethedilebilir, ganimetler kazanılabilir. İncil'in sayısıza ilişkin olumsuz imgesi çekirge sürüleridir, sayısız böcekten oluşan devasa bulutlar önlerine çıkan her şeyi acımasızca yiyip bitirir, onlardan kurtulmak mümkün değildir.

"Biz" ile "onlar" arasındaki ayrım İncil'de her daim büyük önem taşır, evet, hatta tüm Eski Ahit bu ayrımın yarattığı gerilimlerin anlatısı olarak görülebilir. İbrahim'in soyundan gelen tüm erkekler sünnet edilecektir, onların aidiyetine, "biz"ine ilişkin bir işarettir bu, ayrıca daha sonraki anlatılar, İbrahim'in Tanrı ile antlaşmasında vadedilen kendilerine ait ütopik topraklara yönelir, sonra Musa, ölümünden önce, süt ile balın aktığı vadedilen toprakları görür ve halkı, ırmağı geçip oraya girer. O âna dek Mısır'da kölelerdi, güçsüzlerdi, başkalarının egemenliği altında yaşıyorlardı ve böyle bir durumda, kendilerine ait hiçbir şeyleri yokken ve günlerini, hatta kendi çocuklarını bile denetleyemezken, onları bir arada tutan yegâne şey, Tanrı'nın, tek Tanrı'nın onlara garanti ettiği özlüktü.

Mısırlılar İbranilerin dünyaya getirdiği tüm oğlanları öldürür, fakat Musa doğduğunda bir sepet ile ırmağa bırakılır ve Firavun'un kızı tarafından bulunur ve evlat edinilir. Böylece Mısırlıların arasında güvende yaşadığı gibi tanrısal ve yüce ailenin başlıca ayrıcalıklarından da yararlanır, ne var ki halkı, yani köleler ile bağı çok güçlüdür, sahip olduğu her şeyi bırakır ve bu hesaplanmış, planlanmış bir tavır değildir, merhametten kaynaklanır, bir Mısırlının bir İbraniyi dövdüğünü görünce kan beynine sıçrar ve Mısırlıyı öldürür, onu kumlara gömüp ülkeyi terk eder, bunun üzerine Tanrı ona görünür ve yeni bir antlaşma yapılır. İbraniler Musa'nın önderliğinde Mısır'ı terk edip çöle girer. Orada onlara gerekli tüm yasalar ve ritüeller verilir. Ve orada sayılırlar.

Onlara yasalar verilmesi şaşırtıcı değildir, bu bir temel oluşturma anlatısıdır, fakat sayılmaları ve sayılarının belirtilmesi şaşırtıcıdır. Bunun bir defter tutma olduğu, duruma hazırlanmak için arkaik bir güdüden kaynaklandığı düşünülebilir, zira hem o sırada yiyecek içeceğin aşırı sınırlı olduğu çölde bulunuyorlardı ve dolayısıyla sayı çok önemliydi, hem de bir ülkeyi işgal edeceklerdi ve girişimlerinin sonucuna ilişkin en önemli belirleyici etken asker sayısıydı. Her ne olursa olsun sayının kesinliği tuhaftır, başka yerlerde bir halkın yüz yıllık sıkıntısını veya bir kentin yıkımını tek bir cümle ile aktaran kutsal metinlerde böyle bir kesinliğe pek rastlanmaz.

Metnin bu türden bir kesinlik sergilediği ve hiçbir ayrıntının gözden kaçmasına izin vermediği başka tek yer, uyulacak buyrukların ve hahamların gerçekleştireceği çeşitli ritüellerin sıralandığı bölümdür. Fakat emirler evrenseldir, değişmezdir ve çağlar boyu geçerli olacaktır; sayılar bunun tersidir, zamanın belli bir noktasında değişken bir unsuru belirtir, Musa tarafından Sina Çölü'nde toplanan İbranileri ilgilendirir. Sayıları çoktur, fakat yıldızlar veya kumlar kadar çok değildir: Savaşabilecek durumdaki altı yüz üç bin beş yüz elli kişiden oluşurlar ve on iki kabileye dağılımları şöyledir:

Ruben kabilesi: Kırk altı bin beş yüz.
Şimon kabilesi: Elli dokuz bin üç yüz.
Gad kabilesi: Kırk beş bin altı yüz elli.
Yahuda kabilesi: Yetmiş dört bin altı yüz.
İssakar kabilesi: Elli dört bin dört yüz.
Zevulun kabilesi: Elli yedi bin dört yüz.
Efrayim kabilesi: Kırk bin beş yüz.
Manaşe kabilesi: Otuz iki bin iki yüz.
Benyamin kabilesi: Otuz beş bin dört yüz.
Dan kabilesi: Altmış iki bin yedi yüz.
Aşer kabilesi: Kırk bir bin beş yüz.
Naftali kabilesi: Elli üç bin dört yüz.

Sonradan yeni topraklar fethedip karşılarına çıkan her şeyi öldüren İbraniler, dışarıdan bakıldığında yüzleri olmayan bir barbar sürüsü gibi görünüyor, fakat içeriden her biri tanıdık ve soylarının ve tarihlerinin geçmişine giden aile bağları toplamda bütün halkı oluşturuyor.

Bu kadim metni bugün okumanın en dikkat çekici yanı dinî ve sosyal temellerin iç içe geçmesi ve bir madalyonun iki yüzü gibi görünmeleridir muhtemelen. Meselenin bir yanı sayının miktarı anda sabitlemesi, öbür yanı da sayının kendisinde temsil ettiği unsurdur ve sayı ile yasayı işte bu unsur birleştirir. Sayı sınırsıza, denetimsize ve kimliksize, kumların ve yıldızların sonsuzluğuna karşı açık durur; adlar ise dilin suretinde ve adın kimliğindekileri sınırlayıp denetler. Yasaların olayları sınırlayıp denetlemesi buna benzer; öldürmek yasaktır ve yaşama tecavüzdür, yalan söylemek yasaktır ve doğruya tecavüzdür, zina yasaktır ve evliliğe tecavüzdür. Ceza yaşamdan

çıkarılmak, yani ölümdür veya suç çok büyük değilse ölümün yerini bir kurban alır. Tüm bunlarda beliren ve bu insanlar ile onların yaşamlarını kutsallıktan ayıran sınır, hepsinden daha önemlidir, çeşitli ritüellerin tasvirindeki ayrıntı zenginliği ve rahiplerin sunak taşına kan serpmek veya hayvan, tahıl, yağ yakmak için en kutsal yerlere girdiğinde göstermesi gereken özen bunu göstermektedir. Adak günahın bir bedeli olduğunu hatırlatmak ile kalmaz, yalnızca sembolik bir eylem değildir, kendisinde de bedeldir, kafası kesilen öküz yalnızca hayat ile kanın temsilcisi değildir, kendisinde hayat ve kandır. Eski Ahit'in dilinin böyle somut olması, aktardığı olaylara ve fiziksel gerçekliğe –ruhen değil bedenen– çok yakın durması da hiç kuşkusuz aynı durumdan kaynaklanıyordur. Kutsallığın öbür yanında olan sınırsız ve ebedî her şey aynı zamanda adsız ve belirsizdir, onların kimliği bir eylem, yani bir olay veya hareket ile bağlantılıdır. Ben neysem oyum. Adsız insan imgesi kum taneleri veya yıldızdır, yığının içinde kimlik yitimi belli belirsiz fark edilir çünkü yıldızların veya kum tanelerinin sayısı sonsuz değil sonludur, ayrıca bunlar yalnızca uzaktan aynı görünür, yakından bakıldığında her bir kum tanesi farklıdır, hiçbir yıldız ötekine benzemez. Sayılabilir ve adlandırılabilirler. Öte yandan adsız Tanrı imgesi, ateş olduğu için sonsuz ve özdeştir. Hep aynı biçimde ortaya çıkar ama her zaman farklıdır; ateşin bir alevini adlandırmak anlamsızken tek bir kum tanesi pekâlâ adlandırılabilir. Ateş sayılamaz, ona ad verilemez ve sınır koyulamaz; dünyanın bir yerinde söndürüldüğünde başka bir yerde yanmayı sürdürür. Kum taneleri ile yıldızlar hem tekliği hem hepliği, hem birey hem toplum fikrini dile getirirken, bu ikilik arasında kimlik oluşturan ateş her daim hem tek hem de heptir. Yasalar ve ritüellerin sınırları ile düzenin dışında, sınırsız Tanrı vardır ve adın dışında, ancak sürekli çaba ile derinliklerine çekilmekten veya içinde kaybolmaktan korunabildiğimiz sınırsız yaşam durur.

Tüm zamanı toplayan, ağırlıkları ile aynı noktada tutan dinsel ritüeller tarafından kırsal geçmişin yaklaştırıldığı sosyal âlemin ufukları, zamanda yalnızca birkaç nesil ileri veya geri gidiyor olsa bile, toprak ve mevsimlere bağlı uygulamaları, ağırlıklı olarak tekrara ilişkindir. Yerellik ve evrensellik ilişkilerine göre birbirlerinden ayrılırlar, evrensel olduklarında bu durum hepsi için geçerlidir, örneğin dünyanın toplam nüfusunu düzenleyen koşullar, insanlığın erişiminden uzaktır, dolayısıyla kuvvetler ve yazgı olarak tanımlanır, ayrıca çok

güçlü algılandıkları için onları dua ve adak dışında bir yöntemle kontrol etmenin mümkün olabileceği kimsenin aklına bile gelmez. İnsanlık kuraklık, sel, soğuk ve salgın hastalıklar karşısında kırılgan ve çaresizdir. Yerel ve evrensel, bireylik ve bütünlük arasındaki ilişki, muazzam ve kişiliksiz bu kuvvetlerin bireysel yaşamları etkilemesi ama bireysel yaşamların evrenselliği asla etkilememesi bağlamında tek yanlıdır. Evrensellik sosyal değil dinsel bir unsurdur.

İnsanlığın maddi dünyayı anladığı bilim dil olunca ve din, hayatın yalnızca manevi yanı ile ilgilenmek üzere kenara çekilince, yerel ve evrensel olanlar arasındaki ilişki kökten değişti, aynı zamanda, şaşırtıcı ölçüde kısa bir zamanda üretim ve dağıtım koşullarını büsbütün değiştiren teknolojik gelişmeler yüzünden insan nüfusunda, önceki yüzyıllar ve milenyumların sükûnetine oranla, bir patlama oldu. 1350'de dünyada iki yüz elli milyon ile dört yüz milyon arasında kişi varken 1650'de dört yüz altmış beşle beş yüz kırk beş milyon arasında, 1800'de sekiz yüz otuz beş milyon ile dokuz yüz on beş milyon, 1850'de bir milyar doksan bir milyon ile bir milyar yüz yetmiş altı milyon, 1900'de bir milyar beş yüz otuz milyon ile bir milyar altı yüz sekiz milyon arasında, 1950'de iki milyar dört yüz on altı milyon, 1980'de yaklaşık dört milyar ve bu satırlar yazılırken altı milyar kişi var. Gerçekten de yaratılış anlatısının buyurduğu üzere dünyayı doldurup denetimimiz altına aldık ve kıyıdaki kumlar veya gökyüzündeki yıldızlar kadar çoğaldık.

İnsan sayısındaki bu radikal artış bir bakıma hiçbir şeyi değiştirmiyor. Aynısından daha fazla var yalnızca. Daha çok doğum ve daha çok ölüm, daha çok beden ve daha çok yemek, giysi ve konut, yani daha büyük bölgelere yayılmış, daha sık yerleşim yerleri. İnsanlık âdeta bir orman gibi yayılıyor, ormandaki ağaçlar açısından ağaç sayısı hiçbir şeyi etkilemez. Endüstri devrimi ile küresel pazar oluştuğunda ve dünyanın bir yerinde üretilen emtia dört bir yere taşındığında olduğu gibi, yerel ile küresel arasında bağlantılar kurulması, yerelin bir kavram olarak ortadan kalktığı anlamına gelmiyor, sosyolog Bruno Latour'un kitabı *Nous n'avons jamais été modernes: Essai d'anthropologie symétrique*, *Asla Modern Olmadık: Simetrik Antropoloji Denemesi* kitabında dediği gibi, "süreç adım adım izlendiğinde yereli küreselden ayıran gizemli sınır asla geçilemez." Tren ne zaman yerelden çıkıp küresele geçiyor, diye soran Latour'un yanıtı: Asla. Tüm büyük organizasyonlar ve kurumlar yerel birimlerden

oluşuyor, örneğin ordular Roma zamanındakine benzer yöntemler ile örgütleniyor, tek fark sayının kat kat fazla olması; aynı durum bürokrasi, devlet yönetimi ve uluslararası büyük ticari şirketler için de geçerli. Bir ofis binasında kollarının altı terlemiş ve kravatı yamulmuş bir insanın binler veya yüz binler ile çarpılmasının sonucundan oluşuyorlar. İnsan koşullarını sayının kendisi değil, bizim sayıyı anlayışımız değiştirdi.

Oxford Üniversitesi anatomi profesörlerinden Sir William Petty, 1680'de yazdığı *Political Arithmetic*, *Politik Aritmetik* adlı kitabında toplumu matematik terimleri temelinde ele almaya veya anlamaya, başka bir deyişle insanlığı nicelemeye ve ölçmeye çalışmıştır. Newton'ın doğa için yasalar belirlemesi gibi, o da insanlık için yasalar belirlemek arzusundadır. Dünyanın görünürdeki değişkenlik ve gelişigüzellik karmaşası ardında kesin bir düzen ile belirli bazı kurallar bulunduğu ve hem çok kesin hem de öngörülebilir olan bu kuralların matematik ile hesaplanıp açıklanabileceği düşüncesi on yedinci yüzyılda çok çekiciydi, dahası, Tanrı'nın büyüklüğünü de doğruluyordu; bir icadın tasarım çizimi olması gibi dünyanın da bir gizli planı, tüm hareketlerin önceden belirlenmiş –ve hiçbir şey tarafından değiştirilemeyen– dokuları izlediği, tüm parçaların bir araya gelerek evrenin bütünlüğünü dile getirdiği bir sistemi vardı sanki. Evrenin bir parçası olan insan bu sistemin de bir parçasıydı. Hem kanı, akciğerleri, beyni, sinir sistemi ve kollarını kaldırmasını, ayaklarını ilerletmesini sağlayan kasları ve kirişleri ile tek bir kişi olarak hem de insanların içinde yaşadığı kasaba, kent, devlet gibi, nüfusun –yaşayanların, ölenlerin ve doğanların– kesin belirlenebildiği yerleri dolduran kitleler hâlinde sistemin içindeydi – böyle bir bütüne bakıldığında bu tablonun kuralları olduğu görülüyordu. Örneğin yıllık doğum ve ölüm sayısı gelişigüzel değildi; elbette artıp azalıyordu, fakat bunu tanımlanabilir ve belirlenebilir parametreler ile yapıyordu. Aynısı ortalama yaşam süresi için de geçerliydi.

Peki ama toplumu ne güdülüyordu, bireyi ne güdülüyordu; insanların eylemlerini belirleyen, bedenlerinin şunu değil de bunu yapmasını sağlayan neydi, bunun arkasında herkes için geçerli kurallar var mıydı?

Beden, toplum ve saate ilişkin –hem Descartes'ın hem de Hobbes'un yaptığı– karşılaştırma, saat bizim gözümüzde özellikle gelişmiş bir makine olmadığı için, bize âdeta acımasız bir yalınlaştırma

gibi gelse bile, bu düşünce biçimi bir yandan, bedenin salt mekanik yaklaşım ile değiştirilebilir veya onarılabilir parçalardan oluştuğu görüşü ile gelişen tıp biliminin temeline, bir yandan da, tüm insan etkinliklerinin ölçülebilir, nicelenebilir ve –politik kararlarda en önemli dayanaklardan birini oluşturan– sayılar ile belirlenebilir görüldüğü istatistik ve toplum planlamanın temeline ilişkin bir ifadedir. Toplumda sayıları belirlenmiş fenomenler listeleri âdeta sonsuzdur; ayrıca toplumun istenmeyen eğilimler göstermesi durumunda yeniden yönlendirilmesi veya istenen eğilimler gösterdiğinde yüreklendirilmesi için bu listeler çeşitli biçimlerde küçük parçalara ayrılır. Dahası, çeşitli parçalar arasında ilişkiler görülebilir. Bu istatistiğin bir sınır değeri vardır; örneğin bir ailede trafik kazasında veya kanser sonucu ölen kişilerin istatistiğini çıkarmak anlamsız olur, burada olaylar nicel öğeler olarak anlaşılamaz, evin oğlu Johannes trafikte ölmesi en muhtemel genç adamlar grubuna girse bile ailesi açısından hiçbir şeyin temsilcisi değildir, bir ay önce bir öğleden sonra sehpadan anahtarları alıp giden ve bir daha asla geri dönmeyen Johannes'tir. Küçük bir toplumda, örneğin kuzey Norveç kıyıları boyunca uzanan, herkesin birbirini tanıdığı, iki veya üç yüz nüfuslu pek çok köyde de istatistiksel bakış anlamsızdır; orada da Johannes'tir. Fakat bir noktada istatistik geçersiz olmaktan çıkar ve geçerli hâle gelir. Bu noktada gözlemci "biz"i göremez ve topluluk içindeki bireyi ayırt edemez; büyük, diyelim beş yüz öğrencilik bir okuldaki bir öğretmen, kendi sınıfındaki tüm öğrencileri tanır ama okuldaki tüm öğrencileri tanımaz, öğretmen çeşitli derslerde kimin hangi notu aldığını bildiği için sınıfın not dağılımını belirlemek anlamsızken okulun bütünündeki notların dağılımı istatistik açıdan anlamlı olacaktır. Tek bir birey ile topluluk içindeki birey arasındaki geçiş noktası, "ben" ile "biz" arasındaki geçiş noktasıdır, fakat bu "biz" kişisel değildir; başka ve daha büyük bir "biz"dir, kişisellikten uzaktır, bir ad ile değil sayı ile temsil edilir ve böylece cansız "o"ya yaklaşır.

Bir insanlık ölçeği düşünülecek olursa bunun kişisel olmayanlar ile, bedenin maddi oluşu ile başlaması gerekir; burada, tüm parçalar herkes için aynı olduğu için, ilke olarak değiştirilebilirdir ve dolayısıyla bireysellik bir anlam ifade etmez – böylece, kişisel olmayan "ben"den veya "ben"in cansız "o"sundan başlayan insanlık kişisel "ben"e, oradan da kişisel "biz"e doğru devam eder ve sonunda kişisel olmayan "biz"e veya "biz"in cansız "o"suna, yani kitle olarak, sayı olarak insanlığa ulaşır.

Cansız "o" karşısında hem "ben"in hem de "biz"in sınırları akışkan ve belirsiz olmasına rağmen gerçektir, zira cansız "o" alanlarında insanlık benzer, öngörülebilir olmak ve matematik kurallara hemen hemen uymak ile nitelenirken "ben" ve "biz" alanlarında bambaşka bir özgürlüğe ve bireyselliğe sahiptir. İçsel "o"nun dünyası biyolojiktir, onun açısından düşünceler birbirine tepki veren belli hücrelerdir ve duygular sinirler arasında dolaşan kimyasal ve elektronik tepkilerdir, bu sinir hücreleri bedenin öteki süreçleri ile yan yana bulunur ama onlara erişemezler ve –şayet, DNA spirali ile hücre arasındaki iletişim, bir şeyin başka bir şeyde yinelenmesi bağlamında, yaşamın en temel düzeyinde, bir düşünce biçimi değilse– kendi başlarına düşünüp hissedemezler; fakat, her ne olurlarsa olsunlar, bizim çok derinlerimizde gerçekleşen bu süreçleri sonuçlarından, yani içimizde gelişenden başka bir şey olarak hissedemeyiz, tanıyamayız, anlayamayız veya göremeyiz.

Bu sistemler bir örnektir, biri için geçerli olan hepsi için geçerlidir, ayrıca nesiller boyunca kopya olarak aktarılması bağlamında süreklidir. Bu mekanik bir süreçtir, biyolojik madde endüstrisini andırır, elbette çok daha inceliklidir ama maddidir; dolayısıyla insan endüstrisi ve maddi teknolojideki gelişimin içeriye, kendimize uygulanabilecek kadar incelikli hâle gelmesi her zaman için bir zaman meselesi olagelmiştir. İlk çekingen adımları Orta Çağ'da atılan bu gelişme, doğanın din ile açıklanmasına son verilmesi ve insanların doğaya özgürce müdahale edip onun yasaları ve ilkelerini öğrenmeye başlaması ile büyük bir sıçrayış yapar; ilk pratik sonuçlar kabadır, Prometheus benzeri makinelerden oluşur, kömürle beslenen ve hem duman hem buhar çıkaran bu devasa çelik yığınları, kısa süre içinde geliştirilir ve küçültülür, sonunda öyle bir düzeye gelir ki hücreleri, DNA dizilimlerini ayırmak ve tüm mikroskobik genetik malzemenin haritasını çıkarmak ile kalmaz, onu etkileyip değiştirebilir ve nihayetinde yaratabilir. Bizim "ben" duygumuzun ve ruhumuzun temelini oluşturan bu sistemler ölümlüdür, onlarla birlikte "ben" de ölür ama bu, "ben" cansız "o" hâline gelir demek değildir: Kalbimizin bizim olduğunu sanabiliriz, fakat kişinin işlev görmez olan kalbinin ölü bir insanın kalbi ile değiştirilebildiği ve böylece yaşamayı sürdürebildiği görülmüştür. Biz kalplerimiz değiliz, kollarımız da değiliz; bunu anlamak için tek yapılması gereken kolu kesip sehpaya koymak ve bu kanlı şeyin benimle ne ilgisi var diye sormak. Bu etin karanlığı ve bu gözlerin aydınlığı ile, bu yalın kalbin hissiz

çarpışı ve ciğerlerimiz dediğimiz bu kirli gri ikizlerin sürekli havayla dolup boşalması ile sınırlıyız, onlarsız bizi düşünmek mümkün değildir, fakat kendi yaşamlarını sürerler, bizi tanımazlar, kimseyi tanımazlar, kaslar açısından seğirmenin canlı veya cansız bir uzuvda gerçekleşmesi arasında bir fark yoktur.

"Ben"in ve "biz"in cansız "o"ları arasında büyük fark vardır, "ben"inki maddi âlemde ortaya çıkarken "biz"inki ilişkiseldir ve "ben"inki hâliyle ölümlüyken "biz"inki, birey öldüğünde de yaşamayı sürdürmesi bağlamında ölümsüzdür. Ortak yanları öngörülebilirlik ve düzene uygunluktur, ikisi de bireyi kendince dışarıda bırakır ve insanlığın dışında kalanlarla kendince bağlantılıdır, büyük bütünlükleri dolduran ve önceden kuvvetler olarak anlaşılan güçler veya fenomenler ile nitelenir, burada güçler ile kastedilen yaşamı ortaya çıkaran ve başlatanlar, fenomenler ile kastedilen de yaşamı yönlendiren yazgıdır.

Burası ne zaman orası olur, diye sorar Michel Serres. Bu soruya şöyle bir ekleme yapılabilir: "Biz" ne zaman "onlar" olur? Yerellik coğrafi olduğu kadar sosyal bir kavramdır. Coğrafi yanı, yani yerelliğin alanı sınırlar ile tanımlanır. Kent surları bu türden bir sınırdır. Gayrimenkulü çevreleyen çitler. Mülk hakları da insanları yer ile bağlar: Arsa, ev, çiftlik, köşk. Benim, senin, bizim, onların. İnsanlık dünyası ezelden beri kırsal yerleşim yerlerinden oluşmuştur; bunlar tüm sosyal yapıların yerellik çevresinde toplandığı küçük ve sınırlı topluluklardır, böyle yerlerde doğanlar yaşamları boyunca pek uzaklara gitmezler ve orada ölürler. Böyle bir toplumda, örneğin on dördüncü yüzyılda bir Alman köyünde bilgi de yereldir; yalnızca az sayıda kişi okuma yazma bildiğinden bilgi sözlü olarak ve deneyimler aracılığı ile aktarılır, beyin ve el hafızasında saklanır; taş ocağında karşılaşılan belli bir kaya cinsi, toprağın kalitesi veya ormandaki belli ağaç türleri gibi belirli bir arazinin koşulları ile bağlantılıdır. Burada, böyle yerlerden biri olan bu on dördüncü yüzyıl Alman köyünde, herhangi bir tür bilimin veya bir makinenin, örneğin araba motoru, dikiş makinesi veya mikrodalga fırın gibi bir makinenin gelişeceği, yerellik ve onun bilgiye verdiği biçim yüzünden, kesinlikle düşünülemez. Bireysel hafıza kapasitesinin dayattığı sınırlar gerekli teoriyi geliştirmeyi imkânsız kılar, her girişimci sıfırdan, yalnızca kendi bilgi ve berecilerinden yola çıkmak zorundadır ve bu başarıyı gösteren kişi ölünce, kazanılan tüm bilgi de yitip gider. Bu dünyanın bütün yazıları, teorileri ve felsefesi az sayıda kişinin elinde toplanmıştı,

kitaplar el yazısı ile çoğaltılıyordu ve çoğunlukla manastır veya –on üçüncü yüzyıldan başlayarak– büyük kentlerin yeni üniversiteleri gibi az sayıda yerde bulunuyordu. İşte böyle yerlerde ortaya çıkan, Paracelsus gibi her şeyden biraz anlayan ve Faust gibi dolanıp duran simyacıların bilgileri oldukça sistematikti, fakat öyle sınırlı bir toplumda bulunuyorlardı ki tüm deneyler yalnız ve bağımsız yapılıyordu, bu da ancak birbirinin yanlışını yinelemek ile sonuçlanabilirdi.

Yeniliğin gerekme, istenme ve açık yararlar sağlama zorunluluğu vardı, ayrıca yeniye doğru bir eğilim ortaya çıktığında onu geliştirmek ve sürdürmek için topluluklar oluşturulması gerekiyordu. Yerellik içinde yenilik taşa düşen köz gibi sönüp giderdi. Yeni ancak yerelin çözüldüğü yapılar içinde olasıydı. Bilgi durumunda, on beşinci yüzyılda Almanya'da matbaanın bulunması büyük bir ilerleme sağladı; böylece kitaplar veya makaleler, birinin veya az sayıda kişinin elinden kurtularak çoğaltılabildi ve dünyaya yayılabildi. Bilgi o âna dek benzeri görülmemiş biçimlerde toplanabildi ve öyle bir boyuta ulaştı ki tek bir kişi ömrü boyunca dönüşümdeki bilginin bir kırıntısını bile öğrenemezdi. Bir yerde ileri sürülen bir teori başka bir yerde geliştirilebiliyor veya çürütülebiliyordu, artık her seferinde baştan başlamak gerekmiyordu ve doğrulanabilir ve evrensel olma, yani karşılaştırılabilme gibi birkaç yalın prensip oluşturulduktan sonra, giderek büyüyen bu sistem sayesinde hiçbir bireyin tek başına üstesinden gelemeyeceği tren veya makineli tüfek gibi icatlar yaratmak mümkün oldu. Doğa dinden ayrıldı, bilgi yerelden ayrıldı ve böylece özgür kalan güçler insanlıkta bir rüzgâr gibi esmeye başladı.

"Tüm insanlar" artık dinî değil, biyolojik ve sosyal bir kavramdı. Biyolojik açıdan bir örnekliğin, bedenin hesaplanabilir ve dolayısıyla manipüle edilebilir parçalardan meydana gelen, ilkin alet ile ve sonrasında kimyasal müdahaleye açık bir madde olmasının anlaşılması sorunsuzdu, beden ile ruh arasındaki eski dinsel ayrımı tehdit etmek şöyle dursun, güçlendiriyordu: "ben" ette bulunan bir unsurdu ve birinin göğsü kesip açması ve kalbi kireçten arındırması ile "ben"in ömrü uzatılabiliyorsa ne güzeldi. Öte yandan sosyal bir örnekliğin, insanlığın hesaplanabilir ve dolayısıyla manipüle edilebilir unsurlardan meydana gelen, yani müdahale edilebilir veya değiştirilebilir bir kitle oluşunun anlaşılması sorunsuz değildi, çünkü "ben"e yönelik tehdit idareye değil yok etmeye yönelikti, dahası değerlilik ve iyilik gibi daha önce yerleşmiş kavramları şaşırtıcı biçimde sarsmıştı.

Yüzyıllara yayılan tüm bu akımlar ve onların, yerelin büyük ölçüde ortadan kalkması olarak değerlendirilebilecek sonuçları kendisinde iyiydi. Fakat tüm bunlarla birlikte, insanlığın ortasında bir gölge belirdi ve bu iyi değildi. Bu gölgenin adı toplumsal yapıların değişmesi, kentlerin büyümesi, doğan ve her yıl yaş gününü kutlayan çocukların eşyalarını toplayıp şanslarını denemek için kentin yolunu tutmasıydı ve her yerde gerçekleşiyordu. Gençler kararlarını birer birer veriyordu, fakat bir araya gelerek bir kitle oluşturuyor, birbirinin aynısı denebilecek odalarına veya herhangi birinin yapabileceği işleri yapmak için fabrikaya giden suratlar akıntısında bir surat hâline geliyordu. Fabrikadan yükselen dumanlar kentlerin üzerine çöker, sokakları dolduran insanların çoğu yoksuldur ve yer yer varoşları andıran mahallelerde açlık ve ağır ihtiyaç durumu baş gösterir. Açlık veya açlık karşısında güçsüzlük yeni bir şey değildir; fakat eskiden sel, kuraklık, soğuk hava dalgası gibi yazgıya ya da dış güçlere dayandırılan etkilerden kaynaklanıyordu ve insanlığın mevcut koşullarının bir parçasıydı. Bu yeni koşullar, bu yeni yoksulluk insanların kendisinden kaynaklanır, böylece yazgı ve manevi güçler, bir bakıma onların sorumluluğunu alan insanlık âlemine çekilir: Bir hastalığın ölümcül olması şart değildir, insan müdahalesi ile tedavi edilebilir, salgınlar engellenebilir, kıtlık yüzünden nüfusun büyük oranda azalması gerekmez, toprağı işlemenin giderek daha verimli yolları bulunur ve yiyecek üretimi çok büyük miktarlara erişir ve böylece elde edilen güvenlik payı, insanları yerel koşullara bağlı olmaktan kurtaran gelişmiş önlem altyapıları ile güçlendirilir. Yoksulluğun sorumlusu artık manevi güçler değil insanlardır. Bu sorumluluk tanımlanamaz, belirli bir kişiye veya gruba yüklenemez, belirli bir yer ile de ilişkilendirilemez, çünkü sonuçlar hem bireyin eylemlerinden herkesinkilere hem de yerelden küresele geçer, örneğin büküm makinesinin keşfi ilkin yerel bir olaydır, İngiltere'nin belli bir yerinde bulunan birkaç kişinin başarısıdır, kendisinde oldukça zararsızdır, fakat toplumun her katmanında sarsıcı sonuçlara yol açar ve Batı dünyasının tamamında aynı değişim gerçekleşir, nüfus artar, kentler büyür, iş yaşamı makineleşir, pazar küresel hâle gelir – tüm bu süreçler durdurulamaz, yönlendirilemez veya denetlenemez görünür, öylece oladurur. Yoksulluğun, muhtaçlığın, hastalığın sorumluluğu kimseye ait değildir, sistemden kaynaklanır ve bu sorumluluğun sonuçlarını engellemek veya düzeltmek için sistemi tanımlayıp değiştirmek gerekir.

Marx ve Engels bunu yapar, yani sistemi tanımlar, tarihte bir yere sabitler ve ütopik bir geleceğe yönlendirir. Ne var ki sistem insan değildir, suratı yoktur ve "herkes" sınıflara bölünmüş olsa bile sorunsuz bir kavram sayılmaz. Yoksulluğun ve muhtaçlığın yapısal olarak belirlendiğine kuşku yoktur, büyük bir toplum grubunun emeği küçük bir toplum grubunun avantajına dönüşmektedir – şayet "herkes", yani aynı koşullarda yaşayan bir insan sınıfı olarak anlaşılan, onlar için ortak olanlar ve bir örneklik ile tanımlanan "herkes" üstünse, önemli olan "herkesin" yararıysa, işçi sınıfının içinde bulunduğu insanlık dışı koşulları göstermek için *Das Kapital*'de parametre olarak kullanılan ortalama ömür, ortalama çocuk ölümü, ortalama gelir, ortalama mesai süresi, ortalama yaşam alanı ve ortalama besin alımı gibi istatistikler ile ölçülen ortak yaşam koşulları değiştirilip iyileştirilmelidir ve şayet birinin koşulları ikincil değere sahipse önemli olan topluluğun yararıdır, yani bireysel işçiler bir sınıf veya toplam gibi anlaşılmıştır ve Lenin, Stalin veya Mao gibilerin yönetimi altında komünizm adına gerçekleştirilen tüm kıyımlar, öngörülemez ölçüde acımasız da olsa, işte bu düşüncenin bir sonucudur. Tanımın kamulaştırılması herkesin yararına olacaktır, bu durumun yol açtığı bireysel sıkıntı ikincil önemdedir. Kültür devrimi ile aydınların sürgüne gönderilmesi de böyledir.

Herkesin eşit olduğu, aynı hakları taşıdığı bir toplum düşüncesinden Gulag nasıl ortaya çıkabilir? Jack London'ın Londra varoşlarında tanık olduğu yoksulluk karşısında öfkeye kapılması yanlış mıydı? İnsanlarla birlik olmamız, muhtaçlara yardım etmeye çalışmamız gerekmez mi?

Belli bir seviyeye ulaşan yoksulluk ile bireysel olarak başa çıkılamaz: London veya Marx tüm zamanlarını ve paralarını varoşlardaki koşulları düzeltmeye harcasalar bile denizde bir damla olmanın ötesine geçemezdi. Yoksulluk, şiddet ve muhtaçlık yapısaldı ve yalnızca yapısal karşılanıp ele alınabilirdi. Marksistliğin çıkış noktasına göre, nüfusun büyük bir bölümünün insanlık dışı koşullarda yaşamasına ilişkin büyük toplumsal sorunlar kamu mallarının dağılımından ileri geliyordu, dolayısıyla özünde materyalistti ve o düzlemde çözülmeliydi. Sorun toplu üretim biçimleri değil üretim araçlarının idaresini elinde bulunduranlardı, bu durum hem ekonomide hem de yaşam standartlarında eşitsizlik yarattığı gibi bireyin kendi emeğinin karşılığını alma düzeyi ile az ya da çok

beliren yabancılaşmaya da yol açıyordu. Bu düşünceye göre üretim koşullarında gerçekleştirilecek köklü bir değişim, sosyal koşullarda da köklü bir değişim sağlayacak, tüm ekonomik eşitsizlikler ortadan kalkacak, ayrıcalıklar eşit dağıtılacak ve böylece herkes eşit değere kavuşacaktı. Ne var ki sanayileşmenin önemli sorunu, maddi zenginliğin eşit dağıtılmaması değil de hayatı âdeta büsbütün ele geçiren materyalistliğe doğru hayret uyandıran bir çöküş ile insanlığın değersizleştirilmesi olunca Marksizmin çözümü ütopya olmaktan çıkıyor ve kâbusun başka biçimlerde sürdürülmesine dönüşüyordu.

Marksizm aynı zamanda bir kimlik meselesiydi, "ben"in "biz" ile bağlantısı yerelde değildi, coğrafi sınırları izlemiyordu, on dokuzuncu yüzyılın ortasında tüm batı dünyasına yayılan yeni işçi sınıfındaydı ve hedefteki devrim, "onlar"ı devirip "biz"e katacak olan süreç tüm dünya çapında gerçekleşecekti. Komünist "ben" işçilerin uluslararası "biz"i ile burjuvanın ulusal "onlar"ı arasındaydı, zira bu zengin yönetici sınıfın paraları sınır tanımasa da kendileri tanıyordu – kendi sınırlarını zorlayan, dâhi ve özel olan romantik "ben"in on dokuzuncu yüzyıl başlarında, sanayileşmenin şafağında ortaya çıkması bir rastlantı değildir: İnsanların sayısı artar, eşsiz ve yerel olan zayıflar, insan kitlesi kavramı önem kazanmaya başlar ve bireye yönelik bu tehdide karşı büyük "ben" ortaya çıkar. Dönemin gotik korku hikâyeleri de çoğunlukla bu temayı işler.

Bu toplu korkuyu herkesten daha iyi anlayan E.T.A. Hoffmann aşırı insana benzediği için âşık olunabilen automatalar ve doppelgängerler üzerine yazmıştır. Bram Stoker ölemeyen bir insanı anlatmış, Mary Shelley bir insan yaratan bilim adamını hikâye etmiştir. Bir örnekliğin eşsizliğin sınırını geçeceği korkusu, insanlığın dışındakilerin insanlığın sınırını geçeceği ve yaşamın dışındakilerin yaşamın sınırını geçeceği korkusu ile aynıdır. Sınırlar farkları oluşturur, farklar anlamı oluşturur, bu yüzden insanın özünde yatan korku ayrımsız hâle gelmektir: Orada silinir. Romantiklerin dâhi anlayışının ait olduğu tek bir "ben"e yüklediği benzeri görülmemiş ağırlığı, hem Tanrı'nın dünyadan uzaklaşmasını telafi etmek hem de ayrımsızlık kavramının giderek artan baskısına bir karşılık oluşturmak olarak görmek muhtemelen bir spekülasyondur, fakat yersiz değildir; Stoker, Shelley ve Hoffmann'ın dönemi yansıtan kitapları insan ile insan olmayan arasındaki sınırı ele alır ve bu sınırı bir tehdit unsuru olarak görür.

On dokuzuncu yüzyılda biri eşsize, öbürü herkese ve bir örnek olanlara yönelik olan bu iki büyük kimlik hareketi birbirini dışlayan olanaksız bir denklemdi. "Ben"in ve "biz"in kendisinde değil, insana bakış açısında böylelerdi. Bir örnekliğe ağırlık verilen, insanın kitle veya yığın olarak anlaşılması düşüncesi en dışta ortaya çıkar ve dışın dili ile aktarılır, bu da matematiğin ve doğa biliminin dilidir, öte yandan insanın eşsiz ve büyük olması içsel "ben"de ve onun dilindedir. Ulus ve halkın "biz"i sınırlayıp idare edilebilir hâle getirmekle kalmadığı, aynı zamanda her daim kahramanca olan tarihe dönerek büyüttüğü ulusalcılık yaklaşımının anlamı da aynı kimlik kompleksinden ileri gelir. Yerel yapıların ortadan kalkmasına doğrudan bir yanıttır, bunu ele alır; kahramanlık, yani büyüklük orada değil burada, bizim halkımız arasında gerçekleşir, bizim "biz"imize aittir, orada, "onlar" arasında gerçekleşen bir şey değildir.

Romantik çağın büyük "ben"i adı güçlendirir. Sanayileşmenin insan kitlesi ise sayıyı güçlendirir. Bu karşıtlık her zaman olagelmiştir; kaynaşan ve doluşan yaşamdan ad verilmiş iki insana doğru hareket bunu ele alır: Ayırma, fark yaratma, anlam verme. Adağın işlevi başka bir niteliktedir, ad gibi bireye yönelmez ve topluluğa zarar vermez, farkı içeride yaratır ve topluluğa bütün olarak anlam verir. Fakat adağın işlevi de değişir. Habil'in adağı ve Kabil'in yalın bir imgeyle aynılıktan kaynaklanan şiddeti dile getiren kardeş katlinin ilkel yanı, İbrahim'in oğlunu kurban etmesi anlatısında gelişir ve karmaşık hâle gelir, artık ne adak ne de adağın yöneldiği Tanrı konusunda bir kesinlik vardır, çünkü Tanrı adak isteğinden vazgeçmiştir, peki vazgeçilmiş adak nedir? İlkel kültürlerin başlangıçta insan kurban ettiği yönünde birçok kanıt vardır, daha sonra insanın yerini hayvanlar almıştır, fakat bunlar herhangi bir hayvan değildir, insana en yakın olanlar kurban edilir her zaman. İbrahim'in hikâyesinin temeli sanki bu dönüşümün kendisidir. Fakat bununla sınırlı kalmaz. Topluluğu ilgilendiren bir yanı yoktur, yalnızca İbrahim, oğlu ve onların Tanrı'sı anlatılır. Tanrı en yüce varlıktır, evrenin yaratıcısı ve ifadesidir, insan adağı talep ederek insanüstü sorumluluğu şart koşmuştur ve bunu yapmaya eğilim gösteren İbrahim, Tanrı'nın adını ve onurunu ölümden üstün tutar ve ölümün nihai olmasını engelleyerek onu yener. Yaşamda öyle şeyler vardır ki ölümden daha önemlidir, bu yüzden yaşam kurban edilebilir. Oğlunu kurban etseydi bunu sevgisinden ötürü yapmış olacaktı. Hem Tanrı hem

oğul sevgisidir bu. Tanrı, İbrahim'in oğlunu kurban etmesi isteğinden vazgeçince, İbrahim en yüce uğruna en sevdiğini feda etmeyince ve oğlu ölmeyip yaşamayı sürdürünce bir başka sevgi, baba ve oğul arasındaki sevgi onları bekler; bir alev sütununa, yaşam ile ölümün yanma noktasına yoğunlaşmamıştır bu sevgi, sonsuz günlere yayılmıştır, bu kadar çok zaman içinde sürekli silinip durmuştur ve öyle yakındır ki onu fark etmek zordur, baba oğlunda kendisini tanır ve oğul babada kendisini tanır, neyin kime ait olduğunu görmek asla kolay değildir, altta olan bir gün üste çıkacak, üstte olan bir gün alta inecektir.

Oğlun kurban edilmesi olayı, İncil'deki en tuhaf hikâyelerden biridir ve bunun tek nedeni akıl almazlığı değildir, sonuçta tüm mitolojik hikâyeler böyledir, fakat bu hikâye tüm mitolojik ve dinî anlatıların temeli olan mutlaklıktan uzaklaşır ve bu uzaklaşma yalnızca anlatının çevresinde kalmaz, ortasında da kendisini gösterir. Tanrı mutlak bir varlıktır ve adak mutlak bir eylemdir. Ne var ki burada adak mutlak eylem değildir, ondan vazgeçilir. Tanrı'nın insan kurban edilmesini istemesinin nedeni İbrahim'i sınamaktır, dolayısıyla önemli olan kurbanın kendisi değil kurban etme isteğidir, yani insan ile kutsallık arasındaki ilişki değil insanlıktır. Kurban hiçbir zaman bir kayıp değildir, her zaman bir kazanç getirir, peki kurban buyruğundan vazgeçilince İbrahim ne kaybetmiştir? Mutlaklığı kaybetmiştir ve ölüme karşı zaferi kaybetmiştir. Başka bir deyişle hayatın en dış anlamını kaybetmiştir. Peki ne kazanmıştır? Hayatın en iç anlamını, oğlunun yaşamını kazanmıştır ve bu aslında vazgeçilmezdir, fakat bu dünyada "aslında" kendisini açıklıkta gizler ve kurban gibi verilmez, alınması gerekir. Aynı zamanda insan değerinin fethedilmesidir ki Eski Ahit de bunun anlatısıdır. İnsanlık ile kutsallık arasındaki ilişkinin böyle değişken olması ve dünyanın maddi ağırlığının kutsallığı mutlak karşıtının kum ve toz karmaşasında kendisine çekmesi tersi olarak da görülebilir, yani önemsizin kutsallığa yönelik, her daim havada kalmış, geri çağrılmış, kısmen iş günü, kısmen kutsal gün, kısmen insan, kısmen Tanrı olan, bir an küçülen ve bir an her şeye gücü yeten çabası Yahudiliği bir kuşku, çekince ve erteleme dinine dönüştürür – aynı zamanda ikircimli bir din yapar, çünkü karşıt kuvvetler her zaman ortada, intikamın bu en açık imgesindedir: Göze göz, dişe diş.

Konuyu Girard gibi ele alıp İsa'nın yaşamı ve öğretisi anlatısını Eski Ahit'ten oluşan uzun hikâyenin tamama ermesi olarak görecek

olursak, Yeni Ahit'in özü intikam düşüncelerinin ve denetimsiz şiddetin son bulması olduğu için, hareket –özellikle bu bağlamda– son bulur. Öbür yanağını çevir der İsa ve bu iyiliğin simetrisidir, biri öteki ile karşı karşıya gelmeyi bırakır, yan yana durur, yani başkaları artık tehlikeli bulunmaz, asıl özün parçası olarak görülür.

Yeni Ahit'in, Eski Ahit'teki Habil ile Kabil veya İbrahim ile İshak sahneleri ile boy ölçüşebilecek sahnesinde İsa, yasaya karşı gelen bir kadını taşlayarak öldürmeye hazırlanan kalabalığa, yani herkese karşı tek başına durur. Girard'a göre bu sahne taklitçi şiddet kuvvetlerinin nihai baskılanışıdır. İsa kendisini günah keçisi konumunda bulur, herkesin ortasında yalnızdır, fakat kalabalık tarafından hiçliğe sürüklenmek yerine onları karşısına alır ve tek bir sözü ile dağıtır. Taşlama, intikamın dile gelmesidir ve hem belli türden tüm günahlarda taşlamaya başvurulması dolayısıyla ritüel olarak hem de herkes taş attığı için bireysel açıdan tekrara dayanır. İsa'nın verdiği karşılık basittir, şöyle der: "İçinizde kim günahsızsa ilk taşı o atsın!" Böylece şiddet sorumluluğunu bireylere yönlendirir ve kalabalık dağılır. Artık herkes yoktur, birey vardır ve o da kendi eylemlerinden sorumludur.

Ne var ki komşuya iyilik, şefkat göstermek ve intikamı bağışlama ile ortadan kaldırmak gerçekten iyi olsa da medeniyetin değil çok ama çok farklı bir şeyin ifadesidir. İyilik şiddetin yol açtığı sorunları çözmez, medeniyetin yasaları ve enstitüleri gibi etkili bir kavram değildir, onların tersidir, toplumu çözücü bir güçtür. Şiddetin karşıtı iyilik değil sosyalliktir. Şiddet sosyal âlemin içinde olduğu, onun temelini meydana getiren ayrımların içine işlediği için bu karşılaştırma işe yaramaz, fakat elimizdeki en iyi seçenek budur, ayrıca Girard'ın tabuları ve ritüelleri dayandırdığı şiddeti, toplumu içeriden çökerten asıl şiddeti kontrol ederiz, artık gerçek bir tehlike olarak görmeyiz, sistemimiz onun üstesinden gelir. Asıl şiddetin kontrolü sorumluluğun bireye yüklenmesi ile mümkün kılındı, böylece, artık gerekmediği için, topluluk bilinci ortadan kalktı, fakat on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru dünya nüfusu denizin suları gibi yükselip sanayileşmenin kurduğu yapılara yayılınca bu, şiddeti beraberinde getirdi ve söz konusu sistem içinde benzeri görülmemiş boyutta –tarihin hiçbir noktasında böyle çok sayıda kişi on dokuzuncu yüzyıl sonunda olduğu gibi baskı görmemişti– bir şiddetti bu, büsbütün kontrolden çıkmıştı, kendisinde anlamsız ve tehlikesiz görünen bir noktadan, bir fanatiğin bir veliahdı öldürmesinden

yayıldı, ilkin bölgeyi etkiledi, Avusturya-Macaristan'da bir krize yol açtı, ardından ulusa ve uluslararasına yayıldı, haftalar içinde tüm Avrupa kimsenin istemediği ve gerek duymadığı bir savaşın ortasında buldu kendisini, herkes için kökten yıkım anlamına gelen bu savaşı durdurmaya da kimsenin gücü yetmiyordu, herhangi bir insan ona engel olamazdı ve beraberinde gelen şiddet de giderek tırmanacak, denetlenemez hâle gelecekti. Normalde iş birliği yapan, ortak çıkarları ve hedefleri olan insanlar, daha önce hiçbir savaşta böyle bir kesinlik, yabanilik ve miktarda birbirini öldürmemişti – sonunda, nihayet bittiğinde, savaş sekiz milyon insanı yanında götürmüştü. Akıl almaz bir yıkım fırtınasıydı, sanki insanlığın dışında kalıyordu, ne var ki içindeydi, insanlığın kendi güçleri ortaya çıkmıştı ve eski kültürler her şeyden çok işte bu güçlerden korkuyordu; çünkü bir defa ortaya çıkınca çoğalıp yayılıyor ve her şeyi ortadan kaldırma tehlikesi yaratıyordu. Bu asıl şiddetti ama yepyeni bir ölçekte kendisini göstermiş ve ölümü endüstriye dönüştüren yeni endüstriyel silahlar ile gelmişti.

*

Bizim tanıdığımız Hitler, Birinci Dünya Savaşı tarafından yaratıldı. Daha sonra olduğu kişi ve onun eylemleri savaşa dayandırılmadan açıklanamaz. Savaş onun için bir yuva oldu; siperlerde geçirdiği iki yıl boyunca izne çıkmadı ve bunun nedeni çıkamaması değil, çıkmayı istememesiydi.

Almanya Ekim 1918'de teslim olduğunda Hitler, Pomeranya'da bir askerî hastanede tedavi görüyordu. Haberleri hiç iyi karşılamadı. Son adam ölene dek savaşmak istiyordu, başka herhangi bir çözüm onun inançlarına tersti. Savaşta yenilgiye uğramadan barış gelmesi Hitler açısından zayıflıktan başka bir şey değildi. Bunu *Kavgam*'da şöyle anlatır:

> Günler hayatımın en korkunç haberini beraberinde getirdi. Söylentiler giderek kötüleşti. Yerel bir mesele olarak baş gösteren isyan genel bir ihtilale dönmüştü. Bu da yetmezmiş gibi cepheden onur kırıcı haberler geliyordu. Teslim olmak istiyorlardı. Fakat böyle bir şey göze alınabilir miydi?
>
> 10 Ekim'de bizimle biraz konuşmak için revire bir rahip geldi, her şeyi öğrendik.

Bu kısa konuşmayı ben de büyük bir huzursuzluk içinde dinledim. Hohenzollern Hanedanı'nın artık Alman tahtında oturmayacağını, ata yurdumuzun bir cumhuriyet olduğunu, bu değişimi kutsaması ve bizi bekleyen günlerde halkımızdan yüz çevirmemesi için yüce Tanrı'ya dua etmemiz gerektiğini söyleyen ihtiyar beyefendi titriyordu. Kraliyet ailesini anmak ve onların Pomeranya, Prusya ve tüm Alman ata yurdu için yaptıklarını hatırlamak için birkaç söz etmeden duramadı ve konuşurken sessizce hıçkırıyordu – küçük salondaki herkese çok derin bir keder hâkim oldu, tek bir kuru göz bile kaldığını sanmıyorum. Fakat ihtiyar beyefendi sözlerini sürdürmeye çalışıp bize bu uzun savaşı bitirmemiz gerektiğini, savaşı kaybettiğimiz için muzaffer-lerin merhametine terk edildiğimizi, ata yurdumuzu zor günlerin beklediğini ve eski düşmanlarımızın yüce gönüllülüğüne güvenerek ateşkesi kabul ettiğimizi anlatmaya koyulunca artık dayanamadım. Orada durmam mümkün değildi. Gözlerim kararmıştı, el yordamıyla yatakhaneye varınca kendimi yatağa attım ve alevler içindeki yüzümü battaniye ile yastığın altına gömdüm.

Annemin mezarı başında durduğum günden beri ağlamamıştım.

İhanet olarak gördüğü teslimiyeti namus meselesi yapması ve öfkeye kapılması daha sonraki politik görüşlerini ve eylemlerini güdüleyecek nefret motorunu oluşturmuştu. Başını yastığa gömüp ağladığı sahne, ihanetin sonuçlarının kasvetli ve yüklü bir imgesine dönüşür:

Demek her şey, tüm fedakârlıklar ve yokluklar, bitmek bilmeyen aylar boyu çekilen açlık ve susuzluk boşunaydı; ölüm korkusu içinde vazifemizi yaptığımız saatler boşunaydı ve iki milyon kişi boş yere ölmüştü. Ata yurduna güvenip yola çıkan ve bir daha asla geri dönmeyen yüz binlerin mezarları açılmaz mı? Bu mezarlar açılıp da çamur ve kana bulanmış sessiz kahramanları, bir adamın halkı için yapabileceği en büyük fedakârlığa böylesi ihanet edenlere karşı intikam ruhları olarak yollamaz mı?

Bu ruhlar ordusu, çamur ve kana bulanmış bu iki milyon ölü askerin hayaleti Almanya'ya gerçekten geri döner, onların onurunu geri kazandırmak ve fedakârlıklarını anlamlı kılmak için 1930'larda Hitler ülkeyi silahlandırmaya girişir; yenilginin intikamı alınacaktır ve hem eski düşmanların hem de barışçı hainlerin başı ezilecektir, ayrıca savaş onun ve onun neslinden birçok kişinin açısından çok anlam verici olmuştur. Nazilik bir ölüm ve savaş kültüydü; mezarların açılmasına, çamur ve kan içindeki askerlerin hayaletlerinin doğrulup halkını ziyaret etmesine ilişkin bu korkunç intikam imgesi daha sonraki SS askerlerinin kurukafa simgelerinde başka bir ifade bulacaktı.

Savaştan sonra, çoğu kişinin aksine Hitler'in geri döneceği hiçbir şey yoktu, dolayısıyla orduda kaldı, son dört yıl boyunca askerlik ona anlam ve yön verdiği gibi yemek, kalacak yer ve oldukça belirli bir iş de vermişti. Münih'e döndü ve savaş sırasında görev yaptığı ihtiyat taburuna yazıldı.

Münih'e geldikten sonra iki ay boyunca bir savaş tutsağı kampında gardiyanlık yaptı. Daha sonra Münih Hauptbahnhof'ta muhafızlık görevini üstlendi ve bölük temsilcisi oldu. 1919 baharında, kentteki sivil ayaklanmayı izleyen günlerde, ordunun istihbarat departmanı komutanı Karl Mayr tarafından seçildi, görevleri kuşkulu unsurları, yani radikal solcuları gözlem altında tutmak ve ordu saflarında ayrımcılık ile mücadele etmekti. Kershaw'un yazdığına göre Hitler ayrıca Bolşevizm karşıtlığı konusunda eğitim görüyordu ve belagat yeteneği ilkin bu sırada dikkat çekmişti. Von Müller adındaki kurs eğitmeni bu durumu Mayr'a aktarır. Toland'ın bildirdiğine göre, zaten Hitler'i tanıyan Mayr onun için şöyle der: "Onunla ilk karşılaştığımda kendisine sahip arayan bir sokak köpeği gibiydi," ve "ona yakınlık gösterecek herhangi birine kendisini adamaya hazırdı." Bu tasvirlerin en ilginç yanı, Hitler'in o günlerde "Alman halkını ve onların yazgısını hiç düşünmediğidir." Hâlbuki durum böyle değildir; Mayr'ın gözlemleri Hitler'in bu konudan söz etmemesi ile sınırlıdır. Çekingen, sessiz, dertli, solgun, amaçsız – arkadaşlığa susamış bir sokak köpeği. Mayr ona bunu sağlar, en azından bir amaç verir: O yazın sonunda Hitler, Augsburg yakınlarındaki bir kışlada kendi Bolşevik karşıtı ve ulusalcı "kurs"unu vermeye başlar. Kendisi o günleri şöyle anlatır:

Günün birinde konuşmak için izin aldım. Hâlihazırdakilerden biri, Yahudiler adına konuşma ihtiyacına kapılmış ve onları etraflıca savunmaya girişmişti. Dolayısıyla bir cevap vermem gerekiyordu. Kurs katılımcılarının çoğu beni destekledi. Bu olayın sonucunda, birkaç gün sonra, eğitim subayı olarak Münih alayına gönderildim.

[...]

Heves ve arzu ile çalışmaya başladım. Zira artık daha büyük bir kalabalık önünde konuşma fırsatına kavuşmuştum; daha önceden kapıldığım ama asla emin olamadığım sezgi de böylece doğrulanmış oldu: "Ben konuşabiliyordum." Sesim de bir hayli gelişmişti, küçük tümen salonlarında söylediklerim anlaşılıyordu.

Başka hiçbir vazife beni daha mutlu edemezdi, böylece, terhis edilmeden önce, kalbimde büyük yeri olan enstitüye, yani orduya biraz olsun hizmet edebiliyordum.

Sanırım kendimi biraz olsun övmem mazur görülebilir: Kurslarıma katılan yüzlerce, belki binlerce yurttaşım halkına ve ata yurduna geri döndü. Askerleri "ulusallaştırdım" ve böylece genel disiplini sağlamaya yardım ettim.

Ayrıca buradaki vazife sırasında tanıştığım, benim gibi düşünen birçok dava arkadaşı da yeni hareketin temelini oluşturdu.

Hitler asla bir eğitim subayı olmadı ve ders verdiği asker sayısı da epey abartılı, binleri bulmadığı kesin, fakat başarılı olduğu ve konuşarak insanları etkileyebildiği gerçekten doğruydu. Profesör von Müller, Hitler'in konuşmasına ilk defa tanık oluşunu şöyle anlatır:

Askerler, aralarından birinin gırtlaktan gelen, tuhaf bir ses ile ve giderek tırmanan bir coşku ile konuşması karşısında büyülenmiş gibiydi. Askerlerin heyecanının konuşmacının eseri olduğu yönünde ilginç bir duyguya kapıldım. Askerliğe pek yakışmayan uzun perçeminin altında solgun, kemikli bir yüz ve kısa kesilmiş bir bıyık gördüm, fanatik ışıltılar saçan büyük, açık mavi gözleri çok dikkat çekiciydi.

Hitler'in görevi askerlere ders vermek ve o sırada Münih'te mantar gibi türeyen politik partileri gözetim altında tutmaktı. 1919 sonbaharında, görevinin işte bu ikinci gereğini yerine getirmek üzere, Alman İşçi Partisi adındaki küçük bir siyasi oluşumun toplantısına katıldı, bu partinin politik programı ulusalcılık, sosyalizm ve antisemitizmi bir araya getiriyordu. Enternasyonalizm ve Yahudiliğe karşı mücadele etmek en önemli iki ilkeydi. Hitler de üye oldu, daha sonra adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne çeviren bu politik hareket, Hitler'in katılımı sırasında yirmi otuz üyeye sahipken, on yıl gibi bir zamanda Almanya'nın en büyük partisi hâline geldi.

Hitler'in üyeliğinden dört gün sonra, Mayr, kurs katılımcılarından birinin departmana yolladığı ve "Yahudi Meselesi" konusunda açıklama isteyen mektubu yanıtlamayı Hitler'e bıraktı. Hitler uzun ve etraflıca bir karşılık verdi. Yahudiliğin bir din değil bir ırk olduğunu ve Yahudi karşıtlığının duygulara değil gerçeklere dayanması gerektiğini yazdı. Duygusal bir tepki katliamlara yol açardı, öte yandan mantık temelli bir tepki ile Yahudilerin hakları bir sistem dâhilinde ellerinden alınabilirdi. "Fakat nihai emel, hiç kuşkusuz, Yahudilerin kökünün kazınmasıdır."

*

Üç yıl sonra, 1922 sonbaharında, ABD'nin Almanya Büyükelçisi, gelişmekte olan yeni nasyonal sosyalist parti ve onun lideri Adolf Hitler üzerine bir rapor hazırlaması için Mühih'e bir adam gönderdi. Bu adam, Yüzbaşı Truman-Smith idi ve görevi Hitler ile tanışmak, onun karakteri, kişiliği, güçlü ve zayıf yanları konusunda değerlendirme yapmak, ayrıca NSDAP partisinin gücünü ve potansiyelini araştırmaktı. Toland'ın yazdığına göre, Münih'teki konsolos vekili Robert Murphy, Truman-Smith'e, Hitler'in "katışıksız bir serüvenci" ve "üstü kapalı hoşnutsuzluğu sonuna kadar istismar eden tam bir tip" olduğunu, fakat görünüşe bakılırsa "ulusal bir Alman hareketinin liderliğini üstlenecek kadar büyük olmadığını" söylemişti. Hitler'in yakın çevresinde yer alan ve partinin antisemitizminin propagandadan ibaret olduğu konusunda güvence veren, von Scheubner-Richter'in daveti üzerine, Truman-Smith, bir akşam yeni parti karargâhı önünde, Hitler'in fırtına birliklerini teftişine tanık olur.

> Gerçekten çok ilginç bir manzara. Hayatımda gördüğüm en korkutucu kabadayılardan oluşan bin iki yüz adam, Hitler'in önünden, eski devlet bayrağının altından kaz adımlarıyla geçti, kollarında *Hakenkreuzen* bandı vardı. Tören alayını izleyen Hitler bir konuşma yaptı ... ve sonra "Yahudilere ölüm" vs. vs. diye haykırdı. Çılgın bir tezahürat koptu. Hayatımda hiç böyle bir şeye tanık olmamıştım.

Üç gün sonra, 22 Kasım'da Truman-Smith'i kabul eden Hitler, ona partinin politikasını açıkladı. Hitler'e göre yalnızca bir diktatör Almanya'yı yeniden ayağa kaldırabilirdi.

> Ayrıca, ABD ve İngiltere açısından, medeniyetimiz ile Marksizm arasındaki nihai savaşın Alman topraklarında gerçekleşmesi, Amerikan veya İngiliz topraklarında gerçekleşmesinden daha iyidir. ABD, Alman ulusalcılığını desteklemez ise Bolşevikler Almanya'yı fetheder. Bunu onarmak artık mümkün olmaz ve hem Rus hem Alman Bolşevikler, kendilerini korumak için Batı uluslarına saldırır.

Toland'ın yazdığına göre, Truman-Smith doğrudan sorana dek Yahudilere ilişkin tek söz etmeyen Hitler soruyu geçiştirir ve onların vatandaşlıktan çıkarılmaları ve kamudan uzaklaştırılmaları görüşünü savunmakla yetindiğini ileri sürer. Toplantıdan sonra, Truman-Smith, Hitler'in günün birinde Almanya'da güçlü biri hâline geleceğine ikna olmuştur. O sırada partinin basın sözcülüğünü yürüten Rosenberg ona, Hitler'in o akşamki konferansı için bir bilet verir. Truman-Smith elçiliğe geri çağrıldığı ve gece treni ile kuzeye gitmesi gerektiği için konferansa katılamaz ve bileti elçilikteki Warren Robbins'in Münih'teki bağlantılarından birisine, onun Harvard'dan okul arkadaşı olan Ernst Hanfstaengl'e verir. Hanfstaengl'in babası Alman, annesi Amerikalıdır ve ikisi de kendi ülkesinde yüksek sosyete üyeleridir. Anne tanınmış ve köklü bir New England ailesinden gelir, Hanfstaengl'in anneannesi iç savaşta ölen General Sedgwick'in kuzenidir ve annesinin babası General William Heine aslında Dresdenlidir, o da iç savaşta çarpışmıştır ve Lincoln'ün tabut taşıyıcılarından biridir. Hanfstaengl'in annesi hem cenazeyi hem de Wag-

ner ve Liszt'in Dresden'e babasını ziyarete gelmelerini hatırlar. Baba tarafı, Saxe-Coburg-Gotha düklerine üç nesil boyunca danışmanlık yapmıştır ve tanınmış sanatseverlerdir; büyükbabası bir sanat yayım ve dağıtım şirketi kurmuş, üç Alman kayzerinin yanı sıra Moltke, Liszt, Wagner ve Ibsen'in fotoğraflarını çekmiştir; Münih'teki evlerinin ziyaretçileri arasında Richard Strauss, Fridtjof Nansen ve Mark Twain gibi önde gelen isimler vardır. Başka bir deyiş ile Hanfstaengl önünde dünyanın apaçık durduğu biridir, hem Münih'te hem de Kuzeydoğu Amerika'da kültürel üst sınıfın üyesidir, dahası Harvard'da öğrenciyken şair T.S. Eliot'ın yanı sıra iki Amerikan başkanı –hâlihazırdaki başkan Theodore Roosevelt ve geleceğin başkanı Franklin D. Roosevelt– ile tanışır, anılarını topladığı ve 1957'de ABD'de yayımlanan *Unheard Witness*, *İfadesi Alınmayan Tanık* kitabının ateşli sunuş bölümünde bunları açığa sermekten geri durmaz.

1922'nin söz konusu kasım akşamında Truman-Smith'i Münih tren istasyonuna götüren Hanfstaengl'dir, orada Rosenberg ile buluşur, Rosenberg ona Smith'in biletini verir ve onu konferans salonuna götürür. Hanfstaengl, Rosenberg'i "beti benzi atmış, rahatsız edici ölçüde Yahudi kırması görünen dağınık biri" olarak tasvir eder. Tramvay ile Kindl Keller biracısına giderler, içerisi tıklım tıklım doludur. Hanfstaengl basın mensuplarının masasına oturur ve muhabirlerden birine Hitler'in nerede olduğunu sorar. Adam ona gösterir; Hitler eski bölüğünden bir çavuş olan Max Amann ve üç yıl önce Hitler'in katıldığı partiyi kuran Anton Drexler'in yanında oturmaktadır. Hanfstaengl'in ilk izlenimleri şöyledir:

> Kalın çizmeleri, koyu renk takım elbisesi, deri yeleği, kolalı beyaz yakası ve tuhaf minik bıyığı ile hiç de etkileyici görünmüyordu, istasyon lokantasındaki bir garson gibiydi.

Drexler, Hitler'i kürsüye davet edince coşku yükselir. Hitler kalkar, "sivil giysiler içindeki askerlere özgü denetimli ve çevik adımlarla" basın masasını geçip kürsüye çıkar. Hanfstaengl'in yazdığına göre ortama heyecan egemendir ve Hitler'in yaptığı konuşma mükemmeldir.

> Hitler'in kapasitesini son yıllarındaki performansı ile yargılayan hiç kimse onun yeteneklerinin farkına

tamamen varamaz. Zaman geçtikçe, büyük kalabalıkların önünde yaptığı konuşmalar ile sarhoş olmaya başladı ve mikrofon ile hoparlörün etkisinden dolayı sesi eski karakterini kaybetti. İlk yıllarda eşsiz bir ses, ifade ve etki yeteneği vardı ve o akşam zirvedeydi.

1918 Kasım'ından bu yana Almanya'da olan biteni sakin, çekingen bir ses ile özetledi: Monarşinin çöküşü ve Versailles kapitülasyonları, savaş suçunun rezaleti üzerine cumhuriyetin kuruluşu, uluslararası Marksizm ve Pasifizm kandırmacası, bitmek bilmeyen sınıf çatışması nakaratı ve işveren ile Nasyonalistler ve Sosyalistler arasında bunun yarattığı umutsuz açmaz.

Dinleyicilerin onun sözlerine ilgi göstermeye başladığını hissedince rahat duruşa geçen bir asker gibi sol ayağını usulca sola doğru açtı ve elleri ile kollarını kullanmaya başladı, jest repertuvarı hayli geniş ve güçlüydü. Daha sonraları edindiği havlama ve anırmalardan eser yoktu, ayrıca gücendirmeden kendisini dile getiren dâhice bir hiciv anlayışına sahipti.

Hitler Kayzer'i zayıflık ile suçlar, galiplerin, cephelerde canlarını verenlerin mezarları dışında Almanya'nın elinden her şeyi alan taleplerini kabul ettikleri için Weimar Cumhuriyetçilerini suçlar. Ayrılıkçı hareketi ve Bavaria Katolik Kilisesi'nin dışlayıcı yaklaşımını cephedeki yaralı yoldaşının yardımına koşmadan önce ona dinini sormayan askerlerle karşılaştırır. Türkiye'den Kemal Atatürk'ün, İtalya'dan Benito Mussolini'nin örnek alınması gerektiğinden söz ederek vatanseverlik ve ulusal gurur üzerine uzun uzun konuşur. Savaştan kâr edenlere yüklenir ve ülkenin yarısı enflasyon yüzünden açlık çekerken değerli dövizleri İtalya'dan portakal ithal etmeye harcadıkları için onları yerden yere vururken dinleyicilerden şiddetli alkışlar yükselir. Başkalarının sefaletinden karınlarını doyuran Yahudilere saldırır, Alman geleneklerini bozmayı arzu eden komünist ve sosyalistlere çıkışır.

Kalabalığa baktım. Daha bir saat önce gördüğüm sıradan insanlar nereye gitmişti? Değer kaybeden mark yüzünden kendilerini içinde buldukları umutsuz durumda iki yakalarını bir arada tutmak için günbegün

mücadele veren bu insanları birdenbire ne yakalamıştı? Şamata ve gevezelik büsbütün kesilmişti, Hitler'in her sözünü pürdikkat dinliyorlardı. Hemen birkaç metre ileride duran genç bir kadının bakışları konuşmacıya kilitlenmişti. Âdeta ibadet coşkusu ile donakalmış, kendisi olmayı bırakmıştı ve Hitler'in geleceğin Almanya'sının yüceliğine duyduğu despotik inancın büyüsüne kapılmıştı tamamen.

Konuşma bitince Hanfstaengl, hâlâ sahnede duran Hitler'in yanına gitti.

Naif ama güçlü, kibar ama eğilmez duruyordu; saçları ve yüzü terden sırılsıklamdı, sahte altından kare bir broş ile tutturulan kolalı yakası eriyip gitmişti. Konuşurken mendil olmaktan çıkmış bir bez ile yüzünü kuruluyor ve soğuk kasım gecesinin rüzgârlarının içeri dolduğu pek çok açık kapıya endişe ile bakıyordu.

"Herr Hitler, adım Hanfstaengl," dedim. "Yüzbaşı Truman-Smith selamlarını iletmemi istedi."

"Ah, evet, büyük Amerikalı," dedi.

"Buraya gelip sizi dinlememi istedi ve itiraf etmem gerekirse çok etkilendim," diye sürdürdüm. "Sözlerinizin yüzde doksan beşine katılıyorum ve yüzde beşi konusunda sizinle konuşmayı çok isterim."

"Hayhay, elbette," dedi Hitler. "Önemsiz yüzde beş üzerine tartışmayacağımıza eminim."

Hoş bir izlenim bırakıyordu, utangaç ve dost canlısıydı. Yeniden tokalaştık, sonra ben eve döndüm.

Hitler'in o dönemdeki konuşmaları hakkında birçok tasvir var. Hanfstaengl'inkini özel kılan kendisinin, her zamanki Hitler dinleyicilerini oluşturan biracı müşterilerine değil üst sınıfa ait olmasıdır; ayrıca Hitler'in kişiliğinde sıra dışı yetenekler görmesi *Kavgam*'a egemen olan kaba, tatsız, acımasız ve bayağı yaklaşımın, en azından Hitler konuşurken, görünmediğine işaret eder. Hanfstaengl, Hitler'in küçük burjuva olduğunu gözden kaçırmaz ama bir konuşmacı olarak bundan etkilenmediğini anlar; açıkça sahip olduğu çekicilik, hitabet yeteneği, âdeta hipnotize eden karizması ile öne

çıkar ve sınıf ayrımı gözetmeksizin kalabalıktaki hemen her bireye ulaşmayı başarır. Bununla birlikte, küçük burjuva oluşu önemli bir etkendir, zira Hitler'i ilk kez dinleyen Hanfstaengl o gece uyuyamaz ve şöyle düşünür:

> Tüm öteki muhafazakâr politikacılar ve konuşmacılar, sıradan halk ile bağlantı kurmayı hiç başaramazken, kendi kendisini yetiştiren bu adam, Hitler, desteğine ihtiyaç duyduğumuz insanlara komünist olmayan bir programı sunmayı besbelli başarmaktadır.

Hitler güvenini kazandığında ve konuşmaya davet edildiğinde bunu yapabildiğini, insanların onun sözlerine ilgi duyduğunu fark edince, yetenekleri konusunda ilk kez özgür kalır. Artık kafasına kulak asmak zorunda kalmadan yüreğinin sesini dinleyebilir; bu durumda olmak, ustalık ve yeteneği anlama duygusu onu doldurup taşırmış olmalıdır. Otuz yaşındadır ve ucundan tuttuğu hiçbir işte henüz ilerleme sağlayamamıştır. Tersine, her şeyde başarısızlığa ve hezimete uğramıştır ve şimdi kürsüye çıkmakta ve önündeki kalabalığı izlemektedir. Ağırlığı ile onu başkalarından uzak durmaya, içine kapanmaya, bakışlarını kaçırmaya veya hiç durmadan konuşarak herkes ile arasında mesafe korumaya iten ve bireysel "sen" karşısında idare etmekte zorluk çektiği hassaslığı, muhtemelen hayatında ilk kez kendisini bulmuştur, çünkü bu "sen"i neredeyse otistik bir takıntı ile baskılayacak kadar fark ettiği gibi "biz" bilinci de en az bu kadar yoğundur ve tehlikeli görmediği bu "biz"e kendisini açabilir. Ona açılır, kulak verir; onun ruh durumundaki tüm nüansları sezip yönlendirebilir, çünkü kendisi bu "biz"in bir parçası değildir, onu dışarıdan izler, uyandırır, kaldırır, şuraya buraya sürükler ve bunu yapabilmesinin nedeni her zaman onun dışında durmuş olmasıdır. Bir şeyi görebilmek için dışarıdan bakmak gerekir.

Ancak sosyal âlemin dışında duran biri onu tanır; içindekilerin durumu su ile balığın durumu gibidir. "Sen"i reddeden Hitler, dışında dursa da "biz"i arzular, dinleyicileri onun konuşmalarında bu özlemi sezer, zira insanlığın temelinde yatan "biz" özlemi, tıpkı 1920'lerin Almanya'sında olduğu gibi kriz ânında kabarır, kaos ânında kabarır ve Hitler'in içinde inanılmaz bir şiddet ile yanıp tutuşmaktadır. "Biz" onun sözlerini dinlemez, sonuçta insanlar onun sözlerini değil konuşma biçimini, onu dolduran duyguları

fark ediyordu, bunları etkileyici buluyor ve yalayıp yutuyordu. Ah, yoldaşlık özlemi, eşitlik özlemi, aidiyet özlemi... En doğrusu en yalın olandır ve Hitler konusundaki gerçek budur, onun "biz"e ait olma özlemi "biz"in kendisini çok derinden etkiler, bu dönemden konuşmalarına ilişkin yazılar hep aynı şeye, tüm bağrış çağrışları, tüm ağlayıp sızlanışları ile bu şamatacı birahane kalabalığının sesinin kesilmesine, sakinleşmesine ve tek vücut olmasına yoğunlaşır. En yalın olan en gerçektir ve Yahudi nefreti hepsinin arasında en yalınını, "biz"in "onlar"a ihtiyaç duymasını, şiddetin temel taklitçi yapısını, birilerinin ötekiler ile karşı karşıya gelmesini simgeler; "biz"e karşı "onlar", "biz" yaşayabilsin diye "onlar"ın kurban edilmesi ritüellerde de kendisini gösterir. Bu ihtiyaç da kriz ânında kabarır, kaos ânında kabarır, kültürün temel biçimlerinden, her zaman ona geri döndüğümüz koşullarından biridir. Hitler açısından "biz" özlemi aynı zamanda savaş özlemidir ve olanlarda bunun payı hafife alınamaz.

Bu açıyı en net görenlerden biri Ernst Hanfstaengl'dir. Şöyle yazar:

> Hitler'in kişiliğinin ilkin askerliği ile oluşmaya başladığı gerçeğinin derin anlamlarını hepimiz gördük ama hiçbirimiz önemsemedik.
>
> Nasyonal sosyalizmden söz ederken aslında askerî sosyalizmi, askerî disiplin çerçevesinde bir sosyalizmi, sivil ifade ile polis sosyalizmini kastediyordu. Fikirleri bu biçimi hangi noktada aldı bilmiyorum, fakat tohumlar hep vardı.

Hitler katıldığında Almanya İşçi Partisi henüz bir parti sayılmazdı. 1919'da Drexler'in kürsüye çıktığı ilk açık toplantılarına sırasıyla on, otuz sekiz ve kırk bir kişi katılmıştı. Hitler konuşmaya başlayınca bu sayılar çok artacaktı. Kershaw'un aktardığına göre 1920'de otuzdan fazla konuşma yaptı ve her toplantıya sekiz yüz ile iki bin beş yüz arasında insan katıldı, parti üye sayısı da benzer biçimde arttı, 1920 Ocak'ında yüz doksanken ertesi yıl iki bine, altı ay sonra da üç bin üç yüze çıktı. Önce parti üyeleri, ardından Münih sakinleri Hitler'i fark etmeye başladı. Onu ilk parti toplantılarında görenler işlerine yaradığı için destek verdiler, böylece öz güveni artan Hitler ufkunu genişletiyor, yeni bağlamlarda yeni insanlar ile bağlantı

kuruyordu. Partinin ilk üyelerinden Dietrich Eckart bu bağlamda özellikle önemlidir. Eckart bir şairdi, Ibsen tercüme ediyordu ve morfin bağımlısı bir Yahudi düşmanıydı; Hitler ile hemen ilgilenmeye, ona akıl hocalığı yapmaya başlamıştı. Hitler'den yirmi yaş büyüktü, hem eğitimli hem kültürlüydü ama çoğunlukla sözünü sakınmıyordu. Hitler'i ilk kez uçağa bindirmiş, tiyatroya götürmüş, ona palto almış, yazmayı öğretmiş, onun ilk makalelerini yayımlatmış, daha önce erişimi olmadığı çevrelere girmesini ve genel olarak Münih'teki aşırı sağcı ortama katılmasını sağlamıştı; ayrıca onun Yahudi ve komünist karşıtı fikirlerini besleyip geliştirmişti. Timothy W. Ryback'e göre, Hitler için "Bu adam Almanya'nın geleceği," derdi Eckart. "Günün birinde tüm dünya ondan söz edecek." Onun ilgisinden gurur duyan ve öğrettiklerini benimseyen Hitler açısından Eckart bir baba gibiydi. Hitler ile tanışmadan üç yıl önce şöyle akıl yürütmüştü:

> Bize makineli tüfek sesine alışkın bir önder gerekiyor. İnsanları korkudan altına ettirecek biri. Bir subay, demiyorum. Sıradan halkın onlara saygısı kalmadı. En iyisi, konuşmayı bilen bir işçi. Çok bilgili olması gerekmez. Politika dünyanın en aptal mesleğidir. Herhangi bir köylü karısının kafası bile politik liderler kadar çalışır. Kızıllara gününü gösterecek ve biri ona sandalye fırlattığında arkasını dönüp kaçmayacak boş bir maymun gerekiyor bana. Onca bilgileri ile korkudan titreyip altına kaçıran bir düzine profesöre yeğlerim böyle birini. Ayrıca bekâr olmalı ki kadınları da tavlayabilelim.

Bu tanıma Hitler kadar uyan pek kimse yoktur. 1887'de doğan, dolayısıyla Hitler'den iki yaş büyük olan Hanfstaengl onu tanıdığında Hitler otuz dört yaşındaydı. Hayatında ilk kez bir işte başarı kazanmıştı, hayatında ilk kez yalnızca kendi gözünde değil başkalarının gözünde de değerliydi; ne var ki Hanfstaengl'in tasvirlerindeki Hitler ile Kubizek'in Linz ve Viyana günlerinden anlattığı kişi arasında çok fark olmadığı ortadır. Hanfstaengl, ilk akşamdan sonra bir başka konferansa daha gider ve ona ilişkin izlenimlerine çekidüzen verir, Hitler bu kez daha ileri gider, Ren bölgesinde Fransa'ya karşı gerilla savaşı yapılması gibi çılgın bir öneride bulunur ve Hanfstaengl onun

bir desperado gibi konuştuğunu düşünür. Hitler'in dış politika görüşünü ürkütücü, orantısız ve abartılı bulur. Fakat yine de onun cazibesine kapılmıştır, bu çarpıcı adamın kafasının derinlerinde ne olduğunu sorar kendisine, üçüncü konferansta Hitler ile karısını ve Norveçli ressam Olaf Gulbransson'un karısını tanıştırır, ardından onu evine davet eder. Hanfstaengl, geniş nüfuzu sayesinde çok geçmeden Hitler'in yakın çevresine girer. Partinin haftalık gazetesi için yeni bir baskı makinesi alır, dış işleri konusunda bazı makalelerin yayımlanmasına aracı olur ve yazdıklarına göre Hitler'in dış politika görüşlerini etkilemeye çalışır, ona kalırsa aşırı kıta merkezli ve dar görüşlü olan bu fikirler çoğunlukla –Yahudilik ve Rusya nefretleri yüzünden küçümsediği, büsbütün mide bulandırıcı bulduğu– Rosenberg ve çevresi tarafından belirlenmektedir. Anılarında Hitler'in ilkin onun sözlerini dikkatle dinlediğini, daha sonra ona kulak vermeyi bıraktığını belirtir, ABD söz konusu olduğunda Hitler politik koşullardan çok gökdelenlerin boyutları ve teknik ilerlemelere ilgi gösterir; kendi politik hareketine yakın gördüğü Ku Klux Klan ve yalnızca araba üreticisi ve girişimci kişiliği ile değil de Yahudi karşıtlığı ile de öne çıkan Henry Ford'a da özel bir ilgi duymaktadır.

Hanfstaengl'in evinde Hitler iyi bir izlenim bırakır, elini öptüğü karısına kur yapıp çiçek gönderir, hayran hayran bakar ve oğulları ile oynar, çocukların hoşlandığı türden spontane bir kişiliği vardır. Hanfstaengl'in yazdıklarına göre Hitler'in fazlasıyla dar takım elbisesi, saygılı çekingenliği ve resmî hitap biçimlerine bağlı kalması toplumsal sınıfını açığa vurmaktadır, aşağı sınıflardan kimselerin eğitimli, unvan sahibi veya akademik başarı kazanmış kimseler ile konuşma biçimini kullanır. Yemekte görgü kurallarına uyar ama beğenileri arada sırada ilginç eğilimler gösterir; Hanfstaengl onun kadar tatlıya düşkün başka biri ile karşılaşmadığını bildirir. Bir defasında ona "Prince Metternich'in en iyi Gewürtztraminerlerinden bir şişe" ikram eden Hanfstaengl telefona bakmak için odadan çıkar ve döndüğünde Hitler'i şaraba bir çorba kaşığı şeker koyarken görür.

Onu Thierschstrasse 41'deki küçük apartman dairesinde ziyaret eder, Hitler burada yoksul bir kâtip gibi aşırı alçak gönüllü bir hayat sürmektedir: Dairenin yegâne ve küçük odasında köşesine sığmayan ve başlığı ile dar pencereyi kapatan kocaman bir yatak vardır. Ucuz muşamba ile kaplı yerlerde birkaç kilim serilidir ve yatağın karşısına düşen duvarda masa ve sandalye ile birlikte odanın bütün

mobilyasını oluşturan, derme çatma bir kitaplık durur. Ev sahibesi Frau Reichert Yahudidir ve Hitler'in ideal kiracı olduğunu düşünür.

> Çok kibar bir adam, fakat ruh durumunda bazen çok tuhaf değişiklikler oluyor. Haftalarca surat asıyor ve bize tek kelime etmiyor. Bizi görmüyormuş gibi bakıyor. Kirasını peşin olarak ve zamanında ödüyor ama tam bir bohem.

Koridorda bir duvar piyanosu vardır ve Hitler bir davada tanık olarak mahkemeye gideceği günlerde Hanfstaengl'den sinirlerini yatıştıracak bir şeyler çalmasını ister. Hanfstaengl bu isteği Bach ile karşıladığında Hitler ilgisizce oturup başını sallar. Fakat Hanfstaengl Wagner'in *Meistersinger*'inin uvertürünü çalmaya başlayınca Hitler uyanır:

> İşte buydu. Hitler bundan anlıyordu. Parçayı ezbere biliyordu ve her notayı ilginç ama akortlu bir ıslık ile çalabiliyordu. Koridorda volta atmaya, orkestra yönetir gibi kollarını sallamaya başladı. Müziğin ruhundan çok iyi anlıyordu, pek çok orkestra şefinden aşağı kalır yanı yoktu. Bu müzik onda fiziksel bir etki yapıyordu, ben finale doğru uçarken Hitler'in neşesi yerine gelmişti, kaygılarından kurtulmuştu ve savcı ile yüzleşmeye hazırdı.

Kershaw da aynı olayı anlatır ve buluşmada Hanfstaengl ve Hitler baş başa olduğu için Hanfstaengl'in anılarından başka kaynak yoktur. Kershaw'un yorumu şöyledir:

> Hitler, Putzi'nin piyano yeteneğinden, özellikle Wagner çalışından etkilenmişti. Melodiyi ıslık ile çalarak ona eşlik ediyor, orkestra şefi gibi kollarını sallayarak volta atıyordu ve bu sırada rahatladığı belliydi.

Hanfstaengl'in kaynak olduğu pasajlarda adı küçültücü biçimi "Putzi" olarak geçiyor ve Hitler'in Wagner merakı "bunu besbelli rahatlatıcı buluyordu" ironik yorumu ile tuhaf gösteriliyor ve yalnızca Hitler'in böyle absürt bir şeyi rahatlatıcı bulabileceği ima ediliyor.

Öte yandan Hanfstaengl, Hitler'i budala olarak göstermez, tersine, bilgeliğini ve müziğin ruhundan anlamasını vurgular. Wagner'in senfonilerini baştan sona ıslık ile çalabilmesi sıra dışı görünebilir, fakat Wagner'i ıslık ile kusursuz çalabilen ve bu yeteneğini konuklarını eğlendirmek için bir parti numarası olarak kullanan Wittgenstein da böyledir. Wittgenstein'ın müzik tutkusu kendisini ıslık çalmak gibi tuhaf bir biçimde gösterse bile biyografi yazarının, büyük düşünürün müzik tutkusunu küçümsemesini düşünmek zordur; ne var ki Kershaw'un portresinde Hitler'in yaptığı her şey ya art niyetli ya da saçmadır. Hanfstaengl'den bir başka örnek:

> Hitler'in yakın dostlarının hemen hepsi mütevazı kimselerdi. Onu tanıdıktan sonra, Peters Platz ve Viktualien Markt'ın köşesindeki eski bir işletme olan Café Neumaier'de pazartesi akşamları *Strammtischlere, (teklifsiz toplantılara) katılmaya* başladım. Sabit kanepeleri ve duvar panelleri ile uzun ve biçimsiz salonda yaklaşık yüz kişilik yer vardı. Hitler burada yaş bakımından en büyük taraftarları ile buluşurdu, çoğu buraya bir kısmını yanlarında getirdiği basit akşam yemeğini yemek için gelen orta yaşlı ve evli çiftlerdi. Hitler *en famille* konuşur ve tekniklerini, en yeni fikirlerinin etkilerini onlar üzerinde denerdi.

Kershaw ise şöyle anlatır:

> Yarı Amerikalı, kültürlü olan ve daha sonra Hitler'in dış basın sorumluluğunu üstlenen Putzi Hanfstaengl, 1922 sonlarına doğru onunla yakınlaştığı sıralarda Hitler Viktualienmarkt'ın sınırındaki eski moda Café Neumaier'de her pazartesi bir masa rezerve etmişti. (...) Kanepeler ve masalardan oluşan salonu genellikle yaşlı çiftler doldurur, Hitler'in politikalarını tartışır veya onun sanat, mimari üzerine monologlarını dinlerdi. Yanlarında getirdikleri atıştırmalıkları yer ve ya litrelerce bira ya da fincanlarca kahve içerlerdi.

Hitler'in taraftarlarının yoksul kesimden orta yaşlı ve evli çiftler olması, Kershaw'da "genellikle yaşlı çiftler" ifadesine dönüşür, yani

orta yaşlı değil, ihtiyarlardır, ayrıca oraya gelen yaşlı çiftlerin Hitler'in tanımadığı rastgele müşteriler olduğu izlenimi uyandırılır. Niye? Hoş bir restoranda Hitler'in çevresine toplanan mütevazı, orta yaşlı ve evli çiftler tasviri ona, Kershaw'un görüşüne ters düşen bir saygınlık ve terbiye havası katar. Kershaw'un anlatısında "basit yemekler" yerine "atıştırmalıklar" ve "litrelerce bira" ifadelerinin seçilmesinin nedeni de budur. Kaynak metinde biradan veya atıştırmalıklardan söz edilmez, Kershaw muhtemelen mekânı kafa çekme yeri diye göstermek için eklemiştir bunları –haksız da değildir, orada birileri mutlaka bira da içiyordur– ve kahveyi bile "fincanlarca kahve" diyerek kuşkulu bir şey hâline getirmeyi başarır.

Hanfstaengl, Hitler'in o sıralar yakın çevresini oluşturan ve hepsi de pazartesi akşamları yapılan politik ve sosyal toplantılara katılan kişileri anlatmayı sürdürür.

Hanfstaengl, on yıl boyunca gerçekten de Hitler'in yakın çevresinde yer aldığı ve bundan ötürü kendisi Nazi, anlattıkları da açıklama çabası olarak görülebileceği için, dünyanın en güvenilir kaynağı değilse bile kesinlikle tek taraflı olmayan anılarında Hitler ve destekçilerini etraflıca anlatır. Hanfstaengl'in sözlerinin bu kapsamlı yapısı, hem Hitler hem de onun cazibesinin anlaşılması konusunda, onları güvenilir ve ilginç kılar, bu bir suçlunun, bir şarlatanın veya ruhsuz birinin cazibesi değildir herhâlde, başka yönleri olmalıdır, aksi hâlde Hitler bütün bir halkı uçuruma sürüklemeyi başaramazdı. Bir insandı, partideki yoldaşları da insandı. İyilerdi demek değil bu, zira kötü ve acımasız olanlar da insandır. At tüccarlığı yapan ve komünistleri tartaklamayı seven iri kıyım Christian Weber'in başka bir yanı daha vardı. Hanfstaengl, Weber'in üst sınıftan kimselerin evlerine davet edilmekten hoşlandığını anlatır; bu durum onun sınıf aidiyetini çok iyi açıklamıyor mu? Tek istediği güvenli bir işte çalışmak ve az çok onurlu yaşamaktır. Hanfstaengl'e göre zorba Weber, Hitler'in kafasındaki dipsiz uçurumu sezer, onun yapabileceklerini bilir – bu da ilginçtir çünkü kişi, insanların neler yapabileceğini, bu davranışların nasıl ortaya çıkacağını muhtemelen kendisinden bilir. Bunu sezen bir başkası da Hitler'in akıl hocalığını üstlenen ve "pişman olmaya başlayan" Eckart'tır. Niye? Bir de giderek yayılan şiddetten hoşlanmayan sendikacı Drexler. Pazartesi akşamları Hitler'i eve götürenlerin hepsi silahlıdır; Hitler de, kürsüye çıktığında bile, ceketinin cebinde tabanca bulundurur. Bu akşamlar, mütevazı kesimden aklı başında kimseler ile ateşli fanatikleri bir araya getirme-

leri bağlamında ilginçtir; bu fanatiklerden biri, Weimar Cumhuriyeti'ndeki en önemli politik suikasta, Dışişleri Bakanı Rathenau'nun öldürülmesine karışmış olabilir. Hitler grubun merkezinde yer alır. Hayalî bir orkestrayı yöneterek senfonileri baştan sona ıslık ile çalabilir, akranı kadınlara yaklaşmaya cüret edemez, pastaları ve tatlıları sever, cephede gösterdiği cesaretten ötürü birinci sınıf demir haç madalyası almıştır, yoksul bir dairede çekingen ve bohem bir yaşam sürer, randevularına sadık kalmaz, sıklıkla otomobil galerilerinde boy gösterir ve karşısında birileri olunca hiç durmadan konuşur. Bulunduğu ortama kendisinden başka birinin egemen olmasına tahammül edemez, böyle durumlarda ilgiyi üzerine çekmek için yalan söylemekten geri durmaz, en iyisini o bilir, evde terlik giyer, çok iyi taklit yapar, özellikle Göring'in karısının İsveç aksanına gülünç ama gerçekçi bir yorum getirir, ayrıca öfke nöbetine kapılan Amann'ın ve muhaliflerine saldıran Quirin Diesl'in taklitlerini yapar, fakat Hanfstaengl'in anlattıklarına göre Hitler'in en etkileyici performansı, Siegfried'in kılıcı ve Alman kartalı üzerine dayanılmayacak ölçüde gösteriş budalası laf ebelikleri yapan, politik açıdan bilinçli ve yarı didaktik nasyonalist taklididir, ayrıca Hitler bir hayranının ona yazdığı upuzun ve berbat bir şiiri ezberlemiştir ve –itler ile biten yarım kafiyeler ile dolu dizeleri büyük bir tutku ile okurken dinleyicileri gülmekten kırıp geçirir. Otellere kendisini "yazar" olarak kaydettirir, doğayı sevmez, asla roman okumaz, Cromwell'i sever ama en çok Büyük Frederick'e hayrandır, ölümü çekici bulur, savaşı idealleştirir, annesi üzerine şiirler yazar, Yahudilerden ve onlara ilişkin her şeyden nefret eder, soyarıtımına ilgi duyar ve ırk biyolojisi üzerine bulabildiği her şeyi okur, Nietzsche'yi hiç okumamıştır ama onun üslubunu en güzel Almanca olarak görür, Fichte ve Schopenhauer okumuştur ve resim sanatında en sevdiği motif Leda ve kuğudur. Bu adam her pazartesi akşamı Café Neumaier'de, cebinde bir tabanca ile taraftarlarının ve bir yandan onu korurken öbür yandan komünistleri ve öteki rakipleri döven genç militanların arasında oturur. Yahudilerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunan bir mektup yazmış ve sayısız konuşmasında onlara karşı tavır almıştır. Birçok kişinin paylaştığı bu görüş toplumun alt sınıflarında yaygındır; normalde gücü elinde tutan yüksek kesimler bunu uygunsuz ve kaba bulur, ağırlıklı olarak estetik olan ve sınıf algısına dayanan bir normun çiğnenmesi olarak görür. Aynı kentte, Café Neumaier'den muhtemelen birkaç sokak ötede oturan Thomas Mann, Yahudilerden

nefret etmez, onun için akıl almaz bir düşüncedir bu. Öte yandan savaş çıkmasını coşku ile karşılar, uygarlığın köksüzlüğüne ve önemsizliğine karşılık kan köklü ve önemlidir; bu da zamanımızda aşırı bir görüştür ama, özellikle savaştan sonra sözlerini geri çektiği düşünülürse, anlayış ile karşılanabilir. Hitler ve Mann aynı zamanda aynı kentte... Hitler, Mann'dan daha mı kötüdür? Hiç kimse kötü bir şey yapmadığında bile? Kötülük nedir? Yahudi karşıtlığı mı? Mann'ı Yahudi karşıtlığından irkilten ve Hitler'e onu benimseten nedir? Yahudi karşıtlığı bir sınıf sorunu mudur? Yoksa kişisel bir ahlak meselesi, farklı kimseler arasında niteliksel bir ayrım mıdır? Nazilik besbelli toplumun dibinden türemiştir; Drexler demirci ve sendikacıydı, Weber at tüccarıydı, ötekilerin çoğu da Hitler gibi en aşağı kesimlerden memurlar ve işçilerdi, hepsi de şu veya bu şekilde başarısızlığa uğramış veya aşırılığa itilmişti. Eckart istisnaydı ama uç bir örnekti, şairlerin çoğu morfin bağımlısı ve Yahudi karşıtı değildi sonuçta; Rosenberg ve daha sonra gelen Himmler ve Goebbels gibiler ise fanatikti. Taraftarları oluşturan orta yaşlı çiftler de işçi sınıfından ve orta sınıfın en alt tabakasındandı, yoksullardı ve Almanya'daki krizden en çok etkilenen onlardı. Restoranda yediklerinin bir kısmını evden getiriyorlardı. Hitler gerçek bir güç kazanıp adını tüm ulusa duyurmadan önce, 1922'de, onun çevresindeki durum böyleydi. Ne var ki Truman-Smith'in onunla tanışmaya yollanması ve Hanfstaengl'in kendisini Hitler'in yakın çevresinde bulması bile hareketin başladığı anlamına geliyordu. Daha sonra olacakları hazırlayan tüm koşullar mevcuttu. Yetenekli bir konuşmacı olarak kendisini ispat eden, fakat Hanfstaengl'in yazdıklarına göre korkutucu yanlarını açığa vuran Hitler; onur isteyen Drexler; güçlü, Alman ve kararlı devleti arzulayan Hanfstaengl; Estonya kökeni ile Rusya'dan nefret eden ve doğuya özgü Yahudi karşıtı düşünceler taşıyan –ki Sebastian Haffner'e göre somut şiddet bağlamında bunlar batının Yahudi karşıtlığını gölgede bırakıyordu– Rosenberg ve aşağı orta sınıfın orta yaşlı çiftleri bu koşullara sahipti. Söz konusu gruba ilişkin şöyle yazar Toland:

> Hitler'in yakınındakiler işte böyleydi. Hareketi toplumsal sınıfları aştığı için her türden kişi ona çekiliyordu – entelektüeller, sokak savaşçıları, fanatikler, idealistler, serseriler, kiralık askerler, ilkeli ve ilkesizler, işçiler ve soylular... Şefkatliler ve acımasızlar, zorbalar

ve iyi niyetliler vardı aralarında; yazarlar, ressamlar, gündelikçiler, dükkân sahipleri, diş hekimleri, öğrenciler, askerler ve rahipler... Yaygın bir cazibeye sahip olan Hitler Eckart gibi bir uyuşturucu bağımlısını veya Yüzbaşı Röhm gibi bir eşcinseli kabul edecek kadar açık görüşlüydü.

Toland'a göre Hitler ne kadar mütevazı, ne kadar sapkın olurlarsa olsunlar hiçbir taraftarını hor görmüyor, yeni parti şubelerini soğuktan sığınacak yer arayan evsizlere, işsiz taraftarlarına ve partizanlara açıyordu. Aynı zamanda gözü yukarıdaydı, mali destek bulabilmek için davasına sempati duyan birçok iş adamına başvurmuştu ve Hanfstaengl sayesinde yüksek sınıf yaşamının sosyal çevrelerine girmişti. Princeton'dan Başkan Wilson'ın sınıf arkadaşı olan ve hâlihazırda Hearts gazetelerinin başmuhabirliğini yapan William Bayard Hale ile, stüdyosu Prens Henckel-Donnersmarck ve iş dünyasından başka pek çok nasyonalist eğilimli zenginin uğrak yeri olan ressam Wilhelm Funk ile tanıştırdığını belirten Hanfstaengl kendi aristokrasi ve nüfuz merakını gizlemeye hiç gerek duymaz; ayrıca Hitler gibi sanata düşkün olan Fritz-August von Kaulbach ailesinin onun üzerinde olumlu etki yapacağını umarak Hitler'i onlara ziyarete götürür. Bununla da kalmaz, Münih'te büyük bir yayınevi işleten ve başka yazarların yanı sıra Yahudi karşıtlığı ile ünlü Chamberlain'in kitaplarını da yayımlayan Bruckmann ailesi ile de tanıştırır. Eski Cantacuzéne Prensesi Elsa Bruckmann Hitler'in öğrencilerinden biri olur, fakat Rosenberg ile evlenmeyi kabul edince "Nietzsche, Rainer Maria Rilke ve Spengler" gibi kişileri ağırlayan bir ailenin böylesine bir şarlatanı kabul etmesine akıl erdiremeyen Hanfstaengl onunla bağlantısını keser.

Yazdıklarına göre bu ortamlarda Hitler'in naif ve şaşkın bir hâli vardır, özellikle ünlü piyano üreticisi Bechstein ailesinde, Hitler'in dar mavi takım elbisesi böylesine seçkin insanlar arasında utanç verici görünür. Frau Bechstein onu smokin ve deri ayakkabı almaya ikna eder, fakat Hitler ayakkabıları bir süre ayağından çıkarmazken smokini hemen hiç giymez, dehşete kapılan Hanfstaengl işçi hareketi önderlerinin üst sınıftan kimselerin giysileri ile dolaşmaması gerektiğini söyleyerek onu uyarır.

Hem Frau Bechstein hem de Frau Bruckmann, Hitler'e anaç bir şefkat gösterir, Hitler'in hayatına giren böyle birkaç kadından daha söz eder Hanfstaengl, hepsi de aşağı yukarı annesinin olacağı yaştadır,

muhtemelen anaç ve şefkatli oldukları ve cinsel açıdan ona bir tehdit oluşturmadıkları için onlara çekilir. Başka kadın tanımaz ve herhangi bir ilişkisi ve cinsel yaşamı yoktur. Güzel kadınları sever, Hanfstaengl'in karısı da aralarında olmak üzere kimilerine tutulur ama kesinlikle platonik ve uzaktır.

> Hitler'in hayatında çok önemli bir faktörün eksikliğini daha ilk günlerde anlamıştım. Normal bir cinsel yaşamı yoktu. Karıma tutulduğunu ve bunu çiçekler, el öpmeler ve hayran bakışlar ile gösterdiğini söylemiştim. İyi bir aileden gelen güzel bir kadın ile ilk defa karşılaşıyordu muhtemelen, fakat beğenisinin fiziksel olmadığı her nasılsa hissediliyordu. Bu, kısmen dikkati üzerine çekme konusundaki olağanüstü yeteneği, kısmen gizli kompleksleri ve –onda doğuştan bulunması veya Viyana'daki gençliğinde geçirmiş olabileceği bir frengi enfeksiyonundan kaynaklanması muhtemel– sağlık yetersizlikleri yüzündendi.
>
> Bu noktada kulağıma çalınanlardan konuşuyorum. Erken döneminin ayrıntılarını bilmiyordum ve bir terslik olduğunu yalnızca tahmin ediyordum. Karşımda volkan gibi gergin, enerjiyle dolup taşan bir adam vardı ve bu enerji, kürsüdeki âdeta medyumvari performansları dışında kendisini göstermiyordu. Kadın arkadaşlarının ve tanıdıklarının çoğu anaç kişilerdi.
>
> Frau Bruckmann ve Frau Bechstein. Altmışlı yaşlarında, Carola Hoffmann adında bir başka kadın ile karşılaştım. Emekli bir öğretmendi ve Münih'in Solln mahallesinde küçük bir evi vardı, Hitler ve hempaları burayı bir tür ikinci karargâh olarak kullanıyor, iyi yürekli kadıncağız da Hitler'i anne gibi bağrına basıp pastalar ile besliyordu.

Viyana'da Kubizek'i genelev sokağına götürdüğünde kapıldığı öfkeye arzu karışmıştı, belli ki hem korkutucu hem çekici buluyordu; genelevlere ve cephelerdeki Fransız kadınlara asla gitmiyordu, Linz'te Stefanie'ye uzaktan âşık olmuş ama yaklaşmaya asla cesaret edememişti, çağın cinsel çöküşü üzerine tiratlar okuyordu, mastürbasyon yapmıyordu, bakterilerden ve bulaşıcı hastalıklardan korkuyordu,

beden ve ahlak açısından çok titiz ve tutucuydu. Hanfstaengl'in yazdığına göre Hitler evindeki kitaplığın alt rafında yarı porno denilebilecek kitaplar bulunduruyordu ve onun gözünde kadınlar böyleydi, saftı ve imgeydi, uzak oldukları sürece onlara hayranlık duyabilirdi, onların hayalini kurabilirdi, fakat bir tür fiziksel gerçeklik olarak onun dünyasına müdahale etmeye yaklaştıklarında ani ve korkutucu bir tehlikeye dönüşüyorlardı. Hitler'in samimiyet korkusu çok yoğundu, cinsellik korkusu da burada yatıyordu, samimiyetin fiziksel yönüne, bir başkasının yakınlığına katlanamıyordu. Kadın düşlerde çekici ve hoş olan bir "nesne" idi, hiçbir zaman samimi âlemde bir "sen" değildi. İlişki kurduğu az sayıda kadının hepsinin ortak yanı ondan çok daha genç ve ancak reşit olmalarıydı. Bunlardan biri 1926'da, *Kavgam* yayımlandıktan hemen sonra, kız kardeşi aracılığı ile tanıştığı Maria Reiter'di, çok genç bir kızdı, köpek dolaştırmaya çıktıkları parkta buluşmuşlardı. Bir saat sohbet ettikten sonra Hitler onu kapalı etkinlik olarak düzenlenen konuşmalarından birine davet etti, konuşurken sıklıkla Maria'ya bakıyordu, sonrasında onu eve bıraktı ve ellerini omuzlarına koyduğu kızı kendisine çekecekken köpekler çekiştirmeye başlayınca kapıldığı bir öfke nöbeti yüzünden hiç yanından ayırmadığı kırbaç ile köpeğini dövmeye başladı. Liljegren'e göre ikili pek çok kez görüştü; Hitler kızdan ona Wolf demesini istedi ve ona Mizzi diye hitap etti. Birlikte Hitler'in annesinin mezarını ziyaret ettiler, pikniklere gittiler ve araba gezilerine çıktılar. Hitler otuz yedi yaşında, Maria on altı yaşındaydı. Hitler'in onu bir defasında öptüğünü anlatır. Doğum günü hediyesi olarak ona altın bir bilezik ve "bunları okuyunca beni anlayacaksın," diye imzaladığı kırmızı deri ile kaplı iki *Kavgam* cildini verir. Maria'nın babası sosyal demokrattır, kızının Nazilerin önderi ile ilişkisinden memnun olmaz. Bunun üzerine Hitler, Maria'ya bir mektubunda şöyle der:

> Babalar hem vücut hem his bakımından yaşlandıkları için çocuklarını artık anlamaz olsalar bile ekseriyetle onların mutluluğunu isterler. Sevgin beni çok mutlu etse de babanın sözünü dinlemen en derin temennimdir.

Liljegren'in anlattıklarına göre Hitler'in ona ilgisi daha bir yıl geçmeden sönmüş ve onun kendisine haber vermeden Münih'teki daire-

sinde kaldığını öğrenen Maria çamaşır ipi ile kendisini asmaya kalkışmış ve eniştesi tarafından kurtarılmıştı. İlişki besbelli platonikti ve birkaç yıl sonra yeğeni Geli ile ilişkisi de öyleydi; annelerinin cenazesinde kız kardeşi Angela'nın hamile olduğu kızıydı Geli.

Geli, eğitim görmek için Münih'e taşındığında on dokuz yaşındadır ve Hitler'in şoförü Maurice'e âşıktır, sözlenirler, Hitler bunun üzerine çılgına döner. Buna rağmen Maurice'e bir mektubunda Geli şöyle der: "sık sık buluşacağız ve üstelik baş başa bile kalabiliriz, Dayım A. söz verdi. Tatlı biri." Ne var ki 1921'den beri Hitler'i izleyen, onun kişisel bakımı ve başka her türden hizmetini gören şoförün işine son verilir. Maurice daha sonra "Hitler onu seviyordu ama kendisinin asla kabul etmediği tuhaf bir sevgiydi bu," diyecektir. Hitler de şöyle bir yorum yapar: "Genç bir kızı eğitmekten daha güzel bir şey yok! On sekiz yirmi yaşında kızlar bal mumu kadar esnek oluyor." Hitler 1929'da daha büyük bir daireye taşınınca Geli de onun yanına yerleşti. Hitler onu şımarttı, özgürlük dışında istediği her şeyi verdi – dışarı çıkacağı zaman yanında her zaman biri oluyordu ve akranları ile buluşması yasaktı, yalnızca Hitler'in partiden arkadaşlarını görüyordu. Böyle iki yıl yaşadıktan sonra canına kıydı. Geli odasında onun tabancası ile intihar ettiğinde Hitler Beyrut'a gidiyordu. Kalbinden vurmuştu kendisini. Polis sorgusunda Hitler gitmeden önce onunla tartıştıklarını, Geli'nin şan dersi almak için Viyana'ya gitmek istediğini, kendisinin bunu reddettiğini, fakat kızın sakin olduğunu, giderken ona iyi yolculuklar dilediğini söyledi. Öte yandan Hitler'in hizmetçisi Anni Winter, Geli'nin sabah Hitler'in odasının temizliği sırasında cebinde bir mektup bulduğunu ileri sürdü. Mektup Hitler'in kur yapmaya başladığı bir başka genç ve masum görünüşlü kızdandı. On sekiz yaşındaydı, adı Eva Braun'du ve o da sonunda kendi canına kıyacaktı.

Hanfstaengl ile tanıştıklarında Hitler'in herhangi bir ilişkisi yoktu; onun düşündüğü gibi Hitler iktidarsız mıydı, bilmek imkânsız; fakat cinsel ilişkiye ilgi duymadığı, belki ondan korktuğuna yönelik birçok belirti var. Hanfstaengl'in karısı ona cinsiyetsiz veya aseksüel diyordu; bu da bize Hitler'in nasıl göründüğüne ilişkin bilgi veriyor, kur yapışı pantomim gibiydi ve temelsizdi, kur yapmanın imgesiydi, hem büsbütün bastırılan hem de gizlenen arzunun kendisi değil temsiliydi. Hitlerin kadınsı bir yanı da vardı, pek çok konuşma videosunda bu görülüyor, çoğu jesti apaçık kadınsı, perçemini kenara

atışı da öyle, cılız bedeni erkeksilikten uzak, sesi sıklıkla ince aralıklara kayıyor. Öte yandan ilk kez tipik bir erkek ortamında kendi yerini bulmuştu ve kendini kamçı, tabanca, Alman kurt köpeği, postallar, üniformalar gibi erkek eşyaları ile donatıyordu; ordu gibi maskülen çevreler uzaklığı samimiyete yeğlediği ve sarılma, dokunma, sır verme gibi davranışlardan uzak durarak eyleme ve durumların idaresine odaklandığı için Hitler açısından mükemmeldi, böylece fiziksel veya duygusal açıdan kimse ona dokunmadan insanların arasına karışabiliyordu. Yalnızca Wagner'e beslediği sınırsız ve sonsuz hayranlıkta kendini açığa vurabilen büyük hassaslığı, tıpkı sanat tutkusu gibi kadınsı yanından kaynaklanıyordu; cephedeki boş zamanlarında akvarel resimler yapması da güngörmüş, sert askerlere yakışacak bir davranış değildir.

Hanfstaengl'in karısı, Hitler'de ikisinin de tuhafına giden şeyi şöyle özetler: "Putzi, bence o bir hadım." Hanfstaengl bu konuyu düşünür ve Hitler'in yakın çevresinde "çok" sayıda eşcinsel bulunmasının altını çizer – üç veya dört kişilerdir, bunlardan biri olan Röhm savaş sırasında kadınlara karşı "normal" ilgi gösterir ve 1920'lerin sonuna dek eşcinsel olduğu anlaşılmaz.

> Fakat [Röhm] sapık eylemlerde bulunmasa bile çevresinde öyleleri pek çoktu. Heines ve öteki vatansever dernek önderlerinden birkaçı bu yöndeki eğilimleri ile ün kazanmıştı. Bir Nazi eğitim temsilcisi ile ilk karşılaşmamı düşündüğümde Hitler'in çevresinde bu türden çok sayıda adam gördüğümü hatırlıyorum.
>
> Hitler'in yavaş yavaş aklımı meşgul etmeye başlayan cinsel yapısını oluşturan bu tuhaf ikircimlerin bir parçası da, en hafifinden söyleyecek olursak, eşcinsellerden açıkça kaçınmadığıydı.

Bu akıl yürütme pek çok bakımdan ilginçtir, kısmen Hanfstaengl'in eşcinselliğe ilişkin kendi sorunlarını –1950'lerde bu kitabı yazdığında eşcinsellik gerçekten suçtu, fakat "sapık eylemler" ve bir sonraki cümlede kullandığı "cinsel sapıklığı aşırıya götüren fanatikler" gibi ifadeleri tiksinme doludur– kısmen de Hitler'in bu konuyu sorun olarak görmemesini açığa vurur. Hanfstaengl'in tepki verdiği şey, Hitler'in onun kadar sert tepki vermemesidir. Tersine, Hitler ailesiz

erkeklerin kendilerini davaya adama ihtimalini daha yüksek bulduğu için öylelerini ister yanında. Bu, Hitler'in eşcinsel veya aseksüel olduğunu mu gösteriyor? Hanfstaengl, Hitler'in eşcinsellerden açıkça kaçınmamasını tuhaf bulmakta haklıdır; zira Hitler'in görüşleri genellikle aşırı küçük burjuvadır, bu etik anlayıştan her tür uzaklaşmaya nefret ile tepki verir ve o sıralar tiksinç bir sapıklık olarak görülen ve kendisinin her zaman yücelttiği erkekliğin karşıtı olan bu eğilim dışında her tür aşırılığın düşmanıdır. Muhtemelen bu tutumunun nedeni eşcinselliğin ona dokunmamasıdır – öteki aşırı davranışlardan, özellikle çok eşlilikten korkması ve nefret etmesi besbelli kendi duygusal dünyasıyla ilgilidir ve *Kavgam*'da Yahudiler ile cinselliği örtüştürmesi bunu gösterir:

> Yüzünde şeytansı bir neşe ile saklanan siyah saçlı Yahudi genci, saatlerce gözetlediği masum kızı kanı ile lekelerken bir yandan da onu kendi halkından çalar.

Eşcinselleri ve onları taraftar olarak kabul eden Hitler'i eleştiren Hanfstaengl, Yahudi meselesi konusunda tam tersi bir duruş takınır, ona göre Hitler Yahudilerden nefret eden bir fanatiktir, Yahudi karşıtlığı aşırı ön yargılı ve iğrençtir ama durum bu kadar basit değildir çünkü Hanfstaengl partideki en azılı Yahudi düşmanlarına duyduğu nefretin temelinde onların yarı Yahudi olmasının yattığını söyler.

Hitler 1922'de sürekli siyah paltosu ile şapkası, cebinde Walter tabancası, elinde kırbacı, genellikle bir yanında Alman kurt köpeği Prinz ve öteki yanında koruması Ulrich Graf ile, Yahudi nefreti, kadın korkusu ve yalınlık özlemi ile dolaşırken derin bir uyumsuzluk simgesi gibidir. Yalınlık özleminde yalnız değildir, sanki çağ birdenbire karmaşa ve şaşkınlık altında kalmış da eziliyormuş gibi havaya yayılmıştır bu özlem.

Konuşmalarında ve *Kavgam*'da şiddetle tepki verdiği toplumsal değerlerin bozulması elbette yalnızca dışarıda, yani kültürde değil, aynı zamanda içinde de süregelmektedir. Duygusal hayatı ile dış davranışları arasında bir uçurum vardır ve görüşleri ile eylemlerine getirdiği rasyonel açıklamalar belli ki başka, temelsiz ama kendilerini kesinlikle hissettiren niyetler tarafından sıkıştırılmaktadır.

Weimar Cumhuriyeti'nin büyük teması olan yabancılaşma tüm açılardan aydınlatılıp tanımlanmıştır ve hayatın bir kavga olması

kavramı elbette Hitler ile sınırlı değildir. 1922'de aşırı sağcı grubun suikastı sonucu ölen, Weimar Cumhuriyeti'nin Yahudi, sosyal demokrat bakanı Walther Rathenau 1912'de insanlığa ilişkin şunları yazar:

> İnsanlar evler, meydanlar, kentler inşa eder, fabrikalar ve depolar kurar. Yollar, köprüler, demir yolları, gemiler ve kanallar yapar: Su, benzin ve elektrik cihazları üretir; telgraf telleri, yüksek gerilim hatları ve kablolar çeker; makineler ve fırınlar kullanır...
>
> Bu daha önce duyulmamış yapıların amacı nedir? Çoğunlukla üretime doğrudan katkıda bulunurlar. Kısmen ulaşım ve nakliye hizmeti ile üretime dolaylı katkıda bulunurlar. Kısmen idare, konut ve sağlık hizmeti verdikleri için ağırlıklı olarak üretime yönelmişlerdir. Kısmen bilim, sanat, teknoloji, eğitim, dinlenmeye hizmet ettikleri için dolaylı olarak ... yine üretime katkıda bulunurlar.
>
> Çalışmak artık bir yaşam etkinliği değil, bedeni ve ruhu doğa güçlerine uydurma çabası değildir; hayatın hizmetinde süregelen yabancı bir etkinliktir, bedeni ve ruhu mekanizmaya uydurma çabasıdır.
>
> Çalışmak artık yalnızca doğaya karşı bir mücadele değildir, insanlığa karşı bir mücadeledir. Üstelik bu mücadele gizli politikaların mücadelesidir, iki yüzyıl kadar önce bir avuç devlet adamı tarafından benimsenen ve geliştirilen bu en riskli uğraş, başkalarının çıkarlarını paylaşıp kişisel emeller doğrultusunda kullanma, küresel duruma egemen olma, zamanın isteklerini yorumlama, ticaret yapma, ittifaklar kurma, yalıtma ve saldırma sanatı artık günümüzde ekonomi öncülerinin tekelinde değildir, kendi ölçülerinde sıradan bir esnaf için de olmazsa olmazdır. Mekanize edilmiş meslekler kişiye politikacı olma eğitimi verir.

Peter Sloterdijk kitabı *Kritik af den kyniske fornuft*, *Kinik Mantığın Eleştirisi*'nde Rathenau'dan bu alıntıyı yapar. Rathenau'nun analizi insanlığa iki seçenek bırakır: Ya üretimin içine çekilip onun bir parçası olmak ve böylelikle makinelere, üretim zincirlerine uyum

sağlamak veya sistemin ekonomik ve politik yöntemlerini kullanarak da olsa kendisi ve bireyselliği için üretime karşı gelmek ve böylece söz konusu yöntemleri üstyapıdan çekip çıkararak bireysel ortama indirmek. Tüm dünyayı kapsayan yeni üretim ve ticaret anlayışının yerel ile global arasında yarattığı fark, Rathenau'nun bu sözlerinden yüz yıl sonra, kendimizin dile getirmeyi öğrendiği bir şey, evet, içinde yaşadığımız bireysellik ve toplu tüketim arasındaki bu tuhaf oyun artık bizim hayatımızı oluşturuyor. Önceki yüzyılın sonundan 1945'te Almanya'nın çöküşüne dek giderek şiddetlenen otantiklik sorununu büyük bir kuşatma manevrasıyla, iki savaşın mümkün kıldığı bir yararcılık gösterisi ile çözdük. Her birimiz kendimiz devlet adamıymışız gibi yaşıyoruz, dünyanın merkezindeyiz ve burada düşündüğümüz ve inandığımız her şey en büyük değeri taşıyor ve herkesin aynı şeyi düşünmesi bu durumu hiç ama hiç etkilemiyor. Kültürün daha önce eşine rastlanmamış, aşırı bireyci yaklaşımının şimdiye kadarki en eşitlikçi kültürde süregelmesi ilkin on dokuzuncu yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve o zaman da yeni olarak algılanan sorunlara bir yanıttır. Kişinin eşsiz bireyselliğine ilişkin yaygın anlayış ile herkesin çarpıcı aynılığı arasında herhangi bir uyuşmazlık olabileceği ihtimaline gözlerimizi kapıyoruz. Yirmili yıllarda herkesin aynılığı bir distopyaydı. Bireyselliğin silindiği bir dünyanın makine gürültüleri arasında herkesin maske gibi suratlara ve üniformalara dönüşmesi, insanların öbekleşmesi tehlikesi kültürün her kesiminde dile geldi.

Rathenau:

> Çağın heyecanları ile sarsılmayı sürdüren akıl, hareket etmekte, eskilerinden daha yakıcı ve asitli olduğu sürece yeni izlenimler edinmekte ısrar ediyor. (...) Sansasyonel, çalakalem, banal, gösterişçi, sahte ve zehirli eğlenceler tırmanışta. Bu sevinçler çaresizliğin sınırında. Otomobilin kilometreleri yiyip yutması doğaya çarpık bakışa ilişkin etkili bir imge...
>
> Ne var ki bu çılgınlıklar ve aşırı uyarılarda bile mekanik bir yan var. Aynı anda hem makinelerin gözlemcisi hem de küresel mekanizmada bir makine olan insan giderek yükselen gerilim ve sıcaklık altında enerjisini dünya etkinliğinin çarkına terk etti.

Rathenau'nun bunları yazmasından iki yıl sonra patlak veren savaş, eşsiz "ben" görüşünün üzerindeki baskının artması anlamına geliyordu, evet, bireysel öz açısından tam bir felaketti, çünkü onun kendisini ifade edebileceği araç olan kahramanlık, silahların mekanize edilmesi ile ortadan kaldırılmıştı; cesaret, dâhilik, kurnazlık, beceriklilik gibi özelliklerin hiçbiri makineli tüfeğin karşısında veya şarapnel yağmuru altında işe yaramıyordu: Ölüm rastgeleydi, ölümün güçlerini yönlendirmek imkânsızdı, kahramanca ölümler toplu ölümlere dönüştü. Savaş bir makine savaşı, insanlar öteki makineler gibi bir makineydi. 1932'de Jünger, sınırlardan ve bireysellikten arındırılmış, yalnızca hareket, dinamikler, bedenler ve makinelerden oluşan bir dünyada, herkesin işçi olduğu ve makinelerin yönetimi altında çalıştığı bir totaliter devletteki hayatı tasvir eder. 1921 ve 1922'de güç kazanan Hitler ve partisi de tuhaf bir çelişki ile böyle bir dünyaya doğru ilerlemektedir. Tuhaftır çünkü Hitler, Marksizm ve kapitalizmde bireyin ortadan kaldırılmasından korkar, bunun kültürel çöküntüye ve toplumsal kaosa yol açtığına inanır. Çöküntüyü böylesine güçlü hissetmesi, olmasını istediği şeylere ilişkin duyguları ile gerçekten olanlar arasında artık bir uyum kalmadığını gösterir. Uyum olduğunda içsel ahlak dışa anlam verir ve bu öyle pürüzsüz bir etkidir ki doğal algılanır, ayrıca dış etkileşimler ve olaylar da iç dünyaya anlam katar. Uyum yoksa, ne pahasına olursa olsun elde edilmesi gerekir çünkü bu eksiklik kimliğe, yani "ben" ile "biz" arasındaki ilişkiye yönelik doğrudan bir tehdit anlamına gelir.

Hitler'in yaralı bir insan olduğu apaçık ortadadır, bu süreç muhtemelen çocukluğunda başlamış, özündeki bir dinamik yüzünden gençliğinde ve yetişkinliğinin başlarında güçlenmiştir; ne var ki başka birine yakın olma yetisinin, başkalarının duygularını hissetme, yani onlarda kendisini görme yetisinin yaralanması onu kendisinin dışına itmiş, kendi duygu dünyasına yabancılaştırmıştır, başka bir deyiş ile duyguları ve duyguları anlayışı arasında oluşan kapanmaz uçurum onu sosyal âlemin dışına atmıştır.

O çağda yaygın bir hasardı bu ve sanat uçurumu kapatabildiği için bu hasarı taşıyanların çoğu sanatçı oldu. Hitler de denedi, onay bulamadı, direnişi kıracak kadar güçlü veya yetenekli değildi, önce savaşta daha sonra politikada dışarıdan anlaşılıp yardım görerek ve ihtiyacını kapatarak kendini kısmen aşamasaydı toplumun büyük boşluğu içinde yitip giderdi. Duygular böyle radikal ölçüde kopunca, içsel varlık kaosa sürüklenince kişi düzen, kurallar, sınırlar

arayışına girer. Hitler'in tanıdığı düzen, kurallar ve sınırlar çocukluğuna ait olan, Linz'in küçük burjuvasını ilgilendirenlerdir; fakat bu, bir yönüyle, on altı yaşında bohem ve sanatçı gibi giyinmeye başladığından beri nefret ettiği bir dünyadır, bir yönüyle de ortadan kalkmak üzeredir, bu dünyanın ahlak yapısı ve kuralları Hitler'in Viyana ve Münih'te gördükleri ile örtüşmez, oradaki yapılar ağırlıklı olarak yeni çağdan ve yeni çağın devasa toplumsal sorunlarından etkilenmiştir. Büsbütün radikal yeninin yarattığı kafa karışıklığı onda aşırı büyüktür ve onu kaydıracak bir yeri yoktur, sosyal âlem de ona bir şey vermez, hor gördüğü bir yaşam görüşünün ve toplumsal biçimin temel ifadesi olduğunu anladığı ahlakın çöküşü karşısında nefret ile dolup taşarak kendisi ile içinde yaşadığı dünya arasında bir tür uyum yaratabilmek için uğraşır, kitaplar okur ve düşünür. Dünyanın tüm yasaklarını uygular kendisine, çileci bir yaşam sürer, bazen uzun süren depresyonlara girer, bazen manik bir yaratıcılık ile kabuğundan sıyrılır, yalnızca sanatta, düşlerde ve ideallerde yaşar, ardından omuzlarındaki tüm yükten kurtulabileceği bir yer bulur kendisine, hayatı derinden yalınlaştıran bu yer ordudur.

1920'lerde kuruluşuna katkıda bulunduğu organizasyon askerleri, üniformaları ve silahları ile ordunun bir uzantısıydı; Hitler'in açıkça belirlenmiş düşman imgeleri ve büyük saldırganlığı ile öne sürdüğü politika da savaşın başka yöntemler ile sürdürülmesiydi. Hitler'in böyle büyük bir cazibeye sahip olması, yüz binlerce, evet, milyonlarca kişiyi arkasına takabilmesi bizim açımızdan anlaşılır gibi değil, çünkü bizler argümanları okuyoruz ve onlardaki tehlikeleri, aptallığı ve insan nefretini görüyoruz; ne var ki Hitler halkın desteğini argümanlar ile değil ruhundaki uçurum ile veya bu uçurumun onda yarattıkları ile kazandı, böylece dile getirdiği şeyler, içsel kaosu ve bu kaosun son bulması özlemi ile, toplumun iç kaosu ve bu kaosun son bulması özlemi arasında ilginç bir simetrik ilişki vardı. Kaotik ruhu karşısına çıkan sınırlara, memleketinin ahlakına ve ordunun düzenine, yani küçük burjuva ve Prusya veya Wilhelm anlayışına kayıyordu, bu ikisi de geçmişe aitti ve Weimar yıllarındaki ihtiyaç ortamında hemen herkes yüzünü oraya çevirmişti. Çoğu kişi böyle yapıyordu, fakat Hitler'i özel kılan onu konuşurken duyan herkeste tutuşturmayı başardığı ateş, yoldaşlık yaratmaya yönelik büyük yeteneğiydi, burada iç varlığının tümü, bastırılan duygular ve arzular deposu akacak bir yer buluyor ve sözlerine öyle bir yoğunluk ve ikna gücü katıyordu ki herkes orada, hem nefretin hem

de umut ile ütopyanın, erişmesi mümkün olan o parlak, âdeta kutsal geleceğin içinde olmak istiyordu, tek yapmaları gereken onun izinden gitmek, sözlerini dinlemekti.

Hitler yalınlaştırma ustasıydı ve bu onun kendi özlemine karşılık düşüyordu herhâlde, fakat özlemine karşı kinik bir tavır takınmaktan da geri durmadı, onu retorik bir araç olarak kullandı, politik eğilimleri üzerinden yalınlık istemek ile kalmayıp sofistike ve karmaşık olanlara da saldırdı konuşmalarında. Bir defasında bu konuda Hanfstaengl'den özür diler gibiydi. 1922'de bir akşam Café Neumaier'den dönerken şöyle dedi:

> Herr Hanfstaengl, bu akşam konuşmalarımda kendimi nispeten yalın konular ile sınırlandırmam sizi hayal kırıklığına uğratmasın. Politik ajitasyon ilkel olmak zorundadır. Tüm partilerin sorunu bu. Fazlasıyla profesyonel, fazlasıyla akademik oldular. Sokaktaki adam onları anlayamadığı için er ya da geç komünist propagandanın anlamsız yöntemlerine kurban gidiyor.

Hanfstaengl, Hitler konusunda kendi rolünü, onu Rosenborg ve fanatik Yahudi düşmanlarından kurtarmak, ayrıca ona parti arkadaşları ile birlikte savunduğu taşracı yaklaşımdan daha geniş ve daha uluslararası bir bakış açısı sağlamak olarak görüyordu. Hitler'in radikalliğinin ve şiddet eğiliminin eğitim yokluğundan kaynaklandığına ve onu yüksek sosyete çevrelerine soktuğu zaman bunların ortadan kalkacağına inanıyordu, Hitler ile tanıştırdığı sanayi önderlerinin muhafazakârlığı Hanfstaengl'inki ile aynıydı ve ütopyaya babalarının ve büyükbabalarının geldiği toplumdan daha fazla kaymıyordu. Hitler sayesinde halkın derinlerine erişebildiklerini sandıkları için onun düzeltilemez bir ütopik devrimci ve fanatik bir ırkçı olduğunu göremediler. Hitler'in kökten ırkçılığının, özellikle Yahudi karşıtlığının önder olarak güç ve nüfuz kazandıktan sonra törpülenebileceği düşüncesi yaygındı. Hitler, Hanfstaengl'i dinliyor, yararlı buluyordu ama onun sözlerine kulak asmıyordu. Örneğin Hanfstaengl ABD ile Almanya arasında gelecekte ittifak kurmanın öneminden veya başka bir dış işleri meselesinden söz açarsa Hitler her zaman konuyu Clausewitz, Moltke veya Kayzer Wilhelm'e getiriyordu. Dış politika konusunda referans çerçevesi savaş öncesi Avrupa'sıydı ve soru, onun yönetimindeki Almanya'nın savaşa girip girmemesi değil ne

zaman gireceğiydi, daha 1922'de bile tutumu buydu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler'in hayatında olup bitenler, savaştan önce olup bitenlerin tekrarıydı ama bu kez hem gerçekti hem de daha büyüktü ve tek gerçek hedefi, onun gözünde her şeyin işlevi, birinciyi düzeltecek yeni bir savaştı. 1918 sonbaharındaki başlangıç noktasından böyle bir sonuca ulaşmayı başarabilmesi inanılır gibi değildi. Ne var ki şansının çok düşük olması, böylesine güçsüz bir yerde durması, özellikle şansölye seçilmesinden önceki yıllarda, önemli bir faktördü, birçok partide Hitler'e en büyük zararın ona gerçek güç vermek olacağı inancı yaygındı; bir şarlatan, blöfçü, bayağı bir küçük burjuva olduğu için bu durumda politik açıdan çabucak ölüp giderdi. Gerçekten çok tuhaf. Hitler gibi kendi duygularını tanımayan, içinden geçen bir şeyler sanan, ruhunu ve varlığını körelten, karartan birinin Alman duygularının kralı olması...

Liljegren'e göre Hitler bir konuşmayı yazmaya dört ila altı saat harcıyordu, onu her birine on beş ila yirmi kelime düşen on sayfaya yazıyor ve toplantı yaklaşırken kafasından konuşmayı geçirerek odasında volta atıyordu. Düzenli aralıklar ile toplantı mekânındaki birine telefon ediyor, gelen kişi sayısına ve ortamın havasına ilişkin bilgi alıyor, çok muhalif var mı, varsa ne türden diye soruyordu. Onu bekleyen dinleyicilere yapılacak muamele konusunda sürekli buyruklar yağdırıyordu. Kapılar açıldıktan yarım saat sonra frakını, şapkasını, kamçısını getirtiyor, arabasına gidiyor, şoförü ve koruma görevlisi ile mekânın yolunu tutuyordu. Kürsüye geçtiğinde solundaki masaya yerleştirdiği notlarından işi bitenleri hemen sağdaki masaya aktarıyordu. Tabancası arka cebindeydi. Ortalama iki saat süren konuşmadan sonra millî marş çalıyordu. İçeride müzik devam ederken mekândan ayrılıyor ve genellikle marş bitmeden arabasına yerleşmiş oluyordu. Münih dışında konuşma yaptığında dosdoğru otele gidiyordu. Banyo yapıp üzerini değiştirdikten sonra, kanepede dinleniyordu, bu sırada Hanfstaengl bir ihtimal, eşlikçilerin bulunduğu yandaki odada piyano çalıyor oluyordu. Konuşmalarından önce ve sonra dinleyicilerin hiçbiri ile bağlantı kurmuyordu. Onun gözünde yalnızca kendisi ve başka herkes vardı.

Genç hukuk öğrencisi Hans Frank onu 1919'da şöyle görür:

> İnsanın aklına gelen ilk düşünce, bu adamın hisleri hususunda dürüst konuştuğu ve kendisinin kesinlikle

emin olmadığı hiçbir şeyi ileri sürmediğiydi. (...) En bulanık beyinler için bile her şeyi anlaşılır kılıyordu, meselenin özüne iniyordu.

Toland'ın yazdıklarına göre *Münchener Post*, Hitler'in 1920'deki konuşmalarından birini haber yapmış ve Yahudi taklitlerini eğlenceli bulmuştu:

> Adolf Hitler bir komedyen gibi davrandı, konuşması bir vodvil gösterisi gibiydi. (...) Hakkını vermek gerekir, Münih'te böylesi şaklabanlıklar ile uğraşan ateşli konuşmacılar arasında onun kadar kurnaz bir bozguncu yok.

Kurt Lüdecke onu 1922'de görmüştür:

> Eleştiri yeteneğim eriyip gitti. Salt ikna gücünün hipnotik büyüsü ile kalabalıkları ve beni sımsıkı yakalamıştı. (...) Alman erkekliğine seslenişi savaş çağrısı gibiydi, vaazını verdiği kitap kutsal bir gerçekti. İkinci bir Luther'e benziyordu. (...) Ancak din değiştirmeye benzetilebilecek bir şevke kapıldım. Kendimi, önderimi ve davamı bulmuştum. Ruhum artık onundu.

Hitler'in konuşmalarında böylesine güçlü duygular uyandıran neydi? Dürüst, içten olması, öteki politikacıların tersine nihayet birinin her şeyi olduğu gibi anlatması önemliydi. Yokluk ortadaydı, artan hoşnutsuzluk çaresizlik sınırlarına dayanmıştı. Hitler bu hoşnutsuzluğa yön veriyordu. Versailles utancı, Kasım Suçluları ve dünya çapında Yahudi-Marksist komplo teorisi Hitler'in nefreti ile öfkesini yoğunlaştırdığı üç noktaydı ve elbette bu konuda yalnız değildi; ne var ki bu nefret ile öfkeyi, manipülasyondan büsbütün uzak olduğu duygusu uyandıran, insanın söyleyemediği ama apaçık doğru olduğunu bildiği şeyler gibi gösteren bir yaklaşım ile dinleyicilerinden çekip çıkarma yeteneğine sahipti. Bir konuşmacı olarak etkileyiciliği her şeyi olduğu gibi söylemesinden kaynaklanıyordu, ona tezahürat ederken kendilerine de tezahürat eden dinleyicilerinde böylelikle uyandırdığı güven, yarattığı birlik, bir büyücü gibi istediği yere yönlendirebildiğini keşfettiği benzersiz bir güçtü. Bu nüfuzdu. Bir iş

veya konum ile gelen, hem yazılı hem yazısız yasalar ve kurallar ile sınırlandırılan türden değildi; yasa anlayışının üzerinde duran, devrimsel ve gerçek etki gücüydü. Muhtemelen bunu zamanla anlamıştı, zira Sebastian Haffner'in yazdığı gibi partinin konuşmacısı olmak, kitleleri hareketlendirmek onu uzun süre memnun etmişti; partinin ve ülkenin yegâne önderi olma düşüncesi –Almanya'da köklü tarihi olan bu düşünce– ilk kez *Kavgam*'da ve sonrasında, 1925'te partinin yeniden kurulması ile ortaya çıktı.

Fakat söyleme biçimi söyledikleri kadar önemliydi. Kullandığı dil halkın diline çok yakındı. Hanfstaengl onun özel bir etki yaratmak istediği zamanlar dışında argo kullanmadığını, çevresindeki insanlar arasında gelişen günün dilini benimsediğini bildirir. Örneğin, Viktualien pazarından ailesine yemek alacak parası olmayan bir kadının sorunlarını anlatırken bunu, onun sorunu formüle edip kullanacağı türden ifadeler ve deyimlerle anlatıyordu.

Hitler'in yeteneği ses kulağında, ton aralığında, insanlardan oluşan ve nesilden nesle farklı duyulan topluluk dilindeydi. Burada hassaslığı işe yarıyordu, hem çağının seslerini işitebiliyor hem de ince ayarlanmış olarak halka aktarabiliyordu ve dinleyici türüne göre –örneğin öğrenciler ile başka, işçiler ile başka– konuşuyordu. Doğaçlama yeteneği de çok iyiydi, birinin bağırarak yorum yapması durumunda kollarını göğsünde kavuşturuyor ve alaycı bir karşılık vererek dinleyicilerini güldürüyordu. Her zaman içerideydi, içindekileri dile getiriyordu, öteki politikacılar gibi yukarıdan aşağı değil içten, dilin içinden konuşuyordu.

Dinleyicilerinin yaklaşık dörtte biri kadındı ve bunu da avantajına kullanıyordu; konuşması çoğunlukla muhaliflerin haykırışları ile bölünüyordu, bu durumda onları susturmak ve kalabalığı kendi yanına çekmek için çoğunlukla kadınlara yöneliyor, dikkati günlük yaşamın sorunlarına, yakına, yiyecek ve gerekli başka öteberi kıtlığına çekiyordu, herkes bu sorunları derinden hissediyordu ama 1920'lerde onlar ile ilgilenen kadınlardı; Hanfstaengl'e göre Hitler böylece ilk bravolarına kavuşarak kendisi ile dinleyiciler arasındaki buzları eritiyordu. Ne var ki söyledikleri ve söyleme biçimi retoriği ilgilendiriyor, "biz"in iradesine seslenip onun meşru temsilcisi olarak ileri çıkma yeteneği gerçekten çok büyük fakat ne o sırada –1920'de Cirkus Krone'de altı bin kişiye konuşma yaptığında– ne de daha sonra onu dinlemek için stadyumları dolduran insanların karşısına çıktığında, kazandığı başarıyı açıklayacak kadar büyük.

Hem söylediklerinden hem de söyleme biçiminden daha önemli olması gereken bunları *onun* söylüyor olmasıdır. Yani kişiliği, karizma denilen havası.

Karizma sosyal dünyadaki iki üstün güçten biridir; öbürü de güzelliktir. Bu güçler öğrenilemediği veya elde edilemediği ve kaynağı bireysel olduğu için onlardan pek konuşulmaz; hepimiz onların bilincinde olsak ve değerini bilsek de herkesin eşit, tüm ilişkilerin adil olması öngörülen bir demokraside böylesi özelliklere değer yüklenemez. Dahası biz insanlıkta kendiliğinden olanlara değil yaratılan, üretilen veya formüle edilenlere değer biçeriz, başka bir deyiş ile yaratılan, üretilen ve formüle edilenler önemli, kendiliğinden olanlar önemsizdir. Bir üniversite kütüphanesinde ilgi erkeklerin en sağlam argümanları olan, Adorno veya de Beauvoir hakkında çarpıcı konuşmalar yapan kadının değil en güzel kadının üzerinde toplanır; her sokakta, meydanda, restoranda, kafede, kumsalda, evde, feribot kuyruğunda ve tren kompartımanında, kadınlar ile erkeklerin toplandığı her yerde durum böyledir, güzellik her şeyi gölgede bırakır, soldurur, ilk onu görürüz, bilinçli veya bilinçsiz onu ararız. Bu fenomen sessizliğe gömülmüştür, sosyallikte onu bir etken olarak kabul etmeyiz, sosyal uzaklaştırma mekanizmaları ile dışarı iteriz ve aptal, toy, kaba, üstelik ilkel diye niteleriz, fakat aynı zamanda ticaret alanında semirmesine göz yumarız, orada nereye dönsek onu görürüz, her yerde güzel insanlar ile karşılaşırız. Televizyonda güzel insanlar, dergilerde güzel insanlar, filmlerde güzel insanlar, tiyatroda güzel insanlar, pop müzikte, reklamlarda güzel insanlar vardır, evet, tüm genel alanlar güzel suratlar ve vücutlar ile dolup taşar, fakat onlar bizce değer taşımaz, önemli olanın, yani içsel "ben"in dile gelmesi değildir. Güzellik bedene ve surata, "ben"in dış ifadesine aittir ve bir "ben" maskesidir, ayrıca sabit ve kaçınılmaz yapısı, seçilmiş değil doğuştan olması onu diskalifiye eder, Nazilerin insanı doğuştan kategorilere ayırması sonunda felaket getirdiği için onların ardından insanda doğuştan bulunanlara değer atayamayız. Yani atarız ama sessizce. Bireysellik ile benzerlik arasındaki ilişki gibidir bu: Bu unsurlar birbirini dışlar ama ancak aralarında bağlantı kurulursa – dolayısıyla bu bağlantıyı yapmaktan kaçınırız. Sanki birbirine koşut iki farklı kültürde yaşarız. Biri ticaridir, burada her şey yüzeyde, suratta, dışsal güzellikle, bir örneklikte ve benzerliktedir, yani yapay unsurlardır, yalnızca eğlenceye yarayan boş değerlerdir; öbürü

sosyaldir, eşsiz bireylerden, iç güzellikten, değişebilir özelliklerden, benzersizlikten, yani asıl olarak bildiğimiz unsurlardan ve gerçek diye bildiğimiz değerlerden oluşur. Yapay dünyada hayal kurar, gerçek dünyada yaşarız. Yapay dünya algısının yaşamlarımızda giderek başat olması, neredeyse içinde yaşadığımız dünyaya dönüşmesi çevremizdeki kültürde ortaya çıkmaya başlayan yoğun gerçeklik açlığının nedenidir. Peki ama gerçeklik beden değilse nedir? Beden biyoloji değilse nedir? Burada doğuştan olanların alanına giriyoruz, Weimar döneminde de tüm arzular oraya yönelmişti ve bu ilkin Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda, insanlar yapayın baskısı ile uygarlığın, pek çoğu yeni ve giderek mekanize olan ifadesini bir kenara itip gerçeğe, yani doğuştan olana, yani bedene, kana, çimenlere ve ölüme yöneldiğinde ortaya çıkmıştı.

İnsan ne kadar çaba gösterirse göstersin elde edilememesi bağlamında güzelliğe benzeyen karizma iç ve dış "ben" ile insanlıktaki biyolojik ve kültürel olanlar arasında yer alan yalın ikiliğin ötesine geçer ve bazı durumlarda öylesine güçlenebilir ki öteki tüm kategorileri kenara itebilir, başka bir deyiş ile onları düpedüz ortadan kaldırabilir.

Karizmatik insan görünüşü, zekâsı, argüman yeteneği ile değil salt varlığı ile gerçekten eşsizdir, kesinlikle taklit edilemez ve başkalarının eşsiz olmayışını, yani sıradanlığını görünür kılar. Peki karizma nasıl bir değerdir? Onu niye bu kadar çekici buluruz? Adorno ve de Beauvoir'dan söz eden kadının yanında karizmatik bir kadın ve çarpıcı güzellikte bir kadın otururşa, yalnızca erkeklerin değil kadınların da bütün ilgisi karizmatik olanın üzerine toplanacaktır. Karizma sıra dışı bir özelliktir, onu oluşturanları söylemek âdeta imkânsızdır ama görür görmez tanırız. Bir kadında görürsem o kadını arzularım. Bir erkekte görürsem aynı değilse bile benzer biçimde arzularım, karizmatik bir adam bende orada, onun yanında olmak ve kendimi ona adamak isteği uyandırır. Bu duygularda bir hassaslık ve şefkat unsuru vardır, zira karizmatik havada bir –zayıflık değil, başka bir kelime– kırılganlık unsuru bulunur. Yakın olma isteği, şefkat, kendini adamak gibi duygular güçlü ve doğrudandır. Fakat onlara boyun eğemem, ona âşıkmışım gibi bir adamın yanında olmak isteyemem ve kendimi kesinlikle ona adayamam. Dolayısıyla mesafe koyarın ama yanındaki herkesin üzerinde bıraktığı etkiyi görürüm ve o olmak istediğim için bazen anlamsız boyutlara ulaşan kıskançlık içimi yakar. Bu iç mücadele, kabul edilsin edilmesin, tüm

karizmatik bireylerin huzurunda gerçekleşir kanımca. Karizmatik "ben" yanındaki tüm "ben"lere tehdit oluşturacak kadar güçlüdür, onlar ya yüzeyde kalmak için mücadele etmek zorundadır ya da teslim olup... Neye dönüşürler? Güçlü "ben"in bir parçasına mı? Bir havariye, bir müride, bir yavere mi? Karizmatik kişinin havasında bir ilgisizlik, kopuk bir rahatlık ve egemenliğe yakın olduğu için cesaret kıran bir bağımsızlık unsuru vardır; dolayısıyla karizmatik kişi tarafından görülmek ve beğenilmek bir lütuftur, art niyetsiz bir armağandır ve çok arzu edilen bir değerdir. Evet, karizmatik kişi sosyal dünyanın kısıtlamalarına mahkûm değildir, kesin biçimde onun dışında durur ve sınırsızlık onların varlığına aşırı güç katar: Karizmatik kişi eşsizdir.

Öteki tüm özelliklerde olduğu gibi karizmanın farklı dereceleri bulunur; çoğu kişide biraz, az sayıda kişide bolca vardır ve yalnızca karizmadan oluşan hemen hiç kimse yoktur. İsa dikkat çekici ölçüde karizmatik bir kişiydi, havası öyle güçlüdür ki ölümünden yüz yıl sonra yazılan kitaplarda ve aradan geçen yüzyıllarda parlamayı sürdürmüştür. O ve başına gelenler, karizması hesaba katılmadan düşünülürse tamamen anlaşılamaz. İnsanlar onu izlemek için işlerini bıraktılar. Dinlemek için devasa kalabalıklar toplandı. Yalnızca varlığı ile öfkeli kalabalıkları dağıtabiliyordu. Onun gözüne girmek ödül, gözünden düşmek cezaydı. Havarilerinden ailelerini, arkadaşlarını ve tüm sosyal çevrelerini bırakıp onunla yaşamalarını istedi. Onu görmeye gelen annesi ile kardeşini gönderdi. Küçük meselelere öfkeleniyordu, anlatılanlara göre Kudüs açıklarında bir incir ağacını lanetleyip kurutmuştu, ayrıca tapınaklara baskın verip sarrafları dağıtıyordu. Getsemani Bahçesi'nde otururken içindeki karanlık büyümüştü, kendini yok etmeye yönelik arzusu giderek güçlendi ve Kudüs'teki Paskalya günlerinde onu daha fazla ezer oldu, onu giderek ölüme yaklaştıran durumlara sürüklenip durdu, önüne çıkan fırsatları değerlendirmek yerine bildiğini okudu ve sonunda yaralar ve kanlar içinde öldü. Muhtemelen gelmiş geçmiş en karizmatik insandı. Biri öyle olmak zorunda. Karizması ölümünden iki binyıl sonra hâlâ üzerimizde ışıldıyor. Ayrıca onu hayatta tutan teoloji değil, tersine, teoloji soyut olduğu için doğası gereği anti-karizmatiktir.

Hitler'in otuz yaşını doldurmadan önceki hayatında böylesi çarpıcı bir havaya sahip olduğunu gösteren hiçbir şey yoktu. Aksine, hem Viyana'daki pansiyondan hem de Flandern cephesinden günümüze ulaşan bilgiler onu tatsız bir izlenim uyandıran biraz

tuhaf biri olarak tasvir ediyor. Yüzbaşı Meyr onu okşanmak isteyen bir köpek olarak görmüştü. Fakat konuşmaya başlayınca bu durum kökten değişir. Anlatılanlar sanki bambaşka biri hakkındadır. Hitler sosyal açıdan da değişir; Rosenberg, Hess, Streicher ve sonrasında Goebbels ona çok saygı duyuyordu ve kendilerini seve seve adamıştı. Ne var ki Hitler'in kendisi değişmemişti, tüm bu yıllar boyunca karakteri ve duruşu aynı kalmıştı. Sanki kalabalıklar onda böylesine cazip buldukları şeyi kendileri yaratmıştı. Kalabalıklar olmayınca Hitler hiç kimseydi, kendisini mantıksız ölçüde yüce gören yalnız ve başarısız bir adamdı, fakat kalabalıkların önünde, onların gözünde yalnızlığı bağımsızlığa, mantıksızlığı mantığa dönüştü, sanki bir sözleşmeydi bu: Hitler onlara istediklerini, "biz"den bağımsız olan kendi "ben"ini veriyordu ve kalabalıklar da onun istediğini, "ben"e bağımlı olan kendi "biz"ini veriyordu. Ona bakıyor ve çekiliyorlardı. Bu çekim aynı zamanda erotik nitelikteydi, Hitler ile insan kitleleri arasındaki gerilim açıkça cinseldi ama açık türden bir cinsellik değildi bu, Hitler kesin bir erkeklik ve kuvvet taşımıyordu, bu onu soğuk, despot, itici ve kapalı yapardı; hayır, aynı zamanda kadınsıydı, belirsizdi ve işte bu belirsiz alanda gerilim oluşuyor, kitleler ile onun arasındaki oyun mümkün olabiliyordu. Onu izlemek kişisel bir deneyim duygusu uyandırıyordu.

Karizma böyledir, ânında kişisel olur. Sahnede karizmatik bir insan gördüğümüzde, örneğin Elvis'in belki de kırk yıllık bir kaydındaki performansını izlerken bize yönelişi kişisel bir duygu uyandırır; bunun nedeni albenisi, cinsel çekiciliği, yakışıklılığı veya beden dili değil karizması, eşsiz varlığıdır; bu bizde bir tür şefkat duygusu uyandırdığı için kendimizi yakınında bulduğumuzda hemen her şeye izin veririz. Öte yandan belki bu duygular yalnızca bana özgüdür, kırk yıllık bir televizyon programında Elvis'i izleyen başkaları değişik ve daha az duygusal tepkiler verebilir, zira bu aynı duyguları babama karşı da besliyordum, aynı uzaklığı ve kırılganlığı onda da görüyordum, yıllar önce Tybakken'deki aynı küçük evde oturduğumuz düşünülürse babamın erişilmezliği baş döndürücüydü. Fakat, evet, benden büsbütün kopuk onca gücün ve sertliğin arasında şefkat isteyen hassas bir yan vardı. Sanırım oraya girmek istiyordum ama bunu başarsaydım ne yapardım bilmiyorum. Ya o sırada içinde bulunduğum itaatkârlık ve seve seve kendimi adama durumu yüzünden hem ilgisiz, bağımsız hem de erişilmez olmasına rağmen bunun tersi yönde bir hava yayarak bir tür dostluk, onay ve lütuf

umudu uyandıran biri ile her karşılaşmamda bu duygulara kolayca kapılıyordum ya da ben yalnızca böyle bakmak için eğitilmiştim ve bunun fazlasıyla farkındaydım.

Yaz her yeri sardı. Evin dışında sokaklar sıcak, parklar yeşil, insanlar hafif giysiler içinde. Yazdan önce bitirebilmek için kış ve bahar boyunca saat üçte, dörtte kalkıp çalışmaya oturdum. Linda'ya yazı aileye adayacağıma dair söz vermiştim. Geçen yaz Korsika'da bir tatil ayırtmıştık, fakat Linda hasta olduğu için gidemedik. Korsika'ya gitmeyi hep istemişimdir, dolayısıyla baharda tekrar yer ayırttık. Roman biter bitmez gitmeyi planlıyorduk. Görünüşe göre bu defa da gidemeyeceğiz. Fakat yolculuğun parasını ödedik, bensiz gidecekler, yerimi Linda'nın annesi alacak.

Midlake'in *The Courage of Others* albümünü dinliyorum, aylardır her gün dinledim, en son eve giderken arabada dinlediğimde Kubizek'in kitabının ruh durumu içimi sardı, sanki bir anıydı, sanki kaynağı kendi yaşamımdı. Bir bakıma öyleydi, okuduğum kitaplar tıpkı başımdan geçen her şey gibi geçmişimin ayrılmaz birer parçası. Hitler'in *Kavgam*'ı da bu kuralın dışında değil. Tanımlanamayan ama apaçık bir nedenden ötürü, daha önce okuduğum bütün kitaplardan farklı. Başkarakteri Hitler olan Kubizek'in kitabı böyle değil. Orada Hitler dışarıdan görülüyor ve sıra dışı güçlü bir irade ile ciddiyete sahip sıradan bir genç adam olarak öne çıkıyor.

Hitler kendisi yazdığında, kendi olarak belirdiğinde Kubizek'in uzlaşmacı bakış açısı ortadan kalkıyor. Edebiyatta görmeye alıştığımız herkesi bağışlamak, hepimizin içindeki insanı kabullenmek konusundaki en derin, en içten ve çoğunlukla zor kazanılmış bilginin, felsefe ve sanatta dile gelmesini beklediğimiz görkemin *Kavgam*'da izi bile yok, bütün kitaba yayılmış bir eziklik var. Hitler evrensel bir kitap yazmamış, aklına esen her şeyi o sırada kapıldığı duyguya göre çarpıtmış, ayrıca eşsiz bir insan bağlamında hiç kimseden söz etmiyor, kendisi dışında satırlarındaki herkes yalnızca bir tipin, politik görüşün veya kamusal konumun temsilcisi. Fakat bakışlarımızı kaldırırsak, başkalarının kendilerine özgü niteliklerinin ayırt edilemeyeceği bir yere yükselirsek *Kavgam* sırası ile 1924 ve 1928'de yayımlanmış iki ciltlik bir kitaptır, yazarının içine doğduğu monarşi hem etnik hem de kültürel gerilimler yüzünden çökmek üzeredir, ayrıca imparatorlukta devasa sosyal uçurumlar vardır; eski değerler, Zweig'ın capcanlı anlattığı burjuva dünyasının hantal güvenceleri,

toplumun alt kesimlerinde hızla yayılan yoksulluk ile karşı karşıya gelmiştir ve kötü davranışa maruz kalan çocuklarda sık gözlendiği üzere herhâlde daha en başından yabancılara pek inanmayan ve ilkin kardeşinin, ardından annesinin ölümü yüzünden hayatın anlamı ve adaletine inancı muhtemelen zayıf düşmüş olan yazar bu yoksulluğu kendi gözleri ile gördüğü gibi bizzat onun içinde yaşamıştır. Birilerine bir şey borçlu olduğunu düşünmemiştir kesin. Repertuvarında lütuf, bağışlama, anlayış ve sempati gibi duygulara yer yoktur. Yüce bir insan kendisini böyle bir yerde bulsa bile bunları dile getirebilirdi, fakat bu kitabın yazarı yüce biri falan değildir; gücenmiştir, kin doludur, kibirlidir ve eline fırsat geçince duygusuzluğunu ve merhametsizliğini sergilemekten geri durmamıştır. Fakat Homer, Shakespeare veya Snorre kahramanlarının yüce duygusuzluğu ve merhametsizliği gibi değildir onunki, eziklikten burada bile kurtulamaz. Ne var ki işte tam bundan ötürü *Kavgam* önemli bir şeyi dile getirir; belli karakterde belli biri tarafından yazıldığı gibi söz konusu adamın çağının ve sorunlarının süzgecinden geçmiştir ve yazar kendisini asla çağının ve kendi benliğinin üzerine çıkarmadığı, dar kafalı ve inatçı olduğu ve bu ihtimali bile görmediği için çağında bayağı ve kötü ne varsa onun içinden taşarmış gibi kitabın satırları arasından taşar. Evet, Hitler o büyük çağı anlatan küçük adamdır.

Kavgam korkunç eleştiriler aldı. Duyurusunun yapıldığı yazıların hepsinde yerden yere vuruldu. *Frankfurter Allgemeine* "Hitler'in Sonu" başlığı ile kitabın politik intihar olduğunu söyledi. Ryback'e göre bir Berlin gazetesi, yazarın akıl sağlığından kuşku duydu. *Bayerische Vaterland* kitaba *Sein Krampf*, *Hitler'in Krampı* adını taktı. İnsanların dalga geçtiği bir kitaptı bu. Stefan Zweig anılarında, olağanüstü kötü yazdığı için kimsenin kitabı okumadığını ve ciddiye almadığını belirtir.

Hitler kitabı ile gurur duyuyordu, yakınındaki herkese ve savaş öncesinden beri uzun süredir bağlantı kurmadığı Avusturya'daki ailesine imzalı birer kopya verdi. Aldığı ceza aynı zamanda ona topluluk önünde konuşma yasağı getiriyordu, hapisten çıktığında politika yapamadığı için Alpler'de bir ev kiraladı ve kitabının devamını, *Kavgam II*'yi yazdı. 1926'da yayımlanan bu çalışma gazeteler tarafından göz ardı edildi ve baskısından bir yıl sonra ancak yedi yüz civarında satılabilmişti. Ne var ki Hitler yazmayı bırakmadı, ulusal dağıtım ağından yoksun küçük bir yayınevinin bastığı *Kavgam* kitaplarından sonra, yayıncılar Elsa ve Otto Bruckmann ile bağlantı kurdu,

o sırada yazmayı tasarladığı kitap politik olmayacak, cephedeki günlerini ele alacaktı, bu çalışmasına da, hayran olduğu Ernst Jünger'in *Çelik Fırtınalarında* kitabını model almıştı. Jünger'in "Ulusal Önder Adolf Hitler'e" ithafı ile ona yolladığı kopya Hitler'in satır altı çizgileri ile doluydu. Bu kitabı gören Ryback, Hitler'in, vurguladığı yerlere bakılırsa, somut olayların tasvir edildiği yerlere değil, savaşın duygusal ve ruhsal yönlerine ilgi gösterdiğini belirtir, bu durumun iki istisnası vardır ve ikisi de aşırı güç kazanan duyusal izlenimlerin her şeyi ışığa dönüştürmesi, tüm sesleri susturması hakkındadır. Jünger'e bir mektubunda Hitler şöyle yazar: "Tüm yazılarınızı okudum. Onlarda savaş cephesi deneyimi konusunda en güçlü anlatımlardan birini buldum ve çok beğendim." 1927 Ağustos'unda Elsa Bruckmann kocasına mektubunda Hitler'e ilişkin şunları bildirir: "Savaş kitabının biçimini düşünmeye başladı bile, içinde giderek güçlenip canlandığını söylüyor." Aralıkta kitabın gelecek baharda yayımlanmasına karar verilir. Fakat Hitler taslağı teslim etmez ve yazdıkları bulunamaz. Muhtemelen 1945 ilkbaharında, Hitler'in, yaverlerine toplayıp yok etmelerini söylediği tüm öteki kişisel belgeler ile birlikte yakılmıştır. Ne var ki Ryback, *Kavgam*'ın üçüncü cildi olarak tasarlanan ve Eher Verlag'a ait bir yerin kasasında saklanan, savaştan sonra da bir işçi tarafından Amerikalılara verilen bir taslak bulur. Üç yüz yirmi dört sayfalık bu bitmemiş taslak muhtemelen 1928 yazında, Hitler otuz üç yaşındayken, Almanya'da politik olaylar ciddi bir hız kazanmaya başlamadan ve Hitler ile Nasyonal Sosyalist Parti gücü ele geçirmeye yaklaşmadan hemen önce yazılmıştır. *Kavgam*'ın birinci cildi Hitler'in Almanya İşçi Partisi'ne üye olana kadarki yaşamını, ikinci cildi partinin kendisini ve geçmişini ele alırken, Ryback'e göre üçüncü cilt Almanya'nın tarihteki yeri hakkındadır. Hitler 1928'den sonra yazmayı bırakır, yayımlanmış iki kitap ve –biri ile politikayı aşmayı hedef aldığı– bitmemiş iki taslak yazdığı dört yıl boyunca herhâlde kendisini yazar olarak görmüştür; fakat bu, Hitler yazarlığın sınırlarını gördükten sonra, politikanın gölgesinde kalmıştır. Bir defasında kişisel avukatı Hans Frank'a Mussolini'nin çok güzel bir İtalyanca ile konuşup yazdığını, kendisinin bunu Almanca'da başaracak durumda olmadığını söyleyecektir. "Yazarken düşüncelerimi toplayamıyorum," dediği söylenir. Dahası, aynı adama başka bir ortamda şöyle der: "Günün birinde şansölye olacağımı 1924'te bilseydim o kitabı asla yazmazdım."

Çağdaş okur açısından, ki bununla kitabı günümüzde okuyanları kastediyorum, örneğin ben 4 Mayıs 2011'de okudum, bizim çağdaş toplumumuz *Kavgam*'ın yazıldığı toplum ile birtakım ortak yanlar barındırıyor olsa bile hemen her bakımdan ondan uzaktır – bu satırları yazdığım sırada Birinci Dünya Savaşı'na katılan en son asker de öldü. Adı Claude Choules'tu, İngiltere için çarpışmıştı ve yüz on yaşındaydı. Amerikan özel kuvvetlerinin Osama bin Laden'i Pakistan'da öldürmesinin üzerinden üç gün geçti, batının ve batı değerlerinin önemli tüm düşmanları gibi o da çoğunlukla Hitler'e benzetilirdi; fakat, uluslararası kapitalizme karşı sarsılmaz nefretlerinde ve her zaman davaya bireyden daha çok önem veren, bireyin hayatını seve seve feda ettiği terörizm ile dile gelen kurban mantalitesinde benzerlikleri olsa da öyle farklılardır ki, gerek bin Laden'i gerek o gün bugündür kötülüğün simgesi olagelen Idi Amin, Papa Doc ve Saddam Hüseyin'i Hitler ile karşılaştırmak anlamsızdır. Onlar her zaman başkalarıydı, hiçbir zaman biz değillerdi, öte yandan Hitler bizden biriydi, iradesini Avrupa kültürünün derinliklerinden almıştı ve bunu hem bir dünya savaşı çıkarabilecek hem de çarpışmayı yirmi milyon kişi ölene ve altı milyon kişinin –başka her şeyi gölgede bırakan– soykırımı neredeyse tamamlanana dek beş yıl boyunca sürdürebilecek güçte bir toplumun önderi olarak yapmıştı. Hitler'in en yabancı yanı politik görüşleri değildir, böylesine radikal bir nasyonalizm bize çok ters gelse bile tanıdıktır, anlayabileceğimiz bir şeydir; fakat çok ateşli savunduğu Yahudi nefreti akıl alır gibi değildir, günümüzde Hitler'in *Kavgam*'da Yahudiler için öne sürdüklerini birinin gerçekten düşünebileceği aklımızın köşesinden bile geçmez.

Kavgam'ın dikkat çekici öteki yanı ilkiyle dolaylı olarak bağlantılıdır ve o çağdan, yani Weimar Cumhuriyeti döneminden, metinlerde alışkın olmadığımız kadar bayağı ve tatsız bir tarzda yazılmasıdır. Üslup kişinin kendisine bakış açısından başka bir şey değildir, fakat burada söz konusu olan asıl "ben" değil, gerçek eylemin içerdiği ötekine ilişkin varsayımdan ortaya çıkan metnin "ben"idir. Ötekine ilişkin bu varsayım "ben"in içinde bir tür beklenti ufku biçimindedir ve "ben" kendisini ona göre tanımlayıp şekillendirir. Metin açısından üslup, davranış açısından ahlak gibidir; nelerin nasıl söylenebileceğini, söylenmesi veya yapılması gerektiğini belirler. Ben "am" kelimesini yazarsam normal üslubun belirlediği sınırları aşmış olurum, bunu büsbütün bilinçli yapıyorsam amacım, tatsız bile olsa, belli bir stilistik etki yaratmaktır; provokasyon olarak

bu kelime anlamdan yoksundur, çocuksu görünür ve onu metnin "ben"ine zarar vermeden kullanmak neredeyse imkânsızdır, elbette belli bir dil kullanımı örneği veya bir karakter simgesi, yani karaktere ilişkin bir şey "söylemesi" için kullanıldığında durum değişir. (Bunu yazdıktan sonra "sik" ekleyip "Sik ve am yazarsam," dedim, çünkü "am" benim bir kadın düşmanı, mizojinist olduğuma, kadınlardan korktuğuma ilişkin bir kuşku uyandırabilirdi, zira ilk aklıma gelen buymuş gibi tam olarak bunu yazdım ve böylece Hitler ile aramda uğursuz bir bağlantı oluştu – uğursuz çünkü ben bunu fark etmemişim, körmüşüm gibi görünüyor ve bu noktanın, benim sözde mizojinistliğim ve kadın korkumun çevresinde, sosyal yeteneksizliğim, yalnızlığım ve kandan, çimenden bahsetmem yüzünden bir ağ örülebilir ve her şey tek bir tanımlama doğrultusuna yönelir: Hitler. Bu kör veya bilinçsiz algılanabilecek biçimde gerçekleşirse "ben"in tüm inandırıcılığı çöker veya zayıflar, öte yandan apaçık ve bilinçli, yani hesaplı gerçekleşirse Hitler imgesinin geçerliliğini artıran, üstelik bu metindeki asıl "ben"i derinleştiren bir şey olarak algılanabilir. Metnin kendisine ilişkin bildiklerini ve bilmediklerini kapsayan bu alanda her zaman gerilim oluşur, fakat "ben"in üslup açısından sağlam olduğu, kelimelerin yarattığı tüm beklentileri karşıladığı, onları denetim altına aldığı ve oyunda kullanmayı bildiği metinlerde gerilim daha azdır, ayrıca yazar ile okur, yazma eyleminde ortaya çıkan iki unsur, arasındaki bu oyun yazar ne kadar sofistike ise o kadar görünür olur. Bunun bir oyun olduğu ancak belli bir süre sonra, döneme ait olanların kesinliği ortadan kalkınca, başka bir deyiş ile yazarın ulaşmaya çalıştığı yerden okur ayrıldığında anlaşılır. Yazarın "ben" beklentisi ile başlayan ileriye dönük hareketi artık okurda bir karşılık bulmaz ve böylece bir yere yönelme jestinin kendisi ortaya çıkar. Örneğin her metinden az çok yayılan dönem havası, 1950'lerden tüm metinlerin birbirine benzemesi, bundan kaynaklanır. "Am" kelimesini yazdığımda ve metnin geneline göre belli biçimde okunacağını anladığımda, yani belli bir bakış açısını "sezdiğimde", anlaşılmamış veya bastırılmış mizojiniye doğru bir düşünce eğilimi "algıladığımda" kuşku uyandıracak bir cinsiyet dengesizliğine neden olmadan (ki bu kuşkular yersiz sayılmaz ama bu başka bir konu) aradığım aptalca kural çiğneme örneğini daha iyi verebilmek için "sik" kelimesini ekledim – derken betimlemeye çalıştığım sürecin, yazarken gösterilen özenin ve özen gösterme eylemi ile ortaya çıkan ve metnin etiğini oluşturan sınırların burada devreye girdiğini

anladım.) Ek olarak zenciler, ucubeler ve lanet karakafalar yazsaydım eğitimli hemen herkesi kaçırırdım, kelimelere karşılık düşen kavram –siyahiler– adlandırılamayacağı için değil de böyle adlandırılamayacağı için kabul edilemez bir davranış olurdu, bu nefret dolu kelimeler ya toplumun eğitim seviyesi düşük katmanlarından geldikleri için bilgisiz olan, kötü koşullarda yetişen ve artık hemen herkese ve her şeye karşı beslediği saldırganlığı böyle ifadeler ile gösteren kimseler ya da ne yaptığını çok iyi bilen, soğukkanlılıkla hesaplayan, bir tür kötülük ile hareket eden eğitimli kimseler tarafından kullanılır ki bu hemen hiç olmaz, eğitimsiz kimseleri, toplumun alt kesimlerinden gelenleri tasvir etmeyi amaçlayanlar dışında içinde "ucube" geçen herhangi bir bilimsel araştırma, "zenci" geçen herhangi bir makale veya gazete yazısı, "lanet karakafa" geçen herhangi bir roman yoktur. Toplumun alt kesimlerinden eğitimsiz biri herkesin ortasında kendisini dile getireceğinde orada egemen üslubu kullanmayı öğrenmek zorundadır ve bunu başardığında söz konusu üslubun içerdiği etik değerlendirmeleri, eğitimsiz kesimlerdeki tüm düşünce ve inanışların, amaçlı bir strateji sonucu değil de toplumun istenmeyenleri belirlemek ve onların politik kararların verildiği düzeye çıkmasını sürekli engellemek için sahip olduğu mekanizma ile hemen her zaman bastırılıp susturulduğunu görür.

Söylenemeyecekler ile belli biçimlerde söylenemeyecekler arasındaki sınır öyle bulanıktır ki bazen bir madalyonun iki yüzü gibi görünür.

Weimar döneminden günümüzde okunmayı sürdüren metinlerin neredeyse tümü, 1919-1933 Almanya'sından çıkan dikkate değer sayıda çok klasik, incelikli bir dil ile yazılmıştır, üslup açısından en yüksek kültür düzeyindedir, fakat bunlarda yer verilen düşünceler büsbütün aşırı ve –bizim için– kesinlikle kabul edilemez olabilir, örneğin Carl Schmitt'in politikayı dost ile düşmanı ayıran bir ortam olarak tanımlaması ve politikanın nihai sonucunun her zaman düşmanın fiziksel açıdan ortadan kaldırılması olduğunu, olması gerektiğini öne sürmesi veya Walter Benjamin'in kutsal şiddet anlayışını ancak aşırılık bağlamında onaylar, inceler ve tartışırız, ayrıca bu düşüncelerin tehlikesini vurgular, politik açıdan çalkantılı bir dönemde ortaya çıkan istisnalar olduğunu söyleriz. Ancak düşüncelerin tehlikesine rağmen üslup üst düzeyde olduğundan onları ele alabiliriz.

Hitler'in *Kavgam*'ında üslup –kötü bir üslup bile– yoktur, metnin "ben"i kendisini anladığına ilişkin hiçbir yerde en küçük bir belirti göstermeden sayısız konudaki görüşlerini sıralayıp durur, başka bir deyiş ile engelsiz ve sınırsızdır, kendisi öyle olageldiği ve başka bir şey bilmediği için kendisinden başka hiçbir yerde meşruluk arama zahmetine girmez. *Kavgam*'ın "ben"i kendisini över, haklı görür, benmerkezci, haddini bilmez, nefret dolu ve dar kafalıdır ama adil, makul ve yüce olduğunu sanır, kitabın çok kötü karşılanması ve asla ciddiye alınmamasının nedeni herhâlde budur, Hitler farkında olmadan gerçek yüzünü gösterir, halkın arasından gelen eğitimsiz, utanmaz ve acımasız bir adamdır, kısıtlı bilgisiyle şuradan buradan devşirdiklerinin politika olduğuna inanır, ne var ki bunlar bir yığın ön yargılar, anormal görüşler ve sözde bilimsel inançlardır. Yoğun Yahudi nefreti de aynı durumun başka bir ifadesidir. Yaygındır Yahudi karşıtlığı, fakat Hitler'in de altını çizdiği gibi iyi, kaliteli gazetelerde ve dergilerde boy göstermez, onlar kendilerini öyle yüksekte görür ki dönemin başlıca meselelerinden biri olmasına rağmen çoğunlukla buna değinmezler bile. Bu konunun ele alındığı gazeteler ve dergiler toplumun alt kesimlerine, hem kaba hem ham kimselere aittir ve her zaman değilse bile çoğunlukla entelektüellere, kültürlülere –Wagner'li burjuva yüksek kültürüne değil de– giderek büyüyen avangart anlayışa karşı nefretlerini dile getirirler.

Yahudi meselesi böylesi ön yargılı ve basmakalıp anlayışların kaynayan kazanları dışında tartışıldığında nefret ve tiksinme barındırmayan dil duygularını belli etmez, rasyonel ve araştırmacıdır. Örneğin, Heidegren'in yazdığına göre 1930'da, Weimar döneminin sonuna doğru *Süddeutsche Monatshefte*, *Die Judenfrage*, *Yahudi Meselesi* başlıklı özel bir sayı çıkarır ve editörler davranışlarını bunun savaştan beri en yaygın ve karmaşık mesele olması ile temellendirir: "Yahudilere çevreden yöneltilen açıklamalar, yorumlar ve saldırılar dışarıdan bakan biri için Yahudiliğin özünde kafa karıştırıcı bir çeşitlilik oluşturuyor." Derginin editörleri hem Yahudilerden hem Yahudi olmayanlardan, hem semitistlerden hem de antisemitistlerden olabildiğince çok kişinin görüş bildirmesini istiyordu. "İlk defa Yahudiler ve Yahudi karşıtları bir yayında iş birliği yapıyor," diye belirtiliyordu.

Heidegren'in bildirdiğine göre, Ernst Jünger'in bu çalışmaya *Über Nationalismus und Judenfrage*, *Aşırı Milliyetçilik ve Yahudi Meselesi* başlığı ile gönderdiği yazının kapanışında, Almanya'daki

Yahudilerin "Yahudi olmak veya olmamak" seçimi ile karşı karşıya kaldığını söyler ve Yahudilerin Yahudi kalabilmek için kendilerine özgü Yahudiliklerini korumaya gerek duyduğunu ve bu özel kimliğin beraberinde getirdiği değerlerin ekonomik liberalizmin eşitleyici yaklaşımının saldırısına uğradığını kasteder bununla. Tıpkı Hitler gibi Jünger de uluslararası kapitalizmi ve Marksizmi Almanya'ya karşı tehdit olarak görüyordu, ikisi de nasyonalistti, fakat belirleyici ayrım şuydu ki Jünger açısından nasyonalizm tek bir değeri, Almanları değil herkesi, Yahudileri de kapsıyordu. Jünger bir bölge, bir kültür, bir halk, bir ulus için geçerli olan özel ve ayrı olmaya ilişkin düşüncelerini benzerliğe ve benzerlik yaratmaya karşı ileri sürüyordu ve bu bağlamda sorun, Yahudilik olmaktan çıkıyor, tıpkı Almanların uluslararası kültürde asimile olması gibi Yahudilerin Alman kültüründe asimile edilmesine dönüşüyordu. Ne var ki Hitler'in tarzına alabildiğine uzak olan bu üslup bakımından gelişmiş, kısa ve rasyonel makalede bile aynı kültür anlayışının içine girmek mümkündür ve Yahudi karşıtlığı izleri vardır.

> Yahudinin tehlikeli, bulaşıcı, bozguncu olabilmesi için bu yeni durumunu mümkün kılan bir başlangıca, uygar Yahudi konumuna ihtiyacı vardı. Liberalizm ile, ruhun bağımsızlığına ilişkin büyük özgürlük bildirgesi ile yaratılan bu konum ancak liberalizmin büsbütün iflası ile ortadan kaldırılabilir.

"Tehlikeli, bulaşıcı, bozguncu" Yahudi, 1930'larda aşırı uçta bir düşünce değildi, tersine oldukça yaygındı. Jünger, Yahudilerin kültürlerinin, yani varlıklarının ve doğalarının değil liberalizmin bir sonucu olarak kendilerini bırakmalarına ve Almanlaşmalarına bağlar bunu; Hitler'in *Kavgam*'daki görüşleri ile Jünger'in buradaki görüşleri arasındaki en büyük ayrım işte budur, fakat ikisini farklı bağlamlarda değerlendirmek imkânsızdır, zira öğeler aynıdır, Yahudilik liberalizmden türeyen bulaşıcı bir hastalık olarak görülür –Yahudilik yalnızca kaba kimseler değil eğitimlilerin küçük bir bölümü tarafından da sorun olarak görülüyordu, ayrıca Yahudilerin arasında da Yahudi karşıtları vardı ve Yahudi kimliği ile bu kimliğin temelleri iki savaş arasındaki dönemde sürekli tartışılıyordu– ve Yahudi karşıtlığını her şeyin merkezine oturtan *Kavgam* gibi bir kitap yazan Hitler gibi birinin sonunda şansölye olması işte ancak bu bağlam sayesinde anlaşılabilir.

Onu dönemin ileri gelen aydınlarından Yahudi düşünür Theodor Adorno ile karşılaştırırsak *Kavgam*'ın bu yönü açıklık kazanır, zira Adorno bu kitap hakkında ne diyecektir? Rasyonel, çok iyi ayarlanmış, akıl almaz bir kesinlik ve incelik taşıyan argümanları ile ona karşı çıkamaz, çünkü karşı çıkacak bir şey yoktur, kendisi öylesine yüksek bir seviyededir ki *Kavgam*'ı ciddiye alıp kendisi ile aynı değerde göremez. Buna kalkışmış olsaydı kitabı hak etmediği bir yere koymuş, böylelikle kısmen meşrulaştırmış olurdu. Pek çok kişi gibi o da alaya alabilirdi, fakat ona bir şey kazandırmazdı bu; tek mantıklı strateji büsbütün görmezden gelmekti. Tartışmaya konu edilemeyecek ölçüde bayağı yapısı ile *Kavgam* ancak hiçbir fikir belirtilmeden yok sayılabilirdi.

Hitler kendi kendisini yetiştirmemiş olsaydı, söz gelimi Viyana'dayken felsefe okumuş ve *Kavgam*'daki fikirlerini bu anlayış çerçevesinde geliştirmiş olsaydı eseri tartışılır, çözümlenir ve yakından incelenirdi; fakat bunun mümkün olabilmesi için kitabın hâlihazırdaki fikirlerden daha fazlasını dile getirmesi de gerekirdi; ancak bu biçimiyle öne çıkan yanı, böyle bir anlayışının olmaması, kitaptaki "ben"in herhangi bir "sen"e değil, kendisinin de dışında durduğu bir "biz"e hitap etmekle yetinmesidir. Oysa yükümlülük bu "sen"de bulunur ve hem topluluğu hem tartışmayı mümkün kılan yükümlülüktür. Hitler'in "ben"i "sen"den, dolayısıyla yükümlülükten yoksundur ve bunun sonuncunda ahlaksızdır veya ahlakın ötesindedir. Jünger'in "ben"inde bir "sen" vardır, bu sayede onunla tartışılabilir, örneğin "bulaşıcı" kelimesinin sadece insanlar arasında yayılan bir şeyi ifade etmediğini, aynı zamanda hastalığı, düşkünlüğü, patolojik bir durumu çağrıştırdığını ve liberalizm ile Yahudilik arasındaki bağlantı çok zayıf olduğu için bu söylemdeki patolojik yanların Yahudilik ve Yahudiler için de pekâlâ kullanılabileceğini söylemek, onlar aşındırıcı, tehlikeli, uzaklaştırılması gereken varlıklardır, başka bir deyişle Yahudi olmayan "sen" ve "ben"den niteliksel bakımdan farklıdır anlamına gelir, böyle demek istiyor olamazsın herhâlde, diye sorarsın. O da, pekâlâ demiş olabilirim, diyebilir veya hayır, böyle demek istemiyorum, diyebilir; iki durumda da metin ve metnin ortaya sürdüğü fikirler tartışılabilir, Jünger ve onun gibi düşünenler temelde karşı görüşü benimseyip kendi düşüncelerini değiştirebilir veya yanlış anlaşılma ihtimalini azaltmak için kendi fikirlerini düzeltme yoluna gidebilir. Yalnızca kelimesi kelimesine değil, herhangi bir metnin beraberinde getirdiği bilinçli veya bilinçsiz düşünme durumu bakımından mecazen de değerlendirilmesi gereken

bu süreçte tekil "ben" ve metnin "sen"i arasında belli bir zamanda neyin söylenebileceğine, neyin söylenemeyeceğine ilişkin sınırlar belirlenir, çağdaşlık buradadır, aynı zamanda yükümlülük ve ahlakın sınırı da olan bu sınırı geçmek ancak "ben"in "sen"ini zayıf veya yok sayarak aşmak ile mümkün olabilir. Jünger bu sınırı geçmedi, görüşleri şüphe götürse de çağın kabul edilebilir bulduğu sınırların oldukça içindeydi. Peki hangi açıdan şüpheliydi bu görüşler? Yasalar? Mahkemeler? Halkın görüşü? Toplumsal normlar?

Yahudi karşıtı bir söylem göreli olamaz, fakat Yahudi karşıtlığının anlaşılması olabilir. Jünger'in yazdıklarını onun aşırı sağcı bir nasyonalist, savaş yanlısı ve Hitler'in saygısını kazanmış biri olması ile açıklarız, bunlar onu Nazi olarak görmeye yetmez ama bir ilişki vardır ve bağlama oturtma sonucunda onun ahlaken kuşkulu olduğunu düşünür ve Yahudilik söylemlerini bu açıdan değerlendiririz. Peki aynı nesilden bir başkasının, yirminci yüzyılın en önemli edebiyatçılarından Franz Kafka'nın, kendisi de Yahudi olmasına rağmen Yahudileri hor görmesini nasıl anlayacağız? 6 Ağustos 1914'te günlüğüne şöyle yazar:

> Ulusal geçit töreni. Belediye başkanı konuşması. Bir belirip bir kaybolması ve Almanca bir slogan: "Sevgili Monarşimiz Çok Yaşa!" Kötü kötü bakıyorum. Bu geçit törenleri savaşın en berbat yanlarından biri. Yahudi tüccarların buluşu, bu tüccarlar bir gün Almanlar, ertesi gün Çekler; kendileri kabul etmese de doğru bu, fakat şimdiki gibi haykırma fırsatını başka hiçbir zaman bulamıyorlar. Elbette pek çok kişiyi çekiyorlar yanlarına. Her şey iyi organize edilmiş. Her akşam tekrar edilecek, ayrıca yarın ve pazar günü de ikişer kez.

Buradaki söylem kesinlikle Yahudi karşıtı değildir, ne var ki "Yahudi tüccar" ile "kötü niyetli" ve "berbat" ilişkilendirmesi vardır ve böylelerinin kimliklerini kendi çıkarlarına göre seçtikleri ileri sürülür; bu yaklaşım, yani Yahudilerin çıkar uğruna her şeyi, Yahudi kimliklerini bile, terk edebilen tüccarlar olduğu düşüncesi Yahudi karşıtlığının standart söylemlerinden biridir ve Kafka bunun tüm Yahudilerin değil de belli Yahudi tüccarların özelliği olduğunu yazsa da sözleri, Jünger'in veya Hamsun'ün yazdığı bir şey olarak ileri sürülseydi, bu yönde kanıt olarak kullanılabilirdi. Jünger'in veya Hamsun'ün bir

kitabında karşılaşmamız durumunda bunları uygunsuz bulurduk ve şayet adı geçen yazarlara yeterince saygı duyuyorsak sözlerini çalkantılı bir dönemde siyasi açıdan naif olmaları ile açıklayabilirdik, öte yandan onları hor görüyorsak kötü ve ahlaksız bulurduk; fakat bu kelimeler Kafka'nın kaleminden çıkınca onları bambaşka anlıyoruz. Demek ki söylemlerin ahlakı mutlak olmadığı gibi söylemin tarzına ve sahibine göre de değerlendiriliyor, ayrıca anlama çerçevesi, yani kültür değişince bu değerlendirme de değişiyor. *Kavgam*'ın 1924'teki anlamı ile 1934'teki aynı olmadığı gibi 1934'teki ile günümüzdeki anlamı da farklıdır. Hem Kafka'nın hem Jünger'in sözleri çağlarında tamamen kabul edilebilir sınırlar içindedir, taşkınlık içermez; fakat Hitler'in *Kavgam*'daki söylemleri bunun tam tersidir. Skandala yol açacak türden yasak, sarsıcı söylemler değildir bunlar; düpedüz kaba, bayağı, zevksiz ve art niyetlidir.

Kavgam'ın hikâyesi, 1925'te kaçınılması gereken bir şeyin 1933'te hayat görüşü olarak benimsenmesi gereken bir şeye dönüşmesinin hikâyesidir. Hitler'in kendisi değişmez olduğuna ve 1925'te ne diyorsa 1933 ile 1943'te de onu dediğine göre değişen onun çevresindeki insanlardı ve bu değişim, Almanya'daki Nazi halk hareketinin muhtemelen en önemli yanıydı, daha öncenin yanlışı böylece doğru, ahlaksızı ahlaklı oldu ve bu değişim yasaların yeniden düzenlenmesi veya toplumun eski enstitülerinin araçları ile değil halkın, yani sosyal âlemin, bireylerdeki ifadesi vicdan olan toplumsal "biz"in değişmesi ile gerçekleşti.

Hitler'in "ben"inin hem hayatta hem edebiyatta "sen" bakımından zayıf olması daimi bir çekim kuvvetine kapılıp yazdığı anlamına gelmez; fakat yaptıkları, düşündükleri, söyledikleri ve yazdıkları konusunda kendisinden başka hiç kimseye karşı sorumluluğu yoktur ve inandığı her şeyi kuşkusuz doğru bulur. Bir sistemi vardır ve burada başkaları yalnızca başkalarıdır; ya büyük "biz"in, ulusal toplumun, Almanların ya da büyük "onlar"ın, ulusun düşmanlarının, yani Yahudilerin içinde yer alır. Söz konusu sistemde dünyanın tüm görüşleri ve inançları dönüp durur, toplumsal yaşamın olabilecek en farklı bölümlerinden çekip çıkarılan bu düşünceler büsbütün Hitler'e özgü ve çoğunlukla budalaca yordamlar ile bir araya getirilir, düzeltilemez olmanın sonuçlarından biridir bu –bir başkası da dâhiliktir– ve düzgün konuşmaya, kibar olmaya, gücendirmemeye özen göstermeyen bir metinde toplumun kör noktası ortaya çıkar, bu kör

noktayı biz bilmek istemeyiz ve genellikle üslubun ve zevkin otorite yapıları onu karanlıkta tutar. 1910'da *Kavgam* gibi bir kitap yazan birinin devletin başına geçebileceği kimsenin aklına gelmezdi.

Devlet önderleri ya İngiltere ve Almanya'da olduğu gibi monarşi üyesiydi ve onların atadığı bakanlar toplumun üst katmanlarından, en iyi ailelerinden ve okullarından gelen, dolayısıyla çok saygı gören kimselerdi veya yine aynı kültürel ve ekonomik olarak gelişmiş yüksek çevrelerden seçilen başkanlardı. Bu sistem baskıcıydı, toplumun alt katmanlarını eziyordu, ne var ki baskı bize öğretildiği gibi yalnızca kötü değildir, güç kullanmak ile gücü kötüye kullanmak farklıdır, yani gücü kötüye kullanmak belli bir sınıfın ayrıcalıklarını korumak dışında işlevler de görebilir. İstenmeyenleri uzak tutar, bunu yapmasının nedeni elbette istenmeyenlerin güçlü sınıfın ayrıcalıklarını tehdit etmesidir, ama bir başka nedeni daha vardır, istenmeyenler yönetici sınıfa emanet edilen toplumsal istikrarı ve değerleri de yok eder. Devrim toplumsal yapıyı altüst eder, toplumun temelini oluşturan değerleri ortadan kaldırır ve bunu şiddete başvurarak yapar. Devrimsel şiddet toplumsal sistemde bulunan yapısal şiddete –açlığa, yokluğa ve adaletsizliğe– tepki olarak baş gösterir, diye düşünebiliriz ama yine de yasa dışıdır, zira devrimsel de olsa gerçek şiddettir, hiçbir toplum buna tolerans gösteremez, ayrıca gücü ele geçiren devrimcilerin ilk işi, gerçek şiddeti kontrol etmek ve toplumda istikrarı sağlamak için tıpkı eski yasalar kadar dokunulmaz yeni yasalar oluşturmaktır. 1789'da Fransa'da, 1917'de Rusya'da ve 1933'te Almanya'da olan buydu; ancak Almanya'daki devrim farklıydı, aşağı sınıftan patlak vermedi, yalnızca bir sınıf devrimi değildi; aşağı, orta ve üst sınıflar tarafından birlikte yapıldı, en büyük rolü aşağı orta sınıf oynadı ve yasalar büyük ölçüde çatışmasız ve kansız askıya alındı. Bunun mümkün olabilmesinin nedeni toplumsal yapıların zaten bozulmuş olması veya bozulmaya yüz tutmasıydı. Devlet unsurları eski monarşinin elindeydi, parlamenter demokrasi zayıftı, Büyük Buhran ile birlikte hem işsizlik hem de enflasyon tavan yapmıştı, tüm bunlara ek olarak savaşta uğranan bozgunun acısı demokrasiyi kendi kendisini ortadan kaldırmayı, yani iktidarı antidemokratik Hitler'e ve Nazilere devretmeyi oylamaya sunan bir paradoks hâline getirdi. Daha on yıl önce toplumun ayaktakımı dolaylarındaki fenomenler ve hareketler olarak görülen ideoloji bayağılık ve kabalıktan birdenbire sıynldı, yücelik ve değer kazandı, devleti yöneten partinin ideolojisine dönüştü.

Hitler çoğunluğun düşündüğü ama söze dökmediği fikirleri öyle inandırıcı ve içten dile getiriyordu ki onları meşrulaştırıyordu; kişinin aklından geçirebildiği ama söylemekten çekindiği fikirlerin açıkça dile getirilebileceği inancında ona katılanların sayısı arttıkça meşruluk da güçlendi. Hitler sözünü sakınmıyor, görüşlerini açık ve yalın dile getiriyordu ve bu görüşler kolayca çürütülebiliyordu, dolayısıyla Hitler'in ve partisinin özünde bir gücü yoktu, ancak halk onlara kulak verince güce kavuştular, halk Nazilerde kendisini, durum böyle diyen kendi mantığının sesini duydu. Bu mantık sesini, dilsiz düşünceleri bastıracak hiçbir şeyin olmaması, bayağılıkları engelleyecek yapıların işlemez duruma gelmesi Almanya'nın trajedisi olacaktı.

Hitler "Durum böyle," dedi, halk da "Durum böyle," deyip ona tezahüratta bulundu, böylece kendilerine ve kendi değerlerine tezahüratta bulunmuş oldular. Hitler, kendini haklı görmenin sesi oldu, denilebilir; fakat böyle diyebilmek için kişinin bu sesin ifade ettiği düşüncelerin üzerinde durması, daha iyi zevklere ve yargı gücüne sahip olması gerekir, ancak o zaman bu sese kendini haklı görmek diyebilir. Şayet insan sesin çıktığı yerdeyse bunun adı haklı olmaktır. Kendini haklı görmek ile haklı olmak arasındaki sınırın yerini kim bilmektedir? Toplumun ahlakını, kabul edilebilir ve kabul edilemez olanları kim belirler? Tek bir kişi değil, herkes. Ahlak toplumun, enstitülerin dışında bulunan, biz insanların seslenebileceği kesin bir unsur değildir; tam şimdi bizim bir parçamızdır ve anne babalarımız için farklı olduğu gibi çocuklarımız için de farklı olacaktır, fakat büyük bir fark değildir bu, zira bir toplumda ahlakın olabildiğince aynı kalması ve olabildiğince uzun süre toplumsal yapı dışı ve kesin bir unsur olarak görünmesi arzu edilir. Ne var ki öyle değildir, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da olanlar bunu açıkça göstermiştir. Filozof Hannah Arendt, Eichmann'ın Kudüs'te yargılanmasından yola çıkan kitabında tam olarak bu konuyu ele alır:

> Tıpkı çağdaş ülkelerin yasalarının, insanın doğal arzuları ve eğilimleri bazen canilik yönünde seyretse bile, vicdanın sesinin herkese "Öldürmeyeceksin," dediğini varsayması gibi, Hitler'in ülkesinin yasaları da vicdanın sesinden herkese "Öldüreceksin," demesini bekliyordu, hâlbuki katliamları düzenleyenler cinayetin çoğu insanın arzularına ve eğilimlerine ters düştü-

günü pekâlâ biliyordu. Üçüncü Reich'ta kötülük çoğu kişinin onu tanımasını sağlayan niteliğini, cazibesini yitirdi. Çoğu Alman ve çoğu Nazi, muhtemelen büyük bir çoğunluk, *öldürmemenin, yağmalamamanın*, komşusunu felakete göndermeye *izin vermemenin* (çoğu kişi korkunç ayrıntıları bilmese de Yahudilerin ölüme gönderildiğini elbette herkes biliyordu) ve yarar sağlayarak tüm bu suçların ortağı olmamanın cazibesine kapılmış olmalı. Fakat Tanrı biliyor ki cazibeye direnmeyi öğrendiler.

Vicdan, ahlakın bireyde kendisini göstermesidir. Hitler gibi babası tarafından dövülen ve ezilen, kardeşlerini ve annesini kaybeden, devasa değişikliklerin yapıları baskı altına sokan ve sonunda çökerten kuvvetler doğurduğu bir toplumda yetişen, Birinci Dünya Savaşı'nın toplu katliamlarını ve savaşı izleyen toplumsal çalkantıyı yaşayan, dört bir tarafı şiddetle çevrili bir kişide vicdan, bunların hiçbirini yaşamayan bizlerin vicdanı ile aynı dili konuşmaz. Ne var ki Hitler'in neslinden olanlar ile hemfikirdir; çünkü deneyimlerinin hiçbiri ona özgü olmadığı gibi *Kavgam*'da yazdıklarının hiçbiri de yeni değildir, yani *Kavgam*'daki her şey o çağın toplumunun başka yerlerinde de vardır. *Kavgam*'ı yazarken Hitler'in en önemli ilham kaynaklarından biri Henry Ford'un *The International Jew, Beynelmilel Yahudi* kitabıydı. Amerikalı sanayici ve araba üreticisi Henry Ford dünyaca ünlüydü ve kitabı Almanya'da yayımlandığında çok konuşuldu. Ryback'e göre *The New York Times* 1922'de, Hitler'in çalışma masasının yanındaki duvarda büyük bir Henry Ford portresi olduğunu ve konuşmalarında Ford'u övdüğünü yazmıştı. Ryback, Ford'un kitabı çıktığında ergenlik çağında olan ve onu okuyunca Yahudi karşıtı birine dönüştüğünü söyleyen Baldur von Schirach'tan alıntı yapar. "Henry Ford'u başarının temsilcisi ve kalkınma odaklı siyasetin öncüsü olarak gördüğümüz için kitap bende ve arkadaşlarımda büyük bir etki uyandırmıştı." *Kavgam*'ı yazmadan önce Hitler'in okuduğu kitaplar arasında, Hans F. K. Günther'in ünlü çalışması *Rassenkunde des deutschen Volkes, Alman Halkının Irksal Özellikleri* de vardı, fakat Ryback'a göre, Hitler'in yaverlerinden Otto Strasser, *Kavgam*'daki başlıca söylemleri Hitler'in Feder, Rosenberg, Streicher ve en önemlisi, Eckart ile sohbetlerine dayandırır, bu konuşmalarda Chamberlain ve Lagarde gibi adların kitapları sık sık gündeme gelir.

Kavgam'da bunların hiçbirinden söz edilmez, Yahudi karşıtlığı ve onu temel alan teoriler Hitler'in politikaya atılmadan çok önce kendi vardığı düşünceler olarak sunulur. Hitler Yahudi karşıtlığını âdeta bir vahiy gibi tasvir eder, sanki bir parça sonunda yerine oturmuş ve kendisi genel durumu nihayet görebilmiştir. *Kavgam*'da bu vahiy deneyimini Viyana'da geçen ilk sonbahara dayandırır, fakat o sıralar hayatında Yahudi karşıtlığına ilişkin herhangi bir kanıt bulunmadığına göre bu sav kuşkuludur. Ne var ki olayın asıl yapısı, meydana geliş biçimi daha sonra başından geçenlerin doğru bir aktarımı olabilir. Kendisi şöyle anlatır:

> "Yahudi" ifadesini ilk kez ne zaman etraflıca düşündüğümü söylemek bugün benim için imkânsız değilse bile bir hayli zor. Babam hayattayken evimizde bu kelimenin geçtiğini hatırlamıyorum. Öyle sanıyorum ki bu kelimeyi vurgulamak bile babamın gözünde kültürsüzlük olurdu. Zaman içinde az çok dünya vatandaşı bir hayat görüşü geliştirmişti ve bu görüşleri güçlü millî duygularına rağmen değişmeden kaldığı gibi beni de etkilemişti.
>
> Bana aktarılan bu tabloyu değiştirmek için okulda da herhangi bir neden çıkmadı karşıma.
>
> Lisede herkesin temkinli yaklaştığı bir Yahudi oğlan ile karşılaştım, ona temkinli yaklaşmamızın nedeni birkaç deneyimin ardından sır tutmakta ona güvenemeyeceğimizi anlamamızdı. Fakat bu konuyu başka herkesten daha çok düşünmüyordum.
>
> Ancak ya on dört ya on beş yaşımda, özellikle siyasi sohbetlerde Yahudi kelimesi ile sık karşılaşır oldum. Bu durum beni biraz rahatsız ediyordu ve çevremdekiler ne zaman inanca ilişkin tartışmalara girişse kapıldığım tatsız duygudan bir türlü kurtulamıyordum.
>
> O sıralar bu meseleye başkaca kafa yormadım.
>
> Linz'te oldukça az Yahudi vardı. Yüzyıllar içinde dış görünüşleri Avrupai hâle gelmiş, insana benzemişlerdi; evet, onları Alman olarak görüyordum. Bu düşüncenin imkânsızlığını anlayacak durumda değildim çünkü gördüğüm tek fark yabancı dinleriydi. Sırf inançları yüzünden baskı gördüklerine inanıyordum ve onlar

hakkında kötü konuşulduğunu duyunca rahatsızlığım âdeta dehşete dönüşüyordu.

Düzenli bir Yahudi karşı hareketin varlığından henüz haberdar değildim.

Derken Viyana'ya taşındım.

Tüm o yeni mimari izlenimlerim ile meşgul olur, kendi kaderimin ağırlığı altında ezilirken büyük şehrin insanlarının farklı tabakalara ayrıldığını fark etmemiştim. O günlerde Viyana'nın iki milyon sakininden iki yüz bini Yahudi'ydi ama ben onları görmüyordum. İlk haftalarda gözlerim ve aklım şehirde çalkalanan onca değere ve düşünceye alışmamıştı. Ancak biraz sakinleşince bulanık tablo netleşmeye başladı, yeni çevremi daha yakından incelemeye başladım ve Yahudi meselesi ile karşılaştım.

Bunu öğrenmenin benim için zevkli bir deneyim olduğunu söyleyemeyeceğim. Yahudileri yalnızca dinleri değişik insanlar olarak görmeyi, buna tolerans gösterilmesi ve dinsel çatışmalardan kaçınılması gerektiğine inanmayı sürdürüyordum. Dolayısıyla özellikle Viyana'daki Yahudi karşıtı medyanın üslubunu yüce halkımızın kültür geleneğine yakıştıramıyordum. Orta Çağ'daki belli olayları düşünmek can sıkıcıydı, onlar tekrar etsin istemiyordum. Halk söz konusu gazetelere pek rağbet göstermediği için –o sıralar bunun asıl nedenini bilmiyordum– onları ilkeli ama yanlış bir görüşün değil de öfkeli bir kıskançlığın ürünleri olarak görüyordum.

Hakikaten büyük gazetelerin tüm bu saldırılara cevap verme yöntemleri inancımı pekiştirdi. Onları cevaba layık bulmak yerine sessizlikte boğmalarını ise çok daha yerinde ve değerli buluyordum.

Dünya medyası denen bu gazeteleri (*Neue Freie Presse*, *Wiener Tageblatt* v.b.) ilgiyle izliyordum ve hem okurlara sundukları içeriğin kapsamından hem de bazı makalelerin tarafsız ileri görüşlülüğünden çok etkilenmiştim. Saygıdeğer üslubu beğeniyordum, fakat bazen cilalı ifadeler hoşuma gitmiyordu veya beni rahatsız ediyordu. Belki de bunun nedeni bir dünya şehri olan Viyana'nın kendisine özgü akışıydı.

Ne var ki bu gazeteler Hitler'in giderek daha rahatsız edici bulduğu özellikler sergiler. Hitler'in yazdığına göre sürekli saraya dalkavukluk yaparlar ve ikiz devletin kayzerine "tavus kuşu gibi" kabararak liberal demokrasiyi lekelerler. Alman İmparatoru II. Wilhelm'e karşı bir savaşa girişirler, "kaygı gibi gösterdikleri şey aslında gizlemeyi başaramadıkları kötü niyetleridir." "Sarayın sütçü beygiri ile bile ilgilenen" bu gazetelerin Alman imparatorundan kuşku duyması, dostça görünerek yarayı deşmesi yüzünden Hitler onlara duyduğu güveni yitirir, Yahudi karşıtı gazetelerden biri olan *Deutsches Volksblatt*'ın bu meselelerde çok daha iyi olduğunu düşünür. Ayrıca büyük gazeteler Fransa'yı övmektedir, bunu iğrenç bulan Hitler şöyle yazar:

> Büyük "kültür ulusu" için her yerinden bal damlayan bu övgüler karşısında insan Alman olmaktan utanıyor. Berbat Fransız hayranlıkları yüzünden bu sözde dünya gazetelerini pek çok kez elimden atmışımdır. Bunun sonucunda arada sırada *Volksblatt*'ı okumaya başladım, elbette daha küçük bir gazeteydi benim gözümde ama bu meselelerde daha iyiydi. Keskin Yahudi karşıtı üsluba katılmıyordum, fakat zaman zaman bazı fikirler beni bildiklerimi gözden geçirmeye itiyordu.

Yazdıklarına göre Hitler, Viyana'ya geldiğinde "gerici" bulduğu için kentin belediye başkanı Karl Lueger'e ve onun Hristiyan sosyalist partisine karşı tavır alır. Ne var ki politikayı yakından tanımaya başlayınca Lueger'i haklı görmeye başlar ve sonunda ona hayran olur. Lueger ve partisi Yahudi karşıtıdır, buna ek olarak Hitler'in medyaya güvenmemesi, görüşlerinin değişmesine yol açar.

> Yahudi karşıtlığına ilişkin fikirlerim böylece yavaş yavaş değişti. Bu hayatımdaki en ciddi inanç değişikliğiydi.
>
> Bunun sonucunda pek çok ruh çalkantısı yaşadım, aklım ve duygularım arasındaki savaş ancak aylar sonra aklımın zaferi ile sonuçlandı. İki yıl sonra duygularım aklımı izlemeye başladı ve o andan itibaren onun en sadık bekçisi ve en uyanık gözcüsü oldu.

Ruhsal gelişim ve salt mantık arasındaki bu çetin mücadele zamanlarında Viyana sokaklarını yakından incelemek paha biçilemez bir fırsattı. Bu muhteşem şehrin sokaklarında ilk günlerdeki gibi körlemesine dolaşıp durmayı bir noktada bıraktım ve gözlerim açılınca yalnızca binaları değil insanları da görmeye başladım.

Bir defasında şehir merkezinde gezinirken uzunca bir kaftana bürünmüş, siyah bukleli bir silüet çıktı karşıma.

Bu da bir Yahudi mi, diye düşündüm.

Linz'teki Yahudiler hiç de böyle görünmüyordu. Adamı belli etmeden süzdüm; bu yabancı surata baktıkça, yüz hatlarını inceledikçe ilk sorum yeni bir biçim kazandı.

Bu da bir Alman mı?

Böyle durumlarda hep yaptığım gibi şüpheden kurtulmak için kitaplara sarıldım. Az bir para karşılığı birkaç Yahudi karşıtı dergi aldım, hayatımda ilk kez yapıyordum bunu. Maalesef hepsi okuyucunun Yahudi meselesini bildiğini, hatta belli ölçüde anladığını varsayıyordu. Ayrıca üslubun çapraşıklığı ve iddiayı savunan fikirlerin bilimsellikten uzak ve sığ oluşu yüzünden yine şüpheye kapıldım.

Bazen haftalar boyunca eski fikirlerime döndüğüm oluyordu, evet, bir defasında aylarca sürmüştü bu.

Meseleyi tatsız, suçlamaları temelsiz bulduğum için haksızlık yapma korkusu beni kararsızlık ve endişeye sürüklüyordu.

Kavgam'a göre Hitler'i Yahudi karşıtı yapan en önemli argüman Siyonizm ve liberal Yahudilerin Siyonizm görüşüdür, zira bu bir inanç meselesi olsaydı liberaller onları Yahudilik dışı görürdü, fakat bunun yerine "içsel birlik" yaklaşımı ile benimsemişlerdi.

Liberal Yahudiler ile Siyonistler arasındaki bu sözde mücadeleden çabucak tiksindim; baştan sona sahteydi, yalandı ve bu insanların öne sürdüğü temiz ve yüce ahlak ile uyuştuğu pek söylenemezdi.

Bu milletin ahlak ve beden temizliği kendisinde bir mesele kesinlikle. Suyu pek sevmediklerini anlamak

için onlara şöyle bir bakmak yeter, evet, ne yazık ki çoğunlukla gözler kapalıyken dahi fark edilebilir bu. Kaftanlıların leş gibi kokusu yüzünden pek çok kez midem bulanmıştır. Bu da yetmezmiş gibi giysileri pistir ve pek cesur görünmezler.

Elbette tüm bunların cazip olduğu söylenemez; fakat bu sözde seçilmiş insanların yalnızca bedenen değil ahlaken de pis olduğu anlaşılınca düpedüz itici oluyor.

Yahudilerin belli alanlarda çalışma biçimlerini inceleyince derhâl düşüncelere kapıldım.

Özellikle kültür hayatında içinde en az bir Yahudi bulunmayan herhangi bir iğrençlik veya utanmazlık var mıydı?

Böyle bir iltihap usulca kesildiğinde orada ışıktan afallamış küçük bir Yahudi'nin çürüyen bir cesetteki kurtçuk gibi oturduğu görülür.

Medya, sanat, edebiyat ve tiyatrodaki durumlarını anlayınca Yahudiler hepten gözümden düştü. Artık tüm o güvenceler de yaraya merhem olmuyordu. İlan direklerindeki berbat sinema ve tiyatro eserlerinin afişlerindeki adlara, övgülere bakmak insanın uzun süre taş kesilmesine yetip de artıyor. Bu bir salgın, insanları hasta eden ruhsal bir salgın ve mazide kalan kara vebadan bile daha kötü. Bu zehir tarafından üretilip dağıtılıyor. Hiç kuşkusuz bu sanat fabrikatörünün zekâ ve ahlak düzeyi ne kadar düşük ise kendisi de bir o kadar üretken oluyor ve insanların suratına pislik fırlatan bir çark gibi sürekli dönüp duruyor. Sayılarının bitip tükenmediğini de akıldan çıkarmamak gerekir, unutulmamalıdır ki doğa bir Goethe çıkardığında en berbat türden mikroplar saçan ve ruhları zehirleyen bu şarlatanlardan on bin tane dünyaya gelir.

Bu utanç verici görev için doğanın sayısız Yahudi'yi seçmiş olması korkunç ama gözden kaçırılmaması gereken bir şeydir.

Yoksa "seçilmiş" ile kastedilen bu mudur?

Yahudiliği Viyana'daki fuhuş ve beyaz köle ticareti ile ilişkilendirerek sözlerini sürdürür ve artık Yahudi meselesi konusunu açmaktan

çekinmediğini, bilakis bunu istediğini, bakması gereken yerleri öğrendiğinden beri giderek daha çok bağlantı ve ilişki bulduğunu ve hiç beklemediği yerlerde Yahudiler ile karşılaştığını yazar:

> Sosyal demokrasiyi idare edenlerin Yahudiler olduğunu öğrenir öğrenmez gözlerim açıldı. Böylece uzun zamandır süren ruhsal çekişmem son buldu.
>
> Onlardan nefret eder oldum.
>
> Artık tüm bunların iyi bir yanı vardı. Sosyal demokrasinin itici güçlerini veya üreticilerini gördükçe kendi halkıma duyduğum sevgim arttı. Bu şeytani ve kurnaz dolandırıcıların kurbanlarını kim suçlayabilirdi? Bu ırkın diyalektik yalan sanatını kavramak bana bile pahalıya patlamıştı.
>
> Ancak bu tecrübe sayesinde, sosyal demokrasinin ilk havarileri tarafından ortaya atılan teorik sahtekârlıklar ile gerçeklik arasında açık bir mukayese yapabildim, Yahudilerin kendilerini ifade etme biçimlerini anlamayı öğrendim; konuştukları zaman ya düşüncelerini gizlemeye ya da gölgelemeye çalışıyorlardı; gerçek amaçları yazdıklarından anlaşılmıyordu, satır aralarına iyice gizlenmişti.
>
> Hayatımın en büyük ruhsal değişimi için zaman gelmişti.
>
> Zayıf bir dünya vatandaşı olmaktan çıkıp kökten bir Yahudi karşıtına dönüşecektim.

Hitler'in Yahudiler ile bağdaştırdığı ilk fenomenlerin hepsi kültürel yozlaşmaya ilişkin. Medyanın yozlaşması, edebiyatın yozlaşması, sanatın yozlaşması... Başka bir deyişle kamuya ait her şeyin yozlaşması. Pek çok kişinin çevresinde gördüğünü ileri sürdüğü bu yozlaşma, yozlaşan bir ahlakın göstergesi veya ahlakın yozlaşmasının nedeni olarak değerlendirilebilir. Hitler ikincisine inanmaktadır ve bunu Yahudiler ile bağdaştırması da iki biçimde anlaşılabilir: Yahudilerin düşük ahlakının göstergesi olduğu veya bunun hâlihazırdaki ahlakı bozma, yani halkı içeriden çökertme girişimi olduğu. Hitler bu iki söylemin birleşimine inanır görünmektedir, ona göre sistemin ve muhasebenin uygulandığı soysal demokrat politika tüm bu yozlaşma alanlarını yaratır, başka yerlerde gizli olanlar da böylece ortaya çıkar. Fikirler, görüşler

ve ahlak, ister kamuda ister özel hayatta veya ister bir sanat eserinde ister politik ifade olarak dile getirilsin, bu akıl yürütme çerçevesinde, tıpkı bir ahlak terazisindeki iyi ve kötü dereceler gibi göreli kavramlardır. Şu soruyu sorarak bu göreli ayrımı sonunda kesin bir şeye yönlendirir: "Kendimizi ayakta tutmak için savaşmaya nesnel olarak hakkımız var mı, yoksa bunu yalnızca içimizde öznel olarak mı temellendiriyoruz?" Başka bir deyişle kültür ve ahlak, kendimizin karar verdiği göreli bir şey midir, yoksa bunların nesnel bir temeli mi vardır? Ahlakı ahlak dışında haklı çıkaran, kültürü kültür dışında belirleyen bir şey var mıdır? Gerçek ve sağlam bir temel? Hitler bunun olduğuna inanır ve ulusalcılık ile Marksizm, yani aslında Almanlar ile Yahudiler arasına *Tanrı'nın eseri* dediği doğada bir sınır çeker. Şöyle yazar:

> Marksizmin Yahudi öğretisi doğada sonsuz bir ayrıcalık oluşturan aristokratik ilkeyi reddeder; onun yerine sayıların kütlesini ve ölü ağırlığını getirir. İnsana bir kişi olarak değer vermez, ulusun ve ırkın önemini sorgular ve böylece insanlığın varoluş nedenini ve kültürünü yok eder. Evrenin temeli düşünüldüğünde bu yaklaşım insanlığın kavrayabildiği her düzenin sonu anlamına gelir. Söz konusu yasa tanıdığımız bu en büyük organizmaya uygulanırsa sonuç kaos olur; aynı şekilde dünyada da bu gezegende yaşayan herkesin yok olması anlamına gelir.
>
> Marksist öğretinin yardımı ile Yahudiler dünya halklarını dize getirmeyi başarırsa insanlığın cenaze çelengini başlarına taç yaparlar, bu gezegen de milyonlarca yıl önce olduğu gibi uzayda insansız dolanıp durur.
>
> Sonsuz doğa, onun buyruklarına uymayanları acımasızca cezalandırır.
>
> İşte bu yüzden bugün her şeye gücü yeten yaratıcının iradesi ile hareket ettiğime inanıyorum: *Kendimi Yahudilerden koruduğumda Tanrı'nın eseri için mücadele veriyorum.*

Bu yaklaşımdaki en önemli retorik kavram, Hitler'in *Kavgam*'da biçim kazandırdığı politik ideolojisinin çekirdeğini ve insanlığın muhtemelen en büyük felaketi olan Yahudi Soykırımı da dâhil Nazilerin

daha sonra işlediği tüm suçların hareket noktasını oluşturan bu fikre göre Yahudi karşıtlığının duygulara dayanan bir görüş değil. tam tersine, Hitler'in mantık aracılığıyla ulaştığı rasyonel bir bakış açısı olmasıdır. Bu çok önemli bir ayrımdır. Hitler için önemlidir. zira Yahudilere duyduğu nefretin rasyonel bir temeli olmazsa, bunu Yahudiler ile açıklayamazsa, kaynağı mecburen kendisi olur, nefret kendi duygularının ifadesi olmaktan öteye geçemez ki bu duyguların varlığını kabul etmekte güçlük çektiği ortadadır. Hitap ettiği insanlar için de önemlidir, Yahudiler konusunda ilk sezgilerine göre Yahudi karşıtlığının korkunç bir şey olduğunu hissettiğini yazarak çok önemli ve insan temelli bir itirazın ön pazarlığını yapar: Yahudiler de herkes gibi sevinçleri ve kederleri, çocukları ve anne babaları, dostları ve tanıdıkları olan insanlardır, dolayısıyla onlardan nefret edilemez, yüz çevrilemez, bu mantıksız ve yanlıştır. İşte böyle hissediyorsun, der Hitler, bu duygulara kapılmak yanlış değil, ben de kapıldım. Yahudi karşıtlığı korkunç. Katliamlar dehşet uyandırıyor. Fakat insanın derinlerine işlemiş bu duygular gerçek koşulları gizliyor. Ne var ki, Yahudi karşıtlığı kötüdür duygusu iyi olan her şeyi yok etmeye çalışan Yahudi girişimlerinin böylece gölgelenmesinden, âdeta gizlenmesinden kaynaklanıyor. Ona göre bunların ifşa edilmesi gerekiyor ve bunu başarmanın tek yolu kitabının geri kalanında sağladığı rasyonel akıl yürütmelerden yardım almak. Retorik odak işte buradadır: Ben her şeyi olduğu gibi anlatıyorum. Almanlık fark temellidir: Bireyin insan olarak, ırkın üyesi olarak ve dolayısıyla ırkın politik görüşünün, yani ulusal devletin ifadesi olarak değeri vardır. Almanların değeri manevi ideallerdedir.

Marksizmden farklı görülmeyen Yahudilik aynı olma temellidir: Onların gözünde insanlar bireysel açıdan farklı değildir, harcanabilir bir kitledir, ayrıca ırksal ayrımlar, yani halklar ve ulusal devletler yoktur. Yahudi-Marksist değerler maddidir. Marksist dünyada her şey aynıdır, fark yoktur ve bu farksızlık, bu ayrımsız gerçeklik tıpkı kaos gibidir. Almanlık değerler üzerine kurulmuştur; iyi ve kötü gibi niteliksel ayrımların temeli de bu değerlerdir; Yahudilik ve Marksistlik ise sayı ve kitle temellidir, yani nicelikseldir. Almanlık meşruluğunu temel bilimler ile sınıflara, ailelere ve türlere bölünmüş olan doğada, yaşayan dünyada, biyolojide bulur; burada temel ilke, yaşamın öz ilkesi hayatta kalma içgüdüsü, yani güçlü olanın haklılığıdır. Yahudi-Marksist görüş de meşruluğunu doğadan alır; ne var ki bu cansız, materyalist, yani ölü bir doğadır. Yahudi-Mater-

yalist görüşün sonucu kaostur, ayrımsızlıktır; nihai ayrımsızlık olan ölüm ve mutlak boşluktur.

Metinde biyolojik düşünceler pek çok düzeyde gündeme gelir; Hitler, Yahudilerin yoğunlaştığı kültür alanlarından söz ederken iltihap benzetmesi kullanır, bu iltihap kesilince içinden çürüyen bir cesetteki kurtçuklar gibi Yahudiler çıkar. Ayrıca onları salgın hastalıklara benzetir, kara vebadan daha aşağı bir konuma yerleştirir ve zehir olarak niteler. Tüm bu pislik, hastalık, zehir ve çürümüşlük insanlığın dışından gelir ve içine yayılıp onu yok eder. Hitler'in akıl yürütmesine göre beden fiziksel ve ahlaksal açıdan temizdir ve ahlakın düzenlediği kapsamlı sınırlamalar sistemi ile öteki bedenlerden uzak durarak temiz kalmayı sürdürebilir. Daha sonra yazdıklarında frenginin ve öteki cinsel hastalıkların sevginin fuhşa konu edilmesinden kaynaklandığını ve bunun da Yahudilerin suçu olduğunu belirtir. "Tüm manevi hayatımızın Yahudi istilasına uğraması ve üreme güdüsünün maddi bir nesne hâline getirilmesi er ya da geç yeni nesillerin sonu olacaktır." der. Para, sevgi gibi en yüceleri de dâhil, tüm değerleri parasal değerlere dönüştürür ve bunun sonucu yalnızca ruhsal çöküş değildir, hastalıklara kapılan beden de iflas eder. Yahudilerin insanlığın suratına pislik fırlatan bir çarka benzetildiği imge, Hitler'in dünya görüşünü yeterince özetler; onun düşüncelerinde akla gelebilecek en kötü günah, çözülme, pislik ve kaos tehlikeleri yalın, çarpıcı ama bir o kadar çelişkili bir ifadeye kavuşur.

Ne var ki bu noktaya dek akıl yürütmelerinde Yahudiler ile Almanlar arasındaki ayrım kesin değildir; insanlığın ölçülüp tartılabilir bir şey olduğuna ilişkin Marksist-Yahudi görüşü hâlâ daha onların doğasına, yani ırkına değil, kültürüne aitmiş gibi anlaşılır. İnsanın Yahudi ahlakı ve kültürüne karşı kendi ahlakı ve kültürü için savaşma hakkını Hitler doğada bulur, zira doğada en güçlünün hakları önemlidir, mücadele kesin bir unsurdur ama henüz başlamamıştır. Ancak *Kavgam*'ın birinci cildinin sonuna doğru, kapitülasyonlar yüzünden öfke ve nefret duyguları ile ruhunun kararmasını anlattıktan sonra, ırkçı ideolojiden söz etmeye başlayınca bu konuya da değinir.

Irkçı ideoloji, doğal unsurları kültüre taşır. Doğa hayvanların ve bitkilerin, yani yaşayan her şeyin biyolojik dünyasıdır ve kendisinden başka hiçbir şey ifade etmez, kendisinden başka hiçbir şeye hitap etmez; Hitler kendi yazılarında bunu "tanrısız evren" diye niteler ama değersiz bulmaz; çünkü doğayı yöneten ilkeler, biyolojik doğa yasaları değer yaratır ve bu değerlerin en yücesi türlerin hayatta

kalması ve gelişmesidir. Söz konusu değer, sınırlama ve seçme ilkeleri ile düzenlenir.

Gün gibi ortada öyle gerçekler var ki insanların çoğu onları gün gibi ortada olduğu için göremez veya en azından anlayamaz. [...]

Dolayısıyla tüm insanlar doğanın bahçesinde dolaşır ve her şeyi bilip tanıdığını sanır, hâlbuki birkaç istisna dışında herkes, doğanın temel yasalarından en aşikâr olanını görmeden geçer: Dünyada yaşayan her canlı türü birbirinden kesinlikle ayrılmıştır.

Yüzeysel bir inceleme bile gösterir ki doğanın âdeta sayısız biçim ile dile getirdiği hayat iradesinin sarsılmaz bir temel kuralı vardır: Üreme ve yayılma çok kesin sınırlar ile belirlenmiştir. Her hayvan yalnızca kendi türünden hayvanlar ile çiftleşir. Fare fare ile, serçe serçe ile, leylek leylek ile, köstebek köstebek ile, kurt kurt ile, vs.

Ancak çok sıra dışı durumlarda bu değişir, genellikle ya zorlama vardır ya da başka nedenlerden ötürü aynı türler içinde çiftleşme artık mümkün olmamaktadır. Fakat böyle zamanlarda bile doğa var gücüyle direnir, en aşikâr protestosu piçlerin daha fazla üremesini engellemek veya gelecek nesillerin üretkenliğini kısıtlamaktır; ne var ki çoğu durumda hastalığa veya yıkıcı başka saldırılara dayanıklılığı ortadan kaldırır. [...]

Irkı temiz tutmak için doğanın her katmanında geçerli olan bu güdünün sonucunda yalnızca çeşitli ırklar birbirinden keskince ayrılmakla kalmaz, ırkların üyeleri de bir örnek olur. Tilki her zaman tilki, kaz her zaman kaz, kaplan her zaman kaplan kalır vs. Ayrım en çok bireylerin güç, çeviklik, zekâ, beceri, dayanıklılık vs. gibi özelliklerinin derecelerinde gözlemlenebilir. Fakat kazlar için insanca hisler besleyen bir tilki asla göremeyeceğiniz gibi, farelere dostça davranan kediler de yoktur.

Bu sebeple ırkın üyeleri arasındaki mücadele isteksizlikten ziyade açlık ve sevgi yüzünden çıkar. Doğa bu iki durumu da sakin ve doygun değerlendirir. Ek-

mek parası kazanma mücadelesinde zayıf, hasta veya beceriksiz olanların hepsi hezimete uğrar ve erkeklerin dişiler ile çiftleşmek için giriştiği mücadelede üreme hakkını veya imkânını yalnızca en sağlıklılar kazanır. Fakat bu mücadele her daim ırkın sağlığını ve gücünü artırmak için bir araçtır, yani kendisini geliştirmesini sağlar.

Bu, Darwin'in *survival of the fittest, en güçlünün hayatta kalması* düşüncesinin değerler yüklenerek yinelenmesidir. Sınırlama, saflık, gelişim gibi değerler Hitler'in başlıca kavramlarıdır, onları doğada temellendirdikten sonra kültüre aktarır, burada çıkış noktası insanın her şeyden önce biyolojik bir varlık olmasıdır, ayrıca insan fikirlerini ve görüşlerini de biyoloji ile ilişkilendirir, böylece yalnızca yüksek değerdeki ırklar yüksek idealler geliştirebilir ve bu ideallerin hayatta kalma ihtimali ırkın hayatta kalması ile doğrudan bağlantılıdır. Böyle bir ideal, bencillikten uzaktır. Tüm canlıların kendini koruma içgüdüsü vardır ve bu güdü en ilkel türlerde yalnızca kendi "ben"i için çalışır. Hitler'e göre Aryan ırkı üstün kılan, kendini koruma güdüsünün başka ırklardan daha güçlü olması değil, daha gelişmiş ifadeler bulması, egoistliği aşması, kendi ihtiyaçlarını geri tutup başkaları için emek harcayabilmesi, fedakârlık yapabilmesi ve kendisinden daha büyük bir topluluk için çalışabilmesindendir.

Aryanlar akli nitelikleri bakımından değil tüm kabiliyetlerini topluluğun çıkarları hizmetine sunabilmesi bakımından en yücedir.

Kendi "ben"ini ve onun çıkarlarını topluluğun çıkarları için geri plana iten bu ruh durumu, gerçek insan kültürlerinin ilk ve en önemli temelidir. Sadece bu yaklaşım ile yaratılan büyük insanlık eserleri sahiplerine biraz gelir, geri kalan herkese ise büyük zenginlikler getirir. Evet, nasıl oluyor da bunca çok kişi binbir güçlük içinde mutlu yaşayabiliyor, onlara yoksulluk ve sıkıntıdan başka bir şey vermeyen hayatlarında toplumun tamamının temelini oluşturabiliyor, yalnızca bununla anlayabiliriz. Refah ve zenginliğe erişmeden çalışan her bir işçi, çiftçi, mucit, memur vs., çabalarının derin anlamını göremese de bu büyük ideali taşır.

İnsanlığın bekasının ve gelişmesinin temeli olması bakımından çalışmak için geçerli olanlar, insanlığın ve kültürün korunması açısından çok daha önemlidir. Toplum yaşayabilsin diye kendi canını vermek fedakârlığın en yüce kademesidir. İnsan eliyle inşa edilenin insan eliyle yıkılmasını veya doğa tarafından yok edilmesini yalnızca bu engeller.

Almancamızda bu yaklaşımı eksiksiz niteleyen bir kelime vardır ve görevin yerine getirilmesi, yani kendine yetmek değil herkese hizmet etmek anlamına gelir.

Başka bir deyişle insanlığa biyolojik bakış açısı yalnızca fiziksel yanlar ile sınırlı değildir; saç rengi, göz rengi, ten rengi, boy ve kuvvet ile sınırlandırılmaz, başka özellikler de hesaba katılır ve bunların arasında idealler de vardır, yani insanlığın manevi yönü konusundaki geleneksel düşünceler geçerlidir, onlar da biyoloji, ırk ve kan meselesidir.

Doğa ve kültürün iki ayrı unsur olduğu, doğayı kendi amaçlarına göre kullanan, dize getiren ve yöneten kültürün ondan üstün olduğu itirazına Hitler şu argümanı getirir:

Hiç kuşkusuz bu noktada modern pasifistin katıksız Yahudi arsızlığı ve aptal muhalefeti ile karşılaşırız: "Fakat insanlık doğadan üstündür!"

Milyonlarca kişi bu Yahudi saçmalığını tekrar edip durur ve sonunda kendilerinin bir tür doğa fatihlerinin temsilcileri olduğuna cidden inanmaya başlar, ellerinde bir fikirden başka hiçbir silah yoktur ve bu gerçekten berbat bir fikirdir çünkü ona göre düzenlenmiş bir dünya düşünülemez.

Fakat insanın hiçbir alanda doğaya boyun eğdiremediğini, en büyük başarısının doğanın gizlediği sonsuz sırlar ve bulmacaları örten dev perdeyi biraz aralamak olduğunu bir kenara bırakalım; insanın hiçbir zaman bir şey icat etmediğini, yalnızca keşfettiğini ve bir avuç doğa yasasını ve sırrını öğrenmenin doğayı değil bu bilgiye sahip olmayan öteki canlıları yönetmek olduğunu bir kenara bırakalım – bir fikir, insanlığın ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan ön koşullara

üstün olamaz; çünkü fikir yalnızca insana özgüdür. İnsanlar olmasaydı bu dünyada insana ait tek bir fikir olmazdı, dolayısıyla bir fikrin varlığı insanlara ve bu varoluşun temelini oluşturan bir dizi yasaya bağlıdır.

Bununla da sınırlı değil: Belli fikirler belli insanlar ile bağlantılıdır. Bu durum genellikle içerikleri salt bilimsel gerçeklerden değil de duygular dünyasından kaynaklanan düşünceler için geçerlidir, günümüzde çok güzel ve açıkça ifade edildiği gibi "içsel bir deneyim" yansıtır. Kesin mantık ile hiçbir ilgisi bulunmayan ve yalnızca duyguları, etik görüşleri vs. dile getiren tüm bu fikirler insanlığın var oluşuna sımsıkı bağlıdır ve ancak insanın akli hayal gücü ve yaratıcılığı ile ortaya çıkabilir. Fikirlerin yaşamasını istiyorsak belli insanları ve ırkları korumak işte bu yüzden gereklidir.

Üstün ırklar varsa aşağı ırklar da olmalıdır. Yüce idealler ve iyi özellikler biyolojik ırk ile bağdaştırılıyorsa ideal yoksunluğu ve kötü özellikler de öyle olmak durumundadır. Her şeyin biyolojik ve kalıtsal olduğu bu sistemde, hâliyle en büyük tehlike ırkın yozlaşmasıdır; bu yozlaşma üstün bireylerin aşağı sınıflar ile çocuk sahibi olması ve ırkı geriletmesi sonucu içeriden olabildiği gibi aşağı bir ırkın yüce ırk ile kaynaşması sonucu dışarıdan da kaynaklanabilir. Böyle bir kan karışımına ve bunun yol açabileceği sonuçlara örnek olarak Hitler, Kuzey Amerika ve Güney Amerika kültürlerini örnek verir; Kuzey Amerika'da halkın büyük çoğunluğu Cermen unsurlardan oluşur ve aşağı türden renkli halklar ile karışmamıştır, Güney Amerika'da ise çoğunluk Latin göçmenlerden oluşur ve yerliler ile, ona onun deyişiyle, hesapsızca karışmıştır.

Hitler insanları üç kategoriye ayırır: Kültürü yaratanlar, kültürü ilerletenler ve kültürü yok edenler. İlk kategorinin temsilcisi Aryanlardır ve Yahudiler son kategorinin başını çekerler. Yahudilerin çok gelişmiş bir kendini koruma güdüsü vardır, fakat fedakârlık anlayışlarının egoistliğin önüne geçmesi enderdir. Çok güçlü görünen birlik anlayışları, Hitler'in yazdıklarına göre, sürü içgüdüsünden başka bir şey değildir.

Sürü içgüdüsünün ortak tehlike yüzünden işe yarar veya kaçınılmaz olduğu sürece bireyleri bir arada

tuttuğu gerçeğine dikkat çekmekte fayda var. Az önce avlarının üzerine çullanan sürüyü oluşturan kurtlar açlıklarından kurtulunca yine dağılır. Bir saldırıdan korunmak için birbirine sokulan ve tehlike geçer geçmez ayrılan atlar için de aynı durum geçerlidir.

Yahudiler de buna benzer. Fedakârlık yapma istekleri görünüşte kalır. Her bireyin varlığı fedakârlığı kesinlikle kaçınılmaz kıldığı sürece vardır. Ortak düşman bertaraf edilince, herkesi tehdit eden tehlike ortadan kalkınca, av yakalanınca Yahudiler arasında uyum gibi görünen şey kaybolur ve hepsi yine kendi dünyasına döner. Yahudiler ancak ortak bir tehlike onları zorda bırakınca veya ortak bir av iştahlarını kabartınca hemfikir olur. Bu iki durum yoksa iğrenç egoistlikleri ortaya çıkar ve hemfikir bir halk olmayı bir kenara bırakıp kanlar içinde dövüşen bir sıçan sürüsüne dönüşürler. [...]

Mücadelede veya daha iyi bir ifade ile insan kardeşlerin mallarını yağmalamada birlik oldukları için Yahudilerin belli bir idealist fedakârlığa sahip olduğunu düşünmek de büsbütün yanlıştır.

Burada da Yahudileri güden basbayağı katıksız benmerkezciliktir.

İşte bu nedenle Yahudi devleti –ki bu devletin ırkı korumak ve geliştirmek için yaşayan bir organizma olması gerekirdi– hiçbir bölgesel sınıra sahip değildir. Sınırları belli olan bir devlet, idealist düşünce yapısına ve özellikle yükümlülük kavramına doğru bakış açısına her zaman ihtiyaç duyar. Aynı şekilde, bu yaklaşımın bulunmadığı durumlarda coğrafi olarak sınırlı bir devleti kurmaya ve bir arada tutmaya yönelik her girişim başarısızlığa uğrar. Bununla birlikte üzerinde kültürün yükseleceği temel de çöker.

Dolayısıyla, sözde pek çok entelektüel niteliğine rağmen Yahudilerin gerçek kültürleri, özellikle kendilerine ait bir kültürleri yoktur. Günümüzde Yahudilerin sahip olduğu sahte kültürler başkalarının eseridir ve onlar genellikle bu kültürleri de yozlaştırmakta pek ustadır.

Niteliklerin ve ırkın bağlantılı olduğu bu durumda, kültür ve idealler de özünde biyolojik ifadelerdir ve ona göre en aşağı türün, yani Yahudilerin, en yüksek türün, yani Aryanların içinde, iki ırk arasında belli sınırlardan yoksun olarak yaşadığı sistemde ırkların birbirine karışması en büyük tehlikeyi oluşturur ve başka tüm meseleleri gölgede bırakır. Irkı temiz tutma mücadelesi öteki mücadelelerin hepsinden daha önemli olur.

> Dünyadaki her şey geliştirilebilir. Her yenilgi gelecekteki bir zaferin habercisi olabilir. Kaybedilen her savaş daha sonraki yükselişlerin nedenidir, her güçlük insanın enerjisini artırır ve her baskıdan yeni bir manevi doğuş için gereken kuvvetler doğabilir – yeter ki ırk temiz tutulsun.
>
> Irkın bozulması, tek başına, insanları iç huzurdan sonsuza dek yoksun bırakabilir, bir daha doğrulamayacak kadar yıkabilir, bu sıkıntının ruh ve bedendeki etkilerinden kurtulmak asla mümkün olmayabilir.
>
> Bir tek bu meseleyi hayatın öteki tüm sorunlarının karşısına koyduğumuzda ve inceleyip karşılaştırdığımızda ancak görürüz ki öteki sorunlar bunun yanında saçma ölçüde önemsizdir. Onların hepsi zaman ile sınırlıdır – fakat ırkı temiz tutma meselesi öyle değildir, insanlar var oldukça yerinde duracaktır.

Başka bir deyişle, 1924 Almanya'sında Hitler açısından en önemli politik sorun Yahudi meselesiydi; yoksulluktan, ateşkesten, Versailles Barış Antlaşması'ndan ve enflasyon ile işsizlikten daha önemliydi; çünkü ötekilerden farklı olarak bu mesele her şeyin özü ve temeli ile, hayatın ve insanın kendisi ile bağlantılıydı. İnsan bedeni böylece politikanın merkezine yerleştirilmiş oldu. Beden devletin bir ifadesiydi, bedeni temiz tutmak ve onun arzu edilen yönde hem fiziksel hem ahlaki olarak gelişmesini sağlamak, ayrıca aşağı seviyede bedenler ile karışmasını engellemek devletin göreviydi. Biyolojik bakış açısı bireysel bakış açısından üstündü; bedensel insan, kişisel insandan önce geliyordu ve bireyin niteliklerinin hiçbir önemi yoktu; bir Yahudi ne kadar iyi ve cömert olursa olsun, ne kadar çalışkan ve masum olursa olsun bir Yahudi'ydi ve Yahudi olduğu için suçluydu. Böylece Yahudilerin bireysel suçları aklanmış oluyordu, zira

bu konuda ellerinden bir şey gelmezdi; fakat bireylerin, sergilesin sergilemesin, asla kurtulamayacağı bir yığın belli nitelik nedeniyle topluluk olarak Yahudilere hüküm giydiriliyordu.

Biz hayvanları hep böyle görmüşüzdür, hayvanlar kendilerini türlerinin nitelikleri ile ifade etmeye mahkümdur, bu aidiyetten kurtulamazlar; bir kedi veya sıçan belli bir kedi veya sıçan olmadan önce ilkin her zaman alelade bir kedi veya sıçandır. Bir kediyi veya sıçanı mahkemede yargılamak anlamsızdır, herhangi bir suçları yoktur, türlerinin özelliklerini dile getirirler, seçimleri yoktur, onların hayatları bağlamında ahlak gibi bir kavramı kullanmak anlamsızdır. Bizim istemediğimiz bir davranış sergilediklerinde, şu veya bu şekilde bize sıkıntı yarattıklarında, onları ortadan kaldırmamızın önünde bir engel yoktur, çünkü bu hayvanların bireysel suçları olmadığı gibi bireysel hakları da yoktur. Hayvanlar yasaların dışındadır; bazı türler topluluk olarak korunabilir, fakat korumak –söz konusu hayvanlar insanlara doğrudan zararlı olmadığı sürece– onların niteliklerinden bağımsızdır.

İnsanların öncelikle bir ırk, belli özelliklere ve ideallere sahip bir topluluk, ikinci olarak bir birey, ait olduğu ırka göre değerli veya değersiz bir üye ve son olarak belli adlara ve suratlara sahip bir kişi olarak görüldüğü biyolojik bakış açısı, gelecekteki devletlerde benimsenirse yeni yasalar ve düzenlemeler getirmeyi gerektirecektir; çünkü bireysel sorumluluk ve kişisel suç anlayışı kültürün çok derinlerine işlemiştir, bu görüşün kökleri medeniyetin başlangıcına dek uzanır. Medeniyetin bu kuralının tek istisnası savaştır, ancak savaş bireysel sorumluluk ve kişisel suçu ortadan kaldırabilir, zira savaşta karşı tarafta yer alan her asker öncelikle düşmandır, üzerinde durmadan öldürülebilecek bir topluluğun temsilcisidir, sonra bir bireydir. Üniformanın gösterdiği, uygun adım yürümenin dile getirdiği şey işte bu topluluktur: Birey, kişisel ad ve surat her zaman topluluktan, herkesten, ulusal addan ve bayraktan sonra gelir. Biri insanı biyolojik algılayan ve doğa yasaları ile sıkı sıkıya bağlantılı olan, öbürü onu medeni yasaların askıya alındığı savaş durumunda değerlendiren ve ikisi de bireyselliği iptal eden bu insan özellikleri, *Kavgam*'da Yahudilere ilişkin akıl yürütmeleri mümkün kılar. Hitler'in toplumunda bu iki bakış açısı da hem doğrudan hem dolaylı olarak çok yaygındı. Ryback'e göre, Henry Ford'un *Beynelmilel Yahudi: Dünyanın En Büyük Problemi* kitabının yanı sıra Günther'in *Alman*

Halkının Irksal Özellikleri, Chamberlain ve Eckart'ın yazıları ve ayrıca Amerikalı yazar Madison Grant'in *Büyük Irkın Çöküşü* kitabı Hitler için o sıralar önemlidir; aktardığına göre Hitler, Grant'in kitabına "İncil'im," der ve *Kavgam*'daki pek çok argümanı ona dayandırır.

Ne var ki ırk temelli düşünce o dönem paranoyak bir sözde bilimsel teoriden çok daha fazlasıydı; ciddi, bilimsel ve akademik çevrelere de yayılmıştı ve buralarda başka bilimsel gerçekler gibi nesnel bir gerçek olarak ileri sürülüyordu; Ford'un, Grant'in ve Hitler'in düşüncelerine meşruluk kazandıran işte buydu, zira ırk temelli düşünceyi aşırı uçlara götürseler bile, ırkların insanlar arasında geçerli bir ayrım olduğu yönünde kabul görmüş bir inançtan yola çıkıyorlardı, ayrıca saf ve karışık insan ırklarının var olması sayılar ile gösterilebilen gerçeklere dayanıyordu. Örneğin 1926'da, *Kavgam*'dan bir yıl sonra, Uppsala Üniversitesi'nin ırk biyolojisi devlet enstitüsüne bağlı bilim adamları *The Racial Characters of the Swedish Nation*, *İsveç Ulusunun Irksal Özellikleri* adında bir çalışma yayımladı; bu prestijli ve kapsamlı araştırma, dünyada yapılacak benzeri başka çalışmalar açısından standart oluşturdu. Kitapta, "Avrupa'daki Irk Durumunun Uyumlu Özeti" adlı makalede, Rolf Nordenstreng "ırk" terimine şöyle bir tanım getirir:

> Irk kelimesinin bilimsel açıdan anlamı, aynı türden bireylerden oluşan bir gruptur, bu grup belli kalıtsal niteliklerin özel birtakım bileşenlerini sergileyerek aynı türe ait başka bireylerden ayrılır. Bir ırk her zaman için, henüz bilinmeyen ama şu veya bu şekilde kalıtsal nitelikleri değiştiren etkenler ile seçici etkenlerin birleşiminin sonucundan oluşur.
>
> Bir ırk salt antropolojik bir konsepttir, ırkın nitelikleri her şeyden önce fizikseldir. Irklar arasında hiç kuşkusuz akılsal farklar da vardır ve bunlar kesinlikle daha az önemli değildir; fakat akılsal farkları bulup kanıtlamak oldukça güçtür. Hâlihazırda tahminin ötesine varan pek veri bulunmamaktadır, ayrıca ırkların akılsal niteliklerini tanımlamaya ilişkin çalışmalar büyük ölçüde doğru da içerse, iyi ve sağlam gözlemlere de dayansa yine de ciddi ölçüde ön yargı ve gelişigüzel ifade içermektedir. Gelecekte bilimsel bir ırk psikolojisi geliştirilebilir – şimdilik böyle bir şey yoktur.

Nispeten kesin bir ifade ile şu beş büyük ırkın var olduğunu ileri sürebiliriz: 1) İskandinav, 2) Doğu Baltık, 3) Akdeniz, 4) Kuzey Kafkas ırkı ve 5) Dinarik ırk. Bu beş ırka, kelimenin tam anlamı ile Avrupalı olmayıp daha çok Asyalı olsalar da, Anadolu ırklarını (Ermenileri ve Yakın Asyalıları) ve Semitik ırkı (Arap kökenlileri) ekleyebiliriz; bu sonuncusu, aynı zamanda dilbilimsel bir terim olması bağlamında iyi bir seçim değildir, fakat yerine daha iyi bir terim önerilmediği sürece kaçınılmazdır.

İskandinav ırkı adı da pek uygun değildir, bu sıfat pek çok dilde aynı zamanda dilbilimsel bir terimdir, "İskandinav dilleri" anlamına gelir; hâlbuki İskandinav ırkından olanların çoğu İskandinav dilleri konuşmaz. Öte yandan bu terim yaygındır, yayılma merkezi Kuzey Avrupa ile Kuzey Almanya olan bu ırk en çok kuzey ülkelerinde, İskandinav Yarımadası'nda yaygındır ve nispeten saf bir ırktır. Genellikle Cermen veya Tötonik dendiğini duyduğumuz, aynı zamanda Gal adını da alan ırk işte budur. Alman arkeologlar bu ırka bazen "dizi mezar tipi" anlamında *Reihengräbertypus* adını verir. Özellikleri ise şöyledir: Açık renkli, kısmen saydam, kızılımsı bir ten; sarı, bazen kızıl, yumuşak ve genellikle dalgalı veya kıvırcık saçlar; gür sakallar; açık mavi veya gri mavi gözler; uzun boy, nispeten uzun kemikler ve gergin bacaklar ile esnek ve sağlam adımlar; güçlü kemik yapısı; uzun ve nispeten dar yüze ek olarak yine dar, genellikle dik ve düz veya biraz eğik olan, ayrıca burun kemiğinden kıkırdağa geçerken genellikle küçük bir çıkıntıya sahip olan bir burun; dar ve yüksek burun kökü; hafiften belli olan veya hiç belli olmayan elmacık kemikleri; dışa çıkıntı yapmayan çene kemiği ve hem sıkı sıralanmış hem de neredeyse dik kapanan dişler; nispeten ince dudaklar; oldukça çıkık bir çene; dar ve biraz eğik bir alın; zayıf ama oldukça belirgin kaşlar; uzun ve nispeten dar kafatası (kafa uzunluğu ortalama 195 mm., sefalik dizin ortalama 77), başın tepe bölgesi neredeyse yatay ve arka bölgesi oldukça uzundur. Fakat hem saç renginin hem de burun biçiminin bir hayli çe-

şitlilik gösterdiği unutulmamalıdır. Lepiska sarısından kızılımsı sarıya, açık sarı kahverengiden açık boz sarı ve koyu boz sarıya kadar açık saç renklerinin akla gelebilecek her çeşidi kendisini gösterir. Ayrıca düz ve eğik burunların yanı sıra kalkık burunlar da vardır, böyle burunların ucu biraz havaya kıvrıktır ve köprüleri ortada nispeten basıktır – söz konusu burun biçimi bu ırkın tüm katmanlarında çok yaygındır.

Semitik ırka aynı zamanda Arap kökenli ırk da diyebiliriz, çünkü sahip olduğu özellikler başkalarından daha çok Araplarda gözlemlenir. Bu ırk Akdeniz ırkının bir dalı olarak değerlendirilir; fakat genellikle daha yüksek, eğik ve aynı zamanda hem daha ince hem dar bir burun; dolgun ama kalın olmayan dudaklar; nispeten açık ama asla pembemsi olmayan ten rengi ve badem biçimli (iç kenarı daha yuvarlak, dış kenarı daha sivri olan) gözler ile farklılık gösterir. Çene ile alt dudak arasındaki boşluk başka bütün ırklardan daha yüksektir. Sefarad Yahudilerinde oldukça çok, Aşkenaz Yahudilerinde ise az miktarda bulunan semitik kan büyük ihtimalle Güney Avrupa ülkeleri halklarına da biraz karışmıştır.

Sefalik dizin, kafa genişliği ile uzunluğu arasındaki yüzdesel orandır, Almancada *Kopfindex* denen bu terim, kitabın bölümlerinden birinin açılışında belirtildiği gibi Almancası *Schädelindex* olan kafatası oranı ile karıştırılmamalıdır; araştırmacıların ülkenin dört bir yanında yaptığı saha çalışmasının sonuçları burada tablolar, grafikler ve diyagramlar ile ayrıntılı olarak verilir. *İsveç Ulusunun Irksal Özellikleri* kitabında tüm İsveç köylerinin, kasabalarının, eyaletlerinin ve ülkenin dört büyük şehrinin sefalik dizinine yer verilir; mesleğe, toplumsal sınıfa ve öteki İskandinav ülkelerine göre karşılaştırmalar yapılır ve aynı yöntem başka ölçümlerde de gözetilir: Gövde uzunluğu, kol uzunluğu, bacak uzunluğu, kafa uzunluğu, kafa yüksekliği, yüz genişliği, morfolojik yüz yüksekliği, morfolojik yüz dizini, jugo-frontal dizin, jugo-mandibular dizin, burun, kulak, burun köprüsü profili, göz rengi, saç rengi, kaş rengi ve kasık tüyü rengi gibi ölçümlerin çoğu çeşitli coğrafi ve sosyal birimlere göre dağıtılır ve sonra ayrı bir bölümde, örneğin yüz yüksekliği ile kol uzunluğu

ve köy ile kasaba gibi ölçütlerin etkisi karşılaştırılır. Kitabın son bölümünde çocuklar, kadınlar ve erkeklerden oluşan tam sayfa çıplak fotoğraflar ile ırk örnekleri verilir; örneğin Norrbotten'den bir çiftçi *Doğu Baltık tipi* bölümünde, *nispeten saf*, Jämtland'dan bir göçmen *Lapp prototipi* bölümünde, *nispeten saf*, veya Lappland'dan bir işçi *Karışık ırk tipleri*, *Doğu Baltik-Lapp* bölümünde gösterilir.

Bu metinler ile Hitler'inki arasındaki en büyük fark üsluptur. Nordenstreng'in makalesindeki ırksal teori nesnel, gerçekçi bir üslup ile kaleme alınmıştır, doğruyu belirttiği için bilim bu üslubu yeğler. Burada da durum farklı değildir. Doğruluk, nesnellik, özen, geniş bakış, kesinlik ve içgörü bu üslubun özellikleridir. Sayılar, tablolar ve Latince kelimelerin hepsi doğruyu ve kesin güvenilirliği belirtir. Metnin kesinlik ile dile getirebildiği ve kesinlik ile dile getiremediği şeyler arasında sınır çekmesi de bu yanı güçlendirir. Irk ve psikoloji arasında bağlantı olması, yani biyolojik bağlantı muhtemeldir ama henüz kanıtlanamamaktadır. Böylelikle metin, ırk konusundaki tüm öteki yargılarının kanıtlanabildiğini dile getirdiği gibi ırk ve psikolojinin biyolojik olarak bağlantılı olabileceği görüşünü ortaya atar. Doğrunun üslup ile, üslubun retorik figürler ve kalıplar ile bağlantılı olduğunu görebiliriz çünkü içerik büsbütün çürütülmüştür – onu hem spekülatif ve bilim dışı hem de tehlikeli ve özünde kötü buluruz.

Peki bizim için bunun kötülüğü nerededir? Bilimsel üslupta aynı zamanda bir ilgilenme ve iyiliğini düşünme eğilimi vardır, burada sunulan bilgiyi bilim insanları kendilerinin değil toplumun iyiliği için toplamıştır, söz konusu metinlerde paylaşılan bilgi budur. İyiliğini düşünme ve aynı belirgin ilerleme anlayışı; bilim dalı yenidir, bu konuyu daha önce hiç kimse ele almamıştır, muhtemelen görmemiştir bile; fakat on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Darwin'in türlerin kökenine ilişkin büyük ve açıklayıcı teorisi ve ondan önce Linnaeus'un kapsamlı taksonomisi ile atılan büyük adımlar sayesinde bir ırk biyolojisi enstitüsü ve yepyeni bir araştırma alanı kurulmuştur, insanlık konusunda edinilecek derin bilgilerin gelecek ilerlemelere imkân sağlayacağı açıkça ortadadır, sonuçta yeni ırk biyolojisi yeni soy ıslahı, yani ırk hijyeni yaklaşımı ile yakın ilişki içindedir, böylece tüm toplumun sağlığı ve üremesi, arzu edilen yöne güdülebilecektir, örneğin ağır şizofreni, fiziksel gelişim bozuklukları, yerleşik suç eğilimi, evsizler ve çingeneler gibi unsurlar or-

tadan kaldırılabilecektir; 1920'lerde ve 30'larda İsveç, Norveç, ABD ve Almanya'da bu yönde adımlar atılmıştır.

Bu araştırmayı temel alan ve devlet desteği ile gerçekleştirilen böylesi girişimler, devletin niteliğine ve alabileceği biçimlere ilişkin görüşü genişletti: Halk sağlığı kavramı bu dönemde ortaya çıktı, ondan önce devletin bireysel sağlık ve huzurdan sorumlu olma durumu yoktu. Tüm bunlar, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur, yoksulluk ve karanlık ve sağlıksızlık ortadan kalkacak ve üzerine güneş doğan yoksullar cin gibi olacaklar, yoksul çocuklar yazları yaylaya gönderilecek, hemşireler gelip aşılar yapacak gibi tüm düşünceler beden ile devletin bir araya gelmesinden doğdu. İyi insanlar iyi niyetle yapıyordu her şeyi, sanrılarla boğuşan ve kendine bakamayan bir kadının kısırlaştırılmasının kötü bir şey olması aşikâr bir düşünce değildi, çünkü söz konusu kadın doğum yaparsa hastalığın çocuğa geçmesi ve çocuğun da toplumun geneline bir yük olması ihtimali yüksekti.

İnsanların karışmamış ırklar ve karışık ırklar, başka bir deyişle değerliler ve değersizler diye ayrılması da aynı yaklaşımın ürünüydü ve Hitler'in ilkin ırk teorisini, ardından ırk politikasını mümkün kılan başka bir şey değil, insanın böyle bilimselleştirilmesi veya biyolojik hâle getirilmesiydi. Aksi hâlde Yahudi karşıtlığı yalnızca irrasyonel bir duyguydu, günah keçisi arama eğiliminden ibaretti, az çok ciddiye alınabilecek ama asla politik bir görüş oluşturamayacak kültürel bir paranoyaydı. Hitler devlet başkanlığı öncesinde ve sonrasında Avrupa ve ABD'deki uluslararası soy ıslahı çalışmalarını yakından takip ediyordu. The American Eugenic Society'nin yöneticisi Leon Whitney, Amerikan sterilizasyon programının baştemsilcilerinden Harvard mezunu biyolog Charles Davenport ve Human Betterment Foundation'dan Paul Popenoe gibi Amerika'nın önde gelen soy ıslahçılarının araştırmalarına aşinaydı. Ryback, Hitler'in 1930'ların ortasında yaptığı bir konuşmadan şu alıntıyı yapar:

> Artık kalıtım yasalarını bildiğimiz için sağlıksız ve ağır özürlü insanların dünyaya gelmesini engellemek hemen hemen mümkündür. Çocukları ırk açısından büyük olasılıkla değer taşımayacak veya zararlı olacak kimselerin üremesini engellemeye ilişkin pek çok Amerikan eyaletinin yasalarını büyük bir ilgiyle inceledim.

Ryback'e göre Hitler, Amerikalı soy ıslahçısı ve koyu Yahudi karşıtı ırk teorisyeni Lothrop Stoddard ile 1939'da görüşmüştür, Stoddard Berlin'de gazetecilik yaparken soy ıslahı çalışmaları nedeniyle Führer'den kişisel bir davetiye almıştır. Stoddard bu toplantıdan yazılarında bahsetmeyeceğine Hitler'e söz verir, fakat daha sonra Hitler'in tokalaşmasının sıkı olduğunu ama asla göz teması kurmadığını belirtir ve sonrasında ırk hijyeni konusunda Almanya'nın genel durumu üzerine bilgiler verir.

> Hitler'in yıllar önce ırk meselesine ve soy ıslahına verdiği göreli önem, günümüz Almanya'sında bu iki soruna yönelen ilginin ön habercisi olmuştur. Almanya dışında, başlıca nedeni Nazilerin Yahudi azınlığa muamelesi nedeniyle, bunun tersi geçerlidir. Almanya içinde Yahudi meselesi geçici bir fenomen olarak görülür, prensipte zaten çözülmüştür ve yakında Üçüncü Reich'tan Yahudilerin fiziksel olarak ortadan kaldırılması ile gerçekten de çözülecektir. Kamunun en büyük kaygısı Alman ırkının yeniden oluşturulmasıdır ve bu konuda çeşitli girişimler vardır.

Irk düşüncesinin bilimselleştirilmesi ve –mesela kafa ölçümleri için geliştirilen özel araçlar, tüm o tablolar, Latince ifadeler ve teknik terimler ile– bu düşüncenin çevresine yerleştirilen bilimsel unsurlar onu meşrulaştırdı; her ne kadar Hitler'in *Kavgam* kitabında bu bilimsel üslubun izi bile yoksa da kültür ile doğa, devlet ile beden, politika ile biyoloji arasında bağlantıyı kuran odur, çünkü tüm bunlar Hitler'in ideolojisinin en temelinde yatar. *Kavgam* bu düşünce biçiminin en aşırı örneğidir, çoğu kişi kitabın abartılı ve yarı yarıya paranoyak olduğunu, Hitler'in aslında –en azından gücü ele geçirmeye yaklaştığında ve daha saygılı davranmaya başladığında– bunlara inanmadığını düşünse de söz konusu politikanın temel hedefini, yani bütün olarak halkı, ırkı iyileştirmek ve onu çok sağlıklı ve ahlaken sarsılmaz bir geleceğe götürmek amacını hiç kimse sorgulamadı.

Yahudi nefreti eskidir, Faust'un dünyasında bile vardır, Martin Luther Yahudilerden nefret ederdi ve Yahudilerin baskı görmesi de yeni değildir, neredeyse arkaik bir fenomendir, kısmen Yahudilerin öz

imgelerinin ve çevre kültürleri anlayışlarının bir parçasıdır, aydınlanma çağından çok önce şehirlerin ve ormanların içine işlemiş mitolojik bir şey gibidir, fakat gücünden hiçbir şey kaybetmemiştir, örneğin Polonya'nın geniş ve yoksul kırsal kesimlerinde Yahudilere yönelik bilindik ön yargılar –Yahudiler zengindir, yalancıdır, dolandırıcıdır, birbirlerini kayırır– kültürün bir parçası olduğu gibi halkın kendi yoksulluğunun ve sefaletinin açıklamasıdır. Öte yandan Hitler'in ve nasyonal sosyalistlerin Yahudi nefreti ise modernlik, kentler, insan kitleleri ve –uyanık gezgin Yahudi Papst değil de– uluslararası finans dünyası ve uluslararası Marksizm ile bağlantılı olması bakımından yeniydi. Irk teorisi de yeniydi ve söz konusu düşünce biçimine bilimsel bir meşruluk kazandırarak onu mitolojiden çıkarıp rasyonelliğin ve modernliğin içine taşıdı. Bununla birlikte propagandada modernliğin ve mitolojinin buluşması çok çarpıcıdır; Yahudilerin sıçanlara, domuzlara ve iblislere benzetildiği eski nefret imgeleri sinemalarda hareketli fotoğraflar, radyoda naklen yayınlar aracılığı ile yeni teknolojik biçimler kazanır ve böylece arabalar, neon ışıklar, fabrikalar, telefonlar, filmler dünyasının içine çekilerek Yahudiler gelişmenin karşıtı ve ilkel öncülü olarak gösterilir.

Hitler'in *Kavgam*'daki propagandaya ilişkin düşünceleri, Yahudi karşıtlığına, demokrasi karşıtlığına ve sonucu yeni bir savaştan başka hiçbir şey olamayacak *lebensraum* teorisine ilişkin düşünceleri kadar açıktır. Hitler'in Yahudi karşıtlığı ve ulusalcılığı ırk biyolojisine dayanan ideal unsurlarken propagandaya ilişkin düşünceleri pragmatikti. Propaganda, idealist hedeflere ulaşma yolunda en önemli araçtı ve onun gücüne öylesine inanıyordu ki herhangi bir şey gizleme gereği duymuyordu. Peter Sloterdijk'ın yazdığı gibi, Hitler propagandanın halk üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerinden çok emin olduğu için sırlarını açığa vurabiliyordu. Hitler propagandaya silah diyordu, "zira bir silahtır ve onu kullanmayı bilen ellerde gerçekten korkutucu bir silahtır."

> Hareketin temelini oluşturacak ikinci soru da şudur: Propaganda kime yöneltilecektir? Bilimsel ve entelektüel kesimlere mi, yoksa eğitimsiz halka mı?
>
> Kuşkusuz her zaman en geniş kitleye yöneltilmelidir![...]
>
> Propagandanın işlevi bireyleri bilimsel olarak eğitmek değildir, hayır, toplum genelinin dikkatini belli

gerçeklere, süreçlere, ihtiyaçlara vb. çekip bunların toplumun görüş alanına girmesini ve önemini herkesin açıkça anlamasını sağlamaktır.

Sanatın özü herkesi gerçeklerin doğruluğuna, süreçlerin gerektiğine ve ihtiyaçların gerçekliğine vb. ikna edecek kadar iyi yapmaktır. Propaganda kendisinde ve kendisi açısından gerekli olamaz; zira bir afişin işlevi toplumun dikkatini çekmekten ibarettir.

Dolayısıyla propaganda her zaman için mantıktan çok duyguları etkilemeye çalışmalıdır.

Tüm propagandalar halkçı olmalıdır ve içerik, propagandanın yöneltildiği halkın içindeki en kısıtlı kişiler tarafından anlaşılabilecek seviyede olmalıdır. Söz konusu halk kitlesi ne kadar büyükse propagandanın saf akıl düzeyi de o kadar düşürülmelidir.

Propaganda yapma sanatı, sokaktaki adamın meselelere bakış açısını anlamak ve halk kitlelerinin dikkatini psikolojik açıdan doğru biçimde çekip kalplere giden yolu bulmaktır. Sözde aydınların bunu anlamaması düşünce tembelliği ve kendini beğenmişlikten başka bir şey değildir.

Halk kitleleri büyük bir kavrama kapasitesine sahip değildir, pek az şeyi anlarlar ve buna karşılık çok hızlı unuturlar. Eldeki bu gerçeklerden yola çıkıldığında, propagandanın işe yaraması için yalnızca birkaç nokta ile yetinmesi, bunları slogan olarak kullanması ve sloganın özünü en son kişinin de anladığından emin olana kadar böyle devam etmesi gerekir. Bu temel kural ihlal edilir ve çok taraflı bir yol izlenirse, halk onlara sunulanları anlayıp sindiremeyeceği için etki ortadan kalkar. Netice kötüye gider ve sonunda elde kalan sıfır olur.

Propagandanın en çarpıcı yanı, toplumun en çapsız bireyi tarafından bile anlaşılabilecek kadar yalın olması değil, büsbütün öznel olmasıdır, propaganda zerre kadar nesnelliğe ve rasyonelliğe sahip olmadığı gibi meselede hiçbir açık görüşlülük sergilemez.

Mesela yeni bir sabunun reklamını yapan ama aynı zamanda öteki sabunların da "iyi" olduğunu söyleyen bir afiş hakkında ne düşünürüz?

Başımızı iki yana sallarız.
Politik reklam da bundan farklı bir yol izlemez.
Propagandanın görevi taraflardan kimin haklı olduğunu araştırmak değildir; kendisinin sunduğu gerçeği, sadece ve sadece onu, ileri sürmektir.

Kavgam'daki bu pasajın ilginç yanı, Hitler'in her şeyi olduğu gibi anlatması, propagandanın çoğunlukla katıksız yalanları gerçeğe dönüştürene kadar sık ve yoğun olarak öne sürmek anlamına geldiğini belirtmesidir. Bunları yazan bir politikacının tüm itibarını yitireceği ve siyaseten öleceği düşünülür, ne var ki Hitler iki nedenden ötürü buna kalkışır: İlki, onun açısından propagandanın amaca yönelik araç olmasıdır ve bu amaç öylesine önemli, öylesine haklı, öylesine iyidir ki ona ulaşmak için, yalan da dâhil, hiçbir aracı kullanmakta sakınca yoktur – pragmatizm idealizm için vardır, onun hizmetindedir, bunun tersi geçerli değildir; ikincisi, propagandanın işe yaradığından, güçlü olduğundan ve böylesi açıklamalar ve itiraflar ile zerre kadar bile sarsılmayacağından hiç kuşkusu yoktur; evet, sonuçta bunları yazar. Karmaşık, nesnel ve açık görüşlü fikirler asla geniş kitlelere ulaşamaz, onları etkileyemez ve bu durum burada yazdıkları için de geçerlidir.

Günümüzde diyalektiğe aşinayız; dört bir yanımızı saran ve hayatlarımızı doldurup taşıran reklamların manipülatif ve gerçek dışı olduğunu, reklamların çizdiği dünya tablosunun yalan olduğunu biliyoruz, ne var ki bu bilgi, onların etkisinde kalmamızı ve bizden istenenleri yerine getirmemizi engellemiyor: Coca Cola içmenin beni mutlu bir Amerikalı gence dönüştürmeyeceğini biliyorum, fakat süpermarkete gittiğimde Jolly Cola yerine her zaman Coca Cola'yı yeğliyorum; Dove sabunun aslında öteki sabunlar ile aynı olduğunu biliyorum, tek fark ambalajda ve reklam broşüründe – peki süpermarkette onu değil de başka bir sabunu mu koyuyorum sepete? Tıpkı Hitler'in yazdığı gibi reklamların doğası eleştiriye ve mantığa bağışıktır sanki. Evet, reklamlar güzellik ve karizma ile oldukça yakın akrabadır: Dilediğimiz kadar kapsam ve bilgi arzu edebiliriz, fakat bıçak kemiğe dayandığında öteki yalın ve değişmez kuvvetler kazanacaktır. Bizim toplumumuz ile Hitler'inki arasında şu farklar var: Biz tüm bu kuvvetleri ve onlar ile ilişkilendirdiğimiz her şeyi toplumun tehlikesiz bir yerine kısıtladık, gerçeğe karşı sorumluluğu çok az olan bu yer kurgunun ve imgenin, yani eğlence kültürünün

dünyası; söz konusu kuvvetlerin politika, eğitim sistemi, bürokrasi ve özel hayat gibi alanlara sahtelik yaftası yemeden sızmasına izin vermiyoruz. Reklamlar ve reklam güçlerinin barındığı sahte şeyler ile gerçek şeyler için iki ayrı bölüme sahip olmamız, bizi, üç nesil önce Avrupa'yı kasıp kavuran kuvvetlerden kurtarmış olabilir. Ne var ki sonsuza kadar değil, zira tüm bunlarda her zaman bilinmeyen bir yan vardır, sistem doğru olsa bile söylenemeyen şeyler içerir her zaman ve gerçeğin gücünün yalana er ya da geç üstün geleceği pekâlâ düşünülebilir. Fiziksel gereksinimlerden kurtulmuş, şiddeti kontrol altına almış bir toplumda bunun gerçekleşeceğine inanmak güçtür; hiçbir toplum devrimden bizimki kadar uzak olmamıştır, hiçbir toplum bizimki kadar rahata gömülmemiştir; fakat bizim dünyamızın da bir karanlık yanı vardır, Üçüncü Dünya denen bu yerlerde yapısal şiddet tıpkı bir zamanlar Avrupa'da olduğu gibi acımasız ve ölümcüldür ve bize karşı harekete geçerse iyi ile kötünün, etik ile etik dışının ve doğru ile yalanın günümüzdeki gibi birbirinden açıkça ayrı duracağı kesin değildir.

Hitler duyguların her zaman için argümanlardan daha güçlü olduğuna ve bir "biz"in barındırdığı topluluk özlemi, hayali ve arzusunun, bir "onlar" için duyulan kaygıdan ölçüsüz büyük olduğuna inanıyordu. Propaganda zekâya değil duygulara yönelir, zekâyı hor görür; aynı dinamiğin birazı sözel iletişimin yazılı iletişime üstünlüğünden bahsettiği pasajlarda da geçerlidir; sözel iletişim duyguların ve duygu dünyasının içine dosdoğru işler veya işleyebilir, böylelikle içeriden çalışabilir, zira bir insanın duyguları her zaman için düşüncelerine üstün gelir, duygulara dayanan bir görüş gerçekten öyleymiş gibi, kişinin *bildiği* bir şeymiş gibidir, bunun aksine mantık temelli bir düşünce, argümanlara ve nesnelliğe açık olduğu, dolayısıyla argümanlar ve nesnellik ile değiştirilebileceği için bambaşka bir düzeyde görelidir.

Yazılı iletişim her zaman için karmaşıklaştırırken sözlü iletişim, özellikle ruh durumlarına ve duygulara yöneltildiğinde, yalınlaştırır; tartışmaya açık ve politik metinler bunu yapamaz. İşte bu yüzden Hitler'in sanat dalları ilkin müzik, ardından resimdir; bu iki sanat da söze gerek duymadan duygular aracılığıyla iletişim kurar. Hitler'in bunu anlaması ve politik ortamında kullanmayı bilmesi onu çağdaşı öteki politikacılardan ayıran yanıydı.

1933'te Hitler devlet başkanı olduğunda ve nasyonal sosyalistler Almanya'da yönetimi ele geçirdiğinde halkın dili pek çok bakımdan değişikliğe uğradı. Yalınlaştı, aynı sözler yinelenip durdu. Klemperer bu dili Hitler'e ve 1925'te yayımlanan *Kavgam* kitabına dayandırır, nasyonal sosyalist dilin tüm özelliklerinin böylece oluşturulduğunu ileri sürer. 1933'teki yönetim değişimi ile daha önce bir gruba özgü olan dilin halkın diline dönüştüğünü yazar, ona göre bu değişimin en dikkat çekici yanı söz konusu dilin hem kamusal hem özel yanları ile tüm hayata yayılmasıdır. Politika, hukuk, ekonomi, sanat, bilim, eğitim, spor, aile, kreşler, eğlence parkları ve ordu... Nasyonal sosyalistler her yere nüfuz ettiler ve bunu dilleri ile başardılar. Yalındı bu dil, bir örnekti ve sözel iletişime dayanıyordu. Kişinin istediği zamanda, istediği yerde, istediği kadar sık okuyabildiği yazılı iletişimin tersine, radyo ve film gibi yeni teknolojiler, birey ile toplum arasındaki iletişimi tarihte ilk kez anlık bir olay hâline getirdi ve onu, okuyamayan veya okumak istemeyenler de dâhil, herkese ulaştırdı. Klemperer, nasyonal sosyalistlerin yazı ve konuşma dili arasındaki ayrımı ortadan kaldırdığına, dilin her yönünü konuşmaya, seslenmeye, yüreklendirmeye ve eleştirmeye dönüştürdüğüne dikkat çeker. Propaganda bakanının konuşmaları ile makaleleri arasında herhangi bir ayrım yoktur. Zaman içinde kamusal ve özel alanlar arasında da pek fark kalmaz. Klemperer'in tasvir ettiği konu, 1933'te yalnızca devletin değil tek tek insanların da dilinin değişmesidir. Devlet herkese nüfuz eden bir birey ve bir ses ile konuşur ve herkesin içindeki birey çok geçmeden devlet gibi konuşmaya, devleti dile getirmeye başlar. Tüm gazeteleri, dergileri, radyo programlarını, romanları, şiirleri ve bilimsel kitapları etkisi altına alan bu dil orada durmaz ve her yere, herkese yayılır:

> Sokakları süpürdüğüm ve fabrikalarda çalıştığım sırada işçilere kulak verdim; eğitimliler de eğitimsizler de her zaman aynı basmakalıp ifadeleri ve üslubu kullanıyordu. En büyük baskıyı gören ve dolayısıyla Nazilerin can düşmanı olan kurbanlar arasında, Yahudiler arasında, onların konuşmalarında, mektuplarında ve bastırmayı başardıkları kitaplarında bile güçlü ve çorak olan, gücünü çoraklığından alan *Lingua Tertii Imperii*, yani Üçüncü Reich Dili hüküm sürüyordu.

Asimile edilmiş Yahudi olarak Klemperer daha en başından dışarıda kalır; söz konusu dilin, akıl almaz güçte bir yoldaşlık duygusu yaratarak elde ettiği başarı, tüm politik ve sınıfsal ayrımları delip geçen bir "biz" oluşturması, en yoksul evsizler ile en varlıklı üst sınıf ailelerini tek bir kapsayıcı bütün içinde, yani Almanya ve Almanlık içinde birleştirmesi ve Klemperer ile öteki Yahudileri dışarıda bırakmasıdır, "biz" onları içermez, kendisinden olanları benimsediği kadar çok biçimde Yahudileri dışlar. Böylece "onlar" yapar. Almanca benzeri adlar taşıyanlar, Yahudilikleri her bağlamda belli olsun diye, devlet tarafından "Israel" veya "Sara" gibi fazladan Yahudi adları almaya zorlanır; Almanlar açısından bunun tersi geçerlidir, Yahudiliği çağrıştıran adlar yasaklanır. Hiçbir Alman çocuğuna Lea veya Sara adı verilmez. Telefonda harfleri açıklamak için David'in D'si denemez – yetkililer 1933'te bunu yasaklar. Sonrasında Yahudilerin sarı Davut yıldızı takmaları gerekir, yıldızın ortasında İbraniceyi çağrıştıran bir yazı tipi ile "Yahudi" yazar. Tüm belgelerde Almanca Yahudi anlamına gelen Jude kelimesinin ilk harfi baş göstermeye başlar; Klemperer yemek kamesine bu harfin altmış kez basıldığını aktarır. Onları ayırırlar ve bu ayrım ilkin dilde gerçekleşir. Ad, sembol, harf. Almanlar bu arada Almanlaşır; yeni doğanlara verilen adlar değiştirilir, Almancayı daha çok çağrıştırır. Dresden Gazetesi'ndeki doğum ilanları arasından Dieter, Detlev, Uwe, Margit, Ingrid ve Uta gibi adlara yer verir Klemperer. Yer adları da değiştirilir, tüm Slav adlar Almanlaştırılır. Pomeranya'da yüz yirmi, Brandenburg'da yüz yirmi beş, Schlesien'de iki bin yedi yüz ve Gumbinnen'de bin yüz kırk altı Slav yer adı değiştirilir. Sokaklara da genellikle tarihle ilgili yeni adlar verilir. Klemperer Dresden'de böyle bir sokak görür, adı Tirmannstrasse'dir ve tabelanın altında "Magister Nikolaus Tirmann, Belediye Başkanı, Ölümü: 1437" yazmaktadır.

Almanlık, yerellik ve tarihsellik oluşturulur, dilde yapılır bu, oysa yeni teknolojiler ve tek devletin kendisi yerel veya tarihsel değildir, bu durum dönemin sloganlarında kendisini gösterir, büsbütün çağdaş olanlar ile Orta Çağ'dan kalanlar bir araya gelir, örneğin: "Fallersleben, Wolkswagen Fabrikası'nın Kenti" veya "Nürnberg, Parti Günleri'nin Kenti." Klemperer'in yazdıklarına göre, antik çağlardaki Alman tarihi ile bağlantı kurmak için yer adlarında eski "gau" son ekini kullanmaya ve sınır bölgelerini "mark" ile belirtmeye başlarlar, Avusturya "Ostmark" ve Hollanda "Westmark"

olur, böylece daha sonra buraları işgal etmeyi meşru kılan bir aitlik yaratılır. Tüm bunlar kimlik yaratmaya yöneliktir. Klemperer bu kimliğin dışındadır ama tam değil, zira "Aryan" bir kadın ile evlidir ve prensipte asimile olmuştur, ne "biz"de ne de "onlar"da bir kimliği vardır, dolayısıyla iki grubun oluşumunu açıkça gözlemleyebilir. Her şeyi kapsayan, her yere nüfuz eden bu tek yönlü dilin günden güne, haftadan haftaya, aydan aya yarattığı bu kimlik değişimini bizzat hisseder.

1933'te Klemperer hâlâ üniversitede profesördür. Orada çalışanlardan birini anlatır; Paula von B. adındaki bu kadın artık pek genç olmasa da hem zeki hem iyi huyludur ve Almanca Enstitüsü'ndeki profesörlerden birinin asistanıdır. Soyları eskiye dayanan bir subay ailesindendir. Klemperer, eski imparatorluğu çağrıştıran havasına rağmen onu liberal ve Avrupai bulur, kadının dünyasında politika önemli bir rol oynamaz. Hitler'in devlet başkanı olduğu gün koridorda karşılaşırlar. Her zaman ağırbaşlı ve ciddi olan Paula von B. dinç adımlarla yürümektedir ve yüzü apaydınlıktır.

"Işıldıyorsunuz," der Klemperer. "Güzel bir haber mi aldınız?"

"Gerçekten çok güzel bir haber! Gerçekten açıklamam gerekiyor mu? Kendimi on yaş genç hissediyorum, hayır, on dokuz yaşımda gibiyim! 1914'ten beri böyle bir duyguya kapılmamıştım!"

"Üstelik bunu bana söylüyorsunuz, öyle mi? Oysa görüyor, okuyor, işitiyor olmalısınız... Şimdiye kadar yakınınızda duran insanların nasıl suçlandığını, eskiden saygı gösterdiğiniz kitapların şimdi nasıl yere çalındığını, bir zamanlar sizin sahip çıktığınız entelektüel değerlerin nasıl..."

Paula von B. kaygıyla onun sözünü keser ama sevecendir.

"Sevgili Profesör, böyle aşırı tepki vereceğinizi düşünmedim. Birkaç hafta tatile çıkmalı ve gazete okumayı büsbütün bırakmalısınız. Büyük değişimler sırasında kaçınılması mümkün olmayan önemsiz hadiselerin ve küçük lekelerin canınızı sıkmasına, dikkatinizi dağıtmasına izin veriyorsunuz. Çok geçmeden meseleleri ve olayları başka bir gözle göreceksiniz. Umarım yakında sizi ziyarete gelebilirim."

Klemperer'in yazdığına göre, bu sözlerine yürekten bir selam ekleyen Paula von B. bir genç kız gibi zıplayarak kapıdan çıkıp gider. İzleyen aylarda ortalarda pek görünmez, derken bir gün Klemperer'in bölümüne gelir. Bir Alman olarak açık bir itirafta bulunmak ister ve gelecekte bir dost olarak görülmeyi umduğunu söyler.

"Daha önce Almanlık sorumluluğundan hiç söz etmezdiniz," diye araya girer Klemperer. "Alman olmanın veya olmamanın büsbütün kişisel ve genel meseleler ile ne ilgisi var? Yoksa politikleşmemizi mi istiyorsunuz?"

"Alman olmak veya olmamak her şeyi belirler," der Paula von B. "Önemli olan bir tek bu, anlıyorsunuz, Führer bunu bazılarımıza öğretti, unutanlarımıza da hatırlattı. Bizi yuvamıza kavuşturdu!"

"Peki bunu bize niye söylüyorsunuz?"

"Siz de anlamlısınız. Tüm varlığım ile Führer'e ait olduğumu bilmelisiniz. Fakat bu yüzden size beslediğim dostça hislerimden vazgeçeceğimi düşünmemelisiniz."

"Peki bu ayrı duygular nasıl uzlaşacak? Führer, sizin çok saygı duyduğunuz eski hocanız Oskar Walzel hakkında ne düşünüyor? Öğrencilere ödev verdiğiniz Lessing'in ve tüm ötekilerin eserlerinde bulunan insanlık ile bunu nasıl bağdaştırabiliyorsunuz? Nasıl... Neyse, sormaya devam etmenin hiçbir anlamı yok."

Onun her sorusuna karşılık olarak başını iki yana sallamak ile yetinen Paula von B.'nin gözlerinden yaşlar akar.

"Evet, gerçekten anlamsız görünüyor, sorduğunuz her soruyu mantığa dayandırıyorsunuz, arkasında gizlenen duygular ise önemsiz meseleler yüzünden gücenmekten kaynaklanıyor."

"Sorularım mantığa değil de nereye dayanacaktı? Daha önemli ne var?"

"Zaten açıkladım! Yuvamıza kavuşmamız, eve dönmemiz. Bunu siz de hissetmelisiniz, kendinizi bu hislere bırakmalısınız! Führer'in yüceliğini her daim fark etmelisiniz – şimdilik yaşadığınız sıkıntıları bir kenara bırakmalısınız. Klasik eserlerimize gelince... Onların Führer ile çeliştiğini hiç sanmıyorum, bunu görmek için doğru okumak gerekiyor, mesela Herder – ayrıca onlar da er ya da geç ikna olurdu!"

"Nasıl bu kadar emin olabiliyorsunuz?"

"Tüm güvencelerin kaynağı olan inancım sayesinde elbette. Bunun sizin için bir anlamı yoksa – evet, belki de Führer haklıdır karşı durmakta..." Klemperer burada kadının sözlerine devam etmeden önce "Yahudilere" ifadesini yutmayı zor başardığını yazar. "...steril entelektüellere. Ben ona inanıyorum ve size ona inandığımı söylemek zorundayım."

"O hâlde Bayan von B. inanç tartışmamızı ve dostluğumuzu belirsiz bir süre boyunca ertelemek en iyisi olacak..."

Klemperer beş yıl sonra 1938'de bir bankaya girdiğinde onu bir

kez daha görür, içerideki radyoda Avusturya'nın Almanya ile birleştiği haberi verilmektedir. Paula von B. coşku içindedir, gözleri ışıl ışıldır, duruşundaki katılık ötekilerin ağırbaşlı katılığına benzemez, daha çok kramplar içinde kasılıp kalmış gibidir. Daha sonra birileri, Paula von B.'nin Führer'in en sadık takipçilerinden olduğunu ama kendisinden bir zarar gelmeyeceğini söyler şaka yollu. Klemperer'e elma veren ilk kadın Naziler konusunda tarafsızdır ama onların konuşmalarından etkilenmiştir; öte yandan, profesör asistanı olan ikinci kadın onlara inanır ve destek verir. Naziliği mümkün kılan işte böyle sıradan insanlardı. Klemperer bunu anlamaz, Hitler'de yalnızca böğürüp duran saplantılı bir adam, Nazilikte savunulamaz bir insani baskı görür. Biz de bunları görürüz. Ne var ki o sıralar başkalarının büsbütün değişik şeyler gördüğü, umut ve gelecek inancı bulduğu, büyük bir coşkuya kapıldığı açıkça ortadadır.

Paula von B.'nin 1933'teki bahar günlerini, 1914'ün yaz günleri ile karşılaştırması tesadüf değildir, Hitler'in yönetime gelmesi ile Almanya'yı saran coşku, ilk savaşın çıkışı ile her yeri saran coşkuyu anımsatabilir. Rüdiger Safranski, Martin Heidegger biyografisinde söz konusu aylarda üniversite çevrelerindeki atmosferi anlatır ve Yahudilerin bile heyecana kapıldığını belirtir. 1933'teki bir seminerde Eugen Rosenstock-Huessy, Nazi devriminin Almanya'nın Hölderlin'in hayallerini gerçekleştirme girişimi olduğunu söyler. Safranski'nin yazdığına göre, Felix Jacoby 1933 yazında Kiel'de Horatius konulu seminerine şu sözler ile başlar:

> Yahudi olarak kendimi güç bir durumda buldum. Fakat tarihçi olarak tarihsel olayları kişisel bakış açısından değerlendirmemeyi öğrendim. 1927'den beri Adolf Hitler'e oy verdim ve ulusal yükseliş yılında Augustus şiirleri üzerine seminer verebildiğim için kendimi şanslı görüyorum. Zira Augustus, dünya tarihinde Hitler ile mukayese edilebilecek yegâne şahsiyettir.

Bu seminerin, aynı yılın 1 Nisan'ında yürürlüğe giren Yahudi işletmelerine boykot kararnamesinden ve 7 Nisan'da Yahudi memurların işine son verilmesinden sonra olduğunu ekler Safranski. Wittgenstein ile birlikte yüzyılın en ileri gelen ve en anlamlı filozoflarından biri olan Heidegger de Naziydi ve NSDAP üyesiydi. Pek çok kişinin ve

onun nasyonal sosyalizmde gördüğü şey, politikayı aşıp insanın duygularının, yoldaşlığının, gerçeğinin ve değerlerinin bulunduğu en derin ve gerçek yanlarına erişen ve yönetim, bürokrasi ve günlük pragmatizmden çok daha yüce olan bir hareketti. Heidegger, felsefi metinlerde "herkes" diye de geçen *das Man* konsepti ile kamuyu özgünlüğün zıddı olarak betimler, özgünlükten uzak bu insan ortalamayı ifade eder, ortalamada bireysel varoluş başkaları tarafından belirlenir ve bir bakıma yok edilir. Heidegger buna "herkes"in diktatörlüğü der.

> Fark edilmediğinde ve saptanamadığında "herkes"in gerçek diktatörlüğü ortaya çıkar. Biz "herkes" gibi zevk alır ve eğleniriz; edebiyatı "herkes" gibi okur, görür ve yargılarız; bununla birlikte "büyük kalabalık"tan kendimizi geri tutmamız da "herkes"in kendisini geri tutması gibidir; "herkesin" sarsıcı bulduğunu biz de sarsıcı buluruz. Söz konusu bu "herkes" belirli değildir ama aynı (toplam anlamında olmasa da) her şeydir.
>
> Mesafe, ortalama ve eşitleme "herkes"in var olma biçimleridir ve bizim "kamu" diye bildiğimiz şeyleri oluşturur. Kamu, ilkin dünyanın ve belirli varlığın (Dasein) tüm anlaşılma biçimlerini kontrol eder ve her zaman haklı çıkar. Bunun nedeni kamunun "her şey" ile özel ve temel bir ilişkiye sahip olması veya belirli varlığa özgü açık saydamlığa sahip olması değildir; meselelerin derinine inmemesi, hiçbir düzey ve özgünlük ayrımına hassas olmamasıdır. Kamu her şeyin üzerini örter ve böylece gizlediklerini herkesin tanıdığı ve erişebildiği şeyler olarak ortaya sürer.

"Herkes"in diktatörlüğü eşsiz ve özel olanları baskı altına alır ve önemsizleştirerek öyle bir düzeye indirir ki herkes onlar hakkında görüş bildirebilir, fakat görüş bildirdikleri şeyler bu biçimlerinde tanınmaz hâle gelmiş, yontularak büsbütün değişmiş ve özünde niteliklerini yitirmiştir. Kitle toplumlarında ortalamaya yönelen medya tarafından her gün yapılan da budur. Bu bakış açısından, herkesin kendi çıkarını düşündüğü ama aynı zamanda "herkes"e ulaşmak için hiçbir şeyin eşsiz ve özel olmasına izin vermeyerek seviyesi-

ni düşürdüğü politik oyunun kendisi gerçek dışılığın arenasıdır. Heidegger'in egzistansiyalizminde varoluş, yani doğru ve gerçek oluş, dilin dışındadır, dil ve rasyonel düşünce ile ona erişilemez, neredeyse mistiktir, Olav Nygard'un ifadesi ile ormanın kıyısında, yani kutsallığın sınırında durur. Dünyadaki varoluşumuz mantık ile kavradığımız bir şeydir, fakat mantık bunu düşünerek kavrar, dolayısıyla kavradığımız varoluş aslında kafada canlandırılmıştır. Dünya ile ilişki kurmamızı sağlayan bir başka temel yöntem de her zaman bir parçamız olmayı sürdüren ruh durumlarımızdır. Onların nereden veya ne anlama geldiğini bilmeyiz, tek bildiğimiz her zaman orada olduğudur. Onlar da tıpkı varoluşumuz gibi bizlere verilmiştir. Heidegger'in Norveççe çevirmeni Lars Holm-Hansen, bu sistemde "konuşma" dediği logosun dil veya mantık değil de anlaşılabilir, yani anlaması mümkün şeylerin ifadesi olduğunu belirtir. Konuşma, dilin eş anlamlısı değil temelidir. Dil, konuşmada zaten ifade edilenlere ilişkin bir açıklamadır. Konuşma aynı zamanda susup dinlemeyi de içerir. Bu noktada mantıksal düzlemin büsbütün dışına çıkarız. Ruh durumları, sessizlik, dinleme gibi dilin ifade edemediği kavramlar konuşmada, varoluşun konuşmasında vardır. Bu gerçek ve mantık dışı yerde, ruh durumları ve duygular âleminde, din ile mistik coşkunun sınır bölgesinde, gazetelerin burnu havada siyasi yöneticilerinden, moda gösterilerinden, kabarelerinden ve spor müsabakalarından çok uzakta Heidegger ile nasyonal sosyalizm buluşur. Gerçek hayata karşı sahte hayat. Duyguların dilden uzak konuşmasına karşı mantığın dile yatkınlığı.

Safranski bu ortamı şöyle tasvir eder:

> Yeni yoldaşlık duygusu çevresinde büyük mitingler, ışıklandırılmış kulelerin altında görkemli toplu yemin törenleri, dağlarda şölen ateşleri ve radyolarda Führer konuşmaları vardı, insanlar bu konuşmaları dinlemek için en güzel giysilerini giyerek üniversite salonlarını ve restoranları doldururdu. Kiliselerde korolar devrim şarkıları söylüyordu. Almanya Protestan Kilisesi'nin önderi Otto Dibelius 21 Mart 1933'te Potsdam Nikolai Kilisesi'nde şu konuşmayı yaptı: "Kuzeyden güneye, doğudan batıya Alman devletinde yeni bir irade yükseldi, Treitschke'nin dediği gibi 'insanın hayatındaki en yüce duygudan yoksun kalmamak', yani kendi

devletine sahip olmak için büyük bir özlem doğdu." O günleri bizzat yaşayan Sebastian Haffner söz konusu haftalardaki atmosferi anlatmanın güç olduğunu yazar. Yeni Führer devletinin gerçek kuvvet temeli böylece oluştu. "Bu durum, başka türlü ifade etmek mümkün değil, demokrasiden kurtulmanın getirdiği yaygın bir rahatlama duygusuydu."

Riefenstahl'ın bir yıl sonra, 1934'te yayınladığı, Nürnberg'teki parti günlerini ele alan ve katılanlar için büyük neşe kaynağı olduğu açıkça belli olan mitingleri, fener alaylarını, marşları ve yoldaşlığı gösteren filmini izleyerek Üçüncü Reich'ın bu yanı konusunda fikir edinebiliriz. Tüm bunlar sahnelenmiştir, fakat içerik sahnelemeyi gölgede bırakır, zira duygular tüm analizlerden güçlüdür ve burada özgür kalır. Politika değildir bu, onun ötesinde bir şeydir. Ayrıca çok iyidir.

Safranski'nin aktardığına göre, filozof Jaspers 1933'te Heidegger'i ofisinde ziyaretini şöyle anlatır:

> Heidegger de değişmiş gibiydi. İçeri girer girmez aramızda bir ayrılık belirdi. Nasyonal sosyalizm halkı sarhoş ediyordu. Ona merhaba demek için Heidegger'in odasına girdim. "Tıpkı 1914 gibi..." diye söze başladım, şöyle devam edecektim, "yine bu aldatıcı toplu sarhoşluk," fakat Heidegger'in ilk sözlerimi heyecanla onayladığını görünce ötekiler boğazıma takılıp kaldı. [...] Aynı sarhoşluğu yaşayan Heidegger ile yüz yüze gelince başarısızlığa uğradım. Yanlış bir yolda olduğunu söylemedim ona. Değişen doğasına güvenim kalmamıştı. Heidegger'in de katıldığı bu kuvvetin yol açtığı tehdidi hissettim...

Belli ki yalınlık özlemi Heidegger'de de akranları Hitler ve Wittgenstein'da olduğu kadar güçlüydü, fakat Wittgenstein dilde söylenebilecekler ile gerçeğe bir sınır çekip onu matematiksel niteliği ile anlarken Heidegger gerçeği bu sınırın öteki tarafında, dil ile ifade edilemeyen yerde buldu. Safranski'ye göre 30 Kasım 1933'te Tübingen'deki bir konuşmasında şunları söylemişti Heidegger:

İlkel olmak demek, içsel bir eğilim ve güdü ile her şeyin ilkel olmaya başladığı yerde durmak, içsel kuvvetler ile yönetilmek demektir. Dolayısıyla yeni öğrenci ilkel olduğu için yeni bilgelik arzusunu yerine getirmeye güdülenmiştir.

Nasyonal sosyalizmde felsefe ve politika, dilin ve mantığın dışında bir noktada buluşur, burası tüm karmaşadan kurtulmuştur ama pek derin değildir. Şöyle değerlendirilebilir: Mantıksal ve nesnel olanlar, analiz ve argüman gibi yazı ile bağlantılı olanlar yatay düzlemde, insanlar arasında hareket eder, her daim onların dışında, ortasındadır ve ezici karmaşıklıkta bir ağ içinde her daim hareket hâlindedir, bu ağın kapsamı "ben"i kendisinin düzeltip biçimlendirebileceğinden sonsuz ölçüde daha büyük ölçekte düzeltip biçimlendirebilir; öte yandan konuşma ile bağlantılı olan, birinin somut varlığı ötekinin karşısında yer alan duygu ve ruh durumu dikey unsurlardır, insanın kendisinin içinde, onun derinliklerindedir, geçicidir, biyolojisiyle, dolayısıyla ölümüyle bağlantılıdır, fakat biyolojik ve ölümlü olan başka her şeyle de bağlantılıdır, bu dile getirilemez, yalnızca sezilir: Yalnızız, bir başımızayız, fakat her zaman somut ve her zaman belli bir yerdeki belli bir insana ilişkin olan seste yalnızlık aşılır, böylece gelen umut budur ve seste, onun en ileri sonucunda ölüm de aşılır. Tüm bayraklar, semboller ve ritüeller işte bu sözsüzlüğe yönelir. Kişinin ruhu karanlıkta bir meşale ile titreyebilir, bir kalabalığın tezahüratı ile mutluluk içinde yükselebilir; ruh var olmanın ve ait olmanın mutluluğunu tanıyıp ona tepki verir. Ah, hepimiz biliriz, yürekler çarpar, damarlarda kan hızlanır, hayat ve dünyadır bu, ırmaklar, ormanlar, düzlükler, ağaçların arasındaki rüzgâr... Mantık bununla boy ölçüşebilecek ne yapabilir? Bir şiir ile yüz değişik şiir analizi arasındaki farktan söz ediyorum. Tıpkı Hitler'in 21 Mart 1933'te Potsdam'daki bir konuşmasında dediği gibi:

Alman kendisine küsmüştür, ruhunda anlaşmazlık vardır, iradesi bölündüğü için eyleme güç yetiremez, hayatını idare edecek kuvvet bulamaz. Yıldızlarda adalet hayalleri kurarken ayakları yere basmaz... Sonunda Almanlar için kalan tek yol her zaman içe dönük yoldur. Şarkıcılar, ozanlar ve düşünürlerden meydana gelen bir millet olarak herkesin yaşadığı bir dünyanın

hayallerini kurmuştur ve ancak yokluk ve sefaletin insanlık dışı darbeleri altında kalınca sanatı bir kenara bırakıp gelişerek yeni bir yükselişi, yeni bir devleti ve böylece yeni bir hayatı arzulamaya başlayabilir.

Nasyonal sosyalist devlette kullanılan dil de duygulara yöneltildi; dilde önemli olan onun sözlük anlamı, analitik ve eleştirel yanı değildi, geri kalan her şeydi, söylemeden dile getirdikleriydi, yani tınısının, havasının, konuşmasının içeriğiydi. Klemperer'in yazdığına göre "Sen hiçbir şeysin, halkın ise her şey!" diyordu Nazi dönemindeki sloganlardan biri ve hem doğrudan hem dolaylı olarak yinelenip duran bildiri buydu. Her yerde "Halk!" yankılanıyordu, "Almanya!" yankılanıyordu, "Biz! Biz! Biz!" yankılanıyordu.

Şahsen kendimi hiçbir zaman bir "biz"in parçası hissetmedim; küçüklüğümden beri hep dışarıda hissettim. Kendimi daha üstün gördüğüm için dışarıda kalmıyordum, hayır, tam tersiydi, bir "biz"in parçası olmaya yetecek kadar iyi değildim, bunu hak etmiyordum. Herhangi bir yere de belirli bir aitliğim yoktu; Tromøya'ya sonradan taşınmıştık, oralı olduğumu söyleme hakkım ne o zaman vardı ne de şimdi var. Dışarıda kalma duygusunun altında en çok lisedeyken ezildim, yeterince iyi olmadığımı herkes görebiliyordu ve bu da dışlanmışlığı güçlendiriyordu, bir tuhaflık vardı bende. Ah, başkaları ile bir şeyler yaptığımda, örneğin mezuniyet minibüsümüz ile dolaşırken, nasıl bir sevinç kaplardı içimi; fakat aynı zamanda, gerçekten onlar ile değil kendi başıma olduğumu bilirdim. Her yerde bir tek yakın arkadaşım olurdu, hiçbir zaman pek çok kişi veya "biz" olmadık. Üniversite öğrencisiyken bu durumu kabullendim, başka umutlara kapılmayı bıraktım, abimin paçasına yapıştım, grubunda çaldım, bu yüzden aralarına katılmama izin verdiklerini biliyordum. Yazarlık rolü beni kurtarıyordu; böylece yalnızlık meşruluk kazanıyordu; gerçek bir şey, bir sanatçıydım.

Bu yaz ilk defa başka bir deneyim edindim. Paradoksal bir durumdu çünkü o sırada yalnızdım. Yine de kendimi bir "biz"in parçası hissettim, öylesine güçlü ve güzel bir duyguydu ki ağladım. Ağlamamın nedenlerinden biri de buydu, demek istiyorum. Başka pek çok neden vardı, Utøya'daki katliamdan söz ediyorum; benden ancak birkaç yaş küçük bir Norveçli, ormana dalmış ve oradaki çocuklar ile gençleri birer birer vurup öldürmüştü, toplam altmış do-

kuz can... Ağladım, Bağdat'ta bir bombalama veya Sao Paulo'da bir kaza sonucu altmış dokuz çocuk ve genç ölseydi ağlamazdım, fakat memleketimde olmuştu bu, içimi doldurup taşıran duygu buydu ve bunu, gerçekten bir memleketim olduğunu, şimdiye kadar hissetmemiştim. Olayı görünce ağladım. Annemi, Linda'yı ve o sırada Norveç'te olan Geir'i aradım. Olanlar dışında hiçbir şeye yönelik değildi düşüncelerim veya duygularım. Adada olup bitenler ve bunun sonuçları bazen tüm gücüyle beni ele geçiriyor, fakat sonra kayboluyordu. Bir karanlık içindeydi her şey. Kederin karanlığıydı bu, aynı zamanda acımasızlığın karanlığıydı ve ölümün karanlığıydı. Ekrandaki imgelerde ışık vardı, o ışığı tanıyordum, Norveç fiyordunda yağmurlu bir temmuz gününün ışığıydı. Evet, tüm imgeler tanıdıktı. Ta deniz kıyısına dek erişen koyu yeşil çam ağaçları, boz kayalar, rengi griye çalan ağır ve sakin sular. Tüm bu tanıdıklığın ortasında muşamba ile örtülü cesetler yatıyordu. Sağ kalanların görüntüleri aktarılıyordu anakaradan. Kimileri yatıyor, yerde tedavi görüyordu, kimileri otobüslere biniyordu, kimileri yün battaniyelere sarınmış yürüyordu. Kucaklaşanlar vardı. Birileri bağırıyor, birileri ağlıyordu. Sıradan Norveçli gençlerdi bunlar. Ambulanslar sıradan Norveç ambulanslarıydı. Polis arabaları sıradan Norveç polis arabaları... Adaya gidip onları birer birer vuran adamın fotoğrafları gösterildiğinde de sıradan bir Norveçli suratı ve sıradan bir Norveçli adı vardı karşımızda. Ulusal bir trajediydi. Aynı zamanda benim trajedimdi. Orada olmak istiyordum, halkıma yönelik çok güçlü bir arzuydu bu, Norveç halkı devasa sessiz kalabalıklar hâlinde toplanmıştı, yüz binlerce insan elinde güller ile sokaklara çıkmıştı. Tanıdığım bir "biz"e, aitliğe, iyi ve önemli şeyin bir parçası olmaya ilişkin bir özlemdi. Daha çok demokrasi, daha geniş açıklık, daha çok hoşgörü. Norveçli politikacılar bunları söylüyordu, Norveç halkı bunları söylüyordu, oturduğum yerde televizyon izleyip ağlarken ben de bunları söylüyordum; çok güçlü bir çekimdi, büyük bir güçle oraya çekilen duygularım gerçekti, yürekten geliyordu, memleketimde olmuştu bu olay, sokaklarda toplananlar benim insanlarımdı.

Şimdi o ruh durumundan çıktıktan sonra bu duyguları anlayamıyorum. Telkin edilmiş, sahte duygular gibi görünüyorlar; ölenlerden hiçbirini tanımıyordum, onlar için nasıl böyle bir yas tutabilmiştim? Böylesine güçlü bir aitlik duygusuna nasıl kapılabilmiştim? Ne var ki duygular su götürmüyordu, onlara kapıldığım günler boyunca her şeyi bir kenara itmişlerdi.

Ancak daha sonra anladım ki bu durum aynı kuvvetten, 1930'larda Alman halkını saran "biz"in devasa kuvvetlerinden kaynaklanıyor olmalıydı. Onlara sunulan kimlik büyük bir güven vermiş, kendilerini çok iyi hissettirmişti herhâlde. Tüm o bayraklar, meşaleler, mitingler: Tam böyle bir etki uyandırmış olmalıydı.

Bu "biz"in karşısında Yahudilerin "onlar"ı vardı. "Biz"in aktarıldığı ve bir bakıma oluşturulduğu ve kimlik yaratmaya öncelik veren dil iki biçimde anlaşılabilir. İlki yüceliği, dilin dışında kalan tüm duyguları, idealleri ve güveni çağrıştıran bir dil. İkincisi bunun tam tersi, dilin imkânlarını büyük ölçüde ortadan kaldırarak insanları dilsiz kılan şiddetli bir baskı ve zorlama. Klemperer şöyle görüyordu:

> Burada *Lingua Tertii Imperii*'nin çoraklığının görünenden daha derinde yatan bir nedeni kendisini gösterir. Dilin yoksulluğunun altında yatan herkesin aynı dokuyu izlemek zorunda olması değildi, asıl neden kendi seçimi olan sınırlamanın insanın ancak bir yönünün ifadesine izin vermesiydi.
>
> Özgürce kullanılan her dil insan ihtiyaçlarını karşılar; hem mantığa hem de duygulara hizmet eder, hem iletişim hem konuşmadır, ayrıca monolog ve duadır, arzudur, buyruk ve yakarıdır. *LTI* yalnızca sınırlamaya hizmet eder. Kişisel veya kamusal alanlardan hangi konunun seçildiği fark etmez; yok, bu doğru değil, *LTI* yazılı dil ile konuşma dili arasında ne kadar az ayrım yapıyorsa kişisel ve kamu arasında da o kadar az ayrım yapar – her şey konuşmadır ve her şey kamusaldır. "Sen hiçbir şeysin, halkın ise her şey!" yazar afişlerinden birinde. Sen asla yalnız değilsin, her zaman insanların ile birliktesin, her zaman halkının gözleri önündesin anlamına gelir bu.

Dilde alan tanınmayan bu şey bir yanı ile bireysel ve özel olan, bir yanı ile de karmaşıklaştıran, çeşitlendiren, özenli, deneysel ve yavaş olanlardır; tüm bunlarla bağlantılı şeyler susturulduğunda, kendilerini dile getirecek yer bulamadığında ortadan kaybolur. Bunlar yalnızca dilden mi kaybolur, yoksa onları yaratan şeyle birlikte mi ortadan kalkar sorusu, belki de nasyonal sosyalistlerin yönetimi ele

geçirdiği çağın en can alıcı sorularından biridir, zira hiç de nötr, yani teknik veya enstrümantal olmayan ve Yahudi Soykırımı'nın insanlık üzerine çökerttiği korkunç gölge ile doğrudan bağlantılı bir kimlik sorununun üzerine parmak basar.

Yahudi Soykırımı'nın altında yatan nedeni hiç kimse bilemez; Birinci Dünya Savaşı'nın ruhu acımasızlaştırması, savaş öncesinde Almanya'daki halk hareketleri, iki savaş arası dönemde yükselen nasyonalizm, Büyük Buhran, enflasyon ve toplu işsizlik, ırk biyolojisinin gelişmesi, Hitler'in patolojik nefreti ve karizması, Versailles Antlaşması'nın Almanya'yı aşağılaması ile Yahudi Soykırımı arasında herhangi bir bağlantı yoktur, kurmak da mümkün değildir. Soykırım bu toplumun içinden kopup gelen bir şeydi, ortasında gerçekleşen bir olaydı, fakat toplum ona bir ad veremedi veya vermek istemedi, ayrıca Yahudiler ile dolu ilk trenler doğuya doğru yola çıktığında sanki bu gerçek dışıydı, insanlığın en ucunda olup bitiyordu, sessiz olduğu gibi âdeta görünmezdi, tanıklık eden az sayıda kişi de yüzünü çevirmişti. *Shoah*'da mikrofon uzatılan Polonyalı demir yolu işçisinin karşılaştığı sessizlik işte budur. Yahudi Soykırımı bu sessizliktir. Birdenbire ortadan kaybolan insanların sesi, az önce sesler ile yankılanan araziyi örten sessizlik. Arada sırada ağaçların arasında esen rüzgâr, uzaklardan gelen bir çekiç sesi, boşluk. Böyle çok kişi, binin üzerinde insan, nasıl bu kadar sessiz olabilir? Nereye gittiler? Sessizlik, bir şey ortadan kalkınca çöken hiçliktir ve olan biteni anlamayı imkânsız kılan budur, Yahudi Soykırımı, "olmamak" demektir. Evet, hiçliktir. Onu gerçekçi bir biçimde nasıl ele alabiliriz? Birini, adı ve geçmişi, ailesi ve dostları olan birini temsilci seçersek, soykırımı bu kişinin yazgısı yaparsak ona bir değer vermiş oluruz, çünkü bireyin –salt birey olmaktan ötürü– bir değeri vardır, ne var ki soykırımda eksik olan da değerdir, onu mümkün kılan bu eksikliktir. Bir temsilci seçmezsek kurbanlara ad vermeyiz, onları altı milyon diye görürüz, soykırımı genelleriz, bu da doğru değildir, altı milyon Yahudi katledilmedi, birer birer altı milyon kez katledildiler. Bu iki bakış açısı birbirini geçersiz kılar.

Dokuz buçuk saatlik süresi boyunca bu soruna karşı sorumluluğunu bir kez bile elden bırakmayan *Shoah* belgeselinde söz konusu açmaz muhtemelen tek mümkün biçimde çözülür, Yahudi Soykırımı çağdaş bir olay gibi incelenir, çünkü ancak çevremizde bulunan şeyler ile, yani –Auschwitz dışında hepsi ortadan kalkan– mekânların

şimdiki hâlleri ile ve orada gardiyan, komşu, demir yolu çalışanı ve bürokrat olarak bulunanların veya oradan sağ çıkanların aklında kalanlar veya kalmayanlar ile ilişki kurabiliriz, bunlar dışında her şey katıksız şimdiki zamandır ve anılar bile onun bir parçasıdır. Orada olmamak böylece biçimin kendisi olur, ortada olanın içinde ortada olmayandan bahseden herkes ve bunun tüm seviyelerdeki imkânsızlığı filmin temasıdır. Kendisinden söz edilmesine izin vermeyen bir şey hakkında nasıl konuşabiliriz? Adlandırmak onu ortada olmayan bir şeye dönüştürdüğü için her tür dilsel adlandırmadan kaçınan bir şeyden nasıl söz edebiliriz?

Yahudi Soykırımı dilin dışında gerçekleşti, adlandırılmadı, dilsiz bir olaydı, Yahudiler de dilin dışındaydı – bedenlerine, cansız bir "o"ya, adsızlığın hiçliğine mahkûm edildi ve sonunda bu bile ortadan kaldırıldı. *Shoah*'nın en çarpıcı sahnelerinden biri, savaş sırasında Treblinka tren istasyonunun yanında oturan Czeslaw Borowi ile yapılan röportajdır, o sıralar genç bir adam olan Borowi, Yahudi dolu trenlerin gelişini ve sıra bekleyişini görür her gün, ancak birkaç yüz metrede olan bitenleri de zaman içinde büsbütün anlar. Gördüklerini tasvir ederken tıka basa dolu vagonlardaki Yahudilerin sesini taklit etmeye başlar birdenbire. Ra ra ra ra, der. Ra ra ra ra. Bir hayvan veya kuş sesini andırır. Onların dilleri Borowi'nin kulağına öyle gelir.

Bu trenlerden birinde, tatil yolculuğuna çıkmış gibi koltuklu bir vagonda oturan Richard Glazar, Treblinka istasyonundan sonra trenin orman içinde çok yavaş, neredeyse yürüme hızında gittiğini anlatır, hava sıcaktır ve bir oğlanın onlara işaret ettiğini görürler pencereden, oğlan kafa kesmeyi anlatmak ister gibi elini boğazının önünden geçirir. Glazar bu işarete bir anlam veremez. Onunla yolculuk edenlerin hepsi iki saat sonra küle döner. Glazar'a dokunmazlar, işçi gerektiği için hayatı kurtulur.

Röportaj sırasında Czeslaw Borowi de aynı işareti yapar, elini hızla boğazının önünden geçirir, kampın yanındaki çiftlikte oturan iki kardeş, her gün toprağı sürüp hayvanları güderken korku dolu haykırışları, yanıp çürüyen etlerin kokusunu duyar; bu koku kilometrelerce öteden fark edilir, evet, bu iki kardeş birbiri ardına ölüm işaretini yapıp durur. Glazar'ın gördüğü de onlardan biri olmalıdır. Dosdoğru sadistçe değilse bile *schadenfreude*, yani başkasının zararına sevinç belirten bu işaret onlar ile Yahudiler arasındaki tek iletişimdir. Onlar açısından Yahudiler dili "ra ra ra ra", Yahudiler

açısından onların dili de boğazdan bıçak gibi geçen eldir. Sahne, röportaj yapılanların neleri açığa vurduklarını anlamadığını gösterir. Besbelli Yahudi karşıtıdırlar ve soykırıma tanıklık eden çok az sayıda kişi arasında olmalarına rağmen onun anlamını bilmezler ve insanlık açısından felaketin boyutu konusunda hiçbir bakış açıları yoktur. Ölçülemez bilgisizliklerini böylesine sergilemelerini izlemek zordur, çünkü bunu masumca yapmak dışında bir şey gelmez ellerinden. Bilmezler.

Chelmno sakinlerinden kimileri ile röportaj yapılan sahne de çok çarpıcıdır. Chelmno insanların ilk kez endüstriyel düzeyde ortadan kaldırıldığı yerdir. İnsanlar her zaman öldürülegelmiştir, fakat Chelmno'da yaşananlar niteliksel olarak yeniydi, böylesi daha önce ne görülmüş ne de yapılmıştı. Katledilecek kişiler bir şatoya götürülmüş, zorla soyulmuş, ite kaka bir koridordan geçirilmiş ve bir rampadan kamyona yüklenmişti. Kapılar kapatılmış ve egzoz borusuna takılan bir hortum ile kamyonun kasasına karbon monoksit doldurulmuştu. Herkes ölünce kamyon kasabanın dışındaki ormana gitmişti. Kapılar açılmıştı, içgüdüsel olarak kapıların önüne yığılan cesetler yere boşaltılmış ve toplu mezara gömülmüştü. Bir süre sonra oraya devasa bir fırın yapıldı ve gömülen cesetler çıkarılıp yakıldı, ardından tüm yeni gelenler yalnızca yakıldı. Bunun yeni yanı tek bir kez değil, iki yıllık bir süre çerçevesinde günde pek çok kez gerçekleşmesiydi. Bugün şato ve fırın yıkılmış, geriye kalan ormandaki düzlüğe saçılmış molozlar yalnızca.

Orman karanlık ve sessiz. Hemen aşağıdan bir nehir akıyor. Ateşler buradan göğe yükseldi, diye anlatıyor, 1941'de on üç yaşında olan ve fırında çalışan Simon Srebnik. Kapasiteyi artırmak için daha çok kamyonlar getirildi ve sonraları yeni gelen Yahudileri yıkık dökük şato yerine kilisede toplamaya başladılar. Kasaba halkı ile işte bu kilisenin önünde röportaj yapılıyor, herkesin çok iyi hatırladığı Simon Srebnik kalabalığın ortasında duruyor; Alman askerler için şarkı söylemiş, onların âdeta maskotuymuş, askerler ona söylemesi için Almanca şarkılar öğretmiş ve şimdi Srebnik orta yaşlı bir adam olarak gelip aralarında durunca bir tür vuslat yaşıyorlar. O sıralar olup bitenleri, gördükleri her şeyi ayrıntıları ile anlatıyorlar. Kilise Yahudiler ile dolup taşıyormuş, onların bavulları vestiyere yığılmış, kiliseyi boşaltmak için pek çok kamyon gerekmiş. Kalabalıktan biri öne çıkıyor ve o gün karşılaştığı bir hahamın sözlerini aktarıyor, hahama göre Yahudiler, İsa'nın ölümünden sorumluymuş ve

kanının bedelini ödeyecekmiş; muhabir bu konuda Yahudilerin suçlu olduğuna inanıyor mu diye sorunca adam yalnızca hahamdan duyduklarını söylediğini ileri sürer. Olanlara ilişkin kesin anılarını anlatmaya devam ederler ve çocuk gibi pek gizleyemedikleri bir ilgi ve sevinç ile baktıkları kameranın önünde toplananların sayısı giderek artar. Derken kiliseden bir tören alayı çıkar, kasabalılar kameranın önüne kimse geçmesin diye çaba gösterir, kasabanın gururu olan tören alayı filme alınsın diye çocukları geri tutar. Ne sergilediklerini, kameranın ne gördüğünü anlamazlar, orada olup bitenleri hiç kavramamışlardır, pişmanlardır elbette, o kadarı bellidir, fakat henüz içlerine işlememiştir. Bu sırada, yüz binlerce Yahudinin son anlarını geçirdiği kilisenin önünde, kasabalılardan oluşan kalabalığın arasında Simon Srebnik durur. Düşüncelerini okumak imkânsızdır. Büsbütün anlaşılmaz bir ifade vardır yüzünde.

Daha sonra anlattığına göre, on üç yaşında, Yahudilerin yakıldığı fırında çalışırken tek istediği şey beş dilim ekmekmiş. Olanları anlamamış, çok küçükmüş, ayrıca taşrada insanların ölmesine alışkınmış, her zaman herkes ölürmüş. Almanlar oradan ayrılırken onu kafasından vurmuşlar ama ölmemiş; şimdi belgesel ile ilk kez olarak o günlere geri dönüyor ve küçük ırmaktaki kayığında Alman askerlerinin eski şarkılarını söylüyor. Başka bir kasabada, Yahudilerin eski evlerinde oturanlar ile röportaj yapılıyor, aralarından biri çocuklarının eğitimi ile gurur duyuyor, bir başkası Yahudilerin onların kocalarını çaldığını ileri sürüyor, erkeklerden biri Yahudilerin gitmesine sevindiğini ama böyle gitmelerini tasvip etmediğini belirtiyor. Başka her şeyden çok, onlara yönelen ilgiden memnun görünüyorlar. O sırada tüm bu insanlar oradaydı; Yahudiler onların arasından, yaşadıkları yerlerden toplanıp götürüldü, onların topraklarında gaz ile zehirlenip yakıldı. Röportajlar yetmişli yılların sonu ile seksenli yılların başında yapıldı. Soykırımının üzerinden otuz yılı aşkın zaman geçmiş ve o da diğer tüm olaylar arasında herhangi bir olay. Sergiledikleri aşikâr Yahudi karşıtlığında masum bir yan var; çünkü ne sergilediklerini, daha doğrusu, bunu kime sergilediklerini hiç ama hiç bilmiyorlar. Dar kafalılıktan, toplumsal mirastan, eğitimsizlik ve yoksulluktan kaynaklanıyor bu. Peki ama kötü mü? Yahudilerin evlerini alan ve yaşam standartlarındaki yükselişe sevinen insanlar kötü mü? Yahudilerin bavullarının toplandığı yeri göstermek için hevesle arkasını dönen ve televizyona çıkacağına sevinen bu insanlar... Ne yaptıklarını bilmiyorlar, masumlar. Tanıklık ettikleri şeyi

kendileri yapamazlardı. Almanların organize edip yürüttüğü Yahudi Soykırımı niteliksel olarak bambaşkaydı, halkın Yahudi nefretinden farklı ve daha büyüktü.

Böyle bir şeyi planlayıp gerçekleştirmek için ilkin devasa bir irade gerekir; öldürme karşısındaki direnci tanıyoruz, savaşta karşısında silahlı ve onu öldürmeye hevesli kişiler bulan askerler için bile zorken burada onlara hiçbir zaman el kaldırmamış silahsız insanların ve iki üç yaşında bebeklerin, kızlar ile oğlanların, gençlerin, ihtiyarlar ile hastaların ve iki yıl içinde, Birinci Dünya Savaşı'nda ölen Alman askerlerin toplamının üç katı insanın öldürülmesinden söz ediyoruz. Bu öylesine olup bitemez, gerçekleştirebilmek için sınırsız ölçüde insan direnişini kırmak gerektiği için ancak büyük bir irade ile mümkün olabilir; ne var ki sürece baktığımızda, katliamın nasıl planlandığı ve gerçekleştirildiğini incelediğimizde bu irade neredeyse hiç görünmüyor; insanların bitene kadar dişlerini sıkmasını gerektiren, kendi kendine zorlamadan ve zahmetsizce olmuş bir şey gibi.

Polonya kasabasındaki çiftçiler olanların doğasını ve anlamını kavramamıştı. Peki biz kavrayabiliyor muyuz? Sonuçta Yahudileri topluca öldürenler, bilgisiz Yahudi karşıtlıklarıyla Polonya kasabasında yaşayan basit köylüler değildi. Berlin, Münih, Dresden, Frankfurt gibi Avrupa'nın büyük kentlerinden Almanlardı, her bakımdan aydınlanmış ve ileri gelen bir toplumdu, teknoloji ve kültür alanında dünyanın en iyisiydi ve bu durum bizden yalnızca üç nesil önce yaşayan Hitler zamanında da böyleydi. O sırada Almanya'yı yönetenlerin barbar, acımasız ve sorumsuz suçlular olduğunu söyleyebiliriz, gerçekten öylelerdi, fakat onlar bir avuç kişiydi, öte yandan ülke altmış milyondu ve bu suçlular onları iktidara getiren halkın isteklerini seslendiriyor, temsilciliğini yapıyordu. Ne var ki suçu Almanya ile sınırlandırmak, bunun nedeni olarak Alman kültüründeki yozlaşmayı göstermek konuyu biraz fazla basitleştirmektir. Norveçli adamların, kadınların ve çocukların kimliklerini, ikametlerini tespit eden ve onları toplayıp Auschwitz'te kül olmaya gönderen Alman değil Norveç polisiydi. Ayrıca orada yanıp kül olan Norveçli adamların, kadınların ve çocukların komşuları, tanıdıkları, iş arkadaşları ve dostları vardı. Bu kişiler başlarını eğdi, başka şeyler gördü, soykırımı yok saydı. Norveç'te durum buydu, Almanya'da durum buydu, tüm kıtada durum buydu. Soykırım diye bir şey yok, yani hemen hemen yoktu. Olan bitenleri kimse bilmiyordu. Kimse görmüyordu.

Hemen hemen hiçbir şey olmuyordu. Derken olup bitmişti bile. Sonra bunun hiç de önemsiz bir şey olmadığını, boyutu ve kapsamı bakımından daha önce eşi benzeri görülmemiş bir felaket olduğunu anladık.

Nasıl anlayabiliriz bunu? Olageldiği sırada hemen hemen hiçbir şey değil, adsız ve fark ettirmeden sürüp gidiyor, görenler de ne gördüğünü bilmiyor, ne var ki sonra, artık her şey bittiğinde bunun insanlığın son noktası, en uç sınırımız olduğu ve bir daha asla ama asla tekrar edilmemesi gerektiği anlaşılıyor. Tek bir olay böylesine farklı bakış açılarına nasıl yol açabilir? Olup bittiği sırada ne olduğunu bile anlamadığımız bir şeyi asla ama asla tekrar etmememiz gerektiğini nasıl bilebiliriz? Neden ancak bitince, geriye görecek bir şey kalmayınca görünür oldu? O sırada tüm insanlar ölmüş, barakalar ve fırınlar yıkılmış, ağaçlar dikilmiş ve kanıtlar ortadan kaldırılmıştı.

Kimlerin öldüğünü hâlâ bilmiyoruz. Sayıya dönüşüp adlarını yitirdiler ve bir daha geri kazanamadılar, sayı olmayı sürdürüyorlar, altı milyonlar. Chelmno'da önce kamyonda zehirli gaz ile öldürülen, ardından fırında yakılan, külleri nehre serpilen, bu arada yanmayan büyük kemikleri de ezilip kemik tozu yapıldıktan sonra yine aynı nehre serpilen insanlardan hiçbirinin adını bilmiyorum, yalnızca sayıları var: Dört yüz bin. Treblinka'da zehirli gaz ile öldürülüp yakılanların da hiçbirinin adını bilmiyorum, yalnızca sayıları var: Dokuz yüz bin.

Buna karşın Alman Nazi Partisi'ndeki önemli kişilerin çoğunun adını biliyorum. Hitler, Göring, Goebbels, Himmler, Bormann, Hess, Speer, Rosenberg. Bununla da kalmıyor, onların suratlarını da tanıyorum, ayrıca hayatları ve kişiliklerine ilişkin bilgilerim de az değil. Dengesizlik çok çarpıcı: Hitler herkesin tanıdığı ve bir şeyler ile bağdaştırmayı sürdürdüğü büyük adlardan biri. Ortadan kaldırdığı insanlar dilin dışına itilerek, adlarından yoksun bırakılarak, bedenden ibaret hâle getirilerek, insanların dünyası olan sosyallikten koparılarak ancak ortadan kaldırılabilirdi, bu küçültme sürecinin sonunda hiçbir şeye, yani sayıya dönüştüler ve hâlâ öyleler. Adın nasıl bir güce sahip olduğu bunları yan yana koyunca görülüyor. Bir yanda Hitler, öbür yanda altı milyon Yahudi. Hitler, *Kavgam*'da askerlerin fedakârlıklarını topluma hatırlatmak için iki milyon Alman'ı mezarlarından kaldırıp çamur ve kan içinde Almanya'ya getirdi. İkinci Dünya Savaşı bahane edilerek katledilen altı milyon insanı

aklımızda mezarlarından kaldırıp Polonya düzlüklerine toplarsak ve Hitler'i onların içine koyarsak aralarındaki gerçek ilişki açıklık kazanır, çünkü Hitler'in adı milyonlarca ad arasında bir ada, sesi milyonlarca ses arasında bir sese, hayatı milyonlarca hayat arasında bir hayata dönüşür. Bu büyük insan topluluğu bizim baktığımız uzaklığa göre değişiklik gösterir. Şayet uzaktaysak, yükseklerden bakıyorsak onları yalnızca bedenler, yalnızca kollar ve bacaklar, yalnızca gözler, yalnızca saçlar, yalnızca ağızlar ve yalnızca kulaklar olarak görürüz; varlık olarak insan söz konusudur, biyoloji ve madde olarak insan söz konusudur, onları yakmayı mümkün kılan da budur ve insanlığa yeni bir bakış açısı olarak değersiz ve değiştirilebilir oluşumuzu, hayatın bir su birikintisinden ortaya çıktığını görünür hâle getiren de onları yakmaktır. Denizdeki kayalara tutunmuş bir istiridye yığını olarak insan yaşamı, arılar ve böcekler olarak insan yaşamı, ağlar ile yukarı çekilen kıvıl kıvıl bir balık sürüsü olarak insan yaşamı... Öte yandan her birine iyice sokulursak, fısıldanan adı duyacak kadar yaklaşırsak, kişinin eşsiz ve değişmez ruhunu yansıtan gözlerine bakarsak ve yakınları, ailesi, dostları ile çevrili olarak sıradan bir zamanda sıradan bir yerde tüm mutluluğu, inceliği, kıskançlığı, merakı, rutinleri, spontanlığı, fantezileri, nefreti ve sevgisiyle dolu geçen insan hayatından bir günün hikâyesine kulak verirsek bunun tam tersi ortaya çıkar, birey "ben" olmayı bırakıp "ben"in koşuluna dönüşür. Ki bu da "sen"dir.

On üç yaşındaki güzel sesli oğlan Simon Srebnik insan ölülerini karanlık ormanda alevleri göğe yükselen devasa fırına doldururken iki şeyin hayalini kuruyordu. İlki beş dilim ekmekti. Tek istediği buydu. İkincisi de tüm bunlar bitince büsbütün yalnız kalmaktı. Yani dünyada ondan başka hiç kimsenin olmaması. Gökyüzünün altında birbiri ardına cesetleri taşırken veya düzlüklerde güzelim şarkılarını söylerken ve bunlardan başka hiçbir şey hissetmezken şayet ölmezse geriye hiçbir şeyin kalmayacağını düşünüyordu. Richard Glazar da Treblinka'da ölüleri yakmaya başladıkları anı anlatır, hava karanlıktır ve kampın ötesinde orman bir duvar gibi uzanır, alevler göğe yükselmeye başlar, orada çalışan Yahudilerden birisi opera sanatçısıdır ve "Elia, Elia!" diye şarkı söylemeye başlar. Glazar'ın Gitta Sereny'nin Treblinka'yı ve kamp komutanı Josef Stangl'i ele aldığı *Into The Darkness, Karanlığa Doğru* kitabında ve aynı zamanda Claude Lanzmann'ın belgeselinde anlattığı an, katliamlar kadar sarsıcı değildir,

çünkü onlar akıl almaz kötülükleri ile "onlar"a aittir, "ben"in kendi olanakları içine asla çekilemezler, işte bu yüzden onlara kötü deriz; hayır, Glazar'ın anlattığı an bambaşka biçimde sarsıcıdır, anıtsallığı ve tanrısallığı, dolayısıyla güzelliği ile kutsallığın gerçeğini insanlığın gerçeğine yeğler. Tanrı işte burada ölür. Bunun nedeni Tanrı'nın onları terk etmesi değil, kutsallığın soykırımı mümkün kılan bakış açısına ait olmasıdır.

Yahudi Soykırımı'ndan söz ederken onun tabu olduğunu fark ediyorum. Sanki bir sahiplik durumu var, sanki herhangi biri bu konuda yazamaz gibi, kişinin ya o günleri yaşayarak, o günleri yaşayan birileri ile röportaj yaparak ya da ahlaki açıdan sorumlu ve kesin biçimde yazarak bir şekilde bunu hak etmesi gerekiyor. Soykırıma ilişkin yazan kişinin hatasız olması gerekiyor, ancak o zaman mümkün bu. Bencillikten, ticaretten, spekülasyondan uzak iyi ve düzgün niyetler beslemeli. Bir romanda Tanrı hakkında her şey söylenebilir ve bu durumda belki yazarın günah işlediği öne sürülebilir ama kimse pek ciddiye almaz çünkü böyle günahlara karşı ahlaki öfke yok artık. Ne var ki Yahudi Soykırımı söz konusu olduğunda kişi ağzına geleni kesinlikle söyleyemez, evet, toplumumuzda olası bir sınır aşmanın yaratacağı öfkenin şiddetli olması ve herkes tarafından paylaşılması bağlamında, büyük günah teriminin kullanılabileceği tek fenomen budur. Sınır buradan geçer. Peki nasıl bir sınırdır bu? Niye oradan geçer ve niye bu kadar hassastır?

Şakaları böylesine ahlaki bir ağırlık ile kınamamızın nedeni dokunulmaz bir değeri korumaya ve savunmaya çalışmamızdır. Peki bu durumda neyi koruyoruz? Olayı erişilmez kılarak ne kazanıyoruz? Hangi değerden söz ediyoruz? İngiliz tarihçi David Irving gaz odalarının olmadığını öne sürdüğü için cezaevine gönderildi. Bu bir eylem değil düşüncedir. Başka hangi düşünceler yüzünden insanlar hapse atılabilir? Çok değil, benim aklıma başkası gelmiyor.

Yahudi Soykırımı tabunun bütün özelliklerini taşımaktadır. Tabu, toplumun kendisini istenmeyen kuvvetlerden koruma yöntemidir. Tabular olumsuzlanarak görünür kılınır, bir karşıtlık içine alınır ve böylelikle günlük yaşamın dışında –kendisini sürekli bir olasılık olarak normalin içinde bulduğu için normal olan hayatın işleyişinin dışında– bir alanda bulur. Soykırımın özel yanı onu algılayış biçimimizin tam tersidir. Soykırımın özel yanı küçük, yakın ve yerel olmasıdır. Aileler ayrılıp toplandı. Polonya'nın, Almanya'nın,

Hollanda'nın, Belçika'nın, Yunanistan'ın, Çekoslovakya'nın, Litvanya'nın ve Letonya'nın –Alman denetimi altındaki tüm ülkelerin– taşra bölgelerinden yola çıkan trenler Avrupa'nın doğusuna ilerledi ve Polonya taşrasındaki küçük istasyonlarda durdu. Treblinka, Sobibor, Auschwitz ve Belzec'te yolcular doğudan gelmişlerse ite kaka, batıdan gelmişlerse buyruk ile indirildi. Vardıkları yerlerin toplama veya işçi kampları olduğunu sanıyorlardı. Ayıklandılar; kadınlar ile çocuklar sağa, yetişkin erkekler sola ayrıldı, giysilerini çıkarmaya zorlandılar ve koridordan geçirilerek getirildikleri odada gaz ile öldürüldüler, taşınan cesetler ya yakıldı ya gömüldü. Bu kamplar küçüktü, Treblinka altı yüz metreye dört yüz metreydi ve kamp görevlilerinin sayısı nispeten azdı: yüz elli Ukraynalı ve elli Alman SS askeri. Ayrıca ağır işleri yapan bin kadar Yahudi çalışıyordu, daha sonra onlar da gazlanıp yakıldı. Glazar'ın yoğun dönem dediği zamanda, sıradan bir günde tren ile on bin Yahudi getiriliyordu kampa. Birkaç saat sonra cesetler ortadan kaldırılıyordu. Böyle iki yıl devam eden süreçte sekiz yüz bin ile bir milyon iki yüz bin arasında insan katledildi orada. Bu sayı ve olay hiç kimsenin kavrayabileceği bir şey değil. Öte yandan günlük bir olay, bir rutindi, kendileri buna üretim diyordu, ölüm üretimi. Kamptaki SS askerlerinden Franz Suchomel'e göre Treblinka'daki ölüm üretimi Birkenau'dakinin yanında ilkeldi.

Bunun gerçek olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Gerçek ile somutu kastediyorum. Somut ile de yereli. Soykırımın normalin içine yerleştirildiğini. Evet, o kadar içindeydi ki fark edilmeden sürüp gidebiliyordu. Tüm dehşet burada odaklanıyor. Üçüncü Reich'ta gaz ile öldürülen ilk insanlar Yahudiler değil fiziksel ve zihinsel engellilerdi. Buna ötanazi diyorlardı, 1933'te yürürlüğe giren ve kalıtsal hastalık taşıyanların kısırlaştırılmasına izin veren yasanın bir uzantısı olarak uygulanıyordu; Sereny'ye göre Naziler ötanazi programını işletmeye girişmeden önce Paderborn Katolik Üniversitesi'nde teolojik etik dersi veren Prof. Joseph Mayer'e yüz sayfalık uzman raporu hazırlatmıştı. Mayer'in raporu ilkin tarihsel bir değerlendirme yapıyor, lehte ve aleyhte argümanları ele alıyor, ardından Cizvitlerin olasılığa ilişkin ahlak sistemine geliyor:

> ...kesinlikle iyi veya kötü ahlaki kararların sayısı pek azdır. Ahlaki görüşlerin çoğu kesinlikten uzaktır. Kesinlikten uzak böyle kararlar söz konusu olduğunda,

kişisel görüşü destekleyen makul nedenler ve "otoriteler" varsa, karşısında başka "makul" nedenler ve "otoriteler" yer alsa bile kişisel görüş belirleyici olabilir ...

Ve lehinde ve aleyhinde makul nedenler ile otoriteler bulunduğu için ötanazinin savunulabilir olduğu sonucuna varıyordu. Sereny'ye göre beş kopyası bulunan bu belge ele geçirilemedi, bulunamadı; bu meseleye ilişkin başka her şey gibi ya yok edildi ya da en başından, bir suçu meşru veya zararsız göstermek için bir söylenti olarak ortaya atılmıştı. Bu cinayetlerin ve cinayetlerin işlenişinin çevresinde âdeta tam bir sessizlik vardır. Ne var ki ötanazi programı kesinlikle uygulanmış ve yüz bini aşkın insan katledilerek bir eşik aşılmıştır. Konu ırkın arılığıydı, bilimsel ve hukuksal temellere oturtulmuştu, kısırlaştırma ile başlayıp gazlama ile devam etti, öldürülen insanlar o kadar özürlü ve çaresizdi ki ötanazi, kendileri ve onların çevresindeki insanlar açısından rahatlama olarak görülüyordu.

Kavgam'daki Yahudi Meselesi de arı ırk karışık ırka karşı, devletin biyolojik bedeni denetlemesi ve ırk hijyeni ile halk sağlığı gibi bağlamlardan temelde aynı düzlemdedir; fakat kısırlaştırma ve ötanazi –sınırı aşmak bile olsa– yasaların, yetkililerin ve sıradan insanların kabul edilebilir sınırları içinde yer alırken, bütün bir halkın ortadan kaldırılması elbette büsbütün dehşetli ve akıl almaz bir girişimdi. Yahudi Soykırımı kararı, herhâlde Hitler'in Himmler'e sözlü buyruğu ile muhtemelen 1941 sonlarına doğru alındığında ve o kış ilk ölüm kampları inşa edildiğinde, önemli kişilerin çoğu ötanazi programından tayin edilmişti. İnsanların ortadan kaldırılmasına ilişkin bu çapta bir girişim daha önce hiç yapılmamıştı, ötanazi programlarının gaz odaları dışında bu konuda hiçbir deneyim yoktu, dolayısıyla hareket noktası olarak onları aldılar. Doğu cephesinde Yahudilerin öldürülmesi, kadınlar ve çocuklar da dâhil herkesin düpedüz idam edilmesiydi ve hem çok fazla zaman hem de personel gerektiriyordu, uzun vadede uygulaması imkânsız bir yöntemdi. Şu soruya kafa yoruyorlardı: Olası en az görevli ve en kısa sürede en çok insanı nasıl katledebiliriz? Sistemin gerçekten verimli olabilmesi için pek çok deneme yanılma gerekti. Soykırımın bütçesi yoktu, masraflar kurbanların el konulan varlıkları ile karşılanıyordu. Demir yolu ve tren kiralama gibi pratik meseleleri, tıpkı herhangi bir tren kiralama işi gibi, sıradan bir seyahat bürosu üstleniyordu. Trafik planlaması,

tren seferlerinin hazırlanması ve bilgilerin sisteme dağıtılması işlerini sıradan memurlar yerine getiriyordu. Böylece kamplar inşa edildi, personele emirler dağıtıldı ve süreç başlatıldı. Kimi askerler acımasız doğaları nedeniyle seçilmiş olmalıydı, zira kamplarda dilediği gibi hareket eden pek çok sadist vardı, öte yandan geri kalanlar sıradan askerlerdi, başka bağlamlarda görev bilinci ile işini yapan insanlardı.

İki yıl sonra tüm izleri silmeye çalıştılar; Treblinka'daki tüm yapıları yıktıktan sonra bir çiftlik kurdular ve oraya yerleştirdikleri Ukraynalı aileye çok uzun zamandır orada oturduklarını söylemelerini bildirdiler. Sobibor, Belzec ve Chelmno'da da aynısı oldu; hiçbir iz bırakmadılar. Buralarda hiçbir şey olmamış gibi hayat devam etti.

Ne olmuştu?

Sanırım bu olaya insanlık dışı değil de insanca demek yerinde olur, onu böylesine korkunç kılan, bizimle ve hayatımız ile böylesine yakından bağlantılı duruma getiren yapısı yüzünden görebilmek, dolayısıyla kavrayabilmek için, ancak belli ve sıkıca denetlenmiş yöntemler ile ele alınabilecek dokunulmaz bir şey olarak kendimizin dışına, insanlığın ötesinde bir yere taşıyoruz. Fakat bir "biz" ile başladı, onu bir kitapta yoğunlaştıran bir "ben"in çevresinde toplandı ve oradan, akıl almaz bir sessizlik ile, sosyal düzleme yayıldı, düşünce olmaktan çıkıp olaya dönüştü, dünya üzerinde ilgili kimselerin hiç söz etmeden yapmak ile yetindiği somut ve fiziksel bir şeye dönüştü.

Tren tren, kamyon kamyon, insan insan...

Trum-tak. Trum-tak. Trum-tak.

*

Kavgam üzerine yazdığım bu haftalarda kötülüğe ilişkin bilgilerime epey kafa yordum. Daha önce hiç düşünmemiştim, ilk gençlik yıllarıma, kendimi insanlığa karşı sorumlu hissettiğim Bjørneboe dönemime ilişkin bir meseleydi. Tanrının var olma olasılığı da aynı zamana aitti. On altı yaşımda tuttuğum günlükten bir sayfayı hâlâ hatırlıyorum, "Bir tanrı var mı?" sorusu ile açılıyordu ve olmadığı sonucuna varıyordu. Şimdi kırk iki yaşımdayım ve başa döndüm. Artık aynı değilim; epeydir çok yakın görünen ilk gençlik yıllarım şimdi bir zaman okyanusunun karşı kıyısında kaldı. Ayrıca o sıralar yalnızca içgüdüsel veya duygusal olarak ilişki kurduğum –ne zaman utançtan yanaklarım kızarsa veya ne zaman bana kendimi çok yetersiz, çok uyumsuz, çok bulanık, çok ama çok aptal ve budala,

aynı zamanda bozuk, pis ve dolandırıcı hissettiren şeyler yapsam, kuvvetlerini hissettiğim– sosyal âlemi, özellikle, hem en iç ve mahrem dünyamdaki en derin duyguları, en derin düşünceleri hem de ailemin –tüm ailelerin sosyal âleme karşı koruduğu maskenin arkasındaki– özel hayatını roman gibi kamuya açık bir biçimde tasvir ederek her bir cümlesi ile sosyal âlemi aşmaya çalıştığım bu kitapları yazdıktan sonra, çok daha açık görüyorum. Sosyalliğin kuvvetleri ancak aşıldığında görünür ve çok güçlülerdir, onlardan kurtulmak neredeyse imkânsızdır; yok, yok, *kesinlikle* imkânsızdır. Tam olarak düşündüklerimi, inandıklarımı ve hissettiklerimi, yani gerçekleri –"ben"in doğruları biçiminde– olduğu gibi yazmak üzere yola çıkmıştım; ne var ki bunun, olması gerekeni gösteren "biz"in gerçeği ile hiç bağdaşmadığı daha ilk birkaç cümleden sonra kendisini gösterdi. Böylece ahlakın doğasını ve konumunu öğrendim. Ahlak "ben"in içindeki "biz"dir, yani sosyalliğin içinde bir unsurdur ve gerçeğin üzerinde durur. Ahlakın "böyle olmalı" yaklaşımı bizi kurtaran edebin sesidir. Fakat aynı zamanda doğrunun ve özgürlüğün karşıtı olan, bizi engelleyen "ben-kısıtlaması"nın sesidir. Heidegger *das Man*, "biz"in diktatörlüğü, ortalamanın tiranlığı ve her şeyi kendine benzeten küçük burjuvalık ile işte bu kısıtlamayı kastetmektedir. Filozofun, Hitler'in yaptığı ve düşündüğü her şey ile tam bir küçük burjuva, Naziliğin de bir küçük burjuva devrimi olduğunu görememesi, onların yücelik simgeleri ve özgünlük yapılarına kanması, yücelik ile özgünlüğün ölümden farksız olduğunu gözden kaçırması şaşırtıcıdır. Jaspers ona, Hitler gibi eğitimsiz birinin devleti nasıl yönetebileceğini sorduğunda Heidegger sevgi dolu bir karşılık verir: *Eğitimin hiç önemi yok... Hitler'in şu muhteşem ellerine bakmak yeter!* Hitler'i izleyen tüm ötekiler gibi o da ancak edep sayesinde kurtulabilirdi. Jaspers edep ile kurtuldu, Jünger ve Mann da öyle. Fakat Heidegger kurtulamadı. Treblinka kamp komutanı Joseph Stangl hiç kurtulamadı. Onun gözünde edep, görevini yerine getirmek ve sistemde sıkışıklık oluşmasın diye her gün on bin kişinin gazlanıp yakılmasını sağlamaktı. Sosyalliğin aşırı ikili doğası ve özellikle ne kadar güçlü olduğu onda ve Nazi rejimindeki tüm öteki Almanlarda kendisini gösterdi. Stangl'ın sosyal zincirleri kıracak gücü olsaydı, yarattığı çılgın cehennemde bulmazdı kendisini ve vicdanında dokuz yüz bin cinayet taşımak zorunda kalmazdı. Üçüncü Reich'ta vicdanın sesi "öldürmek yanlıştır," demiyordu; Hannah Arendt'in açıkça yazdığı gibi "öldürmemek yanlıştır," diyordu bu ses. Dilde

bir değişiklik ile mümkün kılındı bu ve söz konusu değişiklik *Kavgam*'da en saf biçimi ile kendisini gösterir, Hitler'in kitabında "sen" yoktur, yalnızca "ben" ve "biz" vardır ve "onları" cansız bir "o"ya dönüştürmeyi sağlayan budur. "Sen"de edep vardır. Cansız "o"da kötülük.

Ne var ki kötülüğü yapan "biz"di.

Kendimizi korumak için bildiğimiz en güçlü mesafe göstergesini, "biz" ile "onlar" arasındaki sınır çizgisini kullanınız. Naziler bizim büyük "onlar"ımız hâline geldi. Hain ve uğursuz kötülükleri ile "onlar" Yahudileri katledip dünyayı ateşe verdi. Hitler, Goebbels, Göring, Himmler, Mengele, Stangl ve Eichmann. "Onlar"ı izleyen Alman halkı da bizim için "onlar"dır, suratlardan yoksun ve coşkun kalabalıklar olarak neredeyse önderleri kadar kötüdürler. "Onlar"ın mesafesi büyüktür, dedelerimizin yakından tanıdığı böyle yakın tarihsel olayları bir tür Orta Çağ çukuruna atar. Aynı zamanda bilmeyenimiz yoktur ki –hepimiz kabul etmesek de çok iyi biliriz ki– şimdi değil de o çağda yaşasaydık pekâlâ Nazi sancağı altında uygun adım yürüyor olabilirdik. 1938'de Nazilik ortak görüştü, doğru olandı ve doğruya karşı gelmeyi kim ister, buna kim cesaret edebilir? Çoğumuz herkes ile aynı düşünceleri ve eylemleri paylaşırız, bunun nedeni toplumda normları, kuralları ve ahlakı bu "biz"in ve "herkes"in belirlemesidir. Şimdi Nazilik "onlar"a dönüştüğü için araya mesafe koymak kolaydır, fakat Nazilik "biz"ken öyle değildi. Olan biteni, bunların nasıl mümkün olabildiğini anlayabilmek için ilkin bunu anlamamız gerekir. Anlamamız gereken ikinci şey de Naziliğin ve Nazilikteki unsurların kendisinde kötü olmadığı, yani bir toplumun akışının içinden bambaşka bir şeymiş gibi düpedüz canavarca ve kötü olarak ortaya çıkmadığı, tersine, akışın bir parçası olduğudur. Gaz odaları bir Alman icadı değildi, insanları gazla doldurulacak bir odaya koyup öldürebileceklerini bulan Amerikalılardı, bunu ilk kez 1919'da yaptılar. Paranoyak Yahudi Karşıtlığı da bir Alman fenomeni değildi; 1925'te dünyanın en ünlü ve parlak Yahudi karşıtı Adolf Hitler değil Henry Ford'du. Ayrıca ırk biyolojisi de toplumun dibinde yürütülen bayağı ve değersiz bir uygulama değildi, tersine, bilimin son buluşlarındandı, tıpkı günümüzdeki genetik biyoloji gibi gelecek umutlarından oluşan aydınlık bir hale ile çevriliydi. Edepli insanlar tüm bunlar ile aralarına mesafe koydu, ne var ki sayıları çok değildi, bunu düşünmekte yarar var, zira edebimizin sınandığı

gün biz kim olacağız? Herkesin –dostlarımızın, komşularımızın ve iş arkadaşlarımızın– fikirlerine karşı gelmeye cesaret edebilecek miyiz, onların edepsizlik yaptığında ve bizim yapmadığımızda diretebilecek miyiz? "Biz"in kuvveti çok büyüktür, zincirinden kurtulmak neredeyse imkânsızdır, bizin iyi bir "biz" olduğunu ummaktan başka bir şey gelmez elimizden. Çünkü kötülük geldiğinde "onlar" biçiminde kolayca kaçabileceğimiz yabancı bir şey değil "biz" olarak gelir. Doğru olarak gelir.

*

İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda yazılmış metinleri okumak, eski bir toplumun geçerliliğini yitirmiş hukuk metinlerini okumaya benziyor. Düşünceler, kendisinde anlaşılabilir ve anlamlı bir sistem oluşturuyor, fakat bu sistemin pratik gerçeklik ile bağlantısı yok artık. İnsanın, toplumun ve önemli olanların yapısına ilişkin düşünceler bizim toplumumuzda geçerli değil. Günümüzde hiçbir lise öğrencisi vatanı için canını feda etmez, günümüzde yirmi beş yaşında hiç kimse iki milyon insanın ölümünde herhangi bir anlam göremez. Anormal olduğu kadar düpedüz akıl almaz bir fenomen bu. Demokrasiyi yozlaşmanın ifadesi, liberalizmi değersiz diye görmek de geçerli inançlar arasında değil, böyle düşününler kamuda linç edilir. Temel anlamı bakımından demokrasi karşıtlığı bir tabu, yani toplumun dokunulmaz gördüğü şeylerden biri. Ele alındığında da ilkel toplumların ritüellerinde olduğu gibi bizi içerikten koruyacak yöntemler ile ele alınıyor; savaş öncesi dönemin metinleri bu bağlamda, kutsal olmayanların kutsallık tarafından dışarıda bırakılması gibi, metne ilişkin olmayan yanları dışarıda bırakılarak değerlendiriliyor. Böylece, Walter Benjamin'in 1921 tarihli bir makalesinin ana konusunu oluşturan kutsal şiddet gibi kavramlar ele alınabiliyor ve Walter Benjamin Weimar döneminin, belki de modern dönemin, en ünlü düşünürlerden biri olduğu için onu demokrasi karşıtı imalarından kurtarmak gerekiyor, ayrıca bu yaklaşım sayesinde yasaların gelişigüzelliği araştırılabilir ve onlara metnin içsel dünyasından başka yerlerde de değer taşıyacak anlamlar yüklemek gerekmez, burada cümleler antik döneme, Platon'a, Aristo'ya ve üstelik Sokrates öncesi düşünürlere gider, oradan Nietzsche'ye uzanır, Romalılara ve Roma hukukuna döner, Heidegger'e sıçrar, Augustinus ve Thomas Aquinas'a dayanır, Benjamin'e gelir ve Descartes'a uğrayıp Kierkegaard'a

varır, fakat asla çağımıza ve toplumumuza –bağlayıcı biçimde– erişmez, çünkü metinlerde kazanılan iç görüler metinler dışındaki gerçeklikte bir sonuç elde etmez. Sorunlar ele alınır, gösterilir ama tıpkı ritüellerin toplumun boşluklarını ele alması gibi kendi sınırlı bağlamları dışına taşırılmaz. En iyi örnek Nietzsche'dir, sosyal bilimler alanının en önemli kişilerindendir, topluma ve kültüre ilişkin hemen tüm meselelerde en çok gönderme yapılanlardan biridir, fakat felsefesine konu ettiği ve nesilden nesle herkesin büyülenmesini ve onunla ilgilenmesini sağlayan *değerlerin yeniden değerlendirilmesi* düşüncesi, metnin ve okurun gerçekliği arasında bir sorumluluk oluşturulmaması bağlamında asla gerçek bir anlam kazanmaz. Demokrasi karşıtlığı, insanlar arasında niteliksel ayrımlar, nihilizm, ahlak dışı olma ve yasaların gelişigüzelliği de dâhil buna ilişkin tüm düşünceler metin olarak ele alınır ve olası tüm büyülenme ve ilgi, içsel bir büyülenme ve ilgi meselesi hâline getirilir.

Metin ile dünya arasındaki fark, Girard'ın *Hamlet*'i, kahramanın –mimetik şiddetin temel figürü– intikama son verme çabasını anlatan bir drama olarak ele alan bir makalesinde kendisini iyice gösterir. Ona göre tüm ertelemelerin, kuşkunun, çekincenin, ürkekliğin ve acizliğin nedeni budur. Makalesi ile eski yorumların hemen hepsini diskalifiye eder ve geçen yüzyıllarda tüm edebiyat aydınlarının ve profesörlerinin Hamlet'in babasının intikamını almak istememesini bir eksiklik olarak, zayıf bir iradenin ve zayıf bir bünyenin ifadesi olarak görmesinin ve bu da yetmezmiş gibi çekincesini patolojik olarak değerlendirmesinin nasıl mümkün olabildiğini irdelerken söz konusu diskalifikasyon kendisinde bir fikir olur. *Hamlet*'e ilişkin böylesi metinler bin yıl sonra başka bir kültürde okunduğunda edebiyat profesörlerinin ve aydınlarının intikam düşkünü, kana susamış bireyler olduğu düşünülecektir kuşkusuz. *Hamlet* bir insan betimlemesidir, edebiyat aydınları ve profesörleri de insandır, ne var ki okumalar sırasında özdeşleşme hiçbir zaman bu kadar derine inmez, bu bağlantı hiç ama hiç yapılmaz, çünkü *Hamlet*'teki ahlak ve etik kendi hayatlarında metinleri okuyan insanlar için değil metin için veya metinler sistemi için ahlak ve etiktir. Edebiyat aydınlarının ve profesörlerinin *Hamlet*'i anlamak için sormaları gereken soru şudur: Babam ölseydi ve ben birinin onu öldürdüğünden kuşkulansaydım ne yapardım? Kuşkulandığım kişiyle –bu durumda amcam ile– yüzleşir, onu öldürerek babamın intikamını alır mıydım? Hayır, hiç kimse bunu yapmaz, çok kötü bir eylemdir bu, olabildiğince

arkaik ve kesinlikle ahlak dışıdır. Biz durumu polise bildirir ve yasaların eline bırakırız. Girard'a göre Hamlet'in ikilemi budur, arkaik bir intikam ve şiddet sisteminde bizden biridir, modern bir insandır. Onun açısından bu sistem kesin değildir, değişkendir ve değişken olduğuna göre bir oyundur, bunun oyun olması durumunda, evet, başka her şey de oyundur, sosyal yaşam tahtanın üzerindeki taşlardan başka bir şey değildir, kişi bu taşları hâlihazırda geçerli olan kurallara göre şuraya buraya hareket ettirebilir. Bu değişkenlik ancak sistemin dışına çıkılıp orada durulduğunda veya sistem bir kurallar dizisini bırakıp ötekine geçtiğinde görünür olur. Bu dönüşümlerin öncesinde ve sonrasında sosyal yaşam ile kurallar sistemi aynıdır, onları ayırt etmek güçtür, sanki kurallar belirlenmemiştir de tıpkı doğa gibi, evet, doğa yasaları ile doğal madde arasındaki ilişki gibi, sosyal yaşamın içinden çıkmıştır.

Hamlet'in yerinde olsaydım ben ne yapardım ve ne düşünürdüm sorusu özdeşleşmeye, özdeşleşmek de benzerliğe ilişkindir. Fransız yazar Jean Genet, Rembrandt üzerine bir makalesinde çıktığı bir tren yolculuğunu anlatır, kompartımanda bir hayli nahoş bir adamın karşısında oturmaktadır, dişleri ve kokusu çok kötü olan bu adam çiğnediği tütünü yere tükürür ve Genet durup dururken – devrimci düşüncelere özgü şiddetle– her insanın aynı değeri taşıdığı fikrine kapılır. Bizler bu düşünceyi tanırız, taşımayı öğreniriz, fakat Genet'nin tasvir ettiği şey bu düşüncenin özünde taşıdığı içgörünün ve şiddetli radikalliğin birdenbire ortaya çıkmasıdır. Karşısında oturan iğrenç, nahoş adam onunla *aynı* değeri mi taşır? Sen benimle *aynı* değerde misin? İmkânsız bir düşüncedir bu. Genet ona bakar ve göz göze gelirler. O sırada adamın bakışlarında gördüğü şey Genet'ye şunu merak ettirir: Acaba kimliklerimizin en derin yerlerinde kesinlikle aynı, büsbütün özdeş bir şey var mıdır? Genet bu fikri doğrudan Rembrandt ile bağdaştırmaz, fakat onun tablolarından yola çıkarak geliştirdiğini biliyorum; Rembrandt'ın Londra'da sergilenen otoportresini gördüm ve aradan geçen dört yüzyıldan yükselen güçlü yakınlık duygusuna kapıldım, Genet'nin dediği gibi "şimdi göz göze geliyoruz," diyor bu tablo. Daha önce formüle etmemiş olsam da hissettim.

Ben senim.

Bu, sosyal "biz" ile hiçbir şekilde bağlantılı değildir, ancak eşsiz "ben" tarafından ifade edilebilir; ayrıca aktarma ve iletişimi, yani kültürün ortak yanlarını ele aldığı için tüm sanat dalları ile yakından

ilişkilidir. Yalnızca sosyal "biz"i dile getiren sanatlar zaman tarafından yalıtılır, yüzyıl sonra kendi dönemlerinin, o sırada sosyal dünyada olup bitenin ifadesi olmaktan öteye geçemezler. Bu sosyal "biz" Naziliğin sonunu getirmiştir; Paul Celan'ın şiiri de ona yanıt verir. "Stretto" Hitler'in *Kavgam*'ı ile başlayan dönemin sonudur, Nazilerin yok ettiği dilin kalıntıları ile –1959'da önemli olması gerekirse de söz konusu yıkımı sergilemeye öncelik vermeksizin– dilden gerçekliğe yeni bir yol bulmak üzere yazılmıştır. Celan bunu yapabilmek için dilin en küçük bileşenlerine gitmiş, "ben", "sen", "biz", "onlar", cansız "o" ve "idir", "idi" gibi temellerine inmiştir. Ölümün ve yokluğun hiçliğine karşı tüm bunlar yeni bir anlam ortaya serer; bu anlam eşsizdir, yani taklit edilemez, ancak burada –bir tek bu şiirde– geçerlidir. Anlamın sınırı aynı zamanda toplumun sınırıdır ve oraya ancak tek olan gidebilir. Şiirin eriştiği özlük ve kendine özgülüğün derinliklerinde addan söz edilemez; çünkü ad üst anlamlıdır, geneldir, hep aynı olduğu için zamandan etkilenmez ama zamanın çağrışımları sürekli içinden aktığı için aynı zamanda zaman ile doludur. Celan böylece "ben"in cansız "o"suna yaklaşır; fakat bunu bedenin addan yokluğu biçiminde, biyolojinin dilsizliği biçiminde değil de herkes için aynı olan özde yapar. Tarihsel olayları adın dışında, yani her zaman aynı olan veya aynılığın sınırında duran ayrımsızlıkta ele alan şiirin arkaik havası buradan kaynaklanır. İkinci Dünya Savaşı sırasında katledilen Yahudilerin addan yoksun oluşu ile şiirin adsızlığı arasında önemli bir karşıtlık vardır; şiirdeki ad yokluğu bedenden ayrı durur, dilsizliğe kilitlenip kalmaz, tersine, ona hiçbir şey ile her şey ve dilin dünya görüşü ile dünya arasındaki ilişkiyi –yani bir ses– vermeye çalışır. Bu "tek"in sesidir, "herkes"in sesidir. Bu "ben"dir, "sen"dir, "biz"dir, "onlar"dır, cansız "o"dur ve tüm bunların içinden akıp giden zamandır.

Ben senim.

İsa'nın fikri şuydu: Karşındaki senin gibidir. Bu akıl almaz radikal fikrin sonucu Hitler'in, gazlayıp öldürdüğü Yahudiler ile aynı değeri taşımasıdır. Genet'nin fikri ise şöyleydi: Karşındaki sendir. Bunda da bir istisna bulunamaz, Adolf Hitler gibi biri bile kuralın dışına çıkmaz. Onun tüm düşüncelerine haklı olarak karşıyız. Hitler bizim karşıtımızdır. Fakat onun olduğu kişi değil yaptıkları bağlamındadır bu karşıtlık. Olduğu kişi konusunda bizim gibidir. Hitler'in gençliği benimkine benzer, platonik aşkı, büyük biri olmak ve kendisini aşmak için duyduğu umarsız arzu, annesini sevmesi, babasından

nefret etmesi, "ben"i silmek ve büyük duygulara yer açmak için sanatı kullanması... Başkaları ile ilişki kurmakta sorun yaşaması, kadınları yüceltmesi ve onlardan çekinmesi, iffeti, saflık özlemi... Hitler'in videolarını görünce bir zamanlar babamın karşısında kapıldığım aynı duygu uyanıyor içimde, arada bir benzerlik var. Hitler pek çok bakımdan burjuvanın temsilcisiydi, yeterince iyi değilsin diyen öfkeli titrek ses bana tanıdık geliyor. Aynı zamanda burjuvalığa karşı gelişin de bir temsilcisiydi; genç bir adamken sabahları geç kalkıyor ve düzgün bir işe girmek istemiyordu, başkalarından daha iyi ve ileri olduğu için yazı yazmayı veya resim çizmeyi yeğliyordu. Bir "biz" açıp sen bizden birisin diyen ve bir "biz" kapatıp sen "onlar"-dan birisin diyen oydu. Fakat en önemlisi, kendi iradesi yüzünden dünya ateşler içinde yanarken ve milyonlarca insan ölmüşken, bir dizi oğlanı hastalıktan titreyen elleri ile selamlamak için sığınaktan çıkan ve bu sırada gözlerinde sıcak ve iyi huylu bir ışıltı ile ruhunu sergileyen de oydu. Küçük bir insandı ama hepimiz öyleyiz. Olduğu kişi yüzünden değil yaptıkları yüzünden yargılanmalı. Ayrıca bunları tek başına yapmadı. Bunun sorumlusu baskı altına girince sarsılıp çöken bir "biz"di. Ancak kendilerinde yeterince güçlü olanlar karşı gelebildi. Onlar da başına buyruklardı, toplumun dünyaya ilişkin görüşlerini oluşturan ideolojiye hayır dediler. Paul Celan'ın şiiri ideolojik bir şiir değildir, ideolojinin tam karşıtını dile getirir. Ad bile ideolojinin ifadesidir, insana ilişkin bir düşüncedir ve insan kitlelerin içinde yitip gitmekten bu düşünce ile kurtulur: Ad tektir. Hitler kendi adını "herkes" yaptı, bireysellikten arındırdı; Hess'in "Sen Almanya'sın," sözüne uydurdu. Yahudi Soykırımı'nın ardından Hitler'in adı kaldı, yüzü silinip gitmedi; fakat ölen altı milyon Yahudi adını ve yüzünü kaybedip hiç kimseye dönüştü. Bu da Paul Celan'ın şiirinde ele alınan konulardan biridir. Burada bir hikâye bitmiştir çünkü burası sıfır noktasıdır, hiçbir şeydir, boş ve korkunçtur, burada insan yoktur ve değersizdir. Bir başka hikâye de başlamıştır ve bu bizim hikâyemizdir. *Stretto*'da "kim örttü bunu" diye soruyor Celan, yani bu felaketin eşsiz ve gerçekten insan yanlarını genelliğe, simgeselliğe ve yaygın dile kim gizledi, bu dil parçalanmamış mıydı?

Orada bir hikâye bitti, fakat bu, kötülüğün hikâyesi değildi. Yirminci yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna uzanan dönem boyunca insanlığın temel unsurları ve organizasyon yapıları hem değişim geçiriyordu hem çözülüp dağılıyordu ve en son iki

büyük ütopik hareketi, Naziliği ve komünizmi ortaya çıkaran bu elli yılın eşine rastlanmamış radikalliği ancak bu temelde anlaşılabilir; toplum düzeni, sanayileşmenin zaman bakımından aşırı sıkışık, hacim bakımından aşırı geniş değişimlerinden kaynaklanan benzersiz bir içsel baskı ile birdenbire güvenilirliğini yitirmiş ve insanlarına ters düşen, herkesin veya çoğunluğun yabancılaştığı bir medeniyet sisteminde, dışarıdan dayatılan kurallar ile çatırdamaya, geçici görünmeye başlamıştı. Bu durumu yaşayanlar yeni bir temel, yeni bir toplum arayışına girdiler ve onlar açısından bu –bizim için demokrasinin ve ekonomik özgürlüğün ortada olması gibi– ortada olmadığı için çözümü insanlığın ortada olan yanlarında, başka bir deyişle kesinlikte aradılar. Çekirdekte, temelde, özde...

İsveç'in güneyindeki Malmö kentinde bir apartman dairesinin salonunda, Linda ile çocuklar Korsika'da olduğu için, tek başıma otururken beni dört bir yandan kuşattığı gibi aynı zamanda büsbütün tamamlayan, dilimi ve düşüncelerimi dolduran, sezgilerimi ve fikirlerimi biçimlendiren, hem eylem hem de düşünce alanında olabilecekler ve olamayacaklar konusunda sınırlarımı çizen, kısacası özümü oluşturan ve beni geri kalan başka herkesin özleri ile bağlayan toplumumuz ve kültürümüz, böyle iki büyük kargaşa, insanlıkta iki aşırı sıkışık yapısal değişim dönemi üzerine kurulmuştur; bunlardan ilki on altıncı yüzyılın aydınlanma süreci, ikincisi de on dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin yükselişidir ki bu dönemin ardından tüm dünya Hitler Almanya'sının 1945'te çöküşüne dek süren elli yıllık bir krize girmiştir. İnsanlık soyut bir unsur değildir, bireylerin toplamından oluşabilir ancak ve on altıncı yüzyıldan ileri doğru dinsellikten laikliğe geçiş işte orada, tek tek bireylerde, yani özde, "ben"in cansız "o", "biz" ve "onlar" karşısında kendisini anlayışında gerçekleşti.

On dördüncü yüzyılda bir kadavrayı kesip içeriden nasıl göründüğüne bakmak, organların işleyişini ve düzenini incelemek imkânsızdı. Yasaklığı, cezalandırılma tehlikesi doğurması, bedelini ödeme korkusu değildi onu imkânsız kılan, yalnızca akıl almaz olmasıydı. On beşinci yüzyılda Leonardo ölüleri kesip gördüklerini ayrıntılarıyla çiziyordu, o zaman bu mümkündü ama belli koşullarda; cesetleri geceleyin gizlice ve tek başına kesiyordu, belli ki onun için bu, aşılması imkânsız bir sınır değildi. Günümüzde otopsi kurumsallaştırıldığı gibi kesinlikle normal bir uygulama olarak tıp biliminin en önemli temellerinden biri hâline gelmiştir.

Bunun nedeni doğamıza ilişkin düşüncenin değişmesi ve böylece hem yapabileceklerimizi hem de yapmamız gerekenleri değiştirmesidir. Bu değişim enstrümantal değildir ama beraberinde gelen uygulamalar öyledir; Latour'un yazdığı gibi, bilim diye bir şey yoktur. yalnızca bilim insanları vardır ve onların hepsi kendi hayatlarında kırılgan ve küçüktür, ayaklarında terlikler ile laboratuvarlarda, buzluk ile mikroskop ve test tüpü ile bilgisayar arasında dolanıp dururlar, iş arkadaşları ile kahve içerler ve mesai saati bitince evlerine dönüp bahçede mangal mı yapalım, yoksa dağın üzerinde toplanan bulutlar yağmur anlamına mı geliyor diye kafa yorarlar. Durum böyleyken "bilim" eşsizliğe zarar vermeden saptanamaz, öte yandan bilim, insanlarının uygulamalarının toplamı olarak besbelli vardır.

Çağımızın tüm sorunları burada, tek ile herkes arasındaki geçiştedir. Bir yandan, mevcut durumu şu veya bu biçimde tehdit eden ve şiddet, devrim ve ütopya ile bağlantılı olan tüm değerlendirmelerin tabu olarak görüldüğü, ancak ritüellere ilişkin bağlamlarda ortaya çıkabildiği, gerçeğe değil de varsayımlara dayandırılabildiği bir toplumda yaşıyoruz; öte yandan ancak devrimsel denilebilecek ve tabular ile doğrudan ilişkilendirilebilecek ama biçimleri ve doğaları ile bu ilişkilendirmeyi imkânsız kılan değişimler geçiren bir toplumda yaşıyoruz. Kendimizin dışında, kapalı bir sistemde kaldığımız sürece ilkinden söz edebiliriz; fakat içimizde gerçekleştiği için ikincisini görmek zordur, ayrıca hem olaylar ile kendimizi anlayışımız arasındaki bağlam çok geniştir hem de dışarıdan bakış açısının kapısı kapalıdır.

Pratikte bunun anlamı şudur: İçinde yaşadığımız toplum, bir yandan ütopya ile devrimi imkânsız kılarken ve kendisinin mümkün mertebe iyi olduğu –en azından, her biri hiç şaşmadan insanlığını giderek yitiren ve felaketler ile sonuçlanan alternatiflerden çok daha iyi olduğu– düşüncesinden yola çıkarak sistemine yönelik her türden gerçek değişime direnç gösterirken, öte yandan, derinden bakıldığında devrimci görülebilecek bir telaş ve radikallik ile kendisini değiştirir ve öteki yer diye anladığı ütopyaya doğru gider. Bu yolculuk çok gizli yapılır, çünkü temelinde demokrasi ile örtüşmez, herkesi etkilese bile yolda kararları alan bireydir. Birey ütopyacı, devrimci, antidemokratik değil iyi bir demokrat ve yurttaştır; içinde biraz asilik, toplumu değiştirmeye yönelik biraz arzu varsa bile bu da sermayenin eşit dağıtımına ilişkindir ve genellikle az çok haklıdır. Birlikte böylece yeni alanlara yöneliriz, bunlardan bazıları öyle

yenidir ki onları yasaklayıp dışarıda bırakmamak, eskiye dâhil edebilmek için yeni yasalar çıkarılması gerekir. Hayvanları klonladık, insanın gen haritasını çıkardık ve genlerini değiştirebiliyoruz, kalp ve akciğer nakli yaptık, rahim dışında bebek oluşturduk ve üstelik niteliklerine kendimiz karar verdiğimiz, kökensiz yeni türler bile yarattık.

Bizim açımızdan tüm bunlar küçük şeyler gibi görünüyor, çünkü onlara ulaşan uygulamalar toplumun geri kalanını ilgilendirmeyen küçük birimlerden oluşuyor; fakat bir başka neden daha var, Nazilikten ve Yahudi Soykırımı'ndan sonra bir unsur olarak büyüklüğü askıya aldık ve dâhilik, yücelik, kutsallık, seçilmiş halk olma fikirlerinde olduğu gibi pek çok değerin bir figürde toplandığı noktalardan kaçınmaya başladık, bu dünya görüşünde manevi saygı gibi bir kavrama yer yok, kulağa sahte geliyor, insana yönelik manevi saygı daha da sahte; Nazilik ile ne kadar yıkıcı olabildiklerini gördüğümüz için bizden daha büyük şeyleri çağrıştıran ne varsa retorik olarak görüyoruz.

Bunun sonucunda bizden daha büyük olan, uğrunda ölünecek, önünde aynı anda hem korku hem saygı duyulabilecek hiçbir şey kalmadı. Ne var ki hayvan klonlamak, insanın kalıtsal doğasını manipüle etmek ve yeni canlı türleri yaratmak önemsiz şeyler değil. Atomu parçalamak önemsiz değil. Daha önce hiç aşılmamış bir sınırı aşmak demek; nereden geldiğini, nasıl oluştuğunu bilmediğimiz, şimdiye dek dokunulmaz bir armağan veya gizem olarak gördüğümüz hayatın bileşenlerine erişmek demek. Manipülasyonlar gizemin çözümü değilse de sınırlarının aşıldığı anlamına geliyor. Bireysel yaşamın dokunulmaz olması üzerine kuruyoruz toplumumuzu. Peki bireysel yaşama dokunmak ne demek? Öldürmek, dövmek, malını çalmak, tecavüz etmek, işkence yapmak, ezmek... Onun istemediği şeyleri yapmak. Bu sınırı toplumsal bağlar ile koruyoruz, bağlar kopar ve sınır aşılırsa yaptırımlar uyguluyoruz.

Peki insan yaşamı bireysel bir unsur olarak değil de toplu bir yaşam, yani herkes olarak anlaşıldığında onun dokunulmazlığını kim korumaktadır? Eskiden bunu din ve dinsel yasalar üstlenmişti. Peki şimdi din ortadan kalkınca? Devlet mi? Devlet enstrümantal bir varlıktır, toplumun az çok pragmatik bir yaklaşımla yönetilmesini sağlar ve devletin başarısı genellikle ulusal üretim ve işsizlik sayıları ile ölçülür, ayrıca bilim de enstrümantal olduğuna ve bilimin sınırları zorlaması kazanç sağladığına göre devletin, yaşamı kutsal gören ve

sınırlarının aşılmasını yasaklayan bir kanun çıkarmak için herhangi bir gerekçesi yoktur.

Kesin ne varsa ortadan kaldırdık, bunu yapmamızın nedeni kesinliğin daha önce benzeri görülmemiş felaketlere yol açmasıydı; fakat kesinlik olmadan her şey göreli, iyi veya kötü argüman meselesi ve mantık çerçevesinde tartışmaya açık. Bizim açımızdan mantık ile kazanç arasında pek fark yok. Peki mantığın dışında kalanların durumu ne? Kazanç dünyasında kazanç sağlamayan şeyler argüman konusu değil ve kesinlik ne para ne de argüman ile takas edilebilir. Kesinlik mantıklı veya mantıksız değildir, bu kategorilerin dışında kalır. Kesinliğe ancak duygular ile ulaşılır. Kesinlik dine, mitolojiye ve irrasyonele aittir. Kesinlik kişiyi kendisinden büyük bir dava uğruna ölüme götürür, kesinlik bir zamanlar inancın temelini oluşturan yasaydı. Kesinlik ölümdür, boşluktur, hiçliktir, karanlıktır. Kesinlik, süregelen yaşam rölyefinin arka planıdır.

Kesinlik sonsuzluktur. Görelilik günlük yaşamdır. Bunlar hayatlarımızdaki iki temel dokudur. Kesinliği hayattan uzak tutarız, ilkin yüceliği, hayatın ve maddeselliğin sınırları olarak anlaşılan her şeyi, atomu ve canlılığı sıradanlaştırarak ve herkesi, büyük toplumu, insanlığı etkileyen meseleleri önemsizleştirerek yaparız bunu; ikincisi, onu gerçek dışı imge dünyasında ritüeller hâline getirerek: Bizim açımızdan ölüm bedensel değil imgesel ölümdür ve aynı biçimde şiddet de bedensel değil imgesel şiddettir. Bizim için kahramanlık mümkün değildir, hiçbir kahramanlık arenası yoktur, kahramanlık, istenmeyen yüceliğe ait olduğu için onun tüm arenalarını kapattık, ne var ki her birimizin dilediği zaman girebildiği imge dünyasında kahramanlık vardır: İnternetteki büyük oyunlarda kocaman dünyalar ve toplumlar oluştu, herkes düşmanları tepelemek için eline bir makineli tüfek kapıp dünyaya açılabiliyor. İzlediğimiz filmlerin hemen hepsi bunu işliyor: kahramanlık, şiddet, ölüm. Ayrıca bizim adımıza bu kahramanlıkları sergileyişlerini izlediğimiz insanların hepsi ya güzel ya karizmatik ya da ikisi birden. Evet, her geçen yıl büyüyen ve daha kapsamlı olan bu dünya bizim karşı çıktığımız tüm değerleri göklere çıkarıyor. Dış güzellik, karizma, kahramanlık, şiddet ve ölüm göreli değildir; çelişkiden uzaklığa, saflığa ve yalınlığa aittir. Yüceliği ve kesinliğin sınırındakileri görme açlığımız doymak bilmez.

Ne var ki görelileştirilmiş gerçeklik ve kesinleştirilmiş sözde gerçeklik birbirini dışlayan sistemler olduğu ve ancak ayrı unsurlar hâ-

linde varlıklarını sürdürebildiği için şu soru gündeme gelir: Bunlar karşılaştırıldığında, yani birisi kesinliğin ölçüsünü göreli gerçeklikte kullanmak ile yetinmeyip buna göre eyleme geçtiğinde ne olur? Benden yalnızca birkaç yaş genç bir adam yazın bir adaya gidip gençleri ve çocukları öldürmeye giriştiğinde olan işte buydu. Bir bilgisayar oyununun içindeymiş gibi davrandı, fakat yol açtığı ölümler ve kendi gözündeki kahramanlığı imge dünyasına ait değildi, sonuçları olmayan soyut eylemler değildi, fiziksel bedeninden kopuk bir yerde ve zamanda gerçekleşmiyordu; gerçekti, somuttu, kesindi. Her bir kurşun insan tenine saplanıyordu ve kapanan her bir göz gerçek gözdü, gerçek hayatı olan bir insana aitti. Böyle bir eylemi ancak mesafe mümkün kılabilir, çünkü mesafe sonuçları ortadan kaldırır ve kendimize sormamız gereken soru "Bu kişinin politik görüşleri nedir," veya "Kendisi ruh hastası mıdır," değil, "Böyle bir mesafe bizim kültürümüzde nasıl ortaya çıkabilir," sorusudur. Gerçekliği, kesinliğin sonuçlarını mı özlüyor ve göreliliğin ortadan kalkmasını mı istiyordu? Belli ki. Ben böyle bir özlem duyuyor muyum? Evet, duyuyorum. Dünyanın yitip gittiğini, yaşamlarımızın dünya imgeleri ile dolup taştığını, bu imgelerin dünya ile aramıza girdiğini, dünyanın bu yüzden giderek hafiflediğini ve giderek sorumsuzlaştığını hissediyorum temelde. Bizi fiziksel gerçekliğe bağlayan her şeyden kurtulmaya çalışıyoruz; hapsedilmiş hayvanlardan elde edilen vakumlanmış paketlerdeki kansız biftekler süpermarket raflarını dolduruyor, bedensel ölüm ve hastalık toplumdan gizleniyor, kadınların suratları estetik ameliyatlı, yani düzeltilmiş ve bitmek tükenmek bilmeyen haber görüntüleri günbegün içimizden akıp geçiyor, bunların hepsi bir araya gelerek tüm ayrımları ortadan kaldırıyor ve bir tür genel benzerlik yaratıyor, çünkü hem her şey aynı dilde aktarılıyor hem de söz konusu dil, aktarılanı yavaş ama kesin bir şekilde kendi imgesinde yeniden yaratıyor. Bu hareketin simgesi her şeyi maddi değere, yani sayıya dönüştüren para. Her şey seri, yani aynı üretiliyor; ticari olan dünyamız bu seri üretim üzerine kurulu. Herkes aksini söylese de imgesel gökyüzünü süsleyen değerler Nazi değerleri. Güzel bedenler, güzel suratlar, sağlıklı bedenler, sağlıklı suratlar, kusursuz bedenler, kusursuz suratlar, kahraman insanlar, kahraman ölüm... Tüm bunlar o dönemdeki imgeler ile aynı, onların imgeleri ile bizimkiler arasındaki tek fark bizim bu imgeleri gerçekliğe bırakmayıp orada, sorumsuz alanda tutmamız ve imgenin değil insanın değerinin önemli olduğunu söylememiz. Fakat aradaki

mesafe öyle büyük ve burada kurmaca olan özgünlük arzusu öyle güçlü ki birisi er ya da geç gökyüzünü yere indirip burada geçerli hâle getirecekti. Utøya katliamının sorumlusu bunu yaptı; gerçekliğe, fiziksel bedenlere karşı değil, hiçbir gerçek yükümlülüğün bulunmadığı gerçeklik imgesine karşı sorumluydu. Olayı izleyen günlerde aktarılan bir habere göre bir oğlan katile bakmıştı ve göz göze gelen cani onu vuramayacağını söylemişti. Onu vurmadı. Öteki herkesi vurup öldürdü ama o oğlanı vuramadı. Niye? Gözlerine baktı ve orada bir yükümlülük gördü. Liljegren, buna benzer bir hikâye aktarır Hitler'in hayatından. Devlet başkanlığı döneminde Hitler bir çocuk ile, Bernhardine Nienau adında mavi gözlü bir kız ile yakınlık kurmuş, bariyerlerden geçirip yanına getirdiği kıza kremalı çilek vermiş; ondan ve sohbetlerinden öyle hoşnut kalmış ki dilediği zaman gelip kendisini ziyaret edebileceğini söylemiş. İlk buluşmalarının ardından mektuplaşmışlar, fakat Martin Bormann kızın ailesini araştırmış ve anneannesinin Yahudi olduğunu öğrenmiş. Liljegren'in yazdığına göre Hitler kızmış ve "Bazı insanlar tüm küçük zevklerimi berbat etme konusunda akıl almaz bir yeteneğe sahip," demiş. Fakat mektuplaşma 1938'e dek sürmüş ve Bernhardine onu Berghof'ta pek çok kez ziyaret etmiş. Bu hikâye Hitler'in iyiliği veya kötülüğüne ilişkin, Yahudi nefretinin şiddetine ilişkin hiçbir şey açığa vurmuyor ama anatomisi konusunda çok şey anlatıyor: Hitler nefret doluydu, çocukluğundan beri öyleydi ve kendisine yarattığı dünyada başkaları ile arasındaki mesafeyi korumak çok önemliydi, hiçbir yakını, arkadaşı ve sevgilisi yoktu, bu onulmaz sistemde tüm öteki içsel unsurlar dışa yansıtılmıştı; savaşın ardından Yahudilere, Yahudiliğe ve kendi sisteminde onların temsil ettiği her şeye yönelttiği nefreti de böyleydi. Bu sistemde nefret kesindi. Fakat sistemin içine, Hitler'in kendi "ben"i ile inançları arasında yer alan ve tanımadığı yerler dışında neredeyse boş olan alana giren şeyler için nefret geçerli değildi. Başkalarına yönelikti. Söz konusu alanda annesinin hatırası vardı mesela ve Hitler'in annesinin ölüm zamanı olan Noel günlerinde sessizliğe ve kedere gömülmesi bu anıların çok güçlü olduğunu gösterir, cephede geçirdiği 1915 Noel'inde de böyleydi ve hem Yahudi doktor Bloch hem de onun on yaşındaki kızı bu alana girdiği için Hitler onlara karşı sevecendi. Bernhardine'in gözleri ile arasında mesafe yoktu, kız gerçekti ve o alanda Hitler ile birlikteydi. Gerçeklik, özgünlük ve doğa özlemi tehlikeli değildir; Naziliğin tehlikeli kuvveti bunun tam tersiydi, tüm ideolojik düşüncelerde olduğu gibi

dünyaya uzak kalmak ve insanları tasnif etmekti. Ne var ki kültürümüz imgeyi öne çıkararak kendisini fiziksel gerçeklikten koparıyor ve şiddetli bir seri üretim ile tüm ayrımları ortadan kaldırıyor ise, tıpkı Hitler gibi, olduğu değil yaptığı şey yüzünden yargılanmalı. Kültürün kimseye –doğrudan veya dolaylı anlamı ile– soykırım uygulamadığı, insanları sıkıştırıp susturmadığı ortadayken mesele şudur: İyice düşünüldüğünde bu kültür modern yaşamda tek tek bireyleri ve herkesi etkileyen çözümsüz soruna yeterli bir karşılık mıdır? Savaşa giren ve kendi adına bütün bir halkı yok etmeye kalkan bir ülke ile altmış dokuz çocuk ve genci öldüren bir cani arasında fark vardır. İlkine karşı sürekli kendimizi korumaya çalışırız, ikincisine karşı kendimizi korumak elimizden gelmez. Her ikisi de öz şiddete ilişkindir ve uzaklıktan kaynaklanır ama benzerlikler bunlar ile sınırlıdır. Uzaklık, gerçekliğin karşıtıdır ve sorunu yaratan gerçeklik özlemi değil uzaklıktır. Eşsiz olan bir şey yinelenemez, kopyalanamaz, bir yer ve zamanda bulunur. Bir kişinin sanatı, bir kişinin yaşamıdır. Almanya'da olan, bir kişinin herkes içinde çözülüp yayılması, idealler gökyüzünün yere inmesi ve sonuçlardan muaf kesinlik imgesinin davranışları belirleyen bir şeye dönüşmesiydi. Bu bağlamda ırk, biyoloji, kan, toprak, doğa ve ölüm olarak anlaşılan kesinlik Birinci Dünya Savaşı öncesi her yere yayılan borsa, eğlence endüstrisi ve demokratik parlamenterlik olarak anlaşılan göreliliğe karşı durmak ile kalmadı, aynı zamanda eylem olarak hayata geçti: Nazi Almanya'sı mutlak devletti. Yurttaşların uğrunda öldüğü vatandı. Riefenstahl'ın Nürnberg parti günlerine ilişkin filminde insanlar cennet gibi bir kesinlik içinde, aynılık çevresinde, hayatın en derinlerinden gelen ve doğum ile ölüme ilişkin simgeler ve seslenişler arasında, memleket ve aidiyet ile dolup taşmış görünüyor, manzara hem muhteşem hem de dayanılmaz, fakat izledikçe daha da dayanılmaz oluyor, bir bahar akşamı seyrettiğimde en azından ben böyle hissettim, karanlıkta meşaleleri, iyi korunmuş Orta Çağ kenti, tezahürat yapanlar, güneş ve flamalar ile bu Alman cenneti imgelerine eşlik eden huzursuzluk, dayanılmazlık nereden geliyor diye uzun uzun düşündüm, bu cennetin neyin üzerinde yükseldiğini, neye mal olduğunu ve dönüştüğünü bildiğim için acaba bu duyguları onlara ben mi yansıtıyorum diye merak ettim, fakat öyle olmadığına karar verdim, o günleri anlatan filme ilişkin bilgilerim ve içimdeki duygular değildi bunun nedeni, imgelerin kendisiydi, yansıttıkları dünya dayanılmaz bir dünyaydı. Sahte bir dünya olduğu için değildi, orası

zaten belliydi, söz konusu olay için her bir görüntü sıfırdan yaratılmıştı, fakat geçtiğimiz yüzyılın az sayıda saf ütopyasından biri sayılan ve her şeyi olması gerektiği gibi olan bu dünya dayanılmazdı. Dayanılmazlık farksızlığından kaynaklanıyordu. Her şey bir şeyi onaylıyordu ve her şey bir şeyi onaylayınca geriye başka bir şey kalmıyordu, başka bir şey olmadan da bir şey kendi içinde çözülerek yitip gidiyordu. Başka bir şey olmadan bir şey hiçbir şeydir. Riefenstahl'ın tasvir ettiği toplum, birlik üzerine bu ütopya kendi yalınlığını ve içsel farksızlığını koruyabilmek için başka bir şey yaratmak zorundaydı; söz konusu huzurlu ve uyumlu imgelerin ardında yatan ve onları huzursuzluk ile dolduran da budur: savaşın kaçınılmazlığı. Doğum ve ölüm, köken ve vatan kavramları tüm insanlar ve halklar için önemli olduğuna göre Almanları savaşa sürükleyen kesin değerler değil teklik üzerine ütopyaydı. Adın sayının içinde, fark yaratanların farksızlık içinde eriyip gitmesiydi.

Şimdiki kültürümüzün, çağımızı niteleyen tüm unsurların ilk kez ortaya çıkması bağlamında nihayet on yedinci yüzyılda kurulduğunu varsayarsak giriş kapısı şu iki heykelin arasında yer alır: Hamlet ve Don Quijote. Aynı yıl ölen ve insanlığa bakışları birbirinden çok farklı görünen eser sahipleri Shakespeare ve Cervantes kendimizi anlamamızda iki kutbu oluşturur. Onların çağında kutsallık adı ile tanıdıkları kesinlik, göreliliğe, insanlar arası âleme, yani toplumsal alana giderek yaklaştı. Hamlet kuşkuya düşer ve kuşkunun her şeyi doldurup taşırdığını keşfeder. Don Quijote kuşku duymaz, inanır ama inandığı ve gözü başka bir şey görmediği için tanıklık ettiği şeyler gerçek dışıdır, dünyaya ait değildir, kurmacadır. Koyunları görür, mızrağını doğrultur ve saldırıya geçer, onları düşman ordusu sanır. Yel değirmeni görür, mızrağını doğrultur ve saldırıya geçer, değirmeni bir dev sanır. Don Quijote kahramansız dünyada, başka bir deyişle kahramanların ve kesin yaşamlarının sözde dünyaya ait olduğu, günlük yaşamın göreli gerçekliği ile uyuşmadığı dünyada bir kahramandır. Don Quijote gülünç bir kahramandır. Hamlet de bir kahramandır, fakat tam tersi nedenden ötürü, kesinlikler dünyasında kuşku duyar ve göreli hâle getirir. Hamlet trajik bir kahramandır. Don Quijote eski dünyayı sanki son kez görür. Hamlet eski dünyayı sanki ilk kez görür. Onlar sayesinde kendimizi görürüz çünkü kültürümüz kuşku temelleri üzerine kuruludur ve menzilimiz günlük yaşamın göreliliğinden büyük imgelerin gökyüzüne dek

uzanır. Hitler kuşkuyu ortadan kaldırdı ve büyük imgelerin gökyüzünü göreli günlük yaşam gerçekliğine indirdi, yani kurmaca dünyayı maddi gerçekliğe yerleştirip onu bir tiyatro oyununa dönüştürdü ve bireysel insanı maskesi ile bütünleştirdi.

Yahudi filozof Emmanuel Levinas, Hitler ve Hitlercilik üzerine daha 1934'te şunları yazar:

> Beden maddenin kesin dünyası ile bağlantı kurmamızı sağlayan talihli veya talihsiz bir rastlantı değildir – "ben" ile uyuşması kendisinde değerlidir. Bu uyum kaçınılmazdır, hiçbir metafor onu dışsal bir nesnenin varlığı ile karıştıramaz; kesin bir şeyin trajik duygusunu uyandıran bu birlik hiçbir şey tarafından değiştirilemez. Kendim ile bedenim arasındaki bu birlik duygusu [...] hapsedildiği beden ile savaşan özgür ruhu onun derin ikiliğinde yeniden keşfetmeye kalkanlara asla izin vermeyecektir. Tersine, böyleleri için ruhun tüm varlığı bedene tutsak olmaktan ibarettir. Ruhu zaten ilişki içinde olduğu somut biçimlerden ayırmaya çalışmak yola çıkış duygusuna ihanet etmektir. Batı dünyasının asla tatmin olmadığı bu beden dünyasına verilen ağırlık yeni bir insan anlayışına temel oluşturur. Yazgıya ilişkin tüm sonuçları ile biyolojikler ruhsal yaşamın nesnesi olmanın ötesine geçer, yüreği olur. Kanın gizemli akışları, bedenin gizemli bir taşıyıcı işlevi gördüğü kalıtım ve geçmişin seslenişleri, kesinlikle özgür bir "ben" tarafından öne sürülen çözümün problemi olma niteliğini yitirir. Söz konusu "ben" böylesi sorunların çözümlerindeki bilinmez değişkenleri sunmak ile yetinmez. Aynı zamanda onlardan oluşur. İnsan varlığı artık özgürlükte değil bir bağlılık biçimindedir. [...] Bedenine bağımlı insan kendini kurtarma imkânını reddettiğine tanık olur. İnsan açısından gerçek artık yabancı bir tiyatro oyununu derin derin düşünmek değildir – kendisinin oyuncu olduğu bir dramadır. Artık değiştirilemeyecek koşulları içeren varlığının ağırlığı altındadır sanki ve onun evetlerinin veya hayırlarının muhatabı bu varlıktır.

İnsanın kendisiyle bir, bütünsel ve tam olmasıdır bu. Tek olarak insandır. *Homo Sacer: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* kitabında söz konusu pasajdan alıntı yapan İtalyan düşünür Giorgio Agamben, Öteki'nin felsefecisine dönüşen Levinas'ın bu akıl yürütmeyi Hitler kadar Heidegger'e de yönelttiğini belirtir. Agamben'e göre burada, insanın tek olarak, kendisi ve bedeni ile bir olarak anlaşıldığı, "ben"in varlığı ve var olma biçimleri arasında fark gözetilmeyen, antropolojinin –beden ile ruh, algı ile bilinç, "ben" ile dünya ve özne ile nitelik arasındaki– tüm ayrımlarının geçerliliğini yitirdiği yerde Hitler ve Heidegger buluşur.

> *Dasein*, yani kendi "orası"nda bulunan varlık, insanın tüm geleneksel belirlemelerine karşı, bir ayrımsızlık alanına gelip yerleşerek onun çöküşünü haber verir.

Varlığın göreli yanları –seçilebilen ne varsa– göreli değil de kesin ve açık olan her şeye sımsıkı bağlanır; "ben" durumunda bunlar biyolojik bedendir. "Ben" böylece cansız "o"suna yaklaşır, burada tüm sesler susar ve ayrımsızlık hüküm sürer, hayatın kesinliklerine, yani cansız "o"suna yönelen bu hareket Yahudi ile Alman'ı ayırmayı sağlar, çünkü "onlar" ile "biz" arasındaki önemli fark bedene, yani ırka, yani değiştirilemez bir şeye dayandırılmış ve dile, düşünceye ve kültüre ilişkin olan ve öğrenilebilen, uyum sağlayabilen ve tartışılabilen tüm öteki farklar kesinlikle geçersiz kılınmıştır. Her şey bedene dayandırıldı, onda toplandı ve biraz çekinerek monofonik insan da diyebileceğimiz "kendisi ile bir" insanın nihai neticesi, bir sonraki başkası değil yine "tek" olduğu için kırılmaz bir zincir hâlinde "kendisi ile bir" olarak duran "ben"in aynı ve ayrımsız bedene dönüşünün nihai neticesi Yahudi soykırımıydı, çünkü soykırımda Yahudi sadece bedendi, sadece kollar ve bacaklardı. Soykırım kamplarına geldiklerinde ve hayvan vagonlarından indirildiklerinde artık hiç kimseye dönüşmüşlerdi. Yurttaşlık hakları ellerinden alınmış, insanlık hakları ellerinden alınmış, adları ellerinden alınmıştı. Cansız "o" hâline gelmişlerdi. Vagonlardan iner inmez soyunmaları emrediliyordu. Treblinka'da küçük bir tepede yer alan gaz odasına doğru ite kaka götürülenler vatansız, adsız ve giysisizdi. Bedeni dışında hiçbir şeye sahip olmayan büsbütün çıplak insanlardı, Agamben'in "çıplak hayat" dediği şeyin tam ortasında duruyorlardı. Metafora değil gerçek olaya ilişkin bu imge insanın ne olduğunu ve neye dönüş-

türülebildiğini gözler gönüne serer. Büsbütün çıplak insan gerçek insan değil midir? Medeniyetin ve kültürün pelerini altındaki doğal insan, biyolojik yaratık olarak insan değil midir? Dilsiz, ülkesiz ve adsız bir dünyada yaşasaydık hepimiz böyle hayatlar sürerdik: Adsız bir dünyada çıplak ve adsız bedenler, derken bu çıplak bedenler ölüm ile cesetlere dönüşür ve ölümün çürüme ile aşınmadan oluşan dünyasına atılırdı. Dünyanın ortasında, dünyanın ağaçlarının, göllerinin, dağlarının ve vadilerinin arasında, dünyanın toprağının üzerinde ve göğünün altında sürülürdü bu hayatlar ama yine dışarıda yaşanmış olurdu. Neyin dışında? İnsanlığın dışında. Zira çıplak insan imgesi yasanın dışında, sosyalliğin dışında, adın dışında kalanları açığa vurur. Yasanın, sosyalliğin ve adın ne olduğunu ancak böyle uzak kalarak görebiliriz. Yasa insanlar arası şiddeti düzenler, onun sorumluluğunu bireye aktarır, dahası kendisini korumak için polis ve ordu ile bunu kurumsallaştırır. Sosyallik toplumu düzenler; sosyal âlemde kapsanan gruplar büyüklü küçüklü, teklifli teklifsiz bir dizi "biz" hâlinde toplanır ve herkesin toplumu içinde kişinin bireyselliği ad ile garanti altına alınır. Birisi yasanın dışına çıkarsa cana kıyabilir. Sosyalliğin dışına çıkarsa hiç kimse olur. Adın dışına çıkarsa sayıya dönüşür. Auschwitz'te hemen öldürülmeyen Yahudilerin kimlikleri kollarına dövme yapılan bir sayı ile belirleniyordu. Ne var ki Yahudiler, insanlığa ilişkin her şeyleri elinden alındığı, kendilerindeki ve yazgılarındaki medeniyet bir bakıma olumsuzlandığı için öldürüldü deyip geçemeyiz, çünkü onları oraya, insan toplumunun dışına süren kuvvetler aynı zamanda insan toplumunun, medeniyetin, yani bizim "biz"imizin içinde bulunan kuvvetlerdi. Bedensel varlığın ve "ben"in bir araya getirilmesi ile insan "ben"in cansız "o"suna yaklaşır ve böylece hem tarihten hem de şimdiki zamandan silinir, bir benzerlik maskesine bürünür ve insanlığın olasılıkları arasında her daim temsil edilen tiyatro oyunu bir oyun olmaktan çıkar ve süregelen hayatın kendisine dönüşür. Bu birleştirme, toplumda cansız "o"ya yönelik benzeri bir yaklaştırmaya –"biz"in cansız "o"ya, yani sayıya yaklaştırılmasına– koşut gerçekleşmiş, belki de ancak bu sayede mümkün olabilmiştir. Bürokraside insan bir sayıdır, insan toplumu da bir sayıdır. "Biz"in insanlıktan çıkarılması başkasını bir sayıya indirgemesini sağladığı gibi savaşta da gereklidir, düşmanı ancak böylece öldürebilir; ayrıca büyük insan kitlelerinin idaresinde de gereklidir, şimdi bile istatistikten yoksun çağdaş bir devlet düşünülemez, fakat Hitler Almanya'sında devlet bütünsel hâle getirilmiş,

"biz" devletin içinde eritilmiş, onunla aynı şeye dönüştürülmüştür, tıpkı "ben"in bedene bağlanması ve onun dışında yer bulamaması gibi "biz" devlete bağlanmış, onun dışında yer bulamamıştır ve aynı şekilde Yahudi "ben"i cansız "o"nun, salt bir bedenin içine, Yahudi "biz"i cansız "o"nun, salt bir sayının içine itmek mümkün olabilmiştir. Ne bedenin "ben"i ne de devletin "biz"i bir "sen" içeriyordu. İşte böylece milyonlarca Yahudi herkesin gözü önünde gaz odalarına gönderilebildi; başını eğmek, bakışlarını kaçırmaktan başka bir şey yapamadı hiç kimse; zira görecek ne vardı? Hiçbir şey yoktu. Hiçbir şey görmediler, hiçbir şey işitmediler, hiçbir şey söylemediler. Bedenin cansız "o"su: Ayrımsızlık. "Biz"in cansız "o"su: Ayrımsızlık. Kaçınılmaz yollu araziden dilin dışına getirildiler ve ayrımsız gecede küle döndüler.

Kimse aramıyor seni hiçbir yerde, çünkü "sen" diye bir şey yok.

*

Akşam oldu bile. Evde yalnızım, Linda annesi ve çocuklar ile birlikte hâlâ Korsika'da. Heidi telefonda ön dişlerinden birinin düştüğünü anlattı gururla. Eve döndüğünde gülümsemesini görmeyi iple çekiyorum. Soluk soluğa yaptığı tutarsız açıklamalardan anladığıma göre John timsah biçimli bir şişme deniz yatağı almış, bir de düşüp dizini yaralamış. Vanja telefonda konuşmak istemedi, fakat ben onları istasyonda bırakıp uzaklaşırken ağlamıştı, daha önce yaptığı bir şey değildi bu. Onlar gittiğinden beri, yani dört gündür, her gün ve her akşam yazı yazdım ve geceleri *Shoah*'yı seyrettim; ancak dün gece Sereny'nin Treblinka'ya ilişkin kitabını okudum. *Shoah* bana hitap etmiyor, sanırım bunun nedeni mesafeyi korumam veya belgeselin duygulara değil sezgilere seslenmesi. Aslında bu büsbütün doğru değil, çünkü bir sahnede durup dururken ağlamaya başladım, bir duygudaşlık sızısı hissettim ama sonra geçti ve izlemeyi sürdürdüm. Geçen sefer okuduğumda beni âdeta felce uğratan Sereny'nin kitabından da bu defa pek etkilenmedim. Fakat bu durum uyanıkken geçerli. Zira geceleri rüyalarıma giriyor.

Sabah balkonda oturdum ve her zamanki gibi sigara içip çatıları seyrettim. Gökyüzü mayıs günlerinde olageldiği gibi soluk maviydi ve kentten her zamanki sesler yükseliyordu: Otobüslerin homurtusu, fren gıcırtısı, tekerlek tıkırtısı, tek tük bağırışlar. Karşıdaki

apartmanın çatısında Polonyalılar çalışıyor, balkonlar ve çatı daireleri inşaatı ile uğraşıyorlar aylardır. Derken bir yerlerde bir çocuk kahkaha attı. Çok neşeli, güçlü ve mutlu bir kahkahaydı, kendisini ânın sevincine büsbütün bırakmıştı; ben de hissettim. Gülümsedim, kahkahanın geldiği yeri görmek için doğruldum. Sesine bakılırsa üç dört yaşlarında bir çocuktu. Araya bir adam sesi karıştı, çocuğunu havaya atıp tutan bir baba getirdim gözlerimin önüne. Ne var ki yolda hiç kimse yoktu, otoparkta veya garajın önünde de hiç kimse yoktu. Kahkaha bir kez daha duyuldu, trafiğe kapalı yolu evimizin arkasındaki sokak ile bağlayan ve evlerin arkasında kalan ara sokaktan geldiğini tahmin ettim. Yeniden oturdum, termostaki ılık kahve ile bardağımı doldurup bir sigara daha yaktım.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Saatin alarmı çaldığında dışarısı hâlâ karanlıktı. Alarmı susturup kalktım. Linda yatakta kımıldamadan yatıyordu, yastığa gömülü yüzü üzerine düşen saçlar ile neredeyse tamamen örtülmüştü. Saat dört buçuktu ve uykuya dalmadan önce uzun süre uyanık yattığım için yorgunluktan ölüyordum. Daha önce hemen hiç olmazdı bu; hayatımda doğru düzgün işleyen bir şey varsa o da uykuydu. Yastığa kafamı koyar koymaz uyurdum ve uykum çok ağırdı. Hiç sorun yaşamadan yerde uyuyabilirdim ve bir metre uzağımda çocukların çığlık atmasından rahatsız olmazdım; uyuyorsam uyuyorum demekti. Bu gerçek bir yazar olmadığımın göstergesi, diye düşünmüştüm bir defasında. Yazarlar uykusuz, bitkin olurlardı ve dinmek bilmeyen iç fırtınalar ile boğuşarak mutfak penceresinden dışarıyı seyrederlerdi.

Bir çocuk gibi uyuyan büyük bir yazar duyulmuş şey miydi?

Bunu düşünmenin kendisi kötüye işaret, diye düşündüm. Çünkü ertesi gün üçüncü romanım çıkıyordu. Tüm gazetelerde yorumlar yapılacaktı.

Akşamdan hazırladığım giysileri kapıp duş almak için banyonun yolunu tuttum. Giysilerin görüntüsü karşısında içimde bir gerginlik dalgası yükseldi. Küvete girdiğimde duş başlığını kavrayan elim titriyordu. Suyu açtım, sıcak sular yorganın altından yeni çıkan ve orada kalmayı isteyen tenime çarpınca duyduğum rahatsızlık beni ürpertti. Derken işler tersine döndü, birkaç dakika sonra duşun altından çıkınca ürperdim.

Suyun homurtusunun ardından ortalık büsbütün sessizleşti. Sokaklarda çıt çıkmıyordu ve ne evimizde ne de alt katlarda bir ses vardı. Sanki dünyada tek başıma kalmıştım.

Keskin ışığın altında büyük bir havlu ile kurulandım, tenim az çok kuruyunca yine havluyu kullanarak aynanın buharını sildim ve saçıma wax sürüp, kollarımın altına deodorant sıkarken aynadaki yansımamı seyrettim, fakat su molekülleri veya her neyse işte onlar yeniden cam yüzeyine yapışırken görüntümün keskinliği yavaşça azalmaya başladı.

Üzerime geçirdiğim Ted Baker gömlek, omuzlarım hâlâ ıslak olduğu için ilkin düzgün durmadı, ardından Pour kot pantolonumu giydim, cepleri çaprazdı, aslında pantolonlarda bundan hoşlanmazdım, aşırı ciddi bir havası vardı, Dockers pantolonların cepleri hep böyle çapraz olurdu, fakat kot pantolonda Dockers imajına aykırı görünen çok fazla özellik olduğu için gerçekten iyi duruyorlardı, bu durumda kot pantolon imajına meydan okunuyordu ve bir tür heyecan ortaya çıkıyordu, belki çok büyük bir şey değildi ama tüm kot pantolonların tıpatıp aynı göründüğü bir dünyada bu, pantolonu biraz olsun farklı göstermeye yetiyordu.

Kullandığım havlu ile yeri kurulayıp onu küvetin kenarına bıraktım, mutfağa gittim, su ısıtıcıyı çalıştırdım, bir fincana biraz Nescafé koyup suyun kaynamasını beklerken pencereden dışarıyı seyrettim. Pencere doğuya bakıyordu; uzaklarda, karanlığın içinde aydınlık bir şerit belirmeye başlamıştı. Sabırsızlandım ve suyun fokurdamasını beklemeden ısıtıcıyı kaldırdım; giderek tırmanan fısıltılı ses kesildi ve onun yerini fincanda yükselen suyun şıpırtısı aldı; ilkin dipte toprak öbeği gibi görünen toz ile rengi sarımtırak kahverengiye çalan su, kahveler çözülünce kenarları hafiften açık renk köpükler ile çevrili kesif bir siyaha büründü.

Elimde fincan ile balkona çıktım, oturup bir sigara yaktım. Yukarıdan küçük bir ışık topu gibi görünen bir uçak geçti; uçağın gövdesini seçemeyecek kadar karanlıktı ortalık hâlâ. Bir buçuk saat sonra ben de orada oturuyor olacağım, diye düşündüm; derken, yazar uçak kabininde oturan biri ile yerde, daha doğrusu Akdeniz'de bir adada oturan biri arasında bakış açısını birdenbire ve baş döndürücü şekilde değiştirdiği için, ne zaman burada otursam bilinçaltımdan yükselen Cortázar hikâyesi geldi aklıma. Cortázar sarsıcı bakış açısı değişikliklerinde ustaydı ve hikâyeleri bazen Borges'in hikâyelerine benzese de büsbütün kendisine özgüydü.

Okuyan adam hakkında bir hikâye okuyan adam hakkında bir hikâye okuyan adam. Çocukken aynanın önünde başka bir ayna ile durup yansımayı üzerine düşürdüğümde yanıltıcı derinliklerde yitip giden dizi dizi suratlar. Daha küçük, daha küçük, daha küçük ve daha derin, daha derin, sonsuza dek sürüp gidiyor; bu hareket duramaz, ancak görülemeyecek kadar küçülebilir.

Dumanı ciğerlerimin derinliklerine çektim. Üşüyordum, bunun nedeni kısmen yalnızca gömlek ile oturmak, kısmen yorgunluktu. Kısmen de korkuyordum.

Fakat korkacak bir şey yoktu, öyle değil mi?

Uçak artık küçük bir noktaya dönerken şafak şeridi kente doğru sokulmuştu ve aşağımda uzanan binaların arasındaki karanlık bir tür ışıkla dolmaya başlamıştı ama öyle bulanıktı ki sanki biri karanlığı şöyle bir karıştırmış ve dipte saklanan ışıklar eriyip yüzeye tırmanmıştı.

İlk gençlik yıllarımdan beri evrenin mikroskobik boyutlarda olabileceğini ve onu kapsayan atomun başka bir evrende ve o evreni kapsayan atomun da başka bir evrende olabileceğini ve bunun sonsuza dek böyle sürüp gidebileceğini düşünmüşümdür. Daha sonra Pascal'ı okuyup aynısını orada görünce bu düşünce meşruluk kazandı ve gerçek bir ihtimal olarak onaylandı. Evet, muhtemelen böyleydi. Dünyadaki pek çok şeye temel oluşturan fraktal sistem böyleydi: Sürgit imge içinde imge içinde imge...

Sigarayı kül tablasında söndürdüm, kahvenin kalanını balkon parmaklığının üzerinden savurdum, en aşağıdaki çatıya çarptığını duyduğum sırada kapıyı açıp içeri girdim. Fincanı mutfak tezgâhına koydum, yeni ceketimi ve ayakkabılarımı giydim; iç bölmesine wax, yedek iç çamaşırı ve gömlek, dış bölmesine pasaportu, uçak biletini, sigara ve çakmağı koyduğum sırt çantasını tek kayışı ile omzuma geçirdim, tam dış kapıya yöneldiğim sırada Linda geldi.

"Gidiyor musun?" diye sordu.

"Evet," dedim.

"Bol şans öyleyse," dedi.

Kısaca öpüştük.

"Yarın görüşürüz," dedim.

"Evet, iple çekiyorum," dedi.

Asansöre gittim. Linda arkamdan kapıyı kapadı, aşağı inerken yansımama bakmaktan kaçındım, sokağa çıkar çıkmaz bir sigara yaktım. Otelin önünde iki taksi vardı, trafik ışıklarına doğru

yürüyüp karşıya geçerek taksilerin önüne geldim. İlk taksinin şoförü uyuyordu. Eğilip camı tıkırdattım. Şoför beklediğim gibi irkilmedi, yersiz bir tür yücelik gösterisi ile kafasını ve bedenini hiç kımıldatmadan gözlerini açtı.

Camı indirdi.

"Müsait misin?" diye sordum.

"Evet," dedi. "Nereye gidiyorsun?"

Arka kapıyı açıp oturdum. Taksi ile tren istasyonuna gidip oradan Kastrup trenine binmeyi planlamıştım, fakat şoförü böyle kısa bir yol için uyandırmak bana kendimi kötü hissettirmişti, ancak bir yüzlük kazanabilirdi, ayrıca havalimanına dek taksi ile gitmenin vereceği bolluk ve lüks duygusuna ihtiyacım vardı, çocuklar ile bir defasında Kanarya Adaları'na giderken çok fazla valizimiz vardı ve hepsini trene sokmaya cesaret edemediğimiz için taksi tutmuştuk, onun dışında daha önce hiç yapmamıştım bunu.

"Kastrup," dedim. "Sabit fiyat var mı?"

"Tabii," deyip sola sinyal verdi.

Dört yüz kron daha pahalıya geliyordu. Neredeyse uçak bileti ile aynı paraydı. Fakat lanet olsun, yarın romanım çıkacaktı. En az altmış bin kron alacaktım. Kendimi bu kadarcık şımartabilirdim. Dahası pek çok röportaja katılacaktım, dolayısıyla dinlenmem ve enerjik olmam önemliydi, işim buydu.

Koltuğa yaslandım ve gri şafak vaktinde ışıldayan kenti seyretmeye koyuldum, derken bir gerginlik dalgası daha kabarmaya başladı içimde.

Yaklaşık iki yıl boyunca, İncil'in Norveççeye yeniden çevrilmesi projesinde dil danışmanlığı yapmıştım ve o sıralar Kastrup'ten Gardermoen'a sık sık günübirlik uçak yolculukları yapıyordum; daha önce, tam olarak büyük bir olay değilse bile, en azından sıra dışı veya yolculuk eğlencesi diye gördüğüm şey bir rutine dönüşmüş, otobüse binmek gibi günlük bir iş hâline gelmişti. Kalkış salonundaki makinelerden birinden biniş kartımı aldım ve ikinci kata çıkıp uzun koridorlardan geçerek güvenlik kontrolüne ulaştım. Ceketimi koluma asıp kemerimi elime alarak sıramı bekledim ve konveyör bandına bıraktığım sırt çantamı karşı taraftan aldım, ellili yaşlarında takım elbiseli adamlar ve aynı şekilde iş kıyafetleri giymiş gibi görünen kadınlar ile çevriliydim, kimileri neşeli ve dışa dönüktü, kimileriyse ağaçlar gibi içine kapanmıştı. Benim onlara baktığım gibi biri

bana bakacak olsa ben de aynı böyle görünürdüm, diye düşündüm. Kemerimi takıp ceketimi giydim ve gümrük vergisiz dükkânların arasından geçerek B-Kapıları'nın önündeki kafeye gittim, büyük büfeden Norveç ile Danimarka gazeteleri ve kahve aldıktan sonra genellikle burada otururdum.

Romandan hemen hiç kimseye söz etmemiştim, yalnızca en yakınımdakiler biliyordu ama onlar beni ve kendilerini normal bir romanın gerektirdiği nesnellik ile göremezdi, dolayısıyla yazdıklarımın dışarıdan, beni tanımayan insanlar tarafından nasıl göründüğünü pek bilmiyordum. Muhabirlerin sorularını da kestirmek güçtü. Fakat röportaja başlar başlamaz romana belli bir bakış açısı yerleşecekti, çünkü hep aynı biçimde düşünüyor, hep aynı soruları soruyorlardı ve ben birine bir şey söyleyince sonrakine de aynısını söylüyordum, böylece kitaba bir tür zemin oluşuyordu ve bu zemin daha sonra kitaba dönüşüyordu, bunun nedeni ertesi gün gazetede çıkanların, aynı zeminden hareket ederek romandan söz eden daha büyük bir okur ve ilgili çevresi tarafından pekiştirilmesiydi. Sonraki röportajlarda muhabirler önceki röportajları ve değerlendirmeleri okuyarak hazırlık yapmış oluyordu. Bu süreçte birkaç nokta dışında her şey süzülüp atılıyor, onlar da iyice suyu çıkana dek sıkılıp askıya asılıyor ve sonunda kitap hayatını kaybediyor, Oslo'nun dışında bir depoda cansız yatıyordu.

Ne var ki bu kez otobiyografi konusunda soru soracakları kesindi. Niye kendim hakkında yazıyordum? Beni böylesine ilginç kılan neydi ki hayatım üzerine bir değil tam altı roman yazmıştım? Narsist miydim? Neden gerçek adları kullanmıştım? Bunlar kolaydı, yanıtlaması imkânsız sorular değildi, fakat adlara, mesela babam ile babaanneme ve onların belli akrabalarına yoğunlaşırlarsa, romanın gerçeklik tasvirini temelden değerlendirmek yerine ayrıntılara, babam ile babaannemin Kristiansand'daki günlerine girerlerse tam bir kâbusa dönüşebilirdi.

Malmö'de Norveç devlet kanalının *Bokprogrammet*'si, *Dagbladet* ve *Dagens Næringsliv* ile önden yaptığım üç röportaj muhabirlerin kafasındakiler konusunda bana bir ipucu vermişti. Hem *Dagbladet* hem de *Dagens Næringsliv* kendime, şimdi olduğum kişiye ilişkin yazdıklarıma yoğunlaşmıştı. Hiç arkadaşım olmamasına, sosyal çevrelere ilgi duymamama ve kontrolü kaybedecek kadar çok içki içmeme. Neredeyse olanaksızdı konuşmak. Hiç arkadaşı olmadığını gazetelere kim söylemek ister? Yazarken sorun değildi bu, tek başı-

ma oturduğum odada yazdıklarım kendim içindi. Bu roman yalnızca beni ve benim olanları ilgilendiriyordu, fakat gün ışığına çıkınca başka bir şeye dönüştü, bana ve benim olanlara ait mahremlik içinde büyük bir mesafe açıldı, kamuya ilişkin bir "mesele" oldu; gerçek hayatta dile getirmeden yaşayıp giderken hiç önem vermediğimiz şeyler romanda biçim kazandı, fakat roman ile gazete haberi arasında büyük bir fark vardı, roman mahrem dünyaya aitti, bir "ben" ile, belli bir ses ile sıkı bir ilişki içindeydi ve kişisel yanlarını asla terk etmeden de olsa bir veya daha çok okura yöneldiği için söz konusu sesi aşıyordu; öte yandan gazete haberinin kişisel dünya ile böyle bir ilişkisi yoktu, dolayısıyla romandaki her şeyi değiştiriyor, bir yargı gücü ile genelleştirip kamuya açıyordu: Knausgaard'un hiç arkadaşı yok. Knausgaard içki içince kendisini kaybediyor. Knausgaard çocuklarına bağırıyor. Romanda yazdığım her şey için geçerliydi bu durum. Roman mahrem bir edebiyat türüydü ve her defasında tek bir kişi tarafından okunacağı ve özel hayatı asla terk etmeyeceği için sekiz bin baskı bile yapsa mahrem yapısı değişmiyordu. Öte yandan, yazdıklarım gazeteye haber olunca özel hayat ile bağlantısını yitiriyor, mahremlikten kopuyor, nesnel ve kamusal oluyor, "ben"sizleşiyordu; benimle ve benim dünyam ile bağlantılı olmayı sürdürse bile addan kaynaklanan, dışsal bir bağlantıydı bu; "Knausgaard" başka nesneler arasında bir nesneydi ve romanın ele aldığı konular ancak o zaman "bir şey" oluyordu.

İç dünyamı bu şekilde dışarıdan görmek kendimden nefret etmeme yol açıp beni çökerteceği için röportajların hiçbirini okumamaya karar vermiştim, fakat *Dagens Næringsliv* muhabiri genç güneyli, baskıya vermeden önce makalesini okumamda ısrar etmiş, ben de okumuştum ve bunu bir daha asla yapmayacağım. Ona yazdığım e-postada deneyimimi fener ışığında donup kalan bir hayvanınki gibiydi diye tasvir ettim.

Oturduğum yerde çeşitli akıl yürütmelerin üzerinden geçtim, düşünebildiğim tüm olası sorulara bir yanıt bulmaya çalıştım; bu sırada bazen pencereden dışarı bakıyor, karşıdan ışıklarının düştüğü yerde tüm camları ve metalleri ışıldatan güneşin ve hem kocaman hem de artık masmavi olan gökyüzünün önünde duran uçakları ve oyuncak gibi hareketler ile ileri geri işleyen küçük havalimanı taşıtlarını, bazen de en çok buraya toplaşan insanları seyrediyordum; derken uçağa binme zamanı geldi, doğruldum, gazeteleri sırt çantama koydum ve koridordan geçip kapıya gittim, bekleme salonuna

oturduğum sırada bedenimi endişe fırtınasını andıran büyük bir gerginlik duygusu sardı.

Kristiansand yerel gazetesi *Fædrelandsvennen*'in gerçeklere olabildiğince erişmeye çalışacağından hiç kuşkum yoktu. Özel hayatın romana konu edilmemesi gerektiği için muhtemelen kızgınlardı, Gunnar ile konuşmuş olmaları ve beni ellerinden geldiğince köşeye sıkıştırmaya çalışacakları da ihtimal dışında değildi. Mahkeme, gerçekleri çarpıtma, kişisel kazanç uğruna suçsuz insanlardan düşüncesizce yararlanma...

Kalktım, oturmak mümkün değildi, tuvalete gittim, biraz da olsa koyu sarı idrar boşaltmayı başardım, yıkadığım ellerimi kurutma makinesinde veya aynanın yanında asılı duran sıcak hava zımbırtısının adı her neyse onda kuruttum. Dışarı çıkınca koridorda biraz dolaştım, gümrük vergisinden muaf dükkânlardan birine gittim, birkaç dakika ürünlere baktım, geri döndüm; gişenin arkasındaki görevli, köprünün kapısını açtığı ve pasaportları denetleyip biletlerinin barkodunu okumaya giriştiği için kuyruk oluşmuştu.

Uçak pistten ayrılıp göğe yükselirken oturduğumuz evi görebilmek için boğazın karşı yakasındaki araziyi taradım. Bulması zor değildi, Malmö'nün muhtemelen en yüksek binası olan Hilton'ın hemen karşısındaydı. Daha iki saat önce orada oturup yukarı baktığım ve oradaki her şeyin buradaki her şey kadar büyük görünmesi düşüncesini aklım almıyordu, çünkü buradan hem oturduğum yeri hem de uykusu kaçmış başka yüz bin kişinin oturduğu yerden dünyada bir tek kendisi varmış gibi çevreyi seyrettiği uçsuz bucaksız bir alana yayılan binaları görebiliyordum.

Linda ile çocuklar kalkmıştır artık, diye düşündüm ve aşağıda ilkin Landskrona'yı, ardından Helsingborg'u tanıdım, daha sonra arazi anonimleşti ve niteliksiz bir hâl aldı: Tarlalar, evet, yollar, tamam, kasabalar, neden olmasın... Gazeteleri çıkardım ve uçak Gardermoen'a alçalmaya başlayana dek okudum, sonra güneşli ormanları izledim, koyu yeşilliklerin arasından sonbaharın sarı ve kırmızı renkleri, çamlar ile köknarların babacan huzuru arasında özlem, mutluluk ve yas duyguları altında ezilen zavallı ağaçların çığlıkları gibi yükseliyordu.

Koyu bir ırmak, sarı bir tarla... Yollarda uzun kuyruklar oluşturduklarında bile yalnız görünen arabalar. Aşağıdaki her şey kış hazırlığını yansıtıyordu ve yaz sonu güneşi bile bunu gizleyemezdi.

Uçak gökyüzünden yere doğru usulca alçaldı, yere çarpan tekerlekler dönmeye başladı ve hostes bize Oslo'ya hoş geldiğimizi ve kemerlerimizi çözmeden oturmayı sürdürmemizi söyledi, hemen herkes onu duymazdan geldi, artık tehlikede olmadığımızı ve itaat etmezsek cezalandırılmayacağımızı biliyorduk, özgürlük işte buydu.

Dört bir yandan klik klik sesleri yükseldi. Dışarı çıkmadan önce herkesin kabini terk etmesini beklerim genellikle, fakat bu kez hiç zamanım yoktu, koridora doğru atıldım, çantamı sırtıma geçirdim ve çevremdeki herkes gibi telefonumu açtım. Elbette hiç mesaj gelmemişti, hemen hiçbir zaman gelmez ama öteki yolcuların hiçbiri bunu bilmiyordu.

Telefonu iç cebime koydum ve ellili yaşlarında bir kadın ile göz göze geldim, başüstü dolabından çıkardığı valizi yere koyabilmek için eğilmişti.

"Çok güzel kitaplar yazıyorsun," dedi. "Çok teşekkürler."

Utanarak ona baktım, yüzüm kızarmıştı ve dudaklarımda çarpık bir gülümseme vardı.

"*Her Şey İçin Zaman Var* yıllardır okuduğum en iyi kitap," diye sürdürdü.

"Çok teşekkür ederim," dedim. "Ne güzel. Çok sevindim."

İçten bir gülümsemenin ardından arkasını döndü ve yoluna devam etti.

Daha önce hiçbir yabancı, kitaplarımdan söz etmek için benimle konuşmamıştı. Bu iyiye işaret değildiyse neydi...

Bir saat sonra Kristian Augusts Gate'de taksiden indim, parayı ödedim ve Oktober'in ofisinin bulunduğu binaya yöneldim. Yayınevi yeni genişlemişti, şimdi binanın iki katını işgal ediyordu; Anne B. Ragde'nin kitaplarından gelen para mümkün kılmıştır bunu, diye düşündüm. Zili çaldım, birisi neyse ki kim olduğumu sormadan kapıyı açtı, küçük kutuların önünde durup kendimi tanıtmaktan nefret ediyordum. İkinci katta Silje beni bekliyordu. Bana bir fincan kahve verdi, üçüncü kata çıktık, giriş kapısının yanındaki siyah deri kanepeye oturup bir sigara yaktım, ilk röportajlar burada yapılacaktı. Geir Berdahl gelip selamlaştı, öteki kanattaki ofisinden sigara kokusunu almış olabilirdi. Kitabın henüz çıkmadığını söyledi. Önceki gün gelmesi gerekiyormuş ama tır İsveç'teki bir trafik kazası yüzünden gecikmiş, Geir doğru anlamışsa şoför bir yaban domuzu ile karşılaştığı için aracı yolun dışına sürmüş. Küçük bir

kahkaha attı, ben gülümsedim. Ardından ciddileşti, dalga geçtiğini düşündükten sonra hep böyle yapardı; romanın kitapçılara ulaşmadan önce yarın tüm gazetelerde tanıtılacak olmasının iyi olmadığını söyledi. Fakat yarın sabahleyin Oslo'daki büyük kitapçılara teslimatı şahsen yapacağını belirtti, kısaca gülümsedi ve bana iyi şanslar dileyip ofisine döndü. Yeniden kanepeye yerleştim, Silje muhabirler için bir termos kahve, fincanlar, su ve su bardakları getirdi. Bir İsveç ormanında, ağaçların arasında tıka basa kitap dolu bir tır getirdim gözümün önünde, şoför kulağına dayalı telefon ile araçtan iniyor, kaputtan dumanlar yükseliyor ve kapı kapandıktan sonra ortalığa yoğun bir sessizlik çöküyor. Ardından saçı sakalı birbirine girmiş Geir Berdahl'ın kitap yüklü minik bir Toyota ile Oslo sokaklarında dolaşmasını hayal ettim. 1970'lerde böyle çalışıyordu herhâlde; o sıralar Oktober Marksist-Leninist bir yayıneviydi, kendi kitapçı zinciri aracılığıyla Norveç halkına Marx'ın ve Mao'nun çevirilerini ulaştırıyordu. O döneme ilişkin hemen hiçbir bilgim yoktu, her şey mitolojiye dönüşmüştü, bir fırsatını bulunca Geir Berdahl'a sormaya karar verdim. Ona sıkıntıdan başka bir şey vermemiştim; beş yıldır kitap yazmadığım için yayınevine bir hayli para borçluydum ama ne kadar olduğunu bilmiyordum; üç yüz ile yedi yüz bin kron arası olabilirdi; şimdi, nihayet bir roman yazmayı bitirdiğimde de ona öfkeli e-postalar yollayıp telefonlar eden amcam ile uğraşması gerekiyordu, bu da yetmezmiş gibi roman taslağının ve dava ayrıntılarının üzerinden geçecek bir avukat firması bulmak zorunda kalmıştı. Bunların benim başıma gelmesi aslında inanılmaz çılgıncaydı, hayatımda hiç kavga aramamıştım, elimden geldiğince her zaman kibar, anlayışlı, görgülü ve yumuşak olmaya çalışmıştım, herkes benden hoşlansın istemiştim, tek isteğim buydu, derken, talihsizlik sonucu değil de bir eylemime uygun karşılık olarak kendimi avukatlar ve öfkeli insanlar fırtınasının ortasında bulmuştum. Yazmak ve yazar olmak istiyordum yalnızca, yazdığım her şeyin avukatlar tarafından okunması gerektiği bir duruma nasıl gelmiştim? Yıllar içinde aldığım normal danışman yorumlarının yanı sıra avukat yorumları da gönderilmişti eve ve avukatların yorumlarının çok farklı olması dikkat çekiciydi. Uzaktan bakınca bu da ilginçti, sonuçta yasa dildi ve uygulaması mutlak değildi, olabildiğince kesin ve uygun yorumlanması gereken değerlendirmelerden söz ediliyordu. Avukatlar davanın doğasını, yani olan biteni belirlemek durumundaydı ve mahkemelerde genellikle en can alıcı nokta buydu: Gerçekten

ne olmuştu? Bu belirlendikten sonra amaç? Bunun ne anlama geldiği? Bir romancının işinden çok da farklı değildi.

Ancak şöyle bir ayrım vardı ki avukatlar eylemleri yalnızca kendilerinde değil yasaya göre de anlamak zorundaydı ve yine yazılı olan yasalar gelecek olayların beklentisi ile formüle edilmişti, yani bir tür hipotezdi – insanlığın binlerce yıllık deneyimine dayanıyordu, bu deneyim ışığında hırsızlık, dolandırıcılık ve cinayetin gelecekte de gerçekleşeceği öngörülüyordu, öte yandan kültüre özgü bazı yasalar –onları gerekli kılan kültür ölüp gittiği için– ortadan kalkmıştı. Eylemler dilden yoksundur ama yasa ve yasanın yorumlanması dile ilişkindir. Dilin dışında bir yasa düşünmek, dilin dışında bir şiir düşünmek kadar imkânsızdır. Yasa ve şiir bir madalyonun iki yüzü gibidir.

Bir başka editör önümden geçerken gülümsedi, yeni kitabım için beni tebrik edip ofisinde gözden kayboldu. Silje programın üzerinden geçerken tek kulak ile dinledim; epeydir hiçbir şeyi böyle korkuyla beklememiştim. Kapı çalındı, muhabir gelmiş olmalıydı, işemek ve saçıma biraz daha wax sürmek için tuvalete gittim, sonuçta röportajdan sonra fotoğraf çekilecekti.

Döndüğümde *NTB* muhabiri gelmişti. Motosikletleri çağrıştıran veya benim motosikletler ile özdeşleştirdiğim bir tarzda giyinmişti. Tokalaştık, fotoğrafçının daha sonra geleceğini söyledi, oturduk, sorularını sormaya başladı, oldukça iyi geçtiğini düşündüm, doğrudan beni ilgilendirenler dışındaki sorular geneldi. Yarım saat sonra arka bahçede fotoğraf çektirdim, ardından programdaki öteki randevuya, *Bergens Tidende* ile telefon röportajına hazırdım. Aradaki dakikaları, ben *NTB* muhabiri ile konuşurken gelen Geir G.'nin ofisinde geçirdim. Sonraki romandan söz ettik. İlk romanın düzenlemesini birlikte yapmıştık, Geir G. elinde çıktı ile ben bilgisayarın başında oturmuş, onun çoğu silip çıkarmaya ilişkin önerilerinin üzerinden geçmiştik. Tonu taslağın geri kalanından çok farklı olduğu için ele aldığımız açılış ve Geir G.'nin çıkarmak istediği yılbaşı partisine ilişkin uzun pasaj dışında söylediklerini harfiyen yerine getirmiştim. Daha iyi olduğunu hemen görmüştüm, metin sıkılaşıp güçlenmişti. Şimdi Geir G. tekerlekli ofis sandalyesi ile masasının başında, ben duvarın dibinde bir koltukta otururken, ikinci kitabın redaksiyonunu ne zaman yapacağımızı sordum. Taslak epeydir hazırdı, fakat ilk romanın kopardığı fırtınayı görünce ikincinin olduğu gibi yayımlanamayacağını anladım, aşırı saldırgandı ve bazı pasajlar neredeyse

karalamaya varıyordu, yazarken hem bıkkın hem de öfkeliydim ve bıkkınlık ile öfke bazı yerlerde hem bana hem de söz ettiğim kişilere zarar verecek kadar metnin içine işlemişti. En kötü yerleri çıkarmıştım ama denge hâlâ bozuktu. Hayatımı şimdi olduğu biçimiyle yazmayı, sonra zamanda geri dönmeyi, çocukluğuma, ilk gençlik yıllarıma gitmeyi ve yetişkinlik yaşamımda İsveç'te Linda ile tanışmamızı anlatmayı düşünmüştüm, yoğun aşk hikâyemiz ikinci kitaptaki olayların üzerine böylece ışık tutacaktı. Ne var ki bu insanüstü bir sabır gerektiriyordu, ikimize ilişkin çizdiğim tablo fazlasıyla tek boyutluydu ve biraz zenginlik katacağını, bir tür açıklama getireceğini düşündüğüm yaklaşım fazla ileri gitmişti. Dolayısıyla daha geçen hafta bir sabah oturdum ve Linda ile tanışmamızı ve aramızda olanları yazmaya giriştim. Neredeyse tam yirmi dört saat sonra bitirdiğimde hikâye elli sayfayı bulmuştu ve geri kalan kısımlar anlaşılmaz olmasın diye romanın ihtiyacı olan ışığa sahipti. Bir saat uyuduktan sonra Malmö Sanat Galerisi'nde *Dagbladet* muhabiri ile röportaj yaparken ancak akşamdan kaldığımda hissettiğim türde bir yorgunluk vardı üzerimde.

"Bence daha fazla bir şey yapmamıza gerek yok," dedi Geir şimdi. "Olduğu gibi basalım."

"Gerçekten öyle mi düşünüyorsun?"

"Evet, öyle düşünüyorum," dedi.

"Emin misin?"

"Daha fazla emin olamazdım."

"Silme yok mu? Hiçbir şey yapmayacak mıyız?"

"Birkaç önemsiz sorunu da düzelti okumasında ele alabiliriz."

"Sana güvenmeli miyim?" diye sordum.

"Evet, güvenmelisin," deyip kahkaha attı. "*NTB* röportajı nasıl geçti?"

"Bayağı iyiydi ya galiba. Ama şimdi *BT* var. Hiç yapasım yok."

"İyi geçeceğine eminim," dedi. "Dediğim gibi dün muhabir ile konuştum. Neydi adı? Tønder mi?"

"Evet."

"İlkin yalnızca senin geçmişini biraz öğrenmek istediğini söyledi. Ama başka niyetleri olduğunu hemen anladım."

"Neymiş niyeti peki?"

"Biyografik detaylar tabii ki."

"Gunnar'ı biliyor mu?"

"Evet. Onu da biliyor."

"Sen ne dedin peki?"

"Bir kitabın bu tarz detayları hakkında konuşamayacağımı söyledim. Sanırım anladı. Havadan sudan sorular sordu. Bence korkulacak hiçbir şey yok."

"Umarım gerçekten öyledir," dedim.

Silje yarı açık kapıyı çalıp başını içeri uzattı.

"Alt kattaki ofislerden birinin telefonunu kullanabilirsin," dedi.

"Şimdi mi?"

"Evet, senin aramanı bekliyor."

Kalktım, onun arkasından basamakları indim. Ofis sol kanadın en ucundaydı. Kahve termosu ve fincanım gizemli bir şekilde buradaki masaya gelmişti. Telefonun yanında kalem ile defter vardı. Silje bana üzerinde telefon numarası yazan bir kâğıt uzattı.

"Numarası bu," dedi. "Başına sıfır koymayı unutma."

"Teşekkürler," deyip oturdum. Silje çıkarken kapıyı arkasından kapattı. Telefon etmek zorunda olmadığımı düşündüm. Bunu düşünürken defteri karalamaya başladım. Kendimi topladım, ahizeyi kaldırıp numarayı çevirdim.

Karşı taraftaki ses Bergen ağzı ile konuşuyordu ve o gün bugündür ne zaman birinin Bergen ağzı ile konuştuğunu duysam bu sesin yankıları geliyor kulağıma ve sırtım ürperiyor. Yaşadığım kırkı aşkın yılda duyduğum en tatsız ses ve yaptığım en tatsız konuşmaydı. Sorun, övgü ile yergi arasında gidip gelen sesin söyledikleri değildi, konuştuklarımızı tam olarak hatırlamıyorum bile, sorun kendisini zor tutarak ve sinsi bir tavırla konuşurken bile kendini beğenmişliği bir an bile elden bırakmamasıydı.

Romanın ilk cildinin yayımlanmasının ardından geçen iki yılda pek çok muhabir ile görüştüm ve ne yazarlarsa yazsınlar, beni tasvirleri ne kadar budalaca, anlamsız veya dik kafalı olursa olsun hepsi hakkında söyleyecek iyi sözlerim oldu, fakat bu sesin yatıştırıcı bir yanı yoktu, düpedüz iğrençti ve onu bir daha asla işitmek istemiyordum. Röportaj bittikten sonra bu ses kulağımın, kafamın içine girmiş olduğu için kendimi pislenmiş hissettim, midem bulandı; bir sesin insanın içine işleyip onu kendi varlığı ile doldurabilen yabancı bir şey olduğunu daha önce hiç düşünmemiştim. Söz konusu sesin en kötü yanı beni tuzağa düşürmeye çalışmasıydı, tıpkı polislerin şüpheli şahıslar ile konuşurken onların güvenini kazanmak ve gereğinden fazlasını söylemelerini sağlamak için arada havadan sudan konuşmaları gibi, derken can alıcı soru geliyordu: Başka bir yerdeydin,

öyle değil mi, gerçekten orada mıydın? Doğru mu? Bana söyleyebilirsin, gerçekleri biliyorum.

İşte böyleydi bu ses. Romanda annemden niye söz etmediğimi sordu. Babasının ölümü ve onunla ilişkisi üzerine roman yazan bir yazar açısından tuhaf bir soruydu. Kafka mektuplarını niye annesine değil de babasına yazmıştı? Ses, bu soruyu annemin romanda niye yer almadığını öğrenmek için sormuyordu, yanıtı çok iyi biliyordu, sorunun altında bir suçlama yatıyordu, dile getirilmese de çok açıktı, istediği şey bana bunu itiraf ettirmekti. Elbette bunu yapmadım, kitabın babam ve onun ölümü hakkında olduğunu, annemi ve onun ölümünü ilgilendirmediğini söyledim; yanıtımın tek kelimesine inanmayan ses, daha sonra kendim ile çelişmeye ve tuzağa düşmeye başladığımda kullanmak üzere bunu aklına kaydetti. Bu bir röportaj değil sorguydu. Kitabımı gerçekten beğendiğine ilişkin bana güvence verip birkaç nötr soru daha sordu. Romanın gerçeklik ile ilişkisini öğrenmek istiyordu. Ben bunu anlattıktan sonra romanın gerçekleri ele aldığını söylediğimi ama bunun doğru olmadığını belirtti ve açıklamamı öğrenmek istedi.

"Babanın, annesinin evinde iki yıl kaldığını yazıyorsun. Fakat bu doğru değil, yanılıyor muyum? Orada yalnızca iki ay kaldı, öyle değil mi?"

"Ama ben böyle bir şey yazmadım," dedim. "Kitapta yok. Orada ne kadar kaldığına ilişkin hiçbir bilgi verilmiyor."

"Bilakis, veriliyor. Orada iki yıl kaldığı yazıyor."

"Hayır. O bölümü çıkardım. Bunu okumuş olamazsın. Öyle bir şey yok."

Ses birkaç saniye sustu. Ardından çok derinlerden geliyormuş gibi ekledi:

"Anladığın üzere ailen ile görüştüm."

"Gunnar ile mi konuştun?"

"Evet. Yazdıklarının gerçekleri yansıtmadığını söylüyor. Kitapta kahraman olarak gösteriliyorsun. Fakat aslında o kadar iyi biri değilsin, değil mi? Gerçekten evi temizlemedin, yanılıyor muyum? Doğru düzgün temizlik yapmayı bile bilmiyorsun, öyle değil mi?"

Evi tıpkı romanda anlattığım gibi temizlediğimi, temizliğin gerçekten elimden gelen az sayıda işten biri olduğunu, fakat romandan bu şekilde konuşmayı sürdüremeyeceğimizi, evi temizleyen ben miydim yoksa amcam mıydı diye tartışmanın imkânsız olduğunu söyledim. Sesin, bu kez de söylediklerimin tek kelimesine inanma-

dığını işittim, amcamın bana ilişkin düşüncelerini tanıyordum, ergenlik çağından beri onlar ile yaşıyordum, ben kendisini bir halt sanan güvenilmez bir pisliktim, ahlaksızdım, sınır tanımıyordum, düzgün bir insan olmak için gereken saygınlıktan yoksundum. Babam öldükten sonra kendimi daha iyi ve onurlu bir ışık altında göstermek için babaannemin evini baştan uca temizlediğimi yazmıştım, hâlbuki evi temizleyen amcamdı. Babamın ölümünü abartıp grotesk hâle getirmiş, sıradan bir kalp krizini kendi kendini yok etme cehennemine çevirmiştim ve bununla yetinmeyip her zaman cana yakın ve iyiliksever olan babaannemi de bu pisliğin ve çamurun içine çekmiştim, aslında başka hiç kimsenin değil benim pisliğim ve çamurumdu bu. Hepsinin arkasında da oğlunun aklını çelen "Knausgaard İntikamcısı" annem vardı.

Annem hakkında niye daha fazlasını yazmamıştım? Onu böylesine olumlu gösterirken babamı niye çok olumsuz gösteriyordum? Babam annesinde iki ay bile kalmamışken niye orada iki yıl yaşadığını yazmıştım? İnsanlara engel olmak dışında hiçbir işe yaramıyorken niye bütün evi temizlediğimi yazmıştım?

Ses, beni annemin yönlendirdiği teorisi de dâhil Gunnar'ın söylediği her şeye apaçık inandığı gibi –ki elimde telefon ile oturduğum yerde duyduğum rahatsızlık yüzünden midem bulanıyordu– aynı zamanda bunu çok sinsice dile getiriyordu, yazma yeteneğimi kabul ettiğini biraz vurgularken yalan söyleyip iftira attığımı ve ahlaksız biri olduğumu ileri sürüyordu; evet, bu ses bir suçluymuşum gibi konuşuyordu benimle. Gunnar'ın böyle yapması başka bir meseleydi, her şeye rağmen kendisi konu ile yakından bağlantılıydı ve onu istemediği hâlde bu işe bulaştıran bendim, dolayısıyla beni ne ile suçlarsa suçlasın sorumluluk benimdi. Ne var ki bu sesin konu ile hiçbir ilgisi yoktu, suçlamalarında sorumluluk sahibi değildim, yine de, bir yandan Bergen'in büyük gazetesinde muhabirlik yapmanın verdiği tüm o ahlaki meşruluk ve kendini beğenmişlik ile beni yargılıyor, bir yandan da makalesini yazmak için benden bir şey istiyor, bana gerek duyuyordu. Çok iyi biliyordu ki ben yoksam makale de olmazdı, dolayısıyla iğrenç bir tavır ile aynı zamanda hem yalvarıyor hem de suçluyordu.

Evet, kesinlikle iğrenç bir sesti bu.

Gunnar'a inanmış olduğunu anlamıştım. Amcam ile telefonda konuşan Berdahl onun sakin, makul ve bilgili biri gibi duyulduğunu söylemişti. Yalnızca e-postalarda öfke saçıyordu. *BT*'nin suç

muhabiri de amcam ile telefonda konuşmuş ve ona inanmıştı. Gunnar bir müşavirdi, saygıdeğer bir yurttaştı, sanırım telefondaki ses de öyleydi, romanı bu göz ile okumuş ve Gunnar ne gördüyse onu görmüştü: Ben peş para etmez bir yalancıydım, Knausgaard ailesinden nefret ettiğim için yazmıştım romanı ve annemin yönlendirmesi ile intikam alma peşindeydim. Gunnar böylece tüm bağımsızlığımı ve bireyselliğimi elimden alıyordu: Nefret etmeyi bile annemin adına yapıyordum. Romanımı tatsız ve değersiz bir parodiye dönüştürmüştü. *Bergens Tidende* tüm bu konularda ona katılıyordu. Yalan söylemiştim ve yazdıklarım roman değildi, aşağılık ve asosyaldi, yaşayan insanlara kitap aracılığıyla saldırıydı.

Bu yarı yalvaran yarı suçlayan sinsi ses ile konuşurken bunların hiçbirini düşünmemiştim, çünkü kontrol büsbütün onun elindeydi, kendimi savunmak ile meşguldüm, röportaj bittikten sonra bile düşünecek hâlim yoktu. Bir suçlu olma duygusu ve yazdıklarımın şimdi ortaya çıkmaya başlayan sonuçlarına ilişkin korku geri kalan her şeyi gölgede bırakmıştı. Yaz sonu boyunca içimde çalkalanıp duran duygulardı bunlar. Onların şiddeti altında, felaket kendisini hissettirdiğinde ama henüz gerçekleşmediğinde kapıldığım ruh fırtınaları içinde odayı terk edip üst kata çıktım ve Geir'in ofisine girdim. Midem bulanıyor ve içim ürperiyordu. Neyse ki orada oturmak bile bana iyi geldi. Konuşulanları aktardım ve Geir Berdahl gelince bir kez daha anlattım. Geir, muhabirin önceki akşam tüm bunları, babamın annesinde iki aydan fazla oturmadığını ve romanda ileri sürdüğüm gibi evi benim temizlemediğimi kendisine de anlattığını söyledi. Muhabirin onun üzerinde deney yaptığını, benimle röportaj sırasında buna kalkışamayacağını düşünmüş.

"Roman ile ilgilenmediğini hemen anladım. Yalnızca bununla ilgileniyordu. Haber buydu."

"Neyse ki Gunnar'a ilişkin her şeyi okumak istediğimi bildirdim," dedim. "Gün içinde e-posta gönderecek."

"İyi," dedi Geir. "Artık meydana çıkıyor, kendimizi savunabiliriz. Ayrıca tehlikeli olacağı da kesin değil."

"Aslında bu habere Siri Økland'ı atamışlardı," dedim. "Einar Økland'ın kızı. Ama bu adama vermişler. Biraz daha ağır bir top. Eski bir adli muhabirmiş."

"Doğru ya, söylemiştin."

"Lanet olsun," dedim.

Geir kahkaha attı.

"Her şey yolunda, Karl Ove," dedi.

"Hayatımın en tatsız konuşmasıydı. Aynı zamanda beni hem övüyor hem de aşağılıyordu. Üstelik inanılmaz iğrenç bir şekilde."

"Evet, tatsız biri. Bana da öyle geldi."

"Şimdi sıra *Fædrelandsvennen*'de. En çok onlardan korkuyorum. *BT* bile ailemi ele alıyorsa onlar da aynısını yapmaz mı sence?"

"Sanmıyorum," dedi Geir.

"Umarım," deyip kalktım. "*BT* şimdiye kadarkilerin en kötüsüydü."

Silje ile sokağa çıktım, güneş güçlü ve berraktı, Nasjonalgalleriet'yi geçip Karl Johan'a vardık. Yolda bir gazete büfesine uğrayıp *Morgenbladet* aldım. Aklımı okuyan Silje bugün gazetede değerlendirme çıkmadığını söyledi. Gazeteyi rafa geri koydum, Ibsen'in vaktiyle fötr şapkasında ayna ile oturduğu Grand Hotel'e girdik, asansör ile teras barına çıktık, *Fædrelandsvennen* muhabiri ile fotoğrafçısı bizi bekliyordu. Terasta bir masada muhabirin yanına oturdum. Güneş gözlüğü takmıştı, böylece benimle göz teması kurmaktan kurtulduğunu vurguladı. Kitabın onu çok sarstığını söyledi. Konuşma biçiminden anladığım kadarıyla ahlaki bir yargılama yapmıyordu. Mavi eylül göğünün altında, onun ele almak istediği konulardan olabildiğince temkinli söz ettim, ardından terasın öteki tarafında fotoğrafçı benim fotoğraflarımı çekti. Bu kez *Morgenbladet* ile bir röportaj daha yapıldı, sigaranın yanında soda ve kahve içerek muhabirin sorularını yanıtladım. Hatırladığım kadarıyla adı Håkon'du, Harald da olabilir, neredeyse aynı yerde büyümüştük, köprünün öteki tarafında oturmuştu, oradan söz etmek istiyordu ve hem kitaba hem bana çok mesafeli olduğu için bence çok iyiydi bu.

Öğle yemeğinden sonra taksi ile *NRK* binasına gittim. Yirmi dakika erken gelmiştim, dışarıda bir taşın üzerine oturup güneşin altında sigara içtim, derken kulağıma bir İsveçlinin sesi geldi, dönüp bakınca Stockholm'de birkaç kez karşılaştığımız İsveçli yazar Carl-Johan Vallgren'i gördüm, taksiden inip resepsiyona gitti. Son kitabı Norveç'te de yayımlanacaktı. Sigarayı söndürüp peşinden gittim. İçeri girdiğimde bana arkası dönüktü, omzuna dokundum, hiç kimseye böyle bir şey yapmazdım ama buradaki koşullar beni buna zorlamıştı. Arkasını döndü ve beni görünce gülümsedi. Takım elbise giymişti ve 1970'lerden kalma büyük yakalı gömleğinin üst düğmeleri açıktı. Tokalaştık, son kitabını beğendiğimi belirttim, geldiğinden

beri karşılaştığı tüm Oslolu yazarların, seslerinde biraz kıskançlık ile, benden söz ettiğini söyledi. Kahkaha atıp koridora döndü, tam o sırada birisi onu karşılamaya geldi. Görüşürüz, dedim; evet, görüşürüz, dedi ve ben bir sigara daha içip Linda'ya telefon etmek için dışarı çıktım. Bu karşılaşma moralimi düzeltmişti, Vallgren karşılaştığı kişilerin moralini yükselten biriydi, çok az kişi böyleydi. Ben kesinlikle değildim.

Linda, Malmö'de bir kafenin bahçesinde oturuyordu, orada da hava güzeldi. Sabahın iyi geçtiğini söyledi, annesi gelmişti ve akşam da benim annem gelecekti. Ben de röportajların iyi geçtiğini, Axel ile Linn'e gitmeden önce iki röportaj kaldığını söyledim. Linda ne güzel deyip yarın beni görmeyi iple çektiğini belirtti. Ben de onu görmeyi iple çektiğimi söyledim, ardından birbirimize hoşça kal deyip telefonları kapadık.

Søndagsavisen röportajı çok iyi geçti. Röportajdan sonra Siss Vik beni resepsiyondan alıp ofisine götürdü ve *Ordfront* için bir röportaj yaptı. O gün ilk kez edebiyattan söz ettim. Söylediklerim kötü ve bulanıktı ama edebiyata ilişkindi ve bu kendisinde ferahlatıcıydı. Gün boyu medyaya kendisinden, duygularından, ailesinden ve arkadaşlarından söz edip nihayet gün sonunda borulardan ve cıvatalardan konuşma fırsatı bulan utangaç bir tesisatçı gibiydim aşağı yukarı.

NRK binasından Axel'in evine taksi tuttum, çok uzak değildi, ben geldiğimde lahanalı kuzu haşlama yemeği Fårikål yapmıştı, içerisi beni çocukluğumun sonbaharlarına götüren koku ile dolup taşıyordu. İsveç'te Fårikål yeme fırsatı bulamadığımı düşünmüştü, en azından kendisi orada otururken bulamamıştı; oradayken özlediği şeylerden biri buydu. Haklıydı; birlikteliğimizin ilk sonbaharında, Linda'ya kişiliğimi ve memleketimi göstermek istediğim için hem Fårikål, hem de tuzlanmış koyun pirzolası yapmıştım ve İsveç'e taşındığımdan beri bunun dışında hiç yememiştim.

Axel'in oğulları Erik ve Johan'ın yanında mutfak masasına yerleştim ve Fårikål yiyip bira içtim. Karısı Linn'in işten sonra bir randevusu vardı. Onları ziyaret etme nedenim, bir aile ile birlikte olmanın ruha iyi gelmesiydi; iyi, ayrıca muhtemelen masum ve kesinlikle tertemiz olmasıydı. Röportajlardan sonra otele gitseydim gün boyu söylenip yapılan her şey peşimden gelir, içimde dalgalanıp dururdu ve büyük olasılıkla yatağa yığılıp ağlardım, sonuçta bu daha önce

başıma gelmemiş bir şey değildi. Bunu anlattığımda Geir Angell kahkaha atmış ve tıpkı Oluf'u oynayan Arthur Arntzen gibi yaptığını söylemişti; Oluf da gösterilerinden sonra otel odasına çekilip sandviç ve süt sipariş ediyormuş ve bir yandan tıkınıp bir yandan ağlıyormuş. Ben de gülmeden edememiştim, fakat başımdan geçerken kendimi kurtarmak ile uğraştığım için gülecek hâlim olmuyordu. Böyle günlerde sorunun tam olarak nerede yattığını bilmiyordum, tanımsızdı, fakat sanki içimde ne kadar kötülük varsa ortaya çıkıp taşkına dönüşüyordu. Röportajlar bir şeyi bir yere yerleştirmeye, aradaki mesafeyi korumak için ona biçim vermeye yönelikti, ancak dışarıda biçim kazananlar içeride giderek büyüyen bir kuvvetle çalkalanıyordu. Birkaç yıl önce bir televizyon kanalı, aralarında Jan Kjærstad'nın da olduğu birtakım kişiler ile kendi evlerinde tüm gün süren röportajlar yaptı, bunu Tore ile tartıştık, benim evime gelecek olsalar maskeyi çıkarmayacağımı, yirmi dört saat boyunca cana yakın ve kibar davranmayı elden bırakmayacağımı, fakat muhabirler kapıdan çıkar çıkmaz yatağa yığılıp gözyaşlarına boğulacağımı söyledi. Televizyonda naklen yayına çıktıktan sonra ağladığımı ve sıradan edebiyat etkinliklerinin ardından bile bazen böyle yaptığımı Tore'ye söylememiştim, bunu nereden bildiğine kafa yorarak şaşkın şaşkın baktım. Bu kadar kolay mı okunuyordum?

İşte bu yüzden tam olarak bana gereken, Oslo'da, dışarıda güneş alçalır ve hava soğurken bir mutfak masasında, Axel ve oğulları ile oturup lahanalı kuzu haşlama yemek ve bira içmekti.

Axel ile dört yıl önce Stockholm'de tanışmıştık; bir akşam Helena'nın tiyatrocu arkadaşlarından biri telefon etmiş ve futbol takımlarına adam gerektiğini söylemiş, Helena'nın sevgilisi Jörgen oynamak ister mi diye sormuştu. Jörgen de beni aramış ve ona katılmak ister miyim diye sormuştu. Olur, dedim. Stockholm'ün dışında, bir tür sanayi bölgesinde, yumuşak toprak bir sahada buluştuk, hava hem soğuk hem karanlıktı ve saha ışıkları sapsarıydı. Yıllardır ayağıma top değmemişti, çok hasara yol açmayayım diye beni defansın soluna koydular. Takım tamamen tiyatrocular dan oluşuyordu, eğlenceliydi, devre arasında çoğu kendi performanslarından –yaptıklarından ve yapmadıklarından– söz etti, takımın bütününü kimse düşünmüyordu, bir tür egoist kakofoni gibiydi. Otuzlu yaşlarında bir orta saha oyuncusu olan teknik direktör, koyu bir Stockholm ağzı ile taktik verdi. Maçtan sonra teknik direktör ve bir başka orta saha oyuncusu yanıma geldi, aslında ikisi de Norveçliymiş. Teknik

direktörün adı Axel'di, doğu Norveç'ten geliyordu ve öbürü, Henrik, Kristiansandlıydı, Stockholm Drama Okulu'nda birlikte okumuşlardı ve ikisi de burada oturuyordu. Karl Ove, dedi Henrik. Knausgaard mu yoksa? Evet, öyle, dedim, güldüler, ikisi de kitaplarımı okumuştu ve sonbaharın bu karanlık gününde, Stockholm'ün dışında eski bir futbol sahasında benimle karşılaşacaklarına pek ihtimal vermemişlerdi herhâlde. Onların takımında oynamayı sürdürdüm, derken bir cumartesi günü Axel'den mesaj aldım, oğlunun yaş günü kutlamasına gelmek ister miyim, diye soruyordu. Bir hata yaptığına, mesajı yanlış kişiye gönderdiğine emindim, kibarca hayır dedim. Ne var ki hata değildi, arada sırada benimle bağlantı kurmayı sürdürdü, futbol dışında bağlamlarda da birkaç kez buluştuk, ayrıca Axel ve sevgilisi Linn, Vanja'nın ikinci yaş gününe geldiğinde Linn, senaryosunu Linda'nın yazdığı bir kısa film afişinin önünde durdu ve bu afişin sizin duvarınızda ne işi var, diye sordu. Filmin yapımcılığını Linn'in üstlendiği ortaya çıktı. Çocukları bizim çocuklarımız ile yaşıttı, düzenli görüşmeye başladık.

Axel cana yakın, düşünceli biriydi; fakat futbol sahasında başka bir yanına, her zamanki doğasına ters bir saldırganlığa ve hırsa tanık oldum ve bir defasında Råsunda'da bir maça gitmiştik, dönüşte kendimizi metro kalabalığında bulduk, benim oturmak üzere olduğum koltuğa bir adam oturunca Axel öfkeden tıslayarak onun üzerine uçtu âdeta. Bu küçük parlamaları onun kişiliği ile bağdaştıramıyordum, öne çıkan niteliği yumuşaklıktı ve bence bu öğrendiği bir şey değildi, içinden geliyordu ve gerçekti. Linn de düşünceliydi ama keskin bir yanı vardı, aklındakini söylemekten çekinmiyordu ve başkalarının onun sözlerine veya davranışlarına ilişkin düşüncelerini pek kafaya takmıyordu. Aile hayatları bizimkinden başka bir düzeydeydi, hem evleri hem arabaları vardı ve gelir giderlerini düzene koymuşlardı. Linn SVT'de televizyon yapımcısıydı, Axel serbest oyunculuk yapıyordu. Bir reklam işinde tanışmışlardı, Axel'in bana söylediği ilk şeylerden biri buydu. Ofis yakınlarında, müdavimi olduğum yerde birlikte öğle yemeği yiyorduk bazen, onun dışında hafta sonları sık sık buluşuyorduk ve sezonda her pazartesi maçımız vardı. Biz Malmö'ye onlar Oslo'ya taşındıktan sonra bile –aralıklar giderek büyüse de– bağlantıyı koruduk. Bizi hemen her şeye davet eden ve aynı zamanda tüm pratik meseleleri çözen cömert kimselerdi. Bir defasında Paskalya'da bizi Axel'in ailesine ait bir dağ kulübesine, bir defasında da Berlin'de kalma izni aldıkları bir daireye davet

ettiler. Biz onları hiçbir şeye davet etmedik, nasıl edebilirdik, bizim ne evimiz ne de kulübemiz vardı ve kiralayacak paramız da yoktu. Neyse ki onlar hesap tutuyormuş gibi görünmüyordu.

Yemekten sonra elimizde birer bira ile kanepeye yerleştik, dışarı çıkmak için Linn'in eve dönmesini bekliyorduk. Ben o kadar yorgundum ki ne söylediğimi bile bilmiyordum. Korkunç bir gün olmuştu. Ertesi gün de her şey gazetelerde çıkacaktı.

Biraz sonra batı yakası sokaklarından kent merkezine doğru yürürken göğün koyu karanlığı yıldız doluydu. Tüm ağaçların altında yapraklar vardı. Hava âdeta kristal gibi keskindi ama soğuk değildi, sıcak günün izleri ancak usulca siliniyordu. Otelin yanındaki Tekehtopa'nın önünde bir masaya oturduk, birkaç bira içip sohbet ettik. Ertesi gün Operaen'de okuma yapacağım için akşamdan kalma olmayı hiç ama hiç istemiyordum, dolayısıyla bir saat sonra yatmaya gittim. Axel benimle otele geldi, Silje kitaplar gelince otele iki kopya bırakacağına söz vermişti ve sözünü tutmuştu, resepsiyonist bana gülümseyerek uzattığı paketi açışımı çaktırmadan izledi. Birini imzalayıp Axel'e verdim, onu uğurlayıp öteki kitap ile odaya çıktım, üzerimi çıkarmadan önce kitabı çantama koydum, televizyonu açıp yattım ve gözlerimi açık tutamaz hâle gelip uykuya dalana dek seyrettim. Gecenin bir noktasında uyanıp televizyonu kapamış olmalıyım, saat altı sularında kalktığımda ekran kapkara ve sessizdi. Duş alıp üzerimi değiştirdim ve kahvaltıya indim. Tüm gazeteler vardı ama onlara el sürmedim, hiçbir şey öğrenmek istemiyordum. Sahanda yumurta, pastırma, sosis, birkaç dilim ekmek, biraz meyve suyu ve bir bardak çay alıp oturdum ve gazete yığınına baktım. Röportajları görmek istemiyordum. Onlar *Dagbladet Magasinet*, *Dagens Næringsliv* ve *Dagsavisen*'de çıkacaktı. Peki ya değerlendirmeler? Onları da okumamaya karar vermiştim. Öte yandan, değerlendirmeler iyi mi yoksa korkunç mu bilmem gerekiyordu. Geir'le anlaşma yapmıştım, değerlendirmeleri okuyunca beni bilgilendirmek için mesaj yollayacaktı. Ne var ki saat daha yediydi, mesajın gelmesi saatler alabilirdi.

Kahretsin. Açılış cümlelerine şöyle bir bakmaktan zarar gelmez.

Ayağa kalktım ve magazin ekinden özenle kaçınarak *Dagbladet*'yi aldım, kültür sayfalarını karıştırdım. İşte oradaydı.

Gözlerim satırlardan aşağı kayarken alevler içindeydim.

Fena görünmüyordu.

İyiydi.

Acaba *Dagens Næringsliv* de böyle iyi miydi?

Dagbladet'yi bıraktım ve *Dagens Næringsliv*'i masaya götürdüm onda da aynısını yaptım, röportajı atlayıp değerlendirme kısmına geçtim.

Bu da iyiydi.

İşte bu be.

Elimde bir fincan kahveyle giriş kapısının önüne çıkıp sigara yaktım ve sabahın erken saatinde sokaktan geçenlere baktım. Gökyüzü dünkü gibi masmaviydi ve güneş ışığı şimdiden çatıların ve çan kulelerinin üzerine düşmeye başlamıştı.

Operaen'de yapacağım okuma kitap kulüplerinin ayarladığı bir tür kitap günüydü. Birinci kitaptan hiçbir şey okumak istemiyordum, ikinciden bir pasaj seçmiştim, Stockholm'de katıldığım bir bebek ritim aktivitesine ilişkindi, dinleyicileri güldürme umudu ile seçmiştim bu pasajı. Birinci kitaptan iki okuma yapmıştım, ilki Bergen'de onur konuğu olan Ingvar Ambjørnsen'in daveti üzerineydi, orada kitabın açılışını yazdığım biçimi ile okumuştum; ikincisi Litteraturhuset'de bir etkinlikti ve orada Yngve ile benim Kristiansand'daki eve gelişimize ilişkin sahneyi okumuştum. İki pasaj da ölümü ele alıyordu ve bir ortamı kasvete bürümenin en kesin yolu ölümden ve yıkımdan söz etmekti, ayrıca bu kurmaca değil otobiyografik bir roman olduğu için kendimi ve karanlık kişiliğimi dinleyicilere dayatıyormuşum, ortaya serdiğim varlığım ile onların akşamını zehrediyormuşum gibi gelmişti bana. Dolayısıyla komedi, dolayısıyla bebek ritim aktivitesi... İkinci cilt bir komediydi, fakat çok ama çok derinlerden bir komediydi; kendisine ilişkin hezeyanlara sıkışıp kalmış bir adam ve yine kendi hezeyanlarının tuzağına düşmüş bir aileyi ele alıyordu, bu durum aile bireylerini oldukça utanç verici yerlere sürüklüyordu, hâlbuki birbirlerine bakıp hezeyanlar geçerli değil, gerçek bu ve korkacak bir şey yok, diyebilseler sorunlar kendiliğinden çözülecekti. Ne var ki bunu yapamazlardı, imkânsız olan şey tam olarak buydu ve tersi bir yol tutup birbirlerine bakıyor, gerçeğin çok tehlikeli olduğunu söylüyorlardı.

Otel yayınevinin hemen karşı köşesindeydi; bir süre sonra, sözünü ettiğim sahnenin çıktısını almak için oraya gittim; evdeki yazıcı çalışmıyordu. Geir Berdahl ofisindeydi ve selamlaştığım ama başkaca hiç konuşmadığım kızı Maria ile birlikte arabasına koyup götüreceği kitapları paketlemişti. Gazetelerin romana ilişkin haberler ile

dolup taştığı günde romanın kendisinin kitapçılarda bulunmaması rahatsız ediciydi, bu tanıtım ve ilgi yalnızca bir gün sürecek, bir hafta sonra etkisini kaybetmeye başlayacaktı, şayet birtakım ödüllere aday gösterilirse bu süre ancak birkaç gün uzardı. Yayınevi ilk romanımı çok az sayıda basmış, kitaplar tükendiğinde ikinci baskıyı da iki yüz kopya ile sınırlı tutmuştu ve Norveç'te kitapların gerçekten sattığı tek ay olan aralık boyunca böyle devam ettiği için roman hiçbir kitapçıda bulunmaz olmuştu. Satış sayısının kendinde benim için bir anlamı yok, fakat paranın var, özellikle şimdi, ailemiz beş kişiyken ve destek paraları dışında tek gelirimiz kitap telifleriyken.

Pasajın çıktısını çantamı koydum, Geir ile Maria'ya hoşça kal deyip Operaen'e doğru yürüdüm. Tren istasyonundan görünen alçak gönüllü cephesi dışında binayı daha önce görmemiştim, önünde durunca hayrete düştüm, gerçekten çok etkileyici bir yapıydı. Serin mavi suların içinde yükselen tüm o beyaz taşlar güneş ışığında güç kazanmıştı ve yanıp tutuşmuş gibi parlıyordu. Çatısına çıktım, liman bölgesini seyrederek bir sigara içtim; okuma saatime bir saatten çok vardı. Duvar kenarına yaslandım, yarım litrelik Pepsi Max'ten bir yudum aldım, telefonumu çıkarıp Linda'yı aradım. Eşyalarını topladığını ve birazdan Kastrup'e gideceğini söyledi. Annem de gelmişti, şimdi çocuklar ile bir oyun parkındaydılar. Gergin olduğumu, akşamleyin Prag'da dolaşmanın çok güzel geleceğini söyledim. Konuşmamız bitmeden önce bana şans diledi. Telefonu çantama koymadan önce kapadım. Bir defasında sahnede röportaj sırasında çalmış ve izleyiciler gülmüştü; izleyiciler işte böyle şeylere güler. İzleyiciler her zaman gülmek ister, gülünç şeylere yönelir ve bulunca kıkırdar, küçük olmasının âdeta hiç önemi yoktur, güldürsün yeter. Belli boyuta ulaşmış bir izleyici kitlesinin onu oluşturan bireylerden hemen hemen bağımsız bir dinamiği ve ruh durumu vardır. Aralarından birinin çok önemsiz olduğu için tek başına hiçbir zaman gülmeyeceği ve asla ama asla gülünç bulmayacağı bir şey bir salonda kahkaha fırtınası koparabilir. Ayrıca çıt çıkarmadan oturdukları da sessizlik çeşitli ve çok farklı ruh durumlarının habercisi olabilir. Sıkıntı ve umursamama: Söylenenler duman gibi yayılıp yok olur. Heves ve ilgi: Söylenenler kalıcı olur, âdeta açgözlülüğün hâkim olduğu böyle salonlarda konuşmak olağanüstü ve heyecanlı bir deneyimdir. Genellikle aynı metinleri okurum ama ortamdaki hava hiçbir zaman aynı olmaz; bazen herkes belli bir pasaja güler, bazen ben okurken kimse çıt çıkarmaz. Bir akşam belli bir sahne büyük ve

güçlü bir etki uyandırırken ertesi akşam yavan ve anlamsız görünebilir. Bunun birazı kendi yaklaşımımdan kaynaklanır; çok ciddi ve bazen kasvetli göründüğüm için varlığım ile gülünçlüğü boğarım âdeta; fakat bazen, okumaya başlamadan önce biraz sohbet etme fırsatı bulduğumda, kahkahaların önü açılır. Ne var ki durum ağırlıklı olarak izleyiciler tarafından, onların yapıları ve salonun atmosferi ile belirlenir.

Yere attığım izmaritin üzerine bastım ve girişe yöneldim. Dışarısı hıncahınç kalabalıktı. Hemen kapının önünde Vetle Lid Larssen ile karşılaştık. Bir ara ikimiz de aynı yayınevi ile çalışıyorduk ama daha önce hiç konuşmamıştık. Şimdi ne yapacaktım? Görmezden mi gelmeliydim? Kibirli ve saygısız görünürdüm. Öte yandan ona selam vermek de doğal gelmiyordu; birbirimizi tanımıyorduk.

"Merhaba," dedim.

"Merhaba," dedi. "Güzel değerlendirmeler almışsın, tebrik ederim!"

"Teşekkürler," dedim.

"Görüşürüz," deyip içeri girerek gözden kayboldu. Peşinden gittim, salondaki kalabalığın arasında kendime yol açtım, etkinlikte çalışıyormuş gibi görünen genç bir kadın buldum, gerçekten öyleydi, beklememi söyleyip gidip başka birini getirdi, getirdiği kişiyle sahne arkasına gittim. Siyah duvarlı dar koridorlar, birdenbire karşıma çıkan kablolar ve kaldıraçlarla dolu salonlar, şurada burada kapılar, derken sonunda bekleyeceğimiz yer, yarım duvarlar ile derme çatma bir oda... Bir kâse meyve, kahve termosları ve maden suyu şişeleri vardı burada. Konferansın sunucusu Cathrine Sandes gelmişti, bana sarılıp bir şeyler söyleyerek kahkaha attı, sürekli gülen ender insanlardan biriydi, benden sonra okuma yapacak olan Dag Solstad da gelmişti, kitap kulüplerinden birinin başkanı ve kim olduğunu bilmediğim biri ile oturuyordu. Onlara selam verip bir fincan kahve doldurdum. Cathrine'ye çocuklarını sordum, biraz anlattı, cep telefonundan birkaç fotoğraf gösterdi, o da benimkileri sordu, iyiler dedim. Onunla tanışmamızı hatırlamıyordum, muhtemelen Espen ve Frederik ile birlikteydik, aklımda yanlış kalmadıysa futbol maçı izlemeye gitmiştik, Cathrine de oradaydı ve birisi onun bir dövüş sanatında Norveç şampiyonu olduğunu söylemişti. O sırada *Dagsavisen*'de çalışıyordu. Bir defasında benimle de röportaj yapmıştı; sonra, otele doğru yürürken, "formda olmak" denen gizemli kavramı, sporculara tüm engelleri aştıran bu devasa dalganın yazı yaz-

maktaki karşılığını konuştuğumuzu hatırlıyorum. Yazarlar hiçbir şeyin işe yaramadığı bir yerde bulabilir kendilerini, sonra birdenbire her şeyin yoluna girdiği bir yere gelirler. Hepsi kafadadır. Futbol, yazı yazma, tekvando... Cathrine şimdi *Samtiden*'de muhabirdi, Aslak Sira Myhre ile evliydi, Aslak'ı Bergen'den hatırlıyordum, ilkin radikal solcu öğrenci lideri olarak uzaktan tanımıştım, daha sonra yakından tanıma fırsatı buldum, Tore'nin Stavanger'de geçen çocukluğunda en iyi arkadaşıydı ve Jarle Klepp romanlarındaki en önemli ikinci karakterin ilham kaynağı olduğu çok belliydi. *Samtiden* için bir makale yazmıştım ve Cathrine ile biraz bağlantımız olmuştu. Arada sırada birbirimize destek olduğumuz bunca yılda karakteri azıcık bile olsa değişmemişti. En önemli, en azından belirgin özelliği korkusuzluğuydu. Kültür hayatına egemen olan korkunun ve heyecanın dışındaydı. Şimdi de kalabalığın içinde durmuş, sağa sola dönerek hem konuşuyor hem gülüyordu.

Beni sahneye götürdü ve aklındakileri açıkladı: Önce kısa bir tanıtım, ardından ben içeri girip orada duruyorum, romanın adına ilişkin şakacı bir soru soruyor ve okumaya başlıyorum.

Sahneye çıkıp önümde uzanan boş salonu görünce başım döndü. Korkudan bembeyaz kesilmiştim herhâlde. Dar koridorlardan geçip derme çatma odaya geri döndük. Bir bardak daha kahve doldurdum ve birkaç metre uzakta bir sandalyede oturan Dag Solstad'ya dikkatle baktım. Daha önce onunla –genellikle yayınevi bağlamında– pek çok kez karşılaşmıştık; fakat tek kelime etme fırsatı bulamamış, hava da ne kötü veya –bugün olduğu gibi– ne güzel, bile diyememiştim. Ondan çekinmiyordum, sorun bu değildi, onu insan olarak göremiyordum. Ben doğduğumda Dag Solstad yazardı ve ayrıca daha o zaman bile neslinin en ileri gelen yazarı olarak görülüyordu. Hayatım boyunca onu büyük yazar "Dag Solstad" olarak görmüştüm; toplumsal bir unsur olarak Gjensidige Sigorta, Ringnes Bira Fabrikası veya Norveç Kupası kadar yerleşikti ve bu unvanı Jan Erik Vold ile paylaşıyordu, o da her zaman oradaydı, sınıfta da televizyon ekranında da o vardı, ikisi birlikte yazarların temsilcisi, ikonik imgesi gibiydi, ekmek üzerine şiirler okuyan tuhaf sesli, yumuşak görünüşlü adam ve kendisine bir soru sorulunca burnunu çekip mırıldanan dağınık saçlı, gözlüklü adam; dolayısıyla büyüdüğümde ve onların kitaplarını bir şeyin temsilcisi değil de şimdiki zamanı ilgilendiren eserler olarak cidden okumaya başladığımda kapatmam gereken mesafe çok büyüktü, bunun en güzel yanı insan kendisini,

kendi deneyimlerini ve bilgilerini bu işe kullandığında ikonik imgenin hayat bulmasıydı, bu durum insanın anne babası ile ilişkisine benzer: Kendisi çocuk sahibi olunca anne babasının uzak yaşamları, anlaşılmaz davranışları ortadan kalkar ve fazlasıyla insana özgü ve genel şeylere dönüşerek hayat bulur. "Dag Solstad" da böyle hayat bulmuştu ama insan olarak değil yalnızca yazar olarak, çünkü Dag Solstad'nın yazarlığının en önemli yönü ikonik kitaplar yazmasıydı; görünmez ve karışık meseleleri, yalnızca bir kez değil tekrar tekrar, görünür ve belirgin kılacak biçimde ele alıyordu. Bundandır ki maskesini düşürmek için "Dag Solstad" kitapları okumak ancak bir başka maske ile karşılaşmama yol açtı; çünkü kitapları ikon olarak yazarı değil yazarın çağını ifade eder, belki de söz konusu çağın oluşturulmasına katkıda bulunur. Romanlarından biri yalnız başına bir adamın ellerini utanç içinde yüzüne kapaması ile açılır. Okuduğum zaman bunu benim ilk romanımda çok daha iyi ve derin işlediğimi düşünmüştüm, başkişi sürekli utanıyordu ve bu el hareketine ve buna yol açan güdülere hiç yabancı değildi. Kapıldığım kibir içinde Dag Solstad'nın bunu benim kitabımdan aldığından bile kuşkulandım. O sıralar ikonik olmanın değerini anlamamıştım, bana yabancıydı, hayatımdaki ve yazılarımdaki hiçbir şey imgeye dönüşmüyor, ne varsa bir taşkın hâlinde akıyordu. Şimdi anlıyorum. İkoniklik edebiyatın en üst noktası, sürekli erişmeye çalıştığı gerçek hedefi: Her şeyi kendisinde toplayan ama kendisinde yaşamayı sürdüren tek imge. Ellerini yüzüne kapatan yalnız adam: utanç. Kendi felci için sahneyi hazırlayan adam: özgünlük yoksunluğu. Solstad'nın ikonik imgelerinin en yüklü ve dehşetli yanı: Oğlunun, arkadaşlarını araba ile sağa sola götürmek için onlardan para almasına tanık olan baba. Son kitaplarında Thomas Mann ve Henrik Ibsen'i ele almasının nedeni, bu ikisinin en son ikonik yazarlardan olmasıdır herhâlde. Mann'ın *Büyülü Dağ*'daki sanatoryumu bir roman için mükemmel bir sahnedir çünkü hem bir imge hem de bir yerdir, Peer Gynt ve Brand'ın hem imge hem karakter olması da böyledir. Tüm edebiyat eserleri buraya, hem her şey olan hem de kendisinde her şeyi söyleyen o yegâne imgeye erişmeye uğraşır. *Karanlığın Yüreği*, *Moby Dick*, *Riverrun*.

Fincanı ağzıma götürdüm ve sıcak kahveden küçük bir yudum aldıktan sonra aşağı indirdiğimde küçük kahverengi damlaların kenardan süzüldüğünü görünce canım sıkıldı. Koridora baktım, bir yudum daha aldım, "Dag Solstad" ile konuşmak istiyordum ama

neden söz edeceğimi bilmiyordum. Birisi bana benim yalnızca önemli kişiler ile konuşmak istediğimi söylemişti; o gün bugündür "önemli" kişiler karşısında bu hep aklıma gelir. Doğru muydu bu? Yalnızca onlarla mı konuşmak istiyordum? Muhtemelen "yalnızca" değil, fakat bunu istediğimi itiraf etmek zorundayım, bir çekim kuvvetleri var; onlarla konuşacak bir konumda olmak bir ayrıcalık gibi geliyor. Öte yandan yalakalık. Hiç kuşkusuz. Yaltaklanmak ve yalakalık.

Bir süre çabaladım ve sonunda göz göze geldik.

"Peter Handke konusunda bir yorumun var mı?" diye sordum.

Biraz ani söylemiştim bunu. Fakat "Dag Solstad" üzerinde durmadı. Başını iki yana salladı ve olmadığını belirtti. Handke'nin birkaç kitabını okumuştu ama üzerinden çok zaman geçmişti, onunla doğrudan doğruya ilgilendiğini söyleyemezdi.

"Çok güzel bir romanını okuyorum da," dedim, "*Hiçkimse Koyu'nda Bir Yıl*. Okudun mu? Yanılmıyorsam seksenlerin sonunda veya doksanlarda yayınlanmıştı."

"Yok, okumadım. İyi diyorsun yani, öyle mi?"

"Evet, çok iyi."

Bu konuda başkaca konuşmadık. İçerisi kalabalıktı, konuşmalar sürüyordu, birileri girip çıkıyordu ve birazdan sahneye çıkma zamanı gelecekti. Solstad oturmayı sürdürdü, benden yarım saat sonra sahne alacaktı, teknisyen mikrofonumu taktıktan sonra perdenin arkasında, ışıklı mikserin yanında dikildim ve alkışların bitmesini, Cathrine'nin beni sunmasını bekledim. Sahneye çıkınca sorusunu sordu, izleyiciler güldüler, ben basmakalıp bir yanıt verdim, Cathrine birkaç adım geriledi ve okumaya başladım.

Okumayı bitirince sahne arkasına döndüm, mikrofonu çıkardım ve fuayeye gittim, hâlâ kalabalıktı, giriş alanını geçtim, buradaki dar köprü de insan doluydu, bazı yerler öyle sıkışıktı ki durup beklemem gerekiyordu, tren istasyonunun önünde karşıya ulaşınca bir taksi buldum ve şoföre fotoğrafçı Thorenfeldt'in batı yakasındaki stüdyosunun adresini verdim. Güneşli ve parlak sonbahar sokaklarında ilerledik, taksinin parasını ödeyip araçtan indiğimde aşağı yukarı elli metre uzakta bir kapının önünde bir adam durmuş, bana el sallıyordu. Koşar adım yanına gittim, bir stüdyoya girdik, içeride Hanne Ørstavik ve Ingvar Ambjørnsen vardı, Ørstavik'in üzerinde muhtemelen 1920'lerden veya 30'lardan kalma klasik bir elbise vardı,

Ambjørnsen de beyaz smokin giymiş ve beyaz fötr şapka takmıştı. Thorenfeldt geldi ve tokalaştık, toplu bir adamdı ve sürekli güldüğü, hâlinden belli oluyordu, en azından o sırada gülüyordu. Bana tamamı beyaz bir giysi yığını verdi, kabine girip giyindim. Pantolon büyüktü, üzerimde çuval gibi duruyordu, dışarı çıktım, askılar ile fena görünmediğini söyledi asistan, geriye fotoğraf çektirmek kaldı. Kameranın karşısına geçtik, yüksek sesli Sinatra tarzı şarkılar eşliğinde Thorenfeldt bağırıp kahkahalar atarken bizler birbirimize sokularak poz verdik, şapkalarımızı takıp çıkardık ve sonunda Hanne bir tür final olarak havaya konfeti saçtı. On dakika içinde her şey olup bitmişti. Anladığım kadarıyla fotoğraflar bir kitapçı zinciri içindi, ilkin kuşkuyla yaklaştım ki bu benim hayır deme yöntemimdi, benim için anlamsızdı, edebî itibarımı düşünmek zorundaydım ve böyle bir şey onu ayaklar altına alırdı. Ben bu türden bir yazar değilim, diye düşündüm, fakat sonra beni ikna ettiler, kitap için önemliydi, ayrıca hayır demekte hep güçlük çekmişimdir, bu kelime için fazlasıyla zayıfım, birilerini hayal kırıklığına uğratma korkusu itibarımı düşünmekten önce gelirdi her zaman, dolayısıyla burada, genellikle ünlüler ile çalışan bir fotoğrafçının stüdyosundaydım ve bir tür edebî revü dansçısı gibi giyinmiştim. Eğlenceliydi. Kostüm giymek, fotoğraf çektirmek ve yüksek sesli müzik ile kahkaha arasında poz vermek eğlenceliydi. Bunu Ingvar Ambjørnsen ve Hanne Ørstavik ile yapmak da işe yaramıştı, ikisine de saygı duyuyordum, onlar katıldığına göre çok kötü olamazdı. Ticaretti. Evet, ama gerçekten ne satıyordum? Ruhumu. E onu da zaten çoktan kaybetmiştim.

Fotoğraf çektirdikten sonra yakınlarda bir kafede Hanne ile kahve içtik. 1990'ların ortasında tanışmıştık, Vagant için Rune Christiansen ile röportaj yapmıştım ve o da beni Oktober yayınevinin yaz partisine davet etmişti. Espen de vardı, Oktober'in yazarlarından biriydi, dayım Kjartan da gelmişti, onun kitapları da Oktober'den çıkıyordu ve yerleştirildiğim masada bir başka Oktober yazarı olan Hanne oturuyordu. Yemek sırasında sohbet ettik, fakat orada yazar olmayan bir tek bendim ve kendimi çok kötü hissettiğim için yemek biter bitmez Espen'in masasına taşındım ve akşamın geri kalanı boyunca onun yanından ayrılmadım. Hanne ile bir sonraki karşılaşmamızda artık ben de kitabı yayımlanmış bir yazardım, bana o akşamı hatırlattı ve onu konuşmaya değmez bulmuşum gibi masadan uzaklaşmamın kabalık olduğunu söyledi. Ben Tiden'den

Oktober'e geçtiğimden beri çeşitli edebiyat etkinliklerinde görüşüyorduk. Hanne tam bir romancıydı, kitapları söz konusu olduğunda ilkelerinden şaşmıyor, hiçbir taviz vermiyordu. Ender niteliklerdi bunlar. Öte yandan hassas, kırılgan bir kişiliği vardı ve belki de romanlarını hem eksiksiz hem de zorlayıcı yapan, ilkelerden şaşmamak ve taviz vermemek ile dünyanın izlenimlerine açık olmanın bu imkânsız birleşimiydi. Daha önce uzun uzun sohbet etmişliğimiz yoktu, derken, birkaç hafta önce, Oktober'in basın konferansından sonra verdiği yemekte, tüm toplumsal baskılar birdenbire üzerimizden kalkmış ve her şeyi olduğu gibi konuşmuştuk. Yaşamlarımızın gerçek durumlarından söz etmiştik. O zamanki açıklık söz konusu âna aitti, şimdi yalnızca havadan sudan, çoğunlukla kitaplarımızdan konuşuyorduk; on beş dakika sonra kalktım, uçağımın kalkmasına az kalmıştı, taksi ile demir yolu istasyonuna gittim, oradan trene binip havalimanına geldim, Kopenhag uçağına son anda kayıt yaptırdım ve nihayet kendi başıma bir koltuğa yığıldım.

Giden yolcu salonundaki telaş bana bir defasında eve dönüş uçağını yakalamak için koşmak zorunda kalmamı hatırlattı. O sırada Vanja kucağımdaydı. Ancak bir yaşlarındaydı henüz. Amcamın çocuğunun kiliseye kabul törenine davet edilmiştim, Oslo'nun hemen dışında bir yerdi, Linda Heidi'ye hamile olduğu ve uçağa binmek istemediği için Vanja ile yola çıkmıştım. Onu aileye göstermek istemiştim. Her şey yolunda gitmişti, ta ki dönüş uçağına binene dek, yarım saat susmaksızın ağladı, ceketim bile terden sırılsıklam olmuştu. Şimdi, tıpkı o zamanki gibi geç kalınca anılarım uyandığı için, akrabalarımı muhtemelen en son o zaman gördüğüm aklıma geldi. Gerçi Gunnar ve oğulları ile daha sonra annemin Jølster'deki bahçesinde görüşmüştük, fakat o görüşme ancak birkaç dakika sürmüştü. Kiliseye kabul töreni bütün gün sürmüştü ve hayatım boyunca tanıdığım tüm o benzersiz insanlar kendilerine özgü olan ve benim çok ama çok iyi bildiğim biçimlerde davranıyordu. İki kardeş arasındaki dinamik, kelime oyunları, beylik imalar... Çocukları büyümüştü artık. Babamı temsil etme duygusu ve Vanja'nın bunu iyi bir şeye dönüştürmesi...

Kımıltısız uçakta kalkış sıramızı beklerken oturduğum koltukta Vanja'nın varlığı ile uyandırdığı duygu içimi büsbütün dolduruyordu. Ona sevgim sanki bir noktada toplanıyordu, denetimi olanaksız ve ezici bir sevgiydi bu, öyle canımı acıtıyordu ki gözlerim yaşarıyordu, derken, uçak ilerlemeye başlayınca, sevginin ağırlığı beni

bıraktı ve kendi derinliklerine çekildi. Güneş alçalmış, gölgeler uzamıştı, arkama yaslanıp gözlerimi yumarak biraz uyumaya çalıştım. Elbette imkânsızdı, son iki günde çok şey olup bitmişti. Neyse ki artık geriye bu uçaktan inmek, bir sonrakine binmek ve ondan da indikten sonra taksi ile kent merkezine gitmek kalmıştı, ardından kendimi bambaşka bir dünyanın içinde bulacaktım.

Uçak yükselince ve altımızda uzanan doğu ormanları giderek küçülürken, yan koltukta oturan yolcu, yirmili yaşların sonunda veya otuzların başında, sarı saçlı ve kalın kollu genç kadın, *Dagbladet*'yi aldı ve magazin sayfalarını açıp karıştırmaya başladı. Bunu görür görmez kafamı çevirip pencereden baktım. Birkaç saniye sonra, koltuğun üzerindeki havalandırma düğmesine basıyormuş gibi yaparak kadının önünde kımıltısız tuttuğu gazeteye bir göz attım ve bana ilişkin makaleyi okuduğunu görüp dehşete düştüm. Fotoğrafım gözüme ilişince yanaklarım kıpkırmızı hâlde bir kez daha başımı çevirdim. Portre röportajını okuduğu kişinin yanında oturduğunu fark etmiş olamazdı, yoksa bana bakar ve söylerdi, öyle değil mi? Bunu sonradan keşfederse kafamı niye böyle hızlı çevirdiğimi anlayacaktı ve durum ikimiz açısından da tatsız hâle gelecekti; ben ifşa edilmeyi istemiş olacaktım, o da beni ifşa edecekti. Ne var ki omzuna dokunup benimle ilgili bir haber okuduğunu da söyleyemezdim, tam bir budala gibi görünürdüm. Sayfaları karıştırmayı sürdürseydi böyle kötü olmazdı; fakat şimdi –ben yanında, ancak birkaç santimetre uzağında oturmuş, olabildiğince ters yöne bakmaya çalışırken– her bir kelimeyi okuyordu. Röportajı okumayı bitirince saklanmaya devam etmem gerekecekti, sonuçta okumanın bitmesi, sorunu ortadan kaldırmıyordu.

Kahrolası magazin sayfalarına birkaç kez çaktırmadan baktıktan sonra anladım ki röportaja en az on dakika ayırmıştı. Bedenim muhtemelen her tür gerilimi sergilediğine göre kadının bir şey fark etmemesi tuhaftı. Fakat hayır, ben Oslo'dan Kopenhag'a uçuşun bitmek tükenmek bilmeyen bir saati boyunca pencereden dışarıyı seyrederken yanımdaki yolcu sakince oturdu, biraz gazete okudu, biraz yemek yedi, biraz daha bir şeyler okudu. Ah, nihayet uçak inip durduğunda ve kadın kalkıp koridorda ilerleyince boynumu düzeltebildim ve gevşeyip rahat bir nefes alabildim.

Ben çıktığımda Linda karşılama salonundaydı. Süslenmişti ve mutluydu. Öpüştük, uçağa kaydımızı yaptırdık ve uçağın kalkma-

sına bir saat olduğu için önceki sabah oturduğum kafeye gidip bira içtik. Biraz dekadan gelmişti bana, sürekli yapacak işim olduğu için yolculuk sırasında asla içki içmezdim, ayrıca artık Linda ile aynı anda hemen hiç içmiyorduk çünkü yanımızda hep çocuklar oluyordu.

Özgürlük duygusuydu bu. Önümüzdeki iki gün boyunca istediğimizi yapabilirdik. Çocuklar yok, yazı yazmak yok, okuma günleri yok, röportaj yok... Yalnızca ikimiz varız. Bunun üzerine düşen gölgeyi, bizim hakkımızda yazdığım ve Linda'nın henüz okumadığı romanın düşüncesini bir kenara ittim. Her şeyin zamanı vardı. Eve dönünce taslağı ona verecektim. Şimdi hiçbir şey bilmiyordu ve hafta sonuna bu "hiçbir şey" egemen olacaktı.

Uçağa bindiğimizde güneş batmıştı. Bu aydınlık kabindeki atmosfer Oslo uçağındakinden çok farklıydı, bunun bir nedeni tüm tabelalardaki ve küçük reklam afişlerindeki dilin yabancı, kabin görevlilerinin suratlarının başka türden olmasıydı, bir başka nedeni de karanlığın birazdan havaya yükseldiğimizde bizi çepeçevre sarması ve alanı apaçık belirlemesiydi: Burada, yerden yüksekte oturuyorduk, Avrupa'ya, kıtanın eski başkentlerinden birine gidiyorduk, bu sırada yabancı ve adsız kentler altımızdaki karanlık denizinde parlak denizanaları gibi uzanıyordu ve tıpkı bir tren kompartımanının yolculuk demesi, gemide bir kamaranın yolculuk demesi ve hatta bir zeplin kabininin yolculuk demesi gibi "yolculuk" diyordu bu apaçık belirlenmiş alan. Bir yerden bir yere gitme anlamında değil de mitolojik yolculuktan söz ediyorum. 1920'lerde, 30'larda yolculuk yapmaktan; 1950'lerde, 70'lerde yolculuk yapmaktan... Ayrıca coğrafi Avrupa'yı değil mitolojik Avrupa'yı kastediyorum. Kentlerin Orta Çağ'da da burada olması harikuladeydi, onlar Orta Çağ'ın, Rönesans'ın, Barok dönemin ve geçtiğimiz yüzyıl savaşlarının ev sahipleriydi, hâlen yerlerinde duruyorlardı ve altımızda uzanan kıtaya yayılmışlardı, ayrıca çok farklılardı, zaman içinde hepsinin üzerinde kendilerine özgü anlamlar ve atmosferler oluşmuştu. Londra ile Paris, Berlin ile Münih, Madrid ile Roma, Lizbon ile Porto, Venedik ile Stockholm, Salzburg ile Viyana, Bükreş ile Manchester, Budapeşte ile Saraybosna, Milano ile Prag, bunlardan yalnızca birkaçıydı... Prag, Golem'di, insanın yarattığı insandı ve Kafka'ydı. Faustvari Orta Çağ'dı, on sekizinci yüzyılın ikili monarşisiydi, 1950'lerin komünistliği ve 2000'li yılların Doğu Avrupa'ya özgü yalın ve kaba kapitalistliğiydi.

Gerçeklik ile bizim gerçeklik algımız arasındaki ayrım neydi? Gerçeklik varsa –algısız gerçeklik de bir algı olduğuna göre– bizim erişimimiz dışında mıydı?

Bu adların çağrıştırdığı ruh durumları ve izlenimlerin anlamı neydi? Hiçbir anlamı yoktu. Öte yandan, algımızı çıkarırsak, sürdüğümüz yaşamların da hiçbir anlamı yok.

Otel ırmak kıyısında, eski köprünün hemen yanındaydı ve bize verilen oda ırmağa bakıyordu. Lüks bir oda değildi, ne minibar ne televizyon vardı, fakat güzeldi, batı Norveç fiyortları boyunca uzanan ve bir önceki yüzyılın iç tasarımını korumuş eski otellerin güzel olması gibiydi, şayet yeniden oluşturmadılarsa burada da aynı tasarım vardı. Valizlerimizi bırakıp yemek yemek için dışarı çıktık. Saat ona geliyordu, köprünün öteki yakasında ilk karşımıza çıkan restoranlardan gözümüze iyi görünen birine girdik, kıyı boyunca uzanan masaları feneri andıran küçük ışıklar ile aydınlatılmıştı. Gerçekten burada, eski taş köprünün altından kopkoyu akan ırmağın yanında, yüksek şatonun önünde olmamız akıl alır gibi değildi, en azından benim aklım almıyordu, sanki çevremizde kımıldanan ne varsa bizden başka bir yerdeydi; az önce köprüye ilk ayak bastığımızda da kapıldığım duygu buydu.

Bir şişe kırmızı şarap getirtip kadeh tokuşturduk. Karanlıkta Linda'nın yüzü, üzerine düşen hafif ışıklar ile parlıyordu, gözleri ışıl ışıldı, elini benimkinin üzerine koydu ve içimi bir sıcaklık kapladı. Yemek geldi, yedik, arkamızdan Norveççe sesler geldi ve büsbütün özgür olma duygusu eriyip gitti, birdenbire görülebilir olduk. Değişikliği fark eden Linda sorun nedir diye sordu. Burada Norveçliler olduğunu ve her şeyi onlara göre değerlendirmeye, onların kulağı ile duymaya başladığımı söyledim. Çok korkunç olduğunu ve boş vermem gerektiğini söyledi. Denerim, dedim. Sonra ona uçaktaki olayı anlattım. Bana güldü. Hesabı ödedik, otele gitmeden önce şehirde biraz dolaştık. Ertesi sabah erkenden kalktık, uzun uzun uyumaya çalışmamız sonuç vermemişti, küçük çocuklar ile geçen beş yılın ardından günlük ritmimiz büsbütün bozulmuştu, kahvaltı ettik ve sabah tenhalığı, pazar sessizliği içinde peyderpey ısınan kenti dolaştık, bir kaldırım kafesinde kahve içtik ve birkaç saat sonra otele dönerken o akşamki bir bale gösterisine bilet aldık, Çaykovski'nin Kuğu Gölü bu eski Doğu Avrupa kentinde harikuladedir herhâlde diye düşünmüştük. Akşam süslendik; ben beyaz gömlek, takım

elbise giyip kravat taktım, Linda ise üzerine koyu bir elbise geçirdi, ardından tiyatro binasına doğru yola çıktık. Mermer basamaklar, kırmızı pelüş kaplı localar ve smokinli, abiye elbiseli insanlar getirdim gözümün önüne. Tiyatronun yol tarifini resepsiyondaki bilgisayardan bulmuş ama kâğıda dökmemiştim, bölgeye varınca doğru sokağı bulana dek biraz dolaşmamız gerekti. Gösterime on dakika kala koşar adım yürümeye başladık. Linda bir büfedeki kadına adresi sordu, kadın hiçbir şey anlamadı, Linda bileti gösterdi, kadın aşağıyı gösterdi, o yöne koştuk, hiçbir şey çıkmadı karşımıza, bir açıklığa gelmiştik, tiyatro falan yoktu, açıklığı geçip dar bir sokağa daldık, burada apartman dairelerinden başka bir şey yoktu, arkamızı döndük, ters yönde koşturduk, Linda başka birine daha, bu kez köpek gezdiren topluca bir adama sordu, adam İngilizce biliyordu ve aradığımız yerin paralel sokakta olduğunu söyledi, oraya yöneldik, sokak adını bulduk, binanın önüne kadar koştuk, nihayet gelmiştik. Ne var ki hayallerimdeki gibi sarayvari bir tiyatro binası değildi bu, Proust'un romanındaki operaya hiç benzemiyordu, yıkık dökük ve hazin bir sinema gibi görünüyordu daha çok. Bale gösterisi burada mıydı gerçekten? Evet, güzelim süslü biletlerimizdeki ad ile kapının üzerindeki ad örtüşüyordu. İçeri girince binanın pejmürde mahalle tiyatrosu havası daha güçlendi. Salon küçük ve eski püsküydü, sahne minicikti, orkestra bölümü olmadığı gibi orkestra da yoktu. Az sayıda izleyicinin çoğu şaşkın turistlerden oluşuyordu, fakat hiç kimse bizim kadar şaşkın değildi, giyinip süslenmiştik ve yerlerimizi bulmak için katlanır koltukların arasında ilerlerken meraklı bakışları üzerimize çekiyorduk. Hayır, olamaz, dedim Linda'ya, başımıza nasıl bir dert açtık? Oturup beklediğimiz yerde elimi tuttu ve balenin iyi olabileceğini söyledi. Salondaki ışıkların birazı söndürüldü ve önümüzdeki sahnenin ışıkları yakılırken balenin CD'si oynatılmaya başlandı. Müzik sahnenin iki tarafındaki hoparlörlerden geliyordu, olaysız geçen birkaç dakikanın ardından iki genç balerin zıplayarak sahneye girdi, on altı on yedi yaşında ancak varlardı, belli ki bale okulu öğrencileriydi ve bedenlerinden hiçbir şey yükselmiyordu, zıplayıp döndükleri ve ileri geri koşturdukları sahnede attıkları her adım yerde gürültüyle yankılanıyor ve bedenleri hiçbir şey ifade etmiyordu. Baleye düşkün değildim, Linda için gelmiştim ve gözlerimizin önünde cereyan eden tüm bu umarsızlık ve zarafetsizlik karşısında utançtan kıvranıyordum. Linda aynanın önünde uzun süre süslenmişti. Prag'daki tek bütün

akşamımız buydu ve onu da burada geçiriyorduk. Linda'ya baktım. O da bana baktı. Gülümsedi. Sanırım hiç bu kadar kötüsünü görmemiştim, diye fısıldadı. Üstelik pek çok kötü bale gördüm. Gidelim mi, diye fısıldadım. Ara verilmesini bekleyelim, dedi. Bekledik. Bir bar bulduk ve akşamın geri kalanında kafayı çekip sohbet ettik. Ertesi gün geç kalktık, şatonun bulunduğu tepenin yamacında bir avluda öğle yemeği yedik ve şatonun yokuşlarını çıktık, orada bir sanat sergisini gezdikten sonra şato bölgesinin sonunda, biraz aşağıdaki ormana bakan bir açık hava kafesine oturduk. Havada yaz sıcağı vardı, soğuk birer bira içtik, Linda birdenbire eline bir kalem aldı ve altı ay önce, kırkıncı yaş günümde söylediği şarkıyı yazıp bana uzattı. Aylar önce bunu istemiştim ama aklımdan çıkıp gitmişti. Evde kutlamıştık, yirmi kadar konuk vardı ve konuşma yapılmasını istemediğimi belirtmiştim. Espen, Tore ve Geir G. bana kulak asmamıştı ve Linda da ayağa kalktığında konuşma yapacak diye düşünmüştüm.

"Vanja bir defasında bu ailede hiçbir yetişkin bulunmadığını söylemişti," dedi. "Bence sen oldukça yakınsın ve umarım ben de hemen arkandan geliyorumdur. Konuşma yapmak yerine şarkı söylemeyi düşündüm. Ayrıca hiçbir enstrüman çalmayı öğrenmediğim için ukulele çalmaya karar verdim."

Onu görmeyeyim diye birkaç adım geriledi ve yeniden ortaya çıktığında elinde bir ukulele vardı. Linda'nın ukulele çalmayı bilmediğinden emindim ve kendimi en kötüsüne hazırlamıştım. Fakat kreşteki velilerden birinden bir şarkının akorlarını öğrenmiş ve geçen ay boyunca ben ne zaman dışarı çıksam pratik yapmıştı.

Böylece karşımda durmuş ve bana bir şarkı çalıp söylemişti. Şato kafesinde bana uzattığı şarkı buydu ve okurken gözlerimden yaşlar geliyordu.

İlk görüşümdü bu adamı
Gözlerim dalıp gitti
Rüzgâr gibi gelip geçti
Kendinden emin ve çevikti
Bana bakıp gülümsedi
Kızaran yüzüme bakıp gülümsedi
Sonra yanımdan geçip gitti
Öylece yanımdan geçip gitti

Derken bir kez daha gördüm
Gözlerim dalıp gitti
Güneş gibi parlıyordu
Hayatımı değiştirmeye geliyordu
Bana dokunup gülümsedi
Elime dokunup gülümsedi
Yanımdan geçip gitmedi
Yok, geçip gitmedi yanımdan

Günler yıllara döndü
Gözlerim yalnız onu gördü
Ne adam, ne adam ama
Hayatım doldu dokunuşuyla
Bana bakıp gülümsedi
Cesaretini görüp gülümsedim
Karl Ove sevgilim
Seni her zaman çok sevdim

*

Kırkıncı yaş günümü kutlama düşüncesini hiç aklımdan geçirmemiştim, kesinlikle olmayacak bir işti. Ne var ki önceki yıl sonbahar başlarında, yani 2008 Eylül'ünde, Voss'a Yngve'yi ziyarete gittiğimizde, Yngve ve Linda birdenbire bu konuyu açmıştı. Çocuklar yattıktan sonra akşam verandaya çıkmıştık, elimizde kırmızı şarap kadehlerimiz vardı. Tepemizde gökyüzü simsiyahtı ve yıldızların çokluğu baş döndürüyordu. Hava serin ve berraktı.

"Kırkıncı yaş gününden söz ettik biraz," dedi, balkon kapısının penceresinden gelen zayıf ışıkta bana bakan Linda.

"Öyle mi?"

"Evet. Büyük bir parti vermen ve hakkıyla kutlaman gerektiğine karar verdik."

"Tanıdığın herkesi davet et," dedi Yngve. "Lemen ve Kafkatrakterne sahne alabilir mesela."

"İyi ama hiç istemiyorum ki," dedim. "En son istediğim şey bu."

"Biliyoruz," dedi Linda. "Ama yeterince saklandın, öyle değil mi?"

"Kimi davet edeceğim peki?"

"Pek çok kişiyi," dedi Yngve. "Sandığından daha fazla kişi tanıyorsun. Düşünmeye başla, bulursun."

"Olabilir," deyip Linda'ya baktım. "Ama seçim benim olsaydı sizinle sıradan bir doğum günü olarak kutlamayı tercih ederdim. Onun da güzel bir yanı var. Mumlar, hediyeler ile gelip iyi ki doğdun şarkısı söylerdiniz. Benim için yeterli bir kutlama olurdu."

"Orası öyle," dedi Linda.

"Ama bu senin için değil," dedi Yngve. "Tanıdığın herkese seni tebrik etme fırsatı vermek için. Ve parti yapma. Davetiyeleri vakitlice yollarsan konuklar plan yapabilir, otellerde ve uçaklarda falan yer ayırtabilir; herkesin geleceğine eminim. En azından ben gelmeyi çok isterim."

"Hiç kuşkum yok," deyip gülümsedim. "Ama sen kırkıncı yaş gününü kutlamadın."

"Ve çok pişmanım."

"Ne diyorsun?" diye sordu Linda.

"Hayır," dedim.

Yine de bu teklifte bana çekici gelen bir yan vardı, Linda'nın sözleri doğruydu, yeterince saklanmıştım.

Niye peki?

Bir tür ayakta kalma yöntemiydi. Korkunç geçen yirmili yaşlarımda çevremde sürüp giden yaşama, herkesin yaşadığı sıradan hayata katılmaya çalışmış ama başarısızlığa uğramıştım; yenilgi duygusu ve utanç düşüncesi öyle güçlüydü ki kendim bile fark etmeden odağım yavaş yavaş kaymış, inzivaya çekilmek gibi, sığınacak yer aramak gibi görünmeyen, tersine güçlü ve zafer dolu yaklaşım ile edebiyatın derinliklerine dalmıştım ve daha ne olduğunu anlamadan bu benim hayatım olmuştu. Kimseye ihtiyacım yoktu, ofisimde ve ailemin yanında geçen yaşam yeterliydi, evet, yetip artıyordu. İçime kapanmamın nedeni sosyal sorunlarım olması değildi, büyük bir yazar olmam veya olmayı istememdi. Bu tüm sorunlarımı çözüyor, beni mutlu ediyordu.

Peki ama gerçekten saklanıyorduysam neden korkuyordum?

İnsanların beni yargılamasından korkuyordum ve bundan kaçınmak için onlardan kaçınıyordum. Birinin beni beğenmesi tehlikeli bir düşünceydi, benim açımdan muhtemelen en tehlikeli düşünceydi. Bunu asla düşünmüyor, düşünmeye cesaret edemiyordum. Annemin bile benden gerçekten hoşlandığını düşünmüyordum. Yngve'nin veya Linda'nın da öyle. Gerçekte benden hoşlanmadıklarından, kendimizi içinde bulduğumuz toplumsal durum ve aile

bağları yüzünden yüzüme bakmak, bana kulak asmak zorunda kaldıklarından yola çıkıyordum.

Yalnızca kendime karşı sorumlu olsaydım düşünecek bir şey olmazdı. Her koşulda başımın çaresine bakardım. Fakat Linda ile üç çocuğumuz vardı ve onların gizli saklı bir evde büyümelerini, saklanmanın dünyaya göğüs germek için yeterli bir yöntem olduğuna inanmalarını istemiyordum. Onlara verebileceğim tek şey şimdi verdiğim şeydi ve bunu sözlerim ile değil eylemlerim ile veriyordum. Çocuklarımın insan içine karışmalarını, bağımsız ve cesur olmalarını, kendilerini geliştirmelerini ve bu toplumun kısıtlamaları içinde olabildiğince özgür olmalarını istiyordum. Hepsinden daha önemlisi onların kendilerine güvenmelerini, kendilerinden hoşnut olmalarını ve kendileri olmalarını istiyordum. Aynı zamanda anne babaları ile yetinmeleri gerektiğini düşünüyordum, karakterlerimizi kökünden değiştiremezdik, buna kalkışmak hem budalalık olur hem de felaket ile sonuçlanırdı; anne babalarının başkalarıymış gibi davranması daha fazla soruna yol açardı kesinlikle. Konu bizim koşullarımızdı. Sabitlerdi ama değiştirilemez değillerdi. Çocuk sahibi olduğumuz ilk üç dört yıl süresince sergilediğim tavırlar, sıklıkla onlara patlayan bıkkınlığım onların öz güvenlerini zedelemiş olmalıydı, oysa anne babaların çocuklarda zarar vermemesi gereken en önemli şeydir öz güven. Şimdi bunu aştım, hemen hiçbir zaman yapmıyorum, artık onların önünde tartışmıyoruz ve asla öfkeden kendimi kaybetmiyorum; öte yandan, yaptıklarım düzeltilemez izler bırakmasın diye her gün sessizce dua ediyorum. Ah, keşke öz güvenleri bir kumsal olsa, ayak izlerimi bıraktığım yerlere dalgalar gelse, mavi gökyüzünün altında güneş parlasa ve çevreye harikulade uyum sağlayan tuzlu, serin, güzelim sular her şeyi yıkayıp silse...

Bunu düşünüyordum, fakat hiçbir zaman doğrudan müdahale etmemem gerektiğini, tüm anne babaların kapıldığı bu kaygıların çocukların fark edip tepki vereceği biçimler almasına izin vermemem gerektiğini biliyordum. Vanja yabancılar ile karşılaştığında gözlerini yummaya başladığında daha bir yaşında bile değildi, nereden çıkmıştı bu? Onu kendi içine kapanmaya zorlayan bu büyük utanç kalıtsal mıydı? Yoksa bizden, evdeki ortamdan, benim başkaları ile ilişkilerimden mi görüp benimsemişti? Böylece epey sürdü, yabancılardan saklanıyordu ve bunu başaramazsa gözlerini yumuyordu, üç buçuk yaşındayken bir akşam onu araba ile gezdiriyordum, kreşteki velilerden biri ile karşılaştık, Vanja usulca aşağı

kayıp uyuma numarası yaptı. Önemli değildi ama beni yine de rahatsız ediyordu, tek istediğim onun rahat etmesiydi. Olabilecek en kötü şey benim rahatsızlığımı fark etmesiydi. Çocukları kendime bağlamaktan, kaygılarımı sergilemekten kaçınmalı, her şeyi sessizce düzeltmeye çalışmalıydım. Yani çekingen tavırlara, kaçamak bakışlara, dünyadan kaçmaya bir son vermeli, kapalı odadaki hayatımdan dışarı çıkmaya çalışmalıydım.

Linda da aşağı yukarı böyleydi. Ne var ki onda durum değişiyordu; içine kapanık, pasif ve depresif dönemlerinde bütün gün kanepeye yığılıp basit filmler izlemekten başka bir şey yapamazken dışa dönük, coşkulu ve aktif dönemlerinde dünyanın en kolay işiymiş gibi çocukların etrafında pervane oluveriyordu. Başka bir deyişle ikimizin de koşullara uyum sağlama sorunumuz vardı. Bir anne ve bir baba. Onların anne babası.

2007 baharında evlendiğimizde düğünümüz alabildiğine basitti. Linda'nın nedimesi Helena'ydı, benim sağdıcım Geir'di ve konuklarımız onun sevgilisi Christina, Linda'nın annesi Ingrid ve benim annem Sissel'den ibaretti. Belediyede iki dakika içinde biten nikâh törenimize Vanja ve Heidi'ye ek olarak beş kişi katılmıştı. Vâstra Hamnen'de ayırttığımız masada bir saat sonra bizimle yemek yiyen beş kişiydi. Konuşmalar, danslar ve ilgi odağı olmalar yoktu. Ben böyle istemiştim, söz konusu tanıdığım insanlar bile olsa ilgi odağına yerleşmek beni çok ama çok rahatsız ediyordu.

Linda da böyle mi istemişti?

Öyle demişti ve ben ona inanmıştım; fakat sonra, daha büyük bir düğüne hayır demeyebileceğini anlamıştım. Benim için en önemli konu evlenmemizdi, onun için evlenme biçimimizdi.

Akşam çocukları bırakıp Kopenhag'a gittik, Hotel d'Angleterre'de oda tuttuk, yakınlardaki bir balık restoranında yemek yedik ve ertesi gün çocukları alıp Kanarya Adaları'na doğru yola çıktık. Linda John'a hamileydi, orada, İskandinavların mesken tuttuğu, barlarda *Dagsrevyen* gösterilen ve resepsiyonda *Dagbladet* satılan korkunç bir tatil yerinde iki hafta geçirecektik. Havalimanına indiğimizde bitip tükenmiştik; devasa valiz yığını, ikili puset ve iki çocuk ile bekleyen otobüse doluştuk, aç ve susuzduk, burnumuzdan soluyorduk; tatil yerlerinin ve alışveriş merkezlerinin umutsuz hâle getirdiği çorak, çöl gibi araziden geçtik, kalacağımız yere gelmemiz bir saat sürdü. İki katlı beton yapılar dizisi, kuru bir çimenlik, asfalt ve iki büyük otel, bir hafriyat yığının yanında, yüksek çitler

arasındaydı, İskandinavlar ve İngilizler ile dolu bu yerde geçirecektik balayımızı. Ben iyice bunalmıştım, Linda öyle yorgundu ki kapının önüne geldiğimizde anahtarı bulamadığı için ona çıkışınca ağlamaya başladı. Vanja bana kızdı, annesi ile böyle konuşamazdım. Heidi korkmuş görünüyordu. İçeri girdik, odalar karanlıktı ama balkonluydu, en azından bu da bir şeydi. Yemek almaya çıktım, yakınlarda süpermarkete benzeyen bir yer vardı. Döndüğümde Heidi ve Vanja mayolarını giymişti. Onlar için bir serüvendi bu, ben kendime hâkim olduğum sürece onlar açısından sorun çıkmayacağını anladım.

Bizim için serüvenden başka her şeydi. Serüvenin karşıt anlamlısıydı. Cazibe yoktu, büyü yoktu, güzel bir ortamın izi bile yoktu. Bir ritim tutturduk: Heidi uyanınca beş buçukta kalk, olaysız geçen ilk birkaç saatte zaman öldürmek için bilgisayarda film seyret, ateş pahası süpermarket açılınca yiyecek almaya git, kahvaltı et, havuza git, öğle yemeğine dek çocuklar ile yüz, yüzlerce konuğa hamburger, sosis ve spagetti sunan ve garsonları bizden nefret eden restoranda öğle yemeği ye, ardından birimiz Heidi'yi uyuması için odaya götürürken öbürümüz resim çizip dondurma yiyen Vanja ile kafede oturup kahve içsin. Heidi uyanınca yeniden yüzmeye git, iki küçük parktan birinde biraz oyna, civardaki dört restorandan birinde akşam yemeği ye, ardından çocuklar ile akşam eğlencesine katıl. On dokuz yaşlarında güler yüzlü bir İsveçlinin çocukların eşlik etmesi için müzik setinde şarkılar çalmasından oluşuyordu akşam eğlencesi, sahne alacak palyaçodan söz ediyordu arada sırada ve çocuklar palyaçoyu görmek istiyor mu diye soruyordu. Asıl gösteri palyaçoydu, geldi, biraz dans etti, herkese lolipop dağıtıp gözden kayboldu. Çocukları birkaç kez Pelüş Hayvan Kulübü'ne götürdük, kendi başlarına bırakamayacağımız kadar küçüklerdi ve resim çizen veya pelüş hayvan kılığında ortada duran gençleri seyretmekten başka hiçbir şey yapamayacak kadar utangaçlardı.

İlk haftanın sonuna doğru bir yaş günü partisi vardı, palyaço yeni yaşını kutluyordu ve tüm çocuklar davetliydi. Heidi ile her akşam palyaçoyu merakla izleyen ve maskenin ardında en iyi ihtimalle lisede tiyatro kursuna gitmiş bir İsveçli genç olduğunu görmeyen Vanja yaş günü kutlamasını iple çekiyordu. En güzel giysilerini giydi ve binbir beklenti içinde annesi ile aşağıya indi, bu sırada ben Heidi'yi pusete koymuş ve deniz boyunca uzanan asfalt yolda uzun bir tura çıkmıştım. Akşam etkinliğinde buluşmaya karar vermiştik.

Heidi pusette sakince oturuyordu, bakışları uzaklara dalıp gitmişti. Gözleri kocamandı, fotoğraflarda yüzü yalnızca gözden ve yanaktan ibaret görünüyordu, sakin ve dışa dönük bir yapısı vardı. Kardeşi doğunca Vanja annesine şiddetle bağlandı ve Heidi bana kaldı; ilkin Stockholm'de, ardından Malmö'deki evde onu o kadar çok sağa sola taşıyıp durmuştum ki bana fazlasıyla alışmıştı ve şimdi bile kucak istiyordu. Ben de onu kucağıma almak istiyordum, onu taşımaktan daha güzel şeylerin sayısı çok değildi, bağımsız ve güçlü olmak için mümkün mertebe yürümesi gerektiğini biliyordum ama kucağıma gelmesi için kollarını bana uzatması yetiyordu genellikle. Bugün de durum değişmemişti. Bir kolumda Heidi, öbüründe puset ile burundaki kafeye gittim, hemen yirmi metre ilerimizdeki dalgalara ikimiz de hipnotize olmuş gibi baktık. Ona aldığım dondurmayı yemeye konsantre olması beni rahatlatmıştı, zira kendimi ona çok yakın görsem de ilişkimizde benim payıma her zaman bir çekingenlik, üstelik belki de utangaçlık vardı, Vanja ile baş başa kalınca benzeri bir durum ortaya çıkıyordu, fakat o daha yaşlı ve konuşkan olduğu için tam aynı değildi. Heidi'nin yanında sürekli kendimi ispat etmem gerekiyormuş gibi geliyordu bana, bu sessizlikte sakince yürümek ile yetinemeyeceğimiz için benim yorumlar yapmam ve sorular sormam gerekiyordu. Onu güldürünce nasıl rahatlıyordum! Ne var ki arkadan çöken sessizlik bu ihtiyacı yineliyordu. Tüm bunlar duyguydu, çocukların yanında sessiz kalmakta hiçbir sorun olmadığını, onların sürekli eğlendirilmesi gerekmediğini, her an bir şeyler yapmasak da bunda bir sorun olmadığını öğrenmeleri gerektiğini ve fazladan bir şey beklentisinin onlardan değil benden kaynaklandığını aslında biliyordum.

Kendi çocuklarından kim utanır? Çocukları nasıl etkiler bu?

Heidi ile –bu akşam yumuşak yanağını birdenbire benimkine dayayıp gülümsediğinde olduğu gibi– yakınlaşmak dayanılır gibi değildi. Adımlarımı sıklaştırdım ve tropik ağaçların altındaki dar asfaltta neredeyse koşmaya başladım, Atlantik Okyanusu'nun yumuşak ve taze meltemi yüzüme çarparken tatil endüstrisi yerimiz, ışıkları yoğunlaşan alaca karanlıkta uzaktan ışıldıyordu.

Palyaçonun yaş günü kutlamasını hafta boyunca iple çeken Vanja düş kırıklığına uğramıştı. Çalışanlar ilkin Linda'nın girmesine izin vermemişti, söylenene göre bu etkinliğin asıl amacı anne babaların katılmaması, birkaç saatliğine yalnız kalmasıydı, şayet Linda'nın Vanja'ya ayıracak zamanı varsa gideceği yer orası değildi.

"Görmemi istemediler," dedi Linda. "Rezil olmamak için anne babaların katılmasını istemiyorlardı."

"Palyaço yoktu, baba," dedi Vanja. "Kendi yaş gününe katılmadı."

Çocuklara şapka dağıtıp bir masaya oturtmuşlar ve yeni yaşına giren palyaçoya vermeleri için birer resim çizdirmişlerdi. Gazoz içip sosis ve pasta yemişlerdi sessizlik içinde. Palyaçonun ne zaman geleceğini soran çocuklara yakında gelecek demişlerdi. Sonra, çalışanlar onları yüreklendirmek için tezahürat yapsa da palyaço gelmediği ve birbirlerini tanımadıkları için keyifsizce biraz oynamışlardı. Vanja oyuna katılmak istememiş, Linda'nın kucağında oturmuş ve palyaçonun ne zaman geleceğini, niye hâlâ gelmediğini sorup durmuştu. Sonunda yaş günü partisi bitmiş ve ayaklarını sürüyerek oradan çıkmışlar, diğer çocukların palyaçoyu beklediği sahneye gitmişler, palyaço sonunda gelmiş ve rutin gösterisini yapmış ama bu kez yaş gününe katılan çocukların çizdiği resimleri toplamış.

Vanja bunu anlamıyordu, nasıl oluyordu da palyaço kendi doğum gününe gelmiyordu?

Kahrolası seyahat bürolarının çocukları umursamadığı ve onlara olası en az kaynağı ayırdığı yanıtını veremezdik elbette, dolayısıyla Coco'nun –palyaçonun adı buydu– resimlere çok sevindiğini ve pastanın da fena olmadığını söyledik.

Tatil yerimizde günler böyle geçti. Oradan hiç hoşlanmasak da daha sonra üzerinde konuştuğumuzda fark ettiğimiz bir durum ortaya çıkmıştı, akşamları çocuklar içeride uyurken terasta sohbet edip kitap okumayı özlüyor, yeniden yapmak istiyorduk. Denizin hışırtısı, tepemizde yıldızlarla kaplı engin ve karanlık gökyüzü, tropik gecenin sesleri... O sırada Gombrowicz'in günlüklerini okuyordum, çok iyiydi, İskandinav pusetler, küçük çocuk sahibi yorgun anne babalar ve idrar kadar sıcak yüzme havuzları dünyasına tuhaf biçimde âdeta tıpatıp uyuyordu: Bu da hayattı. Böyle de olabiliyordu. Karşı koymayı bırak! Ne var ki oradayken sıkıntı baskın çıkıyordu, yalnızca iki durum bunun dışında kaldı, birincisi Vanja ile yunus safarisine çıkmamızdı, denize açılmıştık, güzelim hayvanlar tutunduğumuz korkuluğun hemen önünden oynayarak geçiyordu, Vanja bile bunun büyülü bir manzara olduğunu düşünmüştü. Sonraları bu konudan söz ettiğimizde Vanja'nın hafızasına kazınan şeyin dönüş yolunda yüzü bembeyaz kesilen ve teknenin kenarına koşup

kusan adam olduğu ortaya çıktı. Ben ise Vanja'nın kafasını kucağıma koyup uyuduğunu, mutluluğun içimde dalga dalga kabardığını, bir defasında Girit'te bir müzede gördüğüm Knossos yunuslarını, o imgenin içerdiği yalın ama âdeta benzersiz yaşama sevincini düşündüğümü hatırlıyordum. Aynı dönem Kuzey Avrupa sanatında böylesi bir yalınlık düşünülemez, ona bambaşka bir düzeyde süslülük egemendi ve süslülük öncesi zamanda, yani basit kakma ve oymaları ile taş devrinde, yalınlık ancak görünüşte kalıyordu, zira insanlar ile hayvanlar derinden ve bizim anlayamayacağımız biçimlerde bağlantılıydı, bunun arkasındaki düşünce ayin ve büyülerdi, oysa Knossos yunusları yalnızca yunustu. Bu gerçek, yakınlarda okuduğum ve çok sevdiğim bir teoriyi yerle bir ediyordu, onu çok sevmemin nedeni bir dünya görüşünü tersyüz etmesiydi, İtalyan atom mühendisi ve amatör tarihçi Felice Vinci'ye göre Homeros'un Odysseia'sı Norveç, İsveç ve Danimarka arasındaki denizde geçiyordu. Başka birçokları gibi Vinci de Odysseia'nın coğrafyasının, adlar aynı olsa da, Akdeniz bölgesinin gerçek coğrafyası ile pek uyuşmamasını kafa karıştırıcı bulmuştu. İthaka'nın tasviri gerçek hâliyle örtüşmüyordu ve başka yerler açısından da durum buydu. Vinci her nedense kuzeye bakınca coğrafyanın tasvirler ile birebir uyuştuğunu keşfetmişti. Aeaea, Kuzey Norveç'teki Hâja; Thrinacia, Lofoten'deki Mosken; Sheria, Rogaland'daki Klepp; Peloponnes, Danimarka'daki Sjælland; Naxos, Bornholm; Polonya'nın kuzeyi Girit; Faros, Fårö ve İthaka da küçük Danimarka adası Lyø idi. Lyø'ye gelenler Homeros'un tasvirlerinin adanın coğrafi koşulları ile birebir örtüştüğünü görebiliyordu. Baştan çıkarıcı bir düşünceydi ve Homeros'un çağına ilişkin bir dizi sorunu çözdüğü için onu derhâl göz ardı etmek mümkün değildi, örneğin yaz dönümünde ateş yakıyorlardı ve Akdeniz bölgesinde yılın o zamanının ne kadar sıcak olduğu düşünüldüğünde bu bir hayli tuhaftı, ayrıca deniz bizim tanıdığımız Akdeniz'e yabancı olan, kuzey denizlerine daha çok uyan renk tonları ile betimleniyordu. Vinci, kuzeyden güneye doğru tüm bu dönüşümün nasıl gerçekleştiğine ilişkin bir açıklama da getiriyordu: Homeros'un anlattığı kişiler uzun süredir kuzeyde yaşıyordu, derken, iklim değişikliği yüzünden, güneye, Akdeniz'e göçmek zorunda kalmış ve buradaki yerlere eski memleketlerindeki yer adlarını vermişlerdi. Kitabın İthaka'sı ile –gerçekte Lyø olan– İthaka arasındaki uyuşmazlık buradan kaynaklanıyordu. İthaka aslında "İthaka", yani yeni İthaka'ydı. Ne var ki o sırada, Vanja kucağımda sessizce soluk alıp verirken ve benzin ile

tuzun karışımı o değişik, özel kokuyu taşıyan rüzgâr yüzüme çarparken, biraz deniz tutmasına rağmen mutluydum ve mekânların kültürleri arasındaki farkın bu teoriyi çürüttüğünü düşünüyordum. Bir yerin kültürünü yalnızca insanlar belirlemez, yer de halkın kültürünü belirler. Knossos yunusları ile Parthenon frizlerinin atları veya gülümseyen kouros heykelleri ile 1928'de Yunanistan açıklarında denizin dibinde bulunan sakallı adamın –muhtemelen Zeus'un– muhteşem heykeli veya ilk Dorik tapınaklar ile Aristoteles felsefesi arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Dünyanın kendisinde olduğu biçimi, göründüğü hâli ile mutlu olmaktan söz ediyorum. Yunanlılar bunu yaptılar ve dünyayı özgür bıraktılar. Dünyayı başka gizli bir dünya, daha derin bir gerçek ile ilişkilendirmeden olduğu gibi ele alan Yunan sanatının radikalliği ancak insanı Tanrı'nın çocuğu olarak görme düşüncesi ile karşılaştırılabilir herhâlde. Yunan sanatının gelişimindeki en ilginç yanlardan biri, özgünlük talebinin artar görünmesidir, sanki dünyayı daha görünür kılmaya ilişkin her girişim görünmezlik ile yeni biçimlerde bağlantı kurar ve onu görünür hâle getirip reddeder. Gizemli gülümsemeleri ile arkaik heykeller aynı kalıptan çıkmadır ve bu özdeşlik, bireysellikten uzaklık aynı zamanda insanlığın dışında olma durumudur ve onları bir müzede değil de dışarıda, bir tapınağın veya müzenin önünde, insanların arasında düşünürsek etkileri güçlü ve korkutucu olur, zira insanlığın dışında kalanların insan biçimi alması ya ölümdür ya da kutsallıktır. Onların zamanı bizimki değildir. Yerleri burası değildir. Yunanlıların birkaç yüzyıl sonra yaptığı klasik heykeller tepeden tırnağa bireyseldir ve insanlık dışında kalan korkutucu hiçbir yana sahip değildir, ölümü veya tanrısallığı çağrıştırmazlar ve büsbütün insanlık içinde kalırlar. Bununla birlikte onları bir bakıma zamanın dışına yerleştiren bir güzelliğe, itibara sahiptirler, yüce ve idealdirler, temsil ederler ve genelliğin içinde kalırlar; Helenistik dönemin daha sonraki kuşakları bu özelliklere saldırdılar, o sırada odak –itici ve çirkin yanları ile– ayrımlara yöneldi, yüce ne varsa ortadan kaldırıldı, sakallı boksörün bronz heykeli buna örnektir, tek başına oturur, kollarında ve bacaklarında yaralar vardır, burnu kırılmıştır ve bir müsabakadan sonra dinlenir görünmektedir, başı eğiktir, bakışları sağa kaymıştır, bir haykırış veya alaycı bir yorum ile rahatsız olmuş gibi âdeta sinirli ve biraz saldırgandır. Biraz da aptal görünür, fakat bedensel kuvveti ve muhtemel acımasızlığı bunu gölgede bırakır, onu niteleyen aptallığı değildir. İsa'dan önceki son yüzyılda Apollonius adında birinin

yaptığı bu heykelde belli bir ânı işaret eden hiçbir şey yoktur, her şey gördüğümüz kadardır, gizli hiçbir şey yoktur, ne ölüm ne kutsallık ne de idea veya ideal olarak insan vardır, dünya eksiltilmeden veya çoğaltılmadan sunulur. Peki bu sanat mıdır?

Sanat nedir?

Bildiklerimiz ile bilmediklerimiz arasındaki çatışma tüm sanatlarda kendisini gösterir, sanatı yüzyıllar boyunca sırtlamıştır ve bu durum asla sabit, asla dengeli değildir, zira yeni bir şey öğrendiğimiz anda bilmediğimiz başka bir şey ortaya çıkar. Yunanlılar sanatta bilmediği her şeye büsbütün sırtını dönen ve bildiğine yoğunlaşan ilk kültürdür. Yunan sanatında hiçbir gizem yoktur. Piramitler gizemlidir, fakat Dorik ve İyonik tapınaklar değildir. Sahnede bunu tema hâline getirirler, Sofokles'in *Kral Oedipus*'u, bilmeyen bir adamı ve bilmediklerine yaklaşıp sonunda öğrenince başına gelenleri ele alır. Trajedi bilmekte midir yoksa bilmemekte midir sorusu önemlidir çünkü bu, Yunan kültürünün kendi önemli sorusudur. Ne var ki tiyatro oyununda Oedipus'un hem bildikleri hem bilmedikleri vardır; ağırlık gizemlerin kendisinde değil, onun gizemlere tepkisindedir. Ayrıca Yunan mitolojisinde panteon, aşırı insansı oldukları için ciddiye alması imkânsız tanrılar ile doludur; ayrıca kuzey de dâhil başka birçok mitolojide güçlü olan, yeraltının ve yeraltındakilerin çekiciliği, ölüleri gölgeler ile, yani tanıdığımız karanlık ile betimleyen Yunan mitolojisinde âdeta önemsizdir. Ne görüyorsak oyuzdur. Peki Platon bunun ötesinde bir dünyaya odaklanmaz mı? Evet, bir bakıma, fakat o dünya da farklı değildir, aynıdır, yalnızca –tıpkı bir nesnenin, gölgesinden daha gerçek ve güçlü olması gibi– daha güçlüdür.

Yunanlılarınki gibi sanatın Polonya ormanlarında veya Danimarka fundalıklarında ortaya çıkabileceğini pek hayal edemiyorum. Niye, tam emin değilim. Daha önce pek çok kişi bu konuyu ele aldı, büyük İsveçli şair Vilhelm Ekelund'ün güney ve kuzey mizaçlarına ve iklimlerine ilişkin birçok yorumunu okudum, görüş bildirenler kuzeyin açıklığı ile yalınlığını güneyin kurnazlığı ve kendini beğenmişliği ile karşılaştırmadan edemedikleri için bu konuları böyle ele almak, iklimin kültürü etkilediğini söylemek biraz tatsız kaçsa da ben buna katılıyor ama tam tersini düşünüyorum: Bence açıklık Akdeniz kültürüne, bulanıklık kuzeye ait. Her şeyin saklandığı, bağlantı içinde olduğu ve hemen her zaman başka bir şeyi işaret ettiği ormanda açıklık, duruluk ve yalınlık düşüncesinin pek şansı

olmaz. Kuzey kültürünün süslemeler ve giriftliğe, Kızılderililerin hayvanlara odaklanması ve nesnelerin kendisine yabancı kalması hiç şaşırtıcı değildir ve Vinci'nin, Odysseia'nın Skagerrak ve Baltık bölgelerinde geçtiğine ilişkin büyüleyici teorisini büsbütün çürütür. Balık istifi turist dolu teknede bunları düşünüyordum ki hoparlörlerden yakınlarda bir balina olduğu, ancak hayvanın birkaç dakika önce daldığı ve biz dönmeden önce muhtemelen bir daha yüzeye çıkmayacağı anons edildi. Vanja uyanınca bunu anlattım ve karaya döneceğimizi söyledim, hayal kırıklığına uğradı, balina görmeyi çok istiyordu ama bir balina ile aynı yerde olduğu düşüncesi ile yetinip sakinleşti. Midesi bulanınca uykuya daldığı için onu övdüm, başka hiç kimse yapmadı, dedim, çok akıllıcaydı, dedim ve Vanja bütün bir yıl boyunca bunu unutmadı ve birçok kez hatırlattı, ötekiler uyumamıştı, bu yüzden kustular, ama ben uyudum, hatırlıyor musun baba?

Limandan geçip kentin ortasındaki küçük kumsala gittik. Sırt çantamda mayo vardı, fakat Vanja yüzmek istemedi, Linda ile Heidi'nin yanına dönmek istiyordu, bir kafede dondurmasını yedikten sonra ona kalp çerçeveli güneş gözlüğü aldım, otobüse bindik ve yakıcı güneşin altında, denizin üzerinde raf gibi yükselen uçurumlardan kıvrılarak geçen yolda son hızla ilerlemeye başladık. Güneş gözlüğünün parasını ödemeden önce mağazanın öteki ucundaki giysi rafına yönelmiştim, o sırada tezgâhtar bağırmış, neredeyse çığlık atmıştı: Güneş gözlüğü, güneş gözlüğünün parasını ödemen gerek! Bundan rahatsız oldum, en hafifinden söyleyecek olursam karşılığını ödemeden bir şey almak benim doğamda yoktu, üstelik de yanımda bir çocuk vardı, niye hırsızlık yaptığımı düşünmüştü? Bunu açıkladığımda özür bile dilemedi.

"Niye hiç köpek balığı yoktu?" diye sordu Vanja; gözleri bende değildi, güneşin yansımaları ile titreşen engin, masmavi, ıssız denize bakıyordu.

"Herhâlde başka bir yere gitmişlerdi," dedim. "Ayrıca yunuslar onları korkutmamış mıdır sence?"

Yunusların köpek balıklarını korkuttuğunu Kızıl Maske'den öğrenmiştim. Eden adasında onun su kayaklarını çeken iki yunusu vardı. Birinin adı Nefertiti'ydi, peki ya öteki neydi? Delfi? Neyse, köpek balıklarını kovalıyorlardı.

"Niye korkuyorlar yunuslardan?" diye sordu Vanja.

"Bilmiyorum" dedim. "Yunuslar daha güçlü olduğu için sanırım."

Bu yanıt ile yetindi. Ona, minik kafasına, denize bakarken biraz kıstığı biraz şaşı, mavi gözlerine baktım bir an. Köpek balıklarını, yunusları ve balinaları mı düşünüyordu? Nasıl düşünüyordu? Üç buçuk yaşındaydı, kelime dağarcığı gelişmemişti ve bilmediği, anlamadığı şeylerin sınırı yoktu. Böyle olmak nasıldı?

Gülümsedim ve saçını okşadım, çok güzel bir kızdı.

Ciddi ciddi baktı bana. Ardından o da gülümsedi ve pencereden dışarıyı seyretmeye döndü.

Beni mutlu etmek için mi gülümsemişti?

Sağdaki pencerelerden film şeridi gibi akan sarp yamaçlara baktım. Vanja'nın düşünceleri dar ve sınırlıydı belki, fakat tıpkı benimkilerin beni doldurması gibi onunkiler de onu dolduruyor olmalıydı. Benimkiler benim için ne kadar önemliyse onunkiler de onun için o kadar önemliydi herhâlde. Dolayısıyla düşüncelerin amacı, ürettikleri anlayış, nesnel içerikleri değil duygular, duyusal izlenimler ve bilinç, yani ben duygusuna ilişkin her şey ile etkileşimleri olmalıydı. Peki insan düşüncelerini niye bu kadar büyütüyor, kendisini onlara göre ölçüp biçiyordu? Akıllı, akılsız, dâhi, sıradan?

Lanet tezgâhtar.

Bir ayağımı koridora uzatıp arkama yaslandım. Yolculuk iyi geçmişti, Vanja mutluydu ve onun sıkılacağı, Linda ve Heidi'yi özleyeceğine ilişkin kapıldığım huzursuzluk büsbütün ortadan kalkmıştı.

Önemli bir şeyin yakınına geldiğim sezgisine kapıldım.

Neydi bu?

Düşündüğüm bir şey.

Pencereden dışarı baktım.

Orada bir şey mi görmüştüm?

Güneş mi?

Lacivert deniz mi?

Ufuk çizgisinin hafif eğimi mi? Uzayda dönüp duran bir gezegende olma duygusu mu?

Hayır, hayır. Bindiğimiz tekne, Vinci'nin Homer teorisi.

Bunlar.

Nesi önemliydi peki?

Bakalım...

Otobüs sertçe fren yaptı, ileri baktım, önümüzdeki dönemeçte büyük ve beyaz bir tır duruyordu. Geri geri gitmeye başladık.

"Ne oldu baba?" diye sordu Vanja.

"Tıra yol vermemiz gerekiyor," dedim. "Sakız ister misin?"

Başını öne salladı.

"Bu büyükler için bir sakız ama."

"Tadı diş macunu gibi mi?" diye sordu.

"Evet," dedim ve küçük çikletlerden birini Vanja'nın uzattığı eline bıraktım. Tır yavaşça ve sarsılarak pencerelerin önünden geçerken kendi ağzıma üç tane attım. Nane tadı ağız boşluğumda minik bir fırtına gibi yayıldı.

Ne diyordum? Vinci'nin teorisi bakımından Akdeniz sanatının dünyayı temsilde ona yakın durmasının, tüm zincirleri kırmasının hiçbir önemi yoktu. Odysseus'un deneyimleri kuzeyde geçmiş olsa bile bu orada yazıldıkları anlamına gelmiyordu. Ayrıca Odysseia destanındaki savaş tam olarak orada değil miydi? Tepegözler, tayfayı domuza çeviren Kirke ve Sirenlerin şarkıları, yani büyülü bir gerçeklik ile Odysseus'un aklı ve mantığı ile geldiği ve yanında getirdiği henüz biçim kazanmamış gerçekçi dünya arasında? Horkheimer ve Adorno bu çatışmayı aydınlanma diyalektiğinin özü, mantığın özgür kalıp kurtulduğu yer ve İkinci Dünya Savaşı barbarlığı ile de onun yeniden çöktüğü yer olarak görür. Çok açık ve parlak bir görüştür bu, fakat ben onunla birlikte gelen düşünceye, burada bir gelişme bulunduğu, aydınlanmış dünyanın aydınlanmamış dünyadan ve mantığın mantıksızlıktan daha iyi olduğu düşüncesine hiç ısınamadım, bunun nedeni kendi düşüncelerimin aynı anda hem bulanık, karmaşık, boş inançlı hem de açık, anlaşılabilir ve mantıklı olması, ayrıca irrasyonelin her zaman rasyonel kadar önemli veya başat olduğuna inanmamdır. Bu durum sürekli içimde ileri geri dalgalanır ve düşündüğüm her şey, en belirgin düşüncelerim bile, her zaman duyguların ve güdülerin etkisinde kalır. Ah, Sirenler, bizim için de şarkılar söyler, ölüm bize de seslenir, çöküşün ve çürümenin şarkıları asla susmaz çünkü yeniyi, daha sonra gelecekleri anlatırlar; yaşamın düzeni böyledir. Kültürü geliştirebiliriz, giderek daha yükseğe taşıyabiliriz ve Sirenlerin şarkılarına kulaklarımızı kapatabiliriz. Kültürün içinde doğup büyüdüğümüz için onun bizimle özdeş olduğuna inanmak kolay olsa bile bu doğru değildir. Sofistike bir kültür bakım ister, kültürün sistemleri kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar güçlenene dek herkesin büyük çabalar göstermesini, âdeta kendi becerilerinin üzerinde yaşamasını gerektirir ki çaba gösterilmeyince yapı görünmez hâle geldiği ve kendimizi içinde yaşadığımız kültürden ayıramadığımız için burada bir ihanet vardır. Bundan sonrası doğadır, olası tek yerdir, artık buradan ötesi,

Sirenlerin dünyası yoktur, o zaman barbarlık anlaşılmaz olur, kötü ve insanlık dışı olarak görülür. Çok parlak bir edebiyat profesörü Balkanların en azılı savaş suçlusuna nasıl dönüşür? Tam bir gizem! Akıl alır gibi değil!

Knut Hamsun bunu biliyordu. Hemen tüm romanlarında büyülü ve büyüsüz dünyayı yan yana getirmiştir ve bunun sonucunda erişilen bilgi gerçeğin önemsizliği, hayatın boşluğu ve anlamsızlığıdır. Ne var ki hayatın tadı çıkarılabilir ve belki de onun kitaplarının amacı budur.

"Çiğnemeyi bitirdim, baba," dedi Vanja ve sakızı ağzından çıkardı. Uzattığım elime koydu. Paketin üst kısmını yırttım, kâğıt parçalarına sardığım sakızı cebime koydum. İlerimizde, yeni inşa edilmiş oteller ve yazlıklardan oluşan küçük bir kasaba, güçlü güneşin altında bembeyaz parlıyordu.

"Daha çok var mı?" diye sordu Vanja.

"Hayır," dedim. "Yarım saat falan."

"Yarım saat ne kadar demek?"

"Bolibompa'nın ilk bölümü kadar."

"Heidi ne yaptı biz yokken?"

"Nereden bileyim! Tüm gün seninle birlikteydim ya!"

"Dondurma yedi mi?"

"Sanırım yemiştir. Ama sen de yedin."

"Evet."

Kirli beyaz taş evlerden, ışığı yanmayan neon tabelalardan oluşan ve tatil giysileri içinde Kuzey Avrupalılar ile dolu büyükçe bir kasabaya geldik. Dış kenardaki evlerin arasından kum tepeleri, onların arkasında da mavi ve sakin deniz görünüyordu. Yolun son kilometreleri hep yerleşim yeriydi; evler, süpermarketler, tamirhaneler, oteller – bir otel ormanı... Otobüs hızlıydı, birazdan otelimizin önündeki son koya inecektik; bir akşam otel alanında kalmaktan bıkıp usandığımız için yürüyüşe çıkmış ve deniz kenarında bir restoran bulmuştuk. Dalgalar köpürerek teras duvarını dövüyor, rüzgâr her şeyi sarsıp kımıldatıyordu, gölgeler uzun ve keskindi, arazideki ışık ile gökyüzünde usulca alçalan alev topu arasındaki bağlantıyı anlamak kolay değildi. Otelin girişindeki restoran 1950'lerden, belki 60'ların başından kalmaydı ve bakımsızdı. Bu hoşumuza gitmişti, geçicilik ve çöküş atmosferi karşı konulmazdı, oturup sipariş verdik, fakat kızlar huysuz ve hırçındı, dolayısıyla yemeği çabucak yiyip oradan olabildiğince çabuk ayrıldık.

1960'lar kırk yıl önceydi. Tarihin derinliklerinde kalmış sayılmaz. Ne var ki toplu turizm bile geçen zamanın izlerini taşıyordu.

Yokuşu çıktık, sağa yanaştık ve kaldığımız büyük otel tesisine geldik.

"Annem ve Heidi!" diye bağırdı Vanja.

Gerçekten de onlardı, yokuşu çıkıyorlardı, Linda kocaman göbeği ile ikili puseti itiyordu, renkli yazlık elbisesi içinde Heidi koltuklardan birinde ayaklarını aşağıya sallandırıp arkasına yaslanmıştı. Otobüs durdu, indik, Vanja onlara doğru koştu. Ne anlatacağı konusunda biraz gergindim, genellikle onun deneyimleri ile benimkiler arasında fark oluyordu, fakat şimdi yunus gördüğünü ve kusmak yerine uyuduğunu söylemekle yetindi.

"Sizin gününüz nasıl geçti?" diye sordum, önlerinde durup.

"İyi," dedi Linda. "Eğlendik."

"Yoruldun mu?"

"Biraz. Çok değil. Heidi uyuyunca ben de uyudum."

"İyi etmişsin. Yemek yiyelim mi?"

Başıyla onayladı, restoranların ve dükkânların bulunduğu merkeze doğru yürüdük. Hepsi bir tür taraçanın çevresine, yarın bir çatının altına toplanmıştı, ortada minik bir fıskiye vardı. Dükkânların zemini ile taraçanınki aynı kiremit renkli çiniler ile kaplıydı, bu farksızlık yapay çimenin görüntüsü gibi rahatsız etmişti beni. En üstteki restorana oturduk, çocuklara Bolonez soslu spagetti söyledik, bana hamburger ve Linda'ya pizza aldık. Restoranların kenarı boyunca uzanan metal korkuluklar güneş ışığı ile parlıyordu. Aşağımızda mayolu insanlar ayaklarında takunyalar ile gidip geliyordu, çoğunun önünde puset vardı. Tepemizdeki hoparlörlerden Avrupa disko müziğini andıran bir şarkı geliyordu. Vanja bıçağını bardağına vurdu, Heidi de aynısını yapmaya başladı. Yapmamalarını söyledim. Çocuklar ses de dâhil her şeye kendilerini kaptırıyor, onlar için hiç fark etmiyor: Mesela bir yaş günü kutlamasında bir odaya doluştukları zaman tam bir kakofoni içinde çığlıklar atıp bağırabiliyorlar, yetişkinlerin dayanılmaz bulacağı bu ses seviyesini onlar fark etmiyor bile.

Son yıllarda gürültü hassasiyetim giderek artmıştı, sanki en küçük tıngırtı ve takırtı bile doğrudan ruhuma ulaşıyor, onu ürpertip titretiyordu, derken birdenbire aklıma geldi, babam açısından da aynı böyleydi herhâlde, gürültü çıkaran şeylere her zaman tepki verir, hiç tolerans göstermezdi. Döşemelerde ayak sesleri, çarpılan

kapılar, tabaklara çarpan çatallar, çocukların ağız şapırtıları... Öte yandan annem böyle şeylere asla aldırmazdı. Belki kendi dünyasının derinliklerinde yaşıyordu, belki dünyadan daha uzaktı, belki de tolerans eşiği daha yüksekti. Ne var ki babam gerçekten diken üstündeydi, içinde huzurdan eser yoktu, ani bir ses duyunca patlıyordu.

Şimdi ben de tıpkı böyleydim.

Gürültü yapmayın! Hayır, hayır, hayır! Yok! BENİ DUYMUYOR MUSUNUZ! SESSİZ OLUN!

Vanja sandalyeden aşağı kaydı ve korkuluğun altından geçti. Heidi onu takip etti, çok geçmeden ikisi de yüzükoyun yere uzanmış ve ellerini fıskiyeden akan suya uzatmıştı. Sigara paketini çıkarıp bir tane yaktım. Linda kınarcasına baktı.

"Hamile olduğumu biliyorsun," dedi. "Başka yerde iç bari."

"Kızma," dedim. "Gidiyorum."

Ayağa kalktım ve iç masalardan birine gittim. Ben seslere hassastım, Linda da kokulara. Sanki bir av köpeği ile evliydim. Linda açısından sigara tam bir işkenceydi. Fakat beni kınaması yine de tepemi attırmıştı. Bunda kızacak ne vardı sanki! Bütün gün doğru düzgün bir sigara içememiştim. Kaç tane içmiştim ki? Üç mü? Evet. Bir tane sabah, bir tane Vanja ile kafede, bir tane de şimdi.

Elinde tepsi ile bir garson masamızın önünde durdu ve maden suyu ile gazoz bardaklarını bıraktı. Linda ona bakıp gülümsedi.

Fıskiyenin önünde Vanja ile Heidi kahkahalar atıyordu. Vanja elini suya sokup kardeşini ıslattı; Heidi'nin elbisesinin göğsü zaten sırılsıklamdı.

"Vanja," diye seslendim. "Sakin ol biraz."

Vanja bana baktı. Onunla birlikte başkaları da...

Neyse ki yaramazlık yapmayı bıraktı, daha sonra baktığımda karşıdaki korkuluklara tutunmuşlardı.

Yemekten sonra alışveriş merkezinin öteki tarafındaki çıkışa yöneldik; restoranları, butikleri ve hediyelik eşya dükkânlarını geçtik, Vanja'nın isteği doğrultusunda büyük ve loş bir oyun salonunun önünde durduk, içeride uçak simülatörleri, araba simülatörleri, savaş simülatörleri ve kollu kumar makineleri vardı, boş birkaç dükkânın önünden geçip yolumuza devam ettik ve çeşitli etkinlikler ile animasyonların biletlerinin satıldığı bir tezgâhın önünde yine durduk. Ertesi gün otel tesisleri bölgesinden uzaklaşmaya, güzel bir kumsal bulmaya karar vermiştik. Aşağı yukarı benim yaşlarımda cana yakın görünen bir adam bize doğru geldi.

"Do you know a good beach nearby?" diye sordum.

Evet, biliyordu. Bir broşür çıkardı ve bize güzel bir kumsalın fotoğrafını gösterdi, biraz uzakta olduğunu ama sabahları buradan minibüs kalktığını söyledi. Kaç para olduğunu sordum. Bedava, dedi. Bedava mı, dedim şaşkınlık içinde. Öyleydi. Kumsal aslında otele aitti, yeni yapılmıştı, bedava yolculuk ve şezlong için tek yapmamız gereken oteli gezip görmek ve eve döndüğümüzde arkadaşlarımıza anlatmaktı. Elbette buna da mecbur değildik ama yaparsak iyi olacağını söyledi ve gönderdiği herkes dosdoğru kumsala giderse kendisinin adının kötüye çıkacağını ekledi.

"Take a look at the hotel, will you please, and then you can go to the beautiful beach!"

Linda'ya döndüm.

"Ne dersin? Yapalım mı? Böylece yarın biraz gezmiş oluruz?"

"Neden olmasın," dedi.

Satıcı bize bir form uzattı, adlarımızı ve adresimizi yazdık, biletimizi aldık ve ona hoşça kal deyip çevreyi dolaşmaya devam ettik, otelin ana binasının arkasında bir ağılı andıran oyun alanına gittik, iki çocuğumuzun kaydıraktan kaymasını, tahterevalliye binmesini yan yana durup izledik, bu sırada havuzdan çıkmış ve omuzlarına havlu atmış ıslak mayolu insanlar önümüzden akıp duruyordu. Pamuk elbiseler ve şortlar giymiş, yüzleri güneşten ve tatil ortamından kızarmış çiftler tesisin restoranlarından birinde yemek yemek için bir saat sonra yine dışarı çıkacaktı ve kimi çocuklarının elini tutarken kimileri yalnız olacaktı. Muhtemelen çoğunun burada olmayı muhteşem bulması, evet, âdeta cennete geldiğine inanması, belki tatile çıkabilmek için para biriktirmiş olması beni etkileyebilirdi, iyi bir yanı vardı, fakat aynı zamanda kederliydi, tesis berbattı, güneşe susamış İskandinavlardan para koparmak için yapılmıştı, gelişmiş bir tür dolandırıcılıktı. Bu düşüncenin en kötü yanı beni yerleştirdiği konumdu. Böylesine hor gören ben, onlardan daha mı iyiydim? Buradaki asıl budala ben değil miydim? Onlar mutluydu, ben mutsuzdum ve onlar kadar para ödemiştim.

Akşam çocuklar yattıktan sonra spor ayakkabılarımı giydim ve tepeye doğru koştum, köprüyü geçtim ve trafik cehenneminin arkasındaki lavlardan kararmış çorak düzlüğe geldim. Tatilde otellerden ve yollardan başka şeyler görebilmek için tepelere çıkmayı ve koşmayı düşünmüştüm. İçeriye doğru dar bir asfalt yolu izledim. Yerden sıcak yükseliyordu. Önümde yükselen tepelerde güneş

parlıyordu. Ortalıkta hiç kimse yoktu. Formum oldukça kötüydü, yavaş koşuyordum. Önümde bir otobüs köşeyi döndü ve bana doğru gelmeye başladı. Yanımdan geçerken yaşlı turistler ile dolu olduğunu gördüm. Nereden geliyorlardı? Tırmanışımı soluk soluğa sürdürdüm, karşıma bir tünel çıktı, başka bir turist otobüsü geliyordu, motorun gürültüsü el değmemiş yamaçlarda yankılandı. Karşı tarafta minik bir vadi vardı. Daha ileride, çakıl kaplı büyük otoparkta otobüsler bekliyordu, çitle çevrili bu alanda, çocukken televizyonda gördüğüm türden bir Western kasabası ile karşılaştım. Nerede olduğumu bilmeseydim ıssız ve çorak arazi ile eski ahşap binalar beni Afrika açıklarında bir adada değil de Amerika'nın batısında bir yerde olduğuma inandırabilirdi.

Koşmayı sürdürdüm. Tişörtüm giderek ıslandı, güneş denize doğru alçaldı, tesise döndüğümde ortalık neredeyse büsbütün kararmıştı. Koridorda durup yatak odasının kapısını açtım, Vanja ve Heidi uyuyordu. Düzenli solukları, uyku ile gevşeyen kolları ve bacakları, çevrelerinden, hiçbir şeye tepki vermeyecek kadar tamamen uzaklaşmaları onlarla geçirdiğim ilk andan itibaren beni büyülemişti. Sanki başka bir dünya ile, uykunun karanlık ve bitkisel âlemi ile bağlantılı değişik bir yaşam sürüyorlardı. Oradan, annelerinin bedenleri içindeki kör ortamdan geldikleri çok belliydi ve doğumdan çok sonra bile orayı bırakmıyor, uyudukça uyuyorlardı. Uyanık hâllerinden çok farklı değildi bu durum, zira kalpleri çarpıyor, damarlarında kan dolaşıyor, bedenlerinde besinler ve oksijen dağıtılıyor, hücreler oluşturulup yok ediliyor, içlerinde sıvılar ve organlar kabarıp titreşiyordu ve onlar uyurken tenin şimşekleri olan sinirler bile karanlık yollarda akmaya devam ediyordu. Tek fark bilinçti; uykuda ortadan kalkmıyordu belki ama dışarıdan içe dönüyordu. Baudelaire'in günlüğüne yazdıklarını hatırlıyorum: Her gece bilinmeyenin dünyasına gitmek için eşiği geçmek büyük cesaret ister.

Çocuklar tıpkı ağaçlar gibi yaşıyordu ve onlar gibi, hiçbir şeyden haberleri yoktu. Ertesi sabah, neredeyse on iki saattir içinde bulundukları koşullara hiç kafa yormadan yeni günü karşılamak için dağınık ve mahmur bir hâlde gözlerini açacaklardı. Dünya önlerinde apaçık uzanıyordu, tek yapmaları gereken içine dalmak ve her şeyi unutmaktı, sonuçta açıklığın doğasında vardır unutmak. Hafıza izler, dokular, kenarlar, duvarlar, dipler ve uçurumlar yaratır; bizi sınırlar, bağlar, aşağı çeker ve yaşamlarımızı yazgıya dönüştürür – bundan kurtulmanın yalnızca iki yolu vardır: Delilik veya ölüm.

Fakat çocuklarım hâlâ açık ve özgür alandaydı. Öte yandan ben müdahale edip onları engelliyordum! Katıydım, hayır diyordum, kızıyordum! Sahip oldukları en güzel şeyi berbat etmek için niye bu kadar uğraşıyordum? Zaten onu önünde sonunda kaybetmeyecekler miydi?

Kapıyı kapadım, ayakkabılarımı çıkardım, banyo kapısını açacakken vazgeçtim, duş almak yerine buzdolabından bir bira çıkarıp balkona gittim, Linda orada kitap okuyordu. Ben gelince kitabı bir kenara bıraktı. Oturup bir sigara yaktım, fakat az önce canla başla çalışan ciğerlerim dumanı istemediği için uzun uzun öksürdüm.

"Sigarayı bırakamaz mısın, Karl Ove," dedi Linda.

Ona surat asıp biradan bir yudum aldım.

"Çocukların olabildiğince uzun süre babalı büyümesini istiyorum," diye devam etti.

"Ben de öyle," dedim. "Büyükbabam benim yüz yaşıma kadar yaşayacağımı söylemişti. Ona kesinlikle inanıyorum."

Sonunda ciğerlerim alıştı ve dumanı derin derin çekebildim.

Bir süre oturup o gün olanları, ertesi gün yapacaklarımızı konuştuk. Linda'nın uykusu geldi; ikili hayat, karnında taşıdığı çocuk onu yoruyordu, çok geçmeden yatmaya gitti, ben oturmayı sürdürdüm ve kitap okudum. Witold Gombrowicz'in günlüklerini okuyordum; onu okumayı gün boyu iple çektiğimi söyleyemesem de güzel bir şeyin belirsiz bir beklentisi olarak sürekli içimde taşımıştım. Okurken bazı yerlerin altını çiziyordum, artık bunu hemen hiç yapmazdım, fakat bu günlüklerin neredeyse tamamı bana önemli görünüyordu, ender bulunan bir nitelikti, çok eşsizdi, dolayısıyla, daha sonra hatırlayıp kullanmak için yeniden okumam gerektiğini düşünüp duruyordum. Düzenli aralıklarla kitabı bırakıp bir sigara yakıyor, ya devasa gökyüzüne ya dizi dizi bungalovun ışıklarına ya da iki havuz arasındaki bulvarın ağaçlarına bakıyordum; havuzların kımıltısız yüzeyleri oturduğum yerden görünmese de düşünceleri bile sakinleştirici bir etki uyandırıyordu. Sokak lambalarının ışıkları ağaç doruklarının yeşilini yapay gösteriyordu, sanki yalnızca mimari değil doğa da insan elinden çıkmıştı burada. Ne var ki düşüncelerim gözlerimi izlemiyor, biçimlere veya renklere, sarhoş İngilizlere veya odalarına dönen genç İskandinav ailelere aldırmıyor, bilincin karanlığında kendi yolunu izliyor, Gombrowicz karşısında heyecana kapılıyordu ve onu da etraflıca inceleyip ele almıyor, uzun bir günün yalnızlığı ardından sahibini karşılayan bir

köpek gibi karşılıyordu. Kuyruk sallama, yalamak ve mutlu mutlu havlama. Tüm ruhum ile biliyordum ki okuduklarım önemliydi ve benim yazdıklarım da bu yükselen, gelişen, sürekli değişen yöne gitmeliydi. İdeolojilerin altına erişmek için ben de dalmak zorundaydım ve onlara direnmenin tek yolu kendi gerçeklik deneyiminde diretmek, onu reddetmemekti; sonuçta hep bunu yapıyor, öğrendiğimiz gerçeklik uğruna yaşadığımız gerçekliği reddediyorduk ve sanat eşsizliğin ayrıcalıklı alanı olageldiği için "ben" denen eşsiz ve özel unsura karşı ihanet başka hiçbir yerde sanattakinden daha büyük değildi. Sanki sanatın ön koşulu sanattan vazgeçmekti. Bu da hepsinin en zorudur, çünkü önden herhangi bir değeri yoktur ve sanatçı başta olmak üzere hiç kimse eserin özgün ve değerli mi yoksa beş para etmez mi olacağını önceden bilemez. Van Gogh hayatının son yıllarında birdenbire buraya ulaştı, tablodan tabloya devasa sıçrayışları görülebiliyordu; hiçbir reprodüksiyonun aktaramayacağı ışık ve varoluş sonunda âdeta hastalıklı bir şiddet ve güzellik ile ortaya serilmişti, tabloları gören herkes bunun ispatlanabilir bir doğru olduğunu bilir: Gerçekten öyledir. Ressam insanların tablosunu hemen hiç yapmamıştır; odalar ve araziler boştur ama bu gelişigüzel bir boşluk değildir, onları gören kişi yitik, yani ölü gibidir daha çok. Van Gogh dünyayı bir ölünün gözü ile tuvale aktarmıştır. Oraya, rengârenk dünyanın ortasındaki hayatlarımızın kulak tırmalayan hiçliğine ulaşabilmek için her şeyden vazgeçmiştir. Tek istediği resim yapmak olduğu için resim yaparak gerçekten her şeyden vazgeçmiştir. Aramızdan kim her şeyden vazgeçmeye gönüllü olduğunu dürüstçe söyleyebilir? Zira her şey gerçekten her şeydir.

Evet, en azından ben bunu ileri süremem, orası kesin.

Peki Gombrowicz?

Hayır, her şey değil. Pek çok şey, ama her şey değil. Sanatın uçuşunun sıradan hayat düzleminde tıpkı akbabanın yere düşen gölgesi gibi karşıtını bulması gerektiğini yazar. Kördüğümlerin akıl ile değil hayatlarımız ile çözüleceğini ileri sürer. Doğruluğun yalnızca argümana ilişkin bir mesele olmadığını, aynı zamanda çekimi –yani çekim gücünü– ilgilendirdiğini yazar. Ayrıca bir fikrin, arkasında daha önemli şeylerin olup bittiği bir perde olduğunu ve öyle kaldığını ekler. Karmaşık doğrular yoktur, aslında daha basit olamaz, fakat hepsi temelden doğrudur. Ne var ki bedava değillerdir. Bedel yüksektir, yalıtılmaktır ama düşünce özgürlüğü anlamına gelen

kazanç da yüksektir. Gombrowicz düşüncelerinin acımasızlığı ile Nietzsche'ye yaklaşır, tıpkı onun metinlerindeki gibi yolun kendisi değil tasviri vardır. Buenos Aires liman mahallesinde genç erkekler ile cinsel deneyimlerini, bu gece maceralarının sevinçlerini ve küçük düşmelerini, utancını ve cazibesini, bir pazar sabahı pis odasında pencereden gelen Güney Amerika güneşi ile uyanışını, girip çıktığı sayısız işi, banka veznedarlığı yapmasını, yaralı gururunu, aristokrasi fantezisini yazsaydı, kısacası düşüncelerinin –ve onlar aracılığıyla ruhunun– yükseldiği tüm koşulları betimleseydi ve en yüceleri (ki günlüklerde en bayağılara ilişkin düşünceler bile yüceliğe aittir) en bayağı şeyler ile, mesela koca göbeği, kıçındaki kurt, idrarındaki kan, kulağındaki kir veya Buenos Aires parklarında bir sonbahar günü kolunun altına bir Bruno Schulz kitabı sıkıştırarak dolaşması ile birleştirseydi dünyanın en büyük yazarı, çağımızın hem Cervantes'i hem Shakespeare'i olurdu.

Ama yapamadı. Düşüncelerinde özgürdü ama biçimde tam olarak özgür değildi.

Peki ben yapabilir miydim?

Fuck you, Karl Ove. Seni aptal bok çuvalı. Ben Gombrowicz'in tırnağı bile olamazdım. Onun Polonya edebiyatına ilişkin sözleri kadar içten ve doğru şeyleri Norveç edebiyatı için dile getirmenin düşüncesi bile midemi ağrıtıyordu. Evet, her şeyi olduğu gibi anlatabileceğimi ve tek yapmam gerekenin başlamak olduğunu düşününce ellerim titremeye başlıyordu.

Ne hain bir düşünceydi.

Tek yapman gereken... Kıçımın kenarı!

Ne var ki Gombrowicz gösterip şöyle diyordu: Burası böyle, istersen oraya git.

Gidebilir miydim?

Ah, Buenos Aires'in liman mahallesinde büsbütün pis ve düşkün bir hayat sürseydim, toplumun dibinde bir böcek gibi yaşasaydım, karşıma çıkan her şeyin utanmadan tadını çıkarsaydım, Rimbaud'nun muhtemelen yaptığı gibi birinin kafasına taş ile vurup onu öldürseydim ve Afrika'ya kaçıp orada silah kaçakçısı olarak yaşasaydım, evet, aslında buradan başka herhangi bir yerde olsaydım; ne var ki Kanarya Adaları'nda, kanatlı kapının arkasındaki odada uyuyan iki küçük çocuk ve hamile bir eş ile bir otel balkonundaydım ve tüm bunlar geleceği uslu durmak ve sorumlu olmak yükü altına sokuyordu.

Fakat Gombrowicz burada bile bana, sıradanlığımın kesif karanlığında âdeta fark edilmez bir ışıltı gibi parlayan, küçük bir umut veriyordu; şunları yazan oydu sonuçta: "Bedensel konforlar ruhu keskinleştirebilir, evin perdeleri arkasındaki rahatlıkta, burjuvaların boğucu odalarında tanklara molotof kokteylleri ile saldıranların hayalini bile kuramayacağı bir sertlik gelişir."

Ah, hepsinin canı cehenneme.

Son romanımın üzerinden yakında dört yıl geçmiş olacak ve o zamandan beri elimden bir şey çıkmadı. Boktan bir şeyler bile yazmadım. Birinci romanımın başkişisi ve ikincinin yazarı olacağını düşündüğüm Henrik Vankel'in intihar girişiminden sonra hastanede uyanmasını ele alan bir roman açılışı üzerinde çalışarak neredeyse bir yıl harcamıştım. İlk romanın sonunda onu, yüzünü ve göğsünü kesip yaraladıktan biraz sonra, hemen hemen ıssız bir adadaki evin küvetinde bırakmıştım, başladığı işi bitireceğini, atardamarını keseceğini ve usulca kan kaybedeceğini, usulca hayatını kaybedeceğini düşünüyordum; gözlerinin kararmasını, belirsizliklerin bitkisel bir hâl almasını, içinde büyüyüp her şeye yayılan şeyin ölüm olduğunu ve derken kapının çalınmasını tasvir etmiştim. Uzaklardan, çok uzaklardan, bir rüyanın dışından gelen bir sesti bu. Daha sonra gelenin komşunun oğlu olduğu ortaya çıkıyordu, adanın dört sakininden biriydi, kahve içmek için uğramıştı. Kıyıdan hafif açıkta bir donanma gemisi vardı, komşunun oğlu onlarla bağlantı kurmuş ve Henrik Vankel'i güverteye taşıyan askerler onun hayatını kurtarmıştı. Bu hikâyenin bir saniyesine bile inanmıyordum; özellikle donanma gemisi bölümü hem budalacaydı hem de inandırıcılıktan yoksundu, fakat ben adada otururken gerçekten böyle bir gemi gelip demirlemiş ve üzerimde büyük bir etki bırakmıştı, büsbütün suratsızdı çünkü, topları ile kendi içine kapanmış duruyordu, üzerinde tek bir insan bile yoktu. Günün birinde tekneden denize küçük bir şişme bot indirildi, oturduğum evin hemen önündeki koya çıkan üniformalı dört adam şişme botu karaya çekti ve içeriye doğru koştu. Şişme bot gün boyu kıyıda kaldı. Akşamleyin gitmişti. Ertesi gün gemi de ortadan kaybolmuştu. Tüm bunların bir anlamı varmış gibiydi, sonuçta hem gemi hem de şişme bottaki tayfalar genellikle olaysız geçen hayatta keskince öne çıkıyordu, fakat ben ne anlama geldiğini bilmiyordum. Olaylar imzasız mektup gibiydi, tanıdığım birinden gelmiyordu ve bu keskinliğin gizemi bir şiir gibi büyülemişti beni.

O günlerde Barents Denizi'nde bir Rus denizaltısı batmıştı, tayfa henüz hayattaydı ama denizaltı kurtarılamadığı için birkaç gün içinde hepsi ölecekti. Ben bir yandan dişlerimi fırçalar bir yandan sararmış otları, koyu kahverengi kayaları ile sisli adaya ve simsiyah durgun su yüzeyine bakarken yüzlerce genç Rus denizin dibinde bir yerde bir ölüm tuzağına sıkışıp kalmıştı. Tam o sırada. Komşunun teknesi ile büyük adaya alışverişe giderken gazetelerin ilk sayfalarını dünyanın açıklıkları gibi gördüm. Kursk, Kursk. Tüm radyo programları kazadan gelen en son haberler ile başlıyordu. Günler, saatler, dakikalar içinde öleceklerdi. Ben adada dolaşıyor, oturup kitap okuyordum; onlar suyun derinliklerinde mahsur kalmıştı. Derken tüm umutlar tükendi, askerler muhtemelen ölü balıklar gibi birer birer yatıyordu orada. Hayatlarının son anlarında duvarları yumruklamışlar mıydı? Öfke ve çaresizlik içinde koşturup bağırmışlar mıydı, yoksa kımıldamadan durup kaçınılmaz sonu mu beklemişlerdi?

Öldüler ve unutuldular, yeni kazalar ve felaketler çekti dikkatleri üzerine. Ben de unutmuştum, ta ki Henrik Vankel'in adadaki son günlerini yazmaya başlayana dek... Olayların taban tabana zıt iki fenomeni temsil ettiğini düşündüm. Birisi zamanımızın açıklığıydı, burada her şeyden haberimiz oluyordu, uzak bir denizin dibinde birilerinin öldüğünü bile olay sırasında öğreniyorduk. Tutsaklık duygusu veriyordu bu, asla huzur bulamayacaktık, her zaman göz önündeydik ve yalnız kalabileceğimiz hiçbir yer yoktu. Bu olayların temsil edildiği dramaturji onlara tanıdık bir hava katıyordu. Öteki olayın dramaturji ile bir alakası yoktu, yalnızca benim gördüğüm bir şeydi, hamdı, tanıdık bir yanı yoktu, dolayısıyla büsbütün kuşkuluydu. Buradan çıkardığım sonuç şu oldu: Yazma işi gözümüzün ısırdığı ama tam çıkaramadığımız yabancı şeylere yönelmeli. Aslında her şey için geçerliydi bu, zira hepsi açıklanıp anlaşılsa bile aynı zamanda birer fenomendi, kendi içinde gizli saklıydı.

Dünyanın yeniden kapatılması gerekiyordu.

Ne var ki kendi yaklaşımım ile bir yere varamadım. Henrik Vankel'in babası öldüğünde babaannesinin evinde olanları yazdım, Henrik'in yanında abisi Klaus vardı, fakat bunun da bir saniyesine inanmıyordum, hepsi yapmacık ve göstermelikti. Kristiansand'ın Kjevik Havalimanı'nda Klaus onu almaya geldiğinde Henrik'in bagaj teslim alanında valizini bulmasını anlatmak için üç hafta harcadım, sonra sildim.

İşte buraya ulaşmıştım. Bu yüzden Gombrowicz okuyunca kendi gözümde değerim düşüyordu, söylediği hemen her şeye katılıyor olsam da seviye çok yüksekti.

Kitabı alıp devam ettim. Gombrowicz'in Arjantin'den ayrılıp Fransa'ya taşındığı son bölüme geldim. Yazılarındaki tüm güç, gerilim ve radikallik bir anda ortadan kayboldu, üslubu cansız düştü ve keskinliğinin kalanı da biraz yorgun ve mekanik yinelemelere dönüştü.

Ne olmuştu? Yaşlanmış mıydı, yoksa yabancılığın yitirilmesi miydi bunun nedeni? Avrupa dünyanın eski bir parçasıydı, Gombrowicz oradan geliyordu, orada büyümüştü, orayı içselleştirmişti. O sıralar tanıdık bir yerdeydi ve genç olduğu için dinçti; acaba normalde kırklı yaşlarda merakı ile birlikte ölmesi gereken bu dinçlik yabancılık sayesinde daha mı uzun yaşamıştı? Yoksa Thomas Mann'ın *Venedik'te Ölüm* eserindeki besteci gibi ölen kültürde ölen bir adam mıydı?

Bir saat okudum. Ardından, üşendiğim için, üzerimde spor giysileri ile yatmaya gittim. Ertesi sabah Vanja ve Heidi için *Spöket Laban*, *Hayalet Laban* filmini açtım, duş yaptım, balkonda bir sigara içtim ve herkesle birlikte otelin girişine gittim, on dakika sonra bir minibüs geldi. Biletlerimizi gösterdik, katlanır puseti ve yüzme eşyaları ile dolu çantayı bagaja koyduk ve minibüse bindik. İki çift daha geliyordu bizimle. Önceki gün Vanja ile geçtiğimiz aynı kıvrımlı yolda ilerlemeye başladık çok geçmeden. Hiç kimse bir şey söylemedi, ben dalgın gözler ile denizi seyrettim. Heidi ağlamaya başladı, yüzü bembeyaz kesilmişti, araba mı tutmuştu? Linda Heidi'nin başını kucağına yerleştirdi, uyutana dek saçlarını okşadı; neyse ki Vanja bu kıskançlık fırsatını değerlendirmedi ve gökyüzünün altında bir halı gibi uzanan denize baktı.

Hemen hemen bir saat sonra minibüs asfalt bir yokuşu çıktı ve çiçek yatakları, dizi dizi palmiyeler ve ışıltılı çimenlikler içinde göz kamaştıran lüks bir otele geldi. Şoför aracı durdurdu, kapıyı açtı ve biz, Malmölü bitkin tatilci ailesi şimdiden yakmaya başlayan sıcağa çıktık. Göğsünde isim kartı ile girişte duran bir kadın bize baktı. Üzerini kaplayan lekelerden utandığım puseti çıkardım ve ona kibarca gülümsedim. *We are just going to beach*, dedim. *But we were supposed to take a look at the hotel first?*

Come right this way, will you please, dedi.

Yabancı ortamdan biraz tedirgin olan Vanja ile Heidi çevrelerine bakındı. Linda bakışlarını bana yöneltmişti. Göz göze gelince gülümsedi.

Kanatlı kapıdan geçip resepsiyona girdik. Koyu yer çinileri devasa panoramik pencerelerden dolan ışıkta parlıyordu, hava serindi, resepsiyonun arkasında çalışanlar takım elbiseli veya üniformalıydı. Yukarı aşağı işleyip duran asansörler görünmez bir asansör boşluğunda değil cam tüpler içinde duvarın dışındaydı. İçeride uzanan yolun iki yanında küçük, lüks butikler vardı. Bir gemiye benziyor, diye düşündüm, şu hiçbir masraftan kaçınmayan ve her şeyi bulunduran devasa yolcu gemilerinden birine...

İsim kartlı kadın bize resepsiyonun solunda bir yer gösterdi, kanepeler ve koltuklarda tatil giysileri içinde kafası karışık birkaç kişi oturuyordu, ayrıca bir masada doldurmamız gereken şema vardı. Ad, adres, telefon numarası.

Tüm bunlar neyin nesiydi?

Bilgileri doldurduk, formu teslim ettik, bize oturup biraz beklememizi, sıramız gelince çağrılacağımızı söylediler.

Çağrılmak mı?

Vanja ve Heidi pencerenin taş pervazına tırmanıp emeklemeye başladı, derken birdenbire maymun gibi doğrulup ellerini cama koydular. Yapmayın, dedim, kirleteceksiniz. Bana kulak asmadılar, birbirlerine bağırıp emeklemeyi sürdürdüler. Kimsenin dikkatini çektiler mi diye çevreme bakındım, çekmemişlerdi, elleri şişkin karnının üzerinde geri yaslanan Linda'nın yanına oturdum. Yakındaki sütunda bir televizyon asılıydı, herhâlde bu otelden, muhtemelen aşağıdan fotoğraflar gösteriliyordu, bir kumsal vardı, insanlar zayıf ve bronzdu, mutlu görünüyorlardı, arkalarında çok uzaktan gösterilen balkonlu bir yapı yükseliyordu. Bir saray, altın bir kumsal ve önündeki denizde bir su sporları cenneti.

Heidi büyük bir saksının önünde diz çöktü ve içindeki topakları çıkarmaya başladı. Yanına gidip onu kaldırdım, topakları yerine koydum, bu sırada Vanja dudaklarını cama yapıştırmıştı, gidip onu da aşağı indirdim. Yanımızda biraz oturamaz mısınız, dedim; yok, oturamazlardı, salonun öteki ucuna, mağazaların başladığı yere gitmek istiyorlardı, orada bir akvaryum vardı, ben de gittim, balıkları yakından görebilmeleri için Vanja ile Heidi'yi sırayla kaldırdım, bu sırada durumu anlayabilmek için içeriye göz atıp duruyordum. Yanımızdan geçenler varlıklı görünüyordu, bunu düşünmeme neyin sebep olduğunu merak ettim, sonuçta daha sabahtı, herkes tatildeydi ve sıradan şortlar veya etekler giymişti. Acaba kendilerine güvenen tavırları mı düşündürtmüştü bunu bana? Neyse ne,

kendimi aşağılık hissetmiştim ve çocukların sağdan soldan fırlayan kolları ve bacakları ile denetimsiz ve değersiz göründüğümü düşünüyordum.

Şu babam, dedi Heidi, kafasında devasa bir şişkinlik ile kımıldamadan duran sarımtırak balığı göstererek. Şu da annem, dedi Vanja ve uzun tüllü kuyruklu zarif bir turuncu bir balığı gösterdi. Şu da ben, diye haykırdı Heidi; mücevher kadar güzel, mavi sarı minicik bir balığı gösteriyordu. Bu da benim, dedi Vanja, kırmızı beyaz bir palyaço balığını göstererek. Nemo! Ben Nemo'yum.

"Tamam," dedim. "Artık dönmemiz gerek. Gelin bakalım minik dalgacılar."

Mantıksız rotalarını izleyerek arkamdan geldiler ve Linda'nın oturduğu kanepenin arkasında birdenbire durup kaldılar, birkaç metre ötelerinde pelüş hayvana benzeyen bir yaratık vardı, kocaman kafası ile bir adam boyundaydı, derken bizi gördü ve yanımıza doğru gelmeye başladı. Çocukların korktukları belliydi, hiç kımıldamıyorlardı ama aynı zamanda büyülenmiş ve heyecanlanmışlardı, mavi gözler ve açık ağızlar ile onu izliyorlardı. Pelüş hayvan önümüzde durup elini uzattı, fakat ne Heidi ne de Vanja tokalaşmaları gerektiğini anlamıştı. Pelüş hayvan aklına bir fikir gelmiş gibi patisini havaya kaldırdı, arkasını döndü, bir masaya gitti ve iki kullan-at fotoğraf makinesi getirip onlara uzattı.

"Bu ne anne?" diye sordu Vanja, onun arkasından.

"Fotoğraf makinesi, sanırım," dedi Linda.

"Bakabilir miyim?" diye sordum.

Vanja makineyi bana uzattı. Kullan-at tipi bir su altı kamerasıydı.

"Bununla suyun altında fotoğraf çekebilirsiniz."

"Gerçekten mi?" dedi Vanja. "Çok güzel olur. Ne zaman yüzeceğiz?"

"Birazdan?"

"Peki niye verdi?" diye sordu Vanja.

"Bilmiyorum," dedim. Kamerayı gözüne kaldırdı. Onun arkasında, kot pantolonlu ve spor ceketli bir adam bize doğru geliyordu. Başının tepesi açılmıştı, iki yandaki saçları koyuydu, bir elinde ince bir dosya vardı.

"Linda ve Karl Ove?" diye sordu.

Başımızı salladık, önümüzde durdu ve tokalaştık, biraz aksanlı bir İsveççe ile onu takip etmemizi, küçük bir sunum yapacağını söyledi. Butiklerin önünden geçtik, fotoğraflarla dolu bir duvarın

önünde durdu, hepsi çeşitli ünlülerdi. Norveçli, İsveçli ve birkaç tane de Amerikalı.

"Hepsi de burada kaldı," dedi.

"Vay canına," dedim.

Elini uzun bir koridora doğru uzattı. Çiniler, aynalar ve yaldızlı korkuluklar.

"İsveç'te ne iş yapıyorsunuz?" diye sordu.

"Karl Ove yazar," dedi Linda.

"Linda da öyle," dedim.

"Ne kadar ilginç," dedi adam. "Sizi duymuş muyumdur acaba?"

"Karl Ove oldukça ünlü," diyen Linda gülümsedi.

Niye böyle demişti? Lanet olsun, ne aptalca bir laftı.

"Öyle mi," dedi adam. "Öyleyse senin de bir fotoğrafını çekip ünlüler duvarımıza asalım."

"O kadar emin değilim," dedim.

Kahkaha attı.

"Şaka yapıyorum canım," dedi.

Utançtan kıpkırmızı bir yüz ile yere baktım.

"Anlamıştım zaten," dedim.

"Ama bakarsın bir gün *gerçekten* ünlü olursun. O zaman fotoğrafını asarız. Söz veriyorum. Gelip burada kalırsanız elbette!"

"Neden olmasın," dedim.

Bir asansörün önünde durdu, bastığı düğme cılızca ışıldamaya başladı. Heidi ışığa baktı. Düğmeye bastı. Aynı anda kapı açıldı ve Heidi'nin yüzünde bir şaşkınlık belirdi.

Asansör neredeyse tepeden tırnağa ayna kaplıydı. İster istemez şöyle bir kendime baktım. Bir budala gibi görünüyordum. İki sene önce Åhléns'ten kırk dokuz krona alınma beyaz tişörtün boğazı gevşekti ve karnı biraz sıkıyordu, yağlar taşmıştı, her yerinden cepler ve bağcıklar taşan asker yeşili kargo şortunu da Åhléns'ten yüz kırk dokuz krona almıştım ve çok fiyakalı bir giysi olduğunu düşünmüştüm, ayrıca bir zamanlar beyazken artık griye çalan ve çorapsız giydiğim Adidas ayakkabılarım da bu lüks ortamda tam bir kâbus gibiydi, asansör zemin kata inerken kendimi aşağılık ve değersiz hissetmemem imkânsızdı.

"Adada nerede kalıyorsunuz?" dedi.

Linda otel tesisinin adını söyledi, adam başını salladı.

"Toplam ne kadar ödediniz? Her şey kaça mal oldu?"

"Yirmi beş bin," dedim. "Yemeğe falan da epey vara veriyoruz."

"Ucuz değilmiş," dedi, o sırada asansör durdu ve kapılar açıldı. Dışarı çıkınca yüzümüze bir sıcak hava dalgası çarptı. Otelin yamacında, kumsalın hemen önündeydik.

"Şuraya gideceğiz," dedi. "Adaya. Şu adaya. Otel inşaatı sırasında yapıldı bu ada."

"Öyle mi?"

"Evet," dedi. "Burada her şey gerçekten pahalıya patladı. Buna karşın fiyatlar ucuz. Yepyeni bir tatil konsepti üzerinde çalışıyoruz. Kısmen, oda tutulabilen sıradan bir otel; kısmen de odaların veya süitlerin satın alınabildiği bir devre mülk. Bir defaya mahsus ödemenin ardından hayat boyu yazları burada kalabiliyorsunuz.

"Hım?"

"Evet," dedi. "Dâhice bir fikir. Burada bir daire almaktan çok daha ucuza geliyor. Aynı zamanda paranızın karşılığında inanılmaz çok şeye kavuşuyorsunuz. Gerçek lüksten söz ediyorum."

Heidi durmuştu. Kollarını Linda'ya uzattı.

"Ben seni taşıyamam, biliyorsun ya canım."

"Karnında bebek olduğu için," dedi Heidi.

"Evet," dedi Linda.

"Kızlar kaç yaşında?" diye sordu, adam. "Ne kadar şirin ve güzeller."

Vanja başını çevirdi, Heidi'yi kucağıma alıp terasa doğru yürümeye başladım, bir İtalyan kafesi ve dondurma büfesinin önünden geçtik, orada güneşten yanmış iki yaşlı kadın, buruşuk tenlerine aldırmadan bikinileri içinde oturmuş kahve içiyordu, ikisi de güneş gözlüğü ve hasır şapka takmıştı.

"Vanja üç buçuk yaşında," dedim. "Heidi bir buçuk."

"Üçüncü ne zaman geliyor? Çocuk bekliyorsunuz, yanılıyor muyum?"

"Evet, bekliyoruz," deyip Linda'ya baktım. "Ağustos ortasında, değil mi?"

Birkaç adım arkamızdan Vanja'nın elini tutarak gelen Linda başını salladı.

"İsveç'te mi oturuyorsunuz?"

"Malmö'de," dedi Linda.

"Güzel bir kent," dedim. "Yeterince büyük ve eğlenceli. Sen ne yapıyorsun? İsveççeyi nasıl öğrendin?"

"Uzun yıllar İsveç'te çalıştım," dedi. "Stockholm'de."

"Öyle mi," dedim. "Biz de yaşadık bir dönem orada. Neresinde oturuyordun?"

"Nacka," dedi.

"Nacka mı," dedim. "Epey gidiyorduk. Orada oturan arkadaşlarımız var da."

"Dünya küçük," deyip gülümsedi. "Güzel ülke. İsveç'i çok seviyorum."

"Öyle," deyip Heidi'yi yere bıraktım. "Hadi biraz da kendin yürü. Bak şuraya gideceğiz. Vanja, kardeşinin elinden tutar mısın kızım?"

Ağaçları ve havuzları ile bir parkı andıran adaya ulaşınca, adam bize oteli daha önce duyduk mu diye sordu. Duymamıştık. Peki konsepti? Bunun aslında bir Norveç konsepti olduğunu ve girişimcinin adını söyledi. Bilmiyordum, başımı iki yana salladım, Linda konsepti bildiğini söyleyince şaşırdım. Ona baktım. Gerçekten biliyor muydu? Adam onun nereden öğrendiğini bilmek istedi, arkadaşları mı söylemişti, yok, televizyonda görmüştü. Uyduruyor muydu? Uyduruyorsa bunu niye yapıyordu?

Adam otelden söz etmeye başladı, çok seçkin ve lükstü, plajın kumu Bahamalardan getirilmişti, restoranlar ile dükkânlar birinci sınıftı, en ucuz fiyat aralığındaki odalar da dâhil hepsi görkemliydi ve her zaman pek çok Norveçli ve İsveçli vardı konukların arasında. O konuşurken, lacivert sabah göğünde güneş şimdiden tüm gücü ile ortalığı kasıp kavuruyordu; omuzlarım, yanaklarım ve burnum yanmıştı ve ışık çevremizdeki manzaranın bütün nüanslarını siliyordu sanki; ben bu sırada kâh önümüzden kâh arkamızdan yürüyen Vanja ile Heidi'ye göz kulak oluyordum ve adamın bize ayırdığı zaman uzadıkça pis ve bakımsız olduğumuz duygusu güçleniyordu. Tatlı dilli ve cana yakın biriydi, patronvari bir havası vardı, otel müdürü olabilirdi pekâlâ, belki de müdür yardımcısıydı. Bize oteli göstermek için bu kadar zaman harcaması bana dokunmaya başlamıştı. Otelden arkadaşlarımıza söz edeceğimiz düşünülüyordu belli ki. Fakat arkadaşlarımızdan, en azından benim arkadaşlarımdan, hiçbiri bu otelde kalmayı düşünemezdi; dolayısıyla onun vaktini boşa harcıyorduk. Ne var ki anlatabileceğim bir şey değildi bu. Sanki bu adam bize güvenmişti, giyiniş tarzımızın niteliklerimize ilişkin bütün gerçeği yansıtmadığını anlamıştı ve ben olabildiğince kibar ve neşeli görünmeye çalışarak bu durumu desteklemeye çalışıyordum. Eve dönünce bu otelden birilerine *gerçekten* söz edeceğim, dedim kendime. Bunu ona borçluyuz, diye düşündüm, yan yana usulca yürürken. Alnında ve dudağının üzerinde ışıldayan nemli tabaka dışında güneşten ve sıcaktan etkilenmiş gibi görünmüyordu adam.

En uca gelince durdu, bize döndü. Buranın manzarası çok güzel, dedi. En güzel daireler üst katlarda, gördüğünüz gibi hepsinin büyük balkonu var. Biraz hesaplı daireler alt katlarda, ama hepsi yüksek standartlarda ve geniş.

"Evet, gerçekten güzel görünüyor," dedim. "Çok güzel."

Linda bana baktı.

"Sen ne düşünüyorsun?" diye sordum.

"Güzel," dedi.

Sesinde bir olumsuzluk vardı, biraz sinirli olduğunu hissettim. Fakat adam herhâlde fark etmemişti. Linda'nın sürekli yaydığı hava ve ruh durumundaki nüansları ancak yakınları tercüme edebilirdi. Yok, yakınları bile değil. Ancak ben anlayabilirdim.

"Dilerseniz geri dönelim," dedi adam. "Böylece dairelerden birinin içini görebilirsiniz."

"Bence gerek yok ya," dedi Linda. "Görmüş kadar olduk."

Adamın bakışları karşısında özür dilercesine gülümsedim.

"Bakmaktan ne çıkar," dedim. "Şöyle bir göz atabiliriz? Ne dersin?"

Linda başını öne salladı, gönülsüz de olsa kabul etmişti, çocuklara seslendim, elbette gelmek istemiyorlardı. Vanja eline geçirdiği bir sopa ile havuzun suyunu dövüyordu. Heidi yüzüstü uzanmıştı ve ellerini suya sokmuştu.

"Hadi kızlar, gidiyoruz. Bir odaya bakacağız. Sonra size dondurma alırız."

"Dondurma istemiyordum," dedi Heidi. Belinden yakalayıp kucağıma aldım.

"Hayır," diye bağıran Vanja koşarak uzaklaştı. Heidi tekmeler savurmaya başladı. Onu omzuma atıp Vanja'nın arkasından koştum. Neyse ki Heidi gülmeye başladı ve doğumundan birkaç ay sonra başlayan o yankılı kahkahalarından birini atıyordu. Onu yere bıraktım ve kardeşini kıskanan Vanja'yı birkaç hızlı adım atarak yakaladım.

"Annemi istiyorum," dedi.

Ne yaparsam yapayım hep annesini istiyordu. Bu durumun, ona karşı çok sert ve anlayışsız olmamdan kaynaklandığını düşünüyordum bazen, bazen de bu konuda yapılacak bir şey olmadığını...

"Annen orada," dedim. "Git hadi yanına!"

Güneşten gözlerini kıstı ve ağzı ile gözleri arasında onun bilmediği gizli bir anlaşma varmış gibi dudakları aralandı. Bunu Linda'dan tanıyordum. En âşık olduğum dönemde, içim bir orman gibi

yanarken, Linda'nın dudaklarının en küçük bir kımıltısı dosdoğru ruhuma işliyordu. Hiçbir zaman o anlardaki kadar açık olmamıştım. Tüm dünya içimden akıp gidiyordu.

Vanja arkasını dönüp annesine koştu, elini tutup ona sokuldu. Yerde oturan Heidi'yi kucaklayıp onları izledim.

Otelin tepesinde bir koridorda adam bize biraz beklememizi söyledi, oda boşalmış ve temizlenmiş mi diye bakacaktı.

"Yüzmek istiyorum," dedi Vanja.

"Birazdan," dedim. "Odaya bakacağız yalnızca."

"Niye?" diye sordu Vanja.

"Evet, söylesene niye?" diyen Linda Vanja'ya gülümsedi.

O sırada yanımıza dönen adam bize odanın yolunu gösterdi. Açık pencereler, Atlantik Okyanusu melteminde dalgalanan perdeler, açık renkler, parlak taştan yer döşemeleri, Heidi ile Vanja içeride gezerken kapıldığım suçluluk duygusu – kanepeye terlikle basmayın, duyuyor musunuz, hayır, onu çekme, bırak, koparacaksın! Adam bizi büyük balkona çıkardı, mavi ve ağır deniz güneşte pırıl pırıldı, gökyüzü hem geniş hem derindi, kıyı boyunca güneye uzanan kayalıklar gölgede kalmıştı. Yoldaki arabalar karıncalar gibi küçük ve meşgul görünüyordu. Adam tüm bunların az bir para karşılığında bizim olabileceğini söyledi. Fiyatını sordum. Bir defaya mahsus ödemenin ardından her yıl birkaç hafta burada kalabileceğimizi tekrar etti. Bir dairenin veya yazlığın bir parçasını almak gibi olduğunu söyledi bana gülümseyerek. Bakım ve temizlik masrafı yoktu, her şey fiyata dâhildi ve hayatımızın geri kalanı boyunca her yıl lüks bir tatile çıkabilirdik. Küçük çocuklu bir aile olarak bunu hak ediyorduk. Her yaz böyle bir cennette kalmayı... Ayrıca küçük dairelerden birini almaya bile karar versek hiçbir hak ve hizmet kaybına uğramıyorduk.

Onu takip etmemizi söyledi. Bize teklifte bulunması böyle bir şeye gücümüzün yeteceğine gerçekten inandığı anlamına geliyordu. Böyle çok vakit ayırmasının nedeni de buydu. Linda'nın hep dediği gibi gezici bir pire sirki olduğumuzu düşünmemişti demek. Koridorda en ucuz ve en pahalı dairelerin fiyatlarını söyledi. En azından ucuz dairenin fiyatı ödenemeyecek bir para değildi.

Halı kaplı geniş bir konferans salonuna götürüldük, burada bilgisayarların başında gömlekli-kravatlı adamlar ve bluz giymiş kadınlar oturuyordu, çoğu bizim gibi müşteriler ile konuşuyordu. Otelin ve çevresindeki arazinin fotoğraflarını gösteren pek çok televizyon ekranı asılıydı duvarlara, bekleme yerindeki alçak sehpanın üzerinde

broşürler vardı, hava serindi, âdeta soğuktu, içeriye profesyonellik ve verimlilik atmosferi egemendi. Adam bizi yüksek bir masaya götürdü, kalın bir dosyaya bakmamızı istedi. Bir devre mülk alınca her sene buraya gelmemiz gerekmediği ortaya çıktı, dünyanın çeşitli yerlerinde yine böyle lüks oteller vardı ve bir defalık ödemenin ardından başka para vermeden oralarda kalabiliyorduk. Sıradan bir yazlık veya bungalov satın almamız durumunda böyle bir fırsatımız olmazdı. Adamın şimdi bizden ayrılması gerekiyordu, halletmesi gereken önemli bir işi vardı, birazdan dönecekti.

Ben dosyayı karıştırırken Linda çocuklar ile ilgilendi. Alplerdeki bir otele takıldı gözlerim. Fotoğraf sonbaharda, kar yağmadan önce çekilmişti; arazinin görünüşü, dik yamaçlar, yeşil böğürtlen çalıları, aşağılara uzanan ağaçların ışıltılı yaprakları, çitler, dar yollar ve beyaz badanalı eski otel bende büyük bir özlem yaratmıştı. Ah, orada olmak vardı. Sayfaları çevirmeyi sürdürdüm. Meksika, İtalya ve Fransa'da oteller vardı. Ailecek her yaz veya sonbahar dünyayı dolaşabilirdik, en azından çocuklar için bir macera olabilirdi. Kredi için annem kefil olabilirdi. Yayınevinden de biraz daha büyük bir avans isteyemez miydim?

Linda'ya seslendim ve ona Alplerdeki otelin fotoğrafını gösterdim. Çok beğendiğimi gördüğü için olacak, oteli beğendiğini ama paramızın yetmeyeceğini söyledi. "Öyle deme," diye çıkıştım. "Bir şeyler ayarlarız. Gerçekten iyi bir fırsat. Belki buradaki otel değil ama ötekiler... Çok pahalı da sayılmaz."

"Bizim hiç paramız yok ki," dedi Linda. "Ayrıca buradaki ortamı sevmedim. Hayatımda yeterince sosyete düşkünü var."

Oturduk. Büyük ve ünlü bir hukuk firmasında veya uluslararası bir şirketin Avrupa ofisindeydik sanki. Bize çevreyi gezdiren adam birkaç dakika sonra salonun karşı ucunda belirdi ve bizi yanına çağırdı. O, önündeki dosya ve kâğıt yığınları ile masanın önüne, biz arkasına oturunca ilişkimiz değişmişti. Artık onun müşterileriydik. Gördüklerimiz konusunda düşüncelerimizi sordu, tüm bunlar bize uygun muydu? Demek ödeyebilecek kadar zengin olduğumuzu hesaplamıştı. Giysilerimize ve tarzımıza aldırmadan bizi değerlendirmesi ne güzeldi. Bizi çok ciddiye almıştı. Kesinlikle ilgilendiğimizi söyledim. Özellikle bu otel değil belki ama öteki otelleri kullanabilme düşüncesi hoşumuza gitmişti. Kullanabiliyorduk, değil mi? Bundan emin olmam gerekiyor, dedim. Evet, kullanabiliyorsunuz, dedi. Ekonomimiz buna el verecek miydi? Tam emin değildim.

Duruma bağlıydı. Birlikte bakalım mı, diye sordu. Bakabiliriz, dedim, bu sırada çocuklar kendilerini güvende hissettikçe büyüyen bir bölgede dolaşmaya başlamışlardı. Geliriniz nedir, diye sordu. Ne kadar kazandığımı söyledim, destek parası ve aylık danışmanlık gelirim de vardı, ayrıca iyi dönemlerde –kitabım çıktığında– çok daha fazlasını da kazanıyordum. Bir defada elime birkaç yüz bin kron geçiyordu. Devre mülkün parasını ödemenin bir yolu şimdi kredi alıp elime para geçince borcu kapamaktı. Bu bir olasılık, dedi adam. Aylık giderleriniz ne kadar? Söyledim, kâğıda yazıp bana baktı. "Birikiminiz var mı? Eğer yoksa kredi almanız zor olabilir." Hayır, kenarda paramız yok, dedim. Fakat biri bize kefil olabilir. "Şimdi halledebilir misiniz? Buradan telefon edebilirsiniz ücretsiz."

Linda'ya baktım.

"Biraz stresli olur," dedim. "Eve gidince yapsam olmaz mı? Kâğıtları yanımıza alsak ve sakin kafa ile baksak?"

Başını iki yana sallayıp gülümsedi.

"Şimdi size özel bir teklif sunuyorum. Burada olduğunuz için bu teklife hak kazanıyorsunuz. Çabuk karar vermeniz gerekiyor. Bildiğiniz gibi ilgilenen çok var. Sizin için odayı bekletemeyiz."

"Ama şimdi hepsini ayarlama olanağımız yok," dedim.

"Ödeyecek durumunuz var mı? Ödeyebileceğinizi biliyorsanız şimdi imza atıp ekonomiyi eve dönünce ayarlayabilirsiniz. Ama yüzde yüz emin olmanız şart."

"Ödeyecek durumda değiliz," dedi Linda. "Yanından bile geçemeyiz."

Adam bezgin bir soluk alıp sandalyesine yaslandı.

Linda'ya döndüm.

"Deneyebiliriz," dedim. "İstersek başarabiliriz."

"Peki ama istiyor muyuz? Hayatımın geri kalanı boyunca her yazı burada geçirmeyi düşünemiyorum. Dürüst olmak gerekirse kâbus gibi geliyor bana."

Bu sözlerindeki kabalık sırtıma bir hançer gibi saplandı.

"Bence burası oldukça güzel," dedim. "Ama asıl konu otel değil. Tüm ötekileri de kullanabileceğiz. Bence bu çok iyi bir fikir."

"Ama buna şimdi karar veremeyiz. Biraz düşünmemiz gerek!"

Adama baktım.

"Biraz düşünebilir miyiz? Evden size ulaşırız."

"Dediğim gibi, teklif yalnızca bugün için geçerli. Krediye kefil olarak kimi düşünmüştün?"

"Annem olabilir mesela," dedim.

Telefonu bana doğru itti.

"Şimdi arayabilirsin," dedi. "Böylece hemen hallederiz."

"Zamana ihtiyacımız var," dedim. "Pek paramız yok, bu boyutta bir satın almanın sonuçları ağır olabilir. Düşünmemiz gerek."

Almak istediğimi ama durumumun olmadığını anlasın diye neredeyse yalvarırcasına konuşuyordum. Fakat bu bir işe yaramadı. Ben bunları söyler söylemez adam sanki kişilik değiştirdi. Sıcakkanlılığından eser kalmadı, yumuşak bakışları donuklaştı, huzursuzluktan keskinleşen tavırlarla ayağa kalktı.

"Paranız yoksa burada ne arıyorsunuz?" diye sordu.

"Kusura bakmayın," dedim.

"Çıkıştan sağa dönerseniz bir terasa çıkacaksınız. Orada oturun, bir arkadaş gelip sizinle ilgilenecek."

Arkasını döndü ve çalışanlardan birinin yanına gitti. Arkasından koşup bir kez daha özür dilemek istiyordum. Şaka yaptığımızı, aslında paramız olduğunu, imzalamamız için sözleşmeyi getirmesini de söyleyebilirdim. Fakat kalktım, Linda ile göz göze gelmekten kaçınarak Heidi'yi kucağıma aldım ve içimde kaynaşan yenilgi duygusu ile çıkışa yöneldim.

"Odamıza dönelim mi?" diye sordu Linda. "Burada kalmaya ihtiyacımız yok."

"Bekleyeceğimize söz verdik," dedim. "Hemen şurası değil miydi?"

Cam duvarın arkasındaki terası gösterdim. Dışarı çıktım, masalardan birine oturduk. Kimse gelmedi, Heidi yorgundu, uyku saati gelmişti, mızmızlanıp duruyordu, Vanja da dondurma ve yüzme diye tutturmuştu.

"Gidelim ya," dedi Linda. "Hadi gel."

"Hayır," dedim. "Bekleyeceğimizi söyledik. Bekleyeceğiz."

Bizimle ilgilenecek adam gençti, beyaz gömlekliydi, kravat ve siyah Prada gözlük takmıştı. Öteki iş arkadaşınınkinin aynısından bir dosya vardı elinde, onu masaya koydu ve bize bir teklifi olduğunu söyledi İngilizce. Oldukça büyük bir indirimle, neredeyse yarı fiyatına otelde iki hafta kalabilirdik.

"Biz buraya kumsalda yüzmek için geldik," dedi Linda. "Şezlong biletleri için söz verildi. İki saattir buradayız."

Satıcı bana baktı.

"Ne yazık ki paramız yok," dedim.

Bu doğruydu, banka hesabımda en çok beş bin kron vardı ve kalan dört güne yetmesi gerekiyordu.

Adam kalktı. Onun tavırları da bıkkındı.

"Öyleyse kıymetli kumsal biletlerinizi getireyim," dedi ve kalktı.

"Yorgunluktan öldüm," dedi Linda. "Ve açlıktan."

"Anlıyorum," dedim. "Aşağıdaki kafelerden birinde yemek yiyebiliriz, sonra kumsalda dinlenirsin. Heidi zaten uyuyor. Ben Vanja'yı alırım."

Satıcının gelmesi yarım saati buldu. Genç yüzünde hor gören bir ifade ile tek söz etmeden biletleri masaya koyup gitti. Yemek yedik, Heidi pusette uyudu, yarım saat içinde bütün film rulosunu kullanan Vanja ile yüzdüm. Kumlar incecik ve altın gibi olsa da, lagündeki denizin yeşili cenneti andırsa da sanki orada bize tahammül ediyorlardı ve diledikleri zaman kapıyı gösterebilirlerdi. Değerimizi ispat edememiştik. Ne var ki gidemezdik, birkaç şezlong ötede yatan ve bizden farklı olarak ortamın tadını çıkarıyormuş gibi görünen İsveçli çift ile bizi geri götürecek olan minibüsü beklemek zorundaydık.

"Buraya döneceğimize sevineceğim hiç aklıma gelmezdi," dedim, birkaç saat sonra minibüs anayoldan sapıp otele doğru inmeye başladığında. "Ama gerçekten sevindim."

"Ben de," dedi Linda. "Bir devre mülk almayı düşündün cidden!"

"Evet, inanılır gibi değil. En kötüsü de anlamamış olmam. Olan biteni son âna dek anlamadım. Ama sen anladın, öyle değil mi?"

"Evet. Senin neler düşündüğünü merak ettim."

"Kandırıldım. Bunu düşünmek çok canımı sıkıyor. İlkin hiç düşünmeden biletleri kabul etmemiz. Bir saat araba yolculuğu, karşılığını istemeden kim öder böyle bir şeyi."

Linda kahkaha attı.

"Gül bakalım," dedim. "Bundan kimseye söz etmek yok, anlaştık mı?"

"Anlaştık!"

Akşam, havuzun önündeki sahneye inip Palyaço Coco'yu izledikten ve çocukları yatırdıktan sonra, balkonda oturduk ve uzun zamandır ilk defa baş başa sohbet ettik; ben elimde bir bira ile ayaklarımı korkuluğa uzatmıştım, Linda ise ellerini büyük göbeğinin üzerinde kavuşturmuştu. Bir daha asla böyle bir tatile çıkmayacağımıza karar verdik, hiçbir anlamı yoktu, ne Linda'nın ne benim hoşumuza

gitmişti, her şeyi çocuklar için yapmıştık; aile, normallik, sağlıklı olma gibi düşünceler ile yola çıkmıştık, ne var ki havuz kenarında, kumsalda, İspanyol restoranında güneş yanığı ve mutlu anne baba ve iki çocuk imgesi, biz gerçekliğe yaklaştıkça silinmeye başlamıştı ve buraya gelince büsbütün ortadan kalkmıştı. "Bir ev kiralamalıydık," dedim, "Beğendiğimiz bir yerde, orada iki hafta kalmak daha pahalıya gelmezdi." "Katılıyorum," dedi Linda. "Ben de hiç memnun değilim." "En kötüsü," dedim. "Kendimi sürekli iki farklı düzeyde bulmam. Bunlardan biri çocukların düzeyi, sonuçta onlar iyi vakit geçiriyor, buranın iç yüzünü görmüyorlar, onlar açısından Palyaço Coco gerçek bir palyaço, bir serüven. Garsonların bizden nefret ettiğinin, televizyonda NRK gösterildiğinin veya büfede *Dagbladet* satıldığının farkında değiller; onlar için burası harika bir yer, ben de sürekli böyle düşünmek zorunda kalıyorum, anlıyor musun? Burası yetişkinler değil çocuklar için bir dünya. Düşünüyorum da bütün kültürümüz böyle. Aslında çocuklar için oluşturulmuş."

Linda'ya baktım.

"Sen bunu pek umursamıyorsun sanırım?"

"Umursamaz mıyım! Dalıp gitmiş miyim?"

"Biraz. Ama önemli değil. Düşünecek başka şeylerin var. Elbette anlıyorum."

"Yok canım," dedi.

"Ne düşünüyordun peki?"

"Heidi'yi. Bu kadar küçük yaşta kardeş sahibi olmak neredeyse haksızlıkmış gibi geliyor."

"Bence onun için iyi bu."

"Belki."

"Artık ne olacaksa olacak," dedim ve buzdolabından bir bira daha almaya gittim. İçip bitirdiğim iki tanenin etkisi bilincimin üzerinde bir mutluluk perdesi gibiydi ve üçüncüsünün hafiften bir beklenti getireceğini biliyordum ama iki tane daha içmek bunu ortadan kaldırırdı ve her şey yoluna girerdi. Birkaç tane daha içince ruh durumunu eyleme aktarır, sağduyu ve mantığa daha az kulak asar ve şayet dışarı çıkarsam içimde her şey köpürüp ışıldardı.

Ah, içki içmeyi nasıl da seviyordum!

Çok seviyordum.

Bir şeyler yapma arzusuna ancak biraz içince kapılıyordum, ancak o zaman bunun neye benzediğini hatırlıyor ve gerçekten ne istediğim aklıma geliyordu: Aşırı ölçüde içmek, bilincimi kaybedene

dek içmek, pisliğin içine alabildiğine batmak istiyordum. Kendimi içkiye vurup evden uzaklaşmak, ailem ve arkadaşlarımdan uzaklaşmak, sevdiğim her şeyden uzaklaşmak istiyordum. İçmek, içmek, içmek... Ah, Tanrım, gece gündüz, dört mevsim içmek...

Buzdolabının kapağını açtım, soğuk ve zarif bira şişesini kavrayıp açtım ve balkona dönmeden önce birkaç büyük yudum aldım.

"İlk karşılaşmamızı hatırlıyor musun?" diye sordum ve oturdum. "O adam ile, o şapşal Norveçli ile evlenip üç çocuk yapacağını bilseydin ne düşünürdün?"

"Çok mutlu olurdum," deyip gülümsedi.

"Ya bırak şimdi," dedim.

"Ama 'Norveçli adam' olduğun doğru. Ingmar daha önce senden epey söz etmişti, yalnızca senden ve kitabından konuşuyordu, dolayısıyla senin geleceğini çok iyi biliyordum."

"Ama beni istemiyordun," dedim.

"İstemez olur muyum! Ama tam o sırada değil. Başka bir yere gitmek üzereydim. O sırada gitmiş olsaydım şimdi burada oturuyor olmazdık."

"Yok," dedim. "Büyük şömineli salona geldiğimi hatırlıyorum, herkes oradaydı, yeniden dışarı çıkmam gerekti, seninle aynı odada olmaya dayanamıyordum, daha doğrusu başkaları ile konuşmana ve benim dışımda bir hayat sürmene katlanamıyordum."

"Seni tanımıyordum bile!"

"Öyle. Ama yine de. Dışarı çıktım ve odamın yer aldığı kulübenin önünde basamaklara oturdum, ardından sen de gelesin diye Tanrı'ya dua ettim. Tanrı'dan hiçbir şey istemem, çocukluğumdan beri dua etmemiştim, ama o sırada ettim. Linda'yı dışarı çıkart, aşağı inip yanıma gelsin, dedim. Yüce Tanrım, benim için bunu yapabilir misin? Derken kapı açıldı! Ve sen geldin! Hatırlıyor musun?"

Başını iki yana salladı.

"Rüya görüyorum sandım. Dışarı çıktın, kapıyı arkandan kapadın ve benim oturduğum yere doğru yürümeye başladın. Bunun üzerine Tanrı'ya inandım. Onun müdahale ettiğine inandım. Fakat sonra benden yana dönmedin, kendi kaldığın odaya doğru yürümeyi sürdürdün. Geçerken bana selam verdin. Hatırlıyor musun?"

"Hayır."

"Bir şey almaya çıkmıştın."

"Ah, Karl Ove," dedi. "Şimdi vicdan azabına kapıldım!"

"Senden de bu beklenir."

"Ama yanına gelseydim şimdi burada oturuyor olmazdım."

"Emin misin?"

"Evet."

"Hasta olduğun, hastaneye yattığın için mi?"

"Evet."

"Belki ben de tüm o zaman boyunca yanında olurdum. Bunu hiç düşündün mü?"

"Olabilirdi. Ama istemezdim. O sıralar bambaşka biriydim."

"Öyleydin. Daha sonra Stockholm'de karşılaştığımızda ilk düşüncem bu olmuştu. Tüm görünüşün değişmişti."

"Hangi anlamda?"

"Sertliğinden eser kalmamıştı. Neredeyse performans sergiliyormuş gibi görünüşün silinmişti. Evet, nasıl açıklayabilirim bunu? Eskiden sert, havalı ve kendinden emindin. Evet, kendine özgüydün. Bende uyanan duygu buydu. Sonra yeniden karşılaştığımızda artık kendine özgü değildin."

"Kendine özgü derken?"

"Kendi kendine yeten."

"Beni tanıyamadın mı?"

"Hayır ama ben senin olduğun kişiden değil görünüşünden söz ediyorum. Bildiğin gibi bunun karşısında hiçbir savunmam yoktu."

"Evet. Ama elde ettiğin şey o olmadı. Şimdi kocaman bir göbek ile burada oturuyorum ve içeride iki çocuk var. Kendime özgü hiçbir şeyim yokmuş gibi geliyor bana."

"Biliyorum. Bu daha iyi. Çok ama çok daha iyi."

Sustu.

Ben birayı bitirip yeni bir tane getirdim.

"Ne düşünüyorsun," diye sordum. Dışarının ışığını söndürmüştük, neredeyse büsbütün karanlıkta oturuyordu ve pencereden gelen ışıltı zayıf bir şerit hâlinde yüzünün yarısını aydınlatıyordu.

"Kaybettiğim onca şeyi düşünüyorum," dedi.

"Bence kazandıklarını düşünmelisin," dedim.

"Olumsuzluk dolusun," dedi. "Beni hor gördüğünü biliyorum."

"Hor görmek mi? Hiç de bile!"

"Görüyorsun işte. Az iş yaptığımı düşünüyorsun. Sürekli yakındığımı. Kendi kendime yetemediğimi. Bu hayattan bıkıp usandın. Benden de. Güzel olduğumu artık hiç söylemiyorsun. Senin için hiçbir anlamım kalmadı, birlikte oturduğun kadın ve çocuklarının annesi olmaktan ibaretim."

"Hiç de değil," dedim. "Ama bazen az iş yaptığını düşündüğüm doğru."

"Arkadaşlarım bu kadar işin altından nasıl kalktığımı anlayamıyor. İki çocuğum var ve üçüncüsü yolda. Bence sen bunun ne kadar büyük bir yük olduğunu anlamıyorsun."

"Arkadaşların hiçbir halt bilmiyor. Onlara kulak asmamalısın. Onlar senin gönlünü hoş tutmaya çalışıyor. Jörgen'in eve geldiği zamanki gibi, anlatmıştın ya, Helena ile kanepede çay içiyormuşsunuz. 'Yine oturmuş şikâyet ediyorsunuz!' demiş. Hatırlıyor musun?"

Hafifçe gülümsedi ama gözleri buz gibiydi.

Uzun süre tek söz etmeden oturduk. Denizin cılız hışırtısı aşağımızda uzanan yapay manzaranın üzerinde bir perde gibi asılı kalıyordu. Alt katlarımızdaki balkonlarda oturanlardan boğuk sesler, daha da aşağıdaki restoranlardan arada sırada bağırışlar veya kahkahalar geliyordu.

Sigara yaktım ve bir yudum bira içip aramızdaki masada duran kâseden bir avuç yer fıstığı aldım.

Tartıştığımızda ve bana acımasızca saldırarak göğsümden kalbimi söküp çıkarmak istediğinde hep bunu söylerdi. Onu hor gördüğümü, terk etmem gerektiğini ve beni rahat bırakacak daha iyi ve daha bağımsız bir kadın bulmamın iyi olacağını... Salt sorumluluk duygusu yüzünden birlikte olmamızın ona yetmediğini... Kendi değerini bildiğini ve bundan çok ama çok daha değerli olduğunu.

Ne var ki şimdi tartışmamıştık. Kalbimi göğsümden söküp çıkarmaya kalkışmamıştı. Bunu sakince ve odaklanarak, hayatın bir gerçeği olarak söylemişti. Ben de yalnızca kibarlık olsun diye karşı çıkmıştım.

Birazdan kalkıp yatacağını biliyordum. Bir tür panik duygusuna kapıldım, durumu düzeltmek gerekiyordu, Linda içine kapanmıştı, çözmeden bırakamazdık.

Elini korkuluğa koydu.

"Üzgünüm," dedim.

"Ne için?"

"Her şey için."

"Üzülecek bir şey yok," dedi. "Tam şimdi olduğum hâlim bana yetiyor. Ama durum değişiyor. Bazen hamilelik bana güç veriyor, gerekirse tek başıma her şeyin üstesinden gelebileceğimi düşünüyorum."

"Bunu daha önce duymamıştım," dedim.

"Sonra hepsi ortadan kayboluyor ve kendimi büsbütün sana bağımlı hissediyorum. Bu da beni çok korkutuyor, anlıyor musun? Kendimde hiç değerimin olmaması. Sen ortadan kaybolursan her şeyin kaybolacak olması. Korkunç bir duygu. Üstüne üstlük sen tam olarak *bunu* hiç sevmiyorsun. Beni terk edersen bu yüzden edeceksin. Ama bu konuda elimden hiçbir şey gelmiyor."

"Biliyorum."

"Uzaklaşmak istiyorsun."

"Uzaklaşmak istemiyorum. Burada olmak istiyorum. Gerçekten dürüstçe söylüyorum."

Karşılık vermedi.

"Dün Gombrowicz'te okuduğum bir yer aklıma takıldı," dedim. "Niye kendimize şaşırma izni vermediğimizi, nasıl olup da karşımıza ne çıkacağını merak etmeden bir sokağın köşesini dönebildiğimizi ele alıyor. Neden bir restoranda sipariş ettiğimiz çorbanın *tadının* neye benzeyeceği konusunda heyecanlanmıyoruz? Benim sorunum da bu. Anlıyor musun? Her şeyi kanıksıyorum. Kanıksamak bir zehir. Seni hor görmüyorum, olağanüstü buluyorum, fakat her şeyi kanıksadığım için hiçbir şeyde anlam bulamıyorum ve bu da sinirlerime dokunuyor. Doğru ifade bu. Sinirlerime dokunuyor."

"Peki ben de mi sinirlerine dokunuyorum?"

"Hadi ama, biliyorsun bunu. Gerçekten çok aksi olduğumda asıl mesele bu."

Kalkıp içeri gitti. Onu izledim.

"Ne demek istediğimi pekâlâ anlıyorsun!" dedim. "Düşüncelerime ilişkin demeç vermiyorum. Bir şeyi açıklamaya çalışıyorum yalnızca!"

Bana bakmadan giysilerini çıkardı ve yattı. Ben yatağın kenarına oturdum.

"Ne yapıyorum da sinirlerine dokunuyorum peki?" diye sordu, bir süre sonra.

"Sen bir şey yapmıyorsun," dedim.

"Söyle de yapmayı bırakayım," dedi.

"Ama somut bir şey değil ki, anlamıyorsun!"

"Tüm hayatımız mı?"

"Hadi ama! Keyifsiz olmanın neye benzediğini biliyorsun. Bu içinde bir şey. Öyle değil mi? Bunu tarif etmeye çalışıyorum. İçimde bir şeyi..."

Sırtını okşadım. Bakışları uzaklarda, kımıldamadan yatıyordu.

"Yarın ne yapalım?" diye sordu.

"Bilmiyorum," dedim. "Ama bütün günü burada geçirmek istemiyorum."

Böyle yan yattığı zaman karnının yalnızca bir karın olmadığı, içinde bir şey, bir nesne barındırdığı görülebiliyordu, bu insan dişisinin çoğaldığına ilişkin biyolojik gerçeklik Linda'nın kişiliğine, benim gözümde olduğu kadına ve ortak deneyimlerimiz ile düşüncelerimize ilişkin tüm inançların perdesini delip geçerek her şeyi gölgede bırakıyordu. Sanki bir yaşam dilde ve inançlarda, bir yaşam da bedende sürüyorduk.

"Hayır," dedi. "Konuştuğumuz gibi Las Palmas'a gidemez miyiz?"

Başımla onaylayıp doğruldum.

"Gidebiliriz. Sana iyi uykular."

"Sen de çok geçe kalma."

"Olur."

"İyi geceler."

Salonu geçtim, balkon ışığını yaktım, oturup uzaklara baktım. Özel bir şey düşünmüyordum, fakat Linda'nın sözlerinin ve tavırlarının bende uyandırdığı duygular ile dolup taşıyordum. Nihayet, yaklaşık yirmi dakika sonra, Gombrowicz'in günlüklerini aldım ve Linda'ya anlattığım pasajı açtım. Ne var ki artık hatırladığım gibi değildi.

> Epeydir (muhtemelen koşullarım çok monoton olduğundan) daha önce eşine rastlamadığım yoğunlukta bir merak duygusuna kapılıyorum arada sırada – bir sonraki anda neyle karşılaşacağıma ilişkin bir merak duygusu bu. Burnumun ucundaki karanlık duvarından herhangi bir anda tehlikeli bir şey ortaya çıkabilir. Şu köşenin ardında... Ne var orada? Birisi? Bir köpek? Köpekse nasıl görünüyor, hangi ırktan? Masada oturuyorum ve birazdan çorba gelecek... Peki ama nasıl bir çorba? Sanat bu temel deneyime henüz kapsamlı bir biçimde değinmiş değil, Bilinmeyen'in Bilinen'e dönüştürülmesini sağlayan insan sanatın ileri gelen kahramanlarından biri sayılmaz.

Bunları 1953'te bir çarşamba yazmış. Onun düşüncelerini, Bergen'deki öğrencilik yıllarımda Deleuze'den okuduklarım ile ilişki-

lendirdim, sıkça başvurduğum bir nirengi noktasına dönüşen bu düşünceye göre dünya sürekli oluşaduruyor, sürekli bize göre biçim kazanıyordu ama bu –ânın sürgit yaratılışı– ona ilişkin bilgilerimizin içinde yitip gidiyordu. Geliştirdiğimiz iki tanıma biçimi bilim ve sanattır; bilim kesinlik ve hesaba dayanır, sanat ise yokluktan oluştuğu için âna ve onun sürekli oluşturulmasında yatan belirsizliğe aittir. Bu konuyu Cézanne kadar işleyen sanatçı yoktur, bu onun hem ilkesi ve uğraşıydı hem de çağdaşları üzerindeki devasa etkisinin temelini oluşturuyordu. Alana ilişkin önden belirlenmiş bir konsept ile alan değiştirilmeden içine çeşitli nesneler çizilebilir, sistem değişmez ve sarsılmaz, alan böyledir çünkü böyle görürüz. Cézanne tablolarında durum tam tersidir, onlarda alan nesnelerden ileri gelir, alan oluşturulur ve bu oluşum görelidir. Bu durumda gözün ne gördüğü kadar gören göz de önemlidir; alanın genelde görünmez düzeni görünür olur.

On beş yıldır bununla uğraşıyor, bunu doğrulayan düşünürlere yöneliyordum, özellikle Nietzsche ve Heidegger'e, fakat aynı zamanda, varoluşsaldan çok sosyal yapılara, dolayısıyla daha derin sorun çözümlerine yoğunlaşan Foucault'ya da... Sorun şu ki bir yere varamamış, Bergen'de edebiyat ve sanat tarihi okuduğum günlerden beri on beş yıldır bir yere kımıldayamamıştım. Temelde bu her şeye direniyordu. Fikrin akla gelmesine, yaratılışına ve sürekli yeniye – yalnızca benim içimde ve anlayışımda yoktu.

Kalktım ve işemek için tuvalete gittim. İdrar açık renk, neredeyse berraktı, babamın idrarını düşündüm, sabahları şu veya bu nedenle sifonu çekmeyi unuttuğunda görürdüm. Koyu sarı, neredeyse kahverengiydi. Ne kadar korkutucuydu. Bu renk ile onun mizacı, erkeksiliği arasında ilişki kurmuştum. Benim açık renk, neredeyse beyaz idrarım kadınsıyken onunki koyu ve erkeksiydi. Öfkesi de erkeksiydi. Benim korkum kadınsıydı.

Sifonu çektim ve balkona çıktım, bir süre durup bahçeye baktım.

Hayır, Linda'yı hor görmüyordum, bu konuda yanılıyordu. Ne var ki benden çok şey, daha önce benden bir şey bekleyenlerin hepsinden akıl almaz ölçüde daha çok şey bekliyordu ve bundan haberi yoktu. Bazen öyle çileden çıkıyordum ki çılgınlığı andıran bir hâle geliyordum. Öyle öfkeleniyordum ki geriye öfkeden başka bir şey kalmıyordu; fakat öfkemi sergilemiyor, içimde tutuyordum ve böyle durumlarda, öfke içimin derinliklerine çöküp bedenime yerleştiğinde ve sinirden hareketlerim ağırlaştığında onu hor görüyormuşum

gibi anlaşılabilirdi pekâlâ. Yok, gerçekten hor görüyordum. O sırada öyleydi, fakat sonra geçiyor ve başka bir şey geliyordu. Bu başka bir şey gerçek miydi? Gerçekten iyi miydi aramız? Onu gerçekten seviyor muydum? Ne bileyim, her şey sürekli değişiyordu, biri öbüründen daha doğru değildi. Durumumuz hem iyi hem korkunç oluyordu, onu hem seviyor hem sevmiyordum.

Düğünden önceki akşam ondan mutfağın yerlerini silmesini istedim. Ben geri kalan yüz otuz metrekareyi temizlemiştim. Elinde bir bezle diz çöküp bana baktı ve düğününden önceki akşam yerleri temizlemek zorunda kalmasının yanlış olduğunu söyledi. Başka hiç kimse bunu yapmazdı, dedi. Neredeyse haksızlık, dedi. Bu bizim mutfağımız, düğün olsun olmasın temizlemek zorundayız, dedim. Beş yıllık birlikteliğimizde ancak ikinci kez yer sildiğinden ise hiç söz etmedim. Aksi hâlde çileden çıkardı; başka her işi yaptığını, aileyi kendisinin bir arada tuttuğunu, tanıdıkları arasında en çok işi onun yaptığını ileri sürerdi. Ben de yalanın içinde yaşadığı karşılığını verirdim ve kavga etmeye başlardık, dolayısıyla çenemi tuttum. Ertesi gün ben ona evet dedim, o bana evet dedi ve gözlerimizde yaşlar ile birbirimize baktık.

Birbirimize duygular ile bağlanırız, iyi veya kötü olan günler değil duygulardır.

Arkamda bir hareket hisseder gibi oldum ve hemen döndüm, fakat içerisi bomboştu.

En iyisi gidip yatmak, diye düşündüm.

Dünyanın ötesindeki boş ve güzel dünyaya göçmek...

Keyifsiz uyandım. Hep böyle kalkardım, fakat kritik ilk yarım saati rahatsız edilmeden atlatır, bir kahve ve sigara içersem kendiliğinden geçerdi. Saat beş buçuktu. Dünkü tişört ile pantolonu üzerime geçirdim ve yalınayak salona çıktım, Heidi ile Vanja önlerinde birer yulaf lapası kâsesi ile oturuyordu. Heidi çocuk sandalyesine, Vanja normal sandalyeye oturmuştu, o kadar küçük görünüyordu ki çenesi masaya ancak yetişiyordu. Linda mutfak tezgâhında bir elma kesiyordu. Tek söz etmeden su ısıtıcıyı çalıştırdım, fincana toz kahve ve kâseye yulaf ile süt koyup balkona çıktım, kapıyı kapattım ve onlara sırtımı dönüp oturarak yemeye başladım. Gökyüzü griydi, sabah pusundan çok sisi andırıyordu, hava soğuktu. Kahvaltı karışımını mideye indirdikten sonra içeri döndüm, ısıtıcıdaki suyu fincana doldurdum, girişteki raftan sigara ile çakmağı aldım ve balkona

döndüm. Bedenim, eklemlerim ve ruhum üşüyordu. Arkamda biri pencereye vurdu, dönüp baktım, Vanja'ydı, cam kapıyı kenara çekti.

"İçeri gir," dedim. "Birazdan geliyorum."

Aralıktan dışarı süzüldü, korkuluğun önünde durup boş bahçeye baktı.

"İçeri gir, dedim."

"Hayır," deyip dudaklarını büzdü. "Niye kimse yok dışarıda?"

"Çünkü inanılmaz erken kalkıyorsunuz. Başka kimse kalkmıyor bu saatte. Neredeyse hâlâ gece."

"Sabah," dedi.

"Evet, evet," dedim. "Ama sabahın çok erken bir saati. Ne kadar erken olduğunu büyüyünce anlayacaksın. Gözlüğün nerede bu arada?"

"İçeride."

"Git tak hadi," dedim. "Sonra bir film izleyebilirsiniz."

Söylediğimi yaptı, taşınabilir bilgisayarın önüne yerleşti ikisi de çok geçmeden. Film izlemeye doymak bilmiyor, saatlerce kımıldamadan oturarak ekranda olup bitenleri yalayıp yutuyorlardı. Vanja bir filmi başından sonuna izlediğinde daha bir buçuk yaşındaydı. Bunu hatırlıyorum, çünkü ertesi gün Gotland'a gitmiştik, 2005 yazıydı, izlediği filmin adı *På rymmen med Pippi Långstrump*, *Pippi Uzunçorap ile Kaçış* idi. Onunla izlediğim bu film, arada uyuklayıp durduğum için düşsel bir niteliğe bürünmüştü ve daha sonra defalarca izleyeceğimiz bu filmi o zamandan beri hem düşler ile hem de tüm doluluğu ile aklıma gelen Regeringsgatan'da oturduğumuz zaman ile bağdaştırmıştım. Vanja ile film seyrederken her zaman imgelerin kenarlarına, oradaki evlere, ormana, yola, kumsala bakarım ve buralarda bir buçuk saatlik çocuk filmini sıkılmadan izlememe yetecek kadar özlem bulunur. Film, mesela *Karlsson på taket*, *Çatıda Yaşayan Karlsson* veya, *Elvis*, *Elvis* gibi 1970'lerde ise özlem artıyordu, zira her şeyde ortaya çıkan bu dönem hatırladığım ilk dönemdi, çocukluğumu orada geçirmiş, dünya olarak onu tanımıştım ve şimdi geçip gitmişti. Piknik alanları, şose yollar, tosba arabalar, tek televizyon ve tek radyo kanalı ile her şeyin devlete ait olduğu, neredeyse hiçbir şeyin ticari olmadığı, dükkânların saat dörtte, bankaların saat üçte kapandığı ve spordan para kazanan kimsenin olimpiyatlara katılmasına izin verilmeyen yetmişler, o sıkıcı, bayağı, restoransız, yoksul on yıl artık geride kalmıştı ve şimdi dünyanın şimdiki durumu düşünüldüğünde bir zamanlar gerçekten

öyle olması akıl alır gibi değil. O dünyayı şöyle göz ucu ile görünce bile içimi hem sevinç hem hüzün sarıyor. İçinde yaşadığım için seviniyor, yitip gittiği için üzülüyorum. *Karlsson på taket'nin, Çatıda Yaşayan Karlsson* açılışında Lillebror'un Stockholm'deki Tegnérparken'de oynaması durumu karmaşıklaştırıyordu çünkü hemen her gün Tegnérparken'den geçiyor ve tüm evler ile sokakları tanıyordum, hem aynılardı hem değillerdi, artık 1970'lerde değil 2000'lerde yer alıyorlardı ve ben 1970'lerin nerede olduğu sorusuna bir yanıt bulmayı başaramıyordum. Kafamdaydı elbette, ayrıca söz konusu yıllarda yaşayan herkesin kafasındaydı, fakat yalnızca orada mıydı? Bir filmde zaman nedir? Bir fotoğrafta zaman nedir? *Elvis*, *Elvis*'i seyrederken durum daha da karmaşıklaşıyordu, bu filmde Linda'nın annesi oynuyordu, otuzlu yaşların ortasında bir öğretmeni canlandırıyordu ve filmdeki kadını çocuklarımızın anneannesi ile bağdaştırmak kesinlikle ama kesinlikle imkânsızdı. Dış görünüşü, beden dili ve sesinin tonu bile farklıydı. O ikisi aynı kadın mıydı?

Nostalji bir hastalıktır, fakat –insana özgü tüm yanlışları ve eksikleri ile– zamanı içinde öngörülemez ve kişisel biçimde filtre eden bireye aittir. Geçen zaman bilincin ceplerindedir, bazıları ıssız ormanlardaki su birikintileri gibi gizli saklıdır, bazıları ormanın kenarındaki evler gibi parlak ve tanıdıktır; ne var ki hepsi hem kırılgan hem değişkendir ve bilinç ölünce ölüp gider. Film bir lanettir çünkü herkese aittir, mekanik ve değişmezdir, zamanın deposudur, bir nesilden ötekine aynı kalır ve aynı zamanda öyle yenidir ki sonuçları önceden kestirilemez. Tüm oyuncuları ölmüş olan binlerce film vardır şimdiden. Bu, bedene ilişkin yeni bir ölme türüdür; beden çoktan çürüyüp gitmişken hayat ve ruh kayda alınmıştır. Film bir mezarlık, bir nekropolistir, fakat hâlâ oluşmayı sürdürür, zira iki yüzyıl, beş yüzyıl, bin yıl sonra nasıl görünecektir? Büyükannemlerin zamanında genellikle oyuncular ve ünlüler filme alınırdı ve başkalarının değil de onların imgelerinin yaşamayı sürdürmesi alışması kolay bir düşünceydi. Ne var ki şimdi herkes herkesi filme alıyor, internete günbegün binlerce video yükleniyor; biz ölüp gittikten sonra gelenler açısından sürekli bizi izleyebilmek nasıl olacak? Kendilerini bambaşka bir ölme biçiminin içinde yüzer bulacaklar. Bu durum ölüme bakışı, ölüme ve dolayısıyla yaşama ilişkin görüşleri büsbütün değiştirecektir herhâlde.

Peki ya zaman? Geçmiş birikip dururken zamana ne olacak? Geçmiş sonunda çok büyük bir boyuta ulaşıp şimdiki zamana mı

sızacak? Bunun sonuçlarından birini şimdiden gördük, çeşitli dönemlerden eğilimler geri dönüyor; başka bir dünyada ancak bireyin bilincinde var olabilecek, ancak bireysel hayat ile bağdaştırılabilecek 1980'ler yaygın ifadelerde, modada ve müzikte yeniden yaratılıyor.

Duygularım böyle olsa bile çocukların canları istediği kadar film izlemesine hemen hiç ses çıkarmıyorduk. Bundan gurur duyduğumu, hoşlandığımı söyleyemem, fakat o sırada eve çöken huzur karşı konulamayacak kadar güzeldi. Ayrıca, izlediklerinden çok şey öğrendikleri düşüncesi ile kendimi savunabilirim.

Tamam, belki *Hayalet Laban*'dan değil...

Ada bir insan, yol da damar olsaydı parmakların birinden binmiştik, diye düşündüm, birkaç saat sonra otobüste oturmuş siyah taşlık manzaraya bakarken, zira yol dardı ve kesişen yollar da dardı ve bu çorak kayalık yerde dağların arasında yitip gidiyorlardı; ayrıca burada, tel örgü çitlerin ardındaki alçak taş binalarda olup bitenler, söz konusu etkinliğe katılanlar dışında hiç kimseyi ilgilendirmiyordu. Derken yol genişledi, arabalar çoğaldı; kıvrılıp başkaları ile birleşen yollar ve köprülerden oluşan büyük trafik makinesinin içinde bulduk kendimizi, sistem genişledi, karmaşa arttı, tabelaların aralığı daraldı, çok geçmeden dört bir yanı yapılar ve etkinlikler sardı, merkeze yaklaşıyorduk, herkes ve her şey oraya, adanın kalbine yönelmişti. Çevresi araç dolu, kalabalık kaldırımlar boyunca ilerledik, sokaklar giderek daraldı, sonunda betondan büyük bir istasyona vardık ve burada duran otobüsten indik.

Kent dışının ıssız ve olaysız bölgelerinden merkeze doğru ilerleyiş her yerde aynıydı; Tromøya'dan Arendal'a, Jølster'den Bergen'e, Cromer'den Norwich'e veya Norwich'ten Londra'ya hiç fark etmiyordu. Düşmek gibiydi, merkez noktaya yaklaştıkça sürat artıyordu ve bu dışsal bir fenomen de olsa insanın etkinlikler ile titreşmeye başlayan kendi içinde bu deneyim imkânsızdı, dünya karşısında böylesine apaçıktık, içimizden kolayca akıp gidiyor ve yalnızca düşüncelerimiz ile görüşlerimizde değil ruh durumları ve duygularımızda dahi iz bırakıyordu. Kentin derinliklerine yürüdükten sonra, Linda ve ben birer kahve, çocuklar dondurma ile bir kafenin bahçesine oturduğumuzda içimizde kabaran sevinci başka türlü açıklayamam; sanki kendime gelmiştim, uzun ve soğuk bir kıştan sonra silkinip iyileşmiş, kaygılarımdan kurtulmuştum; çene çalmaya girişmiştim, güneşin altında kahkaha atmış bile olabilirim... Peki ama niye?

Her şey aynıydı. Linda aynıydı, çocuklar aynıydı. On günlük tatil boyunca gökyüzündeki güneş de aynıydı. Değişen çevreydi. Koyu takım elbiseleri ve genellikle ellerinde sigaraları ile her daim zarif, olgun ve ince adamların doldurduğu parklar; on yedinci yüzyıldan kalma çarpık ve küçük taş evler, parke taşlı yollar, geniş meydanlarda yıkık dökük kiliseler, gelip geçen rahipler ile rahibeler; kapı önlerindeki veya avlulardaki basamaklara oturmuş, siyah giysiler içinde kemikleri seçilen veya balık etli yaşlı kadınlar... Palmiyeli bulvarlar, vızır vızır işleyen ve tıka basa turist dolu otobüsler, kamyonlar, beton karıştırıcılar, pikap veya küçük ticari araçları ile işçiler, 1980'lerden kalma dört köşe arabalar, aerodinamik ve pırıl pırıl yeni arabalar, motorlu bisikletler – saymak ile bitmeyen motorlu bisikletler... 1960'ların ve 70'lerin işlevsel, 80'lerin görkemli ve 90'ların büyük cam ve koyu renk taşları ile çekinik, neredeyse distopik mimarisi...

Kent büyük değildi ama başkentti, İspanya'dan bir deniz ile ayrıldığı için –genel itibarıyla değil de ayrıntılarda– farklı olsa da İspanyol'du, eski günlerin nüansları her yerde göze çarpıyordu; sanki zaman burada çılgın bir hızla geçmemiş, kentin üzerine akıp onu temelden değiştirmemişti, öteki İspanyol kentlerinde korumaya alınan ve numune olarak saklanan geçmiş burada dört bir yanın içine işlemişti biraz. Ayrıca okyanusun her yerde kendisini hissettirmesi bence Las Palmas'ı, şimdiye dek gitmesem de havasını tanıdığıma inandığım ve tüm yetişkin yaşamım boyunca gitmek istediğim eski Güney Amerika koloni kentlerine benzetiyordu.

Bunları Linda'ya anlattım. Beyaz bir kilisenin önündeki parke taşlı meydana yöneldik, Vanja orada dinlenen kocaman mermer bir aslana doğru koştu ve heykelin üzerine çıktı, Heidi ise küçük bir havuzun önüne çömeldi.

"Burada Güney Amerika havası yok mu sence de?" diye sordum. "Sanki Buenos Aires gibi. Oraya hiç gitmedim ama öyle bir duyguya kapıldım. Biraz çarpık, biraz yıkık dökük, koloni dönemi, palmiyeler falan ama aynı zamanda çağdaş. İspanyol ama İspanya değil."

"Anladım ben senin kastettiğin şeyi," dedi Linda. "Çok güzel gerçekten."

"Evet."

"Çok mutlusun. Bu beni de mutlu ediyor."

"Özür dilerim," dedim. "Hep böyle olmam gerekir aslında. Aksi için hiçbir neden yok."

"Buenos Aires'e taşınmayacağız yani, öyle mi?"

"Ha ha," dedim.

"Hayır ya, ciddiyim. Neden olmasın?"

"Bunu o kadar çok isterdim ki," dedim. "Ama en küçük değişimden bile kaygıya kapılan biri olarak üç küçük çocuk ile Arjantin'e taşınmaktan çok daha iyi şeyler bulabileceğimize eminim."

"Kaygılanmak zorunda değilsin," dedi. "Çok güzel de olabilir. Belki bize gereken tam budur?"

"Balıklama atlardım doğrusu."

"Anlaştık mı o zaman? Taşınacağız? Yani ileride."

"Sen istiyorsan taşınmamak için hiçbir neden yok," dedim.

Dar, gölgeli sokakların birinden ilerledik, Kolomb'un Amerika yolculuklarına ilişkin bir müze bulduk, içeri girdik; sanki bir işaretti. Bol güneş alan, duvarları çiçekli atriumda ortasından su akan bir havuz vardı. Müze çevredeki odalara yayılmıştı, dışarıdaki ışığın ardından karanlık ve serindi; çizelgeler, modeller, gemilerden veya gemilerin döneminden kalma nesneler ile dolu sergileri dolaştık. Heidi yorgundu, en küçük şeyde ağlamaya başlıyordu, çabucak her yeri gördükten sonra, Linda ile Vanja orada dolaşmayı sürdürürken benim Heidi'yi uyutmak için pusete koyup gezdirmeye götürmemde anlaştık.

Sokağın gölgeli tarafından yürüdüm, kaldırım ya güneşli arka bahçeler ya da tablo gibi vitrinler ile uzun kesintilere uğruyordu, bu arada dükkânların türlerini anlamak her zaman kolay olmuyordu; ahşap manken gövdesindeki hizmetçi giysisi antika niteliğinde miydi yoksa otellere satılan bir tür üniforma mıydı? Bir meydana çıktık, sağa döndük, gölgeli büyük ağaçlar ile dolu geniş bir bulvarı geçtik. Heidi hiç sesini çıkarmadan oturuyordu ama gözleri hâlen açıktı.

"Uyuman gerek kızım," dedim.

"Yoo," dedi.

"Peki," dedim, puseti yeni bir sokağa ittim, bir parktan geçip öteki tarafa çıktık, modern kent merkezi burada başlıyordu. Arkamı dönünce geride bıraktığımız mahallenin ışığını görebiliyordum; bana önce Stavanger'i, sonra Bergen'i anımsatmıştı. Az sonra anladığım üzere çağrışım ışığın kendisinden değil de kentin denize yakın olmasından, neredeyse suyun içine uzanmasından kaynaklanıyordu.

Bunun düşünceler üzerindeki etkisi neydi?

Sokaklar, alışveriş merkezleri, evler, apartmanlar, dükkânlar, kafeler ve hem onları hem beni dolduran onca insan...

Büyük yabancılık her daim yakındı.

Bu his buradaki limana, bilinmeyenden önceki son durağa, demirleyen Kolomb ve tayfası açısından kim bilir ne kadar korkutucu olmuştur. Açıklarda nelerin yattığını bilmiyorlardı. Bu onları kim bilir nasıl korkutuyordu!

Başımı eğip Heidi'ye baktım, hâlâ gözleri açıktı. Elimi göğsünün üzerine koydum.

"Uyu istersen," dedim. "Yoruldun, değil mi?"

Hiçbir şey demedi, dokunmama tepki vermedi, kımıldamadan durup çevremizdekilere bakmayı sürdürdü. H&M, Sony, Adidas, Zara... Camlardaki ışıltı, açık kapılardan taşan müzik ve önlerinden geçerken hissettiğim klima serinliği. Her yer insan kaynıyordu. Fakat kimsenin puseti yoktu! Yalnızca ben vardım çocuk gezdiren!

Hayır. Bir başka puset daha vardı. Siyah ve şıktı, içinde dantel giysili bir bebek vardı. Puseti iten kadın gençti, yanında bir başkası, muhtemelen kız kardeşi, vardı; takım elbiseli adamlar ve şortlu turistler karmaşasının ortasında ciddi ve yoğun bir şey konuşuyorlardı. Derken gözden kayboldular. Yaya yolunu baştan uca geçtim ve parkın yanında sabah oturduğumuz kafeye geldiğimde Heidi uyumuştu. Puseti bir masaya yanaştırdım, double espresso aldım ve bir sigara yaktım, çantamdan Gombrowicz'in kitabını çıkardım ama ancak birkaç satır okudum, bakacak bu kadar çok şeyin olduğu bir yerde okumak yanlış geliyordu.

Yandaki masada saman rengi seyrek saçları ve iyice bronzlaşmış teni ile altmışlarında bir adam gazete okuyordu. *VG* gazetesiydi. Bakışlarını kaldırdı ve göz göze geldik.

"Norveçli misin?" diye sordum.

"Evet," dedi.

Yabancılar ile hemen hiç konuşma başlatmazdım. Sarhoş değilsem elbette. Fakat şimdi kendimi öyle hafif ve kaygısız hissediyordum ki çok doğal geliyordu.

"Sen de mi?" diye sordu.

"Evet. İsveç'te oturuyorum ama Norveçliyim."

"Tatile mi geldin?"

"Evet. Ya sen?"

"Yok, ben burada oturuyorum. Havası yüzünden, bilirsin. Burada hava yıl boyu güneşli ve sıcak. Kar küremekten bıkmıştım."

"Mantıklı," dedim.

Birasından büyük bir yudum alıp bir sigara yaktı.

"Ayrıca burası ucuz ve güzel. Bir paket sigara için iflas etmek gerekmiyor."

"Bu kentte mi oturuyorsun?"

"Yok, yok. Daha kuzeyde. Oradaki küçük bir kasabada dairem var."

Üzerinde gri bir keten ceket, mavi bir gömlek ve açık kahverengi ucuz pantolon vardı. Kesinlikle pejmürde değildi ama iyi giyindiği de söylenemezdi. Gömleği buruşuktu ve ceketinin yakasındaki lekeler gözümden kaçmadı.

Kaldığımız otelin adını söyledim ve oturduğu kasaba yakın mı diye sordum. Başını iki yana salladı, bir yudum daha bira içip parmağı ile dudağını kuruladı.

"Karşı tarafta oturuyorum."

"Norveçli çok mu orada?"

"Az diyemem, evet."

"Yazları memlekete gidiyor musunuz?"

"Çoğu kişi gidiyor. Ama ben gitmiyorum. Yıl boyu buradayım."

Üzerinde yalnızlık ve belki de mutsuzluk havası vardı. Bana bakarken gözlerinde beliren cana yakınlık ve iyi niyet başını çevirir çevirmez kayboluyordu.

"Burada yaşamayı seviyor musun peki," diye sordum.

"Evet," dedi. "En azından kar ile boğuşmam gerekmiyor."

"Öyle," dedim.

"Arada biraz yağdığı oluyor ama tutmuyor. Hemen eriyor."

"Tutmaz," dedim.

Paketten bir sigara çıkarıp dudaklarına götürdü. Çakmağı tutan eli belli belirsiz titriyordu.

Onu rahat bırakmak için okumaya dönmüş gibi yaptım. Ne var ki parka, yaya yoluna veya kitabıma bakarken onun varlığını sürekli hissediyordum. Babam yaşındaydı, babamın durumuna düşmemişse de havasında bir benzerlik vardı.

Kalan yıllarını huzur içinde geçirmek için buraya gelenlerden biriydi.

Heidi'ye göz attım, salt ona dokunmuş olmak için elimi kafasına koydum.

Babamın ölümünden birkaç yıl önce, teyzem Kjellaug'un birkaç arkadaşı onunla Kanarya Adaları'nda bir barda karşılaşmış, hatırladığım kadarıyla, onu tanımışlar ama babam onların kim olduğunu anlamamış. Sohbete başlamışlar, babam bir denizci olduğunu ve o sırada kara iznine çıktığını söylemiş.

Annem bunu anlatırken gülümsemişti, çünkü ona göre babamın sözlerinde epey bir doğruluk payı vardı.

Parkın tozlu yolundan bir kız geliyordu, bankta oturan bir oğlan dikildi, âdeta ışık saçıyordu, bir an sonra kucaklaştılar, yan yana oturdular ve ellerini kollarını sallaya sallaya bir sohbet tutturdular. Yanımdaki adama göz attım, spor sayfalarını okuyordu, o sırada masaya yeni bir bira getiren garsona baktı.

Arkama yaslandım, masmavi ve berrak gökyüzüne baktım, bir sigara yaktım, içime çektiğim dumanı keyifle üfledim. Yurt dışındayken hep Chesterfield içerdim, en sevdiğim markaydı, fakat ne Norveç'te ne de İsveç'te satılıyordu, bir tek Bergen, Torgallmenningen'de Sørensen Tobakk'ta vardı ama öyle pahalıydı ki ancak öğrenci kredisi geldiğinde para yetirebiliyordum.

Bir bira iyi giderdi.

Ama Heidi arabada uyurken olmazdı.

Ayrıca birazdan Linda ile Vanja'nın yanına dönmem gerekiyordu.

On beş dakika sonra...

Garsona baktım, yanıma geldi, bir double espresso daha söyledim, sırt çantamdan defter ile kalem çıkarıp parktaki ağaçları betimlemeye giriştim, ilkin kuru ve tozlu toprağa düşen gölgelerini anlattım, gölgelerin *gerçek* renklerini göstermeye, tek tük çimenin yeşili veya hafiften kırmızı toprağın rengi onlara bulaşmış mı görmeye çalıştım; ardından ağaçlardan birinin kuru, çatlak ve muhtemelen sert, ötekinin pürüzsüz ve parlak kabuğunu, gövdenin en uçta küçük ve titrek dallara dönüşene dek giderek küçülen dallara ayrılışını yazdım. Güneş ışığının doruklardaki yaprakların üzerine kovadan boşalırcasına akışını, yaprakların arasından sızıp yere damlayışını defterime geçirdim.

Stockholm'e taşındığımda bir sabah yeni arkadaşım Geir A. ile Hagaparken'de yürüyüşe çıkmıştık, mayısın ortası olmalı, hava sıcaktı ama o zaman daha Linda ile birlikte değildik. Herkesin güneşlendiği büyük çimenliğin yanından, Koppartälten'den aşağıya yürüdük ve koruluk gibi bir yere geldik. Ben burada büyüyen harikulade ağaçlardan söz etmeye başladım. Hepsi kendisine özgüydü, kendilerine ait biçimlere sahipti, öte yandan birbirlerine benziyorlardı, hem genel ağaçlar hem de değişik türlerin örnekleri olarak aynı nitelikleri taşıyorlardı. Capcanlılardı ve aramızda öylece duruyorlardı; onları canlı olarak görmüyor, onlardan hiç söz etmiyorduk. Çoğu

bizden çok daha yaşlı, dedim, bazıları on dokuzuncu hatta on sekizinci yüzyıldan kalma. İnanılmaz değil mi? Bizim gibi buradalar ama bambaşka bir durumdalar. Bambaşka bir yaşam biçimleri var. Evrende yaşam var mı, varsa bunlar ne gibi tuhaf yaşam biçimleri olabilir diye merak ederken bu olağanüstü varlıkların arasında dolaşıp duruyoruz.

Geir kahkaha attı.

"Herkes bugün neye bakıyor biliyor musun?"

Başımı iki yana salladım.

"Her yerde kadınlar yatıyor. Hemen hepsi güzel. Çoğunun üzerinde yalnızca bikini var. Sen tutmuş ağaçlara bakıyorsun. Uyan oğlum uyan!"

"Bunlar birbiriyle çelişmiyor ki."

"Çelişmez olur mu! Biri insanlık içinde biyoloji. Öteki insanlık dışında biyoloji. Sen bir insansın."

"Ağaçlara su yürümesi gibi bedeninin uyandığını hisseden biri konuşur böyle. Aradaki fark düşündüğün kadar büyük değil."

"Bence büyük. Zaman içinde bunca insan tanıdım, ağaçlardan hayranlık ile söz eden hiç kimse tanımıyorum. Hiç kimse!"

"Kadınları düşünmediğim anlamı çıkmaz bundan."

"Bozuldun mu?" dedi ve yine kahkaha attı.

"Yani biraz," dedim. "Bence senin sandığın kadar tuhaf değil. Bu konuda haftalık dergi bile var."

"Öyle mi?"

"Evet. *Kadınlar ve Ağaçlar*."

"Ha ha ha. Bu parkta ağaçtan ağaca koşan birini daha hatırlıyorum. Sosyolojiden bir arkadaşımdı. Bir akşam dışarıda içki içecek ve voleybol oynayacaktık. Birbirine uzaklığı tam olarak voleybol direklerinin arasındaki ile aynı olan iki ağaç bulabilmek için elinde metre ile orada burada koşturup durdu. Tanıdığım en ukala kişiydi, yaklaşıkları hiçbir şekilde kabul etmiyordu. Hayır, tam aynı uzaklıkta olması gerekiyordu. Bitirme tezini yazıp bitirmesinin inanılmaz uzun sürdüğünü söylememe gerek yoktur herhâlde."

"O bir anormallik. Ama aralarında yürürken ağaçlardan söz etmek normal."

"Hiç de bile. Okul arkadaşım insan dünyası içinde kaldı. Bir oyun, iki unsur arasında belirli bir ilişki. Sen ağaçların kendisinden söz ediyorsun. Bana göre tüm hayatlar sosyal hayat. Bunun dışında kalan hiçbir şey ile ilgilenmiyorum. Bir anlamı yok."

Aradan geçen dört yıl içinde bu konuyu düzenli aralıklar ile tekrar ele aldık. Taşları, kumları, yıldızları ile maddi dünya veya vaşakları, böcekleri, bakterileri ile biyolojik dünya ona insanlığa ilişkin bilgi vermediği sürece hiç ilgisini çekmiyordu. İnsan beynin en eski ve ilkel bölümü tarafından koordine edilen birçok hayvandan oluşuyormuş gibi tüm süreçler kendi başının çaresine baktığı için bedende öz, teklik yönünden ortadan kalkar; ayrıca bu süreçler ve organlar herkeste ortak olduğu için ortaklık ve genellik bakımından da silinip gider; ben özün yok olduğu iç bedende ve bedenin ölerek dâhil olduğu dış dünyada, bilinç ve kimliğin ortadan kalktığı işte bu alanlara yöneliyordum. Geir ise tüm bunlara sırtını dönmüştü, ben bunlardan söz ederken sesi veya bakışlarına sabırsızlık egemen olmuyorsa bunun nedeni ilgisini *bana*, bunlara kafa yoran sosyal varlığa yöneltmesiydi.

Komşu masadaki adam kalktı, gazetesini toplayıp kolunun altına soktu ve bana baktı.

"İyi tatiller sana," dedi.

"Güle güle," dedim.

Hızlı adımlar ile yaya yolundan gitti, dönemeçte biraz kamburca durarak yeşil ışığı bekledi ve yeniden baktığımda kentin içinde yitip gitmişti.

Müzeye dönerken öğle yemeği yiyebileceğimiz bir restoran bulabilmek için çevreme bakındım, ihtiyar adalılarla dolu güzel ve eski bir yer buldum, fakat komşu restoran onun rüstik cazibesini gölgede bıraktı, dışarıda küçük bir servis alanı vardı, her ne kadar geniş ve yoğun trafikli bir yolun kenarında olsa da ağaçların gölgesi ve yapının eğri taş duvarları bunu önemsiz kılıyordu, garsonlardan biri öteki çalışma arkadaşları ellerinde yiyecek içecek tepsileri ile içeri dışarı koştururken söz konusu duvarlardan birine yaslanmış sigara içiyordu.

Müzenin girişine geldiğimde Linda ile Vanja duvarın önündeki bankta güneşe karşı gözlerini kısmış bekliyorlardı.

"Biraz olaylı geçti zamanımız," dedi Linda, ben pusetin frenine basarken.

"Ne oldu," diye sordum, yanına oturarak.

"Sen anlatmak ister misin, Vanja?" dedi.

"Köpek balığını topun içinde kaybettim."

"Hayır, bilerek attın topun içine," dedi Linda. "Çıkaramadık. Vanja'nın onu ne kadar sevdiğini bilirsin."

"Evet."

"Yardım edebilecek biri var mı diye içeri girdik."

"Şu toplar mı?" dedim, karşı duvardaki bakır yeşili iki büyük topu göstererek.

"Evet, onlar. Kolomb topları."

"Öyle mi?"

"Evet. Amerika'yı keşfeden gemilerin topunun içinde kaybetti kızımız köpek balığı saç fırçasını."

"Ne oldu peki?"

"Büyük olay oldu. Yardım etmek için tüm çalışanlar dışarı çıktı. Topu payandadan indirdiler. Betona çarpıp çatladı. Ama sonunda köpek balığı çıktı. Düşürdüğümüz şeyin bir saç fırçası olduğunu anlayınca suratlarını görmeliydin!"

"İyi ki burada değilmişim. Utançtan yerin dibine girerdim."

Kahkaha attı.

"Ama hiç büyütmediler. Bize yardım etmekten mutlulardı. Burada çocukları nasıl sevdiklerini biliyorsun. Onlar için her şeyi yapıyorlar."

"Emin misin? Şimdi içeride sövüp saymadıklarını nereden biliyorsun? Kolomb'un topunu çatlatmaktan söz ediyoruz sonuçta."

"Ben köpek balığımı geri aldım," dedi Vanja, gözlerini kısıp gülümseyerek.

"Ben de açlıktan ölüyorum. Yemeğe gidelim mi?" diye sordu Linda.

Başımı öne salladım, ayağa kalkıp puseti ittim. Linda'ın verdiği tabureyi pusete taktım. Vanja da bindi ve küçük konvoyumuz müzeden ayrıldı.

Yemek boyunca rüzgâr masa örtüsünü dalgalandırıp durdu. Kâğıt peçeteler pek çok kez havaya uçtu, fakat garsonlardan biri ben kalkmadan onları yakalamayı her seferinde başarıyordu. Buenos Aires'teki geleceğimizden söz ettik, mutlu bir andı, önceki yaz Malmö'ye taşındığımızdan ve hayatlarımız da dâhil her şey yeniliğin ışığı ile yıkandığından bu yana en mutlu ânımızdı belki de. Yemekten sonra kahvelerimizi beklerken Linda'ya yandaki restoranı, kalın taş duvarların ve ahşap bankların ne kadar güzel göründüğünü söyledim, Heidi'yi kucağına alıp bakmaya gitti, ben Vanja ile oturdum, pipetinden gazozuna hava üflüyordu. Gazoz köpürüp kabarıyordu, fakat Vanja bunu eğlenmek için yapıyormuş gibi görünmüyordu; kendini işine vermiş, inatçı bir yüz ifadesi takınmıştı.

Ona söyleyecek bir şeyler bulmaya çalıştım.

Arabalar yoldan gürültüyle geçiyordu. Sokağın ucunda beliriveren bir rahibe yine gözden yitti. İnce ve uzun çamlar esintide hafifçe salınıyordu. Çantadan bir elma çıkarıp masada aramıza koydum.

"Nadiren bazı elmaların konuşabildiğini biliyor muydun?" diye sordum.

Kafasını çevirmeden bana baktı. Bakışları biraz kuşkuluydu ama sözlerim ilgisini çekmişti.

"Az önce Heidi ile dolaşırken çantadan bir ses geldi. Emin değilim ama galiba elma konuşuyordu. Şayet öyleyse inanılmaz şanslıyız demektir, çünkü hemen hiçbir elma konuşamaz. Ama sanırım bu konuşabiliyor. Bu ne kadar düşük bir ihtimal, anlıyor musun?"

Gözlerini benden ayırmadan başını iki yana salladı.

"Ama insan dili konuşamıyorlar. Orası kesin. Bizim gibi konuşacaklarını düşünmedin herhâlde değil mi?"

Yine başını iki yana salladı.

"Elma dili konuşuyorlar. Dur bakalım, biraz sallarsam belki bir şeyler söyler. Sallayayım mı?"

Bardağını bıraktı.

"Elma konuşamaz!" dedi. "Beni kandırıyorsun!"

"Hiç de bile. Çok ama çok ender bir durum, bu yüzden bilmiyorsun."

İrkildim.

"İşte! Duydun mu?"

Elmaya bakarak başını iki yana salladı. Elmayı kulağıma götürüp gözlerimi kocaman açtım.

"Bir şey diyor!"

"Hayır!" diyen Vanja kahkaha attı. "Demiyor!"

"Diyor işte! Dinle bak!"

Kulağını uzattığım elmaya yaklaştırdı.

"Duyuyor musun?" diye sordum.

Başını iki yana salladı.

"Ama baba," dedi. "Elmalar konuşamaz ki!"

"Bu konuştu işte!" dedim.

"Ne dedi peki?"

"Emin değilim. Elma dilindeydi. Sanırın 'ben çok yalnızım,' dedi."

"Sen elma dili bilmiyorsun!"

"Biliyorum, bilmez miyim! Ama çok iyi değil. Biraz anlayabiliyorum."

"Nasıl öğrendin peki?"

"Zaman içinde biraz öğrendim. Çocukluğumun geçtiği yerde çok fazla elma ağacı vardı."

"Hayır, beni kandırıyorsun!"

"Dinle! Duydun mu?"

Kararsızca gülümsedi ve başını iki yana salladı.

"Dedi ki: 'Ne güzel kız! Adı ne?'"

"Benim adım Vanja."

"Vanja," dedim, sesimi incelterek.

"Sen söyledin bunu," dedi Vanja. "Elma konuşamaz!"

Ona acımaya başladım.

"Evet, konuşan bendim," dedim. "Elmanın konuşabileceğini mi sandın?"

"Hayır," deyip kahkaha attı.

"Emin misin?" dedim ve elmayı ağzıma götürüp bir ısırık aldım.

"Yeme onu!" dedi.

"Ama şaka yapıyordum yalnızca," dedim. "Bir elma sadece!"

"İyi tamam," dedi.

Garson iki kahve ve iki kâse dondurma getirdi. Vanja önüne konur konmaz yemeye başladı. Başımı kaldırıp teşekkürler dedim, fakat garson benimle göz göze gelmedi, başını eğip yan masaya gitti, oradaki tabakları sağ koluna dizdi, bardakları üst üste koyup sol eline aldı ve restoranın karanlığında yitip gitti.

"Ben üfleyeyim!" Vanja.

Kahve fincanımı ona doğru ittim, köpükleri üfledi, ardından bir yudum aldım. Linda kucağında Heidi ile köşede belirdi. Biraz sarsılmış görünüyordu.

"Düştüm," dedi. "Yana devrildim. Kucağımda Heidi ile."

"Bir yerini falan vurdun mu?"

"Biraz," dedi ve Heidi'yi bebek sandalyesine oturttu. Dondurmayı Heidi'ye doğru ittim. "Yerler taşlıktı. Sanırım Heidi'nin de biraz canı yandı. Veya korkmuştur daha çok. Ama epey bir olay oldu. Herkes bana yardıma koştu. Şaşılacak bir şey yok. Hamile bir kadın kucağında küçük bir çocuk ile yere yapışıyor. Büsbütün devrildim. Yan yatan bir gemi gibiydim. Sonra tüm o yardımsever insanlar geldi, beni ayağa kaldırdı, üzerimi silkeledi ve kendimi nasıl hissettiğimi sordu."

"Dramatik geliyor kulağa," dedim.

"Öyleydi. Kendimi çok çaresiz hissettim. Birdenbire yürüyemez hâle gelmek... Anlatabiliyor muyum?"

"Evet."

"Burada hiç çocuk yok. Tanrı bilir neredeler, ama burada olmadıkları kesin. Derken biri kucağımda öbürü karnımda iki çocuk ile ben geliyorum ve herkesin gözü önünde küt diye yıkılıyorum. Kendimi çok İskandinav hissettim!"

Dönüş yolunda otobüste Vanja kafasını Linda'nın kucağına koyup uyudu, Heidi benim kucağımda gevşeyip kestirdi. İlkin kent içinde bir trafik ışığından öbürüne giderken, ardından güneşin lacivert okyanusun üzerinde parladığı kıyı boyunca uzanan büyük otoyolda ilerlerken Heidi'nin minik bedeni otobüsün en ufak hareketine bile tepki veriyordu.

Mutluluğa yatkın değildim ama mutluydum.

Her şey hafif ve havadardı, duygularım büyük ve yalındı, bel vermiş tel örgüler veya bir atölye önünde yığılı eski tekerleklerden fazlası gerekmiyordu ruhumun açılması ve neredeyse yabancı bir sıcaklığın içime yayılması için...

Mutluluğun etkisi nedir?

Mutluluk siler. Mutluluk aşındırır. Mutluluk doldurup taşırır. Tüm güçlükler ve bizi sınırlayıp engelleyen ne varsa mutluluğun içinde yitip gider. Uzun vadede dayanılmazdır çünkü mutluluğun içinde direnç yoktur, ona yaslanırsan düşersin.

Nereye düşersin?

Boşluğa, dostum.

Linda'ya baktım, başını koltuğa yaslayıp gözlerini yummuştu. Kucağındaki Vanja, saçları yüzünü örttüğü için, bir tutam saman gibi görünüyordu.

Biraz eğilip Heidi'ye baktım, ilgisizce karşılık verdi bakışlarıma.

Onları seviyordum. Bu benim çetemdi.

Ailemdi.

Salt biyolojik materyal olarak ender bir yanımız yoktu. Heidi aşağı yukarı on, Vanja yaklaşık on iki kiloydu; Linda ve benim ağırlığım ile yüz doksan kilo falan ediyorduk. Bir attan çok daha hafiftik ve yetişkin bir goril kadardık herhâlde. Yan yana durduğumuzda bile fiziksel görünüşümüzün övünülecek bir yanı yoktu, herhangi bir denizaslanı çok daha iriydi. Öte yandan düşünceler, düşler,

duygular ve içsel yaşama ilişkin ölçülemeyen her şeyin –ki aile söz konusu olduğunda önemli olanlar bunlardır– toplamı çok büyüktü ve ailenin anlaşılmasını sağlayan boyuta, yani zamana yayılıyor ve âdeta sonsuz bir yüzeyi kaplıyordu. Çocukken büyük büyükannemi görmüştüm; Vanja, Heidi ve beklediğimiz bebek beşinci nesle aitti demek ve yazgı el verirse onlar da üç nesil görecek ve bu küçük et yığını tüm kültürel ve toplumsal değişiklikleri, ayrıca ilgili pek çok kişisi ile sekiz nesle, yani iki yüz yıla yayılacak. Bahar sonunda bu öğle üzerinde otoyolda ilerleyen bizler küçük bir dünyaydık, benim minik ailem bir ihtimal kendisine özgü yanlar, yalnızca bizim olan özellikler geliştirecekti; başka ailelerde bunları –kendinden emin, iyi ve güvenli yanları– pek çok defa görüp kıskanmışımdır.

Çocuklar uyuduktan sonra yakınlaştık, karanlıkta birbirimize sokulduk. Linda'nın gözleri birlikteliğimizin ilk haftalarından hatırladığım gibi kocaman açılmıştı, büsbütün çıplak ve savunmasızdı. Ardından ben orada geçirdiğimiz on günde alışkanlık hâline gelen biralarım, Linda ise zencefilli gazoz ile balkonda oturduk. Kararmaya yüz tutan hava her geçen saniye grileşip soluyordu; derken yıldızlar birer birer belirmeye başladı, çekingen ve neredeyse utangaçlardı, sanki önceki gece gururlu, sert ve acımasız mineral ışıklarıyla parlayışlarının anısına pek güvenmiyorlardı. Ne var ki çok geçmeden hatırladılar ve siyah gökyüzü kısa süre içinde ışıltılar ile dolup taştı.

"Ben yatayım artık," diyen Linda doğruldu. "Bugün için teşekkür ederim. Işığı açayım mı sana?"

"İyi olur," dedim. "İyi geceler."

"İyi geceler, prensim."

Işık yandı, Linda'nın ayak sesleri yatak odasında yitip gitti, ben sandalyeye yerleşip ayaklarımı korkuluğa dayadım. Kolomb Amerika'yı keşfedince geri dönseydi ne olurdu, diye düşündüm. Kıtayı kendi hâline bırakarak oradakileri yaşamlarını huzur içinde sürdürmeye terk etselerdi? İnsanları ve toprakları sömürmemeye karar verselerdi? O zaman Avrupa, Asya ve Afrika'da yalnızca bir düşünce olarak var olurdu Amerika. Her yeni nesil batıda devasa bir kıta olduğunu öğrenirdi. Orada olup bitenlerden hiç haberimiz olmasaydı. Neye benzediğini, hangi bitki ve hayvan türlerine sahip olduğunu, insanlarının hayat ve var oluş konusundaki düşüncelerini bilmeseydik. Hiçbir şey bilmeseydik ve asla öğrenmeseydik.

Daha imkânsız bir düşünce geçmemiştir aklımdan. Doğamıza ilişkin her şeye ters düşerdi bu.

Ne var ki çok güzel olurdu. Kimsenin el sürüp sömürmediği, kendi hâline bırakılmış, gizli ve keşfedilmemiş bir kıta. Avrupalı beyinlerimizin üzerine nasıl da inanılmaz bir cehalet gölgesi düşürürdü.

Biramı bitirdim, sigaramı söndürdüm ve korkuluğa tutunarak bir an durdum, bungalovların ardındaki ışığa, ilerilere uzanan okyanusa baktım.

Ardından içeri geçip yattım.

İki gece sonra dönüş uçağına bindik, tıklım tıklımdı, valizlerimiz ve iki küçük çocuğumuz yüzünden stresliydik, fakat uçağa binmeyi başardık ve Heidi ile Vanja uçak havalandıktan dakikalar sonra uykuya daldı. Koltuklarımıza yaslandık. Uçak simsiyah gökyüzünde yanıp sönen ışıkları ile homurdanarak ilerledi. İçerideki atmosfer tuhaftı; çoğu kişi hesapsızca içiyor, yüksek sesle konuşuyor ve kahkaha atıyordu, tatillerini son âna dek uzatmayı istedikleri belliydi; kimileri de koltuklarında uyuyordu. Yarım saat sonra kaptanın sesi yankılandı hoparlörlerde, türbülans beklendiği için herkesin yerine oturmasını ve kemerlerini bağlamasını istedi. Vanja uyandı ve ağlamaya başladı. Kısık sesli bir mızmızlanma değildi bu, ciğerlerinin tüm gücü ile ağlıyordu. Onun sesine uyanan Heidi de ağlamaya başladı. Kendimizi bir cehennemin ortasında bulmuştuk birdenbire. Linda ile ben onları sakinleştirmek için didinip durduk, ne var ki hiçbir şey işe yaramadı, kendilerini kaptırmışlardı bir defa ve ağladıkça ağlıyorlardı. Yolcular ilk dakikalarda tolerans gösterdiler, fakat on beş dakika sonra çevremizdeki hoşnutsuzluk ve rahatsızlık oldukça somuttu. Kahrolası çocukların çenelerini niye kapatamıyorduk? Niye böyle ağlıyorlardı? Biz kötü anne baba mıydık? Dayanılır gibi değildi, kemer ikaz ışığı sönünce Heidi'yi kucağıma alıp koridorda dolaştırabilmek için Linda'dan kalkmasını istedim, bana yol verdi, kemerini çözdüğüm Heidi'yi kucağıma aldım, direndi, kıvranıp durdu, minik bedeni yay gibi gergindi, bu sırada Vanja da ön koltuğu tekmeliyordu. Kıvranıp kulağımın dibinde çığlıklar atan Heidi'yi göğsüme sımsıkı bastırarak koltukların arasındaki dar boşluktan iki büklüm geçtim ve nihayet koridora çıktım ve on, on beş metrelik serbest alanda ilerledim, fakat Heidi hiçbir şeye razı değildi; yürümek istemiyor, kucakta taşınmak istemiyor, şekerleme

istemiyor, perdenin arkasına bakmak istemiyordu; tek istediği şey kıpkırmızı bir yüz ve sağa sola savrulan kollar bacaklar ile ağlamak, ağlamaktı... İnsanlar artık rahatsızlıklarını gizleme gereği duymuyor, çocuklarını kontrol edemeyen bu adama apaçık bir düşmanlık ile dik dik bakıyordu. Heidi'yi koltuğa yerleştirdim, önümüzdeki adam arkasını döndü ve çocuğun koltuğu tekmelemesine bir son vermemizi söyledi, bunun üzerine Linda'nın tepesi attı ve daha dört yaşında diye bağırdı, ben elimi onun omzuna koyup sakin olmasını söyledim, hosteslerden biri elinde oyuncaklar ile üzerimize eğildi, Vanja onları öfke ile fırlattı. Ben terden sırılsıklam olmuştum. Çocuklar kendilerini iyice kaptırmışlardı ve sakinleşemiyorlardı, öte yandan benim tek düşüncem öteki yolcuların aklından geçenlerdi. Kötü ebeveyn olduğumuz belliydi, yoksa çocuklarımız ne diye böyle ağlasındı? Travmatik, korkunç bir çocukluk geçiriyorlardı. *Mutlaka* bir terslik vardı. Başka çocukların insan içinde böyle davrandığını şimdiye dek *hiç* görmemiştim. Durum çok kötüydü, onları hemen susturmak gerekiyordu, fakat yöntemlerin hiçbiri işe yaramıyordu, yaptığımız her şey ateşe benzin dökmek gibiydi. Kronik bir durumdu bu, terli alnımın gerisinde aklımı kemirip duran bir şeyin semptomuydu. İhmal edilmiş çocukları ile Kanarya Adaları'na paket tura çıkan *white thrash* gibi hissediyordum kendimi. Böylesine küçücük bir yerde her şey kontrolden çıkmıştı.

Neredeyse bir saat böyle devam ettiler. Sonra sustular. İlkin Vanja, ardından Heidi bıraktı ağlamayı. Bitkin ve kan ter içinde oturup tavanı izlediler. Bunun gerçek olduğuna inanamıyor, tek bir kasımı kımıldatmaya cesaret edemiyordum. Birkaç dakika içinde uykuya daldılar ve yedi saat sonra onları evimizdeki yataklarına yatırabildik. Bitip tükenmiş hâlde birbirimize baktık ve böyle bir şeyi hiçbir koşulda bir daha asla ama asla yapmayacağımıza yemin ettik. Ne var ki yolculuğun yorucu, tatil yerinin kaba yanları usulca ve belli belirsiz silinip gitti; o iki haftadan geriye çocukların havuzdaki mutluluğu, balkondaki akşamlar ve Las Palmas turu kaldı.

John doğdu, Linda onunla evde kalırken ben kızları sabahları kreşe bırakıp öğleden sonraları almaya gidiyordum ve aradaki altı saatte kısmen İncil çevirisi kısmen de bir roman üzerinde çalışıyordum, izleyen baharda kendim hakkında yazmaya başlayana dek bu roman hiçbir yere varmamıştı. Çocuklar yattıktan sonra Linda çalışma odasının karanlığında koltuğa yerleşti ve okuduklarımı dinledikten sonra "çok yoğun" dedi. John'un ilk yazının sonunda ilkin Voss'a

Yngve'yi, ardından Jølster'e annemi ziyarete gittik, bu sırada kırkıncı yaş günümü kutlamak için benim arkamdan planlar yapılıyormuş. Küçük bir partiydi, yirmi kadar kişi çok sayılmazdı ama benim için ezici bir kalabalıktı. Salona uzun bir masa kurduk, herkes geldikten ve elinde şampanyası ile öteki odada toplandıktan sonra, onlara hoş geldiniz diyeceğimiz sırada, hepsinin yazdığım romanda bir karakter olduğunu ve akşam boyunca yaptıkları ve söyledikleri her şeyin aleyhlerine kullanılabileceğini bildirmeyi düşündüm ama cesaret edemedim, hiçbir şey demedim, karşılamayı Linda yaptı, ben onun yanında sessizce gülümseyerek durdum. Tore konuşma yaptı, Geir G. konuşma yaptı, Espen konuşma yaptı ve Linda şarkı söyledi; Yngve benim konuşma yapılmaması yönündeki dileğimi kimsenin umursamadığını görünce şaşırdı ve abim olarak yükümlülüğünü yerine getirmiyormuş gibi göründüğü için canı sıkıldı. Önemli değil, dedim. Akşamın ilerleyen saatlerinde Knut Olav, Hans ve Tore toplaşıp küçük bir konser verdi; bir Kafkatrakterne, bir Lemen ve bir ABBA şarkısı çaldılar. Gecenin kalanında içki içildi ve dans edildi, ben muhtemelen on beş yıldır ilk kez dans ettim ve sabah yedi sularında yatmaya gittiğimizde mutluydum ve bunun yeni bir başlangıç olduğunu düşünüyordum. Üç hafta sonra yeni yıl gecesinde Geir ve Christina Malmö'de evlendi, evlilik kutlamasını bizim evde yaptık, bu parti de olabildiğince küçük ölçekliydi; masanın çevresinde altı yetişkin ve beş çocuktuk. Sonraki birkaç gün bizde kalırlar diye düşünmüştük, fakat yılın ilk günü akşamı gittiler, çünkü Linda'nın kardeşi Mathias telefon etti, onunla konuşmak istedi, Linda'nın yatıp dinlendiğini belirttim; meselenin önemli olduğunu, babalarının öldüğünü söyledi, gidip Linda'yı uyandırabilir miydim?

*

Bugün 26 Ağustos 2011. Saat altıyı bir geçiyor. Glemmingebro'da, yalıtılmadığı için "yazlık ev" demeye başladığımız kulübenin mobilyasız tavan arasında oturmuş bunları yazıyorum. Az önce öteki kulübeye gidip Linda'yı uyandırdım; iki saat içinde Vanja ile Heidi okula gidecek. Okul buraya bir taş atımı uzaklıkta ve dört sınıfta toplam otuz öğrenci var. Böyle bir yere taşınmayı hiç planlamamıştık, başka pek çok şey gibi kendiliğinden oluverdi. Amacımız burayı hafta sonları ve tatillerde yazlık olarak kullanmaktı, fakat satın aldıktan yalnızca sekiz ay sonra tümden taşındık. Şimdi işte burada,

taşranın ortasında oturuyoruz. Her sabah dörtte kalkıyorum, kahve sigara içtikten sonra buraya, buz gibi tavan arasına gelip saat sekize kadar yazı yazıyorum, Vanja ile Heidi'yi okula bırakıp yarım saat uyuduktan sonra gün boyu çalışmayı sürdürüyorum. Öğleden sonraları ve akşamları genellikle bahçedeyim, çılgınlar gibi işe giriştim ve iç bölgelerdeki ağaçları, çalıları kesmeye başladım, toprağın ve bitkilerin altında kalmış güzelim taş yollar ortaya çıktı. Hemen her bitkiyi söküp attım ve geçen hafta ektiğim çimenler şimdiden büyümeye başladı. İlk akşam dalları ve sopaları temizlemeye, çalıları ve otları sökmeye giriştiğimde kendimi durduramadım; saat dokuz sularında benim, ardımda sürüklediğim ağaçlar ile ileri geri koşturarak ne yaptığımı merak eden çocuklar pijamaları ile pencereden sarktılar, ancak gece yarısı çalışmayı bıraktım ve o günden beri böyle devam ediyor; dışarıda çalışmaya başlayınca durmak istemiyorum ve ertesi gün yazı yazmaya gücüm kalsın diye kendimi zorla yatağa götürmem gerekiyor. Ben çocukken babam da böyleydi, sürekli bahçede çalışırdı ve ben niye yaptığını, bunun ne işe yaradığını şimdiye dek anlamamıştım. Annemin evinde ona yardım ederken veya kooperatif bahçesinde çalışırken bunun sıkıcı bir sorumluluk olduğunu düşünürdüm, yapılması gereken bir işti ama ben oturup kitap okumayı tercih ederdim. Artık anlıyorum. Dışarıdan bakıldığında –ki ben babamı ve onun yaptıklarını hep dışarıdan değerlendiriyordum– bahçe işi küçük burjuvalığın simgesiydi, büsbütün saçmaydı ve sığdı, dünyayı bir bahçe ve birkaç çalı ile sınırlayıp onlara boyun eğdirerek kaosa düzen vermenin yapay bir yöntemiydi; ayrıca bahçe özel yaşamın başkaları tarafından görülebilen bir bölümüydü, dolayısıyla bir tür vitrin işlevi görüyordu. Yani bir maskeydi.

Dün dışarıda oturdum ve Yngve'nin The Aller Værste! ve grubun albümü *Materialtretthet* üzerine yazdığı makaleyi okudum, döneme ilişkin olarak grubun hayattaki üyeleri ile röportaj da yapmıştı. Birisi, sanırım Harald Øhrn, kendisini berduş yaşamı süren biri olarak niteliyordu. O anda içimde bir özlem kabarıverdi: Yolculuk yapmak, dünyanın apaçık uzandığını görmek, sürekli açılan dünyada yolculuktan başka hiçbir şeye bağlı kalmamak. Ergenlik yıllarımda bunun hayalini kurardım, fakat ne olduğunu anlamadığım için asla gerçekleştirmemiştim. 1979'daki grupları bu özgürlüğü, olan bitene bağlı kalmadan canlarının istediğini yapmayı ele alıyordu. Bunu en iyi Chris Erichsen dile getirir: Punk eskimişleri, tüm tarihi, geçmiş kahramanları, geçmişte kalmış her şeyi dışlamak ve yeniyi, şimdiyi

ve burayı benimseyip sonunu düşünmeden bu yolda gitmektir. Yirmi yaşında olmak işte böyledir, her şey önünde apaçık uzanır, fakat açık olmayanlar henüz kendilerini göstermedikleri için bilinmezler, sonuçları çok geç olana dek öğrenilemez, böylece bir sonraki nesil için açılır, bu sırada sen banliyöde bir bahçede çalışıp durursun, çocukların ve araban vardır, büyük kızın sözünü geçirirse –ki elbette geçirecektir– yakında bir köpek bile alabilirsin.

Dün Yngve'nin yazısını okurken kendimi böyle hissediyordum, bu sırada Heidi bir elma ağacının altında sallanıyor ve aklından geçenleri arada sırada bağırarak bana söylüyordu, örneğin büyüyünce ne olmak istediğini biliyor muyum diye sordu. Hayır, dedim. Noel Baba olacağım, diye bağırdı. Uzun uzun kahkaha attı. İyi bir fikre benziyor, dedim ve okumayı sürdürdüm. Hayatı kendi ellerine almak: Okulu bırakmak, çalışmayı bırakmak ve bir grup arkadaş ile grupta müzik çalışmak. Veya kıtanın güneyine yolculuk yapmak, iş bulup biraz para kazanmak ve gezmeyi sürdürmek.

Özlem buydu. Dünyaya açık durmak, olan biteni olmaya bırakmak ve eğitim, iş, çocuk, ev gibi belirli yapıların egemenliği altına girmemek; çünkü kireçlenmiş bu hayat kurumların çevresinde döner: Çocuklar için kreş ve okul, anne baba için hastane ve huzurevi, kendin için iş.

Dolayısıyla, içimde yanan küçük burjuvalık ateşi ile bahçede çılgınlar gibi koştururken –tıpkı babama benziyordum ama benim sakalım seyrek, onunki gürdü ve benim üst gövdem çelimsiz, onunki güçlüydü– bu durumu içsel bir kaçış olarak görmemek zordu. Ne var ki hoşuma giden yanları da vardı. İçinde dolaşıp sürünen tüm o solucanları ve böcekleri ile toprağın kokusu, büyük bir dalın yere düşmesiyle kapıldığım mutluluk, az önce gölgede kalan döşeme taşlarını aydınlatan ışık, ne iş yaptığıma bakmak veya bana bir şey söylemek için arada sırada yanıma gelen çocuklar...

Yirmi yaşındayken elime fırsat geçmişti. Yakalamadım. Şimdi bu fırsat çocuklarımın elindeydi. Sıra onlardaydı. Onların geleceğiydi bu.

Boyun eğen biri konuşuyor burada, fakat beklenmedik bilgelik ve gereklilik de var: Bu durum hep böyleymiş demek. Hiç düşünmemiştim. Öte yandan birileri her zaman biliyordu, çünkü birileri hep buraya geliyordu. *Ulysses* bunu, Stephen Dedalus gibi oğul olmak ile Leopold Bloom gibi baba olmak arasındaki farkı ele alır. Stephen her şeyde Bloom'u geride bırakır ama burada değil. Leopold'da oğlunun

arzularından ve hırsından eser yoktur, hiçbir şey istemez, kendisini evinde hisseder. Leopold Bloom tastamam bir insandır, Stephen Dedalus değildir. Ancak Stephen yaratabilir, çünkü yaratmak bütünü istemektir, eve dönmeyi istemektir yaratmak ve tastamam insanlar bu huzursuzluğu, eksikliği, arzuyu duymazlar. Hamlet tıpkı Stephen gibi bir oğuldur ve doğrusu daha fazlası değildir. Onun krizini tetikleyen babasının ölümü, yaşatan da annesinin ihanetidir. Hamlet evsizdir. İsa da baba değil oğuldu ve onun da evi yoktu. Hamlet, Stephen, İsa, Kafka ve Proust oğullardı, baba değil. Yani insanlığa ilişkin tanımadıkları, muhtemelen varlığından bile haberdar olmadıkları bir şey vardı. Peki neydi bu? Baba olmak nedir? Babalık bir yükümlülüktür, baba olmadan da çocuk sahibi olunabilir. Peki insan neyin yükümlülüğü altına girer? Yerinde durmak, evinde olmak zorundadır. Özlemler ve hırslar bununla uyumsuzdur, hırs sınırsızı ister ve ev sınır çeker. Sınırsız baba, baba değildir; çocuk sahibi bir adamdır. Sınırsız adam çocuktur, yani hep çocuk kalır. Çocuk kalan biri alır, vermez; almasının nedeni eksiklik çekmesi ve kendisi olmamasıdır. Babamın ölmeden önce annesinin yanına taşınması rastlantı değildi: Bir oğul olarak öldü. Babalık sorumluluğunu bıraktı, bunu ancak babalık sorumluluğunu dışsal bir unsur, mecbur kalındığı için girilen bir rol olarak görenler yapabilir. Sanırım onun için durum böyleydi. Orada olmak istemiyordu. Yirmi yaşında baba oldu ve muhtemelen tüm isyanlarını bastırmak, bütün hırsları ve arzuları ile savaşmak zorunda kaldı, zira onu kasıp kavuran ve tüm çocukluğumu derinden etkileyen saldırganlığı, öfke ve huzursuzluğu ancak orada bulunmak ve oranın gerektirdiklerini yapmak istemeyen birinde olabilir. Şayet böyleyse tüm gençliğini, yirmi ile kırk yaş arasındaki yıllarını, yapmak istemediği ama zorunda olduğu bir şeye feda etmiş demektir. Ailemizi terk ettiğinde ben neredeyse büyümüştüm, on altı yaşımdaydım, demek ki babam sorumluluklarını yabana atmıyordu. Ne var ki baba değil oğuldu. Eksikti, yetişkinlerin sahip olduğu dengeden ve iç huzurdan yoksundu. Doğum yaptığında annem de yirmi yaşındaydı ama o yetişkin biriydi veya yeni sorumluluklar ile olgunlaşmıştı. Babama da annelik yapıyor, ona sınırlar çekiyordu; bütün oğullar gibi babam da bunu kendi başına yapamıyordu. Basit bir açıklama belki ama doğru olduğuna inanıyorum. Linda'nın babası bambaşka biçimde sınırsızdı, manik depresyon hastasıydı, yani kendi hayatına ilişkin sorumluluklardan büsbütün muaf gibiydi, çünkü manik dönemin eylem gücünü ve

depresif dönemin eylemsizliğini kendi başına kontrol edemiyordu, içinde onu sürekli kaldırıp indiren bir şey vardı, kendisi asla ortada yoktu, ya dünyaya ya da kendi içine doğru patlıyordu ve bu muafiyet elbette çocuklarının hayatı konusunda da geçerliydi. Linda da ben de oğulların çocuklarıydık, sınırsızlığı yakından tanımıştık, Linda daha çok küçüklüğünden başlayarak, ben ise on altı yaşımdan sonra; aslında küçüklüğümden de tanıyordum, çünkü babama ilişkin başımdan geçenler ve gördüklerim sınırsızlığın sınır çekmesiydi ve iç huzur ve dengenin yokluğunda dışarıdan sağlanıyordu bu ve 1944 doğumlu biri için otoriter, kuralcı baba olmak anlamına geliyordu. Linda'nın babası on üç yaşındayken annesini kaybetmiş ve kardeşlerine tek başına bakmıştı. Annesi öldüğünde hastanedeymiş ve onun yanında yatıyormuş. Belli ki annesine çok bağlıydı ve belki durum bu kadar basitti, kendisi özgür kalmadan önce annesini kaybettiği için bu bağlılık hiç zayıflamamış, güçlü kalmıştı. Bilemeyeceğim, onu yalnızca üç kez gördüm. Bir kez Regeringsgatan'daki evimizde, bir kez onun evinde görüştük ve bir kez de sokakta denk geldik. Sıcak ve açık biriydi, muhtemelen kendi iyiliği için fazlasıyla açıktı. Linda ile hayatımda yoktu, Linda'nın epeydir ondan koptuğunu ve bunu mecburiyetten yaptığını düşünüyordum. Yirmili yaşların ortasında ona da manik depresyon veya o zaman söylendiği şekliyle bipolar teşhisi kondu ve bir yılı aşkın bir süre hastanede yattı. Giderek yoğunlaşan hayatı birdenbire kontrolden çıktı, sanki bir uçurumun kenarına geldi ve düştü. Sınırsızlığın içine düştü. Yaşamındaki olasılıklardan biri, önünde apaçık uzanan yollardan biri buydu. Tanıştığımızda manik dönemi geçmişti. O sırada babası bizimkine yüz metre uzaklıkta bir apartman dairesinde yalnız yaşıyordu, toplumun dışındaydı, hasta olduğu için yıllardır bir işte çalışmamıştı ve hayatını kendine göre elinden geldiğince düzene sokmuştu. Yeni taşındığı evinde yalnız başına öldü. Yılbaşı gecesinde. Linda yılın ilk günü onun ölüm haberini alınca yere oturup duvara yaslanıp ağladı. Çocuklar uyuyordu. Christina ve Geir bizi rahat bırakmak için eşyalarını toplayıp gittiler. Gece yarımda ağlayan Linda'nın sesine uyandım, hafifçe sırtını okşayıp yeniden uykuya daldım. İzleyen üç hafta boyunca onun, on bir yıl önce babam öldüğünde benim geçtiğim aynı süreçten geçtiğini hiç anlamadım. Stockholm'e gitti, cenaze işleri ile ilgilendi, avukat tuttu, kardeşi Mathias ile babasının evindeki eşyaların üzerinden geçti ve yas tuttu. Babasının yasını tutuyordu ve ben, kocası, onun yanında değildim. Yazı yazıyordum.

Ne yazıyordum peki? Kendi babamın ölümünü, on bir yıl önce beni büsbütün sarsan, hayatımı kararta n ve beni sarsmayı hâlen sürdüren olayı. Linda'nın başından geçince bunu çok uzaktan gördüm, onun üzüntüsünü paylaşma ve dindirme çabalarının mekanikti. Bıçak kemiğe dayandığında hiçbir işe yaramıyordum. Benim rolüm çocuklara bakmak ve yazı yazmak diyordum kendime, bunu kendim değil ailem için yapıyordum, paraya ihtiyacımız vardı sonuçta. Ayrıca Linda'ya kızmış, uzun süre kızgın kalmıştım. Ne var ki yaşamlarımızı, en azından benimkini, saran tüm önemsiz, küçük ve bencilce şeyleri aşmak gerekiyor bazen, çünkü bıçak kemiğe dayandığında, ölüm kalım meseleleri baş gösterdiğinde küçük şeylerin hiçbir anlamı kalmıyor ve onlara sımsıkı sarılan kişi de küçük bir insan olmanın ötesine geçemiyor.

Cenazeden önceki gün Stockholm uçağına bindik. John bir buçuk, Heidi üç buçuk yaşındaydı ve Vanja yakında beş yaşını dolduracaktı. Linda bir arkadaşının apartman dairesini ödünç almıştı, çocuklar burayı saniyeler içinde cehenneme çevirdi. Öğle üzeri ilkin Linda'nın annesi Ingrid, ardından kardeşi Mathias geldi. Bir şişe şarap açtık ve birkaç saat sohbet ettik. Cana yakın ve düşünceli biri ola Mathias bana yazı yazma işinin nasıl gittiğini sordu. Otobiyografik bir roman yazdığımı, kendisinin de romanda yer aldığını söyledim. Gözlerini kocaman açtı. Linda gülümsedi ve romanımda ona kişilik suikastı yaptığımı söyledi. Veto hakkı olduğunu söyleyerek itiraz ettim, çıkarmamı istediği bir şey varsa çıkarırdım. Mathias kendi veto hakkını da Linda'ya devrettiğini söyledi. Yazdıklarım vicdanımı o kadar sızlattı ki onlara ilişkin ne varsa çıkarmaya karar verdim hemen oracıkta. Nasıl da anlayışlılardı! Yarın anneleri eski kocasını, kendileri babalarını toprağa verecekti. Kim oluyordum da böylesine hassas bir durumda onları romanıma konu ediyordum? Biz orada otururken çocuklar öteki odadaki bilgisayarda film izliyor veya ortalıkta dolanıyordu. Heidi kucağıma oturdu, Mathias'ı uzun uzun kurnazca süzdü; annesine sokulan Vanja dayısını görmezden gelirken John göz hapsine almıştı, Mathias onu havaya kaldırınca bize ancak şöyle bir baktı ve havaya atıp tutmaya başlayınca kahkahalara boğuldu.

Mathias ile Linda ertesi gün için son hazırlıkları konuştular; biz, çocukları bir saatliğine Ingrid'e bırakıp yakındaki bir kafeye gidelim mi diye düşündük fakat kalmaya karar verdik ve anne ile

oğul gidince çocukları uyutup yatağa geçtik. Yani onlar uyurken ben oturdum ve Carl-Johan Vallgren'in yeni kitabı *Kunzelmann & Kunzelmann*'ı okudum, İsveç televizyonundaki kültür haberlerinde duyduğum için önceki gün almıştım, yorumcu Ingrid Elam "pek sevdiğimi söyleyemeyeceğim" demişti ve benim için bir kalite göstergesiydi bu. Ayrıca karanlık evde, tek bir lambanın ışığında, küçük insanların soluk alıp verişleri arasında oturup ustaca ve enerji dolu olarak hikâyeden başka hiçbir şey düşünmeden kitap okumak güzeldi.

Ertesi gün kızlar cicilerini giymişti, ben siyah takım elbisemi üzerime geçirdim, getirmeyi neyse ki akıl ettiğimiz kışlık tulumları da giydirdim çocuklara, dışarıda sulu kar ve sert rüzgâr vardı, bekleyen taksiye yerleştik, çocukların emniyet kemerlerini bağladım; Ingrid, Mathias ve –cenaze sırasında John'a bakmak için gelen– Helena ile Skogskyrkorgården'e olan yirmi kilometrelik yolu geçtik. Oraya törenden bir saat önce vardık. Kilise bölgesini çevreleyen duvarların içinde küçük bir kulübe vardı, eşyalarımızı buraya koyduk, bu sırada Helena'nın bir yaşındaki kızı Blanca ile Vanja ağaçların arasında koşturup oynamaya başladı, Heidi de çekingen adımlar ile onları izliyordu. Linda ile Mathias duruma bakmak ve cenaze levazımatçısı ile konuşmak için kiliseye girdi.

Onlar içerideyken sokağın karşısında bir araba durdu. Bir adam arka kapıyı açtı, bir başkası onun yardımına koştu ve birlikte tabutu sedyeye aldılar.

Linda'nın babası yatıyordu tabutun içinde.

Siyah giysili adamlar rüzgârda ileri geri salınan yeşil köknarların arasında uzanan taş döşeli yolda usulca sürdüler sedyeyi. Kilisenin önünde durup kapıyı açtılar ve içeri girdiler. Kapılar kapanmadan önce tabutu küçük odanın karşı köşesindeki katafalka özenle koyduklarını görebildim. Kafamı çevirdim ve kızlara baktım. Ağaçların arasında koşturuyorlardı, griye çalan pis karlarda onları seçmesi kolaydı. Kapılar yeniden açıldı, siyah giysili iki adam dışarı çıktı, çitin öteki tarafındaki arabaya gidip araca bindi. Motor çalışmaya başlayınca arka ışıklar kıpkırmızı parladı. Yeşil çamların üzerinde gökyüzü ağır ve griydi.

Yolu yavaşça geçen araba gözden kayboldu. Bence küçük taş kilisenin boyuna rağmen anıtsal bir yanı vardı. 1920'lerin estetiği, *Blut und Boden, kan ve toprak* ruhu, kuzey ormanları ve kahraman ölümleri havası egemendi geniş mezarlığa.

Linda ile Mathias döndü. Bakışlarımı yere doğrulttum, yas tutarlarken onları rahatsız etmek istemiyordum. Linda çocuklara birer muz veya mandalina vermeyi önerdi. Yiyecekler benim sırt çantamdaydı ve yanıma almayı unutmuştum.

"Çantamı unuttum," dedim.

"Ne?" Bana ters ters baktı.

"Ne koymuştun içine?" diye sordum. "Önemli bir şey var mıydı?"

Okuyacağı şiir kitabı veya cenaze için olmazsa olmaz başka bir şey vardır diye düşünmüştüm. Fakat hayır, yalnızca biraz yemek ve birkaç çocuk bezi.

"Aman ne güzel," dedi, öfkeyle. "Sana güvenende kabahat!"

Tepem atmıştı ama koşullar hafifletici nedendi, bunu ben bile anlayabiliyordum, kırk dakika içinde babası toprağa verilecekti, dolayısıyla hiçbir şey söylemedim.

"Bir sigara versene," dedi.

"Yok ki," dedim.

"Sigara içiyorsun. Niye tam bugün sigaran yok?"

"Çünkü sabah paketimi sen aldın. Ceketinin cebine koydun. Muhtemelen hâlâ oradadır."

"Hayır," dedi ceplerini yoklayarak. "Ah, evet, buradaymış..."

Sonra bekleme odasının arkasında gözden kayboldu, bu sırada Helena gözlerini benden kaçırıyordu.

"John'u alıp uyutmaya çalışayım," dedim. Helena başını öne salladı, yağmurluklu puseti itip yola yöneldim, giysilerin ve battaniyelerin arasından ancak gözleri görünen John ile yirmi dakika ileri geri yürüdüm, bu sırada takım elbisemin ince kumaşından içime işleyen rüzgâr ve mevsimlik ayakkabılarımı sırılsıklam yapan sulu kar yüzünden çok üşüyordum. Pusette uyuyan John ile geri döndüğümde uzun yıllardır hiç üşümediğim kadar üşümüştüm. İlk konuklar gelmişti, tokalaştık, Linda'nın kocası olduğumu söyledim, beni gazetede okuduklarını belirttiler. Bir süre sonra on beş kişi ve çocuklardan oluşan kalabalık tabutun çevresinde toplandı. Mathias babasının gençliğinde oynadığı futbol kulübünün atkısını tabutun üzerine koydu, oturduk, arpçı Bach çaldı ve Vanja ile Heidi gözlerini kocaman açarak çevreyi izledi. Fakat sessiz olmaları gerektiğini biliyorlardı, Heidi bana bir şey söylemek istediğinde fısıldıyordu. Mathias soluk almaya çalışırmış gibi başını kaldırıyordu arada sırada, birdenbire gelen kasılmalar ile yüzü kırışıyordu. Linda'nın gözleri yaşlıydı, yaşlar arada sırada yanaklarından akıyordu. İlk müzik

parçası, Benny Andersson orkestrasından bir dans müziği çalınmaya başlayınca keder benim de içime işledi. Merhumu tanımıyordum, ama çocuklarını tanıyordum, beni etkileyen onların yasıydı. Vanja gözlerini annesinden hiç ayırmıyordu, onu daha önce hiç böyle görmemişti, onu teskin etmek istermiş gibi arada sırada gülümsüyordu. Annesinin ağlayacağını, önemli bir şey olmadığını, cenazelerde insanların üzüldüğünü ve ağladığını, artık geri gelmeyecek ölüye veda edildiğini ona önceden anlatmıştım. Cenazeyi yöneten kişi merhumun hayatını özetledi, Mathias anılarını okudu, başta ve sonda gözyaşlarına boğulsa da sesi yüksek ve kesindi. Linda bir şiir okudu. *Bridge Over Troubled Water* şarkısı çalındı. Bunun üzerine Vanja hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Linda'ya yapışmıştı ve yatışmak bilmiyordu. Kucağımda oturan Heidi onu okşadı. Sonunda durum çok kötüleşince kızları aldım ve John'un uyuduğu nöbetçi kulübesi gibi yere götürdüm. Oraya girince Vanja hemen geri dönmek istedi, artık ağlamıyordu ve çiçeklerini tabuta koymak istiyordu, öyle planlamıştık. İkisini birer koluma alıp onları geri taşıdım, bahçede yere bıraktım, kapıyı açtığım sırada tören bitmek üzereydi ve son konuklar tabuta çiçek koyuyordu. Kapıların açılması ile arkamızdan parlayan ışığın, iki küçük çocuğun tabuta çiçek buketi koymasının, kapanış müziğinin ve herkesin ayağa kalkıp dışarı çıkmadan önce son bir kez saygı göstermek için ölünün önünde eğilmesinin çok güzel olduğunu söyledi Linda daha sonra.

Daha sonra gittiğimiz lokantada kuzenleri bana Linda'nın babasını anlattı, yazları onları ziyarete gelir, birkaç günlüğüne hayatlarını manik bir enerji ve macera arzusu ile doldurur, bir an yerinde duramadığı için onları balığa veya araba gezilerine götürürmüş.

Ertesi gün çocukları alıp Djurgården'e gittik. Akvaryumu gezerken Mathias geldi. Cenazeden sonra, kendi deyişi ile "kafayı düzlemek" için bir bara gitmişti. Bakışları hassas ve cana yakındı, sesi her daim neşeliydi, her daim söyleyecek güzel bir şey arıyordu, ayrılacağımız sırada elini dostça omzuma koydu. Mathias babasını kaybetti, diye düşündüm, orada otururken, Linda'nın kaybettiği ile aynı baba değildi bu, zira oğul ile kız farklıydı ve böylesine farklı yas tutan Linda ile Mathias'ın, babalarına ilişkin deneyimleri de aynı olamazdı.

Akşamüzeri eşyalarımızı topladık ve Arlanda trenine bindik. Uçağın kalkmasına üç saat kala gelmiştik. Üstelik uçak bir saat gecikmiş, dokuz buçukta kalkmıştı; neyse ki çocuklar bütün bu süre

boyunca neşeliydi ve oyun oynamıştı. Koltuklarımıza yerleşir yerleşmez uyudular, saat on buçukta Kastrup'a geldiğimizde ise bir sorunumuz vardı: İki bavul, bir sırt çantası, kocaman bir torba ve uyuyan üç çocuğu nasıl taşıyacaktık? Bu da yetmezmiş gibi uçak, kapılara en uzak yerde durmuştu, geliş salonuna yaklaşık on beş dakika yürümek gerekecekti. Her nasılsa inmeyi başardık ve kendimizi bitmek tükenmek bilmeyen ıssız koridorda bulduk. Linda John'u taşıyor ve Vanja'nın elinden tutuyordu; ben bir yandan Heidi'yi bir yandan da iki bavulu, büyük torbayı ve sırt çantasını taşıyordum. Aşağı yukarı yüz metre sonra Linda artık yürüyemeyeceğini, çok zorlandığını söyledi. Bir tek John'u taşıyorsun, dedim. Bu kadarını yapabilmelisin. Ama hayır, canı acıyordu ve yorulmuştu, asla başaramazdı.

"Yardım edin!" diye bağırdı, birdenbire. "Yardım edin bize!"

"Sussana," dedim. "Burada imdat çığlığı atamayacağını bilmen gerekir."

Uzakta bir çift arkasını dönüp bize baktı. Ciddi bir sorun olmadığını belirtmek istercesine başımı iki yana salladım. Birimiz kalp krizi geçiriyor olsaydı Linda'nın yardım istemesini anlardım. Ama yorulduğu için bağırması? Tanrım bana yardım et. Bana yardım et Tanrım.

İleride birkaç el arabası vardı.

Rahat bir soluk aldım; bagajları alta, Heidi'yi de üstlerine koyup Linda'yı beklemeden yürümeye başladım. "Yardım edin!" Dağlarda yolumuzu kaybetseydik veya denizde tekneden düşseydik ben de imdat diye bağırmak isteyebilirdim. Ama kahrolası bir havalimanında?

Gülümseyip arkamı döndüm, onları bekledim. Yolculuğun geri kalanı iyi geçti, yorgunluklarına rağmen çocuklar neşeliydi, ne var ki taksi durağında yine sorun çıktı, Linda zavallı taksi şoförüne patladı, tepesi atan adam valizlerimizi sokağa atıp bağırarak karşılık verdi. Ben utançtan yerin dibine geçerken yumuşak başlı ve arkadaş canlısı bir şoför imdadımıza yetişti, uzun yoldan mı geliyoruz diye sordu, Linda evet dedi, şoför yorgun muyuz diye sordu, Linda yine evet dedi, ben oturduğum yerde eziliyor, Triangeln'e yaklaşırken taksinin kaputunun üzerinden akan ışıkları izliyordum, nihayet arabadan indik, asansör ile eve çıktık, çocukları yatırıp uyumaya gittik. En son yaptığım iş Heidi'nin dinozor yumurtasını suya koymak oldu. Böylece ertesi sabah uyandığında yumurta çatlamış, içinden küçük bir dinozor çıkmış olacaktı.

*

27 Ağustos, 08:06. Danimarka'nın Møn adasında bir ek binada oturuyorum, bugün ve yarın öğleden sonra sahneye çıkacağım, Glemmingebro'dan dün akşam geldim. Linda'nın annesi evde bize yardım ediyor, bir aydır yanımızda. Burada işim bitince Malmö'ye yerleşip romanı bitireceğim. Cuma günü Linda ile, Kopenhag yakınlarındaki Louisiana edebiyat festivaline gideceğiz. Linda'nın yaşamında değişiklikler var. Hayata daha sıkı tutunmaya başladı. Her sabah uzun yürüyüşlere çıkıyor, sigarayı bıraktı, artık içki içmiyor, yemeğin yanında bir kadeh şarap bile aramıyor, sağlıklı yemek yiyor ve bir aydır manik veya depresif değildi, kendisi olmuştu yine.

Dün gece onun çığlığına uyandım.

"Yardım edin," diye bağırdı, yüksek sesle ve uzun uzun; sanki bir tehlike altındaydı.

Elbette hemen uykudan sıyrıldım ve ona sarılıp kâbus gördüğünü söyledim. Bildiğini mırıldanıp uykuya daldı. Saat üç buçuktu, mutfağın yolunu bulup kahve koydum ve öteki eve gidip yazmaya başladım. Linda'nın babasının cenazesine ilişkin pasajı olaydan hemen sonra yazmış ve unutmuştum. Şimdi hatırlamamın nedeni Linda'nın o gün havalimanında yardım istemiş olması ve aynı şeyi şimdi de yapmasıydı. O sıra bunu motamot anlamış, John'u taşımak için yardım istediğini sanmıştım, fakat yazdıklarımı okuyunca başka, daha büyük bir şey düşünmeden edemedim, içinin derinliklerinden bana sesleniyordu ve benim onu kurtarmam gerekiyordu. Her şeyi bir yana bırakmalıydım, Linda sıkıntı içindeydi, yardım etmeliydim.

Etmedim. Utandım ve öfkelendim.

Gece çığlık atınca ona yardım etmeye karar verdim. Umarım bunu yapabilirim, umarım elimden gelir. Umarım dersimi almışımdır.

*

28 Ağustos, 04:56. Dışarısı zifirî karanlık. Yazı yazdığım ev deniz kıyısında, bir saat önce uyandığımda yaptığım ilk iş aşağıdaki dalgaların cılız uğultusuna kulak kabartmak oldu. Geceleyin gök gürültüsü ve şimşekler ile uyandım, fırtına öyle yoğundu ki her yer titrek elektrik akımları ile aydınlanıyordu. Şimşekler hemen yakınlarda çakıyor, gök gürültüsü ışık ile aynı zamanda büyük patlamalar

eşliğinde geliyordu. Sonra yağmur başladı, güçlü bir sağanaktı, her yeri sular seller götürdü. Öğleden sonra ev sahiplerim ile konuştuğumda mutfağı su bastığını söylediler. Saat ikiye doğru etkinlik alanına gittik, pek çok yer derinliği yarım metre ile bir metre arasında değişen sular altındaydı. Her yer büsbütün ıslanmıştı. Ne çocukluğumda ne de sonraki yaşamımda böylesine yoğun ve güçlü bir yağmur fırtınası görmüştüm; fakat Malmö'ye taşınınca yaz sonlarının kurşun gibi ağır ufukları birdenbire çakan ışıklar ile dolabiliyor ve gök gürültüleri dört bir yanı sarabiliyordu. Muhtemelen burada atmosfer koşullarının farklı olması kadar basit bir açıklaması vardı bunun. Sonuçta yağmur fırtınalarının her geçen yıl çoğalması ve yoğunlaşması söz konusu olamazdı, öyle değil mi?

Dünkü etkinlik iyi geçti. İki yüz izleyici vardı; ilkin muhabirin, ardından izleyicilerin sorularını yanıtlayarak iki saat konuştum. Böyle durumlarda stratejim basitti; olabildiğince burada, şimdiki zamanda kalmaya çalışıyor, yani daha önce söylediğim şeyleri söylememeye ve her soruyu ilk kez sorulmuş gibi yanıtlamaya gayret gösteriyordum. Kendimi asla eleştirmemeye ve yalnızca o sırada, orada aklıma gelenleri söylemeye çalışıyordum. Daha sonra ne söylediğimi hatırlamıyor ve yalnız kalmaktan başka bir şey istemiyordum, çünkü sahnede âdeta sergilenmiştim, herkes beni –göz ucuyla değil iki saatten uzun bir zaman boyunca– görmüştü ve kendim olarak büyük bir risk almıştım. Bunun böyle can yakması tuhaf ama yakıyor. Söylediğim bir şeye güldüklerinde veya kendilerinin de düşündüğü bir şeyi söylediğimi onaylarcasına içlerini çektiklerinde canım yanıyor, çünkü onları aldattığım duygusuna kapılıyorum, numaralarıma kanıyorlar. Linda bir defasında bana dürüstlük işportacısı demişti, çok yerinde bir tasvir. İki hafta önce Stockholm Kültür Merkezi'nde beni görmeye gelen Mathias daha sonra annesine beni çok iyi bulduğunu, daha önce hiç bu kadar sıcak ve içten görmediğini söylemiş. Mesele tam olarak bu; Mathias, Linda veya başka bir yakınımla konuşurken sıcak ve içten olmaktan çok uzağım. Sanki az sayıda yakınımın değil de pek çok sayıda yabancının önünde sıcak ve içten olabiliyorum. İşte bu yüzden bir tür numara yapıyorum. Sahnede izleyiciler ile konuşurken mesafe çok. Bunun üstesinden gelebiliyor, yakın ve sıcak olabiliyorum. Daha sonra organizatörler ile masada yemek yerken mesafe az, fakat içimdeki mesafe çok. Hiçbir şey söylemiyorum, az önce sahnede olduğum gibi açık ve sıcak değil ters ve soğuk görünüyorum. Sanki bir adım olması gerçek yüzümü,

duygularımı göstermemi mümkün kılıyor; fakat sosyal durumlarda değil, yalnızca sahnelenmiş durumlarda. Daha dürüst olmama rağmen sonrasında işte bu yüzden kendimi sahtekâr hissediyorum. Kitap imzalarken karşılaştığım gülümsemeler, yakınlık ve hayranlık dayanılmaz; onları iyi niyetli veya içten bulmuyor değilim, fakat koşulları yanlış. İçimin derinliklerinde reddetmek zorundayım. Aynı zamanda rüzgâr tersine döndüğünde, yıldızım solmaya başladığında ve modam geçtiğinde, eskiden bir mekâna girince karşılaştığım heyecanı, dört bir yandan yönelen kaçamak bakışları ve bana yönelen alkış dalgalarını özleyeceğimi biliyorum.

Sonrasında kapıldığım bir başka yoğun duygu da romandan herkese söz ederek ona ihanet etmiş olmak. Henüz herkesin değil, hâlâ yalnızca benim, her gün gidip yaşadığım bir yer, benim bir parçam, iç dünyam, öte yandan yayımlandığı anda dış dünyanın bir parçası olacak ve gidip yaşadığım bir yer olmaktan çıkacak. Dünkü gibi, romandan uzun uzun söz etmek kötü bir duygu. Kitap ile aramdaki yakınlık zarar görüyor bir bakıma. Ayrıca ondan söz ederken olduğundan daha iyi, daha ilginç ve daha önemli geliyor kulağa. Özellikle *Kavgam* hakkındaki makale, konuşmalarımda önem kazanıyor, etkileyici duyuluyor, savaş öncesi Viyana, iki savaş arası dönemde Weimar, çağ ve psikoloji ile sanat ve politika ilişkisi, insana ilişkin her şeyin formülleri ve "ben", "sen", "biz", "onlar", cansız "o" zamirleri gibi konulardan söz etmek ve bu bağlamda bir önem havası yaratmak kolay. Bunlardan söz etmemin nedeni izleyicilerin oraya gelmek için çaba göstermesi, bu durumda oturup yalnızca kendimden ve hayatımdan söz edemezmişim gibi geldi bana; onlar için de geçerli bir konu bulmam, bir "biz" yaratmam gerekiyordu ve öyle yaptım. Âni kurtarmak ve kısa vadeli kazanç sağlamak için romana ihanet ettim. Şimdi burada her şey birbirine giriyor. İyi ile kötü, sahte ile sahici, edebiyat ile gerçeklik ve kişisel ile kamusal... Bu da yetmezmiş gibi biri bana *Weekendavisen* uzattı, burada yeni yayımlanan dördüncü kitaba ilişkin bir değerlendirme yazısı çıkmıştı. Eve gelince şöyle bir baktım. Makaleyi Bo Bjørnvig kaleme almıştı. Kitap dizisinde ilk kez olarak dürüst davranmadığımı ve roman boyunca bir sahtelik tınısının fark edildiğini söylüyordu. Yazdığımdan bu yana dördüncü kitaba kafa yormamıştım, fakat makaleyi okuyunca her şeyi hatırladım ve Bjørnvig'in haklı olduğunu anladım. O kitapta dürüst değildim. Yazdığım sırada üzerimdeki baskı çok büyüktü, ilk iki kitap yayımlanmış ve medyada büyük bir fırtına koparmıştı;

onlar hakkında her gün pek çok makale yazılıyor, herkes bir şey söylüyordu, *Morgenbladet* gibi bir gazete tüm birinci sayfayı ve pek çok iç sayfayı yaptığım ahlaksızlığa ayırmış, ayrıca babamın adını ifşa etmek ile yetinmeyip onun diktiği bir orman gülünün ve baba-annemlerin evinin fotoğrafını basmışlardı. Bu ev romanda geçmiyordu, ben olayları bambaşka bir yere taşımıştım, ayrıca onların adı da yoktu, fakat bu makale her şeyi ifşa ediyordu. Öteki gazeteler izini sürebildikleri tüm roman karakterlerine telefon etmişti. Jan Vidar ile konuştuk, evden çıktığı sırada benim hakkımda röportaj yapmak isteyen iki muhabir ile karşılaştığını söyledi. Mathias ile konuştuk, İsveç'te oğlunu kreşten alıp eve dönmüş ve yemek hazırlayacağı sırada kapı çalınmış, benim hakkımda konuşmak isteyen iki muhabir gelmiş Norveç'ten. Romanda adı bile geçmeyen Mathias ilgileri için teşekkür edip onları geri çevirmiş. Kapıyı kapatır kapatmaz da annesini arayıp uyarmış. Muhabirler geliyor... Gerçekten de çok geçmeden onun kapısını çalmışlar. Açmamış. Gitmişler; fakat akşamın ilerleyen saatlerinde, Mathias'ın annesi yattıktan sonra geri gelmişler. Vazgeçmiyorlarmış ve kadıncağız evde olduğunu anlarlar ve asla kapıdan ayrılmazlar diye yattığı yerden kalkıp tuvalete gitmeye bile cesaret edememiş. Onun eski kocası Vidar'ı da aradılar, yetmişini aşan ve ormanda bir kulübede oturmayı sürdüren adama eski karısı hakkında yazdıklarıma ilişkin düşüncelerini sordular. Anneme, Yngve'ye, Tonje ve Tore'ye telefon ettiler; çocukluğumun geçtiği yerdeki yerel gazetede dört eski okul arkadaşım benden ve birlikte yaptığımız şeylerden söz etti. Tüm eski sevgililerime telefon ettiler, öğretmenlerimi aradılar, tam adını verdiğim bir tanesi, Jan Berg, televizyona çıktı ve sonbaharın başarılı romanında "kötü" olarak gösterilmenin ona kendisini nasıl hissettirdiğini anlattı. Her gün gazetelerde kitaplara ilişkin yazılar çıkıyordu ve fotoğraflarım her yanı sarmıştı. Bütün özel yaşamım altüst edildi, artık hiçbir sınır kalmamıştı, Oslo Litteraturhuset'deyken *Dagbladet* muhabirlerinden biri arkamdan koştu ve aynı soruyu yineleyip durdu: Küçük yaşta biri ile cinsel ilişkiye girmiş miydim? O sırada yazdığım dördüncü kitaptan söz ediyordu ve cinsel bir sapık mıyım sorusundan farklı olmayan bu soru, ikinci kitapta Geir A. ile bu konuda konuşmamız ve dördüncü kitabın kuzey Norveç'teki günlerimi ele alacağını söylemem yüzünden soruluyordu. Buna ilişkin gazetelerde, televizyonlarda veya radyolarda hiçbir şey çıkmadı karşıma, yalnızca kulağıma çalınıyordu ve tüm muhabirlerin sağa sola telefonlar ettiğini öğrendim.

İlkin beni e-posta yağmuruna tuttular, fakat çok geçmeden vazgeçtiler, fırtınanın merkezinde gibiydim. Duyduğuma göre *VG* evimizin yanındaki Çin lokantasının çalışanları, düzenli gittiğim kafenin çalışanları ve Malmö belediye başkanı ile benim hakkımda röportaj yapmış, ev sahiplerimizi arayıp kaç para kira ödediğimizi sormuştu. Hayatımdaki tüm taşların kaldırılıp altına bakıldığı bu koşullarda kuzey Norveç'te öğretmen olarak çalıştığım yıl hakkında yazı yazmaya başladım. Herkesin herkesi tanıdığı küçük bir yerdi, öğretmen konumum yüzünden çok hassas bir durumdu, ayrıca okulda öğretmen sıfatı ile karşılaştığım çocuklar hakkında roman yazmak ailem ve yakınlarım hakkında yazmaktan çok farklıydı, öğrenciler elbette bana büsbütün ama bilinçsiz bir güven duyuyordu; aslında bana değil, bir gün onların hayatlarına ilişkin roman yazacağını hiç düşünmedikleri öğretmene güveniyorlardı. Ebeveynler çocuklarına, dolayısıyla kendilerine ilişkin sırlarını açıyorlardı bana. İlk iki romanı yazarken kamuyu hiç düşünmüyordum; düşüncelerimin, ölçüyü aşan yerlerin bile, romanda yer almasına alışkındım – sanki roman çıkınca ölçüyü aştığım yerler ortadan kalkıyordu, sanki onları ben yazmamış gibi oluyordum. İlk romanımda on üç yaşında bir kız ile yatan yirmi altı yaşında bir adamı ele almıştım, kız onun öğrencisiydi. Kimse buna dikkat etmedi. Roman bu tehlikeli konuyu tehlikesiz hâle getirmişti. Yetmiş bin sattığına göre pek çok kişi tarafından okunmuştu, fakat aslında gerçekte yoktu, okuyucuların içinde kalmıştı. Romanda o noktaya geldiğimde 1997 yazı olmalı, Tore ile Jølster'de bir kulübede oturmuş senaryo yazıyorduk. Yazdıklarımı ve yazmayı düşündüklerimi anlattım. Bunu yapabilir miyim diye sordum. Sınırı fazlasıyla aşıyordum, iki hafta boyunca kafa yordum, bunu yazabilir miydim ve niye yazıyordum? Tore yapmam gerektiğini söyledi. Ben de aynı sonuca vardım ve yazdım, kötü bir şey yapmışım gibi huzursuzdum ve korkuyordum. Büsbütün masum olsaydım, bu konuyu öylesine seçseydim o kadar kötü olmazdı. Fakat o durumda yazmanın hiçbir anlamı olmazdı; uydurduğum tematik bir tekniğin, hesaplı bir provokasyonun ve dolayısıyla sanatsal bir intiharın ötesine geçemezdi. Canımı yakıyor olması onu yazmamı haklı çıkarıyordu. Ne kadar acıtıyorsa o kadar haklı çıkarıyordu. Elbette o sırada on üç yaşında bir öğrencim ile yatmamıştım, fakat bunu düşünmüştüm, üstelik bir değil pek çok kez ve kapıldığım güçlü, gizli arzuyu oradan ayrılır ayrılmaz bastırmayı başarmıştım. Yazarken bu arzu yeniden uyandı, hatırladım, düşünceyi

tamamlamanın ve gerçeklikte oluşmasına izin vermenin doğru olacağını anladım, zira gerçeklik aslında bir romandı ve roman yazmak işte böyleydi; tüm eğilimler, arzular, istekler, fırsatlar ve imkânsızlıklar bir noktada, imgede, olayda kristalize oluyordu ve orada gizli kapaklı ne varsa ortaya çıkıyordu. Böylece kaleme sarıldım, öteki benliğim olan ve on üç yaşındaki öğrencisi Miriam ile cinsel ilişkiye giren öğretmen Henrik Vankel hakkında yazmaya başladım. Bu noktaya dek, Vankel'in Kristiansand'daki yaşamına ilişkin yaklaşık iki yüz sayfa yazmıştım, neredeyse otobiyografimdi; ne var ki bu noktaya, cinsel ilişkiye girdikleri yere, gelince yazdıklarım bir romana dönüştü ve hiç gerçekleşmemiş, düşünmeyi bile başaramadığım, tersine geldiği derinliklere ittiğim bu basit olay ile doğru bir şeyi ifade ederek ben de bir roman yazarı oldum. Bu doğru, romanın doğrusudur. Roman, başka yerde düşünemediklerimizi düşünebildiğimiz ve sözünü ettiğimiz gerçekliğe bazen ters düşen kendi gerçekliğimizi imgeler ile dışa vurabildiğimiz bir yerdir. Roman dünyayı olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi tasvir edebilir. *Dünyanın Dışında* romanını okuyan herkes, yazarın kitaptaki duyguları, güdüleri, arzuları uydurmadığını, onları içinde taşıdığını bilir. Fakat yazar ile okuyucu arasındaki anlaşmaya, roman sözleşmesine göre bu sonuca asla varılmaz, varılırsa bile ancak üstü kapalı bir varıştır bu. Asla dile getirilmez. "Roman" damgası bunun garantisidir. Söylenemeyen ama doğru olan şeyler ancak böyle dile getirilebilir. Sözleşmeye göre yazar dilediğini yazabilir, çünkü anlattıklarının kendisi veya özel hayatı ile asla ilişkilendirilmeyeceğini bilir. Böylesine sansasyon ve öfke uyandıran bu kitaplar işte bu gerekli sözleşmeyi bozdu. Onları yazma nedenim romana karşı sorumluluğun bana yetmemesiydi, bir adım ileri gidip gerçeğe karşı sorumlu olmak istiyordum; çünkü ilk kez bir roman yazmamı sağlayan bu aşırılık, doğruyu roman imgesi ile dile getirmiş olmak benim için amaçsızdı, boştu, bir jestti, anlamsızdı, daha doğrusu ben onu anlamlandıramıyordum, her aklıma geleni yazabileceğim duygusuna kapılmıştım. Her aklına geleni yazabilmek yazarın ölümü demektir. Yazar yalnızca belirli bir şeyi yazabilir ve bu belirli şey sorumluluk ile sınırlanır. Benim sorumluluğum gerçekliğe karşıydı, gerçekten olanları –olduğu biçimleriyle– kaleme alıyordum. Romanın "ben"inin duyguları yazarın duygularıydı, böylece mahrem alan ortadan kalkmıştı ve ben oradaki her şeyden şahsen sorumluydum. Birinci ve ikinci kitapta bunu yapmak zor değildi, kendi "ben"im ile yazarın "ben"i

arasındaki bariyeri bir defa aşmak yıkmaya yetmişti ve yalnızca gerçekten olan ve hissedilen olaylara yer vermeye ilişkin kuralları izlemek kolaydı. Kitaplar çıktı ve beklenmedik bir ilgi topladı. Romanlar kendi hayatlarına kavuşup gerçek oldu, benim kontrolümün dışına çıktı ve bu yeniydi, daha önce aklıma esen her türden sansasyonel şeyi yazabilirdim ve hiçbiri gerçek olmazdı. Hep romanın içinde kalırdı. Oysa şimdi dışına çıkmıştı, giderek bir logoyu andıran fotoğrafım ile gerçeklikte yaşıyordu. Üçüncü kitabı da, çocukluğumda geçen olaylar ile aradaki mesafe büyük olduğu için, doğrudan gerçek talebinden uzaklaşmadan yazabildim. Yayınevi ile bir araya gelerek tartışmaya yol açabilecek kimi adları ve kişilik özelliklerini değiştirdik, fakat bunların sayısı çok değildi. Annem henüz okumasa da epey bir şey öğrendi; sanki kadınları ve anneleri o temsil ediyormuş, yaptıkları veya yapmadıkları kendisi veya yakınları dışındakiler tarafından eleştirilebilirmiş gibi anne olarak mahrem rolü kamuda tartışılıyordu. Ne var ki dördüncü kitap farklıydı. Kontrolden çıkan bir işe giriştiğimden korkuyordum. Çalıştığım kasabanın adını değiştirip Hâfjord yaptım, fakat gazeteler Fjordgård olan gerçek adını bulmakta geç kalmadı. Tüm öğrencilerin ve öğretmenlerin adını değiştirdim, onlara uydurma kişilikler ve karakter özellikleri verdim, artık güç yetiremediğim gerçeğe karşı sorumluluktan kurtulmak için her şeyi yaptım. Dolayısıyla bu kitapta ne gerçeğe ne de romana karşı yükümlüydüm. Bu nedenle tuhaf bir kitap oldu, bir yazarın yapması gerekenin tersini yapıp gerçeğin üzerini örttüm. Aynı konuyu ele alan *Dünyanın Dışında* kitabında romana karşı sorumlu olarak doğruları yazdım, ilk iki *Kavgam* kitabında gerçeğe karşı sorumlu olarak doğruları yazdım. Üçüncü romanda zayıflayan bu bağ dördüncüde büsbütün koptu. Kendime ilişkin yazdığım her şey yine doğruydu. İşlenmemiş oldukları için en özgün görünen pasajlar ise bir tür göz boyamaydı, çünkü olan biteni yazarken değil şahsen oradayken biliyordum. Bu kitaptaki bir şeyi, on dokuz yaşıma gelene dek bir kez bile mastürbasyon yapmamış olduğumu, daha önce hiç kimseye söylememiştim. Erken boşalma gibi saçma bir adı olan şeyin utancı ve rezaletinden de hiç söz etmemiştim. Böyle şeyler söylenmez. Ne var ki gerçekten tehlikeli olan şey, on sekiz yaşımdayken on üç yaşında bir kıza beslediğim duyguları derinlemesine ele almayıp dile getirmek ile yetinmemin, büsbütün cinselliğe indirgenmiş iç dünyam arzu ile dolup taşarken aralarında dolaştığım başka herkese, tüm o babalar ile annelere, oğullar ile kızlara

karşı çok dikkatli olmamı gerektirmesiydi ve bu özen ihtiyacı yayınevinde de kendisini gösterdi, redaktör Therese falanca kişi yeterince gizlenmiş mi, filanca kişi bunu böyle söylemese olur mu diye sormak için bana pek çok kez telefon etti. Roman taslağını avukatlar da okudu ve değişiklikler önerdi. Kamu beni ve yayınevini köşeye sıkıştırmıştı ve roman gerçekliğin tutsağı hâline gelmişti. Mazeret uydurmuyor, dördüncü kitabın zayıf bir roman olduğunu söylemiyorum; gençliğin korkunç enerjisi ve sığlığı ile dolu geleneksel bir toyluk komedisi olsa da tamı tamına o koşullarda ortaya çıktığı için özgün. Fakat doğru değil.

29 Ağustos 2011. 14:12. Malmö'deki apartman dairesindeyim, buraya üç aydır kimsenin uğramadığı belli oluyor: Tüm bitkiler solmuş, içerinin havası kuru ve tozlu; borularda bekleyen su yüzünden olacak, banyoda ağır bir koku var. Ailenin öteki bireyleri Glemminge'de. Dün Vanja ile telefonda konuştuk; baba, cuma gününü Malmö'de geçiremezsin, bu akşam eve gelmelisin, dedi. Cumaya kadar kalmama izin verirsen yazdığım kitabı bitiririm, dedim. Gerçekten bitecek mi, diye sordu. Evet, dedim, bitecek. O zaman sürekli çalışmalısın, dedi. Yemek yemeyi ve uyumayı bırak, sadece çalış. Peki, öyle yaparım, dedim. Fakat bu sabah işe giriştiğimde başım çok ağrıdığı ve fazlasıyla hâlsiz olduğum için çalışamadım. Üç yıl içinde birkaç kez başıma gelmişti bu, birdenbire hiçbir şey yapamaz hâlde buluyordum kendimi; yataktan çıkıp üzerimi giyinmek, mutfağa gidip birkaç dilim ekmek yemek bile çok zor, neredeyse imkânsız geliyordu. Bu durum bir, bilemedin iki gün sürüp geçiyor, sonra her şey eski hâline dönüyordu. Bir defasında bir hafta sürdü, Linda öyle kaygılandı ki aslında hiç doktora gitmeyen beni zorla doktora gönderdi, her yanımı etraflıca muayene ettiler, EKG bile çektiler. Hiçbir şey çıkmadı. Her şey olması gerektiği gibiydi. Ben bunu biliyordum, fakat Linda'nın içi rahat etsin diye gitmiştim, kalp krizi geçirerek birdenbire yere yıkılıp ölmemden korktuğunu biliyordum. İnsanın kendisini içinde durduğu şeylerin dışında buluvermesi, eskiden düşünmeden yaptığı işlerin altından kalkılamaz olması ilginç bir fenomen. Yaşlanmak böyle bir şey diye düşünüyorum korku içinde, fakat daha yavaş, kişinin gücü usulca çekiliyor ve bir zamanlar süregeldiği yaşamın dışında buluyor kendisini, geri dönecek güçten yoksun, yaşayacak yirmi yılı ya var ya yok. Peki yaşamak ne demek? Dünyanın ortasında olmak ve bir şeyler yapmak. Dünyanın ortasında

olmaktan ve bir şeyler yapmaktan yoksun kalınca öz ile dünya arasında bir boşluk oluşuyor, insan dünyayı görüyor ama artık oraya ait değil ve işte bu uzaklaşma, ölümün başlangıcı. Yaşamak iyi kötü ayırmadan günlere doymamak. Ölmek günlere doymak, günlerin bir değişiklik getirmemesi, getirse bile artık onların dışında bulunan kişiyi etkilememesi. Hastalık veya beklenmedik kaza sonucu ölmek başka bir şey, başka bir ölüm, çevredekiler için çok daha acımasız, fakat son bulan hayat için daha merhametli, çünkü hayatın ve eylemin dışında solarken değil tam ortasında geliyor. Ne var ki ben bunu bilemem elbette. Tam tersidir belki; en iyisi günlere doymak, dünyanın usulca zayıflayıp hafiflemesini ve nihayet ortadan kalkmasını izlemektir.

Bu kitabı yazdığım sürede yakınlarımdan dört kişi öldü. Ingunn teyzem, Magne dayım, büyük dayım Anfinn ve Linda'nın babası Roland. Hepsini severdim, iyi insanlardı. Artık yoklar. Uzak akrabalardan Linda'nın çok sayıda amcası-dayısı ve halası-teyzesi öldü, onları ancak şöyle böyle hatırlıyorum. Geir'in annesi Signe Arhild öldü, Christina'nın annesi Eivor öldü ve Geir iki arkadaşını, Marco ile Peter'i kaybetti. Onlar gençti, ötekiler altmışlı, yetmişli yaşların ortasındaydı. Doğanlar da oldu; Linda ile ben ocak ayında Brüksel'e kuzenim Yngvild'in oğlu Sigurd August'un vaftizine gittik; Linda'nın arkadaşının ilk çocuğu Annie ve Geir ile Christina'nın ikinci çocukları Gisle... Romanı yazmaya başladığımda dört, iki ve bir buçuk yaşlarında olan üç çocuğumuz Vanja, Heidi ve John bugün sırasıyla yedi buçuk, neredeyse altı ve dört yaşlarındalar. Getirdiği kadarını götüren merhametsiz zaman rüzgârı bu sayfaları da dalgalandırdı.

Ben de başladığımda olduğum kişi değilim. Yani aynı kişiyim ama öteki insanlar ile ilişkilerim değişti. Kitaplar –dolayısıyla özel hayatım– kamuya açılınca çevrem çok etkilendi. Tanıdığım herkes sınavdan geçti. Kimse için kolay değildi. En çok Linda zorlandı. Akrabalık ne tür duygular barındırırsa barındırsın hem bir bağ hem de bir roldür. Yngve kardeş, Sissel anne, Ingrid kayınvalidedir. Yngve ne yaparsa yapsın, birini öldürüp hapse girse bile, abim olmayı sürdürür, ona sırtımı dönemem. Kendim de baba olduğum için ebeveynliğin anlamını, kişinin kardeşi için geçerli olanın çocuğu için bin kat geçerli olduğunu biliyorum. Vanja, Heidi veya John ne yaparsa yapsın onların tüm kusurlarını bağışlar ve hep yanlarında yer alırım. Bunun aksi düşünülemez. Norveç'te 22 Temmuz katliamından sonra

caninin babası, oğlunun kendisini öldürmesi gerekirdi deyince buna kafa yormuştum. Çocuğu olan bir adam böyle diyebilir ama bir baba diyemez. Aradaki bağın kopmayacağına inanmak anne babalar, çocuklar ve kardeşlere güven verir. Bunun nedeni rolün eylemlerden değil bağdan kaynaklanmasıdır. En azından benim için her zaman bir güvence oldu. Annem ve Yngve yazdıklarım yüzünden incinip kırılabilir, bana kızabilirler, mesafe koyabilirler, fakat onlar veya ben ölene dek annem ve kardeşim olmayı sürdürürler. Bağ koparılamaz ve elbette bu hem iyi hem kötüdür. Annesine yakından bağlı olan babam için bu bir sorundu, hiçbir zaman özgür kalıp büsbütün kendisi olamadı. Ergenlik çağımda birlikte otururken annem açısından benim özgür olmam ve kendimi bulmam çok önemliydi. Annemin yaklaşımının nihai sonucu, ben on altı yaşımdayken başlayan hareketi sonlandıran bu kitaptır. O yıllarda kim olduğumdan çok nereye ait olduğumu merak ediyordum. Şimdi bu iki soru birleşti. Tıpkı on altı yaşımdayken olduğu gibi özgür kalmaya yoğunlaştı. Bu kitapta beni bağlayan her şeyden yazarak kurtulmaya çalıştım, muhtemelen özellikle babam ile aramdaki bağdan kurtulmaya ağırlık verdim; fakat annem ile aramdaki bağdan da kurtulmaya çalışıyordum, ne var ki duygusal anlamda değil, çünkü duygular söz konusu olduğunda tıpkı babam ile aramda kopmaz bir bağ olması gibi annem ile aramdaki bağ da koparılamazdı, daha çok annemin bana doğrudan ve dolaylı aktardığı değerlerden ve görüşlerden kurtulmaya çalışıyordum. Benim üzerimdeki etkisi çok büyüktü ama artık değil.

Dostluk bağları akrabalık bağlarından farklıdır, onlar sosyallik içinde oluştuğu için yine sosyallik içinde koparılabilir. Arkadaşın rolü yaşam boyu sürebilir, fakat böyle olması gerekmez. Aşk ilişkisi dostluk ilişkisine yakındır, o da oluşturulabilir ve koparılabilir, fakat aşk ilişkisi çocuk içerdiği anda akrabalık ilişkisine yaklaşır, çünkü çocuklar söz konusu kişileri sonsuza dek birbirine bağlar. Boşanabilirler, ayrı yaşayabilirler, fakat çocuklar üzerinden bağlı kalmaktan kaçamazlar. Dostluk ilişkisi ile aşk ilişkisi arasındaki önemli farklardan biri de dostluğun sınırlı olması, gerçek yaşamın süregeldiği yere göndermede bulunan dostluk ilanında ortaya çıkan bir istisna olmasıdır. Dostluk hayatın gözlemlenebildiği veya başka her şeyden kopan bir şeyin gerçekleşebildiği özgür bir alandır. İçki içebilir, futbol oynayabilir, konsere veya bovlinge gidebilir, hayattan söz edebilirsiniz. Aşk ilişkisi özgür bir yer değildir, yerin kendisidir. Yükümlülükler daha büyüktür, kişi kendisini olduğu hâliyle göster-

diği yeri paylaşır ve burada kimse kendisinden veya karşısındakinden kaçamaz. Linda ile tanıştığımızda ve ona âşık olduğumda başka her şey ortadan kayboldu, benim için bir tek o vardı. Bu istisnai bir durumdu. İstisnai durum geçip yerini normale bırakınca her şey geri döndü ve büyü bozuldu. Sınırsızlık sınırlandı; istisna kurala, tatiller iş gününe dönüştü ve birbirini seven biz tartışmaya başladık. Çocuk sahibi olmak her şeyi ortadan kaldıran istisnai bir durumdu, derken o da normalleşti ve her şey geri döndü, iş günleri yağmurun ceketin içine işlemesi gibi tatil günlerine sızdı. Bunları kaleme aldım. Arkadaşlarımı veya tanıdıklarımı anlattığım zaman onların ancak küçük bir bölümünü, bana gösterdiklerini anlatıyorum. Fakat onlara ilişkin yazdığım hiçbir şey tehlikeli değil, onlar açısından şu veya bu şekilde bir tehdit teşkil etmiyor. Rahatsız edici olabilir; fakat bu rahatsızlık romanda ifşa edici veya başka türden zarar veren bir şey olmasından değil, adlarının geçmesinden kaynaklanıyor. Öte yandan romanda daha büyük bir rol oynayan ailem açısından durum farklı, ne var ki bir tek babamın özel hayatını olduğu gibi aktarıyorum ve o da öleli neredeyse on yıl oluyor. Akrabalarım babaannemi tasvirlerimin de gücendirici olduğunu ileri sürdü; fakat birincisi, ben onlara katılmıyordum ve ikincisi babaannem de ölmüştü, ona ilişkin tasvirlerimi ve ifşalarımı gücendirici bulanlar akrabalardı ve bu durumda ben onlara değil babaannemin anısına saygısızlık yapıyordum. Linda'nın tasvirlerinde durum farklıydı. Birlikte yaşıyorduk, çocuklarımın annesiydi ve ona ilişkin hemen her şeyi biliyordum. Linda ile ben ikimizdik, bir "biz"dik. Fakat "biz" benim tamamım değildi, onunla paylaştığım kısmımdı; tüm ilişkilerde kişinin paylaşmadığı, yalnızca "ben"e ait olduğu için dışarıda bıraktığı kısımlar vardır. Bu içeri sokulduğu anda iki kişiye birden ait olur. Ben ilişkimiz değil, ilişkimiz içindeki kendi hayatım hakkında yazmış ve böylece onu ilişkinin içine getirmiştim, dolayısıyla Linda benim gizli düşüncelerimi ortak diye görmek zorunda kalmıştı, onlara artık birlikte sahiptik. Bunlar suç oluşturacak alçakça sırlar değildi, paylaştıklarımız ile alakadar görmediğim için gizlediğim şeylerdi. Paylaşıma olumsuz etkileri bile olabilirdi. Herkesin böyle düşünceleri vardır ve herkes herkesin böyle düşünceler taşıdığını bilir, ne var ki sözsüz bir anlaşma sonucu dile getirilmezler ve iki kişinin ortak yaşamında rol oynamazlar. Sokakta güzel bir kadının arkasından bakma isteği, yalnızlık arzusu, ilişki yaşadığınız kişinin hoşlandığı veya yakın olduğu kişileri hor görmek ve sorumluluk gereği istemeye istemeye yapılan

her şey... Dahası, Linda'nın kendisinin de tanımadığı bir imgesini sundum. Bundan kuşkulanıyordu, belki biliyordu bile, fakat ortak yaşamımızda dile getirilmediği için yoktu, belli belirsiz ve biçimsiz bir tehlike gibiydi sanırım. Bu da yetmezmiş gibi başkaları da yazdıklarımı okuyacak ve onlar aracılığıyla Linda'ya ilişkin kendi imgelerini oluşturacaktı. Onu tanımıyorlardı, bir önemi yoktu; fakat bunun yabancıların benden aldığı bir imge olduğu gerçeği onun kimliği ile bütünleşmek zorundaydı. Yalnızca yeni "Karl Ove kendi başınayken onun için böyleyim," bilgisi değil, ayrıca "başkaları Karl Ove'nin beni böyle gördüğünü görüyor," bilgisi de vardı ve Linda açısından biliyordum ki bu çok şiddetliydi, kendisi düşler kuran ve düşlerinde kısmen yaşayabilen biriydi. Sevgi düşleri, aile düşleri, kariyer düşleri, yazarlık düşleri... Kitapta sevgi usanmışlığa bulanmıştı, aile hayatı bir dizi sorumluluktan oluşuyordu ve Linda yeterince iş yapmayan ve yetersizliklerini bana yıkan bir karakter olarak gösteriliyordu. Bunu okuyup onaylamasını istedim.

Böyle bir şeyi nasıl yapabildim?

Gerçek şu ki romanı yazmaya başladığımda kaybedecek hiçbir şeyim yoktu. Bu sayede yazdım. Küçük çocuk sahibi insanların sayısız sorumluluğu ve fedakârlığı yüzünden bıkıp usandığım gibi mutsuzdum, hiç bu kadar mutsuz olmamıştım ve yapayalnızdım. Hayatım çok korkunçtu, bana öyle geliyordu, korkunç bir yaşam sürüyordum ve yeterince güçlü değildim, tüm bunları ardımda bırakıp yeniden başlayacak mecalim yoktu. Sık sık, bazen günde birkaç kez, çekip gitmeyi düşünüyordum, fakat yapamadım, yapamıyordum, Linda'nın ve hayatının bundan nasıl etkileneceği düşüncelerinin altından kalkamıyordum, sonuçta korkusu tam olarak buydu, onu terk etmemden veya ölmemden ödü patlıyordu. Öfkesinden de çekiniyordum. Ayrıca annesinin öfkesinden de çekiniyordum. Korkunç azarlamalar ile, Linda ve çocuklarımıza karşı ihanetim ile yüzleşmeyi göze alamıyordum. Her şeyi büsbütün boş verip olduğu gibi anlatacağım bir roman yazma kararı almamı sağlayan işte buydu. Ancak baskıya hazır hâle gelince yaptığım şeyi anladım ve taslağın üzerinden geçip en kötü yerleri çıkardım. Bunlar Linda hakkında değil, onun çevresindeki insanlar hakkındaydı. Ayrıca aşk hikâyemizi ekledim, çünkü beni o günlere götüren oydu. Birbirlerini böylesine apaçık ve yoğun seven iki kişi nasıl oluyor da böyle bir karanlığın, böyle bir felaketin içinde bulabiliyordu kendisini? Günlük yaşamdan kaynaklanmıyordu bu karanlık, ilgisi

bile yoktu. Çocukların bezini değiştirmek, üzerini giydirmek, onları kreşe ve parka götürmek, akşam yemeği hazırlamak, bulaşık ve çamaşır yıkamak gibi işlere karşı değildim. Üstesinden gelemediğim şey tüm bunların yanı sıra yazı yazmaktı – ve eleştiriden, yeterince iş yapmadığımdan başka laf işitmemekti, ayrıca ne zaman değişik şeyler yapmak istesem yapamıyordum çünkü Linda çocuklar ile yalnız kalamıyordu. Annemi gücendirdi, abimi gücendirdi, arkadaşlarımı gücendirdi; onlara karşı öyle kaba davranıyordu ki sadakat çatışmaları içinde parçalanıp duruyordum. Fakat her şeyi korkunç hâle getiren şey olan bitene ilişkin Linda'nın imgesiydi, gerçeklerin tam tersiydi ve bu imgeye göre yaşıyorduk. Ona kalırsa ailenin direği kendisiydi, bütün işleri o yapıyor ve kendisini feda ediyordu. Ben banyoda sağı solu silerken, hiç temizlik yapmamasına rağmen düzeni sağlayan kendisiymiş gibi beni izlemekten ve eleştirmekten geri durmuyordu, aşırı titiz çalışıyordum ve böyle gidersem asla bitiremezdim. Üç gün önce köprücük kemiğimi kırmama rağmen iki puset ile çocukları kreşe götüren, Linda "yorgun" olduğu ve biraz uyumak istediği için John'a bakan bendim, fakat çocukların her işini yaptığı için bitip tükenen oydu. Sürekli yatıyor, bazen günlerce yataktan çıkmıyordu; her zaman bir yeri –ya boğazı ya karnı ya da başı– ağrıyordu ve dolayısıyla hiçbir şey yapamıyordu, böyle günlerde tüm işleri benim üstlenmem gerekiyordu. Ben kendim hiç hasta olmuyordum. Hasta olduğumda da bunu kabul etmiyordu. Bir defasında ateşim kırka çıktı ve Linda durup dururken yattığımı, erkeklerin hep böyle olduğunu, kendisinin böyle küçük bir sıkıntısı olsa hiç sorun yaşamayacağını söyledi. Ağzım açık bakakaldım. Nasıl bir çılgınlıktı bu? *Terstenistan*'da falan mı yaşıyorduk? Hiç hasta olmayan benim sebepsiz yere yattığımı, en küçük bir sıkıntıya gelemeyen kendisinin hiçbir zaman yatağa düşmediğini söylemesi öyle kışkırtıcıydı ki söyleyecek söz bulamadım. Vanja'yı kapıp öfkeyle çıktım ve kreşe götürdüm, ayakta duracak hâlim yoktu, Stockholm'de oturuyorduk, günün geri kalanında ofiste ateşler içinde yattım. Evde bir ampulün bitmesi kadar basit bir terslik bile olduğunda ben üstlenmezsem asla değiştirilmiyor veya tamir edilmiyordu. Cumartesi öğleden sonraları ben hem tüm evi temizleyip hem çocuklara bakabiliyordum, fakat Linda çocuklara bakar ve ben evi temizlersem ona çok, bana az iş düştüğü için yakınıyordu. Tüm alışverişi ben yapıyor, tıka basa dolu dört beş torba ve çocuklar ile eve geliyordum ve yazacak zaman bulabilmek

için her şeyi bir arada yapmam gerekiyordu, her şey için geçerliydi bu durum, ancak balkonda sigara içerken beş dakika rahat ediyordum ve Linda bunu bile çok görüyor, kendisinin böyle molalar hiç vermediğini söylüyordu. Sanki yazı yazdığım zamanı kendime kullandığım boş zamanım olarak görüyordu ve yazmayı bitirince geri kalan işlere dönmem gerekiyordu, çünkü şimdi onun kendi zamanını kullanma sırası gelmişti. Oysa Linda yazı yazabilecekken yazmıyordu, konu bu değildi; bir işi de yoktu, sözünü etse bile bu yönde somut bir adım atmıyordu hiçbir zaman. Benim açımdan bu sorun değildi, yazdığı zaman güzel ve parlak ürünler ortaya çıkıyordu, bana da bu yetiyordu. Sorun şuydu ki kendisini sürekli çalışan ve bunun sonucunda bitkin düşen biri olarak görüyordu, ben ise yalnızca kendisini düşünen ve asla hiçbir şey yapmayan biriydim. Korkunçtu, çok korkunçtu, bu imgeyi düzeltemiyordum, denediğimde benim onu ve yaptığı onca işi görmediğimi, tipik bir erkek gibi davrandığımı, kadınların yaptığı işlerin görülmediğini, erkeklerin yaptıklarının öne çıktığını söylüyordu. Mücadelesi imkânsız bir görüştü bu. Çocukların üstüne titrediğini görüyordum elbette, fakat ben de aynısını yapıyordum ve başka işlerin de üstesinden geliyordum. Ayrıca onu yeterince sevmediğim, bencil olduğum ve yazı yazmayı ailemden üstün tuttuğum için bana kızıyordu. İş günleri çocuklar kreşteyken yaklaşık beş saat yazıyordum ve cumartesi pazarları bırakıyordum, hafta sonu çalışmak kesinlikle yasaktı, yani para getiren işe olası en az, geri kalan her şeye olası en çok zamanı ayırıyordum. Yıllarca böyle sürdü bu. Dayanamıyordum ama her şey darmadağın olsun istemiyorsam dayanmak zorundaydım. Bazen kırılma noktasına geliyordum. Malmö'ye taşınacağımız yaz, artık dayanamadığımı ve onu terk edeceğimi söyledim ilk kez. Birkaç haftalığına Linda'nın annesi ve üvey babasında kalıyorduk, ben gündüzleri kente gidip İncil tercümesinde çalışıyor, akşamları dönüyordum; Linda ise Vanja ve Heidi ile annesinde kalıyordu. Bir akşam onların yanına dönmek yerine Geir A. ile dışarı çıktım, Linda açısından bir sorun yoktu, Södra Teatern'deki terasa gittik, öyle çok içki içtim ki bineceğimi söylediğim treni yakalayacak hâlim yoktu. Saat ikide eve vardığımda Linda öfkeden küplere bindi ve bana bağırdı. Çaresizlikten ağlamaya başladım. Artık dayanamıyorum, diye haykırdım. Dayanamıyorum artık Linda, diye bağırdım. Kesinlikle dayanamıyorum. Bıktım. Gidiyorum. Şimdi gidiyorum. Bunu söyler söylemez odamıza gittim, giysilerimi tıkıştırdığım vali-

zi kapattım ve orman yoluna doğru yürümeye başladım; bu sırada Linda arkamdan lütfen gitme, beni terk etme, gitme, gitme, diye bağırıyordu. Yaşlardan sırılsıklam olan yüzü ve değişeceğine dair söz vermesi gitmemi imkânsız hâle getirdi. Durdum, geri döndüm, bavulu bıraktım ve orada kaldım. Birkaç gün sonra taşınma zamanı geldiğinde Linda arkadaşı Helena'daydı, ben otuz iki saat boyunca uğraşıp didinerek tüm eşyalarımızı kartonlara doldurdum ve taşınma kamyonunun gelmesine yarım saat kala işi bitirdim, sonra trene binip gittik.

Birlikteliğimizin başından bu yana en güzel günlerimizi o sonbaharda geçirdik. Yeni kent, yeni ev, açık gökyüzü ve güzelim yaz sonu havası sağlamıştı bunu, belki de Linda çaresizliğimin derinliklerini görmüş, ilişkimiz açılmış, hareket alanımız genişlemişti; altı ay sonra yine çocuk beklediğimizi öğrendik ve iyi hayat gidebildiği yere gitti ve sonra, muhtemelen ikimize de fazla geldiği için, son buldu ve eski yerimize geri döndük. Tartışıp bağrıştık, Linda'nın beni yüzleşmek zorunda bıraktığı sorun çözme yöntemi buydu, benimki ise mesafe koymaktı ve bu onun ödünü patlatıyordu; böylece kendimizi girdabın içinde bulmuştuk yine. Ben soğuk, ters biri olup çıktım, işlerimi sorumluluk gereği yaptım, usanmışlığın acısını ondan çıkardım, onu küçümseyip alaya aldım, sonunda dayanamayıp öfke patlamaları ile karşılık vermeye başladı ve bu da benim ödümü patlatıyordu. Hep böyle değildi, iyi günlerimiz de oluyordu, ne zaman misafirliğe gitsek veya konuklarımız olsa birbirimizi buluyor, ikimiz oluyorduk ve gerçek doğamızın üzerine çöken, ruh ikizimiz diyebileceğimiz kadar benimsediğimiz karanlık hafifliyordu. Ayrıca çocuklarımız vardı, elbette onları her şeyden çok seviyorduk; çocukların kişilikleri, nitelikleri ve özellikleri konusunda büsbütün hemfikirdik; aynı şeyleri görüyor, düşünüyor ve hissediyorduk. Ne var ki aramızdaki uyumsuzluk çocuklara da bulaşıyordu, onların önünde tartışmama kararımıza uymuyorduk, ayrıca ona en çok tepem attığı zamanlarda dişimi sıkıp hiçbir şey söylemezsem çocuklara patlıyordum. Linda kanepeye uzanıp çocukları dışarı çıkarmamı söylediğinde bağırmam, öfkeden âdeta deliye dönmem veya durup onları sarsmaya başlamam için çok fazla direnç ile karşılaşmam gerekmiyordu. Bir defasında Linda ile mutfakta bağrışıyorduk, bu sırada çocuklar gelmiş ve kapının önünde boy sırasına geçip dikilmişlerdi, onları fark edince sakinleştik, Vanja içeri girdi ve gördüklerini anlatmaya

başladı. Babam bağırdı ve masanın şurasına vurdu, annem çığlık attı ve fincanı şuraya fırlattı. Linda ile bakıştık, yüzü bembeyaz kesilmişti, ikimiz de suçumuzu anlamıştık. Böyle devam edemezdi ama etti. Tüm bunları yazıya dökebilmemin nedeni kaybedecek hiçbir şeyimin kalmadığı noktaya gelmemdi. Linda'nın yazdıklarımı okuyacak olması hiç önemli değildi, dilediğini yapabilirdi. Terk etmek istiyorsa edebilirdi. Hiçbir şeyi umursamıyordum. Mutsuz uyanıyor, günlerimi mutsuz geçiriyor ve yatağa mutsuz giriyordum. Bir saat, bir gün, bir hafta, bir ay, bir yıl yalnız kalabilirsem biliyordum ki her şey yoluna girecekti. Yani benim açımdan, onun değil. Linda için bunun hiç iyi olmayacağını da biliyordum. Terk etmenin düşüncesi bile suçluluk duygusuna kapılmama yol açıyor, vicdanımı sızlatıyordu, düşüncelerimde ikili bir hayat sürüyordum. Ayrıca terk edişimin yaratacağı öfkeden ve uçurum gibi korkudan çekiniyordum. Sonuçta Linda korkuyordu, mesele buydu, endişe bozukluğu vardı, ben de çatışmalardan kaçınmayı öyle bir noktaya vardırıyordum ki sıkıntımı dile getirmektense çaresizlik içinde yaşamayı tercih ediyordum. Ayrıca durum değiştiğinde, iyi günler geçirmeye başladığımızda onu sevdiğimi, şimdilik güçlük çektiğimizi ama bunların geçeceğini düşünüyordum. Linda'nın babası öldüğünde her şeye karşı öylesine körelmiştim ki Linda'ya ihtiyaç duyduklarını vermeyi başaramadım. Her şeyimi romana ve çocuklara yöneltmiş, ona hiçbir şey bırakmamıştım.

Derken bir değişiklik oldu, dışarıda bir şey bana döndü ve saldırıya geçti. Sanki içimde ne varsa dalgalanmaya, ayağımın altındaki toprak kayıp gitmeye başladı. Dışarıda bir şey vardı, onunla yüzleşmek için cesareti içimde, yani Linda, Vanja, Heidi ve John'dan oluşan gerçek hayatımda aradım, orada güç buldum. Sahip olduklarımı anladım. Benim için değerlerini anladım. Linda'yı ve çocuklarımızı oldukları gibi gördüm. Ailemi gördüm. Bunu kaybetmek istemiyordum. Linda'yı kaybetmek istemiyordum. Sahip olduğum tek şey oydu. Beni hayatta tutuyordu. Yaşamdan yüz çevirdiğimde, kendimi geri tutup dünyayı terk etmeye başladığımda beni çekiştiriyordu, bunu yapamıyordum, onun yanında ve hayatın ortasında olmak zorundaydım. Çocukların yanında ve hayatın ortasında olmak zorundaydım. Linda'ya ihtiyacım vardı, çocuklara ihtiyacım vardı, onlar beni eksiksiz bir insan yapıyordu. Linda'nın da bana ihtiyacı vardı, çocukların da bana ihtiyacı vardı.

O darmadağınık sonbaharda, Prag'dan geldikten birkaç gün sonra, Linda'ya roman taslağını verdiğimde durum buydu. Yazarken kaybedecek hiçbir şeyim yoktu, okuyacağı sırada kaybedecek çok şeyim olmuştu birdenbire.

Sabah trene binip Stockholm'e gidecek, bir tiyatro izleyip ertesi gün dönecekti. Öncesindeki akşam oturdum ve Linda'yı en çok incitecek pasajları çıkarayım mı diye kafa yordum, bunu yapmak kolay olurdu, ayrıca roman da zarar görmezdi, fakat tüm bunlar bir anlam taşıyacaksa doğru olması gerekir diye düşündüm. Bunu ona göstermek istiyordum, çünkü doğruydu. Doğrunun ona özel bir mektupta değil, herkesin görebileceği bir romanda yer alıyor olması ondan isteğimi büsbütün merhametsiz kılıyordu. Kaygı ve suçluluk duygusu bir barajda biriken sular gibi kabarıyordu göğsümde. Linda'ya romanda pek çok korkunç yer ile karşılaşacağını, bana çok kızacağını ama niyetimin kötü olmadığını söyleyerek durumu yumuşatmaya çalıştım. Gülümsedi, buna katlanabileceğini ve korkacak bir şey olmadığını söyledi. Roman taslağını çantasına koydu, açık kapının önünde doğruldu, öpüştük, kaygıya gerek olmadığını ve her şeyin yolunda gideceğini bir kez daha söyleyip dışarı çıktı, arkasından kapıyı kapatarak gitti. Balkona çıkıp sigara içtim, ofise döndüm ve üçüncü kitabı yazmaya devam ettim, daha sonra aşağı indim, büfeden birkaç paket sigara aldım, ofiste biraz daha yazı yazdım, fakat Linda'nın romanı okuduğu düşüncesi içimde yanıyor ve başka hiçbir şeye yer bırakmıyordu, en kötüsü de ben düzeltme ve açıklama yapmadan okuyor olmasıydı, bunu yumuşatmam gerekiyordu, telefon numarasını çevirdim. Gideli bir saat olmuştu. Hemen açtı. Canının sıkkın olduğunu sesinden anladım. Trende okumaya başladığını söyledi. Söylediğine göre roman iyiydi, okuması korkunçtu ama okuyabiliyordu. O sıralar köşeye sıkışmıştım, artık durum öyle değil, dedim. Elveda romantizm, dedi. Şurası kesin ki ilişkimize dair tüm yanılsamalar artık ortadan kalktı, dedi. Bunu söyleyen sesi duygudan yoksundu, sertti, sanki direnmeye karar vermişti kendi kendine. Üzgünüm Linda, dedim. Ben de öyle, dedi. Bundan daha kötüye gitmeyecek herhâlde, diye sordu. Gidecek, dedim. Daha kötüye gidecek. Onun da üstesinden gelirim, dedi. Evet, dedim. Şimdi telefonu kapatıyorum, dedi. Peki, dedim. Daha sonra konuşuruz.

Yemek yedim, yazdım, balkonda sigara içtim, çamaşır yıkadım, biraz daha yazı yazdım ve daha fazla bekleyemediğim için Linda'ya

telefon ettim. Ağladığını söyledi, fakat tren Stockholm'e yaklaşıyordu ve Helena ile buluşmayı, birkaç saatliğine de olsa başka bir şey düşünmeyi iple çekiyordu. Telefonları kapadık, ben çocukları almaya gittim, onlara yemek hazırladım, çizgi film izlediler, dişlerini fırçalayıp pijamalarını giydirdim, kitap okuyup uyuttuktan biraz sonra da kendim yatmaya gittim. Çocukları kreşe bıraktım, yazı yazdım, Linda'ya telefon ettim, dönüş trenine binmişti, ilişkimizin başlangıcına ilişkin tasvirlerimi az önce okumuştu, sesi hafiflemiş geliyordu kulağa. En kötü yere henüz gelmediğini, kendisini hazırlaması gerektiğini söyledim. Olur diyen sesinde bir gülümseme vardı, bana inanmadığını duyabiliyordum.

Bir saat sonra telefon etti.

"Gotland'da ne oldu?" diye bağırdı.

"Orada yazanlar dışında hiçbir şey," dedim.

"Ne yaptın?"

"Hepsi orada yazıyor. Kapıyı çaldım."

"Kimdi o kadın? Niye böyle bir şey yaptın?"

"Sarhoştum."

"Ne zamandı bu? Hatırlıyorum. Ben evde çocuklarla oturuyordum. Heidi hastaydı. Nasıl yapabildin böyle bir şeyi? Nasıl? Kimdi o kadın?"

"Ne önemi var?"

"Niye anlatmadın?"

"Bu kadarını tahmin edebilirsin."

"Bunu nasıl romana yazabiliyor ve bana okutabiliyorsun?"

"Bilmiyorum. Öyle oldu işte."

"Hayır, artık seninle konuşmak istemiyorum."

Telefonu kapadı. Birkaç dakika sonra yine aradı.

"Kimdi o kadın? Kim olduğunu bilmek istiyorum."

"Adını bilmiyorum, Linda. Hiçbir şey olmadı."

"Gidip gece boyunca kapısını çaldın ama."

"Evet. Üzgünüm. Ama hepsi bu."

"Heidi hastaydı. Ben yapayalnızdım."

"Evet," dedim.

Telefonu kapadı. Balkona çıkıp sigara içtim, içeri girdim, elimde telefon ile evde dolanıp durdum. Biraz internette sörf yaptım, yeniden dışarı çıkıp sigara içtim, salon penceresinden oteli seyrettim, odaya dönüp internette dolaştım, içeride volta attım, sonunda çocuk odasında durdum, oranın masumiyeti bana iyi gelir diye düşündüm

ama gelmedi, her şey daha kötü oldu, yeniden balkona çıktım. Aklımda tek bir düşünce bile yoktu.

Çocukları almaya gideceğim sırada Linda yine aradı. Sakinleşmişti. Roman taslağını okumayı bitirdiğini söyledi. Ne yapacağız, diye sordu. Bunu söylerken ağlamaya başladı. Ne yapacağız şimdi, Karl Ove? Bunun üzerine ben de yıkıldım. Hıçkırmaya başladım. Bilmiyorum, dedim. Ağladım. Bilmiyorum, dedim. Bilmiyorum, Linda.

Bir saat sonra mutfakta balık köftesi kızartıyordum, dışarıdan asansör sesini duydum, en üst kata kadar çıkmış gibi geliyordu kulağıma, çocuklara seslenip gelen anneleri mi diye bakmalarını söyledim. Hemen koştular, ayrı kaldıkları zaman hep özlerlerdi; şimdi koridorda durmuş, kapının açılmasını bekliyorlardı. Linda ona sokulan çocukların önünde diz çöktü, sırtlarını sıvazlayarak onları birer birer kucakladı, bu sırada içimi delip geçen bakışlarını bana yöneltmişti. Ağlamış olduğunu belli eden solgun yüzü çocukların karşısında yine de sımsıcaktı. Annelerinin bana bakışını fark etmemişlerdi.

Bak ne yaptın, diyordu bu bakış.

Bak neye sahibiz ve sen bunu yok ediyorsun, diyordu bu bakış.

Linda ayakkabıları ile ceketini çıkarıp küçük bavulunu duvara dayarken çocuklar onun dibinden ayrılmıyordu. Ben masayı kurdum, yemek yedik, birbirimize tek söz etmedik, konuşma çocuklar ile bizim aramızda sürdü. Anneleri eve döndüğü için mutlulardı. Yemek bitince onlarla çocuk programı izlemek için salonda oturduk. Bir süre sonra Linda bana döndü ve şöyle dedi:

"The knife."

Bunu anlamadım. Bazen, çocukların anlamasını istemediği zamanlarda, İngilizce konuşurdu, ben bunu pek yerinde bulmuyor ve yapamıyordum. Ne var ki o sırada bunları değil, Linda'nın mum gibi yüzünü ve kızarmış gözlerini düşünüyordum, tüm bunların bir bıçak ile bağlantısı olmalıydı.

"Romanda," dedi. "The knife."

"Ne demek o?" diye sordu Vanja.

"Babanla konuşuyoruz biraz," dedi. "Yazdıkları hakkında."

Bıçak mı? Ne tür bir bıçak? Romanda bir bıçak mı anlatmıştım?

"Ne demek istiyorsun?" diye sordum.

"Geir'in hediyesi," dedi. "Kullanmayacaksan kimse anlamaz. Birinci sahnedeki tabanca son sahnede ateşlenmek zorunda."

Geir mi, diye düşündüm. Geir'in ve armağanının bununla ne alakası vardı?

"Silah mı?" diye sordu Vanja.

"Bir tiyatrodan söz ediyoruz," dedim.

"Hem de ne tiyatro," dedi Linda.

Çocuk programı bitince onlara kitap okudu. Ben balkonda oturdum, ruhum buz kesmişti. Çocuklar yatınca Linda ile konuşmak zorundaydık. Bastırılmış öfkesini ve çaresizliğini sürekli hissediyordum. Çocuklar uyuyunca bana patlayacaktı.

Burada oturamazdım. Dışarı gelip beni görmesini ve keyif yaptığımı, hiçbir şeyi kafaya takmadığımı düşünmesini istemiyordum. Kalkıp salona gittim, kanepeye oturdum, Linda'nın çocuk odasında iyi geceler dediğini ve çocukların karşı çıktığını işittim, biraz daha kalamaz mıydı, henüz yorulmamışlardı, uykuları gelmemişti. Tüm evde bir gürültü koptu, yatakta sırtüstü yatan Vanja ayaklarını duvara vuruyordu.

Linda mutfağa gitti. Su doldurdu, bir dolabı açtı; çay koyduğunu anladım. Derken su ısıtıcısının fokurtusu duyuldu. Sonra elinde kocaman bir fincan ile geldi, sehpanın karşısında kanepeye yerleşti. Dosdoğru bana baktı. Başım döndü.

"Bıçak ile neyi kastettin?" diye sordum.

"Sana bir bıçak verdi ki ben onunla kendimi bıçaklayabileyim. Benden kurtulmak istiyor. Bunu görmüyor musun? Tam bir vampir. Kendi hayatı yok. Senin üzerinden yaşıyor. Sence hediye olarak bıçağı seçmesi bir rastlantı mı?"

"En çok değer verdiği eşya bu," dedim.

Burnundan soludu.

"Konu Geir değil," dedim. "Sen ve beniz."

"Geir de tepemizde," dedi.

"Hayır," dedim. "Aile dışında tek yakınım o. Tıpkı seninle Helena gibi."

"Biz sizin arkanızdan konuşmuyoruz. Helena'ya senin hakkında yalnızca güzel şeyler söylüyorum. Başka hiçbir şey çıkmadı ağzımdan."

Buna karşılık vermedim. Yere baktım. Fincanı ağzına götürüp bir yudum aldı. Yine dosdoğru bana baktı.

Sormam gereken bir şey vardı. Bir konunun üzerinde durmamıştı.

"Romanı yayımlatırsam ne olur?"

"Sevinirim. İyi bir kitap. O kadarını görebiliyorum. İyi olmasaydı her şeyi imkânsız kılardı. Ama iyi."

"Çıkarmamı istediğin bir yer var mı?"

"Yok. Belki bir tane. Bergman'ın saçımı okşadığını ve ne cici çocuk olduğumu söylediğini yazmışsın. Aşırı utanç verici, bunu çıkarman gerek."

"Başka?"

"Birkaç hata ve yanlış anlama var. Ama onlara sonra bakarız. Bunların dışında hiçbir şey yok."

Fincanı bıraktı ve ötesinde karanlığın yoğunlaştığı balkon kapısına baktı.

"Kimdi o kadın?" diye sordu.

"Hangi kadın?" dedim, kimden söz ettiğini bilsem de.

"Gotland'taki kadın. Adı neydi? Nasıl biriydi?"

"Oraya girme," dedim. "Sonu iyi bitmez. Adını bilmiyorum. Sarhoştum. Kontrolümü kaybetmiştim."

"Zamanlamana ne demeli? Ben Vanja ve Heidi ile yalnızdım, üstelik Heidi hastaydı. Sana güvenmiştim."

"Biliyorum," dedim. "Çok üzgünüm."

Yeniden kapıdan yana döndü. Sonra birdenbire doğruldu. Bakışlarında ya öfke ya korku veya her ikisi de vardı.

"Burada duramam. Seninle birlikte olamam. Yapamıyorum. Jenny'ye gidiyorum. Sabah çocuklarla ilgilenirsin."

"Peki," dedim.

"Bunu yaptığına inanamıyorum," dedi ve hızla koridora çıktı, ceketini giydi, yere eğilip bağcıklarını bağlamaya girişti. Öyle acele ediyordu ki elleri titriyordu.

"Sana telefon ederim," dedi.

Ve çıkıp gitti.

Jenny tiyatroda kostüm tasarımcısı ve dekoratördü. Bizimle aynı kreşi kullanıyordu, orada tanışmıştık ve Linda ile arkadaş olmuşlardı. Kentin biraz dışında, bir arkadaşı ile satın aldıkları büyük bahçeli bir evde oturuyordu ve Linda'ya açık davetiye vermiş, dilediği zaman gelip orada yazı yazabileceğini söylemişti. Bazen gidiyordu. Bazen, uzaklaşmak istediğinde de gidip orada kalıyordu. Dolayısıyla çocuklar ertesi gün uyandığında ve annelerini sorduğunda Jenny'ye gitti diye karşılık vermemde hiçbir tuhaflık yoktu. Kreşe gitmek üzere evden geç çıktık, her şeyin ters gittiği

sabahlardan biriydi, sonunda çıkıp karşıya geçtiğimiz sırada otobüs bekleyen insanların arasında Linda belirdi. Bitip tükenmiş görünüyordu. Henüz bizi fark etmemişti, yeşil yandığında ve yola adım attığımızda bizi gördü ve çok şaşırdı. Hayalet görmüş gibiydi. Çocuklar da onu gördü, Vanja ile Heidi puseti bırakıp koştu, John kollarını açtı.

"Kreşte olduğunuzu sanıyordum," dedi, bana bakmadan. "Sizi burada görmeyi beklemiyordum."

"Neredeydin anne?" diye sordu, Vanja. "Jenny'ye mi gittin?"

Linda başını öne salladı.

"Bir şey almak için eve uğrayacaktım."

Doğruldu ve ilk kez olarak bana baktı."

"Döndüğümde evde olacak mısın?" diye sordum.

Başını iki yana salladı.

"Telefon edebilir miyim peki?"

"Ben sonra ararım," dedi.

"Peki," dedim. "Görüşürüz."

"Görüşürüz," dedi ve ben çocuklar ile kreşe, Linda eve doğru ayrı yollarımıza gittik.

Akşam çocuklar yattıktan sonra geldi. Çay koydum, salona oturduk. Çaresizlik henüz geçmemişti, fakat eskisi gibi yüzeye yakın değildi. Kriz dönemlerinde olduğu gibi içim buz kesmişti, böyle zamanlarda çevremdeki her şey akkor kesilmiş oluyor, geriye büsbütün kontrolden çıkmış duygulardan başka hiçbir şey kalmıyordu. Krizde olmak merkezde olmaktı, her şey söz konusuyken önemsiz hiçbir şey yoktu. Bir tek bu vardı. İşte böyle bir krizdi. Başka ne varsa silinip gitmişti, yalnızca Linda ile ben vardık.

Ne diyeceğimi bilemiyordum. Sessizlik içinde çaylarımızı yudumladık. Birbirimize ve yere baktık.

"Nasılsın?" diye sordum.

"Daha iyiyim," dedi.

"Konuşmalıyız," dedim.

"Evet, konuşmalıyız," dedi.

"Ciddi konuşmalıyız. Yapmacık değil."

Başını salladı.

"Çok kötü günler geçirdim," dedim.

"Biliyorum," dedi.

"Bunları bir romanda okumak zorunda kaldığın için üzgünüm. Ama benim için önemli olan roman değil. Hayat. Hayatımızı konuşmalıyız. Böyle devam edemeyiz. Olmaz. Yapamayız."

"Yok," dedi. "Biliyorum."

"Yalnızca çocuklar için değil. Bizim için de önemli bu. İlişkimizin başındaki hâlimizden çok uzaklaştık. Hatırlıyor musun? Ne kadar güzeldi?"

"Elbette hatırlıyorum. Ben de özlüyorum."

"Ama şimdi başka bir yerdeyiz. Elveda romantizm, diyorsun. Ama konu romantizm değil. Hayat. Sahip olduğumuz her şey. Daha iyisini yapmaya çalışmalıyız. Elimizden gelenin en iyisini."

Kalktım ve gidip yanına oturdum. Kollarımı ona doladım. Ağladı. Ağladıkça ağladı. Ben de ağladım. Balkona çıkıp karanlıkta oturduk, bir sigara yaktı, yeniden sigaraya başlamıştı demek, ben de bir sigara yaktım. Yatak odasına gittik. Dış koridorun cılız ışığında sabaha kadar oturduk. Ben sırtımı duvara dayayıp alaca karanlığa baktım, Linda yanıma uzandı. Konuşulacak her şeyi konuştuk. Tamamen içtendik. Sanki aramıza yerleştirdiğimiz tüm imgeler, fikirler, düşler, arzular ve umutlar yıkılmış, geriye yalnızca önemli olanlar kalmıştı, işte bunu konuşuyorduk. Linda ve beni. Birbirimiz için ne ifade ettiğimizi. Stockholm'de, Bastugatan'daki minik apartman dairesindeki yatakta yatıp müzik dinleyerek sohbet ettiğimiz zamanki gibiydik, büsbütün açıktık, büsbütün çıplaktık, büsbütün dürüsttük, gizleyecek hiçbir şey yoktu, birbirimizi elde etmenin ötesinde istiyorduk. Ben onu istiyordum, o beni istiyordu. Oraya asla geri dönemezdik, artık başka bir yerdeydik, fakat belki de burası daha iyi bir yerdi, çocuklarımız olduğu için daha doyurucuydu, bir aileydik, bu gerçekti, bizdik, hayat ile aramızda hiçbir hayale ihtiyacımız yoktu. Linda beni olduğum gibi kabul etmek zorundaydı. Beni rahat bırakmak zorundaydı. Herkes için en iyisini istediğime güvenmeye mecburdu. Ben de onu desteklemeliydim, böyle devam edemezdi, kendisini kaybetmişti, içine düştüğü karanlıkta ileriyi geriden, çocukları kendisinden ve benden ayıramaz duruma gelmişti.

Sonunda sakinleştim. Olan olmuştu. Tehlike geçmişti. Birlikteliğimizin başından bu yana böyle hissetmemiştim kendimi. O sıralar hep öyleydi. Hiç gerilim yoktu, büsbütün özgürdük. Her şey apaçık uzanıyordu. O günlerdeki tutkulu planlarımızı gerçekleştirmiştik. Bir aile kurmuş, çocuk sahibi olmuştuk; birbirimize kapanmamıza bunun yol açması anlaşılır gibi değildi. Ne var ki durum buydu.

Gece boyunca öylece yatıp konuştuk, Linda sabah olunca Jennylere döndü. Düşünmesi gereken daha fazla konu vardı. Saat on iki sularında bana telefon etti ve bir e-posta gönderdiğini söyledi. Evdeki bağlantı hâlâ çalışmadığı için aşağıdaki internet kafeye gittim ve parlak ekranlar ile savaş oyunu oynayanların bağrışları arasındaki karanlıkta okudum.

Sevgili Karl Ove. Bir tek bunları söyleyebileceğim sanırım. Sanki biri öldü. Ben mi? Ölen ben miydim? Olduğum kişi?

Kendi hayatımı sürmem gerektiğini pek çok kez söyledin.

Haklı olduğunu biliyorum. Çok korkuyorum.

Ne kadar korktuğumu biliyorsun.

Benim için her şey olmak istemediğini söylüyorsun. Bir çıkış yolu seziyorum ve korkuyorum. Dibe vurdum ve yaşamaya başlamam gerektiğini biliyorum.

Hayata ilişkin hiçbir fikrim yok.

Kendimi çocuklarla görüyorum. Rüzgârda bisiklete bindiğimi görüyorum. Yapmak zorunda olduğum için bir noktadan ötekine hareket ettiğimi görüyorum. Akşamları ikimizi görüyorum. Seni gözlemeyi bırakıp kendi istediğim bir şeyi yapmalıyım. Ne yapmak istediğimi bilmiyorum. Benim için iyi olan nedir bilmiyorum. Çabalamam gerektiğini anlıyorum.

Çocukların fotoğraflarını çekeceğim. Evin dağınıklığı... Çocuklarla bir şeyler yapmak istiyorum.

Birbirimizi olduğumuz gibi kabul etmeliyiz, diyorsun. Doğru, biliyorum. İçimin derinliklerinden belirgin bir ses bu. Çocukluğumun yasını sessizce tutacağım. Artık bir yetişkin olmak istiyorum. Senin bu kapıyı yumrukladığını gördükçe kapıldığım sonsuz keder de neyin nesi?

Seni seviyorum. Uçsuz bucaksız seviyorum seni. Tüm bu aşk ve özlemi taşımak zor, biliyorum. Seni bizim için iyi olan biçimde sevmek istiyorum. Kontrolü bırakmam gerektiğini öğrendim. Bırakıyorum Karl Ove. Seni çok seviyorum. Sen ve çocuklar benim mucizelerimsiniz.

Öğleden sonra döndüğünde ve her zamanki gibi yemek hazırlayıp yediğimizde sanki son iki gün içinde bir yıl yaşamıştık. Ben bitip tükenmiştim, Linda da öyle, ne var ki içimde tanıdık bir duygu titreşiyordu, mutluluktu bu. Ne zaman bu ürpertiye kapılsam onu bastırmaya çalışırım, çünkü kırk yıllık hayatımda öğrendim ki umutsuzluğun yükü umudunkinden daha hafif.

*

2009'un tamamı ve 2010'un baharı böyleydi, çünkü o iki gün nasıl bir yılın ağırlığı ile doluysa bu yıl da on yılın ağırlığı ile doluydu. Sonbaharda üç, ilk baharda iki romanım çıkmıştı. Hepsinin düzenlenmesi, redaksiyondan geçirilmesi ve pazarlanması, ayrıca üç tanesinin yazılması gerekiyordu, öte yandan evin tüm yükünü Linda'ya yıkamazdım, dolayısıyla çözüm hızlı yazmaktı, her gün on sayfa yazma hedefi koydum, çocukları almama bir saat kala altı sayfa yazmışsam çıkmadan önce altmış dakika içinde dört sayfa daha yazmam gerekiyordu. İyi bir yöntemdi, sürekli yeni bir şeyler olması ve yazdıklarımın sonunun nereye varacağını bilmeme duygusunu sevmiştim. Çok fazla yazma baskısı bunu mümkün kıldı, ayrıca yazdıklarımı sevmesem bile yazma durumunu seviyordum, her şey açıktı ve yakınlarda bir kapı bekçisi yoktu. Her geçen gün artan medya baskısını idare etmek benim için daha zordu, fakat medyayı büsbütün görmezden gelmek ve konuştuğumuz herkese bana medyada çıkanlardan hiç söz etmemelerini söylemek bu sorunu çözdü. Uyarıma rağmen bir alıntı aktardıklarında, *Weekendavisen*'in sabit yorum köşesinde eski öğretmenimin onu içeren romanıma ilişkin yorumlarını okuduğumda olduğu gibi, büsbütün yıkılıyordum. Kısa Prag yolculuğumuzdan döndüğümüzde medyadaki çalkantı yeni başlamıştı, cumartesi yalnızca kültür sayfalarında ele alınan birinci roman şimdi öteki sayfalarda da tartışılıyordu, ne var ki edebiyat yorumcuları onu gerçek yaşamdan öğeler içeren bir roman olarak okumuş, ele aldığım kişilerin roman karakteri olmakla kalmayıp aynı zamanda gerçek kişiler de olması üzerinde durmamışken, medya çalışanları, bu açının olası sonuçlarını kısa sürede fark etmişti, söz konusu bakış açısının *Bergens Tidende*'nin makalesine fazlasıyla egemen olması bunda özellikle etkiliydi, romanı amcam ile röportajlarına konu ettikleri gibi kültür sayfası muhabiri Jan H. Landro'nun kaleme aldığı bir yorum yazısında yerden yere vurmuşlardı. Salı günü

Geir Gulliksen'e telefon ettim, P2 radyo kanalının kültür haberleri programında kitabı Landro ile tartışacağını söyledi, konuşmanın sonunda. Tartışmanın nasıl geçtiğini sormak için daha sonra onu yine aradım. İyi geçtiğini ama bunun ilginç bir deneyim olduğunu söyledi. Landro yanlışları göstermek için kitaptan herhangi bir somut örnek vermemişti, tek savı birini incittiği için duygusal ağırlığa sahip olmasıydı, fakat bu ahlaken veya hukuken bağlayıcı değildi. Kitapta, yirmi yaşımdayken âşık olmadığım bir sevgilimi anlattığım yerin altını çizmiş. Geir'in anlattıklarına göre, bu satırları okuyan kadın kendisini nasıl hisseder diye sormuş Landro. Geir karakterin anonim olduğunu, adının verilmediğini söylemiş. Bir yazar yirmi yıl önce hiç sevmemesine rağmen birlikte olduğu bir kadını adını vermeden, anonim olarak anlatamazsa Norveç edebiyatının sonu nereye varır? Yıkılıp paramparça olur. Geir yanıtını aşağı yukarı böyle aktardı bana. Peki Landro aileden niye hiç söz etmedi? Konu bu sanıyordum. Amcan ile röportaj yaptılar ve onun tepkisine göre seni kınadılar, öyle değil mi?

Sanırın bunun nedenini biliyorum, dedim Geir'e. Söyle bakalım, dedi. Bugün bana bir e-posta kopyası gönderildi, dedim. Gunnar meseleyi ele alış biçimlerinden ötürü *Bergens Tidende*'ye teşekkür etmek için saat ikide yollamış. Seninle buluşmadan önce Landro'nun bunu okuduğuna oldukça eminim. Başka bir açıklama göremiyorum. Şimdiye dek Gunnar ile telefonda görüştüler. Berdahl da öyle yaptı. Gunnar telefonda makul ve açık. Fakat yazmaya başlayınca kendisini kaybediyor. Landro nasıl birini savunduğunu birdenbire anlamış olmalı. Bunu yapmayı sürdüremez, çünkü Gunnar tüm teorisini Hatløy ailesinin onlardan intikam alması üzerine temellendiriyor.

Öyle mi, diye sordu Geir.

Dolayısıyla ilkeli olmayı seçtiler, dedim. E-postayı sana da yollayacağım. Gunnar bu kez yayınevini atlamış ve yalnızca anneme, Yngve'ye, bana, Tønder'e ve Landro'ya bir kopya yollamış.

Gönder hadi, sonra konuşuruz yine üzerine, dedi Geir.

Sonbaharda Linda'nın annesi Ingrid bize yardıma geldi, çok sıkışmıştık; vaktinde Ingrid'in kendi hayatı çok karışınca annesi hep ona yardıma gelirmiş, Linda ile Mathias'a bakar, yemek yapıp evi temizlermiş. Ingrid bu konuda annesine çekmişti. Erkenden kalkıyor ve çok zayıf olduğunu düşündüğü çocuklara krep veya çörek yapıyor,

onların saçlarını tarayıp üstlerini giymelerine yardım ediyordu ve Linda çocukları kreşe götürünce Ingrid o gün yapacağı yemeğin alışverişini yapmaya gidiyordu. Yemek hazırlamayı çok önemsiyor ve yaptığı iş ile gurur duyuyordu, bizi şımartmıştı; her şeyi Möllevangen'deki büyük pazardan ve civar sokaklardaki pek çok göçmen dükkânından aldığı öteberi ile sıfırdan yapıyordu. Hem öğle yemeğini hazırlıyordu hem de ben çocukları kreşten getirdiğimde akşam yemeği bizi bekliyor oluyordu. Çok ama çok değerliydi. Öte yandan ikinci romanda onunla aramdaki çatışmayı ayrıntılarıyla kaleme almıştım. Roman taslağını baskıya kısa süre kala vermiştim ona, birkaç gün içinde okuyup dönüş yapması gerekmişti. Çok iyi bir roman olduğunu düşünüyordu. Lars Norén de kimmiş, dedi. Fakat kendisi hakkındaki yerlere kafası bozulmuştu, bize geldiğinde bunu görebiliyordum, bana karşı duyguları ikircimliydi. İlk günlerden birinde dosdoğru yanıma geldi ve şöyle dedi: Romanda yazdığın kişi ben değilim. Bunu bilmelisin. Benim adımı taşıyan bir roman karakteri. Ama onu benden sana bir hediye olarak kabul edebilirsin.

Sting adlı kafede okuma günü için Stavanger'e gittim, katılan yazarlar arasında Tore de vardı, Toyota'sı ile gelip beni otelden aldı ve evine götürdü. Boşanmış, kendi evine çıkmıştı. Duvarlar kitaplar ve müzik albümleri ile kaplıydı. Dışarıya bir karanlık çöküyordu. Elimde bir bira vardı ve müzik setinde daha önce duymadığım, Tore'nin yeni keşfettiği bir grup çalıyordu. Giysi denedik. Tore bu gömlek mi, yoksa şu mu? Onu giy. Şu ceket mi, bu mu? O. Tore mutfaktaki ütü masasının, ben aynanın başındaydım. Benden değilse şayet, tüm bunlardan doksanlı yıllara, öğrenci ortamlarına, o günlerin gece hayatına özgü güçlü ve belirgin bir hava yükseliyordu. O sıralar büyülü değildi, neyse oydu; öğrenci günleri, gençlik veya özgürlük değil de başka bir şeydi. Günlük yaşamdı. Bu günlük yaşamın ortasında Tore ile ben Proust okuyorduk, tasvir ettiği gizemli dünyanın büyüsüne kapılmıştık ve şimdiki zamanın içermediği şeylerin cazibesinden konuşuyorduk. Şimdi, o sırada hiçbir şey olan o yıllar bile bir şeye dönüşmüştü ve tıpkı şimdi olduğu gibi bazen âdeta yabani bir çekim gücüne kavuşuyordu.

Tore otuz altı, ben kırk yaşındaydık. Yetişkin adamlardık ama gençler gibi davranıyor, bira içiyor ve pop müzik dinleyip şakalaşıyorduk. Onun iki, benim üç çocuğumuz vardı. İkimiz de olmak istediğimiz tek şey, yani romancı olmuştuk. Bu düşünce beni hâlâ mutlu ediyordu. Bir defasında *Dagbladet*'ye bir ilan vermiştik,

doksanlı yılların sonunda bir yılbaşıydı. Şöyle yazmıştık: *Yeni Sentimentalistler Norveç halkına mutlu Noeller ve iyi seneler diler.*

"Verdiğimiz ilanı hatırlıyor musun?" diye sordum, koltukta oturmuş sigara içerken. Bu sırada Tore yeni ütülediği gömleği giyiyordu koridorda.

"Hangi ilan?"

Anlattım.

"Doğru ya, vay canına!"

"Belki hâlâ birileri onun ne anlama geldiğini merak ediyordur," dedim.

"Yok, büyük bir sanat akımı başlattığımız söylenemez."

"Ağlatan ve ağlatmayan kitaplar, ayrımın bu ilanın doğasına uyuyor," dedim.

"Kravat, papyon veya hiçbiri?"

"Hiçbiri," dedim.

Ekose bir ceket giydi ve yün kasket taktı.

"Çıkalım mı?"

Başımla evetledim, kalktım, kafeye taksi ile gittik, Frode Grytten çoktan gelmişti. Bizi kardeşiyle tanıştırdı, mesleği meteorolog veya kültür hayatından bir o kadar uzak başka bir şeydi. Frode Grytten ile Tore arkadaş olmuştu. Tore'ye saygı gösteriyordu, bunu yapan yazarların sayısı çok değildi, sırf bu yüzden ondan hoşlandım.

İnsanlar bana bakıyordu. Havalimanındaki gibi burada da gözlem altındaydım. Dışarıda sigara içerken yanıma bir kız geldi, söylemek istediği şeyi pek anlatamadı, onu korkutmuştum belli ki.

Okumalarımızı yaptıktan sonra Cementen'e gidip bira içtik, Tore hayatındaki bir korkunçluğu anlattı; çok kötü, sarsıcı ve karanlık bir olaydı. Hayatında böyle uçurumlar vardı ve görünüşünden, tavırlarından, konuşmasından belli olmasa da –en azından benim gözümde– onu tanımlıyorlardı; Tore durursa yere batacağına inanan biriydi, dolayısıyla durmuyordu.

Her şeyimi verdiğimi, kendime ait hiçbir şeyin kalmadığını, hiç kimseye dönüştüğümü düşündüm dönüş uçağında. Belki önceki akşam içki içtiğim için düşünüyordum bunu, çok içmesem de endişeye kapılmama yeterdi, belki bu yüzden herkes bana bakıyordu ve gerçekten ne yaptığımı bu bakışlardan anlamıştım: Bana ilişkin her şeyi yedi kat yabancılar bile okuyabilir ve dilediğini düşünebilirdi. Vanja, Heidi ve John'u onların ellerine terk etmiştim.

Kısa süre sonra, Odda edebiyat festivalinde Tore ile yine karşılaştık. Uçağa binip Bergen'e gittim, kiralık araba ile fiyordu geçtim, Tore ile sahneye çıktım ve ertesi gün havalimanına dönüp eve uçtum. Festivalin organizatörü Studentradioen'de birlikte çalıştığımız Marit Eikemo'ydu. Yngve ile Asbjørn de izlemeye geldiler; öğrencilik yıllarımda bir roman yarışması kazandığını hatırladığım Selma Lønning Aarø de oradaydı ve Pedro Carmona-Alvarez de gelmişti, onu Sister Sonny'de müzik yaptığı günlerden tanıyordum, dışarı çıkarken makyaj yaptığı olurdu, hiç konuşmamıştık ama bir yaz onun hakkında, yani etkileyici bulduğum son romanı *Rust* hakkında bir yazı yazmıştım; hep birlikte otelin barında içki içip sohbet ettik, orada da doksanlı yılların bitmediğine, sürdükçe sürdüğüne ilişkin bariz bir duyguya kapıldım. Etkinlik sırasında Tore o yıllarda benden aldığı birçok eski mektup ve e-postayı yanında getirmişti, sahnedeki sandalyelerimizde otururken babam hakkında ona yolladığım bir mektubu okudu ve ben ilkin hiç yorum yapamadım, çünkü böyle bir mektup yazdığımı hatırlamıyordum.

> Babam iki hafta önce öldü. Çocukluğunun geçtiği evde, koltukta hayata gözlerini yumdu, akıl alır gibi değil, anlayamıyorum, şimdi Bergen'e gelince biraz kendimi topladım ve sana mektup yazıyorum, benim İzlanda'daki dostum, Tore. Yngve telefon edip haber verdi, bir sonraki uçakla onun yanına gittim, ertesi gün birlikte Kristiansand'ın yolunu tuttuk. Bir hafta boyunca her gün ağladım. Ya babam ölürse düşüncesi pek çok kez aklıma gelmişti, fakat böyle tepki vereceğim hiç aklıma gelmezdi. Neyin yasını tutuyordum peki? Bilmiyorum. Mantıklı hiçbir yanı yoktu, kabarıp duran duygular vardı yalnızca, babaannemin evinde tek başıma uyanıp ağlıyordum. Şimdi atlattım ve sanki hiç başıma gelmemiş gibi.

Etkilenmiştim, çünkü 20 Ağustos 1998'ten gelen bu ses, kendisi farkında değilse bile, hâlâ kederliydi. İlk kez orada, sahnedeyken anladım, babamın ölümünün benim için gerçekten ne ifade ettiğini. Sanki benim açımdan orada, Odda'daki sahnede ölmüştü. İşte bu yüzden tüm dünya birdenbire anlaşılmaz bir hâle bürünmüştü.

Ertesi sabah otelin kafesinde Spartacus yayınevinin başeditörü Frode Molven ile buluştum. Geir A.'nın altı yıllık çalışmanın ardından nihayet bitirdiği kitabını yollamıştım ona. *Bagdad Indigo* adını verdiği bu kitap eşsiz bir yapıttı. Amerikan işgalini durdurmak için başlıca hedef noktalarına yerleşmek üzere Bağdat'a giden canlı kalkanları ele alıyordu. Geir de iki katlı kırmızı bir otobüs ile İstanbul'dan Bağdat'a yol boyunca onları izlemişti, işgal boyunca orada bulunan canlı kalkanlardan biriydi. Tepelerinde gökyüzü alev alev yanar, arkalarında camlar patlayıp dağılırken bile savaş bölgesinde her türden kişi ile röportaj yaptı. Savaş neydi, neden birçok kişiye –oraya savaşı durdurmaya gidenlere bile– böyle çekici geliyordu? Kitabı bu sorular çevresinde dönüyordu. Rejimin ilgilendiği, kentte sağa sola otobüs ile götürdüğü veya otellere yerleştirdiği muhabirlerin aksine, Geir dilediği zaman dilediği yere gitmekte özgürdü. Bağdat düştüğünde ve seçkin Amerikan askerleri onun ve bir avuç eylemcinin yaşadığı yerin su deposuna ulaşınca, Geir sırt çantasını aldı ve birkaç hafta boyunca onların yanında kaldı. Röportajlar yaptı; askerler dosdoğru çatışmadan geliyordu ve konuşmaya hevesliydi. Kitabın bin yüz sayfanın üzerinde olması ele alınan üç aya duyulmadık bir ağırlık vermiş, onları zamanın dışına taşımıştı. Geir zamanın bir parçasını yakalamıştı. Hemen hiç kimse yapmıyordu bunu artık; savaş bölgelerinden muhabir raporları ve kitaplar sığdı; mesafeliydi, yazarlar daha cesetler soğumadan başka yerlere yöneliyordu. Birbirine benzeyen özelliksiz seslerinde yerin ve zamanın özellikleri ortadan kalkıyordu ve çatışmalar Afganistan, Libya veya Somali fark etmeksizin aynı hâle geliyordu. Geir'in kitabını okumak 1930'lardaki İspanyol iç savaşı hakkında yazılanları okumak gibiydi; bunun nedeni çatışmanın benzerliği değil, çalışmanın o dönemden pek çok kitap ile aynı varoluşsal yaklaşıma sahip olmasıydı. *Bagdad Indigo* olağanüstü bir kitaptı, bundan hiç kuşkum yoktu, dolayısıyla Geir'e kolayca yayıncı bulabileceğimizi söylemiştim. Kendisi kuşkucuydu, ön ödeme istemedi ve beni dinlemedi. Taslağı bitirmeden önce yayınevine göndermenin, kitap çok kapsamlı olduğu için onları sürece erkenden dâhil etmenin daha iyi olacağını söyledim. Geir buna kulak verdi, taslağı Gyldendal için bir araştırma dizisinin editörlüğünü yapan Aslak Nore'ye yolladım. Geir'in önceki kitabını da okumuştu, yanıt e-postasında kitabı beğendiğini, konuyu ilginç bulduğunu ve gerisini beklediğini yazdı. Hazır araya girmişken benden de küçük bir ricası vardı, Geir'in kitabı için tanıtım yazısı kaleme alabilir miydim?

Yalnızca küçük bir cümle? Onun kararı Geir'in taslağı için çok önemli olduğundan elbette buna hayır diyemezdim. Tanıtım yazısını hazırladım; fakat Nore, Geir'in kitabını geri çevirmek ile yetinmeyip ahlaksızca bulduğu için ona öfkeyle saldırdı. Taslağı gönderdiğim ikinci kişi Aschehoug'tan Halvor Fosli'ydi, fakat o da gönülsüzdü, kitabı Amerikan karşıtı bulduğunu söyleyince hiç okumadığı ortaya çıktı, ilgisi bile yoktu – belli ki şöyle bir karıştırmış, barış eylemcileri ile röportajlardan birkaç satır okuyup kitabın bütününün öyle olduğunu varsaymıştı. Fosli kitabı toplantıda öteki redaktörlere de anlatacağını söyledi, elbette bunun arkası gelmedi. Bunun üzerine Geir söz konusu stratejiyi bir kenara bıraktı ve kitap tamamen bitene dek beklemeye karar verdi. İşte şimdi bitmişti. Herhangi birinin bu eseri geri çevireceğini düşünemiyordum. Molven'i Bergen'den biraz tanıyordum, onunla bağlantıya geçtiğime sevinmiş görünüyordu ve Spartacus ciddi bir yayıneviydi. Ne var ki Odda'da buluştuğumuzda ilkin başka bir konuyu ele almak istedi. Hayır, tanıtım yazısı istemiyordu, fakat Axel Jensen biyografisi planlıyordu ve ben yazmak ister miyim diye sordu. Yaşadığım sürece hiç kimsenin biyografisini yazmayacak olsam da ne hayır ne evet dedim. Bu konuyu geçtikten sonra Geir'in kitabından söz ettik biraz. İlginç bulduğunu ve okumak istediğini söyledi. Tokalaştık, ben biraz ileride beni bekleyen Yngve'nin yanına gittim, birlikte feribota gidecektik. Molven'in benden biyografi yazmamı istediğini Geir'e söylemedim. Herkesin benden bir parça koparmaya çalışmasında huzursuz edici bir yan vardı, Geir'e çok şey borçluydum ve onun kitabının benim adım ile anılmasını istemiyordum.

Feribotta Yngve ile kahve içtik, karşıya geçince birer sigara yaktık, ardından Yngve Voss'a, ben Flesland'a yöneldik. Sonbahardı; hava soğuk, keskin ve berraktı, gökyüzü masmaviydi, güneş yoğun ışıklar ile ağırlaşmıştı. Yngve'den bir CD ödünç almıştım, Dire Straits'in ilk albümüydü, sesi sonuna kadar açtım, bunu Tybakken'de ben beşinci, Yngve dokuzuncu sınıfa giderken dinlerdik, Norveç'in yetmişli yıllarının, yumuşak karların ve kuş tüyü ceketlerin havası içimi sardı.

Işıltılı fiyort boyunca ilerle. Kırmızı, sarı, kahverengi, yeşil ağaçları geç. Dağa tırman. Dorukta, yolda, önümde bir köpek. Frenlere abandım ama yine de çarptım, bir gürültü koptu, köpek hendeğe yuvarlandı. Araba durdu, kontağı kapatıp dışarı çıktım, bahçeden çıkan bir adam bana doğru geldi. Köpeğe bakındım ama göremedim.

Adam gösterdi. Köpek karşıda bir çiftlik yolunda koşuyordu. Nasıl olabilirdi bu? En az elli kilometre hızla çarpmıştım. Şu köpeği bağlamak gerektiğini söyleyip duruyorum, dedi, gelip önümde duran adam; kırk yaşlarındaydı. Ne olduğunu anlamadım, dedim. Nasıl sağ kalır? Çamurluğunla çarptın. Yaralanmış olabilir ama pek öyle görünmüyor, dedi. Orada mı yaşıyor, diye sordum, yolun üzerindeki çiftliği göstererek. Başını öne salladı. Gidip haber vermem gerekir, dedim. Yeniden başıyla onaylayıp beni oraya götürdü. Biz geldiğimizde köpek bahçede yatıyordu, sızlandığı falan yoktu, sağlıklı ve mutlu görünüyordu. Yaşlı bir adam vardı, ona doğru gidip olanları anlattım, özür diledim ve ciddi görünmediğini söyledim. Adam bana teşekkür etti. Ben aşağı dönüp arabaya yerleştim ve yoluma devam ettim. Köpekleri çok seven Vanja'yı düşündüm. Irkların çoğunu biliyordu ve ona hemen her gün bir köpek kitabı okumak zorunda kalıyorduk. Dışarıda bir köpek ile karşılaşınca durmamız ve Vanja sevebilir mi diye izin istememiz gerekiyordu. Gördüğümüz köpeklerin fotoğrafını çekmek için cep telefonumu istediği oluyordu. On iki yaşını doldurunca köpek alabilecekti ama bunu pazarlık ile ona indirmişti. Şimdi sekiz yaşındaydı. Kazayı ona onlatmak için sabırsızlanıyordum. Köpek ölseydi asla anlatamazdım. Ama ucuz atlatmıştık. Bunu anlatabilirdim.

Flesland'da arabayı bırakıp anahtarları teslim ettim ve kaydımı yaptırıp dönüş uçağına bindim.

Takip eden haftalarda üçüncü romanı bitirdim. Tore, Odda'da bana yardım edeceğine söz vermişti, roman uzun ve biçimsizdi, yani sahip olduğu tek biçim özelliği kronolojiydi. Tore okuyup birkaç öneri yaptı, onları uyguladım, fakat yeterli değildi, daha radikal bir tür kavrayışa ihtiyacı vardı. Teslim gününden önceki akşam ben Malmö'de çalışırken Tore Stavanger'de romanı tarıyordu, derken bütün romanın üzerine yapılandırılabileceği dönüm noktasını buldu ve gece boyunca bana birçok kısa mesaj gönderdi. Sabah olduğunda bitirmiştim. Tore'nin önerilerine harfiyen uydum. Birkaç gün sonra ikinci cilt yayımlandı. O sabah Geir Angell telefon etti, benim hakkımda yazılanlara ilişkin konuşmak istemediğimi söylememe rağmen *Aftenposten*'daki değerlendirme yazısını okumakta ısrarlıydı. Bunu duymalısın, dedi. Hadi, bu kadarına dayanabilirsin. Orada yazanlar veya yazmayanlar değil tehlikeli olan, dedim. Herhangi bir şey yazıyor olması yeter. Beni ne kadar mahvettiğini biliyorsun.

Hadi ama, dedi. Yalnızca bu. Başka yok. Peki, dedim. Okudu. Tek aklımda kalan benim olası bir suçlu olarak tasvir edilmem ve şu cümleydi: "Evet, dava gerçekten zaman aşımına uğramış mı?" Yorumcu, ben bir cinsel saldırı zanlısı mıyım ve dava zaman aşımına uğramış mı diye merak ediyordu. Bunu hatırlıyorum, çünkü Geir okurken kahkaha atmış ve daha sonra pek çok kez tekrar etmişti. Hepten kafayı mı yemiş bunlar, diye sordu. Tümden çıldırmışlar mı? Birkaç saat sonra Tonje'den huzursuz bir e-posta aldım. Aynı değerlendirme yazısından alıntı yapıyordu: "Örneğin yazarın eski karısı kendi adıyla geçiyor, bu romanın onun açısından ne kadar can sıkıcı olduğunu yaşamayan bilemez herhâlde." Tonje bunun ne anlama geldiğini, kendisine ilişkin bu romanı basılmadan önce niye okumadığını soruyordu. Daha önce ona bir e-posta gönderip romanı okumamasını istemiştim. Bunu yapmamın nedeni romanın onu değil Linda'yı ve benim Linda'ya yönelik duygularımı ele almasıydı, ayrılmamızdan, Bergen'i terk etmemden yalnızca birkaç hafta sonra böylesine âşık olduğumu öğrenmenin onu inciteceğini düşünmüştüm. Şimdi Tonje romanı ondan sakladığıma, onu kandırdığıma inanıyordu. Kendisi hiçbir şey bilmezken tüm Norveç onun hayatını okuyabiliyordu. Onu korumak için böyle yaptığımı ileri sürmem o kadar naifti ki bana bir saniyeliğine bile inanmadı. Baskının ağırlığı ve medyanın telefonlarının susmak bilmediği göz önünde bulundurulduğunda, olası bir bakış açısı değildi bu. Zaran kitabı okumak değil kitabın kendisi vermişti. Onun hakkında değildi yazdıklarım, fakat onun bilmediği bir şey vardı kitapta, birlikteliğimiz sırasında geçen bir olay, yani Linda'ya görür görmez âşık olmam. Birdenbire. Sırılsıklam. Peki ama nasıl bir hâldeydim? O günlerde her şey çözülüp dağılıyordu, dibe vurmuştum, tutunacak hiçbir şey yoktu, Linda bana sırtını dönmüştü, ben kendimi kesmiş ve her şeyi ölüme terk ederek eve dönmüştüm. Hayatımın en yoğun deneyimiydi. Varlığından bile haberimin olmadığı bir yerdeydim. Bir izlenimler ırmağı olan dünya ile bağlantı içindeydim, böyle bir duyguya kapılmıştım, her şey anlamlıydı, bir meşe palamudunu on dakika boyunca inceleyebiliyordum, sanki evrenin tüm sırlarını içeriyordu – ki benim için öyleydi, bu yüzden bakıyordum ona. Bu durumda Linda'yı gördüm, onun büyüsüne kapıldım, fakat hiçbir şey olmadı, birbirimize dokunmadık bile. Linda manik döneme girmek üzereydi, ben hiç kuşkusuz manik dönemdeydim. O sırada kapıldığım duyguları ve başımdan geçenleri dâhil etmeden hayatımı anlatan bir kitap kaleme

almam düşünülemezdi. Ne var ki Tonje açısından bir işkenceydi bu ve işkenceyi yapan bendim. Ona e-posta yazıp açıklamaya çalıştım; fakat bu durumu daha da kötüleştirdi, hem incitip hem avutmak mümkün değildi. Tüm roman karakterlerinin kitabı önceden okuduğunu kamuya duyuran Geir Berdahl'a öfkeli bir e-posta gönderdi. Kendisi okumamıştı. Loş internet kafede oturmuş Tonje'nin e-postasını ve son iki ayda gelen tüm öteki e-postaları okurken, kendimi daha önce bilmediğim bir yerde, yazdığım her şeyin avukatlar tarafından okunduğu, dava açma tehditleri ve yalancılık suçlamalarının yöneltildiği, beni ahlaksız olarak niteleyen değerlendirme yazılarının kaleme alındığı ve yakınımdaki herkesin benim yüzümden zarar gördüğü bir dünyada bulmuştum. Yazarken yakınlarımı düşünmüyordum, fakat yayınlanma tarihi yaklaşınca hepsi birden tüm varlıkları ile üzerime geliyor ve yazdıklarımın sonuçları önümde beliriyordu. Çatışma romanlar ve romanların sonuçları arasındaydı. Seçtiğim yöntem romanları yayınlatmak, sonuçları neden olduğum tüm acılar ile oluruna bırakmak ve yaraların günün birinde iyileşeceğini ummaktı. Genelde bu yaklaşımı savunabiliyordum, zira elde etmek istediğim şeyi ve onun değerini biliyordum, fakat romanda anlattığım kişilerin her biri açısından sonuçlar söz konusu olduğunda savunma yapamıyordum; sonuçta kimsenin kimseyi incitme hakkı yoktur. Savaş sığınağını andıran bilgisayar oyunu salonunda, ekranın önünde otururken korkuyordum, çaresiz ve üzgündüm; fakat biliyordum ki bunlar duygulardı, ben yazmaya başlayınca silinip gidecekti, dolayısıyla içine girip dışına çıktığım şeylerdi, çünkü yazılı "ben"de sosyal "biz" yitip gidiyor ve "ben" özgür kalıyordu. Yazı masamdan kalkınca sosyal "biz" geri geliyordu ve ben yazıp düşündüklerimin utancına kapılabiliyordum, bu utancın yoğunluğu da yazı sürecinin derinliğine göre değişiyordu. Sosyallik bizi yerimizde tutar, böylece bir arada yaşayabiliriz; bireysellik ise birbirimizin içinde yitip gitmemizi engeller. Sosyallik düşünceli olmamıza dayanır. Duygularımız veya düşüncelerimiz başkalarını etkilediğinde onları dile getirmemek de düşünceli davranmaktır. Sosyallik bazı şeyleri göstermemizi, bazı şeyleri gizlememizi gerektirir. Nelerin gizleneceği ve nelerin gösterileceği konusunda fikir birliği vardır, çünkü bu konu "biz" ile bağlantılıdır. Burada düzenleyici mekanizma utançtır. Bu kitabı kaleme alırken içimde beliren sorulardan biri, sosyalliğe karşı gelerek, kimsenin anlatılmasını istemediği gizli saklı şeyleri tasvir ederek ne kazanacağımdı. Başka bir deyişle düşüncesizliğin

değeri neydi? Sosyallik, dünyanın olması gerektiği biçimidir. Olması gerektiği gibi olmayan her şey gizlenir. Babam içkiden öldü, böyle olmaması gerekiyordu, bu gizlenmeliydi. Başka biri için yanıp tutuşuyordum, fakat öyle olmaması gerektiği için gizlemeliydim. Söz konusu kendi babamdı ve kendi gönül meselelerimdi. Fakat sonuçları hem beni hem başkalarını etkileyeceği için yazmamalıydım. Öte yandan doğruydu bu. Bunları yazabilmek için özgür olmak şarttı ve özgürlük için düşüncesizlik gerekiyordu. Bu çözümsüz bir denklem. Gerçek eşittir özgürlük eşittir düşüncesizlik, bireysellik hanesinde; düşünceli olmak ve gizlemek sosyallik hanesinde duruyor, fakat yalnızca "ben" kapsamında içsel bir unsur ve soyutlama olarak, çünkü aslında sosyallik diye bir şey yok; yalnızca tek tek insanlar, bireyler, yani "biz"in "sen"i var ve bunlar da bireysellik hanesinde yer alıyor. Tonje bir "karakter" değil. Tonje. Linda bir karakter değil. Linda. Geir Angell bir karakter değil. Geir Angell. Vanja, Heidi ve John gerçekler, şu an benden yirmi otuz kilometre uzakta uyuyorlar. Gerçekten varlar. Gerçekliği olduğu gibi tasvir etmek isteyen biri bu gerçekliği anlatmak zorunda. Bu da ancak sosyallik kuralları çiğnenerek yapılabilir. Gerçekliğin olduğu biçimine, bireysel gerçekliğe –ki aslında başka gerçeklik yok– erişmek için buraya gitmek ve düşüncesizlik yapmak şart. Bu da can yakıyor. Düşüncesizlik yapmak da düşüncesizliğe uğramak da can yakıyor. Bu roman yakınımdaki herkesin canını yaktı, benim canımı yaktı ve birkaç yıl sonra, okuyacak kadar büyüdükleri zaman, çocuklarımın da canını yakacak. Daha can yakıcı hâle getirseydim daha doğru olurdu.

Bir deneydi ve gerçek fikirlerimi dile getirmenin, gördüklerimi tasvir etmenin yanına bile yaklaşamadığım için başarısızlığa uğradı, ne var ki büsbütün değersiz değildi, zira bir kişinin hayatının olabildiğince dürüst anlatılması ahlaksızlık ve skandal olarak görülünce sosyalliğin kuvveti ve bireyleri düzenleyip kontrol etme biçimi ortaya çıkıyor. Bu kuvvet çok büyüktür, sonuçta ben yalnızca sıradan olayları kaleme almıştım, aralarında dikkat çekici hiçbir şey yoktu, böyle şeyler her zaman, her gün olurdu ve bunu bilmeyen yoktu; alkoliklik, aldatmak, ruhsal hastalık ve mastürbasyon romandan gazete manşetlerine taşınan konulara ilişkin birkaç örnek yalnızca. Bunun sıra dışı tek yanı, sıradanlığın bir romanda gerçek adlar ile ilişkilendirilmesi ve belli kişilere ait kesin bilgiler ile olduğu gibi aktarılmasıydı. Roman kamusal bir biçimdir ve kişisel bağlantısı olan

belirli olaylar kamusal alana taşındığı için sınır aşma söz konusudur. Tanınmış herkesin, oyuncuların, politikacıların, televizyon muhabirlerinin ve pop yıldızlarının başına gelir bu, fakat onlar gönüllü bir seçim yapmıştır ve en çok istedikleri şey budur. Ünlü olmamasına rağmen bu alana taşınan tek insan türü suçlulardır. Bu romanda suçlu olmayan sıradan insanlar oraya taşındı. Dolayısıyla adlarına suçlu yaftası yapıştırıldı; sıradan bir ad, sıradanlığın sınırlarını geçti ve öyle sıra dışı hâle geldi ki muhabirler söz konusu kişiyi telefonla aramaktan veya gazeteye haber yapmaktan geri durmadılar. Bu kişilerin oldukça sıradan eylemleri de suçlu biçimine sokularak yargılandı. Onları suçlulara dönüştüren de bendim. Ne var ki ofisimde ve internet kafede geçirdiğim sayısız sabahlar sırasında bunların hiçbirini düşünmüyordum ve yalnızca kendim hakkında roman yazdığımı ileri sürerek oluşturduğum sefil savunma da söz konusu kişilerden biri dönüp bana bakınca çözülüp dağılıyordu. Birer birer baktılar, ben gözlerimi yere indirdim, kaçırdım, roman sayfalarına baktım ve yazmaya devam ettim.

Beri balkonda otururken Geir'in *Aftenposten*'daki değerlendirme yazısını okuduğu gün, Asbjørn ile Yngve Malmö'ye geldi. O akşam Kopenhag'da Wilco konserine gidecektik, hafta sonunu da bizde geçireceklerdi. İlkin Asbjørn, ardından Yngve ile tokalaştık, gözlerinin içine bakmaya özen gösterdim, tam bu konuda yazmış olduklarımı düşündüğümü düşündüklerini biliyordum. Çocuklar için şekerleme getirmişlerdi; Asbjørn'ün çektiği fotoğraflardan biri ilk romanın kapağı olarak kullanılmıştı, onu çerçevelemiş ve kapak tasarımcısı olduğu için ona verilen ancak onda zaten bulunan kitapların birer tekiyle birlikte bana getirmişti. Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ı, bende yalnızca İngilizcesi vardı; Pascal'ın *Düşünceler*'i, elimdeki baskı çok eskiydi ve fazlasıyla kısaltılmıştı; ayrıca başka bir yığın kitap daha... O günün gazetelerini de getirmişlerdi. Ben elimi kaldırıp başımı çevirdim, ama Linda aldı, meraklıydı, yapmaması gerektiğini söylememe rağmen mutfak masasına oturdu ve okudu, Ingrid de onun arkasından sayfalara göz atıyordu. İlk sayfadaki manşeti gördüm: *Ailesini ifşa ediyor – alkol ve ruhsal sorunlar* ve iç sayfadaki başlık da gözüme takıldı: *Karısını ifşa ediyor*. Ardından valizlerini salona taşıyan Yngve ile Asbjørn'ün yanına döndüm. Balkona çıkıp sigara içtik. Asbjørn, Linda'nın annesinin burada olacağını duyunca biraz sıkılmıştı, yazdıklarımdan sonra aramızdaki ilişkinin nasıl biçimle-

neceğinden pek emin değildi. Ingrid'in *larger than life* bir insan olduğunu ve sorun çıkmadığını söyledim. Aslında gazetelerden uzak tutmak istediğim Linda değil Ingrid'di. Zira Linda onun kızıydı ve gazetede Linda'yı ruhsal sorunları ile ifşa ettiğim yazıyordu. Ayrıca alkole ilişkin manşet de Ingrid'den başkasından söz ediyor olamazdı. Bunun onu ne kadar derinden yaraladığını biliyordum, Linda'ya söylemiş ve doğru olmadığını ileri sürmüştü. Ateş orada için için yanmaya devam ediyordu. Fakat gazete yığını başka bir şey, roman başka bir şey ve bu konuda bir makale bambaşka bir şeydi. Her seferinde yaklaşıyordu. İsveç'te, Norveç uzakta bir ülkeydi; ancak kitap burada, onun kendi dilinde, yayımlanırsa –ki henüz buna karar verilmemişti ama muhtemeldi– dosdoğru onun hayatını etkileyecek ve sonuçları gerçek olacaktı.

Linda çocukları almak üzere çıktı; Asbjørn tuvalete gitmek için mutfağın önünden geçerken gazeteleri okuyan Ingrid'i görmüş, Ingrid ona bakıp başparmağını kaldırmış. Asbjørn bunu anlatırken kahkaha atıyordu. Ingrid'in düşüncelerini merak ediyordum. Kitabın ilgi uyandırması aile için, dolayısıyla onun torunları için iyi değil miydi, sonunda kendilerine ait bir eve kavuşurlar mıydı? Ayrıca belki binecek bir arabaya?

Çocuklar yarım saat sonra kapıdan girdiklerinde her zamankinden farklı davranıyorlardı. Ne zaman evde başkalarını görseler bana hayvanları düşündürürlerdi. Uyanık, çekingen ve dikkatli tavırlar ile çevrelerini incelediler. Hım. Yabancı ayakkabılar. Yabancı ceketler. En iyisi uyanık olmak. Vanja en çekingenleriydi. Heidi biraz daha az çekingendi ve John kesinlikle en az çekingen olandı. Herkese gülümsedi. Salondaki masada akşam yemeği yedik, çocuklar birkaç dakika sonra sandalyelerinden kaydılar ve ellerinde şekerleme torbaları ile odalarına gittiler. Mutluydum, Yngve ile Asbjørn'ün yanında hep mutlu olurdum, bu biraz tuhaftı, kardeş olmamıza, aramızdaki kan bağına rağmen birlikte takılan ve bir ekip meydana getiren Yngve ile ben değildik, o ikisiydi, ben izleyici veya uzak katılımcıydım. Aramızdaki dinamik, ben 1989'da Bergen'e taşındığımdan bu yana değişmemişti, onlar deneyimliydi, dünya görmüştü, ben çaylaktım, doğrusunu bilmiyordum ve hayatlarımızda süregelen hiçbir şey bu durumu değiştirmemişti. Belki de hoşuma giden buydu, sorumluluğu bırakıyor, küçük kardeş olarak onlara takılıyordum.

Heidi geldi ve cingöz bakışlarını Asbjørn'e dikti, bir kez daha adını sordu.

"Asbjørn," yanıtını aldı.

"Isbjørn," dedi Heidi.

"Hayır," dedi Asbjørn. "Asbjørn."

"Isbjørn," diyen Heidi kahkaha attı ve ötekilerin yanına döndü.

"Masadaki herkes roman karakteri," dedi Yngve.

"Doğru ya," diyen Asbjørn güldü.

"Roman karakterleri için bir internet sayfası kurmalıyız, böylece deneyimlerimizi paylaşabiliriz," dedi Yngve.

"Ben yönetici olabilirim," dedim.

"İfşa edildiğini gazetelerde okumak nasıl bir duygu," diye sordu Yngve, Linda'ya bakarak.

"Sorun değil," dedi Linda. "En kötüsü ifşa edildiğimin söylenmesi, anlıyor musun? İnsanlar buna inanıyor. Aksi hâlde kitaptaki bir tasvir olarak kalırdım. Bu ikisi kesinlikle çok farklı."

"Beni yalnızca siz ikiniz sansürlediniz," dedim. "Üstelik de ufacık şeyler için! Senin hakkında yazdığım şeyden," dedim, Yngve'ye dönerek, "gurur duyacağından emindim. Ama yok. Çıkarmam gerekti."

"Neydi?" diye sordu Asbjørn.

"Söyleyemem," dedim. "Bir defasında Yngve'nin kapısına astığımız not hakkında."

"Groupies must leave before breakfast?" diye sordu Asbjørn.

"Olabilir," dedim. "Linda Ingrid'in sirkte eşeği kesinlikle kamçılamadığını ileri sürdü."

Ingrid kahkaha attı.

"Bir hayvanı kamçıladığım yaftasını taşımak istemiyorum. Ayrıca böyle bir şey olmadı."

"Yok, olmadı," dedim. "Durumun saldırganlığına kendimi kaptırdım herhâlde."

"Ellerine sağlık," dedi Asbjørn, Ingrid'e bakarak. "Yemekler çok lezzetliydi."

"Gerçekten öyleydi," dedim.

Kalktık ve tabakları mutfağa götürdük. Ardından sigara içmek üzere balkona çıktık. Linda ile Yngve sandalyelere oturdu, Asbjørn ile ben sırtımızı korkuluğa dayadık.

"Kırkıncı yaş günümü hatırlattı bu bana biraz," dedim. "Bir noktada herkes burada değil miydi? Balık istifi dizildiğimiz kalmış aklımda. Bir de şu çatlağı düşündüğüm."

Duvardaki çatlağı gösterdim, belli ki yüzeyseldi, aksi hâlde tüm balkon çökerdi.

"Vay canına," dedi Asbjørn.

"Helena partideki herkesin *bir âlem* olduğunu düşünmüş," dedi Linda. "Daha sonra bana anlattı. Çocukların odasında uyuyan adam matrak değil miydi? Peki ya gece boyu tek söz etmeyen adam, onun derdi neydi? Bir de şu adam vardı, hani... Evet, anlıyorsunuz işte."

"Öyleydik gerçekten," dedi Yngve.

"Nasıldık?"

"Âlem," dedi.

"İsveççede olumlu anlama geliyor o," dedim.

Wilco konseri Kopenhag'da eski bir tiyatrodaydı, birer bilet aldık, ben sahne yakınlarında bir locanın kenarına düştüm, ses muhtemelen iyi olmayacak diye düşündüm yerime otururken, izleyicileri binbir zahmet ile taradıktan sonra bulduğum Yngve ile Asbjørn ise çatının altında bir yere iki kuş gibi tünemişti, orada ses büyük olasılıkla daha iyi olacaktı.

Kırmızı kadife kaplı koltuğa yaslandım ve özellikle bir şeye odaklanmadan çevreme bakındım. Bitip tükenmiştim ve insanların arasına katılıp kafa dinlemek bana iyi geliyordu. Norveç'ten taşındığımdan beri konsere gitmemiştim. O sıralar kente bir grup gelmesi büyük olaydı. Şimdi David Byrne evimize iki yüz metre mesafede bir barda konser verse gitmiyordum. Bir zamanlar benim için çok şey ifade eden müziği kaybetmiştim, müzik dinlemek geçerliliğini kaybetmiş, televizyon izlemeye benzemişti. Ardımda bıraktığım yolda yitirdiğim şeylerin acısıyla birlikte arada sırada buz tutmuş göle saplanan balta gibi geri geliyordu.

Alt grup sahneye çıktı, Norveçlilerdi. Kendilerine ait olmayan, ödünç sahnenin ortasında toplandılar, her niyeyse bir otoparkın ortasına kurulmuş bir çadır geldi aklıma, çağrıştırdıkları şey buydu. Ses kısık, ışıklar açıktı. Fakat müzikleri iyiydi. Solistin adı Hukkelberg miydi neydi?

Koltukları taradım ve Yngve ile Asbjørn'ün oturduğu yere baktım tekrar, tanınmamış suratlar okyanusunda bir tek onları tanıdığım için âdeta parlıyorlardı.

Proust'u okuduktan sonra böyle eski bir tiyatroyu denizin altında bir yere, koltukların midye veya istiridye, kadınların elbiselerinin balık kuyruğu veya denizanası duyargası olduğu bir mercan kayalığına benzetmemek ne mümkün. Proust'un her şeyi değiştirip büyülü hâle getirmesi günümüzde imkânsız, diye düşündüm, çünkü her

şey zaten değişmiş, kurmaca dünyanın altında ezilip başka bir şeye dönüşmüş. Gerçekliği katman katman soymaya girişsek özüne asla ulaşamayız, zira en son katman en gerçek dışı, en kurmaca olanı, gerçeklik işte bu.

Salon kararda, sahneye bir spot ışığı yöneldi. Tombul, neredeyse biraz şişko olan Jeff Tweedy mikrofona geldi, dosdoğru çalmaya ve hiç zorlanmayan, tertemiz ve keskin bir ses ile şarkı söylemeye başladı. İngiliz grupları söz konusuyken bunu önceden hesaba katmak veya bilmek hiç mümkün olmuyor, en azından benim canlı izlediklerim için bu durum geçerliydi. Blur bir istisnaydı, 1993'te Tore ile Sentrum'da onları izlediğimde yaptıkları her şey mükemmeldi, ayrıca yalnızca bir şey isteyen ve isteklerini elde edebileceklerini birdenbire anlayan gençlerin sahip olabildiği türden bir enerji ile dolup taşıyorlardı. Öte yandan Wilco Amerikalıydı; müziğin sahnelenmesi ile ilgilenmiyor, içinde yaşıyorlardı. Öteki grup üyeleri geldi, yaklaşık bir buçuk iki saat çaldılar, oturduğum yer çok huzurluydu, müzik bazen öyle bir duygusal yoğunluğa erişiyordu ki kendimi kontrol etmeyi büsbütün bırakıp ağlıyordum. Konserden sonra, gençlik yıllarımıza yaptığımız bu yolculuğun heyecanı ile dışarıda buluştuk ve kafayı çektik. Ben trenlerin gece boyu çalıştığını söylemiştim, fakat geldiğimizde istasyonu kapalı bulduk ve ta Malmö'ye kadar taksiyle gittik. Köprünün üzerinde, dört bir yanı duvar gibi ören karanlıkta, titrek ışıklar gri asfaltı metre metre aydınlatırken bir rüyada gibiydim. Ertesi gün çok kaygıya kapıldım, fakat yine de onlarla dışarı çıktım, bir Asya lokantasında yemek yedik, Asbjørn doktor bir arkadaşından öğrendiği hikâyeler ile bizi eğlendirdi, insanların yalnız başına kalınca kıçlarına soktuğu ve bir daha çıkaramadığı çeşitli nesneleri anlatmış doktor ona.

Kışa doğru ilk romanım Brage Ödülü'ne aday gösterildi, etkinliğe katılmak için Linda'yla Oslo'ya gittik. Eşyalarımızı otel odasına yerleştirdikten sonra Linda saçını yaptırmak veya stilize ettirmek için kuaföre gitti, ben ise Geir ile konuşmak için yayınevinin yolunu tuttum. Geri döndüğümde kapıyı çaldım, Linda yeni yapılmış saçları ile beni karşıladı.

"Nasıl buldun," diye sordu. "Dürüst ol."

İlkin yanıt vermedim, odaya girip koltuklardan birine oturdum. Onun düşüncesini onaylayıp çok güzel olduğunu söylememi mi istiyordu, yoksa beklediği gibi dürüst mü olmalıydım?

Korkunç bulmuştum ve onun da beğenmediğine emindim.

"Elli yaşındakilerin beğenebileceği bir saç modeline benziyor," dedim.

"Evet, değil mi? Korkunç değil mi?"

"Öyle."

"Neyse. Yıkayayım da eski saçımla gideyim."

Yayınevinden Elisabeth bizi almaya geldi, etkinlik yerine taksi ile gittik. Büyük bir binaydı, içerisi kalabalıktı ve adaylara ayrı oda verilmişti. İkinci romanda sözünü ettiğim bir muhabiri orada görünce korktum, *Aftenposten*'da çalışıyordu ve onu anlatırken sözlerimi sakınmamıştım. Beni görür görmez yanıma geldi, kendisini tanıttı. Onu hatırlıyor muydum? Elbette, dedim. Kahkaha attı ve bu şekilde bile olsa kitapta yer almaktan onur duyduğunu söyledi. Sonra şöyle dedi: "Ama bir konuda yanılıyorsun. Ben ayrıcalıklı bir batı yakası çocuğu değilim." Anladım, dedim. Kusura bakma. Ardından eski kahramanım, sosyalist centilmen yazar Kjartan Fløgstad'yı gördüm, romanımda ondan da söz etmiştim. Linda'yı tanıştırdım, o da karısını tanıştırdı, kısaca sohbet ettik, ben sürekli sağa sola bakıyordum, burada olmak istemiyordum, olmuyordu, buna katlanamıyordum. Eski edebiyat öğretmenim Ragnar Hovland da oradaydı. Bir süre dikildim, ardından Linda'yı yanıma aldım ve kapının önünde sigara içmek için dışarı çıktık, kapıdan sürekli insan akıyordu içeri. Karanlık iyiydi, yağmur iyiydi, çimenlerin üzerinde yatan ıslak, kahverengi ve kaygan yapraklar iyiydi; fakat görülme duygusu hiç iyi değildi. En ön sandalyeler arasında bize ayrılan yere, Kjartan Fløgstad ile karısının yanına oturduğumuzda balkondaki bir foto muhabiri aşağı eğildi ve Linda'nın fotoğrafını çekti. Linda bunu görmedi, ben de bir şey söylemedim, yanılıyor olabilirdim sonuçta. Gösteri başladı: Müzik, okumalar, küçük skeçler vardı, kusacak gibiydim, çünkü sahneyi görebiliyor ve arkamdaki izleyicileri hissedebiliyordum, ödülü kazanırsam hem sahneye çıkmam hem de bir şeyler söylemem gerekecekti. Ve ne yazık ki gecenin sonunda sahneye çıkması gereken kişi de ben oldum. Heykelcik bir cinayet silahı kadar ağırdı. Kitabımı okuyan birçok kişi biraz ağlamamı bekliyordur herhâlde, diyecektim elimde ödül ile; fakat cesaret edemedim, kuliste karşılaştığım roman karakterlerine ilişkin birkaç şey geveledim, evden ayrıldığım günü ve o sıralar alıp okuduğum kitapları anlattım ki onlar da öteki adayların kitaplarıydı. Doğruydu bu; Roy Jacobsen o sene *Yeni Su* romanını çıkarmıştı ve okuduğum ilk Fløgstad kitabı *Dalen Portland*'ı yine o

günlerde satın almıştım. Linda'ya teşekkür ettim ve onun tanıdığım en cömert kişi olduğunu söyledim ve ağlamaktan söz etmediğime sevindim, çünkü aşağıdan bana bakan Linda ile konuşurken sesim çatladı. Ardından yerime dönüp oturdum. Keşke ayağa kalkan ve heykelciği almaya giden Fløgstad olsaydı, herhâlde ödülü vakur karşılayabilirdi, gelgelelim ben utançtan yer yarılsa da içine girsem diye düşünüyordum. Etkinlik bitince herkes yakınlardaki büyük bir Irish Pub'a gitti. Linda, Frederik ve onun birkaç iş arkadaşı ile arka bahçeye oturduk, yağmur damlaları duvarlardan ve –çadır direkleri midir nedir– derme çatma çatıyı ayakta tutan sırıklardan sızıyordu. Frederik, Linda'yı birlikte olduğumuz yazdan beri tanıyordu, Kjetil ve Richard ile bize ziyarete gelmişlerdi ve hep birlikte kafayı çekmiştik. Onlar oturup konuşuyordu; ben uzaklara bakıp bira içiyor, arada sırada bana yöneltilen soruları yanıtlıyordum, artık durum böyleydi çünkü, insanların soru sorduğu birine dönüşüvermiştim. Tanıdık bir yazar yanımıza geldi. Selamlaştık, ben utandım, yazdıklarımı beğenmediğini biliyordum. Bundan söz etti ve kendisi ile dalga geçti, fakat durumu daha da kötü hâle getirmiş oldu. Ayrıca selamlaşmak ve tebrik etmek ile yetinmeye niyeti yoktu, sohbet etmek istiyordu, benden ve kitaplarımdan söz edebilmek için en az beş dakika uğraştı, beğenmediğini dosdoğru söyleyemiyordu ama söylemeden de edemiyordu, ağzından çıkanların nereye dayandığı ve neyi niye söylediği belli olmadığı için onu anlamaya imkân da yoktu. Konuşmaya başlamadan önce halledilmesi gereken sosyal bir durum mu vardı ortada? Yoksa başka bir niyetle geldiğini düşünmeyeyim diye belirtmeye önem verdiği birtakım estetik değerlendirmeler mi söz konusuydu? O kadar uzun süre kaldı ki selam vermeye gelen birinden masada oturanlardan birine dönüştü. Tatlı dilliydi, her zaman öyle olmuştu, fakat niye masamda duruyordu? Kitaplarımdan hoşlanıyor muydu? Besbelli hayır. Benden hoşlanıyor muydu? Belki evet, belki hayır. Batı Norveç'te bir vadide lafı ağzında geveleyen unutulmuş bir yazar olsaydım masama gelmesi ihtimali düşüktü bence; öte yandan bu unutulmuş yazarın meslektaşları arasında en iyi olarak görülmesi işleri değiştirirdi. O zaman masasına herkes gitmek isterdi. Ben de isterdim. Bir defasında küçük bir Norveç kentinin edebiyat festivali sırasında, bir restoranda bir yazar ve kocası ile oturuyorduk, derken Lars Saabye Christensen masamıza gelip oturdu, ben ona bakmaya başladım, yanımda oturan kadının söylediklerini duymuyordum, fırsatını bulur bulmaz Christensen'e döndüm: İngiltere'de aynı yayınevi

ile çalışmıyor muyduk? Masa arkadaşımın benim Christensen'e baktığımı ve neler düşündüğümü anlamış olmasına rağmen bunu yaptım. Ama henüz durumu kurtarabilirdim; ne var ki onunla konuşma isteğim, kendimi kötü gösterme korkuma üstün gelmişti. Aynı etkinlikte, başka bir yazarın karısı, konferans moderatörü benim kitabımın tanıtımına kadının kocasının kitabının tanımından daha fazla zaman ve enerji harcadığı için beni ve moderatörü azarlamıştı. Yazar çevrelerinde edebiyatın en yüce ve en bayağı yanlarının birbirine karışmasına sık rastlanılır, bu gayet normaldir, çünkü insanlar başka pek az yerde böylesine az bir kazanç uğruna kendilerinden bu kadar çok şeyi feda eder. İlk romanımın çıktığı yıl, bir otel odasında Erik Fosnes Hansen ile oturuyordum, onunla konuştuğum için kendimi şanslı görüyordum, oysa çok küçük yaşta yazdığı ve lisede okuduğum ilk romanı *Falketårnet, Şahin Kulesi*'nden bu yana hiçbir kitabını okumamıştım, derken *Vagant*'tan söz ettim ve bilmediğim bir yaraya tuz basmış oldum. Vagant, diye bağırdı âdeta. Yüz binlerce kitabı satılmıştı, tüm dünya dillerine çevrilmişti, her yerde iyi yorumlar almıştı ama Vagant onu beğenmemiş, elle tutulur bir yazar olarak bile görmemişti, ona göreyse doğu Oslo kafelerinde bir araya gelen bir avuç toy insandan ibaretti bu mini minnacık edebiyat dergisi... Onları çok küçümsüyordu. Akademik entelektüellik ve laf bulandırmanın ötesine geçemiyorlardı. Niye? Bunu söylemedi, fakat sanırım *Vagant*'ın onun değerini anlamamasının bunda payı vardı. İlk kitabım satmaya başlayınca ben de bu duruma düşmekten korkuyordum. Bir süre beni kurtaran *Vagant*'ta yazarlık yapmam oldu, ayrıca stratejik açıdan mükemmeldi, zira ben hem başarılı hem de toy bir yazardım, zirveye doğru yol alırken giderek daha fazla kişi ile tanışıyordum, derken yağmurlu bir sonbahar gününde kendimi Oslo'nun Irish Publarından birinde buldum ve büyük yazarlar benim yanıma gelmeye başladı. Knausgaard bir marka, bir logo olmuştu, sonbaharda gazeteleri doldurup taşırmıştı ve bu yaygınlığın beraberinde nasıl bir kuvvet getirdiğini yeni fark ediyordum. İnsanlar bakıyordu. Bir şey söylemeden önce izin istiyorlardı. Konuşmaya cesaret edemiyorlardı. Sarhoş olunca yanıma geliyorlardı. Çok ilginçti. Bunun nedeni yazdığım kitaplar değildi, babalarını gömen iki oğlu ve usanmış yeni babanın okurun karşısına çıplak çıkmasını ele alan romanlarım oldukça sıradandı; ilgi addan ve adın kapsadığı şeylerden kaynaklanıyordu.

O akşam tanınmış yazarın masamıza gelmesi ve yanımızda oyalanması hoşuma gitmişti. Bir güç duygusu vermişti bana. İstediğimi

söyleyebileceğimi veya susabileceğimi hissediyordum; hiçbir şey fark etmez, bir değişiklik olmazdı. Onunla ilk karşılaşmamızda ben onun verdiği yazarlık kursuna katılanlardan biriydim, ikinci karşılaşmamızda Norveç'in tüm tanınmış yazarları ile röportaj yapan burnu havada bir üniversite öğrencisiydim. Bana zaman ayırdığına değsin diye çok çaba göstermiştim; röportajdan önce başka hiçbir şeye ilgi göstermeden haftalarca hazırlık yapmıştım. Sağlam, kıvrak, akıllıca ve değerli sorular hazırlamış ve birkaç yıl sonra hepsinin saydam olduğunu, beni çırılçıplak gözler önüne serdiğini anlamıştım; üstelik bir tek onun değil, tanıştığım herkesin karşısında böyleydim: Yüksek lisans öğrencileri, profesörler, yazarlar, editörler, muhabirler... Ayrıca prestije aşırı önem verdiğim için söz konusu ad ne kadar prestijli ise kendimi o kadar kasıyordum. Ah, Profesör Buvik'in derste adımı hatırlamak ile kalmayıp bana soru sorduğu gün. Jonny Halberg ile tanışmamız. Tone Hødnebø. Henning Hagerup. Eldrid Lunden. Thure Erik Lund. Ingvar Ambjørnsen. Cecilie Løveid. Olav H. Hauge. Marit Christensen. Øystein Rottem. Kjartan Fløgstad. Ole Robert Sunde. Georg Johannesen. Kjersti Holmen. Erlend Loe. Åsne Seierstad. William Nygaard. Kjetil Rolness. Einar Økland. Frode Grytten. Trond Giske. Benim açımdan bununla başa çıkabilmenin tek yolunun, bir yandan toplantının heyecanı ile yanıp tutuşur ve biri fark etsin diye ölüp biterken öbür yandan önemsemiyormuş gibi yapmak ve büsbütün vakur bir tavır takınmak olduğunu anlamıştım sonuçta. Ancak bu barda otururken anladım ki bir hareket ve bir hedef vardı, adım birdenbire öyle ağırlık kazanmıştı ki başkaları benim bir zamanlar öteki ağır adlara yaklaşmam gibi yaklaşıyordu bana. Elbette ne yaptıklarını biliyor, fazlasıyla insana özgü olan sığ yalakalık sanatını kendimden tanıyordum. Dolayısıyla konunun benimle ilgili olmadığını da biliyordum, zira ben de öyleydim, yıllardır dilim dışarıda dolaşıyordum, vakur kimseler gibi davranarak kendimi olduğumdan daha iyi göstermeye çalışıyordum, hâlbuki bu da yozluğun daha gelişmiş bir biçimiydi, hiç değişmemiştim. Tek değişen şey ad ve bu ada ilişkin imgeydi. Bin beş yüz kron için okuma günlerine katılan bana kırk beş dakikalık bir etkinlik için altmış bin kron teklif ediliyordu. Kibarca geri çevirdim, paradan yana şikâyetim yoktu; fakat daha değerli bir şey, yani itibar istiyordum ve bunun nedeni de itibarlı biri olmam değil, iki kat yozlaşmış biri olmamdı. Evet, öylesine yozlaşmıştım ki *Vagant*'ın yazdıklarıma ilişkin düşüncelerini artık umursamıyordum, çünkü değerler hiyerar-

şisinde umursamamak yukarıda duruyordu ve ben yalnızca hiyerarşiyi umursuyordum. İşte böyle. Ruhumu iki kez satmıştım, bundan daha kötü bir şey değildi, zirvedeydim artık. İnsan zirveye ulaşmak istediğini gösterir ve kendisini ışıltılara kaptırırsa zirvede değil demektir, ancak itibarını koruyanlar zirveye ulaşırlar ve bunu hayır diyerek başarırlar. Gazeteleri, televizyon kanallarını, kutlamaları ve etkinlikleri geri çevirerek. Ancak zirveye hayır diyenler zirvededir, fakat bu bile en yüksek doruk değildir, çünkü gerçekten umursamayanlar vardır, yazarların zirvesinden söz ediyorsak kimileri bir vadide herkesten habersiz oturup inatçı, öfkeli ve ödünsüz nesirlerini kaleme alır, eserlerini bir yayınevine göndermektense ormanda bir çukura gömüp yenisini yazmaya koyulur.

Gecenin sonunda Linda ile kol kola otele döndük, ben heykelciği elimde tutuyordum. Linda'nın karnı acıkmıştı, 7-Eleven'a inip ona yiyecek bir şeyler aldım, dönerken birdenbire kahkaha atmaya başladım, nereden çıktığını anlamamıştım, durup duvara döndüm. Ha ha ha, diye güldüm. Ha ha ha! Sonra yağmurlu karanlıkta, ışıltılı asfaltta otele doğru yürüdüm, Savoy'da kalıyorduk, kapının önünde durdum ve yatmadan önceki son sigaramı yaktım. Neye güldüğümü bilmiyordum, fakat bunu düşünmek bile yeniden kahkahalara boğulmama yol açıyordu. Ha ha ha! Ha ha ha! Ha ha ha!

Odaya girdiğimde hâlâ kıkırdıyordum. Linda uykuya dalmıştı. Yatağa oturdum ve elimi onun alnına koydum. Yemek istemiyor musun, diye sordum. Ne var ki ruhunun karanlıklarının derinliğinde kaybolmuştu, sandalyeyi pencerenin önüne çektim ve onun yemeğini yiyip Pepsi Max içerken dışarıyı, yağan yağmuru, sokağın üzerinde ince bir kabloya asılı duran lambanın rüzgârda ileri geri salınışını izledim.

*

2010 Mayıs biterken bir hafta sonu araba kiraladım ve Malmö açıklarında yer alan kooperatif bahçesindeki kaosu düzeltmeye gittim. Linda orayı satışa çıkarmıştı ve görmeye gelenler olmuştu, fakat kimse ilgilenmemişti ve bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü bakımsızlığı gizlemek için parmağımızı bile kıpırdatmamıştık. Bahçenin büsbütün cehenneme dönmüş olduğu düşüncesi uzun süredir içime oturmuştu. Son dönel kavşağı geçip de iki yana uzanan, neredeyse hepsi çok bakımlı küçük bahçeleri ile yüzlerce kulübeden

oluşan kooperatif alanına gelince her zamankinden daha ağır hissettim bu düşünceyi; öte yandan sonunda buraya gelmem ve birazdan sorunu çözecek olmam içimde bir tür ışık gibi parlıyordu. Göz alıcı, alev alev bir ışık değildi, daha çok ormandaki bir açıklık ile karşılaşma beklentisine benziyordu.

Ertesi gün yine görmeye geleceklerdi, dağınıklığın kabasını alabilirsem biri teklif verebilirdi pekâlâ, sonuçta böyle yerleri satın alanlar uğraşacak bir şeyleri olsun diye bu türden işleri sever, belki de bakımsızlığı çekici bulurdu.

Gökyüzü gri ve soğuktu, ancak yolda otuz kilometre hız ile giderken gördüğüm insanlar –bisikletli gençler, elinde ağır bir Coop torbası ile pusetini iten kadın– tıpkı denizin dibindeki yengeçlerin deniz yüzeyi ile bağlantılı olmaması gibi gökyüzünden bihaberdi. Ağaçlar yeni yapraklanmıştı, fakat güneşin yokluğunda onları her zaman baharın beraberinde gelen yaşam ile bağdaştırmak güçtü.

Vites küçülttüm ve çakıl döşeli geniş otoparka girdim. Midem ağrıyordu. Burası kişinin her neyse o olduğu değil göründüğü biçimi ile öne çıktığı bir yerdi. Ben burada sakalları uzun ve yağlı saçlarına karışmış, eski siyah giysiler giymiş, bakışları yabani ve beden dili huzursuzluk saçan biriydim, evsizleri andıran bu adam üç çocuğumuz ile buraya gelince kendimi öteki kooperatif bahçesi sahiplerinin gözünden açıkça görüyordum ve kendime verdiğim tüm değer, tüm öz güvenim ortadan kayboluveriyordu. Birisi çocuk esirgemeyi arasa ve çocukları, muhtemelen uyuşturucu bağımlısı olan, kesinlikle kuşkulu görünen bu korkunç babadan kurtarmaları gerektiğini söylese savunmaya geçerdim, fakat bu iddiada gerçek payı olabileceğini düşünüp kendimi gönülsüz savunurdum.

Otoparkın karşısındaki çakıl yolun bariyerine kadar gittim, arabadan indim, bariyeri kaldırıp kenara çektim, arabaya döndüm, birkaç metre daha gittim, yeniden arabadan indim, bariyeri kapadım ve kulübelerin arasında yürüme hızıyla yoluma devam ettim. Tekerleklerin altında çakıllar hışırdıyordu ve araba dar kanalı andıran yolda bir mavna gibi kayıyordu, birbiri ardına çitleri geçip bizimkinin önünde durdum. Bizim çitlerimiz ötekiler gibi temizlikten parlamıyordu, üzeri bir tür yosunu andıran yeşil bir tabaka ile kaplıydı. Ayrıca kurallara göre bizim çitlerimizin de bitkilerden arındırılmış olması gerekirdi, fakat içerideki çalılar hem aralıklardan fışkırmış hem de tahtaların iyice üzerine tırmanmıştı.

Kontağı kapattım, anahtarı aldım ve buraya en son geldiğimde çitlere astığımız mavi beyaz tabelayı gördüm: TILL SALU, SATILIK. Arabadan inip kapıyı çarparak kapadım. Yanaklarıma ve ellerime çarpan hava serindi. Çakıllar yabani otlar ile kaplıydı, bir başka kuralı daha çiğnemiştik demek, bunu görünce midem yine kasıldı. Tüm bunlara boş verebilmeyi, başkalarının bahçelerini gözleyen budalalara, doğru ve yanlıştan başka bir şey düşünemeyen, uzun ve eşsiz bir yaşamın onlara sunduğu onca deneyimden sonra kalan yıllarını, kalan günlerini bahçelerini düzgün tutmak için kullanan ve başkaları bunu yapmayınca öfkeden kuduran sarkık çeneli buruşuk moruklardan müteşekkil embesil sürüsüne cehenneme kadar yolunuz var diyebilmeyi çok isterdim. Onlara aldırmasaydım keşke, fakat elimde değildi. Gerçek şu ki onlardan ürküyordum ve onları yumuşatmak istiyordum.

Kapıyı açıp bahçeye girdim.

Linda çimleri niye biçmemişti? Çiçek yataklarını yabani ot bürümesi başka bir konuydu, onu düzeltmek haftalar alırdı, peki ama ya çimenler? Burayı satılığa çıkarırken ne düşünüyordu, ilk izlenimlerin önemli olmadığını mı? İnsanların ihmali görmezden geleceğini ve buranın *aslında* iyi bir yer olduğuna inanacağını mı?

Döndüm. Karşıdaki oyuncak evin penceresine çıkan ihtiyar karı bana bakıyordu. Kocası kooperatif yöneticisiydi. Bahçe sahiplerinin kurallara uymasını sağlamak ile görevliydi. Bir çarşamba akşamı, birkaç gün süren çöl sıcakları yüzünden bitkileri sulamak için otobüse atlayıp buraya geldiğimde, bir rastlantı sonucuymuş gibi –her zaman rastlantıymış gibi yapardı– koşar adım çite yaklaştı ve bana bugün günlerden ne biliyor muyum diye sordu. Elbette biliyordum, çarşambaydı öyle değil mi? Evet, evet. Burada bir sulama sistemimiz var, anlarsın ya. Tek sayılar pazartesi, çarşamba, cuma; çift sayılar salı, perşembe, cumartesi sulama yapıyor. Senin numaran kaçtı? Bu durumda numaram çift olduğu için sulama hakkım bulunmadığını itiraf etmem gerekti. Ya otobüse atlayıp eve dönecektim ya da ona karşı gelip kulübenin arkasına, kimsenin göremeyeceği bir yere saklanarak alçaktan sulama yapacaktım. Tabii ki öyle yaptım ve adam beni görecek korkusu ile basamaklara oturup sigara içtim. Bir cumartesi akşamı geceyi geçirmek için buraya gelmiştik, asıl amacım aşırı ender yaptığımız çim biçme işini aradan çıkarmaktı. Peki o sırada çitlerimizin önünden kim geçse beğenirsiniz? Elbette yönetici. Çimleri biçtiğinizi duydum, dedi. Evet, çok uzamışlardı.

Görüyorum, dedi. Ama cumartesi saat dörtten pazartesi sabahına dek dışarıda gürültülü makine kullanmak yasak. Biraz sessizlik ve huzura kavuşuyoruz böylece. Ama sen bu akşam kes, bir sonraki sefere unutmazsın. Evet, teşekkürler, dedim. Ne kadar kibarsın!

Bir de denetim ziyaretleri sonucunda posta kutusuna attıkları kâğıtlar vardı. Gözlemleri uyarınca birtakım noktaları işaretledikleri bir tür sabit çizelge.

Kulübenin köşesini döndüm, komşuların görüş alanından çıkıp basamaklara oturdum, bir sigara yaktım ve yapılması gerekenleri belirlemeye çalıştım. Danimarka otoyolundan dalga dalga gelen cılız uğultu sarmıştı havayı, ayrıca yakınlardaki bir futbol sahasından alçak ayak sesleri ve bağırışlar duyuluyordu. Her akşam yakılan ve sonbahar ile kış günlerinde karanlığın ortasında bir ışık hangarını andıran ışıkları saymazsak sahayı görmemiştim.

Geçtiğimiz sonbahar ve kış boyunca burada, bu büyük alanda tek başıma oturup yazı yazmıştım; otoparkın oradaki depodan kova ile su getiriyor, birkaç kilometre uzaklıktaki süpermarketten alışveriş yapıyor, üç dört gün boyunca sayfalarca yazı yazıp eve gidiyor, birkaç gün kaldıktan sonra yine buraya dönüyordum. Burada her şeyden kopuyordum. Gazete, internet, televizyon ve radyo yoktu, kimsenin numarasını bilmediği bir telefonum vardı yalnızca. Ayrıca tek bir kişi bile olmuyordu. Akşamları ve geceleri bir kirpi bahçeye geliyor, kımıldamadan dursam bazen burnu ile ayakkabımı dürtüyordu. Gündüzleri kuşlar vardı. Şapka, eldivenler ve ceket ile bilgisayarın başına geçiyor, dizlerimin üzerine ya battaniye ya yorgan örtüyordum. Soğuk lamba ışığında hava, başımın çevresinde duman gibiydi. Çocukluğum ve gençliğim hakkında yazıyordum. Geir ile telefon konuşmalarımızda yazdıklarımı okuyordum, fikir alışverişi yapıyorduk; çocukların bakımına yardım etmek için annesinden yardım alan Linda ile de konuşuyorduk, çocuklar kreşe gittiğinde neyi nasıl yapacağını hiç bilemiyordu. Boş zamana kavuşmanın onun için ödül değil ceza olduğunu biliyordum. Epeydir böyleydi. Bir kolektifte ofis bulmuştu, fakat oraya gitmeye korkuyordu, birkaç kez zorla gitse de haftalarca uğramadığı oluyordu.

Güzel bir ofisti, masasında ses düzenleme programı kurulu bir Mac bilgisayarı ve çocukların fotoğrafları vardı, rafları esin verici kitaplar ile doluydu. Bir defasında Heidi'yi götürmüştü yanında, annesi ile işe gitmekten gurur duyan Heidi herkese selam vermiş ve oturup resim çizmişti, Linda eve geldiğinde çok mutluydu, o gün öteki

anne babalar gibiydi, çocuğunu işe götürmüş ve çalışma arkadaşları ile tanıştırmıştı ve kendi iş yerini Heidi'ye göstermişti. Yine de oraya giderek daha ender uğrar oldu.

Linda'nın içinde onu aşağı çeken ve kaldıran bir şey vardı. Bununla mücadele etmesi gerekiyordu, aşağı çekildiği zaman her şey simsiyah ve umutsuzdu; kaldırıldığında ise parlak, umutluydu ve her şey renkleniyordu; varlığı aynı kalsa da sürekli böyle kökten karakter değişimleri geçiriyordu.

İlk tanıştığımızda yukarı doğru gidiyordu ve o defa durmadı, geri dönmedi, yükseldikçe yükseldi, hiçbir sınırı yoktu, uyumayı bırakmıştı artık, günler bitmek bilmiyordu ve sonunda bir arkadaşı onu evindeki masanın başında iki büklüm oturmuş birtakım sayılar mırıldanırken buldu. Linda'nın içinde yıldızlar var, parladıkları zaman o da parlıyor, parlamadıkları zaman gece simsiyah. Ruh hastalıkları hastanesinde bir yıldan uzun kaldı, tanıştığımızda ve birlikte olduğumuzda daha yeni taburcu edilmişti. Hemen çocuk sahibi olduk, ikimiz de istiyorduk. Linda'nın hastalığını hiç düşünmüyor, korkutucu bulmuyordum, çocuk sahibi olma düşüncesini onun açısından mümkün kılan veya en azından kolaylaştıran da muhtemelen bu güvendi.

Doğum kliniği ziyaretlerindeki tüm formlarda ruhsal hastalık hanesini işaretlemek zorunda kalıyordu, Linda artık iyileşmiş olsa da çalışanların bize bakışlarının bu yüzden değiştiğini görebiliyordum. Linda'nın ruh durumu döngülüydü, inip çıkıyordu, fakat her zaman normallik içindeydi, buna hiç kafa yormuyordum, Linda böyleydi, değişkendi, ayrıca ben onun mutlu zamanlarında mutluluğuna veya kötü zamanlarındaki karanlığına, birdenbire kapıldığı öfkeye değil, ona ve yaptıklarına bakıyordum.

Duygularını dengelemek için her yönteme başvurdu, zira her şeyin değişmiş olması onu yıpratıyordu, sürdüğümüz hayat öncekinden çok farklıydı, çocukların sorumluluğu vardı ve bu durumda kontrolü yitirme duygusu gerçekten çok kötüydü. Başka her şeyden çok kaostan korkuyordu. Düzensizlikten ödü patlıyordu, kendisi inip çıkarken sahip olduğumuz öteki şeylerin ve evimizin sabit durması, olabildiğince sağlam olması gerekiyordu. Her şey de bunu tehdit ediyordu. Yazı yazmaya zaman ayırmam onu tehdit ediyordu. Bunun benim işim olduğunu, bana anlam verdiğini biliyordu ve kendisi iyiyken sorun değildi, fakat kendi içine kapandığında ve korku baş gösterdiğinde yazı yazmak da tehdit hâline geliyordu ve Linda bu dinmek bilmeyen korkuya direnemiyordu.

Özellikle Vanja'ya hamileyken çok korkuyordu, hem bebeği düşürmekten hem de onu bekleyen sorumluluktan ödü patlıyordu ve kaygısını devasa öfke patlamaları ile dışa vuruyordu. Ben mantıksız bulduğum bu patlamalara tepki veriyordum, fakat aynı zamanda korkuyordum, çok şiddetlilerdi, böylesine şiddetli içsel kuvvetlere alışkın değildim; benim geldiğim yerde her şey denetimli ve mantıklıydı. Vanja doğunca üzerimize huzur çöktü. Linda okula gitti. Heidi gelince Malmö'ye taşındık ve John doğdu. Çok çalışmak gerekiyordu ama işin doğası ne olursa olsun bana bir şeye patlamıyordu; ev işlerinden de hiç çekinmiyordum. Yapılınca bitiyordu. Dünyayı olduğu gibi kabul ediyordum ve Linda'nın da dişini sıkıp dayanmasını istiyordum.

Neye sahipti?

Radyo eğitimi almıştı, fakat bunun üzerinden çok uzun zaman geçmişti ve o günlerden bu yana radyoda çalışmamıştı; işe girişmek, radyoya telefon edip bir fikri olduğunu söylemek her geçen gün daha zor hâle geldi. Mikrofon ve ses düzenleme programı aldı ama orada kaldı.

Ayrıca yazdıkları vardı. En eski metinler tanışmamızdan çok öncesindendi, en yenileri ise geçen seneden. İnanılmaz iyilerdi. Eski yayınevine yolladı. Reddedildi, kitap piyasası bu kadar kötüyken öykü yayımlamanın zor olduğunu söylediler. Ne sermaye ne okur talebi vardı. Üç yayınevine daha gönderdi, ikisi dosyayı okumadı bile, üçüncü de hayır dedi. Benim iki romanımı çıktı, üçüncüsü baskıya hazırlandı, ben dördüncüsünü yazarken Linda *Sveriges Radio*'yu aradı ve bir belgesel fikri olduğunu söyledi. Bu hem büyük bir adım hem de dönüm noktasıydı, zira görüşmenin bağlayıcılığı vardı, yapımcı onunla buluşmak istedi ve buluştukları zaman ona inandı. Bu kez bir sonuç çıkacaktı. Bir çalışma planı yaptılar. Linda heyecanlıydı, enerji ve fikir doluydu, çocuklar yattıktan sonra balkonda oturuyor ve onun yapacağı şeyleri konuşuyorduk. İsveçli astronot Fuglesang ile röportaj yapmak için Stockholm'e gitti, ardından Norrland'ın yolunu tuttu ve oradaki ticari uzay istasyonunun çalışanları ile röportajlar yaptı.

Belgeselin çıkış noktası Hindenburg zeplininin son uçuşuydu, Linda o yıllardan bir İsveç gazetesinde bazı makaleler bulmuştu, belli ki zeplinde İsveçli bir muhabir vardı ve telgraf ile yolculuğa ilişkin günde birkaç kez rapor gönderiyordu. Zeplin Atlantik'in karşı kıyısında varış noktasına demirlemeden hemen önce tutuşup yanınca

bu muhabir de ölmüştü. Çok iyi bir hikâyeydi ve uzay yolculuğu ile karşı karşıya getirilecekti.

Linda röportajlar için sekiz gün yolculuk yaptı, otelden beni aradığında coşku doluydu. Köpek kızağına binmiş, buzdan bir otelde kalmış ve uzaydan getirilen enkaz parçalarının yer aldığı bir yeri gezmişti. Pek çok kişi ile görüşmüş, sözleşmişti; sanki onlar ile arkadaş olmuştu, zira anlattıklarının bir kısmı ancak dostlar arasında konuşulabilecek konulardı.

Telefonun öteki ucundaki sesi hevesli ve yaşam doluydu. Ben şapkam ve ceketim ile balkona çıkıp sigara içtim. Çocuklar uyuyordu. Belli belirsiz bir huzursuzluğa kapıldım. Sanki Linda ile doğru dürüst bağlantı kuramamıştım.

"Bölgeyi dolaştım, çok büyüktü, tamamen karlar altındaydı ve her yerde büyük metal parçalar vardı. Bir uzay mezarlığı. Düşünebiliyor musun, Karl Ove!"

"Kulağa güzel geliyor. Röportaj da yaptın mı?"

"Yok, elimde mikrofonla dolaştım ve karşıma çıkanlarla konuştum. Ama iyi olduğunu biliyorum. Çok güzeldi."

"Güzel."

"Şimdi gökyüzü yıldızlarla dolu. Buranın nasıl olduğunu gözlerinin önüne getirebiliyor musun?"

"Sabah erken mi kalkacaksın?" diye sordum.

"Evet, kusura bakma, unutmadan söyleyeyim dedim, buz otelinin sahibi kesinlikle birlikte gelmemizi istedi! Bedava oda verecek."

"Buz otelinde mi? Daha neler."

"Burası çok özel bir yer. Bir bakıma büyülü."

"Evet. Ama sabah çocukların üstesinden geleceksem şimdi gidip biraz uyumam gerek."

"Evet, anlıyorum. İyi geceler, prensim. Seni seviyorum."

"İyi geceler."

Eve geldiğinde deneyimlerinin ve yapacaklarının heyecanı ile dolup taşmayı sürdürüyordu. Senaryo yazmaya başladı, muhabirin raporlarından yola çıkarak zeplin yolculuğunu dramatize etmeyi düşünüyordu. Senaryo onaylandı, bir bütçe belirlendi. Linda oyuncular kiraladı, belgeseli yönetip kaydetti. Sabah yedide işe gidiyor, akşam altıda eve dönüyordu. Başka biri olup çıkmıştı. Daha önce yalnızca bir kez onu böyle yoğun çalışırken görmüştüm, dramaturji okurken sınav döneminde var gücüyle çalışmıştı. Ancak şimdi durum farklıydı.

Sanki bütün varlığı ile neyi var neyi yoksa ortaya koymuştu, sanki konu yalnızca bu belgesel değil tüm hayattı ve ya şimdi ya aslaydı.

Linda'nın ilk iş haftasının sonunda, cuma akşamı, çocuklar uyurken televizyonun karşısında pinekliyorduk.

"Yarın çocuklara bakarsın, değil mi?" diye sordu.

Gözlerimi ona diktim.

"Niye? Sen ne yapacaksın?"

"Çalışacağım."

"Hafta sonunda çalışacak mısın?"

"Evet, elbette," dedi. "Önemli. Teslim tarihim var."

Önemli mi? Teslim tarihi mi?

Tepem atmaya başladı. Birkaç saniye boyunca televizyona baktım. Ardından yine ona döndüm.

"Ama güzelim," dedim. "Hafta sonları aileyle zaman geçirmek önemli olduğu için benim çalışmama hiç izin vermedin. Yedi yıldır tek bir hafta sonunda bile çalışmadım. Şimdi durup dururken sen mi çalışacaksın?"

"Of, ne kötüsün," dedi. "İnanılmaz kötü niyetlisin."

"Sen işe girince aile kuralı geçerli değil mi?"

Ayağa kalktı.

"Nereye gidiyorsun?" diye sordum.

"Yatmaya," dedi. "Yarın erken kalkacağım."

Ben kımıldamadım, Linda'nın ayak sesleri koridorda silinip gitti, arkasından gidip barışmak istiyordum, fakat hâlâ kızgındım, konuşma iyi geçmezdi. Ayrıca onun heves ve enerji dolup taşması gerçekten beni mutlu ediyordu, üstelik uzun vadede benim de hafta sonları çalışabilmemin önü açılmıştı.

Böyle düşünüyordum. Aslında iyiydi, aslında tam olması gerektiği gibiydi.

Ertesi gün erkenden kalktı ve bisiklet ile radyo istasyonuna gitti. Pazar günü hep birlikte Slottsparken'e gittik, kentteki rotamızı izleyip yalnızca bir atlıkarınca ve kaydıraktan oluşan ilk oyun alanına geldik, buranın üzerinde yükselen ağaçların dorukları yazları bir çatı gibiyken şimdi gri gökyüzünün altında yapraksız yükseliyordu, ikinci oyun alanına gittik; burası parkın karşı tarafında, büyük bir konut alanının kenarındaydı, Linda ile ben rüzgârda yan yana durduk ve kırmızı kışlık ceketleri içinde koşturan çocuklarımızı izledik, Linda besbelli çökmeye başlamış, haftalardır ilk kez içine kapanmıştı. Evde çocuklar film izlerken Linda din-

lendi, ben de oturup pazar gazetelerini okudum. Nispeten büyük bir yapımda bütçesi ve zaman çizelgesi ile çalışma sorumluluğu olmasaydı, hafta boyunca evde kalabilseydi, kanepede yatıp berbat filmler izleyebilseydi ve karanlık ile sıkıntılar yok olana dek uyuyabilseydi... Ama yapamazdı, çalışması gerekiyordu. Pazartesi sabahı erkenden kalktı, o hazırlanırken ben çocuklar ile ilgilendim. John'a giydirebilecek bir şey bulmak için dolapları karıştırdığım sırada Linda tuvaletin kapısını kapadı. Kusmaya başladı. Dakikalarca sürdü. Kapıyı açtı, dışarı çıktı, ceket askısına gitti ve siyah deri ceketini giydi.

"Kustun mu?" diye sordum.

Başını öne salladı. Yüzü bembeyaz kesilmişti.

"Ama gitmem gerek. Akşam görüşürüz. Ne zaman geleceğimi tam bilmiyorum. Altı gibi büyük olasılıkla."

Çantasını alıp çıkarken ben hâlâ çocuklar ile uğraşıyordum. Onları kreşe bıraktıktan sonra bütün gün dördüncü roman üzerinde çalıştım, çocukları almaya gittim, akşam yemeği hazırladım, Linda gelince onlarla oturup yemek yedim. Tükenmiş görünüyordu. Ertesi sabah yine aynı şey oldu, işe gitmeden önce tuvalette kustu ve bir sonraki gün ve ondan sonraki gün de durum değişmedi. Kendini aşırı zorladığını düşünüyordum, yalnızca bir işti sonuçta, fakat bunu söyleyemezdim, ayrıca doğru olmazdı, Linda için yalnızca bir iş değildi. Beş yıl ve üç doğumdan sonra, yalnızca çocuklar ve çocuk bakımı ile geçen hayatında, önceki yıl kendi ayakları üzerinde durmaya yönelik birkaç zayıf girişimin ardından, bir değeri olduğunu göstermek için onun büyük şansıydı bu. Başka birine kendisini kanıtlamaya çalışsaydı ağırdan alması gerektiğini, bunun o kadar da önemli olmadığını söylerdim, fakat bir şeyler başarabildiğini kendisine kanıtlamaya çalışıyordu ve bu konuda söyleyecek hiçbir şeyim yoktu. Sabahları kusup işe gitti ve akşamları eve geldi, her defasında öz güveni azalıyordu. Bize yardım etmek için annesi geldi ve ben de yazmaya biraz daha zaman ayırabildim.

Cuma saat iki sularında dış kapının açıldığını duydum ve kim geldi diye bakmaya gittim.

Linda başını öne eğmiş, ceketini çıkarıyordu, bana bakmadı.

"Erken mi çıktın?" diye sordum.

"Olmadı," dedi. "Başaramadım."

"Nasıl?"

Ağlamaya başladı.

"Kontrol odasında kendimi kaybettim," dedi. "Asla başaramayacağımı anladım. Olmuyor işte. Olmuyor, Karl Ove."

Yatak odasına gitti. Arkasından gittim. Yapımcı ondan eve gitmesini ve birkaç gün ara vermesini istemişti. Katı biriydi, Linda'dan çok şey istiyordu, onun yeteneklerini ve kapasitesini fark etmişti ama ne kadar hassas olduğunu anlamamıştı belli ki.

"Yapamadım," dedi. "Tam bir fiyaskoyum."

Annesi gelip kapı aralığında durdu, Linda'nın ağladığını görünce geri çekildi.

"Emin misin?" diye sordum.

"Toparlayamıyorum," dedi. "Artık neredeyse hiç zaman kalmadı. Olmuyor. İmkânsız."

Berbat bir durumdu. Her şeyini ortaya koyduktan sonra yenilgiye uğramaktan daha kötü bir şey olamazdı.

"Yalınlaştıramaz mısın? Kestirmeden gidemez misin?"

Karşılık vermedi. Fakat akşam çocuklar yattıktan sonra Linda bana bitirdiği kısa bölümü dinlemek ister miyim diye sordu. Elbette isterim dedim. Aslında en son istediğim şey buydu. Kendi başarısızlıklarımın altından kalkabiliyordum, fakat başkasınınkiler bana ağır geliyordu.

Kulaklığı uzatıp oynatma düğmesine bastı.

İyiydi. Elbette öyleydi. Kısaydı ama bu kısacık şey çok iyiydi.

Pazartesi beti benzi atmış ama kararlı bir hâlde kendisini zorlayarak işe döndü. Radyo programı karmaşıklaşmış, kendisinden büyük bir şeye dönüşmüştü ve yapımcı böyle gitmeyeceğini, her şeyin yeniden üzerinden geçilmesi gerektiğini söyleyince Linda yeniden çöktü. Son defasında olduğu gibi bu kez gerçekten bittiğini, başarısızlığa uğradığını ve yolun sonuna geldiğini düşündüm. Son defasında olduğu gibi işe geri döndü.

Günün birinde program bitti. Bir tür test dinleyicisi olarak radyoya davet edildim; Malmö'deki radyo binasında, pejmürde bir stüdyoda iki yapımcı, bir teknisyen, Linda ve ben oturduk.

Programı duyunca neredeyse sinirlendim. İnanılmaz güzeldi. Linda'ya inanmıştım, bir felaket olduğunu sanıyordum, bana başka bir şey düşünme fırsatı vermemişti.

Daha sonra Linda yeniden yıkıldı. İzleyen haftalarda her zamankinden daha uzun süreler boyunca kendi karanlıklarında kayboldu. Her şeye ağlıyor, film izliyor, baş başa kaldığımızda normalden az konuşuyordu. Çocukların yanında eski hâlini korumaya çalışıyordu

ve onların bakımını tek başıma üstlendiğimde rahatladığını görüyordum. Bir daha asla radyo programı yapamayacağını söyledi. Ne var ki karanlık kalkınca, içine dolmaya başlayan ışık ile dünyası hafiflemeye durunca başka belgeseller yapma düşüncesi ile oynamaya başladı, eşiği aşmıştı bir defa.

Üçüncü kitap yayınlanırken kooperatif bahçesinde gece gündüz çalışarak geçirdiğim bir haftanın ardından dördüncü kitabı bitirmiştim. Taslağı gönderdiğim tüm eski arkadaşlarım o dönemle ilgili yazılanları okumaktan hoşlanmış, bana evet demişti. Otuz senedir görmediğim en eski arkadaşım Geir Prestbakmo'dan coşkulu ve güzel bir mektup aldım. Aklında kalan bazı sahneleri anlatıyordu, bir defasında bir kayıkhaneye gitmişiz ve plastiğe yıldırım düşmediğini duyduğumuz için yağmur fırtınasının altında bir hortum tutmuşuz. Mektubun havası ve tonu tam onu hatırladığım gibiydi. Dag Lothar ile telefonda konuştuk; şekerlemelerin renkleri ve tatlarına ilişkin yaptığımız tartışmayı, o yaz Eydehavn'ı bisiklet ile geçişimizi ve tenis oynamamızı hatırlattı. Sanki hikâyemizi onlardan almamış, bir bakıma onlara ben vermiştim. Güzel bir duyguydu. Hepsi de gelecek sefer kıyılara yolum düştüğünde beni evlerine beklediğini söyledi. Dördüncü kitapta yine sorunlar baş gösterdi. Gerçek adları kullanmak ve taslağı söz konusu kişilere yollamak yerine uydurma adlar kullandım ve kitabı öyle yayımlattım, yeni bir fırtınaya dayanacak gücüm yoktu. Fakat insanlar buna da kızdılar. Beşinci kitabı sekiz haftada yazdım, artık kimseyi umursamıyordum, ayrıca anlattığım yaşlarımda okuduğum edebiyatı çağrıştıran bir ton yakalamıştım, yirmi yaşımdayken yazmak istediğim ama yazamadığım roman işte buydu. Artık yazabiliyordum. Son haftada Linda çocukları alıp Helena ve onun çocukları ile Tenerife'ye gitti, ben kitabın sonuna geldiğimde kış olimpiyatları vardı, kanepede tek başıma oturdum ve Nothug –İsveçli spikerin deyişi ile Kurt– kazandığında bağırarak tezahüratta bulundum, ardından çalışma odama dönüp yazmayı sürdürdüm. Taslağı bitirince adı geçen kişilere gönderdim. Kimileri kızdı, hayatlarını mahvettiğimi söyledi, onların adlarını değiştirdim; kimileri benim düşündüğümden daha çok ve tehlikeli şeyleri ilgilendirdiği için birkaç yeri silmemi istedi, kimileri de her şeyi olduğu gibi bırakmamı. Yngve'den sonra bu kitaptaki en önemli kişi olan Tonje her şeyi olduğu gibi korumamı istedi. Başka bir kadın ile aşk hikâyesi tatsız olacağı için Linda'dan okumamasını istemiştim.

Aynı şekilde ama başka bir nedenden ötürü, annemden de üçü okumamasını istemiştim. İkinci kitabı okuduktan sonra bana mesaj göndermiş ve hor görülmenin onu incittiğini söylemişti. Dördüncüyü okuyup bana telefon ettiğinde alabildiğine öfkeliydi, yazdığım şeylerden biri kesinlikle doğru değilmiş, Sannes'teki evde birlikte oturduğumuz sırada alkolün de işe karıştığı bir olayı anlatmıştım ve anneme kalırsa durumu ya büsbütün yanlış anlamıştım ya da uydurmuştum. Orayı çıkardım. *Dagsrevyen* gelip benimle röportaj yaptı, eve dönüp yatağa yattığımda korkudan kımıldayamıyordum, cumartesi günü televizyonda yayınlanacaktı, tüm Norveç beni izleyecekti ve anlaşılır tek bir cümle bile kurmayı başaramamıştım.

Röportajcının gösterdiği dergi kapağında *Knausgaard for dummies* yazıyordu, kamera yüzüme yaklaşırken anladım ki Norveç'te benim farkına varmadığım bir şey gelmişti başıma. Olay olmuştum. Noel öncesinde Oslo'da bir kitapçıya imza gününe gittiğimde birazını sezmiştim, bir etkinlikti; kameralar, radyo mikrofonları, fotoğraf makineleri vardı ve kitapçı tıklım tıklım doluydu ve ağzıma dayanan mikrofonlar ile oturduğum imza masasının başındaki kuyruk sonsuzdu. İmza gününden sonra Litteraturhuset'ye gittim, en büyük salonda biletler tükenmişti ve ekranlar ile donattıkları öbür salon da doluydu. Tore benimle röportaj yaptı, Odda'daki aynı numarayı sergiledik, fakat orada izleyicileri ancak biraz kımıldatan şey burada histeriye yol açtı. Etkinlik bitince arka odaya gittim, muhabir arkamdan geldi ve on üç yaşında bir kız ile cinsel ilişkiye girdim mi diye sorup durdu. Ardından Tore ve sevgilisi ile dışarı çıktım, kafayı çektik, otele dönerken 7-Eleven'da günün gazetelerini gördüm. *Dagsavisen* birinci sayfanın tamamında fotoğrafıma yer vermişti. Kitap imzalıyordum. Büsbütün gerçeküstü ve düşseldi, kendim ile bağdaştıramıyordum; dolayısıyla, eve dönüşümün ertesi günü gittiğim Malmö'deki kooperatif bahçesi yazma yeri olduğu kadar saklanma da yeriydi. Burada her şey eskisi gibiydi, ben bilgisayar ekranının önünde oturuyordum. Orada üç gün geçirip ailemin yanına döndüm, kreşte Lucia Günü'nü kutladık, Noel'de ev dolup taştı, ardından yılbaşı geldi. Yeniden kooperatif bahçesi ve aileye dönüş. Ne röportaj ne gazete ne televizyon; bütün sonbaharı böyle geçirmiştim, bütün kışı da böyle geçirecektim. *Dagsrevyen* istisnaydı, ilk romanım için radyo ödülünü kazanmıştım, Malmö'de alacaktım ve röportaja katılmam gerekiyordu, o sırada *Dagsrevyen* de gelebilir miyiz diye sormuştu. Zaten bir röportaja katılacağıma göre fark etmez

diye düşünmüştüm. Yüzüme çevrili kamera ile koltukta otururken, olduğunu bildiğim ama gerçekten anlamadığım her şeyin endişesi orada tek bir noktada toplanmıştı sanki.

Röportajdan sonra yatağa yattım, korkudan kımıldayamıyordum, Linda'nın eve geldiğini duyunca hemen seslendim.

"Linda! Linda! Linda!"

İçeri geldi, kapı aralığında durup bana baktı.

"Bugün çocuklara sen bak," dedim. "Akşam boyunca. Ben yapamam. Yatmam gerekiyor."

Başıyla onayladı.

"Sorun değil," dedi.

Bana ilgi gösterebildiğine sevindiği belliydi. Linda çocukları almaya gidince zorlanarak da olsa kalktım, nihayet internet bağlantısını hallettiğim bilgisayarı açtım ve akşam boyunca İkinci Dünya Savaşı hakkında bir belgesel dizisi izledim. İmgeler eşsizdi, savaşın felaketleri arasından sağlamlığı, dayanıklılığı belli olan dünya bambaşka biçimde gerçek görünüyordu. Linda yatmaya geldiğinde ben uyuyordum.

Paskalya'da Stockholm'e gittik, yeterince para kazandığım için bir otelde süit tuttuk, o günlerde altıncı kitabı yazmaya başlamayı düşünüyordum, Linda ile çocuklar da kayınvalidemi ziyaret edecek, onunla Junibacken, Skansen veya Kulturhuset'deki Çocuk Odası gibi yerlere gidecekti. Ne var ki planladığımız gibi olmadı, Linda kötü durumdaydı ve tek başına altından kalkamadı, birkaç saat sonra telefon etti ve gelebilir miyim diye sordu, ben de gittim. Fredrik ve Helena bizi güzel evlerine davet ettiler. Uppsala'ya trenle gittik, Fredrik bizi oradan araba ile aldı. Geir ile Christina da oradaydı, çevreyi dolaştıktan sonra eve dönüp sohbet ettik, çocuklar da dışarı çıkıp oynadı. Linda o kadar enerjikti ki onunla doğru düzgün bağlantı kuramıyordum, uçuşup duruyordu, her şey çok olağanüstüydü. Aslında depresyonda olduğunu biliyordum, dolayısıyla öfkelendim, böyle abartılı mutlu olmasından, içinden gelmediği hâlde herkese coşku ile iltifat yağdırmasından nefret ediyordum. Davranışlarında bir yapmacıklık vardı. Ben farkı kolayca görüyordum; ötekiler göremiyor, onun harika olduğunu sanıyordu. Böyle olduğu zamanlar gerçekten harikaydı, sohbetlerin merkeziydi ama benim gözümde değil.

Malmö'ye dönünce altıncı romanı yazmaya devam ettim. Henüz yirmi sayfaydı, fakat zaten çok uzun olmayacaktı, altı haftada yazıp bitirmeyi planlıyordum. Geir'in kitabı reddedildi, Molven'in yazdığına göre aşırı uzun ve karmaşık olduğu için Spartacus yatırım yapmayı düşünmüyordu. İki büyük ve bir küçük yayınevi tarafından geri çevrildiğine göre yaklaşımımızı değiştirmemiz gerekiyordu. Geir böyle olacağını söyleyip durmuştu, dünya deneyimi o yöndeydi; ben de her şeyin yolunda gideceğini söyleyip durmuştum, benim deneyimim de bu yöndeydi. Norveç'te yayımlanan öteki araştırma kitaplarından kökten farklı olan, uluslararası düzeyde böyle bir eserin yayımlanmamasını aklım almıyordu. *Moby Dick* karmaşık, uzun olduğu için veya yeterince etik bulunmadığı için geri çevrilmezdi öyle değil mi?

Yngve'ye telefon ettim ve yayınevi kurmak ister mi diye sordum, aynı soruyu Asbjørn'e e-posta ile yönelttim, ikisi de fikre sıcak baktı, böylece Pelikanen yayınevini kurduk, öncelikli amacımız *Bagdad Indigo*'yu yayımlamaktı, fakat daha sonra devam etmeyi ve beğendiğimiz kitapları tercüme ettirip çıkarmayı düşünüyorduk.

Bu sırada beşinci kitapta geçen kişilere taslak metni yollamaya başladım. Bergen'de geçirdiğim on iki yılı ele alıyordu bu roman. O zamanki hayatımda merkeze en yakın duran Tonje'ydi. Ona yazdığım maili göndermeden önce uzun süre düşündüm.

> İlk kitabı okuduğunda iyi bir portre olduğunu, anlatının ilerisinde durumun değişebileceğini bildiğini söylemiştin, fakat yine de beni serbest bırakmıştın. Bu o zamandı, daha sonra olanlar oldu, önceden okuma fırsatı bulamadığın ikinci kitap yayımlandı ve şimdi her şey değişti. O sırada evet dediğin roman şimdi bambaşka bir şeye dönüştü. Beşinci kitabı yazarken bunu düşündüm, dolayısıyla senin benim gözümde olduğun kişi yönüne pek girmeden neredeyse yalnızca sevgili rolün ile anlattım. Kitapta senin hakkında yazılanlardan utanmak veya çekinmek için hiçbir neden yok; tek yanlışın (ki bu da bir yanlış değil) benimle birlikte olmaktı. Elbette gazetelerden ve onların yazdıklarından çekinebilirsin. *Tecavüz Şüphelisi Knausgaard* manşeti atılacaktır herhâlde. Bununla ilişkilendirilmen hiç kuşkusuz korkunç. Öte yandan kitapta tüm suç

benim üzerimde, sana yönelik hiçbir şey yok, okuyan herkes bunu anlayacaktır. Dilersen Kristiansand'dan döndüğün sahneyi değiştirip aldatmayı çıkarabilirim, bunun yerine yalnızca aramızdaki her şeyin bittiğini söyleyebilirsin.

Birkaç gün sonra Jan Vidar'dan bir e-posta aldım, ailesi ile Kopenhag'a giderken bize uğrayabilirler mi diye soruyordu. Elbette, diye yazdım, bunca yıldan sonra seni görmek güzel olur. Bütün gün evi toplayıp temizledim, alışveriş ve yemek yaptım. Jan Vidar, Ellen ve üç çocukları akşama doğru geldiler. Daha önce en büyük ikisini görmüştüm, o sıralar emekliyorlardı, şimdi koca kız olmuşlardı.

Linda hastaydı ve tanımadığı kimseler ile görüşmek istemiyordu, onlara hoş geldiniz der demez yatak odasına çekildi. Jan Vidar'ın bunu soğukluk olarak alacağını, Linda'nın aslında onların gelmesini istemediğini düşüneceğini hissediyordum.

Akşam boyunca oturup sohbet ettik. Hiç değişmemişti, her zamanki gibi sakin ve kendinden emindi. O yıllarda tanıdığımız herkesten konuştuk, Jan Vidar hâlâ orada oturuyordu ve söz konusu kişilerin çoğu ile bağlantısını koruyordu. Yazdığım kitaplardan, özellikle onların kopardığı fırtınadan da söz ettik. Jan Vidar belli bir noktaya kadar tüm röportaj isteklerini geri çevirdiğini, ancak bana karşı saldırılar artıp ahlaksızlık suçlamaları baş gösterince teslim olup beni savunmaya başladığını söyledi. Bunu biliyordum, annem söylemişti, Jan Vidar'a böyle yaptığı için minnet duyduğumu söyledim.

Çocuklar kanepeye doluşmuş film falan izlerken ve biz salonda sohbet ederken, on üç yaşımda oraya taşındığımda bana gereken biri varsa o da Jan Vidar'dı diye düşündüm. Sadık, güvenilir, düşünceli, bağımsız... O, yerinden kımıldamamış; ben ayrılmıştım. O, gitar çalmayı öğrenmiş; ben öğrenmemiştim. Onun üç çocuğu vardı, benim de üç çocuğum vardı. Ne var ki o yıllarda aramızdaki farklar daha azdı, zira kişi ergenlik çağının başındayken her şey yaşın kendisi tarafından belirlenir, gözlerinin önünde biçim kazanan dünya aynıdır. İlk kez Jan Vidar ile kafayı çekmiştim. Partilere ilk kez onunla gitmiştim. Kızlara ilişkin ilk deneyimlerimiz de birlikteydi. İlkin onlardan söz etmeye başladık, sonuçta müzik ve kızlar dışında bir şey pek konuşmuyorduk, ardından bisikletler ile kızların yanına gidiyor ve ikimiz de yanımızda kızlar ile birer kanepeye çekilip Dire Straits'in bu iş için yapılan *Telegraph Road*'u eşliğinde öpüşüyorduk.

Aradaki küçük farklar şimdi büyümüştü, fakat Jan Vidar her zaman olduğu kişiydi ve ben de her zaman olduğum kişiydim; farklar zamanın biriktirdiği deneyim katmanlarıydı.

Jan Vidar'ın o akşam söylediği bir şeyi onlar gittikten sonra oturup düşündüm. Babamın onun gözündeki yeriydi bu. Jan Vidar en iyi arkadaşımdı ve orada oturduğum ilk üç yıl boyunca babam da bizim yanımızdaydı. Fakat Jan Vidar'ın babası benim hayatımda önemli biriyken, onlara gittiğimde her zaman yanıma gelip ilgi gösterirken, babam Jan Vidar'ın gözünde hiç kimseydi, varlığından haberdar olduğu bir gölgeydi, onu arada sırada görüyordu ama hiç konuşmuyorlardı. Jan Vidar, bir defasında benim bisikletten indiğimi ve babamın koşarak gelip bana fırça attığını hatırladığını söyledi. Bunun dışında onun hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordu. Katı biri olduğunu, benim ondan korktuğumu anlamıştı ama aslında onu hiç tanımıyordu. Ondan hiç söz etmezdik. Bunları Jan Vidar'dan duymak çok ilginçti. O üç yıl boyunca babamdan niye hiç söz etmemiştim? Sonuçta her şeyden konuşuyorduk. Belki de bunun nedeni söyleyecek hiçbir şey olmamasıydı. Babam öyle biriydi işte. Belki onu anlatacak bir lisan yoktu. Peki söyleyecek bir şey olmayınca, dile getirecek lisan bulunmayınca geriye ne kalıyordu? Babamı düşündüğümü de pek sanmıyorum. Sanırım ona tepki vermek, kendimi savunmak, onun hiçbir şeyinin değişmeyeceğinden hareket ederek söylediklerini ve yaptıklarını ele almak ve onu yakınında yaşadığım bir tür doğa kuvveti olarak görmek ile yetiniyordum. Ayrıca bu durumdan utanıyordum herhâlde. Jan Vidar'a ondan hiç söz etmeyişimin nedeni muhtemelen buydu. Ergenlik çağının ilk yıllarındaydık, insan o yaşlarda ailesininkilerden başka davranış ve düşünce biçimleri olduğunu keşfetmeye başlıyor.

Yine de babamdan değil kendi durumumdan utanıyordum. Babamın o yıllardaki hâlini pek hatırlamıyorum. Çocukluğumdaki varlığı çok açıktı, fakat on üç ile on altı yaşım arasında bulanık ve belirsizdi, hemen hemen yok gibiydi, fakat on altı yaşımdayken annem ile boşandıkları zaman tüm gücü ve ağırlığı ile geri dönmüştü.

Söz konusu üç yılda zamanının çoğunu samanlığın birinci katındaki odada geçiriyordu, annem ile ben evde oluyorduk ve babam geldiğinde ben hemen her zaman odama çıkıyordum.

Hiçbir arkadaşı yoktu. Sosyal hayatı yoktu. Yalnızca işe gidiyor, akşam eve dönüyordu ve arada sırada hafta sonları anne babasını ziyaret ediyordu.

Oraya taşındığımızda babam otuz sekiz yaşındaydı. Kendi hayatında bir tutsak olduğunu hissetmiş olmalıydı. Yalnızlık çekiyordu muhtemelen. Oradaki hâlini düşününce bir tür gölge geliyor gözlerimin önüne.

İlk romanın yayımlandığı sonbaharda, Bodø'de oturan ve babamı tanıyan bir adamdan mektup aldım. Bu konunun ayrıntısına pek girmemişti, daha çok kendi hayatından ve romanın onun için anlamından söz etmek istiyordu. Birkaç hafta sonra Oslo'da bir kitapçıda imza gününe katıldığım sırada bir adam yanıma geldi, babam ile aynı okulda çalıştığını ve onun çok iyi bir öğretmen olduğunu söyledi. Ardından, Jan Vidar ile ailesinin ziyaretinden hemen önce, babamı gençliğinde tanıyan birinden mektup aldım. Yazdığına göre, ilk dört romanı okuduktan sonra, babamın yetiştirilme biçiminin yetişkin yaşamına ve Yngve ile bana etkisini merak etmiş. Liseden sonra babam ile bağlantısı kopmuş, kendisi Bergen'e taşınmış ve o zamandan beri orada yaşıyormuş, babam ise Oslo'ya taşınmış. Tanıdığı yıllarda babamın hayatı başkalarına attığı yalanlar ve palavralar ile doluymuş, benim bu konuda babama ilişkin yazdıklarım kendisinin tanık olduklarının yanında hafif kalıyormuş. Büyükbabam katı ve sinirliymiş, oğlunu sımsıkı kontrol ediyor ve sık sık dövüp eve kapatıyormuş. Ayrıca babamın bir defasında akranları tarafından dövüldüğünü, yarık bir dudak ile yerde kanlar içinde yattığını da yazmış.

Bunları okuyunca babamın asla bir şansı olmadığını düşündüm. İçinde bir şeyler erkenden parçalanıp gitmişti.

Bu tehlikeli bir düşünce, çünkü yaptıklarımızdan ancak biz sorumluyuz, birtakım kuvvetlerin etkisi ile oraya buraya iradesizce sürüklenen yaratıklar değil insanız sonuçta. Tabii başkalarının kötü etkisine maruz kalmak insanlığa ait değilse ve iyi bir insan olmak şanslı bir insan olmak ile aynı değilse başka.

Babam annesinin evindeki koltukta öldü. Ev şişe doluydu, kanepede dışkı lekeleri vardı, burnu kırıktı ve yüzü kan içindeydi. Koltukta bir günü aşkın süre ölü hâlde oturdu ve o sırada annesi de evdeydi. Onun ne yaptığını kimse bilmiyor. Babamın burnunu nasıl kırdığını, yüzünün niye kan içinde olduğunu da kimse bilmiyor. Fakat böyle öldüğünü ve öyle göründüğünü kesinlikle biliyorum. Amcam Gunnar'ın pek çok kez söylediği gibi bu kitap yüzünden dava açılırsa

durumu kanıtlayan bir belge var elimde. Bu belge elime geçtiğinde öfkeden çılgına döndüm. Daha önce hiç bu kadar öfkelendiğimi hatırlamıyorum. Babamın ölümünü kaleme almıştım ve Gunnar yalan söylediğimi ileri sürüyordu. Babasının ölümü hakkında yalan söyleyen biri olmak ne demekti? Ben yalan söylemezken babamın ölümüne ilişkin koşullar konusunda yalan attığımı muhabirlere, yayıncılara ve ailemdeki herkese nasıl söyleyebiliyordu?

Kristiansand'a telefon ettim ve babamın hastane kayıtlarının bir kopyasını istedim. Yolladılar. Bu kayıtta babamın ölümünden önce bir yıl beş ay boyunca annesinin evinde kaldığı görülüyordu. Tam iki yıl değildi ama uzundu, Gunnar'ın ileri sürdüğü iki aydan çok daha uzundu. Babamın orada yalnızca iki ay kaldığını ve benim yalan söylediğimi nasıl iddia edebiliyordu? *BT* muhabiri bunu nasıl dile getirebiliyordu?

Gördüklerimi tasvir etmiş ama Gunnar'ın e-postasından sonra gördüklerimden kuşku duymaya başlamıştım. Artık biliyordum ki gördüklerimi gerçekten görmüştüm: Babam yüzü kanlar içinde koltukta otururken çoktan ölmüştü, babaannem çevresinde dolanıp dururken babam ölüydü, yüzü kanlar içindeydi, ev şişeler ile dolup taşıyordu ve bu durum epey sürmüştü. Sonra ambulans gelmişti.

Kim çağırmıştı ambulansı?

Kristiansand'ı bir kez daha arayıp bu konuşmaların kaydı tutuluyor mu diye sordum. Tutuluyordu, fakat benim konuştuğum kişi kayıtların ne kadar süre ile saklandığını bilmiyordu, kontrol edeceğini ve bana geri döneceğini söyledi, ne var ki ondan bir daha haber almadım ve ortada bir kayıt bulunmadığı sonucuna vardım.

Kanlar nereden geliyordu? Düşmüş, doğrulup koltuğa oturmuş ve ölmüş müydü? Ölüm nedeni burnunun kanaması olabilir, zira otopsiden aklımda kalan yegâne bilgiye göre kalbinde büyüme vardı. Cenaze levazımatçısı ölüm nedeninin alkol bağlantılı olduğunu söylemişti.

Bu durumda biri çıkıp her şeyin yolunda gittiğini nasıl öne sürebilir?

Öfkeliydim. Bunun bir nedeni de babamın nasıl öldüğünü asla öğrenemeyeceğimi bilmemdi. Babaannem sorularımıza çeşitli yanıtlar vermişti. Bunlardan birine göre yanına oturduğunda babamın öldüğünü anlamıştı, dışarısı karanlık mıydı aydınlık mı diye sorduğumuzda hatırlamadığını söyledi. Başka bir yanıtında uykuya daldığını ve uyandığında babamı ölü bulduğunu ileri sürdü.

Fakat yalnızca yüzü kanlar içinde değildi, burnu da kırılmıştı. Bunu nasıl yapmıştı? Salonda hiçbir yerde kan yoktu, Gunnar ne derse desin orayı temizlediğim için bundan emindim. Dışarı çıkmış, kavgaya karışmış, güç bela eve dönmüş ve koltukta bitkin düşüp ölmüş müydü? Yoksa içeride düşüp burnunu yere veya şömineye mi çarpmıştı? Büyük olasılıkla. Peki kan neredeydi? Babaannem temizlik yapacak durumda değildi, orası kesindi.

Yngve'yi aradım ve konuştuk. O günlerden hemen hiçbir şey hatırlamadığını söyledi. Onun doktora telefon ettiğini söylediğimde bunu yaptığını bile hatırlamıyordu. Yoksa ben mi aramıştım, aklımda kalmamış, onun yaptığını sanıyordum ama artık emin değildim. Hiçbir yerde kan olmamasından söz ettim. Halıda kan lekesi yok muydu, diye sordu. Var mıydı, diye karşılık verdim. Yok, olsa hatırlardım. Hayır, halıda kan lekesi falan yoktu. Eminim. Kan konusunu ilk kez, babamı görmemizden hemen önce cenaze levazımatçısı bizi uyarınca öğrendim. Uyarmış mıydı, diye sordu Yngve. Burnunun kırık olduğunu söylememiş miydi yalnızca? Hayır, hayır, bunu asla unutamam, sarsıcıydı, çok fazla kan var diye bizi uyarmıştı.

Yngve babamın eşyaları arasında bir başka belge daha bulduğunu söyledi, bundan daha önce de söz etmişti ama aklımdan çıkmış. Kâğıdı getirip beni aradı. Bir doktor kaydıydı. Babamın kanında inanılmaz çok alkol vardı, kaydı tutan doktor onun söylediği her şeyden, öğretmen olduğundan bile kuşku duyuyordu. Son zamanlarda öğretmenlik ile pek ilgisi kalmamıştı. Ne var ki yalan söylemeyi sürdürüyordu, pedagojik danışman olarak işe başlayacağını ileri sürmesi çok tipikti.

Nasıl ölmüştü?

Oraya gidip bu korkunç tablo ile karşılaşınca her şeyi hemen kabul etmiştim, durum böyleydi, fakat şimdi belgelere bakınca, durumu uzaktan görünce kabul edilebilir bir yan bulamıyordum; babam, koltukta ölmüş, burnu kırık, yüzü kanlar içinde, şişelerin arasında, babaannem ortalıkta dolaşıyor. Ama koltuktaki onun oğlu. Büyük oğlu. Sevgili büyük oğlu. Şimdi ölmüş, bir süredir ölü, babaannem onun yanında, ölü oğlunun yanında dolaşıyor. Kahve mi yapıyor? Bunu binlerce kez yapmış olmalı. Nasıl yaptığını tam olarak biliyorum, tüm hareketlerini gözümün önüne getirebiliyorum; beklenmedik zamanlarda bizi ziyarete geldiğinde ve koridorda kokusunu aldığımda içimi mutluluk ile dolduran babaannem fincana kahve doldurup bir sigara yakıyor. Mentollü kesin, hep onu içerdi.

Gunnar bu hikâyenin anlatılmasını istemiyordu. Bunu anlayabiliyorum. Fakat yalan söylediğimi, on beş yıl önce babam tarafından terk edilen annemin intikamını almak için her şeyi uydurduğumu ileri sürmesini anlayamıyorum. Boşandıklarına sevinmiştim. Babamdan kurtulduğuma mutluydum. Ondan nefret ediyordum, korkuyordum ve onu seviyordum.

İşte böyleydi.

Şimdi onun hakkında bir roman yazmıştım. İyi bir roman değildi, fakat o da iyi bir hayat sürmemişti. Bu onun hayatıydı ve tüm umutlarının tükendiği noktaya geldiği için Kristiansand'daki bir evin koltuğunda son bulmuştu. Hiç umut yoktu. Her şey mahvolmuştu. O da ölmüştü.

Oraya gidebilir, bir yolunu bulup onu zorla hastaneye yatırabilir veya şu veya bu şekilde evden dışarı çıkarabilirdik. Yapmadık. Buna pişman değilim. Babam böyle istiyordu ve babamızdı. Ben onun oğluydum. Onun, Kai Åge Knausgaard'un hikâyesi, Karl Ove Knausgaard'un, benim hikâyem. İşte bunu anlattım. Abarttığım, ekleme ve çıkartma yaptığım oldu, ayrıca anlamadığım çok yer var. Ne var ki onu değil ona ilişkin imgemi anlatıyordum. Artık bitirdim.

*

17 Mayıs öncesinde kreş birkaç gün kapalıydı, teslim tarihi yaklaştığından yazı yazmaya zaman ayırabilmek için Heidi ile John'u alıp Voss'a gittim, Linda da Vanja ile Oslo'ya, Axel ile Linn'i ziyarete gitti. Yngve ile çocukları benimkilere bakacak, ben de çalışacağım diye düşünmüştüm. Daha sonra İzlanda'ya kısa bir yolculuk yapacak, Nordens Hus'te röportaja katılacak ve kooperatif bahçesine dönüp romanı orada bitirecektim. Ben yokken annem ile Ingrid gelip ev işlerine yardım edecekti ve böylece her şey bitecekti.

Hiç de öyle olmadı.

Yngvelere geleli birkaç saat olmuştu ki Linda telefon etti. Ben salonda yerde oturuyordum, John ile Heidi koşarak Ylva'dan kaçıyordu, o sırada henüz üzerimden çıkarma fırsatı bulamadığım ceketimin cebinde telefon titremeye başladı.

"Alo," dedi.

"Merhaba," dedim. "Vardınız mı?"

"Evet. Baksana. Sana iyi bir haberim var."

"Söyle hadi."

"Kitabım kabul edildi."

"Gerçekten mi?"

"Evet! Bugün yola çıkmadan hemen önce telefon geldi. Modernista'dan. Oradaki editör aradı. Kitabı çok iyi bulduğunu söyledi. Telefon etmek için bitirmeyi bile beklememiş."

"Ne güzel," dedim ve pencereden dışarıya, ilkin dimdik aşağıdaki göle inen, ardından karşıdaki tepelere tırmanan manzaraya baktım. "Tebrikler! Sana da bu gerekiyordu. Şimdi büsbütün rahatlayabilirsin. İş konusunda, demek istiyorum. Artık yine yazar oldun."

"Evet. Çok mutluyum."

"Ne zaman basılacak?"

"Önümüzdeki yıl. İsveç'te biraz zaman alıyor. Ama görmeden inanmam. Bonniers önceki kitabımı basmaktan son anda vazgeçmişti, hatırlarsın."

"Bir daha olmaz. Rahatla. Çok güzel bir haber bu Linda."

John önümde durup bana baktı. Telefonu indirdim.

"Annenle konuşuyoruz," dedim. "Sen de konuşmak ister misin?"

Başıyla evetledi, ona uzattığım telefonu kulağına dayadı. Linda'nın heyecanlı sesi belli belirsiz kulağıma geliyordu, John da onun söylediği her şeye başını sallıyordu. Ardından telefonu bana geri verdi.

"Eve dönünce kutlama yaparız," dedim.

"Evet," dedi Linda. "Kesin."

"Ne güzel! Ama ben metinlerin çok iyi olduğunu hep söylemiştim."

"Evet, demiştin. Ama evliyiz sonuçta."

"Sayılmaz mı yani?"

"Sayılır elbette. Editör ne kadar hevesliydi duymalıydın!"

Linda'nın hikâyeleri arasından ilk okuduğumun adı *Evren*'di, editörlük yaptığım *Vagant* dergisine bir metin göndermesini söylemiştim. Birlikteliğimizden yıllar önceydi bu. Dosdoğru kalbe işleyen bir dili ve cazibesi vardı, ışıltılı soğuk kış gökyüzünün altında hem çıplak hem güçlü, hem umarsız hem de seçkindi. Yıllardır böyle iyi bir metin okumamıştım, bunu ona söyleyince sevindiğini gördüm ve kendi yeteneğinden haberi olmadığını anladım. Birlikte olduğumuz haftalarda İsveçli şair Karlfeldt hakkında kısa bir makale yazdı, ben de onun bu dünyaya ait olduğunu düşündüm. Ne var ki durum öyle değildi, söz konusu makale bir istisnaydı, edebiyatın düşünce

dünyası ile pek bağlantısı olmamıştı ve birlikteliğimiz sırasında bundan utanıyordu. Fakat aslında güzel olan buydu, büsbütün kendisinden yazıyordu ve içinden çekip çıkardıkları kendisini zorlayan, metnine belli bir biçim vermeye çalışan yazarların ürünlerinden çok daha başka bir gelişmişlik sergiliyordu. Linda'nın sorunu az yazması ve kendisine güvenmemesiydi. Yazıları birkaç saatlik aydınlık patlamaları içinde geliyor, sonra kaybolup gidiyordu.

Başka bir dünyadan bir olay: Stockholm'de Regeringsgatan'da oturuyoruz, bir çocuğumuz var, daha birkaç aylık ve yatakta bizim aramızda yatıp uyuyor. Küçüklüğümüzde büyükbabamın Yngve ile bana verdiği, Asbjørnsen ve Moes'in toplu masalları kitabından *Kvitebjørn kong Valemon*, *Kral Beyaz Ayı Valemon*'u Linda'ya okuyorum. Masalları, en iyi masallardaki karanlığı çok seviyorum, Linda da çok seviyor. Daha sonra yattığımız yerde konuşuyoruz. Linda masaldaki kıza dağa tırmanmak için verilen metal pençelerden etkileniyor. Birkaç gün sonra yazmaya başlıyor. Tüm varlığını beyaz ayıyı isteyen ve elde eden kıza adıyor. Yazdıkları, üzerinde konuşamayacağımız türden, buna imkân yok ama yine de orada, aramızda bir yerde duruyor. Bunun üzerine neyin doğru, neyin gerçek olduğunu ve onun var olabilmesi için dile ve biçimlere ne kadar bağımlı olduğumuzu düşünüyorum. Dilden veya biçimden yoksun şeyler var olsalar bile yoklar. Linda ile benim sorunum da bu: Aramızda bulunan ama olmayan şey dilsizliği yüzünden zayıfladı, bulandı ve hayal meyal bir hâle geldi.

Hayatta pek çok şey dile gelmiyor.

Linda akşam yine telefon etti. Hâlâ mutluydu, mutluluk bir dalga gibi üzerinden akıyordu. Her şey çok güzeldi. Vanja, Axel ile Linn, Oslo, 17 Mayıs... Ona bir uyarıda bulunmak, sakin olmasını söylemek geçti içimden, fakat yüreğim elvermedi, mutlu olmaya elbette hakkı vardı.

Voss'ta pek çalışamadım; Heidi ile John tavan arasında uzun süreler oturup yazı yazmama izin vermedi. Yngve ile sevgilisi Tone çocukların hepsini kulübeye götürünce bütün bir güne kavuştum, fakat hepsi o kadardı. Yngve'nin evinin aşağısında Espen oturuyordu, çok tuhaftı bu, çünkü yıllar önce Bergen'de de böyle Espen aşağıda, ben yukarıda oturuyorduk, bahçede görünce ona seslendim, kahve içip uzun uzun sohbet ettik. Son yıllarını otopsi üzerine büyük bir eser yazmaya ayırmıştı. Fiziksellik ve barok ikimizi de büyülüyordu

ama yaklaşımlarımız farklıydı: Espen daha rasyonel, ben daha irrasyoneldim. Öte yandan o bir şairdi, ben düzyazıcıydım. Muhtemelen onun için açık duranlar bende kapalıydı ve bunun tersi de geçerliydi. Yine de yirmi yıldır arkadaştık ve önemli olan buydu. Akşam bir şişe kırmızı şarap ile geldi ve Yngve ile oturup seksenlerden müzikler dinledik. Ertesi sabah öyle midem bulanıyordu ki kalkamadım. Çocuklara belli etmeden kustum, grip olduğumu söyledim, ancak öğleden sonra kalkabildim ve 17 Mayıs giysileri almak için onları alışveriş merkezine götürdüm. 17 Mayıs'ın ne olduğunu bilmeseler de iple çekiyorlardı, anlamlı bir gün olduğunu sezmişlerdi. Yngvelerde Heidi'nin ayağına parmak kadar bir kıymık battı. Öyle bir yaygara kopardı ki tüm Voss duymuş olmalıydı. Doğada kımıldayan ve kan ile acıya ilişkin her şeyden ödü kopuyordu ama sosyal çevrelerde rahattı. Kıymığı benim çıkarmam mümkün değildi, bunu duyar duymaz çığlık çığlığa ağlamaya başladı. Neyse ki Heidi'nin saygısını kazanan Ylva sonunda bunu yapabildi ve kıymık hemen ertesi gün Heidi'nin, tıpkı daha sonra havaalanında tekerlekli sandalye ile götürülmesi gibi anlattığı bir hikâyeye dönüştü.

17 Mayıs'ta Vossevangen'de yağmurun altında durup tören alayını izledik, Heidi ile John'un bir ellerinde Norveç bayrağı öteki ellerinde dondurma vardı. Ben Broch üzerine bir makaleyi andıran birkaç sayfa yazmıştım ancak. Bergen'de oturan Tonje elinde bir kayıt cihazı ile çıkageldi, kitaplarımda bir karakter olmaya ilişkin belgesel hazırlayacaktı ve bana birtakım sorular yöneltmek istiyordu; hayır diyemezdim. Birkaç hafta önce beşinci kitaba ilişkin e-postama yanıt vermiş ve hiçbir şeyin çıkarılmasını istemediğini söylemişti. Tüm sorularını yanıtladım ve kitaplardan pasajlar okudum. O gittikten sonra orada birkaç gün daha kalıp Malmö'ye döndük. Biz eve döndükten birkaç saat sonra dış kapının kolu aşağı yukarı oynamaya başladı, açmaya çalışanın Vanja olduğunu anladım.

"Geldiler!" diye bağırdım. Oturma odasındaki Heidi ile John ayağa sıçrayıp koridora koşarken kapı açıldı ve Linda ile Vanja içeri girdi. Vanja anlatmak istediği deneyimler ile dolup taşıyordu ama kardeşlerini de özlemişti, daha önce hiç bu kadar ayrı kalmamışlardı.

"Hoş geldin," dedim, Linda'ya. "Yol nasıl geçti?"

"İyi geçti," dedi. "Ama yoruldum."

"Dinlen biraz öyleyse," dedim.

Başını salladı.

"Ama önce biraz yemek yemeliyiz. Evde bir şeyler var mı?"

Başımı iki yana salladım.

"Çin yemeği alsak olmaz mı?"

"Olur."

Asansör ile aşağı indim, beş kutu yemek aldım, yukarı çıktım, yemekleri beş tabağa paylaştırıp çocuklara seslendim, gelmediler, dolayısıyla Linda ve ben baş başa oturup yedik.

Linda yine çöküyordu. Mutluluğundan, enerjisinden eser yoktu, masanın öteki ucunda çıt çıkarmadan yemek yiyordu. Fakat, diye düşündüm, yabancı yerde geçirdiği bir haftadan ve yolculuktan sonra yorulmuş olabilirdi sadece.

"Hemen hiç yazı yazamadım," dedim. Önümüzdeki haftalarda gerçekten sıkı çalışmam gerek. Sorun olmaz, değil mi?"

Başını öne salladı.

"En azından annem veya Sissel buradayken," dedi. "Ama onlar sen İzlanda'ya gittikten sonra gelecek değil mi?"

"Evet, ne olmuş?" deyip ona baktım.

"Gitmen gerekiyor mu? İptal edemez misin?"

"Çıldırdın mı? İptal edemem. Ayrıca yalnızca bir gün. Bir güncük Linda."

"Tamam," dedi.

"Şimdi, bu birkaç hafta boyunca yazabilirsem her şeyi bitirmiş olacağım. Dünyanın tüm zamanı benim olacak. Dişimizi sıkmamız gerek. Bitmiş olacak."

"Evet," dedi.

İzlanda'ya gitmeden önce kooperatif bahçesini halletmem gerekiyordu, mayıs sonunda o sabah bir araba kiralayıp oranın yolunu tuttum, önce merdivenlere oturup bir sigara yaktım ve sefaleti inceledim. Yapmam gereken ilk iş eski tuvaletten kalan tahta, sıva parçaları ve boruların oluşturduğu çöp yığınını ortadan kaldırmaktı. Kiraladığım araba yepyeni bir Mercedes'ti, atıkları büyük bagaja yığmadan önce zemini çöp torbaları ile kapladım ve birkaç kilometre uzaktaki geri dönüşüm alanına gittim. Yığını ortadan kaldırmak için altı defa gidip gelmem gerekti.

Basamaklarda bir mola daha verdim.

İki yıl önce mükemmel olan bahçeyi şimdi yabani otlar bürümüştü. Çiçek yatakları ile çimenlik arasında ayrım kalmamıştı. Adam boyundaki çitleri yosun kaplamıştı, bazı yerlerde yabani ot bile yoktu, toprak bir yara gibi çırılçıplak görünüyordu. Kulübenin

beyaz duvarı lekelerden kararmıştı, alttaki kaplama tahtalarının çoğu çürümüştü. Pencere çerçevelerinin boyası kabarmıştı. Camlardan biri çatlaktı. Artık malzemeler ve çöpler ortadan kalkmıştı, ama boru döşeyen ustaların kazıp çıkardığı toprak ve kumlar çimenlerin üzerinde büyük bir yığın oluşturuyordu. Çitlerin önünde eski foseptik çukurundan kalan iki kova dışkı bir yıl içinde büsbütün olgunlaşmıştı. Onları bugün boşaltmam gerekiyordu. Ayrıca iki yıl önce bir sabah iyimserlik yapıp topladığım ve kasalara doldurup bodruma koyduğum elmaları da götürmem gerekiyordu.

Çimenler biçilmeliydi.

Çukur doldurulmalıydı.

Karşı tarafta çürüyeduran bahçe atıkları ortadan kaldırılmalıydı.

Böylece en azından biraz düzelirdi ortalık.

Sigaramı çukura atıp çim biçme makinesinin durduğu küçük barakanın kapısını açtım. Kablo yığınını aldım; bir ucunu prize, ötekini makineye taktım ve dışarı çıkıp motoru çalıştırdım.

Kooperatif bahçesinin satın alınmasında girişimi yapan Linda'ydı. Enerji dolu uykusuz gecelerinden birinde ilana internette rastlamıştı. Kulübe yirminci yüzyılın başından kalmaydı, gerçekten güzeldi, biraz İsveç tarzıydı ama bahçe hem büyük hem bakımlıydı, yaşlı iki elma ağacının yanı sıra güller ve bir dizi çiçek yatağı vardı, ayrıca üç tarafı iki metre yüksekliğinde masif çitler ile çevriliydi. Linda bir kooperatif bahçesi almamız gerektiği konusunu bir süredir açıp duruyordu; kreşteki bir çiftin böyle bir bahçesi vardı ve ilkbahar ile sonbaharda her hafta sonu gidiyor, kendi sebzelerini ve çileklerini yetiştiriyor, yazın da büyük bölümünü orada geçiriyorlardı. Kentin ortasında bir apartman dairesinde oturan ve üç çocuğumuzu köpek dolaştırır gibi parka götürmek zorunda kalan bizim mutlaka bir kooperatif bahçemiz olmalıydı.

Bu fikrini çok sevebilirdim çünkü bir kooperatif bahçesi hayali kurarken ailemizin hayalini kuruyordu. Bir yaz akşamı bahçede çocuklar çevresinde koştururken onun çamaşır astığı mutlu bir hayatın hayalini. Elleri toprak kaplı bir kadının, kendi minik havuzları ve kendi küçük sebze bahçeleri olan çocukların, akşamları bahçede mekanik bir çim biçme makinesi ile çalışan kocanın hayalini. Özgür bir yerin, kendi toprağımızın, kendi küçük kulübemizin hayalini kuruyordu. Bu fikrini çok sevebilirdim ama sevmedim, rahatsız edici buldum yalnızca.

Sabah bana gösterdi. Yazı masasının önüne oturdu ve fotoğrafları açtı. Onun üzerine eğildim.

"Çok harika değil mi?" diye sordu. "Ne güzel. Oyuncak ev gibi neredeyse. Ama iki katlı. Üst katta yatak odası var. İçinin bakımı yeni yapılmış."

Bana döndü.

"Sence nasıl?"

"Evet, güzel," dedim. "Ama hiç paramız yok. Bunu hiç düşündün mü?"

"Para bulabilirim. Bulacağım."

"Nereden bulacaksın?"

"Bulacağım işte. Burayı almak istiyorum."

"Ama çok uğraşmak ister. *Benim* zamanım yok. Mümkün değil."

"Benim var. Ben ilgilenebilirim. Senin bir şey yapman gerekmiyor."

"O kadar para bulabilirsek," dedim, "araba almamız gerek. Araba kesinlikle gerekiyor."

"Kentte arabaya gerek yok. Kooperatif bahçemiz olursa hiç gerek yok."

"Senin fikrini değiştiremeyeceğim belli. Güzel bir yer. Ama dediğim gibi, hiç paramız yok."

"En azından gidip bir bakamaz mıyız?"

"Olur."

Linda sonraki birkaç gün koşturup durdu. Bankadan randevu aldı ama hem onun hem de benim ödenmemiş borcumuz olduğu için bundan bir sonuç çıkmadı; birtakım faturaları ödemediğimiz için bir kayıt sisteminde yer alıyorduk, dolayısıyla kredi, telefon aboneliği alamıyor ve araba kiralayamıyorduk, fakat Europcar kayıtlara bakmadığı için ne zaman araba gerekse onlardan kiralıyordum.

Bankada, tayyörlü ve altın mücevherli kadın bize kredi vermeyi hiç düşünmezken, sabıkalı bir suçlu gibi orada oturmak çok aşağılayıcıydı; Linda yakınlarda evini satan babasını aradı ve onun, daha önce kızına hiçbir şey vermediği için seve seve yüz bin kron katkıda bulunacağını öğrendi. Ben annemi aradım, evi güvence gösterip biraz daha borç alabileceğini söyledi, kontrol etti ve ertesi gün geri aradı: Bize yüz yirmi bin kron borç verebilecekti.

Bu durumda yüz bin krona ihtiyacımız vardı.

Yüz bin!

Nereden bulacaktık bunu?

Ayda on beş bin kron burs alıyordum. Taslak metinlerini okuduğum bir yayınevi de bana ayda on bin kron ödüyordu. Ayda yirmi beş bin, vergiden sonra on yedi bine düşüyordu ve elimize geçenin hepsi buydu. Az para sayılmasa da ancak yetiyordu; evin kirası on bin krondu ve ailemiz beş kişiden oluşuyordu. Bir kriz ânında yayınevine telefon ediyordum. Onlara ne kadar borçluydum bilmiyordum ama çok olduğundan emindim, bazı dönemlerde aylık avans almıştım. Ne var ki borcumu sormaya cesaretim yoktu. Eski romanım çıkalı üç yıl oluyordu ve yeni bir şey yazmanın yakınından bile geçmiyordum. Paraya ve geleceğe ilişkin her şey karşısında gözlerimi yumuyordum. Genellikle sonu iyi bitiyordu ve önemli olan buydu.

Ama yüz bin!

"En azından sorabilirsin," dedi Linda. "En kötü ihtimalle hayır derler."

"Evet," dedim ve Geir Gulliksen'e bir e-posta gönderdim.

Bahçeli bir kooperatif evi alacağız, yazdım, orada yazı yazmayı düşünüyorum ve yüz bin kron eksiğimiz var. Şimdiden çok borçlu olduğumu biliyorum ve avans vermezseniz kızmam. Ama yine de bir şeyler yapabilirseniz sevinirim.

Geir teklifi yayınevi yöneticisi Geir Berdahl'a götürdü, o da ertesi gün beni aradı ve nasıl bir yer almayı düşündüğümüzü sordu. Açıkladım. Doksan bin kron borç verebileceklerini söyledi. Bu yeter miydi? Ah, evet, çok teşekkürler, dedim. Fazlasıyla yeter. Çok ama çok teşekkürler.

Telefonu kapattığımda vicdanım sızlıyordu. Yayınevi benim için çok ödün veriyordu, hep böyle yapmıştı ve ben de durumu kötüye kullanıyor, aile meselelerimi ekonomik ilişkimize bulaştırıyor, yayınevini benim aslında istemediğim bir kooperatif bahçesi almamız için bize yardıma zorluyordum.

Artık orada oturup çalışmam gerekiyordu. Burası kesindi. Orada çok fazla yazmak zorundaydım.

Linda sevindi. Yeri görmeye gittik, ellili yaşların ortasında bir kadın bizi karşıladı, küçük kulübenin içini kendisi yenilemişti, güzel ve zevkli bir iş çıkarmıştı, dört bir yanda ahşaptan martı, deniz feneri, balıkçıl kuşu heykelcikleri, küçük deniz kabuğu kutuları, yeşil halatlar ve balık ağları gibi minik deniz motifleri göze çarpıyordu. Mobilyalar yalın ve eskiydi; ikisi de mavi beyaz boyalı güzel bir bank ve dolabın yanı sıra sepet örgüden iki beyaz koltuk ve yemek

masası ile sandalyeler vardı. Sanki İsveç'in üçüncü en büyük kentinin ortasında bir kooperatif bahçesinde değil de deniz kıyısında bir kulübedeydik.

Kızlar da bayıldılar. Birkaç dakika Linda'nın bacaklarının arkasına saklandıktan sonra gevşediler ve bahçede koşturmaya başladılar. Yerin sahibi kulübe ve bahçe ile çok uğraştığını, burayı çok sevdiği için aslında hiç satmak istemediğini söyledi. Hayır, en son istediği şey kulübeyi satmaktı. Fakat başka bir kente taşındığı için elinde tutamazdı. Bizim çocuklarımız olmasına sevindiğini, bahçesinde çocukların oynayacağını bilmenin içini rahatlattığını söyledi.

Kapıyı iki yüz doksan binle açmıştı. Eve dönünce ona telefon ettik ve üç yüz yirmi bin önerdik. İlgilenen başkaları vardı ve teklif savaşına girmektense onları en baştan korkutmaya karar vermiştim. Kadın aynı akşam geri aradı ve teklifimizi kabul ettiğini söyledi.

Biz de işte böylece kooperatif bahçesi sahibi olduk.

Sanırım Linda kendisini bahçede hasır şapka ile dolaşıp çiçeklere bakarken hayal ediyordu, belki gölgede bir hamağa uzanıp kitap okuyacaktı, çocuklar onun çevresinde çıplak ayakla mutlu mutlu koşturacaktı, sonbahar akşamlarında çöken alaca karanlıkta neredeyse renksiz görünen havuçlar toplayacaktı ve minik mutfakta sebze çorbası kaynayacaktı. Kırmızı yanaklı çocuklar küçük asma katta uykuya dalmadan önce coşku içinde bağrışırken Linda ile ben aşağıdaki kutu gibi oturma odamızda birer kadeh kırmızı şarap ile oturacaktık. Hiç de böyle olmadı, gerçeklik bir kamyon gibi çarptı bize, tüm hayaller suya düştü, kavga ettik, çocuklar huysuzlandı, boru döşeneceği için kazılan bahçeyi kimse kapamadı, dolayısıyla kum ve toprak yığınları dört bir yanı sardı, geri kalan yerleri de yaban otu bürüdü. Söylediklerine göre bize burayı satan kadın birkaç yıl sonra bir arkadaşına uğramaya gelmiş ve bahçenin durumunu görünce ağlamaya başlamış. Komşular bize kötü kötü bakıyordu, yapılması gereken işler öyle arttı ki oradan kaçmaya başladık, sonuçta burayı satın almaya karşı olduğum için hiçbir şeyi ile ilgilenmeyeceğim koşulunu getirmiştim, sorumluluk Linda'nındı. Yapmadı, onun kapasitesini aştı, hayallerinin suya düşmesi yetmezmiş gibi utanç ve vicdan azabı içinde oturup kaldık, üstelik Linda'nın hayalleri paramparça olmuştu. Ne var ki masmavi gökyüzünün altında çıplak ayaklı çocuklar ve kaygısız bir yaşam bile çalışma gerektiriyordu.

2010 Mayıs'ında bu öğleden sonra bahçenin uzun kenarı boyunca çim biçme makinesini itiyordum, gerçi biçtiğim şeyler düşünülürse buraya bahçe gibi güzel bir ad yakışır mı bilmiyorum, satın alalı iki buçuk sene olmuştu ve hiçbir şey planladığımız gibi gitmemişti. İlkin üç küçük çocuk ile orada oturma sorunu baş gösterdi. İkinci kata çıkan merdiven öyle dikti ki çocuklar oraya tırmanmasın diye sürekli dikkat etmek zorundaydık, ayrıca kapıyı kapatıp dışarı çıkarsak birimiz John'u oyalarken öbürümüz kızlara göz kulak olmak zorundaydı, yani rahatlamak söz konusu bile değildi, hâlbuki evde her şeye rağmen rahatlayabiliyorduk, orada çocukların odası, eşyaları ve uğraşları vardı. Ayrıca kooperatif bahçesinde devasa bir klostrofobi duygusunun altında ezilip duruyordum; dört bir yandan insanlar ile çevrelenmek bana göre değildi. Kentte kimseden rahatsız olmuyordum, ne ben onlara karışıyordum ne onlar bana karışıyordu. Kentte herkes yabancıydı, burada komşuyduk, karşılaşınca selamlaşmak ve bir çift laf etmek gerekiyordu, bu da yetmezmiş gibi görülmeden bir şey yapmak mümkün değildi. Herhangi biri olarak görülmek ile belirli biri, kırk yaşında asabi aile babası olarak görülmek arasında fark vardı, bana böyle bakılmasını kaldıramıyordum, tepemi attırıyordu, sakinleşmeyi imkânsız hâle getiriyordu, sürekli kendimi gözlem altında tutuyordum ve çocuklar bağırdığında, ağladığında veya kavga ettiğinde haykırışlar, gözyaşları veya dövüşler değil başkaları tarafından görülmek beni etkiliyordu. Başkalarını içselleştirmiştim ve bundan nefret ediyordum. Ah, nasıl nefret ediyordum bundan! Öfkeden deliye dönüyordum, kendimi görüyordum ve çocuklara bakan kendimi görüyordum, hiçbir şey olduğu gibi değildi, her şey düğüm olmuştu, dünyada özgürlükten benim kadar yoksun hiç kimse yoktu. Kendimi bile bile buraya kilitlemiştim. Öte yandan bir hayaldi, Linda'nın hayaliydi, bunu gerçekleştirme fırsatı vermeyi ona borçluydum.

Bir bahar sabahı altıda kalkıyoruz, dışarısı buz gibi, çimenler ıslak, bakkala gidip alışveriş yapmak ve yemek hazırlamak için saatlerin ona gelmesini beklemek dışında yapacak hiçbir şey yok bu oyuncak evde.

Yakınlarda deniz olsaydı! Veya orman! Bir açıklık...

Yazın tüm kulübelere kanalizasyon borusu döşeneceğini öğrendik. Yirmi bin krona mal olacaktı. Sonbaharda bahçenin her yeri kazıldı, dışarıda kendi kapısı olan küçük bir barakadaki tuvalete boru döşendi. Oraya yeni bir tuvalet yapacak bir tesisatçı bulmak

zorunda kaldık, ayrıca hem onun hem de kazı işleri için para bulmamız gerekti. En az kırk bine patlayacaktı. Linda annesinin kefaleti sayesinde bankadan kredi aldı. Çitler söküldü, ön bahçenin her yeri kazıldı, ayrıca bakımsızlığın sonuçları da belli olmaya başlamıştı. Benim sorumluluğum değildi, bunu apaçık bildirmiştim: Kooperatif bahçesi alırsak bu senin sorumluluğun, sen ilgilenmek zorundasın, benim zamanım yok, demiştim ve sözümden geri dönmek istemediğim için çimenleri biçmekten ötesini yapmıyordum. İhmal usulca her yere yayılırken sinsice seviniyordum, bu tamamen Linda'nın suçuydu. Benim içim rahattı; onu uyarmadığım, sonunun aynen böyle olacağını söylemediğim ileri sürülemezdi.

Linda'nın o günlerde uzun süreler bizde kalan annesi, bahçeyi planlasın ve yeni çim eksin diye Balkanlardan gelen bir tür bahçıvan tuttu, ayrıca nispeten ucuza çalışan Kuzey Afrikalı bir tesisatçı bulup getirdi. Onlarla nasıl bağlantı kurduğunu bilmiyorum, fakat herkes ile konuşuyordu, örneğin apartman komşularımızı birkaç gün içinde benim iki yılda tanıdığımdan daha iyi tanır olmuştu. Böylece baharda bahçemiz yine bakımlı hâle geldi, ayrıca tuvaletimiz ve duşumuz vardı. Sıcak su tankını açtığımızda duşun ısınmaması, yani pratikte çalışmaması ve boruların duvarın içinden geçmek yerine tüm metalik krom görünüşleri ile göze batması ve bazı yerlerde bir Cronenberg filminden fırlamış gizemli aletleri andırması umurumda değildi. Kabullenmek zorundaydık, kooperatif bahçesine bakamamıştık, hayalimizi gerçekleştirememiştik, bize göre değildi. Ne zaman çocuklar ile havuç dikecektim? Ne zaman çiçek yataklarından yabani ot ayıklayacaktım? Oraya gitmek üzere otobüse bindiğim anda klostrofobiye kapılıyordum. Giderek daha az uğrar olduk ve 2010 Mayıs'ında kuru ve gri bahar gökyüzünün altında omzuma doladığım kırmızı kablo ile çimenleri biçerken sonbahardan beri buraya kimse uğramamıştı, o zamanlar bile enderdi, güneşli havalarda birkaç saatliğine uğruyorduk, tam bir kısır döngüydü: Bakımsızlık arttıkça buraya gelme arzumuz azalıyordu ve daha az geldikçe bakımsızlık artıyordu.

Yüreğimi acıtıyordu bu durum. Başarısız olmuştuk.

Aile olarak başarısızlığa uğramıştık.

Öyle miydi gerçekten? Niye pratik yanına bakmayacaktık? Yanlış bir değerlendirme yapmış, ilgilenecek zamanımız olmayan bir yeri almıştık ve bunu fark edince satışa çıkarmıştık. Niye yüreğimi acıtacaktı ki?

Yürek mantıklı bakmaz. Beyin yapar bunu. Ve hayatta bir şey öğrendiysem o da yüreğin her şey olduğu, beynin hiçbir şey olmadığıdır.

İşte bu yüzden hayattaki her şey hep bu kadar can yakar.

Çim biçme makinesini durdurdum ve elma ağaçlarından birinin altına yakın duran bankı, masayı ve sandalyeleri çekmeye gittim. Ahşaptan yapılmış gibi görünüyorlardı ama sentetik bir malzemeydi ve hava şartlarından hiç etkilenmemişlerdi. Bu iş bitince biçme makinesini yeniden çalıştırdım ve engebeli, neredeyse tüy gibi yumuşak çimenlerin üzerinde ittim, burasını öyle yosun bürümüştü ki bıçaklar çoğunlukla havayı biçiyordu. Ancak çitin kenarında, otların arasında kaybolan döşeme taşlarının yanında yeniden kesmeye başlıyorlardı.

İnsanların sorunu aşırı hassas olmaları. Tanıdığım, karşılaştığım veya gördüğüm hemen herkes fazlasıyla hassas. Eskiden başlarından bir şey geçmiş ve bunu aşamamışlar. Çocukken baban sana kızdı ve belki bir tokat mı çaktı, şimdi bunun ne önemi var? Öteki çocuklar seni spor salonunun arkasındaki malzeme dolabına mı kilitledi, bunun şimdiki hayatın ile ne ilgisi var? Yatağa mı işiyordun, korkak bir bok çuvalı mıydın, annen ayyaşın biri miydi, baban kendi canına mı kıydı, yoksa anne baban seni ihmal mi etti, sonuçta sen onlar değilsin, kendinsin, kendi zamanına sahipsin ki bu da şimdi, ne diye geçmiş olayların bunu etkilemesine izin veriyorsun? Anne babaların rolleri hayatta niye bu kadar önemli? Niye bir şeyleri arkamızda bırakamıyoruz?

Tüm bu duygular ve kafa yormalar ne işe yarıyor?

Aynısını, küçük meselelerin devasa boyutlara ulaşabilmesini kendi çocuklarımda gözlemledim. İlkin, duyguların an ile sıkı bağlantı içinde olması ve gözyaşlarının, kahkahanın, korkunun, mutluluğun bir an kabarıp sonra unutulması bağlamında hayvanlara benziyorlardı. Derken insan oldular, böylece meseleler yerleşmeye ve uzamaya başladı. Örneğin son zamanlarda Vanja *r* diyemiyor olmasını sıkıntı yapmaya başladı. Küçükken bu sorun değildi, *y* diyordu, böylece onun ağzında orman *oymana*, araba da *ayabaya* dönüşüyordu ve çocukluğumda ben de *r* diyemediğim ve bunun bana çok sıkıntı verdiğini hatırladığım için arada sırada yüreğim sızlasa da genellikle kafa yormuyordum, Vanja'nın bir özelliğiydi bu ve herkes ne demek istediğini anlıyordu. Sonra kendisi fark etti. Bir gün kreşe giderken bana bakıp şöyle dedi: Baba ben y diyemiyoyum.

Niye y diyemiyoyum baba? Başke heykes diyebiliyoy. Herkesin kendisine özgü r'si vardır, karşılığını verdim, Skåne'den gelen Katinka başka r, Stockholmlü olan annen başka r kullanıyor. Sen de seninkini kullanıyorsun.

Bu onu rahatlattı, fakat uzun sürmedi, tohum ekilmişti bir defa ve büyüyordu. Doğru ve yanlış, yerinde ve yersiz diye şeyler vardı hayatta. Bir öğle üzeri alfabenin tüm harflerini içeren bir şarkı söylüyordu, r'den hemen önce durdu, öfkeyle burnundan soludu ve eşyaları fırlatmaya başladı. Bunu yapamadığı için yakınıp durdu. Onun açısından korkunç bir durum olduğunu görebiliyordum, fakat onun r'sinin de yeterince iyi olduğunu söylemekten başka elimden bir şey gelmiyordu. Ayrıca Heidi dünyanın en hırıltılı r'sine sahipti, dili damağına çarpıyordu ve tüm kelimeleri sevinçle doğru telaffuz ediyordu. Heidi yapabiliyor, ben niye yapamıyorum, dedi Vanja. R ile başlayan kelimelerden kaçınmaya başladı. Çocukken büyüyünce İngiltere'ye taşınmayı düşündüğümü hatırlıyorum, çünkü onların r'sini söyleyebiliyordum. R söyleyememek çok önemliydi, sanki benim nasıl bir insan olduğumu belirliyordu. Şimdi bunu dışarıdan görüyordum ve Vanja'ya yapabildiklerinin ve yaptıklarının benim için önemli olmadığını, onu her durumda sevdiğimi anlatabilmeyi istiyorum, ne var ki elbette bu imkânsız bir çabaydı, sorunu kendisi çözmek zorundaydı. Birkaç yıldır gözlük takıyordu, başta çabucak kabullenmişti, fakat şimdi neden bu kadar az çocuğun gözlük taktığını soruyordu ve kızdığı zaman hıncını ondan çıkarıyor, güm diye yere çarpıyordu. Kreşte birdenbire midesi bulanmış, uyumak istemişti, çalışanlar telefon edip Vanja'nın hasta olduğunu söyledi, biz onu daha iyi tanıyorduk, mutlaka bir şey olmuştu, yine de eve getirdik, kanepede battaniyenin altında yatıp çizgi film izlerken konuşturmayı başardık, en iyi arkadaşı sabah onunla oynamak istememişti. Derken şeker yememesi gerektiğine karar verdi ve gerçekten canı istese de şekerlemelere hayır demeye başladı. Çocukluğun ilk dört beş yılına ait olan ve benim sınırlamak için az uğraşmadığım tüm özgürlük ortadan kalkmış, yerini yeni bir bilince bırakmış ve böylece tüm ilişkilerin karmaşası artmıştı. Bunların hiçbirinin kendisinde önemli olmadığını biliyordum, her şey geçiciydi, fakat Vanja bilmiyordu, onun açısından tüm bunlar her şeydi. Tanımadığı bir sisteme adım atıyordu.

Şimdi altı yaşındaydı. Üç ay sonra okula başlayacaktı. Onunla geçen hayatımda ilk kez o yaşların nasıl bir şey olduğunu hatırla-

yabiliyordum. Artık bulanık ve yalın anılardan oluşmuyordu, açık ve berraktı, Tybakken'de koştururken aldığım her soluktа dünyanın tüm yoğunluğunu ciğerlerime çekiyordum, orada her şey, en küçük nesne ve olay bile, büsbütün kendisine özgü anlamlara sahipti ve birdenbire üzerime gelirken büyüteçten görünüyormuş gibiydi, ayrıca çevremdeki herkese büyük duygusal yatırımlar yapıyordum. Artık her şey ölüm kalım meselesiydi, hayat bir kırılma noktasına gelmişti ve sınıftaki bir kıza âşık olduğumda –özellikle Vanja'ya baktığımda– artık anlayamadığım bir şekilde içimi doldurup taşırmıştı bu. Vanja da dünyayı böyle güçlü mü hissediyordu? Ona bakınca kendi hâlinde küçük bir kız görüyorum, burada –kent merkezinde bir apartman dairesinde– oturarak ve onu her gün kreşe göndererek belirlediğimiz sınırların içinde yaşayıp gidiyor. Resim çiziyor ve hayvanlar ile insanlardan oluşan sayısız küçük oyuncağı ile bazen kendi başına bazen Heidi ve John ile oynuyor. Parktaki ağaçlara tırmanıyor, karşısına çıkan tüm köpeklere uzun uzun bakıyor. Köpek kitabı okuyor, kreş arkadaşlarından biri onun ziyaretine geliyor, bazen kendisi ona gidiyor. Kapalı havuzda yüzüyor, küvette yıkanıyor, markette benim için alışveriş arabasını itiyor. Onun söylediklerine ve yaptıklarına duyarlıyım, hayatı boyunca hemen her gün gördüğüm Vanja benim kızım. Onun açısından her şeyin farklı göründüğünü biliyorum, iç dünyasında başka yasalar, onun yasaları, geçerli; dünyayı gören ve onun karşısında güçlü duygulara kapılan ama onu, gerçek anlamını, hemen hiç düşünmeyen bir insan. İzlediğimiz tüm rutinler, yaşamıma işlemiş koordinat sistemi beni öyle uyuşturmuş ki çevremdeki herkesin, özellikle evimi paylaştığım üç küçük insanın, her şeyi benim gibi gördüğünü varsayıyorum. Onların yanardağları andıran duygu patlamalarını bile kendim ve deneyimlerim üzerinden değerlendiriyorum ve onları kendi dünyasında belirli bir yaşamın işareti olarak görmek yerine can sıkıcı terslikler, umutsuz düzensizlikler, yoldaki engeller olarak görüyorum.

Başka her şeyde olduğu gibi bunda da mutlaka bir anlam var: Kişinin kendisini sürekli başkalarında gördüğü bir hayat dayanılmazdır herhâlde ve yetişkin dünyasını görebilmek ve kendisini ona göre geliştirebilmek için mesafeye ihtiyaç duyan çocuklar söz konusu olduğunda bu ayrıca zararlıdır belki. Öyledir herhâlde ama öte yandan benim başka insanlarda kendimi görme konusunda eksiklik çektiğimi düşünmekten kendimi alamıyorum. Özellikle Linda ile ilişkimizde bu çok güçlü ve belirgin. Bana yönelttiği pek çok

suçlamadan biri benim onu görmediğim. Bu hepten doğru değil, onu yeterince görüyorum; sorun şu ki onu tanıdık bir odaymış gibi görüyorum; lamba, halı, kitaplık, kanepe, pencere, tahta döşemeler v.b. gibi her şey yerli yerinde ama akılda iz bırakmadığı için neredeyse saydam.

Hayatı niye böyle düzenliyorum? Bu nötrlükten ne bekliyorum? Belli ki direnci olabildiğince ortadan kaldırmaya, günlerin mümkün mertebe akıp gitmesini sağlamaya çalışıyorum. Peki ama niye? Olabildiğince az yaşamayı istemek ile aynı şey değil mi bu? Şöyle demek değil mi hayata: Beni rahat bırak da... Evet, ne? Kitap mı okuyayım? Ah, canı cehenneme, okuduklarımın hepsi de hayata ilişkin değil mi? Yazı mı yazayım? Aynı mesele. Hayat hakkında okuyup yazıyorum. Hayattan istemediğim tek şey onu yaşamak.

Çim biçme makinesini barakaya geri koydum, banyo inşaatı sırasında boşaltmam gerektiği ve daha sonra hiçbir şeyi yerine kaldırmadığım için burası boştu. Çitlerin yanına gittim ve iki kova dışkıya baktım. Birinin kapağı vardı; ötekinin yoktu, üzeri plastik torba ile örtülüydü. Onları geri dönüşüm merkezine götürmeyi düşünmüştüm, fakat ağzına kadar dolu olan kapaksız kovanın devrileceğinden korkuyordum ve araba kiralama şirketi Mercedes'te tahta, sıva ve toz taşımaya izin verse de sıvı dışkı nakliyesine sıcak bakmayabilirdi. Ayrıca geri dönüşüm merkezi dört bir yandan römorklar ile gelen insanlar ile doluydu, orada çalışanların sayısı da hiç az değildi ve dışkıyı hangi bölüme götürecektim? Bahçe atıklarına mı? Elimde kovalar ile giderken orada çalışan birinin gelip ne atmak istediğimi sormasını gözümün önüne getiremiyordum, zira bunu yapıyorlardı, her şeyin doğru yere atılmasını sağlamak önemliydi. Oraya götüremezdim. Burada bir çözüm bulmam gerekiyordu. Doğal olanı gömmekti. Banyonun altında, borunun geçtiği yerde zaten büyük bir çukur vardı. Biraz daha derinleştirirsem bahçe atıklarını da gömebilirdim. Tesisatçının söktüğü döşeme taşlarının birazını da saklamıştım, onlarla çukuru sağlamlaştırabileceğimi ve her şeyi toprak ile örtebileceğimi düşündüm.

Kazmaya giriştim. Yeterince derine indiğime karar verince dalları, çalıları ve çürük yaprakları attım. Sıra dışkıya geldi. İlkin kapaklı olanı aldım. Ağırdı, iki elle taşımak gerekti. Ağzımdan soludum. Kapağı açtığımda koku öyle keskindi ki kusmamak için kendimi zor tuttum. Kovanın içindekiler akışkan ve kahverengiydi. Of,

lanet olsun. Lanet olsun. Boşaltınca yine öğürdüm. Lanet olsun. Eldivenlerim yoktu, ellerim ve paçalarım dışkı oldu. Musluğu açtım, kovayı çalkalayıp ellerimi yıkadım ve hortumu çitlerin yanına koydum, kusmamak için hâlâ ağzımdan soluyordum, yediklerim ağzıma geliyordu. Bir cehennemde gibiydim, kafamda şimşekler çakıyordu, her şey titrek ışıklar içindeydi ve biri gelip yaptığımı görecek diye ödüm kopuyordu. Üstelik en kötüsü beni bekliyordu, kapaksız ve sapsız kovayı göğsüme yakın taşımak zorundaydım. Bunu yaparken üzerime daha fazla dışkı sıçrattım, neyse ki bitti. Kovalar boşaltılıp yıkandıktan sonra çukur ıslaklıktan parlıyordu. Biraz daha bahçe atığı getirip üzerine koydum. Toprak ile örttüm, fakat çok fazla dal koymuştum, esneyip dışarı çıkıyorlardı ve toprağın ağırlığı onları aşağıda tutmaya yetmiyordu. Koku dayanılır gibi değildi. Deliye dönmüştüm. Taşları üzerine koydum, dallar onların ağırlığı ile biraz alçaldı, geri kalanı toprak ile örttüm. Dallar görünmüyordu ve toprak düzgündü, aşağıda ne olduğu hiç belli olmuyordu. Ne var ki koku her yeri sarmıştı ve birkaç metre öteden bile belli oluyordu, ayrıca yeni kapatılan çukurun üzerine basınca toprak kımıldıyordu.

Kokunun kendi kendine kaybolacağını ve ertesi gün görmeye gelenlerin tam buraya basmayacağını ummaktan başka çarem yoktu.

Arabayı otoparka bırakıp anahtarları, kiralama şirketinin kapısındaki delikten içeri attım ve arka sokaklardan evin yolunu tuttum. Paçalarım dışkı içindeyken ve giysilerimde toprak ile alçı lekeleri varken ana caddeden gitmeyi gözüm yememişti, orada Malmölü tanıdıklarım ile karşılaşıyordum bazen; kitaplarım hakkında konuşmak, düşüncelerini söylemek isteyen yabancıların beni durdurduğu da oluyordu. Evde dosdoğru banyoya gittim, giysilerimi üzerimden çıkarıp makineye attım, sonra küvetin suyunu açıp içine girdim. Birkaç saattir kafamı dolduran histeri usulca kaybolmaya başladı. Özellikle hiçbir şey düşünmeden tavanı seyrederek yaklaşık yarım saat böylece yattım, bu sırada aynayı ve pencereyi bir bant gibi örten buharlar banyoyu benim düşünce dünyamda bir ambara, başka her şeyden kopuk bir odaya dönüştürdü.

Tenim kıpkırmızı, parmak uçlarım kuru üzüm gibi bumburuşuk doğruldum, kurulandım, havluyu belime dolayıp yatak odasına gittim, giysi yığınını karıştırdım, bulduğum gömleği, kot pantolonu ve birbirinin aynı çorapları ayağıma geçirdim ve nihayet ötekilerin

yanına gidebildim, herkes oturma odasındaydı, çocuklar kanepede televizyon izliyordu, Linda karşı duvarın dibindeki divana uzanmıştı.

"Nasıl geçti?" diye sordu.

"İyi," dedim. "Dışkı kovalarını boşaltmak tam bir kâbustu ama hallettim bir şekilde."

"Hangi dışkı kovalarını?" diye sordu Vanja.

"Kooperatif bahçesindeki," dedim. "Tuvalet yapılmadan önce nasıldı, unuttun mu?"

"Boşalttın mı? Nereye boşalttın?"

"Boşaltılması gereken yere," dedim. "Yemek yediniz mi?"

"Evet," dedi Linda. "Sana da ayırdık."

Yemekten sonra yolculuk hazırlığı yapmaya başladım. Bir gece kalacağım için çok şeye ihtiyacım yoktu. Uçakta yazma fırsatı bulursam diye bilgisayarı ve Hitler'in *Kavgam*'ının birinci cildini yanıma aldım, romanı bitirmek için kooperatif bahçesine gitmeden önce bu kitabı okumam gerekiyordu. En azından konusunu anlamak için şöyle bir karıştırmalıydım.

"Çocukları yatıracak mısın?" diye sordu Linda, ben işimi bitirip kanepeye oturunca. "Akşam boyunca ben ilgilendim."

"Ben onları yatırırken sen de kooperatif bahçesiyle ilgilenir misin peki? Yoksa başka planların mı var?"

Yanıt vermek yerine birkaç saniye bana bakmak ile yetindi. Ardından duvara döndü.

"Elbette yatırırım," dedim.

"Banyo yapabilir miyiz, baba," diye sordu Vanja.

"Kendi başınıza yapabilecek misiniz?"

"Evet."

"İyi öyleyse."

Kalkıp banyoya doluştular.

"Gitmek zorunda mısın?" diye sordu Linda. "Çocukların üstesinden tek başıma gelebileceğime emin değilim."

"Elbette gelebilirsin," dedim. "Hiçbir sorun çıkmaz."

"İptal edemez misin?"

Başımı iki yana salladım. O senenin başında Luleå yolculuğunu iptal etmiştim ve İzlanda'daki etkinliği daha önce bir defa geri çevirmiştim, bu ikinci denemeydi, yeniden iptal etmem mümkün değildi, doğal afet falan gerekirdi. Lillehammer Edebiyat Festivali'ne katılmaktan da vazgeçmem gerekmişti, çocuklar kreş ile kampa gidecekti ve Linda onları tek başına trene ve otobüse bindiremeyeceği

için organizatörlere mektup yazıp iptal ettim, çocuklar kampı iple çekiyordu, sömestirin en önemli olayıydı. Ne var ki çok ünlü olduğum için etkinliği iptal etmem eskisi gibi gözden kaçmadı, hayır, annem telefon etti ve tüm gazetelerin haber yaptığını, televizyondaki kültür haberlerine çıktığımı söyledi.

"Verilmiş sözden dönülmez," dedim. "Yalnızca bir gün. Ertesi gün döneceğim. Ayrıca bu benim işim. Saygı göstermen gerek."

Linda'nın tartışma çıkaracağına, her şeyin çok zor olduğunu ve kötü gittiğini söyleyeceğine emin olduğum için İzlanda'dan eve telefon etmeye bile cesaret edemeyecektim neredeyse. Öyle de oldu, yani şikâyet etmedi ama iyi gitmediğini söyledi. Olmuyor, Karl Ove, dedi. Olmuyor. Olmak zorunda, dedim. Sık dişini.

Ertesi gün akşamüzeri eve döndüm. Çocuklar kapının açıldığını duyar duymaz koşarak geldi. Havalimanından onlara aldığım armağanları, üç pelüş oyuncağı verdim. Linda koridorun ucunda durmuş bana bakıyordu. Ürkmüş görünüyordu.

Eşyalarımı boşalttım ve bavulu portmantonun en üst rafına kaldırdım. Vanja elinde bir kurdele ve makas ile geldi.

"Bana bir tasma yapabilir misin?" diye sordu.

"Bana da," dedi, onun arkasından gelen Heidi.

İki uzun parça kestim, birini Vanja'nın oyuncak köpeğinin, ötekini Heidi'ninkinin boynuna bağladım.

"Halka da yap," dedi Vanja.

Tutabilmesi için tasmanın ucuna bir halka ekledim ve Heidi'ninkine de aynısını yaptım. Ardından balkona çıktım. En azından çocukların neşesi yerinde, diye düşündüm, dolayısıyla büsbütün korkunç bir gün geçirmiş olamazlar. Bir olayın deneyimi ile kendisi aynı değildir.

Linda kapıyı açtı.

"İçeride oturamaz mısın," dedi. "Uzun zamandır tek başıma onlara bakıyorum."

"Geliyorum," dedim. "Sigaram bitsin."

"Yatırırsın, değil mi?"

"Elbette."

Yolculuk bana enerji verdiği için çocukların dişlerini fırçalamak, pijamalarını bulmak, tartışmalarını çözmek ve onlara birer bardak su verip kitap okumak hiç zor gelmedi. Ayrıca ertesi günü iple çekiyordum, kooperatif bahçesine gidip yazı yazacaktım. Yalnız başıma

kalıp çalışmak düşüncesiydi böylesi çekici olan; fakat gerçekten oturup başladığım zaman direnç âdeta altından kalkılamaz oluyordu.

Çocuklar günün bittiğine nihayet ikna olup yatağa girdikten sonra balkonun karanlığında oturup sigara içen Linda'nın yanına gittim, bir doğum gününde aldığım yeşil parkaya sarınmıştı.

Yanına oturduğumda hiçbir şey söylemedi. Evlerin çatılarına bakıyordu, kendisini kucaklamış gibi veya yerinde tutmaya çalışırmış gibi bir kolunu gövdesine dolamış, ötekini de parmaklarının arasında dumanı tüten sigara ile dosdoğru ileri uzatmıştı.

"Nasıl gidiyor?" diye sordum.

"Yarın kooperatif bahçesine gitmeyi düşünüyor musun hâlâ?"

Başımı öne salladım.

"Ama olmuyor," dedi. "Anlamıyor musun? Yapamıyorum."

"Dinle beni," dedim. "Romanı bitirmek için üç haftam var. Bu inanılmaz kısa bir zaman. İki günü daha boşa harcayamam, *yapamam* bunu."

"Korkuyorum, Karl Ove," dedi ve bana baktı. "Çocuklarla yalnız kalamıyorum, ne olacağını bilmiyorum. Olmuyor. Tehlikeli."

"Yalnızca içinde olan bir şey," dedim. "Her şey yolunda. Her şey eskisi gibi. Karanlık senin içinde. Hayatımızı yönetmesine izin veremeyiz. Benim yazmam gerekiyor."

"Gitme," dedi. "Lütfen. Gitme."

Karşılık vermedim. Kızmaya başladığımı fark ettim.

Bir süre sonra ona baktığımda yanaklarından yaşlar aktığını gördüm.

"Niye ağlıyorsun?" diye sordum.

"Çok korkuyorum," dedi.

"Korkacak hiçbir şey yok."

"Manik dönemde bazen kontrolü büsbütün kaybettiğim oldu. Çocukların yerini bile bilmiyordum. Vanja bir arkadaşının yanındaydı, Heidi bir başkasının, John da uyuyordu. Herhangi bir yerde olabilirlerdi. Anlıyor musun?"

"Evet, gerçekten maniktin. Ama sorun çıkmadı. Hiçbir şey olmadı. Çok iyi idare ettin."

"Bir de satın aldığım onca şey var."

Ağladı.

"Hadi ama, Linda," dedim. "Kendine gel. Yetişkin insanlarız. Canımız sıkkın diye çalışmayı bırakamayız. Yarın gidiyorum, sen hafta sonu çocuklarla kalıyorsun, önümüzdeki hafta Ingrid ve Sissel

geliyor. Onlara bırakabilirsin. Ama iki gün yalnızsın. Bunun altından kalkabileceğin ortada. Ben romanı bitirmeliyim. Çocuklara bakabiliyorsun. Bunu biliyorum."

"Ama şimdi değil," deyip hıçkırdı. "Şimdi değil."

"Neden olmasın," dedim. "Güçlüsün, sorun yok. Ben her şeyle başa çıkabiliyorsam sen de çıkabilirsin. Yapamadığına kendini inandırmışsın. Teslim oluyorsun. O zaman yapamazsın tabii."

Çaresiz bakışlarını bana dikti.

"Yapmak zorundasın," dedim. "Ben her durumda gidiyorum. Ayrıca hem senin annen hem benim annem yardıma geliyor."

"Yarın değil," dedi. "Gidersen çocuklarla yalnız kalırım."

"Doğru," dedim. "Ve bunu başarabilirsin. Yapmayı istemen gerekiyor yalnızca. Ben romanı bitirince Korsika'ya gideceğiz. Her şey yoluna girecek. Ama önce yazmayı bitirmem gerek."

Sigarayı söndürüp içeri girdim. Linda dışarıda kaldı. Büyük bavulu çıkardım; bilgisayarı, klavyeyi, kulaklığı, birkaç parça giysiyi ve bir yığın CD ile kitabı içine yerleştirdim. Bununla uğraşırken balkon kapısının açılıp kapandığını duydum. Linda gelip önümde durdu.

"Beni yalnız bırakma," dedi.

Ona baktım, sonra yeniden başımı eğdim, bir dizimi bavulun kapağına bastırıp fermuarı çektim.

"Gitmek zorundayım," dedim. "Başka seçeneğim yok."

Beni geçip yatak odasına gitti. Bavulu koridora götürüp kanepeye oturdum ve bir saat boyunca televizyon kanalları arasında dolaştım. Yatmaya gittiğimde Linda hâlâ uyanıktı; kımıldamadan yatmış, tavanı seyrediyordu. Soyundum ve yanına uzandım.

"Üstesinden kolayca gelirsin," dedim. "Ama ben evde kalamam. Bunu çok yaptım. Bıçak kemiğe dayandı."

"Peki," dedi.

"İyi geceler öyleyse."

"İyi geceler."

"İyi uykular."

"İyi uykular."

Geceleyin bir defa uyandım, Linda uyanıktı, ben yatarken yaptığı gibi tavanı seyrediyordu. Arkamı döndüm ve uyumaya devam ettim. Gözlerimi açtığımda sabah olmuştu. Linda bana bakıyordu. Göz göze geldiğimizde soluk almaya çalışır gibi ağzını açıp kapadı. Gözleri yaşlardan sırılsıklamdı.

"Gidemezsin," dedi.

"Yok, gidemem belli ki," deyip doğruldum, pantolonu ayağıma geçirdim. "Ama Ingrid kapıdan adımını atar atmaz çıkıyorum. Bilesin."

Kapıyı arkamdan çarptım ve mutfağa gittim. İşin tuhafı çocuklar hâlâ uyuyordu. Dış kapıdan gazeteleri aldım; ilkin kültür, ardından spor sayfalarını okurken kahve demledim ve iki dilim ekmek yedim. Dışarıda yağmur yağıyordu, soğuk bir sağanak vardı. Çocuklar her zamanki sırayla kalktı: Önce John, ardından Heidi ve en son Vanja.

"Annem nerede," diye sordu Vanja.

"Annen bugün dinlenecek," dedim. "Biraz hasta."

"Ben de hastayım," dedi. "Ben de bugün dinleneceğim."

"Saçmalamayı bırak," dedim. "Annenin huzura ihtiyacı var. Biz içeride televizyon izleyeceğiz. Tamam mı?"

"Tamam," dedi ve öteki ikisinin yanına gitti. Kanepeye yerleştiler ve her cumartesi yaptıkları gibi tüm sabah televizyon izlediler. Yatak odası koridorunun kapısını kapattım ve çocuklara içeri girme izinleri olmadığını söyledim. Buna alışkınlardı, fakat dikkat etmezsem arada sıvışıyorlardı. Bazen kendimi Bergman'ın *Fanny ve Alexander* filminde, çocukları annelerinden uzak tutan rahip gibi hissediyordum.

Saat on sularında her cumartesi elinde megafon ile aşağıdaki meydana gelen vaizin sesi yükseldi. Balkon kapısını açıp baktım. Noel ağacı kapının yanında çırılçıplak duruyordu, altı sararmış çam iğneleri doluydu. Tırabzana asılı duran saksılardaki tüm çiçekler solmuştu, duvarın dibindekiler de öyle. Üç kıştır dışarıda duran sandalyeler ile masa da kararıp çürümeye başlamıştı. Birkaç boş plastik torba vardı ve duvara dayalı duran iki küçük, iki büyük şezlongun rengi atmıştı. Kış fırtınalarından birinde bir direk devrilmiş ve onun dibinde başka çerçöp de birikmişti.

Balkonu baştan uca temizlemeye, her şeyi çöpe atmaya ve yeni çiçekler, hatta yeni masa sandalye takımı almaya karar verdim. Tüm bunlar gerekiyordu, ayrıca Linda'ya bir yandan çocuklara bakarken öbür yandan zamanı verimli kullanmanın ne kadar kolay olduğunu göstermek istiyordum. Sorun dünyada değil ondaydı.

"Çizmeleri ve yağmurlukları giyin bakalım," dedim.

"Niye?" dedi Heidi.

"Nereye gidiyoruz?" diye sordu Vanja.

Yalnızca küçük John maceraya hazırdı, koridora koştu ve benim gelip yardım etmemi bekledi.

"Biraz çiçek alacağız," dedim.

"Sıkıcı," dedi Vanja.

"Olabilir," dedim. "Ama yapacağız."

"Annem de gelecek mi?" diye sordu.

Başımı iki yana salladım.

"Gitmek istemiyorum," dedi Heidi.

"Annemin yanına gitmek istiyorum," dedi Vanja.

"Susun bakalım afacanlar. Burada benim sözüm geçer. Size üzerinizi giyinin diyorum."

"Kimsenin kimseye sözü geçmez," dedi Vanja.

Bunu da nereden öğrenmişlerdi?

Uzaktan kumandayı alıp televizyonu kapadım. Öfkeli minik gözlerini bana diktiler.

"Cumartesi şekerlemesi de alırız," dedim.

"Tamam," dedi Vanja.

"Tamam," dedi Heidi.

On beş dakika sonra caddede yağmurun altındaydık; Vanja mavi, Heidi pembe yağmurluğunu giymişti ve John yeşil tulumu ile pusette bir kurbağayı andırıyordu.

Çiçek dükkânının önünde iki sandalyeli bir masa vardı, "dökme demir" düşüncesi uyandırdı bende, tıpkı "çiçek bozuğu" gibi bu ifadeyi de yalnızca kitaplardan tanıyor, anlamını bilmiyordum. On dokuzuncu yüzyıldan kalma bir hava vermeye çalışmışlardı, biraz rüküştü kesin, fakat hoşuma gittiği için aldım. Ayrıca altı tane de yeşil bitki aldım. Masayı John'un pusetinin tutacağına yerleştirdim, sandalyeler ile torbaları iki elime aldım, puseti kâh bir elimle kâh öteki elimle iterken iki küçük kızım lastik çizmeleri ile yanımda yürüyordu. Rotanın dosdoğru bizim apartmana gittiğini anlayınca karşı çıktılar.

"Şekerleme alacaktık!" diye bağırdı Vanja.

"Ama tüm bunlarla markete gidemeyiz," dedim.

"Bunu daha önce düşünmeliydin," dedi.

"Bunları bırakıp yine çıkarız. Olur mu?"

Başını öne salladı. Ben masa ile sandalyeleri balkona taşırken onlar koridorda beni bekleyecekti, fakat geri döndüğümde orada değildiler. Islak ayak izleri yatak odasına gidiyordu. Onları takip ettim, yatağın çevresinde dikiliyorlardı, Linda yattığı yerden onlara bakıyordu. Bir şey söyledi, ama sesinde hiç güç yoktu. Konuşmayı başaramıyordu sanki.

Yüzünde hiçbir ifade yoktu.

"Benimle geliyorsunuz!" dedim. "Hemen!"

Vanja ve Heidi sözümü dinledi, fakat John yatağa atladı. Onu ceketinin sırtından yakaladım, koridora taşıdım ve asansörün önüne sertçe bıraktım. Bana bakıp kahkaha attı.

"Bir daha yapsana baba!"

Gülümsedim.

Çiçekçinin hemen aşağısındaki ucuz mobilya dükkânında bize uygun beyaz yuvarlak bir tavan lambası buldum, ardından Triangeln alışveriş merkezine gittik, orada oldukça iyi şekerleme çeşitlerine sahip olan bir büfe vardı. Çocuklar torbalarını istedikleri şekerler ile doldurduktan sonra dışarıdaki kafede birer çikolatalı çörek yediler. ben de bir fincan kahve içtim.

Linda'yı daha önce hiç böyle görmemiştim. Sanki derinliklere batmıştı ve yüzeydeki çocukların yanına çıkabilmek için bütün gücünü kullanması gerekiyordu. Gözlerinde hemen hiç hayat belirtisi kalmamıştı.

Neyse.

Paparazzi'ye bir göz attım, arada sırada güzel şeyler getiren küçük bir giysi mağazasıydı burası, Tiger ve Boss takım elbiseler satıyordu, ayrıca adını hiç hatırlayamadığım ama bir atkısını aldığım bir Danimarka markası vardı ve gömlekleri de güzeldi.

"Burada uslu uslu oturur musunuz?" diye sordum.

Başlarını öne salladılar.

"Şu mağazaya gireceğim."

Kalkıp gittim. Çocukların sandalyelerden bacaklarını sallayarak oturduğunu pencereden görebiliyordum. Kemerlere baktım, açık kahverengi bir tane aldım, siyah kot pantolon yığınını karıştırdım ve bedenimi buldum, pantolon ile kemeri tezgâha koydum.

"Dilersen deneyebilirsin," dedi, ellili yaşlarındaki tezgâhtar kadın.

"Zamanım yok," dedim. "Çocuklar dışarıda bekliyor."

Kafeden yana baktığımda John'un var gücüyle koştuğunu gördüm. Çabucak çıkıp onu yakaladım ve kucağımda mağazaya getirdim.

"Dur burada," dedim. "Ödeme yapacağım."

Kartımı okuyucuya soktum, şifreyi girdim, kadın faturayı ve pantolon ile kemeri torbaya koyup bana uzattı.

"Ne yazık ki yiyecek de almamız gerekiyor," dedim, dışarı çıkınca.

"Ama ben istemiyorum," dedi Vanja.

"Ben annemin yanına dönmek istiyorum," dedi Heidi.

"Alışverişe gitmek zorundayız, biliyorsunuz. Hadi bakalım. Yolda birer film seçebilirsiniz."

Alışveriş merkezinin karşısında bir film ve müzik dükkânı vardı. Onlar çocuk filmlerine doğru koşarken ben CD raflarına göz attım. Thåström koleksiyonunu, Anna Järvinen'in ilk albümünü ve denemek için The Radio Dept adında bir İsveçli grup ile Christian Kjellvander adında bir başka İsveçlinin albümlerini satın aldım. Çocuklar filmleri ile yanıma geldi, aldıklarımızın parasını ödedim, karşıya geçtik ve Hemköp'e girdik, akşam yemeği için biraz pizza ve ertesi gün için ekmek, süt ve sandviç malzemesi aldım. Dönüş yolunda bütün protestolara rağmen Thomas Tobak'a uğradık; *Politiken*, *Weekendavisen*, *Expressen* ve *Aftonbladet* gazetelerini aldım. Evde önce hangi filmi izleyecekleri konusunda tartışma çıktı. Üçünü de izleyebileceklerine söz verdim ve en büyükleri olduğu için Vanja'nın filmi ile başlamaları gerekir dedim. Bunu kabul ettiler. Filmi koyduktan sonra Linda'ya bakmaya gittim, yorganı kafasına kadar çekip yan dönmüştü.

"Nasılsın?" diye sordum.

Usulca bana döndü. Bakışları eskisi gibi çok uzaklardan geliyordu.

"İyi," diye fısıldadı.

"Bir şeyler yedin mi?"

"Ben..." dedi ve anlayamadığım bir şeyler geveledi.

"Ne dedin?"

"Siz dışarıdayken biraz yedim," dedi.

"Şimdi bir şey istemiyorsun yani?"

Başını iki yana salladı.

"Çocuklar..." dedi.

"Ne olmuş?" dedim. "Keyifleri yerinde. Onlara film aldım. İzliyorlar şimdi. Ayrıca balkon için masa, sandalye ve çiçek aldım. Yemek odasına da tavan lambası."

Hiçbir şey söylemeden bana baktı.

"Balkonu toplamayı düşünüyorum. Öteberinin çoğunu atacağım. Olur, değil mi? Çocuklara buraya girmeyin dedim ama yine de gelebilirler."

"Sorun değil," dedi.

"Peki," dedim. "Akşam yemeğine pizza var. Geleceksin, değil mi?"

Başıyla belli belirsiz evetledi.

"Güzel," dedim, kapıyı kapadım, ayakkabılarımı balkon kapısına götürdüm, ayağıma geçirip dışarı çıktım. Bir süre durup Noel ağacına baktım, olduğu gibi aşağı taşısam mı diye düşündüm, fakat çöp kutusunda pek yer yoktu, yanına da koyamazdım, kim attı diye araştırma yaparlardı kesin. İçeri döndüm, testere ve siyah çöp torbası getirdim, ağacı dörde bölüp torbaya yerleştirdim ve bodruma götürdüm. Solmuş çiçeklerin hepsini de başka bir torbaya koyup taşıdım. Yukarı döndüğümde kanepe boştu. Yatak odasına gittim. Linda yatakta oturuyordu. Vanja ile Heidi onu çekiştirip duruyor, John yatağın üzerinde hopluyordu, Linda şaşkın görünüyordu, ne yapacağını bilemez durumdaydı ve bitip tükenmişti.

"Ben size ne dedim?"

"Sorun değil," diye fısıldadı Linda.

"Gelin bakalım," dedim. "Annenizin dinlenmesi gerek."

"Hasta mısın?" diye soru Heidi. "Ateşin mi var?"

"Hayır, hasta değil. Yalnızca biraz yorgun," dedim. "Öyle değil mi?"

"Artık biraz kalkabilirim," dedi Linda.

"Eveeet!" dedi John.

Linda yatağın kenarına oturup aranmaya başladı.

"Ne arıyorsun?"

"Kazağımı."

Eğilip yorganı çektim.

"Burada," dedim. "Hadi bakalım millet, içeri geçiyoruz. Anneniz de geliyor."

Sözümü dinlediler. Kapıda durup Linda'ya baktım. Hareketleri öyle yavaştı ki kazağını giyebilecekmiş gibi görünmüyordu.

"Kalkman gerekmiyor, biliyorsun," dedim. "En iyisi biraz yatıp dinlenmen."

Bana baktı.

"Ama çocuklara kalkacağını söyledin," dedim.

Yeniden balkona çıktım, çiseleyen yağmurun altında, yedi kat aşağıdaki kentin gürültüleri arasında çevreye dağılmış duran her şeyi toplayıp çöp torbasına doldurdum, yeni çiçekleri eski saksılara yerleştirdim. Sırtımda torba ile içeri girdiğimde Linda kanepede

kucağında John ile oturuyordu. Televizyona bakmadığını fark ettim, dosdoğru önüne bakıyordu yalnızca.

"Şunu indirip geleyim," dedim. "Dışarısı epey güzel oldu."

Yukarı dönünce gazete okumak için öteki odaya gittim, Linda'nın kalktığını duydum, ayak sesleri yaklaştı, tuvalet kapısı açıldı. Demek oraya gidiyordu.

Birkaç dakika sonra kapı yeniden açıldı.

Kalkıp koridora çıktım. Kımıldamadan durmuş bana bakıyordu. Ağlıyordu.

"Yapamıyorum," dedi.

"Gidip yat öyleyse," dedim.

"Evet, yatmalıyım," dedi.

"Git hadi."

Tavan lambasını taktım, biraz zorlanmıştım çünkü vidalar küçüktü ve parmaklarım kocaman ve beceriksizdi, pizzaları ısıtıp salata yaptım, televizyonun önünde hep birlikte yedik. Daha sonra çocuklara şeker yeme izni verdim ve Linda yatağa döndü. Çocukların dişlerini fırçaladım; pijamalarını giydiler ama annelerine iyi geceler demeden yatmak istemediler, yatak odasına doluştular, Linda doğrulup onları kucakladı. Çocukları kendisine çekip sırtlarını sıvazlarken duvara çivili bakışları neredeyse bomboştu.

Çocuklar yattıktan sonra birkaç saat oturdum, gazeteleri karıştırdım, televizyona şöyle bir baktım, balkonda birkaç sigara içtim. Yatak odasına girdiğimde Linda uyuyordu veya en azından gözleri kapalıydı, dikkatlice yanına uzandım ve hemen uykuya daldım.

Ertesi gün anneler günüydü. Yağmur kentin tüm çatıları ve sokaklarına kesintisiz yağmayı sürdürüyordu. Çocukları parka götürdüm. Boz bahar ışığında çimenler yemyeşil parlıyordu. Oyuncakların arasında dolaşan çocukların yağmurluklarındaki renkler neredeyse aşırı keskindi. Yarım saat sonra onları yanımda mobilyacıya sürükledim, kanepelere baktım, evdeki kanepe küçük çocuklar ile geçen beş yılın ardından eskiyip pislenmişti, ancak üzerini örterek kullanabiliyorduk. Ardından Åhléns'e gittik. Anneler günü olduğunu ve annelerine birer hediye alabileceklerini söyledim.

"Sarabilir misiniz?" diye sordum tezgâhtara.

"Efendim?" dedi.

"Paket yapabilir misiniz?" dedim.

"Elbette," dedi.

Çocuklar büyük bir havlu, üzerinde "dünyanın en iyi annesi" yazan bir çift çorap almıştı, ben de bir DVD bulmuştum. John annesine bir uçak almak istiyordu. Tezgâhtarın paketleri yapmasını biraz izledikten sonra oyuncak bölümünde gözden kayboldular. Ben ödemeyi yapıp torbayı aldığım sırada telefon çaldı. Emlakçıydı. İki gündür Linda'ya ulaşmaya çalıştığını söyledi.

Linda'nın hasta olduğunu ve emlakçının artık benimle bağlantı kurması gerektiğini söyledim. Yüzüm kızarmıştı, ortalığın niye leş gibi koktuğunu ve toprağın niye yumuşak olduğunu soracağından emindim. Fakat bu konuda hiçbir şey söylemedi, görmeye pek çok kişinin geldiğini, aralarından birinin her şeyi eleştirdiğini ve istediğimiz para ile dalga geçtiğini, ondan sonra da kimsenin teklif vermediğini söyledi. Akşama yine birileri görmeye gelecekti ve bir sonraki sefer haftayaydı. Telefonu kapadık, çocukları bulmaya gittim. Linda'ya hediye verecek olmak onları mutlu etmişti. Ayrıca tarçınlı çörek ve meyve suyu almıştık.

Kapıdan girer girmez "Anne, anne, hediye aldık!" diye bağırdılar.

"Bekleyin biraz," dedim. "Önce fika koyalım."

Fika, İsveççe kahve içmek anlamına geliyordu, hecelerin yerinin değişmesi ile oluşmuş eski bir argo ifadeydi.

Çörekleri sepete koydum; beş tabak, üç bardak, iki fincan çıkardım, meyve suyunu çalkaladım ve kahve demledim. Heidi ile Vanja masayı kurdu.

"Şimdi annenizi getirebilirsiniz," dedim.

Linda koridorda onların arkasından usulca geldi. Salondaki divanın en ucuna ilişti. Çocuklar ellerinde hediyeleri ile onun önünde durdular. Birer birer uzattılar. Linda usulca paketleri açtı. Havlu ve "dünyanın en iyi annesi" çorapları ortaya çıktı. Çocuklar onu beklenti ile izliyordu.

"Teşekkürler," dedi Linda.

Yüzünde hiçbir ifade yoktu. Tek bir duygu bile okunmuyordu.

Olamaz, olamaz.

Olamaz, olamaz, olamaz.

"Havluyu Heidi, çorapları Vanja seçti; John sana bir uçak almak istedi ama sanırım kendisi oynamak istiyordu," dedim. "Ayrıca çörek ve meyve suyu aldık, öyle değil mi? Heidi ve Vanja masayı kurdu. Hadi gidip yiyelim. Hadi bakalım millet."

Çocuklar herhangi bir terslik olduğunu anlamasın ve duruma kafa yormasın diye yüksek sesle ve hızlı hızlı konuşarak onların çevresinde bir karmaşa yarattım.

Daha sonra yatak odasında baş başa kaldığımızda Linda ağlamaya başladı.

"Hiçbir şey yapamıyorum," dedi.

"Yok," dedim. "Ama şimdi böyle. Geçer."

"Yarın için doktordan randevu aldım," dedi. "Gelebilir misin, sence?"

"Elbette gelebilirim," dedim.

"Olmuyor böyle," diye fısıldadı.

"Olmaz olur mu," dedim. "Her şey yolunda. Yakında geçer. Çocuklar iyi."

Başını iki yana salladı.

"Evet, iyiler. Ayrıca anneanne ile babaanne de geliyor."

"Sen de roman yazacaksın," diye fısıldadı.

"Çaresine bakarız," dedim.

Radyo programını yaptıktan sonra Linda uzun süredir depresyondaydı. Derken aydınlık bir döneme girdi, birdenbire tüm kaygılarından kurtuldu. Benim için iyiydi, zira Linda'nın kapasitesi artmıştı ve bana yazı yazacak daha fazla zaman kalmıştı. Çok alışveriş yapıyordu ve bunu dosdoğru benden gizlemese bile açık davrandığı söylenemezdi. Mesela çocukların odasında durup dururken kocaman iki korkunç porselen köpek belirdi, onlar için satın almıştı, yatak odamızın pervazı da bunun gibi süs eşyaları ile dolup taşıyordu. Anneannesinin de böyle olduğunu biliyordum, belli ki bu eşyalar ona güven veriyordu. Kendisi için almasına karşı çıkmıyordum, fakat çocukları da bu işin içine çekmesi pek hoşuma gitmiyordu. Hiç yakışmıyordu ona, genelde zevk sahibiydi, içindeki başka bir yerden geliyordu bunlar. Bir defasında Hemköp'ün önünde dilenen genç bir kız gördü, bu meseleyi ele almaya karar verdi, çocuk esirgeme kurumunu arayıp kızı anlattı. Bu belli ki bir iyi niyet girişimiydi ama Linda'nın genelde yaptığı bir şey değildi. Son zamanlarda çok fazla alışveriş yaptığını söylediğim zamanlar bana kızıyordu, aldıkları çok ucuzdu ve hemen hepsi ikinci el dükkânlarından alınmıştı. Bir akşam kapı çaldı, bir antikacı gelmişti, Linda bir lamba almıştı ondan; yine o iğrenç, duygusal, yaşlı teyze tarzı bir lambaydı bu, ayrıca ucuz değil –pahalıydı– güzel olduğu için seçmişti onu. Kafede komşu

masada oturan yabancılar, dükkânlardaki tezgâhtarlar ile çene çalıyordu ve kreşte herkes ile arkadaş olmuştu. Işıklar saçıyor, sohbetler ediyordu ve söylediklerinin ayrıntısına pek dikkat etmiyordu. Tüm bunlarda hiçbir yanlışlık yoktu, fakat ben onunla düzgün bir bağlantı kuramıyordum, içinde bulunduğu durumdan kopuk yaşıyordu. Bunu söylediğim zaman bana baktı, sözlerimi anladığını belirtti. Elbette her şeyi anlıyordu, her şey yolundaydı. Mutluydu, konu buydu, her şey işliyordu, çocukları eğlendiriyordu, onlar da annelerinin ruh durumundan memnundu, birdenbire Linda'nın çevresinde pek çok şey olup bitmeye başlamıştı. Ben hoşnutsuzluğumu kenara ittim, zira hiçbir terslik yoktu, en azından ona hiçbir şey söyleyemezdim; çocuklara böyle berbat şeyler alıp durma, diyecek hâlim yoktu. Ah, bir akşam kızların elinde ikinci el birer Barbie bebeği ve John'un elinde bir asker vardı. *Linda* mı almıştı bunları?

Çocuklar yatınca bebekleri çöpe attım.

Aydınlık dönemi bitip çökmeye başlayınca yaptıkları yüzünden derin bir utanca kapıldı, oysa bunlar kendisinde yanlış değildi. Manik depresif dalgalanmaların artması onu çok kaygılandırıyordu. Bir defasında bana saldırdı, ona göre benim yardım etmem gerekiyordu, başka hangi koca olsa böyle yapardı. Onun yeniden terapiye başlamasına yardım etmemi istiyordu. Birlikte gidelim istiyordu en çok da. Yıllardır arzu ettiği bir şeydi bu. Çift terapisine gitmektense ölmeyi yeğlediğimi ve bunda ciddi olduğumu biliyordu. Çift terapisi ile ölüm arasında seçmek zorunda kalsam hiç kuşkusuz ölümü seçerdim. Bireysel terapi de bana göre değildi. Ne var ki Linda'nın çaresizliği yüzünden ertesi gün bir psikologdan randevu aldım. Oraya gittiğimizde ilkbaharın başıydı. Linda ne durumda olduğunu anlatırken ağlamaya başladı. Psikolog Linda'ya kulak verdi, ardından benim düşüncelerimi sorup anlattıklarımı dinledi. Linda'nın ruh durumu dalgalanmalarına değil de hayat koşullarına, işsiz olmasına ve para kazanmamasına ilgi gösterdi ve bu sorunun nasıl çözülebileceğini sordu. Söyledikleri doğruydu, fakat bunları duymanın Linda'nın ne işine yarayacağını anlamıyordum. Linda öteki seanslara yalnız gitti. Ardından bir doktora kendisi telefon etti ve ondan randevu aldı. O sıralar iyiydi. Şimdi durum farklıydı, onu daha önce hiç böyle görmemiştim, bu kadar kötü olmanın yakınından bile geçmemişti. Tamamen kendisini bırakmıştı, karanlığının içine öyle gömülmüştü ki çevresindeki hiçbir şeyin anlamı kalmamıştı artık. Ben öyle düşünüyordum. Çocuklarımızı her şeyden çok seviyordu, fakat onlar için bile dünyaya yaklaşamıyordu.

Ertesi sabah çocukları kreşe bıraktıktan sonra Linda'ya hazırladığım kahvaltıyı tepsiye koyup götürdüm. Onu çok sevindirdiği için birlikteliğimizin ilk yılında sık sık yapardım bunu. Fakat şimdi bırakmıştım, onu sevindirmek için kendimi zorlamak istemiyordum artık.

Yatakta doğruldu. Ellerini yorganın üzerinde aşağı yukarı dolaştırdı, rahatsız edici bir görüntüydü, hareketleri bir hayvanınki gibiydi. Ardından bir eliyle yulaf lapası kâsesini kaldırdı, öteki eliyle kaşığı daldırıp ağzına götürdü. Öyle yavaştı ki arkamı dönüp perdeleri açtım ve otele baktım.

İçinde bir şeyler parçalanmış, diye düşündüm.

Yarısını yediği kâseyi tepsiye geri koydu.

"Doydun mu?" diye sordum.

Başını salladı.

"Gidelim mi?"

Yine başını salladı.

"Önce duş yapmak ister misin?"

"Yapamam," dedi.

"Peki," dedim. "Yapmasan da olur."

Koluna girip kalkmasına yardım ettim. Kapağı açık duran dolaptaki giysilerine baktı. Çocuklar karşısında beliren aynı çaresizlik vardı gözlerinde.

Bir kot pantolon ve gri bir süveter alıp görebilsin diye yatağa koydum.

"Bunlar olur mu?" diye sordum.

Başını salladı.

"Koridorda bekliyorum," deyip çıktım.

Asansöre binip aşağı indik ve Hilton'ın önündeki taksilere kol kola gittik. Linda'nın hareketleri ağır ve yavaştı, sanki yerçekimini herkesten çok hissediyordu. Belki de gerçekten öyleydi.

"İçinde bir şeyler parçalanmış," diye düşündüm yine.

Taksiye bindik, sokak adını ve numarasını söyledim, şoför Föreningsgatan'a sinyal verdi, Konserthuset'den sağa döndük, kanalın üzerindeki köprüyü geçtik ve kentin alt kısmına ulaştık, buraya ender uğrardık, Triangeln'deki apartman dairesi ile Möllevangen'deki kreş arasında yaşıyorduk.

Binanın dışında kapının şifresini sordum ona. Mekanik olarak karşılık verdi, böyle şeyleri benden çok daha iyi hatırlardı.

Asansöre bindik, büyük bir bekleme salonuna geldik. Linda kayıt yaptıracağı bankoya doğru gitti usulca. Ben kahve makinesine bir fincan yerleştirdim, sade kahve düğmesine bastım ve fincan köpükler saçarak dolarken çevreme bakındım.

İki kişi başını öne eğmişti, olabildiğince az yer kaplamaya çalışarak oturuyordu. Biri elli yaşlarında bir kadın, ötekisi otuzlarında bir adamdı. Kadın solgundu, balıketindeydi ve renksiz giyinmişti. Adam da tombuldu, gözlüklüydü, seyrek sakallı ve yağlı saçlıydı. Onların yanında oturan kadın cep telefonunda bağıra çağıra konuşuyordu. Koridordan bir adam geldi, saçları kısa kesilmişti, giysileri düzgündü, ayaklarında bir tür hastane terliği vardı, belli ki doktordu. Ben fincana uzanıp bir yudum aldığım sırada adam içeridekilerin önünde durdu ve bir ad söyledi, orta yaşlı kadın kalktı, tokalaştılar, doktor önde kadın arkada koridora doğru yürüdüler.

"Kahve ister misin?" diye sordum, yanıma gelen Linda'ya.

İstemiyordu.

"Oturalım mı?"

Başını öne salladı. Kanepe ile aramızdaki birkaç adımlık yolu yavaşça geçti, bana baktı, başımı salladım, oturdu. Yanına oturup elini tuttum. Kadın hâlâ telefonda konuşuyordu. Radyo çalıyordu, başımı kaldırdım, tavanda hoparlör vardı. Birisi konuşup gülüyordu; kuaför, taksi, araba tamircisi gibi iş yerlerinde çalıp duran hafif sabah programlarından biriydi. Bunu uygunsuz buldum, Linda'nın kabul edilmediği bu hayat yüreğine dokunuyor olmalıydı.

Ona baktım. Fark etmiş gibi görünmüyordu.

Bir defasında taksi ile Stockholm'de bir hastaneye gidiyorduk, Linda çocuğunun ölü doğacağından korkuyordu ve takside radyo açıktı. Ölüm ile yaşam arasındaki en korkunç yere itilen Linda açısından bu hafifliğin berbat olduğunu bilsem de gücendirmekten korktuğum için taksi şoförüne radyoyu kapamasını söyleyememiştim.

Linda'nın elini sımsıkı kavradım. Dosdoğru önüne bakıyordu.

"Biraz su ister misin?" diye sordum.

Başını salladı.

Kalktım ve beyaz plastik bardağa su doldurdum. Bardak öyle inceydi ki içindeki soğuk ve titrek suyu hissedebiliyordum.

Bir yudum içti.

Köşede bir kadın belirdi, benden birkaç yaş gençti. Önümüzde durdu, Linda ayağa kalktı, kadın gülümsedi ve elini uzattı. Tokalaştılar.

"Merhaba," dedim.

Biz de tokalaştıktan sonra koridora çıktık. Kadın bir kapının önünde durdu, içeriyi gösterdi, girdik. Sehpanın önünde bir, arkasında iki koltuk vardı. Pencerenin altında bir çalışma masası ve duvarlarda birkaç bulanık taş baskı vardı.

"Buyurun oturun," dedi kadın.

Oturduk.

"Nasılsın Linda?" diye sordu. Bacak bacak üstüne atmıştı; bir elinde not defteri, ötekinde kalem vardı. Bakışları dostçaydı ama havasında bir uzaklık vardı, belki elindeki defter ile kalemden kaynaklanıyordu bu.

Linda ona uzun uzun baktı.

"İyi değilim," dedi sonunda, sesi öyle kısıktı ki neredeyse duyulmuyordu.

Doktor anladığım kadarıyla duruma açıklık kazandırmak için bir yığın soru sordu. Linda her defasında geç ve kısa karşılıklar veriyordu.

"Sesler duyuyor musun?" diye sordu doktor.

Uzun bir sessizlik.

Sesler mi, diye düşündüm. Amma abartmıştı. Linda ses falan duymuyordu.

Herhâlde doktorun üzerinden geçmesi gereken bir liste vardı.

"Yok..." dedi Linda. "Yalnızca düşünceler... Düşünmek istemediğim düşünceler..."

"İntiharı düşünüyor musun, Linda? Hayatına son vermek geliyor mu aklına?"

Linda ona baktı. Ardından ağlamaya başladı.

"Ama... Ama ben... Olmaz ki... Yapamam... Çocuklar... Ben... Yapamam."

"Düşünüyor musun peki?"

Linda başıyla evetledi.

"Sık sık mı?"

Yine başını öne salladı.

"Ben... Ben... Sürekli düşünüyorum... Keşke... Hasta olsam da ölsem. O zaman... Kolay olurdu. Herkes için."

Ağlamaya başladım ve başımı eğdim. Derin ve yavaş soluklar aldım, kendimi bırakamazdım. Halıya baktım, koltuğun bacağına baktım, köşedeki çöp sepetine baktım ve yutkundum.

"Her şey yavaşlamış gibi geliyor mu?" diye sordu doktor.

Linda başını salladı.

"Hiçbir şey yapmak istemediğin oluyor mu?"

"Evet," dedi Linda, hıçkırarak.

"Banyo yapıyor musun? Yataktan kalkıyor musun hiç?"

"Hayır. Biraz. Çocuklar... Yapamıyorum."

Doktor defterine bir şeyler yazdı. Sonra bana döndü.

"Linda'yı nasıl değerlendiriyorsun?" diye sordu.

"Bilemiyorum. Ama bu kadar çöktüğünü hiç görmemiştim," deyip Linda'ya baktım. "Bu yeni."

"Derin bir depresyonda olduğun belli," dedi doktor. "Bunu tersine çevirmeye çalışmalıyız. Antidepresan vereceğim, orası kesin. Ama depresyon geçince aşırı manik olmanı da istemeyiz, dolayısıyla buna dikkat etmek zorundayız. Elbette hastaneye yatmak da bir seçenek. Huzura kavuşursun. Evde çocuklar ve günlük hayat var. Uzak durman gereken sorumluluklarla karşılaşıyor olabilirsin. Hastaneye yatmayı düşündün mü hiç?"

Linda dehşet içinde bana baktı.

Başını iki yana salladı.

"Bence evde kalması daha iyi olur," dedim.

"Linda?" dedi, doktor.

"Hastaneye yatmak istemiyorum."

"Anlıyorum," dedi doktor. "Evde kalabilirsin. Senin için daha iyi olabilir. Ama buraya daha sık gelmelisin. Tamam mı?"

Linda başını salladı.

"Olabildiğince ayağa kalkmaya çaba göstermen önemli. Her zamanki işlerinden mümkün olduğunca çok yapmaya çalış. Çok olması gerekmiyor. Biraz dene ki bütün günü yatakta geçirmeyesin. Çocuklara kitap okumayı başarabilir misin mesela?"

"Bilmiyorum," dedi Linda.

"Onlarla oturup yarım saat çizgi film izleyebilirsin. Ayrıca dışarı çıkman, biraz temiz hava alıp güneş görmen de önemli. Her gün kısa bir yürüyüşe çıkmayı denemelisin."

Linda başını salladı.

Doktor ona baktı.

"Çok... Çok korkunç... Endişelere kapılıyorum," dedi Linda.

"Bunun için ilaç yazacağım. Endişeye kapıldığında yutabileceğin bir hap. Etkisini hemen gösteriyor. Biraz uyku yapabilir. Depresyon için de bir şey vereceğiz. Ama dikkatli başlamak istiyorum. Çöküntüden yavaş çıkman önemli."

Ayağa kalkıp bilgisayarına gitti. Linda'nın elini tutup sıktım.

"İlacını herhangi bir eczaneden alabilirsin," diyen doktor doğruldu. "Bir sonraki randevunu da buraya yazdım. Bu çarşamba. Uygun mu?"

Linda başını öne salladı ve kalktık.

"Bence yalnız kalmasan iyi olur, Linda. Yanında her zaman biri olsun."

"Elbette," dedim.

Doktor bizi kapıya götürdü, gülümseyerek uğurladı ve kapıyı usulca kapadı.

"Sence bankodan taksi çağırabilirler mi?" diye sordum.

Linda başını salladı.

"Sorayım öyleyse."

Ben görevliyle konuşurken Linda kapının önünde durup bekledi. Sokakta bir sigara yaktım.

"Her şey yoluna girecek," dedim. "Hastaneye yatmayacak olman iyi. Pek bir şey yapmak istemesen bile en azından çocukların yanında olursun."

"Evet," dedi.

"Her gün kısa bir yürüyüşe çıkarız. Sen de çocuklarla televizyon seyredersin."

"Evet," dedi.

"Bizim taksi mi bu?" diye sordum ve yola baktım, siyah bir Passat geldi. Önümüzde durdu, bindik.

"Her şey yoluna girecek," dedim. "Yakında geçer."

Linda için en kötü şeyin, en büyük kâbusun yeniden hastaneye yatmak olduğunu biliyordum. Çocuklar bu düşünceyi daha da kötü hâle getiriyordu, annelerinin ruh hastalıkları hastanesine yatması utanç verici olurdu. Ben de öyle düşünüyordum, hastaneye yatmak durumu tanımlayıp, hastalığı kesinleştirip reel bir vakaya dönüştürüyordu, oysa yalnızca Linda'ydı, onu saran bir karanlıktı ve Linda yanımda oturuyordu; Vanja, Heidi ve John'un annesiydi o. Linda'nın evde olması, durumun yabancı ve karanlık bir şeye dönüşmek yerine onların görebileceği bir şey olarak kalması çocuklar için daha iyiydi.

Taksiyle eve dönerken bu kadar emin değildim. Sorumluluk benimdi. Linda hastaneye yatmak istemiyor olsa bile dengeli bir karar alacak durumda da değildi. Bu yüzden bana bakmıştı. Başımı sallayıp kesinlikle yatman gerekiyor deseydim kabul ederdi.

Doktor bunu tavsiye etmişti. Hayır, kendi bildiğimiz gibi yapmak en iyisi, demiştik.

"Ingrid ne zaman gelecek?" diye sordum.

"Bilmiyorum," dedi Linda, kısık sesle. "Öğleden sonra."

"İyi olacak," dedim. "Çocukların yanında durur, onları oyalar. Biraz insan görmeleri gerekiyor. Bence önemli bu."

"Evet," dedi.

Taksi Hilton'ın önünde durdu. Parayı ödedim, indik, Linda'nın koluna girdim ve karşıya geçip eczaneye yöneldik.

Eve dönünce yatağa uzandı ve birkaç dakika içinde uykuya daldı. Ben bir süre bir odadan öbürüne dolaştım, Ingrid zili çalarsa diye kapıyı açık bırakarak balkonda sigara içtim, çalışma odasına geçip bilgisayarı çalıştırdım, Linda'nın uyurken bana ihtiyacı yoktu, fakat Voss'ta Turner ve Claude Lorrain hakkında yazmaya başladığım makaleyi görünce çalışmak için uygun bir zaman olmadığını anlayıp bilgisayarı kapattım.

Linda'nın yattığından emin olmak için yatak odasına gittim. Hafta sonu boyunca biz kentte dolaşıp alışveriş yaparken Linda yattığı yerde ölmek istiyordu.

Kapı çaldı.

Koridora çıkıp kapı ahizesini kaldırdım.

"Buyurun?" dedim.

"Benim, Ingrid."

"Açıyorum," dedim.

Asansörün sesini duyana dek durup bekledim, sonra kapıyı açtım.

"Linda nasıl?" diye sordu, asansörden çıkınca.

"Pek iyi değil," dedim. "Sana yardım edeyim."

Bavulunu işaret ettim, ben içeri taşıyayım diye bıraktı.

"Doktordan yeni geldik. Linda'nın derin bir depresyonda olduğunu söyledi. Hastaneye yatmasını önerdi. Ama Linda evde olmak istedi. Ben de öyle istiyorum."

"İyi bir doktor muydu?"

"Evet, bana iyi göründü."

"Ah, ah," deyip iç çekti.

"Öyle," dedim.

"Uyuyor mu şimdi?"

"Evet."

"Peki çocuklar? Üzgünler mi?"

"Yok, sanmıyorum. Pek bir şey fark etmediler. Her zamanki gibi kreşteler."

"İyi," dedi ve ayakkabılarını çıkarmak için eğildi. Ondan birkaç metre uzakta duruyor, konuşmanın bitmesini istiyordum. İkinci romanda onun hakkında yazdıklarım yüzünden bana kızgındı ve şimdi kızı konusunda sorun çıkmıştı. Ama benim ona bağımlı olmam, yardımına ihtiyaç duymam kadar o da bana bağımlıydı, burada oturan ve torunlarının babası olan kişi bendim.

Bana baktı.

"Salonda yatabilirsin, diye düşündüm," dedim ve bavulu oraya taşımak için arkamı döndüm. "Olur mu?"

"Nerede olsa uyurum," dedi. "Sissel salonda yatmak isterse ben çocukların odasında da kalabilirim."

"Annem çalışma odamda yatabilir," dedim.

"Tamam," dedi iç çekip. "Ama her şeye rağmen buraya gelmek güzel. Çocukları görmek çok iyi olacak."

"Senin yolunu gözlüyorlardı," dedim.

Öğleden sonra çocukları almaya giderken Ingrid de geldi, onlara sürpriz yapmak istiyordu. Asansörde pek konuşmadık. Sokakta durduk ve birbirimize baktık.

"Linda'yı yalnız bırakamayız," dedim.

"Ben de aynı şeyi düşündüm," dedi Ingrid. "Sen git, ben kalırım."

Bu nasıl olabilir, diye düşündüm, Södra Förstadsgatan'a doğru yürürken. Linda'nın yalnız kalmaması gerektiğini nasıl unutabilirim?

Hafta sonu o kadar dışarı çıkmam da kötüydü. Sanki durumun ciddiyetini anlamamıştım. Sanki her şey eskisi gibiydi, yattığı odada Linda'nın içinde olanlar ailenin geri kalanından ayrıydı, bir tür parantez içindeydi.

Kapıdan geldiğimi gören Vanja yanıma koştu ve "Anneannem geldi mi?" diye sordu.

Başımla onayladım.

"Geldi. Sizi çok özlemiş."

Çalışanların yanına gidip biraz sohbet ettim. Her şey iyi geçmişti, çocuklar memnun ve mutluydu. Linda'nın depresyon geçirdiğini söylemek, sıra dışı bir şey olursa diye çocuklara fazladan dikkat göstermelerini rica etmek istiyordum, fakat hem Vanja hem Heidi yanımda durduğu için bu işi ertesi güne bırakmaya karar verdim.

Hemköp'ten meyve, süt ve yoğurt aldık, çocuklar evde onları bekleyen anneannelerine gitmek için sabırsızlanıyordu. Yanında hediye getirmiş miydi?

Ingrid bize gelince her zaman yemek hazırlar, alışveriş yapar ve mutfağı düzene sokardı. Bizim için çok şey yaptığına kuşku yoktu. Romanı yazmasaydım aramızdaki ilişkide sorun olmazdı, fakat bir gölge gibi ortada duruyordu ve üzerine konuşamıyorduk.

İşin tuhafı kapıdan girdiğimizde ondan utanan John oldu. Ne var ki bu uzun sürmedi. Hediyelerini açtıktan sonra göstermek için Linda'nın yanına koştular. Göz kulak olmak için arkalarından gittim. Linda onları görünce doğrulup gülümsemeye çalıştı. Ne güzel, dedi.

"Gelin bakalım afacanlar," dedim. "Anneniz biraz dinlenecek."

Bu kez sözümü iki etmediler. Yatak odasının ve koridorun kapılarını kapadım. Ingrid mutfakta yemek hazırlıyordu.

"Kaç gibi yiyelim?" diye sordu.

"Fark etmez," dedim. "Sana ne zaman uygunsa."

"Beş iyi mi?"

"Olur," dedim.

Hazırlayıp unuttuğum kahveyi termosa doldurdum, tam balkona çıkacağım sırada telefon çaldı.

Oslo numarasıydı, açtım.

Oktober'den Elisabeth.

"Rahatsız etmiyorum ya?"

"Ne münasebet," dedim.

"Umarım yazı yazıyorsundur," deyip güldü. "Ama sana ulaştığım iyi oldu. Pazarlama üzerine biraz konuşmamız gerek. Beşinci cilt yakında çıkacak."

"Evet," deyip balkon kapısını açtım ve oturdum.

"Bu konuda herhangi bir şey düşündün mü?"

"Olabildiğince az."

"İstediğini seçebilirsin. İlgi çok büyük sonuçta. Bir önerim var. Aftenposten epeydir röportaj yapmak istiyordu. Bunu yapmaya ne dersin? Ve başka hiçbir şey söylememeye?"

"İyi bir fikre benziyor," dedim.

"Bence en iyisi bu. Bir sorum daha var. Sonbaharda Oslo kitap fuarı. Gelebilirsen çok iyi olur."

"Tam olarak ne zaman?"

"Eylül ortası."

"Gelebilirim herhâlde," dedim.

"Güzel. Senden cevap aldığıma göre ayrıntıları sonra halledebiliriz. Sağ ol Karl Ove."

Telefonu kapatıp fincanımı doldurdum. Geçen defa Linda'nın hastalığı bir yıldan uzun sürmüştü.

Bu hiç aklıma gelmemişti.

Ya yine uzun sürerse?

Sigaramı söndürüp içeri girdim. Çocukları kontrol edip yatak odasına gittim. Linda uyumuyor, gözleri açık yatmış tavanı seyrediyordu.

"Nasılsın?" dedim, yatağın kenarına oturarak.

Başını benden yana çevirdi. Bakışları neredeyse büsbütün boştu.

"Çocuklar iyi," dedim. "Kreşte her şey eskisi gibiydi. Ingrid'in geldiğine de seviniyorlar. John önce biraz utangaç davrandı ama çabuk alıştı."

Daha fazla konuşmamı istermiş gibi bana baktı.

"Akşam yemeğine kalkabilecek misin?" diye sordum.

Başını belli belirsiz salladı.

"Daha sonra çocuklarla oturup Bolibompa izler misin?"

Yine başını salladı.

"Bu kadarı yeter zaten," dedim. "Yapabilirsen çok iyi olur."

Kalktım. Bakışlarına dayanamıyordum.

"Yemek hazır olunca seni almaya gelirim," dedim. "Tamam mı?"

Başıyla onayladı, salona çıktım, henüz okuma fırsatı bulamadığım iki gazeteyi alıp oturdum.

Ertesi gün çocukları kreşe bıraktıktan sonra eve döndüğümde, Ingrid yatak odasında Linda'nın yanında oturuyordu, sohbet ediyorlardı. Aralarında bir tepsi vardı. Bir kâse yulaf lapası, bir yumurta, meyve, bir dilim ekmek, bir bardak meyve suyu ve bir fincan kahve. Linda son günlerde bana baktığı gibi içinin derinliklerinden bir yerden bakıyordu Ingrid'e. Söylenen her şey bu bakışlarda âdeta yitip gidiyordu. Sınırsız bir alana geliyordu, burada o kadar az şey vardı ki hiçbirinin önemi yoktu, öte yandan bunlar Linda'nın her şeyiydi, onlara sımsıkı tutunuyordu. Bana böyle bakıyordu ve şimdi Ingrid'e de böyle bakıyordu.

"Çocukları bıraktım," dedim, kapı aralığında durarak.

Ingrid kalktı.

"Kahvaltın bitti mi?" diye sordu. "Alayım mı tepsiyi?"

Aramıza girmek istemediğini biliyordum, gerekmedikçe yatak odamıza adımını atmazdı, fakat Linda onun kızıydı ve ben evde olmadığım için gelmişti.

"Biraz yürüyüşe çıkalım mı?" dedim, Ingrid gidince.

Linda başını salladı ve usulca ayağa kalktı.

"Sana giyecek bir şeyler bulayım mı?"

Yine başını öne salladı.

Bir pantolon ile bir kazak çıkarıp koridora gittim ve bekledim. Ceketini ve ayakkabılarını hazırladım, üzerini giydikten sonra koluna girip asansöre götürdüm. Aşağı inerken muhtemelen aynadan kaçınmak için yere bakıyordu.

Dışarıda güneş vardı. Meydan ile yol arasındaki ağaçlar yeşil, yapraklar gürdü. Parke taşlı meydanda insanlar dolaşıyor, ileride arabalar gidip geliyordu. Parka doğru yavaşça yürüdük.

"Seni seviyorum, Linda," dedim.

İrkilip bana baktı.

"Şimdi çok kötü ama her şey yoluna girecek. Söz veriyorum. Dişini sıkman gerek."

Yeniden önüne baktı.

"Dayanılmaz olduğunu biliyorum. Ama dayanmalısın. Geçecek."

Yaya geçidinden kaldırıma geldik; Meksika lokantasını, kuaförü ve kot dükkânını geçtik. Gökyüzü mavi, yolun karşısındaki parkın çimleri yeşildi. Sağda solda insanlar oturuyordu, kiminin önünde bisikleti vardı.

"Olağanüstü bir annesin," dedim. "Çocukları ihmal ettiğini düşündüğünü biliyorum. Ama etmiyorsun. Bu konuda elinden bir şey gelmez. İçinde olup biten bir sorun bu. Ama geçecek. Her şey yoluna girecek. Söz veriyorum."

Yine o yarı uzak yarı yalvaran bakışlarını bana dikti. Hiçbir şey söylemedi. Karşıya geçip parka girdik.

"Şuraya biraz oturalım mı?" diye sordum, parkın ortasındaki ağaçları çevreleyen taşları göstererek.

"Her şey yoluna girecek," dedim.

Köpeğini gezdiren yaşlı bir kadın geçti önümüzden, onun arkasından bisikletli genç bir kadın geliyordu, sırtında çanta vardı, çevremizde döndü. Oyun alanından çocuk sesleri yükseliyordu. Görebildiğim kadarıyla üç dört ebeveyn vardı orada.

Taşlara oturduk.

Linda ağlamaya başladı. Yüksek sesle hıçkırıyor, omuzları sarsılıyordu. Kolumu ona doladım ve başımı boynuna dayadım.

"Her şey yoluna girecek. Seni çok seviyorum. Şimdi çok kötü ama geçecek."

Yanımızda çimenlerde oturanlar bize baktı. Bize doğru gelen bir çift de baktı. Rüzgâr çıktı, tepemizde yükselen ağaçların yaprakları hışırdadı. Linda eğilmiş hıçkıra hıçkıra ağlıyordu, sanki içinde bir fırtına kopuyordu.

Sırtını sıvazladım.

Nasıl bir karanlığın içindesin Linda...

Nasıl bir karanlıktasın...

"Seni seviyorum. Çok özel birisin. Olağanüstü bir annesin. Her şey yoluna girecek. Dişini sıkman gerek."

Ağlaması yavaş yavaş dindi. Uzattığım koluma girdi, ayağa kalktık ve çakıl yolda yaşlı bir çift gibi yavaşça yürüdük. Huzursuzluk içimi kasıp kavuruyordu.

Üzerimizi çıkarırken Ingrid koridora geldi.

"Ne iyi yaptın, Linda," dedi. "Yürüyüşe çıkmayı başarabilmen çok iyi oldu."

"Biraz dinlenecek misin?" diye sordum.

Başını salladı. Onu yatak odasına götürdüm.

"Radyo ister misin? Yatarken dinlersin..."

Başını iki yana salladı.

"Yalnızca uyumak istiyorum," dedi.

Uzandı, yorganı burnuna kadar çekti ve gözlerini yumdu.

"Peki," dedim. "Yarın saat sonra sana bakmaya geleceğim."

Sigara içmeye çıktım. Konuşma başlatmak istemediğim için Ingrid'in önünde açık duran gazete ile masada oturduğu mutfağın önünden geçerken başımı öne eğmiştim. Beni severdi, biliyordum, fakat yazdıklarım bunu gölgede bırakıyordu, ayrıca Linda'nın durumu ile yaptıklarım arasında doğrudan bağlantı kuruyordu muhtemelen. Bunu düşündüğünden emin değildim ama güçlü bir olasılıktı.

Akşam ne yiyeceğimizi konuşmuştuk. Linda'dan, ona mümkün olduğunca yardım etmeye çalışmamız gerektiğinden söz etmiştik. Çocuklar konusunda kimin ne yapacağını kararlaştırmıştık. Ne var ki Ingrid'den, benden ve onun hakkında yazdıklarımdan hiç söz etmemiştik.

Başımı öne eğdim ve kendime şimdi ikimiz için de önemli olan Linda diyerek koşar adım yanından geçtim.

Balkonda otururken telefonun belli belirsiz sesi geldi kulağıma. İçeri gidip cevap verdim. Emlakçıydı. Kooperatif bahçesini yeni birilerine

daha göstermişti. Yedi kişi gelmişti ama ne yazık ki teklif veren çıkmamıştı. Hafta sonu yine gösterecekti. Kesinlikle satabileceğimizi söyledi. İyi, dedim. Duşta bir sorun olduğunu, bakmaya gelenlerden birinin bunu fark ettiğini, duşun kapanmadığını ve başlıktan su sızdığını söyledi. Doğru, dedim, duşta ve borularda bir sorun var, bakması için birini yollayacağım. İyi, dedi ve telefonları kapadık.

Linda'nın yanına gittim. Uyuyordu, çıktım, kafa dinlemek için çalışma odasına gittim. Bilgisayarı açtım. Birkaç hafta önce New York'tayken aldığım kitaptaki Claude Lorrain tablolarını karıştırdım. Sanki yıllar önceydi. Manhattan'da bir okuma gününden sonra baygınlık geçirmiştim. Bütün gün yemek yememiştim, çok gergindim ve Amerikalı yayıncı ile bira içmiştik, dışarıda beni ihtiyar bir Mısırlı yazar ile tanıştırdı, çok yer kaplayan bir adamdı, birdenbire ayakta duramaz oldum, basamaklara gidip oturmam gerekti. Başımı ellerimin arasına aldım, içimde kabaran karanlığın baş döndürücü ve dayanılmaz bir yorgunluk ve baygınlık olarak üzerime geldiğini fark ettim. Büyük bir şair olan ve konumunu hak eden ihtiyar Mısırlı yanıma geldi, birden dostça davranmaya başladı, kolunu omzuma atıp hâlimi sordu. İyiyim, dedim ve adam grubun yanına geri döndü. Oturmayı bile başaramıyordum, sarsak adımlar ile yayıncının yanına gittim ve hemen otele dönmem gerektiğini söyledim, taksi çağırmayı teklif etti. Bekleyemem, dedim ve kaldırıma uzandım, gözlerimi yumup kayboldum. Kendime geldiğimde yayıncı beni omzumdan tutuyordu, en çok bir iki dakika bayılmış olduğumu fark ettim. Ne var ki insanlar yerde yatışıma bakıyordu. Kalkmayı başardım, yayıncı beni bekleyen taksinin kapısını açtı, şoföre adresi söyledi ve taşıt görkemli kentin içinde ilerledi.

Orada Claude Lorrain'in tablolarından birini görmüştüm ve şimdi onun hakkında yazıyordum. İşin tuhafı kolay ve iyi yazıyordum, başka her şey kaybolmuştu, ta ki başımı kaldırana ve önümdeki pencereyi örten perdelere baktığımda ilkbahar ışığının pırıltısı bana Linda'yı düşündürene kadar. Bilgisayarı kapadım, ayağa kalkıp onun yanına gittim.

Yatakta oturuyordu. Parmaklarını yorganda dolaştırarak bana bakıyordu. Öne eğilmişti, tırnaklarını nevresime sürtüyordu. Bir şeyi mi silkeliyordu. Hareketleri öyle yabancıydı ki her şey ödümü patlatıyordu.

"Kaygılıyım, Karl Ove," dedi. "Çok korkuyorum."

"Doktorun verdiği ilaçlardan birini içemez misin?"

"Evet ama etkileri çok kısa sürüyor. Sonra daha da kötü oluyor."

"Bir tane getirebilirim. Adı neydi?"

Söyledi. Mutfağa gittim, raflardan biri Linda'nın ilaçları ile doluydu tamamen, içeceği ilacı buldum, bir bardak su doldurdum ve yatak odasına döndüm.

İlacı içti, sırtüstü uzandı.

Ben de yanına yattım.

Teksöz etmedik. Elini tuttum. Yazdıklarımı düşündüm, Lorrain'in tablolarının uyandırdığı duygular bana bir tür huzur veriyordu, bir an sonra ayıldım, nasıl bir canavardım ki yanımda yatan Linda ölmek isterken bunları düşünebiliyordum?

"Bir şeyler yemek ister misin? Meyve falan?"

Yanıt vermedi. Ona döndüm.

"Üzüm?"

Başını salladı, kalktım, mutfağa gittim, neyse ki Ingrid yoktu, bir salkım üzümü kâseye koyup Linda'ya götürdüm.

"Radyo istemiyor musun hâlâ?" diye sordum, kâseyi yanına koyarken.

"Bir şey dinleyecek hâlim yok."

"Müzik bile mi?"

"Hayır."

Yorganı üzerine çekti ve duvardan yana döndü.

Kreşten dönerken Vanja annesi hâlâ uyuyor mu diye sordu.

"Evet, uyuyor. Biraz hasta daha. Ama yakında geçer."

"Hiç geçmiyor," dedi Vanja. "Hep hasta."

"Hayır, değil," dedim. "Ama şimdi hasta. Dinlenmesi gerekiyor."

"Benim de dinlenmem gerekiyor," dedi Vanja. "Annemle dinlenmek istiyorum."

"Peki," dedim, "Uslu durursan olur."

"Ben de," dedi Heidi.

"Elbette," dedim. "Ama teker teker. Anlaştık mı?"

Ne var ki sonu iyi olmadı. Vanja kaldırmak için Linda'yı rahatsız etmeye başladı ve Heidi de ablasından daha iyi davranmadı.

Vanja odadan çıkmak istemedi, onu dışarı taşımam gerekti. Bunu bir şakaya, oyuna dönüştürmeye çalıştım ama cidden tepesi atmıştı.

Onu çocuk odasına götürdüm. İçeri koşabilmek için yanımdan geçmeye çalıştı.

"Vanja," dedim. "Annen gerçekten biraz hasta. Sessizliğe ihtiyacı var. Yakında geçecek. Söz veriyorum."

"Geçmiyor," dedi ve yere baktı.

"Gel hadi. Bir film izleyelim."

"İstemem."

"Ne istiyorsun peki?"

"Anneme gitmek istiyorum."

"Anlıyorum. Gidebilirsin de. Ama şimdi olmaz."

Yere oturdu ve ben orada değilmişim gibi küçük oyuncaklarını sağa sola itmeye başladı. Bir süre onu seyrettikten sonra dışarı çıktım.

Ertesi gün yine doktora gittik. Yine aşağı yukarı aynı soruları sordu. Linda yine eskisi kadar ketumdu.

"Depresyonu tersine çevirmemiz gerekiyor," dedi doktor, bir süre sonra. "Bunu sağlayan yöntemlerden biri de elektroşok. Kulağa korkunç geldiğini biliyorum, ama gerçekten işe yarıyor. Süreci bir bakıma frenliyor ve beyne yeni bir başlangıç fırsatı veriyor. Denemek ister miydin? Hiçbir tehlikesi olmadığını bilmelisin. Ayrıca depresyonu hemen durduracaktır."

Doktor bunları söyleyince Linda bana döndü, geçen sefer hastaneye yatması önerildiğinde baktığı gibi bakıyordu bana.

Soluk almaya çalışır gibi ağzını açıp kapadı, gözleri yaşlarla doluydu.

"Hayır," dedi. "Hayır."

"Sanmıyorum," dedim. "Bence kendiliğinden geçmesini beklemeliyiz."

"Anlıyorum," dedi doktor ve Linda'ya döndü. "Her gün biraz kalkıp dolaşman çok önemli. Yürüyüşe çıkmışsın, çok güzel. Enerji bulabilirsen eski uğraşlarından birkaçını yapabilmen iyi olur."

"Hiçbir şey yapmıyorum," diye fısıldadı Linda.

"Efendim?"

"Hiçbir şey yapmıyorum."

"Depresyondayken görmek pek kolay değil," dedi. "İnsan hiçbir şey yapmadığını, değersiz olduğunu düşünür. Yapmayı başka şeylerden daha çok sevdiğin bir şey vardır herhâlde?"

Linda başını iki yana salladı.

"Hobin yok mu, yapmayı iple çektiğin bir uğraşın?"

Linda yine başını iki yana salladı.

"Filmleri seviyorsun," dedim. "Ayrıca kitap okumayı."

"Yapamıyorum," dedi.

"Peki," dedi doktor. "Ama ben büyük girişimlerden söz etmiyorum. Bulaşık makinesini dolduramaz mısın? Birkaç bardak bile koysan iyi."

Linda başını öne salladı.

"Çocuklarla aran nasıl? Biraz zaman geçirebildiniz mi?"

Linda başını iki yana salladı.

"Yanılıyorsun," dedim. "Birlikte televizyon izlediniz."

"Çok iyi, Linda. Onlara biraz kitap okumayı da deneyebilirsin. Yapabilir misin, sence?"

"Yaparım."

Akşamüzeri hepsini bir arada kaldıramadığı ve ilgi çekmek için kavga etmelerini istemediği için çocuklara birer birer kitap okudu. Önce John'a okudu, bu sırada Heidi koridorda sırasını bekliyordu, ondan sonra da Vanja geldi. Ardından Linda uykuya daldı. Linda'nın yeni hayatında bir motif oluşmaya başladı: Ben çocukları kreşe götürürken yatakta kahvaltı ediyor, üzerini giyinip ya benimle ya Ingrid ile yürüyüşe çıkıyor, uyuyor, kalkıp öğle yemeği yiyor, bulaşık makinesini çalıştırıyor, uyuyor, eve dönen çocuklara kitap okuyor, uyuyor, kalkıp akşam yemeği yiyor, çocuklar ile çizgi film izliyor ve yeniden yatıyordu. Ben arada biraz yazı yazıyordum ama çok değil, her gün yalnızca birkaç satır. Elisabeth telefon etti, Aftenposten gazetesi ile sözleşmişti, haftaya bir muhabir yollayacaklardı.

"Muhabirin adı Siri Økland," dedi Elisabeth.

"Ama o BT'de çalışıyor. Aftenposten değil miydi?"

"Öyle, ama birlikte çalışıyorlar. Büyük bölgesel gazeteler. Genellikle aynı haberleri basıyorlar."

"Peki," dedim.

Aslında birinci kitap çıktığında bana karşı sergiledikleri tavır ve o zamandan beri hem beni hem de kitaplarımı ele alış biçimleri yüzünden BT ile bir daha röportaj yapmamaya karar vermiştim. Yazdıkları her şeyde olumsuz bir hava vardı; bazen rezil etmeye varacak ölçüde alay ediyor, bazen de ahlaksızlık ile suçluyorlardı. Kendim okumamıştım, fakat hem annem hem de Yngve BT'nin kapsama alanında oturduğu için yaklaşımları konusunda fikir sahibiydim. Odda'dayken BT organizatörler aracılığıyla bana röportaj teklifinde bulundu, muhabir onlara röportajın düzgün yapılacağı, eskisi gibi çarpıtılmayacağı konusunda garanti vermişti. Bu pervasızlıkları karşısında ağzım açık kaldı. Önce bana çamur atmışlardı,

şimdi bana çamur atmayacaklarına söz vererek röportaj yapmak istiyorlardı.

Ne var ki kimse açısından sorun çıkarmak istemiyordum. Siri Økland'a güveniyordum, ayrıca sözleşme çoktan yapılmıştı. Onun yaptığı bir röportajın gazetede çıkmasından zarar gelmezdi.

Linda iyileşmedi. Ne zaman onunla baş başa kalsam aynı şeyleri söylüyordum. Onu çok sevdiğimi, şimdi durumunun kötü olduğunu bildiğimi, ama geçeceğini ve her şeyin yoluna gireceğini... Sanki tüm sözlerim onun içinde kayboluyor, karanlığın içinde çözülerek yitip gidiyordu. Buna hiç karşılık vermiyordu ve ben konuşurken yüzüme bakmıyordu. Küçük parka gidiyor, bir süre oturup eve dönüyorduk. Hastalığın uzun sürebileceğini anlayınca, Korsika yolculuğunu iptal edip paramızı geri alabilmek için bir sonraki doktor ziyaretimizde rapor istedim. Linda akşamları çocuklara kitap okuyordu, bu iş onu çok yoruyordu ama yapabildiğine seviniyordum, zira bu bir cankurtaran halatı gibiydi, çocukların minimum ihtiyacıydı, böylece Linda'nın hastalığından etkilenmiyorlardı. En azından Heidi ile John açısından durum böyleydi, her şeyi olduğu gibi kabul ediyorlardı, ne var ki Vanja nasıl ele alacağını bilemediği bir yığın çelişkili duygu içindeydi. Bir akşam öfke nöbeti geçirdi. Linda salonda bir koltukta oturuyordu, Vanja bağırıp çağırarak ona vurmaya başladı.

"Çirkinsin! Çirkinsin! Çirkinsin!" diye haykırıyordu.

Onu kaldırıp uzaklaştırdım, kıvranıp tepinerek bana da vurmaya çalıştı. Sakinleşene kadar birkaç dakika boyunca onu sımsıkı tutarak oturmam gerekti. Ardından, herkes uyuduktan sonra çalışma odama gittiğimde ağladım. Niye bilmiyorum, ağladım işte. Kreşte her şeyin yolunda gittiğini, çocuklarda bir değişiklik olmadığını söylüyorlardı. Vanja oradaki en büyük öğrenciydi ve kendisini fark etmeye başlamıştı. Ayrıca bir yakın arkadaşı vardı, akşamları uzun süre telefonda konuşuyorlardı, sonbaharda birlikte okula başlayacaklardı, okulu arkadaşına göre seçmiştik. Ayrıca anneannesine çok bağlıydı.

Çocuklar kendilerine gerekenleri yaparlar; ihtiyaçlarını karşılar, telafi edip denge kurar ve tüm bunları hiç farkında olmadan yaparlar.

Linda bir sabah mutfağa geldi. Büsbütün kendini kaybetmişti ve titriyordu. Elinde bir kredi kartı vardı.

"Bunu yerde buldum," dedi. "Yerde duruyordu."

Bunu söylerken ağlıyordu.

"Hiç düzeniniz yok," dedi. "Her yer kaos içinde."

"Benim kartım," dedi Ingrid. "Cebimden kayıp düşmüş olmalı."

"Yerdeydi," dedi Linda, titreyen bir sesle. "Çok dağınıksın."

Arkasını döndü ve usulca içeri gitti. Peşinden gittim.

"Önemli değil," dedim. "Her şeyin kaos içinde olduğunu düşünmeni anlıyorum. Ama bu doğru değil. Her şey yolunda. Kontrol altında. Buna kafa yorma."

Titriyordu. İçtiği onca ilacın yan etkisi mi acaba diye düşündüm.

"Biraz uyu," dedim. "Kredi kartının hiçbir anlamı yok. Sandığın gibi önemli değil. Her şey yolunda."

"Hayır, değil," dedi ve yattı.

"Yolunda," dedim. "Öyle. Gerçekten her şey yolunda. Üç harika çocuğumuz var. Büyümeye başladılar. Keyifleri yerinde. Senin kitabın çıkacak. Bir yazar oldun. Paramız var. Dilersek ev alabiliriz. Gördüğün gibi her şey yolunda. Gerçekten iyi durumdayız."

Dinlerken bana bakıyordu. Gözleri kocaman açılmıştı. Sanki anlattıklarım onun için hiçbir anlam ifade etmiyordu. Sanki onları ilk defa duyuyordu.

Linda gözlerini yumunca ben de kalktım, birazdan uğrayacağımı söyledim ve içeri geçtim, makinenin filtresine kahve koyup düğmesine bastım.

O akşam Ingrid bana ikinci cildin sesli kitabı var mı diye sordu. Başımı öne salladım. Dinlemek istedi. Vermek hiç içimden gelmiyordu. Ne diye karıştırıyordu şimdi? Fakat gidip getirmek ve ona uzatmaktan başka ne gelirdi elimden...

Her zaman erkenden –aşağı yukarı çocuklar ile aynı saatte– yatağa çekilir, sürgü kapıyı çeker ve sabaha kadar ortalarda görünmezdi, kalkınca da çocuklara krep veya ekmek hazırlardı. Ben herkes yattıktan sonra ya bir saat televizyon izler ya da çalışma odasında sanat kitaplarından birini karıştırırdım. Bu akşam Ingrid'in dolaştığını duydum. Ben yatmaya giderken hâlâ uyanıktı. Gece boyu gözüne uyku girmediğini söyledi ertesi sabah. Yazdığım romanı dinlemişti Baskıdan önce romanı ona göndermiş olduğumu, fakat okuyacak zaman bulamadığını ve Norveççeyi anlamadığını söyledi. Ona ilişkin yazdıklarımı bu yüzden onaylamıştı. Bana güvenmişti.

Bunları söylerken ocağın önünde durmuş krep yapıyordu. Ben elimde fincan ile sigara içmeye çıkmak üzereydim. Ondan korku-

yordum. Fakat gidemezdim, kendimi de savunamazdım; orada durmak, dinlemek ve ona hak vermek zorundaydım. Haklıydı sonuçta. Bana çok kızgındı. Ne var ki içeride çok sevdiği ve ölmesinden korktuğu Linda yatıyordu; salonda da çok sevdiği, uğruna her şeyi yapacağından, canını bile feda edeceğinden emin olduğum torunları vardı. Kızı Linda benim karımdı, torunları benim çocuklarımdı. Bu durum hem onu hem beni mahvediyordu. Mazeret uyduramaz, kendimi müdafaa edemezdim, her şey onu haklı çıkarıyordu. Tek savunmam Ingrid'in romanı önden okumuş ve onaylamış olmasıydı ama artık bu da geçerli değildi, zira haklıydı, taslak metin yanlış adrese gittiği için ona okuyacak birkaç gün kalmıştı ancak.

Daha fazla bir şey söylemedi ama onu tanıyordum; kızgındı, kederliydi ve korkuyordu.

Tüm bunların altında da Linda'nın benim yazdıklarım yüzünden yatağa düştüğü azarlaması dile getirilmeden duruyordu. Bunu hep hissediyordum. Hem Ingrid'den hem benden yükseliyordu. Linda içeride yatıyordu ve ben herkesi ondan uzak tutuyordum. Çocukları ve Ingrid'i ona yaklaştırmıyordum. Korkunç bir duyguydu, kapkaranlıktı, Linda'yı yatağa düşüren bendim. Ona bakmamıştım. Baksaydım böyle olmazdı. Tam tersini yapmıştım, Linda'nın üzerindeki baskıyı dayanılmaz hâle getirmek için elimden geleni yapmıştım. Linda kendi benliği, kendi kimliği için mücadele veriyordu. Daha önce bir defasında, hayatındaki baskı çok artınca, her şey dağılınca kendisinin hayal ürünü versiyonuna sığınmış ve karanlığın içinde kaybolmuştu. Olduğu kişi ile olmak istediği veya olduğunu sandığı kişi hiç örtüşmüyordu. Onu ilk gördüğüm hâli ile iki yıl sonraki hâli arasındaki fark çok büyüktü. Kendisini toplamış, diye düşünmüştüm. Tastamamdı veya daha az parçalanmış durumdaydı. Çocuk doğurmayı düşünebiliyordu, yapılması gerekenler ve olması gerektiği kişi ortadaydı, başka seçenek yoktu, durum böyleydi ve kendisi öyleydi. Derken ben o hayatın bir yanılsama, bir hayal olduğunu ve gerçekleri yansıtmadığını yazmıştım. Bununla da yetinmeyip bunu herkesin gözünün önüne sermiştim. Linda'nın hayatını, çocuklarımızı, sorunlarımızı... Ayrıca bu kitap çok tutmuş ve herkesin diline düşmüştü. Linda'yı en zayıf yerinden, kimlik sorunundan, kişiliğinden vuruyordu. Benim tuttuğum aynada Linda hem kendisini görüyordu hem de herkes onu görüyordu.

Kitaplar yayımlandıktan sonra bir gün Linda'nın Stockholm'deki terapisti telefon etti, onunla konuşmak istediğini söylerken sesi buz

gibiydi. Linda'yı da onun mücadelesini de çok yakından tanıyordu ve benim girişimimin gerçekten ne kadar tehlikeli olduğunu biliyordu.

Koridordan yatak odasına geçerken her seferinde aynı duyguya kapılıyordum: Ona yıkmıştım ve şimdi saklıyordum. Yakında birlikteliğimiz onuncu yılına girecekti; ben herkes gibi olduğumuz, çatışmalarımızın herkesinkiyle aynı olduğu ve Linda'nın bunlarla herkes gibi başa çıkması gerektiği düşüncesinden yola çıkmıştım. Onun öfke patlamalarını, beni kontrol etmeye çalışmalarını görmüştüm; fakat her şeyi yitirme korkusunu, uçurumun kenarına geldiği duygusunu görmemiştim. Ben çamaşır sepetleri, kovalar, makineler ve bebek bezi torbaları görmüştüm. Puset, çocuk giysisi, küvet ve beşik görmüştüm. Linda'nın çocuklara ne kadar yakın olduğunu, onlara gereken her şeyi verdiğini görmüştüm; fakat bunun ona neye mal olduğunu görmemiştim. Şimdi görüyordum, çünkü kayıp düşmüştü ve batıyordu. Giderek daha derine batıyor, giderek uzaklaşıyordu. Günlük hayat artık erişimi dışında kalmıştı. Bulunduğu derinliklerden bunu görebiliyordu ve kendisini sonuna dek zorlarsa uzanıp dokunabiliyor, birkaç dakikalığına buraya gelebiliyor, kucağına bir çocuk alabiliyordu; ne var ki daha fazlası, onlara bir meyve vermek, bir şaka yapmak, ilginç bir konuda soru sormak, onları giydirip parka götürmek gibi hayatı oluşturan kolay –inanılmaz kolay– şeyler elinden gelmiyordu. Tüm bunlar kolaydır, dolayısıyla o sırada onlara değer vermeyiz, ancak daha sonra, çocuklar büyüdüğünde, onlar iki veya dört yaşındayken, hem onlar hem de biz farklı bireylerken yaptıklarımızı hatırlarız ama o zaman olduğumuz insanlar sonsuza kadar yitip gitmiştir.

Hep böyledir. Hayat kolaydır, hayat bir oyundur, ta ki zemini kaybolana kadar, o zaman kişi kayıp gider, yatağa düşer, kendisini karanlıkta bulur, birdenbire her şey imkânsız ve erişilmez olur. Linda'nın bunu görmesi ama elinden bir şey gelmemesi, çocukları içeride hoplayıp zıplarken bile yaşamaya değmeyeceğini, onsuz daha iyi olacağımızı, her şeyi mahvettiğini düşünmesi, sürekli ölme hayalleri kurması ve yaşamak isteyen bizlerden bu kadar uzağa düşmesi dayanılır gibi değildi.

Ingrid'in onu parka götürüşünü gördüm; başı öne eğik kız yavaş hareketler ve boş gözler ile yürüyor, annesi onun koluna girmiş,

cesaret veriyor, sohbet ediyor, iyimser. Ben de Linda ile parka gittim, onu sevdiğimi, şimdi durumunun kötü olduğunu ama düzeleceğini söyledim ve tüm sözlerim hiçbir direnç ile karşılaşmadan içinde yitip gitti, iç dünyası bir uçurum gibiydi ve karanlık öyle yoğundu ki hiçbir şey aydınlatamıyordu. Hiçbir şey. Linda'nın her şeyden çok sevdiği Vanja, Heidi ve John bile ona ışık tutamıyordu.

Annem geldi; uzun zaman önceki sözleşmemize göre anneanne ile babaanne ev işlerine yardım edecek, ben de kooperatif bahçesine gidip romanın sonunu yazacaktım. Bu durum artık geçerli değildi, fakat sıkıntı içinde olduğumuz için onların yardımına hâlâ ihtiyaç duyuyorduk.

Annem ile Ingrid çok farklı olmalarına rağmen her zaman iyi anlaşıyordu ve şimdi de durum değişmemişti, bir yandan da evdeki gerginlik giderek yükseliyordu, zira aramızdaki hemen hiçbir şey dile getirilmiyor ve işlenmiyordu, her şey bilinçaltının sınırındaydı, bedenlerimize ve seslerimize yansıyordu, tam olarak neyin ne olduğunu anlamak imkânsızdı ama varlığını ezici olarak hissettiriyordu.

Akşamları herkes yattıktan sonra annem ile oturup sohbet ediyorduk. İhanet ediyormuşum gibi geliyordu bana. Böyle olmaması gerekirdi, sonuçta çok kötü durumdaydım ve konuşacak birine ihtiyacım vardı, fakat yine de ihanet gibi geliyordu çünkü kendimi kötü hissetmem benim suçumdu ve bunun cezasını çeken ben değildim, Linda'ydı; dolayısıyla koşulsuz olarak benden yana olan biri ile konuşmanın sağladığı rahatlığa hakkım yoktu.

Annem Linda'yı düşündüğünden daha kötü bir durumda bulduğunu söyledi. Kanepede örgü örüyordu, ben elimde kahve fincanı ile ayaklarımı sehpaya uzatmış oturuyordum. Linda ile birlikteliğimiz başlayınca sonumuzun böyle olacağından korktuğunu söylemedi annem, fakat ben öyle düşündüğünü biliyordum ve benim asla bundan korkmamış olmam tuhaftı. Her şeyin yolunda gideceğinden emindim. Yüreğinin sesini dinle felsefesini benimsemiştim. Düşüncelerin, mantığın, paranın değil yüreğinin sesine kulak ver. Onunla ilişkimiz başlar başlamaz ilk düşüncem birlikte çocuk sahibi olmaktı. Hem de bir, iki değil, üç tane. Bunu yaptık. Bizim hakkımızda roman yazarken de yüreğimin sesini dinlemiştim. Ne var ki o sıralar yüreğim buz gibiydi.

Seyahat bürosunu aradım ve Korsika yolculuğunu iptal ettim. İlkin yalnızca biz, yani Linda, Vanja, Heidi, John ve ben orada bir hafta

geçirecektik, ertesi hafta da Yngve ve çocukları ile Asbjørn ve ailesi gelecekti. Romanın teslim tarihinden sonraki gün yola çıkacaktık, bu yolculuk her şey için ödül olacaktı. Artık teslim tarihini unutabilirdim, roman bir kenara atılmıştı, hiçbir anlam ifade etmiyordu. Emlakçı düzenli aralıklarla arıyordu, kooperatif bahçesini hem iş günlerinde hem de hafta sonlarında müşterilere gösteriyordu, hem gazetelere hem de internete ilanlar vermişti, insanlar geliyordu ama kimse istemiyordu. Ben Linda ile parka yürüyüşlere çıkıyordum; Linda tabakları bulaşık makinesine koyuyor, yatıp uyuyor, çocuklar ile televizyon izliyor ve onlara kitap okuyordu. Bazen öyle kaygılanıyordu ki bembeyaz kesiliyor ve yerinden kımıldayamıyordu, o zaman fazladan bir ilaç içiyor ve bir tür sersemlik hâli içinde uykuya dalıyordu. Ah Linda, Linda... Büyükanneler sayesinde yeterince meşgul olan çocuklar genellikle mutlulardı, annelerinin hastalığına büsbütün alışmışlardı. Ben ne yapacağımı bilemiyordum. Bazen kızıyordum, içimde bir öfke kabarıyordu, Linda kendisini toplayamaz mıydı, kalkıp hayatına çekidüzen veremez miydi? Seni seviyorum, şimdi çok kötü ama yakında geçecek. Gezmeye gidiyorduk; Linda bulaşık makinesini dolduruyor, bizimle öğle yemeği yiyor, çocuklar ile çizgi film izliyor ve onlara kitap okuyordu. Tüm düşüncelerinin karanlık olduğunu biliyordum. Ölmek istediğini ama yapamadığını biliyordum.

Mutfakta akşam yemeği. Ingrid, Sissel, Vanja, Heidi, John ve ben. Linda yatak odasında uyuyor. Ingrid bana bakmadan şöyle dedi:

"Çocuklar hakkında roman yazmanın sonuçlarını düşündün mü?"

"Evet," dedim.

"Büyüdükleri zaman nasıl karşılayacaklar? Herkes onları tanıyacak. Bunu düşündün mü? Savunmasız kalacaklar?"

Linda onun kızı, diye düşündüm. Bana öfkelenmesine izin vermeliyim.

"Tehlikeli olduğunu sanmıyorum," dedim. "Yazdıklarımın hiçbirinin tehlikeli olduğunu sanmıyorum."

Sözlerim temelsiz duyuluyordu, Ingrid bana baktı, yemeğe devam ettik, çocuklar sandalyelerden aşağı kaydı, özellikle bir şey fark etmemişlerdi, her şey normal ses tonları ile dile getirilmişti.

Ertesi gün cumartesiydi, güneşliydi, hep birlikte parka gidecektik, piknik sepeti hazırlamış ve yanımıza büyük bir örtü almıştık, ben

İzlanda'dan döndükten sonra Linda ilk defa çocuklar ile dışarı çıkacaktı. Ingrid, Sissel ve çocuklar dışarıda bizi bekliyormuş, ben bunu bilmiyordum, Linda'nın koluna girip onu bodrumun koridorlarından geçirdim ve gideceğimiz parka daha yakın olan arka kapıdan çıkardım. Herkesin orada olduğunu sanıyordum.

Akşamın ilerleyen saatlerinde herkes yatınca, annemin anlattığına göre, on beş dakika bekledikten sonra Ingrid sinirlenmiş ve bana verip veriştirmiş. Annemin de tepesi atmıştı, sonuçta hakkında kötü konuşulan kişi onun oğluydu, fakat ben önemli olmadığını ve Ingrid'i anladığımı söyledim. Bana kızmakta yerden göğe kadar haklıydı. Öte yandan beni seviyordu, en anlaşılmaz olanı buydu muhtemelen.

Tüm bunlar Linda'dan uzak tutuluyordu. O gelince aramızdaki tüm gerginlikler ortadan kalkıyordu, hepimiz ona yöneliyorduk. Baş başa kaldığımızda da elbette hiçbir şey söylemiyordum, hâlbuki başka zamanlar hep böyle şeyler konuşur, başkalarından ve ilişkilerden söz ederdik. Linda başkalarını görüyordu, böyle bir yeteneğe sahipti. Şimdi bu yeteneğin izi bile kalmamıştı. Hemen hiç konuşmuyor, azıcık enerjisini de çocuklara kullanıyordu. Beşinci kitabın yakında çıkacağını da söylemedim ona. Fırtına koparmasını bekliyordum çünkü bana yöneltilen bir tecavüz suçlamasını kaleme almıştım, yazdığım öteki ufak tefek şeylerin gazetelerin ilk sayfalarına düştüğü göz önüne alınırsa bunun da öyle karşılanmayacağı düşünülemezdi. Romanda yer verdiğim kimi kişilerden öfkeli e-postalar almış, dolayısıyla onların adlarını değiştirmiştim. Ne var ki kendisine tecavüz ettiğimi ileri süren kadın gerçekti, Bergen'de oturuyordu; adını veya onu tanımayı kolaylaştıracak herhangi başka bir şeyi yazmamış olsam da biri onu bulup haber yaparsa hiç şaşırmazdım.

Dolayısıyla Siri Økland ile röportaj yapacağımız gün, annesi ile –üstelik bu kez Pildammsparken'e kadar– yürüyüşe çıktıktan sonra yatağa uzanan Linda'ya, bir röportaja katılacağımı ve bir, bilemedin iki saat süreceğini söylemek ile yetindim. Peki, dedi; ben kalktım ve ilk dört romana ilişkin röportajların hemen hepsine ev sahipliği yapan Konsthallen'e gittim. Siri Økland yanında bir fotoğrafçı ile beni bekliyordu. Röportaj iyi geçti, oysa ben sürekli savunma yapmıştım, hep tetikteydim, yaptığımın yanlış olduğunu bildiğim belliydi. Ardından sokakta fotoğraf çekildi ve eve döndüm. Ingrid çocukları almaya gitmişti. Linda uyuyordu, annem salonda kitap okuyordu. İçeri girince bana baktı.

"Nasıl gidiyor?" diye sordum.

"İyi," dedi. "Sen dışarıdayken Linda kalktı. Mutfağa yanımıza geldi. Bir saat konuştuk."

"Ne?"

"Evet. Durumunu anlatıp ağladı."

"Neler dedi?"

"Hiçbir şey yapamadığını, elinden bir şey gelmediğini söyledi. Değersiz hâle geldiğini anlattı. Çocuklara tek başına bakamadığını, işi olmadığını, iş bulabilecek gibi de görünmediğini söyledi. Çok çaresiz durumdaydı."

"Ama konuştu," dedim.

"Evet, konuştu."

Bir sabah yatağı toplamıştı; içeri girdiğimde yorgana oturmuş, duvara yaslanmıştı ve bana bakan gözlerinden hâlen umutsuzluk okunsa da önceki günden daha farklı ve yoğun bir şey vardı üzerinde. Tam olarak neydi, bilmiyorum. Belki her şey içinde yitip gitmiyordu, belki her şey içeri doğru akmıyordu, bazı şeyler de dışına çıkıyordu. Yatağı toplamıştı, yorganda oturuyordu ve benimle göz teması kurmuştu.

"Biraz kitap okumaya çalıştım," dedi.

"Öyle mi?"

"Yapamadım."

"Önemli değil," dedim. "Kalkmana sevindim. Yürüyüşe çıkalım mı?"

Başını salladı. Küçük parkı arkamızda bırakıp karşıya geçtik, eski stadyumun çitleri boyunca ilerleyip Pildammsparken'e ulaştık ve geri döndük.

Eve gelince yatıp uyumak yerine benden radyoyu odaya getirmemi istedi. Yaptım, klasik müzik çalan bir kanal açtım, arkamdan kapıyı kapatıp çalışma odasına gittim. Biraz sonra telefon çaldı. Yngve'ydi. BT'nin beşinci kitaba büyük bir sayfa ayırdığını söyledi. Yok, birkaç sayfa ayırmıştı. Tecavüz suçlamasından da söz ediyorlardı.

"Haberin sonunda kadının adını bildiklerini yazıyorlar," dedi Yngve.

"Ne demek istiyorlar? Bir tehdit mi bu?"

"Bilmiyorum," dedi.

"Daha kitap bile çıkmadı," dedim. "Kitap çıkana kadar yayın yasağı vardı."

"Bunu umursamadıkları belli," dedi Yngve. "Her zamanki gibi her şeye olumsuz bakmışlar."

"Yayınevini aramam gerek. Sonra konuşuruz."

Elisabeth'e telefon ettim. Söylediğine göre olan şuydu: Siri Økland benimle röportaj yapacağı için ona taslak metni vermişlerdi. Yalnızca röportaj için kullanma koşulu getirmişlerdi. Gazete buna söz vermişti ve bu sözü çiğnemişlerdi. Elisabeth, Siri'yi aramıştı; Siri üzgündü, mesele ile hiçbir ilgisi olmadığını söylemişti, taslak metni vermesini emretmişlerdi ona. Elisabeth çok öfkeliydi. Gazetelerin yayın yasağına uymaması yaygın bir sorundu, mesela VG hiçbir zaman uymuyordu, dolayısıyla değerlendirme yazısı için kitaplar önceden verilmiyordu onlara. Ne var ki bu defa BT'ye taslak metin verilmişti çünkü yayın öncesi bir tek onlarla röportaj yapılacaktı ve koşullara uyacaklarına söz vermişlerdi. Sonra bu sözlerinden hemen dönmüşlerdi. Niye? Onların gözünde aşırı ahlaksız bir şey yaptığım için bana istedikleri muameleyi yapabileceklerini düşünüyor olmalıydılar.

"Daha röportajı bile basmadılar, öyle değil mi?" diye sordum.

"Hayır, onu kitap çıkınca basacaklar."

"O zaman geri çekelim en azından. Sen ne dersin?"

"Bence de çekmeliyiz. Hemen arıyorum."

Telefonu kapattım, balkona çıkıp bir sigara içtim, ardından yatak odasına döndüm, Linda gözleri kapalı yatıyordu. Beni duyunca gözlerini açtı.

"Radyo ile aran nasıl?" diye sordum.

"Hiçbir şeye katlanamıyorum. Müziğe bile."

Ağladı.

Yanına uzandım.

"Şimdiden iyileşiyorsun, Linda. Birkaç gün öncesine göre çok daha iyi durumdasın. Hafiflemeye başlıyor, buna eminim."

"Korkuyorum," dedi.

"Biliyorum," dedim. "Ama her şey yolunda. Her şey yolunda."

Başını eğip yatağa bastırdı.

Hareketleri hızlanmıştı; üzerinde bir başkalık vardı artık.

Çocukları kreşten aldım, Triangeln alışveriş merkezinin içinden geçip arkasından çıktık, oyun alanı yalnızca bir sokak ötedeydi. Heidi ile Vanja otoparkın kenarındaki çitlerin önünde durdular, tırmanmak istiyorlardı, derin bir soluk alıp onlara izin verdim, John sırtüstü yatmıştı, iki uçağın izlerinin artı işareti oluşturduğu gökyüzünü izliyordu.

Cep telefonum çaldı. Elisabeth'ti.

"Bugün pek çok kez telefon ettim," dedi. "En son başeditör ile konuştuk. Röportajı yine de basacaklar."

"Ama ben geri çekiyorum!"

"İşe yaramıyor. İfade özgürlüğünü ileri sürüyorlar."

"Ne? Kafayı mı yemişler?"

"Baba, baba, bak!" diye bağırdı Heidi; arkaya doğru eğilmişti, tek elle tutunuyordu, öteki elini dramatik biçimde geri atmıştı. Gülümsedim ve başparmağımı kaldırdım.

"İfade özgürlüğü mü? Sözleşmeyi çiğnediler, yayın yasağını çiğnediler ve şimdi ifade özgürlüğünün arkasına saklanıp basacaklar mı?"

"Evet, öyle. Avukatlar falan da devreye girdi. Yine de basacaklar. Hiçbir şey yapamayız."

"Hayatım boyunca bir daha bu gazetenin röportajlarına katılmayacağım. Onlarla bir daha işim olmaz."

"Katılıyorum," dedi Elisabeth. "Bir süre Oktober yazarlarıyla röportaj yapabileceklerini de sanmıyorum."

"Neyse, teşekkürler," dedim.

"Konuşuruz," dedi. "Değerlendirmeler yakında geliyor. Ama sen onları okumuyorsun herhâlde?"

"Geir bana kısa bir özet çıkarır sanırım. Tamam, görüşmek üzere."

"Görüşürüz."

Telefonu kapatıp cebime soktum.

"Gelin bakalım," deyip yürümeye başladım. Durup arkamı döndüm. "Gelsenize."

Usulca yaklaştılar.

İki yüzlü lanet budalalar. Ah, nasıl nefret ediyorum onlardan. Ahlak bekçileri! Lanet olsun. Kıçımın ifade özgürlüğü!

Hepsi cehennemi boylar umarım.

Parkta Vanja ve Heidi tırmanma ağacı denen ağaca koştu dosdoğru. John salıncağa binmek istedi, onu salladım, bana yaklaşınca arada sırada ayaklarını yakalıyordum, gülüyordu ve var gücümle ittiğim zaman kahkaha atıyordu. Artık herkes biliyor, diye düşündüm. Yarın gazeteler dolup taşacaktı. "Tecavüz şüphelisi Knausgaard." Bu olayı o sırada yalnızca en yakınımdakilere anlatmıştım. En büyük korkum gazetelerde çıkmasıydı. Bu olmamıştı, fakat şimdi kendim

yazmıştım ve herkes üzerine atlayacaktı. Öte yandan anlatmasaydım birileri kendimi kayırdığımı, hayatımın en önemli olaylarından birini gizlediğimi düşünecekti, ayrıca kendime ilişkin roman yazmak herkese hayatım konusunda dilediğini yazma hakkı verdiği için er ya da geç bu da ortaya çıkacaktı.

John'u salıncaktan indirip kum havuzuna koydum. Kendi başına oynamak istemiyordu, benim yanımda karşı uçtaki banka geldi. Onu kaldırıp kucağıma aldım, kollarımı ona dolayıp başımı boynuna eğdim.

"John'cuğum," dedim.

"Yapma baba," dedi.

"Peki," deyip doğruldum. "Kızları görebiliyor musun?"

Gösterdi. Yaprakların arasında oturuyorlardı.

Ne yapıyorlardı?

Sohbet ediyorlardı herhâlde. Vanja'nın şakacı sesini ve Heidi'nin kendisine özgü kahkahasını duyuyordum belli belirsiz.

On beş dakika sonra eve döndük. Geldiğimizde Linda yatıyordu, fakat çocuklar ayakkabılarını çıkarıp yatak odasına koşunca kalktı.

"Kitap okuyabilir misin, anne?" diye sordu Vanja.

Linda başını salladı, masadaki yığından bir kitap aldı, oturdu ve üç çocuk onun çevresinde bir kol ile bacak yığını oluşturdu.

Ertesi sabah dışarıda gazeteciler ile karşılaşacağıma emindim. *BT* tecavüz suçlamasını bastığı için artık haber yayılmıştı, şimdilik hiçbir muhabir buraya gelip benimle bağlantı kurmamıştıysa bile –apartman dairesinin fotoğrafını çekip civardaki insanların görüşlerini almak ile yetinmişlerdi– tanıdığım başka herkes ile bağlantı kurduklarına göre buraya gelmeleri yalnızca an meselesi diye düşünüyordum. Onların iştahını kabartacak bir haber vardı şimdi.

Çocukların üzerini giydirdim, John'u pusete yerleştirdim, uyuklayan Linda'nın yanına gidip dışarı çıktığımızı haber verdim, eğilip alnını öptüm ve çabucak çocukların yanına döndüm, asansör kapısını açtım, puseti ittim ve bodrum katının düğmesine bastım. Dışarıda muhabirler varsa çocuklar ile onların karşısına çıkmak istemiyordum ve binanın arka kapısı olduğunu bilemezler diye düşünmüştüm, puseti bodrum koridorlarından geçirdim, basamaklardan geri geri çıkardım, dışarı çıktım, Föreningsgatan'ı izleyerek arka sokaklardan kreşe gittim.

Eve dönerken meydanın biraz ilerisinde durup girişi taradım. Muhabire benzeyen kimse yoktu. Kendimi biraz aptal gibi hissediyordum. Oturduğum evin önünü gözlemelerini gerektirecek kadar önemli biri değildim.

Paranoyak oldum, diye düşünerek manava gittim, birkaç kilo üzüm ve biraz elma alıp asansör ile yukarı çıktım, Linda için dilimlediğim elmayı bir salkım üzüm ile bir kâseye koydum ve içeri gittim. Linda doğruldu.

"Nasıl gidiyor?" diye sordu.

Ah, bu soru beni nasıl da sevindirmişti.

"İyi," dedim. "Biraz meyve yiyip dinlen. Sonra yürüyüşe çıkacağız, değil mi?"

"Evet."

"Önce Geir'e telefon etmem gerek."

"Angell mi Gulliksen mi?"

"Angell," dedim, telefonu alıp balkona çıktım ve numarasını çevirdim.

"Dagbladet'de ne yazıyor biliyor musun?" diye sordu.

"Yok," dedim. "Ama kesinlikle bilmek istemiyorum."

"On yıl hapis yatabileceğin yazıyor."

"Ah."

"Evet. Önce Aftenposten yazarı seni hapse atmak istiyordu, şimdi de Dagbladet."

"Tam şu an buna itirazım olmazdı," dedim. "Yani hapis yatmaya."

"Zaten hapistesin sanıyordum."

"Ha ha."

"Nasıl oldunuz bu arada?"

"Daha iyiyiz. Linda biraz iyileşti. Tam değil, ama birazcık düzelme iyiye gittiğini gösteriyor."

"Zavallı Linda," dedi Geir.

"Evet," dedim. "Cehennemde gibiydi."

Telefonu kapadım. Yatak odasına döndüğümde Linda duşa girmişti. Uzandım. Linda geldi, dolaptan birkaç çamaşır çıkarıp giyindi. Parkta yürüdük, yağmur yağıyordu, sular damlatan ağacın altındaki taş duvarda tek söz etmeden oturduk, ardından eve dönüp öğle yemeği yedik. Bulaşık makinesini çalıştırdı, yatağa uzanıp müzik dinledi, ben Olav Duun hakkında birkaç satır yazı yazdım. Yarım saat sonra kalkıp Linda'nın yanına gittim.

"Su veya başka bir şey ister misin?" diye sordum.

Başını yavaşça çevirip bana baktı.

"Hayır, teşekkürler," dedi.

"Ne tür müzik bu?"

"Bilmiyorum."

Mutfakta bir tıkırtı oldu.

"Müzik dinlemen iyi," dedim. "Birkaç gün önce yapamıyordun. İyileşiyorsun. Yavaş yavaş ama olsun..."

Gülümsedim. Bana baktı.

"Her şey yoluna girecek," dedim.

Bana bakmayı sürdürdü.

"Seni seviyorum," dedim.

Hâlâ bana bakıyordu. Söylediğim her şey bu bakışlarda yitip gidiyordu. Başını geri çevirip tavanı izledi.

"İçeri dönüp birkaç satır daha yazayım," dedim. "Birazdan dönerim."

Annem evine döndü, Ingrid evine döndü, yaz geldi. Linda birkaç saatini ayakta geçirmeye başladı, kitap okudu, çocuklar ile daha fazla ilgilendi, bizimle paylaştığı bir hayata doğru kaydı usulca, üzerinde hâlâ çekingen ve karamsar bir hava vardıysa bile eskisine göre çok farklıydı, eskiden gün sonunda ancak birkaç dakika ayırabildiği ailenin dışında kalıyordu, şimdi içindeydi. İnternete girip Österlen'de kiralık yazlıklara baktım. Evden uzaklaşmamız gerekiyordu, fakat büyük yolculuk yapamazdık, dolayısıyla araba ile bir saat uzaklıktaki Österlen çok iyiydi.

Uygun bir ev bulup sahibine telefon ettim, parayı hesabına yatırdım, bir haftalığına kiraladığım arabayı tıka basa doldurduk ve doğu kıyısına doğru yola çıktık. Kasabanın adı Hammar'dı, ev dik bir yamacın hemen altındaydı, karşıda, bizim göremediğimiz yerde deniz vardı. Arabayı evin önüne çektik, ev sahibine selam verdik, bize kalacağımız üç küçük odayı gösterdi, bavulları içeri taşıdım, sonra biraz çevreyi görebilmek için yamacı tırmandık. Hava güneşli, gökyüzü masmaviydi. Yamaç yeşildi, zirveye çıkınca önümüzde uzanan deniz puslu ve ışıl ışıldı. Yaklaşık otuz metrelik dik kum tepesine indik. Linda ilkin oraya gitmek istemedi, fakat elini tutup götürdüm. İki yönde kilometrelerce uzanan ıssız kumsalda, çocuklar suda oynarken ikimiz yan yana oturduk.

Linda sessizdi ama buradaydı, buraya gelmişti. Yamaç Linda ile çocukların tırmanamayacağı kadar dikti, eğimin azaldığı yeri bulabilmek

için kumsal boyunca yürüdük, çimenliğin ortasından geçen patikayı izledik, bir çiti atlayıp yukarı döndük. Ayaklarımızın dibinde uzanan arazi dümdüzdü, göz alabildiğine tarlalar ve çiftlikler ile doluydu. Bu manzarayı görmek, burada araba sürmek beni mutlu etmişti. Yıl boyunca buraya sık sık gelmiştik, hafta sonları araba kiralayıp dolanıyorduk, derken evlere bakmaya başladık. Hafta sonlarında ve okul tatillerinde kalacağımız bir yazlık arıyorduk. Bu kırsal araziyi seviyordum, yalnızca dalga dalga tarlalar ile uzun ve alçak binalar değil daha ileri deki ağaçlıklar ile göller de hoşuma gidiyordu. Benim değildi, içimde yer almıyordu ve belki de cazibesi buradan kaynaklanıyordu.

Aşağı inip yemek yedik, çocuklar yattı, Linda ile ben yoğunlaşan alaca karanlıkta oturduk, bir taş atımı uzaklıktaki ağacı kargalar sardı, dört bir yandan uçarak geldiler, yüzden fazla karga vardı herhâlde, ağaç simsiyah olmuş, havayı karga sesleri sarmıştı.

Ertesi gün kumsala indik, orada birkaç saat geçirdikten sonra Simrishamn'a gidip öğle yemeği yedik. Restoranın yanında bir emlakçı vardı, içeri girdik ve bölgede satışa çıkarılan evleri içeren bir broşür aldık. Dönüş yolunda bu evlerden birine uğradık, güzeldi, fakat bir düzlüğün ortasında tek başına duruyordu ve hem ıssız hem de soğuk bir izlenim uyandırıyordu. Yazlığa dönünce mangal yaptık ve yatmadan önce dünya kupası maçı izledik. Hafta boyunca bu sıralamayı tekrarlardık: Kumsal, kasaba, ev görme, mangal, futbol.

Üçüncü gün Simrishamn'a giderken arka koltukta oturan Linda kahkaha attı.

Hemen ona döndüm.

"Uzun zamandır bu sesi duymamıştım," dedim.

Dördüncü gün akşamüzeri yazlığa dönerken birkaç kilometre içerideki bir köyde bulunan bir evi görmeye gittik. Evin bulunduğu yola girince buranın bize uymadığını düşündüm, belli ki site alanıydı, biz kooperatif bahçesi cehennemini azıcık bile çağrıştırmayan müstakil ve huzurlu bir yazlık istiyorduk.

Evin önünde durduk, Linda içeri girmenin bir anlamı olmadığını söyledi, bize uygun değildi; ben, hazır gelmişken bir göz atabiliriz dedim.

Arabadan inip köşeyi döndük.

Vay canına, işte bu, diye düşündüm.

İki küçük kulübe bir L biçimi oluşturuyordu ve onlardan daha küçük bir üçüncü kulübe daha vardı. Kulübelerin arasında büyük

ve kadim bir bahçe uzanıyordu. Ağaçlar en az elli yaşında olmalıydı. Bazı yerleri büsbütün ot bürümüştü, fakat labirent gibi birbirine bağlı pek çok yer olduğu için çocuklar açısından mükemmeldi.

"Ne diyorsun?" diye sordum, Linda'ya bakarak.

"Güzelmiş," dedi.

"Bence çok iyi," dedim. "Alalım mı?"

"Olabilir," dedi. Sesindeki hafif umursamazlığın evden çok onun ruh durumundan kaynaklandığını düşündüm. John bahçede su tabancasını unuttu, geri dönmemiz yönünde bir işaretti bu. Emlakçıdan randevu aldık ve iki gün sonra yeniden bakmaya gittik. Biraz düşüneceğimizi söyledik. Eve döndük, birkaç gün kaldıktan sonra Norveç'e gittik ve annemde iki hafta kaldık, o sırada Linda hafifliğe ve mutluluğa doğru dönüş yapmaya başlamıştı, bol bol konuşuyor, kahkaha atıyordu ve hem enerjikti hem de bir sürü fikri vardı, üstelik iyi durumdaydı, aşırıya kaçmıyordu.

Emlakçıya telefon edip eve teklif verdim. Daha fazla teklif edenler oldu, para umurumda değildi, orayı istiyordum ve iki gün sonra bizimdi. Ekimde teslim alacaktık.

O yaz başında annemin kuzeni Hallstein ona telefon etmiş ve ben orada bir okuma günü yapabilir miyim diye sormuş, olur dedim, zira annemin evinin karşısındaki yolda yer alan ve şimdi müzeye dönüştürülmüş olan mandırada elli altmış kişilik bir izleyici grubu ile bir kitap günü yapmayı düşünüyordum; Jølstravannet dolaylarındaki kasabalar küçüktü ve yirmi kilometre ötedeki eyalet merkezi Førde de çok büyük sayılmazdı.

Okuma günü geldiğinde özellikle pek kafa yormamıştım, fakat etkinliğin başlamasına saatler kala dışarıda arabalar birikmeye başladı. Ayakkabılarımı giyip evi dolaştım ve elimde kitap ile yolu geçince büyük bir muhabir ve fotoğrafçı grubu ile karşılaştım. Televizyon kameraları vardı, flaşlar patlıyordu. Bekledikleri kişi bendim.

"Bütün o paraları nereye harcadın?" diye sordu biri.

"Bulaşık, çamaşır, kurutma makinesi ve televizyon aldım," dedim.

Hallstein elimi tutup beni içeri götürdü. Tıklım tıklım doluydu.

"Bir sigara içebilir miyim?" diye sordum.

"Elbette," dedi.

Gazeteciler çevremi sardı. Sorular sordu. Arkalarından annem, Linda ve çocuklar geliyordu. Biraz uzakta durup olan biteni izlediler. Çocuklar şaşkın gözlerle bana bakıyordu. Heidi şarkı söyleyece-

ğimi sanmış. VG ben fark etmeden çocukların fotoğrafını çekmiş ve ertesi gün basmış. Elisabeth'e telefon edip buna hakları var mı diye sordum. Kendim konusunda elimden bir şey gelmezdi, ben başkaları hakkında yazdığım için kendi hayatım konusunda hiçbir hakka sahip değildim. Hoşuma gitmese de kabullenmiştim. Elisabeth aradı, VG ile konuştuğunu söyledi, fotoğrafı bir daha asla kullanmayacaklarına söz vermişler. Annem çıkanları görmek için gazeteleri aldı, Vanja kendisini görünce kızdı, gözlükle çok çirkin göründüğünü söyledi. Dünyanın en güzelisin, dedim ama bir işe yaramadı ve kısılan gözleri bir daha aydınlanmadı, ta ki şişme yunuslar ile yüzdükleri küçük kumsalda hayatın gerçekliği tüm gazete ve televizyon düşüncelerini yok edene kadar...

Önceki akşam kitabımdan pasaj okumuş ve Jølster ile bağlantımdan söz etmiştim, tüm kitaplarımın bazı kısımlarını burada yazmıştım ve hepsinde şu veya bu şekilde kendisini gösteriyordu. Konuşurken arkada durup bana bakan Vanja'yı görmüştüm. Hallstein birkaç soru sorduktan sonra ben kitap imzalamış ve annemin ailesinden, orada oturanların toplandığı yere dönmüştüm.

Saçma bir durumdu, neredeyse yirmi yıldır her yaz oradaydım ve ne yazdıklarım ne söylediklerim birinin ilgisini çekmişti, oysa şimdi ben karşıya geçer geçmez ortalık kamera kaynıyordu.

Ertesi gün Linda ile ben gecelemek üzere yayladaki kulübeye gittik. Vadinin ortasında nehir, iki yanda dağlar, mavi göğün altında karlı doruklar ve yaklaşık üç kilometre ileride göl... Yakınlarda hiç kimse yok, kulübenin önündeki masada baş başayız, köknarlar ve çamlardan oluşan gür orman yukarılara doğru uzanıyor.

Linda'ya, Yazarlık Akademisi'ne başlayacağım yazı, burada tam bir hafta tek başıma oturup yazmaya çalışmamı anlattım. Büyükbabamın anneannem ile burada tanıştığını söyledim. Güneş battı, kulübenin önünde alaca karanlıkta, ormanın yukarısındaki şelaleden gelen zayıf mırıltıda sohbet ettik.

Linda Batı Norveç'in doğasını görür görmez büyülenmiş, 17 Mayıs'a ilişkin bir radyo programı hazırlamak üzere annemi ziyaret ettiğinde fiyortların ve dağların güzelliği karşısında âdeta kendisinden geçmişti. Şimdi bunları anlatıyordu. Fiyortta yunus görmüşlerdi, anneme göre bu iyiye işaretti, ayrıca ormanda geyik görmüşlerdi ve bunun da iyiye işaret olduğu ortaya çıktı. Linda o sırada Vanja'ya hamileydi ama henüz bilmiyordu. Büyük teyzem Alvdis'in kocası Anfinn

bir at tacirinin oğluydu, bir ayı gibi tıknaz ve kuvvetliydi, Linda'ya kendisinin balina avcılığı yaptığı günleri anlatmış ve o zamanlar sakladığı her türden tuhaf eşyayı göstermişti. Onları her yaz ziyaret eder olduk, hem Vanja'nın hem de John'un vaftizine katıldılar, ne var ki bu kış Anfinn öldü. Şimdi onların kulübesinde kalıyorduk. Öteki büyük teyzem Borghild'i anlattım, o da ölmüştü, fakat hayattayken sülaledeki gelmiş geçmiş herkesin her şeyini bilirdi. Ayrıca Tore ile burada oturup senaryo yazmamızı ve Borghild'i ziyarete gitmemizi, Borghild'in ona gözünü kocaman gösteren bir büyüteç ile bakmasını da anlattım.

Her Şey İçin Zaman Var romanımda işte bu araziyi tasvir ediyor ve Habil, Kabil, Nuh ve tufan hikâyelerini buraya taşıyordum. Jølster'deki Ålhus'ün ve Ytre Sogn'daki Lihesten'in komşusu Sørbøvåg'un içlerine uzanan dağlar... Anneannem ile büyükbabam, Linda'nın annesi Ingrid, Linda, ben ve Yngve de vardı, fakat herkesin adını İncil'i çağrıştıran adlar ile değiştirmiştim, onları burada bulduğum ve artık hatırlamadığım bir soyağacından almıştım.

Burası kendimi bildim bileli tanıdığım bir yerdi ama asla benim olmamıştı, ben asla buraya ait olmamıştım. Belki bunun nedeni aidiyetten beklentimin çok yüksek olmasıydı. Kristiansand'a da bir aidiyet duymuyordum, ayrıca Tromøya'daki araziye bağlı olsam da oraya memleketim demeye hakkım varmış gibi hissetmiyordum asla, oraya göçmüştük sonuçta. Tüm hayatım boyunca bunun, bir yerden gelmiş ve bir yere ait olmanın, yani bir memleketin özlemini çektim. Geir A. memleketi kimsenin seni kovamayacağı yer diye tanımlardı. *Hell* is *home* mu, yoksa *home* is *hell* mi diye tartışırdık. Memleketi kafa yapısı ile değil arazi ile bağdaştırmak tüm gerici özelliklerim arasından hem en önde geleni hem de en derinime işleyeniydi.

Ertesi gün çocukları da alıp annemin evinin arkasındaki vadiye gittik, yolun bittiği yerde arabayı bıraktık, çocuklar yorulana dek yürüdük ve biraz bir şeyler yiyip kahve içtikten sonra geri döndük. Malmö'de büyüdükleri için dağlara, şelalelere alışkın değillerdi, yine de her şeyi oldukça sıradan buluyorlardı, öte yandan yüce dağların ve engin gökyüzünün altında kendilerini buldukları yerde çaresiz ve sakar bir yanları vardı.

Linda yine kötüleşmeye başladı, giderek az konuşur oldu, tatilin sonunda Jon Olav, Liv ve onların çocuklarını ziyarete gittiğimizde Linda hemen hiçbir şey söylemedi. Malmö'ye dönerken Bergen'deki eski arkadaşım Ole ve onun sevgilisi Brita'ya uğradık, İsveç'e taşındı-

ğımdan beri onları görmemiştim; Ole ile konuşmanın mutluluğundan beni alıkoyan tek şey Linda'nın yine depresyona girmesiydi. Ne var ki eski kötü hâlinden çok uzaktı. Uçağın kalkmasına birkaç saat kala taksi çağırmak için telefon ettim, santraldeki kadın arayanın yazar Knausgaard mu olduğunu sordu. Evet öyle, dedim ve kendimden nefret ettim. Gelen taksi bir minibüstü, çocuklar koca minibüse yalnızca bizim binmemizi çok eğlenceli buldu. Flesland'da insanlar bana baktı, birçok kişi yanıma gelip kitaplardan söz etmek istedi. Aralarından biri, ellili yaşlarında bir kadın, güney Norveç'e ilişkin anlattığım her yere gittiğini söyledi.

"Vanja ve Heidi çok büyümüş," deyip güldü.

"Evet," dedim.

"Neyse, sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim. İyi yolculuklar! Sonuçta Malmö'ye gidiyorsunuz, öyle değil mi?"

Başımı salladım.

"Hoşça kalın," deyip gülümsedim.

Vanja bana baktı.

"O kadını tanıyor musun baba?" diye sordu.

"Hayır," dedim. "Daha önce hiç görmedim."

"Peki bizim kim olduğumuzu nereden biliyor?"

"Yazdığım kitaplardan birinde siz de varsınız," dedim.

"Bizim hakkımızda kitap mı yazdın?" dedi.

"Evet."

"Neler yazdın peki?"

"Olabilecek her şey," dedim. "Büyünce okursun."

Güvenlik kontrolünden geçtik, insanlar bize baktı. Karşı tarafta, çocukların uçakta oynayabileceği bir şeyler almak için büfeye doğru gittik. Suratım dört bir yanı sarmıştı. Benim henüz görmediğim yeni kartonetler çıkmıştı, Thomas'ın çektiği portre fotoğrafım vardı üzerilerinde.

"Baba, bu sensin," dedi Heidi, parmağı ile göstererek.

"Şu işe bak, gerçekten benim," dedim.

Eve dönünce işler beni bekliyordu. Vanja birkaç haftaya okula başlayacaktı ve o zamana kadar kreşe gitme izni almıştı. Okula başlayınca onun kendi odası olacağına söz vermiştik ve tek fazla oda benim ofisim olduğu için tüm kitaplarım ile çalışma masamı salona taşımıştım. Daha fazla ilerleyememiştim. Oysa odanın boyanması gerekiyordu, ayrıca masa, yatak, dolap ve duvarlara resimler almak

gerekiyordu. Bir hafta sonu boya yapmayı, öteki hafta sonu da Ikea'ya gitmeyi planlamıştık, böylece okulun başladığı pazartesi her şey hazır olacaktı. Vanja odası zamanında yetişmeyeceği için gergindi, fakat okul başlamadan önce gıcır gıcır bir odaya kavuşacağı konusunda ona garanti verdim.

Linda'nın depresyonu birkaç gün sonra geçti, ev eski hâline döndü. Ben kesintisiz çalışabileyim diye çocukları götürüp getirebileceğini söyledi. Buna çok sevindim. Sabah altıda kalkıyor, dosdoğru salona gidiyor, kapıları kapatıp çalışmaya başlıyordum, ötekilerin kalkıp çıktığını bile duymuyordum, döndükleri zaman hoş geldiniz demeye çıkıyor, akşam yemeği yiyor ve saat ona dek çalışmaya geri dönüyordum.

Linda'nın Stockholm'den bir arkadaşı geldi, birbirlerini aşağı yukarı on beş yıldır, ta Linda'nın Stockholm Stadsteatern'de çalıştığı dönemden beri tanıyorlardı. Arkadaşı tiyatro yönetmeniydi, yakınlarda senaryosunu Linda'nın yazdığı bir kısa film çekmişti. Yanında bir yaşındaki oğlunu getirmişti ve bizde bir hafta kalmayı düşünüyorlardı. Sabahtan akşama dek salondan çıkmadığım için onları pek görmedim. Taslağı zamanında yetiştirebilirsem kitabın sonbaharda yayımlanma ihtimali vardı hâlâ.

"Çok iyi biri," dedi Linda arkadaşı için, bir akşam birkaç dakikalığına baş başa kaldığımızda. "İşini biliyor. Bir şeye karar verdi mi mutlaka gerçekleştiriyor. Benim tam tersim. Ama birbirimize yardım edebiliriz. Bir sürü fikrimiz var. Beni ziyaret etmesine çok seviniyorum."

"Ne güzel," dedim.

"Sen de istediğin kadar çalışabiliyorsun böylece," dedi.

"Evet," dedim. "Çok cömertsin ve farkındayım merak etme."

Bir öğle üzeri e-postalara bakmak için yatak odasına giderken koridorda onlarla karşılaştım, alışverişten dönüyorlardı.

"Hepsi indirimdeydi," dedi Linda. "Ayrıca çok bir şey almadım."

"Sakin ol," dedim. "Bir şey demedim."

"Birlikteyken," dedi, arkadaşını göstererek, "kendimi güvende hissediyorum. Beni çok iyi tanıyor. Benim için neyin iyi neyin kötü olduğunu, sınırın nereden geçtiğini çok iyi biliyor."

Arkadaşı gülümsedi.

"Linda tüm mağaza çalışanlarını büyülüyor. Bir defasında o kadar utandım ki dışarı çıkmam gerekti."

Linda kahkaha attı.

"O yüzden mi çıktın? Ama," dedi, yeniden bana dönerek, "aldığım hiçbir şey pahalı veya aşırı değil, bakmak ister misin?"

"Yok, sonra bakarım," deyip yatak odasına girdim.

Ev yine çok dağılmıştı, salonun yerleri oyuncaklar, giysiler ve havlular ile neredeyse büsbütün kaplıydı ve çocukların odası ile koridor da daha iyi durumda değildi. Hiçbir şey söyleyemezdim, sonuçta benim de sorumluluğumdu, başka zaman olsa bir fırsatını bulup çabucak her şeyi toplayana kadar biraz bekleyebilir diye düşünürdüm, zira çalışmam gerekiyordu, boşa harcayacak birkaç saatim bile yoktu, fakat misafir varken durum farklıydı, yaşama biçimimiz beni utandırıyordu.

Bunu Linda'ya söyledim.

"Misafiri düşünme," dedi. "Dağınıklığa alışkın. Hiç mi hiç aldırmıyor. Ayrıca biz de çalışıyoruz. Çok plan yaptık. Bir sonuç çıkacak. Aklını taktığı her şeyi yapıyor. Benim için çok iyi biri."

Linda manik dönemdeyken belli bir ses tonu kullanırdı hep ve şimdi bu her niyeyse çok belirgindi. Sorumsuz, kaygısız bir ses tonu, biraz da çocuksu, çok değil ama beni rahatsız etmeye yetecek kadar, çünkü böyle zamanlarda onunla bağlantım kopuyor, aynı düzlemde olmuyoruz. Bunu ona söylediğim zamanlar gülümsüyor ve beni anladığını, daha gerçekçi olmaya çalışacağını söylüyordu. Linda çocukken hep yetişkin bir çocuk öğesi barındırmış içinde, dünyayı yetişkinlerin gözünden gören ve onların karmaşık dünyasında sükûnetini koruyan çocuk olmuş, bana anlattıklarından ve yetişkin çocuğun yineleyen bir figür olduğu yazılarından bunu anlamıştım. Şimdi yetişkin olunca sanki tersine dönmüştü, yetişkin rolü oynayan çocuk olmaktan çıkıp çocuk rolü oynayan bir yetişkin hâline gelmişti. Ah, bu o kadar kötü değildi, yalnızca miniminnacık bir belirtiydi; içinde bir yanı sonuçları umursamayı bırakıyor, söyledikleri doğru mu değil mi kafaya takmıyor, onları biraz daha gülünç, görkemli ve eğlenceli yapmak için gerçeklerden birazcık sapıyordu. Çocukları bunun içine çektiğinde ve onların duymaması, bilmemesi gereken bir şey söylediğinde ona kızıyordum ve hemen kendisini düzeltiyordu: Babanız haklı, budalalık yaptım.

Onun kişiliğindeki bu unsura yabancıydım, ilk defa o ilkbaharda karşılaşmıştım, birdenbire ortaya çıkmıştı ve bizim için hiç iyi değildi, Linda'ya karşı tavır almak zorunda kalıyordum, onu düzelten ve sınırlandıran kişiye dönüşmüştüm ve dünyada en son yapmak

istediğim şey buydu. Işık kadar hafif olduğu günler oluyor, bazen bu bir hafta sürüyordu ve bu durum meteorun yıldızlı gökyüzünden kaybolması gibi birden ortadan kalkıyordu. "Normal" hâline dönüyor, "Linda" oluyordu. Karanlıklara gömüldüğü dönemleri anlamak daha kolaydı, kişiliği onlardan etkilenmiyordu, depresyonda olsa bile onunla iletişim kurabiliyorduk. Durumunun böyle olması, sürekli yükselip dibe vurması onu mahvediyordu, örneğin çalışamaz duruma getiriyordu ve gitmek istemediği yerlere götürüyordu.

Linda gibi ben de arkadaşının onu ziyarete gelmesinden memnundum, sanırım benden birkaç yaş büyüktü, Linda'dan gerçekten hoşlanıyordu ve onun taşıdığı sıra dışı özellikleri anlayacak hayat deneyimine sahipti. Tüm bu karmaşanın arasında neşeleri gerçekten yerindeydi, sohbet edip gülüştüklerini, fikir alışverişi ve plan yaptıklarını duyuyordum. Linda çocukların tüm bakımını üstlenmişti, hiçbir şey yapamayacak kadar depresyonda olduğu zamanların açığını kapatmaya çalışıyordu herhâlde.

Hafiften rahatsız edici durumlar ortaya çıktı. Linda arkadaşına iki kez benden söz etti, benim yakında olduğumdan haberi yoktu, yoksa asla söylemezdi, ses tonu samimiydi ve bu samimiyet bana değil arkadaşına yönelikti. Başkalarının benden söz etmesini hiç sevmiyordum, bu özünde tatsızdı ama rahatsız edici değildi. Rahatsız edici olan Linda'nın bunu işitebileceğimi düşünmemiş olmasıydı. İlkini ben yatakta yatarken koridorda söylemişti, içeride olduğumu biliyordu, üç metre uzağımda benimle ilgili bir sırrı bağırarak nasıl dile getirebilmişti? İkincisi de buna benziyordu, balkona çıkmışlardı, ben salondaydım, Linda'nın arkadaşına yüksek ses ile her şeyi olduğu gibi bırakmasını, ortalığı toplamanın Karl Ove'nin sorumluluğu olduğunu söylediğini işittim. Söyledikleri önemli değildi, ben orada değilmişim gibi söylemesi önemliydi. Sonuçları kafaya takmamaya başlamıştı.

Ertesi sabah ben salonda çalışırken öteki odada bir gümbürtü koptu. Linda bir albüm koymuştu. Saat altıya çeyrek vardı, sesi epey açmıştı. 80'lerin gözde şarkısı Forever Young sabahın köründe bangır bangır çalıyordu.

Ben müzik setinin üzerine âdeta atılarak sesi kıstım.

"Ne yaptığını sanıyorsun? Saatten haberin var mı?"

Bana baktı.

"Altıya geliyor. Sakin ol. Sesi o kadar açık değildi."

Kendisi ergenlik çağındaymış, ben de gördüğü en tutucu küçük burjuvaymışım gibi bakıyordu bana. Belki de haklıydı.

"Niye bu kadar erken kalktın? Dün gece geç yatmadınız mı?"

"Öyle. Uyuyamadım. Düşünecek çok şey var. Bir yığın projeye giriştim. Ayrıca ben yatakta dönüp durunca, çocuklar su isteme ye veya yanımızda yatmaya gelince kızıyorsun."

"Kızmıyorum. Uyuyorum sonuçta."

"Sen her durumda uyuyabiliyorsun. Ben öyle değilim. Ayrıca gece yarısı yemek yemek için mutfağa gidip kapıları çarpıyorsun."

"Peki akşam olunca burada, salonda yatamaz mısın? Tek başına? Belki o zaman uyursun."

"Çocuklar beni yine de bulur," dedi. "Gece seni istemiyorlar. Tek istedikleri benim."

"Bu benim suçum mu?"

Bana baktı ve gözlerini devirdi.

"Uyuyamamak nasıl bir şey biliyor musun?" diye sordu.

"Yok," dedim. "Ne yazık ki bilmiyorum."

En sık gündeme gelen konuşma konularımızdan biriydi bu.

"Çalışmam gerek," dedim. "Biraz uyumaya çalışamaz mısın? En azından John kalkana kadar?"

"Olur, deneyebilirim," dedi, sanki bunu benim için yapıyormuş gibi.

Geç yatıyor, erkenden kalkıyordu ve yine de enerji doluydu. Işık saçıyordu. Akşam dokuz sularında mutfağın önünden geçtim, kafasında siyah bir melon şapka ve üzerinde daha önce hiç görmediğim giysiler ile oturuyordu. Kabare veya ona benzer bir gösteriden fırlamış gibi görünüyordu. Arkadaşına gülüyordu, benim orada olduğumu fark edince ışıltılı gözlerini üzerime dikti.

Ben yattım, bütün gün çalışmıştım, hemen uykuya daldım, bir gürültü ile uyandım, Linda içeri girmişti.

"Biraz ağır olsana," dedim. "Uyuyordum."

"Gerçekten mi!" dedi. "İşitmediğim bir bu kalmıştı!"

Kapıyı çarparak çıktı.

Kalkıp onu izledim. Vanja'nın yanına uzanmıştı. Kapıda durdum. Karanlıkta bembeyaz parlayan gözleri ile bana baktı.

"Gel yerine yat Linda. Öyle demek istemedim. Uyuyordum, biraz ani uyandım."

"Hayır," dedi. "Bu gece burada yatacağım."

"Hadi ama. Gel birlikte yatalım."

"Hayır."

Ertesi sabah kalktığımda önünde bir fincan çay ile mutfakta oturuyordu. Saat beşti.

"Hiç uyumadın mı?" diye sordum.

"Yok," dedi. "Çok yorgunum. Uyumak istiyorum."

"Anlıyorum," dedim.

"Bugün doktor randevum var," dedi. "Belki uyumak için biraz sert ilaçlar verir."

"Evet," dedim.

"Sen de gelecek misin?"

"Gerekiyor mu?"

Bana baktı.

Başımı salladım.

"Gelirim tabii. Ne zaman?"

"On birde."

"Tamam," dedim.

On buçuğa doğru çıktık. Apartmanın dar girişinde bir sigara yaktı ve dumanı usulca üfleyerek bana döndü.

"Yürüyelim mi?"

Başımla onayladım.

Hızla ileri atıldı, onu yakalayabilmek için neredeyse kendimi zorlamam gerekti. Yüzünde kararlı ve kapalı bir ifade vardı, adımları sıktı.

Caddeyi ve köprüyü geçip sağdaki küçük parka ulaştık.

"Düşündüm de," dedi, bir sigara daha yakarak. "Bir geceliğine hastaneye yatmak iyi bir fikir olabilir. Daha güçlü uyku ilaçları verebilirler. Ayrıca hastane sessiz ve sakin. Çocuklar yok. Ne dersin? Sağlık kürüne gitmek gibi olur. Bana yemek ve yatak verirler, uyuyabileyim diye biri benimle ilgilenir."

"Durum o kadar kötü mü?" diye sordum. "Çok mu yorgunsun?"

"Uykuya o kadar hasret kaldım ki inanamazsın," dedi.

"Öyleyse hastaneye yat," dedim. "Eminim iyi olur."

"Bence de öyle," dedi.

Biraz erken çıkmıştık, hastanenin yanındaki 7-Eleven'da kahve içtik. Linda yine kararlıydı, yazılarında sık sık kullandığı imgeyi düşündürttü bana, bir askerdi o. Siyah deri ceket, siyah kot pantolon, siyah ayakkabılar... Sırtında küçük siyah bir sırt çantası. Solgun, kararlı yüz.

"Çocuklara bu gece Jenny'de kaldığımı söylersin," dedi.

"Evet, akıllıca olur," dedim.

Arkadaşı öğleden sonra gidecekti, dolayısıyla uygun durumdaydık.

"Artık gitsek iyi olur," dedim.

Biz bekleme odasında oturur oturmaz doktor, muayenehanesinden çıktı. Onu ilk gördüğümdeki havası değişmemişti. Dostça, şefkatli, düşünceli ve profesyonel. Ben de değişmemiştim herhâlde, fakat Linda çok farklı biriydi. Geçen sefer her şey yavaştı, her hareket çaba gerektiriyordu. Oysa şimdi oturduğu yerde enerji dolup taşıyordu ve sabırsızdı. Her şey ona yavaş görünüyordu. Konuşmaya başlamadan önce doktorun yerine oturmasını bile beklemedi.

"Burada her zaman konuşabileceğim biri olduğunu söylemiştin," dedi. "Ama ben telefon ettiğimde tatildeydin. Konuşacak başka kimse de yoktu. Çok kötüydü. Sana ihtiyacım vardı. Gerçekten ihtiyacım vardı!"

Ağlamaya başladı.

Hiçbir şey anlamıyordum; ilkin Linda'ya, ardından defterine not alan doktora baktım.

"Çok üzgünüm," dedi doktor. "Bir yanlış anlaşılma olmuş. Meslektaşımla konuşabilmen gerekirdi."

"Bu yetmezdi," dedi Linda. "Çok korktum."

Hıçkırdı.

"Çok korktum!" dedi yine.

Doktor hiçbir şey söylemeden ona baktı.

"Nasılsın?" diye sordu, sonunda.

"Giderek hızlanıyor," dedi Linda. "Yakında dayanacak gücüm kalmayacakmış gibi geliyor bana."

"Uyuyabiliyor musun?"

"Hayır. Hemen hiç uyumuyorum. Hastaneye yatıp güçlü uyku ilacı alamaz mıyım? Yalnızca bir geceliğine?"

Doktor başını salladı.

"Bence bu çok iyi bir fikir," dedi. "Hemen halledebilirim, istersen buradan dosdoğru gidebilirsin."

"Önce eve gidip eşyalarımı toplamam gerek."

"Elbette. Ama bu çok iyi bir fikir, Linda. Bence sana iyi gelecek."

Onlar konuşurken ben olan biteni anlamaya çalıştım. Linda niye birdenbire ağlamaya başlamıştı? Bana korkudan hiç söz etmemiş ve şimdi sergilediği tavırların hiçbirini bana göstermemişti.

Doktor ona hangi bölüme gideceğini söyledi. Adresi bir kâğıda yazıp verdi. Bir sonraki randevu birlikte kararlaştırıldıktan sonra onu da kâğıda yazıp verdi.

"Sorun çıkarsa beni aramalarını söyle," dedi. "Buradan her şeyi halledeceğim, seni bekliyor olacaklar."

Kalktık, el ele tutuştuk ve sokağa çıktık.

Linda yine mutluydu.

"Yarın sabah geleceğim. Çocuklar gittiğimi bile anlamayacak."

"Sorun olmaz," dedim.

Sokaklarda koşar adım ilerledik, Linda heyecanlıydı, ben şaşkındım, fakat aynı zamanda rahatlamıştım, belki bunun nedeni doktorun Linda'yı karşılama biçimiydi. Hastanede bir gece yatmasını yadırgamamış, gereken de bu diye düşünmüştü.

Linda sırt çantasına birkaç parça giysi koyup arkadaşına ve bana hoşça kalın dedi, onu götürmek zorunda değildim, taksiye binecekti, yüzünde bir gülümseme ile asansöre binip gitti.

Evi toplamaya başladım. Linda'nın arkadaşı bana yardım etti. Pek konuşmamıştık, şimdi biraz lafladık. Linda'nın bana anlattıklarını, arkadaşının evinin de dağınık olduğunu ve bunu önemsemediğini söyledim. Güldü ve Linda'nın bunun gerçek olmasını istediğini ama aslında kendi arzularını ona yansıttığını söyledi. Anlattığına göre Linda yıllar önce bir defasında Stockholm'e onu ziyarete gelmiş, şimdiki gibi manik dönemdeymiş, küvette arkadaşının küçük kızı ile yıkanmış ve onunla aynı muameleyi görmek istemiş.

Arkadaşının bunu nasıl kabul edebildiğini anlayamıyordum. O zaman da kabullenmişti, şimdi de kabulleniyordu. Ne var ki bu Linda değildi. Ve Linda olmayan şeyi istemiyordum. Görmek bile istemiyordum onu. Fakat belli ki arkadaşının böylesi gerçeklik beklentileri yoktu.

Linda'dan, Linda'nın babasından, ondan, onun babasından, benden ve babamdan konuşarak oda oda çalıştık. Bu kadın benim bilmediğim bir şey biliyor, diye düşündüm. Linda'nın aşırılıklarını ben anlamıyordum, bilmediğim bir yere aitti bunlar ve kendimi peşin hükümlü, tutucu ve çok sıradan hissediyordum.

Ev temizlenince konuğumuz eşyalarını topladı, biz temizlik yaparken oyun oynayan ve hiç sıkıntı çıkarmayan oğlunu kucaklayıp pusete yerleştirdi ve tren istasyonunun yolunu tuttu.

Yalnızlık tuhaftı. Normalde hoşuma giderdi, ama şimdi Linda yalnızca bir yere gitmemişti, hastaneye yatmıştı ve bu her nedense bana kendimi yalnız hissettiriyordu.

İlk defa anladım ki genellikle yalnız değildim, hep Linda vardı yanımda.

Buzdolabını temizledim, tarihi geçen her şeyi attım ve dolaplardakilere de aynısını yaptım. Buzlukta bir torba tavuk göğsü buldum, çözülsün diye bir tabağa koydum, bulaşık makinesini boşalttım ve çocukları almaya gitmeden önce balkonda bir sigara içtim. Bugün cumaydı, yani dondurma günümüzdü, her zamanki gibi alışveriş merkezinin içindeki kafeye gittik.

"Anneniz evde değil," dedim. "Bu gece Jenny'de kalacak.

"Niye?" diye sordu Vanja, ince kırmızı çizgili mavi dondurma ile dolu küçük turuncu plastik kaşığı ağzına sokup bana bakarak.

"Çalışıyor," dedim.

"Yarın gelecek mi?"

"Evet."

"Yarın ne yapacağız?" diye sordu.

"Bilmiyorum," dedim. "Ne istiyorsunuz?"

"Parka gidelim," dedi Heidi.

"Hayır, sıkıcı," dedi Vanja.

"Hiç de değil," dedi Heidi.

"Gidebiliriz," dedim. "Ama sabah olmadan karar vermeye gerek yok."

"Lunapark," dedi John.

Gülümsedim.

"Seni küçük uyanık," dedim.

"Ben de lunaparka gitmek istiyorum," dedi Vanja.

"Ben de," dedi Heidi.

"Öyleyse karar verilmiştir," dedim.

Çocukları yatırdıktan sonra tuhaf yalnızlık duygusu geri geldi. Biraz televizyon izleyip erkenden yattım, mutfaktan gelen sesler ile uyandım, gürültüyü yapan John'muş, tezgâhın önüne bir sandalye çekip suyu açmış ve lavaboya bulaşık deterjanı doldurmuş.

Ona ve kalktıklarında Heidi ile Vanja'ya kahvaltılarını verdim. Bugün cumartesiydi, televizyon izleme günüydü, ben de yanlarındaki koltuğa oturup gazeteleri okudum. Yedi buçukta telefon çaldı. Linda'ydı.

"Nasıl geçti?" diye sordum.

"Çok iyiydi," dedi. "Hiç bu kadar iyi uyumamıştım. Bana çok iyi davrandılar. Harika insanlar var burada. Evde durumlar nasıl?"

"İyi. Ne zaman geliyorsun."

"Evet, ben de onu söyleyecektim. Doktorlar beni bir gece daha tutmak istiyor. En iyi neticeyi almak için. Bence aptalca bir fikir değil. Doğru düzgün dinlenmiş olurum."

"Akıllıca olur," dedim. "Peki çocuklara ne diyeyim? Eve uğramadan iki gece Jenny'de kalman biraz garip olmaz mı?"

"Hastanede olduğumu söyleyemez misin?"

"Söyleyebilirim. Ama o zaman niye hastanede kaldığını sorarlar."

"Olduğu gibi anlat. Uyumak için buradayım."

"Peki. Öyle yaparım."

"Seni çok seviyorum, Karl Ove."

"Ben de seni," dedim. "Güzel bir gün geçir. Tamam mı?"

"Tamam. Çocukları benim için öp."

Telefonu kapatıp yanlarına gittim. Üçü de televizyona bakıyordu, beni fark etmediler.

"Anneniz aradı," dedim. "Yarın sabah gelecek."

"Niye bugün değil?" diye sordu Vanja.

"Son zamanlarda uyuyamadığını biliyorsunuz, değil mi? Şimdi uyuyabilmek için hastaneye gitti. Bu gece orada kalacak."

"Ziyaretine gidebilir miyiz?"

"Hayır, yalnızca bir gece. Yarın sabah gelecek. Biz lunaparka gideceğiz."

Üç çocuğumuzun hayatında parkın önemli bir rolü vardı. Oradaki büyük havuzda yazları ayaklarını ıslatıp oynuyor, kışın paten kayıyorlardı. Ayrıca bir teraryum vardı ve Pippi Uzunçorap filmindeki papağan emekliliğini orada, kımıltısız birkaç timsahın yanında geçiriyordu. Dondurmacı ve tavşanlar ile domuzların olduğu bir hayvanat bahçesine ek olarak Vanja'nın küçüklüğünde birkaç ay ata bindiği bir hipodrom ve hem büyük hem güzel bir oyun alanı vardı. Dans pisti olan bir kafesi ve rock kulübü de eksik değildi. Ne var ki en ilgi çeken yer lunaparktı. İkinci sınıftı ama çocuklar bunu görmüyordu, yazın ne zaman parka gelsek o gün lunaparka uğramak yok diye önden anlaşmamız gerekiyordu. Bu koşulu getirmediğim ender günlerden biriydi bugün. Diledikleri üç oyuncağa binebileceklerini söyledim. En küçük bir kafa ütülemede evin yolunu tutacağız, anlaşıldı mı? Evet, anlaşılmıştı. Lunapark kapısının önünde bana her şey için söz verebilirlerdi.

"Ben atlıkayıncaya bineceğim," dedi Vanja.

"Karrrrrrnca," dedi Heidi.

Vanja onun üzerine atıldı, kucağıma alıp uzaklaştırmam gerekti.

"Hadi gelin, karar vermeden önce biraz dolaşalım. Kim trene binmek istiyor?"

"Ben!" dedi John.

"Ben değil," dedi Vanja.

"Peki çarpışan arabalar?"

"Binebilir miyim?"

"Elbette. Ama tek başına binmelisin, ben Heidi ile John'a bakmak zorundayım. Cesaretin var mı?"

Başını öne salladı. Biraz sonra pistte araba sürerken yüzünde dehşet ile karışık bir mutluluk ifadesi vardı. Ardından hep birlikte trene bindik. Sonra John ile ben raylarda giden antika arabalardan birine bindik, Vanja ile Heidi durup izledi. Sonunda kızlar iki değişik atlı karıncaya bindiler. Bu da bitince oyun alanına gittik, orada kreşten iki arkadaşları vardı. Ben bir süre anne babaların yanında durdum, onlar çocuklara göz kulak olurken kahve almaya gittim, geri geldiğimde futboldan söz ettik, ailelerden birinin babası Hammarby takımını tutuyordu, geçen sezon Allsvenskan şampiyonu olduktan sonra bu sene ligin dibine demir atmışlardı. Bu adamı seviyordum, fakat gözlerine bakmaktan kaçındım, ikinci romanda biraz sorunlu bir şekilde adı geçiyordu. Başarımı kutladı, Norveççeden okuyacak kadar merak etmediğini anlamış oldum böylece.

Çocukları eve dönmeye ikna etmek için yarım saat dil döktüm.

Vanja şaşırtıcı ölçüde sessizdi.

Hemköp'e yaklaşırken sıkıntısını anladım.

"Ben niye r diyemiyorum, baba?" diye sordu. "Heidi diyebiliyor. Ben ondan büyüğüm."

"Çocukken ben de söyleyemiyordum," dedim.

"Ne zaman öğrendin?"

"Seninle aynı yaştayken," diye yalan söyledim.

"Okula başlamak istemiyorum," dedi. "Kreşe devam etmek istiyorum."

"İstersin tabii," dedim. "Ama okula başlayınca orayı da bırakmak istemeyeceksin. Aynı kreş gibi olacak. Artık büyüdün."

Alışveriş yapıp eve gittik, film izlediler, akşam yemeğinde pizza yediler ve banyo yaptılar. Yatma saati gelince anne diye tutturdular.

"Yarın sabah gelecek," dedim.

"Söz mü?" diye sordu Vanja.

"Söz," dedim.

Ertesi sabah telefon sesine uyandım. Saatin altı olduğunu görünce koşarak açmaya gittim.

"Selam, benim," dedi Linda. "Günaydın."

"Günaydın," dedim.

"Evde durum nasıl? Dün ne yaptınız?"

"Lunaparka gittik," dedim.

"Şimdi ne yapıyorlar?"

"Uyuyorlar."

"Doğru ya, saat çok erken."

"Evet, öyle. Sen nasılsın? Ne zaman geliyorsun?"

"İyiyim. Keşke evden daha fazla şey getirseydim. Özellikle bilgisayarı."

"Ne zaman geleceğini sordum."

"Bilmiyorum. Günden güne değerlendiriyoruz."

"Bugün gelmeyecek misin?"

"Bir hafta kalsam iyi olur diyorlar. Bakacağız."

Hiçbir şey demedim.

"Nanna gidiyor. Selam, Nanna! Çok iyi bir insan. Katı ama iyi. Anaç. Bilirsin. Ne olursa olsun güvenebildiğin biri. Geceleri çalışıyor."

"Peki Linda... Bir hafta daha mı kalacaksın?"

"Sanırım. Gönüllü, beni burada tutamazlar. Gitmek istersem gidebilirim. Ama bana çok iyi geliyor, tam ihtiyacım olan şey. Birkaç gün rahat ve huzur. Sorun olmaz, değil mi?"

"Hayır, elbette olmaz."

"Çok acıktım. Kahvaltı servisinin başlamasını bekliyorum. Bu yüzden telefon ettim. Burada geriliyorum. Bilgisayarım yanımda olsaydı en azından yazı yazardım."

"Evet," dedim.

"Şimdi servise başladılar. Daha sonra yine ararım. Hoşça kal, prensim!"

Telefonu kapatıp yatak odasına gittim ve yattım. Çocuk odasından tuhaf bir gürültü geldi. Birkaç saniye sonra ne olduğunu anladım. Birisi kapı kolunu hızla indirip kaldırıyordu. Ayağa kalktım. Kapıya vurdu ve baba, baba diye bağırdı. Açtım. John'du. Gözlerinden yaşlar geliyordu.

"Kapıyı açamadın mı?" diye sordum.

"Açamadım," dedi.

"Gel hadi bir şeyler yiyelim."

Onun yemek yemesini izlerken içim buz kesmişti. Hiçbir şey anlamamıştım. Linda'nın uyumak için hastaneye gittiğini sanmıştım

gerçekten. Bir çocuktum sanki. Ona kontrollü ortamda biraz daha güçlü uyku ilaçları vereceklerini, uykusunu alan Linda'nın manik dönemden çıkacağını düşünmüştüm. Nereden kapılmıştım bu fikre, ancak tanrılar bilir, fakat böyle sanıyordum.

Ruh hastalıkları hastanesine yatmıştı, orada tek başınaydı ve ben bunu aklımdan bile geçirmiyordum.

Kahretsin, ben onun kocasıydım. En yakın akrabasıydım. Oraya gitmeli, doktorlar ile konuşmalı, onu görmeliydim. Hem ona hem de hastanedekilere onun yanında olduğumu göstermeliydim.

Ne kadar budalaydım.

Kafam hiç basmıyordu.

Peki ama nasıl gidebilirdim? Çocukları yanıma alamazdım, olacak iş değildi. Kentte onlara bakacak kimseyi de tanımıyordum. Yok, aslında tanıyordum, fakat onların kendi çocukları vardı. Kimseden bir şey istemeyi de sevmiyordum.

Yemekten sıkılan John örtünün üzerindeki süt havuzunda bir mısır gevreği parçası yüzdürüyordu.

"Doydun mu?" diye sordum.

"Evet," dedi. "Teşekkür ederim."

"Sen bu kibarlıkla iyi bir adam olacaksın," deyip onu sandalyeden kaldırdım. Bezini çıkarıp lavabonun altındaki çöpe attım. "Biraz çıplak dolaşmak ister misin?"

Başını salladı ve salona gitti. Televizyonda çocuk kanalını açtım ve öteki odaya gidip Linda'ya telefon ettim.

Hemen cevap verdi.

"Merhaba ev," dedi.

Hep böyle derdi, çünkü ben arayınca cep telefonunun ekranında "Ev" yazıyordu.

"Alo," dedim. "Elbette şimdiye kadar seni ziyarete gelmem, doktorlarla konuşmam falan gerekirdi, ama yarın erken gelsem olur mu? Kreşten sonra?"

"Evet, elbette," dedi. "Seni görmeyi çok istiyorlar. Ne kadar yakışıklı bir kocam olduğunu herkese anlattım."

"Üzgünüm her şey için, Linda."

"Üzülecek bir şey yok. Ben turp gibiyim. Yayla otelinde kalmak gibi. Doğru düzgün uyku ilacı alıyorum. Akşamları kütük gibi uyuyorum."

"Sevindim. Uyuyup dinlenmelisin, yarın görüşürüz. Tamam mı? Ne zaman istersen ara. Dışarı çıkarsam cep telefonumu yanıma alırım."

İçimdeki soğukluk o gün beni terk etmedi ve yakama yapışıp durdu.

Ben Linda'nın en yakın akrabasıydım, onun kocasıydım, ruh hastalıkları hastanesine yatmıştı ve ben yardım etmek için parmağımı bile oynatmamıştım. İki gündür oradaydı. Ne yardım ne destek görüyordu, büsbütün yalnızdı.

Vanja kalkar kalkmaz annesinin ne zaman eve geleceğini sordu.

"Şimdi telefon etti. Hastanede bir süre daha kalması gerektiğini söyledi."

"Ama söz vermiştin!"

"Biliyorum. Ama annen doğru düzgün uyuyabilmek için gitti oraya. İlkbaharda ne kadar yorgundu, sürekli uyuyordu, hatırlıyor musun? Şimdi tam tersi, şimdi hiç uyuyamıyor. Tehlikeli değil ama orada birkaç gün daha kalması gerekiyor. Ne var biliyor musun?"

"Ne?"

"Yarın ziyaretine gideriz. Güzel olur."

"Kesin gider miyiz?"

"Evet, elbette."

Ertesi gün çocukları kreşe bıraktıktan sonra büyük hastane alanı ile orası arasındaki birkaç yüz metreyi yürüyerek geçtim. Daha önce buraya bir kez gelmiştim, o da neredeyse tam üç yıl önce John doğduğunda. Eve koşup Vanja ile Heidi'yi almıştım, refakatçi odasında gülüşüp oynamışlar, John'un kafasına plastik bir sürüngen koymuşlardı, bunun fotoğrafını çektiğim için hâlen aklımdaydı.

Linda yerinin nerede olduğunu bana söylemişti, ben de bir kâğıda yazmıştım. Kompleksin en sonunda 1960'ları çağrıştıran uzun bir bloktu. İçeri girdim, asansöre bindim, kilitli kapının önündeki zili çaldım. Ben beklerken basamaklardan bir kadın indi. Bana baktı.

"Sen yazar değil misin?"

"Evet," dedim.

"*Kavgam* kitabını yazan? Burada karşılaşacağımız hiç aklıma gelmezdi!"

"Öyle," dedim. "Tanıştığımıza sevindim."

Kapı açıldı, ellili yaşlarında bir hemşire gözlerini bana dikti. Üzerinde beyaz bir üniforma vardı.

"Merhaba," dedim. "Adım Karl Ove Knausgaard. Linda için geldim."

"Merhaba," dedi. "Beni izle, Linda içeride."

Renksiz koridorda onun peşinden gittim.

On sekiz yaşımdayken böyle bir yerde çalışmıştım, her şey çok tanıdık geliyordu. Bir kantin, büyük pencereli kafes gibi bir ofis, bir salon ve iki yanında kapılar bulunan uzun bir koridor. Gri muşambadan yer kaplaması. Hiç kuşkusuz enstitü havası yayan mobilyalar.

Dört beş kişi televizyon izliyordu. İçlerine kapanık, solgun ve titreklerdi. Volta atan birkaç kişi de gergin, huzursuz ve saldırgan bir enerji ile doluydu. Onlar genç, televizyon izleyenler orta yaşlı veya ihtiyardı. Linda odadan çıktı. Beni görünce yüzü aydınlandı, kuvvetlice kucaklayıp dudaklarımın ortasına bir öpücük kondurdu.

"İşte benim kocam!" dedi, içerideki herkesin duyabileceği kadar bağırarak.

"Yakışıklıymış kocan, Linda!" diye seslendi, yaşlı ama dinç bir kadın.

"Norveç'in en iyi yazarı!" dedi Linda. "Gerçekten öyle!"

Elden ayaktan kesilmiş, bitkin hâlde, karanlık ve boş bakışlar ile oturanların hepsi bize baktı.

"Gel de odamı gör," dedi Linda. "Rahatım yerinde."

Beni odaya götürdü. İçeride iki yatak vardı, birinde kilolu bir kadın oturuyordu, bizi görür görmez ayağa kalktı ve çıktı.

Linda onun adını söyleyip gülümsedi.

"Burada kalıyorum," deyip kollarını açtı. "Evden birkaç parça eşya gerekiyor. Bir liste hazırladım. Gelecek sefere getirebilir misin? Şuna bak!" dedi ve iki tablonun asılı olduğu duvarı gösterdi.

"İkiz kardeşler yapmış," dedi. "Bana gençliğimi hatırlatıyorlar. Yirmi yaşında ya var ya yoklar. Gecenin prensesleri. Onlar da uyuyamıyor. Akrobasi yapıyor. Harikalar."

Bana sokuldu.

"Ne güzel yer, değil mi?" diye sordu.

"Evet," deyip pencereye doğru bir adım attım. "Ama başhemşireyle konuşmam gerekiyor, hemen yapsam iyi olmaz mı sence?"

"Gelip seni alacaklar," dedi ve yatakta yanındaki boş yeri okşadı. "Gel otur yanıma."

Gidip oturdum. Kolunu bana doladı, öpmek istedi. Başımı çevirdim.

"Benim aklım başka yerde," dedim.

"Önemli değil," dedi. "Anlıyorum. Şuna bir bak!"

Elimi tutup beni pencereye sürükledi. Pervazda duranları göstermek istiyordu bana. Seramik köpekler, seramik kediler. Vanja, Heidi ve John'un bir fotoğrafı. Kapağı öne bakan Robyn CD'si, birkaç küçük taş ve birkaç oyuncak yüzük.

"Bu da pelüş oyuncağım. Mummmin. Yatmadan önce her gece üzerine yorgan örtüyorum."

Küçük bir kutu içinde yerde duran oyuncağı gösteriyordu.

Kapı çalındı. Bana kapıyı açan hemşireydi gelen, bizi bir ofise götürdü. İçeride dört kişi vardı. Linda ile ben onların arasındaki iki sandalyeye yerleştik. Sorumlu doktor olduğunu varsaydığım, kahverengi takım elbiseli adam Linda'ya bir hayli neşeli ve bozuk bir İsveççe ile birkaç soru sordu. Biri daha günlük giysiler içindeydi, öteki ikisi beyaz üniformalıydı. Linda tüm sorulara uzun, coşkulu ve ayrıntılı yanıtlar verdi. Herkes gülümsedi, Linda gözde hastalarıydı herhâlde.

"Söylemem *gereken* yalnızca bir şey var," dedi Linda. "Kulağa pek iyi gelmeyecek, biliyorum, beni elitist gibi falan gösterecek ama hâlimi sorduğunuz zaman şu gerçeği göz ardı edemem ki bölümdeki hasta bakıcılardan bazıları çok... nasıl desem, dilime hâkim olmam gerekiyor şimdi, yani pek kavrayışlı değiller, söylenenleri hemen anlamıyorlar, bu da beni biraz yoruyor. Ben bir yazarım, radyo programcısıyım, profesyonel bir kadınım, dolayısıyla belli bir seviyeye alışkınım, bilmem anlatabiliyor muyum... Öte yandan burada konuşacak hemen hiç kimse yok."

Başımı eğmek için güçlü bir dürtüye kapıldım, fakat eğmedim, hiçbir şey olmamış gibi yaptım ve Linda'nın konuşmasını izledim.

"Bu konuda yapacak bir şey yok, Linda," dedi doktor. "Ama şimdi kocan burada. Belki o da sorular sormak istiyordur? İstiyor musun?"

"Yalnızca iki sorum var," dedim. "Ağırlıklı olarak pratik konular. Üç çocuğumuz var. Linda'yı görmeleri gerekiyor. Bunu nasıl ayarlayabiliriz? Buraya gelmelerini pek istemiyorum."

"Parkta buluşamaz mısınız?" dedi doktor. "Sorun olacağını sanmam. Ayrıca Linda'nın her gün veya iki günde bir kısa bir ev izni almasının önünde hiçbir engel yok. Belki hemen bugün veya yarın değil ama yakında."

"Bir sorum daha var. Sizce burada ne kadar kalması gerekiyor?"

Bunu söylerken Linda'ya baktım, yanı başımda otururken ondan üçüncü tekil kişi ile söz etmek bana kendimi kötü hissettirmişti ama başka bir seçenek göremedim. Ne kadar akıllı kocam var, dermiş gibi gülümsedi sadece.

"Bunu kestirmek imkânsız, dostum," dedi doktor. "Seni taburcu etmeden önce manik dönemi biraz dindirmek istiyoruz, öyle değil mi?"

"İlaç etki etmiyor," diyen Linda bana döndü. "Anladığım kadarıyla büyük dozlar alıyorum ama hiçbir yararını görmüyorum."

"Yok, çok enerjiksin."

"Peki," dedim. "Yani belirli bir tarih söz konusu değil o zaman."

"Yani," diyen doktor ayağa kalktı. "Ben bugün tatile çıkacağım, yarın başka bir doktor gelecek. Ama kendisi benden daha yeteneklidir, bir sorun yaşamazsınız."

"Tatile mi çıkacaksın?" diye sordu Linda.

"Evet."

"Tam da senden hoşlanmaya başlamıştım," dedi.

Doktor kahkaha attı, bize elini uzattı ve başhemşire dışında herkes vizitelerine devam etmek için çıktı.

"Seninle biraz konuşacaktım," dedi hemşire bana. "Ofiste kalabilir misin?"

"Elbette," deyip Linda'ya döndüm.

"Ben odada beklerim," dedi.

Ben hemşire ile orada kaldım.

"Yardıma ihtiyacın var mı?" diye sordu. "Sosyal yardım hakkın var. Alışveriş, yemek, temizlik yapmak için eve biri gelebilir."

"Hayır," dedim. "Yok, yok. Gerekmiyor. Kesinlikle. Her şey yolunda."

"Peki," dedi. "Durum değişirse söylemen kâfi. Çocuklar nasıl?"

"İyiler."

"Linda'nın burada olduğunu biliyorlar mı?"

"Bir bakıma. Uyumak için hastaneye yattığını söyledik."

"Tamam. Konuştuğumuz gibi onları aşağıdaki parka getirip Linda ile görüştürürsen iyi olur bence."

"Bugün olur mu? Aslında bugün görebilecekleri konusunda söz vermiştim bile."

"Olur. Kreşten sonra getir. Saat kaçta alıyorsun?"

"Üç. Yok, üç buçuk. Dörde çeyrek kala burada olsak?"

"Linda'nın aşağı inmesini sağlarım."

"Teşekkürler," dedim ve Linda'nın odasına gittim ve açmadan önce kapıyı çaldım. Linda yanıma geldi, elimi tuttu, beni yatağa çekti.

"Doktor konusunda ne düşünüyorsun? Çok iyi değil mi? Doğu Avrupalı. Macar, Rumen veya oralardan bir yerlerden işte... Tatile çıkacağına üzüldüm. Şansıma, böyle şeyler hep benim başıma gelir."

Bana baktı. Ben ağlamamak için dudağımı ısırdım, ayağa kalktım ve pencerenin önünde durdum.

"Birer sigara içelim mi?" diye sordu.

"Olur," dedim. "İçelim."

"Kahve var. Ziyaretçiler için beş kron ama bakayım sana bedavaya alabiliyor muyum."

"Öderim ya, boş ver," dedim.

İki fincan doldurdu, birine süt koyup hasta bakıcıya seslendi.

"Sigara içmeye çıkıyoruz," dedi. "Aç kapıyı, aç, aç..."

Adamı izledik ve girişin tersi yönünde bir koridordan geçtik, kapı açılınca asansör ile aşağı indik, asfalt dökülmüş bir alana çıktık, baraka gibi bir yerde iki yaşlı adam oturmuş sigara içiyordu.

Linda durup bir sigara yaktı. Ben de yaktım.

"Senin yanında çok mutlu oluyorum," dedi. "Beni mutlu ediyorsun, Karl Ove."

Parmak uçlarında yükseldi ve öpüştük. Bana sarıldı, bir adım geriledim, beni bıraktı ve arabanın geçtiği yola baktı.

"Burada keyfim yerinde," dedi. "Sence de öyle değil mi?"

"Öyle," dedim. "Ama uzun süre kalamazsın."

"Öyle," dedi.

Bir ambulans geldi yavaşça.

"Gece boyu girip çıkıyorlar," dedi. "Çok heyecanlı."

"Evet," dedim.

Ambulansı izledim, Linda yüzümü tuttu ve ona bakmam için çevirdi.

Göz göze geldik. Uzanıp beni öptü.

"Birazdan gitmem gerek," dedim.

"Biliyorum, çok işin var," dedi

"Ama öğleden sonra görüşeceğiz," dedim. "Çocukları getireceğim, dışarıda buluşacağız."

"Parkta oturmak güzel," dedi.

"Dondurma alabiliriz," dedim.

"Evet!"

"Görüşürüz," dedim.

"Güle güle," dedi.

Arkamı döner dönmez ağlamaya başladım. Eve gelene kadar ağladım, göz yaşlarından önümü göremiyordum neredeyse; fakat eve varıp balkona oturunca ve bir sigara yakınca ağlamayı bıraktım. Bir durum ortaya çıkmıştı ve halledilmesi gerekiyordu.

Göteborg'da dört günlük bir okuma turnem vardı, iptal etmek zorundaydım. Oslo kitap fuarında birçok etkinliğe katılacaktım, onları iptal etmem gerekiyordu. Louisiana edebiyat festivalinde iki et-

kinliğim vardı, onları da iptal edecektim. Ayrıca, yardıma ihtiyacım olduğu için değil de çocuklar benden başka birinin yüzünü görsün diye Ingrid ve anneme telefon edip bir süre buraya gelebilirler mi diye sormalıydım. Linda'nın evde olmadığını onlara unutturan her şey iyiydi.

İçeri girip Elisabeth'i aradım. Durumu anlattım, Linda'nın hasta olduğunu ve önümüzdeki haftalardaki her şeyi iptal etmem gerektiğini söyledim.

"Bütün etkinlikleri bir güne toplasak olmaz mı? O gün bir çocuk bakıcısı tutsak?"

"Evet," dedim. "Olur herhâlde."

Nordstedts'ten Stefan'a e-posta yazdım ve randevularımı iptal edebilir miyim diye sordum. Edebilirdi. Göteborg'daki organizatöre e-posta yazıp turneyi iptal etmem gerektiğini söyledim. Cevap yazdılar, sorun olmadığını söylediler, fakat etkinliğin Göteborg ayağına katılamaz mıyım diye sordular. Reklam vermişlerdi ve iptal etmemeyi yeğliyorlardı. Katılabilirim diye karşılık verdim. Louisiana'yı bir kenara bıraktım, oraya gerçekten gitmek istiyordum ve Kopenhag çok yakın olduğu için akşamına eve dönebilirdim.

Ingrid'i aradım, gelip yardım etmek istiyordu ama hafta sonundan önce gelemezdi. Annemi aradım, bir yolunu bulup izin alacak ve gelecekti ama o da ancak önümüzdeki hafta gelebiliyordu.

Ben kreşin kapısına varınca Heidi koşarak yanıma geldi.

"Anneme gidecek miyiz?" diye bağırdı.

"Evet, gideceğiz," dedim.

John da beni görünce üç tekerlekli bisikletinden çabucak indi ve yanıma koştu.

Onu kucaklayıp yere bıraktım ve çalışanlara döndüm.

"Bugün nasıl geçti?" diye sordum.

"İyi. Büyük çocukları tiyatroya götürdük."

"Doğru ya," dedim.

"John aşağı yukarı bir saat uyudu. Ama onu canlandırmak neredeyse imkânsızdı."

"Çok erken kalkıyor," dedim.

Vanja, Katinka ile salıncakta sallanıyordu. Yanlarına gittim. Elimi tutan Heidi benimle geldi.

"Anneme gideceğiz," dedi Heidi.

"Biliyorum," dedi Vanja.

"Geliyor musun?" diye sordum.

"Resmimi alıp geliyorum," dedi ve içeri koştu.

Bu arada John'u pusete koydum. Vanja'nın ne resmi çizdiğini merak ediyordum. Linda depresyondayken Vanja küçük bir kız, bir anne ve ikisinin arasına bir kalp çizmiş, "Anne seni çok seviyorum," yazmıştı. Bu defa yanında bir ağaç ve bir çiçek yatağı olan bir evdi, kendi çocukluğumdan hatırladığım bir tarzda çizilmişti.

Södervern'e gidip hastane bölgesine girdik. Vanja göz doktoruna görünmek için buraya daha önce pek çok kez geldiği için hastaneyi yalnızca olumlu şeyler ile ilişkilendiriyordu.

"Annem nerede kalıyor?" diye sordu Heidi.

"Şurada," dedim.

"Orası uyku yeri mi?"

"Evet."

"Uyumayan çok insan var mı?" diye sordu Vanja.

"O kadar çok yok," dedim. "Ama birkaç kişi var."

Linda kapının yanında duvara yaslanmış bekliyordu. Vanja ile Heidi onu görünce koşmaya başladı. Onların arkasından gidebilsin diye John'u pusetten indirdim.

"Çocuklarım benim," diyen Linda eğildi ve üçünü de kucakladı. "Vanja, Heidi ve John. Sizi çok özledim!"

"Ben de seni özledim," dedi Heidi.

Linda doğrulup bana baktı.

"Hoş geldin tekrar," dedi. "Ne yapalım? Gidip dondurma alalım mı?"

Başımı salladım ve yürümeye başladık. Sokağın iki yanında binalar uzanıyordu, fakat psikiyatri bölümünün arkasında bir çimenlik vardı. Onu geçip biraz ileriden sola döndük, yolun sonundaki büfeye doğru gittik.

"Bugün neler yaptınız?" diye sordu Linda.

"Tiyatroya gittik," dedi Vanja.

"Ben gitmedim," dedi Heidi. "Bütün gün kreşteydim."

"Sizi yerim," dedi Linda.

"Niye uyuyamıyorsun anne?" diye sordu Vanja.

"Bilmiyorum," dedi Linda. "Ama tehlikeli bir şey değil. İşte geldik büfeye."

Kapıyı açıp içeri girdi. Dikkatini çocuklardan başka bir yere yönelttiği anda yüzüne sınırsız uzaklıkta bir ifade yerleşiyordu. Burada olmak istemediğini anladım. Yani çocukların yanında olmak istiyordu, fakat çocuklar onun yanına gelince başka bir yerde olmak istiyordu.

Dondurma dolabının önünde durduklarında onların üzerine eğildi.

"Ben Dajm dondurması istiyorum," dedi Vanja.

John meyve sulu bir dondurmayı işaret etti. Heidi Magnum istiyordu.

Üç dondurmayı kasaya götürüp parasını ödedim.

Sonra yürümeye devam ettik. Sanki Linda içindeki her şeyi bastırıyordu, gözlerindeki ışıltıdan anlıyordum bunu, fakat çocukların hiçbir şey fark etmediğini de görebiliyordum. Hastane bahçesinin öteki ucunda, küçük bir havuzun yanındaki banka oturduk. Çocuklar yanımıza sokulup dondurmalarını yedi. Daha sonra su ile oynadılar, John bulduğu büyükçe bir ağaç dalını suya attı. Heidi annesinin kucağına tırmandı, Linda dosdoğru önüne bakarak onu okşadı.

"Ben de kucağına oturmak istiyorum," dedi Vanja. Linda Heidi'yi yere bıraktı ve Vanja'yı kucakladı. Normalde bu durum kavga ile sonuçlanırdı ama bugün öyle olmadı.

Ben bir başka banka gidip sigara yaktım. Sigarayı bitirince kalktım, dondurma ambalajlarını toplayıp yakındaki çöpe attım.

"Artık gitmemiz gerek," dedim.

"Yarın saat geçti mi?" diye sordu Linda.

Başımı öne salladım.

Linda doğruldu, ben John'u pusete yerleştirdim ve yürümeye başladık.

"Benim odam şurada yukarıda," diyen Linda uzun binanın tepesini gösterdi.

"Güzel mi?" diye sordu Heidi.

"Evet, güzel," dedi Linda. "Çok rahat."

"Görebilir miyiz?"

"Çocukların girmesine izin verdiklerini sanmıyorum," dedim. "Sessizliği korumaları gerekiyor."

"Doğru," dedi Linda. "Ben eve sizin ziyaretinize gelsem daha iyi olur."

"Ne kadar kalacaksın burada?" diye sordu Vanja.

"Bilmiyorum," dedi Linda. "Buradan içeri giriyorum ben. Yarın görüşürüz!"

"Hoşça kal anne," dedi Vanja ve Heidi.

Ertesi gün Linda'nın bir saatliğine eve gelebilmesi için başhemşireden izin aldım. Tek başına gelmeye izni yoktu, dolayısıyla çocukları giydirdim ve hep birlikte onu almaya gittik. Geçen seferki gibi

binanın önünde bekliyordu. Ağır bir makyaj yapmıştı. Biraz dengesiz yürüyordu, bir elimle puseti iterken öbürüyle ona destek oldum. İlaçlar yüzünden herhâlde, diye düşündüm. Manik dönemin enerjisi çok yüksek olduğu için ilaçların etki göstermediğini, ona verebilecekleri kadar çok ilaç verdiklerini söylemişlerdi. Yürürken çocuklar her zamanki gibi konuşuyordu; yeni yer altı tren istasyonu olacak büyük şantiyenin önünden geçtik, işlerinden dönen insanlar tel örgünün önünde uzanan asfalt kaldırımda yürüyerek veya bisiklet ile gidiyordu, otelin önce kısa sonra uzun kenarını arkada bıraktık, karşıya geçtik, kapıdan girdik ve asansöre bindik.

Linda birkaç dakika oturup çocuklar ile çizgi film izledi. John kucağında oturuyordu, Heidi ile Vanja iki yanından ona iyice sokulmuştu. Ben akşam yemeğini hazırlamaya giriştim, bildiğim en kolay yemeği yapıyordum: Spagetti ve köfte. Biraz sonra Linda koridora çıktı. Tuvalete gideceğini sandım, fakat evin en ucunda yer alan yatak odasının kapısı açıldı.

Yemek hazır olunca onun yanına gittim.

Bilgisayarın başında oturmuş Facebook'a bakıyordu.

"Burada yalnızca kırk dakikan var," dedim. "Çocukların yanında oturamaz mısın?"

"Birazdan," dedi. "Şunu yazayım geliyorum."

Mutfağa döndüm. Arkamdan Linda geçti koridordan. Balkon kapısının açılıp kapandığını duydum. Masayı kurdum, sürahiye su doldurdum, domates kesip her tabağa dörder dilim koydum. Köfteleri bir kâseye, suyunu süzdüğüm spagettiyi başka bir kâseye aldım.

"Yemek hazır!" diye bağırdım.

Kimse gelmedi.

İçeri gidip televizyonu kapadım. Çocuklar mutfağa gelip masaya oturdu. Balkona gittim, Linda ayaklarını tırabzana uzatmış sigara içiyordu.

"Yemek hazır," dedim.

"Geliyorum," diye karşılık verdi.

Yemekte Vanja, Heidi ve John ile her zamanki edasıyla konuşuyordu. Bunu yapabilmek için kendisini zorladığını görebiliyordum, zira konuşma aralarında yaydığı enerji huzursuz ve çaresizdi.

Yemekten sonra hep birlikte salona gittik. Çocuklar yine ona sokuldu, Linda yine Vanja ile Heidi'ye sarılıp John'u kucağına aldı. Ne var ki bana çevirdiği bakışları şaşkındı. John'u yere bırakıp kalktı.

"Nereye gidiyorsun anne?" diye sordu Heidi.

"Tuvalete," dedi.

Geri gelmedi, ne yapıyor diye bakmaya gittim. Bilgisayarın başında oturmuş Facebook'a bir şeyler yazıyordu.

"Birazdan çıkmalıyız," dedim. "Çocukları giydirmek falan zaman alıyor. Yedide dönmüş olman gerek."

"Benimle gelmeseniz de olur," dedi. "Hiç ama hiç gerekmiyor. Ne kadar uzak ki? Bir kilometre mi? O kadar bile yok. Başımın çaresine bakabilirim."

"Yalnız gidemeyeceğini söylediler. Seninle gelmek zorunda olduğumu vurguladılar."

"Rutin bir mesele yalnızca," dedi. "Kendine bakamayacak durumdaki insanlar için konulmuş bir kural. Ben iyiyim. Kendim giderim, sen çocuklarla burada kal."

"Peki," dedim. "Öyle olsun bakalım."

Salona gittim.

"Gelin de annenize güle güle deyin."

John kanapeden aşağı kayıp koridora koştu. Heidi onu takip etti.

"Vanja?"

"Güle güle anne!" diye bağırdı.

Linda eğilip Heidi ile John'u kucakladı. Omzunda sallanan çanta ile yalpalayarak salona girdi, eğilip Vanja'yı alnından öptü.

Asansörün kapısını açınca bana dönüp göz kırptı ve parmak uçlarını dudaklarına götürüp bir öpücük yolladı.

Saat dokuzu biraz geçe hastaneden aradılar.

Kendisini tanıtan bir hemşire Linda'nın kocası mıyım diye sordu. Onayladım.

"Şu an yanınızda mı?" diye sordu hemşire.

"Linda mı? Yok. İki saat önce hastaneye gitti. Oraya gelmedi mi?"

"Hayır. Ama getirmen gerekiyordu. Öyle anlaşmamış mıydık?"

"Evet, biliyorum. Ama çok iyi görünüyordu. Ayrıca çok yakında oturuyoruz."

"Kurallara uymazsa bir daha izin alamaz."

"Anlıyorum."

"Öğrenmiş oldunuz," dedi.

"Evet," dedim.

Telefonu kapatıp Linda'nın cep telefonunu aradım. Kapalıydı. Biraz sonra yine denedim, yine kapalıydı, bunun üzerine gidip yattım. Ertesi sabah psikiyatri bölümünü aradım. Linda oradaydı. Hasta bakıcının dediğine göre gece yarısı gelmişti. Linda'ya seslenip telefona çağırdı.

"Alo," dedim.

"Merhaba," dedi. "Yeni bir hasta bakıcım var, tanışmalısınız, *Kavgam*'ı okumuş! Seninkini değil, Hitler'inkini! Sanırım dövüş sporlarıyla ilgileniyor ve bir dövüş köpeği var. Ama kibar biri. Bence burada iyi bir arkadaş olacak bana."

"Baksana," dedim. "Dün doğruca hastaneye gidecektin."

"Ah, evet," dedi. "Bölüm şefiyle konuştuk. Biraz gezmek istedim. Tehlikeli bir durum yoktu. Burada kendi isteğimle kalıyorum. Aslında beni alıkoyamazlar."

"Nereye gittin?"

"Möllevangen'e. Biraz dolaştım sadece. Ziyaretime gelecek misin?"

"Evet, çocukları kreşe bıraktıktan sonra."

"Süper! Seni görmek çok iyi gelecek! Yanında biraz para getirebilir misin? Bende kalmadı da."

"Tabii," dedim. "Getiririm."

Gri binanın üst katında kapıyı çaldım. Genç bir hasta bakıcı kız açtı. Tokalaştık, onun arkasından içeri girdim. Linda kantinde sakallı, otuz yaşlarında bir adam ile oturuyordu. Sözünü ettiği bakıcı buydu herhâlde. Linda beni görünce ayağa kalktı, neşe saçarak yanıma geldi ve bana sarıldı.

"Bu Mats," dedi. "Konuşacak çok şeyiniz var."

"Merhaba," deyip onun elini sıktım.

"Merhaba," diyen adam benim aşikâr ilgisizliğimi görmüş olacak ki ilk söylediği şey bir yerde bir iş yapması gerektiği oldu.

Linda'nın odasına gittik. Pervazdaki süsler çoğalmıştı. Buraya gelirken yanında çocukların fotoğrafını getirmesi yalnızca bir gece kalmayacağını bildiğini gösteriyordu. Sadece bana öyle gelmişti. Bana ve çocuklara.

Hasta bakıcılardan ve hastalardan onları yıllardır tanıyormuş gibi söz ediyordu. Psikiyatri koğuşunu Thomas Mann romanından fırlamış romantik bir sanatoryum gibi anlatıyordu. Planlarından, yapacağı işlerden konuşup duruyordu, sayfalarca doldurduğu bir not defteri gösterdi bana.

"Dün eve gelmek nasıldı?" diye sordum.

"Çocukları görmek çok iyiydi," dedi. "Ama uzun süre dayanamıyorum. Bir şey beni çekiyor. Bu büyük kuvvetlere karşı duramıyorum."

"Çocukları çok iyi idare ettin, Linda. Buna çok ama çok seviniyorum. Sana neye patladığını görüyorum. Ama buna devam etmen gerek. Yapabilir misin?"

Başını salladı.

"Öğleden sonra gelecek misiniz?"

"Evet. Geçen seferki gibi yaparız."

"Para getirdin mi?"

"Evet ama çok değil. İki yüz, yeter mi?"

"Yok, aslında yetmez. Ama yine de alayım. Çıkıp sigara içelim mi?"

Dışarıda birer sigara içerek on dakika geçirdik, Linda yerinde duramıyordu, benim gitmemi iple çektiğini anladım.

"Daha sonra görüşürüz," dedim.

"Görüşürüz," dedi ve orada duran iki hastadan yana döndü, ben de aşağı doğru yürümeye başladım. Geri dönünce bodrumdan bisikletimi çıkardım, markası DBS'ti, muhtemelen daha iyi bisikletler arasından bunu seçmemin tek nedeni adının bana çocukluğumu, ilkbahar ışığını ve alaçamların altında deniz kokusunu hatırlatmasaydı. Köbenhavnervägen'deki Flüggers Färg'e gittim; boya, fırça ve rulo aldım. Eve gelince Vanja'nın odasının duvarını boyamaya başladım, ağladığım için önümü zor görüyordum. Vanja'nın istediği gibi üç duvarı açık maviye, dördüncüyü beyaza boyadım. Ardından, yakında yalnızca Heidi ile John'un odası olacak çocuk odasının uzun duvarını açık yeşile boyadım. Bu da Heidi'nin fikriydi. Fırçaları, ruloları temizledim ve durumunu sormak için Linda'ya telefon ettim, iyi olduğunu ama sıkıldığını söyledi. Orada kalmanın amacı bu, sıkılman ve pek bir şey yapmaman gerekiyor, dedim. Bildiğini söyledi.

Bu kısa konuşmadan sonra balkona çıktım, kentin sesleri ve sıcak ağustos havasının içinde dumanı ciğerlerime çekerek Linda'nın başına gelenin ne olduğunu düşündüm. Belli ki kendisinin büsbütün farkındaydı, söylediğim her şeyi kabul etmişti ve ben de onu aslında olduğundan daha yakınımda sanmıştım: Yanımdan ayrılır ayrılmaz yönünü değiştirmiş ve kente gitmişti. Beni sevdiğini söylüyordu, fakat ben yanındayken üstesinden gelemeyeceği bir sorumluluk hissediyordu, çünkü bu durum onu bir şeye bağlıyordu ve işte bu bağlardan kaçıyordu.

Bir insanın dayanabileceği en ağır depresyona girmişti, âdeta büsbütün dilsizdi ve ölüm düşünceleri ile dolup taşan bu durum haftalar sürmüştü. Daha sonra içini dolduran, her şeyi hafif ve güzel

kılan bu ışığı kavrayamadığı belliydi, fakat onu izlemek zorundaydı çünkü onu giderek yukarı taşıyan bu dalganın altında karanlık vardı. Bunu biliyordu. Manik dönemlerinden birinde bir hasta bakıcı ona şöyle demiş: Gerçekte üzgün olduğunu unutma. Peki bu durumda gerçek olan ve olmayan neydi? Linda neydi, depresyon neydi, mani neydi?

O gün öğleden sonra ben kreşin bahçe kapısını açarken koşarak yanıma gelen Vanja'ydı.

"Baba! Baba! R diyebiliyorum!" diye bağırdı.

"Şu işe bak," dedim. "Gerçekten mi?"

"Rrrrrrrrr," dedi. "Arabalar!"

"Peki ama nasıl başardın bunu?"

"Bilmiyorum. Yaptım işte."

Boğazının gerisinden bir tür Skåne r'si çıkarmayı denemiş ama başaramamıştı ve denediği dil ucu r'si de r'den çok zı'yı andırıyor ve kulağa bir ıslık gibi geliyordu, ben on altı yaşıma kadar utanç içinde bunu kullanmıştım.

Şimdi Vanja birdenbire başarmıştı.

"Çok sevindim Vanja," dedim. "Üstelik tam da okula başlarken!"

Odaları boyadığımı söylemedim, onlara sürpriz yapmak istiyordum. Çok beğendiler, özellikle Heidi boyalı duvarı görünce sevinçten ışıldadı. Vanja her zamanki gibi geleceği düşünüyordu.

"Şu duvarda bir köpek resmi istiyorum," dedi.

"Olur," dedim. "Yarın ikinci katı boyayacağım, kuruyunca resim almaya gidebiliriz."

"Ben bir kedi resmi istiyorum," dedi Heidi.

Linda'ya ihanet etmişim gibi bir duygu vardı içimde, zira çocukların odalarını boyamak koşulsuz bir mutluluktu ve bu mutluluğa hiç hakkım yoktu, Linda sıkıntı içindeyken burada iyi bir şeyler olması onun arkasından iş çevirmekti. Öte yandan bu işi, hem kendi yetersizliğimi telafi etmek hem de çocukları Linda'nın sıkıntısından olabildiğince uzak tutmak için, aradan çıkarmak zorundaydım.

Kreşten gelirken çerçeve-resim dükkânına girdik. Vanja üç köpek resmi seçti. Heidi kırmızı uçağa binmiş bir Babar resmi ve bir kedi resmi seçti; ben de Tove Jansson'un *Hvem skal trøste Knøttet*, *Bonbon'u Kim Avutacak* kitabından aydınlık göğün altında bir Snusmumriken motifi seçtim. Resimleri astık, akşam yemeği yedik ve Linda'yı almak üzere hastaneye gittik. Yürürken biraz yalpalıyordu,

üzerinde bitip tükenmiş bir hâl vardı. Evde çizgi film izledik, Linda programın yarısında kalktı, e-postaları ile Facebook'a bakmak için yatak odasına gitti. Ardından balkona çıkıp sigara içti. İçeri döndüğünde çıkmamız gerekiyordu. Alelacele eşyalarını topladı, çocuklar biraz mızmızlanarak ayakkabılarını giydi, fakat neyse ki hastanenin yolunu tutabildik; John pusetteydi, Heidi ile Vanja iki yandaydı ve Linda da önden gidiyordu. Her birini kucakladı, doğrulduğunda gözlerinin yaşlı olduğunu gördüm. Ona iyi geceler dileyip eve döndük.

Ertesi sabah yine doktor görüşmesi vardı. Linda yeni bir gösteri yaptı, büyüleyici ve çevikti, herkesi güldürdü. Büyük bir öz güven sergiledi, manik durumu ile bile dalga geçti. Tek istediği ilerlemekti. İleri, ileri, ileri. Yerinde duramıyor, aynı konudan söz edemiyordu, araya girmek ve yeni bir şeyler söylemek zorunluluğu duyuyordu. Bir şey söyleyecek olsam sabırsızca bakıyor, çoğunlukla cümlelerimi tamamlıyor, ne diyeceğimi benden önce biliyor, muhtemelen ben düşünmeden önce düşünüyordu. Bu bakımdan çok çarpıcıydı, ona özgü bu yüce konumda görkemliydi. Ne var ki bunun altında yatanları, uyuşukluğu ve aptallığı, yavaşlığı ve çirkinliği umursamaması veya görmezden gelmesi çarpıcı yanını bir vitrin hâline getiriyordu ve böylece oluşturulan yer onun durmaya dayanabildiği tek yerdi. Çocuklara ve belki bana ilişkin düşünceleri buraya aitti. Ne var ki çocuklar ile bir araya gelince iki düzey kesişiyor ve onun için dayanılmaz bir duruma geliyordu, onu ziyarete gittiğimizde her şeyi bir arada tutmak için nasıl bir mücadele verdiğini görebiliyordum. Kişiliğinin bütün katmanları birbirine girmişti; on yaşındaki benliği öne çıkabiliyordu, genellikle gizli tuttuğu ve yalnızca bana gösterdiği erotik benliği öne çıkabiliyordu, sınır tanımayan ve yıldızlar ile kaplı şair benliği öne çıkabiliyordu, kendini öven ve aşırıya kaçan benliği öne çıkabiliyordu, zira kişilik özelliklerinde hiçbir düzen kalmamıştı, onların yerinde hiçbir şey yoktu, odağını kaybetmişti, manik kuvvetler her şeyi dışarı itiyordu, tırmanmak istiyordu Linda, içindeki her şey tırmanmak istiyordu, yükseldikçe yükselirken de giderek bitip tükeniyordu. Ama tüm bunlarda, yükseklere tırmanmakta, onu yükselten ışıkta bir şey vardı ki onun üzerine asla çıkmıyordu, bu da çocuklara karşı sorumluluğuydu.

O günlerde birçok şeyin farkına vardım. Linda'nın hayali büsbütün sıradan bir ailede büsbütün sıradan bir hayat sürmekti. Sıradan bir

iş sahibi olmak, hafta sonları kooperatif bahçesine gitmek, çocuklar çevresinde koştururken bahçede çalışmaktı. Fakat Linda sıradan biri değildi. Tanıdığım en sıra dışı kişiydi. Doğum, emzirme ve bebek bakımı ile geçen tüm bu yıllar boyunca direnmişti. Onun kavgası benimkinden çok farklıydı, ölüm kalım savaşıydı. Ben sahte bir hayat sürdüğümü, başkasının hayatını yaşadığımı yazmıştım, gerçekten öyle olabilirdi ve bu benim açımdan bir rahatsızlıktı ama tehdit değildi. Linda'yı tehdit ediyordu. Birlikte olduğum tüm kişiliği ve tüm dili sürdüğümüz hayatta silinip gitmişti. Ben öyle değildim. Yazmıştım, dilim vardı ve en önemlisi mesafemi koruyabiliyordum. Onun eskiden böyle bir mesafesi yoktu ve şimdi tüm bağların, yükümlülüklerin üzerine çıkmak ve büsbütün özgür olmak istiyordu. Ne var ki bu özgürlük sahteydi, bir kandırmacaydı, güpegündüz bir sirk gösterisiydi. Linda'ya ışıltılı, büyülü geliyor olabilirdi ama ben ona baktığımda tükenmişlik, dengesizlik, ucuzluk ve sahtelik görüyordum; hastane kederini, umudu ile birlikte her şeyini yitiren onca insanı görüyordum.

Kreş çalışanlarına Linda'nın hastaneye yattığını, çocuklara annelerinin oraya uyumaya gittiğini söylediğimizi bildirdim. Çocuklarda bir değişiklik görmediklerini, her şeyin eskisi gibi olduğunu söylediler. Çalışanlardan biri çocuklarımızın öz güven sahibi olduğunu söyledi. Ne var ki çocuklar çok hızlı uyum sağlar, onlar açısından annelerinin uyumak için hastaneye yerleşmesi ve her akşam onu ziyarete gitmek çok özel bir durum değildi. Uyku konusunu dünyanın en doğal şeyi olarak görüyorlardı, başlangıçta annelerinin orada gerçekten ne yaptığına ilişkin pek çok soru takılmıştı akıllarına, sonra merakları söndü, durumu olduğu gibi kabullendiler.

Kreş çalışanları yardıma ihtiyacım varsa istemekten çekinmememi söyledi. Tanıdığımız anne babalardan Linda'nın hasta olduğunu söylediklerim de yardım teklif etti. Gerek yok, dedim, doğruydu bu, ancak bir akşam Göteborg'a okuma gününe gidecektik ve çocuk bakıcısına ihtiyacım vardı. Kreşteki çalışanlardan biri bunu üstlenebileceğini söyledi, ben de çocukları bıraktım, Linda'yı görmek için hastaneye gittim, akşama sosisli yemek yaptım ve trene bindim. Çocuk bakıcısı onları kreşten eve getirdi, doyurdu ve yatırdı, ben on iki sularında eve geldiğimde ayaktaydı, iki saat geç kaldığım için biraz kızmıştı, ben fazladan para ödeyerek suçumu telafi etmeye çalıştım. O kadar geç geleceğimi söyleseydim belki çocuklara bakmak istemez diye düşünmüştüm.

İlk romandan, sahte hayat sürmeye, çocuklara sinirlenmeme ve büsbütün kontrolü kaybedip onları sarsmama ilişkin pasajı okumuştum. Okumaya başlar başlamaz bir yanlış yaptığımı anladım. İnsanların düşüncelerini sezebiliyordum, hiçbir çocuk böyle bir muamele görmemeliydi, çok kötü olduğunu kabul ettiği için kendisini iyi sanan kötü bir babaydım ben, edebiyat ile kendimi affettirmeye çalışıyordum. Neyse ki okumam biter bitmez etkinlikten sıvıştım; önce bekleyen taksiye, ardından trene bindim.

Dönüş yolunda emlakçı aradı. Hâlâ teklif yoktu. Fiyatı biraz daha indirme konusunda anlaştık. Kooperatif bahçesinden onun da bıkıp usandığını sesinden anlayabiliyordum.

Tüm bunların ortasında John'un üçüncü yaş günü yaklaşıyordu. Hem Vanja hem de Heidi için ilk yaş günlerinden beri konuklu partiler vermiştik, fakat John şimdiye dek yaş günlerini hep bizimle kutlamıştı. Birinci, ikinci yaşlarını doldurduğunda hiçbir şeyin farkında değildi ama şimdi üç yaşındaydı, dolayısıyla kreşten birkaç çocuk davet etsem mi diye bir süre düşündüm, fakat bunun fazlasıyla iddialı bir girişim olduğu ortaya çıktı. Onun yerine yaş gününü her zamanki gibi önce kreşte kutlayacaktı, velilerinden ya biri ya da her ikisi pasta ve meyve salatası getirecekti, ardından evdeki akşam yemeğinden sonra pasta ve hediyeler ile kutlama yapılacaktı. Linda kreşe gelmeyi istiyordu, doktora sormuştu, doktor da sorun olmadığını söylemişti. Ben bunun iyi bir fikir olduğundan fazlasıyla kuşkuluydum. Linda'nın üzerinde sosyal durumlarda kendisini gösteren bir keskinlik vardı ve Heidi ile John'un bunu görmesi düşüncesinden hoşlanmıyordum.

On bire doğru evin kapısını çaldı.

Saçlarını kestirmiş ve büsbütün siyaha boyamıştı. Koyu yeşil maskara sürmüş, kırmızı etek, eflatun külotlu çorap ve yüksek topuklu ayakkabılar giymişti. Gülümsedi ama aşırı yorgun görünüyordu.

"Frida Kahlo imajım konusunda ne düşünüyorsun?" diye sordu.

"Çok güzelsin," dedim.

"Pasta almaya gidelim mi? Ve meyve?"

"Önce bir fincan kahve içemez miyiz?"

"Olur, seve seve," dedi.

Bunu ona nasıl söyleyeceğimi düşündüm. Onu gördükten sonra kreşteki doğum günü partisini üstlenmesinin söz konusu bile olamayacağını anlamıştım.

"Nasılsın?" diye sordum.

"Çok iyiyim. Biraz yorgunum sanki."

Bileğinde devasa bir saat vardı.

"Yeni bir saat mi aldın?"

"Evet. Zamanın farkında olayım diye ellerindeki en büyüğünü seçtim. Yoksa fark etmiyorum. Hastanedekiler bana kızıyor."

"Yeşil bilezik?" dedim, kolunu göstererek.

"Büsbütün özgür olmamı simgeliyor. Her gördüğümde büsbütün özgür olduğum aklıma geliyor."

"Ne güzel," dedim. "Ama baksana bir..."

"Evet?"

"Kreşe sen gitmesen daha iyi olmaz mı? Yorucu bir iş, biliyorsun. Senin kafanı dinlemen gerekiyor. Benim gitmem daha iyi, sen de akşam yemeğinden sonra gelip John'un yaş gününü doğru düzgün kutlarsın, olmaz mı?"

"Evet, oraya gitmekten kurtulmak çok iyi olur," dedi.

"Bunu duyduğuma sevindim," dedim.

"Peki John'a hediye alabilir miyim? Bunu yapabilirim herhâlde?"

"Elbette. Birlikte yaparız."

"Aslında Jenny ile sözleşmiştik."

"Peki."

Birkaç saat sonra elleri torbalarla dolu bir şekilde geldi.

"Biraz aşırı oldu ama çok güzeller," dedi. "Kızlara da hediye aldım."

"İyi etmişsin," dedim. "Dolaba yerleştireyim. Kahve içecek misin?"

"Yok, Jenny aşağıda bekliyor. Akşama görüşürüz."

Linda gelince akşam yemeğini atlamaya karar verdik, John dosdoğru pastaya geçmek istiyordu. Ben mumları yaktım, onun için şarkılar söyledik, kızlar kreşte yaptıkları gibi sandalyelerin üzerinde ayakta durdular. John mumları üfledi. Pastayı yedik, çocukların her birine hediyeler verildi ve John hediyelerinin geri kalanını daha sonra salonda aldı. Linda bir paket, kurdele ve torba yığını içinde geldi, onun yanına oturdu ve paketleri açmasına yardım etti. Büyük bir hediye paketi açıldığı sırada birdenbire ayağa kalktı ve balkona çıktı.

"Anne," diye bağırdı John. "Bana yardım et."

Yanına oturdum. Neyse ki buna itiraz etmedi. Ambalajı çıkarıp içindeki kutuyu açtık. Linda yatak odasına gidip Facebook'a girdi, ben geldiğimde bir şeyler yazıyordu.

"Çok iyi geçti," dedim.

"Daha fazla dayanamadım," dedi. "Azar azar yapabiliyorum."

"Biliyorum. Ama yeterli."

Bana bakmadı, parmakları klavyenin üzerinde dolaşıyordu.

"Sanırım gitme zamanı geldi," dedim.

"Evet," dedi. "Şunu yazmayı bitireyim."

Biraz sonra kalktı ve benimle koridora geldi.

"John'un doğum günü," dedi. "Çocukların benimle gelmesi vicdanımı sızlatıyor. Evde kalıp kutlamaya devam edemez misiniz?"

"Geçen sefer ne olduğunu unuttun mu?"

"Yok. Ama bu sefer daha iyiyim. Dosdoğru hastaneye gideceğim. Söz veriyorum. Bir daha izin vermemeleri riskini göze alamam."

"Emin misin?"

"Kesinlikle," dedi.

"Peki," dedim.

Bana baktı.

"Kendimi hep bir denizci karısı gibi gördüm. Sen denize açılıp beni yalnız bırakıyordun. Ama şimdi işler tersine döndü. Artık ben denizci gibiyim."

Kahkaha attı.

Ben de güldüm, çünkü üzerinde çizgili bir kazak vardı ve denizci selamı vermişti.

Öpüştük. Bana sokulup kulağıma üfledi, kendimi çekip uzaklaştım.

"Şimdi sırası değil," dedim.

"Biliyorum," dedi. "Palamarları çözüyorum."

Böylece çıktı.

Birkaç saat sonra hastaneden telefon ettiler ve Linda evde mi diye sordular. Özür diledim ve çocuklar yüzünden onu getiremediğimi, şansımı denediğimi söyledim.

Ertesi gün Linda'ya ne yaptığını sordum. Biraz dolaştığını söyledi. Birkaç bara gidip insanlar ile sohbet etmiş. Konuştuğu kişilerden biri, benim yaşlarımda bir adam, hafta sonuna doğru benden önce onun ziyaretine gelecekti. Linda onunla iyi arkadaş olduklarını söyledi. Adamı daha önce ne görmüş ne de duymuştum. Başka birçok kişi için aynı durum geçerliydi, Linda Malmö'de birdenbire büyük bir çevre edinmişti. O akşam ona izin vermediler, dolayısıyla parkta ziyaretine gittik, yine kendisini toplamıştı, geçen akşamki sabırsız ve huzursuz genç kız hâlinden eser yoktu. Ingrid geldi; ilk işi Linda'nın ziyaretine gitmek oldu. Dönünce ondan söz ettik.

"Çocuklar her şeyden önce gelir," dedi. "En önemlisi onlar. Öncelik çocukların."

"Ben de öyle düşünüyorum," dedim.

"Linda'nın babası hastayken de önceliği çocuklara vermiştik. Ne olursa olsun çocuklar önce gelir."

Okullar açılmadan önceki cumartesi Vanja ile Ikea'ya gittik. Yatak, çalışma masası, sandalye, dolap ve komodin aldık. Pazar günü de okul için sırt çantası, kalem kutusu ve yeni giysiler... Komodin dışındaki tüm mobilyaları çocuklar yattıktan sonra kurdum, çünkü Ikea mobilyası kurmak beni çok sinirlendiriyordu ve çocuklar ayağımın altında olursa hıncımı onlardan çıkarabilirdim.

Linda Vanja'nın ilk okul gününde yanında olmak için pazartesi sabah erkenden geldi. Yine yeşil göz makyajı ve eflatun külotlu çorap ile gelir mi acaba diye endişeleniyordum, neyse ki öyle yapmadı, üzerinde çiçekli yalın bir elbise vardı ve kırmızı dudakları dışında nötr bir makyaj yapmıştı.

Birisinin, muhtemelen annemin, benim ilk okul günümde evimizin önünde fotoğrafımı çekmesi gibi ben de apartmanın önünde bir fotoğraf çektim.

John ile Heidi'yi kreşe bıraktık ve Vanja ile okula yürüdük. Bir elinden Linda, öbüründen ben tutmuştuk. Biraz korktuğunu ama beklenti dolu olduğunu fark ettim.

Sınıftaki hava benim tüm okula başlama günlerimden hatırladığım gibiydi. Yarı resmî yarı kararsız. Linda öğretmen ve öteki veliler ile konuştu. Vanja en iyi arkadaşının yanında duruyor ve öteki çocuklara bakıyordu. Öğretmen onları yanına çağırıp yerdeki halıya oturmalarını istediğinde Vanja cesurdu, sırtını arkadaşına dayamıştı.

Linda ile ben yan yana oturduk ve çocuk grubunun ortasında oturan Vanja'ya baktık. Yarım saat sonra Linda bana sokuldu ve gitmesi gerektiğini fısıldadı. Başımı salladım. Möllan'daki küçük kafede buluşmak üzere sözleştik. Yirmi dakika sonra velilerin görevi bitti, kafeye gittim, orada Linda konuştukça konuştu ve sonunda dilediği yere gidebildi.

Haftanın sonuna doğru Louisiana'ya gidecektim, çocukları kreşe bıraktıktan sonra araba kiraladım ve köprüyü geçip Danimarka'ya gittim. Hava harikuladeydi. Güneş, yüksek ve mavi gökyüzü, tropik sıcaklar. Denize en yakın kayıkhanenin önünde oturup kahve ve sigara içtim, bir yandan öteki yazarlar ile sohbet ediyorduk, büyük bir cesaret gösterip beni BT'de savunan Tomas Espedal, Dag Solstad

ve hem sıcakkanlı hem de cömert biri olduğunu fark etiğim Fin şair Tua Forsström vardı. Etkinlik tıklım tıklımdı, iki yüz kişi gelmişti, bitince karanlıkta araba sürerek eve döndüm ve herkesin uyuduğu sessiz apartman dairesinde yatağa girdim. Ertesi gün aynı şeyleri yaptım. Bir günlüğüne de olsa gittiğim için Linda kaygılanmıştı ama Louisiana'da kürsüye çıkmak için Danimarka'ya gittiğimi herkese söylemekten de geri durmamıştı.

Doktorlar elektroşok tedavisi teklif ettiler. Başka bir ad kullanıyorlardı ama sözünü ettikleri şey buydu. Manik dönemi durdurmak istiyorlardı. Linda'ya randevu verdiler, zamanı gelince gitmedi. Korktuğunu, gitmek istemediğini anlamıştım.

Bir öğleden sonra çocukları almaya giderken benimle geldi. İlkin Heidi ile John'u kreşten, ardından Vanja'yı okuldan topladık. Vanja'nın sınıfı okul bahçesindeydi ama onu göremedik.

"Arkaya gidip bakayım," dedim.

Linda başını salladı.

En uzak köşede, neredeyse kimsenin göremeyeceği bir yerde arkadaşı ile durmuş, ellerini birbirine vurarak şarkı söylüyorlardı.

"Vanja hadi gel," diye seslendim.

İkisi de gelince ötekilerin yanına gittik. Heidi, öğretmenler ile konuşan Linda'nın bacaklarına sarılmıştı.

"John nerede?" diye sordum.

"Ben nereden bileyim," dedi. "Çocukların sorumluluğu bende değil ki şu an."

Linda'yı hep yanlış değerlendiriyordum.

Çevreme bakındım. John yoktu. Okulun arkasına koştum. Orada, oyun alanının önünde durmuş, büyük çocuklara bakıyordu. Onu kucağıma alıp geri götürdüm ve hep beraber eve döndük.

Ingrid Stockholm'e döndü ve birkaç gün sonra annem geldi. Linda'yı da ziyarete gitti ve kaldığı yeri görünce şaşkınlığa uğradı. 1960'larda Norveç'in de böyle olduğunu söyledi. Bakıcıların beyaz üniformalı olduğunu görünce gözlerine inanamamıştı. Odalar bakımsızdı, enstitü havası her yere işlemişti. Linda'nın coşkun döneminin daha fazla süremeyeceğini tahmin ediyordum, giderek daha fazla yoruluyordu ve bir noktada bitkinlikten yığılıp kalacak ve kaçtığı derinliklere düşecekti.

Bir sabah emlakçı aradı, tepesinin atmış olduğunu anladım. Anahtar yerinde yoktu, içeri girememişti ve yeri göstermek için getirdiği insanları geri göndermek zorunda kalmıştı. Anahtarın saksıda duracağı konusunda anlaşmamış mıydık? Niye böyle olduğunu bilmediğimi, araştırıp ona geri döneceğimi söyledim.

Linda'ya telefon ettim.

"Kooperatif bahçesine gittin mi?" diye sordum.

"Hayır," dedi. "Ama aptalca bir şey yapmış olabilirim."

"Öyle mi?"

"Bir adama kooperatif bahçemizin boş olduğunu, anahtarın merdivenin yanındaki saksıda durduğunu söyledim. Kalacak bir yere ihtiyacı vardı. Yardım edeyim dedim."

"Ne tür bir adam bu?"

"Birkaç kez burada yatmış. Sanırın sınır dışı edilecek, saklanacak bir yer arıyordu."

"Ne?" dedim.

"Çok iyi biri," dedi.

"Ne biçim bir adam bu?"

"Boşnak mı Sırp mı ne," dedi. "Savaşa katılmış."

"Kooperatif kulübesini satmaya çalıştığımızı biliyorsun, değil mi?" diye sordum. "Emlakçı yeri gösterecekmiş ve anahtarı bulamamış. Neyse ki adam orada değildi. Ama anahtarı bulmamız gerek. Oraya gidip anahtarı adamdan alman gerekiyor."

"Ama yapamam," dedi. "Tehlikeli biri olabilir."

"Tehlikeli mi?"

"Evet."

"Yanına bir hasta bakıcı alırsın elbette. Onlara durumu anlat. İki hasta bakıcı al. Yapabilir misin?"

"Evet," dedi.

Daha sonra hastaneye gittiğimde *Kavgam*'ı okuyan hasta bakıcı ile sohbet ettik. Başka bir hasta bakıcı Linda ile kooperatif bahçesine gitmişti. Adam saldırgan bir tavır sergilemiş ve anahtarı vermek istememişti, orada kalacaktı, Linda söz vermişti ona. Anahtarı almayı başarmışlar, fakat adam çok tehditkâr davrandığı için polisi aramışlar. Polis gelmeden önce tabanları yağlamış. Emlakçıyı arayıp durumu anlatmaya çalıştım. Bir tür zorla girme durumu olduğunu, içeride bir süre birinin kaldığını söyledim. Muhtemelen korkunç durumdaydı ama ben gidip toparladıktan sonra yeniden deneyebilirdik. Emlakçı bunları kabul ettiyse de kuşkulandığı sesinden belliydi.

Derken Linda eve döndü.

Önce gece geç saatte telefonla aradı, büsbütün kendisini kaybetmişti, ona yemek vermemişlerdi, sinir krizi geçirip camı kırmıştı, fazladan hasta bakıcı çağırmaları gerekmişti, fazlasıyla küçük düşmüştü ve eve gelmek istiyordu. Orada kendi isteği ile kalıyordu ve

buna hakkı vardı ve yarın saat sonra eve geldi. Tamamen sakindi, artık yettiğini ve evinde olmak istediğini söyledi. Ben de bunu istiyorum, dedim. Saatlerce konuştuk, eskisi gibiydi, her şey iyiydi. Ertesi sabah yine manik ve huzursuzdu, hastaneye geri döndü, fakat yine de onda bir değişiklik vardı, sağlıklı hâline daha yakındı, enerjisi usulca azalıyordu, bir akşam hasta bakıcılardan biri, anaç olanı, Linda'nın önünde dizleri üzerine çökmüş ve ona evine, kocasının ve çocuklarının yanına dönmesi gerektiğini, bu durumun yeterince uzun sürdüğünü ve bir yere varmadığını söylemiş. Bu istekteki yoğunluk Linda'yı sarsmıştı, zaten manik dönemi geçiyordu, sıradan konulardan normal hızda konuşmaya başlamıştı, bizi özlediğini söyledi ve bir sabah çantası ile eve geldi, artık bu konu kapanmıştı.

Bitmişti.

Okuldan ve kreşten gelen çocukları kucakladı ve bundan böyle evde kalacağını söyledi.

"Uyuyabiliyor musun artık?" diye sordu Vanja.

"Evet," dedi. "Artık uyuyabiliyorum."

Akşam oturup sohbet ettik. Linda yorgun ve sakindi, fakat bana bakan kişi başka biri değil Linda'ydı.

"Uzun bir yolculuğa çıktım," dedi.

"Evet," dedim.

"Artık evdeyim," dedi.

"Evet," dedim. "Ama sorun değildi zaten."

"Yok," dedi. "Sanırım senin editörünü aradım. Geir Gulliksen. Sana baskı yapmamasını söyledim. Ayrıca göz kulak olmasını."

"İyi demişsin, öyle değil mi? En azından tehlikeli değil."

"Ayrıca Tore'yi aradım. Yngve'yi de. Ve tüm eski arkadaşlarımı. Yıllardır görmediğim insanları. Neler dediğimi hatırlamıyorum bile."

"Önemli değil. Artık durumu biliyoruz. Belki yine olur. Pekâlâ olabilir. Ama tehlikeli olmadığını biliyoruz. Yalnızca biraz yolculuk yapıyorsun."

"Ailemden uzaklarda."

"Hayır. Bir yere gitmedin. İyi geçti. Gerçek bir kahramansın. Çok iyi atlattın."

Ağladı.

Ben de ağladım.

Artık geçmişti.

Ne var ki kooperatif kulübesi sorunu yerinde duruyordu. Gidip çözmem gerekiyordu. Linda gitmemi istemedi, adam tehlikeliydi, polis

onunla karşılaşırsak yüzleşmekten kesinlikle kaçınmamızı söylemişti. Malmö'deki az sayıda arkadaşımdan biri olan Aage'ye e-posta yazdım, durumu anlattım ve yanına bir beyzbol sopası falan alıp benimle gelebilir mi diye sordum. Birkaç dakika sonra telefon etti. Londra'daydı. Gelince bana eşlik edebileceğini ve kesinlikle yalnız gitmememi söyledi. Gitmem, dedim. Fakat geçirdiğimiz bu yazın ardından üşütük bir eski Yugoslav gözüme küçük bir sorun gibi görünüyordu artık, dolayısıyla Åhléns'e gittim ve yeni kilimler, perdeler, örtüler ve minderler aldım; ayrıca çiçekçiden çiçek ve Hemköp'ten deterjan ve temizlik bezi alıp kooperatif bahçesi bölgesine giden otobüse bindim, yağmurda her yer ıssızdı, sezon çoktan kapanmıştı. Kulübemize yaklaşırken kalbim göğsümde hızla çarpıyordu. Bahçe kapısını usulca açıp durdum ve kulak kabarttım. Çıt çıkmıyordu. Arkaya dolaştım. Kimse yoktu. Kapı yerinde duruyordu. Adam burada değildi. İçeri girdim. Ortalık berbat görünüyordu. Sigara kokuyordu ve her yere izmaritler saçılmıştı. Zemin pisti. İçerisi şişe doluydu. Ne var ki hiçbir şey kırılmamıştı. Tüm halıları, perdeleri, örtüleri, minder kılıflarını, şişeleri, izmaritleri ve içerideki tüm çöpleri attım. Sürekli tetikteydim, manyağın her an kapıyı tekmeleyip içeri dalmasını ve beni yere devirmesini bekliyordum. Böyle bir şey olmadı. İkinci katın dar tavanından birinci katın zeminine kadar her bir santimetreyi temizledim. Pek çok yerde büyükçe ve üçgen biçimli ince talaş yığınları vardı. İçimi çektim. Büyük olasılıkla tahtakurusuydu, lanet ev tepeden tırnağa çürümüş olmalıydı. Bu konuda hiçbir şey söylememeye karar verdim. Yeni kilimleri yere serdim, perdeleri astım, masanın örtüsünü örttüm, çiçek saksılarını yerleştirdim. Her yer ışıl ışıl görünüyordu. Ellerimde çöp torbalarıyla dışarı çıktım, yağmur çiseliyordu ve karanlık çökmeye başlamıştı. Ortalıkta tek bir kişi bile yoktu. Torbaları konteynere atıp dönüş otobüsüne bindim. Sıcak bir banyo yaptım ve hep beraber oturup koca kulaklı fil Dumbo'nun filmini izledik. Linda yorgundu ama sakin ve aklı başındaydı.

Kooperatif kulübesi müşterilere gösterildi, hiç teklif gelmedi. Bir sonraki seferde üçgen biçimli ince talaş yığınlarını görmüştü biri, demek ki yenileri oluşmuştu ve insanlar kafalarını iki yana sallamış olmalıydı. Haşere kontrolü firması Anticimex'i çağırdık; tahtakurusu değil, dediler, hemen hemen zararsız bir şeydi ve kontrol altına alınmıştı.

Emlakçı kooperatif kulübesini satıştan çekti ve ilkbaharda yeniden satışa çıkardı, daha ilk gösterdiği alıcıdan bir teklif geldi, dü-

şüktü ama kabul ettik, bu hayalde para artık önemli değildi. O yılın ekim ayından başlayarak her hafta sonunu yeni evde geçirdik. Noel'i orada kutladık, on iki kişiydik, dışarıda kar metrelerce derinliğe ulaşmıştı, Vanja ile Heidi Noel Baba kostümü giyişimi görmelerine rağmen elimde fener ile karların arasından gelişim karşısında yine de büyülenmişlerdi. Noel'den sonra taslak metni çöpe attım, yeniden başlayıp bunu yazdım. Her sabah dörtte kalkıyor ve çocukları alma saati gelene dek çalışıyordum, şimdi bu satırları yazdığım âna dek böyle yapmıştım. Geçen yazın hikâyesi, şimdi onu anlatmayı bitirdiğimde farklı görünüyor, biliyorum. Niye peki? Çünkü Linda bir insan ve onun özü tasvir edilemez; büsbütün belirli varlığı, kişiliği ve ruhu hep orada, benim yanımdaydı ve ben olan bitenden bağımsız olarak onu görüp hissettim. Bunlar Linda'nın yaptıklarında, söylediklerinde değil o sırada olduğu kişideydi.

Şimdi olduğu kişide. Heidi'nin üzerine eğilmiş, kulağına bir şey fısıldıyor, Heidi yankılı kahkahasını atıyor. Üzerinde Vanja ile kanepede yatıyor ve akıllı kızımızın söylediği bir şeye gülüyor. John'a bakarken gözlerinde beliren şefkat... Boynumdaki sıcak eli ve çırılçıplak bakışları...

Linda beni çok mutlu ediyor, çocuklarımız beni çok mutlu ediyor. Onları maruz bıraktığım şeyler yüzünden kendimi asla affetmeyeceğim ama bununla yaşamak zorundayım.

Saat 07:07 ve roman nihayet bitti. İki saat sonra Linda buraya geldiğinde ona sarılacağım ve işimin bittiğini, ona ve çocuklarımıza karşı bir daha asla böyle bir şey yapmayacağımı söyleyeceğim. Sonra trene binip Louisiana'ya gideceğiz. Oradaki sahnede benimle röportaj yapılacak, ardından Linda ile röportaj yapılacak, zira kendi kitabı da çıktı ve bu kitap karanlıktaki yıldızlı gökyüzü gibi pırıl pırıl. Sonra Malmö trenine bineceğiz, oradan da arabaya atlayıp evimize gideceğiz ve ben yol boyunca, artık bir yazar olmadığım düşüncesinin tadını çıkaracağım.

Malmö, Glemmingebro,
27.02.2008-02.09.2011

Linda, Vanja, Heidi ve John'a.
Sizi seviyorum.

KAYNAKÇA

Giorgio Agamben: *Amaçsız araçlar. Politika Notları*, Cappelen Damm 2008

Giorgio Agamben: *Homo Sacer, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Bokförlaget Daidalos 2010

Hannah Arendt: *Eichmann Kudüs'te*, Pax Forlag 1998

Hannah Arendt: *Aktif Hayat*, Pax Forlag 1996

Ingeborg Bachmann: *Yeni Düşünce, Yeni Dil*, Pax Forlag 1996

Philip Ball: *Eşik Kütlesi*, Arrow Books 2004

Jorge Luis Borges: *Labirentler*, Cappelen 1993

Herman Broch: *Vergilius'un Ölümü*, İthaki Yayınları 2012

Thomas Browne: *Religio Medici*, Bokförlaget Atlantis 1995

Elias Canetti: *Kitle ve İktidar*, Solum Forlag 1995

Paul Celan: Etterlatt. *Øyvind Berg'in çevirisi ile seçme şiirler ve düzyazılar*, Kolon Forlag 1996- Stretto şiirinin Øyvind Berg çevirisinde Karl Ove Knausgård küçük değişiklikler yapmıştır.

Paul Celan: *Yedi Ciltlik Toplu Eserler*, Suhrkamp 2000

Jaques Derrida: *Schibboleth*, Symposion 1999

Olav Duun: *Juvikliler*, Aschehoug 1989

Northrop Frye: *Büyük Şifre*, Harcourt Brace Jovanovich 1982

Jean Genet: *Denemeler ve makaleler*, Site edition/Propexus 2006

René Girard: *Şiddet ve Kutsallık*, Continuum 2005

René Girard: *Günah Keçisi*, Themis 2007

Richard Glazar: *Yeşil Çitli Tuzak. Treblinka'da Hayatta Kalmak*, Northwestern University Press 1995

Brigitte Hamann: *Hitler'in Viyana'sı. Bir Diktatörün Çıraklığı*, Oxford University Press 1999

Ernst Hanfstaengl: *İfadesi Alınmayan Tanık*, Lippincott 1957
Olav H. Hauge: *Çeviri Şiir*, Det norske samlaget 1982
Martin Heidegger: *Varlık ve Zaman*, Pax Forlag 2007
Carl-Göran Heidegren: *Prusya Anarşistleri. Weimar Cumhuriyeti'nin Kriz Yıllarında Ernst Jünger ve Çevresi*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1997
Herakleitos: *Fragmanlar*, Kykeon 1997
Adolf Hitler: *Kavgam*, J.M. Stenersen Forlag, Oslo 1941
Annegret Hoberg: *«Alfred Kubin. 1909'a kadar erken dönem eserleri»* Hoberg (ed.), Alfred Kubin. Çizimler 1897–1909, Prestel Verlag 2008
Ernst Jünger: *Çelik Fırtınalarında*, Tiden Norsk Forlag 1997
James Joyce: *Stephen Hero*, New Directions 1963
James Joyce: *Ulysses*, Vintage 1990
James Joyce: *Dublinliler*, Gyldendal 2004
Ian Kershaw: *Hubris/Nemesis*, Penguin 2001
Victor Klemperer: *LTI. Üçüncü Reich'ın Dili – Bir Filoloğun Not Defteri*, Glenta produktion 2006
August Kubizek: *Tanıdığım Genç Hitler*, Greenhill Books 2006
Bruno Latour: *Hiç Modern Olmadık*, Harvard University Press 1993
Olof Lagercrantz: *Varolmak: James Joyces'un Ulysses Romanı Üzerine Bir Araştırma*, Wahlström & Widstrand 1970
Emmanuel Lévinas: *Dizenin Ötesi*, Continuum 2007
Emmanuel Lévinas: *Ulusların Zamanında*, Continuum 2007
Bengt Liljegren: *Adolf Hitler*, Historiska Media 2008
Jack London: *Uçurum İnsanları*, Macmillan 1903
H. Lundberg, F.J. Linders (ed.): *İsveç Ulusunun Irksal Nitelikleri*, The University of Uppsala 1926, The University of Uppsala 1926
Karl Marx: *Das Kapital*, Forlaget Oktober 2005
George L. Mosse: *Alman İdeolojisinin Krizi*, Howard Ferdig 1999
Thomas Nevin: *Ernst Jünger ve Almanya: Uçuruma Doğru, 1914-1945*, Duke University Press 1996
Svante Nordin: *Filozofların Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa Felsefesi*, Nya Doxa 1998
Rudolf Otto: *Kutsallık Fikri*, Oxford University Press 1958
Paracelsus: *Dört Makale*, Hopkins 1996
Rainer Maria Rilke: *Seçme Şiirler*, Danimarka Gyldendal 1995
Timothy W. Ryback: *Hitler'in Şahsi Kütüphanesi*, Vintage books 2010
Rüdiger Safranski: *Almanyalı Usta. Heidegger ve Çağı*, Gyldendal 1998

Gershom Scholem: *Yahudi Mistik*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1992
Gitta Sereny: *O Karanlığa Doğru*, Ordfront 2000
Michel Serres: *Heykeller*, Det Kongelige Danske Kunstakademi 1990
Peter Sloterdijk: *Kinik Mantığın Eleştirisi*, University of Minnesota Press 1988
Albert Speer: *Üçüncü Reich'ta*, Simon and Schuster 1997
Péter Szondi: *Celan İncelemeleri*, Stanford University Press 2003
John Toland: *Adolf Hitler: Eksiksiz Biyografi*, First Anchor Books 1992
Leonardo da Vinci: *Not Defterleri*, Oxford University Press 2008
Stefan Zweig: *Dünün Dünyası*, Aschehoug 1993
Geir Angell Øygarden: *Bağdat Indigosu*, Pelikanen Forlag 2011